Deetman-Mis-DIK-druk 29-11-11 15:05 Pagina 1

SEKSUEEL MISBRUIK VAN MINDERJARIGEN IN DE ROOMS-KATHOLIEKE KERK

Deetman-Mis-DIK-druk 29-11-11 15:05 Pagina 2

Deetman-Mis-DIK-druk 29-11-11 15:05 Pagina 3

WIM DEETMAN

NEL DRAIJER, PIETER KALBFLEISCH, HARALD MERCKELBACH,
MARIT MONTEIRO, GERARD DE VRIES

SEKSUEEL MISBRUIK VAN MINDERJARIGEN IN DE ROOMS-KATHOLIEKE KERK

UITGEBREIDE VERSIE
DEEL 1 HET ONDERZOEK

UITGEVERIJ BALANS

Deetman-Mis-DIK-druk 29-11-11 15:05 Pagina 4

Copyright © 2011 de auteurs / Uitgeverij Balans, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden.

Redactie en tekstadvies Coform, Den Haag
Omslagontwerp Tessa van der Waals
Typografie en zetwerk Studio Cursief, Irma Hornman
Foto achterzijde Gerrit de Heus
Druk Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 600 3496 1
NUR 740

www.uitgeverijbalans.nl
www.onderzoekrk.nl

FSC
www.fsc.org
MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C004472

Inhoud

Voorwoord 7

1 Inleiding 13

2 In vogelvlucht: ontwikkelingen in Nederland en in de Nederlandse Rooms-Katholieke Kerkprovincie: 1945-2010 33

3 Aard en omvang van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerkprovincie in Nederland 52

4 Misbruik als bestuurlijk aandachtspunt 80

5 De bisdommen 200

6 Ordes en congregaties 286

7 De slachtoffers 428

8 Bevindingen en aanbevelingen 503

Bijlage A

Voorstel voor Onderzoek naar Seksueel Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in de periode van 1945 tot heden 529
Aanbiedingsbrief 546
Methodologische verantwoording empirisch onderzoek 549
Methodologische verantwoording archiefverantwoording 581

Bijlage B

Beknopt glossarium 657
Samenstelling van de Onderzoekscommissie 662
Archiefbijlagen 665
Noten 797
Register 855

VOORWOORD

Elk verhaal is schrijnend. Achter elk verhaal staat een slachtoffer. Mij werd vorig jaar gevraagd om relevante feiten, verhalen en omstandigheden te onderzoeken die te maken hebben met seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk in de periode van 1945 tot 2010. Voordat ik op 7 maart 2010 mijn opdracht kreeg om een voorstel te doen voor een onafhankelijk onderzoek heb ik aanvankelijk de boot afgehouden.

Waarom? Geboren en getogen in Den Haag. Mijn ouders waren hervormd en ik ging naar de protestants-christelijke lagere school. Mijn middelbare school was, zo ging dat toen, protestants-christelijk. Daarna ging ik naar de Vrije Universiteit in Amsterdam. Ik ben dus opgegroeid en naar school en universiteit gegaan in een heel andere omgeving en cultuur dan veel van de slachtoffers van seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk die zich spontaan vanaf maart 2010 bij mij en later bij de Onderzoekscommissie hebben gemeld. Per brief, maar vooral per e-mail stuurden zij ongevraagd hun verhaal. Soms was dat een kort bericht, maar ook ontving ik uitgebreide beschrijvingen over het leed dat hun was aangedaan en over de gevolgen die zij vaak nog dagelijks daarvan ondervonden. Er waren melders – slachtoffers – bij van mijn eigen leeftijd, die lieten weten dat ze hun hele leven hun mond hadden gehouden tegenover hun partner en kinderen. Ik was vaak de tweede persoon aan wie ze – soms uitgebreid – hun levensverhaal deden. De eerste na hun partner. Ik was geraakt en ben dat nog steeds.

Maar wat kon ik doen? Grootgebracht in protestants-christelijke kring reageerde ik aanvankelijk verbaasd op het verzoek om het fundament te leggen voor het onderzoek waarvan de Onderzoekscommissie nu verslag doet. De Rooms-Katholieke Kerk telde in 1980 nog ruim vijf miljoen gelovigen, of in elk geval bij de Rooms-Katholieke Kerk betrokkenen. In die tijd werd ik lid van de Tweede Kamer.

Als politicus heb ik mogen leren dat betrokkenheid bij maatschappelijke vraagstukken én mensen geen barrières kent. Zeker niet in de samenleving zoals we die in Nederland kennen. Als een beroep op je wordt gedaan, dan moet je zwaarwegende redenen hebben om nee te zeggen. Die had ik niet. Toen ik op 7 mei 2010 in een interview met Twan Huijs van *Nova* (nu *Nieuwsuur*) in

het midden liet of ik daadwerkelijk deze kar zou gaan trekken, reageerde Peter Dijcks, die zich bekend maakte als slachtoffer in het Instituut Sint Henricus in Grave, als volgt: 'Als Deetman geen voorzitter wordt, dan is deze commissie geen knip voor de neus waard'. Er was dus geen weg terug. En – zo constateer ik nu – terecht niet.

Die overwegingen golden ook voor de andere leden van de Onderzoekscommissie. Toen ik hun vroeg, waren zij evenzeer verbaasd. Op één na kende ik hun tot dan toe niet. Ook zij zeiden ja, om dezelfde redenen. Daarvoor ben ik hun nu en op deze plaats erkentelijk, meer dan ik in de afgelopen anderhalf jaar heb laten blijken.

Wat in maart 2010 begon en met dit eindrapport tot een – ik zeg het met enige nadruk – einde komt, is mij niet in de koude kleren gaan zitten. Ik zag in maart 2010 mijn mailbox vollopen met tientallen, honderden berichten. Verhalen die dicht onder mijn huid gingen zitten, en daar nog steeds zitten. Verhalen ook van leeftijdgenoten. En, nog frappanter, van mensen die ik kende uit de politiek, uit de organisaties waarin en waarvoor ik me had ingezet. Mensen die hun bericht begonnen met 'beste Wim'. U kunt zich niet voorstellen wat ik las en hoe ik dat onderging.

Wat ik me ook niet kon voorstellen was dat alles, maar dan ook alles, wat met dit onderzoek te maken had om die reden zo beladen was, én is. Het misbruik heeft littekens, maar ook gevoelige zenuwen en zelfs open wonden bij velen achtergelaten. Begrijpelijk.

De andere leden van de Onderzoekscommissie hebben hetzelfde ervaren. Voor ons was duidelijk dat de hoogste prioriteit moest liggen bij een kwalitatief goede hulpverlening. Daarom is ook besloten een eerste tussenadvies op 9 december 2010 uit te brengen. Hiermee werd het pad geëffend naar een verbetering van de positie van het slachtoffer. De positie van het slachtoffer kan nog beter en moet nog beter. Dat heeft de Onderzoekscommissie op 8 november 2011 in een tweede tussentijds advies bepleit.

Het misbruik heeft ook wantrouwen gezaaid. Soms was dat naar de eigen familieleden toe, ook ouders, die de misbruikverhalen vaak niet konden geloven, soms wantrouwen naar de reguliere gezondheidszorg. Het kostte en kost veel slachtoffers grote moeite om hun vertrouwen te schenken aan deskundige en gekwalificeerde hulpverleners.

Er was dus ook wantrouwen tegenover de Onderzoekscommissie. De opdracht aan de Onderzoekscommissie, werd immers gegeven door de Bisschoppenconferentie en de Konferentie Nederlandse Religieuzen. Niet van de overheid, niet van de Tweede Kamer, maar van de Rooms-Katholieke Kerk. Het wantrouwen van de lotgenoten is begrijpelijk. Op vaak zeer jonge leeftijd is hun vertrouwen in anderen gekwetst, beschadigd en helaas vaak onherstelbaar vernield. Waarom zouden zij nu een Onderzoekscommissie ver-

trouwen die bestond uit personen die zij persoonlijk niet kennen, en die in ieder geval niet door hen gevraagd zijn onderzoek te doen?

Hoe is de Onderzoekscommissie met dit wantrouwen omgegaan? Dit onderzoek is wetenschappelijk van aard. De hierbij gebruikte methoden zijn – als het ware – uit het vakboek. Maar een onderzoek als dit kan nimmer worden uitgevoerd als de Onderzoekscommissie niet met alle betrokkenen in contact komt. Met de bestuurlijk verantwoordelijken, met daders en vermeende plegers, maar ook met slachtoffers. Aan dat contact heeft de Onderzoekscommissie prioriteit en aandacht gegeven. Wie de meldingen van slachtoffers las, vloog verontwaardiging, woede, wantrouwen, ongeduld en weerstand tegemoet. Het enige wat de Onderzoekscommissie kon én moest doen was contact zoeken met de slachtoffers.

Alle toen bekende melders werden uitgenodigd voor twee besloten bijeenkomsten met de Onderzoekscommissie, op 29 september 2010 in Utrecht en op 1 oktober 2010 in Eindhoven. De druk bezochte bijeenkomsten waren emotioneel beladen. Met deze bijeenkomsten werd het fundament gelegd voor regelmatig contact met lotgenotengroepen, maar ook met individuele slachtoffers. Het vele en intensieve contact was geen eenrichtingsverkeer waarin de slachtoffers hun gemoed konden luchten. Integendeel, het heeft de Onderzoekscommissie duidelijk gemaakt dat het leed en verdriet dat hun vaak zo ver in het verleden zijn aangedaan een wellicht permanente aandacht behoeft. In haar tweede tussentijdse advies is de Onderzoekscommissie hierop teruggekomen.

Ik heb met veel slachtoffers individueel gesproken, maar ook met enige regelmaat in groepsverband. Individueel of in groepsverband hebben ze de Onderzoekscommissie voortdurend aangesproken. Vaak in één en dezelfde ademtocht werd de Onderzoekscommissie een hart onder de riem gestoken en tegelijkertijd werd de Onderzoekscommissie vol wantrouwen bevraagd over de uitkomsten van dit onderzoek. Ik heb voor veel hete vuren gestaan, maar elke bijeenkomst kende een ongewoon patroon. Gaandeweg ontstond een situatie dat het onderzoek ook heeft geprofiteerd van de inzet en bereidheid van slachtoffers tot medewerking. Bij het testen van vragenlijsten voor een grootschalig onderzoek voorzagen twee groepen van slachtoffers de vragenlijst van commentaar en suggesties voor verbeteringen en aanvullingen. Wellicht is het totaal niet belangrijk, maar wel veelzeggend voor de manier waarop slachtoffers – nog steeds kritisch en wantrouwend – toch het belang van dit onderzoek zagen.

De Onderzoekscommissie houdt nu op te bestaan. Haar taak zit erop. Ze heeft onderzocht wat de aard en omvang waren van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk van 1945 tot 2010. De Onderzoekscommissie had ook tot taak om de omstandigheden en de bestuurlijke

verantwoordelijkheden te onderzoeken. Verder was gevraagd te onderzoeken hoe met de bestuurlijke verantwoordelijkheid is omgegaan. Hierbij treft u het verslag aan van een onderzoek van ruim een jaar. Mogelijk stimuleert het resultaat tot verdere wetenschappelijke onderzoeken.

De Onderzoekscommissie heeft zich nauwgezet beperkt tot seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. Daarmee is niet alles gezegd over het algemene verschijnsel van seksueel misbruik van minderjarigen en daaraan gerelateerde verschijnselen zoals kindermishandeling, huiselijk geweld, gedwongen prostitutie en fysiek geweld in een machts- of gezagsrelatie. De kwaliteit van onze samenleving zou ermee zijn gediend indien naar die verschijnselen onderzoek of verder onderzoek wordt verricht. Dit geldt voor de samenleving in den brede. Zo kunnen we meer zicht krijgen op wat effectief gedaan kan worden om de genoemde misstanden te verkleinen. Voor het initiatief tot dat onderzoek geldt: wie de schoen past trekke hem aan.

De Onderzoekscommissie heeft haar onderzoek afgerond. Anderen moeten daar nu over oordelen. De Onderzoekscommissie ziet deze oordelen met open vizier tegemoet.

Ik dank iedereen die aan deze rapportage het hare en het zijne heeft bijgedragen. In de eerste plaats de leden. Nel Draijer en Marit Monteiro namen in deze rapportage belangrijke delen onder de goedkeuring van de gehele Onderzoekscommissie voor hun rekening. Dat geldt ook voor Pieter Kalbfleisch, Harald Merckelbach en Gerard de Vries. Op belangrijke momenten namen zij de pen voor het eindrapport ter hand. Niet in de laatste plaats wil ik Bert Kreemers bedanken voor zijn inzet als secretaris. Hij was letterlijk dag en nacht bereikbaar, waardoor het werk van mij als voorzitter belangrijk werd vergemakkelijkt. Maar ook belangrijk is dat door die inzet het contact met en het vertrouwen van zowel slachtoffers als opdrachtgevers konden worden verkregen. In die dank betrek ik gaarne alle andere medewerkers van het archiefteam en het onderzoekssecretariaat onder de strakke organisatorische en inhoudelijke regie van Meyken Houppermans. Zonder hen zou de Onderzoekscommissie niet zoveel werk hebben kunnen verzetten en zoveel gegevens boven tafel hebben kunnen krijgen. De klankbordgroep verdient dank voor het nauwkeurig meelezen en voor haar gedegen kritische toets.

Ten slotte wil ik al degenen die seksueel misbruik bij de Onderzoekscommissie hebben gemeld bij deze dankbetuiging nadrukkelijk noemen. Slachtoffers, nabestaanden, familieleden en partners, die vaak ook te maken hebben met de gevolgen van wat hun naasten is overkomen. Zonder hen kunnen we niet spreken over erkenning, betrokkenheid, dialoog, hulp, genoegdoening, transparantie, openheid en oprechtheid. Dat brengt mij bij de opdrachtgevers. Hun openheid, transparantie en medewerking hebben mij aangenaam verrast. Zij hebben zich aan de toezegging van hun toenmalige voorzitter van

de Bisschoppenconferentie gehouden: 'Alles wat u nodig vindt, komt boven tafel.' Dit eindrapport ligt vanaf nu bij de bisschoppen en hogere oversten op tafel.

Wim Deetman

1 INLEIDING

Dit inleidende hoofdstuk beschrijft de instelling, de opdracht, de aanpak, het belang en de onderzoeksvragen van het onderzoek naar seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk.

1.1 De instelling van de commissie van onderzoek naar seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk

1.1.1. De aanloop

De uitgebreide berichtgeving over seksueel misbruik van minderjarigen begin 2010 kwam binnen de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland als een verrassing. Op een enkele uitzondering na hebben alle bisschoppen, hulpbisschoppen, oud-bisschoppen, oud-hulpbisschoppen, hogere oversten en andere gezagsdragers binnen de Rooms-Katholieke Kerk dit in gesprekken met de commissie (verder: de Onderzoekscommissie) van onderzoek naar seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk gezegd.

De publieke verontwaardiging over seksueel misbruik van minderjarigen is in twintig jaar tijd overgesprongen van continent naar continent en van land naar land. Tien jaar geleden regende het berichten over misbruik in de Verenigde Staten.[1] Hieraan vooraf ging een stroom van berichten over misbruik in Ierland. Later sloeg de verontwaardiging over naar Oostenrijk en Duitsland. In februari 2010 was het de beurt aan Nederland, ook al waren er eerder al sporadisch berichten in de media verschenen over seksueel misbruik van minderjarigen in de Nederlandse kerkprovincie.

In een hoog tempo volgde het ene na het andere bericht over misbruik en over het niet naar buiten brengen van dit misbruik door de verantwoordelijken in de Rooms-Katholieke Kerk. Op veel vragen moesten de huidige verantwoordelijken en ambtsdragers in de Rooms-Katholieke Kerk het antwoord schuldig blijven. Het ging hier om vragen van uiteenlopende aard. Wat wisten de verantwoordelijken van het misbruik? Hoe omvangrijk was het misbruik? Hoe was omgesprongen met klachten van slachtoffers en hun ouders? Waarom was nagelaten ten tijde van het misbruik hulp te bieden? De roep om

een antwoord op al deze vragen klonk in de eerste maanden van 2010 steeds luider.

1.1.2. De eerste reactie van de Bisschoppenconferentie en de KNR

Op dinsdag 9 maart 2010 kwamen de bisschoppen bijeen voor hun maandelijkse conferentie. De vice-voorzitter van de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR), zuster T. Sonder, en twee bestuursleden van Hulp & Recht schoven bij de bisschoppen aan. Bij Hulp & Recht waren op dat moment 350 meldingen binnengekomen over misbruik van minderjarigen in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Tachtig procent had betrekking op kinderen in de leeftijd tussen acht en vijftien jaar 'in een opvoedingssituatie onder religieuze leiding'.[2] Het ging hier met name om priester- en broedercongregaties, verdeeld over congregaties van pauselijk en bisschoppelijk recht. Dit maakte het volgens professor dr. mr. P.J.E. Chatelion Counet, de secretaris-generaal van de KNR, een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de KNR én de bisschoppen.

De KNR en de Bisschoppenconferentie onderkenden drie problemen. Het eerste probleem was de hulpverlening waarvoor de verantwoordelijkheid aanvankelijk bij de hogere oversten werd gelegd. Het tweede probleem betrof de behandeling van de klachten waarvoor Hulp & Recht de aangewezen instantie zou zijn. Het derde probleem betrof drie vragen: wie zou het onderzoek moeten uitvoeren, wat zou moeten worden onderzocht en moest het een onderzoek zijn van de beschoppen gezamenlijk met de KNR?

In eerste instantie waren de bisschoppen die hierover *extra omnes* (zonder buitenstaanders) vergaderden geporteerd voor twee onderzoeken. Een onafhankelijk onderzoek van de kant van de KNR over de meldingen en het misbruik in internaten van ordes en congregaties. En een tweede, eveneens onafhankelijk onderzoek van de kant van de bisschoppen 'vanuit hun overkoepelende verantwoordelijkheid voor gelovigen, onderwijs en betrokkenheid bij de samenleving'.

De KNR verzette zich tegen twee onderzoeken en wees op de gezamenlijke verantwoordelijkheid. Het ging niet alleen om seminaries van pauselijke en bisschoppelijke congregaties, maar ook seminaries die onder de jurisdictie van de bisschoppen vielen.

De vraag wie de onderzoeken of het ene overkoepelende onderzoek zou moeten uitvoeren (en hoe) bleef in het midden hangen. Besloten werd om eerst na te gaan hoe de aanpak voor het onafhankelijke onderzoek moest worden uitgewerkt. Drs. W.J. (Wim) Deetman werd – zo luidt het besluit – gevraagd 'het proces te begeleiden om tot een onderzoek te komen'.[3]

1.1.3. De uitwerking van de onderzoeksopzet

Op 12 maart 2010 liet Deetman tijdens een persconferentie weten dat hij 'de komende weken voorbereidende werkzaamheden [zal] verrichten met het oog op een onafhankelijk onderzoek'.[4] Deze werkzaamheden betroffen het formuleren van onderzoeksvragen, het vaststellen van onderzoeksmethoden en -velden, de bemensing van de uiteindelijke onderzoekscommissie, het vaststellen van een tijdpad en het waarborgen van een onafhankelijk, zorgvuldig en transparant onderzoek. Verwacht werd binnen zes tot acht weken deze werkzaamheden afgerond zouden kunnen worden. Ten slotte werd bekendgemaakt dat iedereen die informatie heeft dan wel een melding wil doen zich kon wenden tot onderzoekrk@gmail.com.[5]

1.1.4. De Bisschoppenconferentie van 13 april 2010

In de vergadering van de Bisschoppenconferentie van 13 april 2010 kon de bisschop van Groningen-Leeuwarden, monseigneur dr. G.J.N. de Korte, meedelen dat in de eerste week van mei 2010 een 'onderzoeksvoorstel' zou worden gepresenteerd: 'De heer Deetman zal niet accepteren dat de bisschoppen onderdelen uit het voorstel schrappen, maar wel kunnen zij zaken toevoegen.'[6] Monseigneur De Korte wees erop dat 'de heer Deetman leiding geeft aan de opzet van het onderzoek: hij zoekt de mensen voor de commissie en maakt de taakopstelling en zal waarschijnlijk aangeven over welke gegevens de commissie moet gaan beschikken. Hij zal aan de commissie zelf overlaten hoe de agenda wordt bepaald. Als de bisschoppen zijn onderzoeksvoorstel accepteren, zal hij mogelijk zelf de commissie gaan voorzitten.'

Over het verdere verloop van het onderzoek deelde mr. J.C.G.M. Bakker, een van de naaste medewerkers van de voorzitter van de Bisschoppenconferentie, monseigneur drs. A.H. van Luyn, mee dat 'er geen integrale afstemming met de bisschoppen zal komen. Dit is om de onafhankelijkheid van het onderzoek te behouden. De samenleving, waaronder de bisschoppen, mag reageren op het rapport.'

1.1.5. De presentatie van de onderzoeksopzet

Eind april was het onderzoeksvoorstel gereed. Deetman raadpleegde hierover een groot aantal personen, onder wie vijf personen die hij aanzocht als lid van de Onderzoekscommissie.[7] Het betreft mevrouw dr. P.J. (Nel) Draijer, mr. P. (Pieter) Kalbfleisch, professor dr. H.L.G.J. (Harald) Merckelbach, mevrouw professor dr. M.E. (Marit) Monteiro en professor dr. ir. G.H. (Gerard) de Vries.

Op 7 mei 2010 presenteerde de voorzitter zijn – inmiddels met de leden van de Onderzoekscommissie afgestemde – onderzoeksvoorstel.[8] In dit voorstel is voorrang gegeven aan een onderzoek naar en advies over de hulpverle-

ning en het functioneren van Hulp & Recht, zoals toen de benaming was van de organisatie die zich bezighield met seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Met ingang van eind september 2011 functioneert een nieuwe organisatie, het Meldpunt Seksueel Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk.

Bij het aanzoeken van de leden van de Onderzoekscommissie heeft de voorzitter zich vergewist van hun wetenschappelijke integriteit en onafhankelijkheid. Geen van de leden, met uitzondering van professor dr. H.L.G.J. (Harald) Merckelbach, heeft een rooms-katholieke achtergrond.

1.1.6. De besluitvorming over de onderzoeksopzet en samenstelling van de Onderzoekscommissie

Op 11 mei 2010 vond wederom een vergadering van de Bisschoppenconferentie plaats. Het bestuur van de KNR was niet vertegenwoordigd, maar was toen al zonder meer akkoord met het onderzoeksvoorstel.[9]

Voor de Bisschoppenconferentie was het onderzoeksvoorstel geen hamerstuk. De samenstelling van de Onderzoekscommissie stond ter discussie. De bisschoppen misten een canonist, een deskundige op het gebied van het kerkrecht, in de Onderzoekscommissie. Daarnaast spraken de bisschoppen de wens uit om ook in het onderzoekssecretariaat twee canonisten en een diocesaan archivaris op te nemen. De voorzitter van de Onderzoekscommissie heeft deze suggesties niet overgenomen met het oog op de onafhankelijkheid van de Onderzoekscommissie. Wel werd toegezegd dat – indien nodig – op dit vlak advies zou kunnen worden ingewonnen.

Een ander discussiepunt was de toegang tot de archieven. De bisschoppen wilden de archieven openstellen 'voor zover dat voor het onderzoek nodig is'. Het zou moeten gaan om 'relevante stukken'. Commissievoorzitter Deetman heeft uitgelegd dat de complexe aard van het onderzoek het niet mogelijk maakte op voorhand vast te stellen welke stukken al dan niet relevant zouden kunnen zijn. Toegankelijkheid van alle archieven berustend onder de opdrachtgevers, en wel zonder enige restrictie, was daarom vereist. Over de wijze waarop de Onderzoekscommissie het archiefonderzoek heeft uitgevoerd wordt in bijlage A verantwoording afgelegd.

De bisschoppen vroegen hiernaast om aandacht te besteden aan 'sociopathische persoonlijkheidsstoornissen bij pedoseksuelen' en verzochten verder om een voorstel voor een begroting.[10]

Verder had de Bisschoppenconferentie een eigen opvatting over de installatie van de Onderzoekscommissie. De voorzitters van de Bisschoppenconferentie en de KNR alsmede monseigneur De Korte zouden hierbij aanwezig moeten zijn.

Het besluit van de Bisschoppenconferentie luidde dat 'de commissie onder

leiding van de heer Deetman het voorgestelde onderzoek [kan gaan] uitvoeren'.[11]

Dit werd bevestigd in een gezamenlijk met de KNR uitgegeven perscommuniqué: 'Met het nu voorliggende onderzoeksplan en de beoogde samenstelling van de Onderzoekscommissie stemmen de bisschoppen en de bestuurders van de KNR geheel in. Zij zeggen onverkort hun medewerking toe en zullen zich inspannen om alle relevante informatie voor de Onderzoekscommissie beschikbaar te maken.'[12]

De opdrachtgevers gingen akkoord met het voorstel van de Onderzoekscommissie dat 'voorrang wordt gegeven aan advisering over de hulpverlening aan de slachtoffers. Alhoewel de hulpverlening al op gang is gekomen via de procedures van Hulp & Recht of middels gesprekken tussen slachtoffers en vertrouwenspersonen van bisdommen, ordes en congregaties, achten de bisschoppen en religieuze oversten het van groot belang om op korte termijn van de commissie te vernemen waar aanvulling van het hulpverleningsaanbod wenselijk is en hoe bestaande procedures eventueel geoptimaliseerd kunnen worden.'

1.1.7. De eerste stap in de uitvoering

De Onderzoekscommissie voerde een onderzoek uit dat aan alle mogelijke maatstaven van wetenschappelijkheid, gedegenheid, maar ook onafhankelijkheid moet voldoen. De Onderzoekscommissie heeft voor de ondersteuning van haar onderzoek het Centrum Arbeidsvoorwaardenoverleg Overheidspersoneel (CAOP) gekozen. Het beheer over de financiën van de Onderzoekscommissie, beveiliging, ondersteuning voor het onderzoekssecretariaat en verslaglegging lagen in handen van het CAOP.

Omdat de commissie-Samson, die onafhankelijk onderzoek doet naar seksueel misbruik van minderjarigen die onder de verantwoordelijkheid van de overheid in instellingen of pleeggezinnen zijn geplaatst, zich later op dezelfde locatie als de Onderzoekscommissie vestigde, was het voor de voorzitters, leden en secretariaten mogelijk regelmatig te overleggen en af te stemmen.

De voorzitter van de Onderzoekscommissie ontving ongeveer honderd open sollicitaties van personen die zich op de een of andere manier voor de Onderzoekscommissie verdienstelijk wilden maken. Voor een overzicht van de medewerkers van het onderzoekssecretariaat en het archiefteam van de Onderzoekscommissie wordt naar bijlage B verwezen. Zij stonden onder leiding van de secretaris van de Onderzoekscommissie, dr. H.P.M. (Bert) Kreemers.

Op 24 augustus 2010 vond een kennismakingsbijeenkomst plaats van de Onderzoekscommissie met de opdrachtgevers. De Onderzoekscommissie heeft afgezien van een formele installatieplechtigheid. De kennismakings-

bijeenkomst markeerde het formele begin van de werkzaamheden van de Onderzoekscommissie.

1.2 De opdracht

1.2.1. De opdracht voor een onafhankelijk onderzoek

De Bisschoppenconferentie en de KNR hebben de opdracht gegeven een onafhankelijk onderzoek te doen naar de feiten en omstandigheden van seksueel misbruik van minderjarigen die werden toevertrouwd aan de verantwoordelijkheid van instellingen en parochies binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie, waaronder ook inbegrepen de ordes en congregaties die lid zijn van de KNR.

Het onderzoek richt zich op de omvang en de aard van seksueel misbruik van minderjarigen, alsmede de verantwoordelijkheden waaronder dit misbruik kon plaatsvinden. Met voorrang is de hulpverlening onderzocht en is hierover geadviseerd.[13]

In dit onderzoek wordt de volgende – strikte – definitie van seksueel misbruik gebruikt:

> *Onder seksueel misbruik wordt verstaan: Seksuele contacten van vertegenwoordigers van de Rooms-Katholieke Kerkprovincie – geestelijken, religieuzen, pastoraal werkers met een kerkelijk dienstverband, leken en vrijwilligers werkzaam voor de kerk –, met een kind of jongere onder de achttien jaar[14], toevertrouwd aan de verantwoordelijkheid van genoemde vertegenwoordigers, zonder dat deze, als gevolg van lichamelijk of relationeel overwicht, emotionele druk, drang of geweld, het gevoel heeft (gehad) de seksuele contacten te kunnen weigeren.*
> *Onder relationeel overwicht wordt een ongelijke machtsverhouding (volwassene-minderjarige, leerkracht-leerling, leiding-jeugdlid e.d.) verstaan.*
> *Onder seksuele contacten wordt verstaan: Alle daadwerkelijke seksuele aanrakingen, van het aanraken of doen aanraken van borsten en genitaliën, kussen met seksuele bedoelingen tot en met geslachtsgemeenschap (vaginaal, oraal of rectaal), of het binnendringen van vagina of rectum met voorwerpen of vingers.*

Wat slachtoffers onder seksueel misbruik verstaan, is uiteenlopend van aard: van gluren, lichte vormen van contact, tot betastingen onder de kleding en penetratie.

Waar sprake is van seksueel misbruik gaat dit in tal van gevallen gepaard met fysiek geweld of psychische druk, waaronder dreigementen en chantage. Het gaat dan om het breken van de wil van het slachtoffer en past zo in een pa-

troon dat aan seksueel misbruik voorafgaat. Maar soms bestaat de dwang alleen maar uit de suggestie van de aanname van een dergelijk verband van seksueel misbruik.

De periode waarop het onderzoek betrekking heeft strekt zich uit van 1945 tot mei 2010. Bij de slachtoffers gaat het om minderjarigen die vielen onder de verantwoordelijkheid van personen werkzaam binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie, zijnde geestelijken, religieuzen, pastoraal werkers met een kerkelijk dienstverband en leken.

Het onderzoek betreft een langdurige periode waarin Nederland in het algemeen en de Rooms-Katholieke Kerkprovincie in het bijzonder tal van vaak ingrijpende veranderingen hebben doorgemaakt. Daarom is een goed besef van deze veranderingen nodig om de bevindingen ten aanzien van het voorkomen en verklaren van het seksueel misbruik op een juiste wijze te kunnen duiden. Het plaatsen van bevindingen in het perspectief van de tijd ten behoeve van een uitgebalanceerd oordeel over wat is gebeurd mag overigens niet de indruk wekken dat de beschrijving van de sociaal-culturele en historische context misstanden legitimeert.

Voor een helder begrip van het functioneren van de Rooms-Katholieke Kerkprovincie volstaan – met alle beperkingen van dien – archiefonderzoek en de raadpleging van literatuur en publicaties niet. Gesprekken met rechtstreeks betrokkenen zijn hiervoor ook nodig. Van de naoorlogse bisschoppen is monseigneur H.C.A. Ernst (Breda, 8 april 1917) de oudste nog in leven zijnde. Hij werd tot bisschop van Breda gewijd op 17 december 1967. Zijn collega, monseigneur drs. J.W.M. Bluyssen (Nijmegen, 10 april 1926) is op 27 december 1961 tot hulpbisschop in het bisdom 's-Hertogenbosch gewijd. Op 11 oktober 1966 is hij geïnstalleerd als opvolger van monseigneur W.M. Bekkers. Met hen en nog enkele andere gezagsdragers uit die tijd heeft de Onderzoekscommissie gesproken. De Onderzoekscommissie heeft ook gesproken met de jongere en ook de jongste generaties (hulp)bisschoppen, hogere oversten en vicarissen-generaal.

De verwijzing naar de Rooms-Katholieke Kerkprovincie in Nederland betekent dat de Onderzoekscommissie haar onderzoeksterrein geografisch heeft begrensd tot Nederland. Voor zover dit voor het onderzoek relevant is, is informatie ingewonnen en zijn meldingen bezien uit het buitenland, Aruba en Curaçao. Wat Nederland betreft gaat het om de zeven bisdommen, het militair ordinariaat en priesterreligieuzen, mannelijke laïcale religieuzen, vrouwelijke religieuzen en met lekenfunctionarissen van een parochie, bisdom of religieuze orde en congregatie in Nederland.

1.2.2. Beperkingen die betrekking hebben op de onderzoeksbronnen

De Onderzoekscommissie heeft tussen maart 2010 en 1 december 2010 2026

meldingen ontvangen. Deze zijn spontaan toegezonden, dat wil zeggen dat de melder zelf geheel vrij is geweest om de Onderzoekscommissie te berichten op een door de melder zelf te bepalen wijze. Het is overigens beter te spreken over 'meldingen en berichten', want niet alle e-mailberichten en brieven bevatten meldingen die betrekking hebben op seksueel misbruik van minderjarigen. Een deel richt zich op gebeurtenissen die buiten het domein van de Onderzoekscommissie vallen. De Onderzoekscommissie spreekt in het vervolg kortheidshalve van 'meldingen'. In Hoofdstuk 3 gaat de Onderzoekscommissie nader in op de meldingen die in het kader van het onderzoek voor verdere analyse en onderzoek zijn gebruikt.

Veel melders volstonden met een korte melding met hierbij een niet-gespecificeerde inhoud, bij voorbeeld dat ze ernstig seksueel misbruikt zijn in een vrij breed afgebakende tijdsperiode. Naar de aard, duur en frequentie van het misbruik moet dan worden gegist. Onduidelijk is onder welke omstandigheden het misbruik heeft plaatsgevonden of de melder het enige slachtoffer is van de desbetreffende pleger en of het misbruik ooit is gemeld bij de verantwoordelijken en/of de politie.

Twee voorbeelden van meldingen met onvoldoende informatie zijn hieronder te vinden:

'*Ik ben in X op kostschool, [naam internaat], seksueel misbruikt.*'

'Mijn vader is inmiddels overleden maar heeft in de periode 1940-1950 in Y gezeten en we hebben sterk het vermoeden (wegens velerlei redenen) dat hij toentertijd is misbruikt. Kunt u mij wellicht op de hoogte stellen hoe ik meer informatie kan krijgen over de gevallen van misbruik op dit internaat die reeds bekend zijn en wat eventuele mogelijkheden zijn om met bij voorbeeld klasgenoten in contact te komen?'

Veel van alle nader onderzochte meldingen hebben betrekking op misbruik dat meer dan veertig jaar geleden heeft plaatsgevonden. Dit levert weer andere beperkingen op. Niet iedereen heeft de behoefte een pijnlijk verleden op te rakelen en zich te melden. Ook is het mogelijk dat – om wat voor reden dan ook – mensen zich melden die niet zelf direct slachtoffer waren. Er zijn dus redenen om met zowel onderrapportage als overrapportage rekening te houden. Het geheugen is een niet altijd feilloze gids, zeker niet als het gaat om gebeurtenissen die vele jaren terug hebben plaatsgevonden.

Ter illustratie een voorbeeld van zo'n melding:

'Ik heb u twee weken geleden gemaild over mijn ervaring van seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk.

In eerste instantie dacht ik dat mijn seksueel misbruik was gepleegd door broeder A. Vanwege de grote tijdsspanne (ongeveer 42 jaar geleden) was ik in de veronderstelling dat hij verantwoordelijk was voor de slaapzaal maar dat was in de laatste drie jaar van mijn verblijf daar. In de eerste twee jaar was dat pater B en hij is degene die mij misbruikt heeft. Het gebeurde in de eerste twee jaar dat ik daar gezeten heb.

Het spijt me dat ik in eerste instantie de verkeerde naam heb doorgegeven, maar de gebeurtenis is ook al 42 jaar geleden.'

In archiefonderzoek heeft de Onderzoekscommissie informatie aangetroffen van feitelijke aard die vragen oproept over de betrouwbaarheid van het geheugen. Het betreft ogenschijnlijk precieze en feitelijk correcte beschrijvingen in meldingen en gesprekken met de Onderzoekscommissie, die aan de hand van archiefonderzoek op onderdelen echter toch niet blijken te kloppen of ten minste vragen oproepen. Hiermee wil overigens niet gezegd zijn dat het misbruik niet heeft plaatsgevonden. De Onderzoekscommissie wil hiermee juist aangeven hoe het helaas feilbare functioneren van het geheugen een reconstructie van wat er zo lang geleden gebeurd is en het eigenlijke onderzoek daarnaar, soms in de weg kan staan.

In de omstandigheid, dat telkens over 'pleger(s)' wordt gesproken, kan niet gelezen worden dat de Onderzoekscommissie deze personen – zo deze al te individualiseren zijn – ook daadwerkelijk schuldig acht aan enig strafbaar feit in de strikt juridische zin van het woord. De Onderzoekscommissie hanteert hier dus uitdrukkelijk de zogenaamde onschuldpresumptie en maakt onderscheid tussen een dader, wiens schuld aan het strafbare feit van seksueel misbruik van minderjarigen is aangetoond, in de strikte juridische zin van het woord, en een pleger, wiens schuld als zodanig niet is aangetoond. Dit onderscheid is gangbaar in onderzoeken naar seksueel misbruik en naar huiselijk geweld zoals uitgevoerd door MOVISIE, het landelijk kennisinstituut en adviesbureau voor maatschappelijke ontwikkeling, en door het Trimbos-instituut dat onderzoek doet naar geestelijke gezondheid, mentale veerkracht en verslaving. De aannemelijkheid van een bepaald voorval baseert de Onderzoekscommissie op een consistente melding van een binnen de focus van dit onderzoek vallend voorval bezien in combinatie of context met andere onderzoeksbevindingen. Om deze reden heeft de Onderzoekscommissie de namen van beschuldigden overeenkomstig de in Nederland gebruikelijke handelwijze geanonimiseerd. Alleen waar beschuldigden een zodanige functie hebben bekleed dat ze hun organisatie naar buiten vertegenwoordigen en hun identiteit dus bekend is, zijn hun functie en naam genoemd. De Onderzoekscommissie deed – zo kan niet genoeg worden benadrukt – geen juridisch onderzoek en doet dus ook geen uitspraken op grond van sluitende bewijzen over

wat zich wel of niet heeft voorgedaan en wat nu waar is of niet. Slechts in algemene zin kan zij uitspraken doen.

Tegenover degenen die bij de Onderzoekscommissie seksueel misbruik hebben gemeld heeft zij zich open en respectvol proberen op te stellen. Ze heeft met veel slachtoffers gesproken, maar de Onderzoekscommissie heeft haar eigen keuzes gemaakt met wie zij voor het onderzoek van belang zijnde vragen wilde bespreken. Zou de Onderzoekscommissie met alle melders hebben gesproken dan zou deze eindrapportage pas over enkele jaren zijn verschenen. Dat zou om tal van redenen onverantwoord zijn geweest en zeker niet in het belang zijn van de slachtoffers van seksueel misbruik. Bovendien zou dat niet leiden tot andere conclusies.

1.3 De onderzoeksaanpak

Over de uitvoering van haar onderzoeksaanpak legt de Onderzoekscommissie in de bijlage A verantwoording af. In dit inleidende hoofdstuk beperkt de Onderzoekscommissie zich tot het volgende.

1.3.1. Meldingen aan de Onderzoekscommissie

De Onderzoekscommissie beschikte bij het begin van haar werkzaamheden over ruim achthonderd meldingen. In augustus 2010 heeft zij de hoofdredacteuren van *NRC Handelsblad, de Volkskrant* en Radio Wereldomroep Nederland gevraagd de melders bij deze media te verzoeken toestemming te geven tot doorzending van de daar binnengekomen meldingen aan de Onderzoekscommissie. Op dat moment waren de bij het IKON Omroeppastoraat binnengekomen meldingen al beschikbaar gesteld aan de Onderzoekscommissie. Aan dit verzoek is medewerking verleend. Graag dankt de Onderzoekscommissie de hoofdredacteuren voor hun medewerking.

Uit veel van de bij de Onderzoekscommissie binnengekomen meldingen kon worden afgeleid dat de melders niet alleen bij deze media, maar ook bij Hulp & Recht melding hebben gemaakt van misbruik. Eenzelfde overlap bestaat tussen de meldingen bij Hulp & Recht en de Onderzoekscommissie. Aan alle melders bij Hulp & Recht is op 9 september 2010 gevraagd of zij toestemming willen verlenen om hun melding door te sturen naar de Onderzoekscommissie.

Vervolgens zijn alle meldingen opgenomen in een gegevensbestand. Hierin zijn ook de latere, spontane meldingen opgenomen. Tot 1 december 2010 zijn deze meldingen verwerkt in het gegevensbestand. De na deze datum binnengekomen meldingen zijn hierin niet meer verwerkt, maar wel, bij voorbeeld in het archiefonderzoek, gebruikt voor onderzoeksdoeleinden.

1.3.2. Literatuurstudie

Bij het begin van haar werkzaamheden heeft de Onderzoekscommissie voorrang gegeven aan een studie naar (internationale) onderzoeken naar seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. Deze studie is in deel twee van het onderzoeksrapport opgenomen.

1.3.3. Gesprekken

De Onderzoekscommissie heeft meer dan honderd gesprekken gevoerd met slachtoffers, daders en plegers, gezagsdragers of voormalige gezagsdragers, deskundigen en personen die in hun hoedanigheid betrokken zijn of waren bij de vraagstukken die in dit onderzoek centraal staan. Van deze gesprekken zijn verslagen gemaakt die ter aanvulling en verbetering aan de betrokkenen zijn voorgelegd. In deze gesprekken is ruimte geboden voor het doen van vertrouwelijke mededelingen. Vanwege deze vertrouwelijkheid worden de verslagen niet gepubliceerd. Waar uit de verslagen is geciteerd, is dat met toestemming van betrokkenen gedaan.

Naast deze gesprekken heeft de Onderzoekscommissie oriënterende en informele gesprekken gevoerd met enkele tientallen personen. Op 29 september en 1 oktober 2010 heeft de Onderzoekscommissie twee landelijke bijeenkomsten georganiseerd voor melders. Bij elk van deze twee bijeenkomsten waren ongeveer 140 personen aanwezig.

De Onderzoekscommissie heeft een of meer keren met de volgende lotgenotengroepen gesproken: Groep Canisius College, Jongens van Don Rua, Groep Boonk, Groep Eikenburg, Groep Maastricht, Mea Culpa United. Op 8 juli 2011 heeft de Onderzoekscommissie met KLOKK, Koepel Landelijk Overleg Kerkelijk Kindermisbruik, gesproken. De Onderzoekscommissie heeft hiernaast informeel, telefonisch, per e-mail met melders, slachtoffers en hen die deze slachtoffers bijstaan (naasten, familieleden, hulpverleners, adviseurs) gesproken. De Onderzoekscommissie stelt het op prijs allen die aan haar onderzoek hebben meegewerkt op deze plaats te bedanken.

1.3.4. Archiefonderzoek

De Onderzoekscommissie heeft een grootschalig archiefonderzoek uitgevoerd. Het archiefonderzoek heeft betrekking op alle bisdommen, de Bisschoppenconferentie, Hulp & Recht, ordes, congregaties van mannelijke religieuzen en één congregatie van vrouwelijke religieuzen. Dit deel van het onderzoek was gericht op het verkrijgen van kwalitatieve gegevens nodig voor de beschrijving van de aard van het onderzochte misbruik, de setting waarin dit zich heeft voorgedaan, de bewoordingen waarin in deze setting over seksueel misbruik is geschreven, (verspreiding en uitwisseling van) kennis over seksueel misbruik en de structuren van toezicht, verantwoordelijkheid en sanctie

waarin dit al dan niet aanhangig is gemaakt en afgehandeld. Zulke gegevens boden bovendien een aanvulling en toets op andere data, met name de meldingen gedaan aan de Onderzoekscommissie en gegevens behorend bij de meldingen van Hulp & Recht. Deze meldingen waren van groot belang voor de zoekstrategieën in de afzonderlijke kerkelijke en religieuze archiefcollecties. Van daaruit leidden sommige sporen naar andere archiefinstellingen. Zo is ook archiefonderzoek gedaan bij het Katholiek Documentatie Centrum, het Willem Pompe Instituut, het Nationaal Archief, het Utrechts Gemeentearchief en andere regionale archieven, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Bibliotheek.

Een uitgebreide verantwoording van het archiefonderzoek is opgenomen in bijlage A.

1.3.5. Survey

In juni 2011 heeft TNS NIPO in opdracht van de Onderzoekscommissie gegevens verzameld onder een representatieve steekproef van 34.234 Nederlanders van veertig jaar en ouder. Dit leeftijdsonderscheid is van belang in verband met de periode waarop dit onderzoek betrekking heeft. TNS NIPO heeft een zogeheten 'screeningsvragenlijst' voorgelegd aan een internetpanel. Met de screeningsvragenlijst worden bedoeld selectievragen. Aan de hand van de antwoorden op deze selectievragen is bepaald welke groepen een tweede, langere reeks vragen kregen voorgelegd.

Met de beantwoording van deze langere vragenlijst heeft de Onderzoekscommissie beoogd:

- te komen tot een onderbouwde schatting van de omvang van seksueel misbruik van minderjarigen door degenen waaraan deze minderjarigen waren toevertrouwd in de Nederlandse Rooms-Katholieke Kerkprovincie vanaf 1945;
- vast te stellen of een significant verschil bestaat tussen de relatieve prevalentie (= het voorkomen) van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk en in andere groepen;
- inzicht te krijgen in de aard, ernst, consequenties en afwikkeling van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerkprovincie vanaf 1945;
- inzicht te krijgen in de huidige psychische gezondheid (en mogelijke behoefte aan hulp) van personen die seksueel zijn misbruikt in de Rooms-Katholieke Kerkprovincie.

Bij de opstelling van dit deel van de eindrapportage heeft de Onderzoekscommissie zich laten adviseren door professor dr. J.H. (Jan) Smit en dr. A.

(Adriaan) Hoogendoorn, beiden werkzaam bij het VU medisch centrum. De Onderzoekscommissie heeft professor mr. dr. C.C.J.H. (Catrien) Bijleveld, hoogleraar methoden en technieken van criminologisch onderzoek aan de Vrije Universiteit Amsterdam, en professor dr. P.G.M. (Peter) van der Heijden, hoogleraar statistiek ten behoeve van de sociale wetenschappen aan de Universiteit Utrecht, elk afzonderlijk om een second opinion gevraagd over de onderzoeksresultaten. Deze second opinion en de reactie hierop zijn beschikbaar via de website over de Onderzoekscommissie. Professor Bijleveld werkt verder als senior onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) en is lid van de commissie-Samson. Ten slotte heeft professor dr. L. (Leo) van Wissen, directeur van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut, voor de Onderzoekscommissie enkele berekeningen uitgevoerd met het oog op de beredeneerde schatting van de omvang en aard van seksueel misbruik van minderjarigen. De Onderzoekscommissie dankt hen hartelijk voor hun bereidheid de Onderzoekscommissie te adviseren en bij te staan bij haar onderzoek.

1.3.6. Vragenlijst aan melders

De Onderzoekscommissie heeft besloten tot het voorleggen van een vragenlijst aan 883 melders. Veel melders beschrijven in hun meldingen slechts in globale termen wat hem of haar is overkomen. Een gestructureerde vragenlijst kon deze lacune ondervangen. In Hoofdstuk 3 wordt hierop nader ingegaan.

1.3.7. Gegevens van het Kaski

De Onderzoekscommissie heeft het Kaski, een expertisecentrum over religie en samenleving, gevraagd gegevens te verzamelen over de omvang en aard van het katholieke onderwijsveld. Het gaat om gegevens over het aantal scholen en katholieke scholen in het voortgezet onderwijs met uitsplitsing naar opleidingsniveau, het aantal leerlingen en aantal katholieke leerlingen in het voortgezet onderwijs met uitsplitsing naar opleidingsniveau, het aantal internaten plus leerlingenaantallen naar opleidingsniveau.[15]

Tevens heeft de Onderzoekscommissie het Kaski gevraagd een overzicht te geven van de ontwikkeling van het aantal katholieken in Nederland in de periode tussen 1945 en 2009, het aantal parochies in dezelfde periode, onderverdeeld naar bediening door seculiere en reguliere priesters en het aantal in parochies werkzame aantal reguliere en seculiere priesters.[16] In bijlage B is een verklarende woordenlijst, het glossarium, opgenomen. Hierin is het onderscheid tussen reguliere en seculiere priesters toegelicht.

1.3.8. Essays

De Onderzoekscommissie heeft ervoor gekozen om, gezien de complexiteit

van het onderwerp van onderzoek, een aantal terzake deskundigen te verzoeken bepaalde aspecten van het onderwerp van onderzoek nader uit te diepen in essays.

In deel twee van het onderzoeksrapport, dat afzonderlijk is gepubliceerd, zijn twaalf essays van deskundigen opgenomen, onder wie één commissielid en twee leden van het onderzoekssecretariaat. Deze essays zijn in opdracht van de Onderzoekscommissie opgesteld, maar vertolken niet noodzakelijkerwijs alle twaalf de opvattingen van de Onderzoekscommissie. De Onderzoekscommissie heeft de auteurs alle ruimte gegeven om vanuit hun eigen gezichtspunt de gevraagde essays te schrijven. De Onderzoekscommissie heeft bij de uitvoering van haar onderzoek gebruik gemaakt van de essays en de deskundigheid van de aangezochte auteurs. Hierdoor is het voor de lezer mogelijk een oordeel te geven over de essays, maar ook over de mate waarin de Onderzoekscommissie heeft gebruikgemaakt van wat deze deskundigen hebben voorgelegd.

1.3.9. Klankbordgroep

De Onderzoekscommissie is ondersteund door een klankbordgroep, die fungeerde als deskundige leescommissie. De groep bestond uit professor mr. Y (Ybo) Buruma, professor mr. M.S. (Marc) Groenhuijsen, professor dr. J. C. (James) Kennedy, mevrouw drs. N.J. (Nelleke) Nicolai, drs. J. (Jaap) Smit en professor dr. C.J.M. (Kees) Schuyt.

De rol van de klankbordgroep droeg niet het karakter van draagvlakverwerving. Degenen die als lid van de klankbordgroep van de Onderzoekscommissie hebben gefungeerd, hebben zich op geen enkele wijze aan dit onderzoek, de hierin opgenomen bevindingen, conclusies en aanbevelingen gecommitteerd. De Onderzoekscommissie heeft haar eigen conclusies getrokken en heeft de rapportage van dit onderzoek opgesteld op de van haar gevraagde en verwachte onafhankelijke wijze. De bijdrage van de leden van de klankbordgroep heeft de Onderzoekscommissie op prijs gesteld en zij dankt de leden voor hun commentaar en suggesties.

1.3.10. Afspraken met het Openbaar Ministerie

Tijdens de voorbereidingen voor de onderzoeksopzet heeft commissievoorzitter Deetman in maart 2010 telefonisch gesproken met de toenmalige minister van Justitie. In dit gesprek is gevraagd of het Openbaar Ministerie een eigen onderzoek zou starten. Omdat dit niet het geval bleek te zijn, zijn de voorbereidingen voor het onderzoek van de Onderzoekscommissie voortgezet.

Voorts zijn er afspraken gemaakt met het Openbaar Ministerie over informatie-uitwisseling in die gevallen dat het vermoeden van nog niet-verjaarde strafbare feiten bestaat. Het Openbaar Ministerie geeft leiding aan de op-

sporing van strafbare feiten en stelt strafvervolging in, indien het Openbaar Ministerie zulks opportuun acht.

Commissievoorzitter Deetman maakte vorig jaar bij de start van de werkzaamheden van de Onderzoekscommissie met het College van procureurs-generaal, de landelijke leiding van het Openbaar Ministerie, de volgende afspraak: 'Als de Onderzoekscommissie kennis neemt van een feit dat mogelijk strafbaar is en ook niet verjaard is, dan legt de Onderzoekscommissie dit feit ter toetsing voor aan het Openbaar Ministerie. De Onderzoekscommissie zal dit bij de geringste twijfel doen. Als het feit volgens het Openbaar Ministerie strafbaar is dan informeert de Onderzoekscommissie het slachtoffer hierover. Het Openbaar Ministerie geeft het slachtoffer in overweging aangifte te doen.'

De commissievoorzitter kwam met de kerkelijke autoriteiten overeen dat wanneer een slachtoffer afziet van aangifte de kerkelijke autoriteiten niettemin zelf gepaste maatregelen nemen tegen de vastgestelde dader van seksueel misbruik.

De Onderzoekscommissie heeft gedurende de periode dat zij het onderzoek heeft uitgevoerd elf meldingen voor toetsing door het Openbaar Ministerie voorgelegd. In twee gevallen is melders geadviseerd met de plaatselijke politie of het Openbaar Ministerie contact op te nemen. In één geval heeft het Openbaar Ministerie contact gelegd met de melder. In één ander geval heeft het Openbaar Ministerie besloten een feitenonderzoek in te stellen.

Op 16 augustus 2011 heeft de Onderzoekscommissie laten weten dat zij op grond van archiefonderzoek informatie had vergaard die zij ter toetsing heeft voorgelegd aan het Openbaar Ministerie. Het betreft informatie over sterfgevallen in de toenmalige rooms-katholieke psychiatrische inrichting Sint Joseph te Heel.

Bij de genoemde informatie gaat het om sterfgevallen van enkele tientallen minderjarigen in de jaren 1952, 1953 en 1954. De informatie roept vragen op over de oorzaak van het overlijden van deze minderjarigen.

Commissievoorzitter Deetman informeerde hierover op 23 mei 2011 het College van procureurs-generaal. Op 31 mei droeg de Onderzoekscommissie de betreffende documenten na een korte toelichting over aan dit college. Het Openbaar Ministerie stelde hierop een feitenonderzoek in.

1.3.11. Met de eindrapportage samenhangende adviezen en andere publicaties

Op 9 december 2010 heeft de Onderzoekscommissie twee onderzoeksvragen in een tussenadvies beantwoord. Het betrof ten eerste de vraag of de procedure van Hulp & Recht adequaat is en hoe deze organisatie tot dan toe heeft gefunctioneerd. Ten tweede ging het om de vraag waarmee de slachtoffers van misbruik op dit moment het meest zijn geholpen en welke rol en verantwoordelijkheden er hier voor de Rooms-Katholieke Kerkprovincie liggen.[17]

Eén van de aanbevelingen was om de door de Onderzoekscommissie gewenste verbeteringen te laten uitwerken en over de uitwerking vóór 1 juli 2011 te rapporteren aan de Onderzoekscommissie. Overeenkomstig de aanbevelingen van de Onderzoekscommissie hebben de Bisschoppenconferentie en de KNR een coördinator voor de uitvoering van de aanbevelingen aangesteld, de heer drs. R.J.G. Bandell. De Onderzoekscommissie heeft de gevraagde rapportage op 24 juni 2011 ontvangen.[18]

Op 8 november 2011 heeft de Onderzoekscommissie gereageerd op de wijze waarop de opdrachtgevers met haar aanbevelingen zijn omgegaan en op de wijze waarop deze aanbevelingen zijn en worden uitgevoerd. Dit is in een tweede tussenadvies gebeurd.

Op 20 juni 2011 werd het advies van de commissie-Lindenbergh over compensatie na seksueel misbruik van minderjarigen gepubliceerd.[19] Op 7 november 2011 hebben de Bisschoppenconferentie en KNR gereageerd op dit onafhankelijk van de Onderzoekscommissie tot stand gekomen advies.

1.4 Het belang van het onderzoek

1.4.1. 'Een groot maatschappelijk probleem'

'Kindermishandeling is een verschijnsel van alle tijden dat zich voordoet in vele vormen', aldus het dit jaar verschenen advies van de Gezondheidsraad.[20] Alleen al in Nederland worden jaarlijks ruim 100.000 kinderen mishandeld. Het gaat hier om een groot maatschappelijk probleem, aldus de Gezondheidsraad. Deze uitspraken van de Gezondheidsraad onderstrepen het belang van dit en enkele andere, recent afgeronde of nog lopende onderzoeken.

1.4.2. Commissie-Samson

Tegelijk met en grotendeels parallel aan dit onderzoek is het onderzoek van de commissie-Samson uitgevoerd naar seksueel misbruik van kinderen die van overheidswege vanaf 1945 in instellingen en pleeggezinnen zijn geplaatst.

Deze commissie, onder voorzitterschap van mevrouw mr. H.W. Samson-Geerlings, is ingesteld door de minister van Justitie en de minister voor Jeugd en Gezin. De commissie is geïnstalleerd op 10 augustus 2010. Aanleiding voor de instelling van deze onderzoekscommissie zijn de meldingen van seksueel misbruik van kinderen die in de jaren vijftig en zestig door de kinderbescherming in katholieke instellingen zijn geplaatst. Het onderzoek richt zich op seksueel misbruik van minderjarigen die sinds 1945 onder verantwoordelijkheid van de overheid in de jeugdzorg zijn geplaatst. Onder jeugdzorg worden jeugdinstellingen en pleeggezinnen verstaan.[21]

De onderzoeksrapportage van de commissie-Samson wordt in de loop van

2012 verwacht. De Onderzoekscommissie heeft met de commissie-Samson samengewerkt, regelmatig overlegd en met instemming van de desbetreffende melders meldingen onderling uitgewisseld die bij de ene commissie zijn binnengekomen maar ook voor de andere van belang zouden kunnen zijn.

1.4.3. Commissie-Gunning

Op 7 december 2010 werd in Amsterdam een man gearresteerd op verdenking van seksueel misbruik van zeer jonge kinderen. In opdracht van de burgemeester van Amsterdam heeft de commissie-Gunning onderzoek gedaan aan de hand van twee vragen: hoe heeft dit kunnen gebeuren en welke lessen kunnen hieruit worden getrokken. De onderzoeksrapportage van de commissie-Gunning is op 15 april 2011 gepubliceerd. De onderzoekers van de commissie-Gunning hebben op 23 maart 2011 met de secretaris van de Onderzoekscommissie gesproken.

1.4.4. Gezondheidsraad

Op 28 juni 2011 maakte de Gezondheidsraad zijn advies 'Behandeling van de gevolgen van kindermishandeling' bekend. Onder kindermishandeling verstaat de Gezondheidsraad 'alle typen lichamelijke en/of emotionele mishandeling, seksueel misbruik, fysieke en emotionele verwaarlozing, en commerciële en andere vormen van uitbuiting die resulteren in daadwerkelijke of mogelijke schade aan de gezondheid, overleving, ontwikkeling of waardigheid van het kind in de context van verantwoordelijkheid, vertrouwen of macht'. De Gezondheidsraad hanteert bij deze definitie van de World Health Organization de leeftijdsgrens van achttien jaar.[22]

In zijn advies doet de Gezondheidsraad aanbevelingen voor verbetering van de hulpverlening: intensieve, multidisciplinaire samenwerking tussen hulpverleners en instanties op sleutelmomenten in de hulpverlening en een integrale aanpak van de problemen die spelen bij een mishandeld kind en zijn directe omgeving of bij een als kind mishandelde volwassene.

Ter verbetering van de kwaliteit van de hulpverlening doet de Gezondheidsraad voorstellen voor betere scholing van hulpverleners op het terrein van kindermishandeling.

1.4.4. Onderzoek van mr. dr. D.W. Steenhuis inzake afhandeling zaken misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk

Op 29 juni 2011 heeft de minister van Veiligheid en Justitie de Tweede Kamer het onderzoeksrapport van de heer mr. dr. D.W. Steenhuis aangeboden over de wijze waarop het Openbaar Ministerie in de periode tussen 1980 en 2010 is omgegaan met zedenzaken tegen rooms-katholieke geestelijken. Aan dit onderzoek heeft de minister in een brief aan de Tweede Kamer de conclusie ver-

bonden dat 'verder onderzoek naar de wijze waarop het Openbaar Ministerie zaken betreffende misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk heeft aangepakt en afgehandeld niet tot nieuwe inzichten zal leiden'.[23]

1.4.5 Nationaal Rapporteur Mensenhandel

Op 12 oktober 2011 heeft de Nationaal Rapporteur Mensenhandel, mr. C.E. Dettmeijer-Vermeulen, aan de ministers van Veiligheid en Justitie en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport haar rapportage over kinderpornografie uitgebracht. Het gaat hier om op beeld vastgelegd seksueel misbruik van minderjarigen. De omvang van dit misbruik is onbekend, maar het staat vast dat de omvang toeneemt. Maatregelen voor preventie, signalering en registratie alsmede opsporing, vervolging en berechting zijn gewenst. Dit geldt ook voor nazorg, toezicht en hulpverlening.[24]

1.5 Opzet en inhoud op hoofdlijnen

1.5.1. De onderzoeksvragen

De onderzoeksopdracht telt tien vragen.

De eerste twee onderzoeksvragen hebben betrekking op de omvang en aard van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk:

1 Welke zijn de gegevens en omstandigheden van seksueel misbruik van minderjarigen die aan de zorg van de Rooms-Katholieke Kerkprovincie in Nederland werden toevertrouwd in de periode van 1945 tot heden?

2 Gaat het om een structureel probleem, een gedifferentieerde situatie naar tijd, plaats en instelling, of om een verzameling van unieke individuele misdrijven en misdragingen?

Deze vragen komen in de Hoofdstukken 3 tot en met 6 van deze rapportage aan de orde.

Voor een goed begrip van de ontwikkelingen binnen de Rooms-Katholieke Kerk bevat Hoofdstuk 2 een overzicht van de relevante algemene maatschappelijke en culturele ontwikkelingen in Nederland, van de ontwikkeling in de organisatie en de positie van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland en van ontwikkelingen in de maatschappelijke visie op seksualiteit en seksueel misbruik.

3 Was/is er sprake van een 'culture of silence' rondom seksueel misbruik van minderjarigen in de R.K. Kerkprovincie?

De derde onderzoeksvraag betreft de culture of silence rondom seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. Deze vraag komt aan de orde in de Hoofdstukken 4, 5 en 6, waar de bestuurlijke verantwoordelijkheid van bisschoppen en hogere oversten aan bod komt.

In het vierde hoofdstuk komt ook de zevende onderzoeksvraag aan de orde:

7 Hoe zijn de in bestuurlijk opzicht verantwoordelijken omgegaan met hun verantwoordelijkheden voor minderjarige slachtoffers? Welke maatregelen namen zij met betrekking tot de beschuldigden?

De vierde, vijfde en zesde onderzoeksvraag betreffen het celibaat en de belofte van kuisheid, oorzaken van het seksueel misbruik van minderjarigen en de juridische en beleidsmatige kaders die van toepassing zijn. De Onderzoekscommissie heeft ervoor gekozen op deze kwesties een verkenning te geven, deels in Hoofdstuk 3 en in Hoofdstuk 4.

4 Bestaat er een verband, en zo ja welk, tussen de verplichting tot seksuele onthouding, besloten in het celibaat (priesters en mannelijke priesterreligieuzen) en de gelofte tot zuiverheid of kuisheid (voor mannelijke en vrouwelijke religieuzen) enerzijds en anderzijds het geconstateerde seksueel misbruik van minderjarigen?

5 Zijn er mogelijk ook andere oorzaken? Wat zijn risico's van seksueel misbruik van minderjarigen, in willekeurige verschillende omstandigheden? Wat is er te zeggen over de gelegenheden tot misbruik, risico op ontdekking en sancties die verbonden zijn met de pastorale context en de context van instellingen voor opvoeding en onderwijs, waarbij met name ook de interne organisatie en de effecten van 24-uurs 'gesloten instellingen' als internaten aan de orde zullen komen.

6 Welke juridische en beleidsmatige kaders, zowel naar Nederlands recht als kerkrechtelijk, zijn van toepassing op deze kwestie en welke ontwikkelingen hebben hierin plaats gevonden?

De achtste en de negende vraag hebben betrekking op het functioneren van Hulp & Recht en de hulpverlening aan slachtoffers. Deze vragen heeft de Onderzoekscommissie afzonderlijk en eerder beantwoord. In het zevende hoofdstuk zijn deze antwoorden opgenomen. In dit hoofdstuk rapporteert de Onderzoekscommissie over de psychische klachten waarnaar zij onderzoek heeft gedaan.

8 Is de procedure van Hulp & Recht adequaat en hoe heeft zij tot heden gefunctioneerd?

9 Waarmee zijn de slachtoffers van het misbruik op dit moment het meest geholpen? Welke rol en verantwoordelijkheden liggen er hier voor de R.K. Kerkprovincie?

Het achtste hoofdstuk bevat bevindingen en aanbevelingen onder andere met het oog op voorkoming van verder misbruik.

10 Welke lessen kunnen getrokken worden? Welke (preventieve) maatregelen moeten er genomen worden om herhaling te voorkomen?

1.5.2. Vervolgreportages

In Hoofdstuk 8 doet de Onderzoekscommissie voorstellen voor de wijze waarop twee vervolgrapportages vorm en inhoud kunnen krijgen. De op 7 mei 2010 uitgebrachte onderzoeksopzet voorziet in deze twee vervolgrapportages. De dan voormalige voorzitter en voormalige leden van de Onderzoekscommissie ontvangen uiterlijk dinsdag 15 mei 2012 een door de Bisschoppenconferentie en de KNR vastgestelde reactie op de uitvoering van de aan hen voorgelegde aanbevelingen. De Onderzoekscommissie raadt de opdrachtgevers aan zo spoedig mogelijk na publicatie van deze rapportage publiekelijk te reageren. Naar de Onderzoekscommissie, maar ook naar de eigen organisaties en vooral naar de slachtoffers. Hiervoor heeft de Onderzoekscommissie een aanbeveling opgenomen in Hoofdstuk 8.

Uiterlijk 15 december 2016 ontvangen de oud-voorzitter en oud-leden van de Onderzoekscommissie een tweede reactie. Op beide reacties zullen de oud-voorzitter en oud-leden van de Onderzoekscommissie op hun beurt publiekelijk reageren.

2 IN VOGELVLUCHT: ONTWIKKELINGEN IN NEDERLAND EN IN DE NEDERLANDSE ROOMS-KATHOLIEKE KERKPROVINCIE: 1945-2010

2.1 Inleiding

Het tijdvak waarop dit onderzoek betrekking heeft beslaat 65 jaar met als startpunt 1945. In het eerste decennium na het einde van de Tweede Wereldoorlog voltrok zich in West-Europa een omslag op sociaal, cultureel, economisch en politiek gebied waarbij ook nog eens sprake was van internationalisering op deze gebieden.[1] In hun boek *1950. Welvaart in zwart-wit* hebben Schuyt en Taverne de metamorfose die Nederland in deze jaren doormaakte als volgt omschreven: 'Zoals in vroeger eeuwen het gezicht op een Nederlandse stad werd beheerst door kerken en geknotte torens en de rivieren traag door het laagland stroomden, zo werd het stadsgezicht na 1950 meer en meer bepaald door fabrieken, nieuwe grote kantoorgebouwen en hoge flats, en werd de kerk als hoogste punt vervangen door de glazen puien van de moderne verzekeringsmaatschappijen.'[2]

Lange tijd speelde de Rooms-Katholieke Kerk in het dagelijks leven van veel Nederlanders een overheersende rol. Hoewel in Nederland de katholieken maar een minderheid vormden, kenden ze in de eerste helft van de vorige eeuw een uitgebreid katholiek onderwijssysteem, eigen media, een rooms-katholieke politieke partij en een sterke vakbeweging van rooms-katholieke signatuur.

Wat heeft de kerk in Nederland, hier dus de Rooms-Katholieke Kerk, op den duur zo aan het zicht onttrokken? Welke ontwikkelingen in de maatschappij hebben bijgedragen aan de veranderingen in de organisatie en de positie van de Rooms-Katholieke Kerk?

Dit hoofdstuk schetst zowel de algemene ontwikkelingen in de maatschappij als ook de veranderingen die de Rooms-Katholieke Kerk heeft ondergaan. Omdat hier beslist geen sprake is van de pretentie van volledigheid gebeurt dit in vogelvlucht. De Onderzoekscommissie heeft enkele deskundigen gevraagd om hun visie op de meer algemene maatschappelijke ontwikkelingen in een essay vast te leggen.[3] Daarvan is in dit hoofdstuk gebruikgemaakt.

2.2 Wederopbouw, ontkerkelijking en ontklerikalisering

Na de bezetting krabbelde Nederland weer op. In 1950 had het nationaal inkomen weer het niveau van 1938 bereikt. Geholpen door een omvangrijk aantal vrijwilligers, priesters en religieuzen, kon het rooms-katholiek volksdeel zijn voor de Tweede Wereldoorlog opgebouwde maatschappelijke infrastructuur snel herstellen. Op het gebied van media, onderwijs, politiek en vakbeweging hadden zij zich voor de oorlog al sterk georganiseerd. Omstreeks 1850 waren twee dagbladen op katholieke grondslag, *De Tijd* en *De Maasbode*, opgericht. Op 1 oktober 1921 voegde de in Den Bosch zetelende *de Volkskrant* zich als dagblad bij het rooms-katholieke media-imperium dat in 1926 nog zou worden uitgebreid met de Katholieke Radio Omroep (KRO).

Op het gebied van onderwijs was er een uitgebreid en fijnmazig netwerk van scholen dat nauw verbonden was met de Rooms-Katholieke Kerk: van kleuterscholen tot aan universitaire instellingen. Vanaf 1923 de Rooms-Katholieke Universiteit in Nijmegen en vanaf 1927 de Rooms-Katholieke Handelshogeschool in Tilburg. Het overgrote deel van de katholieke middelbare scholieren bezocht een katholieke middelbare school.[4]

Op het terrein van de politiek maakte in 1946 de Rooms-Katholieke Staatspartij plaats voor de KVP, de Katholieke Volkspartij. Deze partij zou vanaf 1945 onafgebroken Nederland meeregeren tot de oprichting van het CDA in 1980. Maar ook daarna was de rol van katholieke politici niet uitgespeeld. Na het kabinet-Van Agt vestigde drs. R.F.M. Lubbers, een parlementair record. Hij werd de langstzittende minister-president van Nederland. Van de 15 ministers-presidenten tussen 1945 en nu hadden er 7 een rooms-katholieke achtergrond. Zij gaven ruim 30 jaar leiding aan de naar hen genoemde kabinetten.

Bij de volkstelling in 1947 bedroeg het aantal katholieken in Nederland 3,7 miljoen op een totale bevolking van 9,6 miljoen (38,4 procent). Opvallend is dat onder deze katholieken een grote politieke eensgezindheid bestond. In 1948 stemde 88 procent van de katholieke stemgerechtigden (Nederland kende toen nog een stemplicht) op de KVP, in 1952 80 procent en in 1956 87 procent.[5] In 2008 schreven Borgman en Monteiro dat de Nederlandse katholieken tot halverwege de twintigste eeuw golden als 'dragers van een rigide moraal, een zeer gedisciplineerde geloofspraxis en een krachtige leer'. De auteurs menen dat de werkelijkheid aanzienlijk genuanceerder was. Ook stellen zij dat er 'veel energie [werd] geïnvesteerd in het ontwikkelen en in stand houden van een sterk netwerk van eigen organisaties'. Dit netwerk 'omvatte alle delen van het leven, van de politiek, via de vak- en standsorganisaties tot en met de vrije tijd'.[6]

Dit netwerk was hecht, met name op die plaatsen waar het katholiek-zijn

de trekken van een monocultuur had. Bijvoorbeeld in Limburg, waar ruim 90 procent van de bevolking katholiek was.[7] In 1955 las 79 procent van alle katholieken een katholiek dagblad en 85 procent was lid van de KRO, 90 procent van de katholieke werknemers was lid van het Nederlands Katholiek Vakverbond (NKV).[8] De macht van de kerkelijke leiding was in deze organisaties groot. De vroegere voorzitter van het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV), Marinus Ruppert, wees er niet ten onrechte op dat in de jaren vijftig de 'katholieke arbeidersbeweging in wezen geleid werd door het episcopaat'.[9]

Tussen 1855 en 1952 verdrievoudigde het aantal katholieken in Nederland en nam het aantal priesters met een zesvoud toe: van 624 tot 3.695 per decennium.[10] In 1967 waren in Nederland 13.500 priesters (4.000 seculieren in zeven bisdommen en 9.400 regulieren in 34 ordes en congregaties) en 40.000 broeders en zusters in 111 ordes en congregaties. Dit betekent dat op elke honderd rooms-katholieke gelovigen één priester of religieus was. Een – ook internationaal – ongekend hoog aantal. De jezuïet Bots gaf deze cijfers nog een gouden omlijsting door naar het aandeel van de Nederlandse missiecongregaties te wijzen: 'Terwijl in 1939 het aantal Nederlandse katholieken nog geen twee procent uitmaakte van het totaal op de wereld, leverden zij toen elf procent van alle priestermissionarissen.' Met name het homogene katholieke zuiden was de thuisbasis van talrijke missiecongregaties. Deze congregaties telden vaak wereldwijd meer dan tienduizend leden verspreid over honderd landen. 'Over de gehele wereld kennen de religieuzen de plaatsen Maastricht en Steyl vanwege de vestigingen van de congregaties,' zo stelt monseigneur F.J.M. Wiertz in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie.[11]

Maar zelfs in deze bloeiperiode vielen jaarlijks gemiddeld 10.000 katholieken af. Bij de volkstelling in 1960 lieten 100.000 mensen zich niet langer als katholiek registreren. In 1970 waren dat er 300.000 van degenen die in 1960 nog wel als katholiek waren geregistreerd.[12] Zij vielen ten offer aan de 'ontkerkelijking'. Een offer dat overigens aanvankelijk makkelijk aan het oog werd onttrokken door de hoge geboortecijfers (en relatief lage sterftecijfers) in de jaren na het einde van de Tweede Wereldoorlog. In de periode tussen 1948 en 1952 was het geboortecijfer in Nederland 23,3 per 1.000 inwoners. Daarmee moest Nederland in Europa alleen Portugal laten voorgaan.[13]

Oproep tot eenheid

In de winter van 1944 hadden de bisschoppen de restauratie van de eigen katholieke organisaties opgepakt met een mandement (een herderlijk schrijven met een dwingende strekking) waarin werd aangegeven dat 'reeds nu en zonder uitstel' het herstel ter hand moest worden genomen. Dit schrijven moest een doorbraak van verzuilde verhoudingen voorkomen. Van een verbod op het lidmaatschap van de Partij van de Arbeid werd afgezien, op aandrang van

pater J.G. Stokman, adviseur van de bisschoppen. Deze franciscaan was sterk geporteerd voor katholieke eenheid op het terrein van de politiek.

Die oproep tot eenheid klonk ook door op de uitbundige viering van de honderdjarige verjaardag van het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1953. Op Hemelvaartsdag 14 mei 1953 werd in alle kerken 'zo mogelijk op eenzelfde uur een Heilige Mis van Dankbaarheid gelezen'.[14] Op zaterdag 16 mei ontmoette de aartsbisschop van Mechelen, die namens de paus de feestelijkheden zou bijwonen, tal van vertegenwoordigers van de regering en maatschappelijke groeperingen, en ook het Nederlandse episcopaat. De volgende dag sprak via een rechtstreekse radioverbinding kardinaal De Jong de massaal naar Utrecht gekomen gelovigen toe in het stadion. De ministerraad was met acht ministers vertegenwoordigd en zij hoorden de met zijn gezondheid kampende kardinaal oproepen tot eenheid onder alle katholieke gelovigen: 'Wat wij in het verleden hebben bereikt, met name ook op het terrein van het openbare leven, dat hebben wij te danken aan onze eenheid in ons optreden naar buiten', zei kardinaal De Jong in een toespraak.[15] Hij besefte dat naarmate de emancipatie verder voortschreed, de eenheid aan steeds grotere gevaren zou worden blootgesteld. Dat zou alles wat bereikt was op het spel zetten: 'De eigen katholieke organisaties op heel het terrein van het openbare leven hebben in het verleden onze emancipatie mogelijk gemaakt en bevorderd, zij zijn ook voor de toekomst [...] nog even noodzakelijk en belangrijk, niet alleen voor de bloei van het geloofsleven onder ons katholieken, maar mede [...] om positief een christelijke maatschappij in Nederland op te bouwen. Derhalve, dierbare gelovigen van Nederland, blijft één, één.'[16]

Klaarblijkelijk was het nodig om tot eenheid op te roepen en impliciet de uitstroom van zoveel katholieken publiekelijk een halt toe te roepen. Naast de jaarlijks ruim tienduizend katholieken die het geloof vaarwel zegden, waren er genoeg katholieken die wel vasthielden aan hun geloof, maar op andere maatschappelijke terreinen een eigen keuze maakten. Een van hen was dr. J.H.G. (Sjeng) Tans, leraar Nederlands aan een rooms-katholieke middelbare school in Maastricht, die in de Partij van de Arbeid vooraanstaande functies vervulde en later lid van de Tweede Kamer en voorzitter van deze politieke partij zou worden. Hij geldt als de grondlegger van de Universiteit Maastricht.

De bisschoppen vaardigden in 1954 een bisschoppelijk mandement uit. De aanzet kwam uit het bisdom Roermond.[17] De vertegenwoordigers van de harde lijn beseften dat zij een risico namen. Zij hadden daarom nog geprobeerd een aantal vooraanstaande katholieke leden van de Partij van de Arbeid uit die partij los te weken voor er maatregelen à la het mandement tegen hen zouden worden getroffen. 'Als u doorgaat op deze wegen, heeft u over dertig jaar de kerk onherstelbaar nadeel berokkend,' verklaarde bisschop-coadjutor dr. J.M.J.A. Hanssen van Roermond in oktober 1953 tegen dr. J. H. G. Tans,

bij wijze van aankondiging van wat hem boven het hoofd hing.[18] Tans gaf geen krimp.

Het bisschoppelijk mandement verbood alle katholieken lid te zijn van de socialistische vakbeweging, socialistische vergaderingen bij te wonen, de socialistische pers te lezen of naar de Vara te luisteren.[19] De bisschoppen noemden het socialisme en het humanisme ernstige 'bedreigingen'. Het lidmaatschap van de PvdA durfden zij uiteindelijk niet te verbieden, maar het ernstig 'ontraden' deden ze wel. De bisschoppen toonden zich graag bereid zich voor de katholieke eenheid in te zetten.

Grote delen van de Nederlandse samenleving reageerden in 1954 sterk afwijzend op deze – wat werd beschouwd als – aanslag op de scheiding van kerk en staat. De katholieke kiezers om wie het allemaal te doen was geweest lieten zich maar mondjesmaat overreden. De aantrekkingskracht van de PvdA op de katholieke arbeiders leed niet of nauwelijks onder het mandement. Het antipapisme in Nederland kreeg door de manifestatie van dit 'politiek katholicisme' een stevige impuls en de relatie tussen PvdA en KVP had haar beste tijd gehad. De periode van de wederopbouw was allerminst een tijd zonder commotie. Nederland werd in korte tijd een modern land.

Seksualiteit en geboortebeperking

Ook de opvattingen over seksualiteit waren in beweging. De Rooms-Katholieke Kerk had in de pauselijke encycliek *Casti Connubii* uit 1930 als standpunt ingenomen, dat elke vorm van voorkoming van zwangerschap werd veroordeeld. Dat betrof – om het zo maar te zeggen – technische oplossingen, maar ook praktische ingrepen als coïtus interruptus en periodieke onthouding. Luykx wijst op onderzoek onder Belgische katholieken (met inbegrip van Zeeuws-Vlaanderen) waaruit blijkt dat in de jaren dertig van de vorige eeuw gehuwden tot zeventig procent contraceptieve praktijken volgden.[20]

De opvattingen van de Nederlandse Rooms-Katholieke Kerk over geboorteregeling liepen lange tijd niet uit de pas met die van de Nederlandse samenleving als geheel, een aantal 'linkse', buitenkerkelijke kringen uitgezonderd. Nog in 1929 ontving de Nieuw-Malthusiaanse Bond (NMB) van de overheid geen goedkeuring als vereniging. Daargelaten of het doel van de vereniging, voorlichting geven over middelen om zwangerschap te voorkomen, zedelijk en wettelijk door de beugel kon, oordeelde minister J. Donner van Justitie dat 'in elk geval de werkzaamheid van eene vereeniging als deze (...) een gevaar oplevert voor de openbare orde en goede zeden'.

In 1950 verscheen 'Overheid en openbare zeden' bij het Centrum voor Staatkundige Vorming (CSV), wetenschappelijk bureau van de KVP. Dit rapport bevestigde duidelijk dat de katholieke moraal anticonceptie afwees vanwege strijdigheid met de natuur. Daar kwamen de economische overwegin-

gen nog bij. De enige oplossing die de Rooms-Katholieke Kerk bood aan hen die het kindertal wilden beperken, was het middel van de 'periodieke onthouding'. Voor ondersteuning en voorlichting werden katholieke huwelijksbureaus opgericht, zoals in april 1952 het Katholiek Nationaal Bureau voor Geestelijke Gezondheidszorg (KNBGG).[21]

Periodieke onthouding werd eerst oogluikend, weldra officieel door het episcopaat toegestaan. De Nederlandse arts J.N.J. Smulders ontwikkelde in contact met een groep van 1500 meestal katholieke echtparen een methode van periodieke onthouding: 'Het grootste geschenk Gods aan de lijdende mensheid van deze eeuw.' Luykx wijst in dit verband op een onderzoek in de westelijke mijnstreek van Limburg waar bijna driekwart van de tussen 1945 en 1960 gehuwden aan coïtus interruptus of periodieke onthouding deed. Hoewel het mandement van 1954 het lidmaatschap van de Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming (NVSH) verbood, was twaalf procent van de leden van deze vereniging katholiek. Het lidmaatschap opende de sluikse mogelijkheid om aan voorbehoedmiddelen te komen.

Ontkerkelijking en ontklerikalisering

Het aantal katholieken was na de Tweede Wereldoorlog (volkstelling 1947) met twee procent toegenomen ten opzichte van het begin van de jaren dertig. Bij de volkstelling van 1930 was het percentage 36,4; in 1947 bedroeg het percentage katholieken 38,4.[22] Een stijging van 2,9 miljoen naar 3,7 miljoen mensen. Behalve dat de bevolking in absolute cijfers groeide was er sprake van een relatief hoog geboorteniveau bij de katholieke bevolkingsgroep.

In het 'protestantse' Nederland was deze katholieke opmars voor velen een schrikbeeld, uit angst voor een hoge mate van pausgezinde machtsontplooiing. Dit schrikbeeld bleek niet volledig terecht omdat het aantal katholieken daalde als gevolg van ontkerkelijking, vooral in de grote steden.[23] Hiervoor zijn veel oorzaken aan te wijzen. Onder andere speelde mee dat nogal wat katholieken uit het zuiden die vanwege de werkgelegenheid naar het noorden migreerden, hun katholieke signatuur in het 'protestantse' noorden, of überhaupt in een meer stedelijke omgeving, niet wilden of niet konden handhaven.

Een andere factor was dat de katholieke burger zich emancipeerde ten opzichte van het kerkelijk gezag. Hij isoleerde zich niet meer van zijn omgeving en ging steeds meer eigen keuzen maken, losser van de kerk, hoe het episcopaat daar ook over dacht.[24] Doordat de verschillende bevolkingsgroepen intensiever met elkaar communiceerden, onder andere door de komst van de televisie in de jaren vijftig, ontstond een wereld waarin alleen een sterk geloof zich wist te handhaven.

De invloed van geestelijken nam af, leken werden actiever binnen de kerk.

De hiërarchische, soms als autoritair ervaren structuren binnen de Rooms-Katholieke Kerk begonnen te knellen, ook voor trouwe katholieken. Het geloof en de rituelen van geloofsbeleving raakten meer en meer gedemocratiseerd. Taken die vroeger exclusief voor geestelijken waren weggelegd, werden geleidelijk ook het domein van leken. Het priesterlijke en kerkelijke gezag werd op die terreinen omstreden. Ook leken konden 'deskundig' zijn. Men bedenke hierbij dat Nederlandse priesters in veel gevallen geen academische opleiding hadden genoten – zelfs hun docenten op de seminaries waren in meerderheid niet academisch geschoold. Leken begonnen de clerus wat betreft scholing snel te overvleugelen. De oprichting van de Katholieke Universiteit in Nijmegen[25] (1923) en de Rooms-Katholieke Handelshogeschool in Tilburg[26] (1927) wierp vruchten af. De vormen van professionalisering die de voorhoede van katholieke burgers inbracht stelden de vroeger vanzelfsprekende 'professionaliteit' van de geestelijken soms in de schaduw.

Hoewel de ontwikkelingen van ontkerkelijking en ontklerikalisering al in de vroege jaren vijftig plaatsvonden, werd vanuit Rome het beeld van Roomse suprematie in stand gehouden met een encycliek als *Humani generis* (een harde afwijzing van onder meer vernieuwende tendensen in de theologie) en de afkondiging van het dogma van de tenhemelopneming van de maagd Maria met lichaam en ziel door paus Pius XII in 1950. In Nederland lag de aandacht voornamelijk bij de machtsontplooiing van de KVP en de 'politieke' interventies van het episcopaat. Voor Nederland bleef het Vaticaan de Rooms-Katholieke Kerk en omgekeerd.

Zorg om zedelijk verval

Op het gebied van de zedelijkheidswetgeving golden in het eerste nationale Wetboek van Strafrecht van 1886 twee uitgangspunten. Seksualiteit is een privékwestie en alleen uitwassen in de publieke sfeer moeten worden bestraft, en seksueel misbruik van minderjarigen is geen onderwerp voor de strafwetgever. In 1911 werd dit liberale uitgangspunt verlaten en vond een omvangrijke wijziging plaats in de zedelijkheidswetgeving.[27]

Deze wetswijzigingen vormden de uitkomst van langlopende ontwikkelingen. De vraag destijds was niet of moest worden geïntervenieerd door de Staat, maar in hoeverre.[28] Van confessionele zijde werd daarbij sterk geappelleerd aan de christelijke zedenleer.[29] Daarbij golden het huwelijk en een goed gezinsleven als middelen bij uitstek om seksueel verval tegen te gaan.[30] Homoseksuele contacten met minderjarigen werden strafbaar gesteld, hetgeen de toenmalige katholieke opvatting weergeeft.[31] Daarnaast werd de verleiding van minderjarigen van onbesproken gedrag strafbaar gesteld.[32] Minderjarigen van onbesproken gedrag, in het bijzonder meisjes, moesten worden beschermd tegen opgedrongen seksuele contacten door mannen van wie zij eco-

nomisch afhankelijk waren, maar waarbij geen sprake was van een juridische gezagsverhouding.

In de vooroorlogse jaren heerste in de Nederlandse samenleving en binnen de Rooms-Katholieke Kerk grote zorg om het zedelijk verval, in het bijzonder van de jeugd. Daartoe leek ook praktische aanleiding te bestaan. Er was tot in de jaren vijftig sprake van een constante stijging van het aantal zedendelicten, in het bijzonder van ontuchtige handelingen met minderjarigen en seksueel misbruik binnen afhankelijkheidsrelaties.[33] Het aandeel van het katholieke bevolkingsdeel was daarbij steeds bovengemiddeld. Zo wees de psycholoog F.J.J. Buytendijk tijdens de algemene jaarvergadering van de Katholieke Centrale Vereniging voor Geestelijke Volksgezondheid in juni 1952 op de relatief hoge criminaliteit (seksuele delicten) in de 'rooms-katholieke' provincies. Hij baseerde zich daarbij op een tot dan toe ongepubliceerd onderzoek van zijn collega, de forensisch-psychiater F.M. Havermans, die hierover in 1953 zou publiceren.[34]

De zorg om het zedelijk verval was overigens niet exclusief katholiek. In 1936 werd de werkingssfeer van artikel 249 van het Wetboek van Strafrecht uitgebreid door invoeging van de categorieën stiefouder, pleegouder en ambtenaar en de in de bepaling opgenomen klachtvereiste kwam te vervallen. Daarnaast werd niet langer de voorwaarde gesteld dat sprake moet zijn geweest van geslachtsgemeenschap. Ook andersoortige seksuele contacten werden verboden. Bovendien werd misbruik dat een gevolg was van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht onder de werkingssfeer van de bepaling gebracht.[35]

Na de Tweede Wereldoorlog was ook in katholieke kringen sprake van zorg om de 'zedelijke verwildering en tuchteloosheid', wat resulteerde in een dringende oproep vanuit het Nederlands episcopaat tot 'geestelijke vernieuwing'.[36] Evidente huiver voor seksualiteit was een constante. De zonde van de onkuisheid was voor velen dichtbij. De aandacht richtte zich in deze jaren in het bijzonder op de arbeidersjeugd, in het bijzonder de 'fabrieksmeisjes'[37] en op de vrouw.[38] Gevreesd werd voor verminderde huwelijkstrouw en een stijgend aantal echtscheidingen.[39] Seksualiteit stond in het teken van het huwelijk en het daaraan verbonden burgermansfatsoen.[40]

Seksualiteit, omwille van het driftmatig karakter daarvan, was 'verdacht' en het lichamelijke was taboe. Het Hoogveld Instituut kreeg van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in 1952 de opdracht om onderzoek te doen naar 'maatschappelijke verwildering' in katholiek Nederland. Met name onder de 'ongeschoolden' constateerde het instituut dat de tijd 'tussen de kinderjaren en het huwelijk voor velen in sociaalerotisch opzicht een "lege tijd" is.[41] Als remedie werd seksuele voorlichting aangeraden 'aan alle jeugdigen die de school verlaten om in een fabriek of bedrijf te gaan werken'.

Seksualiteit werd gezien als een uitsluitend aan het huwelijk gekoppelde plicht en pas na het Tweede Vaticaans Concilie werd over seksualiteit gesproken in termen van 'Gods aankondiging van vreugde'.[42]

Een groot kwaad was volgens de rooms-katholieke leer homoseksualiteit. In 1950 stelde het Katholiek Vormingscentrum tevergeefs voor om ook in Nederland (zoals in enkele andere landen) alle seksuele handelingen tussen volwassen mannen strafbaar te stellen.[43] De Rooms-Katholieke Kerk zag zich ook geconfronteerd met homoseksuele contacten tussen kandidaat- priesters en religieuzen. Ook werd toen duidelijk dat in instellingen van onderwijs en opvoeding seksueel misbruik van minderjarigen door priester en religieuzen voorkwam. Gezagdragers binnen de Rooms-Katholieke Kerk probeerden het hoofd aan deze problemen te bieden door het opzetten van psychiatrische en psychologische behandelmogelijkheden.

2.3 De eindeloze jaren zestig

Vanaf de jaren zestig was sprake van diepgaande veranderingen in het maatschappelijk denken over de verhouding van het individu tot allerhande autoriteiten.[44] De eens zo vanzelfsprekende greep van de zuilen op het (dagelijks) leven van haar leden brokkelde verder af.[45] Deconfessionalisering en ontkerkelijking versterkten elkaar. Het gebeurde op alle terreinen. Zo stemde minder dan de helft van degenen die zich 'katholiek' noemden, nog op een politieke partij met de K in haar naam.[46]

Het Tweede Vaticaans Concilie

Paus Johannes XXIII vond het tijd geworden voor een meer constructieve aanpak. Hij riep het Tweede Vaticaans Concilie bijeen (1962-1965) met als thema de positie van de Rooms-Katholieke Kerk binnen de veranderende samenleving.[47] De kardinalen die het wereldwijde concilie in Rome voorbereidden, deden voorstellen waarop vanuit de afzonderlijke bisdommen gereageerd moest worden. De Nederlandse bisschoppen hielden een brede consultatie onder priesters en leken. De uitkomst hiervan namen zij mee in hun reactie op de voorstellen van de kardinalen. Vanuit Nederland werd een opener benadering bepleit, waarin dialoog en meer democratie kernwoorden vormden. Een invloedrijk deel van de kardinalen wees het Nederlandse standpunt echter af. Zij stonden een meer behoudende theologische richting voor.

De vernieuwingen die het Concilie wel bracht, waren op veel terreinen voelbaar. Voor de katholieke gelovigen betekende het feit dat de mis voortaan als regel in de volkstaal zou worden gecelebreerd in plaats van in het Latijn, een hele verandering. Ook werd het praktijk dat de priester met zijn gezicht

naar het publiek en dichter bij de kerkgangers stond. De eucharistieviering werd – in ieder geval in de praktijk – in nog meer opzichten gedemocratiseerd. Priesters en gelovigen waren in hoge mate vrij er hun eigen stempel op te drukken.

Het Pastoraal Concilie en het celibaat

Om de resultaten van het Tweede Vaticaans Concilie specifiek voor Nederland te concretiseren ging op initiatief van de bisschoppen het Pastoraal Concilie aan de slag. Tussen 1968 en 1970 vonden zes 'plenaire vergaderingen' plaats in het voormalig kleinseminarie 'De Leeuwenhorst' in Noordwijkerhout. Dit Pastoraal Concilie maakte in brede kring veel enthousiasme los, omdat het alle gelovigen samen een stem beloofde te geven bij het uitstippelen van de toekomst.

Sommige kwesties, waaronder het celibaat leidden tot veel verdeeldheid. De meerderheid van het Pastoraal Concilie stuurde aan op de toelating van gehuwden tot het priesterambt. De bisschoppen en de kardinaal, beducht voor afkeurende reacties uit de wereldkerk, zeiden niet duidelijk 'nee', maar zeker ook geen 'ja'. In een perscommuniqué gaven de Nederlandse bisschoppen aan van mening te zijn 'dat hun geloofsgemeenschap ermee gebaat zou zijn, als naast het in duidelijke vrijheid gekozen celibatair priesterschap in de Latijnse kerk de gehuwde priester toegelaten zou kunnen worden, doordat gehuwden tot priester worden gewijd en doordat in speciale gevallen priesters die in het huwelijk zijn getreden, onder bepaalde voorwaarden in de ambtsbediening worden hersteld.'[48]

De gang van zaken wekte bij sommige waarnemers de indruk van een losgeslagen verzameling radicalen. Hoe dan ook ontstond in deze periode onder de leken en een deel van de priesters en religieuzen de verwachting dat binnen enkele jaren aan het celibaat het verplichtende karakter zou worden ontnomen. Vanuit deze verwachting kozen sommigen voor het priesterschap. In gesprekken die de Onderzoekscommissie heeft gevoerd met toenmalige bisschoppen en andere ambtsdragers uit die tijd bevestigden allen zonder enige restrictie dat er goede gronden waren te verwachten dat de celibaatsverplichting werd opgeheven. Bovendien stelden zij dat sommige priesters in afwachting van die opleiding besloten priester te blijven en anderen in afwachting besloten priester te worden.

In Rome rees bezorgdheid. In hun argwaan werden de Curie – de pauselijke regering – en kringen in de directe omgeving van de paus gevoed door klachten van conservatieve katholieken in Nederland. Het gevolg was dat het Nederlandse episcopaat, waarvan een deel wel had gevoeld voor het openbreken van deze fundamentele kwestie, zich genoodzaakt zag de conclusies van het Pastoraal Concilie alsnog volledig af te wijzen. De redenen om de band

tussen priesterschap en celibaat te handhaven waren 'ook vandaag nog van kracht'. Vooral de manier waarop het episcopaat het hoofd voor Rome had gebogen gaf veel deelnemers aan het Pastoraal Concilie het gevoel in de steek te zijn gelaten.

Zoeken naar nieuwe wegen

Het Vaticaan meende een 'zwijgende meerderheid' van rechtzinnige gelovigen te hulp te moeten komen. Een middel daartoe was de benoeming van conservatieve bisschoppen. Zij zouden het Nederlandse episcopaat, waarvan werd gezegd dat het standvastig was in zijn toegeeflijkheid, op een ander spoor zetten.

De eerste was A.J. Simonis.[49] De volgende pauselijke benoeming was J.B.M. Gijsen. Hij werd in 1971 bisschop van Roermond. Kort na zijn aantreden begon Gijsen in Roermond een 'convict', een huis waar priesterstudenten en priesters samenwonen. Het was zijn bedoeling dit op termijn op te schalen tot grootseminarie, zodat alle onderdelen van de opleiding van priesters onder één dak waren en onder zijn toezicht zouden staan. Hij reageerde hiermee op de herziening van de katholieke theologieopleidingen in 1966. Die beoogde een einde te maken aan de versnippering van opleidingen voor aankomend geestelijken en religieuzen, verspreid over kleinseminaries en grootseminaries binnen de bisdommen en filosoficum en theologicum bij congregaties en ordes. Die opzet bleek in het midden van de jaren zestig niet meer financierbaar, ook niet omdat toen al duidelijk was dat het aantal priesterkandidaten drastisch terugliep. Na de hierdoor afgedwongen grootscheepse sanering was de academische vorming van priesters geconcentreerd in Nijmegen (faculteit Theologie), Utrecht, Heerlen, Tilburg en Amsterdam (hogescholen). In die jaren gebeurde het niet zelden dat een priester uittrad en een huwelijk aanging. Daardoor ontstond de situatie dat aan sommige hogescholen ook gehuwde ex-priesters doceerden. Precies dat probeerde Gijsen met de herstichting van Rolduc als seminarie tegen te gaan.

Uiteindelijk is ook Rolduc niet bij machte gebleken de wereld buiten de deur te houden. De keuze voor het priesterschap – of het nu als diocesaan priester was of als priesterreligieus in een kloosterorde of congregatie – was voor iedere kandidaat in zekere zin een sprong in het duister. Of iemand in de wieg was gelegd voor zo'n soort leven, wist niemand van te voren. De keuze moest worden gemaakt in een levensfase waarin de onzekerheden domineerden. De identiteit (intellectueel, politiek, sociaal, seksueel) van deze jonge mensen lag nog niet vast of was in ieder geval nog niet uitgekristalliseerd. Na het afleggen van de geloften was er eigenlijk nog maar één weg terug: uittreden, alles achter zich laten, een nieuw leven beginnen.

De maatschappelijke ontwikkelingen van de jaren zestig dwongen de

Rooms-Katholieke Kerk ook om hulpverlening voor eigen priesters en religieuzen te ontwikkelen, die worstelden met allerlei problemen. Zeker ook maar niet alleen met het verplichte celibaat, maar ook met de vraag hoe zij geacht werden het ambt te vervullen in de moderne maatschappij. In die tijd stelde een aantal priesters en artsen plannen op voor wat in 1967 zou leiden tot de oprichting van het Centraal Adviesbureau voor priesters en religieuzen (Caper).[50]

Het Caper bood hulp en steun aan allen die er een beroep op deden. Geen moreel of spiritueel conflict werd uit de weg gegaan, maar de hulp kon in het uiterste geval ook heel praktisch gericht zijn op de consequenties van uittreden. Al doende, 'helend, bijstaand, begeleidend, verzoenend', zag het Caper zich gedwongen zich onder meer op het punt van 'affectieve relaties' in het intermenselijk verkeer enigszins te distantiëren van de officiële doctrine. Alle soorten relaties die botsten met de gelofte van kuisheid bleken voor te komen: binnen een kloostergemeenschap en daarbuiten, homoseksueel en heteroseksueel van aard. Men kon daar de ogen niet voor sluiten. Bisschop Gijsen van Roermond kon in geweten geen steun meer geven aan het Caper, een organisatie die mede door het bisdom werd gefinancierd, en zegde zijn steun op.[51]

Naar een vrijere seksuele moraal

Het verlies van het maatschappelijk gezag van de Rooms-Katholieke Kerk zette zich voort.[52] Dat had zijn weerslag op het priesterambt. Tot en met 1963 was sprake van een gestage afname van het aantal wijdingen (driehonderd in 1963). Na 1963 was er sprake van een drastische daling die in combinatie met het sterk toenemend aantal uittredingen leidde tot een 'alarmerende terugval' van het aantal priesters in Nederland.[53] Vanaf 1966 was de aanwas van nieuwe wijdingen niet meer voldoende om de natuurlijke sterfte op te vangen.[54] Daarnaast werd duidelijk dat geestelijken en religieuzen moeite hadden zich aan te passen aan de veranderde werkomstandigheden; er was sprake van vereenzaming en overbelasting, onder andere door het wegvallen van leken die de priester in vroeger tijden werk uit handen namen.[55]

De discussie over het celibaat als voorwaarde voor het bekleden van het priesterambt, aangewakkerd tijdens het Pastoraal Concilie, weerspiegelde de veranderende maatschappelijke opvattingen over de seksualiteit die in deze jaren opgeld deden. Dit gold in het bijzonder nu seksualiteit niet langer dwingend verbonden was met het risico op zwangerschap en geboorte, dankzij de vrije beschikbaarheid van de anticonceptiepil.[56] In het televisieprogramma *Brandpunt* gaf bisschop Bekkers van 's-Hertogenbosch in 1963 aan dat katholieke gelovigen in geweten vrij waren te beslissen over de grootte van hun gezin. Meer algemeen werd dit uitgelegd als een vrijbrief voor het gebruik van de anticonceptiepil.[57]

Overigens was er, anders dan wel wordt gedacht, geen sprake van een alom gevierde 'bevrijding' van de seksualiteit. Dit beperkte zich vooral tot de maatschappelijke bovenlaag. Daaronder veranderden de seksuele patronen niet ingrijpend.[58] Wel was er over de hele linie meer ruimte voor seksuele diversiteit. Het ging daarbij niet zozeer om nieuwe seksuele uitingsvormen. Niet de seksuele diversiteit nam toe, maar de zichtbaarheid ervan.[59] Voorhuwelijks geslachtsverkeer is immers van alle tijden, maar had dankzij de vrije verkrijgbaarheid van anticonceptiemiddelen geen ongewenste gevolgen meer.[60]

Dankzij de verruimde seksuele moraal groeide de tolerantie voor homoseksualiteit. Dat gold niet voor priesters en religieuzen. Integendeel: in 1962 liet paus Johannes XXIII hernieuwd en wederom min of meer geheim de *Crimen Sollicitationis* uitvaardigen. Deze richtlijn, een geactualiseerde versie van het oorspronkelijke geheime document uit 1922, omvat een instructie hoe de kerk diende te handelen bij een crimen sollicitatio. Daarvan was sprake wanneer een priester een biechteling uitnodigt tot seksuele handelingen of wanneer oneervolle of schandelijke zaken in de setting van de biecht plaatsvinden. In deze instructie werd als 'verderfelijkste misdaad', crimen pessimum, seksuele handelingen met personen van hetzelfde geslacht, jongeren of dieren getypeerd. Daar waar de versie uit 1922 alleen werd toegezonden aan de diocesane bisschoppen, was de versie in 1962 bedoeld voor gebruik bij zaken tegen zowel diocesane priesters als priesters die lid zijn van een religieuze gemeenschap.[61] Deze instructie was echter zo geheim dat veel bisschoppen niet van het bestaan wisten.[62]

In de aanloop naar de jaren zeventig werd duidelijk dat het Vaticaan zijn standpunten over het celibaat niet zou wijzigen. In de pauselijke encycliek *Sacerdotalis Caelibatus* uit 1967 nam paus Paulus VI stelling tegen de gedachte dat het celibaat de oorzaak zou zijn van seksuele aberraties door priesters en religieuzen. Niet het celibaat, maar de verkeerde selectie van priesters en religieuzen werd als oorzaak voor seksuele problemen gezien. De selectieprocedures moesten worden aangescherpt.[63] Problemen naar aanleiding van het celibaat of overige eisen van het religieuze leven moesten het hoofd worden geboden via (psychiatrische) behandeling, liefst in eigen kring.[64]

De pauselijke boodschap viel niet bij eenieder in goede aarde. De conservatieve koers van het Vaticaan werd bevestigd in een tweede pauselijke encycliek *Humanae Vitae* uit 1968 waarin het standpunt van het Vaticaan over de geboorteregeling was opgenomen. De hoogste leiding van de Rooms-Katholieke Kerk was niet van zins haar traditionele standpunten op te geven: gebruik van de anticonceptiepil bleef voor katholieken niet toegestaan. Het enige middel dat mocht worden gebruikt voor het tegengaan van geboorten was de periodieke onthouding.[65] In 1971 bevestigde paus Paulus VI de eerder uitgezette lijn, en nam hij stelling tegen in zijn ogen te vrije uitkomsten van het Twee-

de Vaticaanse Concilie. In het bijzonder de zijns inziens te vrije seksuele moraal moest het ontgelden, omdat deze slechts zou leiden tot 'ravaging eroticism' en afbreuk deed aan de menselijke liefde.[66]

Het einde van het internaat

Een andere ontwikkeling die niet buiten beschouwing mag blijven betreft de veranderingen in het onderwijssysteem. Nadat al in de jaren vijftig de contouren van de Mammoetwet door minister J.M.L.Th. Cals van Onderwijs, Kunst en Wetenschappen en zijn staatssecretaris dr. A. de Waal was geschetst, ontstonden op tal van plaatsen schoolgemeenschappen. Ook in die regio's waar katholiek voorgezet onderwijs zo dun gezaaid was dat ouders aangewezen waren op internaten, met name in de zuidelijke provincies, verbeterden de onderwijsvoorzieningen in de jaren vijftig in rap tempo. Daarmee begonnen veel internaten hun bestaansrecht te verliezen. Een deel probeerde te overleven door zich te richten op problematische categorieën jongeren, anderen gingen spoorslags mee in de veranderingen, stootten het internaat af en transformeerden tot een gewone school met een gemengde en niet langer naar sekse gescheiden leerlingenpopulatie.

In een rapport over de situatie op het internaat Hageveld schetst de regent van het seminarie in 1964 dat het internaat 'veel van z'n paedagogische waarde' had verloren.[67] Tussen 1946 en 1955 bezocht ongeveer veertig procent van de leerlingen op scholen waaraan een internaat verbonden was, een school met uitsluitend interne opleidingen (waaronder kleinseminaries en juvenaten).[68] In 1946 bedroeg het aantal internaten 217. Op het hoogtepunt, in 1960, waren er 321 katholieke internaten. Tien jaar later waren hiervan nog maar 199 over, en daarna was het einde snel in zicht. Het sociaalwetenschappelijke instituut Kaski schat dat in 1980 nog 15 internaten bestonden.

2.4 Tolerantie en beheersing

In het midden van de jaren zeventig kristalliseerden de veranderingen van de voorafgaande decennia zich uit. De rooms-katholieke gemeenschap had aanzienlijk aan cohesie ingeboet. Waar beschutting tegen de buitenwereld niet meer nodig was en de zuil ook geen duw meer gaf aan opwaartse mobiliteit, zakte het elan volledig in. Wat overbleef was alleen nog het geloof zelf. Maar voor velen bleek het onmogelijk er nog inspiratie in te vinden.

Algemene erkenning van seksueel misbruik van minderjarigen

Vanaf het einde van de jaren zestig was sprake van ogenschijnlijke liberalisering van seksualiteit. Homoseksualiteit werd maatschappelijk gezien meer

getolereerd.[69] Zo werd in 1971 de afschaffing van het strafrechtelijk verbod op homoseksuele contacten met minderjarigen ingevoerd.[70] Van algemene acceptatie van homoseksualiteit was geen sprake. Op homoseksuele contacten bleef een zekere verdenking rusten, in het bijzonder de verdenking dat dit aanleiding zou geven tot zedelijk verderf van minderjarigen.[71]

Er heerste in deze jaren, althans in progressieve kringen, een positief beeld van seksualiteit. Seks werd als bevrijding ervaren en is niet meer per se gekoppeld aan het huwelijk of andere relationele vormen.[72] De grens van de seksuele tolerantie lag in die kringen bij de pedoseksualiteit. Dat bleef min of meer onbespreekbaar,[73] zij het dat – vanuit progressieve hoek – pogingen werden ondernomen om pedoseksualiteit uit de sfeer van de verdenking te halen.[74]

Tegelijk groeide de invloed van de vrouwenbeweging op de politiek. Het feit dat de seksualiteit nu zonder risico kon worden bedreven omwille van de lust versterkte het beeld van seksuele beschikbaarheid van vrouwen. Het debat over de seksualiteit kwam in het teken van de macht te staan en werd gekoppeld aan de ongelijke man/vrouw-verhoudingen. Liberalisering van seksuele contacten stond haaks op deze nieuwe opvattingen.

Het jaar 1982 is volgens het kennisinstituut MOVISIE aan te merken als de start van de overheidsbemoeienis met seksueel geweld, wanneer op 7 en 8 juni dat jaar de beleidsvoorbereidende conferentie 'Seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes' (Kijkduinconferentie) wordt georganiseerd. Vanaf 1984 is seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes een onderwerp van overheidsbeleid, waarbij de nadruk ligt op de ontwikkeling van hulpverleningsmethoden.[75]

De late 'ontdekking' van de problematiek van seksueel misbruik van minderjarigen kan worden verklaard vanuit het feit dat tot dan toe deze problematiek als taboe werd gezien. In 1982 werd de Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling binnen het gezin (VSK) opgericht, een belangengroepering die de problematiek bespreekbaar maakte.[76] De VSK richtte zich in die tijd voornamelijk op incest met meisjes en vrouwen. Een jaar later werd de Stichting Mannen Tegen Seksueel Geweld opgericht. Zo werd seksueel misbruik van minderjarigen steeds meer publiek bespreekbaar. Met het besef dat dit misbruik niet langer ontkend of onderschat kon worden, kwam ook de hulpverlening aan slachtoffers op gang.

Op politiek niveau maakte men zich zorgen om de gevolgen van de liberalisering van de seksualiteit.[77] Dit leidde in 1970 tot de instelling van de Adviescommissie Herziening Zedelijkheidswetgeving, beter bekend als de commissie-Melai.[78] In 1980 bracht de commissie haar eindrapport uit over zware zedendelicten, met als bijzonder aandachtspunt de strafbaarstelling van seksueel contact met minderjarigen. Bij de presentatie viel het eindrapport geen warm welkom ten deel. De verdenking heerste, onder andere bij een groot aantal maatschappelijke organisaties, dat de voorstellen onvoldoende waar-

borgen boden om minderjarigen te beschermen tegen afgedwongen seksuele contacten.[79] Seksueel misbruik van minderjarigen werd erkend als een maatschappelijk probleem.

De Rooms-Katholieke Kerk verliest aansluiting op maatschappelijke ontwikkelingen

De maatschappelijke opvattingen ten aanzien van seksualiteit werkten ook door in de katholieke gemeenschap. Zo werd in 1980 het Werkverband van Katholieke Homofiele Pastoraal Werkenden opgericht. Met name buiten de kringen van het episcopaat was er aandacht voor de persoonlijke, seksuele problematiek van priesters en religieuzen, in het bijzonder de problemen verbonden aan een eventuele homoseksuele geaardheid.[80] De maatschappelijke visie op de strafbaarheid van seksueel misbruik van minderjarigen vond doorwerking in het kerkelijk wetboek, dat in 1983 werd herzien. Ten opzichte van de Codex uit 1917 werd een passage toegevoegd: 'Een clericus die anderszins tegen het zesde gebod van de Decaloog misdaan heeft, dient als het misdrijf bedreven is met geweld of bedreigingen of in het publiek of met een minderjarige beneden de leeftijd van zestien jaar, met rechtvaardige straffen gestraft te worden, wegzending uit de clericale staat eventueel niet uitgesloten.'[81]

In vergelijking met andere confessionele groepen in Nederland raakten veel katholieken vanaf de jaren zeventig al dan niet bewust los van hun kerk en de kerkelijke sfeer. Interne strubbelingen over de eigenlijke koers van de kerk in de moderne maatschappij droegen hieraan bij.[82] Het teruglopend aantal aanmeldingen voor de priesteropleidingen en het toenemend aantal uittredingen noopten de kerk bij de zielszorg tot inschakeling van leken, die als pastoraal werkenden ook een steeds invloedrijker rol in de kerk gingen spelen.[83]

In het midden van de jaren zeventig was de definitie van 'katholiek' volstrekt onhelder geworden. Een grote groep verontruste gelovigen verklaarde zich niet langer 'katholiek' te willen noemen. Intussen verzamelden zich steeds vaker 'katholieke' jongeren op plaatsen waar de kerk geen zeggenschap had. Onder andere in Taizé, onder de hoede van 'prior' Roger Schutz. Daar werd eind augustus 1974 een 'jongerenconcilie' geopend, waarvan werd gezegd dat andere 'concilies' nooit uitgesloten zouden worden. De Rooms-Katholieke Kerk stuurde enkele vertegenwoordigers naar Taizé.[84] Maar wat de kerk ook deed, de jongeren kreeg zij er niet mee terug.

In het Vaticaan was de zorg om de Nederlandse Kerkprovincie intussen zo hoog opgelopen dat in 1980 een speciale synode werd uitgeschreven voor de Nederlandse bisschoppen.[85] Aanleiding tot deze roomse zorg waren niet alleen de progressieve denkbeelden over de seksualiteit, maar ook de – daarmee samenhangende – toevloed van leken als pastoraal werkenden. Vanuit Rome bestond een duidelijke wens het kerkelijk werk te reserveren voor opgeleide

priesters, met de daaraan gekoppelde celibaatsverplichting. Zowel de celibaatsverplichting als de vraag naar de omvang van participatie van leken in het kerkelijk werk, vormde onderwerp van gesprek op de synode. De Nederlandse bisschoppen benadrukten in Rome vóór de handhaving van het celibaat voor priesters te zijn.[86]

In 1985 bracht paus Johannes Paulus II een bezoek aan Nederland. De paus had in Nederland de reputatie conservatief te zijn. Dat hij niet warm zou worden onthaald wisten de bisschoppen, maar omdat de paus ook naar Luxemburg en België zou gaan viel aan een uitnodiging voor een visite aan ons land nauwelijks te ontkomen. Al enkele maanden voor het pausbezoek hadden kritische katholieken zich aaneengesloten in een Platform Initiatieven Pausbezoek (PIP) met het doel een tegenwicht te bieden aan de opzet van de bisschoppen om de paus met geen enkel tegengeluid lastig te vallen. Dit resulteerde in een grote manifestatie in Den Haag op 8 mei 1985, aan de vooravond van het bezoek. Onder het motto 'Het andere gezicht van de kerk' waren zo'n 12.000 katholieken, onder wie tal van geestelijken (zowel seculieren als regulieren) naar het Malieveld gestroomd. Hun protest keerde zich tegen de weigering van de kerk om afschaffing van het celibaat en de toelating van vrouwen tot het priesterambt te overwegen.[87] Na het pausbezoek zou het PIP zich omvormen tot de Acht Mei Beweging (AMB), een informele organisatie die tot 2003 zou bestaan.

2.5 Seksueel misbruik in beeld

Vanaf 1985 was het thema seksueel misbruik van minderjarigen niet meer van de politieke agenda weg te denken. Nadat onderzoek had aangetoond dat een substantieel aantal vrouwen en meisjes slachtoffer was van seksueel misbruik,[88] werden door de overheid tal van beleidsmaatregelen genomen.[89] In de daaropvolgende jaren ontstond een aantal keren morele paniek. Een enkele maal ging het om vermeend seksueel misbruik waarvan het bestaan nimmer is vast komen te staan, andere keren om omvangrijk seksueel misbruik.[90] De gemene deler was dat deze zaken hoe dan ook veel publiciteit genereerden en de onderliggende maatschappelijke angst voor seksueel misbruik van minderjarigen voedde. Dat aan deze problemen het hoofd moest worden geboden, was evident.

Maar aan het einde van de jaren tachtig zag het kabinet toch af van integrale herziening van de zedelijkheidswetgeving, omdat men van mening was daarvoor onvoldoende maatschappelijke steun te vinden.[91] In 1992 vond deze herziening wel plaats, waarmee in het bijzonder minderjarigen strafrechtelijk werden beschermd tegen ongewenste seksuele contacten.[92] Het streven naar

het bieden van bescherming tegen allerhande vormen van seksueel misbruik van minderjarigen stond vanaf dat moment hoog op de nationale en internationale politieke agenda. Dit kwam tot uitdrukking in verdragen en – op Europees niveau – in richtlijnen van de Europese Unie en uitspraken van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens.[93]

Groeiende aandacht voor seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk

Het probleem van seksueel misbruik binnen afhankelijkheidsrelaties werd steeds duidelijker gezien door de Rooms-Katholieke Kerk. Bisschoppen die in het pastorale werk geconfronteerd werden met seksueel geweld binnen leef- en woonsituaties en met name incest, vroegen hiervoor aandacht. Begin jaren negentig werden hiertoe instructies opgesteld voor pastorale zorg.[94]

De volgende stap was de erkenning van seksueel misbruik van vrouwelijke gelovigen door pastoraal werkers. In 1992 verscheen een interne nota over seksueel misbruik binnen pastorale relaties,[95] kort daarop gevolgd door een notitie van de bisschoppelijke commissie Vrouw en Recht over hetzelfde onderwerp.[96]

Het waren de progressieve katholieke organisaties die het voortouw namen. Zo werd in 1993 op instigatie van de Samenwerkende Nederlandse Priester Religieuzen (SNPR) een notitie opgesteld hoe te handelen als algemeen overste, in geval van beschuldiging van een frater van seksueel misbruik.[97] In 1995 volgde de oprichting van de kerkelijke organisatie Hulp & Recht. Voor deze organisatie werd een procedure opgesteld hoe om te gaan met klachten van seksueel misbruik.

De kerkrechtelijke consequenties van seksueel misbruik werden overwogen, onder meer tijdens een bezoek van de Nederlandse bisschoppen aan Rome. Ook werd gesproken over hoe om te gaan met het 'probleem van de priesters die geen dispensatie vragen of willen, terwijl bekend is dat ze als homo of pedofiel leven'. In Rome bleek een instructie voorhanden die in zulke gevallen 'laïcisatie ex officio' (wegzending uit de clericale staat) mogelijk zou maken.[98] Ook de strafrechtelijke consequenties werden overwogen. Zo werd in 1998 een memorandum opgesteld over de vraag of de kerk verplicht was aangifte te doen van seksueel misbruik door een priester of religieuze, ook al was geen sprake van verkrachting.

In 2001 werd voor het eerst vanuit het Vaticaan erkend dat binnen de Rooms-Katholieke Kerk sprake was geweest van seksueel misbruik van minderjarigen.[99] In juli 2002 sprak paus Johannes Paulus II tijdens de Wereldjongerendagen zelf over het seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Hij vroeg de jeugdige gelovigen zich niet te laten ontmoedigen door de fouten van sommigen binnen de Rooms-Katholieke Kerk.[100]

In 2005 volgde een protocol over het navragen van antecedenten op gebied

van seksueel misbruik. Voortaan was voor een overstap van een geestelijke of religieuze een vrijwaringsbewijs nodig: de algemeen overste of bisschop moest een verklaring opstellen dat de betrokkene zich naar hun weten niet schuldig had gemaakt aan seksueel misbruik.[101]

In oktober 2007 werd de procedure bij klachten naar aanleiding van seksueel misbruik verruimd, waardoor deze nu van toepassing is op allen die betaald of onbetaald werkzaam zijn binnen de Rooms-Katholieke Kerk en voor slachtoffers van seksueel misbruik die inmiddels zijn overleden. Enkele jaren later werd de verjaringstermijn gehanteerd in het canonieke recht verruimd van tien naar twintig jaar en worden verstandelijk gehandicapten en mensen met een psychische stoornis voor wat betreft de afhandeling van klachten over seksueel misbruik binnen de katholieke kerk gelijkgesteld aan minderjarigen.[102]

3 AARD EN OMVANG VAN SEKSUEEL MISBRUIK VAN MINDERJARIGEN IN DE ROOMS-KATHOLIEKE KERKPROVINCIE IN NEDERLAND

3.1 Inleiding

Wat was de aard en de omvang van het seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie in de periode van 1945 tot 2010? Over wat voor vormen van misbruik gaat het? Hoe vaak en waar vond zulk misbruik plaats? Hoeveel minderjarigen waren slachtoffer?

Deze vragen zijn gemakkelijker te stellen dan te beantwoorden. Over seksueel misbruik worden immers geen gegevens bijgehouden, al zijn er wel sporen van aan te treffen in de archieven. Dat alle gevallen van misbruik daarin zijn te vinden is onwaarschijnlijk. Immers, alleen datgene wat de bestuurlijk verantwoordelijken heeft bereikt wordt opgetekend in een officieel archief. Dat er op dit vlak meer is voorgekomen dan de verantwoordelijken bekend is geworden, acht de Onderzoekscommissie aannemelijk. Ook over de volledigheid van de archieven moeten vragen worden gesteld.

De Onderzoekscommissie kan daarom hooguit een *schatting* maken op basis van wat heden ten dage wordt gerapporteerd door degenen die zich hebben gemeld als slachtoffer van seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie.

Dan nog moeten echter kanttekeningen worden geplaatst. Het geheugen is niet altijd een feilloze gids, zeker niet als het gaat om gebeurtenissen die vele jaren terug hebben plaatsgevonden. Niet iedereen heeft de behoefte een pijnlijk verleden op te rakelen en zich te melden. Aan de andere kant is het mogelijk dat – om wat voor reden dan ook – mensen zich melden die niet zelf direct slachtoffer waren. Er zijn dus redenen om met zowel onderrapportage als overrapportage rekening te houden.

Al snel dient zich de vraag aan wat onder 'seksueel misbruik' moet worden verstaan. In de wetenschappelijke literatuur lopen definities hiervan uiteen en zij komen niet vanzelfsprekend overeen met wat het Wetboek van Strafrecht eronder verstaat. Voorts doet zich – bij het gebruik van meldingen als richtsnoer – de vraag voor wat degenen die zich melden onder dit begrip verstaan. Dat verkrachting onder seksueel misbruik valt hoeft geen betoog. Maar is ook sprake van seksueel misbruik als iemand meldt ooit door een priester te zijn

gezoend, iets dat betrokkene als onprettig heeft ervaren? Of als iemand meldt dat hij tijdens het douchen bespied werd? Wie een bredere definitie van 'seksueel misbruik' hanteert zal uiteraard een ruimere omvang van zulk misbruik vinden dan wie van een striktere definitie uitgaat. Een schatting van de omvang van seksueel misbruik die op meldingen berust, moet dan ook gepaard gaan met een onderzoek naar wat melders hieronder verstaan. Dit valt niet in alle gevallen binnen de strikte definitie die de Onderzoekscommissie hanteert (zie Hoofdstuk 1). Daarom gebruikt de Onderzoekscommissie de – enigszins gekunsteld aandoende – omschrijving 'grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen'. Dit gebeurt op die plaatsen waar de Onderzoekscommissie spreekt; de melders spreken in de regel van 'seksueel misbruik'.

Door gebruik te maken van verschillende bronnen kan een deel van de problemen die genoemd zijn worden weggenomen. De Onderzoekscommissie heeft om de genoemde vragen te beantwoorden daarom gebruikgemaakt van:

- informatie die verstrekt werd door degenen die zich spontaan bij de Onderzoekscommissie hebben gemeld of meldingen waarover de Onderzoekscommissie langs andere wegen kon beschikken;
- de antwoorden op een uitgebreide vragenlijst die in een vervolgonderzoek aan deze melders is voorgelegd;
- gesprekken met slachtoffers, plegers, daders en deskundigen;
- de uitkomsten van een door TNS NIPO uitgevoerde survey onder een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking van veertig jaar en ouder. Daarin werden vragen gesteld over grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen. In vervolg op deze survey is een meer uitgebreide vragenlijst voorgelegd aan een gestratificeerde, kleinere steekproef.

Op sommige punten heeft de Onderzoekscommissie de zo verzamelde gegevens kunnen checken door ze te vergelijken met statistische gegevens die door het Kaski zijn verstrekt of die bij het CBS beschikbaar waren. Hierbij heeft zij zich laten bijstaan door het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) in Den Haag.

Door informatie uit uiteenlopende bronnen met elkaar te vergelijken heeft de Onderzoekscommissie aan de hand van beredeneerde schattingen antwoorden proberen te geven op de vragen waarmee dit hoofdstuk opende. Dit hoofdstuk presenteert deze schattingen en de overwegingen die hierbij voor de Onderzoekscommissie leidend zijn geweest. Een uitvoerigere verantwoording van deze werkwijze en nadere details zijn te vinden in bijlage A.

3.2 De eerste bron: de meldingen

Tussen maart 2010 en 1 december 2010 heeft de Onderzoekscommissie 2026 meldingen ontvangen. Zoals Hoofdstuk 1 duidelijk maakt is het overigens beter te spreken over 'meldingen en berichten', want niet alle e-mailberichten en brieven bevatten meldingen die betrekking hebben op seksueel misbruik van minderjarigen. Een deel richt zich op gebeurtenissen die buiten het domein van de Onderzoekscommissie vallen. De Onderzoekscommissie spreekt in het vervolg kortheidshalve van 'meldingen'.

De meldingen hebben de Onderzoekscommissie langs verschillende wegen bereikt. Het grootste deel (63,1 procent, 1279 meldingen) is rechtstreeks aan de Onderzoekscommissie toegezonden – vaak per e-mail, maar ook per brief. De Onderzoekscommissie heeft daarnaast meldingen ontvangen door tussenkomst van Hulp & Recht (31,3 procent, 634 meldingen). Deze zijn met instemming van de melder ter kennis gebracht bij de Onderzoekscommissie. Dat geldt ook voor de vier meldingen (0,2 procent) die de Onderzoekscommissie via de commissie-Samson ontving. Ten slotte heeft de Onderzoekscommissie 109 meldingen via *NRC Handelsblad, de Volkskrant*, Radio Wereldomroep Nederland en IKON mogen ontvangen (5,4 procent).

Niet al deze meldingen vallen binnen het onderzoek van de Onderzoekscommissie. Buiten het onderzoek vallen 231 meldingen (11,4 procent van de oorspronkelijke 2026 meldingen). Het gaat om meldingen waarbij er geen sprake was van seksueel misbruik (137 berichten), het gemelde misbruik niet in Nederland zou hebben plaatsgevonden (27 meldingen), het minderjarigen betrof met meldingen van seksueel misbruik vóór 1945 (45 meldingen), of juist seksueel misbruik van een volwassene vóór 1945 (één melding). Ook waren er meldingen die betrekking hadden op gebeurtenissen binnen een instelling die niet op de een of andere manier was verbonden met de Rooms-Katholieke Kerk (21 meldingen).

Binnen het onderzoek vallen dus 1795 (88,6 procent) van de oorspronkelijke 2026 meldingen. Om uiteenlopende redenen is echter slechts een deel van deze meldingen geschikt voor nadere analyse. In het onderstaande overzicht worden de overwegingen gegeven die ertoe geleid hebben om een deel van de meldingen niet mee te nemen in het onderzoek waarvan in dit hoofdstuk verslag wordt gedaan.

De meldingen die niet zijn meegenomen in het onderzoek

1 Onvoldoende informatie, geen misbruik, niet zelf

Buiten beschouwing gelaten zijn de meldingen die onvoldoende informa-

tie verschaften om te bepalen of het gemelde binnen de door de Onderzoekscommissie gehanteerde definitie van seksueel misbruik valt, of waarin geen sprake was van seksueel misbruik maar van louter fysiek en/of psychisch geweld, of meldingen die niet door de slachtoffers zelf maar door nabestaanden zijn gedaan. Dat geldt ook voor meldingen die louter betrekking hadden op klachten over Hulp & Recht, meldingen over misbruik van volwassenen en meldingen van juist positieve ervaringen.

Uiteindelijk zijn om de bovengenoemde redenen 598 meldingen terzijde gelegd en bleven 1197 (59,1 procent) van de oorspronkelijke meldingen voor nader onderzoek over. Een deel van de 392 melders die aanvankelijk slechts summiere informatie leverden, is later gevraagd een vragenlijst in te vullen, zodat uiteindelijk ook hun ervaringen konden worden meegenomen.

Deze 1197 meldingen zijn voor 68,7 procent (822 meldingen) spontane meldingen aan de Onderzoekscommissie, voor 26,6 procent (318) meldingen via Hulp & Recht, voor 4,4 procent (53) meldingen via de eerder genoemde media en 0,3 procent (4) meldingen via de commissie-Samson.

2 Via Hulp & Recht: vaak onjuist verwerkte informatie

Bij de 318 meldingen van Hulp & Recht bleek bij nader onderzoek vaak sprake van onjuistheden in de registratie. De meeste meldingen die zijn doorgestuurd door Hulp & Recht dateren uit de periode dat deze organisatie werd overspoeld door meldingen en klachten en te kampen had met organisatorische problemen. Dat heeft tot onjuistheden geleid. Hierbij moet worden gedacht aan fouten in de geslachtsaanduiding (bijvoorbeeld vrouwelijke leerling op jongensinternaat), en onduidelijkheden in de naam en locatie van de instelling. Om te voorkomen dat deze onjuistheden het onderzoek zouden vertroebelen, is besloten de meldingen die via Hulp & Recht waren ontvangen niet te betrekken in het onderzoek waarvan in dit hoofdstuk verslag wordt gedaan. Wél zijn al deze meldingen gebruikt bij het onderzoek in de archieven van de in de meldingen genoemde instanties en organisaties.

3 Via de commissie-Samson: telefonisch

Bij de commissie-Samson zijn verreweg de meeste meldingen bij een telefonisch meldpunt binnengekomen. Wat registratie betreft gaat het dus om meldingen in een andere vorm dan de meldingen die (veelal via e-mail) bij de Onderzoekscommissie zijn binnengekomen. Daarom zijn de vier meldingen waarover de Onderzoekscommissie via de commissie-Samson kon beschikken in de analyse van de meldingen buiten beschouwing gelaten.

4 Via media: te summier

De via de media binnengekomen meldingen waren in een aantal gevallen anoniem of uiterst summier. Ook deze meldingen zijn wel gebruikt voor het archiefonderzoek, maar niet voor het in kaart brengen van de aard van seksueel misbruik van minderjarigen binnen de Rooms-Katholieke Kerk.

De basis voor het meldersonderzoek: 774 meldingen

Bij de poging een indruk te vormen van de aard van seksueel misbruik van minderjarigen binnen de Rooms-Katholieke Kerk heeft de Onderzoekscommissie zich om de bovengenoemde redenen gericht op 774 meldingen die bij de Onderzoekscommissie zijn binnengekomen.

Resultaten

De Onderzoekscommissie vat om te beginnen een aantal kenmerken van deze meldingen samen. Het gaat hierbij om het geslacht van de melder, de leeftijd van de melder ten tijde van het gemelde misbruik, de aard van de seksuele handelingen, het tijdvak en de omstandigheden van het gemelde misbruik en de frequentie en duur ervan.

Hierbij moet worden opgemerkt dat meldingen spontaan zijn gedaan; iedere melder vertelde zijn verhaal op zijn eigen manier. Meldingen zijn dus niet volgens een vast stramien bij de Onderzoekscommissie binnengekomen. Dit betekent dat vaak gegevens ontbreken. De beschikbare gegevens zijn door de Onderzoekscommissie gecodeerd volgens een codeerschema voor de analyse van de meldingen.

Allereerst: wie meldden spontaan ervaringen met seksueel misbruik bij de Onderzoekscommissie – hoeveel mannen en hoeveel vrouwen? – en hoe oud waren zij ten tijde van het misbruik?

– Geslacht en leeftijd van het slachtoffer

Van de 774 melders zijn 635 (82,0 procent) man en 128 (16,5 procent) vrouw.[1] Bij 11 meldingen (1,5 procent) kon niet worden vastgesteld om welk geslacht het gaat.

Hoe oud waren de melders op het moment dat het seksueel misbruik voor het eerst plaatsvond? Informatie hierover ontbreekt bij 43,2 procent van de meldingen (334 meldingen); zie figuur 3.2.1. In figuur 3.2.2 staat de verdeling die geldt voor de leeftijden die wel vermeld zijn in de meldingen.

Figuur 3.2.1. Leeftijd waarop het misbruik voor het eerst plaatsvond: bekend of onbekend

LEEFTIJD SLACHTOFFERS (N=774)

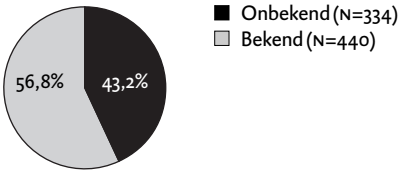

Figuur 3.2.2. Leeftijd waarop het misbruik voor het eerst plaatsvond: verdeling leeftijden

LEEFTIJD AANVANG MISBRUIK (N = 440)

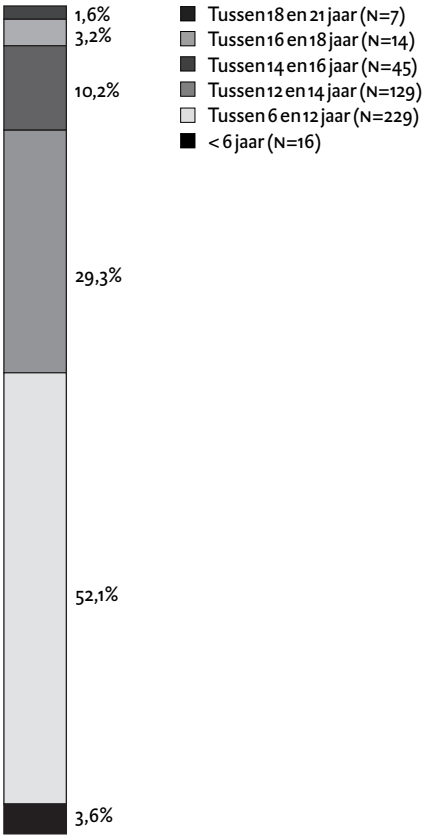

Ruim de helft van het gemelde misbruik waarover gegevens beschikbaar zijn betrof dus zes- tot twaalfjarigen, meer dan tachtig procent betrof zes- tot veertienjarigen.

– Aard en ernst van het gemelde misbruik

Wat verstaan de melders onder seksueel misbruik? Over welke ervaringen heeft men het? Om deze vraag te beantwoorden zijn alle 774 meldingen gecodeerd aan de hand van een aantal kenmerken. Deze kenmerken leveren een beeld op van de ernst van de ervaringen, zoals de aard van de seksuele handelingen, de frequentie en de duur ervan. De ernst kan in vijf categorieën worden ingedeeld, uiteenlopend van zeer licht tot zeer ernstig.

Tabel 3.2.3. Indeling in ernst van het gemelde misbruik

NIVEAU VAN ERNST	CATEGORIE	VOORVALLEN
1	zeer licht	ambigue gebeurtenissen
2	licht	eenmalige of enkele betastingen, gluren, exhibitionisme
3	matig	herhaalde of meerdere betastingen
4	ernstig	verregaande seksuele handelingen, penetratie, dwang
5	zeer ernstig	herhaald of langdurig, verregaande seksuele handelingen, penetratie, dwang, fysiek geweld

De eerste categorie valt buiten de – strikte – definitie die de Onderzoekscommissie hanteert en de meldingen die op deze categorie betrekking hebben zijn dan ook niet in beschouwing genomen.

Met enkele citaten uit de door de Onderzoekscommissie ontvangen meldingen kan bovenstaande indeling nader worden toegelicht:

Ernst 1 (zeer lichte voorvallen: ambigue verhalen)[2]:

'Tijdens mijn MULO-opleiding werd bij strafwerk, het overschrijven van Bijbelteksten, door de godsdienstleraar een andere mogelijkheid gegeven dit ongedaan te maken. Ik moest op zijn kamer komen en zou bij hem "op schoot moeten komen zitten". Ik heb dit niet gedaan en doorverteld aan mijn vader. Hij heeft hier melding van gemaakt bij het hoofd van de school.'

Ernst 2: (lichte voorvallen: eenmalige of enkele betastingen, gluren, exhibitionisme)

'Gedurende mijn eerste schooljaar op het kleinseminarie kreeg ik van een pater seksuele voorlichting, apart op zijn kamer. Tot mijn verbazing moest ik mijn broek open doen en mijn penis tevoorschijn halen. Terwijl hij mijn geslachtsdeel

in zijn hand hield vertelde hij over de functie van dit lichaamsdeel, een kraantje om mee te plassen waar je verder niet aan mocht komen. Ik heb de hele affaire als een beetje raar opgevat. Met anderen heb ik het er nooit over gehad.'

Ernst 3 (matig: herhaalde of meerdere betastingen):

'Op een gegeven moment vroeg de pater me bij hem op de kamer te komen. De eerste paar keer vonden alleen gesprekken plaats, maar later moest ik bij hem op schoot komen zitten en begon hij mij te strelen over mijn been. Het strelen werd betasten en er werd met mijn penis gespeeld en gefriemeld. Het gebeurde gelukkig niet dagelijks maar wel 1 of 2 keer per week. Ondanks dat ik niet wilde dat dit gebeurde durfde ik het niet kenbaar te maken. Wie zou het woord van een kind van veertien geloven boven dat van een pater?'

Ernst 4 (ernstig: verregaande seksuele handelingen, penetratie, dwang):

'Toen er een nieuwe pastoor kwam mocht ik klusjes voor hem gaan doen. Ik kreeg na het doen van de boodschappen altijd een beloning. Hier kwam een vervelende wending aan toen de pastoor me begon te betasten. Eerst over de kleren, maar daarna ook wrijven over mijn penis. Hij heeft me daarna meerdere malen misbruikt tot aan orale seks toe. Ik was helemaal de kluts kwijt. Deze handelingen werden vaker herhaald uitgevoerd en ik wist niet hoe ik het moest beëindigen.'

Ernst 5 (zeer ernstig: herhaald of langdurig, verregaande seksuele handelingen, penetratie, dwang, fysiek geweld)**:**

'Toen ik de leeftijd had dat je 1ste Communie deed, werden deze voorbereidingen gedaan in de parochie. De pastoor vond het nodig dat ik alleen catechese kreeg want dan kon hij het goed overbrengen, dit gebeurde 1 maal per week. Maar van catechese is niet veel gekomen omdat na een half uur zijn handen al in mijn broek zaten. Ik moest zijn geslachtsdeel oraal verwennen waarna hij mij meerdere malen anaal heeft gebruikt. Dit heeft dus een aantal maanden zo voortgeduurd tot ik mijn Communie deed. Ik heb er nooit over gepraat, want de pastoor was iemand die je niet mocht schaden, maar hij mij blijkbaar wel.'

– De aard van het gemelde misbruik

Welke seksuele handelingen worden beschreven in de meldingen die de Onderzoekscommissie heeft ontvangen? De volgende tabel vat de aard van de seksuele handelingen, de frequentie en de duur samen. Waar sprake was van meerdere meldingen door hetzelfde slachtoffer is alleen de meest verregaande vorm van seksueel misbruik meegeteld.

Tabel 3.2.4. Overzicht van gegevens over aard en ernst van gerapporteerd seksueel misbruik voor zover gespecificeerd in de spontane meldingen (N=728 slachtoffers[3], N=882 incidenten)[4]

KENMERKEN	MELDINGEN	
Op slachtofferniveau:	Aantallen	%
Hoe ernstig (aard seksuele handelingen):		
– Geen vorm van penetratie	393	84,9
– Vorm van penetratie	70	15,1
Op incidentniveau:		
Hoe vaak (frequentie):		
– Eenmalig	92	17,4
– Herhaald	437	82,6
Hoe lang (duur):		
– Korter dan een jaar	155	42,9
– Langer dan een jaar	206	57,1

De meldingen die bij de Onderzoekscommissie spontaan zijn binnengekomen zijn uiteenlopend van aard en ernst. Voor het overgrote deel zijn zij niet af te doen als onbeduidende voorvallen. Bij één derde van de gevallen ontbreekt de informatie over de aard van het misbruik. Dit was de reden om de melders systematisch hiernaar te vragen. Daarop wordt nader ingegaan in paragraaf 3.3.

– Tijdvak van het gemeld misbruik

Het gemelde seksueel misbruik begon tussen 1936 en 2002 en het eindigde tussen 1945 en 2006. Bij het in 1936 begonnen misbruik is sprake van misbruik dat voortduurde tot na 1 januari 1945, anders zou de melding buiten het onderzoeksdomein van de Onderzoekscommissie zijn gevallen. De periode waarover het meest frequent gemeld wordt zijn de jaren vijftig en zestig en het begin van de jaren zeventig (ongeveer tachtig procent). De onderstaande figuur geeft de verdeling weer.

Figuur 3.2.4

TIJDVAK MISBRUIK (N=774)

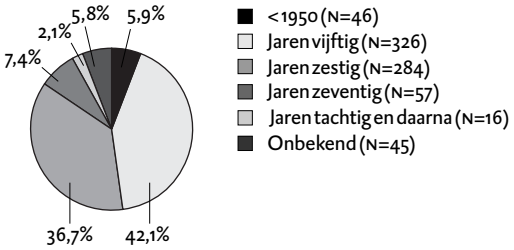

– Waar vond het misbruik plaats?

De meldingen verschaffen informatie over de omstandigheden van het gemelde misbruik. De onderstaande tabel vat deze gegevens samen.

Tabel 3.2.5. Overzicht van gegevens over de plaats die wordt gespecificeerd in de spontane meldingen waar seksueel misbruik heeft plaatsgevonden (N=728 slachtoffers, N=882 incidenten)[5]

SITUATIE / CONTEXT:	AANTAL	%
– Parochie	106	14,7
– Onderwijsinstelling (intern en extern)	481	66,6
– Andere instelling dan onderwijs	82	11,4
– Thuis	42	5,8
– Meerdere situaties / contexten	11	1,5

3.3 De tweede bron: het onderzoek met vragenlijst onder melders

De analyse van de meldingen die tot dusverre is gemaakt heeft betrekking op de meldingen die de Onderzoekscommissie heeft ontvangen. Deze meldingen zijn spontaan gedaan en variëren dan ook in uitgebreidheid en gedetailleerdheid. Veel informatie ontbreekt. Daarom is in vervolgonderzoek met behulp van een vragenlijst aan 774 melders nadere informatie gevraagd. Verder is deze vragenlijst voorgelegd aan 109 melders die in eerste instantie te weinig informatie over het misbruik aan de Onderzoekscommissie hadden gemeld om in de voorgaande analyses een rol te kunnen spelen.

Van de 883 melders aan wie de vragenlijst is toegestuurd, hebben 599 (67,8 procent) de vragenlijst ingevuld. Uit de antwoorden bleek dat 94 invullers

vormen van misbruik beschreven die buiten het onderzoek van de Onderzoekscommissie vallen. De onderstaande bevindingen berusten op de antwoorden van 505 respondenten. In onderstaande tabel worden de uitkomsten van deze vragenlijst vergeleken met de informatie die de eerder geanalyseerde 774 meldingen leverden. In Hoofdstuk 7 zullen nog nadere bevindingen uit dit deel van het onderzoek ter sprake komen. Hier richten we ons op de aspecten die inzicht geven in de aard en omvang van het gemelde seksuele misbruik.

Tabel 3.3.1. Overzicht van gegevens over aard en ernst van gerapporteerd seksueel misbruik in de spontane meldingen (N=728 slachtoffers, N=882 incidenten) en in het vervolgonderzoek (N=505 slachtoffers, N=691 incidenten6)

KENMERKEN	MELDERS KWALITATIEF (MELDINGEN)		MELDERS KWANTITATIEF (VRAGENLIJST)	
Op slachtofferniveau:	Aantal	%	Aantal	%
Geslacht slachtoffer:				
– Man	609	84,9	424	84,0
– Vrouw	108	15,1	81	16,0
Hoe ernstig (aard seksuele handelingen):				
– Geen vorm van penetratie	393	84,9	389	77,0
– Vorm van penetratie	70	15,1	116	23,0
Op incidentniveau:				
Hoe vaak (frequentie):				
– Eenmalig	92	17,4	115	16,7
– Meermalig	437	82,6	573	83,3
Hoe lang (duur):				
– Korter dan een jaar	155	42,9	254	44,1
– Langer dan een jaar	206	57,1	322	55,9
Situatie / Context:				
– Parochie	106	14,7	113	17,0
– Onderwijsinstelling (intern en extern)	481	66,6	338	50,9
– Andere instelling dan onderwijs	82	11,4	32	4,8
– Thuis	42	5,8	74	11,1
– Andere situatie / context	-	-	108	16,2
– Meerdere situaties / contexten	11	1,5		

Uit het onderzoek met de vragenlijst onder melders blijkt dat melders in ruim vier van de vijf gevallen rapporteren dat het om herhaalde ervaringen gaat. Een

kwart van de melders rapporteert dat het om vormen van penetratie gaat. De helft van de melders rapporteert ervaringen binnen een onderwijsinstelling.

3.4 De derde bron: de survey

De meldingen van seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk die langs verschillende wegen de Onderzoekscommissie hebben bereikt, zijn afkomstig van mensen die spontaan rapporteerden slachtoffer te zijn geweest van zulk misbruik en die bereid waren daarover nadere details te verschaffen. Zij bieden informatie over ervaringen met grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen binnen de Rooms-Katholieke Kerk en geven inzicht in wat door degenen die zich melden onder seksueel misbruik wordt verstaan. Op een belangrijke vraag kunnen zulke spontaan toegezonden meldingen echter geen antwoord geven: hoe representatief is het beeld dat zo ontstaat?

Om daarover meer te weten te komen heeft de Onderzoekscommissie TNS NIPO opdracht gegeven een omvangrijke representatieve steekproef te houden onder Nederlanders van veertig jaar en ouder. Deze groep werd een korte vragenlijst voorgelegd over 'jeugdervaringen' – een formulering die gekozen is om niet bij voorbaat de aandacht te vestigen op seksueel misbruik en zo vertekening die anders kon ontstaan te voorkomen. TNS NIPO beschikt over een online panel dat bestaat uit 145.785 personen uit 60.412 huishoudens (stand per 1 augustus 2010). Het is een van de grootste panels in Nederland. Omdat de Onderzoekscommissie TNS NIPO heeft gevraagd om van dit panel alleen de leden van veertig jaar en ouder te benaderen, is een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking ondervraagd van 34.234 personen. Door de omvang van deze steekproef wordt een betrouwbaarheidsmarge van 0,2 procent bereikt. De respons was 85 procent. De leeftijdsgrens is gekozen op basis van de overweging dat – zoals uit de geanalyseerde meldingen bleek – het overgrote deel van misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk heeft plaatsgevonden in de jaren vijftig, zestig en zeventig.

Hieronder vat de Onderzoekscommissie de uitkomsten van de survey samen. Een uitgebreide beschrijving van de gevolgde aanpak is te vinden in de methodologische verantwoording in bijlage A.

Op basis van de uitkomsten van het onderzoek binnen de steekproef zijn acht groepen onderscheiden. Uit vijf van deze acht groepen zijn vervolgens respondenten geselecteerd die een aanzienlijk uitgebreidere vragenlijst aangeboden hebben gekregen. Deze uitgebreidere vragenlijst was – op enkele detailpunten na – gelijk aan de vragenlijst die toegezonden is aan degenen die zich spontaan bij de Onderzoekscommissie hadden gemeld.

Aan dit vervolgonderzoek, met opnieuw een hoge respons (91 procent), de-

den 2.482 respondenten uit de survey mee. De resultaten van deze stap riepen vragen op die verder onderzoek nodig maakten. Er werden namelijk inconsistenties geconstateerd tussen de antwoorden die respondenten in het vervolgonderzoek gaven en de antwoorden die zij eerder, in de survey, gegeven hadden. Dat zulke afwijkingen optreden is overigens niet ongewoon. Het percentage respondenten met inconsistente antwoorden was echter 33 procent en daarmee ongewoon hoog. Vervolgens is aan degenen die dit betrof een vervolgvragenlijst voorgelegd, waarbij om nadere uitleg van de geconstateerde verschillen werd gevraagd. Negentig procent van de 836 respondenten die het betrof heeft zo'n uitleg gegeven. Op basis daarvan zijn de uitkomsten van de survey door TNS NIPO gecorrigeerd. Daarmee is een gegevensbestand gecreeerd dat onder de omstandigheden als maximaal valide en betrouwbaar mag worden beschouwd.

In het onderstaande worden om te beginnen de uitkomsten van de bovengenoemde survey besproken. Daarna komt het vervolgonderzoek aan de orde. In alle in het vervolg gepresenteerde percentages zijn de correcties verwerkt waartoe het uitgevoerde onderzoek naar de gebleken inconsistenties leidde. Voor een methodologische verantwoording en nadere details wordt verwezen naar bijlage A.

3.4.1. Survey

Door TNS NIPO zijn in opdracht van de Onderzoekscommissie vragen voorgelegd aan de leden van haar panel van veertig jaar en ouder. Daarbij zijn steeds verschillende antwoordmogelijkheden vermeld. Hieronder staan de vragen en de gegeven antwoordmogelijkheden:

De selectievragen in de survey

1 **Bent u (grotendeels) in Nederland opgegroeid en met religie opgevoed?**
Het gaat erom hoe u bent opgevoed, niet om of u momenteel nog religieus bent.
Antwoordmogelijkheden:
o Ik ben NIET (grotendeels) in Nederland opgegroeid
o Ik ben (grotendeels) in Nederland opgegroeid en protestants opgevoed (gedoopt)
o Ik ben (grotendeels) in Nederland opgegroeid en rooms-katholiek opgevoed (gedoopt)
o Ik ben (grotendeels) in Nederland opgegroeid en joods opgevoed
o Ik ben (grotendeels) in Nederland opgegroeid en islamitisch opgevoed
o Ik ben (grotendeels) in Nederland opgegroeid en met een ander geloof opgevoed

o Ik ben (grotendeels) in Nederland opgegroeid en niet-religieus (atheïstisch, agnostisch, humanistisch) opgevoed
o Wil niet zeggen

2 Heeft u als kind of jongere (jonger dan 18 jaar) in een kindertehuis, een weeshuis, een kostschool, een internaat (intern of dagschool) of een seminarie in Nederland gezeten?
Antwoordmogelijkheden:
o Ja, in een kindertehuis
o Ja, in een weeshuis
o Ja, op een kostschool
o Ja, in een internaat (intern of dagschool)
o Ja, op een seminarie
o Nee, geen van deze
o Dat weet ik niet meer
o Wil niet zeggen

3 Bent u voor uw achttiende jaar tegen uw zin seksueel benaderd door een volwassene die geen familie van u was?
Daarmee bedoelen we: dat u tegen uw zin seksueel werd aangeraakt, of een ander seksueel aan moest raken.
Antwoordmogelijkheden:
o Nee, nooit
o Eén keer
o Soms
o Regelmatig
o Vaak
o Zeer vaak
o Wil niet zeggen

3.4.2. Resultaten van de survey

Op de eerste vraag heeft 31,3 procent van de respondenten geantwoord dat zij in Nederland met het rooms-katholieke geloof zijn opgevoed.

Gevraagd of zij als kind of jongere (jonger dan achttien jaar) in een kindertehuis, een weeshuis, een kostschool, een internaat (intern of dagschool) of een seminarie in Nederland hebben gezeten (*vraag 2*), antwoordde 4,7 procent van de respondenten bevestigend.

Gecombineerd met de antwoorden uit de eerste vraag kan worden geconcludeerd dat:

- 2,9 procent van de respondenten met het rooms-katholieke geloof is opgevoed én als kind in een van de genoemde instellingen heeft gezeten;

- 1,8 procent van de respondenten *niet* met het rooms-katholieke geloof is opgevoed én als kind in een van de genoemde instellingen heeft gezeten;
- 28,4 procent van de respondenten met het rooms-katholieke geloof is opgevoed én *niet* als kind in een van de genoemde instellingen heeft gezeten;
- 66,9 procent van de respondenten *niet* met het rooms-katholieke geloof is opgevoed én *niet* als kind in een van de genoemde instellingen heeft gezeten.

Deze uitkomsten kunnen worden vergeleken met bij het CBS en het Kaski beschikbare statistische gegevens over het percentage katholieken in Nederland en het deel van de rooms-katholieke kinderen dat op een van de genoemde instellingen heeft gezeten. Uitkomsten en statistische gegevens stemmen zodanig overeen dat geconcludeerd mag worden dat de via het panel uitgevoerde enquête voldoende representatieve resultaten oplevert.

De derde gestelde vraag (bent u voor uw achttiende jaar tegen uw zin seksueel benaderd door een volwassene die geen familie van u was?) is door 9,7 procent van de ondervraagden bevestigend beantwoord. Het betreft hier alle vormen van grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen door een niet-familielid.

Hoe verhoudt dit aantal zich tot bevindingen in andere Nederlandse onderzoeken? De 'Netherlands Mental Health Survey and Incidence Study' (NEMESIS) laat voor seksueel misbruik vóór het zestiende jaar een percentage van tien procent zien voor vrouwen en vier procent voor mannen (gemiddelde 6,9 procent).[7]

Gecombineerd met de resultaten van de beide vorige vragen kunnen vervolgens de acht volgende groepen onderscheiden worden:

Tabel 3.4.1. Omvangschatting van ongewenste seksuele benadering voor het 18e jaar door een volwassen niet-familielid na correctie om tot representatieve uitkomsten voor de gehele populatie (40+) te komen (in %) op basis van de berekening door TNS NIPO

Groep 1	RK opgevoed, wel in instelling, meldt ongewenste seksuele benadering	0,6
Groep 2	RK opgevoed, wel in instelling, meldt geen ongewenste seksuele benadering	2,3
Groep 3	RK opgevoed, niet in instelling, meldt ongewenste seksuele benadering	3,3
Groep 4	RK opgevoed, niet in instelling, meldt geen ongewenste seksuele benadering	25,1
Groep 5	Niet RK opgevoed, wel in instelling, meldt ongewenste seksuele benadering	0,4
Groep 6	Niet RK opgevoed, wel in instelling, meldt geen ongewenste seksuele benadering	1,4
Groep 7	Niet RK opgevoed, niet in instelling, meldt ongewenste seksuele benadering	5,4
Groep 8	Niet RK opgevoed, niet in instelling, meldt geen ongewenste seksuele benadering	61,5

N=34.234 Betrouwbaarheidsmarge = 0,2 procent

Bij deze uitkomsten moeten enkele kanttekeningen worden geplaatst. In de eerste plaats wordt nogmaals benadrukt dat het hier om percentages gaat die gebaseerd zijn op antwoorden die nu worden gegeven over zaken die in het verleden hebben gespeeld. Daardoor kunnen vertekeningen plaatsvinden. De percentages ongewenste seksuele benadering kunnen dus niet zonder meer worden opgevat als getallen die het feitelijk voorkomend misbruik weergeven. Er kan op dit punt zowel van onder- als overrapportage sprake zijn.

In de tweede plaats moet erop gewezen worden dat 'ongewenste seksuele benadering voor het achttiende jaar door een volwassen[8] niet-familielid' naar zeer uiteenlopende ervaringen kan verwijzen – van ervaringen boven of onder de kleren betast te worden tot en met herhaalde verkrachting. In de survey is daar nog niet tussen gedifferentieerd. In het vervolgonderzoek waarover later wordt gerapporteerd is wel een nadere differentiatie aangebracht.

In de derde plaats moet worden opgemerkt dat – zoals blijkt uit de inconsistenties tussen deze antwoorden en de antwoorden die dezelfde respondenten op overeenkomstige vragen in het vervolgonderzoek gaven – een enquête een instrument is met de nodige beperkingen. De manier waarop vragen zijn geformuleerd speelt een rol en uiteraard kunnen respondenten ook slordig zijn. Anderzijds kan worden geconstateerd dat de steekproefomvang aanzienlijk is geweest en dat TNS NIPO zich ervan heeft vergewist dat het panel dat eraan mee heeft gewerkt aan de eisen voldoet die aan representativiteit moeten worden gesteld. De antwoorden op de eerste en tweede vraag konden zoals gemeld wel vergeleken worden met andere beschikbare gegevens en bevestigden de uitkomsten van de survey op deze beide punten.

Met deze kanttekeningen in het achterhoofd kunnen op basis van de survey twee conclusies worden getrokken.

Tussentijdse conclusie 1: een op de tien Nederlanders van veertig jaar en ouder (9,7 procent) is voor het achttiende jaar tegen zijn/haar zin seksueel benaderd door een volwassen niet-familielid.

In de eerste plaats moet geconstateerd worden dat een aanzienlijk deel van de Nederlandse bevolking van veertig jaar en ouder aangeeft voor zijn of haar achttiende jaar tegen zijn of haar zin seksueel te zijn benaderd door een volwassen niet-familielid. Bijna een op de tien Nederlanders (9,7 procent) van boven de veertig heeft blijkens het onderzoek daarmee te maken gehad. Hoewel dit percentage onder het deel van de bevolking dat rooms-katholiek is opgevoed hoger ligt dan onder degenen die anders zijn opgevoed (respectievelijk 12,4 procent en 8,4 procent) mag daaruit *niet* worden geconcludeerd dat dit verschil te wijten is aan grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen dat zou hebben plaatsgevonden door iemand die werkzaam is binnen de Rooms-

Katholieke Kerk. Tal van andere factoren (bijvoorbeeld sociaaleconomische status en culturele verschillen) kunnen evenzeer een rol hebben gespeeld. Deze factoren heeft de Onderzoekscommissie niet onderzocht.

Geconstateerd moet worden dat ervaring met ongewenste seksuele benaderingen voor het achttiende jaar door volwassen niet-familieleden een breed voorkomend maatschappelijk verschijnsel vormt dat beslist niet beperkt is gebleven tot de Rooms-Katholieke Kerk.

De resultaten van de survey maken het mogelijk om ook de kans te berekenen dat de leden van de onderscheiden groepen geconfronteerd werden met ongewenste seksuele benadering voor het achttiende jaar door een volwassen niet-familielid. Daarvoor is het percentuele aandeel binnen elk van de onderscheiden groepen berekend van degenen die aangaven met ongewenste seksuele benadering door een niet-familielid te maken te hebben gehad.

Tabel 3.4.2. vat deze percentuele aandelen samen.

Tabel 3.4.2. Percentueel aandeel ervaringen met ongewenst seksuele benadering voor het achttiende jaar door volwassen niet-familielid binnen de groep (N=34.234)

Groep en relatieve groepsomvang in %	*Gerapporteerde prevalentie van ongewenste seksuele benadering*	*Percentuele aandeel binnen groep met ervaring met ongewenste seksuele benadering*
1 RK opgevoed, heeft in een instelling gezeten (2,9)	0,6	21
3 RK opgevoed, heeft niet in een instelling gezeten (28,4)	3,3	12
5 Niet RK opgevoed, heeft in een instelling gezeten (1,8)	0,4	22
7 Niet RK opgevoed, heeft niet in een instelling gezeten (66,9)	5,4	8
Totaal (100)	9,7	9,7

Uit deze tabel blijkt dat degenen die een deel van hun jeugd in een van de genoemde instellingen hebben doorgebracht aanzienlijk vaker rapporteren ongewenst seksueel benaderd te zijn voor het achttiende jaar door een volwassen niet-familielid dan degenen die niet in een van deze instellingen hebben geze-

ten. Het verschil is zowel voor rooms-katholieke als voor niet-rooms-katholieke instellingen iets meer dan een factor 2 hoger dan het landelijke gemiddelde van 9,7 procent, respectievelijk 21 en 22 procent. De *kans* dat een kind dat een deel van zijn jeugd in een van de genoemde instellingen heeft doorgebracht geconfronteerd is geweest met seksueel overschrijdend gedrag, is dus ook twee maal groter dan het – toch al niet geringe – landelijke gemiddelde. Dit geldt zowel voor de rooms-katholieke instellingen als de niet-rooms-katholieke instellingen.

Tussentijdse conclusie 2: De kans op ongewenste seksuele benadering was voor degenen die een deel van hun jeugd in een instelling hebben doorgebracht tweemaal zo groot (respectievelijk 21 en 22 procent) als het landelijke gemiddelde (9,7 procent).

Bij deze tweede tussentijdse conclusie moeten echter drie kanttekeningen worden geplaatst.

In de eerste plaats: onderzocht is ongewenste seksuele benadering voor het achttiende jaar door een volwassen niet-familielid. De conclusie dat het dan om seksueel misbruik gaat dat gepleegd is door personen die werkzaam zijn binnen deze instellingen mag *niet* worden getrokken. De ongewenste seksuele benadering waarover gerapporteerd wordt, kan zijn gepleegd door iemand die werkzaam was binnen zo'n instelling of elders binnen de Rooms-Katholieke Kerk, maar ook door een niet-familielid dat niet bij zo'n instelling betrokken was. Over het aandeel van personen die werkzaam zijn binnen de Rooms-Katholieke Kerk is dan ook nader onderzoek vereist. Daarover wordt in paragraaf 3.4.3. gesproken.

De tweede kanttekening die geplaatst moet worden, is dat kinderen die in een van de genoemde instellingen hebben gezeten vaak gedurende enkele jaren buiten gezinsverband hebben geleefd. Ook binnen families komt echter seksueel misbruik voor. Hoe de vergelijking uitvalt wanneer behalve misbruik door niet-familieleden ook misbruik door familieleden zou worden meegeteld is in dit onderzoek niet onderzocht en derhalve onbekend.

Een derde kanttekening is dat in de relevante periode niet-rooms-katholieke instellingen overwegend gezinsvervangende instellingen voor jongere kinderen waren. De rooms-katholieke instellingen betroffen ook opleidingen en internaten voor voortgezet lager en middelbaar onderwijs.

3.4.3. Vervolgonderzoek

De Onderzoekscommissie heeft TNS NIPO opdracht gegeven nader onderzoek te doen naar vijf van de acht groepen die in de survey zijn onderscheiden (zie tabel 3.4.1.). Het gaat om alle groepen die in de survey meldden bekend te

zijn met ongewenste seksuele benadering voor het achttiende jaar door een volwassen niet-familielid (in tabel 3.4.1. de groepen 1, 3, 5 en 7) en – ter controle – de groep die rapporteert niet in het rooms-katholieke geloof te zijn opgevoed, niet in een van de genoemde instellingen te hebben gezeten en geen ervaringen te hebben gehad met de genoemde ongewenste seksuele benaderingen (in tabel 3.4.1. groep 8). Een vooraf door de Onderzoekscommissie bepaald aantal personen uit de genoemde vijf groepen is een vragenlijst voorgelegd die overeenkomt met de in paragraaf 3.3. besproken vragenlijst die aan degenen is voorgelegd die zich bij de Onderzoekscommissie hadden gemeld. In totaal hebben 2.482 personen deze vragenlijst ingevuld. Voor de bijzonderheden wordt verwezen naar bijlage A.

Bij vergelijking van de antwoorden die de respondenten op deze vragenlijst gaven met de antwoorden die dezelfde respondenten hadden gegeven in de eerdere omvangrijkere steekproef, kwamen inconsistente antwoorden aan het licht. Zo meldde een aantal respondenten dat eerder opgaf in een instelling te hebben verbleven, nu dat niet te hebben gedaan en omgekeerd; en rapporteerden respondenten die eerder meldden ervaringen te hebben met ongewenste seksuele benadering voor het achttiende jaar door een niet-familielid in tweede instantie niet hiermee te maken te hebben gehad, en omgekeerd. Het percentage inconsistente respondenten was dusdanig hoog bij deze vragen (namelijk 33 procent) dat nader onderzoek verstandig werd geacht. TNS NIPO heeft de desbetreffende respondenten benaderd met de vraag uitleg te geven. De respons daarop was opnieuw hoog (90 procent). Op basis daarvan zijn zowel de resultaten van de survey bijgesteld, als de resultaten van het vervolgonderzoek. Voor nadere details verwijzen wij naar bijlage A. Wat hier gerapporteerd wordt, zijn de gecorrigeerde en door TNS NIPO berekende cijfers.

In het vervolgonderzoek is onder meer doorgevraagd naar de plegers van het misbruik. Daardoor is het mogelijk een beeld te vormen van de mate waarin personen werkzaam binnen de Rooms-Katholieke Kerk bij het gerapporteerde misbruik betrokken zijn geweest. Tabel 3.4.3. biedt de percentages.

Tabel 3.4.3. Het voorkomen van ongewenste seksuele benadering voor het 18e jaar door een niet-familielid en in vervolgonderzoek gemeld seksueel misbruik door een pleger werkzaam binnen de Rooms-Katholieke Kerk. (N=2.483)

Groepen zoals genoemd in tabel 3.4.1.	*Meldt: 'ongewenst seksueel benaderd te zijn voor 18e jaar, door niet-familielid' in %*	*Meldt 'pleger was werkzaam binnen RKK' in %*
1 RK opgevoed, instelling, meldt misbruik (2,9%)	0,6	0,2
3 RK opgevoed, niet-instelling, meldt misbruik (28,4%)	3,3	0,3
5 Niet RK opgevoed, instelling, meldt misbruik (1,8%)	0,4	< 0,1*
7 Niet RK opgevoed, niet-instelling, meldt misbruik (66,9%)	5,4	0,1
Totaal melding misbruik (100%)	9,7	0,6

* < betekent: kleiner dan

Uit dit overzicht blijkt dat in totaal 0,6 procent van het totaal aantal ondervraagden in de survey ervaringen rapporteert van seksueel misbruik voor het achttiende jaar door een pleger werkzaam binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Het gaat hierbij niet alleen om mensen met een rooms-katholieke opvoeding, maar ook om een kleine groep (0,1 procent) die niet rooms-katholiek is opgevoed.

Bij de genoemde percentages moeten de nodige kanttekeningen worden geplaatst. Voor de tweede kolom ('meldt ongewenst seksueel benaderd te zijn voor achttiende jaar door een niet-familielid') zijn die hiervoor al genoemd. Wat de derde kolom betreft ('meldt dat pleger werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk') moet er rekening mee worden gehouden dat jonge kinderen uiteraard niet geacht kunnen worden trefzeker inzicht te hebben welke van de volwassenen met wie zij te maken hebben gehad in formele zin werkzaam waren binnen de Rooms-Katholieke Kerk, en wie bijvoorbeeld als vrijwilliger daarbij betrokken waren. Gezien deze kanttekeningen houdt de Onderzoekscommissie rekening met een hogere onbetrouwbaarheidsmarge.

Daarom gaan we ervan uit dat het percentage dat slachtoffer is van een pleger werkzaam binnen de Rooms-Katholieke Kerk niet anders kan worden weergegeven dan in termen van 'vermoedelijk hoger dan 0,3 procent en lager dan 0,9 procent'.[9]

Bij de percentages 'pleger werkzaam binnen de Rooms-Katholieke Kerk' die genoemd worden door respondenten die niet in het rooms-katholieke geloof zijn opgevoed past bovendien een opmerking. Het beeld van strikte scheiding van de verschillende zuilen in Nederland dat zeker voor de periode voorafgaand aan de jaren zeventig bestaat, komt niet helemaal overeen met de werkelijkheid. Een deel van de niet-katholieke kinderen heeft wel degelijk op katholieke scholen gezeten:

> 'De vullingsgraad, dit is het percentage katholieke leerlingen dat katholieke scholen bezoekt, bereikte al in de jaren vijftig een zeer hoog niveau: in het kleuter- en lageronderwijs bereikte dat nagenoeg de honderd procent en in het voortgezet onderwijs lag het wat lager, vooral in het technisch onderwijs. Van Kemenade (1968) laat voor het katholiek voorgezet onderwijs in 1951 een vullingsgraad zien van 69,6 procent voor jongens en 85,7 voor meisjes. In 1960 zijn deze cijfers respectievelijk 78,6 procent voor jongens en 89,4 procent voor meisjes.'[10]

Ook in andere verbanden (bijvoorbeeld padvinderij en sportverenigingen) hebben deze kinderen met personen werkzaam binnen de Rooms-Katholieke Kerk contacten gehad.

Rekening houdend met deze kanttekeningen kan op basis van deze gegevens een aantal tussentijdse conclusies worden getrokken.

Tussentijdse conclusie 3: Van de Nederlanders van veertig jaar en ouder heeft een op de honderd (0,9 procent) tot een op de driehonderd (0,3 procent) ervaring met ongewenste seksuele benadering voor het achttiende jaar door een pleger die werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk.

Waar bijna een op de tien Nederlanders van veertig jaar en ouder (9,7 procent) meldt voor zijn achttiende jaar ongewenst seksueel te zijn benaderd door een volwassen niet-familielid, wijst tussen de een op de honderd (0,9 procent) en een op de driehonderd (0,3 procent) Nederlanders van veertig jaar en ouder daarbij iemand aan die werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk als pleger van dit misbruik. Anders gezegd: tussen de een op de tien en een op de dertig Nederlanders die ervaringen hebben met ongewenste seksuele benadering voor het achttiende jaar door een volwassen niet-familielid meldt dat bij deze ervaringen een pleger betrokken is die werkzaam was binnen de Rooms-

Katholieke Kerk. Het overgrote deel van de grensoverschrijdende incidenten en ervaringen heeft dus plaatsgevonden buiten de context van de Rooms-Katholieke Kerk, waarbij nogmaals kan worden aangetekend dat misbruik door familieleden en door leeftijdgenoten in het onderzoek buiten beschouwing is gebleven. Grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen kwam met andere woorden in het verleden zeker voor binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Dat wordt ook bevestigd door archiefonderzoek (zie Hoofdstuk 4). Maar dit maakt deel uit van een aanmerkelijk breder maatschappelijk verschijnsel met een hoge prevalentie (9,7 procent). Seksueel misbruik van minderjarigen door personen werkzaam binnen de Rooms-Katholieke Kerk heeft een aanzienlijk lagere prevalentie die ligt tussen de 0,3 en 0,9 procent.

Hiervoor is reeds geconstateerd dat degenen die een deel van hun jeugd hebben doorgebracht in een kindertehuis, een weeshuis, een kostschool, een internaat (intern of dagschool) of een seminarie een aanmerkelijk hogere kans hebben gehad voor hun achttiende jaar ongewenst seksueel te zijn benaderd door een volwassen niet-familielid. Die conclusie geldt ook wanneer de aandacht gericht wordt op de kans van minderjarigen ongewenst seksueel benaderd te worden door iemand die werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Ongeveer een derde deel van het grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen gerapporteerd door hen die in het rooms-katholieke geloof zijn opgevoed en die een deel van hun jeugd in een instelling hebben doorgebracht, houdt verband met plegers die werkzaam waren binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Hoewel de getallen met de nodige voorzichtigheid moeten worden gehanteerd mag geconcludeerd worden dat de kans dat een in het rooms-katholieke geloof opgevoede minderjarige die in een van de genoemde instellingen zat door iemand die werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk (binnen de instelling of de parochie) ongewenst seksueel benaderd werd – vergeleken met een minderjarige die niet in een van de genoemde instellingen zat – zes maal groter is geweest.

Tussentijdse conclusie 4: Rond katholieke internaten, kindertehuizen, seminaries, kostscholen, weeshuizen lijkt zich een specifiek probleem van falend toezicht te hebben voorgedaan.

Hoewel seksueel misbruik van minderjarigen onmiskenbaar een breed maatschappelijk probleem is dat zeker niet beperkt blijft tot misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk, mag op grond van bovenstaande gegevens worden geconcludeerd dat er wel een specifiek probleem heeft bestaan rond de rooms-katholieke kindertehuizen, weeshuizen, kostscholen, internaten en seminaries. De *kans* om als minderjarige ongewenst seksueel te worden benaderd was voor kinderen in genoemde instellingen aanzienlijk hoger dan voor kinderen

die *niet* een deel van hun jeugd in een van de genoemde instellingen hebben doorgebracht. Ook is de kans groot dat in zulke gevallen de pleger werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Waar de plegers hun werk in loco parentis vervulden moet geconcludeerd worden dat de verantwoordelijken gefaald hebben in hun toezichthoudende taak.

De survey en het daarop volgende vervolgonderzoek zijn zoals gemeld gehouden onder een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking, waarbij personen van veertig jaar of ouder zijn ondervraagd. De gemelde percentages hebben dus betrekking op wat nu wordt gemeld over wat in het verleden heeft plaatsgevonden. Om te berekenen hoeveel personen in het verleden met grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen zijn geconfronteerd moet uiteraard rekening gehouden worden met het feit dat een aantal van hen inmiddels overleden is, niet in staat is om aan onderzoek mee te werken, of naar elders vertrokken is en dat zich daarnaast weer nieuwkomers in Nederland hebben gevestigd.

Het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) is verzocht een extrapolatie te maken uitgaande van de informatie waarover de Onderzoekscommissie beschikte inzake de groep die in de survey aangaf te zijn misbruikt door iemand die werkzaam was in de Rooms-Katholieke Kerk (0,6 procent), en daarbinnen de groep die in de survey aangaf in een van de in de tweede vraag van de survey genoemde instellingen te hebben gezeten (0,2%).

Het NIDI heeft daartoe om te beginnen de omvang van de risicobevolking bepaald. Op basis hiervan is berekend dat het aantal mensen dat in het rooms-katholieke geloof is opgevoed, een deel van hun jeugd heeft doorgebracht in een van de genoemde instellingen en dat voor hun achttiende jaar in de periode tussen 1945 en 1981 misbruik meldt door een pleger die werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk geschat moet worden op 17.000. Op grond van de eerder genoemde reserves moet dit getal als een grove schatting worden gezien.

Tussentijdse conclusie 5: Bij de omvang van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk die een deel van hun jeugd in een van de genoemde instellingen hebben doorgebracht gaat het om een aantal slachtoffers dat vermoedelijk ligt tussen 10.000 en 20.000.

De Onderzoekscommissie kiest voor deze marge vanwege de onzekerheden die samenhangen met het onderzoek. Zij plaatst hierbij bovendien de kanttekening dat het om seksueel misbruik in de ruime betekenis van het begrip gaat: lichte, matige, maar ook ernstige vormen van grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen vallen eronder. Uit het hieronder te bespreken vervolgonderzoek blijkt dat het aantal gevallen van ernstig seksueel misbruik (pe-

netratie) een fractie is van het totale aantal. Op grond daarvan kan geschat worden dat in de onderzoeksperiode het aantal slachtoffers van ernstige vormen van seksueel misbruik dat een deel van hun jeugd in een instelling heeft doorgebracht geschat moet worden op rond de duizend.

De genoemde aantallen hebben als gezegd betrekking op misbruik dat gemeld wordt door personen die in het rooms-katholieke geloof zijn opgevoed en een deel van hun jeugd hebben doorgebracht in een van de genoemde instellingen. Daarbij mag niet geconcludeerd worden dat het misbruik ook heeft plaatsgevonden in zo'n instelling of door personeel van zo'n instelling. Het misbruik kan bijvoorbeeld ook daarbuiten plaatsgevonden hebben, bijvoorbeeld door iemand die in een parochie werkzaam was.

Ook personen die rooms-katholiek zijn opgevoed maar niet in een van de genoemde instellingen hebben gezeten en personen die niet in het rooms-katholieke geloof zijn opgevoed, rapporteren misbruik waarbij een pleger werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk betrokken zou zijn.

De betrouwbaarheid van de statistische gegevens hierover is geringer dan de eerder genoemde. Een berekening van deze aantallen slachtoffers moet dan ook met nog meer slagen om de arm worden gepresenteerd.

Tussentijdse conclusie 6: Het totale aantal gevallen van seksueel misbruik waarbij een pleger werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk betrokken is geweest kan, wanneer alle gerapporteerde vormen van misbruik – van lichte tot ernstige gevallen – worden verdisconteerd, geschat worden op enkele tienduizenden. Wanneer de aandacht exclusief wordt gericht op ernstige vormen van seksueel misbruik (penetratie) kan het totale aantal worden geraamd op ruwweg enkele duizenden.

De Onderzoekscommissie tekent hierbij aan dat de genoemde aantallen niet geïnterpreteerd kunnen worden als een valide schatting van het aantal plegers van seksueel misbruik dat werkzaam is in de Rooms-Katholieke Kerk. Zowel uit het archiefonderzoek als uit de internationale literatuur komt naar voren dat een deel van de plegers met meerdere slachtoffers seksueel misbruik heeft gepleegd. Het gemiddelde aantal slachtoffers per pleger is evenwel onbekend. Om de aantallen plegers werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk te berekenen zouden de hiervoor berekende aantallen gedeeld moeten worden door dit gemiddelde aantal slachtoffers per pleger. Omdat deze factor niet bekend is onthoudt de Onderzoekscommissie zich van het doen van uitspraken over het aantal plegers van seksueel misbruik dat werkzaam is (geweest) in de Rooms-Katholieke Kerk gedurende de onderzoeksperiode.

3.5 Vergelijking van de survey-gegevens met de meldingen

In het onderzoek dat volgde op de survey is zoals eerder gemeld dezelfde vragenlijst gebruikt als voor degenen die zich bij de Onderzoekscommissie hadden gemeld. Daardoor ontstaat een overzicht dat een indruk geeft van de representativiteit van de meldingen. Daarbij dienen met betrekking tot beide bronnen de kanttekeningen te worden gemaakt die in het voorgaande reeds zijn vermeld.

Tabel 3.5.1. Overzicht van gegevens over aard en ernst van gerapporteerd seksueel misbruik in de vragenlijst melders (N=728 melders kwalitatief, N=882 incidenten, N=505 melders kwantitatief, N=691 incidenten) 11 en survey (N=173 respondenten, N=228 incidenten)[12]

KENMERKEN	MELDERS KWALITATIEF (MELDINGEN)		MELDERS KWANTITATIEF (VRAGENLIJST)		SURVEY (VRAGENLIJST)	
Op slachtofferniveau:	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Geslacht slachtoffer:						
– Man	609	84,9	424	84,0	134	77,5
– Vrouw	108	15,1	81	16,0	39	22,5
Hoe ernstig (aard seksuele handelingen):						
– Geen vorm van penetratie	393	84,9	389	77,0	160	92,5
– Vorm van penetratie	70	15,1	116	23,0	13	7,5
Op incidentniveau:						
Hoe vaak (frequentie):						
– Eenmalig	92	17,4	115	16,7	79	35,7
– Herhaald	437	82,6	573	83,3	142	64,3
Hoe lang (duur):						
– Korter dan een jaar	155	42,9	254	44,1	95	63,8
– Langer dan een jaar	206	57,1	322	55,9	54	36,2
Situatie / Context:						
– Parochie	106	14,7	113	17,0	43	20,5
– Onderwijsinstelling (intern en extern)	481	66,6	338	50,9	95	45,2
– Andere instelling dan onderwijs	82	11,4	32	4,8	21	10,0
– Thuis	42	5,8	74	11,1	21	10,0
– Andere situatie / context	-		108	16,2	30	14,3
– Meerdere situaties / contexten	11	1,5				

Op grond van de vergelijking tussen de twee verschillende groepen van slachtoffers (melders en surveyrespondenten) blijkt dat ervaringen met grensoverschrijdend seksueel gedrag jegens minderjarigen die melders rapporteren ernstiger van aard zijn. Zij rapporteren vaker meermalig seksueel misbruik, en misbruik dat langer duurt en dat vaker de meest ernstige seksuele handelingen betreft. Misbruik in een onderwijssetting wordt ook significant vaker genoemd door de melders, terwijl misbruik in parochies en in andere instellingen dan het onderwijs (kindertehuizen, weeshuizen enzovoorts) significant vaker voorkomt in de surveygroep. Deze laatste twee vormen van seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk lijken ondervertegenwoordigd te zijn in de groep melders. Dat misbruik in onderwijssetting zo duidelijk naar voren komt in de meldingen, zou te maken kunnen hebben met de aandacht in de media voor dit type misbruik.

Tussentijdse conclusie 7: Het beeld van seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk dat in de media is opgeroepen is vertekend.

Het beeld van seksueel misbruik van minderjarigen binnen de Rooms-Katholieke Kerk dat in de media is opgeroepen komt voor een belangrijk deel overeen met de meldingen. Dat is niet verrassend. De media hebben zich immers in hun berichtgeving voor een belangrijk deel laten leiden door degenen die bereid waren tegenover journalisten over hun ervaringen te vertellen. Echo's van die aandacht in de media lijken door te klinken in de meldingen die de Onderzoekscommissie ontvangen heeft. Tegen de achtergrond van de uitkomsten van de survey bezien moet dat beeld echter op belangrijke punten atypisch worden genoemd. Het beeld dat seksueel misbruik van minderjarigen een zaak is geweest die vooral de Rooms-Katholieke Kerk betreft is onjuist. Ook het beeld dat waar zulk misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk voorkomt het vrijwel uitsluitend binnen onderwijsinstellingen heeft plaatsgevonden kan niet worden bevestigd. Wel heeft zich rond onderwijsinstellingen een specifiek probleem voorgedaan. Een substantieel deel van het door melders en surveyrespondenten gerapporteerde misbruik heeft immers betrekking op deze instellingen. Bovendien is, zoals de Onderzoekscommissie al eerder concludeerde, de *kans* dat een kind er werd misbruikt aanzienlijk groter dan erbuiten.

3.6 De balans: de eerste conclusies

Aan het eind van dit hoofdstuk komt de Onderzoekscommissie terug op de eerder getrokken tussenconclusies. Het is mogelijk een beredeneerde schat-

ting te maken van het voorkomen van grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen, de aard van dit gedrag en de aantallen slachtoffers die daarbij betrokken zijn. Het gaat hier echter om zulke geringe percentages en er zijn zoveel kanttekeningen van uiteenlopende aard te plaatsen dat grote voorzichtigheid is geboden.

Kort samengevat luidt de conclusie dat seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk ernstig is geweest, maar geen op zichzelf staand verschijnsel is. Een op de tien Nederlanders van veertig jaar en ouder zegt tegen zijn of haar zin voor het achttiende levensjaar seksueel te zijn benaderd door een volwassen niet-familielid. Dit percentage ligt bij het deel van de bevolking dat rooms-katholiek is opgevoed hoger dan onder degenen die anders zijn opgevoed (respectievelijk 12,4 procent en 8,4 procent). Maar hieruit mag niet worden geconcludeerd dat dit verschil te wijten is aan misbruik dat gepleegd is door personen die werkzaam waren binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Tal van andere factoren die niet zijn onderzocht (zoals sociaaleconomische factoren, culturele verschillen) spelen ongetwijfeld ook een rol in de verklaring van de cijfers. Het gedeelte van het grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen waarbij een pleger werkzaam binnen de Rooms-Katholieke Kerk betrokken is, is immers een fractie van het totale percentage seksueel misbruik dat wordt gerapporteerd.

De prevalentie van seksueel misbruik in Nederland waarbij een pleger betrokken is die werkzaam was in de Rooms-Katholieke Kerk kan voor de onderzochte periode geschat worden op tussen de 0,3 en 0,9 procent. Van de honderd Nederlanders die voor hun achttiende tegen hun zin seksueel zijn benaderd door een volwassen niet-familielid hebben er drie tot negen te maken gehad met een pleger die werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Het gaat hierbij om enkele tienduizenden personen, waarbij het aantal slachtoffers dat met ernstige vormen van seksueel misbruik is geconfronteerd geschat kan worden op enkele duizenden. Het overgrote deel van het gemelde seksuele misbruik betrof incidenten in de jaren vijftig en zestig en had voor het overgrote deel betrekking op kinderen tussen de zes en de veertien jaar.

Hoewel seksueel misbruik van minderjarigen onmiskenbaar een breed maatschappelijk probleem is dat zeker niet beperkt is tot misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk, mag worden geconcludeerd dat er wel een specifiek probleem heeft bestaan rond de rooms-katholieke kindertehuizen, weeshuizen, kostscholen, internaten en seminaries. Het gaat hier om falend toezicht en ontoereikend bestuurlijk handelen. Met de grootst mogelijke voorzichtigheid kan, uitgaande van de door TNS NIPO gegeven percentuele omvangschatting, het aantal seksueel misbruikte minderjarigen in de periode tussen 1945 en 1981 worden geschat op tussen de 10.000 en 20.000 personen. In het overgrote deel van de gevallen – meer dan 90 procent – gaat het daarbij om

lichte tot matige vormen van misbruik. In ruwweg de helft van de gevallen wordt gemeld dat zulk misbruik herhaald heeft plaatsgevonden en zich heeft uitgestrekt over een periode langer dan een jaar. Misbruik van aanzienlijk ernstigere vorm, waarbij sprake is geweest van penetratie, heeft zich in de periode tussen 1945 en 1981 voorgedaan in naar schatting duizend gevallen.

Ten slotte concludeert de Onderzoekscommissie dat het beeld van seksueel misbruik dat in de media is opgeroepen vertekend is. Dat beeld is – begrijpelijkerwijs – gebaseerd op degenen die zich expliciet als slachtoffer bij de media hebben gemeld. Uit het onderzoek dat door de Onderzoekscommissie is uitgevoerd blijkt echter dat het beeld dat uit deze meldingen naar voren komt in een aantal belangrijke opzichten niet overeenkomt met het beeld dat ontstaat op basis van een onderzoek waarbij sprake is van een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking (ouder dan veertig jaar).

4 MISBRUIK ALS BESTUURLIJK AANDACHTSPUNT

4.1 De bestuursstructuur van de Nederlandse Kerkprovincie

Over de wijze waarop de Rooms-Katholieke Kerk bestuurlijk functioneert, bestaat niet alleen bij buitenstaanders maar ook bij veel Rooms-Katholieken veel onduidelijkheid. Vooral het thema hiërarchie is een bron van misverstanden en verkeerde percepties, die een goede beoordeling in de weg staan van het bestuurlijk handelen – of het nalaten daarvan – van afzonderlijke bestuurders. Deze misverstanden strekken zich eveneens uit tot het optreden van Nederlandse kerkbestuurders, ook in de kwestie van het seksueel misbruik van minderjarigen. Om de vraag te kunnen beantwoorden op welke wijze verantwoordelijke kerkbestuurders (bisschoppen en hogere oversten) in Nederland zijn omgesprongen met dit thema, is allereerst een goed begrip nodig van de bestuursstructuur van de Nederlandse Kerkprovincie en de rol van afzonderlijke bestuurders.

4.1.1. De bestuursstructuren van bisdommen

De bevoegdheden en verantwoordelijkheden van bisschoppen vallen uiteen in hun wijdingsmacht en in de herderlijke macht als hoogste bestuurder en leraar in hun eigen bisdom.[1]

Elke bisschop beschikt over de volle wijdingsmacht. Dit wil zeggen dat hij gerechtigd is om de sacramenten toe te dienen. Het gaat hier om doopsel, eucharistie, biecht, ziekenzalving en huwelijk en daarnaast ook het vormsel en de wijding van diaken, priester en bisschop. Bij zijn benoeming kiest de bisschop een heraldisch wapen en een wapenspreuk. Onderscheid wordt gemaakt tussen residerende en titulaire bisschoppen. Titulaire bisschoppen zijn verbonden aan niet meer bestaande bisdommen, bijvoorbeeld in Noord-Afrika, in het Midden-Oosten en zelfs in Europa.

Residerende bisschoppen zijn binnen hun bisdom wetgever, rechter, leraar, herder en bestuurder tegelijkertijd. Volgens de kerkelijke wetgeving kan de bisschop voorschriften uitvaardigen, maar ook dispensaties verlenen voor afwijkingen van de wetten en voorschriften. Als kerkelijk rechter treedt hij bij geschillen en in procedures op. Als bestuurder is de bisschop verantwoordelijk

voor de naleving van kerkelijke voorschriften en wetten, als ook voor het werk en levensonderhoud van zijn medewerkers. Het gehele kerkelijk leven, alle tot zijn bisdom horende ('geïncardineerde') priesters en diakens, evenals de kerkelijke organisaties en bezittingen vallen onder de jurisdictie van de bisschop. In elk bisdom bevinden zich ook 'exempte' organisaties en personen. Zij vallen niet onder het gezag van de bisschop, maar horen tot de verantwoordelijkheid van een generaal-overste van een kloosterorde of congregatie, of ze vallen rechtstreeks onder de Heilige Stoel dan wel een ander bisdom.

Degenen die niet tot het bisdom toebehoren, maar wel met een bisschoppelijke zending werkzaam zijn in het bisdom, in parochies of als leraar op een school van katholieke signatuur, bevinden zich in een bestuurlijk schemergebied. Formeel vallen deze onder de verantwoordelijkheid van de residerende bisschop, maar in de praktijk kwam en komt het regelmatig voor dat ze zich aan het bevoegde gezag konden onttrekken. Volgens bisschop Wiertz van Roermond was en is er in zijn bisdom Roermond sprake van een 'afstand [....] tussen het bisdom enerzijds en de ordes en congregaties anderzijds' die dit soort schemersituaties kan verklaren: 'Problemen werden niet aan elkaar verteld. De ordes [en congregaties] kennen een eigen structuur en eigen bevoegdheden.' Het is volgens hem beslist niet zo dat het gezag van de bisschop, in dit geval die van Roermond, veel gewicht in de schaal legt: 'Er zijn congregaties met meer dan 10.000 leden verspreid over meer dan honderd landen. Over de gehele wereld kennen de religieuzen de plaatsen Maastricht en Steyl [bij Venlo], vanwege de vestigingen van de congregaties. Er waren missionaire congregaties en congregaties die zich richtten op andere zaken zoals onderwijs en medische zorg. Er waren ook congregaties die zich wilden bezighouden met de zielzorg. Hiermee was men [de bisschop] niet blij, omdat men in die tijd al voldoende priesters had. De buitenwijken of nieuwe plaatsen werden later overgelaten aan de congregaties.'[2] Deze voorstelling van zaken is bevestigd door andere (hulp)bisschoppen.[3] Zoals in de hierna volgende subparagrafen nog zal blijken, komt deze voorstelling van zaken niet overeen met de bevoegdheden en verantwoordelijkheid die het kerkelijk recht formeel aan bisschoppen toekent als het gaat om gewijde en ongewijde religieuzen.

4.1.2. De bestuursstructuren van ordes en congregaties

De Onderzoekscommissie heeft archiefonderzoek verricht naar diocesane priesters en naar leden van ordes en congregaties over wie meldingen zijn gedaan. Om de meldingen goed te kunnen analyseren voor wat betreft de bestuurlijke verantwoordelijkheid en bevoegdheden is kennis nodig van de formele bestuursstructuur van deze ordes en congregaties. Hieronder volgt een beschrijving van die formele bestuursstructuur en de daarin besloten verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de bestuurders van deze gemeen-

schappen. Daarbij wordt in het onderzoek van de Onderzoekscommissie een onderscheid gemaakt naar de aard van de gemeenschappen. Het gaat om ordes, priestercongregaties, lekencongregaties volgens pauselijk recht en lekencongregaties volgens bisschoppelijk recht. De beschrijving is opgebouwd vanuit de criteria zoals die in het kerkelijk recht voor ieder type zijn vastgelegd. Daarop volgen concrete voorbeelden van ieder type gemeenschap.

Het kerkelijk recht, zoals dit in 1917 is vastgelegd in het kerkelijk wetboek, de Codex Iuris Canonici (in het vervolg: Codex), verduidelijkt wat onder religieuzen moet worden verstaan. Religieuzen onderhouden de kloosterstaat, die vier kenmerken kent. Ten eerste moet het gaan om een bestendige of duurzame levenswijze oftewel een levensstaat. Die onderscheidt zich ten tweede door het verplicht gemeenschappelijke karakter; dit wil zeggen dat religieuzen verplicht zijn om in gemeenschap te leven. Fundament van dat gemeenschappelijke leven vormen, ten derde, de zogeheten evangelische raden: van gehoorzaamheid, armoede en kuisheid. Die geven vorm aan hun toewijding aan God. Daarvan moesten religieuzen, ten vierde, blijk geven door vrijwillig de geloften van gehoorzaamheid, armoede en kuisheid af te leggen. Met dit ritueel, de professie genaamd, bevestigen zij publiekelijk een leven volgens de evangelische raden te willen leiden. Dit vormt de bezegeling van hun status als kloosterling.

De Onderzoekscommissie heeft onderzoek verricht naar leden van ordes, priestercongregaties, lekencongregaties volgens pauselijk recht en lekencongregaties volgens bisschoppelijk recht. Een orde is een kloosterinstelling waarin de leden plechtige geloften afleggen. Een orde kan alleen door de paus worden opgericht en valt altijd onder pauselijk recht. Dit betekent concreet dat (wijzigingen in) hun particuliere wetgeving, vastgelegd in de regels en constituties, door de Heilige Stoel moeten worden goedgekeurd. Deze bevoegdheid wordt uitgeoefend via de pauselijke congregatie voor de Instituten van Gewijd Leven en Sociëteiten van Apostolisch Leven. Bekende ordes in Nederland zijn de augustijnen, de benedictijnen, de carmelieten, de dominicanen, de franciscanen en de jezuïeten, van wie de bestuursstructuur hieronder bij wijze van voorbeeld wordt toegelicht.

Ook de priestercongregaties zijn doorgaans internationale gemeenschappen en worden net als de ordes volgens pauselijk recht in stand gehouden. Deze zogeheten klerikale kloosterinstellingen bestaan grotendeels uit religieuzen die ook tot priester zijn gewijd; dat hebben ze eveneens gemeen met de ordes. Van beide typen gemeenschappen maken echter ook lekenbroeders of broeders-coadjutor deel uit. Deze laatsten hebben geen wijdingen ontvangen, zijn geen priesters en zijn van oudsher in de gemeenschap opgenomen om huishoudelijke en organisatorische taken te verrichten. In de naamgeving van de leden verschillen de ordes van de priestercongregaties in die zin dat de aandui-

ding 'regulieren' gereserveerd is voor de leden van de ordes, terwijl de leden van priestercongregaties worden aangeduid als 'priesterreligieuzen'. Dit verschil is echter in de loop van de tijd vervaagd.

De laïcale of lekencongregaties hebben geen priesters onder de eigen leden. Zij zijn te onderscheiden in congregaties volgens pauselijk en volgens bisschoppelijk recht. Gemeenschappen volgens pauselijk recht hebben goedkeuring van de Heilige Stoel ontvangen, de gemeenschappen van bisschoppelijk recht (nog) niet. Dit verschil heeft vooral consequenties voor de zeggenschap van de bisschop in wiens diocees deze religieuzen wonen en werken. Beide typen zijn doorgaans door een lokale bisschop opgericht. Congregaties volgens bisschoppelijk recht zijn volledig aan de zeggenschap – ofwel jurisdictie – van de bisschop onderworpen. Voor de congregaties van pauselijk recht is die zeggenschap van de plaatselijke bisschop aanzienlijk beperkter. Dit verschil speelt bijvoorbeeld een rol bij de uitbreiding van de congregatie buiten de grenzen van een bisdom (wat voor de congregaties volgens pauselijk recht is voorzien), of bij het veranderen van werkvelden.

Voor een goed begrip van de relatie tussen kerk en religieuzen geldt dat de paus in kerkrechtelijke zin de hoogste overste is van alle religieuzen – ongeacht de precieze status van de gemeenschappen waar zij deel van uitmaken. Zij zijn hem op grond van de gelofte van gehoorzaamheid verschuldigd.[4] Het kerkelijke recht volgens de Codex van 1917 verduidelijkt de hiërarchie tussen geestelijken, religieuzen en leken. De laatste zijn de gewone gelovigen.[5] Religieuzen gaan voor op de leken, priestercongregaties op lekencongregaties, de ordes op de congregaties, de congregaties volgens pauselijk recht op die van bisschoppelijk recht. Priesters van de bisdommen – ook wel seculiere priesters, wereldgeestelijken of wereldheren genoemd – gaan zowel voor op de leken als op de religieuzen.

Hieronder volgen vier voorbeelden van de bestuursstructuur van gemeenschappen die bij het onderzoek naar seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland zijn betrokken. Daarin worden ook de interne structuren van bestuur, toezicht en controle beschreven.

4.1.2.1. Een orde: de jezuïeten

De officiële naam van deze in de zestiende eeuw gestichte orde luidt sociëteit van Jezus.[6] Door haar internationale karakter, intellectueel niveau en het scala van kerkelijke en maatschappelijke activiteiten waren de jezuïeten zonder enige twijfel een van de belangrijkste religieuze organisaties binnen de katholieke Kerk. Rond 1750 telde zij meer dan 20.000 leden. Tussen 1773 en 1814 was de orde opgeheven en kwam er een knik in deze groei. Daarna groeide het ledental wereldwijd van 15.000 in 1900 tot rond de 30.000 tussen 1950 en 1970. Sindsdien neemt het aantal leden af; in 1980 was het gedaald tot 27.000,

eind 2008 tot 18.500. Wat Nederland betreft zijn er momenteel nog iets meer dan honderd leden.

De sociëteit van Jezus wordt strikt hiërarchisch bestuurd. Aan het hoofd staat de generaal-overste, bijgenaamd de zwarte paus. Deze wordt gekozen via een getrapt systeem door de generale congregatie van de leden. In tegenstelling tot andere ordes is die verkiezing bij de jezuïeten voor het leven. De generaal wordt bijgestaan door een aantal regionale assistenten die zich meer direct met afzonderlijke territoriale eenheden van een aantal provincies bezighouden. De generaal benoemt alle provinciaals, die op hun beurt (maar met instemming van Rome) de provinciale raadsleden (consultoren), oversten en raadsleden van de afzonderlijke huizen aanstellen. Dit wijkt af van de procedures in de meeste andere ordes, waar bestuurders op ieder niveau (generaal, provinciaal, lokaal) worden gekozen en vervolgens bevestigd door de hogere overste.

In deze hiërarchische bestuursvorm zijn de provinciaals verplicht veel zaken aan Rome voor te leggen. Analoge verplichtingen bestaan binnen de provincie, waar de afzonderlijke huisoverste aan de provinciaal dient te rapporteren. De voorgeschreven regelmatige rapportage wordt doorbroken door jaarlijkse, rechtstreekse rapportages van de plaatselijke oversten aan het generalaat, zonder dat de provinciaal deze rapportage hoeft te zien. In de jaren vijftig en zestig kreeg de provinciaal hieruit vervolgens een bloemlezing van kritische geluiden in de vorm van anonieme Excerpta voorgelegd – daarna stopte die praktijk. De rapportage en correspondentie verschaffen het generalaat een stevige greep op het wereldwijde apparaat. Een systeem van generale en provinciale inspecties ('visitaties') zorgt voor geregelde aanvullende controle.

De provinciale besturen bestaan uit de provinciaal, de socius (provinciaal secretaris) en vier consultoren. De plaatselijke communiteiten worden bestuurd door een superior (overste), de colleges door een rector, bijgestaan door het huisconsult. In december 1965 werd in Nederland de provinciale leiding gereorganiseerd. Naast de provinciaal en de vier consultoren werd een staf ingesteld, bestaande uit de provinciaal, de socius en twee coördinatoren voor respectievelijk pastorale en onderwijsactiviteiten. Deze staf, die geregeld bijeen komt, is belast met de voorbereiding van het consult en de uitvoering van beleid. In 1967 vond uitbreiding plaats met twee coördinatoren: één voor het retraitewezen en één voor de broeders. Deze laatste voor de broeders verdween weer. Een belangrijke taak van de staf is het voorbereiden van het door de overste te voeren personeelsbeleid, onder andere overplaatsingen.[7]

4.1.2.2. Een priestercongregatie: de salesianen van Don Bosco

Deze priestercongregatie (sinds 1945 afgekort als s.d.b.) werd in 1859 in Turijn opgericht voor 'het apostolaat van de jeugd', de opvoeding van en het on-

derwijs aan de (vooral mannelijke) jeugd, in het bijzonder uit het fabrieks- en landbouwproletariaat.[8] In 1888 telde ze al bijna 800 leden verspreid over tien landen die onder leiding stonden van een generaal-overste. In 1928 waren er ongeveer 10.000 leden, in 1967 niet minder dan 21.500. Daarop volgde echter eind jaren zestig en in de jaren zeventig een heftige interne crisis, als gevolg waarvan men ongeveer een vijfde van de leden verloor. Oorzaken van die crisis waren de te snelle groei en expansie van de gemeenschap, naast verdeeldheid over de interne koers sinds de vernieuwingen van het Tweede Vaticaans Concilie. In 1977 verklaarde de generaal-overste de congregatie weer in de kern gezond.

Organisatie en inrichting van de congregatie zijn vastgelegd in de constituties die in 1923 aan het nieuwe kerkelijke wetboek werden aangepast. In lijn met het beleid van de Heilige Stoel werden de ordes en congregaties zoveel mogelijk in de hiërarchische ordening van de Rooms-Katholieke Kerk opgenomen. Voor de afzonderlijke gemeenschappen betekende dit eveneens dat hun organisatie meer hiërarchisch en gecentraliseerd werd.[9] Bij de salesianen berustte de leiding nu bij de Rettore maggiore, de generale overste en diens raad, de Capitolo Maggiore. Daaronder stonden de provinciale oversten ('ispettori', inspecteurs) met hun provinciale raad. De lokale oversten (of directeuren, benoemd voor telkens drie jaar) bestuurden de huizen met de huisraad (of huiskapittel). Begin jaren zeventig vond een voorlopige aanpassing van de constituties en regels plaats als uitvloeisel van de kerkelijke en religieuze vernieuwingen van het Tweede Vaticaans Concilie. De congregatie werd nu minder hiërarchisch, het bestuur meer gedecentraliseerd.

4.1.2.3. Een lekencongregatie van pauselijk recht: de broeders van Liefde

Een voorbeeld van een congregatie van pauselijk recht is de congregatie van de broeders van Liefde, in 1807 gesticht door de Gentse kanunnik P.J. Triest. Deze kent – net als de andere door de Onderzoekscommissie onderzochte broedercongregaties met deze status – een streng hiërarchische organisatiestructuur.[10] De constituties van deze congregaties zijn door de congregatie voor de Instituten van Gewijd Leven en Sociëteiten van Apostolisch Leven in Rome goedgekeurd.

De algemene leiding over deze internationale religieuze gemeenschap berust bij het generaal bestuur. Dit zetelt tegenwoordig in Rome, voorheen in Gent. Aan het hoofd hiervan staat een algemeen-overste, die voor twaalf jaar wordt gekozen.[11] Hij is de eindverantwoordelijke voor het reilen en zeilen van de congregatie. In het bijzonder is hij verantwoordelijk voor het bestuur van de provincies en de huizen. De algemeen-overste heeft een rapportageverplichting aan de congregatie voor de Instituten van Gewijd Leven en Sociëteiten van Apostolisch Leven in Rome. Eens in de vijf jaar werd hieraan verslag gedaan.[12]

De algemeen-overste heeft twee assistent-visitatoren, die geregeld de afzonderlijke huizen bezoeken en rapporteren over het naleven van de constitutie.[13]

De algemeen-overste wordt bijgestaan door de generale raad, die uit vier broeders bestaat, de generale raadsleden. Deze raad heeft een taak bij de benoeming van provinciale en lokale oversten en de wegzending van geprofeste broeders (dit zijn broeders die de kloostergelofte hebben afgelegd).[14] Provinciale oversten gelden in hun provincie als plaatsvervangers van de algemeen-overste. Voor wat Nederland betreft is dit de overste van de St. Maria-regio, die sinds 1934 van België is afgescheiden. Hij is verantwoordelijk voor de kloosters of huizen in zijn provincie en wordt daarbij geassisteerd door vier raadsleden die de provinciale raad vormen. De afzonderlijke huizen of kloosters staan onder leiding van een plaatselijke overste, de huisoverste, die door twee raadsleden wordt bijgestaan. De provinciale overste dient ieder jaar alle huizen in zijn provincie te bezoeken en daarover verslag uit te brengen aan de algemeen-overste. Dat verslag concentreert zich op de geestelijke toestand van de broeders. Dit betekent dat zowel vanuit het generaal-bestuur als vanuit het provinciaal-bestuur jaarlijks controle wordt uitgeoefend op de kloostertucht onder de leden.

Onafhankelijk daarvan heeft de bisschop van het diocees waarin de broeders huizen hebben, de plicht om in eigen persoon of door een vertegenwoordiger alle huizen van lekencongregaties met pauselijk recht te visiteren. Ook bij deze visitaties hoort het naleven van de kloostertucht centraal te staan. Deze verplichting die in de Codex van 1917 is vastgelegd (canon 512), raakt direct aan de rol van bisschop in het bestuur en toezicht op de kloostertucht in religieuze gemeenschappen. Deze bestuurlijke verwevenheid komt nog specifiek ter sprake. Degene die namens de bisschop visiteert, heeft het recht en de plicht om de individuele broeders te horen. Tot 1959 was de lokale bisschop ook de instantie die aanvragen voor dispensatie van de geloften doorgeleidde naar de congregatie voor de Instituten van Gewijd Leven en Sociëteiten van Apostolisch Leven in Rome. Zeker in de jaren vijftig waren de dossiers die in het kader van deze aanvragen – die het vertrek van religieuzen uit hun congregaties bezegelden – soms tamelijk openhartig en daarom ook een bron van kennis voor bisschoppen over gebeurtenissen in een kloostergemeenschap.

4.1.2.4. Een lekencongregatie van bisschoppelijk recht: de fraters van Utrecht

Een voorbeeld van een congregatie van bisschoppelijk recht is de congregatie der fraters van Onze Lieve Vrouw van het Heilige Hart (congregatio Fratrum Nostrae Dominae a Sacro Corde), beter bekend als de fraters van Utrecht.[15] Dit betekent dat (tot 2004) de aartsbisschop van Utrecht als hoogste gezag boven de congregatie stond; na de verplaatsing van het algemeen bestuur naar Indonesië werd dat de bisschop van Malang.

De congregatie werd gesticht op 13 augustus 1873 door Andreas Ignatius Schaepman, aartsbisschop van Utrecht. Hij deed dit met het oog op de ontwikkeling van het katholieke lager onderwijs, dat vooral in financiële zin een probleem vormde. De inzet van broederreligieuzen als onderwijskrachten loste dat probleem op, omdat zij niet alleen veel goedkoper waren dan lekenonderwijzers, maar na verloop van tijd ook zelf in staat waren tot de financiering van nieuwe scholen. De congregatie heeft zich ingezet voor opvoeding en onderwijs aan de mannelijke jeugd, vooral voor minvermogenden in scholen, internaten en jeugdwerk. De congregatie was hoofdzakelijk actief in het aartsbisdom. In 1928 werd begonnen met missiewerk op Oost-Java en in 1958 met het missiewerk in Kenia. Het ledental van de congregatie schommelde tussen 1945 en 1965 rond de 350, waarvan ongeveer 250 onderwijskrachten.[16] Vanaf 1965 was sprake van een scherpe daling van het ledental vooral als gevolg van uittreding en overlijden dat door het geringe aantal novicen bij lange na niet werd gecompenseerd. In 1980 waren er 200 Nederlandse leden, in 2011 nog 45 met een gemiddelde leeftijd van ruim boven de 60 jaar.

De fraters van Utrecht zijn een congregatie volgens bisschoppelijk recht. Dit betekent dat de aartsbisschop van Utrecht als hoogste gezag boven de congregatie staat. Deze is belast met het algemene toezicht en beschikt over een aantal bevoegdheden, waaronder die tot dispensatie der geloften. Aanvankelijk werd de congregatie geleid door een algemeen-overste die de priesterwijding ontvangen had, maar Schaepmans opvolger aartsbisschop Petrus Matthias Snickers (1816-1895) liet de fraters uit hun midden een nieuwe algemeen-overste kiezen, zodat er sprake was van een zuivere lekencongregatie.

Deze frater superior vormt samen met vier assistenten het provinciaal bestuur. Zij worden allen gekozen door kiesgerechtigde leden van de congregatie uit de verkiesbare leden voor een periode van zes jaar. Deze verkiezing dient goedgekeurd te worden door Utrechtse aartsbisschop. Op lokaal niveau staan oversten aan het hoofd van de huizen, bijgestaan door enkele raadsfraters – wederom allen gekozen door het huis. De fraters van Utrecht kennen geen systeem van geregelde formele visitaties. Er bestaat een strakke verplichting tot rapportage. Eens per halfjaar moeten de plaatselijke oversten uitvoerig rapporteren over hun communiteit.

Vanaf 1948 begonnen de fraters met het houden van kapittels. Tijdens deze vergaderingen stellen de gekozen afgevaardigden het beleid voor een periode van zes jaar vast. Op de zogeheten keuzekapittels wordt de algemeen-overste gekozen. Met de herziening van de constituties en regels was men zelfs al in de oorlog begonnen en de uitkomst van dit proces kreeg in 1952 voorlopige bisschoppelijke goedkeuring. Tot 1994 kende de congregatie één bestuur. In dat jaar volgde een structuurwijziging door het kapittel, waardoor drie gelijkwaardige provincies (Nederland, Indonesië en Kenia) onder een algemeen be-

stuur ontstonden. Dat algemeen bestuur zetelde tot 2004 in Nederland, daarna is het verplaatst naar Indonesië.

4.2 Bestuurscultuur in de bisdommen

De Onderzoekscommissie heeft niet alleen gekeken naar de manier waarop kerkelijke gezagsdragers in de Nederlandse Kerkprovincie hun bestuurlijke verantwoordelijkheid hebben uitgeoefend, maar zij heeft ook de interne bestuurscultuur nader bestudeerd. Hoe hebben bestuurders hun verantwoordelijkheid opgevat en deze vertaald naar praktische organisatorische structuren en (ook informele) gezagsverhoudingen? Welke factoren zijn gedurende de periode tussen 1945 en 2010 van invloed geweest op die bestuurscultuur?

Het antwoord op deze vragen is voor de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland meervoudig. Ten eerste is het zo dat de zeven bisdommen een grote mate van autonomie en dus zelfbestuur genoten hebben en genieten. Deze autonomie hangt samen met de centrale plaats die het bisschopsambt in de kerkelijke hiërarchie inneemt. De bisschoppen gelden als opvolgers van de apostelen en hebben daarom in navolging van hen zowel de wijdingsmacht als de bestuursmacht in de kerk. De autonomie van de bisschoppen gaat ten koste van het vermogen om in gezamenlijk verband problemen aan te pakken. De Haarlemse bisschop monseigneur dr. J.M. Punt sprak zich hierover als volgt uit: 'Ze [de bisschoppen] hebben er geen behoefte aan om problemen (en die zijn er vele en van allerlei aard) met elkaar te delen.'[17]

Ten tweede is het zo dat de hiervoor geschetste situatie sinds de jaren zeventig veranderd is. De directe bemoeienis met – en invloed op de Nederlandse Kerkprovincie vanuit de pauselijke Curie – 'Rome' of het Vaticaan in de volksmond – is sindsdien toegenomen. Die bemoeienis wordt vooral zichtbaar in visitaties of werkbezoeken van vertegenwoordigers van de pauselijke Curie en de zogeheten ad limina-bezoeken die de bisschoppen eens in de vijf jaar in Rome afleggen om verslag te doen van de toestand in de Nederlandse bisdommen. Het laatste ad limina-bezoek van het Nederlandse episcopaat vond overigens in 2004 plaats.

Seksueel misbruik van minderjarigen is tijdens zulke bezoeken geen thema geweest, voor zover de Onderzoekscommissie dit uit archiefonderzoek en gesprekken met gezagsdragers heeft kunnen vaststellen. Internationale richtlijnen rond seksueel misbruik uitgevaardigd door de Heilige Stoel zijn voor alle kerkprovincies en bisdommen van kracht. Dit geldt bijvoorbeeld voor het zogeheten motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela (30 april 2001). Hierin wordt seksueel misbruik (contact en non-contact) van minderjarigen nadrukkelijk strafbaar gesteld onder het kerkrecht. De grens van minderjarig-

heid wordt bij achttien gesteld. Bovendien wordt voor het eerst in de geschiedenis van het gecodificeerde kerkrecht een verjaringstermijn vastgelegd: tien jaar nadat het slachtoffer achttien is geworden. Verder is de congregatie van de Geloofsleer gerechtigd deze verjaringstermijn niet te hanteren. Aan dit deel van de Romeinse Curie worden misbruikzaken overgedragen die in eerste aanleg binnen het betrokken bisdom zijn onderzocht en waar is vastgesteld dat de procedure tegen een geestelijke voortgezet moet worden. Het aartsbisdom Utrecht is recentelijk een procedure tegen twee van haar priesters gestart en heeft de onderzoeksrapporten aan de congregatie van de Geloofsleer overgedragen. De Onderzoekscommissie heeft vastgesteld dat de afkondiging van deze richtlijnen onder de Nederlandse bisschoppen niet heeft geleid tot verhoogde aandacht voor seksueel misbruik van minderjarigen door eigen priesters en religieuzen.

4.2.1. Aansturing

Menigeen denkt dat de aartsbisschop van Utrecht de leider van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland is. Hij is echter niet meer dan de eerste onder zijns gelijken. Doorgaans – maar niet altijd – is hij degene die optreedt als voorzitter van de Nederlandse Bisschoppenconferentie. Deze vergadert in beginsel maandelijks over zaken die alle bisdommen aangaan. Besluiten die hier genomen worden, hoeven niet per definitie over te worden genomen door de andere bisschoppen in hun bisdom. Bestuurlijk gezien is in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland van centrale aansturing slechts beperkt sprake. Dat geldt voor alle Kerkprovincies wereldwijd. Een gefragmenteerde bestuursstructuur is het resultaat. Deze biedt betrokken bestuurders de gelegenheid om zich te beroepen op de eigen eindverantwoordelijkheid voor de gang van zaken binnen het eigen bisdom. Noch door het bisschoppencollege, noch de aartsbisschop van Utrecht hoefden bisschoppen zich binnen het territorium van het eigen bisdom iets te laten voorschrijven. Zij waren en zijn verantwoordelijk voor wat zich in hun bisdom voordoet en zijn daarvoor direct verantwoording verschuldigd aan de Heilige Stoel, het hoogste bestuursorgaan, in Rome.

Zowel de positie van de bisschoppen in het eigen bisdom als de onderlinge uitwisseling en beleidsbepaling in de Nederlandse Bisschoppenconferentie heeft sinds de jaren zeventig een aanzienlijke verandering doorgemaakt. Het proces van kerkelijke vernieuwing in het voorafgaande decennium had ervoor gezorgd dat de verwachtingen hoog gespannen waren over bestuurlijke en organisatorische vernieuwingen in de bisdommen en de Kerkprovincie.[18] Aan de kerkelijke vernieuwing hebben de toenmalige Nederlandse bisschoppen in betrekkelijke eensgezindheid gezamenlijk vormgegeven. Zij stelden zich op als 'behoedzame vernieuwers', overtuigd dat verandering en modernisering

van kerk en geloof noodzakelijk waren, maar ook voorzichtig en rekening houdend met tal van belangen bij het uitstippelen van het parcours dat die vernieuwing moest bewerkstelligen.[19] Dialoog was voor de bisschoppen in de jaren zestig hét motto als het ging om beleid en bestuur. Daarmee probeerden zij ruimte te maken voor een grotere rol van leken – geen priesters, paters of prelaten – in de beleidsbepaling van de Kerk. Zij deden dit vanuit de overtuiging dat bisschoppen hun beleid en bestuur in het eigen bisdom mochten of zelfs moesten afstemmen op wat in dat bisdom nodig was of gevraagd werd.[20]

Bestuurlijke autonomie en dialoog vormden de grondslag van de vernieuwingen die de Nederlandse bisschoppen tijdens het wereldwijde Tweede Vaticaans Concilie in Rome (1962-1965) bepleitten en tijdens het Pastoraal Concilie in Noordwijkerhout (1968-1970) ook in de praktijk probeerden te brengen. Dat de bisschoppen hun bestuurlijke bevoegdheid in wilden zetten voor een beleid dat zich richtte naar de behoeften van de gelovigen in hun bisdom, druiste in tegen wat Rome beoogde. Dat kon immers betekenen dat in Nederland – of in enkele Nederlandse bisdommen – werd afgeweken van normen die door de paus gesteld en bevestigd waren. Centrale aansturing vanuit Rome was het antwoord op Nederlandse vernieuwingsdrang. Deze aansturing berustte op de gedachte dat het rooms-katholicisme een universeel geloof is, waarvan de universele principes als heilig gelden en dus niet naar lokale omstandigheden mogen worden aangepast.

Dat laatste wilden de Nederlandse bisschoppen en gelovigen in meerderheid wel, zo bleek tijdens het Pastoraal Concilie. Heikele thema's die in Rome op het wereldwijde concilie van de agenda waren afgehouden – het verplichte celibaat en vrouwen in het priesterambt – kwamen hier openlijk aan de orde.[21] Dat kreeg wereldwijd aandacht. De Nederlandse katholieken werden afgeschilderd als opstandig en tegendraads, als zonen en dochters van de moederkerk waarin zij zich niet langer als onmondige kinderen lieten behandelen. In reactie probeerde de pauselijke Curie de Nederlandse Kerkprovincie vanaf 1970 weer in het gareel te krijgen met behulp van benoemingen van bisschoppen die trouw geacht werden te zijn aan de Romeinse lijn van centrale aansturing vanuit universele principes.[22] In de opvatting van het Vaticaan was de situatie in de Nederlandse Kerkprovincie alarmerend. In de woorden van de pauselijke gezant in Den Haag, aartsbisschop Edward Idris Cassidy, die van 1984 tot 1988 de verdeeldheid in Katholiek Nederland van dichtbij meemaakte: 'I had the impression of a healthy church that had self-destructed, committed "suicide".'[23]

4.2.2. Bisschoppen en hun kader

De benoeming van Ad Simonis tot bisschop van Rotterdam in 1970 en van Jo Gijsen tot bisschop van Roermond in 1972 markeren het einde van inspraak

van betrokken bisdommen. De als conservatief bekend staande kapelaan dr. A.J. Simonis werd tegen het advies van het bestuurlijke kader van het bisdom door paus Paulus VI benoemd. In 1972 herhaalde zich dit – een benoeming tegen het advies van het kader uit het betrokken bisdom – met de benoeming van dr. J.B.M. Gijsen, die eigenlijk een onbekende in zijn bisdom was. Sindsdien volgden vergelijkbare benoemingen die in de verhoudingen binnen de Nederlandse Bisschoppenconferentie voor spanningen en tegenstellingen zorgden. De nieuw benoemden gaven geen steun aan de eind jaren zestig ingezette koers richting vernieuwing, democratisering en het delen van verantwoordelijkheid voor de geloofsgemeenschap met ongewijde, gewone gelovigen.[24]

Meest duidelijk komt dit naar voren in het streven van de nieuw benoemde bisschoppen om geen leken met een theologische opleiding te benoemen in pastorale functies in hun bisdom. Terwijl deze pastoraal werkenden in sommige bisdommen als volwaardig pastor naast priesters konden functioneren, werd dat in andere bisdommen in toenemende mate bemoeilijkt of zelfs onmogelijk.[25] Conflicten rond benoemingen en functioneren van deze pastoraal werkenden leidden soms tot hoog oplopende conflicten die de verbondenheid van Nederlandse katholieken met hun bisschoppen aantastte. Was die band ten tijde van het Tweede Vaticaans Concilie en het Pastoraal Concilie zeer sterk, nu vertoonde die verscheidene scheuren. In parochies, maar bijvoorbeeld ook in tal van katholieke schoolbesturen en ziekenhuisbesturen, heerste de overtuiging dat men er goed aan deed de bisschoppen zoveel mogelijk op afstand te houden.

De inschakeling van leken in de zielzorg had alles te maken met de forse toename van ambtsverlatingen van priesters tussen 1965 en 1975. Na de pauselijke encyclieken Sacerdotalis Coelibatus (1967) en Humanae Vitae (1968) gaf een deel van de priesters de hoop op echte, grondige vernieuwing op en vertrok. De eerste pauselijke encycliek bevestigde de juridische koppeling van het celibaat aan het priesterambt: alleen mannen die de celibaatsverplichting op zich namen, mochten tot de priesterwijding worden toegelaten. De tweede encycliek verbood katholieken de toepassing van elke vorm van kunstmatige geboortebeperking.

Dreigend priestertekort stond sinds de eerste helft van de jaren vijftig op de bestuurlijke agenda van de Nederlandse bisschoppen.[26] Het sociografisch onderzoek, waarop de priester J.J. Dellepoort in 1955 in Nijmegen promoveerde, schetste al een tamelijk somber beeld.[27] Dit werd verscherpt door een toename van het aantal ambtsverlatingen tussen 1965 en 1975, waarin Nederland samen met de Verenigde Staten tot de koplopers behoorde. In deze periode verliet jaarlijks bijna 2 procent van de ambtsdragers de kerk – circa 1,5 procent diocesane priesters tegenover circa 3 procent priesterreligieuzen. Het Kaski maakte

in 1974 ook aanschouwelijk dat die klerikale aderlating – bijna 2400 seculiere en reguliere priesters verlieten het ambt – desastreuze gevolgen had voor de pastorale voorzieningen in Nederland.[28]

Nieuwe kandidaten voor het priesterschap meldden zich bovendien nauwelijks aan. Voor een oplossing van het priestertekort in de zielzorg deden de Nederlandse bisschoppen vooral een beroep op de priesterreligieuzen. Hoewel deze paters in de zielzorg onder de verantwoordelijkheid van de betrokken bisschoppen werkten, moesten de bisschoppen in hun plaatsingsbeleid ook rekening houden met de betreffende orde of congregatie en zich daarom verstaan met de betrokken religieuze oversten. Hoewel zulke priesterreligieuzen onder verantwoordelijkheid van de bisschop ('met zending') en in dienst van het bisdom werkzaam waren in de zielzorg, behoorden ze niet tot het eigen kerkelijke kader van dat bisdom. De Onderzoekscommissie heeft onhelderheid vastgesteld over de vraag wie (bisschop of religieuze overste) nu in welke gevallen zeggenschap had over de paters die in de zielzorg werkten en over de vraag of dat van invloed is geweest op de bestuurlijke cultuur van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland in de laatste decennia van de twintigste eeuw.

Priesterreligieuzen als de franciscanen, jezuïeten, dominicanen, augustijnen en carmelieten hebben in Nederland van oudsher een flink aandeel gehad in de parochiezielzorg. Dankzij de naoorlogse wederopbouw en de bevolkingsgroei groeide het aantal parochies opnieuw aanzienlijk. Doordat er onvoldoende wereldheren waren om nieuwe parochies te leiden, wezen de bisschoppen tussen 1956 en 1966 ongeveer de helft van die nieuwe parochies toe aan ordes en priestercongregaties.[29] Dat hield overigens oude tegenstellingen tussen seculiere en reguliere geestelijken, tussen de wereldheren en de paters, in stand. Hun onderlinge concurrentie en wederzijds geringschattende opinies waren, net als wederzijdse afhankelijkheid, ook in deze periode nog een vast bestanddeel van de algemene bestuurscultuur van de Nederlandse Kerkprovincie. Vanaf de tweede helft van de jaren zestig kwamen er meer priesterreligieuzen beschikbaar voor het parochiepastoraat door de opheffing van de eigen opleidingen en het afstoten van middelbare scholen. Het aandeel van de priesterreligieuzen werd zo groot, dat de Nederlandse kerk door religiesociologen wel als 'paterskerk' is getypeerd. Tussen 1975 en 2000 maakten priesterreligieuzen veertig procent van de pastores uit. Sinds 1990 is hun aandeel in de basiszielzorg echter door vergrijzing stelselmatig aan het dalen, tot 33 procent in 2000. Sinds de jaren negentig worden meer diocesane priesters dan priesterreligieuzen gewijd, terwijl het aantal ambtsverlatingen onder de religieuzen tot 1996 hoger lag.[30]

Het priestertekort, en dan vooral een tekort aan eigen krachten, namelijk wereldheren, was de reden waarom nieuw benoemde bisschoppen al in de ja-

ren zeventig terug kwamen op het nauwelijks tien jaar eerder genomen besluit om de priesteropleidingen van de bisdommen te sluiten. Dat besluit had een fusie van priesteropleidingen tot gevolg, zowel van de bisdommen als van de afzonderlijke ordes en congregaties. Die fusie moest ook een kwaliteitsverbetering bewerkstelligen, omdat de priesteropleiding voortaan zou plaatsvinden aan een universitaire of met een universiteit verbonden open academische opleiding. Daarmee werd deze opleiding ook toegankelijk voor vrouwen en mannen die theologie wilden studeren zonder zich voor te bereiden op het priesterschap. Die opleiding en de samenstelling van het studentenbestand zou, zo was de gedachte, een nieuw type priester voortbrengen: priesters die middenin en in nauwe verbondenheid met de eigentijdse wereld hun ambt vorm zouden geven. In het inmiddels sterk veranderde maatschappelijke en ook kerkelijke klimaat trokken de nieuwe katholieke theologische hogescholen en faculteiten echter maar weinig priesterkandidaten. Zij leverden vooral academische geschoolde pastoraal werkers, maar nauwelijks nieuwe priesters af. Dit was voor de nieuw benoemde bisschop Gijsen reden om in 1973 in de voormalige abdij Rolduc in Kerkrade, met steun vanuit Rome, opnieuw een priesterseminarie te starten, waar jonge mannen in een besloten omgeving op de wijding werden voorbereid. De andere bisdommen volgden in de jaren daarna met soortgelijke nieuwe instituten, waar interne cursussen werden gecombineerd met een keuze uit het cursusaanbod van een katholieke theologieopleiding op universitair niveau.

De bisschopsbenoemingen sinds begin jaren zeventig betekenden ook een breuk in de eigenlijk vanzelfsprekende en vaak ook tamelijk grondige kennis van bisschoppen van zijn eigen kader. De Onderzoekscommissie heeft vastgesteld dat wat dit betreft sprake is van verschillen tussen bisdommen, maar ook binnen bisdommen per periode. Dit hangt met tenminste twee factoren samen. Ten eerste de precieze taakopvatting van een bisschop en ten tweede met de werkverdeling tussen hem en de vicarissen. Enkele voorbeelden kunnen dit verhelderen.

Aartsbisschop Alfrink bestuurde het Utrechtse aartsbisdom feitelijk sinds 1951 en sinds 1955 officieel, toen hij kardinaal Jan de Jong, van wie hij de coadjutor was, opvolgde. Hij zag zichzelf vooral als bestuurder en liet zich wekelijks informeren. Daarbij kon hij bogen op goede contacten in het aartsbisschoppelijk klein- en grootseminarie. Via hen kende hij zijn kader.[31] Sporen van hoe hij die kennis opbouwde en wat hij er precies mee deed, zijn schaars in het archief van het aartsbisdom. Dat sluit aan bij de destijds traditionele improvisatiestijl binnen de in omvang bescheiden en ook besloten hoogste bestuurslaag van dit bisdom. Typerend is het aan de Onderzoekscommissie overgeleverde verhaal over de wijze waarop kardinaal Alfrink met zijn persoonlijke correspondentie omging. Brieven waarmee de kardinaal inhoude-

lijk in zijn maag zat legde hij onder het tapijt in zijn werkkamer. Daar kwam de brief pas onder vandaan als de urgentie van het aanhangig gemaakte probleem en vaak ook het probleem vanzelf al waren opgelost.[32]

Onder kardinaal Willebrands ontstond de situatie dat de kardinaal niet alleen het aartsbisdom leidde en voorzitter was van de Bisschoppenconferentie maar ook nog in Rome een functie vervulde. De vicaris-generaal, in dit geval dr. A.J. Vermeulen, had dan de feitelijke organisatorische leiding over het aartsbisdom: 'Volgens monseigneur Vermeulen kwam het er in grote lijnen op neer dat het werk van de kardinalen in Rome lag. Als er iets in Utrecht aan de hand was dan werd dat meestal overgelaten aan de vicaris-generaal.'[33] Deze situatie werd bestendigd door de komst van kardinaal Simonis, een buitenstaander die nauwelijks de weg kende onder de priesters van zijn diocees. In zijn eigen woorden was hij 'een vreemde snoeshaan'.[34] Ook hij liet veel van zijn Utrechtse besognes in handen van zijn vicarissen-generaal. Zo kon hij ook enige aandacht geven aan zijn functie als voorzitter van de Bisschoppenconferentie en zijn taken in Rome als toezichthouder op twee congregaties van de Romeinse Curie. Zijn vroegere vicaris-generaal, dr. P.A.G. Rentinck, beaamt dit: 'Dat hij [Rentinck] verantwoordelijk was voor de uitvoering en dat hij altijd heeft uitgevoerd wat er samen met de kardinaal werd besloten.'[35]

Voor de achtereenvolgende bisschoppen van Roermond, Lemmens (1932-1958), Hanssen (1958) en Moors (1958-1970), fungeerden de vicarissen-generaal als dagelijks bestuurder van het bisdom. Deze gingen doorgaans 'mee over' na de benoeming van een nieuwe bisschop. Ook hier liepen weer directe en indirecte lijnen richting de eigen priesteropleiding. Dat was in Roermond bijvoorbeeld het geval via vicaris Frans Feron (in functie tussen 1942 en 1958) die tevens 25 jaar president van het grootseminarie was en daarom alle priesters met wie hij of zijn bisschop te maken kreeg, kende.

Van recenter datum, ook in het bisdom Roermond, is het voorbeeld van de taakverdeling tussen de huidige bisschop, zijn hulpbisschop en de vicaris-generaal:

> 'Monseigneur Wiertz geeft aan, dat er een algemene taakverdeling is tussen de bisschop en de vicaris-generaal. Er zijn bij hem twee vicarissen-generaal, waarvan één de hulpbisschop is. De functionele verdeling is dat samen het bisschopsambt gestalte moet worden gegeven. Het bisschopsambt bestaat uit een pastorale en een bestuurlijke kant. Het bisschopdom is voor hem een toetssteen voor authenticiteit en eerlijkheid binnen de gehele geloofsgemeenschap. De bisschop neemt vooral de pastorale kant voor zijn rekening: het luisteren, in zekere zin de zachtere kant. De vicaris-generaal neemt de meer harde kanten voor zijn rekening: het optreden tegen, de juridische zaken. Dit hangt ook af van de karakters van de betreffende personen. Bij zijn voorgangers was de taakverdeling wel eens andersom.

Monseigneur Schnackers voert met name de bestuurlijke kant van het bisschopsambt uit. Uiteraard blijft de bisschop zelf verantwoordelijk.'[36]

Sinds de jaren tachtig benoemt de pauselijke Curie in Nederland bisschoppen in bisdommen waar ze zelf niet uit afkomstig zijn. De benoeming van monseigneur Simonis tot aartsbisschop van Utrecht is hiervan een voorbeeld. Met de jaren is deze praktijk van benoemingen toegenomen, ook door het gebrek aan in Romeinse ogen geschikt kader in de afzonderlijke bisdommen zelf. De Onderzoekscommissie heeft vastgesteld dat deze praktijk gevolgen heeft gehad voor de interne bestuurscultuur. De bisschop in kwestie kent (een deel van de) priesters niet uit eigen opleidingsperiode en vorige functies. Hij beschikt daarmee niet over een (ook informeel) netwerk voor uitwisseling van kennis en informatie over het eigen priesterkader. Met de benoeming van een bisschop van buiten het betreffende bisdom gaf Rome bovendien het signaal af dat in dit bisdom zelf geen geschikte kandidaat was, wat tenminste een aarzeling impliceerde ten aanzien van de eigen hogere priesterfunctionarissen. Ook dit kon uitwisseling van kennis en informatie tussen bisschop, staf en andere bestuurlijk verantwoordelijken belasten. De Onderzoekscommissie heeft vastgesteld dat het Romeinse beleid ten aanzien van de bisschopsbenoemingen de bestuurlijke verhoudingen in de bisdommen en uitwisseling van kennis en informatie over het eigen kader heeft belast.

4.3 Bestuurscultuur in de ordes en congregaties

Ook ordes en congregaties kennen meerdere bestuurslagen, die elkaar in evenwicht hielden en houden door het beginsel van de subsidiariteit: niets wordt door een hogere instantie bepaald of geregeld wat door een lagere instantie kan gebeuren. De meeste kennen een internationale bestuurslaag, gericht op de wereldwijde gemeenschap en meestal met het voorvoegsel 'algemeen' of 'generaal' aangeduid, dat hetzelfde betekent. Daaronder bevinden zich de nationale bestuurseenheden, aangeduid als provincies, weer daaronder de afzonderlijke kloosters of huizen die ook weer een eigen bestuur kenden en kennen.

4.3.1. Gekozen bestuurders

Bestuurders in ordes en congregaties werden en worden niet benoemd, maar gekozen door eigen medebroeders (of zusters). Bestuurlijke participatie van de leden beperkte zich tot de (veelal getrapte) verkiezingen van leden van provinciale en generale kapittels, vergaderingen waar een algemeen- of een provinciaal-overste werd gekozen. Dit gebeurt volgens specifieke spelregels die vastlig-

gen in de constituties van de betreffende gemeenschap. Hierin worden actief en passief kiesrecht gepreciseerd. Beide zijn gebonden aan professieleeftijd en wijding (in geval van ordes en priestercongregaties). Dit betekent dat in ordes en priestercongregaties de novicen, jonge nog niet priester gewijde leden en de zogeheten lekenbroeders of broeders-coadjutor hiervan per definitie waren uitgesloten. Daarmee is tegelijkertijd een belangrijke karakteristiek van ordes en congregaties aangegeven: de interne hiërarchische gelaagdheid en verschillen in status, opleiding en taakstelling tussen de leden.

De benoeming van verkozen bestuurders wordt bekrachtigd door de hogere overste. Bij internationale ordes, priester- en lekencongregaties is dat de algemeen-overste; bij lekencongregaties van bisschoppelijk recht is dat de bisschop onder wie deze gemeenschap ressorteert.

Kenmerkend voor de bestuurscultuur van ordes en congregaties in het algemeen is dat gekozen leden met bestuur zijn belast. Bij de keuze speelden en spelen doorgaans meer afwegingen mee dan wat algemeen tot 'bestuurlijke kwaliteiten' of eisen dienaangaande wordt gerekend. Aan die kwaliteiten werd en wordt bovendien een op de eigen gemeenschap toegesneden invulling gegeven. Soms kozen de leden voor iemand die in staat was de boel bij elkaar te houden, soms voor iemand die financieel orde op zaken moest stellen of die in staat moest zijn het proces van het uitsterven van de eigen kloostergemeenschap in Nederland (afstoten van kloosters, zorg voor vaak hoogbejaarde leden, onderbrengen van eigen projecten in nieuwe rechtspersonen geheel of gedeeltelijk los van de eigen orde of congregatie) te begeleiden. De eisen die leden van ordes en congregaties aan hun bestuurders stelden, waren met andere woorden, zeer gebonden aan de tijd en aan de omstandigheden waarin de gemeenschap zich toen bevond.

4.3.2. Van hiërarchische naar persoonsgerichte aansturing

Tot het midden van de jaren zestig was de verhouding tussen bestuur en afzonderlijke huizen en de leden die daar woonden hiërarchisch. Het provinciale bestuur was belast met het regelen van de personeelsbezetting en deed dat doorgaans op eigen gezag. Wellicht werd mondeling informatie bij huisoversten of leden werkzaam in de eigen opleiding ingewonnen, maar dat deel van het besluitvormingsproces heeft nagenoeg – op de jezuïeten na – geen sporen nagelaten. Deze 'top-down' – benadering maakte vanaf de tweede helft van de jaren zestig plaats voor een systeem waarin individuele religieuzen eerst meer inspraak kregen bij de beslissing over hun standplaats en werkzaamheden, vervolgens vaak in de gelegenheid kwamen hierover zelf voorstellen te doen. Dit meer persoonsgerichte beleid trok een forse wissel op de interne bestuurscultuur van ordes en congregaties. Precies in een tijdvak dat deze gemeenschappen te maken hadden met een forse leegloop onder leden en waar-

in bovendien – dat was althans de indruk van de leden die niet vertrokken – de 'besten' gingen. Onder hen ook menigeen voor wie overduidelijk zware bestuurlijke taken in het verschiet hadden gelegen.

Deze persoonsgerichte vorm van besturen bracht ook een ander type verantwoordelijkheid met zich mee, waar niet alle religieuze bestuurders zomaar voor waren toegerust of tegen waren opgewassen. Persoonsgericht betekende namelijk ook: vanuit een visie op de toekomst van de eigen gemeenschap in staat zijn grenzen te stellen aan de inbreng van de eigen leden en bereid zijn daarover ook conflicten aan te gaan als visie en inbreng niet met elkaar spoorden. Aan die visie ontbrak het ten minste tot eind jaren tachtig. Daarbij dient bovendien bedacht te worden dat bestuurders en degenen die zij bestuurden, deel uitmaakten van dezelfde gemeenschap. Als medebroeder was ieder van hen verplicht tot onderlinge broederlijke liefde en ook tolerantie. Dit principe verdroeg zich lang niet altijd moeiteloos met de wijze waarop bestuurders algemene en persoonsgebonden belangen binnen hun gemeenschap moesten wegen. Dit was de keerzijde van de democratisering van bestuurlijke verhoudingen in de ordes en congregaties. Hoewel de meerderheid van de leden de democratisering onderschreef, aarzelde men vaak toch om bestuurlijke verantwoordelijkheid op zich te nemen.

4.3.3. Spanning tussen provinciaal en generaal bestuur

Spanningen tussen de Nederlandse kerkprovincie (bisschoppen en Bisschoppenconferentie) en 'Rome' hebben de interne bestuurscultuur vooral in de ordes en priestercongregaties beïnvloed. Die spanningen gaan bovendien al terug tot de tweede helft van de jaren vijftig.[37] Bleven ze toen vooral nog onderhuids, tegen het einde van de jaren zestig was dat niet langer het geval. Na het aantreden van paus Johannes Paulus II kwam het op enkele momenten tot een krachtmeting tussen religieuzen en de Heilige Stoel, wat laat zien dat de paus zich niet wenste te verzoenen met de koers die vooraanstaande ordes als bijvoorbeeld de jezuïeten hadden gekozen. De directe ingreep in het bestuur van de orde in 1981 maakte duidelijk dat deze paus krachtige maatregelen niet schuwde. Johannes Paulus II stelde toen een vertrouweling aan als zijn persoonlijk vertegenwoordiger. De facto vervulde deze vertrouweling, Paolo Dezza, een tachtigjarige Italiaanse jezuïet, de functie van vicaris-generaal. Hij verving Vincent O'Keefe, de gekozen vicaris-generaal van de orde, die op zijn beurt de zieke generale overste Pedro Arrupe had vervangen. Deze ingreep gold als teken van onvrede van het Vaticaan met de meer politiek georiënteerde koers van de sociëteit, die zich vooral in Latijns-Amerika richtte op de strijd tegen armoede en onrecht. De ingreep liet echter vooral zien hoe de bestuurlijke machtsverhoudingen op dat moment lagen.[38] Die maakten gemeenschappen die in theologische of politiek-maatschappelijke zin niet de

meer behoudende koers van het Vaticaan wensten te volgen, terughoudend in de communicatie met Romeinse organen – of ze nu bij de pauselijke Curie of het generaal bestuur van de eigen religieuze gemeenschap behoorden. [39]

Deze spanningen vonden hun oorsprong in twee onderling samenhangende ontwikkelingen. Die worden hier kort besproken omdat ze van invloed zijn geweest op de bestuurlijke cultuur en communicatie tussen de afzonderlijke nationale en internationale bestuurslagen in ordes en congregaties, maar ook tussen de religieuzen en de Nederlandse bisschoppen. De eerste ontwikkeling is al even aan de orde geweest, namelijk de binnenkerkelijke polarisatie in de Nederlandse Kerkprovincie, die tussen 1970 en 1985 hoog opliep. In die polarisatie waren de religieuzen partij. Dat kwam vooral rond het omstreden bezoek van paus Johannes Paulus II aan ons land tot uitdrukking. Nederland telde toen rond 25.000 religieuzen van wie een substantieel en ook spraakmakend deel zich committeerde aan wat zij als een geloofwaardige kerk beschouwden. Voor deze religieuzen was dat geen ambtskerk onder leiding van priesters, maar een kerk zonder hiërarchische verschillen tussen geestelijken, religieuzen en gewone gelovigen, die zich engageerde voor vrede, gerechtigheid en solidariteit met maatschappelijke gemarginaliseerden. De Acht Mei Beweging die vorm en inhoud aan dit ideaal gaf, werd grotendeels gefinancierd en ook bestuurlijk versterkt met religieuzen. De tweede ontwikkeling is hier direct mee verbonden: de wijze waarop tal van vrouwelijke en mannelijke religieuzen vanaf de jaren zestig afstand namen van de rol die zij van oudsher in hun kerk hadden vervuld: gezagsgetrouwe en traditiegebonden hulptroepen van kerk en geestelijkheid. Tijdens het wereldwijde Tweede Vaticaans Concilie werden de religieuzen bij uitstek gepositioneerd als dragers van kerkelijke en religieuze vernieuwing. Op kernvragen die daarmee samenhingen – over religieuze identiteit en werkzaamheid vooral – kregen zij in de daaropvolgende jaren nauwelijks vat. Wat echter wel gebeurde was dat religieuzen – individueel of in gemeenschapsverband – zich aanzienlijk (zelf)kritischer gingen opstellen tegenover de lokale gezagsdragers van de kerk, de bisschoppen. Deze ontwikkeling werd versterkt door de benoemingen van behoudende bisschoppen sinds 1970.[40]

4.3.4. Tussentijdse conclusies

De Onderzoekscommissie stelt vast dat er in de Nederlandse Kerkprovincie sprake was van een gefragmenteerde bestuursstructuur. Deze berust op autonomie als bestuurlijk beginsel. Dit beginsel is van kracht in de afzonderlijke bisdommen. De bisschoppen zijn onafhankelijk van elkaar verantwoordelijk voor het beleid binnen het eigen bisdom en leggen daarover ook verantwoording af aan de Heilige Stoel, het internationale bestuursorgaan van de Rooms-Katholieke Kerk. Het beginsel van autonomie is eveneens van kracht voor religieuze ordes en congregaties.

Daarbij tekent de Onderzoekscommissie aan dat de autonomie van deze religieuze gemeenschappen ten opzichte van de bisschoppen gradueel is. De zeggenschap van een bisschop over lekencongregaties van bisschoppelijk recht, gevestigd in zijn bisdom, was aanzienlijk. Over de ordes hadden bisschoppen in bestuurlijke zin daarentegen nauwelijks iets te zeggen. Deze in het kerkrecht vastgelegde bestuurlijke verhouding tussen bisschoppen enerzijds en religieuze ordes en congregaties anderzijds strookt niet met de voorstelling die afzonderlijke bisschoppen tegenover de Onderzoekscommissie gaven over hun bevoegdheden ten aanzien van de religieuzen. Die voorstelling van zaken nadert de bestuurlijke praktijk in de Nederlandse Kerkprovincie, die de Onderzoekscommissie ook vanuit het archiefonderzoek heeft kunnen vaststellen en waarvan in dit hoofdstuk verslag wordt gedaan.

4.4 Kerkelijk-bestuurlijke aandacht voor seksueel misbruik

In het licht van het sterk door de media gepropageerde beeld van de zogenaamde doofpot of de cultuur van zwijgen is een van de vragen waarover de Onderzoekscommissie zich heeft gebogen die naar de mate waarin seksueel misbruik werd onderkend binnen de Kerk. Daarmee gepaard ging de vraag op welke verschillende manieren het verschijnsel werd omschreven, benoemd en besproken, direct of indirect. In de onderzochte periode van 1945-2010 onderscheidt de Onderzoekscommissie een aantal fasen.

De eerste fase bestrijkt de late jaren veertig tot de late jaren vijftig. Deze fase kenmerkt zich door een algemene versterkte aandacht voor seksueel misbruik van minderjarigen. Deze aandacht vertakte zich ook naar kerkelijk-bestuurlijke kring, waar kerkelijke en religieuze bestuurders werden geconfronteerd met priesters en religieuzen die zich schuldig maakten aan seksueel misbruik van minderjarigen. Bij de ontwikkeling van een bestuurlijke aanpak werden individuele plegers als uitgangspunt genomen. Bestuurders moesten erkennen dat hun expertise ontoereikend was. Zij lieten zich adviseren door medici, psychiaters in het bijzonder. De aanpak van plegers van zulk misbruik was in deze periode vermengd met de zorg voor de opvang en behandeling van priesters en religieuzen die kampten met psychische moeilijkheden in het algemeen. Dit betrof ook problemen van seksuele aard.

De tweede fase van de jaren zestig laat een dubbel beeld zien van een Kerkprovincie die zich engageert voor kerkelijke vernieuwing en zich in meerderheid uitspreekt voor de ontkoppeling van priesterambt en het verplichte celibaat. Dit standpunt verheldert ook de invloed van deskundigen in de geestelijke gezondheidszorg. Sommigen van hen hadden al in de tweede helft van de jaren vijftig gewezen op de celibaatsverplichting als risicofactor voor de

geestelijke gezondheid van het kerkelijk kader. Vanuit Rome werd sindsdien echter ook paal en perk gesteld aan de bemoeienis van zulke deskundigen met dat kerkelijke kader. Een sterkere bemoeienis vanuit Rome met kwesties die de psyche raken leidt in Nederland tot een grotere omzichtigheid bij het aan de orde stellen van psychische problemen bij geestelijken en religieuzen. In de hulpverlening komt dat tot uiting in een verschuiving van een toenemende individualisering van de hulpverlening aan hen, enerzijds richting het speciaal voor deze doelgroep opgerichte Caper, anderzijds richting vrijgevestigde psychologen en psychiaters.

De derde fase bestrijkt de jaren zeventig en tachtig en wordt bepaald door de effecten van de grootschalige uittredingen tussen 1968 en 1975. Discussies over de ontkoppeling van ambt en celibaat zijn in 1970 uiteindelijk op niets uitgelopen. Hulpverlening aan degenen die (mede daardoor) psychische problemen kregen, is vanuit de Kerk in de vorm van het bureau Caper geregeld (vanaf 1990 SPA). Medewerkers hiervan komen ook in contact met plegers van seksueel misbruik van minderjarigen. Doordat dit als persoonlijke en individuele grensoverschrijdingen wordt getypeerd en aangepakt, vertaalt deze hulpverleningspraktijk, waarvan oversten op de hoogte zijn, zich echter niet in enige beleidsmatige aandacht voor het verschijnsel.

De vierde fase die in de jaren negentig begint, wordt gekenmerkt door een definitieve doorbraak van de bestuurlijke en beleidsmatige aandacht voor seksueel misbruik in pastorale relaties. In eerste instantie lag het accent daarbij op misbruik van volwassenen, maar al snel kwam ook het misbruik van minderjarigen op de agenda. Dat laatste gebeurde onder meer als gevolg van ontwikkelingen in de Verenigde Staten rond misbruikzaken, die ook in Nederland de aandacht voor het onderwerp stimuleerden.

4.4.1. Van 1945 tot 1960: versterkte aandacht voor gevaren van seksueel misbruik

4.4.1.1. De voornaamste bevindingen

De Onderzoekscommissie heeft op basis van archiefonderzoek vastgesteld dat in beschikbare bronnen tot ongeveer het midden van de jaren vijftig relatief opener over grensoverschrijdend seksueel gedrag van priesters en religieuzen werd geschreven dan in de jaren daarna. Deze openheid betreft de regelgeving en normering van gedrag en de weergave van gevallen van zulk gedrag die in het onderzoek vooral in correspondentiereeksen tussen oversten is vastgesteld. De bevindingen van het onderzoek wijzen in de richting van een verband tussen die concrete gevallen en expliciete regelgeving. Vaak blijkt een concreet geval van misbruik aanleiding voor het aanscherpen of opnieuw onder de aandacht brengen van de regels. Dit geldt in het bijzonder voor het onderwijs. De Onderzoekscommissie heeft voor dit domein bovendien vastge-

steld dat deze correlatie niet alleen betrekking heeft op het bijzonder onderwijs van rooms-katholieke signatuur, maar op het onderwijs in het algemeen (vooral het lager onderwijs).

De Onderzoekscommissie heeft vastgesteld dat voor deze periode niet gesproken kan worden over een cultuur van zwijgen op bestuurlijk niveau in de afzonderlijke bisdommen en in de ordes en congregaties. De onderzoeksbevindingen wijzen juist in tegenovergestelde richting: er werden pogingen ondernomen om intern, binnen de bisdommen en de ordes en congregaties, bestuurlijk greep te krijgen op ontucht door ambtsdragers en vertegenwoordigers van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland.

De Onderzoekscommissie stelt vast dat er van eind jaren veertig tot medio jaren vijftig voor de ordes en congregaties sprake is van een opeenstapeling van gedragsregels die zich richten op het zedelijk leven van de religieuzen. Enerzijds staat die aandacht in een lijn die al ver voor de oorlog werd ingezet met het opstellen van de eerste gedragsregels op dit gebied. De weer sterk oplevende aandacht voor deze regels weerspiegelt tevens een reactie op de oorlogsjaren. De Duitse bezetting van Nederland betekende voor kloosterlingen in Nederland in het algemeen een cesuur. Ordes en congregaties kregen te maken met ingrepen in hun bestuursstructuur en dagelijks leven. Grote kloosters werden gevorderd of kregen inwoning van Duitse instanties. Voor religieuzen en hun bestuurders betekende de oorlog verhuizingen, en passen en meten met mensen en materieel in kloosters die nog wel beschikbaar waren. Daar kwam in de laatste oorlogsjaren ook de zorg bij om alle monden in eigen gelederen te kunnen voeden. Veel ordes en congregaties vonden houvast in het kloosterlijk dagritme en de leden streefden ernaar om te leven alsof er geen oorlog gaande was. In de praktijk bleek dat nauwelijks mogelijk en ondervonden ook de ordes en congregaties wat oorlog betekende in mensenlevens en materiële schade.

Na de oorlog moest de staat opgemaakt worden van alle verliezen – menselijk en materieel. Materieel maar vooral ook mentaal herstel stonden in de tweede helft van de jaren veertig op de bestuursagenda van ordes en congregaties. De goede geest had onder de oorlog geleden: interne versnippering en leefomstandigheden hadden de kern van het kloosterleven, leven volgens de geloften, verzwakt. Na afloop van de oorlog was het noodzakelijk die goede geest weer te herstellen.

Voor dat herstel lag er vaak al wel een fundament in de vorm van regelgeving die al in sinds de tweede helft van de negentiende eeuw door veel ordes en congregaties was opgesteld.

4.4.1.2. Vooroorlogse context

De Onderzoekscommissie heeft geen systematisch onderzoek verricht naar de vooroorlogse periode omdat dit buiten de opdracht viel. Wel is er steekproefsgewijs van enkele bronnen uit deze periode kennis genomen. Op basis daarvan veroorlooft de Onderzoekscommissie zich hier enkele observaties. Deze bronnen maken onder meer duidelijk dat seksueel misbruik van minderjarigen door priesters en religieuzen ook in de vooroorlogse periode werd onderkend. Ook wordt duidelijk dat sommige thema's die in de naoorlogse regelgeving sterk werden aangezet, al teruggrijpen op diezelfde vooroorlogse periode. Van belang is eveneens om op te merken dat de aangetroffen bronnen suggereren dat er al voor de oorlog sprake was van een regelmatig voorkomend verschijnsel, vooral in situaties van onderwijs en zorg. Enkele voorbeelden maken dat duidelijk.

De oudste bronnen waarop de Onderzoekscommissie in dat verband stuitte vormen regelgeving van de broeders van Maastricht (f.i.c.) uit 1855 en 1873 over de omgang met kinderen. In een circulaire van de fraters van Tilburg uit 1894, de eerste uit een aantal bewaard gebleven circulaires (zoals brieven werden genoemd), wordt ook al verwezen naar een oudere constitutie. Deze circulaire werd gevolgd door een aantal andere waarvan de laatste dateert van medio jaren vijftig van de vorige eeuw. Deze circulaires werden rondgezonden door de superior-generaal (algemeen-overste). In de circulaire uit 1894 waarschuwde de toenmalige superior-generaal, M.F. de Beer, voor het gevaar van de bedreiging van de geest der zuiverheid bij vooral degenen die met kinderen omgingen, de fraters-onderwijzers en surveillanten.[41]

De circulaire van 1894 staat inhoudelijk in relatie tot een volgende die dateert uit 1917. Deze circulaire maakt onder meer duidelijk dat – in ieder geval bij de fraters van Tilburg – er ook tamelijk expliciet werd verwezen naar concrete voorvallen die zich hadden voorgedaan. De aanleiding voor dit schrijven door algemeen-overste frater Radulphus was 'weer een dieptreurige gebeurtenis' die zich had afgespeeld, 'een feit dat onbestaanbaar moest zijn in een religieuze Congregatie, wier leden zich door gelofte tot eeuwige kuischheid verbinden, een vergrijp nl. tegen de zeden.'

Dat er sprake was van een kennelijk structureel probleem valt op te maken uit de verwijzing van de opsteller van de circulaire, de toenmalige algemeen-overste frater Radulphus, naar 'de vele betreurenswaardige gevallen der laatste 25 jaren'. Eenzelfde indicatie is te vinden in zijn circulaire van een jaar daarna, 1918, gericht aan een frater-directeur die hij tot zijn spijt moest meedelen dat 'wederom een geprofeste frater (fr. xx) de Congregatie heeft moeten verlaten om dezelfde reden, die helaas al zooveelen ten val heeft gebracht.'[42]

Uit het onderzoek bij andere congregaties kwam naar voren dat een aantal van hen in de loop van de jaren twintig hun regelgeving aanscherpten.

In een aantal bronnen uit deze en latere perioden valt echter wel op dat het slachtoffer daarin vaak geheel afwezig is en dat de zorg die een voorval oproept zich uitsluitend uitstrekt tot de pleger en de mogelijke schade voor (het aanzien van) de eigen congregatie. Een lesboekje voor novicen van de broeders van Maastricht dat eveneens uit 1917 dateert en dat waarschuwt voor de omgang met kinderen als een der gevaren die de zuiverheid bedreigen, heeft bijvoorbeeld alleen oog voor de schade die een broeder kan oplopen.[43] De primaire nadruk op het lot van de broeder was dus waarschijnlijk meer regel dan uitzondering en in dat opzicht is het opmerkelijk dat frater Radulphus er in de eerdergenoemde circulaire aan zijn mede-fraters van Tilburg nadrukkelijk op wijst dat wat op het spel staat 'niet alleen onze eigen zaligheid, maar ook die van het ons toevertrouwde kind [is]':

> 'Wij zijn geroepen om naast den H. Engel op te treden als zijn beschermer. Hoe eervol en verdienstelijk die taak is, weet gij allen. Bedenken wij dan wel, hoe schandelijk die plichtvergeten religieus zijn roeping verzaakt die in plaats daarvan als verleider der onschuld optreedt en zich met zijn slachtoffer in het verderf stort.'[44]

Dit soort mededelingen ging vrijwel altijd gepaard met vermaningen om de bestaande regels, gebruiken en reglementen na te leven, die geen dode letter mochten blijven. Dergelijke aansporingen moesten regelmatig worden herhaald, vaak naar aanleiding van een pijnlijk voorval. Ze waren bovendien soms onderdeel van een serie maatregelen en acties in reactie op voorvallen. Dit komt onder meer naar voren in een circulaire uit 1934 van algemeen-overste frater Tharcisio (Tilburg) aan een frater-directeur, met daarin de 'dieptreurige tijding' dat het bestuur van de congregatie onmiddellijk had moeten ingrijpen tegen twee fraters van Huize de la Salle, waar zwakzinnige jongens verbleven. Justitie was een onderzoek begonnen naar de fraters van wie er één inmiddels ook al in hechtenis was genomen.[45] Het bestuur had op zijn beurt de beide fraters uit de congregatie gezet. In de circulaire werd de frater-directeur nog maar eens gewezen op de in datzelfde jaar in werking getreden 'nuttige wenken voor de omgang met de kinderen ten dienste der Fraters van Huize de la Salle' en het kennelijk al wat oudere reglement voor de internaten van de congregatie.[46]

Wat uit deze voorbeelden naar voren komt is dat de onderwijscongregaties onderstreepten dat seksueel grensoverschrijdend gedrag jegens pupillen absoluut ontoelaatbaar was. Het was moreel verwerpelijk, bracht het eigen zielenheil in gevaar en droeg ook nog een ander groot risico met zich mee. In de eerder aangehaalde circulaire van de fraters van Tilburg uit 1917 is zichtbaar wat als een rode draad door de reacties van kerkelijke autoriteiten op gevallen van seksueel misbruik loopt, namelijk de angst voor reputatieschade of schandaal.

Algemeen-overste frater Radulphus riep zijn confraters op om naast de gevolgen voor de ' verleider der onschuld' en het slachtoffer, ook stil te staan bij wat de verdere gevolgen konden zijn van 'die ergernis': 'De hel juicht en de booze wereld, altijd belust op schandalen, liefst van kloosters, juicht mee.'[47]

De angst voor schandaal kende daarbij ook een hele pragmatische kant: een slechte reputatie kon aanleiding vormen tot daling van het leerlingenaantal.

De eerdergenoemde verwijzing naar de publieke schandalen verwees naar een realiteit in de vooroorlogse periode. Hoewel de Onderzoekscommissie daar geen systematisch onderzoek naar heeft verricht – het gaat hier slechts om een schets –, wil zij wel op een aantal van deze schandalen wijzen. Eind jaren twintig publiceerde de journalist D.J. Broekhuizen diverse pamfletten in eigen beheer gericht tegen de rooms-katholieke opvoeding, die in feite een opsomming bevatten van allerlei excessen en misbruik, waaronder ook homoseksuele handelingen. Ook de opstelling van Justitie daarbij werd door Broekhuizen gehekeld.[48] De brochures van Broekhuizen beleefden diverse herdrukken.

De meest in het oog springende aandacht voor seksueel misbruik door rooms-katholieke geestelijken dateert echter van de tweede helft van de jaren dertig. Tussen 1936 en 1937 vonden in nazi-Duitsland de zogenaamde *Sittlichkeitsprozesse* (zedelijkheidsprocessen) plaats. Er zijn in deze jaren zeer veel processen gevoerd die geleid hebben tot de veroordeling van 170 broeders. Van hen waren er 108 in de congregaties actief en waren 62 inmiddels uitgetreden. Van de veroordelingen hadden er 150 betrekking op congregaties in het Rijnland. Men telde ook de veroordeling van één zuster. Van de 64 verdachte priesters zijn er negen vrijgesproken en is in twaalf gevallen het proces geseponeerd. Dat wijst erop dat het juridische apparaat er een andere oordeelsvorming op nahield dan het *Sonderkommando* van de Gestapo.[49]

Op deze manier trachtten de nazi's de Rooms-Katholieke Kerk in Duitsland in het gareel te dwingen. Deze processen kregen ook in Nederland veel aandacht in de pers, waarbij vooral werd gewezen op het showkarakter ervan. Ongetwijfeld dienden de processen een politiek doel, maar aangenomen kan worden dat er ook sprake was van reële gevallen.

In verband met dit laatste is van belang dat in ieder geval één Nederlandse congregatie nadrukkelijk bevreesd was dat Nederland een herhaling van de Duitse processen te wachten stond na de Duitse machtsovername in Nederland. Die aanwijzing bevat een indirecte verwijzing naar het voorkomen van misbruikgevallen voor de oorlog. Het bestuur van de broeders van St. Louis (in Oudenbosch) gaf namelijk kort na de Duitse inval opdracht om een aantal stukken waaronder notulen uit het archief te vernietigen: 'Dit gebeurde uit vrees voor eventueel gebruik door de bezetter in zedelijkheidsprocessen, zoals die in Duitsland reeds gevoerd waren.'[50]

Niet alleen de gebeurtenissen in Duitsland in de jaren dertig vestigden in Nederland de aandacht op zedenschandalen waarbij de Rooms-Katholieke Kerk was betrokken. In eigen land speelde de zogenaamde zaak-Oss. Kern daarvan was dat in 1938 de katholieke minister van Justitie mr. C.M.J.F. Goseling een succesvolle marechausseebrigade van een onderzoek naar de burgemeester afhaalde en twee geestelijken in Oss die betrokken zouden zijn bij een zedenschandaal. Deze zaak ontwikkelde zich tot een nationale rel waarin ook de NSB zich mengde. M. Rost van Tonningen, de hoofdredacteur van de NSB-krant *Het Nationale Dagblad*, begon als een van zijn propagandistische projecten een strijd tegen de katholieke geestelijkheid in de zaak-Oss.[51]

De Onderzoekscommissie constateert dat ook in relatie tot de zaak-Oss er aanwijzingen zijn van vernietiging van gevoelige dossiers, mogelijk vanuit dezelfde vrees als bij het aangehaalde voorbeeld van de broeders van St. Louis. De Onderzoekscommissie ontving een schrijven van de historicus H.J.A.M. Theloosen met een verklaring die hij begin jaren negentig had opgesteld naar aanleiding van een gesprek met de toenmalige archivaris van het bisdom Den Bosch, J. Peijnenburg. Volgens Theloosen kreeg hij bij die gelegenheid van de archivaris te horen dat stukken over de zaak-Oss die betrekking hadden op ontucht door priesters, door de toenmalige bisschop mgr. A.F. Diepen (die in 1943 overleed) en diens secretaris waren vernietigd.[52]

De Onderzoekscommissie constateert eveneens dat zedenzaken eind jaren dertig brede aandacht kregen, ook wanneer er geen rooms-katholieke priesters of broeders bij betrokken waren. Zo ontstond in 1936 veel ophef over thesaurier-generaal Ries, die betrokken was bij een zedenzaak in Den Haag.[53] Kort daarop, tussen 1938 en 1939, speelde ten slotte een groot zedenschandaal in Nederlands-Indië, waarbij een klopjacht op homoseksuelen op gang kwam. Sommigen van hen, hooggeplaatste ambtenaren, werden ervan beschuldigd dat zij zich aan minderjarigen hadden vergrepen.[54]

Al deze gevallen onderstrepen dat seksueel misbruik van minderjarigen al voor de Tweede Wereldoorlog een maatschappelijk zichtbaar fenomeen was. In combinatie met de eerder aangehaalde bronnen concludeert de Onderzoekscommissie dat seksueel misbruik zich niet aan het oog van kerkelijke en religieuze bestuurders heeft onttrokken.

4.4.1.3. De eerste jaren na de oorlog: regelgeving en normering voor het zedelijk leven

In de kring van religieuzen werden regels en richtlijnen betreffende zedelijk gedrag, vastgelegd in de constituties, na de Tweede Wereldoorlog wereldwijd nog eens geëxpliciteerd in nieuwe toelichtingen daarop of geconcretiseerd in overzichten van gebruiken en gedragsregels. De bewoordingen zijn explicieter dan de traditioneel verheven, nu wat gezwollen aandoende taal waarin stee-

vast over de kuisheids- of celibaatsverplichting werd gesproken. Die bewoordingen zijn ook explicieter dan het meestal omfloerste taalgebruik rond zedelijkheid en seksualiteit in het algemeen. Dat omfloerste taalgebruik beperkte zich zeker niet tot de rooms-katholieke kring, maar was algemeen gangbaar.[55]

Over de betekenis van die regels en richtlijnen in de constituties mocht geen enkel misverstand bestaan, zo laat zich de teneur van de 'geheime instructie' van de generaal-overste van de jezuïeten uit 1948 het beste samenvatten. Deze instructie was bedoeld voor de oversten die gezamenlijk leiding gaven aan een gemeenschap van 29.000 jezuïeten wereldwijd. Misbruik van minderjarigen vormt geen thema in deze instructie. Deze onderstreept vooral het belang van een zorgvuldige selectie van kandidaten. De constituties van deze orde waren tamelijk zwijgzaam waar het ging om criteria inzake seksualiteit bij de selectie van kandidaten. De onderliggende boodschap van de instructie was dat die criteria niet scherp genoeg konden worden toegepast. Iemand die op zedelijk terrein wat op de kerfstok had, mocht niet door die selectie komen, hoeveel goede wil op verbetering hij ook toonde. Wie wel door de initiële selectie was gekomen, maar tijdens noviciaat of de interne opleiding gezondigd had tegen het gebod van kuisheid, diende alsnog uit de orde te worden verwijderd.[56]

Min of meer dezelfde geest verraden de notities die provinciaal A. Bortoluzzi van de salesianen in 1949 opstelde. Hij beschreef in zijn aantekeningen schematisch wat er volgens de bestaande voorschriften moest gebeuren bij overtredingen, in het bijzonder wanneer een medebroeder inbreuk maakte op de kuisheid cum victima (met een slachtoffer) of deze bekende. Hij onderscheidde hier drie niveaus, die laten zien dat de religieuze status van een dader binnen de congregatie veel verschil kon maken. Ging het om iemand die slechts de tijdelijke geloften had afgelegd en was het gebeurde alleen bekend bij het slachtoffer, de directeur, de biechtvader of de provinciaal, dan moest men de dader overplaatsen naar een ander huis, zodat ook het slachtoffer de ernst van de overtreding zou begrijpen. Was het gebeurde publiek bekend geraakt, dan restte alleen onmiddellijk ontslag uit de congregatie. Wanneer de medebroeder al eeuwige geloften had afgelegd, moest hij worden heengezonden en moest zijn terugplaatsing ad seculum (tot de lekenstand) worden aangevraagd. In geval van een priester die een (publiek) schandaal veroorzaakte, moest deze volgens canonieke voorschriften eerst worden terechtgewezen. Ging het daarna weer mis, dan volgden met tussenpozen drie vermaningen. Als dat niet hielp, moest het canoniek proces worden geopend en de dader na veroordeling uit de congregatie worden gestoten.[57]

In maart 1954 bracht de nieuwe generaal-overste van de salesianen, R. Ziggiotti, een bezoek aan Nederland. In een toespraak voor alle verzamelde direc-

teuren zei hij: 'Mochten er verhoudingen bestaan tussen medebroeders en jongens die niet deugen, dan moet men onverbiddelijk zijn. Eventueel direct overplaatsen. Mochten er erge dingen voorgekomen zijn, dan moet men zonder dralen zeggen dat ze zich verwijderen. We kunnen ze niet meer als religieus beschouwen, dus weg ermee. Alles moet natuurlijk direct aan de inspecteur geschreven worden.'[58]

Later dat jaar schreef Ziggiotti in dezelfde geest een circulaire aan alle provinciale oversten – wat op zijn minst suggereert dat de problemen zich internationaal voordeden. Hij eiste nadrukkelijk grote gestrengheid bij de keuze van aspiranten, de toelating tot het noviciaat en de definitieve opname in de congregatie; men moest iedereen weigeren die blijk gaf tegen de deugd der kuisheid gehandeld te hebben, want 'elke zwakheid van de kant van de verantwoordelijke oversten kan fatale gevolgen hebben voor onze congregatie.'[59]

Soortgelijke geluiden waren eerder ook al bij andere ordes en congregaties te horen. Zo waren de franciscanen al in 1950 begonnen met een nieuw systeem om uit te maken wie ongeschikt waren. Een rector van een missiecollege die zich hiermee bezighield schreef hierover aan zijn provinciaal: 'Diegenen die na de puberteitsjaren nog enige tijd, niettegenstaande waarschuwingen karakterfouten tonen die voor het kloosterleven ongewenst zijn en die fouten blijkbaar niet kunnen of willen verbeteren, krijgen de raad heen te gaan. Speciaal wordt door biechtvaders, door de pater spiritualis en door mij erop gelet, dat jongens die blijvende moeilijkheden hebben met het sextum [het zesde gebod], niet langer in de richting van kloosterleven en priesterschap doorgaan.'[60]

In een echte onderwijscongregatie als die van de fraters van Utrecht spitsten de formele richtlijnen over zuiverheid en kuisheid zich eigenlijk expliciet toe op de omgang met het andere geslacht.[61] Dit blijkt bijvoorbeeld uit een vragenlijst die de fraters van Utrecht in de jaren vijftig ieder halfjaar moesten invullen. Hierdoor hield hun overste enigszins de vinger aan de pols: leefden de fraters volgens de drie geloften (gehoorzaamheid, kuisheid, armoede) die zij hadden afgelegd? Elf vragen vielen onder het kopje zuiverheid, de meeste hadden betrekking op de omgang met vrouwen.[62] De antwoorden van de fraters zijn niet overgeleverd; van belang is hier dat zij zich tegenover hun overste moesten verantwoorden. Dat de betreffende fraters en hun problematiek niet geheel serieus werden genomen, blijkt uit de toevoeging: 'Het aantal zenuwpatiënten of wat daarvoor doorgaat.' Met het oog op de handhaving van orde en tucht zou dat aantal af moeten nemen. In die samenhang stond ook de discussie over het uittredings- en toelatingsbeleid, die volgens sommigen strenger mochten zijn. Hier kwam expliciet homoseksualiteit aan de orde als geen verantwoorde aanbeveling tot het klooster. Daarover waren de fraters echter niet eensgezind en het bleef voor de overste, zo stelde deze, ook lastig vast te

stellen of iemand homoseksueel was: 'Zijn oordeel is niet onfeilbaar, hij kan zich vergissen.'[63] De psychisch zwakkere medebroeders duiken opnieuw op in het 'Verslag betreffende de geest en de religieuze tucht' over de periode 1954-1960 en in 1963.[64] Zij waren een belasting voor de communiteit en niet bevorderlijk voor de goede orde en de religieuze geest. Uit deze stukken wordt steeds duidelijker dat het hier vooral gaat om de omgang tussen fraters en jongens. Dit punt kreeg vanaf de jaren vijftig expliciete aandacht in praktische gedragsvoorschriften, vooral voor de fraters die werkzaam waren in het onderwijs. Alles lijkt erop dat die aandacht ermee te maken had dat veel onderwijscongregaties in hevige mate met de problematiek werden geconfronteerd.

4.4.1.4. Regulering van de omgang tussen onderwijsgevenden en pupillen in onderwijscongregaties

De praktische gedragsvoorschriften in onderwijscongregaties verhelderen dat de bestuurders in deze gemeenschappen op het hoogste, algemene of generale niveau doordrongen waren van de kwetsbaarheid voor seksueel grensoverschrijdend gedrag in dit werkveld.[65] Mogelijke aantrekkingskracht die jongens op de religieuze onderwijzers en opvoeders konden hebben, wordt niet geëxpliciteerd. Niettemin weerspiegelen de concrete richtlijnen de zorg om die kwetsbaarheid en die gold in de eerste plaats voor de leden van de eigen gemeenschap. Die dienden zich niet te begeven in situaties waarin het gemakkelijk tot zulk gedrag kon komen en die moesten ook geen situaties creëren waarin dat gemakkelijk kon worden uitgelokt. Uit de maatregelen spreekt dat deze religieuze bestuurders de verantwoordelijkheid om dergelijk gedrag in de pedagogische omgang te voorkomen primair bij hun eigen medebroeders legden.

De fraters van Utrecht werd eind jaren veertig ingescherpt dat zij vriendelijk en blij dienden te zijn, en steeds blijk moesten geven van een bovennatuurlijke liefde, gepaard met religieuze ernst.[66] De eer en goede naam van de congregatie stonden hier op het spel en vergden dat de religieuzen in het onderwijs afstand bewaarden tot de pupillen die aan hen waren toevertrouwd. Dit is de teneur van de richtlijnen rond 1950: 'Men vergete nooit, dat alle familiariteit het ware respect in het kind verzwakt, dat men door tekort aan waardigheid zo lichtvaardig de eerbied voor de religieuze staat benadeelt, zijn invloed op de leerlingen schaadt, kortom aan de opvoeding afbreuk doet.'[67]

Explicieter zijn bepalingen over onoorbaar gedrag tussen jongens onderling en de verantwoordelijkheid van de religieuzen om dit te voorkomen. Een voorbeeld hiervan biedt de brochure 'Over het opvoeden van knapen en jongelingen in scholen en opvoedingsgestichten', die rond 1950 door de fraters van Utrecht voor intern gebruik werd uitgegeven.[68] Deze was bestemd voor novicen en aspiranten van de congregatie met het oog op hun toekomstige

taak. Deze tekst heeft naar alle waarschijnlijkheid gefunctioneerd in de interne opleiding en was bedoeld om de eigen leden goed toe te rusten voor hun toekomstige werkveld.

Vooral bij de leeftijdsgroep van 13-15 jaar, getypeerd als prepuberteit, signaleert de onbekende auteur gevaren op het terrein van 'sexuele afwijkingen'. In bedekte termen – 'slechte gewoonte' – wordt dan ten eerste gedoeld op masturbatie. Maar ten tweede, zo wordt gespecificeerd, 'kunnen er zijn die met anderen kwaad willen doen'. Dan zijn er, ten derde, jongens die met elkaar over geslachtszaken praten of 'dubieuze' moppen uitwisselen. In alle gevallen dient het hoofd van de school of de prefect van het internaat op de hoogte gesteld te worden van wat een frater heeft gesignaleerd.

Bij de pubers in de leeftijdsgroep van vijftien tot achttien wordt de grote behoefte aan vriendschap gesignaleerd en worden de fraters gewaarschuwd niet te snel te denken aan een bijzondere of verkeerde vriendschap.[69] Een duidelijke grens werd echter getrokken bij vriendschappen tussen een grote jongen met een kleinere, en bij geheim contact tussen beide. Die waren uit den boze. Als de fraters ongewenste omgang tussen leerlingen of ongewenst seksueel gedrag van hun pupillen signaleerden, moesten ze hen adviseren om zich hierover in de biecht tegenover de priester die als hun biechtvader fungeerde, uit te spreken.[70]

Een ander voorbeeld waaruit blijkt dat men zich bewust was van het risico van grensoverschrijdend gedrag is het Directorium dat de broeders van Maastricht in 1947 publiceerden. Daarin gaven zij onder meer een nadere uitwerking van artikel 80 uit hun constitutie, dat de broeders gebood om uiterst omzichtig te zijn in de omgang met kinderen en daarbij alle vertrouwelijkheid te mijden. Dit artikel werd in het directorium verder uitgewerkt. De kern van de meeste regels bestond eruit dat broeders nooit alleen met één kind mochten zijn, waarbij dat 'alleen' een brede strekking had. Een broeder mocht niet alleen met een kind in de klas verblijven; kinderen mochten niet op vrije middagen op school komen; kinderen moesten niet onnodig worden nagehouden (tenzij de overste daartoe toestemming gaf); kinderen mochten geen bijlessen ontvangen. Maar ook in de klas golden beperkingen: een broeder mocht nooit een kind bij zichzelf aan tafel of lessenaar plaatsen, 'zelfs niet als andere kinderen erbij zijn, nooit naast een kind in de bank'. Fysiek contact was ook uit den boze, 'geen kind bij de hand houden, strelen of hoe dan ook liefkozen, niet spelen of stoeien of gemeenzaam zijn.' In het directorium van 1955 werden al deze voorschriften letterlijk herhaald.[71]

Het reglement dat de fraters van Tilburg in 1949 uitgaven, ademde in grote lijnen dezelfde geest: zelfs in de klas altijd enige distantie houden en zoveel mogelijk vermijden dat een frater met een kind alleen in de klas zou zijn. Mocht een kind extra aandacht nodig hebben, dan diende de frater er altijd

voor te zorgen dat er één of meer leerlingen ook aanwezig waren. Ook moest controle van buitenaf mogelijk zijn. Volgens het reglement lag het in de bedoeling van de constitutiën 'dat de deur van de spreekkamer evenals de deuren in de fraterhuizen van glasruiten voorzien is. Het is dus plicht, zo enigszins mogelijk hierin te voorzien'. In aansluiting hierop bepaalde het reglement dat daar waar de klaslokalen gescheiden waren door deuren met glasruiten, '(...) men voor het glas geen platen of andere dingen [hange] die de in- en uitkijk belemmeren.'[72]

In 1952 kwamen de fraters van Utrecht met een nieuwe uitgave van hun Wettige Gebruiken[73]. Deze vormden een op de praktijk van werk en leven gerichte vertaling van de verplichtingen in leer en leven die voor de leden van deze gemeenschap golden. Zoals te doen gebruikelijk verscheen dit gebruikenboek met goedkeuring van de hoogste autoriteit, aartsbisschop-coadjutor B. Alfrink. Daarin stond een reeks bepalingen die in de twee eerdere vooroorlogse versies ontbraken en die inmiddels kennelijk aan belang hadden gewonnen. De bepalingen bevatten ditmaal gedetailleerde voorschriften ten aanzien van de omgang met minderjarige leerlingen of pupillen. Ze concentreerden zich vooral op de beschrijving van situaties waarin de fraters zich niet mochten begeven.

De richtlijnen laten zich lezen als een geïnformeerde risicoanalyse van zwakke plekken in de algemene organisatie van alle onderwijs, waar verhoogde staat van paraatheid nodig was. Twee typen situaties springen in het oog: situaties waarin sprake is van fysiek contact – bijvoorbeeld bij spel en sport, of bij medische of fysieke zorghandelingen; en situaties waarin de fraters alleen zijn met leerlingen. De fraters dienden nodeloze aanrakingen te vermijden, mochten zich niet aan kinderen opdringen, hadden in internaten niet op de slaapkamertjes van de jongens te komen en moesten fysieke of medische hulp aan pupillen overlaten aan degenen die dat tot taak hadden. Stoeierij op de speelplaats was helemaal uit den boze. Fraters mochten geen hulp bieden bij het aan- en uitkleden van pupillen bij geneeskundig schooltoezicht en moesten in dit opzicht vooral bij hulpbehoevende kinderen iedere schijn vermijden 'van een vrijheid die een religieus niet past.' Seksuele voorlichting geven was voor de fraters eveneens uit den boze. Fraters die ontdekten dat hun pupillen onzedelijke handelingen pleegden, moesten dit aan de overste rapporteren. Waarschuwend werd daaraan toegevoegd dat menige frater in de problemen was gekomen door dat niet te doen en in plaats daarvan zelf een onderzoek in te stellen.

Toezicht van de overste op het doen en laten van de fraters was geëxpliciteerd voor bijlessen en schoolwandelingen met leerlingen. Beide waren uit den boze zonder voorafgaande toestemming van de overste. In de omgang met de leerlingen dienden de fraters van zichzelf steeds zelfbeheersing te eisen

en een mannelijke hartelijkheid aan te kweken: 'Daardoor zullen zij zichzelf behoeden voor allerlei onjuiste afwijkingen waartoe de natuur zo licht vervalt.'

Deze Wettige Gebruiken moesten geen dode letter worden, zo blijkt uit de afsluitende bepaling: eens per maand moesten ze volledig worden voorgelezen en dat moet met een omvang van zevenendertig bladzijden een hele toer zijn geweest. Of dat ook daadwerkelijk gebeurde kon niet worden achterhaald. In ieder geval is de intentie die uit deze bepaling spreekt duidelijk: de richtlijnen zijn er om nageleefd te worden.

De publicatie van de op belangrijke onderdelen uitgebreide Wettige Gebruiken viel op een moment waarop de fraters van Utrecht de nodige problemen kenden met leden die onvoorzichtigheden begingen. In de periode 1952-1953 moesten vier fraters de congregatie verlaten, zo valt op te maken uit correspondentie van algemeen-overste frater Albertus met de bisschop van Utrecht. In één geval ging het om een frater die de afgelopen jaren al vier keer in de fout was gegaan 'door onzuivere handelingen te plegen met minderjarigen'. Het jongste geval betrof een minderjarig meisje 'dat geestelijk ook niet geheel normaal is'. Het was nog onzeker of de familie van het meisje op de hoogte was en de overste was bang voor ernstig nadeel voor de congregatie wanneer de familie er meer van te weten zou komen terwijl de frater nog lid was van de congregatie. Het bestuur vroeg daarom aan de bisschop om de desbetreffende frater van zijn religieuze geloften te ontslaan. De frater zou daartoe – ongetwijfeld onder druk van het bestuur – zelf het verzoek doen.[74] In de andere gevallen, waarvan één waarbij een boze vader had geklaagd over een frater die onzedige handelingen had verricht met zijn zoontje, werd een soortgelijke koers gevaren.[75]

De hiervoor aangehaalde opeenvolging van concrete gevallen is voor latere jaren niet aangetroffen. Wel spreekt uit de verslagen 'betreffende de geest en de religieuze tucht' uit de jaren 1954-1963 een voortdurende aandacht en bezorgdheid bij de fraters van Utrecht voor het onderwerp, die verband lijkt te houden met concrete gevallen waarmee de leiding werd geconfronteerd. In 1954 leest men: 'Te veel keren is de uitwendige zuiverheid en zedigheid ter sprake moeten komen bij klachten van de kant van ouders of priesters.' Zes jaar later, in 1960: 'Het is nog verschillende keren voorgekomen dat fraters onvoorzichtigheden begingen t.o.v. de leerlingen, ofschoon dit minder vaak voorkwam dan voorheen.' Ondanks de grotere bewegingsvrijheid van de fraters – mogelijk een weerspiegeling van de veranderingen die zich in die tijd breder begonnen aan te dienen – 'hebben zij zich in het algemeen in dezen goed gedragen en zijn zij zich van hun verantwoordelijkheid bewust geweest'. Kennelijk was er sprake van een dalende tendens want in 1963 werd aangetekend: 'Het is nog enige keren voorgekomen dat fraters onvoorzichtigheden

begingen t.o.v. leerlingen', maar ook nu werd weer opgemerkt dat het minder vaak gebeurde dan voorheen.[76]

4.4.1.5. Ontucht een breder probleem?

Kwalitatieve observaties met een kwantitatieve strekking zoals bij de fraters van Utrecht zijn bijna niet aangetroffen in het archiefmateriaal van andere onderzochte ordes en congregaties. Een andere uitzondering betreft de broeders van Maastricht, waar de algemeen-overste in 1964 becijferde dat zich in zijn bestuurstermijn van zes jaar tachtig gevallen van seksueel grensoverschrijdend gedrag hadden voorgedaan. Hierbij ging het om – ongeoorloofde – relaties tussen broeders en andere volwassenen, maar ook om gevallen van ontucht met minderjarigen. Daarbij ging het ook om drie strafzaken.[77]

Op basis van de beschikbare bronnen laat zich niet vaststellen of er in deze periode ook daadwerkelijk sprake was van een stijging van het aantal incidenten. De bronnen staan eenvoudigweg een dergelijke harde kwantificering niet toe. Kwalitatieve data, zoals die over de eerder beschreven korte opeenvolging van gedwongen uittredingen bij de fraters van Utrecht in de periode 1952-1953, zouden daar wel op kunnen wijzen. Hardere indicaties vormen de statistische gegevens die het Centraal Bureau voor de Statistieken verzamelde, onder meer over de criminaliteit, waaronder ook zedenmisdrijven. De in 1949 gepubliceerde criminaliteitsstatistiek over het jaar 1948-1949 bijvoorbeeld, signaleerde op dat terrein een groeiend probleem: 'Omtrent de beweging der cijfers van de sexuele misdrijven valt niet veel goeds te zeggen, integendeel: vrijwel alle cijfers zijn wederom ongunstiger geworden en de meeste steken uit boven de cijfers van de vorige jaren.'[78]

Kwalitatieve bronnen sluiten aan bij dit beeld, zoals het interview dat het Utrechts Nieuwsblad in maart 1949 afnam met mr. A.P. Kneepkens, de substituut-officier van justitie in Utrecht. Op een vraag om bij benadering de misdadigheid in het arrondissement Utrecht te becijferen in vergelijking met de rest van het land, antwoordde Kneepkens dat dit laatste hem totaal onmogelijk was. Wel kon hij zeggen 'dat het aantal zedendelicten hier schrikbarend is, vooral het plegen van ontucht met kleine kinderen'.[79]

Wie de plegers waren van de zedendelicten waaraan Kneepkens refereerde is niet duidelijk, maar uit andere bronnen komt in ieder geval in de jaren vijftig één categorie zeer duidelijk naar voren, die van onderwijzers. Het lijkt erop dat zich daar de problematiek het meest zichtbaar manifesteerde.

Eén van de meest interessante indicaties hiervan is afkomstig uit wederom een circulaire van een algemeen-overste van de fraters van Tilburg, Petrus Canisius, die dateert van juni 1954. In deze circulaire valt allereerst op dat de plaatselijke oversten aan wie hij gericht was, het schrijven dienden voor te lezen 'liefst in de kapel en wel op de afzonderingsdag'. Deze expliciete aanwij-

zing dat de boodschap aan de complete verzamelde communiteit moest worden medegedeeld, onderstreept de kennelijke noodzaak om dit te doen.

De inhoud van de circulaire is geheel gewijd aan het gevaar dat priesters en kloosterlingen lopen door zich over te geven aan ontucht met minderjarigen. Daardoor lopen ze niet alleen zelf eeuwig ongeluk tegemoet, maar ze zijn er ook de oorzaak van 'dat ook de aan hun zorgen toevertrouwden van de goede weg afraken'. Het opmerkelijke aan de circulaire in vergelijking tot andere soortgelijke geschriften van de fraters van Tilburg en andere ordes of congregaties uit die periode, is dat het vervolgens niet blijft bij de standaardverwijzing naar de omvangrijke interne regelgeving in de vorm van 'Constitutiën, Directorium, Wettige Gebruiken en Schoolreglement die betrekking hebben op de gevaren aan onze liefdewerken verbonden'. Voor het eerst zien we hier ook een verwijzing naar de strafrechtelijke kaders die bij ontucht met minderjarigen aan de orde zijn: 'De wereldlijke overheid stelde eveneens maatregelen vast om haar jeugdige burgers tegen ouderen te beschermen, hoe droevig dat ook moge klinken.'

In het vervolg van zijn betoog werd hij explicieter in zijn waarschuwing, waarbij hij wederom verwees naar het burgerlijk recht: 'Doorgaans is het begin: onnodige aanrakingen, strelingen van hoofd en ledematen die niet door kleding zijn bedekt. Wanneer dit onnodig en uit zinnelijke genegenheid plaats vindt, gaat men zeker en gewis toe over die lichaamsdelen aan te raken die doorgaans wèl bedekt zijn. Al zou dit beperkt blijven tot het bovenbeen, dan reeds is men strafbaar volgens de Nederlandse Burgerlijke Wetgeving (...).'

Binnen deze bredere context refereerde hij impliciet aan de morele pretentie van rooms-katholieke gemeenschap: 'Droevig is het te moeten constateren dat ook in de rangen van katholieke leken, ja zelfs die van kloosterlingen, dergelijke mislukkingen voorkomen.' Maar kennelijk konden ook zij zich niet onttrekken aan wat de algemeen-overste als een tijdsverschijnsel signaleerde. Volgens hem kwam ontucht met kinderen 'de laatste jaren (...) frequenter voor dan vroeger'. Vooral zijn onderbouwing daarvan is interessant: 'De Publicaties van het Departement van Onderwijs K.[Kunsten] en W. [Wetenschap] geven telkens weer opnieuw namen van zogenaamde opvoeders-onderwijzers die van hun onderwijzersbevoegdheid werden ontslagen, omdat ze zich schuldig maakten aan wat de Wet noemt: ontucht met minderjarige personen.'

De oorzaken van dit alles vloeiden volgens algemeen-overste Petrus Canisius voort uit de tijdsgeest, die hij overigens niet nader aanduidde. Zowel kinderen als degenen aan wiens zorg ze waren toevertrouwd werden hierdoor aangetast: 'Een tekort aan zedigheid in zake kleding, kleverigheid bij sommige kinderen door te wekelijke, flauwe huiselijke opvoeding, tekort aan godsdienstzin en slapheid van wil, genotzucht en afkeer van boete en versterving,

hoogmoed en eigenzinnigheid die wijze bepalingen en voorschriften versmaadt.' Vervolgens refereerde hij nogmaals aan een bredere context door te stellen dat het hem bekend was dat 'in bepaalde onderwijzerskring' aan het slot van elke vergadering de voorzitter – een verwijzing naar een schoolbestuur? – de waarschuwing gaf: 'Mannen, weest toch voorzichtig in de omgang met kinderen en maak jezelf niet voor een heel leven ongelukkig.'[80]

Het is de Onderzoekscommissie gebleken dat in een aantal gevallen vanuit congregaties stappen zijn ondernomen om colleges van Gedeputeerde Staten ervan te weerhouden een dergelijke maatregel te nemen of bij de minister te pleiten voor intrekking ervan.

4.4.1.6. Politiek-bestuurlijke aandacht voor ontucht in het onderwijs

De aanwijzing bij frater Petrus Canisius dat er sprake was van een breder voorkomend probleem van ontucht in het onderwijs vormde voor de Onderzoekscommissie aanleiding tot nader onderzoek. De publicaties waarnaar de overste verwees, staan voor de berichtgeving vanuit het departement van Onderwijs aan alle schoolbesturen, telkens wanneer aan een onderwijzer voorgoed de bevoegdheid tot het geven van onderwijs was ontnomen, als gevolg van een strafrechtelijke veroordeling wegens ontucht met leerlingen. Het nemen van zo'n maatregel was bij de Lager Onderwijswet van 1921 opgedragen aan de colleges van Gedeputeerde Staten in de provincies waar het strafbare feit zich had voorgedaan. Deze maatregel stond los van de door de rechtbank opgelegde bijkomende straf om gedurende een aantal jaren een bepaald beroep, zoals dat van onderwijzer, niet te mogen uitoefenen. Bij Gedeputeerde Staten ging het om een maatregel in het algemeen belang, namelijk dat kinderen niet toevertrouwd mochten worden aan personen die ervan hadden blijk gegeven dat vertrouwen niet waard te zijn. Wanneer iemand veroordeeld was wegens ontucht met minderjarigen of leerlingen konden de onderwijsinspecteur of het college van burgemeester en wethouders van de gemeente waar de school gevestigd was aan Gedeputeerde Staten om een dergelijke maatregel vragen. Die gold dan voor het hele land. Ook de minister van Onderwijs zelf kon een dergelijke maatregel nemen. Dat gebeurde soms wanneer een inspecteur of het college van burgemeester en wethouders de zaak niet bij Gedeputeerde Staten aanhangig maakten. Daarnaast was beroep mogelijk bij de Kroon, wanneer Gedeputeerde Staten besloten hadden de onderwijsbevoegdheid niet te ontnemen. Omgekeerd kon een onderwijzer aan wie Gedeputeerde Staten de bevoegdheid wel hadden ontnomen, ook in beroep gaan. Datzelfde gold voor de besturen van onderwijscongregaties. Het is de Onderzoekscommissie gebleken dat in een aantal gevallen vanuit deze congregaties stappen zijn ondernomen om colleges van Gedeputeerde Staten ervan te weerhouden een dergelijke maatregel te nemen of bij de minister te pleiten voor intrekking ervan.

Vanaf 1950 ontstond er op het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen een toenemende zorg over het aantal ontzeggingen van de onderwijsbevoegdheid die het uitvloeisel waren van ontucht door onderwijzers met minderjarigen. Die zorg ging gepaard met ongerustheid over de uitvoering van de bestaande regelgeving. In 1950 liet de minister de onderwijsinspecteurs weten dat hij weinig vertrouwen had in colleges van B&W als het ging om het initiatief te nemen een voordracht tot ontneming van de onderwijsbevoegdheid te doen bij Gedeputeerde Staten, omdat zij zoveel mogelijk zouden trachten hun eigen openbaar onderwijs uit de wind te houden. Daarom moest het initiatief vooral in gevallen van veroordeling wegens overtreding van art. 249 Wetboek van Strafrecht (ontucht met minderjarigen die aan iemands zorg, opleiding of waakzaamheid zijn toevertrouwd) van de inspecteurs uitgaan, met een afschrift van hun voordracht aan de minster.

De zorg op het Departement vertaalde zich in een initiatief van de toenmalige staatssecretaris van Onderwijs (van de Katholieke Volkspartij) in het rooms-rode kabinet Drees, mevrouw dr. A. de Waal. In april 1956 nodigde zij bij haar thuis in Utrecht een aantal experts uit om met haar en enkele van haar ambtenaren over het probleem van ontucht in het lager onderwijs te spreken. Het ging om de psychiater dr. P.A.H. Baan, de hoogleraar psychologie F.J.J. Buytendijk en de hoogleraar strafrecht W.P.J. Pompe. Het Departement was onder meer geïnteresseerd in algemene richtlijnen die het kon gebruiken in hoger beroepszaken. De hoogleraren adviseerden tot een onderzoek dat onder hun leiding zou dienen plaats te vinden, met als uitvoerder de criminoloog G. Th. Kempe. Het onderzoek moest betrekking hebben op de vraag in hoeverre recidive kon worden voorkomen evenals de vraag wanneer een ontneming van de onderwijsbevoegdheid niet meer definitief zou hoeven te zijn. Bij dat laatste diende het belang van kinderen en hun ouders vooropgesteld te worden.

In de brief die Pompe aan staatssecretaris De Waal schreef met zijn voorstel tot een onderzoek, maakte hij ook enkele opmerkingen over het fenomeen. Zijn indruk was dat de gevallen die door de strafrechter veroordeeld werden en die vervolgens door toedoen van Gedeputeerde Staten (toen de verantwoordelijke instantie) hun onderwijsbevoegdheid kwijtraakten, slechts het topje van een ijsberg waren. Hij wees daarbij op de eerste plaats naar de bewijsmoeilijkheden, waardoor 'slechts een zeer beperkt gedeelte van het totale aantal dezer misdrijven tot veroordeling leidt'. Dat gold weliswaar voor alle misdrijven, maar voor dit misdrijf in het bijzonder. Volgens Pompe lag het in de aard van deze misdrijven dat zij 'zo niet in de regel, dan toch in zeer veel gevallen onontdekt blijven':

> 'De betrokken schoolbesturen [het gaat hier om colleges van B&W] zullen zich, in een misplaatst verlangen om de eer van de school te redden, toch al

geneigd voelen om bij ontdekking zulk een misdrijf niet aan te geven en zich te bepalen tot verwijdering van de delinquent, die dan rustig naar een andere plaats kan solliciteren. Deze neiging wordt bevorderd door de harde gevolgen welke de delinquent bij veroordeling treffen. Deze hardheid is niet zozeer in de straf gelegen als wel in de blijvende ontneming der bevoegdheid, waardoor het maatschappelijk bestaan van de onderwijzer zo niet vernietigd, dan toch ernstig geschaad wordt.'[81]

De omvang van het zichtbare gedeelte van het probleem komt naar voren uit het hierboven genoemde onderzoek dat de criminoloog G. Th. Kempe onder supervisie van Pompe en de zijnen deed.

Kempe onderzocht hoe Gedeputeerde Staten na de oorlog waren omgegaan met hun bevoegdheid om onderwijzers de onderwijsbevoegdheid te ontnemen in geval van ontucht in een onderwijsgerelateerde situatie. Dit was geregeld in de Lager Onderwijswet van 1948, waarbij Gedeputeerde Staten een discretionaire bevoegdheid had gekregen; de ontneming volgde op voordracht van de burgemeester of de onderwijsinspecteur. Kempe verzamelde 135 dossiers over alle ontzeggingen van onderwijsbevoegdheid in de periode tussen 1947 en 1956, inclusief strafdossiers. Aan de hand hiervan is de Onderzoekscommissie een aantal strafzaken tegen broeders en fraters op het spoor gekomen, waarover in de archieven van de betreffende congregatie nauwelijks iets te vinden was. De opmerking in de circulaire van de fraters van Tilburg over het grote aantal mededelingen van het Departement over ontzeggingen, krijgt door de gegevens uit het onderzoek van Kempe een cijfermatige onderbouwing.

Belangrijk aan het door Kempe verrichte onderzoek is daarbij verder dat de 135 gevallen ook het aandeel van de fraters en broeders tussen deze daders (twaalf gevallen) duidelijk maken en daarnaast een algeheel onderscheid naar denominatie.

DENOMINATIE	AANTAL PERSONEN	PERCENTAGE
katholiek	58	43
protestant	60	44
hervormd	40	
gereformeerd	15	
remonstrants	1	
christelijk gereformeerd	1	
luthers	1	
doopsgezind	2	
geen godsdienst	17	13

De cijfers in bovenstaande tabel blijven eigenlijk in de pas met de toenmalige confessionele verhoudingen in Nederland. Katholieke onderwijzers zijn met 43 procent iets oververtegenwoordigd, aangezien het percentage katholieken in Nederland toen net onder veertig procent lag. Van een oververtegenwoordiging van religieuzen onder die onderwijzers is echter geen sprake. Binnen deze groep katholieke onderwijzers die in het onderzoek van Kempe voorkomen, vertegenwoordigen de broeder-onderwijzers met twaalf gevallen een aandeel van ongeveer 20 procent. Het algemene aandeel van broeders onder de onderwijzers in het katholieke onderwijs (glo, vglo, ulo, blo) gedurende de periode waarop het onderzoek van Kempe betrekking heeft, bedroeg 20 procent.[82] Er is dus ook daarbij geen sprake van een noemenswaardig verschil.

4.4.1.7. De aanbevelingen van Kempe over de omgang met kinderen in het onderwijs

Het rapport van Kempe werd in 1963 uitgebracht. Daarin werd gepleit voor de instelling van een commissie van deskundigen die de taak van Gedeputeerde Staten zou overnemen. Daarbij zou ook de mogelijkheid moeten bestaan om de onderwijsbevoegdheid voorwaardelijk te ontnemen. Dat voorstel werd niet overgenomen. Pas in 1974 werd een einde gemaakt aan de rol van Gedeputeerde Staten. Vanaf dat moment volgde na een veroordeling wegens overtreding van artikel 259 WvSr automatisch ontneming van de onderwijsbevoegdheid.

Van groot belang voor de bevindingen van de Onderzoekscommissie zijn de door Kempe bepleite preventiemaatregelen. Deze weerspiegelen – zo redeneert de Onderzoekscommissie – algemeen gedeelde opvattingen over wat wel en niet mag of risicovol is in de omgang met kinderen. Kempe sluit namelijk expliciet aan bij een nota die voor staatssecretaris De Waal was geschreven over preventie van ontucht met minderjarigen door onderwijsgevenden. Kempe benoemt zeven zaken die uit den boze zijn in de onderwijsgerelateerde omgang met kinderen:

- Rechtstreekse seksuele benadering
- Fysieke benadering die snel in seksueel getint lichamelijk contact kan overgaan
- Specifiek: stoeien met kinderen
- Geven van seksuele voorlichting
- Naast kinderen in de schoolbank gaan zitten
- Kind alleen laten nablijven
- Pak slaag (op bekleed of onbekleed zitvlak); Kempe is tegen iedere vorm van fysieke strafmaatregelen tegen kinderen[83]

De Onderzoekscommissie constateert dat maatregelen die Kempe suggereert stroken met de richtlijnen van onderwijscongregaties waarvan in dit hoofdstuk verscheidene voorbeelden zijn gegeven. Indirect komen ze aan de orde in het verweer van veroordeelde plegers. Zij gaven vaak aan dat zij de grenzen bij stoeien, fysieke tuchtiging of seksuele voorlichting uit het oog verloren hadden.

4.4.1.8. Toenemende aandacht bij bisschoppen en hoge oversten

De voorafgaande beschrijving van de versterkte aandacht bij een aantal onderwijscongregaties voor de gevaren van seksueel misbruik van leerlingen zou nog kunnen worden aangevuld met vergelijkbare voorbeelden uit andere congregaties die vanuit hun opdracht met kinderen werkten. In deze paragraaf staat echter de vraag centraal of de constatering van versterkte aandacht een pendant kende op het hoogste bestuurlijke niveau van zowel bisschoppen, verenigd in de Bisschoppenconferentie, als die van de hogere oversten, zoals georganiseerd in de Secretariaat (later de kerkelijke stichting Samenwerking) Nederlandse Priester Religieuzen (SNPR).[84]

Wie, zoals de Onderzoekscommissie heeft gedaan, de bestuursnotulen van de vergaderingen van de gezamenlijke bisschoppen doorneemt over de periode 1945-heden, komt tot de conclusie dat het probleem van seksueel misbruik tot aan de jaren negentig van de vorige eeuw geen agendapunt is geweest en evenmin de rondvraag haalde. Wel komt naar voren dat de bisschoppen en hogere oversten zich in de jaren vijftig nadrukkelijk gebogen hebben over priesters die op enigerlei wijze in de problemen waren geraakt. De daarbij gebruikte terminologie suggereert dat tot die problemen ook dat van het seksueel misbruik heeft behoord. De constatering van deze problemen leidde tot pogingen om ze zoveel mogelijk beheersbaar te maken door discrete hulp te organiseren. Dat lukte niet uitsluitend binnen de muren van de Kerk zelf. Kerkelijke en religieuze bestuurders zagen zich genoodzaakt ook buiten die muren naar professionele hulp te zoeken die in staat was deskundig maar bovenal discreet te opereren. Dit proces nam al een aanvang vóór de Tweede Wereldoorlog maar kwam in de jaren vijftig in een – tijdelijke – stroomversnelling.

4.4.1.9. Het rapport-Bless (1953)[85]

In de nazomer van 1953 vroeg de Bisschop van Roermond, mgr. Lemmens, H.J.F.M. Bless (1903-1974) om onderzoek te doen naar opvang van priesters met psychiatrische en neurotische klachten in rooms-katholieke psychiatrische inrichtingen. Concrete aanleiding vormden klachten van enkele van die priesters, die opgenomen waren in Sint Servatius, een psychiatrische inrichting in Venray. Bless gold al vóór de Tweede Wereldoorlog als een autoriteit in

de psycho-pathologia pastoralis, oftewel de pastoraal-psychiatrie. Hij was sinds 1930 rector van de psychiatrische kliniek Voorburg in Vught en doceerde het vak pastoraal-psychiatrie aan het grootseminarie Haaren. Het lijvige handboek dat hij hierover in 1934 publiceerde onder de titel *Pastoraal psychiatrie* werd niet alleen in 1945 opnieuw in een herziene druk uitgebracht maar ook in het Frans en Spaans vertaald.[86] Zijn faam oversteeg de Nederlandse landsgrenzen.[87]

In Nederland geldt hij als één van de grote voorvechters van de modernisering van de geestelijke gezondheidszorg in katholieke kring.[88] De Nederlandse bisschoppen hadden hem in 1951 benoemd tot geestelijk adviseur van de Vereniging van Rooms-Katholieke Gestichten en Inrichtingen voor Krankzinnigen en Zwakzinnigen.[89] Bless had al in de jaren dertig voordrachten gehouden voor de Vereniging van Rooms-Katholieke Gestichtsartsen over 'De verantwoordelijkheid van sexuele psychopathen' en hierover gepubliceerd in het *R.K. Artsenblad*. Eveneens in de jaren dertig brak hij een lans voor de psychiatrische evaluatie van priesterkandidaten.[90] Bless leverde zijn rapport 18 december 1953 in. Het werd door Lemmens begin 1954 aan de collega-bisschoppen aangeboden.[91] Hoewel het rapport daarvoor geenszins bedoeld was, ging het door toedoen van de officiaal van de kerkelijke rechtbank van het aartsbisdom Utrecht, mgr. J.A. Geerdinck, vervolgens een rol vervullen in een discussie over 'psychopathen', die door hem werden gedefinieerd als die priesters die zich seksueel zo hebben misdragen, dat zij niet in de praktijk gehandhaafd konden blijven.[92]

Vanwege deze discussie heeft de Onderzoekscommissie zowel het rapport als de besluitvorming die er op basis van dit rapport rond genoemd vraagstuk heeft plaatsgevonden, nader onderzocht. Deze besluitvorming vond in 1954 en 1955 plaats binnen de Nederlandse Bisschoppenconferentie en in de nog uiterst prille koepelorganisatie van hogere oversten van ongeveer dertig ordes en priestercongregaties in Nederland. Bovendien is over zowel dit vraagstuk als over het rapport overleg gevoerd tussen vertegenwoordigers van beide gremia.[93]

Correspondentie, verslagen van vergaderingen en vertrouwelijke circulaires documenteren de bestuurlijke aandacht in beide bestuursorganen voor wat aberrante priesters en religieuzen werden genoemd. Dit was slechts één van de categorieën waarover Bless in zijn rapport had geschreven. Op grond van dat rapport concludeert de Onderzoekscommissie dat hiermee een zeer kleine groep priesters en religieuzen bedoeld werd, maar dat zij – hoe klein ook – voor het aartsbisdom Utrecht op dat moment een belangrijke probleemgroep vormden. Bovendien kon de Onderzoekscommissie vanuit genoemde bronnen vaststellen welke verwachtingen en eisen kerkelijke bestuurders formuleerden ten aanzien van de rol van psychiaters in de opvang en behandeling van deze groep.

Volgens Bless werden jaarlijks 34 priester-patiënten onderzocht, opgenomen of behandeld in zeven door hem onderzochte rooms-katholieke psychiatrische inrichtingen in Nederland. Hij onderscheidde binnen die groep drie categorieën: de lichte zenuwpatiënten (ook wel zenuwlijders of neurotici genoemd) die bij tijdelijke opname waren gebaat, en de chronische patiënten, de 'priester-gestichtspatiënten', onderverdeeld in eigenlijk geriatrische en psychiatrische patiënten. Tot deze laatste categorie behoorden ook de 'psychopathen'.[94] Volgens Bless vielen zo'n vijftien patiënten in die lichtere categorie waarvoor geschiktere opvang gezocht werd. De overigen rekende hij dus tot de zwaardere categorie, zonder aantallen te preciseren. Ook niet voor de 'psychopathen', waarover zijn rapport nauwelijks informatie bevatte, zoals de Utrechtse officiaal Geerdinck tot zijn teleurstelling vaststelde: 'En nu dacht ik juist, dat de bisschoppen daar het meest mee zitten: waar moeten we met deze ongelukkigen heen?'[95] Verder dan dat ze niet bij elkaar gezet moesten worden om wederzijdse beïnvloeding te voorkomen, was Bless in zijn rapport niet gekomen. Geerdinck adviseerde aartsbisschop-coadjutor Alfrink dat de gezamenlijke Bisschoppen zouden zoeken naar een 'mogelijkheid, waar zij die priesters, wier gedrag een strenge controle nodig maakt, en wel een zodanige, dat zij niet langer in de praktijk kunnen blijven, onder kunnen brengen, het liefst bij een bestaande psychiatrische inrichting, ten eerste om nog een zekere schijn te kunnen ophouden dat de betreffende priesters "erg overspannen" zijn, "psychopathen" zijn, en vervolgens omdat ook werkelijk de meeste gevallen van pathologischen aard zijn.'[96]

4.4.1.10. Religiosi aberrantes

Op 11 mei 1954 deed de Samenwerking Nederlandse Priesterreligieuzen (SNPR) een circulaire uitgaan aan de hogere oversten over de psychiatrische behandeling van priesters.[97] Dit onderwerp was in de Algemene Vergadering van oktober het voorgaande jaar aan de orde geweest. De circulaire vermeldde dat de jongste bisschoppenvergadering zich eveneens over deze kwestie had gebogen. In de weergave van wat de bisschoppen hebben besproken verbindt deze SNPR-circulaire 'overspannen confraters' met 'sexuele en andere aberraties': 'De moeilijkheden werden besproken van priesters, die wegens sexuele en andere aberraties niet in de practijk gehandhaafd kunnen blijven.'

De bisschoppen, aldus het relaas in de circulaire, bespraken 'de gezamenlijke onderbrenging in een psychiatrische inrichting, gelegen in de buurt van een klooster, omdat voor deze priesters een aparte geestelijke heropvoeding gewenst wordt geacht'. Het tweede punt van overleg van het episcopaat was 'de keuze van een psychiater, die de juiste arbeidstherapie kan voorschrijven'.

De circulaire laat zien dat Geerdinck vanuit het vermoeden dat klooster-oversten met hetzelfde soort problemen worstelden als de bisschoppen, moest

onderzoeken of zij tot een gemeenschappelijke oplossing konden komen. Deze vraag werd vervolgens door de SNPR-secretaris Keulemans o.carm nog eens gepreciseerd voor de (vice)provinciaals: of zij te maken hadden met '(...) priesters-patiënten (=psychopathen) die vanwege sexuele aberraties niet gehandhaafd kunnen blijven', en of dat 'ook voor de kloosteroversten een probleem is (...)'. Als het ging om een beleidslijn in dezen, konden de oversten desgewenst volstaan met wat in de najaarsvergadering van 1953 al was besproken: 'Nodig werd geacht een geschikte psychiater, die van het kloosterleven ook iets weet, en een behandeling die rekening houdt met de waardigheid van de priester, ook al heeft hij misschien een misstap begaan.'

De beraadslaging over het onderwerp tijdens de Algemene Vergadering van de SNPR van juni 1954 is relevant voor de evaluatie van bestuurlijk handelen van deze direct verantwoordelijken. Enerzijds drongen de hogere oversten van ordes en priestercongregaties aan op het voorkómen van stigmatisering van priesters die als psychopathische gevallen te diagnosticeren waren. Anderzijds droeg opvang in eigen kloosters niet bij aan genezing, stelde men vast. En daar moest die opvang toch vooral op gericht zijn. Werkte een centrale opvang van deze groep in eigen land stigmatisering in de hand, onderbrengen in het buitenland had een ander nadeel: namelijk dat gevallen 'die met den strafrechter in aanraking zijn geweest, dan buiten de contrôle van de justitie vallen en niet gedwongen kunnen worden, hun verbetertijd in een inrichting door te brengen'.[98] Dat was niet wat de provinciaals anno 1954 wilden.

Omdat onduidelijk was wat de bisschoppen – vertegenwoordigd door Geerdinck – nu eigenlijk wilden, besloot de Algemene Vergadering van de SNPR twee priester-psychologen uit eigen gelederen, de jezuïet Paul Ellerbeck (1908-1987) en de franciscaan Wilbert Stoop (1914-1994), advies te laten uitbrengen.[99] Dit advies over de religiosi aberrantes van de commissie van advies inzake psychiatrische e.a. moeilijkheden volgde op 3 december 1954.[100] Beiden kenden weliswaar gevallen uit eigen praktijk, maar lieten zich niet verleiden tot een uitspraak over de omvang van deze groep en evenmin over de verscheidenheid van psychiatrische problematiek daarbinnen. Ellerbeck had in een mondeling onderhoud met SNPR-secretaris Keulemans, nog eens benadrukt dat het om uiterst delicate gevallen ging die behandeling vergden vanuit deskundige zakelijkheid en dat deze behandeling met een grote liefde en eerbied voor het priesterschap gepaard zou moeten gaan.

De beide experts braken een lans voor het model van de Secours Sacerdotale, dat in Frankrijk met succes was beproefd: een kring van priesters, leken, juristen (voor kerkelijk en burgerlijk recht), vertrouwde medici en sociale assistenten, die onder verantwoordelijkheid van de vicaris-generaal of president van een grootseminarie de zorg voor dergelijke priesters op zich nemen.[101] Uitwisseling, wederkerige hulp van de leden in deze multidisciplinaire support-

groepjes, vormden tezamen met gebed voor de betrokken priesters de voornaamste strategieën.

4.4.1.11. Differentiatie in diagnose en behandeling

Op basis van ingewonnen informatie kwam Geerdinck op 22 januari 1955 met een concreet voorstel aan de bisschoppen. Dit laat zien dat het overleg in de afzonderlijke gremia in elk geval heeft geresulteerd in een striktere scheiding tussen de kwestie van de 'priesters-psychopathen' en de bredere problematiek van priesters met lichtere en vaak tijdelijke psychiatrische problemen. Het voorstel van Geerdinck was om voor die eerste en meest problematische categorie een voorziening te treffen voor onderzoek en advies over behandeling en plaatsing in een instelling. De Sint Willibrordusstichting in Heiloo werd in deze brief al genoemd als voorkeurslocatie en bleef ook de preferente plaats voor onderzoek en advies. In de besluitvorming bleef onvermeld waarom dat eigenlijk was. Hiervoor zijn echter wel enkele redenen te noemen. Geneesheer-directeur J.P. de Smet had sinds eind jaren 1940 een multidisciplinair team opgezet, waarvan ook niet-medici deel uitmaakten. Op differentiatie en specialisatie in de behandeling onderscheidde Heiloo zich van andere psychiatrische inrichtingen.[102] Het Ministerie van Justitie plaatste bovendien TBR-patiënten in de Sint Willibrordusstichting.

Doelstelling van hun behandeling was een verantwoorde terugkeer in de maatschappij.[103] In Heiloo was hier sinds 1930 ervaring in opgebouwd in het Pauluspaviljoen voor de TBR-gestelden. Daar was vanaf de jaren vijftig plaats voor vijftig van de gemiddeld 560 mannen die jaarlijks TBR opgelegd kregen, van wie er zo'n 250 katholiek waren. In Heiloo werden overwegend zedendelinquenten jonger dan dertig jaar opgenomen. De Smet had in 1951 becijferd dat de gemiddelde verblijfsduur van deze patiënten beperkt bleef van één tot anderhalf jaar en dat de recidive naar schatting maar vijftien procent betrof. Heiloo had met andere woorden een zeer goede naam medio jaren vijftig toen kerkelijke en religieuze oversten voor de keuze stonden wat te doen met eigen kader dat grensoverschrijdend seksueel gedrag had vertoond.[104]

Alfrink nam het voorstel van Geerdinck over in zijn brief aan de andere bisschoppen van 26 januari 1955.[105] De bisschoppen reageerden welwillend, zo blijkt uit de aangehechte briefjes van de ordinarissen van Roermond, Den Bosch, Breda en Haarlem. Mgr. Lemmens van Roermond onderstreepte nog eens dat in deze kwestie de betrokken priesters zelf nog zekere vrijheid hadden, zoals ook de vrijheid van elk bisdom om beleid te bepalen, overeind diende te blijven.[106] Op 12 april 1955 bedankte Alfrink namens de bisschoppen officiaal Geerdinck voor zijn inspanningen. Zij konden zich vinden in zijn voorstellen, aldus de aartsbisschop, maar behielden zich de vrijheid voor om zelf in concrete gevallen te beslissen of zij gebruik zouden maken van het team

van Heiloo. Bij deze gelegenheid onderstreepte Alfrink mede namens de andere bisschoppen nog eens dat 'uiterst grote discretie (...) de werkmethode van dit team' zou moeten kenmerken. Autonomie en discretie blijken de sleutelbegrippen in de omgang met 'priester-patiënten die niet in de praktijk gehandhaafd kunnen blijven vanwege sexuele aberraties'.

Aan SNPR-kant was de stichting van een aparte opvang van de baan, omdat de kosten hiervan niet in verhouding stonden met de geringe omvang van de doelgroep. Van een scheiding tussen de als psychopaten gediagnosticeerde en andere psychiatrische patiënten, zoals Geerdinck had bepleit, was eigenlijk geen sprake. Onder het in deze kring gehanteerde begrip psychiatrische patiënten, kon daarom scala aan psychische problemen schuil gaan. Men was geporteerd voor het voorstel om iedere afwijkende persoon aan een grondig onderzoek te laten onderwerpen, liefst in Heiloo, waar een uitgebreide deskundige staf was. De kosten van zo'n onderzoek, dat naar schatting zes weken zou duren, wogen op tegen het advies dat men kreeg. Dikwijls zou men 'goedkoper (...) uitkomen dan den patiënt maar voor een bepaalde tijd hier of daar op te bergen'. Die kosten kwamen voor rekening van de verantwoordelijke religieuze gemeenschap of het bisdom. Het advies van Heiloo vormde de basis voor verdere behandeling, waarvoor toch vijf of zes instellingen te vinden moesten zijn. Opvang was niet nodig in die in aanmerking komende gevallen waarvoor Heiloo castratie adviseerde.[107] Met degenen die eenmaal geïnterneerd waren, moesten oversten geregeld contact houden. En '[V]oor gevallen, die pas dreigend zijn, is het gewenst dat enige centra bestaan, waar een team (medici, psychologen, juristen) waarschuwend en adviserend kan optreden.' Hier zouden, aldus SNPR-secretaris Keulemans, bisschoppen en provinciaals gezamenlijk kunnen optreden.[108]

4.4.1.12. De relatie tussen zedendelinquentie en religie

Aanleiding voor het Rapport Bless in opdracht van de Roermondse bisschop Lemmens vormden, zoals hierboven even is aangestipt, klachten over de opvang en behandeling van priesters in de psychiatrische inrichting Sint Servatius in Venray die in 1905 gesticht was.[109] Geneesheer-directeur was sinds 1944 F.M. Havermans (1907-1984), die behalve psychiater ook jurist was. Hij vestigde hernieuwd de aandacht in datzelfde jaar 1953 op een onderwerp dat vóór de Tweede Wereldoorlog door juristen, criminologen en moraaltheologen heftig was bediscussieerd: de relatie tussen criminaliteit en religie.[110] In 1953 verscheen van zijn hand *Over criminaliteit onder katholieken*.[111] Hierin refereerde Havermans aan de jaarrede van de Utrechtse hoogleraar psychologie F.J.J. Buytendijk, op de jaarvergadering van de Katholieke Centrale Vereniging voor Geestelijke Volksgezondheid (KCV) 5 juni 1952 in Utrecht.[112] Bij deze gelegenheid werd – met bisschoppelijke goedkeuring – het nieuwe Katholie-

ke Nationale Bureau voor Geestelijke Gezondheidszorg opgericht, dat in de jaren zestig nog een directe rol zou spelen bij de ontwikkeling van hulpverlening aan priesters en religieuzen met moeilijkheden.[113]

Buytendijk zette zijn pleidooi voor de ontwikkeling van geestelijke gezondheidszorg onder katholieken kracht bij met het argument van de relatief hoge criminaliteit in deze geloofsgemeenschap. Saillant detail is dat hij de cijfers hiervoor ontleende aan eerdere publicaties van Havermans hierover.[114] Buytendijks rede haalde de kranten en leidde ook tot verontwaardigde koppen daarin.[115] Zijn standpunten kregen extra lading doordat hij had geopperd dat er wellicht ook sprake was van een relatie tussen de opvoeding die katholieke jongeren van ouders, geestelijkheid en religieuzen op school meekregen, en het morele peil: een tekortschietende opvoeding als oorzaak van geestelijke onvolwassenheid die weer tot verhoogde criminaliteit kon leiden.[116]

Havermans had dit als één van de verklaringen – samengevat in de omschrijving 'geestelijke onvolwaardigheid onder de Katholieken', of 'psycho-infantilisme' – geopperd. Die onvolwaardigheid bracht hij in direct verband met het overwicht en de controle van geestelijken en religieuzen op de katholieke gemeenschap en op de katholieke cultuur. Voor zijn uiteenzetting over de relatie tussen criminaliteit en katholicisme kon hij bogen op de ruim duizend rapporten die hij als forensisch deskundige had opgesteld voor justitie over Limburgse, meest katholieke of zichzelf nog katholiek noemende delinquenten.[117] In zijn uiteenzetting onderstreepte hij dat het aandeel van katholieken, Limburgers vooral, onder delinquenten en ook zedendelinquenten disproportioneel groot was. Ten eerste lagen de cijfers voor zedenmisdrijven zowel in Limburg als Brabant hoger dan elders in het land. Ten tweede kwam het aandeel van katholieken in landelijke cijfers op 50 procent, wat disproportioneel was, omdat katholieken toen een bevolkingsaandeel van rond 38 procent vertegenwoordigden.[118]

Havermans' werk is op twee punten relevant voor een evaluatie van de invloed van medisch geschoolde psychiaters op de bestuurlijke aanpak en afhandeling van seksueel misbruik door vertegenwoordigers van de Rooms-Katholieke Kerk. Hij publiceerde al in 1951 expliciet en wederom voor een breder publiek over zijn ervaringen als forensisch psychiater.[119] Rechters waren, zo stelde hij, in het algemeen voor hun beoordeling van neurosen en psychopathieën afhankelijk van psychiaters; datzelfde gold ook voor hun bepaling van de aard, mate en duur van toezicht.[120] Hij beschrijft hier met andere woorden een inmiddels gevestigde praktijk binnen de Nederlandse rechtspraak. Dit gegeven is ook van belang voor de weging van het bestuurlijk handelen van kerkelijke en religieuze bestuurders. In het archiefonderzoek naar seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk is gebleken dat ook kerkelijke en religieuze bestuurders van psychiatrische expertise afhankelijk waren wanneer

priesters of religieuzen onder hun verantwoordelijkheid zich schuldig maakten aan seksueel misbruik van minderjarigen. Kwam het tot vervolging, dan vervulden psychiaters hierin een scharnierfunctie. In de onderzoeksfase brachten zij advies uit aan de rechter-commissaris; hun evaluatie van de geestvermogens van de verdachte werd door het Openbaar Ministerie betrokken bij het formuleren van de eis. Uit het archiefonderzoek is echter ook gebleken dat betrokken instanties – rechter-commissaris, officier van justitie, reclassering, adviserende psychiater – kerkelijke en religieuze oversten in hun overwegingen betrokken en ook een rol gaven in de tenuitvoerlegging van een opgelegde (voorwaardelijke) straf of sepot.

4.4.1.13. Driehoeksoverleg in aanpak en afhandeling: de casus CMI

De Onderzoekscommissie wil in deze paragraaf aan de hand van een concrete casus laten zien hoe het driehoeksoverleg tussen Openbaar Ministerie en rechterlijke macht enerzijds, kerkelijke en religieuze oversten anderzijds, en psychiaters als adviserende deskundigen, feitelijk functioneerde. Deze overlegstructuur strookte met wat in de strafrechttoepassing in Nederland inzake zedendelinquentie gebruikelijk was. Daarin vervulden psychiaters veelal een scharnierfunctie, wanneer het ging om psychiatrische behandeling en trajecten voor resocialisatie van zedendelinquenten. Er is hier, met andere woorden, geen sprake van een specifieke rooms-katholieke oplossing toegesneden op de bijzondere plegersgroep van priesters en religieuzen. Daarmee is niet gezegd dat deze groep niet, net als andere hoger opgeleiden en maatschappelijk vooraanstaande Nederlanders, geprofiteerd zou kunnen hebben van vormen van klassejustitie in de decennia na de Tweede Wereldoorlog. Om daar enige uitspraak over te doen is echter nader onderzoek nodig.

De casus betreft een pater lazarist en speelt aan het begin van de jaren vijftig.

De pater was in Bergen op Zoom als geestelijk verzorger werkzaam voor uit Indonesië gerepatrieerde militairen van het KNIL. Vanuit zijn standplaats was hij ook actief voor parochies in delen van Zeeland en Noord-Brabant. In de vroege zomer van 1952 deed zich een incident voor waardoor hij persona non grata werd in een aantal Zeeuwse parochies. Wat precies was voorgevallen, werd besmuikt opgeschreven: er waren strubbelingen tussen pater CMI en de pastoors.[121] Er zou sprake zijn geweest van 'het bekende incident van deze week' waarover pater CMI zoveel spijt had dat hij niet in staat was zijn provinciaal hierover zelf te schrijven.[122] Uit justitiële stukken blijkt dat hij verdacht werd van het misdrijf volgens artikel 248bis van het Wetboek van Strafrecht, ontucht met minderjarigen – het gaat daarbij om leden van het gelijke geslacht in de leeftijdscategorie 16-21 jaar.

De provinciaal had de brief van CMI niet afgewacht en had inmiddels zelf

al voortvarend zenuwarts G. Janssens uit Den Bosch opgedragen om zonder verder tijdverlies een psychiatrisch onderzoek te beginnen waarvan hij de uitslag enkele dagen later bij de provinciaal aan huis diende te rapporteren.[123]

Na overleg tussen psychiater en provinciaal stuurde Janssen op 12 juni 1952 de officier van justitie te Breda een brief, waarvan hij een doorslag dezelfde dag aan de provinciaal-overste stuurde.[124] Pater CMI was, zo meldde de zenuwarts aan de officier van justitie, in Nederlands-Indië werkzaam geweest. Hij was daar ernstig ziek geworden en het kampleven had het geheugen, de geestelijke vermogens en het oordeel van pater CMI ernstige schade toegebracht: 'Hij vertelde dwaze dingen zonder dat hij dit zelf merkte, terwijl ook geheugenstoornissen opvallend waren. Eén eigenschap had hij zeker niet verloren, namelijk deze dat hij nog steeds met grote zelfverzekerdheid naar buiten optrad, zonder daarbij enig gevoel van afstand of reserve te kennen.'[125] De periode in de interneringskampen in Nederlands-Indië moet hem psychisch uit balans hebben gebracht. Hij was – in de woorden van de provinciaal – een ander mens dan tijdens zijn priesteropleiding en wijding.

Tegen deze achtergrond probeerde de zenuwarts de reactie van pater CMI te verklaren toen hij hem 'het zeer ongepaste van dit gedrag onder het oog bracht'. De provinciaal bleek – voor wat het ten laste gelegde feit betreft – dezelfde ervaring te hebben opgedaan en 'hij was het roerend met mij eens dat pater [CMI] niet meer in de vrije maatschappij moet terugkeren, doch in de veilige sfeer van het klooster moet blijven vertoeven'. De zenuwarts drong er in zijn brief aan de officier van justitie op aan om 'pater [CMI] voorwaardelijk niet te vervolgen'. Dit advies beval hij als volgt krachtig aan: 'Mocht de officier van justitie op deze suggestie ingaan, dan zou deze maatregel het voordeel hebben, dat onderzochte gedurende vele jaren onder streng toezicht en in de hand kan worden gehouden.'[126]

Op 22 juni 1952 besloot de officier van justitie tot een voorwaardelijk sepot met een proeftijd van drie jaar. Hij stelde als voorwaarde dat pater CMI zich 'zal gedragen naar de leef- en gedragsregels hem door zijn provinciaal te stellen.' Verder mocht hij zich niet buiten het klooster waar zijn provinciaal zetelt begeven zonder toestemming van die provinciaal en evenmin zonder diens toestemming een betrekking buiten dat klooster aanvaarden. Ten slotte moest hij 'zich regelmatig en meer speciaal tegen het eind van zijn proeftijd laten onderzoeken en behandelen door een psychiater.'[127]

Justitie hielde dit soort zaken kennelijk goed bij want op 13 maart 1957 herinnerde de officier van justitie in Breda, mr. Ch. Moons, de provinciaal-overste aan deze voorwaarden en vroeg of pater CMI bereid was zich wederom aan een onderzoek door dr. Janssens te onderwerpen. Het een en ander uiteraard op kosten van de lazaristen.[128] Het gevraagde onderzoek vond kort daarop plaats. De psychiater zag nog weinig verandering in de persoonlijkheid van

CMI, die nog altijd een licht gestoorde indruk op hem maakte. De pater gaf verder weinig blijk van schuldgevoelens en was nog steeds niet vrij van bepaalde neigingen. Wel zag de pater zeer goed in dat het werken in een besloten omgeving het beste voor hem zou blijven. Zenuwarts Janssens wees er daarbij op dat er een zeker gevaar bleef schuilen in een veelvuldige omgang met misdienaars. Daar moesten zijn superieuren rekening mee houden en dat zij dienden te voorkomen dat CMI veel en langdurig op plekken kon zijn waar hij met jongens in contact kon komen: 'Het is nu eenmaal een bekend ervaringsfeit dat dergelijke persoonlijkheden gemakkelijk tot recidief komen. Natuurlijk ligt dat niet alleen aan de persoon zelf, maar onder jongens komen er ook nog wel eens voor, die tijdelijk of blijvend met analoge neigingen behept zijn en daarom ook aanleiding geven. En het is eveneens een bekend ervaringsfeit, dat door beide partijen zoiets dikwijls aangevoeld wordt, zodat zelfs iemand met de beste voornemens bezield, toch ten val komt.'[129]

Janssens liet ten slotte weten dat hij het Openbaar Ministerie in Breda had geadviseerd om de voorwaardelijke seponering op te heffen. De bevestiging dat de aanhangige strafzaak definitief was geseponeerd kwam een week later.[130]

Pater CMI solliciteerde in november 1961 naar een functie in Steyl en verzocht in februari 1962 bij de provinciaal-overste om in Purmerend aan de slag te gaan. Beide pogingen om het toen in Nijmegen gevestigde provincialaat te verlaten leden schipbreuk.[131] Medio 1963 werd pater CMI benoemd tot assistent in een kerk in Limburg waar hij een jaar verbleef. Er volgde nog een kort verblijf in een andere parochie. Niet lang daarop ging de pater met emeritaat en keerde hij terug naar het moederhuis in Nijmegen. Hij overleed begin jaren zeventig in een onderkomen voor bejaarde lazaristen.

De casus CMI laat zien dat de provinciaal kordaat reageerde en meteen een psychiater inschakelde. De voorgestelde maatregelen om de pater te isoleren en onder behandeling te stellen waren voor Justitie overtuigend genoeg om tot voorwaardelijk sepot en proeftijd te besluiten. Naar het oordeel van de psychiatrisch deskundige konden deze maatregelen, mits consequent toegepast, het risico op recidive verkleinen. Justitie hield ook duidelijk de vinger aan de pols en liet zich uiteindelijk wederom door het oordeel van de psychiater leiden bij het besluit tot definitieve seponering. Op die manier werd in een soepele samenwerking de kwestie beheersbaar gemaakt zonder dat dit tot grote ophef leidde.

4.4.1.14. Katholieke psychiaters adviseren de bestuurders

Het voorbeeld van de pater lazarist illustreert hoe kerkelijke en religieuze bestuurders gedurende de eerste helft van de jaren vijftig hun licht opstaken bij katholieke psychiaters wanneer zich ernstige problemen voordeden met

(kandidaat)priesters of religieuzen onder hun verantwoordelijkheid. Die problemen waren divers, maar werden veelal gebundeld onder de titel neurose of neurotische aandoeningen. Ook begrippen als 'overspannenheid' of het meer algemene 'moeilijkheden' komen voor in correspondentie en personeelsdossiers. Uit het rapport-Bless en de daarmee samenhangende uitwisseling op het hoogste bestuurlijk niveau binnen de kerkprovincie en het overlegorgaan van de hogere oversten van de mannelijke religieuzen is gebleken dat zulke tamelijk algemene omschrijvingen soms met opzet werden gekozen ter bescherming van degenen die door psychiaters als psychopaat werden gediagnosticeerd. Het beschikbare bronmateriaal dat de Onderzoekscommissie heeft bestudeerd liet lang niet altijd toe de aard van de problematiek te traceren. Op grond van de gevallen waarin dit wel mogelijk was, blijken zulke omschrijvingen geen harde aanwijzing voor seksueel misbruik te zijn. Evenzeer is voorzichtigheid geboden met de interpretatie van psychiatrische consulten in het algemeen. Ook hier hoefde het niet per definitie om problemen van seksuele aard of om seksueel misbruik te gaan.

Bestuurders stuurden hun probleemgevallen zowel naar vrijgevestigde katholieke psychiaters als naar rooms-katholieke psychiatrische inrichtingen. De keuze was in die eerste helft van de jaren vijftig nog niet erg ruim. In het algemeen was er een gebrek aan artsen van rooms-katholieke signatuur en dat gebrek gold daarmee ook voor de nog veel kleinere beroepsgroep van psychiaters. Wanneer in bronnen sprake is van katholieke psychiaters, betreft het daarom vaak dezelfde namen. Onder hen waren de geneesheer-directeuren van inrichtingen die er vaak nog een bescheiden eigen praktijk naast hadden, zoals Havermans (Sint Servatius te Venray) of G.B.J. Janssens (Voorburg te Vught), die beiden bovendien ook als forensisch psychiater werkzaam waren. Hoogleraren psychiatrie als de al genoemde Carp (Leiden) en Prick (Nijmegen) worden ook geregeld genoemd, naast zelfstandig gevestigde of praktiserende psychiaters zoals Anna Terruwe en Kees Trimbos, die tot de 'geestelijke bevrijders' van katholiek Nederland wordt gerekend.[132]

Terruwe kwam daarbij overigens in de problemen omdat zij, samen met haar leermeester prof. dr. W.J.M.M. Duynstee, onder de verdenking kwam te staan. Zij zou onder het mom van het belang van iemands geestelijke gezondheid, adviezen hebben gegeven die strijdig waren met de katholieke moraal. De vage klachten aan hun adres vormden wel aanleiding tot een kerkelijk onderzoek en bemoeienis vanuit Rome. Zowel Terruwe als Duynstee kregen te maken met strafmaatregelen die hun beroepsuitoefening raakten en die pas vele jaren later weer zouden worden opgeheven.[133] Trimbos ontkwam aan dit lot hoewel ook hij aanleiding gegeven moet hebben tot ergernis bij sommige kerkelijke bestuurders. Hij bekritiseerde in 1955 het celibaat als verplichte instelling.[134] Twee jaar daarvoor had hij bovendien gewezen op 'sommige vor-

men van paedophilie bij religieuzen die vanuit een verkeerd begrepen en gehanteerde prudentia soms een wereldvreemdheid in sexualibus aan de dag leggen, die menselijkerwijs leiden moet tot een fixatie op een zeer onrijp en infantiel niveau'.[135]

Dat kerkelijke en religieuze bestuurders zich door psychiaters lieten adviseren bij bestuurlijk lastige, soms ook pijnlijke problemen, raakte in die eerste helft van de jaren vijftig ook buiten Nederland bekend. Dit verklaart mogelijk mede de strakkere controle op die praktijk die vanaf 1956 manifest wordt en in de volgende paragraaf nog uitvoerig aan bod komt. Uit het archiefonderzoek uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van de Onderzoekscommissie is gebleken dat in een aantal internationale ordes en congregaties vanuit de Nederlandse provincie richting het algemene bestuur behoorlijk open kaart werd gespeeld over de betrokkenheid van psychiaters. Op internationaal niveau was bekend dat kandidaten en leden van deze instellingen bij psychische problemen, waaronder moeilijkheden met de gelofte van kuisheid of schendingen daarvan, psychiaters consulteerden. Dergelijke consulten konden ook deel uitmaken van de selectie aan de poort van kandidaten over wie bestuurders van een orde of congregatie zelf onzeker waren. Bovendien werden psychiaters geconsulteerd bij degenen die de gemeenschap wilden verlaten – al dan niet op dringend aanraden van de eigen oversten. Het advies en de argumentatie van een psychiater maken in die eerste helft van de jaren vijftig nog vrijelijk deel uit van aanvragen tot het ontslag van de geloften, dat noodzakelijk was voor uittrede. Meestal traden twee deskundigen op: de biechtvader en de psychiater. In ordes, priestercongregaties en broedercongregaties van pauselijk recht moesten zulke aanvragen tot ontslag van de geloften bekrachtigd worden door de algemeen- of generaal-overste. Deze was dan ook geïnformeerd wanneer een psychiater naast een biechtvader in de aanloop naar de uittreding een rol had gespeeld.

Het archiefonderzoek van de Onderzoekscommissie leverde ook voorbeelden op van buitenlandse bisschoppen die een beroep deden op de expertise van Nederlandse psychiaters wanneer zij met probleemgevallen onder hun priesters werden geconfronteerd. Zij deden dat met steun of op advies van hun Nederlandse collega's. Een aantal voorbeelden daarvan komen aan de orde in paragraaf 4.6. De meeste van deze gevallen kwamen terecht bij de psychiaters van de Sint Willibrordusstichting in Heiloo.

Heiloo blijkt in de eerste helft van de jaren vijftig dan ook inderdaad als locatie voor psychiatrisch onderzoek gefungeerd te hebben, zoals Geerdinck in navolging van Bless dat ook had voorgesteld. Dat gold zowel voor diocesane priesters als voor religieuzen. Deze praktijk bestond in de tweede helft van de jaren zestig nog altijd.

Voor degenen die langdurige opname behoefden in verband met psychia-

trische problemen was Heiloo niet de plaats. Daarvoor bestonden er diverse alternatieven.[136]

Huize Padua in het Brabantse Boekel was van oudsher de instelling waar priesters, paters en mannelijke religieuzen, die om welke reden ook niet in hun functie gehandhaafd konden worden, geplaatst werden. Voor zwaardere gevallen geschikt, aldus Bless, maar niet berekend op de categorie neurotici die baat hadden bij tijdelijke opname en behandeling. Huize Padua had, zo zal hieronder nog blijken, geen erg goede naam bij de clerus en religieuzen. De bisschoppen en hogere oversten gaven zich er rekenschap van dat in deze instelling priesters met uiteenlopende problemen werden geconcentreerd en vonden dat vanwege het risico op stigmatisering onwenselijk.

Deze instelling werd bediend door de broeders Penitenten die zich hadden gespecialiseerd in psychiatrische verpleging.[137] Grotendeels gescheiden van de andere mannelijke bewoners van deze katholieke psychiatrische inrichting verbleven gemiddeld veertig priesters en paters in het zogeheten Heerenhuis. Deze aanduiding bleef in zwang na de formele opheffing ervan in 1932, en wel voor de open afdeling eerste klasse waar priesters voor rekening van hun kerkelijk of religieuze overste werden geplaatst.[138] Dit waren meest dementerende mannen, die door hun aangetaste geestvermogens het imago van de priesterstand konden schaden. Ze waren afkomstig uit verschillende bisdommen, ordes en priestercongregaties en werden betiteld als 'kostheeren-priesters buiten functie'. Voor hen was Huize Padua het eindstation. Hier werden ook priesters opgevangen die als onverbeterlijk golden en dat waren vaak alcoholisten. Hier werden echter ook priesters geplaatst die schuldig waren bevonden aan ontucht met minderjarigen en daarom (al dan niet tijdelijk) uit de pastorale praktijk gehaald werden. De priesterafdeling van Huize Padua is daarom het best te vergelijken met een demerietenhuis[139]. Een dergelijk huis was een soort gevangenis voor priesters en religieuzen, maar er zijn geen voorbeelden van dergelijke huizen in Nederland bekend.[140]

4.4.1.15. Een waarschuwing: het Monitum van (1956)

Bestuurlijk gezien opereerden de Nederlandse bisschoppen in de jaren vijftig onder forse druk. In oktober 1953 was vanuit Rome een herindeling van de bisdommen opgelegd als antwoord op wat daar gezien werd als een gebrek aan greep op de Nederlandse katholieke gemeenschap. Wat onbenoemd bleef, maar wat wel degelijk speelde en ook op verscherpte aandacht vanuit Romeinse instanties kon rekenen, was de zorg om de rol van het kerkelijk kader bij het in het gareel houden van de Nederlandse katholieken. Die kwestie en de controle daarop zijn moeilijk los te zien van het vraagstuk van psychiatrische behandeling van priesters en religieuzen, al dan niet wegens grensoverschrijdend gedrag. Op basis van correspondentie van het Nederlandse episco-

paat met de pauselijke gezant en met Romeinse instanties stelt de Onderzoekscommissie vast dat die zorg vooral de kwaliteit van de priesters gold. Dat onder hen neurotici en psychopaten waren, wees vanuit Romeinse optiek op tekortkomingen in selectie en opleiding.

De Heilige Stoel was in elk geval formeel vanaf 1955 op de hoogte van de beraadslagingen van de bisschoppen en hogere oversten over psychiatrische patiënten in eigen gelederen. Uit bronnen berustend in het archief van het bisdom Breda is gebleken dat de pauselijke gezant in Den Haag, Paolo Giobbe, begin januari 1954 aartsbisschop-coadjutor Alfrink per brief heeft gevraagd om de 'procès verbaux' van de Nederlandse Bisschoppenconferentie. De Bischoppenconferentie was in tegenstelling tot soortgelijke vergaderingen in andere Kerkprovincies nooit canoniek opgericht en had dus feitelijk niet de status die Giobbe er – ongetwijfeld op instigatie van de Heilige Stoel – aan toekende.[141] Die wat diffuse status verklaart niet alleen waarom volgens de Nederlandse bisschoppen hun gezamenlijke besluiten niet de kracht van wet hadden. Het verklaart ook waarom de pauselijke gezant niet bij zulke vergaderingen aanwezig was.

Het verzoek om de besluitenlijst bracht de Nederlandse bisschoppen in verlegenheid. Daar kwam bovendien nog een complicerende kwestie bij. In juli 1954 volgde de aankondiging van de komst van de jezuïet Sebastiaan Tromp naar Nederland.[142] Met een tamelijk vage omschrijving – hij moest toch in Nederland zijn – heette het dat hij namens de Heilige Stoel de diocesane grootseminaries in Nederland en de Nijmeegse universiteit zou visiteren. Tromp concentreerde zich uiteindelijk behalve op de rechtzinnigheid van de theologieopleiding van nieuwe lichtingen priesters, ook op de verhouding tussen zielzorg en geestelijke gezondheidszorg, toegespitst op Terruwe en Duynstee.

Alfrink vroeg uiteindelijk de bisschop-coadjutor van Roermond, mgr. J.M.J.A. Hanssen (1906-1958) om een overzicht van de besluitenlijst te maken. Die had er meer dan een jaar voor nodig en kon de collega's de tekst pas in februari 1955 aanbieden. Besluit 10 van het overzicht luidde: 'Namens de bisschoppen zal mgr. Geerdinck, Officiaal van het Aartsbisdom Utrecht, contact opnemen met de Vereeniging van Provinciale Oversten van Ordes en Congregaties, om tezamen uit te zien naar een geschikte en ruimere accommodatie voor het verblijf van priesters die uit de practijk genomen moeten worden wegens psychische en moreele moeilijkheden. Pastoor Bless te Oerle zal voor zyn rapport in dezen worden bedankt en hy zal zyn kosten kunnen declareeren.' [onderstr. in orig.]

Met andere woorden, Rome was formeel op de hoogte van het overleg over priesters in moeilijkheden. En deze formele kennis kwam op een moment dat Tromp nog doende was met zijn visitatie in Nederland. Of over de kwestie

nog meer correspondentie is gevoerd, is uit het archiefonderzoek niet gebleken.[143]

Uit het bronnenonderzoek blijkt wel een opeenstapeling van drie opdrachten, die de Nederlandse bisschoppen via pauselijk gezant Giobbe in 1956 bereikten. In juni ging het om een brief aan de bisschoppen wereldwijd, Magna Equidem (van 27 december 1955), waarin de kwestie van de zorgvuldige selectie van priesterkandidaten werd aangesneden. In juli 1956 kreeg het episcopaat vanuit het Heilig Officie de opdracht een officiële waarschuwing te publiceren, gericht aan de presidenten van de diocesane (klein) seminaries. Het behelsde een verbod (klein)seminaristen te laten behandelen door een psychiater die vanuit de verdringingsleer werkte. Deze leer werd namelijk als onrechtzinnig getypeerd.[144] Eenzelfde verbod gold de behandeling door een vrouwelijke psychiater. Dat laatste kon alleen op Anna Terruwe slaan. Die werd ook als enige vooraf gewaarschuwd door vicaris-generaal Oomens van het bisdom Den Bosch.[145] De bisschoppen publiceerden het Monitum in november 1956.[146] In oktober hadden de Nederlandse bisschoppen, net als hun collega's elders, een circulaire ontvangen waarin nog eens werd benadrukt dat er via de biecht strikt moest worden toegezien op de naleving van het zesde gebod.[147]

Genoemd Monitum heeft directe gevolgen gehad voor de rol van psychiaters in de beoordeling en behandeling van priesters, seminaristen en religieuzen met psycho-seksuele klachten. De al genoemde pastoor Bless en zijn collega Hein Ruygers, priester van het bisdom Breda en docent aan het grootseminarie Hoeven, onder andere in de psychologie, verzetten zich tegen de voorstelling van zaken in het Monitum.[148] Zij waren voorzitter respectievelijk secretaris van de zogeheten Pastorale Oriënteringscommissie binnen de KCV. Zij richtten zich in oktober 1957 per brief aan alle bisschoppen.[149] De gelaakte opvattingen en praktijken werden volgens hen 'door geen katholieke psychiater in Nederland (...) gehouden, zelfs niet door de meest bona fide niet-katholieke psychiaters'. De leden van commissie waren wel geruchten bekend over praktijken zoals beschreven in het Monitum. Die bleken bij navraag echter altijd op mededelingen van patiënten terug te gaan, die de adviezen verkeerd hadden weergegeven, of van zielzorgers die door een gemis aan inzicht deze verkeerd interpreteerden.[150]

4.4.1.16. De Pastorale Oriënteringscommissie

Bless en Ruygers schreven namens de Pastorale Oriënteringscommissie, die zich niet had durven committeren aan een openlijk protest tegen de Romeinse instanties om de beraadslagingen over de ontwikkeling van een katholieke geestelijke gezondheidszorg in Nederland niet verder onder druk te zetten.[151] Ook Alfrink probeerde zulk protest te voorkomen, toen Ruygers in augustus 1957 bij hem in deze kwestie op audiëntie kwam.[152] Ruygers componeerde op

diens verzoek wel een uitvoerige repliek op de aantijgingen in het Monitum, die als een verdediging van Anna Terruwe gelezen kan worden. De aartsbisschop deed hier uiteindelijk niets mee.[153] Binnen de Pastorale Oriënteringscommissie discussieerde men vooral over de consequenties van het Monitum.[154] Deze zorgen verwoordden Bless en Ruygers in hun brief.

De Pastorale Oriënteringscommissie legde zich toe op de bestudering van de pastorale problematiek en vergaderde voor het eerst in juni 1954. Aanvankelijk bestond zij enkel uit priesters, niet alleen diocesane priesters maar ook regulieren. Al snel maakten ook psychiaters, psychologen en pedagogen er deel van uit.

Alleen al deze snel veranderende samenstelling van deze commissie getuigt van de intentie tot een goede afstemming van pastoraal en psychiatrie, tussen clerus enerzijds en behandelaars in de geestelijke gezondheidszorg anderzijds. De commissie bestond uit theologen en priesters, maar ook priester-psychologen en leken die werkzaam waren als psychiater en psycholoog. Zowel de samenstelling als de thematiek lagen uitermate gevoelig. Dat verklaart ook het verzoek van voorzitter Bless aan de leden in de zomer van 1955 om discretie te bewaren over wat er werd besproken. Dit hing direct samen met het onderzoek van Tromp namens het Heilig Officie, dat zich ook op de aan de grootseminaries gedoceerde psychologie toespitste. Commissiesecretaris Ruygers was in dat verband persoonlijk ondervraagd door Tromp en mocht vanaf datzelfde jaar geen colleges ethiek en psychologie aan het Bredase grootseminarie geven.[155] Binnen de commissie werden discussies voortaan zonder naamsvermelding genotuleerd en de leden ontvingen slechts zeer korte, zakelijke verslagen van de bijeenkomsten.[156] De oriëntatie binnen de commissie op de wederzijdse afhankelijkheid van pastoraal en psychiatrie en op de erkenning dat psychiatrische problemen van invloed konden zijn op morele toerekeningsvatbaarheid, kende ook verklaarde tegenstanders. Die werden onder de jezuïeten gelokaliseerd, die in deze commissie niet welkom waren.[157]

Paul Ellerbeck, de huispsycholoog van de jezuïeten, stelde zich met zijn confrater en moraaltheoloog Van Kol op het standpunt dat er aan de verantwoordelijkheid van psychiatrische patiënten voor hun daden niet viel te tornen. Aan de hand van de concrete bestuurlijke reactie op gevallen van misbruik in de sociëteit van Jezus is vast te stellen dat hier vanaf begin jaren vijftig aanzienlijke reserve groeide tegenover psychiatrische diagnoses van eigen leden. Niettemin blijkt uit het archiefonderzoek dat provinciaals na 1945 geregeld een beroep hadden gedaan op deskundig advies en behandeling door psychiaters. Soms ging het om duidelijk psychiatrische gevallen. Men maakte ook gebruik van deskundig medisch advies bij het afwegen van maatregelen (vooral bij het uit de orde wegsturen van leden), om de seksuele geaardheid en de eventuele 'geneesbaarheid' van afwijkingen vast te stellen.[158]

Ellerbeck en Van Kol werden direct geassocieerd met de veroordeling die Terruwe in het Monitum ten deel was gevallen – een veroordeling die volgens Bless en Ruygers een hele beroepsgroep in diskrediet had gebracht. Ellerbeck was bovendien voorzitter geweest van het vijfde Internationale Congres van Psychotherapie en Clinische Psychologie, dat in het voorjaar van 1953 in Rome was gehouden. Daar werden – onder toeziend oog van paus Pius XII – de principes van katholieke psychiatrische hulpverlening afgestemd op de kerkelijke orthodoxie.[159] Ellerbeck nam toen tevens het initiatief voor een Katholieke Nederlands-Vlaamse Werkgroep voor psychotherapie. Daarin waren vooral artsen, psychiaters en psychologen vertegenwoordigd die de kerkelijke richtlijnen ten aanzien van de moraal als leidraad vasthielden in de ontwikkeling van de geestelijke gezondheidszorg en deze ook aan de moraal ondergeschikt wilden houden. De Pastorale Oriënteringscommissie stelde geen prijs op contact met deze werkgroep, die medio jaren 1950 ook als een nachtkaars uitging.[160]

4.4.1.17. De Heiloose groep en 'de moeilijkheden van seminaristen en priesters'

Binnen de Pastorale Oriënteringscommissie werden afzonderlijke thema's door deelgroepen bestudeerd en voorbereid. Eén van die groepen stond al snel bekend als de groep van Heiloo. Met De Smet, Dijkhuis en vanaf 1958 ook Vaessen, was de staf van deze rooms-katholieke psychiatrische inrichting stevig vertegenwoordigd in deze commissie. De Heiloose groep nam 'de moeilijkheden van priesters' in studie. Dit sloot direct aan bij de expertise die in Heiloo was ontwikkeld met priesters met psychiatrische problemen. Vanaf 1959 werden 'de psycho-hygiënische implicaties van de seminarie-opleiding' bestudeerd. De Smet en Dijkhuis hielden hierover in 1961 voor de voltallige Pastorale Oriënteringscommissie een inleiding onder de titel 'de moeilijkheden van priesters en seminaristen'.[161] De aard van deze moeilijkheden was divers; het gaat hier met andere woorden niet zomaar of uitsluitend over priesters (in opleiding) die zich schuldig hadden gemaakt aan seksueel misbruik van minderjarigen, maar om een bredere problematiek van structurele aard: de geestelijke gezondheid van het kader van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland.

Vanuit de Heiloose groep werd een onderzoek naar de sociale problematiek en de persoonlijkheid van seminaristen aan de Nederlandse grootseminaries – zowel de diocesane als de seminaries van de priesterreligieuzen – geagendeerd door Dijkhuis en De Smet. Deze onderzoeksplannen zijn beschreven als in wezen onschuldig.[162] In de kern waren ze dat echter allerminst. Een dergelijk onderzoek betekende namelijk een rationalisering en verzakelijking van wat in kerkelijk-bestuurlijke kring nog werd behoed als een zaak van God alleen. Roeping tot het priesterschap kwam immers van God en was niet met weten-

schappelijke maatstaven te meten. Dat meten kwam uitsluitend aan Gods aardse plaatsvervangers toe, de bisschoppen, en niet aan psychiatrisch geschoolde artsen, die in kerkelijk opzicht leken waren en bleven. Zou dit principe losgelaten worden, dan zouden zulke leken een essentiële rol spelen in de interne organisatie van de Rooms-Katholieke Kerk. Dat stond haaks op de basale hiërarchische verhoudingen tussen priesters en leken, zoals die ook in het kerkelijk recht keurig waren vastgelegd.

Kerkelijke documenten sinds 1950 lieten geen misverstand bestaan over het sacrale karakter van het priesterschap, net zo min als over de betekenis van het celibaat als pijler hiervan, die bovendien het hiërarchische verschil tussen ambtsdragers en gewone gelovigen markeerde.[163] De verhevenheid van het priesterschap vergde, zo gaf Pius XII toe, een betere selectie van kandidaten. Daar konden weliswaar katholieke artsen bij betrokken worden, maar de strubbelingen rond de rol van psychiaters bij de selectie van en hulpverlening aan priesters en ook religieuzen in enkele West-Europese landen illustreren een behoorlijke ambivalentie.[164]

In de zomer van 1956 werden de Nederlandse bisschoppen nog eens herinnerd aan de Instructie Magna Equidem van eind 1955:[165] selectie, opleiding en vorming van seminaristen was een kerkelijk-klerikale aangelegenheid onder verantwoordelijkheid van de bisschoppen. In 1960 volgde een brief aan alle bisschoppen wereldwijd van de congregatie van de Seminaries en Universitaire Studies. Deze verheldert nogmaals dat de kwestie rond werving en selectie van priesterkandidaten bepaald geen exclusief Nederlands probleem was – een kwestie bovendien die nijpend werd doordat de groep 'priesters in moeilijkheden' groeide. Genoemde brief laat er geen misverstand over bestaan dat neurotici als ongeschikt golden voor het priesterschap. Zeker diende iemands roeping getoetst te worden, maar dan in de context van het seminarie en de daar werkzame opvoeders. Dat waren per definitie priesters die met hun werk het 'opvoedingswerk van de Verlosser' voortzetten. Dat onderzoek moest erop gericht zijn Gods wil te leren kennen. Advies vragen aan specialisten was mogelijk, bijvoorbeeld voor het opsporen van problemen in geestelijke of lichamelijke onrijpheid. Bij het inroepen van zulke experts buiten klerikale kring mocht echter geen ruimte worden gegeven aan leringen of praktijken die strijdig waren met de rooms-katholieke moraal.[166]

De instructie Institutio Religiosorum van 1961, uitgevaardigd door Romeinse congregatie voor de religieuzen en bedoeld voor de hogere oversten, was eveneens geconcentreerd op een betere selectie als rem op de uittredingen. De instructie kende een lange aanloop. Het lijkt de Onderzoekscommissie niet onaannemelijk dat zij bedoeld was als antwoord op signalen over ernstige misstanden zoals die aan Rome vanuit de hele wereld werden gerapporteerd, ook door sommige ordes en congregaties vanuit Nederland. De instructie on-

derstreept de noodzaak van scherpere selectie en betere vorming. Wie (priester)religieus wilde worden (overigens gold de instructie ook voor lekenbroeders en -zusters), moest de verplichtingen van die staat kennen. Dat bleek vaak niet het geval te zijn en de onkunde had vooral te maken met de celibaatsverplichting. Kuis leven bleef de eis en wie zich daar al in de opleiding niet aan kon houden, kon niet in een religieuze gemeenschap worden opgenomen. Masturbatie gold onverkort als belemmering voor toelating tot het noviciaat. Seksuele activiteit viel alleen te verontschuldigen als er sprake was van verleiding. Wie er blijk van gaf zich over te geven aan 'duivelse neigingen naar homosexualiteit en pederastie' moest worden uitgesloten van het traject van geloften en wijding.[167]

Dat er sprake was van een bredere zorg rond seksuele activiteit van het kerkelijk kader, illustreert de hernieuwde uitgave van de instructie Crimen sollicitationis in 1962, onder paus Johannes XXIII. Met dit document ging een richtlijn uit dat het in de geheime bisschoppelijke archieven bewaard moest worden, en niet gepubliceerd of publiekelijk becommentarieerd mocht worden.[168] De oorspronkelijke versie van deze geheime instructie, die de Onderzoekscommissie in een van de Nederlandse bisdomarchieven heeft aangetroffen, dateerde uit 1922.[169] De inhoud ervan raakte niettemin via moraaltheologische en kerkrechtelijke vakliteratuur bekend en moet bovendien ook deel uitgemaakt hebben van de priesteropleidingen.[170] De instructie behelst een verbod op (uitlokking van) seksuele handelingen (met en zonder fysiek contact) in de context van de biecht. Zowel de eigenlijke handelingen als de uitlokking ervan golden als de meest ernstige vorm van klerikaal seksueel misbruik, omdat het in de kern draaide om het misbruik van de sacramentele macht en bevoegdheid waarover priesters beschikken.[171] De middeleeuwse theoloog Thomas van Aquino sprak in dit verband zelfs van spirituele incest.[172] De instructie schreef absolute geheimhouding voor in de kerkelijke (strafrecht)procedures ter afhandeling. Bovendien specificeerde zij drie typen handelingen waarop kerkelijke gezagsdragers kennelijk bijzonder gespitst waren: homoseksuele handelingen tussen clerici onderling of met andere mannen, seks met dieren en seksuele handelingen van welke aard ook met minderjarigen.

Deze instructie illustreert dat kerkelijke gezagsdragers wisten dat een deel van het kerkelijk kader seksueel actief was en ook dat zij beseften welke situaties risicovol waren en welke groepen kwetsbaar. De instructie past in een beleid dat absolute eisen stelde aan een volstrekt kuise levensstijl van priesters en religieuzen, die een onverkorte afwijzing van seksualiteit inhield.

Dergelijke eisen wierpen feitelijk een dam op tegen inzichten over lichamelijke rijpheid vanuit de geestelijke gezondheidszorg. In Nederland hadden psychiaters via de Pastorale Oriënteringscommissie, maar ook in directe con-

tacten met de staf en studenten van grootseminaries, bijgedragen tot een verruiming van de visie op seksualiteit 'als integrerend en geïntegreerd deel van de totale wording tot persoon'. De al even genoemde Utrechtse psychiater Kees Trimbos was bijvoorbeeld betrokken bij besprekingen over Magna Equidem op Dijnselburg in januari 1957, waar een deel van de priesteropleiding van het aartsbisdom Utrecht werd verzorgd. In die besprekingen werd uitdrukkelijk bepaald dat de door de Rooms-Katholieke Kerk aangelegde norm van bewezen kuisheid, namelijk als het uitblijven van enige manifestatie op seksueel gebied, door vertegenwoordigers uit de hoek van de geestelijke gezondheidszorg uitdrukkelijk niet werd overgenomen. Dat uitblijven, zo waarschuwde Trimbos, was geen indicatie van een *habitus castitatis* (kuis gedrag) die het probleem der kuisheid zoals het zich voor priesters stelde, oploste, zoals de kerk wilde. Eerder zou er sprake zijn van het verontrustende tegenovergestelde: een teken van infantiliteit, 'een niet tot volwassenheid gekomen zijn van belangrijke intra-psychische structuren'.[173] Deskundigen als Trimbos bepleitten in dergelijke besprekingen het ontkoppelen van het vraagstuk van de priesterroepingen, dat de kerk inmiddels zeer bezighield, en 'seksuele moeilijkheden'. Die waren geen aanwijzing voor een gebrek aan roeping, maar vooral een nadrukkelijke aansporing voor het inwinnen van echt deskundig advies.

Bestuurlijk was er in de Nederlandse Kerkprovincie sprake van bereidheid om zulke adviezen ernstig te nemen. Feitelijk gebeurde het sinds de eerste helft van de jaren vijftig regelmatig dat psychiaters kerkelijke en religieuze bestuurders op hun verzoek adviseerden over de geschiktheid van kandidaten voor het priesterambt of het kloosterleven. Ook wanneer iemand in het ambt of het klooster moeilijkheden ondervond, wonnen deze bestuurders adviezen bij psychiaters in over de vraag of iemand moest blijven of beter in de wereld kon terugkeren, zoals dat toen heette. Psychiaters vervulden de rol van deskundigen die formeel was voorbehouden aan geestelijken. Precies daaraan – de betrokkenheid van katholieke leken bij kwesties die het kader van de kerk betroffen – bleef de Heilige Stoel ook in de jaren zestig proberen paal en perk te stellen.[174]

De in Nederland gegroeide praktijk bleek op gespannen voet te staan met die in het buitenland: internationaal bestond er een forse reserve tegenover een rol voor psychologen en psychiaters in de beoordeling en begeleiding van seminaristen en priesters op internationaal niveau. Dit werd in 1961 nog eens bevestigd door het verbod van het Heilig Officie seminaristen te laten beoordelen door 'psychoanalisten'.[175]

4.4.1.18. Tussentijdse conclusies

De Onderzoekscommissie stelt vast dat vooroorlogse zedenschandalen de aandacht behalve op homoseksualiteit ook richten op seksuele omgang tussen

volwassenen en minderjarigen. Zulke schandalen werden ook in de pers breed uitgemeten. In het algemeen was de aandacht voor zedelijkheid hoog; datzelfde geldt voor de publicitaire aandacht. Op grond hiervan neemt de Onderzoekscommissie aan dat kerkelijke en religieuze bestuurders niet onkundig zijn geweest van het verschijnsel van seksueel grensoverschrijdend gedrag ten aanzien van minderjarigen. Gegevens uit de archieven van onderwijscongregaties laten zien dat er grond is voor deze aanname. In het bijzonder richtlijnen en gedragsregels laten vanaf het midden van de negentiende eeuw zien dat de besturen van deze congregaties alert waren op het risico van seksueel misbruik van pupillen door leden van de eigen gemeenschap. Deze aandacht loopt als een rode draad door de geschiedenis van deze onderwijscongregaties en kent in de eerste helft van de jaren vijftig zelfs een opleving. Deze opleving verklaart de Onderzoekscommissie uit twee factoren: ten eerste uit de algemene, ook morele restauratietendens in Nederland, ten tweede uit een bredere, politiek-bestuurlijke zorg rond ontucht in het (lager) onderwijs, die voortvloeide uit een kennelijke stijging van het aantal gevallen van ontucht.

Grensoverschrijdend seksueel gedrag van religieuzen tegenover hun pupillen werd vooral afgewezen op morele gronden. Schade aan (eigen) zielenheil moest met name de onderwijsgevende broeders ervan weerhouden zich al te familiair op te stellen tegenover hun leerlingen. Daarnaast waren bestuurders van onderwijscongregaties zeer beducht voor het verlies van aanzien als gevolg van ontuchtgevallen. Deze zorg om de 'eer' van de eigen scholen was, zo werd in de context van het rapport Kempe geconcludeerd, een reflex van alle schoolbestuurders, ongeacht de (niet)confessionele identiteit van hun school. Deze zorg had zowel een ideologische als een materiële kant. Ideologisch waren congregatiebesturen bang dat berichten of geruchten over ontucht op hun scholen schade toe kon brengen aan de reputatie van de rooms-katholieke geloofsgemeenschap. In materiële zin betekenden zulke berichten of geruchten het risico op daling van het leerlingenaantal, daarmee op derving van inkomsten. Uiteindelijk zou men dan de concurrentieslag verliezen die werd geleverd met andere onderwijscongregaties, maar zeker ook met het openbare onderwijs.

De Onderzoekscommissie concludeert op basis van het archiefonderzoek dat van een zwijgcultuur rond seksueel misbruik in de rooms-katholieke gemeenschap op bestuurlijk niveau in de jaren vijftig feitelijk geen sprake was. Gegevens van onderwijscongregaties laten zien dat ook ouders en priesters soms niet schroomden om hun beklag te doen op het optreden of de handelwijze van onderwijsbroeders, als men die als grensoverschrijdend ervoer. Binnen deze congregaties werd bovendien vanaf het midden van de jaren vijftig ook naar strafrechtelijke kaders verwezen. Vertrouwde morele en ideologische interpretatiekaders rond ontucht werden daarmee uitgebreid. Bovendien

maakten congregatiebestuurders hiermee ook duidelijk dat zij degenen die zich schuldig hadden gemaakt aan fysieke handelingen die strafbaar waren onder de Nederlandse wet, daartegen uiteindelijk niet konden beschermen.

Parallel daaraan was er sprake van een tijdelijk verhoogde aandacht bij bisschoppen en hogere oversten voor psychische problemen bij priesters en religieuzen. Deze aandacht spitste zich tussen 1953 en 1955 ook toe op een categorie priesters en priesterreligieuzen die in klinisch-psychiatrische termen als psychopaten werden geclassificeerd. Discussies over de wijze waarop voor deze groep gezorgd moest worden en het beroep dat daarbij gedaan kon worden op professionele hulp uit de hoek van de katholieke psychiatrie. Hoewel de psychische problematiek in den brede werd bediscussieerd, vielen hieronder ook seksuele problemen die te maken hadden met seksueel misbruik. Psychiaters vormden klankbord en toetssteen voor kerkelijke en religieuze bestuurders als het ging om plegers van seksueel misbruik.[176] Inbreng vanuit de psychiatrie garandeerde dat eenzijdig religieus-morele interpretatiekaders verruimd werden met inzichten uit de psychopathologie. Die kaders sloten bovendien aan bij de algemene strafrechttoepassing in Nederland inzake zedendelinquentie. Daarin vervulden psychiaters veelal een scharnierfunctie wanneer het ging om psychiatrische behandeling en trajecten voor resocialisatie van zedendelinquenten.

Uit het archiefonderzoek naar kerkelijke en religieuze bestuursorganen blijkt dat na het midden van de jaren vijftig de relatief grote aandacht voor seksueel misbruik tamelijk abrupt opdroogt, een enkele uitzondering uit de late jaren vijftig en de jaren zestig daargelaten. Min of meer parallel daaraan verdwijnt het onderwerp (behalve in zijn afgeleide vorm van discussie over hulpverlening in het algemeen aan de eigen priesters en religieuzen) van de bestuurlijke agenda van bisschoppen en hogere oversten. Bij dat laatste speelde de toenemende druk vanuit Rome naar alle waarschijnlijkheid een rol. In hoeverre deze druk ook de verklaring biedt voor het 'opdrogen' van sporen in de archieven, kon niet worden vastgesteld, maar laat zich wel vermoeden.

Bij het bovenstaande maakt de Onderzoekscommissie echter nogmaals de kanttekening dat de geconstateerde verhoogde aandacht op het hoogste bestuurlijke niveau relatief was. Seksueel misbruik van minderjarigen was een ondergeschikt onderwerp tussen alle kwesties waarover vooral de bisschoppen zich in de eerste vijftien naoorlogse jaren bogen.

4.4.2. *De jaren zestig: dominantie van de celibaatsdiscussie*

4.4.2.1. Kritiek op het verplichte priestercelibaat

Katholieke vertegenwoordigers uit de geestelijke gezondheidszorg hadden in de jaren vijftig geprobeerd in hun publicaties en in overlegsituaties met ker-

kelijke en religieuze bestuurders te wijzen op de verplichting tot een volstrekt kuis leven als mogelijke oorzaak van psychische moeilijkheden bij priesters en religieuzen. Tegen een celibataire levenswijze als zodanig maakten vooraanstaande psychiaters als Kees Trimbos geen bezwaar. Dat deden zij wel tegen de celibaatsverplichting, zoals die door de juridische koppeling met het priesterambt vorm had gekregen. Wie priester wilde worden, had geen andere keuze dan celibatair leven. Dat behelsde niet enkel het afzien van seksuele activiteit, maar ook van iedere diepere relationele binding. Deze interpretatie vond haar oorsprong in het dualistisch denken over God en mens. In dat denkpatroon ging de liefde voor God voor op die voor mensen. Wie voor het priesterschap of de religieuze levensstaat koos, ging een verbintenis met God aan, en met God alleen. Relaties met familie, verwanten en vrienden moesten daarvoor wijken. De betekenis van het celibaat reikte daarmee veel verder dan het afzien van seksuele ontplooiing of activiteit.[177]

Mannen Gods waren als diens aardse plaatsvervangers getrouwd met de kerk. Via hun volledige inzet en beschikbaarheid voor de zielzorg in die kerk probeerden zij Gods rijk op aarde te verwezenlijken. Analoog aan het biologische voortplantingsproces werd de priester voorgesteld als man Gods, degene die de kerk als Bruid vrucht kon laten dragen. Zulke hoogdravende voorstellingen van het priesterschap waren in de naoorlogse jaren aan steeds meer erosie onderhevig. In romans, films en periodieken werden ze net zo bekritiseerd als het voetstuk waarop deze ambtsdragers om hun bijzondere levenswijze en roeping binnen de eigen kerk waren geplaatst. Aan deze kritiek lagen verschuivingen in het denken over kerk en geloof ten grondslag. Nieuwe theologische stromingen probeerden de menselijke ervaring mee te nemen als grondslag voor de theologiebeoefening. Daarmee kreeg die theologiebeoefening niet alleen een subjectieve dimensie, maar kon ook het eigenlijk historische veranderlijke karakter hiervan niet meer ontkend worden. Dat had het kerkelijk gezag wel stelselmatig gedaan in reactie op de historisch-kritische theologie. De veroordeling van de nouvelle théologie door Pius XII in de encyclieк Humani generis (1950) liet er geen misverstand over bestaan dat hiervan aan katholieke zijde geen sprake kon zijn.

In Nederland was dat laatste scherp duidelijk geworden in het spoor van de visitatie van Tromp. Deze had zich niet alleen gericht op een onwenselijke invloed van niet-leerstellige opvattingen via de geestelijke gezondheidszorg, maar ook op sporen van die nieuwe theologische inzichten en situatie-ethiek. Dat laatste etiket werd geplakt op priesters en theologen die de katholieke moraal niet meer als vaststaand denkstelsel beschouwden, maar deze probeerden te verbinden met moderne filosofische inzichten uit het existentialisme, het personalisme en de fenomenologie om van daaruit tot ethische principes te komen die directer op de menselijke werkelijkheid waren toegesneden.

Tromps visitatie en de daaropvolgende maatregelen tegen enkele Nederlandse priesters en theologen hadden zonneklaar gemaakt dat zulke ontwikkelingen door Rome als onwenselijk werden getaxeerd.

De Nederlandse bisschoppen kwamen begin jaren 1960 in een bestuurlijke spagaat terecht. Die leek met de aankondiging van het Tweede Vaticaans Concilie, door Johannes XXIII in januari 1959, aanvankelijk opgelost. Dat concilie moest immers in het teken staan van het bij de tijd brengen van de Rooms-Katholieke Kerk. In Nederland raakten de verwachtingen van vooral priesters en hoger opgeleide gelovigen behoorlijk opgeschroefd rond dat aggiornamento (aanpassing), zoals het Italiaanse steekwoord voor het kerkelijk vernieuwingsproces luidde. Hoewel dit op meer aspecten van kerk en geloof was gericht, werd nationaal en ook internationaal de aandacht getrokken door de kwestie van de celibaatsverplichting. Discussies cirkelden rond de zelfstandige rol van gewone, niet-gewijde katholieke leken in de eigen kerk. Tijdens het Tweede Vaticaans Concilie werd onderstreept dat iedere gedoopte een kerkelijke taak had. Van priesters werd nu vooral een dienstbaar leiderschap verwacht. Dat stelde nieuwe eisen aan de ambtsdragers, waarvan het celibaat eigenlijk geen functioneel onderdeel meer uitmaakte.[178] De verhouding tussen God en mens verloor haar verticale, hiërarchische dimensies; datzelfde gold ook voor de verhouding tussen Gods aardse plaatsvervangers, de priesters, en gewone katholieken.

In Nederland waren vooral jonge priesters en priesterreligieuzen ten volle bereid fundamentele vragen te stellen over de eigen kerk als instituut en hun eigen binding daaraan. Voldeed de vormgeving en organisatie van de Rooms-Katholieke Kerk nog wel aan de zending die zij in de wereld te vervullen had? Was die vormgeving, het priesterambt niet uitgezonderd, niet een doel op zich geworden, waardoor de kerk steeds verder af was komen te staan van de maatschappij?[179] Discussies over priesterambt en celibaat kregen een stevige impuls door de uitgave *Celibaatscrisis: suggesties van een priester* (1963).[180] Tal van interviews met priesters en uitgetreden priesters in dagbladen en opiniërende katholieke weekbladen als *De Bazuin* en *De Nieuwe Linie* brachten een stroom van ingezonden brieven op gang. De dominicaan Edward Schillebeeckx gaf in televisie-uitzendingen geregeld uitleg over de verhouding van ambt en celibaat. Hij onderstreepte dat er noch in de bijbel, noch in de katholieke theologie als zodanig bewijsplaatsen waren voor de bestaande celibaatsverplichting voor priesters. Daarmee, zo was zijn stelling, werd echter niets afgedaan aan de waarde van het celibaat als persoonlijke keuze. Dat zou ook de lijn worden waarlangs de Nederlandse bisschoppen eind jaren zestig kool en geit probeerden te sparen, toen duidelijk werd dat Rome niet zomaar overstag ging voor de publieke opinie in Nederland waarin bijkans al afscheid was genomen van de celibaatsverplichting.

In de pers en op radio en televisie kregen vooral de negatieve gevolgen van het celibaat veel aandacht, vooral eenzaamheid en seksuele problemen. Onder priesters zelf tekenden zich grofweg drie tendensen ten aanzien van de celibaatsverplichting af. Een deel ijverde ondubbelzinnig voor het gehuwde priesterschap. Daarbij stond nog open of gehuwde mannen tot het priesterschap werden toegelaten, of inmiddels gewijde mannen tot het huwelijk. Dan was er een groep die alles bij het oude wilde laten. Een derde groep, ten slotte, hechtte aan de mogelijkheid om te kiezen voor het celibaat: geen principiële afwijzing, maar de vrijheid om naar vermogen en emotionele draagkracht het celibaat als levensvorm te kiezen.

4.4.2.2. Pogingen tot ontkoppeling van ambt en celibaat

De ambitie om de Rooms-Katholieke Kerk wereldwijd bij de tijd te brengen, bleek uiteindelijk niet gepaard te gaan met een aggiornamento van het priesterschap.[181] Dat was feitelijk al duidelijk doordat het geen thema op de agenda van het Tweede Vaticaans Concilie vormde. De encycliek Sacerdotalis Caelibatus van Paulus VI in 1967 nam vervolgens ieder mogelijk misverstand weg. Het klerikale functieprofiel mocht dan aangepast worden, de eisen die aan de mannen Gods gesteld werden, waaronder de verplichting tot een celibatair bestaan, bleven onveranderd. De bestuurlijke spagaat van de Nederlandse bisschoppen, die even opgelost leek, bleek anno 1967 nog actueel. Om breder geïnformeerd te zijn over de kwestie werden in dat jaar onder leiding van de socioloog Walter Goddijn o.f.m. de voorbereidingen getroffen voor een enquête over het thema onder de Nederlandse geestelijkheid. De resultaten ervan werden in 1969 bekend, nog vóór het priesterambt in januari 1970 tijdens het Pastoraal Concilie in Noordwijkerhout besproken zou worden.[182]

De enquête, afgenomen door het Instituut voor Toegepaste Sociologie in Nijmegen onder meer dan 7300 geestelijken in Nederland, wees uit dat 46 procent voor een ontkoppeling van ambt en celibaat was. Voor 68 procent van de respondenten had het celibaat als zinvolle levensstaat uit persoonlijke, vrije keuze nog grote betekenis. Een meerderheid van de priesters zag er echter geen passend onderscheidingsteken meer in.[183] De Nederlandse bisschoppen bogen zich vervolgens over de vraag hoe verder. Kon het celibaat praktisch functioneel zijn, als men tot ontkoppeling van ambt en celibaat zou besluiten?[184] De liefde voor het celibaat mocht niet platoons blijven en ook niet verdwijnen, zoals in de Oud-Katholieke Kerk na de ontkoppeling in 1922 was gebeurd. Belangrijker was haast nog de kwestie hoe het standpunt van de Nederlandse Kerkprovincie bij de Heilige Stoel in Rome bepleit moest worden. Dat de ontkoppeling conflictstof was, was duidelijk. De beraadslagingen in de Bisschoppenconferentie laten zien dat de bisschoppen zich dat realiseerden en het conflict hierover met Rome niet schuwden, als zij dit in hun geweten onvermijdelijk achtten.[185]

Op 23 november 1969 belegden de bisschoppen een extra ingelaste bijeenkomst over de kwestie rond de celibaatsverplichting.[186] Kardinaal Alfrink legde bij die gelegenheid drie kwesties voor. Ten eerste moesten de bisschoppen zich uitspreken over de priesterwijding van gehuwde mannen. Daarover was consensus en dit leek ook internationaal op draagvlak te kunnen rekenen gezien het pleidooi dat de Belgische kardinaal Suenens hiervoor publiekelijk in juli dat jaar had gehouden. Ten tweede konden de bisschoppen toekomstige wijdelingen laten kiezen: wel of geen celibaat. Alfrink had daar zelf geen bezwaar tegen, omdat het volgens hem nodig was voor de rekrutering van jonge priesters. Wel vond de kardinaal dat de wijdeling bij de wijding definitief moest kiezen en dat impliceerde dat hij niet zo'n voorstander was van het trouwen van priesters. De Groningse bisschop Möller viel hem bij in het pleidooi voor vrije keuze, gesteund door zijn diocesane pastorale raad. Die was voor de afschaffing van het verplichte celibaat en zette ook de geestelijke gezondheid van de eigen priesters als argument in: 'Argumenten die daarvoor werden aangevoerd zijn de gewijzigde beleving van het huwelijk – het wordt minder dan in het verleden gezien in functie van gemeenschap en meer in functie van de persoonlijke zelfwording – en de veel voorkomende psychische verwringingen bij celibatairen.' Ten derde was de vraag of de bisschoppen priesters in functie zouden handhaven die bij hun wijding het celibaat op zich hebben genomen, maar later alsnog waren getrouwd. Die mogelijkheid wilden de bisschoppen alleen onder bepaalde voorwaarden open houden. Wat de tweede mogelijkheid betreft stelde kardinaal Alfrink dat na de wijding een priester niet meer zou kunnen huwen. Zijn levensstaat lag dus bij de wijding vast.

Vervolgens kwam ter tafel hoe en wanneer het episcopaat deze zienswijze in Rome over het voetlicht zou brengen. Monseigneur E. van Breda nam het voortouw: 'De bisschoppen zullen naar Rome moeten gaan om hun beleid toe te lichten en te zeggen: "Dit achten wij voor onze Kerk noodzakelijk. Gaat U met ons mee?" Wanneer in Rome geen openheid zal blijken te bestaan, kunnen de bisschoppen zeggen: "Wij kunnen er dan geen verantwoordelijkheid meer voor nemen dat onze priesters het celibaat niet meer onderhouden. We zien geen kans om het te urgeren."'

De argumentatie van de bisschoppen voor ontkoppeling van ambt en celibaat wijst op grondige verschuivingen in het denken van het hoogste bestuurlijke niveau van de Nederlandse Kerkprovincie. De visie die Möller vanuit Groningen inbracht laat de directe wisselwerking zien tussen de 'opwaardering' van het huwelijk en de 'afwaardering' van het celibaat. Van oudsher gold een celibatair leven als meer en hoger in katholieke kring, en was het huwelijksleven second best. In de moderne samenleving was juist het omgekeerde het geval en die omkering deed ook in katholieke kring opgeld. Dit spoorde met de grotere betekenis die aan lichamelijkheid en seksualiteit werden toege-

kend. Mede onder invloed van de moderne menswetenschappen raakte seksualiteit betrekkelijk snel uit de taboesfeer en werd het – ook door toedoen van de voormannen en voorvrouwen van de geestelijke gezondheidszorg – als integraal en ook integrerend onderdeel van het menselijk bestaan beschouwd. Daarmee kwam seksualiteit in katholieke kring uit het register zonde en moreel verval. De katholieke moraal, waarin dat register zo stevig had geworteld, was sinds de tweede helft van de jaren vijftig steeds nadrukkelijker bekritiseerd als te eenzijdig en in louter repressieve zin op het seksuele gericht.[187]

4.4.2.3. Bisschoppen in een lastig parket

De bestuurlijke druk op het Nederlands episcopaat nam tijdens de zittingen van het Pastoraal Concilie (1968-1970) toe. Jonge priesters zegden eenzijdig hun celibaatsverplichting op, niet omdat ze wilde trouwen, maar omdat het celibaat volgens hen een kerkelijk machtsmiddel was. Een groeiend aantal priesters en priesterreligieuzen was niet meer bereid verdere discussie over ontkoppeling af te wachten. In de Bisschoppenconferentie circuleerden lijstjes met de aantallen dispensatieaanvragen. Waren dat er in 1964 nog maar zes geweest, in 1969 bleek dit aantal exponentieel gegroeid tot 205, met de bisdommen Den Bosch (58), Rotterdam (40) en Haarlem (40) als koplopers. Het aantal wijdelingen liep in hoog tempo terug tot iets meer dan honderd in 1969. Het aantal eerstejaars priesterstudenten gaf niet veel hoop dat het almaar nijpender priestertekort in Nederland opgelost kon worden. Waren dat er in 1950 nog 673 – en was er toen al reden tot bezorgdheid geweest ten aanzien van de voorzieningen in de zielzorg – in 1969 was het aantal studenten teruggelopen tot honderd.[188] Bij de priesterreligieuzen, op wie na de Tweede Wereldoorlog een veel groter beroep was gedaan voor de parochiale zielzorg, was de situatie nog slechter.[189]

Terwijl het Nederlandse episcopaat, net als de provinciale oversten van ordes, priester- en broedercongregaties, oog had voor structurele verklaringen voor de uittocht en het gebrek aan animo voor het priesterschap en het religieuze leven bij jongere generaties, hielden Romeinse bestuursorganen vast aan individuele en ook individualiserende verklaring. Uittreders en ambtsverlaters hadden hun roeping niet waar kunnen maken, heette het, waren hun idealisme kwijt en bleken niet opgewassen tegen het celibaat. De al genoemde encycliek Sacerdotalis caelibatus uit 1967 echode deze retoriek.[190] Datzelfde gold ook voor de stapeling van kerkelijke documenten waarin sinds begin jaren vijftig almaar werd gehamerd op een betere selectie van kandidaten voor het priesterschap en het religieuze leven.[191] Omdat voor het hoogste kerkelijke gezag de ontkoppeling van priesterambt en celibaat geen thema was, golden pogingen om deze wel ter discussie te stellen als teken van gebrekkige loyaliteit aan de kerkelijke hiërarchie.[192]

Dit betekende in januari 1970 ook spitsroeden lopen voor het Nederlandse episcopaat, toen het Pastoraal Concilie zich tijdens de vijfde en laatste zitting 'met overweldigende meerderheid' uitsprak ' tegen bestendiging van de celibaatsplicht en vóór ontkoppeling van priesterambt en celibaat'.[193] Op 13 januari 1970 beraadden de bisschoppen zich over de tekst waarmee zij de uitkomst van het conciliebeeraad wereldkundig zouden maken.[194] Op 19 januari volgde een perscommuniqué, na overleg met de oversten van de mannenordes en priestercongregaties. Hierin gaven de bisschoppen aan dat: '(...) hun geloofsgemeenschap ermee gebaat zou zijn, als naast het in duidelijke vrijheid gekozen celibataire priesterschap in de Latijnse Kerk de gehuwde priester toegelaten zou kunnen worden, doordat gehuwden tot priester worde gewijd en doordat in speciale gevallen priesters, die in het huwelijk zijn getreden, onder bepaalde voorwaarden in de ambtsbediening worden hersteld.'[195]

Het communiqué geeft er blijk van dat de bisschoppen beseften met dit pleidooi niet de gehele eigen achterban van dienst te zijn. Ook wist men terdege dat 'geen enkele kerkprovincie dit [de ontkoppeling] kon realiseren zonder overleg met de Heilige Vader en met de wereldkerk'. In *de Volkskrant* werd gesproken van een moedig besluit: '(...) het hoge woord is eruit. De Nederlandse bisschoppen hebben als eerste nationaal episcopaat openlijk laten weten dat zij ook gehuwden als priester wensen te accepteren en dat zij hun beleid daarop gaan richten.'[196]

Vanuit Rome volgde echter geen bijval, zo bleek in het gesprek dat Alfrink eind januari met de pauselijk gezant had. Op zondag 1 februari 1970 kwamen de bisschoppen aan de Maliebaan in Utrecht bijeen en liet Alfrink weten dat 'de nuntius [pauselijk gezant] (...) op het curiale standpunt [staat]; het celibaat blijft gehandhaafd'.[197] Alfrink had vervolgens nog een (geheime) ontmoeting in Parijs met kardinaal Jean-Marie Villot, die de functie van kardinaal-staatssecretaris vervulde, die hij met statistieken en prognoses ervan probeerde te overtuigen dat Nederland een dermate ernstig priestertekort wachtte, dat de zienswijze van het episcopaat gerechtvaardigd was.[198] Alfrink moest evenwel wachten tot 5 juli 1970 voor een onderhoud met paus Paulus VI. Die liet weten dat de kardinaal de wensen van de Nederlandse bisschoppen op de wereldsynode van bisschoppen in 1972 aan de orde moest stellen.

In eigen land zat er weinig anders op dan de handdoek in de ring te werpen. Dit gebeurde in een brief van de bisschoppen aan hun priesters van 11 augustus 1970: 'Wij hebben in de laatste tijd kunnen konstateren, dat er bij een deel van U bepaalde verwachtingen waren gegroeid, die in gesprekken en gedachtewisselingen naar voren kwamen. Verwachtingen alsof binnen afzienbare tijd de celibaatsverplichting zou zijn afgeschaft doordat van te wijden priesters niet meer de celibataire levensstaat gevraagd zou worden en/of doordat het aan ieder gewijde priester vrij zou staan in die staat te volharden of te hu-

wen naar eigen keuze. Wij zouden erop willen wijzen, dat deze verwachtingen geen reëel fundament konden vinden in onze verklaring van 19 januari jl. [...] De resultaten van de in Rome gevoerde besprekingen zijn U uit het communiqué van 30 juli jl bekend. De H. Vader, die zich hierin over het algemeen door de bisschoppen van de Kerk gesteund weet, ziet het in geweten als zijn opdracht geen verandering aan te brengen in de celibaatsordening, zoals die sinds zoveel eeuwen in de Kerk bestaat.'[199]

4.4.3. *Jaren zeventig en tachtig*

De significante toename van het aantal ambtsverlatingen en uittredingen van (priester)religieuzen, en vooral de publicitaire aandacht daarvoor, had sinds 1966 aan de bestuurlijke verlegenheid bijgedragen.[200] Daaraan werd enigszins tegemoetgekomen door de betrekkelijk soepele opstelling van Rome jegens aanvragen tot laïcisatie. Daardoor konden spijtoptanten onder de priesters volgens de in het kerkrecht geldende richtlijnen ontheven worden van hun celibaatsverplichting en in de lekenstand terugkeren. Voor degenen die een kerkelijk huwelijk wilden aangaan, was dit van belang. Deze betrekkelijke soepelheid in de processen van laïcisatie heeft geduurd tot eind jaren zeventig, toen in Johannes Paulus II een nieuw, jonge en energieke paus aangetreden was, die vasthield aan de waardigheid en betekenis van het celibaat als pijler van het priesterambt.[201] Dat nam niet weg dat deze aanvragen behoorlijk wat bestuurlijke energie vergden. Het Kaski becijferde dat tussen 1965 en 1974 het aantal seculiere en reguliere priesters van 13.570 daalde tot 11.189, een afname over tien jaar tijd van 17,5 procent.[202]

De bestuurlijke aandacht concentreerde zich enerzijds op de hulpverlening aan eigen priesters en religieuzen met psychische of existentiële moeilijkheden die sinds het einde van de jaren zestig geïnstitutionaliseerd was geraakt. Die hulpverlening was deels gericht op degenen die van plan waren te vertrekken, deels op degenen die die stap niet wilden of konden zetten. Die verlegenheid werd langs twee lijnen opgelost, die representatief zijn voor grofweg twee stromingen die zich onder kerkelijke bestuurders en hogere oversten aftekenden, niet alleen in Nederland. De eerste lijn is die van de hulpverlening aan priesters en religieuzen met psychische of existentiële moeilijkheden. Daarin kon betrekkelijk veel aandacht geschonken worden aan de feitelijke problemen waarmee priesters en religieuzen worstelden. Die problemen waren deels verscherpt doordat het proces van kerkelijke vernieuwing, culminerend in de celibaatsdiscussie, gestokt leek te zijn. Anderzijds was de bestuurlijke aandacht ook gericht op het aantrekken van nieuw kader en in dat verband daarmee ook op de noodzaak van selectie.

De tweede lijn betreft psychologische testen als instrument om kandidaten voor het priesterschap of het religieuze leven adequaat te selecteren of be-

stuurlijke beslissingen over opleiding of standplaatsen te ondersteunen. Ook die lijn wortelt in een veel oudere praktijk van advisering door deskundigen in de geestelijke gezondheidszorg aan kerkelijke en religieuze bestuurders en individuele hulpverlening.

4.4.3.1. Organisatie van de hulpverlening aan priesters en religieuzen[203]

De hulpverlening aan priesters en religieuzen was sinds 1967 georganiseerd in het Centraal Adviesbureau voor Priesters en Religieuzen, oftewel het Caper. Dit werd in de aanloop gedragen door de Nederlandse bisschoppen, het presidium van de Stichting Nederlandse Priesterreligieuzen (SNPR) en vertegenwoordigers van het Katholiek Nationaal Bureau voor Geestelijke Gezondheidszorg (KNBGG). Aan de stichting ging intensief overleg vooraf sinds 1963. Tot 1990 werd het Caper gefinancierd door de bisschoppen en de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR) en haar rechtsvoorgangers. Bij het Caper meldden zich priesters, maar vooral religieuzen met zeer uiteenlopende hulpvragen. Seksueel misbruik behoorde daartoe, en het Caper had zowel slachtoffers als plegers als cliënten. Dat gold ook voor de afgeslankte opvolger ervan, het Sociaal Pastoraal Adviesbureau (SPA).

Doelgroep van het Caper waren priesters en religieuzen. Doelstelling was diepgaande en deskundige hulp bieden aan priesters en kloosterlingen, die een crisis doormaken (of nog zullen doormaken) in de beleving van hun ambt of religieuze staat. In de pers werd bij de oprichting uitgelegd dat die problemen konden liggen in hun werk- en leefmilieu, dat 'ernstige spanningen kan oproepen die bij verschillenden nog versterkt kunnen worden door het feit, dat zij celibatair leven'. De actuele situatie was zodanig dat er eerder sprake was van een algemene crisis rond kerk en geloof in de moderne wereld. Hulp werd geboden aan degenen die het priesterambt of kloostergemeenschap inmiddels hadden verlaten, aan degenen die overwogen dat te doen en aan degenen die dat juist niet wilden maar niet wisten hoe nu verder. Dat laatst werd in de pers beschreven als een gevolg van de kerkelijke vernieuwing die bij tal van priesters en religieuzen tot een soort desoriëntatie had geleid: op hun levensstaat en op hun werkveld. 'De bedoeling is priesters en religieuzen bij te staan om te komen tot een zo volwassen mogelijke beslissing en om de consequenties van deze beslissing te kunnen verwerken.'[204]

In de aanloop naar de oprichting van het Caper dachten de bisschoppen vooral in termen van geloofsproblemen.[205] Die troffen een bredere groep met ongespecificeerde psychische moeilijkheden, waartoe mogelijk ook priesters en religieuzen behoorden die zich schuldig hadden gemaakt aan seksueel misbruik van minderjarigen. Deze opstelling verheldert hoe zij de eigen verantwoordelijkheid in dezen zagen en vormgaven. Dit kan nauwelijks losgezien worden van de internationale druk binnen de Rooms-Katholieke Kerk op ge-

zagsdragers om controle te houden op alles wat met het eigen kerkelijke kader te maken had en de regie in geen geval uit handen te geven aan niet-klerikale deskundigen. De bisschoppen weigerden de zorg voor de eigen priesters op te geven. Zij onderscheidden eigenlijk drie typen hulp: geestelijk, psychisch en sociaal. De eerste vorm, geestelijke hulp, beschouwden zij als hun eigen verantwoordelijkheid. Sterker nog, aartsbisschop Alfrink verwoordde in de vergadering van bisschoppen op 24 augustus 1965 expliciet zijn bezwaar tegen het plan van de overleggroep. Dit leunde veel te zwaar aan tegen de principes van de geestelijke gezondheidszorg en veel te weinig tegen de eigenlijk-verantwoordelijken ten aanzien van de priesters, zijnde de bisschoppen.[206]

Dat de bisschoppen – overigens evenals de hogere religieuze oversten – vasthielden aan hun verantwoordelijkheid voor de nieuwe vorm van hulpverlening, had ook te maken met 'het secretum': wat er speelde in de levens van priesters en religieuzen was doorgaans per definitie van vertrouwelijke aard. Hulpvragen moesten daarom liefst in handen van ervaren priesters worden gegeven. Wat verder benoemd werd, was de spanning tussen verantwoordelijkheid (van bisschoppen en hogere oversten) en vertrouwelijkheid (gewenst vanuit het perspectief van hulp vragende priesters). Verantwoordelijkheid vergde namelijk ook geïnformeerd zijn, wilden de bisschoppen niet zomaar voor voldongen feiten komen te staan.

Vanuit het KNBGG-bestuur gezien viel een deel van de beoogde hulpverlening domweg buiten de competentie van de bisschoppen. De waarborg dat die hulp in 'psychisch-hygiënisch opzicht' goed geregeld was lag in het feit dat de KNBGG uiteindelijk drie in plaats van twee bestuursleden voor het Caper mocht aanwijzen, van wie Nico Vendrik er een was. Vendrik ontdekte al snel dat de ambitie van Caper om inderdaad een centrale instantie van landelijke allure te worden, zou stranden op de bestuurlijke autonomie van de afzonderlijke bisschoppen. Hij legde het grondplan voor een regionale aanpak neer: een lijst per provincie van in totaal 32 katholieke psychiaters en psychologen, en 41 pastorale vertrouwensmannen, in meerderheid geestelijken.[207] Zo probeerde Vendrik een mouw te passen aan de multidisciplinaire taakstelling, het brede scala aan hulpvragen, de aansluiting met het veld van de geestelijke gezondheidszorg en ten slotte de vrijheid van kerkelijke en religieuze oversten (en vanaf midden jaren zeventig van de cliënten zelf) om te kiezen voor specifieke hulpverlening en hulpverleners. Het Caper fungeerden als vraagbaak en gids.

Het eerste decennium van het Caper viel samen met het verhoogde aantal ambtsverlatingen en uittredingen. Omdat het hulp bood bij die ingrijpende stap kreeg het Caper als snel de naam een uittredebureau te zijn. Eind jaren zeventig ontstond er ophef rond het Caper dat volgens bisschop Gijsen van Roermond vooral seksuele adviezen aan priesters en religieuzen gaf. In 1980 en 1981 stond het Caper ook op de agenda van de Bisschoppenconferentie. De

discussies laten duidelijk zien dat enkele bisschoppen groeiende aarzelingen hadden bij de manier waarop dit bureau buiten kerkelijke kaders opereerde. Meer precies ging het om de visie van Caper op haar werk, maar de financiering werd aangegrepen voor pogingen tot meer controle.[208] Eind 1981 kreeg het toenmalige bestuur van Caper drie vragen voorgelegd, onder andere naar de visie op het eigen voortbestaan.[209] De bisschoppen bespraken dit onderwerp in aanwezigheid van de twee door de Bisschoppenconferentie benoemde bestuursleden, vicaris J. Martin en professor dr. F. de Grijs, die ook bij de oprichting was betrokken. Hierbij kwam ter sprake dat het werkterrein van het Caper zich 'in het niemandsland tussen forum externum en forum internum' bevond en daarmee niet louter zaken betrof die als persoonlijk en privé beschouwd konden worden. Bisschop Gijsen van Roermond legde de vraag voor of het Caper 'zich principieel op de lijn van de voorschriften en overtuigingen van de kerk stelt of hoeven de stafleden van het Caper dit niet te doen'. En daar wrong kennelijk ook de schoen bij zijn collega Simonis, die naar eigen zeggen tevergeefs had geprobeerd 'om priesters, die in persoonlijke moeilijkheden verkeerden, te verwijzen naar wijze priesters in mijn bisdom, maar ze gaven de voorkeur aan het Caper'. De subsidie voor het Caper was verzekerd omdat vijf van de zeven bisschoppen hiermee instemden.

Voortzetting van financiering stond in 1985 hernieuwd op de agenda. Ook toen was er nog een meerderheid in het bisschoppencollege voor te vinden, hoewel het aantal tegenstemmers met inbegrip van de hulpbisschoppen wel was toegenomen.[210] In 1990 volgde uiteindelijk de opheffing. Ongeveer twintig ordes en congregaties (veelal priesterreligieuzen) besloten tot een Caper-nieuwe-stijl in afgeslankte vorm. Over wat er voor diocesane priesters geregeld moest worden, was onduidelijk. Deels ondervonden die steun 'in regionale verbanden, bij de deken, in een jaargroep. Het aantal bekwame geestelijke begeleiders is duidelijk verminderd. Gedeeltelijk worden problemen opgevangen door een personeelsfunctionaris. Soms wordt er door een hulpzoekende met teveel mensen over zijn situatie gesproken: met niemand komt men tot een werkelijk goed gesprek of advies. Daarom is een algemeen bekend adres waarnaar verwezen kan worden ook nu nog van groot belang'.[211]

4.4.3.2. Hulpverlening aan plegers van seksueel misbruik vanuit Caper en SPA

Sinds de jaren zeventig is de praktijk van hulpverlening aan priesters en religieuzen met meestal ongespecificeerde moeilijkheden in toenemende mate van het intramurale naar het extramurale circuit verschoven. In de organisatie van die hulpverlening speelden kerkelijke en religieuze oversten sindsdien vaak ook een andere rol, omdat hun verhouding met hun 'onderdanen' ingrijpend was gewijzigd. Een hiërarchische bestuurlijke aansturing was inmiddels gewijzigd in een meer persoonsgerichte aansturing. Daardoor was de privacy

van priesters en religieuzen in een hulpverleningssituatie beter gewaarborgd dan in de decennia daarvoor.

Voor het onderzoek heeft dit wel tot gevolg gehad dat de Onderzoekscommissie voor de periode vanaf de jaren zeventig vooral moet steunen op indirecte waarnemingen betreffende de rol van vrij gevestigde psychotherapeuten, psychiaters en psychologen, die door plegers van seksueel misbruik zijn geconsulteerd vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw. Van sommige deskundigen is bekend dat zij nauwe contacten onderhielden met de besturen van ordes en congregaties, waarvan zij ook leden in behandeling hadden – overigens lang niet altijd wegens seksueel misbruik. Van uitwisseling met behandelaars die eveneens in het kerkelijk-religieuze circuit actief waren, was echter nauwelijks sprake.[212] Nader onderzoek op dit punt is beslist wenselijk. Betrokken priesters en religieuzen konden doorgaans zelf hun behandelaar kiezen, ook als behandeling deel uitmaakte van voorwaardelijke veroordeling of sepot wegens seksueel misbruik van minderjarigen. De indruk bestaat dat keuzes werden beïnvloed door de aard van de problematiek, maar mogelijk ook door de ervaring van behandelaars met deze specifieke categorie cliënten en de eisen van hun priesterlijke of religieuze levensstaat.

Vooralsnog presenteert de Onderzoekscommissie haar eerste en voorlopige bevindingen op basis van gegevens over het Caper. Het Caper gaf advies, begeleiding en therapie aan priesters en religieuzen in psychische nood. Die kon veroorzaakt zijn door problemen met het religieuze leven nieuwe stijl, waarin individuele verantwoordelijkheid een grotere rol speelde, de wens om uit te treden, of het leven na de uittrede. Seksuele problemen, relaties, maar ook ontspoorde pastorale relaties en misbruik vormden aanleiding voor hulpvragen.[213] Incidenteel kregen de medewerkers van het Caper ook te maken met plegers van seksueel misbruik.

Begin jaren tachtig behandelde zuster Florentina van Calsteren, Caper-medewerkster en psychologe, een broeder van Amsterdam, over wie klachten in de communiteit waren. De betrokkene werkte in Harreveld, het (her)opvoedingsinstituut dat deze broedercongregatie sinds het begin van de twintigste eeuw bediende. Er was inmiddels een scheiding aangebracht tussen de leefomgeving van de broeders en die van de pupillen in deze instelling. De klachten over deze broeder betroffen het ontvangen van jongens op zijn kamer. Onder medebroeders stond hij bekend als 'flikker'. De toenmalige algemeenoverste, Dalmatius van Heel, trad op en verbood de broeder expliciet (nachtelijk) jongensbezoek te ontvangen. Een definitieve maatregel volgde nadat de Gooise Stichting voor Jeugd & Gezin, die pupillen in Harreveld plaatste, per brief in het voorjaar van 1982 klaagde over herhaaldelijk nachtelijk bezoek, alcoholgebruik, avondlijke vecht- en stoeipartijen. Daarop werd de broeder ieder contact met jongens van Harreveld verboden door de pedagogisch di-

recteur van de instelling. Hij werd bovendien nog datzelfde jaar 1982 uit huis geplaatst als gevolg van een consult met zuster Florentina van het Caper. De betrokken broeder vroeg in 1983 bij de bisschop van Haarlem, onder wie de broeders van Amsterdam ressorteerden, ontslag van zijn geloften. Dat werd door de algemeen-overste, broeder Dalmatius, ondersteund door er op te wijzen dat de wijze van omgaan met jongeren door betrokken broeder een gevaar was, zowel voor de communiteit in Harreveld als voor de congregatie.[214]

Zuster Christa Schrama volgde zuster Van Calsteren op in 1983.[215] Zij was opgeleid als maatschappelijk werkster en beschikte over een brede werkervaring in en buiten Nederland, onder andere in de reclassering. Zij was tot 1990 werkzaam voor het Caper en vertelde de Onderzoekscommissie dat zij in die periode minder met plegers van seksueel misbruik te maken heeft gehad, dan in de context van het SPA. SPA staat voor Sociaal Pastoraal Adviesbureau, dat door toedoen van de Samenwerking Nederlandse Priesterreligieuzen (SNPR) en de Samenwerking Nederlandse Broedercongregaties (SBCN) in 1990 gestart kon worden. Toen werd duidelijk dat het Caper het financieel-organisatorisch niet kon redden omdat de zustercongregaties hun ruime financiële steun aan het Caper beëindigden wegens de opvatting dat de zusters ook wel naar het RIAGG zouden kunnen gaan voor hulp.

Samen met pater dr. A.A.J. (Toon) Pfaff m.s.f., leidde Schrama het SPA. Ze werd hierbij gesteund door de psychoanalyticus prof. dr. H.P.J. (Harry) Stroeken, toentertijd hoogleraar godsdienstpsychologie aan de Universiteit van Leiden. Vanuit haar ervaring bij het SPA liet zij de Onderzoekscommissie weten dat maar een beperkte groep (potentiële) plegers van seksueel misbruik zich meldde. Het SPA had zo'n vijftig cliënten per jaar, waarbij de verhouding mannelijke en vrouwelijke religieuzen 2:5 was. Het aantal cliënten onder hen dat hulp zocht wegens grensoverschrijdend seksueel gedrag tegenover minderjarigen was zeer klein. In deze gevallen overlegde zuster Schrama met Stroeken, verwees ook naar hem door of verwees in overleg met hem door naar therapeuten die gespecialiseerd waren in de behandeling van misbruikplegers, zoals orthopedagoog Ruud Bullens, een veel geraadpleegde getuigedeskundige bij zedenzaken met jeugdige slachtoffers.

In haar Caper-periode heeft zuster Schrama éénmaal te maken gehad met een pedoseksuele diocesane priester, die zelf de behandeling met haar afbrak toen zij niet meeging in zijn redenering dat seksuele relaties met minderjarigen geen kwaad konden. Pedoseksuelen, zegt zij vanuit haar hulpverleningspraktijk, streven uiteindelijk naar een vorm van penetratie, denken dat kinderen daar plezier aan beleven en dat de maatschappij hen – plegers en slachtoffers – dit plezier niet gunt. Pedofielen fantaseren vooral over seksuele handelingen met kinderen en zien – ook vanuit een angstige aanleg – veelal af van handelingen die kinderen fysiek beschadigen.

Hoe hulpverlening er in de praktijk uitzag, verheldert zij aan de hand van een voorbeeld van een priesterreligieus die veroordeeld was wegens seksuele omgang met achttien pubers. Schrama adviseerde de provinciale overste excuses aan te bieden aan de ouders van de slachtoffers. Zij regelde opvang voor de pleger in een klooster van priesterreligieuzen, waar hij in afwachting van de rechtszaak kon blijven. Zij heeft hem begeleid bij de rechtszaak, waar zij – gesteund door haar achtergrond in de reclassering – de rechter ook tekst en uitleg gaf over de achtergrond van de religieus en zijn situatie in de eigen priestercongregatie. Na zijn detentie, reclassering en therapie bij Bullens vond de betrokkene zijn draai opnieuw in de hulpverlening. Haar inzet voor hem stond voor Schrama in verhouding tot haar overtuiging dat hij niet zou recidiveren. Daarvoor heeft zij, naar eigen zeggen, als hulpverlener in de loop der jaren een zesde zintuig ontwikkeld. Ze heeft nooit meegemaakt dat iemand van wie ze dacht dat die niet zou recidiveren, dat toch deed. Dat verklaart zij ook uit het feit dat zij plegers op wie zij geen vat kreeg doorverwees, onder andere naar haar eigen supervisor Stroeken.

In de organisatie van de behandeling speelde het contact met de overste van (priester)religieuzen altijd een belangrijke rol. Privacy van de cliënt woog dan minder zwaar, legde zij de Onderzoekscommissie uit, vooral omdat de verantwoordelijke provinciale of algemeen-overste al op de hoogte was en vaak ook degene die de persoon in kwestie naar Caper of SPA had doorverwezen. Steun van die oversten was vooral nodig in die gevallen waarin plegers niet de gevolgen onder ogen wilden zien van hun daden. Ze begrepen niet dat ze een strafbaar feit hadden gepleegd, dat ze niet in een bepaald werkveld konden blijven of dat ze niet naar een specifieke standplaats konden terugkeren.

Gevraagd naar de rol van het celibaat bij seksueel misbruik van minderjarigen stelt Schrama zich vanuit haar ervaring als hulpverlener op het standpunt dat die relatie er is, maar dat het doorgaans geen verband betreft dat vanuit (pedo)seksuele behoeften verklaard kan worden. Volgens haar kan het celibaat vooral veel eenzaamheid in de hand werken. Niet iedereen was of is daar op voorbereid. Die eenzaamheid trof vooral mannen die vanuit hun opleiding niet goed waren voorbereid op het leggen van contacten buiten de eigen groep. Het ging daarbij bijvoorbeeld om jongens die vanaf hun twaalfde vooral het kleinseminarie en vervolgens het grootseminarie van binnen hadden gezien, en daar alleen met gelijkgezinden en superieuren waren omgegaan, in een strikt hiërarchisch georganiseerde, tamelijk kille leefwereld, waarin alleen een fijnmazig egoïsme overleving kon garanderen.[216] Voor broederreligieuzen zag het traject afgezien van het veel lagere opleidingsniveau, er nauwelijks anders uit: juvenaat, postulaat, noviciaat en vervolgens in een eigen klooster of instelling aan het werk. Voor hen bestond seksualiteit in dat hele traject niet. De zwijgcultuur rond seksualiteit en ook rond seksuele activiteit droeg bij aan

de soms broeierige sfeer die in kloosters en instellingen kon ontstaan en soms ook tot ontlading kon komen.

Uit ervaring weet ze hoe belangrijk de medewerking van provinciaals aan behandeltrajecten was. Maar daarop kon ze niet altijd rekenen. Sommigen hielden vast aan een spiritueel penitentiepakket van biechten, gebed en geestelijke boetedoeningen. Dat was in haar optiek niet meer dan symptoombestrijding, waarna het gewoon wachten was op recidive. Even sceptisch en kritisch is zij over de therapie toegesneden op priesters en religieuzen, zoals die in de Verenigde Staten wel wordt aangeboden door gemeenschappen van priesterreligieuzen. Na een verblijf aldaar – meestal enkele maanden tot een half jaar – krijgen plegers een rapport mee waar 'in een aantal gevallen natuurlijk helemaal niets in staat, maar waar die provinciaal tegenover mij mee gaat schermen omdat daar in staat dat die man [pleger] gewoon weer aan de slag kan'. Het al te grote vertrouwen van provinciale en algemeen-oversten in zulke instituten verklaart zij mede uit het toenemende priestertekort. Men is de afgelopen decennia noodgedwongen zuiniger geworden op de eigen mensen en dan verwelkomt men iedere geruststelling.

4.4.3.3 Selecteren en beoordelen

Een andere manier om het aantal uittredingen te verminderen was meer aandacht schenken aan testen en selecteren van kandidaten voor het priesterschap en het religieuze leven. Dat gold zowel 'aan de poort' als bij overplaatsing naar specifieke standplaatsen en bij herintrede na het plegen van seksueel misbruik. Vanaf de jaren vijftig werd in kerkelijk-bestuurlijke kring de noodzaak van een betere selectie van kandidaten onderkend. Het belang hiervan werd vanuit Rome via tal van kerkelijke documenten onderstreept. Eind jaren zestig richtte de discussie zich op de instrumenten van selectie en behandeling van seminaristen, aangereikt door een groep psychiaters en psychologen, die als goed katholiek te boek stonden.

De ironie van de geschiedenis wilde dat hiertoe Anna Terruwe behoorde, wier psychotherapeutische praktijk anno 1956 nog was veroordeeld vanuit het Heilig Officie, maar wier werk in Engelse vertaling vanaf begin jaren zestig op een warm onthaal in klerikaal-religieuze kring in de Verenigde Staten kon rekenen. In een evaluatie die zij samen met de Nederlands-Amerikaanse psychiater Conrad Baars (1919-1981) in 1970 op uitnodiging voor de Synode van Bisschoppen[217] in Rome hield, becijferden beiden op grond van hun ervaring met de behandeling van priesters, religieuzen en seminaristen dat twintig tot vijfentwintig procent van de Amerikaanse priesters ernstige psychiatrische problemen had. Naar schatting zestig tot zeventig procent leed volgens hen onder geestelijke onrijpheid die als psychoseksuele onrijpheid werd gepreciseerd. Deze trad aan de dag doordat deze mannen zich niet aan het celibaat hielden,

maar heteroseksueel of homoseksueel actief waren.[218] Baars, die Terruwes werk in het Engels had vertaald, stond aan de basis van het House of Affirmation in Whitinsville, Massachusetts, een internationaal therapeutisch centrum voor geestelijken en religieuzen, waar – naar veel later zou blijken – ook plegers van seksueel misbruik van minderjarigen werden behandeld.[219] Dit werd in 1974 feestelijk geopend door kardinaal Alfrink, die bij die gelegenheid een directe link legde tussen dit centrum en de 'moderne psychologische kennis en ervaring van de Nederlandse psychiater dr. A. Terruwe uit Nijmegen'.[220]

Van Terruwe en Baars is bijvoorbeeld bekend dat zij ondubbelzinnig aan de kant van de kerkelijke hiërarchie stonden, dat voor hen de Katholieke Kerk zonder priesters niet denkbaar was en dat zij groot vertrouwen hadden in de behandelbaarheid van wat zij als 'geestelijke onrijpheid' diagnosticeerden. Zij achtten zichzelf in staat de 'clerical drop-out' van wat zij een emotioneel onderontwikkelde geestelijkheid noemden, te kenteren. Zij plaatsten bij het celibaat als zodanig geen vraagtekens, enkel bij de mogelijkheden van individuele mannen om hun leven volgens die verplichting in te richten. Deze benadering paste naadloos bij de Romeinse vasthoudendheid ten aanzien van het verplichte celibaat, dat de hoeksteen bleef van het priesterschap als dragend organisatieprincipe van de internationale Rooms-Katholieke Kerk.

Psychologische testen maakten in Nederland deel uit van een bredere tendens tot professionalisering van de priesteropleiding en het priesterambt. Die tendens tekende zich medio jaren zestig af bij de sluiting van de besloten grootseminaries (zowel diocesaan als eigen opleidingen van de ordes en priestercongregatie). Voortaan zouden priesterkandidaten een theologieopleiding ter voorbereiding op de wijding volgen aan een van de nieuwe ingestelde theologische hogescholen of aan een universiteit. Dat mes sneed aan twee kanten, omdat die opleidingen ook toegankelijk waren voor studenten die geen priesterkandidaten waren. Kostenbesparing en beter inspelen op een snel en fors dalend aantal kandidaten voor het priesterschap waren motieven voor de opheffing van de seminaries. De tendens tot professionalisering van het ambt en toekomstige ambtsdragers kwam in de afzonderlijke bisdommen voorts tot uitdrukking in de instelling van diocesane beoordelings- en toelatingscommissies, die behalve door clerici ook door deskundige leken werden bemand.

Na het aantreden van bisschop Gijsen van Roermond werd al snel een tegenbeweging ingezet. Hij startte een priesteropleiding oude stijl in Rolduc. Daar konden ook priesterstudenten uit andere bisdommen terecht. Tijdens de Bisschoppenconferentie op 4 en 5 juni 1973 in Groningen en op 26 juni 1973 in Utrecht werd hieraan een uitvoerige gedachtewisseling gewijd.[221] Kandidaten uit andere bisdommen konden zich vrij aanmelden bij de leefgemeenschap of convict van Rolduc, hetzij om later in een ander bisdom priester te worden. De gedachtewisseling onder de bisschoppen had wel tot gevolg dat

Gijsen erkende dat Rolduc 'niet de exclusieve weg naar het priesterschap [was]' en dat ook 'studenten die niet in de leefgemeenschap opgenomen zijn geworden' in zijn diocees priester konden worden gewijd. Dat zou van geval tot geval worden bekeken.

Andere bisschoppen zouden het voorbeeld van Gijsen volgen, sommigen door een seminarie in het leven te roepen, anderen door convicten in te richten, waarvan spirituele vorming in een leefgemeenschap van gelijkgezinden de doelstelling was.[222] Mgr. J. ter Schure van Den Bosch startte eind 1987 met het Sint Janscentrum in Den Bosch; onder verantwoordelijkheid van bisschop Bomers van Haarlem opende het Willibordhuis in Vogelenzang in 1998 de deuren voor Nederlandse en buitenlandse priesterkandidaten. Dit is inmiddels opgegaan in De Tiltenberg, dat een conglomeraat van opleiding voor priesters, diakenen en catechisten huisvest. Priesterstudenten uit het aartsbisdom en de bisdommen Groningen en Rotterdam konden tot 2010 terecht in het Ariënskonvikt in Utrecht, genoemd naar de priester en stimulator van een katholieke arbeidersbeweging Alphons Ariëns. Dit was een initiatief van kardinaal Willebrands in 1979. De feitelijke oprichter, vicaris-generaal Rentinck, probeerde de voordelen van een academische opleiding te verenigen met een priesterlijke vorming in een eigen leefgemeenschap. Twee van de huidige bisschoppen zijn er uit voortgekomen. Dit convict kende moderne vormen van psychologisch onderzoek en begeleiding; dat gold vooral de voorbereiding op het celibaat. De studenten die er gehuisvest werden studeerden aan de theologische faculteit van de Universiteit van Utrecht. Daarnaast konden priesterstudenten tot 2007 ook studeren aan de theologische faculteiten van Nijmegen en Tilburg.[223] Twee jaar later, eind 2009, hief bisschop Eijk het Ariënskonvikt op. Specifiek voor late roepingen was er bovendien sinds 1983 de priester- en diakenopleiding in Bovendonk, dat tot 1967 als grootseminarie van het bisdom Breda had gefungeerd.

Bij een steeds geringer aantal priesterkandidaten en door natuurlijk verloop steeds nijpender priestertekort, kregen de aantallen priesterstudenten niet alleen organisatorische betekenis, maar ook een ideologische en kerkpolitieke lading. Rome – en in het spoor van Rome een aantal van de Nederlandse bisschoppen – had immers ingezet op het behoud van de eucharistie als belangrijkste sacrament dat enkel door gewijde mannen bediend mag worden, wier wijding gekoppeld is aan de verplichting tot een celibatair leven. Degenen die daarvoor kozen en zich daarmee vaak ook schatplichtig verklaarden aan de officiële Romeinse beleidslijn ten aanzien van de kerkorganisatie en de centrale rol van de priesters daarin, konden in een aantal bisdommen op bestuurlijke welwillendheid rekenen.[224]

Het nijpend priestertekort maakte kerkelijke en ook religieuze bestuurders ontvankelijk voor kandidaten die geen universitaire theologieopleiding ble-

ken aan te kunnen. Psychologische evaluaties vormden de instrumenten die zowel 'aan de poort' werden ingezet als op de momenten wanneer zich gaandeweg het opleidings- en vormingstraject moeilijkheden voordeden. Dat gold ook in geval een kandidaat of inmiddels gewijde priester zich schuldig maakte aan seksueel grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen. Enkele voorbeelden hiervan, zowel van seculieren als regulieren, zijn nader uitgewerkt in Hoofdstuk 5 en 6.

4.4.4. De jaren negentig en verder: seksueel misbruik in beeld

De afzonderlijke bisschoppen en oversten kregen in de voorafgaande decennia allemaal op hun tijd te maken met gevallen van seksueel misbruik van minderjarigen door priesters en broeders voor wie zij verantwoordelijk waren. De bisschoppen beschouwden ze echter als geïsoleerde gevallen en niet als symptomen van een probleem dat om een bestuurlijke reactie vroeg. De geïndividualiseerde hulpverlening sloot daar naadloos op aan. In de loop van de jaren tachtig echter begonnen zich de eerste externe factoren te manifesteren die ertoe zouden leiden dat seksueel misbruik (van volwassenen maar vooral ook van minderjarigen) op niet te negeren wijze onderdeel werd van het publieke debat. Die omstandigheid zou er op zijn beurt weer toe leiden dat het onderwerp ook op de agenda van kerkelijke bestuurders terechtkwam.

Medio jaren tachtig begon in de Verenigde Staten de aandacht voor seksueel misbruik van minderjarigen door rooms-katholieke geestelijken aan een gestage opmars. In 1987 stelden de Amerikaanse bisschoppen een eerste onderzoekscommissie in, twee jaar later volgden de Canadese bisschoppen hun voorbeeld. Ook in Nederland ontstond de eerste nog aarzelende aandacht in de media voor seksueel misbruik binnen kerkelijk verband. De Nederlandse Bisschoppenconferentie boog zich in 1989 voor het eerst over het probleem van seksueel misbruik. Dit was naar aanleiding van een geval dat in de openbaarheid was geraakt. Een verzoek om in Nederland te komen tot één landelijk katholiek meldpunt voor misbruik legde zij echter terug bij de afzonderlijke bisdommen.[225]

Het publicitaire tij begon echter definitief te keren. Vanaf het begin van de jaren negentig begonnen zowel de kranten als televisie aandacht te vragen voor wat genoemd werd 'seksueel misbruik in pastorale relaties'. Lag het accent in eerste instantie vooral op relaties tussen een pastor en een volwassene, al snel doken ook de eerste verwijzingen op naar seksueel misbruik van minderjarigen. Nog steeds overheerste daarbij het beeld van individuele gevallen en niet van een langdurig structureel verschijnsel.

In september 1992 besprak de Bisschoppenconferentie een nota van secretaris mr. Th. Kalb over 'Sexueel misbruik in pastorale relaties'.[226] De Bisschoppenconferentie liet naar aanleiding daarvan weten dat slachtoffers (of hun ver-

trouwenspersonen) zich konden wenden tot de plaatselijke bisschop of de provinciaal-overste van de orde of congregatie. Op 12 oktober 1993 maakten de bisschoppen de afspraak om 'in een van de komende vergaderingen nader overleg te voeren over de problematiek met betrekking tot seksueel misbruik in pastorale relaties.' Het overleg in de Bisschoppenconferentie zou worden voortgezet nadat de staven van de bisdommen zich over de resultaten van de studie zouden hebben gebogen.[227] Hier werd het begin gelegd van een proces dat in 1995 zou leiden tot de oprichting van Hulp & Recht en dat uitgebreid is beschreven in Hoofdstuk 7.

Medio jaren negentig startte eveneens een moeizaam proces in de Bisschoppenconferentie over de (on)wenselijkheid om te komen tot een landelijke gedragscode die gericht was op het voorkomen van seksueel misbruik in pastorale relaties. Dit bleek een proces van zeer lange adem waarbij uiteindelijk een paar bisdommen op eigen houtje een dergelijke gedragscode formuleerden, zoals in 2001 in het bisdom Breda met de Gedragsregels voor pastorale beroepskrachten in het bisdom van Breda. Sommige bisdommen maakten tevens een begin met achtergrondonderzoeken wanneer priesters vanuit het ene bisdom de overstap wensten te maken naar een ander bisdom.

Ook werd achter de schermen gekeken naar mogelijkheden om kerkrechtelijke maatregelen te treffen. In 1983 was het nieuwe Kerkelijk Wetboek, de Codex Iuris Canonici ingevoerd, waarvan de Nederlandse vertaling overigens pas in 1996 voltooid werd. In vergelijking tot de oude Codex was een belangrijke nieuwe canon toegevoegd, 1395 par.2: 'Een clericus die anderszins tegen het zesde gebod van de Decaloog misdaan heeft, dient als het misdrijf bedreven is met geweld of bedreigingen of in het publiek of met een minderjarige beneden de leeftijd van zestien jaar, met rechtvaardige straffen gestraft te worden, wegzending uit de clericale staat eventueel niet uitgesloten.'[228] Daarnaast kwam ook de kwestie van selectie en toelating aan de orde, maar ook die van terugplaatsing in de lekenstand van bepaalde gevallen. Toen de bisschoppen in juni 1998 hun ad-liminabezoek aan Rome brachten gingen zij ook langs bij de congregatie voor de Eredienst en de Discipline van de Sacramenten. Daar werd onder meer gesproken met kardinaal Medina Estévez over de kwestie van de dispensatie voor uittredende priesters. Uit het verslag hierover: 'Probleem van de priesters die geen dispensatie vragen of willen, terwijl bekend is dat ze als homo of pedofiel leven; er ligt een tekst klaar die in zulke gevallen "laïcisatie ex officio" mogelijk maakt.'[229]

Rome reikte hiermee de bisschoppen handvatten aan om maatregelen te treffen; maar ze zouden er in de daaropvolgende jaren geen gebruik van maken. Sinds kort loopt er op initiatief van het aartsbisdom voor het eerst een dergelijk verzoek in relatie tot een veelpleger die een aantal malen met justitie in aanraking is geweest.

Het grootste deel van de jaren negentig en de eerste tien jaren van de nieuwe eeuw bleef seksueel misbruik van minderjarigen in het perspectief van kerkelijke bestuurders ondergeschikt aan dat van misbruik van volwassenen binnen pastorale relaties. Pas na de media-aandacht in het voorjaar van 2010 zou ook hen duidelijk worden dat het seksueel misbruik van minderjarigen een onderschat verschijnsel was, waarvan de ernstige implicaties nu pas in volle omvang doordrongen.

4.4.5. Enkele conclusies

Pleidooien in Nederland voor de afschaffing van het verplichte priesterceli-baat sorteerden uiteindelijk geen effect. Bestuurlijk gezien probeerde de Heilige Stoel in deze Kerkprovincie orde op zaken te stellen door bisschoppen aan te stellen die zich ondubbelzinnig schatplichtig verklaarden aan de officiële kerkelijke beleidslijn. Die ging uit van de eucharistie als het belangrijkste sacrament, dat alleen door gewijde mannen bediend mocht worden, die zich op grond van hun wijding tot het celibaat verplichtten. Dat het celibaat, net als de gelofte van kuisheid voor religieuzen, ook oorzaak kon zijn van geestelijke en lichamelijke problemen, werd in officiële kerkbestuurlijke redenering aan tekortkomingen van individuele priesters en religieuzen geweten, en niet aan structurele problemen in de kerkelijke organisatie en personeelsbezetting. Daarmee werd de kennis, die in voorgaande decennia onder kerkelijke en religieuze bestuurders was opgebouwd via contacten met psychiaters die priesters en religieuzen in nood begeleidden, beladen kennis.

Die hulpverleningspraktijk werd vanaf 1967 via het Caper voortgezet – in zekere zin in eigen, kerkelijk-religieuze kring, maar steeds stevig aanleunend tegen ontwikkelingen en inzichten in de algemene geestelijke gezondheidszorg. Precies dat verklaart ook de kritiek aan het adres van dit instituut van de kant van bisschoppen die bekend stonden om hun Romeinse opstelling. Wat ook werd voortgezet was de praktijk om priesterkandidaten en priesters met specifieke problemen te laten evalueren en beoordelen door psychiaters en psychologen. Tegen deze praktijk was vanaf de tweede helft van de jaren vijftig kritiek aangetekend vanuit Rome. Om die kritiek te pareren was het voor kerkelijke en religieuze bestuurders zaak om voor zulke evaluaties en beoordeling psychiaters en psychologen te kiezen die de toets van kerkelijke kritiek konden doorstaan. De Onderzoekscommissie stelt vast dat nader onderzoek nodig zou zijn om te verhelderen wat de criteria waren die aan deze, meestal vrijgevestigde behandelaars werden gesteld. Zij stelt echter ook vast dat kerkelijke en religieuze bestuurders in deze situatie gedurende de jaren zeventig en tachtig ook een beroep deden op nieuwe, vaak door priesterordes en priestercongregaties gestichte centra voor bezinning en hulpverlening, zowel in als buiten Nederland. Of deze werkelijk toegerust waren voor de behandeling

van plegers van seksueel misbruik met minderjarigen, mag worden betwijfeld. Omdat het onderzoeksmatig een nog onontgonnen, enigszins schimmig gebied blijkt te zijn, moet de Onderzoekscommissie haar oordeel hierover opschorten.

De driehoek van officier van justitie – psychiater – kerkelijke of religieuze overste, die in de jaren vijftig en zestig van kracht was, had aan geldigheid niets ingeboet in de jaren zeventig en tachtig. Wat naar de indruk van de Onderzoekscommissie echter wel veranderde, was de positie van de pleger. Ooit vormde deze het middelpunt van deze driehoek, zonder daarop noemenswaardige invloed uit te kunnen oefenen. Wettelijke bepalingen ter bescherming van privacy van patiënten plaatsten plegers echter in een aanzienlijk machtiger positie, en dan vooral ten opzichte van de eigen kerkelijke of religieuze overste. Over de steeds bestaande spanning tussen verantwoordelijkheid (van oversten) en vertrouwelijkheid (ten bate van de pleger) kon de pleger meer regie voeren in het rechtstreekse contact met behandelaars enerzijds en zijn overste(n) anderzijds.

Onveranderd bleef in deze decennia de individuele benadering van plegers en hun problemen. Deze was en werd ook versterkt door medisch-psychiatrische behandeltrajecten. Wat wel veranderde was de zorg waarmee plegers van bestuurlijke zijde werden omgeven. Zoals uit latere voorbeelden nog zal blijken, konden kerkelijke en religieuze bestuurders in de jaren vijftig – die wat betreft ledental en aantallen kandidaten als jaren des overvloeds beschouwd mogen worden – zich permitteren om leden die grensoverschrijdend seksueel of ander ongewenst gedrag hadden vertoond, uit hun gelederen te stoten. Daar werd niet alleen mee gedreigd, maar het kwam ook daadwerkelijk voor. Die luxe hadden hun opvolgers vanaf de jaren tachtig niet meer. Dat kwam doordat niet alleen het priestertekort uitermate nijpend was en zich nauwelijks nieuwe kandidaten aandienden, maar ook doordat het besturen van een bisdom of een religieuze orde of congregatie in de gepolariseerde binnenkerkelijke verhoudingen een ideologische lading kreeg. Ieder vrijwillig of afgedwongen vertrek van een priester droeg het risico van gezichtsverlies in zich, dat kerkelijke en religieuze bestuurders liever vermeden.

Pas vanaf het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw drong seksueel misbruik binnen pastorale relaties langzaam door op de agenda van bisschoppen en hogere oversten. Dat was in zeer grote mate het gevolg van externe druk. Het leidde wel tot de eerste beleidsmatige reacties, zoals de oprichting van Hulp & Recht. Daarbij lag het accent aanvankelijk uitsluitend lang op misbruik van volwassenen in pastorale relaties. De – voor een deel historische – kwestie van misbruik van minderjarigen werd pas veel later, en wederom onder druk van buitenaf, als probleem onderkend.

De wijze waarop slachtoffers dit misbruik sinds 2010 publiekelijk hebben

geagendeerd, belicht de tekortkomingen in het zelfreinigend vermogen door kerkelijke en religieuze bestuurders gedurende de onderzoeksperiode. Dit was hoofdzakelijk gericht op de plegers en de consequenties van hun grensoverschrijdend gedrag voor het eigen instituut – kerk of religieuze gemeenschap. Voor de slachtoffers van die grensoverschrijdingen en de schade op langere termijn was niet of nauwelijks oog.

4.5 Slachtoffers, geweld en plegers: enkele observaties

De Onderzoekscommissie heeft breed archiefonderzoek gedaan bij bisdommen, ordes en congregaties. De resultaten daarvan gaven de Onderzoekscommissie aanleiding om nog eens afzonderlijk stil te staan bij drie specifieke thema's. Ten eerste bij de slachtoffers en de plek die zij innamen in de bestuurlijke omgang met seksueel misbruik. Ten tweede bij de kwestie van de toepassing van geweld, al dan niet in directe samenhang met seksueel misbruik. Geweld is benoemd in een deel van de meldingen en ook in gesprekken die de Onderzoekscommissie heeft gevoerd met slachtoffers. Daarom wordt aan het aspect van geweld in deze rapportage aandacht besteed, hoewel dit buiten de eigenlijke onderzoeksopdracht van de Onderzoekscommissie viel. Ten slotte staat zij stil bij de plegers, over wie zich allerlei informatie in de archieven bevindt die uitnodigt tot het trekken van enkele voorzichtige lijnen over gemeenschappelijke aspecten in hun achtergronden.

4.5.1. Aandacht voor slachtoffers

De aard van de onderzochte bronnen leent zich eigenlijk niet voor harde uitspraken hierover als het gaat om de vraag of plegers oog hadden voor wat ze kinderen aandeden. Het archiefmateriaal verschaft hoofdzakelijk informatie over de bestuurlijke omgang met seksueel misbruik en de plegers ervan. Niettemin zijn er in persoonsdossiers en in correspondenties tussen oversten en plegers in secularisatiedossiers, brieven of verklaringen gevonden die iets laten zien van schuldbesef bij plegers tegenover hun minderjarige slachtoffers. Bij zulke bronnen geldt echter de waarschuwing dat voor kerkelijke en religieuze oversten berouw een eerste vereiste was om te overwegen om zulke plegers toch te handhaven. Spijtbetuigingen moeten daarom wellicht ook in dat licht worden gelezen en niet louter als weergave van de persoonlijke gevoelens van de pleger over wat er was gebeurd.

Oprecht schuldbesef van wat hij zijn slachtoffers had aangedaan blijkt bijvoorbeeld uit een handgeschreven 'Geestelijk testament' van een Haarlemse priester. Daarin vroeg hij aan het eind van zijn leven vergeving voor wat hij fout had gedaan. Een andere priester uit dit bisdom ging volgens de psychiater

die hem in behandeling had later gebukt onder schaamtegevoelens over zijn verleden. Vaker probeerden plegers echter hun gedrag te bagatelliseren of te ontkennen. Zo betitelde een pleger zijn misbruik als een liefdesrelatie, waarmee hij het pastorale karakter ervan ontkende evenals het ambtsmisbruik dat hem te verwijten viel. Wel rekende hij zichzelf aan pastorale zorg in een 'persoonlijke vriendschap' te hebben laten 'verglijden'.[230] Een soortgelijke redenering werd opgehangen door een broeder van Liefde, die het jarenlange misbruik van een meisje op het internaat Eikenburg als liefdesrelatie bestempelde. Sommige plegers gingen nog verder en stelden zichzelf voor als slachtoffers van de minderjarigen die zij hadden misbruikt. Zij waren verleid, waren zichzelf en hun plichten als religieus of priester vergeten. Ook waren er die benadrukten dat het misbruik onschuldig was begonnen – met een spel, met stoeien, precies die handelingen waarvoor in de jaren vijftig in richtlijnen en ook door de criminoloog Kempe werd gewaarschuwd vanwege het risico dat ze spelenderwijs grensoverschrijdingen konden uitlokken.

Als het gaat om oog voor de slachtoffers van misbruik aan de kant van de bestuurders, dan stelt de Onderzoekscommissie vast dat er vanaf de jaren negentig gesproken kan worden van een schoorvoetende beleidsmatige prioritering van de slachtoffers. Sinds 2002 tekent zich een stroomversnelling af. Sindsdien heeft inmiddels ieder bisdom een vertrouwenspersoon voor de slachtoffers. Dit is een uitvloeisel van de oprichting van Hulp & Recht. Bij een priestercongregatie als de salesianen van Don Bosco volgde in 2002 een aanwijzing van de generaal-overste om in gevallen van misbruik van minderjarigen contact te zoeken met de slachtoffers. Dat was tot dan toe in Nederland sporadisch gebeurd, en dan vooral om reputatieschade te vermijden. Naar aanleiding van de meldingen van seksueel misbruik in de afgelopen jaren is het regelmatig tot een confrontatie gekomen tussen pleger en slachtoffer. In de meeste gevallen is door de pleger spijt betuigd. Excuses en ook schadevergoedingen dateren over het algemeen van na 2000. Hoe vaak en in welke vorm deze hebben plaatsgevonden heeft de Onderzoekscommissie niet scherp in beeld. Wel meent zij een tendens te bespeuren waarbij sprake is van een veel stringentere afbakening van de verantwoordelijkheden van bestuurders tegenover priesters die als plegers zijn aangemerkt. Het bisdom Roermond stelde zich bijvoorbeeld op het standpunt dat schadevergoedingen verhaald moeten worden op die plegers en wees zelf iedere aansprakelijkheid van de hand. Het bisdom meende dat er geen sprake was van een dienstverband van een parochiegeestelijke met het bisdom, waardoor dit niet verantwoordelijk gehouden kon worden voor de onrechtmatige daden van een eigen geestelijke.[231] Dit standpunt is zeer aanvechtbaar. Momenteel loopt er een civiele vordering van een slachtoffer tegen het bisdom in een zedenzaak.

Vóór de jaren negentig is sprake van een gedifferentieerd beeld. Alvorens dit

wat nader in te kleuren, wijst de Onderzoekscommissie erop dat er tot de jaren zestig in het algemeen nauwelijks oog was voor slachtoffers. Dat geldt ook voor de criminologie en de (katholieke) psychiatrie. Pas eind jaren vijftig zou de criminoloog Willem Nagel een voor die tijd baanbrekende visie op de rol van het slachtoffer in het strafproces geven in zijn 'victimologie'.[232] In de katholieke psychiatrie dateren eerste indicaties van een besef van schade bij kinderen als gevolg van seksueel misbruik uit 1945. De Heiloose psychiater Barnhoorn schreef toen in een evaluatie van een priester van het bisdom Haarlem die als kapelaan minderjarige jongens onzedig had betast, dat 'deze dingen voor de toekomst van die jongens zoo verschrikkelijk waren'.[233] In 1953 benoemde de Utrechtse psychiater Kees Trimbos de potentiële schade aan kinderen minder omfloerst. Hij deed dit in een redevoering over 'Homosexualiteit en zielzorg' voor priesters van het dekenaat Amsterdam, gehouden op 15 november 1952. De tekst hiervan werd in 1953 opgenomen in *Nederlandse Katholieke Stemmen*, dat gold als hét periodiek voor de geestelijkheid.[234] Naar de toenmalige stand van zaken onderscheidde Trimbos aangeboren of constitutionele homoseksualiteit van de zogeheten 'ontwikkelingshomosexualiteit' die tot ontwikkeling kon komen 'door een of andere oorzaak' tijdens de puberteit.

> 'Hiertoe behoort in de eerste plaats de tragische groep der "verknoeide" kinderen. Kinderen dus, die al van vóór de puberteit zijn blootgesteld aan contacten met homosexuele volwassenen en hun psycho-sexuele ontwikkeling (vóór en tijdens de puberteit) langzaam maar zeker in homosexuele richting vervormen.'[235]

Via de contacten tussen behandelaars en bestuurders sijpelden zulke visies wel door. De onderzoeksbevindingen ondersteunen echter de indruk van de Onderzoekscommissie dat het voorkomen van ruchtbaarheid en aangifte bij de politie en dus het beperken van reputatieschade, voor kerkelijke en religieuze bestuurders steeds belangrijke motieven zijn geweest (en ook gebleven) om in contact te treden met slachtoffers en te pogen met hen of hun vertegenwoordigers tot een vergelijk te komen. Uit het onderzoek blijkt dat kerkelijke en religieuze bestuurders daartoe nooit zelf het initiatief namen, maar dit doorgaans alleen deden als zij echt niet anders konden. Dat laatste was dan vaak het gevolg klachten van ouders, geestelijken of andere betrokkenen – al dan niet onder dreiging van stappen richting politie en justitie.

De sociale positie en status van de klager was van invloed op de reactie van deze bestuurders. Dat realiseerden minderjarige slachtoffers zich overigens ook, zo is de indruk van de Onderzoekscommissie. Soms zag een slachtoffer af van een klacht ten tijde van het misbruik omdat familie in een dienstbetrekking stond tot een rooms-katholieke instelling.

Jeugdige slachtoffers die aan de bel trokken, werden niet altijd serieus geno-

men, zo blijkt uit meldingen aan de Onderzoekscommissie. Ze moesten er maar over zwijgen, kregen ze dan te horen, zoals in de zaak van een pastoor in een parochie bij Tilburg, die ontucht pleegde met verscheidene misdienaartjes en daarvoor veroordeeld werd. Van enige begeleiding van de slachtoffers was geen sprake. Ook kwam voor dat slachtoffers die misbruik aanhangig maakten, als medeplichtige beschouwd werden, of als degene die het misbruik had uitgelokt. Dat laatste veranderde overigens niet onder invloed van nieuwe pedagogische principes, die vanaf de jaren vijftig veld wonnen in het onderwijs en waarin kinderen en hun mogelijkheden meer centraal kwamen te staan.

De Onderzoekscommissie tekent aan dat die veranderingen in opvoedkundige inzichten wel hebben bijgedragen tot een groeiende onhelderheid bij alle betrokkenen over waar die grenzen dan lagen. Dat gold zeker voor de internaten, waaronder de kleinseminaries. Het onderzoek naar de franciscanen laat zien dat een belangrijk deel van meldingen over misbruik gedaan aan de Onderzoekscommissie betrekking had op de internaten in Venray, Megen en Katwijk. Vanaf 1957 werden in deze orde discussies gevoerd over het voortbestaan van deze instellingen. Het leerlingenaantal liep terug, de leerlingen die bleven traden doorgaans niet meer in de orde in waardoor de internaten geldverslindende projecten zonder rendement bleken. Gezien de complexiteit van de problematiek liet het provinciaal-bestuur van de franciscanen het Nijmeegse Hoogveld Instituut, gespecialiseerd in pedagogisch-sociologisch onderzoek, uitzoeken hoe de alleszins nijpende situatie rond de drie internaten verbeterd kon worden. De uitkomsten waren ongeveer even vernietigend als die van een soortgelijk onderzoek naar de internaten van de jezuïeten, dat in Hoofdstuk 6 is beschreven. De paters waren te veel met onderwijs bezig, te weinig met opvoeding en zij hadden te weinig kaas gegeten van de leefwereld van de internaatsjongens.

> 'Het schijnt, dat de meeste paters ervan terugdeinzen de jeugdigen meer persoonlijk te benaderen [...] er moet steun zijn van de kant van de opvoeder in een persoonlijke belangstelling en aanmoediging, anders is er geen sprake meer van een pedagogische relatie.'[236]

Nu 'persoonlijke belangstelling en aanmoediging', en zelfs vertrouwelijk praten met de jongens feitelijk een opdracht werd voor de paters, was moeilijker te bepalen wanneer die persoonlijke aandacht grensoverschrijdend werd. De verhouding tussen jongen en opvoeder mocht volgens het Hoogveld Instituut ook weer niet al te innig worden. Maar wat dan 'al te innig' betekende, stond niet uitgeschreven. Dat maakte het vooral lastig voor paters en broeders om elkaar hier onderling, in geval van vragen over die grenzen, op aan te spreken – iets waartoe ze omwille van het streven naar harmonische verhoudingen in

de eigen, betrekkelijk gesloten gemeenschap vermoedelijk toch al moeite mee zullen hebben gehad.

Problemen in het herkennen van grensoverschrijdend gedrag en in het adequaat reageren daarop verklaren mede waarom er blijkens het onderzoek weinig tot geen interne klokkenluiders zijn geweest. Het onderzoek naar de broeders van Dongen bevat een voorbeeld dat strikt genomen buiten de onderzoeksperiode valt, namelijk in de jaren dertig, maar niettemin illustratief is voor de verlegenheid die zulke signaleringen teweeg konden brengen. Het ging om een broeder die in 1941 een aanvraag bij de bisschop van Breda deed om te mogen uittreden. De aanvraag bevat zijn levensloop en loopbaan als kloosterling. Daarin beschreef hij hoe hij de lokale overste van een weeshuis in Delft attendeerde op seksuele contacten tussen een oudere en een jonge wees. De overste reageerde boos en verwijderde de jonge wees, die volgens de melder juist de onschuldige partij was. Vervolgens rapporteerde dezelfde broeder het misbruik van een jongen door een medebroeder. Nu werd de melder zelf overgeplaatst en bovendien van zijn taak als surveillant ontheven en op zijn nieuwe standplaats als keukenbroeder tewerkgesteld. De melder werd uiteindelijk door de provinciale overste gerehabiliteerd, die ook de misbruikpleger wegstuurde en de betrokken lokale overste overplaatste. Toch koos de klokkenluidende broeder er uiteindelijk voor om uit te treden, omdat hij merkte dat hij op iedere nieuwe standplaats met reserve werd bejegend door de oversten.[237]

Uit aanvragen tot ontslag van de geloften is gebleken dat biechtvaders van plegers van misbruik niet zelden druk op hen uitoefenden om uit te treden. Of dat was om meer slachtoffers te voorkomen of om het aanzien van de religieuze stand te beschermen, is uit dergelijke bronnen meestal niet op te maken. Bleef een klacht niet intern, maar werden hier andere instanties, in casu politie of justitie bij ingeschakeld, dan versterkte dat de positie van het slachtoffer geenszins. Een pupil van het St. Josephhuis te Den Bosch (broeders van Dongen) werd door de politie gehoord naar aanleiding van geruchten dat in het huis sprake zou zijn van seksueel misbruik door een bepaalde broeder. De broeder werd daarna overgeplaatst, maar de jongen werd zowel door de broeders, als door de kinderbescherming niet geloofd. Een leerling van een lagere school in Valkenswaard, geleid door dezelfde congregatie, werd van school verwijderd nadat zijn ouders zich hadden beklaagd over het seksueel intimiderende gedrag van een broeder tegenover hun zoon. Die had wel gehoor gevonden bij zijn ouders – wat lang niet altijd het geval was – maar dat weerhield de congregatie er niet van deze jongen, na overplaatsing van de broeder, van school te verwijderen. Vervolgens bleek het voor hem en zijn ouders heel lastig om een andere school te vinden. Door bemiddeling van de burgemeester kon hij uiteindelijk geplaatst worden op een openbare school.[238]

Dat laatste voorbeeld verheldert de sleutelrol van ouders in het doen stop-

pen van misbruik. Diverse meldingen bevestigen dat grensoverschrijdend gedrag van broeders, paters of priesters ophield nadat ouders daarover bij de verantwoordelijke superieuren hadden geklaagd. Extra pijnlijk zijn daardoor de meldingen waarin slachtoffers te kennen geven hun ouders niets te hebben kunnen of durven vertellen over het misbruik. Hetzelfde geldt voor de gevallen waarin zij wel iets verteld hebben maar bij hun ouders geen gehoor vonden. De Onderzoekscommissie stelt vast dat kinderen in 24-uurs instellingen van onderwijs en opvoeding in dat opzicht kwetsbaarder waren. De intensieve dagelijkse omgang met elkaar bood meer gelegenheid tot onopgemerkt grensoverschrijdend gedrag. Dit hing zeker ook samen met de structurele afwezigheid van ouders. Ouders verkeerden bovendien in een achterstandspositie wanneer zij op basis van verhalen van hun kinderen de situaties in de internaten, tehuizen en gestichten moesten inschatten. Zelf waren ze doorgaans nooit verder gekomen dan een spreekkamer, de kamer van de prefect, of een deel van de school of het internaat dat ze ooit op bezoekdagen van binnen hadden gezien. Als hun kind vertelde dat het seksueel was lastig gevallen, geïntimideerd of zelfs misbruikt, konden ouders die informatie lastig wegen. Een dergelijke weging viel vaak uit in het voordeel van de volwassenen aan wie zij hun kind ter opvoeding en onderwijzing hadden toevertrouwd en van wie zij het gezag niet wilden of durfden te ondermijnen.

Ouders wisten niet wat er werkelijk bij hun zoons leefde, constateerde het Hoogveld Instituut in 1957 ook naar aanleiding van een onderzoek van de drie internaten van de franciscanen. Het was daarom aan de paters om meer contact te onderhouden met de ouders.[239] Uit het archiefonderzoek naar de internaten van de jezuïeten is gebleken dat zowel de centrale als provinciale leiding in 1953, naar aanleiding van een concrete misbruikkwestie, niet alleen de goede naam van de orde in gevaar gebracht zagen. Ze zagen deze kwestie ook als een ernstige schending van het vertrouwen dat de ouders van de slachtoffers in de orde hadden gesteld.[240]

Al in de jaren zestig blijken incidenteel de media een rol te hebben gespeeld bij het opvoeren van de druk door ouders op bestuurders. Als voorbeeld geldt het optreden van de ouders van een meisje dat sinds haar vijftiende was misbruikt door een priester van het bisdom Roermond en een aantal jaren later ook van hem zwanger was geraakt. Toen de familie een rechtszaak wilde aanspannen, werd dit van kerkelijke zijde zeer ontmoedigd. De ouders zetten echter toch door en kregen daarbij steun van de media-aandacht.[241]

Op dagscholen was de afstand tussen de leefwereld van kinderen en hun ouders veel kleiner. Ouders hadden dagelijks met hun kinderen te maken en kenden meestal ook de situaties waar hun kinderen binnen of buiten school verkeerden beter. Klachten van ouders bij oversten of schoolbestuurders, onder wie de plaatselijke pastoor die meestal de voorzitter was van zo'n bestuur,

leidden daar tot snelle reacties. De broeders van Dongen trokken in 1948 en 1949 enkele malen een eigen broeder van hun lagere school in Geldrop terug. Dit gebeurde in reactie op de eis van de pastoor, die daarmee in tenminste één geval reageerde op een klacht van ouders. Die ouders wist hij er overigens nog wel toe te bewegen dat de betrokken broeder nog tot Kerstmis mocht blijven, ongetwijfeld omdat diens vertrek dan minder in het oog zou lopen.[242]

Of ouders zich bij hun kritischer opstelling ook gesteund wisten door de toenemende politiek-bestuurlijke aandacht voor ontucht in met name het lager onderwijs, is niet bekend. De Onderzoekscommissie heeft een enkel spoor gevonden van contact tussen religieuze bestuurders en katholieke politici, dat erop wijst dat de belangen van kinderen in de bestuurlijke afwegingen rond plegers van misbruik onderkend werden. Midden jaren vijftig correspondeerde het KVP-Tweede-Kamerlid pater Stokman met frater Petrus Canisius, algemeen-overste van de fraters van Tilburg, over de pogingen van een op dat moment reeds uitgetreden frater om zijn onderwijsbevoegdheid terug te krijgen. De ex-frater, die vanwege misbruik in een onderwijssituatie onder druk de congregatie had verlaten, had bij zijn poging om weer voor de klas te mogen staan niet alleen zijn voormalige overste maar ook de KVP-fractie benaderd. Stokman liet de overste weten dat hij terughoudend was 'omdat ook de grootste belangen van de schooljeugd op het spel staan'. De ex-frater had hem geschreven dat de overste positief tegenover zijn pogingen stond en Stokman schreef de overste in reactie daarop: 'Daarom veroorloof ik mij u deze vraag voor te leggen: Acht u het in geweten verantwoord onze schooljeugd andermaal toe te vertrouwen aan genoemde heer [X]? (...) De belangen van de jeugd eisen, dat wij redelijke zekerheid hebben, dat een nieuwe aanstelling bij het onderwijs geen nieuwe ongelukken teweeg zal brengen.' [243] Het antwoord van de overste op die eerste vraag luidde nee en daarmee was het Stokman kennelijk duidelijk: geen steun aan deze ex-frater.

Door de meldingen heeft de Onderzoekscommissie aanzienlijk meer zicht gekregen in die klachten van slachtoffers waarin ouders of opvoeders nog niet waren betrokken. Gegevens hierover uit het archiefonderzoek laten vooral bestuurlijke afwegingen zien en verwijzen naar gemaakte afspraken. Van enige nazorg voor slachtoffers is in de archieven weinig gevonden. Zij vormden klaarblijkelijk geen onderdeel van de afdoening. Soms blijkt uit bestuurlijke bronnen dat zulke afspraken gepaard gingen met dreigementen. Die hadden vaak te maken met schade aan het eigen zielenheil, wat gezien de door en door religieuze opvoeding van kinderen in het naoorlogse Nederland bepaald geen flauwe bedreigingen waren. Een twaalfjarige leerling van Don Rua van de salesianen van Don Bosco kreeg in 1969 van de toenmalige directeur op zijn klacht te horen dat hij de gevangenis in zou gaan als hij het bij de politie niet kon bewijzen. In andere gevallen kregen leerlingen van deze school de op-

dracht te zwijgen, of werden hen verwijten of dreigementen toegevoegd, of werden ze eenvoudigweg van school of internaat gestuurd.[244]

4.5.2. Toepassing van fysiek geweld

Strikt genomen viel onderzoek naar de toepassing van fysiek geweld buiten de opdracht van de Onderzoekscommissie, die zich op seksueel misbruik concentreerde. De Onderzoekscommissie heeft niettemin vastgesteld dat in de meldingen aan haar en andere instanties als Hulp & Recht fysiek geweld met enige regelmaat genoemd werd als vorm van grensoverschrijdend gedrag, al dan niet in samenhang met seksueel misbruik. Daarvoor zijn eveneens aanwijzingen uit het archiefonderzoek gekomen. Deze aanwijzingen hebben vooral, maar niet uitsluitend, betrekking op instellingen van onderwijs en opvoeding, meer in het bijzonder op 24-uursinstellingen die weer onderscheiden kunnen worden in internaten die voornamelijk een onderwijsdoelstelling hadden, en tehuizen en gestichten die expliciet gezinsvervangend waren vanuit een (her)opvoedingsdoelstelling.

Op basis daarvan doet de Onderzoekscommissie een aantal observaties rond de toepassing van fysiek geweld tegenover minderjarigen in genoemde instellingen. Met name de observaties ten aanzien van de instellingen met een (her)opvoedingsdoelstelling dienen uitdrukkelijk als voorlopig te worden beschouwd.

De Onderzoekscommissie stelt vast dat de toepassing van fysiek geweld in een onderwijs- of opvoedingssituatie vanaf eind jaren veertig als zeer ongepast en ook vernederend gold in de religieuze priester- en broedercongregaties die onderwijs en/of opvoeding als hun werkterrein hadden. Richtlijnen van onderwijscongregaties actief in het lager onderwijs, zoals de broeders van Maastricht of de fraters van Tilburg of Utrecht, zijn daar helder over. Bij de broeders van Liefde, die onder andere het gezinsvervangend internaat Eikenburg bedienden, waren 'lichamelijke kastijdingen' van pupillen zonder uitdrukkelijke toestemming van de overste, uit den boze.[245] De criminoloog Kempe sprak zich onomwonden uit tegen iedere vorm van fysieke strafmaatregelen tegen kinderen in zijn advies aan de Staatssecretaris inzake de ontneming van de onderwijsbevoegdheid in het lager onderwijs. De indicaties die de Onderzoekscommissie uit meldingen en archiefonderzoek met betrekking tot de jaren vijftig en zestig heeft gekregen, verwijzen daarmee naar gedragingen en maatregelen van onderwijsgevenden en opvoeders in loco parentis (in de plaats van de ouders) die naar toenmalige pedagogische maatstaven inmiddels als ongewenst of zelfs onverantwoord golden.

Dat dergelijke richtlijnen afgekondigd, periodiek voorgelezen en ook herhaald werden binnen de (onderwijs)congregaties, wijst erop dat daartoe kennelijk de noodzaak bestond. Deze aanname wordt bevestigd door gegevens

uit meldingen en het archiefonderzoek. De Onderzoekscommissie voorziet deze bevinding van twee, meer algemene kanttekeningen. De eerste betreft verschuivingen in het algemene opvoedkundige klimaat in het naoorlogse Nederland. De tweede raakt aan de betekenis van fysiek lijden in de kloostercultuur tot het midden van de jaren zestig.

Wat het eerste betreft: bovengenoemde richtlijnen contra fysieke disciplinering weerspiegelen een modernisering van pedagogische principes die met enige vertraging hun neerslag in de praktijk gevonden heeft. Dat geldt niet alleen voor instellingen van onderwijs en opvoeding, maar ook voor de huiselijke kring, waar fysieke vormen van disciplinering in opvoedingssituaties in de jaren veertig en vijftig zeker niet ongebruikelijk waren. Zulke disciplinering kende bovendien een forse bandbreedte: van een 'pedagogische' tik, een pak voor de broek, tot aan vormen van straf die zonder meer als gewelddadig moeten worden gekwalificeerd.

Wat het tweede betreft: het opvoedingsklimaat in rooms-katholieke instellingen van onderwijs en opvoeding die werden geleid door mannelijke en vrouwelijke religieuzen, werd tot diep in de jaren zestig mede bepaald door de interne kloostermentaliteit.[246] Deze werd gekenmerkt door een dualistisch mens- en wereldbeeld. Daarin gold gezag als onaantastbaar, want door God gegeven. Bovendien was lijden – lichamelijk en geestelijk – daarin functioneel als plaatsvervangend lijden, voor Jezus Christus om bij te dragen aan zijn verlossingswerk. Bovendien, vergeleken bij wat Hij voor die verlossing van de mensen had doorstaan aan het kruis, vielen alle eigen ongemakken in het niet. Dat was de boodschap die religieuzen zelf kregen en die zij impliciet dan wel expliciet ook weer aan hun leerlingen en pupillen doorgaven. Zelfverloochening tot en met zelfvernedering vormde tot het midden van de jaren zestig een kernbestanddeel van de kloosterlijke vorming.[247] Daarin konden religieuzen uitblinken, daarin lag ook de bevestiging van hun verheven status. Beide kwamen samen in de wijze waarop zij gezag opvatten en ook uitoefenden in hun instellingen van opvoeding en onderwijs. Het interne klimaat bij die instellingen wordt door oud-leerlingen en oud-pupillen overigens uiteenlopend gewaardeerd: van liefdeloos, hard en repressief tot stimulerend, verrijkend en bevestigend door de aandacht die de kinderen kregen.[248] De Onderzoekscommissie stelt bij het onderzoek naar een aantal van deze instellingen in elk geval vast dat er sprake was van een ongelijktijdigheid van pedagogische modernisering en aanpassingen in het kloosterleven. Die aanpassingen kregen pas in de tweede helft van de jaren zestig moeizaam vorm. Tot die tijd vormde de kloostermentaliteit, zoals hierboven geschetst, in sommige instellingen een struikelblok voor de feitelijke doorvoering van de pedagogische modernisering, waarvan religieuzen in het veld van onderwijs en opvoeding in hun richtlijnen al sinds eind jaren veertig serieus werk maakten.

Papier blijkt soms inderdaad geduldig geweest te zijn. Het hierboven aangehaalde verbod op lichamelijke kastijdingen van de broeders van Liefde heeft bijvoorbeeld niet verhinderd dat deze broeders de kinderen in hun internaten, waaronder Eikenburg en Jonkerbosch (voor verstandelijk gehandicapte jongens), hardhandig aanpakten. Oud-pupillen doen in meldingen van seksueel misbruik ook hun beklag over hard slaan, schreeuwen, geen eten krijgen of letterlijk langdurig buiten in de kou gezet worden. Alleen als dergelijke hardhandigheid ophef veroorzaakte die verder reikte dan het internaat zelf, bijvoorbeeld doordat leerlingen hierover thuis klaagden, greep de leiding in. In 1956 werden om die reden twee broeders van Eikenburg overgeplaatst. Het geweld had ook een seksuele lading. Van tenminste vier broeders wisten oud-pupillen te melden dat zij gewelddadig en onberekenbaar waren. De jongens die bang waren voor zo'n broeder, zorgden ervoor dat ze vriendjes met hem werden. Zij waren daarna een gemakkelijk slachtoffer van seksueel misbruik.

Zowel in de meldingen als in het archiefonderzoek springen de instellingen eruit die (her)opvoeding van jongens in de leeftijd van twaalf tot achttien jaar als oogmerk hadden. Het gaat dan vooral om voogdijinstellingen en tehuizen die in de jaren vijftig en zestig als gesticht te boek stonden. Op huize Beukenrode, dat door de broeders van Dongen werd bestierd, werden jongens door een broeder op de blote billen geslagen, terwijl deze zichzelf bevredigde. Deze instelling was bedoeld voor jongens met een psychiatrische problematiek die van daaruit hun draai in werk en ook pleeggezinnen moesten vinden. Oud-pupillen hebben aan de Onderzoekscommissie gemeld dat zij soms voor straf op zolder werden opgesloten, maar bij bepaalde broeders hun straf wisten te ontlopen, als ze zich seksueel lieten misbruiken. Ook in het rooms-katholiek Jongensinternaat te Delft, dat de broeders van Dongen eveneens bedienden en dat een instelling voor voogdijkinderen was, kwamen geweld en mishandeling voor. Een broeder had het zelfs zo bont gemaakt dat hij op last van de kinderrechter werd overgeplaatst.

De Onderzoekscommissie is bij haar onderzoek ook gestuit op meer structurele en ook excessieve vormen van geweld, zoals in Huize St. Jozef in Cadier en Keer, bediend door de priesters van het Heilig Hart van Jezus (s.c.j.).[249] Aangezien de Onderzoekscommissie in haar onderzoeksopdracht heeft gespecificeerd zich niet op fysiek geweld te richten, moet er rekening mee worden gehouden dat melders, die elders in soortgelijke instellingen hebben verbleven, eventuele ervaringen met geweld in hun meldingen buiten beschouwing hebben gelaten. Dit kan wellicht verklaren waarom in meldingen over misbruik in andere instellingen met een vergelijkbare populatie, zoals de door de fraters van Utrecht geleide Leo-Stichting, aanzienlijk minder aan lichamelijk geweld wordt gerefereerd. Een andere mogelijke verklaring hiervoor is dat daar inderdaad op minder grote schaal (excessieve) fysieke disciplinering werd

toegepast, omdat veel leden van deze onderwijscongregatie pedagogisch geschoold waren en daarmee in doorsnee beter toegerust waren voor zulk (her)opvoedingswerk. Vooralsnog moet de Onderzoekscommissie het laten bij deze voorlopige vaststelling.

Gewelddadig gedrag, zo heeft de Onderzoekscommissie de indruk, maakte intrinsiek deel uit van de leefwereld van instellingen zoals Huize St. Jozef. Deze instellingen kunnen als hard en onherbergzaam getypeerd worden. Daarbinnen was het een kwestie van overleven, zo concludeert de Onderzoekscommissie op basis van gegevens uit de meldingen en archiefonderzoek. Dat gold voor een aantal van de opvoeders en voor alle pupillen. Overleven en handhaven gingen gepaard met fysiek geweld, niet alleen tussen opvoeders en de pupillen, maar ook tussen de pupillen onderling. Bij sommige opvoeders vervaagden de grenzen tussen fysiek ingrijpen gericht op ordehandhaving en vormen van fysieke geweldpleging. 'Als broeder B. je iets wilde vragen, kreeg je eerst een enorme stomp in je maag en dan stelde hij zijn vraag,' meldde een oud-pupil van Huize St. Jozef aan de Onderzoekscommissie. Dergelijk geweld werkte reflexen tot zelfbehoud in de hand die versterkt zijn doordat de jongens in deze instellingen niet zelden duurzaam, soms zelfs definitief gescheiden waren van hun ouders en thuismilieu. Zij waren vaak – anders dan kinderen in onderwijsinternaten die enig tot zeer geregeld contact met thuis onderhielden – geheel of gedeeltelijk op zichzelf aangewezen en hoefden niet te hopen of te rekenen op interventies van ouders of voogden.

Uit het archiefonderzoek is vast komen te staan dat degenen die in (her)opvoedingstehuizen belast waren met opvoedingstaken daar lang niet altijd goed op waren voorbereid. Meldingen betroffen in alle gevallen lekenbroeders, van wie sommigen helemaal niet waren opgeleid voor de opvoedkundige taak waarvoor zij in zulke instellingen kwamen te staan. Van een aantal van deze broeders is bekend dat zij ooit waren aangenomen met het oog op huishoudelijke werkzaamheden. Ook deze broeders werden vanaf de jaren vijftig ingeschakeld bij het opvoedingswerk, zonder dat ze daar toen voor waren geschoold. Sommigen van hen schoolden bij, anderen niet. Vaak kregen zij een taak als surveillant – bij uitstek een functie die dagelijks veel en ook direct contact met de jongens met zich meebracht, maar ook een functie zonder hele heldere kaders of richtlijnen voor de vervulling ervan en vooral ook zonder enige supervisie.

Dat zulke broeders deze taken kregen opgedragen was vooral het gevolg van een vaak nauwelijks doordacht beleid van veel religieuze ordes en congregaties, die toen hun maatschappelijk bestaansrecht probeerden te bevestigen door een – achteraf bezien – onverantwoorde uitbreiding van hun werkvelden. Omdat ze daar de mankracht uiteindelijk toch niet voor hadden, volgden interne verplaatsingen. Vooral in die werkvelden waarvoor wettelijk nog

geen opleidingseisen vastlagen, konden religieuzen worden geplaatst die daar inderdaad niet voor waren opgeleid en daardoor soms onvoldoende toegerust waren. Soms ging dat goed, soms echter niet en vertoonden religieuzen (mede) onder druk van dat nieuwe werk grensoverschrijdend gedrag.

In deze instellingen werkten lekenbroeders bovendien met opgroeiende jongens die om uiteenlopende, soms zeer tragische redenen en buiten hun schuld, al vroeg averij op dreigden te lopen in hun leven. Sommigen waren eerder, in andere contexten, met seksueel misbruik geconfronteerd. In het St. Vincentius Gesticht te Harreveld ('Harreveld') bediend door de broeders van Amsterdam werden jongens door justitie en door de kinderbescherming geplaatst. Hoewel het bestuur van de broeders van Amsterdam medio jaren vijftig onderkende dat modernisering van de pedagogische principes hoogstnoodzakelijk was, vroeg de toenmalige algemeen-overste ook begrip bij aartsbisschop Alfrink voor de ingewikkelde context en groep waarmee zij moesten werken: 'De jeugd van Harreveld is zeer gevaarlijk voor de eigen omgeving en ook voor de Broeders. Regelmatig mag daarop worden gewezen. De meeste jongens komen in Harreveld omdat zij een zeer gebrekkige of verkeerde opvoeding hebben gehad, met alle gevolgen van dien.'[250]

Dat nam niet weg dat Harreveld in deze jaren bij de plaatsende instanties slecht bekend stond. Om die reden oefenden deze instanties druk uit om te komen tot verbetering van kennis bij de broeders over opvoedingsprincipes. Vereiste daarbij was onder meer een betere kennis over opgroeiende jongens en hun geestelijke en lichamelijke veranderingsprocessen, seksualiteit incluis. Zoals in de desbetreffende passage in Hoofdstuk 5 van deze rapportage is beschreven, werd in 1956 duidelijk hoe ernstig de misstanden in Harreveld eigenlijk waren: het ging om seksueel misbruik waarbij broeders, pupillen en oud-pupillen betrokken waren, waarbij alcohol in het spel was en dat zich deels onder het oog van de plaatselijke bevolking in tuin en boerderij had afgespeeld. Dat deze situatie kon voortduren had alles te maken met het gegeven dat de plaatselijke overste zelf direct aan dit misbruik meedeed en er medeverantwoordelijk voor was.

Het leiden van tehuizen als St. Jozef en Harreveld gold ooit als een liefdewerk waarmee religieuzen zich maatschappelijk verdienstelijk maakten. Want juist daar wijdden zij zich aan groepen die maatschappelijk gemarginaliseerd waren of dat dreigden te worden, zoals de pupillen van deze gestichten. Die toewijding beschouwden zij als hun evangelische opdracht. De wijze waarop zij daar invulling aan hebben gegeven gedurende de periode die de Onderzoekscommissie heeft onderzocht, verheldert dat dit soms zeer ten koste is gegaan van de fysieke en mentale integriteit van hun pupillen. Die raakten door plaatsing in een gesticht gestigmatiseerd en moesten in het geschetste harde leefklimaat zien te overleven. De Onderzoekscommissie wijst op het effect

van het stigma van 'gestichtskind'. Dit heeft voor veel oud-pupillen het spreken over hun jeugd in instellingen als Huize St. Jozef of Harreveld mogelijk lange tijd bemoeilijkt en vermoedelijk ook bijgedragen aan de heftigheid van de recente meldingen van sommigen onder hen.[251] Daarmee wil de Onderzoekscommissie niets afdoen aan de ernst van wat zij hebben gemeld. De meldingen zijn doorgaans ernstiger dan meldingen die betrekking hebben op dagonderwijs en onderwijsinternaten, waarin minder vaak sprake is van de toepassing van (grof) fysiek geweld.

4.5.3. Achtergronden van plegers

Bij zowel de bisdommen als bij de religieuze ordes en congregaties blijkt dat een deel van de plegers ook op tal van andere terreinen problemen kenden. Meest in het oog springen problemen als alcoholisme en financiële problemen. De probleemcombinatie alcohol en misbruik lijkt vooral onder seculiere priesters te spelen, vermoedelijk omdat daar de sociale controle op de pastorie, zeker als het eenmansposten betrof, zeer klein was. Dat was anders in religieuze communiteiten, waar zeker ook alcohol werd genuttigd, maar waarin overmatige consumptie vermoedelijk sneller in het oog liep. Vaak klaagden bestuurders over deze plegers met een gecombineerde problematiek ook dat die zich maar moeizaam voegden naar de opdrachten en voorschriften van hun bisdom of congregatie. In zulke, veelal terloopse opmerkingen in brieven of verslagen van vergaderingen licht iets op van de inspanningen die bestuurders zich soms moesten getroosten om hun verantwoordelijkheid voor deze mannen tot gelding te brengen.

Een deel van deze plegers is vanaf de jaren dertig psychiatrisch gediagnosticeerd. Bij de seculieren hebben veel plegers een zekere gedragsstoornis.[252] Bestuurders vonden in zulke gevallen een klankbord en toetssteen in de behandelende geneesheren. Die spraken desgevraagd ook uit of priesters of religieuzen nog wel geschikt waren voor het werkveld waarin ze stonden en zo niet, of ze dan naar verwachting nog opnieuw aan de slag konden en in welke werkvelden dan. Soms verklaarden psychiaters plegers ondubbelzinnig als ongeschikt voor de zielzorg, zoals de geneesheer-directeur J. van Baar van Huize Padua in Boekel deed ten aanzien van een pastoor van het bisdom Roermond die zich schuldig had gemaakt aan seksueel misbruik. Bij de man was sprake van gevoelsarmoede, sadistische heerszucht, onbetrouwbaarheid en queruleren.[253]

De Onderzoekscommissie is tijdens het archiefonderzoek gestuit op gevallen van seksueel misbruik, waarbij bleek dat de pleger zelf in zijn jeugd slachtoffer was geweest van zulk misbruik. Opmerkelijk genoeg betrof het, in geval van (priester)religieuzen, vaak misbruik dat in de vormings- en opleidingsfase had plaatsgevonden van de congregatie of orde waarin zij waren ingetreden.

Deze observatie, die door nader onderzoek verder onderbouwd zou moeten worden, betreft plegers uit de respectieve bisdommen en de ordes en de congregaties. In de bisdommen Haarlem, Roermond en Rotterdam is van enkele priesters bekend dat zij in hun jeugd zelf waren misbruikt. De Onderzoekscommissie is dit interne misbruik minder tegengekomen in de eigenlijke onderwijscongregaties dan in de overige broedercongregaties.

Bij de broeders van Liefde zijn er aanwijsbare sporen van misbruik van de eigen kweek, en wel van juvenisten, postulanten en novicen.[254] Doorgaans ging het om minderjarige jongens; juvenisten waren tussen de twaalf en vijftien jaar oud. Postulant mocht men volgens kerkrechtelijke bepalingen pas worden op zestienjarige leeftijd – voor de wet dus nog altijd minderjarig. Intrede in het noviciaat volgde meestal op de leeftijd van zeventien of achttien. Lokale en provinciale oversten gingen zeer omzichtig met zulke misbruikgevallen in de eigen opleiding om, vooral uit zorg dat zulk grensoverschrijdend gedrag zou leiden tot het vertrek van een slachtoffer. Hun beleid was er met andere woorden op gericht om zulke slachtoffers toch voor de eigen congregatie te behouden.

Dat daar een risico mee gemoeid was, besefte één van die slachtoffers die dat ook aanhangig maakte bij de provinciaal van de broeders van Liefde. Het betrof een jonge broeder die de congregatie wilde verlaten en gewetensbezwaren als reden opgaf. In het gesprek met de provinciale overste, die weer schriftelijk verslag deed aan de algemeen-overste, vertelde hij echter dat hij tijdens 'zijn kuren' in psychiatrische inrichting Sint Servaas door medebroeders was misbruikt. De termen die hij daarvoor gebruikt zijn moeilijk mis te verstaan: 'Er zijn broeders geweest die als beesten tekeer zijn gegaan.' De beschrijving van de provinciale overste wekt bovendien de indruk dat deze jonge broeder niet het enige slachtoffer is geweest binnen deze inrichting. De broeder werd kennelijk op een andere standplaats bovendien nogmaals belaagd door een (andere) medebroeder. 'Dat alles heeft hem zo'n afkeer van het kloosterleven gegeven dat hij zijn ontslag heeft gevraagd', aldus de provinciaal- aan de algemeen-overste.

Twee vergelijkbare gevallen van de priesters van het Heilig Hart van Jezus laten zien dat bestuurders zich daar kennelijk duidelijker bewust waren van het risico dat een slachtoffer liep om zelf pleger te worden. In een geval verliet een priesterstudent de eigen opleiding na misbruikt te zijn, uit angst zelf later in dezelfde fout te vervallen. Meest typerend was echter de waarschuwing van de provinciaal-overste aan de priester die zelf tijdens zijn juvenaat was misbruikt, dat hij het risico liep zich later zelf schuldig te maken aan zulk misbruik.

Vanuit het archiefonderzoek zijn ook enkele indicaties ten aanzien van veranderingen in de instroom te signaleren. Bestuurders zelf stelden aan het eind

van de jaren veertig en ook de eerste helft van de jaren vijftig vast dat er onder hun kandidaten in toenemende mate jonge mannen zaten met psychische problemen. Die werden meestal in termen van neurose geduid en sommigen werden nog tijdens hun opleidingstijd doorgestuurd naar een psychiater. Dit spoort met het groeiend belang dat aan geestelijke gezondheidszorg in Nederland werd gehecht, ook in katholieke kring.[255] In die toegenomen aandacht weerspiegelt zich ook het voorzichtig groeiende inzicht in de psychische schade die de Tweede Wereldoorlog op tal van manieren bij diverse groepen had veroorzaakt, vaak onopgemerkt maar daarom niet minder ernstig.[256]

Overigens blijkt uit voorbeelden bij de fraters van Utrecht dat zulke psychische problemen geen beletsel vormden voor intrede. Ze werden wel door de beoordelaars van de kandidaten gesignaleerd, maar hadden geen gevolgen tenzij een kandidaat op grond van de beoordeling zelf van intrede afzag. Dit wijst erop dat de ontvangende religieuze gemeenschap vanuit het belang van haar professionele verplichtingen in de diverse werkvelden kennelijk bereid was de lat wat lager te leggen. Ook kandidaten waar 'iets' mee was in psychische zin, werden dan toch toegelaten. Deze ongeschreven beleidslijn stond op gespannen voet met Romeinse richtlijnen ten aanzien van de selectie van kandidaten, die onverbiddelijk waren als het ging om psychische moeilijkheden die ook met seksualiteit te maken hadden of die zich in lichamelijk-seksuele zin uitten. Novicen, fraters of anderen in opleiding die masturbeerden of zich aan andere seksuele handelingen schuldig maakten, dienden namelijk zonder pardon de deur te worden gewezen.

Een soortgelijk beeld van soepelheid als bij de fraters van Utrecht dringt zich ook op ten aanzien van de zogeheten late roepingen. Kwamen deze in de jaren vijftig nog maar sporadisch voor, vanaf de jaren zestig groeide het aantal kandidaten voor wie een leven als priester vooral een tweede levenskeuze was. Sinds de jaren zeventig is dat zelfs in verhevigde mate het geval, waarbij ook de leeftijd waarop die tweede keuze wordt gemaakt, aanzienlijk hoger is geworden. Niet zelden gaat het om mannen die letterlijk al een (gehuwd) leven (al dan niet met kinderen) achter zich hebben. Deze ontwikkeling moet worden bezien in samenhang met de toenemende priesternood. Deze werd in onderzoeken sinds de jaren zestig tot achter de komma becijferd en vormde een bron van steeds grotere zorg voor kerkelijke en ook religieuze bestuurders. De Onderzoekscommissie maakt er in deze rapportage gewag van omdat een late roeping een variabele is die het profiel bepaalt van een aantal plegers die in de meldingen met betrekking tot misbruik vanaf de jaren zeventig bovenaan staan.

4.5.3.1. Aantallen plegers

Bij de Onderzoekscommissie hebben zich – rechtstreeks of via tussen-

komst van andere instanties (bij voorbeeld Hulp & Recht) – 2026 personen gemeld. Aan de hand van hun meldingen heeft de Onderzoekscommissie begin 2011 een lijst opgesteld van (vermeende) plegers. Deze lijst bevatte aanvankelijk ongeveer 1400 namen, maar de Onderzoekscommissie kreeg bij nadere bestudering de indruk dat op de lijst in een aantal gevallen dezelfde personen onder verschillende namen voorkwamen. Er was soms sprake van ongebruikelijke namen, die makkelijk tot foutieve schrijfwijzen en verbasteringen aanleiding kunnen zijn.

Op 17 februari 2011 heeft de Onderzoekscommissie, na daartoe te hebben overlegd met de Bisschoppenconferentie en de Konferentie Nederlandse Religieuzen, plegers opgeroepen om zich bij de Onderzoekscommissie te melden. Desgevraagd heeft de voorzitter van de Onderzoekscommissie laten weten op dat moment te kunnen beschikken over een lijst met ongeveer duizend namen, waarbij het getal van duizend met een forse marge naar boven of naar beneden zou moeten worden gehanteerd.

Op 15 juli 2011 heeft de Onderzoekscommissie aan alle bisdommen, ordes en congregaties de op hun organisatie betrekking hebbende namen van plegers voorgelegd. Ze heeft de bisdommen, ordes en congregaties gevraagd of deze namen binnen hun organisatie bekend zijn. De Onderzoekscommissie heeft ook verzocht om uit te zoeken of de genoemde personen nog lid zijn van hun organisatie, dan wel uitgetreden en/of overleden zijn.

Uit de reacties van bisdommen, ordes en congregaties is gebleken dat een aantal door melders met naam genoemde plegers niet bekend is bij de desbetreffende bisdommen, ordes of congregaties. Ook is in een aantal gevallen aannemelijk gemaakt dat twee of meer genoemde namen betrekking hadden op een en dezelfde persoon. Het betreft hier verschrijvingen en verbasteringen van namen, vooral religieuze persoonsaanduidingen. In totaal zijn gegevens ontvangen van alle bisdommen en 65 ordes en congregaties, waaronder 18 congregaties van vrouwelijke religieuzen. Twee zustercongregaties hebben laten weten dat de aangeleverde namen te weinig aanleiding gaven om op de gestelde vragen te antwoorden. Daarbij ging het om drie namen. Van één zustercongregatie werd in het geheel geen reactie ontvangen. In dat geval betrof het één plegernaam. In totaal heeft de Onderzoekscommissie op 35 voorgelegde namen geen reactie ontvangen.

Daarentegen heeft de Onderzoekscommissie op 769 namen wel een reactie gekregen. Bij 396 namen ging het om personen die inmiddels zijn overleden, waarvan er 21 eerder waren uitgetreden. Bij 268 namen kon de identiteit niet worden opgehelderd of bleef ongewis of het om personen ging die nog in leven waren. Bij 105 namen gaat het om plegers die nog in leven zijn (stand 3 oktober 2011) en van deze 105 personen zijn er 14 ondertussen uitgetreden.

Op grond van de meldingen – zo concludeert de Onderzoekscommissie – zijn ongeveer 800 namen te herleiden tot personen die werkzaam zijn of waren in bisdommen, ordes en congregaties. Van deze 800 personen is bekend dat er nog minstens 105 in leven zijn. Hoeveel van deze personen nog in functie zijn, blijft onduidelijk. Wel is bekend dat binnen sommige rooms-katholieke instituties relatief veel (vijf of meer) van de genoemde plegers voorkomen, die nog in leven zijn.

De desbetreffende bisschoppen en hogere oversten zijn van deze gegevens op de hoogte. De Klachtencommissie van het nieuwe Meldpunt voor seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk behandelt klachten waarbij nog levende plegers betrokken zijn met voorrang.

4.6 Buitenlandse plegers in Nederland

4.6.1. Inleiding

Rooms-katholieke kerkelijke autoriteiten in Nederland hanteerden verschillende 'oplossingen' in de omgang met gevallen van seculiere priesters en religieuzen die op seksueel gebied problemen veroorzaakten. Een van de opties was verplaatsing van een probleemgeval naar een andere locatie. Die kon liggen aan de uiterste grens van het bisdom, zo ver mogelijk verwijderd van de plek waar een mogelijk schandaal dreigde, in een ander – al dan niet naburig – bisdom binnen de Nederlandse Kerkprovincie maar ook in het buitenland. De Onderzoekscommissie is op tientallen gevallen gestuit van verplaatsingen naar bijvoorbeeld Duitsland en België, maar ook naar verder gelegen oorden: de missiegebieden van ordes en congregaties in Zuid-Amerika, Afrika en Azië, en tenslotte ook het Noord-Amerikaanse continent. Precieze aantallen zijn daarvan niet te geven, omdat zelden expliciet in de stukken een verband met seksueel misbruik wordt aangegeven en dat verband zich hooguit laat vermoeden.

Over de omvang van de praktijk van verplaatsing over de landsgrenzen heen kan de Onderzoekscommissie geen betrouwbare uitspraken doen. Wel kon worden vastgesteld dat het hier niet om een exclusief Nederlands verschijnsel gaat. In de internationale literatuur over rooms-katholiek kerkelijk misbruik zijn verwijzingen te vinden naar het wegwerken van kerkelijke probleemgevallen naar het buitenland. Daarbij wordt het thema vaak gekoppeld aan dat van 'bishops helping bishops', de praktijk om elkaar te helpen als een collega-bisschop met een probleemgeval in zijn maag zat.[257] Deze literatuur vormt echter niet de enige ondersteuning van de constatering dat de praktijk van internationale verplaatsingen ook in andere landen werd toegepast.

De Onderzoekscommissie stuitte op een aantal gevallen waarbij Neder-

land als uitwijk- of verblijfplaats fungeerde voor buitenlandse geestelijken die zich in hun geboorteland schuldig hadden gemaakt aan – soms ernstig – misbruik van minderjarigen. Hoewel deze gevallen niet allemaal even gedetailleerd in de archieven zijn opgenomen, bieden ze wel aanknopingspunten voor een analyse. De gevallen laten zien hoe verschillende Kerkprovincies, of tot die provincie behorende bisdommen, over de landsgrenzen heen elkaar behulpzaam waren, dan wel probeerden probleemgevallen op elkaar af te schuiven.

Tegelijkertijd illustreren sommige gevallen de rol van andere partijen in de omgang met naar Nederland uitgeweken buitenlandse geestelijken. Het gaat hierbij om Nederlandse ordes of congregaties, Nederlandse overheidsinstanties en Nederlandse psychiaters, van wie de mening soms doorslaggevend was voor het verdere lot van de betrokkene. Ze verschaffen een groter inzicht in de manier waarop de verschillende partijen zich opstelden en onderling communiceerden, welke opties kerkelijke autoriteiten ten dienste stonden om met een dergelijk probleemgeval om te gaan en welke moeilijkheden zich daarbij konden voordoen. Ook voegen ze aspecten toe aan de wijze waarop de Rooms-Katholieke Kerk zich verhield tot het strafrecht.

4.6.2. Drie gevallen van buitenlandse plegers die in Nederland onderdak vonden

De drie gevallen die tijdens het archiefonderzoek werden aangetroffen hebben als overeenkomst dat het om buitenlandse plegers gaat die in Nederland hun carrière voortzetten. Ze zijn echter ook onderling verschillend. In één geval is het zeker dat iemand daarbij aan de eigen justitie probeerde te ontkomen. Het tweede geval is op dit punt onduidelijk en in het derde geval gaat het om een veroordeelde die na zijn straf naar Nederland ging en daar opnieuw problemen veroorzaakte.

Het meest recente geval dat de Onderzoekscommissie aantrof betreft een Oost-Europese priester die zich in 2001 bij het bisdom Rotterdam meldde met het verzoek daar als priester te mogen werken. Gezien het priestertekort en gezien de positieve referenties die zijn eigen bisschop over hem aflegde, leek incardinatie mogelijk. De priester was ondertussen al aan het werk gegaan in een parochie in Zuid-Holland toen bekend werd dat hij zich in zijn geboorteland schuldig had gemaakt aan het seksueel lastigvallen van kinderen. Een Rotterdamse pastoor die de moedertaal van de priester machtig was kreeg bezoek van een van diens landgenoten, een rector. Deze kende de priester in kwestie en vertelde de pastoor van diens achtergrond en vermeende 'vlucht naar Nederland'.

Het bisdom Rotterdam deed in oktober 2002 tevergeefs navraag bij de betrokken bisschop, over wat er waar was van de verhalen over diens priester. Er kwam geen antwoord. Bisschop Van Luyn was toen al door het kerkbestuur

van de parochie waar de priester had gewerkt ervan op de hoogte gesteld dat de priester 's nachts op de computer van de parochie kinderpornosites bezocht. Het bisdom greep in en verzocht de priester terug te keren naar zijn eigen bisschop.

Toen deze bisschop na twee weken nog altijd niet gereageerd had op het eerste schrijven vanuit Rotterdam, ging er een nieuwe brief in zijn richting. Van incardinatie kon toen geen sprake meer zijn. Verder liet het bisdom Rotterdam weten zeer teleurgesteld te zijn over de nalatigheid van de bisschop bij het informeren van zijn Nederlandse collega over de achtergrond van de priester: 'Wij bewijzen elkaar geen goede dienst, zoals ook de Romeinse instanties uitdrukkelijk bevestigen, wanneer we dit soort problemen exporteren of priesters, die tot de kring van een bepaald Presbyterium behoren en die zich ontegenzeggelijk in problemen bevinden, gewoon wegsturen.'[258] De Onderzoekscommissie is niet bekend met de huidige verblijfplaats van de priester in kwestie.

Het tweede geval betreft een Belgische priester uit het bisdom Luik, BP1, die in de jaren 1956 en 1957 zich schuldig maakte aan seksueel misbruik met 25 'jongetjes' in Hasselt. BP1 was afkomstig uit een zeer godsdienstig gezin, 'op het scrupuleuze af'. Zijn vader was boomkweker, die tevens een kippenboerderij had. Opmerkelijk is dat BP1 zelf in zijn jeugd slachtoffer van misbruik door een priester was geworden. Hij voelde zich altijd al aangetrokken tot jongens. Toen hij werkzaam werd in het jeugdwerk kwam het tot ontuchtige handelingen. In zijn dossier staat later opgetekend: 'Was zich wel bewust van het zondige, niet van het strafrechtelijke aspect.' Hij biechtte zijn vergrijpen geregeld op aan zijn biechtvader, maar die trad daar niet tegen op.

In april 1957 kwam het misbruik aan het licht en werd hij strafrechtelijk vervolgd. Hij werd veroordeeld tot drie jaar gevangenisstraf en vijf jaar ontzetting uit de burgerrechten. Toen hij vervroegd werd vrijgelaten, riep dat protest op. Het bisdom Luik vroeg zich af of BP1 wel genezen was. Op 3 december 1958 stuurde het bisdom Luik een brief aan de Sint Willibrordusstichting in Heiloo, de rooms-katholieke psychiatrische inrichting die in de jaren vijftig en zestig ook veel probleemgevallen onder de clerus en de rooms-katholieke elite in behandeling nam. Het bisdom Luik vroeg of BP1 daar kon worden behandeld.

Uit de brief valt op te maken waarom het Belgische bisdom juist hier dat verzoek neerlegde. In eerste instantie had het bisdom geïnformeerd bij het naburige Nederlandse bisdom Roermond hoe men daar omging met dit soort priesters. Roermond, zo stond in de brief aan de Sint Willibrordusstichting, had geantwoord dat men daar 'dergelijke gevallen gewoonlijk gedurende enkele tijd naar uw psychiatrische inrichting stuurt, waar ze dan meestal verzorgd worden door Dr. Vaessen'. Het bisdom Luik deelde mede dat BP1 even-

tueel wel geïncardineerd kon worden in het bisdom Roermond, mits men daar waarborgen had dat hij niet opnieuw in de fout zou kunnen gaan.

Heiloo bleek bereid BPI op te nemen. Uit het medisch dossier over BPI blijkt dat hij op 20 januari 1959 werd opgenomen en op 9 maart 1959 ontslag kreeg. Op 16 februari 1959 schreef de geneesheer-directeur van de Sint Willibrordusstichting dr. J.P. de Smet aan het bisdom Luik dat BPI naar zijn mening een oprechte priesterlijke roeping had en zelf ook zijn handelingen met jongens ten zeerste afkeurde. Hij was zich er zeer van bewust wat hij had aangericht. Als hij een goede vertrouwensman in de arm zou nemen, aldus De Smet, en bovendien niet meer belast zou worden met de mannelijke jeugdzorg, was de kans op recidive naar zijn mening gering. BPI was immers een oprechte katholiek bij wie geen sprake was van dwangmatige seksuele driften. De Smet adviseerde om hem weer een kans te geven in de zielzorg.[259]

Die kans kreeg hij in Roermond, waar hij niet werd geïncardineerd maar een tijdelijke aanstelling kreeg als kapelaan. Daar was hij echter, aldus vicaris-generaal Van Odijk in een brief van 11 april 1961 aan De Smet, opnieuw onvoorzichtig geweest. Het bisdom wilde hem alleen blijvend opnemen als terugval zou uitblijven en verzocht daarom om een aantal gesprekken met BPI. De Smet maakte hiertoe later afspraken met BPI.[260]

Uit informatie van het bisdom Roermond blijkt dat BPI vervolgens terechtkwam bij psychiater Dewez uit Sittard, die oordeelde dat de man zwaar gestoord was. Vicaris Van Odijk meldde dit in 1968 aan de bisschop van Hasselt en verzocht hierover een gesprek, omdat niet duidelijk was tot welk bisdom de Vlaming BPI behoorde. De bisschop van Hasselt intervenieerde en beloofde met zijn collega van het bisdom Luik te praten. Wat daarvan de uitkomst was kan niet uit de dossiers worden opgemaakt.

Tegen de achtergrond van het voorgaande is het echter opmerkelijk dat BPI in 1969 opnieuw kapelaan kon worden in een Limburgse parochie. De achtergrond van het besluit daartoe kan niet uit de archiefstukken worden opgemaakt. Ook in deze parochie deden zich problemen voor op het seksuele vlak, zij het dit keer met meerderjarige vrouwen. Na klachten in 1975 was het de politie die bij het bisdom (sinds 1972 onder leiding van bisschop Gijsen en vicaris Castermans) aandrong op verwijdering van BPI. Op aandringen van het bisdom vroeg BPI met succes aan Rome om in de lekenstand te worden teruggezet.

De casus leidt tot een aantal observaties. Inschakeling van een psychiater behoorde toen al tot de bestuurlijke opties voor kerkelijke gezagsdragers in de omgang met probleemgevallen. Tegelijkertijd valt hier op dat een lastig geval als BPI ondanks de kwalificatie van de psychiater toch nog een kans kreeg – waarbij het vervolgens weer misging. Harde stappen ondernam het bisdom pas nadat de politie daar op had aangedrongen.

De casus maakt helder hoe bisschoppen elkaar over de grens heen konden helpen. De priester in kwestie kon vanwege het geruchtmakende karakter van zijn zaak, niet meer in zijn bisdom of zelfs in België terecht. Hij zou alleen in Nederland een herstart kunnen maken, mits hij geen gevaar meer vormde. De hulp was overigens wederzijds. Een kapelaan in Zuid-Limburg werd vanwege ontucht met misdienaartjes door het bisdom naar Heiloo gestuurd om daar behandeld te worden. Het zou niet baten, want enige jaren later ging hij weer in de fout. De bisschop van Hasselt was op verzoek van zijn Roermondse collega daarna bereid om hem te benoemen tot aalmoezenier in een psychiatrische inrichting in Munsterbilzen.

Uit de casus kan worden geconcludeerd dat men in België niet over vergelijkbare instellingen als die in Heiloo beschikte.

Uit deze casus kan worden afgeleid dat opname van priesterlijke plegers in Heiloo standaardbeleid was van het bisdom Roermond.

De casus BP1 heeft ten slotte een aantal kenmerken gemeen met een andere casus uit België, die hierna aan bod komt: ook bij die casus roept een Belgisch bisdom de hulp in van Nederlandse psychiaters en Nederlandse collega-bisschoppen.

4.6.3. De casus van de Belgische priester BP2: inleiding

De casus die de eerdergenoemde elementen het best in zich verenigt en die zich ook het meest gedetailleerd laat beschrijven, is het geval van de (overleden) Belgische priester BP2, afkomstig uit het bisdom Brugge. Hij week in 1960 naar Nederland uit en raakte in 1968 verwikkeld in een uitleveringsprocedure die geïnitieerd was door de Belgische minister van Justitie (1968-1973), A. (Alfons) Vrancx. De casus van BP2 is de Onderzoekscommissie onder de aandacht gebracht door Annelies van Heijst en Marjet Derks, die de eerste – nog vage – aanwijzingen vonden tijdens hun onderzoek voor het in 2010 verschenen boek *Ex Caritate*. Zij stelden hun onderzoeksaantekeningen en materiaal ter beschikking aan de Onderzoekscommissie. Vanwege het bijzondere mandaat van de Onderzoekscommissie had zij toegang tot een groter aantal archieven dan waarover de genoemde onderzoeksters konden beschikken. Hierdoor kon de commissie de zaak vervolgens gericht verder onderzoeken.

De Onderzoekscommissie heeft het bisdom Brugge benaderd met het verzoek om informatie uit het archief van het bisdom betreffende BP2. Het bisdom Brugge heeft de Onderzoekscommissie laten weten niet (meer) te beschikken over het gevraagde archiefmateriaal. Het bisdom Brugge heeft wel enige algemene informatie betreffende BP2 verstrekt die afkomstig is uit de (openbare) Jaarboeken van het bisdom.

De Onderzoekscommissie constateert dat de afwezigheid in het bisdom Brugge van enig archiefmateriaal over een priester van het eigen bisdom, con-

trasteert met de ervaringen die de Onderzoekscommissie opdeed bij het onderzoek in de archieven van Nederlandse bisdommen. Daar zijn in ieder geval persoonsdossiers bewaard gebleven en soms ook specifieke dossiers in de zogenaamde Geheime Archieven– zonder hier overigens een uitspraak te doen over de kwaliteit van de informatie in die dossiers.

De casus BP2 kon worden beschreven door het combineren van verschillende soorten bronnen. Deze betroffen archivalia afkomstig uit de bisdommen Haarlem en Breda, het archief van de paters van de Heilige Harten, het archief van het ministerie van Justitie evenals het archief van de voormalige Sint Willibrordusstichting, die is opgegaan in GGZ Noord-Holland-Noord. Aanvullende informatie werd verkregen via gemeentelijke of regionale archieven. Sommige nog levende confraters van de paters Heilige Harten die BP2 hebben meegemaakt, waren bereid hun herinneringen aan BP2 met de Onderzoekscommissie te delen. De Onderzoekscommissie heeft de latere bisschop van Breda, monseigneur H.C.A. Ernst vragen voorgelegd over de casus BP2. Via het bisdom Breda heeft de Onderzoekscommissie de volgende reactie ontvangen: 'Bisschop Ernst gaf aan dat hij "geen enkele herinnering" heeft aan de Brugse priester [BP2], ook niet aan seksueel misbruik. Hij herinnert zich ook geen contact met de bisschop van Brugge hierover.'[261]

4.6.4. Veroordeling wegens ontucht in 1957

BP2, priester van het bisdom Brugge, verscheen begin 1957 voor de Correctionele Rechtbank in Veurne, een kleine provinciestad in West-Vlaanderen tegen de grens met Frankrijk aan. Hij was toen 31 jaar oud en nog geen zeven jaar priester. De aanklacht betrof voorvallen in een nabijgelegen stadje, waar hij de eerbaarheid van achttien jongens beneden de zestien (leerlingen van hem op het plaatselijke college) had aangerand, en nog in een andere plaats, waar het om vier – nog altijd minderjarige – jongens ging van boven de zestien. Hij deed dat in de hoedanigheid van professor of geestelijk leider. De voorvallen hadden zich afgespeeld tussen het voorjaar van 1954 en het najaar van 1956. De jongens in het eerste geval waren allemaal geboren in de jaren 1939, 1940 of 1941, dus tussen de dertien en vijftien (bijna zestien) jaar oud.

BP2 werd voor deze beide feiten door de Rechtbank veroordeeld en ontving gevangenisstraffen van respectievelijk vijf jaar en tweeënhalf jaar.[262]

De aard van de gebeurtenissen wordt in het vonnis slechts in juridische termen omschreven als het plegen van ontucht met minderjarigen van hetzelfde geslacht, onder verwijzing naar de relevante wetsartikelen.[263] Wat zich feitelijk heeft afgespeeld komt alleen naar voren in een 'Uiteenzetting van de feiten' die op 29 november 1967, waarschijnlijk in de aanloop tot het uitleveringsverzoek in 1968, werd opgesteld door de Procureur des Konings M. Dobbelaer.

Uit diens weergave blijkt dat BP2 jongens naar zijn kamer haalde en hen

verleidde tot seksuele handelingen met hem en met elkaar. Ook vermeldt het verslag dat hij leerlingen die weigerden daaraan mee te doen in de klas 'zocht of strafte tot ze zich uiteindelijk gewonnen gaven'. Op aanraden van BP2 hadden de jongens dit soort activiteiten met elkaar en soms ook met derden voortgezet, waartoe hij zijn kamer beschikbaar stelde en hen zei 'dat er niets kwaads in bestond, wel integendeel (...)'.[264]

4.6.5. Opname in Heiloo

Na enkele tussentijdse strafverminderingen werd BP2 op 1 oktober 1959 voorlopig in vrijheid gesteld. Voor het einde van het jaar kwam hij echter opnieuw in problemen. Wat hij precies heeft gedaan wordt uit de beschikbare documenten niet duidelijk. Het strafdossier over deze zaak was niet aanwezig. Volgens een ambtelijke aantekening in het uitleveringsdossier uit 1968 werd BP2 in november 1961 – toen liep het proces pas – wegens een zedendelict veroordeeld. Tijdens de cassatiezaak over zijn uitlevering in 1968 bij de Nederlandse Hoge Raad, voerde BP2 bij monde van zijn raadsman aan dat hij van de feiten die hem in 1961 ten laste waren gelegd was vrijgesproken 'voorzover deze feiten en in België en in Nederland strafbaar waren en dat hij slechts is veroordeeld voor een feit dat wel in België, doch niet in Nederland strafbaar is gesteld'.[265]

Dit laatste wordt bevestigd door informatie in het dossier over BP2 in de Sint Willibrordusstichting, waaruit blijkt dat BP2 in februari 1961 door de Nederlandse autoriteiten is verhoord over het voorval. Daarbij kwam de rechtbank in Alkmaar tot de conclusie dat de desbetreffende feiten in Nederland niet strafbaar waren. Uit correspondentie tussen een van de behandelaars van BP2 en de rechtbank, blijkt dat het hierbij om homoseksualiteit ging.[266] Gezien het feit dat homoseksualiteit tussen en met minderjarigen van achttien jaar en ouder (tot 21) op dat moment – pas in 1965 zou België tegen de internationale trend in de strafbaarheid van homoseksualiteit weer invoeren – niet strafbaar was, lijkt het aannemelijk dat het ging om homoseksuele handelingen met minderjarigen ouder dan zestien en jonger dan achttien. Het zou dan om dezelfde categorie gaan als die bij de tweede veroordeling tijdens het eerste proces in 1957.

BP2 zelf verklaarde later tegenover zijn behandelende psychiater dat hij gechanteerd werd door twee jongens met wie hij geen seksuele contacten had onderhouden.[267]

Uit de dossiers wordt niet duidelijk of het vertrek van BP2 naar Nederland gezien moet worden als een bewuste individuele poging om aan justitie te ontkomen omdat hij wist dat aangifte tegen hem was gedaan of mogelijk gedaan zou worden. Evenmin is duidelijk of hij uit andere overwegingen voor behandeling naar Nederland is gestuurd door zijn bisschop en dat de aangifte van de

nieuwe feiten pas later plaatsvond. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat het bisdom Brugge zijn priester bewust aan de Belgische justitie heeft willen onttrekken. In ieder geval is wel zichtbaar dat bisschop E.J. de Smedt zeer nauw betrokken was bij het lot van zijn priester aangezien hij persoonlijk de contacten legde met de geneesheer-directeur van de Sint Willibrord over een opname van BP2 in Heiloo, die op 21 november 1960 plaatsvond. De Belgische justitie betitelde Heiloo overigens in dit verband later wel als 'een schuiloord'.[268]

In verband met het voorgaande valt ook op dat het proces tegen BP2 in Brugge pas een jaar na diens opname in Heiloo werd gevoerd. Dat zou kunnen wijzen op een latere aangifte. Waarvan hij precies werd beschuldigd vermelden de beschikbare stukken niet. Wel zijn er zijdelingse verwijzingen naar het plegen van homoseksuele handelingen. Tijdens het proces, op 6 november 1961, veroordeelde de rechtbank hem bij verstek tot twee jaar gevangenisstraf en honderd francs boete. Bovendien werd als uitvloeisel hiervan op 26 november 1961 'vanwege een nieuw feit' de hem op 30 september 1959 verleende voorwaardelijke invrijheidstelling ingetrokken. Hij had toen pas 3 jaar en 23 dagen van zijn oorspronkelijke straf van 7,5 jaar uitgezeten.[269]

4.6.6. Onder behandeling in de Sint Willibrordusstichting

De geneesheer-directeur van Sint Willibrord J.P. de Smet was volgens een door hem in 1968 opgestelde geneeskundige verklaring over BP2 op de hoogte van het feit dat BP2 vóór zijn opname in de kliniek wegens een zedendelict was veroordeeld door 'de rechtbank te Brugge' – dit laatste is mogelijk een verschrijving, aangezien de veroordeling te Brugge pas plaatsvond toen BP2 zich al een jaar in Heiloo bevond – en voorwaardelijk in vrijheid was gesteld. Het dossier vermeldt eveneens dat BP2 zich in Heiloo meldde nadat de bisschop van Brugge, monseigneur De Smedt, daartoe stappen had ondernomen. De bisschop bleef ook in de jaren na de opname van BP2 in contact met geneesheer-directeur De Smet over de vorderingen van de behandeling en eventuele problemen die zich rond BP2 voordeden. Het bisdom betaalde ook de kosten van de opname.

Hoe of via wie bisschop De Smedt en geneesheer-directeur De Smet elkaar kenden kon niet worden vastgesteld. Gelet op de wijze waarop het bisdom Luik bij Heiloo terechtkwam, kan niet worden uitgesloten dat het bisdom Brugge op vergelijkbare wijze om advies heeft gevraagd, bijvoorbeeld via de aantoonbaar nauwe relaties met het naburige bisdom Breda.

Uit de dossiers komt niet naar voren wat BP2 in psychiatrische termen mankeerde. In ieder geval onderging hij volgens psychiater De Smet een langdurige medische behandeling in de vorm van een intensieve psychotherapeutische behandeling, die na zijn ontslag op 9 augustus 1962 gevolgd werd door

een nabehandeling door dr. M.L.J. Vaessen (1915-1970), afdelingsarts en tevens tweede geneesheer in Heiloo. Vaessen, die een psychoanalytische opleiding had mogen volgen, werkte sinds 1952 als fulltime psychotherapeut in de Sint Willibrord.[270]

Deze behandeling die BP2 onder meer van Vaessen ontving duurde volgens De Smet voort tot op het moment in 1968 waarop de uitleveringsprocedure ging spelen. Het resultaat van de medische inspanningen was volgens De Smet uiteindelijk een maatschappelijke wederaanpassing. Gemakkelijk was dat overigens niet gegaan:

> 'Het bleek uitermate moeilijk om een maatschappelijke re-adaptatie tot stand te brengen op grond van een hardnekkige angsttoestand en vervolgingswaan, mede op grond van een zeer labiele lichamelijke conditie. Ten slotte slaagde dat in die mate, dat hij gelegenheid vond in zijn vroegere beroep als leraar werkzaam te zijn op een middelbare school te Etten (Noord-Brabant).'[271]

4.6.7. BP2 ondergebracht in het klooster in Bavel

De suggestie van De Smet dat BP2 vanuit de behandeling in Heiloo kon overstappen in een onderwijsbaan in Etten – een lezing die vervolgens ook door alle Nederlandse justitiële autoriteiten werd gevolgd – was feitelijk onjuist. Aan de komst van BP2 in Etten (pas op 9 oktober 1966) ging nog een jarenlang traject vooraf dat niet zonder redenen onvermeld bleef in de verklaring van De Smet. Om te beginnen verbleef BP2 niet ononderbroken in Heiloo tot hij in Etten aan de slag kon. Op 5 mei 1962 vertrok BP2 uit Heiloo naar het klooster van de paters Heilige Harten in Bavel (bisdom Breda), waar hij het jaar tevoren al een keer op bezoek was geweest. Volgens de kroniek van het klooster arriveerde hij voor een verblijf als blijvende gast.[272] Zijn officiële ontslagdatum uit Heiloo was overigens zoals al eerder vermeld 9 augustus 1962.

Al in januari 1962 waren de eerste stappen gezet voor een langdurig verblijf van BP2 in Bavel. Wie daartoe het initiatief nam blijkt niet uit de dossiers. Evenmin is duidelijk of het bisdom Breda hierin gekend werd of dat alleen de paters van de Heilige Harten betrokken waren. Op 9 januari 1962 vergaderde eerst de lokale raad van het klooster van de paters in Bavel over BP2, die te kennen had gegeven 'niet ten onze laste' te willen komen. De pater provinciaal, zo deelde de overste mee, zou het verzoek wel willen inwilligen: 'Zijn onderbrenging zou hij zelf kunnen financieren door de uitbouw van onze bestaande bungalow. Zelf beschikt hij over voldoende meubels om de zaak te kunnen aankleden.'

De lokale raad had geen bezwaar tegen de komst van BP2, 'maar zag zich wel graag veilig gesteld indien [mijnheer] [BP2] in ziekte zou hervallen. Hiertoe zou contact kunnen worden opgenomen met het bisdom waar hij van-

daan komt. Dit laatste contact zal toch noodzakelijk zijn wanneer hij hier zou worden opgenomen'. Met dit bisdom werd vermoedelijk het bisdom Brugge bedoeld, dat in de ogen van de raad verantwoordelijk was en bleef. Maar eerst, zo meende de raad, zou pater provinciaal of pater overste moeten spreken met de behandelend geneesheer van BP2.[273] Deze punten kwamen de volgende dag terug toen de kwestie op de agenda stond van de vergadering van het provinciaal bestuur op 10 januari 1962, als het verzoek van BP2 om als 'pensiongast' in Bavel te komen wonen. De provinciaal noch de overste van Bavel zagen een bezwaar: 'De Heer [BP2] zal zich verdienstelijk kunnen maken en willen maken voor ons huis. Zijn aanwezigheid zal ook in de omgang [sic] geen bezwaren meebrengen voor de communiteit.' De pater vice-provinciaal vroeg vervolgens om het 'gevoelen van de raad', die geen bezwaren bleek te hebben. Wel moesten natuurlijk de juridische en financiële kanten geregeld worden. De vice-provinciaal zou bij 'de dokter te Heiloo [waarschijnlijk De Smet] en bij de Ordinarius van BP2 [bisschop De Smedt van Brugge] inlichtingen inwinnen.'[274]

Op 27 januari 1962 bezocht de overste van Bavel Heiloo voor een gesprek met de behandelende arts van BP2. De kroniek vermeldt daarover het volgende: 'Zowel de dokter als de bisschop van de heer BP2, zouden graag zien dat hij bij ons kon komen. Er is echter nog een moeilijkheid die uit de weg moet worden geruimd en die wel enige tijd zal vergen voordat hij zal kunnen verhuizen naar Bavel.'[275]

Uit de dossiers blijkt niet of de overste bekend was met de genoemde 'onduidelijkheid', of dat deze term gezien moet worden als onderdeel van het omfloerste taalgebruik over misbruikzaken dat de Onderzoekscommissie tijdens haar onderzoek vaker in de archieven heeft aangetroffen, of dat de arts van BP2 hem daarover niets verteld had. Uit de stukken kan evenmin worden opgemaakt waaruit de 'moeilijkheid' bestond die uit de weg moest worden geruimd. Het enige dat zich aandient als mogelijke verklaring is de complicatie die het gevolg was van de intrekking van de voorlopige invrijheidstelling slechts enkele maanden tevoren als uitvloeisel van de veroordeling bij verstek van 6 november 1961.

Een argument voor dat laatste is dat het verblijf van BP2 in Bavel administratief aan het zicht werd onttrokken. Psychiater De Smet maakte dit duidelijk in zijn brief van 20 juni 1962 aan de bisschop van Brugge, waarin hij hem ervan op de hoogte stelde dat BP2 ingeschreven bleef in Heiloo. De reden daarvoor was om voor de Belgische justitie te verhullen dat BP2 uit de psychiatrische inrichting was ontslagen en daarmee te voorkomen dat deze om uitlevering zou vragen.[276] In dezelfde geest schreef dr. Vaessen, die over de nabehandeling van BP2 waakte, op 17 april 1963 aan een niet nader benoemde rector dat de voortdurende inschrijving in Heiloo gold als 'formele dekking tegenover Justitie'.[277]

Gezien dit laatste is begrijpelijk waarom De Smet een groot gat heeft laten vallen in de beschrijving van de lotgevallen van BP2 sinds zijn opname in Heiloo, zoals hij die gaf in zijn geneeskundige verklaring van 31 januari 1968 ten behoeve van de rechtbank in Alkmaar. Zo leek het alsof BP2 in ieder geval tot zijn verhuizing naar Etten in Heiloo had verbleven. Deze lezing werd de leidraad tot aan de ministeriële correspondentie toe – er is overigens geen enkele aanwijzing dat men zich op het departement hiervan bewust was.

De vrees voor belangstelling van Belgische zijde die aanleiding gaf tot de verbloeming van BP2's verblijfplaats in Bavel had waarschijnlijk alles te maken met het feit dat – zoals al eerder aangehaald – BP2 al in februari 1961 door de recherche en rechtbank in Alkmaar was verhoord over de zaak uit 1959. De rechtbank zag toen – aldus het dossier van BP2 in Heiloo – geen grond voor uitlevering omdat de desbetreffende feiten in Nederland niet strafbaar waren. Hoe dit besluit geplaatst moet worden gezien het feit dat er kennelijk – afgaande op de brief van De Smet aan bisschop De Smedt van Brugge – nog geen verzoek tot uitlevering was gedaan, blijft echter onduidelijk.

Hoe BP2 er geestelijk aan toe was bij zijn verhuizing naar Bavel blijkt uit een rapport van dr. M.L.J. Vaessen van 9 augustus 1962, de datum die in het dossier van BP2 als de officiële datum van ontslag staat vermeld. BP2 was op dat moment onder behandeling wegens zware reumatische klachten, maar ook psychisch had hij het nog altijd zwaar volgens Vaessen: 'Periodiek leeft hij in panische angst vanwege een tegen hem lopende strafzaak in België (verdacht van poging tot recidive van paedophile delicten).'[278]

4.6.8. Van Bavel naar Alkmaar

In het klooster in Bavel bevond zich naast het Provincialaat ook het redactiecentrum van de door de paters uitgegeven gezinstijdschriften. BP2 werd tewerkgesteld als redactiesecretaris van deze tijdschriften, zoals het destijds ruim verspreide *Huwelijk en Gezin*. Hij verbleef in de eerdergenoemde houten bungalow, 'een mooie grote kamer, buiten voor hem bijgebouwd aan het administratiekantoor' en nam ook deel aan bepaalde samenkomsten.[279]

In latere documenten van het bisdom Breda is te lezen dat hij in die tijd eveneens een pater van de Heilige Harten, pater De Weijer ss.cc., als vertrouwensman kreeg. Deze pater zou ook enkele jaren later weer in beeld komen toen opnieuw een geschikte plek voor BP2 moest worden gezocht.

Volgens een toenmalige confrater van BP2 ontstonden spanningen tussen de Belgische priester en een van de hoofdredacteuren, waarop BP2 het redactiewerk neerlegde. Volgens tijdgenoten hadden die spanningen te maken met meningsverschillen over de uitvoering van het redactionele werk en speelden er geen andere (zoals seksuele) zaken mee.[280] Op 15 maart 1964, aldus de kroniek van Bavel, vertrok BP2 naar Alkmaar om daar godsdienstleraar aan de ulo te worden.[281]

De terugkeer van BP2 naar Noord-Holland is minder goed te reconstrueren dan zijn eerste gang naar Noord–Brabant. Aangenomen moet worden dat diverse partijen hierbij betrokken zijn geweest, onder wie in ieder geval het bisdom Brugge en geneesheer-directeur De Smet van de Sint Willibrordus in Heiloo, dan wel een van de andere bij BP2 betrokken geneesheren. Hun rol blijkt in ieder geval uit correspondentie tussen geneesheer-directeur De Smet en bisschop De Smedt in maart 1964, over een aanstelling van BP2 in Alkmaar als godsdienstleraar op de plaatselijke rooms-katholieke meisjes-ulo. De Smet verzocht de bisschop om aan BP2 diens jurisdictie terug te geven, zodat hij ook biechten kon afnemen. Men vraagt zich onwillekeurig af of het doen van een dergelijk verzoek wel tot het domein van de psychiater behoorde. Of het verzoek werd ingewilligd is niet bekend.

De verwijzing naar het ontnemen van de jurisdictie geeft overigens wel aan dat het bisdom Brugge een ferme disciplinaire maatregel had toegepast. De ontneming is bedoeld om iemand tijdelijk het functioneren als priester te ontzeggen, in dit geval vermoedelijk vanwege de strafrechtelijke vervolging. Met een dergelijke maatregel werd de handelingsvrijheid van de priester in kwestie beperkt en was het hem formeel niet mogelijk om de sacramenten toe te dienen of andere aan een priester voorbehouden functies uit te oefenen.

BP2 woonde korte tijd in een Alkmaars woonhuis, als kostganger bij een gepensioneerde rooms-katholieke leraar en diens vrouw.[282] De echtgenoot overleed na enkele maanden en dat zou de reden zijn dat BP2 verhuisde naar de pastorie van de Laurentiuskerk in Alkmaar. Deze huisvesting lijkt te passen in een patroon dat geldt voor BP2's Nederlandse periode: het gaat voor zover kon worden nagegaan allemaal om locaties waar een vorm van toezicht mogelijk was. Goed ging het overigens niet met BP2, want in de loop van 1965 moest hij opnieuw in behandeling.[283] Ditmaal werd bij hem de ziekte van Bechterew (gewrichtsontsteking in de wervelkolom) geconstateerd.[284]

4.6.9. Van Alkmaar naar Etten

In de loop van 1965 manifesteerde zich ook een ander probleem. BP2 kon (naar valt aan te nemen in ieder geval volgens zijn artsen) niet langer op de meisjes-ulo blijven waaraan hij als godsdienstleraar was verbonden, omdat de school gemengd zou worden. In december 1965, zo blijkt uit documenten van het bisdom Breda, werd daarom gesproken over een nieuwe werkplek voor BP2 in dat bisdom. Ook bij het vinden van een oplossing voor dit nieuwe probleem speelden de contacten tussen artsen en kerkelijke bestuurders – in dit geval vooral van het bisdom Breda – een doorslaggevende rol. Waarom het uitgerekend het bisdom Breda was dat hierbij betrokken raakte, blijft in het ongewisse. Wellicht ligt een mogelijke verklaring in de traditioneel nauwe banden met het naburige bisdom Brugge. Hierbij kan worden opgemerkt dat

hij ook al eerder in dit bisdom, in het klooster in Bavel, had verbleven.

De contacten over een nieuwe verblijfplaats en functie voor BP2 vonden plaats tussen vicaris Ernst en psychiater Vaessen, waarbij zij in eerste instantie spraken over een conrectoraat in St. Anna in Oudenbosch (een pensionaat van de zusters franciscanessen). Bij de keuze voor een dergelijk functie speelden de angsten en voorkeuren van BP2 een belangrijke rol: 'De Z.E. [Zeer Eerwaarde] [BP2] zou schrik hebben van een normale aanstelling, waardoor een bestuur iets moet weten en waardoor het departement van O. en W. [Onderwijs en Wetenschappen] er aan te pas zou komen.' In het verslag dat Ernst gaf van zijn gesprek met de psychiater gaf hij aan dat dr. Vaessen die vrees onnodig vond 'omdat er geen uitleveringsplicht bestaat en omdat het feit, dat hij psychiatrisch behandeld werd, eventuele voorkomende moeilijkheden bij O. en W. kan oplossen'. Hieruit kan het toegenomen gewicht van de psychiatrie en het daarmee gelijkopgaande zelfvertrouwen van de psychiaters in dit geval worden afgeleid.

Dr. Vaessen achtte BP2 volgens Ernst 'het meest geschikt voor de hogere klassen van een middelbare school en heeft geen bezwaar tegen een gemengde school, onder voorwaarde dat hij een vertrouwensman in de buurt heeft (in Breda was dat pater De Weijer ss.cc.). [Vicaris] Ernst heeft beloofd, dat hij zou nagaan of er voor hem een geschikte functie is en zo ja, dat hij daarover dan contact zou opnemen met Dr. Vaessen en met de Z.E. Heer [BP2], alvorens er iets beslist wordt.'[285]

Deze gang van zaken geeft een interessante blik op de onderlinge communicatie tussen alle bij BP2 betrokken partijen. In het beleidsoverleg van het bisdom Breda van 28 januari 1966 deelde vicaris Theeuwes mee dat hij 'niet uitsluitend gunstige inlichtingen over de weleerwaarde heer [BP2]' had ontvangen en dat hij [bisschoppelijke hoofd-] inspecteur [van het onderwijs] Backx om nauwkeurige gegevens zou vragen. Vicaris Ernst opperde dat hij naar aanleiding daarvan mogelijk een gesprek zou kunnen hebben met pater De Weijer ss.cc. – de eerdere vertrouwensman van BP2 – of met BP2 zelf.[286]

Hoofdinspecteur B. Backx ging op informatie uit. Hij benaderde de deken van Alkmaar (de gerenommeerde monseigneur Jan Kraakman[287]) die de door hem verstrekte informatie schriftelijk zou vastleggen. De notulen van de beleidsvergadering van het bisdom Breda van 18 maart 1966 vermelden dat volgens Backx uit het onderhoud met de deken naar voren was gekomen dat BP2 'een moeilijk man is, die zich in zijn laatste functie ook met schoolvraagstukken heeft bemoeid. Verder is er op geen enkel gebied enige onregelmatigheid bekend. De zaak dient spoedig afgewerkt te worden.'[288]

Kort hierna werd het de staf van Breda duidelijk dat de mededeling dat 'op geen enkel gebied enige onregelmatigheid bekend [is]' geen stand hield. De Haarlemse bisschoppelijk hoofdinspecteur De Bot bleek in eerste instantie

onjuiste inlichtingen te hebben gegeven. Zijn Bredase collega Backx ontving op 19 april 1966 een brief van De Bot waarin hij die onvolkomenheid rechtzette. De Bot schreef dat BP2 godsdienstleraar was aan de meisjes-ulo te Alkmaar en dat er klachten waren dat hij wel heel veel over seksualiteit sprak tijdens zijn lessen. Zijn optreden jegens het hoofd en de mededocenten was bovendien niet gemakkelijk. De kern zat hem echter in de volgende zinsnede:

> 'Toen de meisjes-ulo te Alkmaar gemengd zou worden (m.a.w. toen er jongens op werden toegelaten) heeft men op grond van verkregen inlichtingen (onderstreping door mij B.B.) het beter geoordeeld ontslag aan te zeggen.'[289]

BP2 diende niet in aanraking te komen met minderjarige jongens.

Het bisdom Breda ging in het licht van deze nieuwe gegevens en de argwaan die het optreden van De Bot mogelijk heeft gewekt niet over een nacht ijs. Er werd bij nog meer personen informatie ingewonnen, zoals blijkt uit de brief aan het bisdom Breda van kapelaan L.P.T. Dijkstra (1928-1984), die sinds 14 augustus 1963 was verbonden aan de St. Laurentiusparochie in Alkmaar. Aangenomen kan worden dat hij de huisgenoot van BP2 werd toen die naar de pastorie van deze parochie verhuisde. Kapelaan Dijkstra schreef dat BP2 een goede leraar was doch moeilijk met anderen kon samenwerken. Hij drong er echter op aan dat indien enigszins mogelijk 'wij de heer [BP2] [zouden] moeten helpen'. Op basis van dit soort inlichtingen besloot de Beleidsraad van het bisdom Breda dat vicaris Theeuwes met de inspecteur een lijst van vacatures zou samenstellen aan de hand waarvan zou worden nagegaan of en waar ruimte was voor BP2.[290]

Vicaris Theeuwes bleef aanvankelijk nog sceptisch over de vraag of BP2 opnieuw in het onderwijs te werk zou moeten worden gesteld. Hij zou daarover met BP2 spreken. Uit de stukken komt naar voren dat daarna geleidelijk aan de mening begon te veranderen. Opmerkelijk is dat daarbij gerefereerd werd aan ervaringen in het eigen bisdom met soortgelijke gevallen – waarvan de Onderzoekscommissie overigens vrijwel geen sporen in de archieven van het bisdom Breda heeft teruggevonden: 'Het bezwaar, dat iemand, die de moeilijkheden heeft meegemaakt die op de eerwaarde heer [BP2] rusten, weer terugkomt in het onderwijs (als priester), is wel te relativeren. Het is geen uniek geval, ook niet in ons diocees.'[291]

Wie dit leest vraagt zich wel af welke vooronderstelling ten grondslag ligt aan de koppeling van gering risico aan het feit dat het niet om een uniek geval gaat: baseerde men zich op de eigen waarneming dat het gevaar van recidive klein was?

Vicaris Theeuwes trad vervolgens in gesprek met rector Rombouts en Moeder Annette (Verbeeten[292]), de algemeen-overste van de zusters franciscanessen van Etten.[293] Rector Rombouts en Moeder Annette gingen kort daarop, in

juli 1966, akkoord met het voorstel van Theeuwes om BP2 aan te stellen als opvolger van een andere geestelijke als leraar aan de MMS (Middelbare Meisjesschool) die verbonden was aan het kloostercomplex 't Withof van de zusters van Etten.[294] Op 4 oktober 1966 betrok BP2 enige vertrekken op 't Withof, waar ook rector Rombouts zijn kamers had.[295]

Wat de keuze van de locatie betreft: een mogelijke factor zou kunnen liggen in het feit dat vicaris Ernst van 1943 tot 1947 als conrector van de zusters zelf in dat rectoraat had verbleven. Hij zou later in een terugblik verklaren dat hij die tijd had ervaren alsof hij er 'begraven' was. De rector hield voortdurend alles in de gaten aldus Ernst: 'Je kon geen stap in huis zetten die onbespied was. De rector had nauwe contacten met de zusters op de sleutelposities, het hoofd van de huishouding en van de surveillance.'[296]

BP2 was een populaire leraar bij de meisjesleerlingen, zo blijkt uit een uitgebreide beschrijving van BP2 in het boek *Ex caritate*, die onder meer gebaseerd is op interviews met destijds actieve zusters.[297] Eén van zijn collegaleraren bleek echter van zijn achtergronden te weten. Toen hij in de lerarenkamer hardop zei dat deze man in de gevangenis hoorde, ging een geschrokken zuster-docente meteen naar haar algemeen-overste, Moeder Annette. Zij was net als de directrice van de school op de hoogte van de achtergrond van de godsdienstleraar. Moeder Annette reageerde woedend en gebood de zuster hierover te zwijgen. Een andere zuster was docente aan de nabijgelegen kweekschool van de congregatie, waarop sinds enkele jaren ook enige jongensleerlingen zaten. BP2 vroeg haar op een keer of zij geen jongen(s) voor hem wist die hij mee kon nemen op vakantie. Zij hield dat verzoek af.[298]

4.6.10. Verzoek om uitlevering en vlucht uit Etten

Anderhalf jaar na zijn aanstelling vroeg de Belgische minister van Justitie, A. Vrancx op 5 januari 1968 aan zijn Nederlandse collega C.H.F. Polak om uitlevering van BP2 ten behoeve van de tenuitvoerlegging van het resterende deel van de straf die hem op 4 januari 1957 door de rechtbank in Veurne was opgelegd.[299]

Het moment van het verzoek was, naar het zich laat aanzien, niet willekeurig gekozen. Kort tevoren, op 11 december 1967, was in Nederland de op 9 maart 1967 getekende Uitleveringswet in werking getreden, waardoor onder meer uitleveringen op basis van het Beneluxverdrag mogelijk werden. De Belgische justitie sprong daar snel op in. Kort na de indiening van het verzoek kreeg de officier van justitie te Breda – men wist kennelijk waar BP2 verbleef – vanuit Den Haag de vraag om tot voorlopige aanhouding van BP2 over te gaan.

BP2 verbleef op dat moment nog altijd in 't Withof in Etten. Op 2 januari 1968, een week voordat de politie hem trachtte aan te houden, bracht hij een

nacht door in het klooster van de Juliaantjes (de zusters van de H. Juliana van Falconieri) in Heiloo, vlakbij de Sint Willibrordusstichting. Hij overnachtte daar 'wegens bezoek aan de dokter'.[300] Kennelijk keerde hij daarna weer terug naar Etten, om op de vroege morgen van 9 januari 1968 weer overhaast uit het klooster te vertrekken. Aanleiding voor het vertrek was de waarschuwing die hij ontving van rector Rombouts dat de Nederlandse politie hem zocht. Volgens de bron van dat verhaal, een lid van de huidige communiteit van de paters Heilige Harten, beschikte de rector over de nodige contacten waardoor hij BP2 kon waarschuwen.[301] Waaruit die contacten precies bestonden laat zich hooguit raden. Dat Rombouts een rol bij het vertrek van BP2 speelde staat echter buiten kijf. Tegenover de agenten van de Rijkspolitie die 's middags tevergeefs BP2 bij 't Withof kwamen ophalen, bevestigde Rombouts dat hij met BP2 die ochtend naar het station van Breda was gereden. Daar was hij op de trein gestapt richting Heiloo om, zo vermoedde Rombouts, zich weer in de Sint Willibrordusstichting te laten opnemen.[302] BP2 werd tijdens zijn reis van Breda naar Heiloo vergezeld door een pater Heilige Harten uit het klooster in Bavel.[303] De Belgische priester was 'weer volledig overstuur' geraakt toen hij bemerkte dat de Belgische justitie hem zocht.[304] Men vond het kennelijk niet verantwoord om hem alleen te laten reizen.

Een opmerkelijke toevoeging bij deze episode is dat volgens getuigen de agenten van de Rijkspolitie ook de kamer van BP2 inspecteerden, waar aan de muren verschillende foto's van jongens hingen.[305] Dit voorval staat overigens niet vermeld in het proces-verbaal dat de Rijkspolitie opmaakte over de mislukte aanhouding.

De aankomst van BP2 in de Sint Willibrordus werd kort daarop bevestigd door agenten van de Rijkspolitie in Heiloo. Geneesheer-directeur De Smet had zich over de terugkomst van BP2 al in verbinding gesteld met het hoofd van het Arrondissementsparket.[306] Op 30 januari 1968 volgde de voorlopige aanhouding van BP2 in de Sint Willibrordus. Op 5 februari 1968 bepaalde de rechter-commissaris ten aanzien van de plaats van vrijheidsbeneming dat BP2 zijn bewaring zou ondergaan in Heiloo en niet in het Huis van Bewaring te Amsterdam. Hij deed dat naar aanleiding van een medische verklaring van geneesheer-directeur De Smet. In haar beschikking van 15 februari 1968 schorste de rechtbank van Alkmaar deze voorlopige hechtenis van BP2 'onder voorwaarde dat hij tot mijn beslissing op het uitleveringsverzoek zal verblijven in Psychiatrisch Centrum Sint Willibrordus te Heiloo'. De rechtbank kwam hiertoe op basis van de psychische toestand van BP2, zoals verwoord door de psychiaters: 'De behandelende artsen achten detentie onverantwoord.'[307]

Voor de Belgische autoriteiten sloot het recente gedrag van BP2 echter vooral aan bij het feit dat hij zich jarenlang aan de uitvoering van zijn straf had

onttrokken 'en nu nog eens te meer daarvan het bewijs heeft geleverd door zijn vlucht van Etten-Leur naar zijn vroegere schuiloord Heiloo'.[308] Uit het voorgaande zou afgeleid kunnen worden dat er op zijn minst sprake was van een verschillende perceptie bij de Nederlandse en Belgische overheid ten aanzien van de rol van de psychiaters ('Heiloo') in deze casus.

Op 22 februari 1968 wees de Alkmaarse rechtbank vonnis en bepaalde dat de uitlevering van BP2 toelaatbaar was. Een daaropvolgend cassatieverzoek bij de Hoge Raad werd op 22 mei 1968 afgewezen. Daarmee was de zaak nog niet voorbij. Volgens de Uitleveringswet van 9 maart 1967 diende de rechtbank bij een zogenaamde toelaatbaarheidsverklaring de minister van Justitie te adviseren 'omtrent het aan het uitleveringsverzoek te geven vervolg', met andere woorden of er ook daadwerkelijk uitgeleverd moest gaan worden.

De Alkmaarse rechtbank adviseerde minister C. H. F. Polak van Justitie om de uitlevering achterwege te laten, met toepassing van artikel 10, lid 2 van de Uitleveringswet. Volgens die bepaling wordt uitlevering niet toegestaan in gevallen waarin naar het oordeel van de minister 'de gevolgen daarvan voor de opgeëiste persoon van bijzondere hardheid zijn in verband met diens jeugdige leeftijd, hoge ouderdom of slechte gezondheid'. Volgens de rechtbank in Alkmaar was het laatstgenoemde van toepassing, waarbij het zich baseerde op twee adviezen: één van de geneesheer-directeur van de Sint Willibrordusstichting, dr. J. P. de Smet, en een gezamenlijk advies van drie geneesheren van dezelfde inrichting, naast wederom De Smet ook diens collega's Vaessen en Wijffels.[309]

Het eerste advies was door De Smet afgegeven de dag na de aanhouding van BP2 en was van invloed op de beslissing van de rechter-commissaris van 5 februari 1968 om BP2 in Heiloo te laten en niet over te brengen naar het Huis van Bewaring van Amsterdam. Het tweede advies vervulde een functie in de zitting van de rechtbank Alkmaar van 15 februari 1968 waarbij de voorlopige hechtenis werd opgeheven onder voorwaarde dat BP2 zou worden opgenomen. Beide adviezen werden doorgestuurd naar het ministerie van Justitie, waar ze een belangrijke rol gingen vervullen in de afwikkeling van het uitleveringsverzoek.

In de eerste medische verklaring van De Smet wees hij op de eerdere behandelingen van BP2 en de nog altijd voortdurende nabehandeling: 'Het bleek uitermate moeilijk om een maatschappelijke re-adaptatie tot stand te brengen op grond van een hardnekkige angsttoestand en vervolgingswaan, mede op grond van een zeer labiele lichamelijke conditie. Tenslotte slaagde dat in die mate, dat hij gelegenheid vond in zijn vroegere beroep als leraar werkzaam te zijn op een middelbare school te Etten.'

De Smet betoonde zich vervolgens ontstemd over het feit dat nu zonder vooroverleg met de behandelend geneesheer een bevel tot aanhouding was

uitgevaardigd op verzoek van de Procureur des Konings, kennelijk met het doel om BP2 uit te leveren. Zowel hijzelf als de behandelend geneesheer (dr. M.L.J. Vaessen) was van mening dat de uitvoering van deze maatregel 'met één slag het resultaat van een jarenlange medische behandeling zal teniet doen: zij zijn tevens van mening, dat een herhaling van zijn psychotische toestand, resp. met suïcidegevaar, ernstig te duchten is'.

De Smet verwees naar het oogpunt van 'humaniteit en wederzijds respect' maar ook naar de overweging dat de betrokkene geen gevaar meer opleverde voor de Belgische en Nederlandse samenleving: '(...) mede in aanmerking genomen dat op een catastrophale wijze, zonder nader overleg, een medisch behandelingsplan wordt doorkruist' vroeg De Smet om de argumenten in alle ernst onder ogen te zien alvorens te beslissen.[310]

Waarop De Smet de mening baseerde dat BP2 geen gevaar meer opleverde voor de Belgische en de Nederlandse samenleving, wordt evenmin duidelijk uit de andere medische verklaring die hij samen met zijn beide collega's ondertekende. Wel werden in deze verklaring nog sterker de risico's aangezet van zowel de huidige situatie als de dreigende detentie. BP2 was volgens de artsen als gevolg van alle spanningen teruggevallen in zijn oude ziektebeeld uit de tijd van zijn eerste opname. Bij hernieuwde detentie dreigde zich weer een volledige psychose te ontwikkelen 'die jarenlange behandeling en verpleging in een psychiatrische instelling noodzakelijk maakt'. Net als in de andere verklaring wezen de artsen ook hier op het dreigende gevaar van zelfmoord: voor BP2 was reeds onder de huidige condities behandeling noodzakelijk. Het was, zo concludeerden de artsen, niet verantwoord om deze patiënt detentie te laten ondergaan.[311]

Aan deze medische verklaring valt nog op dat als derde ondertekenaar dr. A.J.A.M. Wijffels optrad, die later J.P. de Smet als geneesheer-directeur zou opvolgen. Wijffels kreeg vooral bekendheid vanwege zijn experimenten met castratie van zedendelinquenten. Dat laatste werpt de vraag op of de zekerheid van de artsen dat BP2 geen gevaar meer voor de samenleving vormde, duidt op diens mogelijke (chemische) castratie. Er zijn echter geen aanwijzingen gevonden dat een dergelijke ingreep heeft plaatsgevonden.

Op het ministerie van Justitie werd het geval met BP2 als een gewichtige uitleveringszaak beschouwd, al wordt uit de stukken niet goed duidelijk waarom. De verklaring voor het gewicht dat op het departement aan de zaak werd toegekend kan gelegen zijn in het feit dat het een van de eerste gevallen was waarin de nieuwe Uitleveringswet praktisch zijn beslag kreeg. In ieder geval lijkt de conclusie houdbaar dat er in dit specifieke geval sprake was van een grote spanning tussen juridische en humanitaire overwegingen. Intern was op het ministerie geconcludeerd dat op basis van het Beneluxverdrag Nederland juridisch gezien geen titel had om uitlevering te weigeren. Aan de andere kant

stonden de psychiaters en de zich op hen baserende rechtbank van Alkmaar die wezen op de grote risico's dat het met BP2 volledig verkeerd zou gaan.

De situatie werd verder gecompliceerd door de afwezigheid gedurende lange tijd van een belangrijke ambtenaar en 'de belasting van de afdeling [Internationale Rechtshulp]'. Intern werd beseft dat het oponthoud pijnlijk was. Afdelingshoofd mr. J.R.M. Kuyper schreef eind oktober 1968 aan minister Polak dat hij zich gemakkelijk zou kunnen indenken 'dat de Belgische Overheden langzamerhand geïrriteerd raken door de vertragingen en obstakels die in dit soort gevallen [sic] van Nederlandse kant rijzen'. De Belgische overheid was overigens niet de enige partij die druk uitoefende om haast te maken met een beslissing, zo blijkt eveneens uit het schrijven van Kuyper: 'De geneesheer-directeur te Heiloo heeft mij bovendien bij herhaling om bespoediging aangedrongen i.v.m. de psychische toestand van BP2.'[312]

De interne problemen op het departement van Justitie kwamen niet aan de orde in de brief waarmee minister Polak op 31 oktober 1968 eindelijk antwoord gaf op het uitleveringsverzoek van zijn Belgische collega Vrancx van 5 januari 1968. De brief legde de beslissing over het lot van BP2 bij de Belgische minister neer en diende tegelijkertijd als verklaring waarom het allemaal zo lang geduurd had. In de door zijn ambtenaren na het nodige overleg opgestelde brief legde minister Polak een verband tussen de vertraging en 'de omstandigheid dat bij en naar aanleiding van de behandeling van het uitleveringsverzoek door de Arrondissementsrechtbank te Alkmaar belangrijke gegevens van medische aard betreffende BP2 bekend zijn geworden, die mijns inziens tot een zorgvuldige beslissing nopen'.[313]

De medische gegevens waarnaar Polak verwees waren al maanden beschikbaar en bestonden uit zowel de eerder genoemde medische verklaringen uit Heiloo van februari dat jaar als het advies van de aan het ministerie van Justitie verbonden Psychiatrisch Adviseur, dr. J.M. Scholten. Die had op 22 juli 1968 – die datum staat niet vermeld in de brief aan de Belgische minister van Justitie Vrancx – na onderzoek geadviseerd dat 'uitlevering mij (...) medisch gezien tegenaangewezen [lijkt]'. Hij was, met andere woorden, op medische gronden tegen uitlevering.

Minister Polak liet in de brief aan zijn Belgische collega in het midden dat hij al lang over deze informatie beschikte. Het ging hier dus om een gelegenheidsargument dat diende om andere oorzaken van de vertraging te verbloemen. Hij stond in de brief uitgebreid stil bij de medische bevindingen en het daarop gebaseerde – wettelijk verplichte – advies van de rechtbank in Alkmaar om van uitlevering af te zien. Ook schreef hij in aanmerking te nemen dat BP2 zich sinds zijn komst naar Nederland in 1960 niet schuldig had gemaakt aan strafbaar gedrag. Daarnaast herinnerde hij Vrancx er aan dat het strafvonnis al uit 1957 dateerde.

Polak liet eveneens in het midden of hij het advies van de rechtbank te Alkmaar al dan niet zou volgen, maar sprak wel uit dat hij 'geneigd [was] te oordelen dat uitlevering in dit geval, uit een oogpunt van humaniteit van bijzondere hardheid zou zijn'. Hij liet weten graag te vernemen wat zijn collega hiervan vond en sloot af met de aantekening dat de geneesheer-directeur van Sint Willibrordus had laten weten dat de onzekerheid over het uitleveringsverzoek de opnieuw noodzakelijk gebleken psychiatrische behandeling van BP2 ongunstig beïnvloedt.[314]

Minister Vrancx antwoordde op 6 december 1968 in een vijfregelig briefje dat de Belgische justitie afzag van de uitlevering van BP2. Ambtelijk viel het in Den Haag op dat de Belgische minister deze mededeling 'zonder enig commentaar' had verstrekt.

Zodra de brief uit België was binnengekomen belde mr. Kuyper 'spoedheidshalve (...) ter informatie' geneesheer-directeur De Smet, om hem mede te delen dat de uitlevering achterwege zou blijven 'en dat BP2 thans kan gaan en staan waar hij wil'. Formeel werd de zaak afgehecht in een brief van minister Polak aan de officier van justitie te Alkmaar, elf dagen later op 17 december 1968, met de mededeling dat het uitleveringsverzoek als vervallen kon worden beschouwd.[315]

4.6.11. Opnieuw in Heiloo na intrekking van het uitleveringsverzoek

Terwijl het moeizame proces rond de uitlevering zich voltrok, was BP2 uit Heiloo ontslagen. Opnieuw kreeg hij een tijdelijk onderkomen bij een kerkelijke instelling waar hij onder waakzame ogen verkeerde en zijn artsen nabij waren. Op 20 mei 1968 vertrok BP2 vanuit de Sint Willibrordusstichting voor een zeer korte reis naar het klooster van de Juliaantjes, waar hij in januari van dat jaar al een keer had overnacht. Net zoals het geval was tijdens zijn verblijf in de Sint Willibrordusstichting werden ook de kosten van dit verblijf gedragen door de bisschop van Brugge.[316] De leden van de communiteit kregen te horen dat de priester 'wegens persoonlijke moeilijkheden niet in [Etten] kan blijven waar hij leraar was'. Ook vernamen ze dat de priester voor onbepaalde tijd zijn intrek bij hen zou nemen.[317] Dat verblijf bleek destijds niet te zijn geregistreerd in het bevolkingsregister van de gemeente Heiloo.[318] Waarom aan de wettelijke verplichting daartoe niet was voldaan kan niet worden achterhaald.

Zoals eerder is opgemerkt kan de Onderzoekscommissie niet met zekerheid vaststellen of de paters van de Heilige Harten in Bavel in detail op de hoogte waren van de achtergrond van BP2. Bij de Juliaantjes was dat vrijwel zeker niet het geval, zo blijkt uit een brief die BP2 op 2 maart 1969 aan zijn behandelaar schreef. Deze had waarschijnlijk te maken met zijn verzoek in januari 1969 om zich blijvend te mogen vestigen. Hij meldde dat de zusters weliswaar akkoord waren met zijn verblijf, maar dat ze wel wilden weten wat de

oorzaak was van het justitioneel ingrijpen – van dat laatste waren ze dus klaarblijkelijk op de hoogte. BP2 verzocht zijn arts om daarover geen informatie te verschaffen: 'Dat gaat hen niet aan! Ze verhuren de kamer of ze verhuren hem niet, maar steken hun neus verder niet in mijn zaken en moeten verder ook geen enkele verantwoordelijkheid krijgen of nemen!'[319] Het congregatiebestuur van de Juliaantjes benaderde eveneens de behandelende arts om advies.[320]

De Juliaantjes namen ook het initiatief om rechtstreeks aan bisschop Zwartkruis van Haarlem te vragen of hun logé niet als priester aan de slag kon in het bisdom Haarlem. Uit het antwoord van bisschop Zwartkruis van Haarlem aan algemeen-overste zuster Josephine Stumpel op 31 december 1968 komt naar voren dat BP2 (en naar aangenomen mag worden, daarmee ook diens 'zaak') hem onbekend was en dat BP2 daarom moeilijk voor een eventuele vacature in aanmerking kon komen: 'Naar wat u van hem vertelde zal daarbij toch ook de moeilijkheid komen, dat ik exact geïnformeerd zal willen worden over zijn verleden vóór ik ertoe overga hem een aanbod te doen.'[321] Het bisdom Haarlem was echter – in ieder geval in het voorjaar van 1966 – bij de zaak BP2 betrokken geweest. Dat gold op zijn minst voor de bisschoppelijk onderwijsinspecteur De Bot en de deken van Alkmaar, monseigneur Kraakman, collega van – toen nog deken van Haarlem – monseigneur Zwartkruis.

Ten aanzien van de rol van bisschop Zwartkruis, die op 18 augustus 1966 door de paus werd benoemd tot opvolger van de op 5 maart 1966 onverwacht overleden monseigneur Dodewaard, laat dat in theorie twee opties open. De eerste is dat hij wel van het geval op de hoogte was en zich bewust richting de Juliaantjes van de domme hield. Voor dat laatste zou lijken te spreken dat hij, toen hij een maand later te gast was bij bisschop Ernst van Breda, met zijn collega over BP2 sprak. Bisschop Ernst, zo tekende Zwartkruis in zijn dagboek aan, bleek 'volledig op de hoogte te zijn van het geval [BP2], de priester uit Gent [sic], die graag in ons bisdom wil werken'.[322]

Een andere en waarschijnlijker optie is echter dat BP2 in december inderdaad nog een onbekende voor hem was en dat hij pas naar aanleiding van het verzoek van de Juliaantjes in het bisschopshuis zijn licht is gaan opsteken. In dat geval zou deze geschiedenis een indicatie vormen voor de mate waarin dit soort zaken werd overgedragen (in dit geval door de bisdomstaf) aan een nieuwe bisschop. Uitsluitsel over de meest waarschijnlijke optie kan de Onderzoekscommissie echter niet geven.

Duidelijk is dat bisschop Zwartkruis geen functie voor BP2 in zijn bisdom zag, maar kennelijk kreeg BP2 wel de vrijheid om binnen het klooster bepaalde priesterlijke taken te vervullen. Hij trad op als voorganger in de liturgische vieringen van de zusters, onder meer in de Goede Week, bij begrafenissen en in de communiteitsmissen. Verder ontving hij daar regelmatig bezoek van familie en andere personen uit België.[323]

De Belgische priester verbleef maar liefst vijf jaar, tot 1972, in het klooster in Heiloo.

Eén vraag blijft nog staan. Psychiater Wijffels deelde in een brief van 26 februari 1971 aan de bisschop van Brugge mee dat BP2 eind 1971 weer vrij in België zou mogen komen. Waarop hij die mededeling baseerde is onduidelijk, maar zeker was dat kennelijk niet. Dezelfde Wijffels vroeg namelijk in juli 1972 aan de Alkmaarse rechtbank of BP2 niet bang hoefde te zijn voor uitlevering. De rechtbank antwoordde dat dit niet het geval was omdat homoseksualiteit in Nederland niet strafbaar was.[324] Onduidelijk is waarom deze vraag, die eind 1968 toch beantwoord leek, opnieuw aan de orde kwam. Evenmin is duidelijk hoe de vraag zich verhoudt tot de eerdere mededeling van Wijffels aan bisschop De Smedt over een mogelijke terugkeer van BP2 naar België.

In 1972, zo blijkt uit de stukken, was het opnieuw het bisdom Breda dat pogingen deed om BP2 aan een baan te helpen. Bisschop Ernst was bereid om BP2 een stage te laten lopen in het Ignatiusziekenhuis in Breda. Nog geen week later was het BP2 die aan zijn arts Wijffels liet weten dat hij mogelijk aan de slag kon in het bisschoppelijk museum in Breda.[325] Aan beide opties valt op dat ze geen betrekking hadden op functies in het onderwijs. De vermoedelijke verklaring hiervoor is dat sinds de inwerkingtreding van de Mammoetwet in 1968 gemengde klassen standaard waren geworden. Klaarblijkelijk werd de aanwezigheid van minderjarige jongens in de omgeving van BP2 nog altijd als een risico gezien.

Pas in 1974 zou BP2 naar Breda verhuizen, zonder duidelijkheid over een functie voor hem. Er werd in de stukken geen benoeming genoemd. Het lijkt erop dat hij daar voor het eerst op zichzelf woonde. Hij verbleef in Breda tot 1 januari 1977, toen hij een benoeming kreeg als aalmoezenier in een Belgisch ziekenhuis – in het bisdom Brugge – en kon terugkeren naar zijn geboorteland. Op 29 december van dat jaar schreef hij aan psychiater Wijffels een briefkaart over zijn vertrek naar België en tevens over zijn nieuwe baan. Uit dat laatste zou afgeleid kunnen worden dat de psychiaters van Heiloo kennelijk geen bemoeienis meer hadden gehad met zijn terugkeer naar België en BP2 al een tijdje geen patiënt meer was.

BP2 werkte als ziekenhuisaalmoezenier tot december 1989, toen hij eervol ontslag kreeg en met emeritaat ging. Hij overleed enkele jaren daarna, in 1993, in België.[326]

4.6.12. Conclusies bij de casus

Het bisdom Brugge meldde zijn priester BP2 aan bij de Sint Willibrordusstichting in Heiloo. Er kon niet worden vastgesteld of hiervan de bedoeling was om BP2 uit handen van de Belgische justitie te houden, of dat dit te maken had met het ontbreken van passende behandelmogelijkheden in België.

Ook in het licht van de andere casus met het bisdom Luik, is er nog een derde optie waarom voor behandeling in Nederland werd gekozen. Deze zou te maken kunnen hebben met de wens om de priester in kwestie vervolgens daar ook weer aan het werk te krijgen aangezien iets dergelijks in België wegens te verwachten ophef uitgesloten was. De casus met het bisdom Luik laat immers zien dat het bisdom Roermond zwaar hecht aan het oordeel van de psychiaters in Heiloo.

De bisschop van Brugge regelde niet alleen een behandeling voor BP2 maar nam ook disciplinaire maatregelen jegens BP2 door hem zijn jurisdictie te ontnemen. Of dat ook is gebeurd kon de Onderzoekscommissie niet vaststellen, mede vanwege de kennelijke afwezigheid van informatie over BP2 bij diens eigen bisdom. Op enig moment lijkt de jurisdictie wel te zijn hersteld, gezien de aanstelling die BP2 in 1977 als ziekenhuisaalmoezenier in België mocht ontvangen. Een andere aanwijzing daarvoor zou kunnen liggen in de verwijzingen naar zijn priesterlijke taken tijdens zijn verblijf bij de Juliaantjes.

De bij de zaak BP2 betrokken Nederlandse bisdommen en bisschoppen (Breda en Haarlem) waren naar het zich laat aanzien door de bisschop van Brugge niet meteen van alle details van de zaak op de hoogte gesteld.

Ook de onderlinge informatie-uitwisseling tussen betrokken Nederlandse kerkelijke partijen was selectief en vond naar het zich laat aanzien alleen plaats op beslisniveau. Een van de twee betrokken vrouwelijke religieuze partijen, de zusters van Juliana van Falconieri, zijn naar het zich laat aanzien nooit over de precieze achtergrond van het geval BP2 geïnformeerd. Of dit ook heeft gegolden voor de franciscanessen van Etten en meer in het bijzonder Moeder Annette, is niet met zekerheid vast te stellen.

Het bisdom Breda speelde een belangrijke rol in de omgang met BP2. Of dit te maken had met de positie van Breda als naburig bisdom van Brugge of met de mogelijke beschikbaarheid voor BP2 van een invloedrijk netwerk in deze beide bisdommen, kon de Onderzoeksommissie niet vaststellen.

Het bisdom Haarlem speelde een onduidelijke rol in de omgang met BP2. Bepaalde functionarissen waren van de achtergrond van de zaak op de hoogte, maar voor bisschop Zwartkruis gold dit aanvankelijk niet. Het lijkt erop dat toen de bisschop wel van de zaak op de hoogte was, hij in ieder geval geen functie aan BP2 ter beschikking wilde stellen.

Essentiële informatie over BP2 bereikte kerkelijke autoriteiten (met uitzondering van het bisdom Haarlem, waar deze aanwijzingen ontbreken) vooral van de kant van de behandelende psychiaters, die zich in nauw contact met deze autoriteiten met het lot van BP2 bezighielden. Deze informatie werd soms – zoals bij de paters van de Heilige Harten en het bisdom Breda – actief bij de medische experts gezocht.

Er is sprake van een vooral medisch traject waarbij de rol en de mening van

artsen bepalend is geweest voor de opstelling van zowel kerkelijke autoriteiten als overheidsinstanties, in casu justitiële autoriteiten.

De artsen van de Sint Willibordusstichting hebben de werkelijke verblijfplaats van BP2 verzwegen om de Belgische justitiële autoriteiten in het ongewisse te laten. Deze handelwijze dient echter wel in een context te worden gezien. De opstelling van artsen raakt een principiële kwestie in de psychiatrie, waarvan de strekking is dat psychiaters in beginsel niet behoren mee te werken aan opsporing. Dat laatste is weer terug te voeren op opvattingen over zorgplicht jegens de patiënt en het beroepsgeheim.[327] De zaak die aanleiding gaf tot genoemde opsporing betrof bovendien, zo blijkt uit de uitspraak van de Alkmaarse rechtbank, feiten die in België wel maar in Nederland niet strafbaar waren. De psychiaters van Heiloo wilden datgene wat zij als een succesvolle behandeling zagen, niet op het spel te zetten. In hoeverre dat met al dan niet uitdrukkelijke toestemming van Nederlandse autoriteiten gebeurde, zoals een der aangetroffen documenten zou kunnen suggereren, kan niet met zekerheid worden beoordeeld op basis van de beschikbare gegevens.

De maatregelen die ten opzichte van BP2 werden getroffen in samenwerking door psychiaters en kerkelijke partijen, lijken erop gericht te zijn geweest om risico's voor recidive te vermijden. Dat blijkt vooral uit de keuze voor passende woon- en verblijfplaatsen waar een vorm van supervisie mogelijk was, evenals de keuze voor functies die de kans op omgang met minderjarige jongens zoveel mogelijk uitsloot.

Er zijn geen aanwijzingen dat recidive heeft plaatsgevonden. In dat opzicht lijken de behandeling en de beheersmaatregelen te hebben gewerkt. Wel wordt hierbij gewezen op de voorvallen die zijn overgeleverd uit zijn tijd in Etten, het verzoek om met een jongen op vakantie te mogen gaan en de aanwezigheid van foto's van jongens op de wanden van zijn kamer.

De indruk blijft bestaan dat BP2 niet zomaar een geval was, maar een bijzondere status of achtergrond had. Mede gezien het feit dat het bisdom Brugge geen aanvullende informatie over hem wist te verschaffen, blijft op dat punt onduidelijkheid bestaan.[328] Daardoor kon ook niet worden vastgesteld of hierin een verklaring ligt voor de wijze waarop het traject met BP2 is verlopen en de grote inspanningen die voor hem door allerlei partijen zijn verricht.

5 DE BISDOMMEN

5.1 Het aartsbisdom Utrecht

Utrecht is, in de geschiedenis van het christendom in Nederland, een hoofdplaats.

Plaats en geschiedenis geven een cachet aan de aartsbisschoppelijke zetel. Maar kerkrechtelijk heeft dat geen betekenis. De aartsbisschop heeft volgens het canonieke recht slechts bestuursmacht over zijn eigen bisdom. Hij is weliswaar ook de voorzitter van de Bisschoppenconferentie van de Nederlandse Kerkprovincie.[1] Dat sinds de Tweede Wereldoorlog de achtereenvolgende aartsbisschoppen een opvallende plaats hebben ingenomen in het katholieke volksdeel en in de Nederlandse samenleving als geheel is te danken aan de persoonlijke kwaliteiten van de ambtsdragers. Dit is in het bijzonder tot uiting gekomen in het feit, dat vier van hen het aartsbisdom als kardinaal hebben geleid.[2]

In 1945 was Johannes de Jong aartsbisschop van Utrecht. Hij was in 1935 aangetreden. Tijdens de Duitse bezetting ging hij de Nederlandse bisschoppen voor in (openbaar) verzet. Eind 1945 werd hij benoemd tot kardinaal door paus Pius XII. In 1951, wanneer zijn gezondheid hem ten gevolge van de oorlog in de steek heeft gelaten, werd monseigneur dr. B.A. Alfrink benoemd tot coadjutor (hulpbisschop met recht tot opvolging).

De hulpkracht bestuurde vanaf het moment van zijn benoeming feitelijk het aartsbisdom. In 1955 nam Alfrink – na het overlijden van kardinaal De Jong – de Utrechtse zetel in. Vijf jaar later, in 1960, werd hij kardinaal. Hij heeft tijdens het Tweede Vaticaans Concilie een vooraanstaande rol gespeeld in de beoogde modernisering van de Rooms-Katholieke Kerk. In eigen land heeft hij deze modernisering begeleid, maar is daarvoor ook tegengewerkt, toen onder paus Paulus IV de conservatieve prelaten de overhand kregen en vanaf 1970 de Kerk in Nederland tot de orde werd geroepen.

In 1975 werd hij opgevolgd door Johannes Willebrands, priester van het bisdom Haarlem en inmiddels president van het Vaticaanse Secretariaat voor de Eenheid onder de Christenen en kardinaal. Hij bleef beide ambten combineren. In 1983 verleende paus Johannes Paulus II hem ontslag.

Dr. A.J. Simonis, toen bisschop van Rotterdam, volgde hem op. Twee jaar later werd hij tot kardinaal benoemd. De nieuwe aartsbisschop was een priester van het bisdom Rotterdam en ontmoette bij de priesters van het aartsbisdom onbegrip zowel vanwege zijn externe afkomst als vanwege zijn zogenaamde conservatisme: 'Zijn start in Utrecht was moeilijk.'[3] Twee decennia later, in 2007, nam hij vanwege zijn leeftijd (75 jaar oud) ontslag. Kardinaal Simonis werd in 2008 opgevolgd door de bisschop van Groningen, dr. W.J. Eijk.

5.2 Bestuurscultuur: externe factoren

Voor een inzicht in de bestuurscultuur in het aartsbisdom Utrecht zijn enkele externe factoren van belang. Ze zijn niet direct van invloed op de bestuurlijke behandeling van het seksueel misbruik, maar ze vormen er wel een achtergrond van.

Het aartsbisdom Utrecht was in 1945 uit geografisch oogpunt het grootste diocees in de Nederlandse Kerkprovincie. Het omvatte de provincies Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland (tot aan de Waal), Utrecht en Het Gooi (Noord-Holland). In 1956 werd het aartsbisdom gesplitst. De nieuwe bisschop van Groningen bestuurde de parochies in de provincies Groningen, Friesland en Drenthe. De aartsbisschop beheerde de parochies in Overijssel, Gelderland (tot aan de Waal), oostelijk Flevoland en Utrecht (kortweg midden-Nederland). Het Gooi werd toegevoegd aan het bisdom Haarlem.

De uitgestrektheid van het aartsbisdom is een relevante factor in de beoordeling van het bestuursbeleid. De noordelijke provincies, die tot 1956 tot het aartsbisdom behoorden, zijn wat het aantal katholieken betreft dun bevolkt. Dat betekende, dat pastoors dikwijls eenmansposten bekleedden en op een betrekkelijk grote afstand van elkaar werkzaam waren. Dat gold in veel mindere mate voor de andere provincies van het aartsbisdom. De katholieke kernen daarvan, Twente, Salland en de Achterhoek, kennen een eigen cultuur en liggen daardoor – niet feitelijk maar wel in de beleving – soms mijlenver van de aartsbisschoppelijke zetel. Ook het Kromme Rijngebied in het Utrechtse kende een eigen bestuurscultuur, hoewel dat niet ver van de beide seminaries van het bisdom en van het bestuurlijke centrum aan de Utrechtse Maliebaan was gelegen.

Er bestond in het aartsbisdom een zekere huiver voor de eenmansposten. In sommige missiecongregaties was het de regel, dat de geestelijken in een team van minstens twee of drie opereerden, maar nooit alleen. 'Dat kwam dicht in de buurt van het Nederlandse seculiere pastoriemodel, waar de eenmansposten toen nog niet zeer talrijk waren, en waar voor een man alleen de buurtpastoor op loop- of fietsafstand te bereiken was.'[4] De onderlinge afstand en het

risico van een bestuurlijke eenzaamheid zijn na 1970 enigszins vergroot door het dalend aantal priesters. Daar staat tegenover, dat men zich meer en meer in teamverband heeft georganiseerd en van daaruit de pastorale werkzaamheden uitvoert.

Een andere externe factor in de beoordeling van het bestuursbeleid is de plaats van de aartsbisschop in de Nederlandse Kerkprovincie. De kardinalen Alfrink en Willebrands hebben bestuurlijke posities bekleed in Rome gedurende het Tweede Vaticaans Concilie en daarna, waardoor ze niet steeds ten volle beschikbaar waren voor het Utrechtse bestuur. Ook voor kardinaal Simonis gold, dat hij in de betrekkingen tussen de bisschoppenconferentie in Nederland en de Heilige Stoel veel tijd aan bestuurswerk heeft gespendeerd en als kardinaal verbonden was aan de raden van toezicht op drie Vaticaanse congregaties.

Een derde factor ten slotte is de groepscultuur van de Utrechtse clergé. Het is een collectief bewustzijn, dat al vanaf het klein seminarie werd gecultiveerd en dat nauwelijks is te definiëren. In de klerikale volksmond heette het Utrechtse diocees een boerenbisdom tegenover het Haarlemse, een bisdom van heren. De onderlinge saamhorigheid was een positieve factor in de jaren zeventig, de periode van kerkelijke tegenstellingen. Ze werd bijvoorbeeld gevoed en gevoeld, toen in 1975 en in 1983 tegen de verwachting in een nieuwe aartsbisschop van buiten werd benoemd en niet een eigen kandidaat. De consequentie daarvan was, dat het beiden – de kardinalen Willebrands en Simonis – heeft ontbroken aan een min of meer vanzelfsprekende kennis van hun priesters.

5.3 Personeelsbeleid in de periode tussen 1945 en 1970

Er is aanleiding om in de geschiedenis van de bestuurscultuur in de periode van 1945 tot 2010 een scheiding aan te brengen in 1970. Dat is voor verscheidene onderdelen relevant maar zeker ook voor het bisschoppelijke personeelsbeleid. Rond die tijd werd dat geprofessionaliseerd en – naar de tijdgeest – gedemocratiseerd. Voorheen werd dat gedomineerd door de aartsbisschop, die het laatste woord had. De sacrale maar ook de klerikale dimensie van zijn ambt bracht met zich mee, dat aan de persoonlijke begeleiding en aan de verantwoording weinig aandacht werd besteed.

In het aartsbisdom was vanouds de vicaris-generaal belast met het personeelsbeleid; in het bijzonder met de benoemingen. Hij deed de voorstellen en hij onderhield de contacten. De aartsbisschop zag zijn priesters voornamelijk tijdens zijn reizen, wanneer hij in de parochies het sacrament van het vormsel kwam toedienen. Van aartsbisschop dr. J. de Jong was bekend dat hij zich toch

ook persoonlijk mengde in het personeelsbeleid, omdat hij volgens zijn biograaf H.F.W. Aukes (1956) een 'eminent kenner' was in het taxeren van personen. Dat moet gelezen worden als een zeer persoonlijke vorm van benoemen (en beloven). De Jong moet ook het contact met problematische geestelijken hebben voortgezet want – in het proza van zijn biograaf – 'hij wist, dat er binnen onherkenbaar verminkte levens grootse resten schuilen van liefde en zelfvernietiging-om-anderen. Enkele verwoeste roepingen onder de zijnen bleef hij in zijn hart dragen.'[5]

De vicaris-generaal was sinds 1930 monseigneur D. Huurdeman. Hij zou het blijven tot zijn overlijden op 28 augustus 1958. In 1947 werd naast hem monseigneur J.A. Geerdinck benoemd, gepromoveerd in het canonieke recht. Hij was eerder de eerste secretaris van de aartsbisschop geweest en had in belangrijke mate het beleid in de Tweede Wereldoorlog voorbereid. Zijn benoeming had consequenties voor het personeelsbeleid. 'De promotie van Geerdinck werd zowel binnen als buiten het Utrechtse met begrijpelijke reserve ontvangen, als er al niet van weerstand moet worden gesproken. De kardinaal kende men als een plooibaar en mild bestuurder. Geerdinck was een man van de strakke en harde lijn. De doortastendheid van de nieuwe vicaris generaal was,' aldus een andere biograaf, 'geen overbodige luxe. Iedereen die met de kardinaal praatte, voelde zich in het gelijk gesteld en in zijn goedheid beloofde De Jong soms een veel begeerd pastoraat aan twee of drie gegadigden tegelijk. Of hij liet mensen te lang op een post waarvan ze eigenlijk zonder uitstel hadden moeten vertrekken. Noodzakelijke beslissingen zouden nog meer op de lange baan zijn geschoven, als niet Geerdinck met zijn "Nu is het afgelopen"-standpunt zou hebben doorgezet.'[6]

Toen Alfrink in de zomer van 1951 zijn bisschopsambt aanvaardde, trok Geerdinck zich terug als vicaris-generaal. Hij werd kort daarop benoemd tot officiaal, hoofd van de kerkelijke rechtbank in het aartsbisdom. In die functie kreeg hij niet alleen te maken met huwelijksprocessen maar in toenemende mate ook met verzoeken tot dispensaties van het priesterlijk celibaat, die hij voor besluitvorming in de Romeinse congregatie van het Heilig Officie moest voorbereiden: 'procedures die hem telkens weer tegen de borst stuitten, al voerde hij ze ook nauwgezet uit, wat hij trouwens met alle opdrachten deed die de bisschop hem voorlegde.'[7] In 1955 werd C.J.A. Venings, deken van Enschede, aangesteld als vicaris-generaal naast Huurdeman, die zich al veel langer bezighield met de portefeuille van financiën en die van de kerkenbouw, een onderwerp van expansie. Een jaar later stierf Venings. Daarop werd de pastoor van De Steeg tevens geestelijk adviseur van de Aartsdiocesane Boeren- en Tuindersbond (ABTB), Th.G.A. Hendriksen, tot zijn opvolger benoemd. Hij aanvaardde deze niet met grote geestdrift, maar mocht rekenen op instemming bij de Utrechtse clerus want hij was 'een man van de praktijk'. Hij

kreeg de portefeuille personeelszaken toegeworpen. Vicaris Hendriksen voerde die uit 'met een dosis van zijn gezond verstand, de telefoon en een blocnootje.' Hij werd voor veel priesters in het aartsbisdom een belangrijker figuur dan de bisschop ooit geweest was of zou worden. Maar hij werd ook de brenger van onaangename boodschappen, die de bisschop aan hem uitbesteedde, wat vanouds de functie van de vicaris was.[8]

Het benoemingsbeleid in het aartsbisdom tot 1970 is gekenmerkt door de (traditionele) improvisatiestijl. Het werd op zondagavonden gerealiseerd, aldus de biograaf van Alfrink, wanneer de president van het grootseminarie Rijsenburg op de Maliebaan arriveerde om met de aartsbisschop bij een glas wijn de door de vicaris opgestelde benoemingslijsten door te nemen. Vicaris Hendriksen bracht daarin al enige verbetering door in elk geval een gesprek met de benoemde zelf te organiseren.[9]

De persoonlijke bestuursstijl van kardinaal Alfrink gold ook andere beleidssectoren. Monseigneur H.A. van Munster, vanaf 1970 vicaris-generaal, heeft de werkwijze van zijn bisschop aldus beschreven: 'En de persoonlijke omgang, de persoonlijke noot, klonk in alle besprekingen door. De binnengekomen brieven werd naast het ontbijtbordje gelegd en aldaar alvast vluchtig doorgenomen. Dat het goed zou zijn om de post langs verschillende stafmedewerkers te laten gaan en hun commentaar te verzamelen, stuitte op het persoonlijke domein waarin alles zijn met de kardinaal verbonden plaats en tempo had. Mededelingen, informatie, communicatie, alles speelde zich binnen dezelfde sfeer af; dat gebeurde bij min of meer toevallige ontmoetingen, dat werd aan tafel afgehandeld of bij de koffie. Het heeft veel moeite gekost en spitsvondigheid vereist om de kardinaal tot een geregelde, wekelijkse stafvergadering te verleiden, zeker toen hij ontdekte dat zoiets ook verslagen en besluitenlijsten inhield en het nalopen van die besluiten om te zien of alles was gebeurd zoals de vorige week was afgesproken.'[10]

5.4 Personeelsbeleid vanaf 1970

In 1970 kreeg het aartsbisdom een nieuwe bestuursstructuur door de benoeming van Van Munster (franciscaan en rector van de Katholieke Theologische Hogeschool Utrecht) en vooral door die van de classicus en rector van het kleinseminarie Apeldoorn, dr. A.J. Vermeulen. Vermeulen trof een tendens tot professionalisering en – naar de tijdgeest – democratisering van het bisschoppelijk bestuur aan, die hij voortzette en uitbreidde.

In 1968 was er een benoemingsbeleidscommissie in het leven geroepen, afgekort als BBC (en uitgesproken zoals de afkorting van de Britse publieke omroep). Deze werd onder leiding van vicaris Vermeulen verlevendigd en gepro-

fessionaliseerd met gebruikmaking van externe adviezen over de aard van de vacature en over de benoembaarheid van personen. De BBC had te oordelen over alle vacatures in het aartsbisdom, zowel voor de parochies bediend door seculieren als voor die van de regulieren. Voor de laatsten was er sinds 1970 ook een Adviescommissie voor Toelating tot de Pastoraal in het aartsbisdom (ATP). Deze moest een oordeel geven over de regulieren, die in de diocesane zielzorg tewerkgesteld wilden worden. Luidde dat oordeel positief, dan moest vervolgens de BBC zich nog over de benoeming uitspreken.

Uit de notulen blijkt, dat de ATP de reguliere kandidaten niet diepgaand heeft besproken en getoetst. Een meerderheid van de paters, die hierin ter sprake komen, was lid van een congregatie, die in het aartsbisdom Utrecht een of meer parochies beheerde. Relevanter was de BBC. Deze commissie besprak zowel de vacatures als de beschikbare kandidaten uitgebreid. De gewoonte kwam in zwang om voor de vacatures advertenties te laten opstellen, dikwijls in samenspraak met de lokale kerkbesturen. Vaak liet de BBC zich voorlichten door een van haar leden, die een gesprek vooraf had met de kandidaat en een notitie inbracht, waarin zowel de aard van de vacature als de persoon van de te benoemen geestelijke wat concreter en uitvoeriger aan de orde werd gesteld. Het kwam vaak voor, dat kandidaten meermalen in de vergadering werden genoemd of besproken en dat een uiteindelijk benoemingsvoorstel eerst na enkele weken of zelfs maanden werd genomen. In 1993 is deze BBC opgegaan in de nieuwe Bisdomraad. Vanaf dat moment worden de persoonlijke aspecten van een benoemingsdossier minder prominent naar voren gebracht.

In januari 1989 werd monseigneur Vermeulen opgevolgd door monseigneur dr. P.A.G. Rentinck. Deze had in 1977 van kardinaal Willebrands de opdracht gekregen om de priesteropleiding in het aartsbisdom te reorganiseren. Daaruit is het Ariënskonvikt ontstaan, waarvan hij tot 1992 rector is geweest. Omstreeks 1990 is het bestuur van het aartsbisdom grondig gereorganiseerd. Het kende een Diocesane Pastorale Raad, die maandelijks bijeenkwam en een vergadering van 23 dekens, die driemaal per jaar placht te vergaderen met de aartsbisschop en zijn staf. Het aantal dekenaten werd teruggebracht tot negen, later tot vijf. De dekens werden voor de volle werktijd in deze functie aangesteld en kregen bovendien een aantal pastorale medewerkers om zich heen, die het contact met de pastores en parochies in het desbetreffende dekenaat moesten intensiveren.

De dekens werden lid van de Bisdomraad, die om de twee weken gedurende vijf uur samenkwam. Naast de aartsbisschop, de hulpbisschoppen, de vicaris-generaal en de dekens waren ook de econoom en drie pastorale werkers lid van de Bisdomraad. Zij functioneerden als hoofd van de Dienst Personeel en Pastorale Organisatie, als directeur van de Pastorale Dienstverlening en als

verantwoordelijke voor de relatie met de scholen en de zorginstellingen. Voor het eerst werd een leek verantwoordelijk voor de uitvoering van het personeelsbeleid: drs. G.H.A. Kruis. In de Bisdomraad, aldus vicaris Rentinck, 'kwamen alle zaken van pastoraal beleid aan de orde. Bij belangrijke zaken kregen dekens ook ruim de tijd om deze door te spreken met hun achterban. Zo ontstond een collectieve besluitvorming. In deze besluitvorming bleef er ruimte voor de eigen verantwoordelijkheid van de bisschop. Bij zijn aftreden kon kardinaal Simonis dan ook zeggen dat hij dankzij de Bisdomraad als bisschop goed heeft kunnen functioneren.'[11] In de Bisdomraad kwamen geen persoonlijke zaken aan de orde, ook geen gevallen van seksueel misbruik.[12]

5.5 Bestuurlijke behandeling van misbruik

In het aartsbisdom zijn bij het onderzoek in de reguliere archieven in de periode van 1945 tot op heden 45 gevallen van seksueel misbruik aan het licht gekomen of gemeld. Van dit aantal kunnen er in een onderzoek naar de persoonsdossiers of door andere informatie 32 aannemelijk worden geacht. Het merendeel heeft zich voorgedaan in de jaren tot 1970; in totaal 31 gevallen, al dan niet aannemelijk. Van tweederde van deze casus is pas twee decennia later, vanaf 1995, melding gemaakt. Vanaf dat jaar is het seksueel misbruik in de Nederlandse Rooms-Katholieke Kerk in de aandacht gekomen.

Van de 45 gevallen zijn er 35 toe te schrijven aan seculiere priesters of pastoraal werkers en tien aan regulieren. In zes daarvan is het Openbaar Ministerie op een of andere wijze betrokken geweest. In totaal zijn elf priesters of pastoraal werkers verwezen naar psychotherapeutische hulp of (tijdelijk) opgenomen geweest in een psychiatrische inrichting.

Aantallen gevallen van misbruik (melding en/of bewezen)

Seculieren	33
Regulieren	10
Acoliet	1
Diaken	1
Totaal	45

Tijdvak van misbruik en van meldingen

Misbruik voor 1970	31*
Waarvan melding na 1970	20
Misbruik na 1970	18*
Misbruik tot dusver bewezen	32

* in sommige casus in beide periodes

Behandeling van daders

Onderzoek Openbaar Ministerie	6
Psychotherapie	11

Sekse slachtoffers

Jongens	23
Meisjes	19
Niet duidelijk	3*

* waarvan eenmaal bezit pornografie

Langs welke weg bekend geworden

Meldingen Hulp & Recht	24
Archiefonderzoek en anders*	21

* publiciteit, aangifte

Bij deze aantallen zijn nog twee opmerkingen te maken. De eerste is, dat in de dossiers in de archieven de concrete beschrijvingen van het seksueel misbruik ontbreken. Ze worden slechts aangeduid. Dit betekent, dat er niet kan worden ingegaan op de vraag hoe dit zich heeft afgespeeld en welk gevolg dit heeft gehad op de slachtoffers. Een tweede opmerking is dat het misbruik, gesignaleerd in sommige reguliere congregaties werkzaam in het aartsbisdom, niet is inbegrepen in de 45 casussen. Dit geldt bijvoorbeeld voor de bisschoppelijke congregatie van de fraters van Utrecht. Deze zijn afzonderlijk onderzocht.

De Onderzoekscommissie heeft tevens inzage gekregen in het Geheim Archief van het bisdom. Daarin trof zij één geval aan dat niet elders in de archieven was aangetroffen en waarbij vermoedelijk sprake was van seksueel misbruik van in ieder geval een tweetal minderjarigen van beider sekse. Het ging daarbij om een reguliere priester die actief was binnen het aartsbisdom (maar daar niet was geïncardineerd) en die een omstreden positie bekleedde vanwege zijn strijd tegen de modernisering in de Kerk. Dat laatste maakte de zaak waarschijnlijk bijzonder gevoelig. De Onderzoekscommissie trof ook nog enkele dossiers aan die refereerden aan priesters die al dan niet vrijwillige seksuele contacten met meerderjarigen hadden onderhouden. Twee van die gevallen betroffen bekende priesters, hetgeen vermoedelijk de reden is waarom deze dossiers zich in het Geheim Archief bevinden.

In de jaren vóór 1995 werden de misbruikzaken, indien ze bekend werden, meestal behandeld door de vicaris-generaal: in casu Geerdinck of Hendriksen. Het zicht op zulke afhandelingen is zeer beperkt want in de beide diocesane archiefcollecties is daarover nauwelijks of geen bestuurlijke informatie te vinden: noch over de behandeling noch over de interventies van de aartsbisschop.

Een consequentie van de relatief late ontdekking of openbaarmaking van misbruikgevallen was, dat de betreffende geestelijken daarover werden aangesproken op het moment, dat zij met emeritaat waren gegaan of voor hun emeritaat stonden. Daardoor bleven soms disciplinaire straffen uit.[13]

In 1995 is in het aartsbisdom, aldus vicaris Rentinck, 'het beleid ontstaan, dat de vicaris-generaal de klachten behandelde en met de relevante personen een gesprek voerde. Vooraf en achteraf werden alle zaken wel besproken met de aartsbisschop.'[14] Kardinaal Simonis verklaarde dat er tussen hem en vicaris Rentinck geen formele werkverdeling bestond. Zij hadden een goede en vertrouwelijke verstandhouding. Elke werkdag om stipt negen uur kwam vicaris Rentinck en dan bespraken zij samen beleidszaken, vertrouwelijke zaken enzovoorts. Hij is er zeker van dat Rentinck, die een zeer hoogstaand spirituele man is, hem altijd op de hoogte heeft gehouden van alle dingen die hij moest weten. Waarschijnlijk vormen gewetenszaken die bijvoorbeeld door priesters in vertrouwen of onder biechtgeheim aan de vicaris zijn gemeld, hierop een uitzondering. Kardinaal Simonis benadrukt zeker te weten dat Rentinck nooit dingen heeft achtergehouden die hij moest weten.[15]

De vroegere hulpbisschop, monseigneur dr. J.A. de Kok, lid van de franciscaner orde, bevestigde dit in een interview. In het aartsbisdom kwamen meldingen, als ze er waren, niet in de staf aan de orde, tenzij er al publiciteit was. Meldingen kwamen binnen bij de bisschop. Een paar keer per week was er postbespreking en eenmaal per week stafbespreking. Als de bisschop na de postbespreking de vicaris-generaal meenam naar zijn kamer, wist je dat er iets was wat de anderen niet hoefden te horen. Dat kon echter van alles zijn. Van de stafbesprekingen werden wel verslagen gemaakt, maar die waren veelal heel summier.[16]

Zulke meldingen kwamen binnen in een instelling met een uitgesproken esprit de corps. Dat betekent, dat ze in eerste instantie binnen de bestaande traditie van beoordeling en correctie werden behandeld. De hoofdrolspelers van toen hebben daar een eigen verklaring voor. Kardinaal Simonis stelt, dat de Kerk voorheen door de meeste katholieken werd beschouwd als een Familia Dei, als een gezin van God. 'Wanneer dan iets in de familie gebeurde, werd dat binnenshuis gehouden omdat de familie niet besmeurd mocht worden. Er was dus een hele sterke "geestelijke familiecultuur", zeker bij de ordes/congregaties maar ook wel bij de wereldgeestelijken. Eventuele vuile was hield men voor zich, zodat ook bisschoppen van veel zaken dikwijls onkundig waren,' aldus kardinaal Simonis.[17]

Pastoor Rentinck, tot 2008 vicaris-generaal, bevestigde, dat er in de eerste jaren vanaf 1995 vooral oudere gevallen werden gemeld: 'Slachtoffers hebben het jaren verborgen gehouden, omdat ze geen geloof vonden bij hun ouders en verwanten. Toen de slachtoffers zich eindelijk meldden, voelden velen zich

beschaamd dat hun dit overkomen was en vroegen er geen verdere bekendheid aan te geven. Ook speelde er de zorg mee, de daders niet openlijk in opspraak te brengen. Aan de klagers werd de mogelijkheid voorgehouden, aangifte te doen bij justitie, maar men zag daarvan af vanwege de schaamte. Als vicaris-generaal kon ik niet anders dan mijn ambtsgeheim [te laten] prevaleren boven mijn plichten als burger van de Nederlandse staat. Hier speelde de overweging mee: mag je het vertrouwen schenden van deze mensen, wier vertrouwen in een priester toch al ernstig is geschokt?'[18]

Op een vraag hoe het misbruik van minderjarigen in de Kerk kon worden behandeld, wijst oud-hulpbisschop en historicus monseigneur dr. J.A. de Kok op '(...) een ouder-zoonverhouding. Het gaat dan om de rol van de professie c.q. de opname in de diocesane clerus. De wijdeling die zijn professie aflegt, legt zijn handen in de handen van de overste. Dat betekent eigenlijk een tweezijdig verbond van trouw. Degene die de professie afneemt stelt zich min of meer in een vader- of moederrol. In vroegere tijden sprak men ook van vaderbisschop evenals van vader-abt of moeder-overste. Zo'n vader-zoonrelatie blokkeert dan wel de harde hand, waar de buitenstaander zegt dat de rotte appel uit de mand verwijderd moet worden. Er is bij het intreden immers een zorgverplichting ontstaan ten opzichte van de desbetreffende broeder, die zijn hebben en houden voor het volgen van zijn roeping heeft achtergelaten. De wereldheer die houdt zijn eigendom, maar bij religieuzen ligt dat anders want die gaan een gemeenschap van goederen aan. De eerste taak van de overste is zorg voor de broeders te hebben.'[19]

Op de vraag of slachtoffers door de vader-zoonverhouding in het gedrang komen, antwoordt monseigneur De Kok dat dit zou kunnen. Het leek in veel van de gevallen om minderjarigen te gaan die het toen vaak thuis niet durfden te vertellen omdat ouders het waarschijnlijk niet zouden geloven.[20]

Een vraag ten slotte betreft de contacten van het aartsbisdom met het Openbaar Ministerie. De in de plaatsingslijst aangekondigde map in het archief in de Maliebaan over contacten met de rechterlijke macht is niet aangetroffen. Feit is wel, dat het aartsbisdom te maken had met diverse arrondissementen: zeker vóór 1956 maar ook daarna. Dat betekent bijvoorbeeld, dat de grenzen van het bisdom niet samenvallen met de grenzen van één of twee rechtsgebieden en dat er geen sprake kan zijn van een uniek contact zoals in zuidelijk Nederland wel het geval was.

Medio 2010 heeft de congregatie van de Geloofsleer nieuwe richtlijnen uitgevaardigd over de kerkelijke behandeling van gevallen of meldingen van seksueel misbruik. Het aartsbisdom past deze sindsdien ook toe. Zo is er inzake een pedoseksuele priester in het voorjaar van 2011 een kerkrechtelijk vooronderzoek gestart. De uitkomst daarvan is aan het Vaticaan ter beoordeling doorgezonden. Een dergelijk vooronderzoek is ook verricht ten aanzien van

pastoor U1, die verdacht werd van het in bezit hebben van kinderporno. De aartsbisschop heeft hem op non-actief gesteld. Het motief werd de parochianen aanvankelijk gemeld als persoonlijke redenen. Na de veroordeling door de rechtbank in Utrecht (taakstraf) is deze schorsing gehandhaafd en is de ware reden bekend gemaakt.

5.6 Biechtpraktijk

Geestelijken, die zich schuldig maakten aan seksueel misbruik, zouden dit moeten biechten, wilden zij volgens de kerkelijke voorschriften hun sacrale functie kunnen blijven uitoefenen (de mis opdragen). De schuldbekentenis in de biecht en de eventuele absolutie en penitentie zijn onderworpen aan het gebod van geheimhouding. Daarom kunnen functie en uitkomst van dit sacrament van de biecht als signalen van seksueel misbruik slechts bij benadering worden geanalyseerd.

In hun opleiding op het seminarie kenden de priesterstudenten van het aartsbisdom een wekelijkse verplichting tot biechten. Maar voor seculiere geestelijken bestond er geen diocesaan voorschrift. Kardinaal Simonis heeft in een gesprek met de Onderzoekscommissie verklaard dat vroeger op het seminarie wekelijks werd gebiecht. Na het Tweede Vaticaans Concilie was het de gewoonte om een keer per maand te biechten. 'Dat was geen voorschrift, maar regel. Je biechtvader kon je vrij kiezen. Op het Ariënskonvikt voor de priesterstudenten ging het hierbij om een keuze uit een beperkt aantal priesters dat in de morele traditie van de kerk stond. Omdat er toen priesters waren die in moreel opzicht nogal vrijzinnig waren. Of er voorschriften waren weet ik niet, maar dit was de praktijk.'[21]

Uit zijn woorden kan worden opgemaakt dat de biechtpraktijk, die in de naoorlogse jaren vanzelfsprekend frequent was, na het Tweede Vaticaans Concilie aan betekenis heeft ingeboet. Hij werd in de woorden van monseigneur drs. Ph. R. Bär niet meer geurgeerd.[22] Daarvoor is ook een aanwijzing te vinden in de correspondentie van de officiaal Geerdinck. In 1970 schreef deze aan kardinaal Alfrink, dat men bij de jongste én bij de oudere religieuzen een grote behoefte aan persoonlijke leiding ziet: 'Bij velen eerder in de vorm van een gesprek dan in de vorm van een sacramentele biecht.'[23]

Kardinaal Simonis wees desgevraagd in een eerder gesprek met de Onderzoekscommissie op het volgende. Meldingen over seksueel misbruik kwamen bij de vicaris terecht. De kardinaal 'is altijd van de veronderstelling uitgegaan dat Vermeulen en later Rentinck hem altijd hebben verteld wat hij echt moest weten. Stel nu dat een dergelijke kwestie is voorgekomen, waarvoor hij overigens geen concrete aanwijzingen heeft, en men kwam bij de vicaris, dan spe-

len ook gewetenszaken mee. Daarbij is het ook niet duidelijk in hoeverre het biechtgeheim een rol speelt. Wanneer iets onder de biecht is verteld, mag dat niet worden doorverteld. De biechtvader kan hooguit tegen de biechteling zeggen dat het vertelde ook aan de politie moet worden gemeld; anders wordt er geen absolutie verstrekt. Of dit volgens het canonieke recht mag, is moeilijk te bepalen. Twintig jaar geleden was het echter vrijwel ondenkbaar, dat een priester bij een biecht zou stellen dat de biechteling naar de politie moest. In het algemene aanvoelen was dat toen gebruikelijk.'[24]

Over dit met geheimzinnigheid beladen onderwerp heeft het Vaticaanse departement van de Sacra Penitentiaria Apostolica – dat richtlijnen verstrekt over de absolutie en de penitentie in biecht – in 1984 een uitspraak gedaan. Het heeft een in het Latijn gestelde instructie doen uitgaan over de peccatum turpe, de schandelijke zonde. Met deze term wordt bedoeld hetgeen in canon 977 is omschreven als de absolutie door een priester van een medeplichtige in een zonde tegen het zesde gebod van de Decaloog (de tien geboden), de zogeheten onkuisheid. Deze absolutie is ongeldig, behalve in stervensgevaar. Verwezen wordt naar canon 1378, waarin staat dat de priester die deze absolutie verleent, van rechtswege is geëxcommuniceerd. Deze excommunicatie is voorbehouden aan de Heilige Stoel. De betreffende instructie is bij schrijven van 4 augustus 1984 door de nuntius, de pauselijke vertegenwoordiger in Den Haag, aan de aartsbisschop van Utrecht verzonden.[25]

In de Latijnse tekst worden enkele redeneringen aangedragen over de daad en de beoordeling van deze absolutie. Wat voor de Kerk van het grootste belang is, als hoedster van de gelovigen, is enerzijds de vraag of het schandaal meerderen heeft geraakt dan wel een enkele persoon. Ook is van belang of de priester al dan niet zijn leven wil zuiveren van dit delict, dat in de ware zin des woord een schending is en misbruik van het sacrament van de biecht. Vervolgens is relevant te weten of deze casus sporadicus is voorgevallen in een min of meer toevallig moment van geestelijke crisis of van verleiding of van een bijzondere en extern te verklaren toestand van de priester. Dan wel een gewenning en een casus repetitus en op deze wijze duidelijk een hooghartigheid, wat slecht en betreurenswaardig is.

Daarnaast is het nuttig om te weten hoeveel keren (quoties) ongeveer dit is voorgevallen en aan hoeveel (quot) personen deze absolutie is gegeven en van welk geslacht. Het gebeurt niet zelden, dat de betrokkene een geestelijke persoon is of een gehuwde vrouw of een leerling van het seminarie. Is het kwaad verricht als schanddaad of als overspel en in welke mate is er geestelijke schade aangebracht? Ten slotte is het ook nuttig om te weten of de zondaar van zijn kwade leven is teruggekeerd (en vanaf welk tijdstip) of daar is gebleven. Voorts of hij in de zielzorg werkzaam is, of hij een reguliere dan wel een seculiere geestelijke is.

Instructies van de Penitentiaria zijn te lezen in het kader van het sacrament van de biecht en zijn kerkrechtelijk een onderdeel van het biechtgeheim. Uit het archief kan niet worden vastgesteld, hoe deze in de praktijk is gebracht door de geadresseerde, de aartsbisschop van Utrecht. In een gesprek met de Onderzoekscommissie heeft kardinaal Simonis verklaard, dat zulke juridische instructies van het Vaticaan in de praktijk van de zielzorg wellicht van groot gewicht waren, maar zijn aandacht als niet-jurist niet trokken.[26]

Het document is interessant om twee redenen. Kennelijk is in de internationale reikwijdte van de Penitentiaria de kwestie van seksueel misbruik in en rond de biechtpraktijk aan de orde geweest. De instructie van 1984 moet niet uit het niets zijn ontstaan. Anderzijds kunnen de sporen die daartoe hebben geleid vanwege het biechtgeheim niet worden getraceerd. Althans niet op het niveau van het Utrechtse archief.

Interessant is ook de volgorde van de overwegingen, die de penitentie bepalen. De omvang van het schandaal en het risico voor de gelovigen is de eerste. De hoeveelheid overtredingen en de persoonlijke crisis van de priester dan wel de hardnekkigheid van zijn zonden vormen een tweede reflectie. Dan komen de medeplichtigen aan de orde. Ten slotte wordt de inkeer aangestipt.

5.7 De rol van de psychotherapie

De wetenschap van de psychologie, die in het bijzonder na de Tweede Wereldoorlog een grote verbreiding zou vinden in Nederland, werd ook benut in de behandeling van de geestelijke daders in gevallen van seksueel misbruik. Dat gebeurde op het niveau van de Nederlandse Bisschoppenconferentie. Op 9 februari 1954 schreef de officiaal Geerdinck aan de coadjutor Alfrink, dat de Hoogwaardige Bisschoppen zich de vraag hadden gesteld, 'waar men priesterpatiënten onder brengt, die vanwege seksuele of andere aberraties niet in de praktijk gehandhaafd kunnen blijven.'[27] Het antwoord op deze vraag, de institutionalisering van psychotherapeutische hulp aan zulke priesters in de gehele Nederlandse Kerkprovincie en de (langdurige) discussie daarover, komt elders aan de orde. Ook de oprichting van een speciaal adviesbureau voor seculiere en reguliere geestelijken Caper, in het initiatief waarvan de pastoor van de Utrechtse studentenparochie N.J. Vendrik een belangrijk aandeel heeft gehad, wordt in een andere context behandeld.

In Utrecht was het bureau gevestigd van de Katholieke Vereniging voor Geestelijke Volksgezondheid. Dat heeft in de jaren vijftig en zestig een niet onbelangrijke invloed uitgeoefend op de publieke opinie en het bestuursbeleid in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland. Die invloed is gedeeltelijk veroorzaakt door de kwaliteiten van de achtereenvolgende directeuren,

gedeeltelijk door het gezag van een (katholieke) psycholoog zoals prof. dr. F.J.J. Buytendijk (hoogleraar aan de Utrechtse universiteit) en psychiater dr. C.J.B.J. Trimbos (Utrecht), een befaamd geworden spreker voor radio en televisie. In 1970 mengde het Katholiek Nationaal Bureau voor Geestelijke Volksgezondheid zich in de tamelijk intensieve discussie over het celibaat zoals gevoerd op het Pastoraal Concilie. In een brief van 30 januari 1970 – ondertekend door Buytendijk (voorzitter) en dr. A.J.H. Bartels (secretaris) – hield het een pleidooi voor de vrijheid voor priesterkandidaten om zelf te beslissen voor het celibaat of voor het huwelijk. Het toelaten van gehuwde priesters, aldus de briefschrijvers, biedt nieuwe mogelijkheden en perspectieven voor een religieus leven.[28]

Binnen het aartsbisdom deed het bestuur soms, als onderdeel van de behandeling van de misbruikgevallen, een beroep op (katholieke) psychiaters: bijvoorbeeld de Nijmeegse hoogleraar neurologie en psychiatrie, dr. J. Prick, of de psychiaters Hanrath (Antoniushoeve, Voorburg) en Havermans (Venray). Geestelijken werden dan gedwongen bij hen in therapie te gaan. Van twee priesters is bekend dat zij zijn opgenomen in het psychiatrische sanatorium van de Sint Joseph Stichting in Apeldoorn.

In de groep (katholieke) psychiaters nam de psycholoog drs. J.A.S. van Spaendonck een bijzondere plaats in. Hij was een in Nijmegen afgestudeerd psycholoog en hield consult in Deventer. Van Spaendonck was op twee manieren betrokken bij het bestuur van het aartsbisdom. Rentinck, die kardinaal Willebrands in 1977 de opdracht had gegeven om een nieuwe priesteropleiding tot stand te brengen, heeft hem in het nieuwe Ariënskonvikt geïntroduceerd. Hij werd betrokken bij de toelatingsprocedure, die inhield dat iedere kandidaat een gesprek zou hebben met een psycholoog of supervisor, waarin de toekomst van celibatair priester aan de orde werd gesteld. Gesproken werd over de psychische draagkracht en de beleving van de seksualiteit van de persoon van wie uiteindelijk de celibaatsgelofte werd verwacht. Zijn advies heeft er ook toe geleid, dat het Ariënskonvikt uitsluitend werd opengesteld voor celibataire priesterstudenten en niet voor pastorale werkers, al dan niet gehuwd.[29] De psycholoog werd daarnaast regelmatig om advies gevraagd inzake priesters of pastorale werkers, die in persoonlijke moeilijkheden verkeerden of over wie twijfel bestond inzake hun benoembaarheid. In een vergadering van de BBC werd dat lapidair genotuleerd: 'Van Spaendonck zal de moeilijke gevallen behandelen.'[30]

De Onderzoekscommissie heeft van het archief van het officialaat van het aartsbisdom de dossiers doorgenomen die betrekking hebben op het kerkelijk proces van laïcisatie van priesters: een officieel ontslag uit de gelofte van het celibaat. Het overgrote deel van deze processen betreft seculiere en reguliere priesters, die zo te lezen gezond en wel van het celibaat afstand willen doen. Er

is één casus van een priester – een redemptorist – waarin verwezen wordt naar een toen bijzondere vorm van psychotherapie. Hij was in zijn jeugd misbruikt door domestieken in de stal van zijn boerenfamilie in Zeeuws-Vlaanderen. Hij is door zijn familie onder zware gewetensdruk geplaatst om voor het priesterschap te kiezen, terwijl hij eigenlijk veearts wilde worden. Zijn aanvraag voor een laïcisatie is een droevig verhaal van dwangneuroses en verbroken relaties met vrouwelijke parochianen. Misbruik van minderjarige jongens is niet aan de orde in het proces.

Zijn geval is interessant, omdat hij in de Sint Willibrordusstichting in Heiloo is behandeld en wel door middel van psychoanalyse. Deze freudiaanse methode was in de Rooms-Katholieke Kerk tot dan toe verworpen. De geneesheer-directeur, J.P. de Smet, en de psychiater A.J.A.M. Wijffels hebben over hem gerapporteerd in de procedure van het ontslag van de priestergeloften.

Op een geheel ander niveau – de psychologische vorming van priesters in het algemeen – is het opmerkelijk dat vanaf 1969 een aantal instellingen van psychiatrische zorg een cursus aanbieden onder de titel 'Klinische pastorale vorming'. Het was een gezamenlijk initiatief van protestantse en katholieke centra (Heiloo, Nijmegen, Vught en Amersfoort) en twee theologische faculteiten (Vrije Universiteit en Rijksuniversiteit Groningen). De opleidingen (in deeltijd) werden gecoördineerd door een Raad voor Klinische Pastorale Vorming. Pastores, aldus een aanbiedingsbrief uit 1985, 'ontmoeten in hun werk mensen in levenscrises en ernstige moeilijkheden.' Ze moeten daarvoor worden opgeleid; het besef verwerven, 'dat de levensbeschouwelijke of godsdienstige ontwikkeling vorm krijgt in (een) psychische structuur.' Een van de vragen in de cursus, die lijken te zijn ontleend aan de klinische psychologie, luidde: 'Hoever kan ik als trainee ingaan op de contactbehoefte, op de behoefte aan affectiviteit van de patiënt?'[31]

Aan deze trainingen hebben vermoedelijk tientallen Utrechtse priesters en pastoraal werkers deelgenomen. Deze feiten en ontwikkeling zijn een teken van het toenemend belang dat men hechtte aan de psychologische wetenschap als hulpmiddel in de zielzorg. De zielzorger werd geprofessionaliseerd.

5.8 Een generatie seminaristen

In de onderzochte periode (1945-2010) zijn er grote veranderingen doorgevoerd in de organisatie waarbinnen in de Rooms-Katholieke Kerk de priester werd opgeleid. In de eerste twintig jaar waren er (nog) de seminaries in de vorm zoals die waren ontworpen op het Concilie van Trente (1545-1563): een kleinseminarie als internaat voor jongens in de leeftijd van de middelbare school en een grootseminarie als internaat voor de studie van de filosofie (twee

jaar) en de theologie (vier jaar). In het aartsbisdom Utrecht was het kleinseminarie gevestigd in Apeldoorn. Het grootseminarie was gesplitst in een school voor filosofie (Filosoficum) in Dijnselburg en een school voor theologie (Theologicum) in Rijsenburg.

In 1967 kwam daarin verandering. De internaten werden opgeheven, deels omdat het aantal inschrijvingen terugliep en deels omdat de opvattingen over passend onderwijs waren veranderd. Priesterstudenten konden zich voortaan inschrijven voor een studie aan een van de Katholieke Theologische Hogescholen in Utrecht, Amsterdam, Tilburg of Heerlen. Zij kregen een academische opleiding en konden het leven delen met andere universitaire studenten. In Utrecht richtte het aartsbisdom samen met de orde van de franciscanen een Katholieke Theologische Hogeschool op, die werd verbonden met de Utrechtse universiteit en op den duur daarin is geïncorporeerd.

Tien jaar later werd in zowel het aartsbisdom als in andere bisdommen het heil van deze oplossing betwijfeld en tot verandering besloten. Kardinaal Willebrands gaf aan Rentinck de opdracht om te onderzoeken hoe de priesterstudenten in Utrecht opnieuw in eigen kring en in een eigen onderwijsinstituut konden worden ondergebracht (zonder het contact met de universiteit te verliezen). Dat leidde tot de oprichting van een convict, dat genoemd werd naar de priester van het aartsbisdom, die aan het begin stond van een katholieke arbeidersbeweging: Alphons Ariëns. Dit convict, dat zoals eerder beschreven moderne vormen van psychologisch onderzoek en begeleiding kende, is in 2010 opgeheven.

Over de seminaries in het aartsbisdom Utrecht zijn er twee boeken met persoonlijke herinneringen verschenen: H. Kroon, *Pubers voor God. Het leven op een kleinseminarie in de jaren vijftig* en J. ter Laak, *Brave rebellen. Herinneringen aan de eerste studentenopstand in Nederland [1961]*. De boeken liggen in elkaars verlengde. Ofschoon de publicatie over het kleinseminarie in Apeldoorn twee jaar later is verschenen, betreft het gedeeltelijk dezelfde jaargangen studenten die (na het Filosoficum in Dijnselburg) op het Theologicum van het grootseminarie in Rijsenburg studeerden en hun priesteropleiding daar poogden te voltooien. Het is hier niet de plaats om beide publicaties uitvoerig te bespreken. Wel wordt verwezen naar enkele relevante conclusies en gegevens.

De auteur van de *Herinneringen aan de eerste studentenopstand in Nederland*, Ter Laak, is op 21 juli 1963 door kardinaal Alfrink tot priester gewijd. Twee jaar eerder waren hij en zijn medestudenten aan het grootseminarie Rijsenburg in opstand gekomen tegen het regime van de toenmalige president en officiaal van het aartsbisdom, Geerdinck. Het resultaat was, dat de president ontslag vroeg uit zijn ambt. Hij werd opgevolgd door de theoloog monseigneur prof. drs. J.H.M. Fortmann. De opstandelingen werden overigens niet

van het seminarie verwijderd. Geerdinck beoordeelde hen als de besten onder de studenten, die hij niet zou hebben afgeraden priester te worden. Ter Laak was een van hen, een ander was drs. H.A. Verbeek, die eveneens bekend zou worden vanwege zijn contestatie.

De rebellie vloeide voort uit ongenoegen over de beslotenheid van het priesterseminarie. Dat ongenoegen was eerder al gevoed door een aantal factoren; een kennismaking met de nieuwe inzichten van theologen als Küng en Schillebeeckx, die aan gezag en weerklank wonnen in de voorbereiding op het Tweede Vaticaans Concilie; lezing in de seminariebibliotheek van kritische tijdschriften als *Te Elfder Ure* en *G3,* het weekblad *De Nieuwe Linie* en de beide toen nog officieel katholieke dagbladen *de Volkskrant* en *De Tijd-Maasbode*. Met name ook de publicaties en verslagen van de Katholieke Centrale Vereniging voor Geestelijke Volksgezondheid.

De studenten poogden te ontsnappen aan de beslotenheid van het internaat. Daartoe werd een aantal initiatieven genomen. De seminaristen zochten contact met de hervormde theologen, die verbonden waren aan Kerk & Wereld en aan de sociale academie De Horst. Ze zochten met hun eigen vereniging Vindicamus met succes aansluiting bij de Unie van Katholieke Studentenverenigingen, die de geloofs- en leeftijdgenoten in de universitaire wereld vertegenwoordigde. In de katholieke organisatie Pax Christi vonden zij een koepel voor inzichten in en acties voor vrede en ontwapening in de Koude Oorlog.

Pax Christi organiseerde aan het einde van de jaren vijftig naar Frans voorbeeld de jaarlijkse voettochten voor katholieke eindexaminandi. Daarin participeerden ook de seminaristen, die uit de beslotenheid van hun internaat werden gehaald en met mannelijke en vrouwelijke leeftijdgenoten enkele dagen kampeerden. Het evenement bleek een van de bronnen van twijfel te worden over het verplichte celibaat. 'We voelden ons nog steeds geroepen tot het priesterschap, maar we zouden wel zien hoe lang dit priesterschap zich verdroeg met het celibaat. Na de priesterwijding bleek dit voor sommigen van ons slechts een periode van enkele jaren te zijn.'[32]

Opvallend is de aantrekkingskracht van de liturgische plechtigheden in het leven van de seminaristen. Op het kleinseminarie werden deze door toedoen van de president, monseigneur dr. A.C. Ramselaar met veel zorg uitgevoerd. 'Vooral de feestelijke viering van de Eerste Vespers van de grote feestdagen, die ook al vanwege de naderende vrije dag een bijzondere sfeer hadden, en de verzorgde plechtigheden in de Goede Week waren hoogtepunten.' De traditie van Apeldoorn werd in Dijnselburg en in Rijsenburg voortgezet, 'met het verschil, dat wij nu zelf grotendeels de liturgie voorbereidden en verzorgden.'[33] Deze esthetische component in de opleiding is ook elders als een belangrijk onderwerp van aantrekkingskracht beschreven.

Pubers voor God, waarin leven en werken op het kleinseminarie in Apeldoorn in de jaren vijftig wordt beschreven, bevat eveneens positieve passages over de viering van de liturgie in de besloten gemeenschap van het internaat. W. Frijhoff bijvoorbeeld schreef, dat 'het totaal ritueel van de *Goede Week*' voor hem 'een grandioze ervaring is geweest.'[34] In de terugblik van negentien oud-seminaristen komen tal van aspecten van het onderwijs en het leven op een kostschool aan de orde. De waardering is gemengd: een veelzijdige vorming, maar ook een noodlottige aanpassing. De belangrijkste bezwaren tegen het jongensinternaat waren 'de affectieve armoede – niet de warmte van thuis, niet de omgang met meisjes – en de noodzaak tot aanpassing aan wat het instituut vraagt. Het persoons-eigene raakt gemakkelijk klem.'[35]

Opmerkelijk is, dat in dit boek, gepubliceerd in 2001, ook een paragraaf wordt gewijd aan seksueel misbruik. Is het wel rechtvaardig, zo begint de auteur H. Kroon zijn beschouwing, 'om deze term te gebruiken voor praktijken in de jaren vijftig? Priesters die toen erotische of seksueel geladen contacten zochten met jongens hebben dat misschien niet beleefd als seksueel misbruik. Men besefte wel dat het fout was, maar men wist nog niet wat je daarmee jongeren aandoet. Ook de collega's niet die ervan op de hoogte waren of de leiding die zo'n priester moest verwijderen. Pas de laatste decennia weten we van de psychische ravage die bij kinderen kan worden aangericht door wat wij tegenwoordig seksueel misbruik noemen.'[36]

Het is H. Kroon opgevallen dat er destijds geringe aandacht werd geschonken aan de slachtoffers van seksuele contacten. 'Ook wij als klasgenoten beschouwden die jongens niet allereerst als slachtoffers; we maakten vooral allerlei grappen over die situaties.' Achteraf beziet men dat als seksueel misbruik en doet men de slachtoffers van toen weer tekort, als men zachtere omschrijvingen zou gebruiken. Een slachtoffer van seksueel misbruik op het kleinseminarie in Apeldoorn komt anoniem aan het woord: 'Ik wilde weg, maar ik kon niet vanwege mijn grote ideaal: priester worden. Ik wilde weg van mijn kwelgeest van wie ik tot op de dag van vandaag nooit meer iets heb vernomen, ondanks het feit, dat ik jarenlang kapelaan geweest ben in een dorp dat grensde aan zijn parochie. Daar kwam ik ook weer in contact met een andere oudleraar die eveneens aan mij heeft gezeten. Nooit is er een woord over toen met elkaar gewisseld.'[37]

Verbazingwekkend was het, aldus de auteur, dat de leiding van het seminarie zo laat heeft ingegrepen door leraren te verwijderen. Maar Ramselaar verdedigde zich met het excuus dat hij niet eerder op de hoogte was geweest. Hij heeft dat verteld aan een seminarist toen deze hem in 1959 in de grote vakantie chauffeerde langs de gezinnen van nieuwe studenten: 'Beiden stelden toen tot hun verbazing vast dat wat onder de studenten bijna algemeen bekend was, niet doordrong tot de top.'[38]

5.9 De rol van het Officialaat

In dezelfde jaargangen van tot priester opgeleide seminaristen treft men de namen aan van diegenen die in de periode tussen 1964 en 1979 een kerkelijk proces van laïcisatie hebben aangevraagd.[39] Want in het spoor van het Tweede Vaticaans Concilie zijn er op 2 februari 1964 vanwege de congregatie van de Geloofsleer nieuwe richtlijnen verstrekt, waardoor de ordinarius loci een proces kon instrueren voor priesters, die op een volgens het canonieke recht ordentelijke wijze van hun celibaatgelofte wensten te worden ontheven. Dikwijls wilden zij dat doen vanwege een voorgenomen kerkelijk huwelijk. In het Officialaat van het aartsbisdom Utrecht zijn er vervolgens tientallen processen op gang gekomen voor priesters – seculiere zowel als reguliere – die als het ware door het kerkportaal en niet langs de achteruitgang het celibaat wilden opgeven en kerkelijk wilden huwen.

Uit 1971 is er een casus van een kapelaan bekend, voor wie de congregatie de dispensatie weigerde. Dat lijkt een uitzondering. De kwestie werd alsnog geregeld in een persoonlijke interventie bij de paus van de bisschoppen van Haarlem en Breda.

De toevloed van processtukken in Rome moet groot zijn geweest. Op 26 november 1973 meldde de pro-nuntius in Den Haag, kardinaal Felici, aan kardinaal Alfrink, dat verschillende bisschoppen bij de congregatie hadden aangedrongen op een snellere behandeling van de aanvragen tot dispensatie van de verplichtingen, voortvloeiend uit de Heilige Wijdingen. De prefect had toegezegd een bespoediging te zullen nastreven. Op dat moment had overigens het aartsbisdom de zijne al afgewerkt.

Deze versoepeling moet een einde hebben genomen met het aantreden van paus Johannes Paulus II. In een toespraak op Witte Donderdag in 1979 kondigde hij het einde aan van de celibaatdiscussie in de Rooms-Katholieke Kerk. Vanaf dat jaar is de dispensatieprocedure verzwaard en de uitkomst ervan onzeker geworden.

De priesters die tot 1979 om ontheffing vroegen, moesten zich onderwerpen aan een onderzoek en een ondervraging door de officiaal van het aartsbisdom. Dat was lange tijd Geerdinck, later de franciscaan Van Bilzen. Bovendien werden er getuigen voorgesteld, die eveneens werden ondervraagd. Collega's uit de pastorie maar ook klasgenoten van het seminarie en soms gelovigen uit de parochie. De antwoorden bieden een interessant beeld van de gedachten en gevoelens van een generatie van priesters, die in de jaren vijftig en zestig zich voor het ambt hebben opgegeven.

De argumenten om het celibaat op te geven zijn uiteraard van persoonlijke aard. Niettemin is er een aantal kenmerken te onderscheiden dat wijst op een algemene ontwikkeling binnen een generatie van priesters.

1 De priester is niet langer een aparte kaste met een eigen autoriteit, status en gezelligheidsleven. Hij wordt een van en met de mensen. De leken krijgen steeds meer inspraak. Samen met hen vormen de priesters het Gods Volk. Priesters willen daarom ook een groter menselijk contact; zij onderscheiden zich niet langer meer door hun kleding van de leken; zij gaan steeds vertrouwelijker met hen om; nemen deel aan het gezelschapsleven en gaan steeds meer de typische priesterkransen als onnatuurlijk beschouwen en ze vermijden.
2 Een flink aantal seculiere priesters klaagt over de verhoudingen in de pastorie. De (jonge) kapelaan wordt in een bestaande gemeenschap geschoven, die wordt gedomineerd door de pastoor en zijn huishoudster. Er is soms weinig warmte in deze gemeenschap en veel autoriteit.
3 Het Nederlandse Pastoraal Concilie heeft op 7 januari 1970 bijna eenstemmig gekozen voor ontkoppeling van het ambt en het celibaat. Dat bevestigde ons in de hoop, aldus een priester, dat onze keuze geen ontrouw aan de Kerk in Nederland zou betekenen. Een reguliere priester meldt, dat hij in 1967 zijn standplaats in Frankrijk wilde verlaten en naar Nederland wilde komen, 'omdat ik meende dat in Nederland de celibaatsverplichting eerder veranderd zou worden.'

5.10 De rol van kardinaal Simonis in de omgang met seksueel misbruik van minderjarigen

5.10.1. Inleiding

Hoe is kardinaal Simonis omgegaan met zijn verantwoordelijkheid voor minderjarige slachtoffers en welke maatregelen nam hij met betrekking tot de beschuldigden? Deze twee vragen zijn met name van toepassing op één van de bisschoppelijke autoriteiten binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie van Nederland, die 38 jaar onafgebroken als bisschop en aartsbisschop lid en voorzitter was van de Bisschoppenconferentie. Als lid van twee Vaticaanse congregaties, de Raad voor de Eenheid en als voorzitter van de Bisschoppenconferentie had hij contact met de Romeinse Curie.

In het televisieprogramma *Pauw en Witteman* op 23 maart 2010 deed kardinaal Simonis uitspraken die kritiek en hoon ontlokten.[40] Letterlijk werd het volgende gezegd:
Paul Witteman: 'Wat wist u er eigenlijk van?'
Kardinaal Simonis: 'Het is een heel gevaarlijke uitspraak die ik doe, want het is zeer beladen: Wir haben es nicht gewußt.'
Paul Witteman: 'Dat is behoorlijk beladen.'

Kardinaal Simonis: 'Dat is behoorlijk beladen, maar het is wel waar. Ik zal u dit vertellen. Ik ben 38 jaar actief bisschop geweest. In die 38 jaar heb ik naar mijn herinnering ongeveer tien gevallen meegemaakt in dit opzicht.'
Paul Witteman: 'Wat bedoelt u met meegemaakt? Dat het u ter ore kwam?'
Kardinaal Simonis: 'Dat het ter ore kwam en dat ik er wat aan heb gedaan.'
Paul Witteman: 'Maatregelen getroffen?'
Kardinaal Simonis: 'Ja. Ik heb met internaten nooit te maken gehad, want toen ik als bisschop begon, waren de internaten al aan hun einde.'

In het antwoord op de vraag van Paul Witteman ging het bij de kardinaal om de vraag of hij als bisschop weet had van het misbruik in internaten, instellingen van in Nederland actieve ordes en congregaties.[41]

Vanaf 1984 fungeerde aartsbisschop Simonis als voorzitter van de Bisschoppenconferentie. Op 25 mei 1985 benoemde paus Johannes Paulus II hem tot kardinaal.

5.10.2. Rotterdam en Utrecht

Het onderzoek heeft zich geconcentreerd op de kennis van Simonis over seksueel misbruik van minderjarigen door personen werkzaam in zijn Kerk. De Onderzoekscommissie wilde weten wat hij met deze kennis heeft gedaan en laten doen. De Onderzoekscommissie heeft hiertoe aan de hand van meldingen, archiefonderzoek en gesprekken met betrokkenen en verantwoordelijken nagegaan of zich gevallen van dergelijk misbruik door priesters en religieuzen in het bisdom Rotterdam en in het aartsbisdom Utrecht hebben voorgedaan tijdens zijn ambtsperiode. In Rotterdam is sprake van één geval, dat verderop aan de orde komt.

Toen aartsbisschop Simonis in 1983 zijn intrek nam in het aartsbisschoppelijk paleis aan de Utrechtse Maliebaan was monseigneur Vermeulen vicaris-generaal. Hij was dat al vanaf 1959. Hij bleef dit tot 1992. De laatste drie jaren samen met Rentinck, die op 1 januari 1989 vicaris-generaal werd.

Vicaris-generaal Vermeulen had tot 1980 naar zijn zeggen weinig te maken met berichten over en gevallen van seksueel misbruik.[42] Drie kwesties speelden aan het begin of kort voor het aantreden van de nieuwe aartsbisschop Simonis. Bij twee van deze kwesties was de pleger overleden op het moment dat het misbruik in de publiciteit opspeelde. In het eerste geval ging het om een televisierapportage in 2002 van een slachtoffer dat een klacht had ingediend bij Hulp & Recht. De klacht werd later ingetrokken omdat de klager zich onheus bejegend voelde door Hulp & Recht. Een tweede klacht werd ingediend in 2010, toen kardinaal Simonis met emeritaat was.

De tweede kwestie speelde in de jaren zeventig en kwam weer in het nieuws

in april 2010. De Onderzoekscommissie beschikt niet over aanwijzingen dat kardinaal Simonis op de hoogte was van deze kwestie.

De derde kwestie heeft betrekking op een pastoor, U3, die een opmerkelijk hoog aantal slachtoffers heeft misbruikt. Op 6 september 1983 schreef de huishoudster van de pastoor van de St. Pancratiusparochie in Albergen, zuster U2, een brief aan Simonis om hem te feliciteren met zijn benoeming tot aartsbisschop. Deze brief is ook te lezen als een overzicht van haar loopbaan als steun en toeverlaat van menig pastoor, waarbij gelukkige perioden werden afgewisseld met minder gelukkige. En passant maakte zij melding van seksueel misbruik door de pastoor van de parochie waarin zij tot mei 1981 werkzaam was. Zuster U2 had 'op een niet nader gemelde datum en tijdstip' de pastoor in de sacristie van de parochie betrapt 'terwijl hij een misdienaar bejegende die – afgaande op de beschrijving van de huishoudster – als seksueel misbruik [...] kan worden gekwalificeerd.'[43]

Al eerder, in een andere parochie, ging deze pastoor in de fout en werd hij aangesproken op zijn gedrag. Nadat de pastoor had bezworen dat het zich nooit meer zou herhalen en dat hij spijt had, kreeg hij in augustus 1974 een benoeming als pastoor elders: 'Zo is de pastoor [...] naar X gegaan waar hij begeleiding kreeg, al is het daar weer misgegaan. Dat is snel ontdekt. Het zat echter niet in de regie om aangifte te doen. Zowel de schuldige als (de ouders van) het slachtoffer wilde er niet over praten.'[44] Rond 1980 begonnen in zijn nieuwe parochie in Twente geruchten te circuleren over seksueel misbruik van misdienaars. Dit was voor twee leden van het toenmalige kerkbestuur aanleiding om een gesprek aan te vragen met de deken van Almelo. Hij heeft hen – zo heeft de Onderzoekscommissie vernomen in gesprekken met leden van het huidige kerkbestuur – aangehoord. Op een notitie van vicaris-generaal Vermeulen aan kardinaal Simonis staat vermeld: 'Deze gegevens zijn al enige jaren bekend geworden. Er is enige malen met hem over gesproken. Ook de deken weet ervan. Hij heeft er veel spijt van. Zegt dat het een incidentele gebeurtenis is geweest, die zich niet zal herhalen. Na de gesprekken is hem daarom vertrouwen gegeven, met een waarschuwing uiteraard.'[45]

In zijn tweede gesprek met de Onderzoekscommissie heeft kardinaal Simonis erop gewezen dat deze kwestie onder zijn voorganger speelde: 'Hij kan zich wel herinneren dat vicaris Vermeulen hem op de hoogte bracht van problemen met pastoor U3, maar die zou spoedig met emeritaat gaan.'[46] De Onderzoekscommissie vindt dit laatste moeilijk te rijmen met het feit dat deze pastoor in 1983 zijn 55ste verjaardag had gevierd en volgens de toen geldende regels nog zeker tien jaar als pastoor voor de boeg had alvorens met emeritaat te gaan. Maar de mogelijke vergissing van kardinaal Simonis kan wellicht ook worden verklaard uit het feit dat deze pastoor in 1984 met ziekteverlof is gegaan waarvan hij pas in 1986 terugkeerde. Hij overleed kort daarna plotseling.

Dit maakt in ieder geval duidelijk dat Simonis het priesterlijk kader in het eigen aartsbisdom niet goed kende. Hij was in zijn eigen woorden – een 'vreemde snoeshaan' in het aartsbisdom die het gros van de daar actieve priesters niet kende. Dit is te verklaren uit het gegeven dat hij er zelf niet uit afkomstig was, er geen banden, langjarige contacten of een verleden had. De kwestie rond deze inmiddels overleden pastoor kwam pas in 2007 weer aan de orde in het aartsbisdom. Vicaris-generaal Rentinck werd op deze kwestie geattendeerd en deed navraag.[47]

De Onderzoekscommissie heeft naar aanleiding hiervan onderzoek gedaan in de archieven van de parochies waar pastoor U3 actief is geweest. De archivalia van de parochies in Arnhem waar deze priester werkzaam is geweest zijn niet geordend. Daarom is het niet goed in te schatten of er stukken zijn verwijderd of vernietigd. Notulen en correspondentie van het kerkbestuur ontbreken, evenals correspondentie van de pastoor. Wel werden enkele verslagen aangetroffen van vergaderingen van de Arnhemse pastores in die tijd. Hieruit blijkt dat deze priester na zijn eervol ontslag op 1 juli 1974 nog enige malen de vergaderingen in Arnhem heeft bijgewoond. Hij ontliep Arnhem klaarblijkelijk niet. De Onderzoekscommissie heeft gesproken met zes vroegere collega's. Op grond van deze gesprekken en de notulen van de pastoresvergaderingen valt te concluderen dat het vertrek van deze priester bekend was onder zijn collega's. Niemand had in zijn of haar omgang met deze priester echter iets opgemerkt dat wees op seksueel misbruik of dat erop wees dat zijn vertrek uit Arnhem hier iets mee te maken had.

Het seksueel misbruik van een aantal misdienaars in Arnhem door deze priester staat niet ter discussie. De uitspraken van de Beoordelings- en Adviescommissie zijn hierover duidelijk. Voor zover de Onderzoekscommissie op basis van gesprekken en archiefonderzoek heeft kunnen nagegaan was zijn omgeving gedurende zijn Arnhemse tijd hiervan niet op de hoogte. Na het overlijden van deze pastoor in 1986 is in het kerkbestuur van zijn toenmalige parochie over geruchten gesproken. Omdat er geen concrete klachten waren geweest van slachtoffers, heeft dat bestuur zich in de jaren negentig gewend tot huisartsen in het dorp en in de omgeving om hen op de hoogte te stellen van de mogelijkheid, dat misbruikte jongens zich bij hen zouden melden. Men ging ervan uit, dat de huisarts gebonden was aan zijn beroepsgeheim en dat er dus geen bekendheid aan zou worden gegeven.

In de gesprekken met kardinaal Simonis heeft de Onderzoekscommissie met hem nog dertien andere gevallen van plegers uit het aartsbisdom doorgenomen. Bij zes van deze plegers gaat het om regulieren die met zending van de aartsbisschop in het aartsbisdom actief waren. Een van hen werd veroordeeld tot een gevangenisstraf van anderhalf jaar, waarvan zes maanden voorwaardelijk met een proeftijd van twee jaar. In de vijf andere gevallen werd tamelijk

resoluut ingegrepen en nam het aartsbisdom, voorop vicaris-generaal Rentinck met instemming van kardinaal Simonis, de bezem ter hand. In één geval, een pater van de benedictijnen, werd een verbod opgelegd om in naburige parochies assistentie te verlenen. Dat verbod werd door de abt genegeerd. Het doen van aangifte zat niet in de regie. Het werd overgelaten aan de slachtoffers en hun ouders om het misbruik bij politie en justitie aan te geven.

In het televisieprogramma *Pauw en Witteman* op 23 maart 2010 zei kardinaal Simonis hierover het volgende:
Paul Witteman: 'Heeft u bijvoorbeeld aangifte gedaan?'
Kardinaal Simonis: 'Ik heb geen aangifte gedaan. Daar moet ik wel dit bij zeggen. Dat was twintig, dertig, veertig jaar geleden niet alleen in de Kerk, maar ook in de onderwijswereld en in de zorg nog geen [gewoonte]. De doorbreking van het taboe rond deze kwestie is pas de afgelopen twintig jaar begonnen. Ik heb het de afgelopen twintig jaar ook helemaal niet meegemaakt. Ik wist wel dat het een misdrijf was, dat het in de wet verboden is. Maar in die tijd bestond dat gewoon niet.'
Paul Witteman: 'Maar de wet wel.'
Kardinaal Simonis: 'Dan heb ik er veel van geleerd nu, maar toen was dat niet duidelijk genoeg.'

Hetzelfde patroon ziet de Onderzoekscommissie terug bij seculieren die zich – vaak lang daarvoor – aan seksueel misbruik schuldig hadden gemaakt. Een alom gevierd pastoor in de Achterhoek werd gedwongen zonder feestelijkheden met emeritaat te gaan. Maar een ontslagen diaken wist na het vertrek van kardinaal Simonis en vicaris-generaal Rentinck weer een plek in het parochiaal werk te vinden. Toen dat werd opgemerkt, werd hij wederom ontslagen en deed het aartsbisdom op 28 april 2010 aangifte bij de politie in Utrecht.[48]

In het geval van een priester uit het omroeppastoraat werden geen halve maatregelen genomen. De priester werd voor het blok gezet om zelf bij het Vaticaan om ontheffing van zijn priesterschap te vragen. Dat gebeurde overigens na advies van een ad hoc samengestelde commissie. Rentinck heeft de Onderzoekscommissie erop geattendeerd dat 'zij [kardinaal Simonis en vicaris-generaal Rentinck] voor een dergelijke zwaarwegende beslissing stonden met uiteraard gevolgen voor eventuele latere daders. Daarom vonden ze het verstandig om advies te vragen van een aantal deskundigen.'[49]

Met een zonderlinge en eigenzinnige pastoor in X kon het aartsbisdom niet goed overweg. Ondanks verschillende klachten over seksueel misbruik bleef de pastoor – ook na zijn emeritaat – in de pastorie wonen.[50]

5.10.3. Hulpbisschop Niënhaus

Monseigneur J.B. Niënhaus (1929 – 2000) werd op 6 maart 1982 tot hulpbisschop van het aartsbisdom Utrecht gewijd. Bijna zestien jaar, tot 1 september 1999, was hulpbisschop Niënhaus een naaste medewerker van kardinaal Simonis.

Niënhaus kwam in 1942 als dertienjarige op het kleinseminarie in Apeldoorn terecht. De volgende stap op weg naar het priesterschap zette Niënhaus op het grootseminarie in Driebergen. Op 24 juli 1955 vond zijn priesterwijding plaats. De dan 25-jarige Niënhaus werd kapelaan in Schalkwijk. Na korte tijd volgde Amersfoort en nog weer later kwam Niënhaus terecht op het kleinseminarie in Apeldoorn waar hij achtereenvolgens de functies van leraar, conrector en rector vervulde.

In 1973 keerde Niënhaus terug in het parochiaat als pastor in de Utrechtse binnenstad. Het dekenaat van Utrecht in 1976 bleek de opstap te zijn naar zijn wijding als hulpbisschop van het aartsbisdom Utrecht op 6 maart 1982. Als wapenspreuk koos hij het woord van Paulus: 'Scio cui credi' (Ik weet aan wie ik mijn vertrouwen heb gegeven).[51] Van 1982 tot 1 september 1999 was de hulpbisschop binnen de Bisschoppenconferentie verantwoordelijk voor onderwijs en catechese, jeugd en jongeren, vrouw en kerk, alsmede het kermis- en circuspastoraat.

Een van de eerste personen die bij de Onderzoekscommissie melding heeft gedaan van seksueel misbruik van minderjarigen binnen de Rooms-Katholieke Kerk was in het midden van de jaren vijftig door kapelaan Niënhaus opgeleid tot misdienaar in Schalkwijk bij Utrecht. De kapelaan nam hem na afloop van de lessen op schoot, betastte hem al kietelend, kuste de misdienaar en speelde met het geslachtsdeel van de jongen. De kapelaan liet ook zijn eigen geslachtsdeel zien, die gestreeld mocht worden. Aldus de melding.[52]

Na Schalkwijk ging Niënhaus als kapelaan naar de parochie Maria ten Hemelopneming in Amersfoort, waarover een tweede melding bij de Onderzoekscommissie bekend is: 'De kleding bleef wel aan, maar om zo overal betast te worden was op zijn minst heel vervelend. En met name ook heel angstig, omdat het heel moeilijk was eraan te ontkomen.'[53]

De Onderzoekscommissie heeft kunnen vaststellen dat de melders uit Schalkwijk en uit Amersfoort geen onderling contact hadden toen ze hun meldingen ter kennis van de Onderzoekscommissie brachten.

De volgende meldingen hebben betrekking op het kleinseminarie in Apeldoorn. In 1961 woonden 375 jongens op het kleinseminarie. Drie meldingen aan de Onderzoekscommissie hebben betrekking op leerlingen die in 1961, 1962 en 1963 naar het kleinseminarie gingen. Verder zijn er nog twee meldingen uit de periode tussen 1967 en 1972. Het seminarie was een onder leiding van Ramselaar strak georganiseerd instituut, waar discipline en controle voor-

op stonden: 'Overal en altijd liepen surveillanten om het gedrag van de jongens te bewaken.'[54]

Toch lukte het de jongens enige vrijheid te vinden op plekken waar niet gecontroleerd werd. Ze deden veel aan sport, haalden kattenkwaad uit, gingen naar de tennisclub van de meisjes en vormden een vriendenkring die nog geregeld bijeenkomt.

De meldingen delen een vast patroon. Stoeipartijen waarbij de leerling 'op de grond lag met een been omhoog en de leraar tegen dat been reed.'[55] Een melding over een verdergaande, langdurige en intieme relatie met een van de leerlingen heeft de Onderzoekscommissie nagetrokken. Zonder resultaat, omdat de leerling die dit zou betreffen niet heeft gereageerd op vragen van de Onderzoekscommissie.

Kardinaal Simonis heeft na het vertrek van hulpbisschop Niënhaus een brief ontvangen waarin over stoeipartijen in aanwezigheid van anderen werd bericht. Van navraag bij de vroegere hulpbisschop is afgezien vanwege zijn gezondheidstoestand. Hij overleed enkele maanden later.[56] Overigens heeft de kardinaal de Onderzoekscommissie verteld dat hij tot genoemde brief nooit enig signaal hierover heeft ontvangen.

5.10.4. De Bisschoppenconferentie

In het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal Simonis is de vraag aan de orde gesteld of de Bisschoppenconferentie zich thematisch met het onderwerp van seksueel misbruik van minderjarigen heeft beziggehouden. Dat is – althans in aanzet – inderdaad onder zijn voorzitterschap tweemaal het geval geweest.

De eerste keer was dat in de aanloop naar de oprichting van Hulp & Recht in de eerste helft van de jaren negentig. Volgens de toen in de Bisschoppenconferentie uitvoerig besproken nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk waren gegevens over de aard en omvang van seksueel misbruik in Nederland nauwelijks voorhanden. Voor de feitelijke onderbouwing van de aanbevelingen viel de Bisschoppelijke Contactcommissie terug op onderzoeken naar seksueel misbruik door Amerikaanse priesters. In de nota stond vermeld dat 4 procent van de Amerikaanse priesters minderjarigen seksueel had misbruikt. Dit zou neerkomen op ruim 1300 Amerikaanse priesters. Een andere in de nota aangehaalde bron noemde een percentage van zes procent. In een derde bron lag het percentage tussen 5 en 10 procent.[57]

De nota liet zich niet uit over een voor Nederland vergelijkbaar percentage: 'Maar zelfs al zou het percentage in de Nederlandse Kerkprovincie de helft zijn van wat zich in Amerika aftekent, dan nog is het een percentage dat vraagt om een beleid inzake deze zeer ernstige problematiek.'[58] Tot een inhoudelijke bespreking van deze zeer ernstige problematiek kwam het niet.

In 2003 stelde de voorzitter van Hulp & Recht een overzicht op van 47 meldingen van seksueel misbruik, die in 2002 bij Hulp & Recht waren binnengekomen. Het aantal van 47 meldingen was in die tijd ongekend hoog en hield naar alle waarschijnlijkheid verband met de berichtgeving in 2002 over misbruik in de Amerikaanse bisdommen. Het ging om een 'kort en geanonimiseerd overzicht van alle meldingen van seksueel misbruik in pastorale relaties, of anderszins ongelijkwaardige relaties in kerkelijk verband over het jaar 2002.'[59] Van deze 47 meldingen hadden 20 of 21 meldingen betrekking op seksueel misbruik van minderjarigen. In één geval was het onduidelijk of het om een minderjarig dan wel een meerderjarig slachtoffer ging. Het betrof dertien jongens en zeven meisjes. Van de dertien jongens waren – aldus hun melding – negen op een internaat misbruikt. Het overzicht werd besproken in de Bisschoppenconferentie op 9 september 2003. Kardinaal Simonis was voorzitter van de conferentie en blijkens de notulen leidde hij de vergadering bij dit agendapunt (agendapunt 8). Van de toenmalige bisschoppen waren monseigneur Eijk (toen bisschop van Groningen-Leeuwarden) en monseigneur drs. A.L.M. Hurkmans (bisschop van Den Bosch) afwezig. De Bisschoppenconferentie nam het overzicht voor kennisgeving aan.[60]

5.10.5. Na Utrecht: het emeritaat

Toen Ad Simonis bisschop van Rotterdam werd, werkte een familielid van hem op de Widdonck in het Limburgse Heibloem. Dit was sinds 1852 een school en internaat. Op het terrein van dit kindertehuis en internaat bevond zich een klooster, waar deze broeder verbleef. De Onderzoekscommissie heeft een melding ontvangen over seksueel misbruik door de broeder. De melder werd bij geboorte door zijn (ongehuwde) moeder afgestaan en werd opgevoed door nonnen en later door broeders. Nadat de melder op negenjarige leeftijd op de Widdonck terechtkwam onderging hij al snel 'een seksuele inwijding'. Een oudere leerling deed voor 'hoe het moest'. De broeder zou zich bij de melder hebben schuldig gemaakt aan betasting door bij het wassen zijn geslachtsdeel aan te raken.[61]

De Onderzoekscommissie beschikt over een tweede, anonieme, melding met hierin de mededeling dat de broeder op een gegeven moment naar Afrika is vertrokken om daar in een jongensinternaat te gaan werken. Dit vertrek wordt in deze anonieme melding in verband gebracht met seksueel misbruik. Omdat het hier om een anonieme melding gaat, kan de Onderzoekscommissie geen gewicht aan deze melding toekennen. Desalniettemin heeft de Onderzoekscommissie het persoonsdossier en andere relevante archiefdelen onderzocht. Daaruit blijkt het volgende. In 1982 vertrok het familielid van Simonis naar een missiepost in Kenia. Hij ging daar aan de slag als internaatsleider. In de congregatie werd zijn besluit in verband gebracht met een zekere

ongedurigheid. Er zijn geen aanwijzingen gevonden, dat seksueel misbruik de reden was voor zijn vertrek.

In een van de gesprekken die de Onderzoekscommissie met kardinaal Simonis heeft gevoerd heeft kardinaal Simonis laten weten dat hij hiervan weet: 'Vorig jaar heeft [het betreffende familielid] zijn hele familie ingelicht. Hij heeft gezegd dat hij zich van geen kwaad bewust is. Hij heeft gewerkt met moeilijk opvoedbare kinderen in de Widdonck. Hij moest daar onder lastige pedagogische omstandigheden er onder andere voor zorgen dat deze kinderen zich goed wasten, ook hun geslachtsdelen. Er was een melding [bij Hulp & Recht], zo heeft hij gezegd.'[62]

5.10.6. Wat wist en deed kardinaal Simonis nu feitelijk?

Kardinaal Simonis heeft publiekelijk aangegeven dat hij zich ongeveer tien gevallen van seksueel misbruik van minderjarigen door rooms-katholieke priesters kan herinneren. De Onderzoekscommissie stelt vast dat het er vermoedelijk wat meer zijn geweest.

Belangrijker is dat uit de gesprekken met kardinaal Simonis en andere bestuurlijk verantwoordelijken uit het aartsbisdom duidelijk is geworden hoe de bestuurscultuur precies in elkaar stak en welke formele en informele communicatielijnen er liepen. Op grond daarvan concludeert de Onderzoekscommissie dat Simonis als 'outsider' bestuurlijk gezien enigszins op afstand stond en ook bleef staan. Hij kende de priesters van het aartsbisdom niet, had niet met een deel van hen gestudeerd en was evenmin vertrouwd met degenen die bestuurlijke verantwoordelijkheid droegen.

Daarmee is niet gezegd dat de aartsbisschop buiten netelige en minder netelige bestuurlijke aangelegenheden werd gehouden, maar wel dat gangbare vormen van overleg belast werden door het gegeven dat hij vanuit Rome in dit aartsbisdom was geplaatst. Hij werd naar eigen zeggen weliswaar hartelijk ontvangen, maar bleef toch een 'vreemde snoeshaan'.

Dat hij terugviel op zijn vicarissen-generaal sluit aan op de algemeen bestuurlijke praktijk, zowel in het aartsbisdom als in de andere Nederlandse bisdommen. De eerste jaren was dat monseigneur Vermeulen, vanaf 1986 vicaris-generaal Rentinck. De gesprekken met laatstgenoemden hebben de Onderzoekscommissie verduidelijkt welke taakverdeling er tussen de bisschop en zijn vicaris-generaal bestond. De vicaris-generaal was verantwoordelijk voor de uitvoering van de vaak in overleg met de aartsbisschop genomen besluiten. In de onderzochte gevallen van seksueel misbruik bleek de vicaris-generaal degene die de contacten met zowel de slachtoffers als de plegers onderhield. Simonis werd hierover wel geïnformeerd, maar had geen verdere praktische bemoeienis met deze kwesties.

In een aantal gevallen is in de richting van plegers én in de richting van de

slachtoffers actief opgetreden. Een relatief groot aantal gevallen bevond zich in een bestuurlijk schemergebied: reguliere priesters oftewel priesterreligieuzen, van wie sommigen wel en anderen juist geen zending hadden van de aartsbisschop. De precieze bestuurlijke afhandeling richting deze plegers was, zoals kardinaal Simonis de Onderzoekscommissie heeft meegedeeld, de verantwoordelijkheid van de provinciale overste van de desbetreffende orde of congregatie. Aan deze formele taakverdeling heeft de aartsbisschop zich naar eigen zeggen gehouden. Aangifte doen behoorde niet tot het bestuurlijke repertoire, noch van de aartsbisschop, noch van genoemde kloosteroversten. Dat werd aan de slachtoffers en hun ouders overgelaten. De Onderzoekscommissie plaatst een kritische kanttekening bij het niet inschakelen van het Openbaar Ministerie. De maatregelen die het aartsbisdom nam tegen plegers hadden veeleer het karakter van interne maatregelen: met vervroegd emeritaat sturen, of op non-actief stellen.

De Bisschoppenconferentie heeft in de jaren tachtig en negentig niet bijgedragen aan een meer structurele aanpak van het vraagstuk van seksueel misbruik van minderjarigen. Dit is zonder meer te wijten aan de autonomie van de bisschoppen, maar desalniettemin zou een meer centrale regie wenselijk en nodig zijn geweest.

5.10.7. Pastor R.

De casus van pastor R. krijgt hier niet alleen aandacht vanwege de betrokkenheid van en uitspraken hierover door kardinaal Simonis, maar ook om andere redenen. Het betreft hier een priester die herhaaldelijk met justitie in aanraking is gekomen en van wie vast is komen te staan dat hij een groot aantal slachtoffers heeft gemaakt. Voor het eerst in 1988, maar ook recentelijk, in juni van dit jaar, toen zijn aanhouding volgde.

Pastor R. begon als priester van het bisdom Rotterdam, waar hij tegen de adviezen in door de toenmalige bisschop, Simonis, tot priester werd gewijd. Met medeweten en met medewerking van de toenmalige bisschop en diens vicaris-generaal, monseigneur Bär, werd pastor R. tot het ambt toegelaten na een zelf in elkaar geknutselde opleiding waarbij hij niet onder de supervisie van een vaste groep begeleiders zijn weg naar het priesterschap vond. Ook in dit opzicht is deze casus opmerkelijk.

Werkzaam voor het bisdom Rotterdam kwam pastor R. twee keer in aanraking met justitie. De eerste keer volgde een seponering onder voorwaarden. De tweede keer, in de voor dit sepot geldende proefperiode, volgde een voorwaardelijke veroordeling. Vanaf dat moment werd het voor pastor R. onmogelijk om in zijn eigen bisdom te functioneren. Een plaatsing in het aartsbisdom en later in het militair ordinariaat volgde. Hoe dat is gegaan is een kwestie die deze casus nog opmerkelijker maakt. Dat geldt ook voor de rol van psychiaters en psychologen en hun evaluaties.

De opleiding en toelating

Pastor R. ging op zijn twaalfde naar het kleinseminarie in Noordwijkerhout. De studie kostte hem veel moeite. Hij bleef zowel in de eerste als in de tweede klas zitten. Bovendien leefden twijfels over zijn geschiktheid voor het priesterschap. Een psychologisch onderzoek uit 1970 mondde uit in een negatief oordeel.[63] De leiding van het kleinseminarie raadde hem in 1970 aan eerst eens iets anders te gaan doen: 'Maar ik zocht uiteindelijk zelf wegen om mijn droom [het priesterschap] te verwezenlijken.'[64] Ook de leiding van het grootseminarie in Warmond vond hem niet geschikt.

Pastor R. zocht met hulp van anderen naar een andere weg om dichter bij het priesterschap te komen. Hij vertrok naar een seminarie bij Parijs waar hij van september 1970 tot juni 1972 filosofie studeerde. Daarna volgde na overleg met bisschop Simonis een stage in de Widdonck (september 1972-augustus 1973) in Heibloem. De bisschop had daar goede contacten. Een van zijn familieleden was in de Widdonck groepsleider.[65]

In een dekenvergadering in 1974 of 1975 zou zijn opgemerkt dat pastor R. 'gevallen was voor de tedere leeftijd'. De vicaris-generaal dr. W.J.M. van Paassen was aanwezig bij deze vergadering en herinnerde zich later dat er verder over werd gezwegen: 'Het was de bisschop immers bekend.'[66] Zowel de toenmalige bisschop als de latere vicaris-generaal Bär ontkent stellig op de hoogte te zijn geweest van de seksuele voorkeur van pastor R. voorafgaand aan diens eerste aanhouding in 1988.[67]

Een overgang naar Rolduc is ook nog aan de orde geweest. In zijn tweede gesprek met de Onderzoekscommissie meende kardinaal Simonis zich te herinneren dat pastor R. tot Rolduc is toegelaten en daar ook een groot deel van zijn priesteropleiding heeft gevolgd.[68] Maar na een gesprek van pastor R. met monseigneur J.B.M. Gijsen, bisschop van Roermond, was de overgang naar Rolduc van de baan. Hij kreeg van de Roermondse bisschop geen positief iudicium (beoordeling).

Vervolgens kwam pastor R. in contact met een instituut voor late roepingen in een franciscaner klooster in Schwaz (Oostenrijk). Hij volgde hier van september 1973 tot juni 1975 een studie filosofie. Na deze studie liep hij stage bij een pastoor in het bisdom Regensburg. De stage beviel maar matig. Pastor R. voelde zich overbodig en het boterde niet tussen hem en de pastoor.[69] Eind 1975, begin 1976 wendde hij zich weer tot bisschop Simonis, die hem doorverwees naar zijn vicaris-generaal, monseigneur Bär. Het was zijn eerste ontmoeting met monseigneur Bär.[70] Met diens hulp vond pastor R. een studie bij de benedictijnen in Leuven (september 1976-juni 1977). Na Leuven volgde een stage in Dordrecht. De stagebegeleiding van de Katholieke Theologische Hogeschool Amsterdam oordeelde niet positief. De stagebegeleiders in Dordrecht namen het voor hem op: 'Het meningsverschil ontstond omdat men

hem nog van vroeger kende, er zaten ook mensen van een modernere richting. Er is een aantal paters uit de praktijk van de stageplek naar Rotterdam gegaan om zich voor hem garant te stellen.'[71]

Na deze stage vond een beoordeling plaats om te kunnen vaststellen of pastor R. tot diaken kon worden gewijd. In het bisdom Rotterdam was lange tijd geen sprake meer van aanwas van nieuwe priesters. Bijna tien jaar was er geen nieuwe priester meer gewijd.[72] Toch durfde de selectiecommissie voor de bisdommen Haarlem en Rotterdam het niet aan. Op 25 juni 1978 adviseerde zij om pastor R. niet tot diaken te wijden.[73]

Het negatieve advies leidde tot een uitvoerige reactie van bisschop Simonis. Deze zette de negatieve kwalificaties van pastor R. op een rij. De bisschop merkte op 'dat in de negatieve kritiek altijd ook zeer uitdrukkelijk op de vele positieve kwaliteiten van de persoon en het karakter van de kandidaat gewezen wordt, niet in het minst van de kant van de mensen die hem van nabij en persoonlijk hebben meegemaakt en begeleid.'[74]

Simonis stelde vast dat 'behalve ikzelf, geen een beoordelaar of beoordelende instantie [pastor R.] heeft gevolgd gedurende de gehele periode van opleiding. Daarom meen ik ook een eindoordeel te mogen formuleren. Ik ben, gezien al het voorgaande, tot de conclusie gekomen dat ik kan overgaan tot het wijden van [pastor R.] tot diaken.' De commissie besloot na dit bisschoppelijke besluit haar taak neer te leggen.

In 1978 vond de wijding van pastor R. tot diaken plaats. Dit gebeurde in de Heilig Sacrament-kerk aan de Sportlaan in Den Haag door bisschop Simonis die tot 1972 in deze parochie kapelaan was geweest. In dezelfde kerk werd pastor R. in 1979 door bisschop Simonis ook tot priester gewijd. In maart 1981 volgde zijn overplaatsing naar Zoetermeer waar hij tot zijn tweede aanhouding in juni 1989 pastor was.

De omgang van het bisdom Rotterdam met het seksuele misbruik van pastor R.

De eerste aanhouding van R. volgde op een aangifte op 1 februari 1988 door de moeder van het slachtoffer, een jongen van op dat moment twaalf jaar oud. Haar zoon was – zo staat in haar aangifte – herhaaldelijk misbruikt door pastor R., die de vrouw en haar drie kinderen regelmatig bezocht.[75]

Op 19 augustus 1988 verzocht de rechter-commissaris in strafzaken bij de rechtbank Den Haag een psychiater om pastor R. te onderzoeken. Dit onderzoek naar de geestesvermogens vond op 19 september 1988 plaats. De psychiater concludeerde dat 'onderzochte ernstige schade zal ondervinden van alle maatregelen die ertoe kunnen leiden, dat bij zijn superieuren en/of zijn directie woon-werk-omgeving zijn pedofilie bekend zou kunnen worden of meer uitgebreid dan thans wellicht het geval is.'[76] Hij adviseerde 'dat onderzochte op afzienbare termijn contact zal zoeken met een rooms-katholieke zenuwarts-psychiater.'

Op 4 oktober 1988 vond het verhoor van pastor R. bij de rechter-commissaris plaats. Hij vertelde de rechter-commissaris dat hij inmiddels onder behandeling van het RIAGG was. Ook vermeldde hij het onderzoek van de psychiater, die hem had doorverwezen naar een katholieke zenuwarts-psychotherapeut: 'Ik heb begrepen dat ik met die man tezijnertijd contact kan opnemen.'[77] Pastor R. had contact opgenomen met zijn bisschop: 'Bisschop Bär is op de hoogte van deze zaak. Ik heb met hem een gesprek gehad en ik heb afgesproken dat ik hem zal laten weten hoe het met mijn strafzaak gaat.'

Ergens na 4 oktober 1988 besloot de officier van justitie de klacht te seponeren onder voorwaarden. Deze voorwaarden betroffen een verbod op verder contact met het slachtoffer, behandeling door een psychiater en geen nieuwe klachten binnen een periode van twee jaar. Bij het besluit tot sepot speelde niet mee dat hier sprake was van een rooms-katholieke priester: 'Indien in die tijd de verdachte bijvoorbeeld maatschappelijk werker was geweest, had ik soortgelijk beslist. Het zijn van priester heeft voor mij geen invloed op mijn beslissing gehad.'[78] Volgens de officier van justitie gaat het om 'op zich best strenge voorwaarden in die tijd.' Of is nagegaan of pastor R. zich aan die voorwaarden heeft gehouden is niet bekend: 'Eerlijk gezegd weet ik niet meer hoe het toezicht op die voorwaarden toentertijd liep. Normaal zou zijn reclassering, maar ik vraag mij af of de reclassering hiervan op de hoogte was. Ik meen mij te herinneren dat ik een brief met die voorwaarden ook aan zijn leidinggevende in de Kerk heb gezonden, maar weet dat niet meer honderd procent zeker.'

In het kader van zijn therapie voerde pastor R. gesprekken met een psychiater in Leiden: 'Hij is een aantal keren bij de psychiater geweest. Het eindadvies van de psychiater luidde dat hij libidoremmende middelen zou moeten gebruiken. Hij was niet tevreden over de therapie. Zijn probleem is wel behandelbaar, dit heeft hij de laatste zeventien jaar bewezen. Het is een kwestie van keuzes en motivatie. Men moet de overtuiging hebben om geen andere mensen meer te beschadigen. De therapie [bij de Leidse psychiater] heeft hier niet voor gezorgd.'[79]

Een halfjaar voor het besluit tot sepot zocht de moeder van het slachtoffer contact met de bisschop van Rotterdam, op dat moment monseigneur Bär. Zij belde en daarna stuurde ze een brief aan bisschop Bär. Op 15 maart 1988 liet de Rotterdamse bisschop weten dat hij 'door dit alles totaal [is] overvallen, omdat er nog nooit tevoren ook maar een spoor van een gerucht rond [pastor R.] was geweest.'[80] Toch zou de Rotterdamse bisschop maatregelen hebben genomen: 'U begrijpt dat ik streng voor R. heb moeten zijn.'[81]

Deze strenge maatregelen bleven echter uit. Tegenover de Onderzoekscommissie verklaarde pastor R. dat hij gewoon werkzaam bleef in de Nicolaaskerk. Hij is in eerste instantie ook niet op het matje geroepen door het ho-

gere echelon. De keer daarop gebeurde dat wel, dat was twee jaar daarna, 1990/ 1991. Toen moest hij bij vicaris-generaal J.G.M. Zuidgeest komen.

Er waren toen drie jongens bij hem op bezoek. Eén van de jongens heeft hij benaderd. Die jongen heeft hem afgewezen, maar was blijkbaar zo geschrokken, dat ze gedrieën naar de politie zijn gegaan voor het doen van aangifte.[82]

De aangifte van de drie jongens kreeg voor pastor R. een vervolg. Het bisdom Rotterdam onthief hem meteen van zijn pastorale activiteiten, hij vertrok spoorslags uit de parochie en kwam door bemiddeling van bisschop Bär in een communiteit van de jezuïeten in Zeist terecht.[83]

Maar de ontheffing uit pastorale activiteiten stelde weinig voor. Hij verrichtte liturgische assistenties in de buurt van Zeist en voor het toeristenpastoraat in verschillende vakantieparken in Nederland. Van maart 1990 tot juni 1990 werkte hij in de Heilige Petrusparochie in Zwijndrecht na het plotselinge overlijden van de pastoor aldaar. Van november 1990 tot mei 1991 fungeerde hij als ziekenhuispastor voor twee dagdelen per week in het Ruwaard van Puttenziekenhuis in Spijkenisse.[84] Van een verbod op pastorale activiteiten door monseigneur Bär was dus geen sprake. Of pastor R. hield zich niet aan het van hogerhand gegeven bevel om met pastorale activiteiten te stoppen.

Wel kreeg hij met de rechter te maken voor de op 13 en 14 mei 1989 gepleegde 'ontuchtige handelingen met iemand beneden de leeftijd van zestien jaar, meermalen gepleegd.'[85] Op 25 januari 1990 werd pastor R. veroordeeld tot een gevangenisstraf van drie maanden, geheel voorwaardelijk, met een proeftijd van twee jaar. Op 30 januari 1990, vijf dagen na de uitspraak van de rechter, stuurde bisschop Bär een brief aan pastor R., waarin hij hem meldde dat 'zeer tot mijn vreugde' zijn zaak was afgehandeld. Hij noemde het vonnis mild en bood hem alle hulp aan bij het maken van een nieuwe start.[86]

Met uitzondering van een aantekening mondeling vonnis ontbreken het vonnis en alle onderliggende stukken (proces verbaal) in de justitiële archieven.[87] Hierdoor is niet meer na te gaan of het eerdere sepot en de daaraan verbonden proeftijd van twee jaar (waarbinnen dus weer een nieuw strafbaar feit is gepleegd) een rol hebben gespeeld bij de vaststelling van de strafmaat. Volgens de officier van justitie die bij de eerste aangifte betrokken was moet dat het geval zijn geweest: 'Ja, er wordt zeker rekening gehouden met een eerder sepot, zeker met een voorwaardelijk sepot. Het strafblad zit standaard bij de strafzaak.'[88] Of dat inderdaad is gebeurd en in hoeverre het eerdere sepot heeft meegewogen bij de veroordeling na de tweede aangifte is niet meer met zekerheid vast te stellen. Het dossier bij het Openbaar Ministerie is onvolledig: 'Ik ben ongetwijfeld bevraagd door mijn collega over deze zaak. Dat is inderdaad gebruikelijk, zeker voor een dergelijke toch bijzondere zaak. Verder is ongetwijfeld (maar ik heb het vonnis nog niet. Dus nog geen honderd procent zekerheid) het psychiatrisch rapport opgemaakt in de zaak die geseponeerd is,

gebruikt in deze strafzaak. In die tijd werd het "persoonsdossier" waarin dergelijke rapporten opgeborgen werden, bij de nieuwe strafzaak gevoegd, zodat met eerdere rapportages rekening kon worden gehouden.'[89]

Na deze veroordeling volgde pastor R. een groepstherapie.[90] Hij deed dat in combinatie met een psychologische behandeling door pater E.J. Lampe. Hij zocht en kreeg ook begeleiding door een pater jezuïet.[91] De twee therapieën leken voldoende – althans voor het aartsbisdom in 2002 – 'om diens pedofilie te beheersen, waardoor [pastor R.] niet tot recidive gekomen is.'[92] Dat was overigens niet het geval.

Op 28 januari 1991 voelde pastor R. zich weer geheel in staat opnieuw een pastorale functie te bekleden, hoewel hij in de loop van 1990 de behandeling (hij spreekt zelf over begeleiding) had afgebroken: 'Er was van mijn kant uit een gebrek aan vertrouwen ontstaan, waardoor ik niet meer ontvankelijk was voor hun adviezen.'[93] Omdat hij de behandeling staakte, durfde het bisdom Rotterdam het volgens pastor R. niet aan om hem in dat bisdom een nieuwe pastorale functie te geven. Om deze reden bood pastor R. zijn diensten aan bij het aartsbisdom Utrecht. Hij had ook al een nieuwe functie op het oog: pastoor in Zeist-West. Vanuit zijn tijdelijke huisvesting bij de jezuïeten in De Breul in Zeist moet pastor R. goed op de hoogte zijn geweest van deze vacature. Uit andere bronnen is op te maken dat de Rotterdamse bisschop Bär hem na raadpleging van enkele jezuïeten, die pastor R. goed kenden, weer benoembaar had verklaard in het bisdom Rotterdam.[94] Tegenover de Onderzoekscommissie heeft monseigneur Bär verklaard dat hij niet weet hoe pastor R. weer aan de slag is geraakt in het aartsbisdom, maar dat een benoeming in het bisdom Rotterdam moeilijk lag omdat daar algemeen bekend was dat pastor R. een probleem had.[95] Volgens kardinaal Simonis is het initiatief om voor pastor R. een nieuwe functie te vinden uitgegaan van diens toenmalige geestelijk raadsman, een pater jezuïet. Vervolgens is de mening van de Rotterdamse bisschop gevraagd. Simonis heeft de Onderzoekscommissie gemeld dat monseigneur Bär een benoeming van pastor R. in het aartsbisdom heeft befürwortet.[96]

Niet meer welkom in bisdom Rotterdam, wel weer aan de slag in het aartsbisdom

Het aartsbisdom kreeg vanuit het bisdom Rotterdam nog een extra duwtje in de rug: vicaris-generaal J.G.M. Zuidgeest liet zijn Utrechtse collega weten dat de bisschop van Rotterdam pastor R. verlof gaf voor bijvoorbeeld een periode van vijf jaar om elders te werken. 'Kardinaal Simonis kent R. overigens vrij goed,' zo sloot vicaris-generaal Zuidgeest zijn brief af.[97] Dit laatste nuanceerde kardinaal Simonis in een interview met *Brandpunt* op 13 februari 2011.[98] Hij heeft, naar hij de Onderzoekscommissie meedeelde, tussen 1983 en 1991 geen contact gehad met pastor R.

In december 1990 boog de BBC, de benoemingencommissie van het aartsbisdom, zich over de tekst van een advertentie voor de werving van een pastor in Amersfoort. Pastor R. werd echter rechtstreeks door de BBC benoemd. Van een sollicitatieprocedure was geen sprake. Evenmin vond een psychologisch onderzoek plaats, zo heeft pastor R. de Onderzoekscommissie laten weten.[99]

Op 22 maart 1991, twee maanden na zijn verzoek om in het aartsbisdom te willen werken, was de benoeming van pastor R. in de Sint Henricusparochie in Amersfoort een feit. Met instemming van de kardinaal regelde pastor R. met de deken van Amersfoort en met het parochiebestuur zijn benoeming. Op 1 juni 1991 begon hij. Achteraf meende kardinaal Simonis dat hij te veel vertrouwen heeft gehad in de psycholoog en in pastor R.[100] Hier maakt hij de psycholoog ten onrechte een verwijt en laat zijn geheugen hem in de steek. De door Simonis bedoelde psycholoog is niet in 1991, maar pas vijf jaar later, in 1996, gevraagd om zich over pastor R. uit te spreken. De benoemingsfunctionaris van het aartsbisdom kan zich een psychologisch onderzoek in 1991 niet herinneren. Hij heeft in ieder geval – zo heeft hij aan de Onderzoekscommissie meegedeeld – niet de zekerheid dat dit onderzoek is gedaan. Wel heeft hij in 1991 contact opgenomen met de begeleider van pastor R. Deze begeleider zou een zelfstandig gevestigde psycholoog zijn dan wel werkzaam zijn geweest bij een bureau in Amersfoort.

Aanvankelijk wist het parochiebestuur van niets. De benoemingsadviseur en de deken voerden een gesprek met de voorzitter van het kerkbestuur en de pastoraal werkster. In een gesprek met de Onderzoekscommissie heeft de benoemingsadviseur verklaard ervan uit te gaan dat hij dat [de problemen van pastor R.] destijds toegelicht heeft.[101] Of dit strookt met de werkelijke gang van zaken is de vraag. In 1996 en in mei 1997 zochten de moeder van het slachtoffer uit 1988 en het slachtoffer zelf in telefoongesprekken contact met de parochiemedewerkster. Zij informeerden haar over de inmiddels gegrond verklaarde klacht bij Hulp & Recht en de wijze waarop de kerkelijke autoriteiten met deze kwestie waren omgesprongen.[102] De parochiemedewerkster raakte in gewetensnood en nam contact op met de plaatsvervangende voorzitter van het parochiebestuur en de diaken. Op 17 juni 1997 vroegen zij aan pastor R. om opheldering.

Volgens kardinaal Simonis heeft pastor R. zijn erewoord gegeven en is hij psychologisch onderzocht.[103] Het onderzoek zou positief zijn geweest voor pastor R. Er is dus vertrouwen in hem uitgesproken, zo liet kardinaal Simonis op 13 februari 2011 in het actualiteitenprogramma *Brandpunt* weten. Met deze aanpak was het 'echt verantwoord om hem aan te stellen in Amersfoort.'[104]

Van een psychologisch onderzoek in 1991 is – zoals gezegd – geen sprake. Pas toen pastor R. vijf jaar later definitief wilde overgaan van het bisdom Rotterdam naar het aartsbisdom werd een psychologisch onderzoek als voorwaar-

de gesteld: 'Nadat men zich door middel van een uitgebreid psychologisch onderzoek, dat ik op hun verzoek onderging, verzekerd wist van mijn huidige benoembaarheid in het pastoraat. De onderzoekend psycholoog dr. J.A.S. van Spaandonck [Spaendonck] uit Deventer kon het aartsbisdom hieromtrent positief adviseren.'[105]

Dit onderzoek hing al eind 1995 in de lucht. Op 23 november 1995 voerde kardinaal Simonis een gesprek met pastor R. In dat gesprek viel de naam van Van Spaendonck.[106] Drie dagen hierna bracht pastor R. Simonis van zijn bedenkingen tegen deze psycholoog op de hoogte: 'Pas later realiseerde ik mij dat wellicht diezelfde psycholoog mij in juli 1973 al reeds beoordeelde in verband met toentertijd een eventueel doorgaan op de weg naar het priesterschap. Natuurlijk kunnen 22 jaar ontwikkeling en groei een groot verschil maken, toch lijkt het mij niet juist om door iemand beoordeeld te worden die mij reeds van vroeger kent.'[107]

Vermoedelijk speelde dit verzoek van pastor R. geen rol in de afweging van het aartsbisdom. Het verzoek kruiste de opdracht aan de psycholoog en kwam dus te laat. Op 27 november 1995 stuurde het hoofd benoemingenbeleid, drs. G.H.A. Kruis, aan Van Spaendonck het verzoek om de aartsbisschop over de benoembaarheid van pastor R. in het aartsbisdom te adviseren. De omstandigheid dat de veroordeling in Utrecht onbekend was, leidde ertoe dat Van Spaendonck niet op de hoogte is gesteld en dit dus niet in zijn onderzoek heeft kunnen betrekken. Het zou gaan om een voorwaardelijke veroordeling door de rechter te 's-Gravenhage vanwege seksueel misbruik in een pastorale relatie.

Op 29 januari 1996 verzond Van Spaendonck zijn beoordeling van pastor R. Deze had een opmerkelijke en gunstige verandering doorgemaakt vergeleken met de eerdere in 1973 getrokken conclusies.[108] Hij was 'aanmerkelijk rustiger en harmonischer' geworden. 'Mochten er personen zijn pad kruisen die hem aan een pijnlijke periode van zijn leven willen herinneren, dan heeft hij een verstandige reactie paraat,' aldus de psycholoog. Zijn eindconclusie was als volgt: 'Misschien is de psychische groei bij [pastor R.] al tamelijk lang gaande en nam een veranderingsproces al een aanvang voordat incidenten tot een radicale bezinning leidden. Hij heeft een aantal maanden werkvloerervaring opgedaan in allerlei baantjes: dat heeft een gunstige invloed gehad. Gezien dit alles zien we geen bezwaren tegen verlenging van de benoeming.' Bedoeld is uiteraard de incardinatie van pastor R. in het aartsbisdom.

Tussen 1990 en 1995 zouden zeven à acht jongens slachtoffer zijn geweest van seksueel misbruik door pastor R. in Amersfoort. Onder hen ook een jongen uit een asielzoekersfamilie, die een aantal maanden onderdak had gevonden in de pastorie in Amersfoort. In totaal gaat het naar zeggen van pastor R. om 23 jongens die zijn misbruikt.[109]

Twee van zijn Zoetermeerse slachtoffers hebben klachten ingediend bij

Hulp & Recht. Beide klachten zijn gegrond verklaard. De eerste klacht werd op 10 juni 1996 ingediend. Op 7 april 1997 werd kardinaal Simonis op de hoogte gebracht van de uitspraak van de TAC [Toetsings- en adviescommissie, de voorloper van de BAC]. Deze achtte seksueel misbruik bewezen.[110] De TAC concludeerde ook dat nagelaten is hulp te bieden aan het slachtoffer en dat deze een redelijke vergoeding diende te verkrijgen voor de door hem in dat verband gemaakte kosten.

De tweede klacht werd eerst door de ouders van het slachtoffer ingediend. In 2007 besloot het slachtoffer zelf een klacht in te dienen, die gegrond werd verklaard. Pastor R. betaalde een schadevergoeding, die het slachtoffer aan een goed doel heeft besteed.[111]

De overgang naar het militair ordinariaat

Pastor R. solliciteerde al snel na zijn incardinatie in het aartsbisdom, op 5 oktober 1997, naar een functie als legeraalmoezenier bij het militair ordinariaat, het achtste bisdom. Aalmoezeniers hebben dezelfde arbeidsvoorwaarden als hun militaire collega's. De aalmoezeniers hebben een majoorsrang en na verloop van tijd volgt een semiautomatische benoeming tot luitenant-kolonel. De aalmoezeniers zien er in hun uniform hetzelfde uit als militairen, maar vallen niet onder de krijgstucht en dragen ook geen wapen. Ze nemen in de militaire hiërarchie hun plaats in, maar hoeven niet aan het boven hen gestelde gezag te gehoorzamen.

Er is een tekort aan priesters in het militair ordinariaat. Toen pastor R. in 2010 met functioneel leeftijdsontslag ging was hij de een na laatste priester die in het militair ordinariaat werkzaam is. In zijn sollicitatiebrief meldde pastor R. dat hij op het aalmoezenierschap was geattendeerd door een lid van het kerkbestuur, een oud-officier van de landmacht.[112] Hij was toe aan 'een nieuwe uitdaging, een nieuw werkveld, nieuwe collegae en de honger naar nieuwe ervaring.' Zijn overstap naar het militair ordinariaat werd door de kardinaal, de vicaris-generaal en de benoemingenadviseur van het aartsbisdom in de benoemingscommissie besproken. Bij de benoemingenadviseur wekte het verzoek wel enige verbazing.[113] Pastor R. was nog geen twee jaar daarvoor geïncardineerd in het aartsbisdom en vroeg zo spoedig daarna om plaatsing bij het militair ordinariaat. Bij kardinaal Simonis kwam de overstap niet als een verrassing: 'Na zes jaar was pastor R. toe aan een nieuwe uitdaging. Bovendien waren er bij de gevaarlijke missie naar Afghanistan te weinig priesters als aalmoezenier beschikbaar.'[114]

Op 19 november 1997 voerde pastor R. een gesprek met het hoofd van de krijgsmachtaalmoezeniers. Of in dit gesprek aan de orde is gekomen dat pastor R. twee keer met justitie in aanraking was gekomen kan niet met zekerheid worden vastgesteld: de handgeschreven aantekeningen van de hoofdaalmoe-

zenier bevatten hiervoor geen aanwijzingen.[115] Pastor R. heeft de Onderzoekscommissie laten weten dat hij toen verteld heeft over 'zijn verleden op het gebied van seksueel misbruik.'[116] Na het sollicitatiegesprek volgde telefonisch contact van de hoofdaalmoezenier met de vicaris-generaal van het aartsbisdom. De hoofdaalmoezenier vernam van de vicaris-generaal van het aartsbisdom dat pastor R. in het verleden problemen heeft gehad wegens pedofilie: 'Op uw telefonisch verzoek bericht ik u dat tegen pastor R. in 1988 een klacht is ingediend wegens pedofilie. De bisschop van Rotterdam heeft hem toen ontslagen uit de pastorale dienst en hem therapie opgelegd. De aanklacht is geseponeerd.'[117]

Opmerkelijk is dat de veroordeling in 1990 niet wordt genoemd. Kennelijk is het aartsbisdom hiervan niet op de hoogte. Pas op 13 februari 2011 kwam dit ter ore van de aartsbisschop: 'Aartsbisschop verwijst naar feit dat in aartsbisdom niet bekend was dat E.H. [Eerwaarde Heer] [pastor R.] zich in 1989 aan drie minderjarige jongens heeft vergrepen en dat hij daarvoor in 1990 voorwaardelijke gevangenisstraf heeft gekregen. E.H. [pastor R.] meldt dat dit in bisdom Rotterdam destijds bekend was en heeft vorig jaar tijdens gesprek niet alles weer naar boven gehaald. Hij had aangenomen dat ook het aartsbisdom bekend was met dit gegeven.'[118]

In zijn tweede gesprek met de Onderzoekscommissie heeft kardinaal Simonis laten weten niet op de hoogte te zijn van de (voorwaardelijke) veroordeling van pastor R. in 1990. Monseigneur Bär kan zich niet meer precies herinneren of hij van deze tweede strafzaak op de hoogte is gesteld. Maar uit het feit dat hij pastor R. schriftelijk heeft meegedeeld ingenomen te zijn met de lage straf, moet dat het geval zijn.[119]

Ook in de beleving van de huidige legerbisschop, monseigneur dr. J.M. Punt, is in die tijd [2000] nooit meer naar boven gekomen dan die geseponeerde klacht.[120] De betrokkenheid van de legerbisschop bij het aanname- en personeelsbeleid is anders dan die van een diocesaan bisschop. De legerbisschop kent de kandidaten doorgaans niet, voert geen sollicitatiegesprekken en neemt geen personeel aan. Tijdens de sollicitatieprocedure van pastor R. is monseigneur Punt ingelicht over de geseponeerde aangifte, over een aanbeveling van het aartsbisdom en over de uitkomst van een antecedentenonderzoek van het ministerie van Defensie waarin geen bezwaren naar voren waren gekomen.[121] Op 20 maart 1998 verstrekte de gemeente Amersfoort een Verklaring omtrent het gedrag.[122] Bij Koninklijk Besluit werd pastor R. op 22 april 1998 benoemd tot legeraalmoezenier in de rang van majoor.[123]

De relatief korte periode tussen de afgifte van een Verklaring omtrent het gedrag en de ondertekening van het Koninklijk Besluit is opmerkelijk, maar verklaarbaar. In beginsel zijn alle functies bij de defensieorganisatie vertrouwensfuncties waarvoor een veiligheidsonderzoek door Militaire Inlichtingen

en Veiligheidsdienst (MIVD) nodig is. Voor geestelijk verzorgers, aalmoezeniers en raadslieden, bestond tot september 2001 een uitzondering. De benoeming van deze functionarissen berustte tot op dat moment op een antecentenonderzoek door het bisdom, een Verklaring omtrent het gedrag en een psychologische en fysieke keuring.

Wat het antecedentenonderzoek betreft heeft de legerbisschop, monseigneur Punt, de Onderzoekscommissie laten weten dat hij 'weet dat door defensie een antecedentenonderzoek is gedaan, waar [pastor R.] goed doorheen is gekomen.'[124] Dat is dus niet het geval.

Het telefonisch contact tussen de hoofdaalmoezenier en de vicaris-generaal van het aartsbisdom leverde een brief van deze laatste op waarin de veroordeling van pastor R. in 1990 niet werd genoemd. Volgens de hoofddirecteur personeel van het ministerie van Defensie heeft het aartsbisdom antecedenten verstrekt waaruit bleek dat pastor R. geschikt was: 'Gemeld is dat er een klacht over [pastor R.] is ingediend wegens pedofilie (efebofilie). Dit is later formeel aangegeven in de aanstellingsbrief van betrokkene. Ook is door het bisdom Utrecht aangegeven dat de klacht is geseponeerd.'[125]

Op 4 december 1997 is pastor R. gekeurd. Bij de afgifte van een Verklaring omtrent het gedrag werd nadrukkelijk gekeken naar naar het doel en de functie waarvoor de verklaring nodig is. Na 2001 zijn de regels bij dit soort benoemingen veranderd. De MIVD voert sindsdien voor alle functies onderzoek uit naar de antecedenten van de beoogde medewerker.

Op 18 februari 2000 volgde de bevordering van pastor R. tot luitenant-kolonel. Hij was toen werkzaam in Seedorf, waar de 41ste lichte brigade van de Koninklijke Landmacht was gestationeerd. In het nabijgelegen Zeven woonden en leefden de officieren en onderofficieren van deze eenheid met hun gezinnen. In Zeven bevond zich tot aan de opheffing van deze legerplaats een basisschool en een school voor het voortgezet onderwijs.

In het kader van de uitzending van Nederlandse militairen naar Bosnië-Herzegovina (SFOR-8) werd pastor R. gevraagd om als aalmoezenier mee te gaan. Tijdens deze uitzending kwam de geruchtenmachine op gang. Via een humanistisch raadsman en een maatschappelijk werker deden verhalen de ronde over pastor R. Op 19 juni 2000 werd pastor R. gerepatrieerd. Hij keerde terug naar Seedorf maar de verhalen over misbruik zaten hem op de hielen.[126] Hij werd overgeplaatst naar het vormingswerk in Nederland. Eerst in Heeswijk-Dinther, daarna in Huis ter Heide. Over de repatriëring en de latere problemen in Seedorf heeft pastor R. met de legerbisschop gesproken.[127]

Hierna ging pastor R. mee op uitzending naar Macedonië, Irak en tweemaal naar Afghanistan. Voor de uitzendingen naar Afghanistan was een veiligheidsverklaring vereist, een zogeheten security clearance. Volgens de legerbisschop, monseigneur Punt, ging het om een 'antecedentenonderzoek, een

NAVO-screening, die zeer intensief is. Daar is hij doorgekomen. Ook het aartsbisdom Utrecht verklaarde zich akkoord.'[128] Op 13 oktober 2006 kreeg pastor R. inderdaad een security clearance. Niet van de NAVO, maar van de MIVD. Het betreft toestemming om aan hem vertrouwelijke informatie te verschaffen tot en met de rubricering NATO SECRET.[129] Een standaardprocedure, waaraan geen uitvoerig onderzoek ten grondslag ligt.

Pastor R. begon toen aan zijn tweede periode als legeraalmoezenier. Op 26 april 2002 liet de vicaris-generaal van het aartsbisdom Utrecht aan zijn collega van het militair ordinariaat weten dat kardinaal Simonis pastor R. toestemming had gegeven zich voor een nieuwe termijn aan het ordinariaat te verbinden.[130] Een jaar later volgde de nieuwe aanstelling van pastor R. Omdat hij al in dienst was van het militair ordinariaat volgde geen antecedentenonderzoek.

Eén van zijn slachtoffers werkt bij de Koninklijke Luchtmacht en hoorde in juni 2003 dat pastor R. legeraalmoezenier was geworden.[131] Het slachtoffer deed navraag in zijn werkomgeving. Tijdens een oefening in Polen kwam hij in gesprek met een humanistisch raadsman. Deze kende pastor R. en gebruikte zijn contacten binnen de defensieorganisatie om navraag te doen. Uiteindelijk vernam het slachtoffer van een officier van de MIVD dat uit de screening van pastor R. inderdaad iets was opgedoken, maar wat het precies was, kon niet exact worden aangeduid. In ieder geval was het niet van zo'n ernstige aard dat het de aanstelling van pastor R. in de weg had gestaan, zo luidde de boodschap die aan het slachtoffer werd overgebracht. Het slachtoffer 'zat toen met een gevoel van verraad en vond dat hem onrecht was aangedaan. De problemen kwamen terug. Nu had zelfs zijn eigen werkgever (Defensie) naar de behoeftes van uitsluitend [pastor R.] gekeken en niet naar die van [hem].'[132]

Bij navraag is gebleken dat het dossier van de MIVD over pastor R. incompleet is.[133] De MIVD kwam op een aantal momenten in actie. De eerste keer was dat op 14 juni 2002: 'er wordt dan een aanvraag gedaan voor een veiligheidsonderzoek op C-niveau. Aangenomen wordt dat dit te maken had met de uitzending van [pastor R.] in het kader van ISAF [Afghanistan]. Conform de procedure is toen de periode nagetrokken tot aan 1997. Teruggekoppeld is toen dat de betrokken persoon onbekend was in het strafregister.'[134] In het dossier van de MIVD zijn geen kopieën terug te vinden van de stukken die op dit onderzoek betrekking hebben.[135]

De tweede keer dat de MIVD de antecedenten van pastor R. natrok was naar aanleiding van het gesprek van het bij de luchtmacht werkzame slachtoffer met een officier van de MIVD: 'Na contact van een MIVD-medewerker met de Regionale Inlichtingendienst [van het politiekorps] in Utrecht komt dan vervolgens aan het licht dat de betrokkene zich in 1988, 1989 en 1990 schuldig heeft gemaakt aan seksueel contact. Dit wordt dan door de MIVD vastgelegd

in een rapport 'Meldingen en stafbehandeling'. Dit is dan in oktober 2003. In 2004 wordt pastor R. door de MIVD nagetrokken bij justitie. Er wordt dan verder gegaan dan het jaar 1997 en daaruit blijkt dat de betrokkene in aanraking is geweest met justitie. Te weten 14 november 1988, waarbij de zaak werd geseponeerd, maar wel sprake is van een proeftijd tot 14 november 1990. In deze proeftijd wordt betrokkene veroordeeld voor eenzelfde vergrijp door de politierechter in Den Haag.'[136]

Op 8 oktober 2008 nam de regiopolitie Utrecht telefonisch contact op met de staflandmachtaalmoezenier drs. J.C.M. (Jan) van Lieverlo. Op verzoek van de regiopolitie had de Koninklijke Marechaussee met pastor R. gesproken.[137] Het handelde toen mogelijk om een nieuwe klacht uit de jaren tachtig. De politie heeft pastor R. toen ook gehoord: 'Hijzelf gaf aan dat het wederom om een oude zaak ging. Een zaak dus die ook elders in het dossier wordt genoemd. Wij kregen geen duidelijkheid waarover het nu ging over de actualiteitswaarde en de aard van de klacht en derhalve heb ik toen een mail gestuurd om te achterhalen of het over een nieuwe, dan wel oude zaak ging en de inhoud ervan en of het militair ordinariaat iets kon doen voor het eventuele oude slachtoffer. Tevens zou het duidelijk maken of wij intern maatregelen moesten nemen tegen betrokkene omdat de klacht consequenties zou hebben voor de huidige functie. We hebben op de mail geen vervolgantwoord ontvangen. De klacht heeft voor zover ik weet ook geen vervolg gehad. Het laat wel zien dat het dan lastig afstemmen wordt tussen de verschillende instanties.'

In het najaar van 2009 volgden twee aangiftes. Weer werd pastor R. verhoord. Een van de twee klachten was verjaard en het andere niet bewijsbaar. Op 21 december 2009 werd tot sepot besloten.[138] Op 1 juni 2010 nam pastor R. afscheid van het aalmoezenierschap. Hij ging met functioneel leeftijdsontslag.

Een jaar later, op 7 oktober 2011, werd bekend dat pastor R. is aangehouden na aangifte door de moeder van een nieuw slachtoffer. Tijdens zijn vakantie in Frankrijk zou hij de zoon van de aangeefster hebben misbruikt. Inmiddels had het aartsbisdom op 6 april 2011 aangifte gedaan tegen pastor R. Deze aangifte volgde op een voorafgaand onderzoek van het aartsbisdom op grond van de canones 1717-1719 van de Codex Iuris Canonici. Op 8 augustus 2011 werd bekend dat de regiopolitie Haaglanden en de regiopolitie Utrecht onderzoek verrichtten naar de identiteit van de 23 personen die pastor R. had genoemd die hij als minderjarigen seksueel had benaderd.[139] In dit verband werd gevraagd om de regiopolitie Utrecht in contact te brengen met pastor R.. Hierop heeft het aartsbisdom het nummer van de mobiele telefoon van pastor R. doorgegeven en pastor R. ook van deze doorgifte op de hoogte gesteld. Kort hierop werd pastor R. aangehouden op verdenking van misbruik van een twaalfjarige Nederlandse jongen die op vakantie was in Frankrijk. Door deze

aanhouding en de hierop volgende voorlopige hechtenis heeft een gesprek tussen de aartsbisschop en pastor R. om laïcisatie aan te vragen nog niet kunnen plaatsvinden.[140]

DE DRIE BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

1 De rol van het bisdom Rotterdam en van de toenmalig verantwoordelijke bisschoppen Simonis en Bär van Rotterdam

Pastor R. is tegen praktisch alle adviezen van deskundigen tot priester gewijd. In plaats van de voor priesters gebruikelijke theologieopleiding, die op universitair niveau ligt, heeft hij een uitzonderlijk, solitair en grotendeels door hem zelf uitgestippeld traject van studies gevolgd voordat bisschop Simonis hem tot priester wijdde.

Het is het goed recht voor een bisschop om adviezen naast zich neer te leggen, maar de Onderzoekscommissie vindt het besluit van bisschop Simonis om pastor R. tot priester te wijden onverstandig. De Onderzoekscommissie acht het raadzaam bij kandidaten voor het priesterambt die hun opleiding grotendeels elders volgen uiterst terughoudend te zijn bij de afweging om ze tot het priesterambt toe te laten. Zulke kandidaten zouden in ieder geval een langere proefperiode moeten ondergaan.

Na zijn eerste aanhouding kondigde bisschop Bär wel strenge maatregelen aan, maar daar bleek in de praktijk geen sprake van te zijn. Na de tweede aanhouding volgde onderbrenging van pastor R. in een gemeenschap van jezuïeten. Hem werd niet, zoals volgens het kerkelijk recht had gekund, de jurisdictie ontnomen. Dit betekende dat hij in het bisdom Rotterdam, maar later ook in het aartsbisdom als priester actief kon zijn.

De Onderzoekscommissie stelt vast dat het verbod om pastoraal actief te zijn, een loos gebaar is gebleven omdat hem de jurisdictie niet werd ontnomen. Daarmee is ook geen enkele voorzorgsmaatregel genomen die zulke activiteiten feitelijk onmogelijk hadden kunnen maken. De tamelijk luchtige wijze waarop de toenmalige bisschop van Rotterdam, monseigneur Bär, op de veroordeling heeft gereageerd plaatst de Onderzoekscommissie voor raadsels. Deze veroordeling maakte immers het functioneren van pastor R. in het bisdom Rotterdam problematisch.

Dit bisdom bleef in de informatieverstrekking aan het aartsbisdom ten aanzien van overgang van pastor R. in gebreke. Diens eerste aanhouding met voorwaardelijk sepot werd wel genoemd, maar niet de tweede aanhouding met voorwaardelijke veroordeling. Hiermee werd het aartsbisdom – en later ook het ministerie van Defensie – op het verkeerde been gezet. Niet alleen de toenmalige aartsbisschop, maar ook de huidige aartsbisschop waren er tot be-

gin dit jaar van overtuigd dat slechts sprake was van één geval van seponering na een aangifte.

De Onderzoekscommissie wijst erop dat deze casus duidelijk maakt dat openheid en transparantie tussen bisschoppen nodig zijn als het gaat om priesters met problemen. Deze communicatie moet uitgaan van de bisschop, die immers hierop aangesproken kan worden en dus een centrale rol moet vervullen.

2 De rol van het aartsbisdom

De – aanvankelijk als tijdelijk bedoelde – overgang van pastor R. naar het aartsbisdom is probleemloos verlopen. Binnen twee maanden was zijn benoeming in Amersfoort rond. De Onderzoekscommissie stelt op grond van haar onderzoek de vraag of deze overgang met voldoende waarborgen was omgeven. Er is gerede twijfel of een psychologisch onderzoek toen heeft plaatsgevonden. Een verslag van een dergelijk onderzoek is in elk geval niet aangetroffen. Een dergelijk onderzoek maakte wel deel uit van de procedure bij definitieve overgang van pastor R. naar het aartsbisdom.

3 De rol van het militair ordinariaat en van het ministerie van Defensie

De positie van krijgsmachtaalmoezeniers is een bijzondere. Ze zijn ambtenaar in de zin van de wet, maar vallen niet onder de krijgstucht en de gezagsverhoudingen binnen de krijgsmacht. Tot 2001 hoefden aalmoezeniers ook geen uitgebreid veiligheidsonderzoek te ondergaan. Desalniettemin waren er voldoende momenten voor de MIVD en de Koninklijke Marechaussee om de door het Militair Ordinariaat gepresenteerde antecedenten van pastor R. te toetsen en te onderzoeken. Omgekeerd zag het militair ordinariaat in de wijze waarop het ministerie van Defensie omging met vaak routinematige veiligheidsonderzoeken en screenings een bevestiging van de veronderstelling dat pastor R. ooit slechts één keer een misstap had begaan, die met een sepot was afgedaan.

5.11 De bisdommen Haarlem en Rotterdam

5.11.1. Van één bisdom naar twee bisdommen

Aanvankelijk besloeg het bisdom Haarlem zowel de provincies Noord- en Zuid-Holland, alsmede de provincie Zeeland. In 1956 werd dit bisdom gesplitst en ontstond er naast dat van Haarlem een geheel nieuw bisdom, namelijk Rotterdam. Zeeland werd gevoegd bij het bisdom Breda, terwijl het aarts-

bisdom Utrecht Woerden en Gorkum aan Rotterdam moest afstaan. Haarlem werd wel gecompenseerd met Het Gooi dat eveneens aan Utrecht werd onttrokken (ontsticht, zo werd er geroepen). Maar al met al werd Haarlem wel verkleind tot een derde deel van zijn oorspronkelijk grondgebied.

In 2009 kreeg Haarlem een nieuwe naam en ging vanaf dat moment verder onder de naam Haarlem-Amsterdam. Hiermee voldeed dit bisdom aan de gewoonte binnen de Rooms-Katholieke Kerk om het bisdom waarin de hoofdstad van een land zich bevindt, daarnaar te vernoemen.

Vanaf 1945 kende het bisdom Haarlem vijf bisschoppen:

1 Monseigneur drs. J.P. Huibers 1935-1960;
2 Monseigneur dr. J.A.E. van Dodewaard 1960-1966;
3 Monseigneur dr. T.H.J. Zwartkruis 1966-1983;
4 Monseigneur dr. H.J.A. Bomers 1983-1998;
5 Monseigneur dr. J.M. Punt 2001-heden.

Het bisdom Rotterdam werd vanaf zijn oprichting in 1956 bediend door vier bisschoppen:

1 Monseigneur drs. M.A. Jansen 1956-1970;
2 Monseigneur dr. A.J. Simonis 1970-1983;
3 Monseigneur dr. R.P. Bär o.s.b. 1983-1993;
5 Monseigneur dr. A.H. van Luyn s.d.b. 1994-2011;
6 Monseigneur dr. J.H.J. van den Hende 2011-heden.

Haarlem

Na de lange bisschopsperiode van Huibers, die dit ambt 25 jaar lang bekleedde en zeker ook door zijn actieve rol in de oorlogsjaren een goede naam had opgebouwd, overleed zijn opvolger Van Dodewaard al in 1966 op slechts 53-jarige leeftijd. Hierdoor werd hij niet geconfronteerd met de gepolariseerde jaren die daarna zouden volgen. Wel nam hij volop deel aan het Tweede Vaticaans Concilie, waar hij opviel door de actieve rol die hij daarin speelde.

Vooral zijn opvolger, bisschop Zwartkruis, kreeg het zwaar voor zijn kiezen tijdens de jaren zestig. Amsterdam met de Katholieke Hogeschool, opstandige studentenpastors en priesters die het celibaat vaarwel wilden zeggen en het huwelijk wilden aangaan, leek wel het epicentrum van de vernieuwingsbeweging binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Daartegenover manifesteerde zich een door Rome gesteunde tegenbeweging, die vooral vast wilde houden aan de oude tradities en dogma's binnen de Kerk. Zwartkruis had het daar moeilijk mee en probeerde als een bruggenbouwer alle stromingen binnenboord te houden. Dat lijkt hem redelijk gelukt te zijn, maar hij kon niet voorkomen dat gedurende zijn periode tal van priesters het ambt verliet om te trouwen of samen te wonen. Het werd een bittere pil voor de bisschop toen buiten hem

om door Rome twee hulpbisschoppen werden benoemd, van wie één met de belofte van opvolging. Ook dit was een daad van het Vaticaan om meer grip te krijgen op de, in de ogen van Rome, opstandige Nederlandse Kerkprovincie. Voor Zwartkruis was het een hard gelag en twee dagen na de bekendmaking van deze benoemingen overleed hij.

De opvolger van Zwartkruis was Bomers, die het bisschopsambt uitoefende van 1983 tot 1998. Hij stond bekend als een onbuigzame man. Bij zijn begrafenis in 1998 vertelde zijn broer het verhaal dat toen hem werd geadviseerd wat water bij de wijn te doen, de bisschop reageerde met de opmerking: 'Dan is het geen wijn meer!' Bomers werd opgevolgd door Punt.

Rotterdam

Jansen viel de eer ten deel om de eerste bisschop van Rotterdam te zijn. Hij vervulde dit ambt van 1956 tot 1970. Hij trad aan in een periode waarin het leek alsof de Kerk alleen maar bloeide en groeide. Toen hij terugtrad, was de Kerk een instituut dat zowel van binnen als van buiten onder druk stond. Jansen was er de man niet naar om te polariseren en probeerde zo goed en zo kwaad als het ging de tegenstellingen het hoofd te bieden.

Dat was niet het geval met zijn opvolger Simonis, die van 1970 tot 1983 in Rotterdam aan het hoofd stond. De behoudende bisschop werd benoemd tegen de zin van kardinaal Alfrink, die als reactie op zijn benoeming eens gezegd schijnt te hebben: 'Een bisschop behoort er te zijn voor de hele kudde, niet slechts voor het conservatieve deel ervan.' In 1983 werd Simonis benoemd tot aartsbisschop-coadjutor en verliet hij de havenstad.

Simonis werd opgevolgd door zijn vroegere vicaris-generaal Bär. De nieuwe bisschop was Nederlands-hervormd opgevoed en was ook nog korte tijd lid van de Oud-Katholieke Kerk voordat hij in 1954 intrad bij de benedictijnen. Hij stond bekend als een prelaat die gemakkelijk contacten maakte. In 1993 trad hij af als bisschop.

Zijn opvolger, de voormalige provinciaal-overste van de salesianen Van Luyn, trad aan in 1994 en bleef in functie tot 2011, toen hij vanwege zijn leeftijd terugtrad. Vooral zijn laatste jaar als bisschop werden overschaduwd toen affaires van seksueel misbruik in zijn congregatie aan het licht kwamen. Zijn naam is zelf overigens nooit hiermee in verband gebracht. De bisschop van Breda, Van den Hende, werd op 2 juli 2011 de opvolger van Van Luyn.

5.11.2 Personeelsbeleid: toelating en benoeming

Van groot belang in het beleid ter preventie van seksueel misbruik waren de criteria die de bisdommen Haarlem en Rotterdam aanlegden bij de toelating tot de priesteropleiding en vervolgens de priesterwijdingen. In de jaren vijftig en zestig stelde het benoemingenbeleid niet veel voor. Zo had bisschop Hui-

bers er plezier in om priesters in parochies te benoemen, bij wie vooral hun achternaam en niet hun kwaliteiten vooropstonden. Een kapelaan Groot kwam dan terecht bij een pastoor Klein. Zo kwam het voor, zoals bij de Grote Willibrordparochie in Amsterdam, dat de parochie bediend werd door priesters die alle drie een vissennaam hadden: Steur, Vis en Haring. De pastorie kreeg dan ook als bijnaam de Vissenkom. In de Zaanstreek was er ook sprake van een aantal van dergelijke parochies, zodat dit gebied binnen de bisdomorganisatie het Aquarium werd genoemd. Als dergelijke combinaties ter sprake kwamen, placht bisschop Huibers altijd te zeggen: 'Het was een ingeving van God, maar hij vergist zich ook wel eens!'[141]

Pas in de jaren zeventig, toen er inmiddels sprake was van aparte bisdommen Haarlem en Rotterdam, vond er een omslag plaats in het beleid en werden benoemingen meer professioneel aangepakt. Diverse commissies werden op dit terrein ingesteld. Zo hadden beide bisdommen een incardinatiecommissie ingesteld die moest adviseren over de toelating van priesters uit andere bisdommen. Met kandidaten werden door leden van de commissie gesprekken gevoerd, waarvan verslagen werden gemaakt. Tevens werden over de kandidaten inlichtingen ingewonnen en referenties nagetrokken. Haarlem begon in 1970 met de instelling van een dergelijke commissie. In navolging van Haarlem werd in het bisdom Rotterdam deze commissie ingesteld in 1971. Zij werd opgeheven in 1986, omdat bisschop Bär constateerde dat zij al tien jaar niet meer bijeen was gekomen vanwege het geringe aantal aanmeldingen.[142]

In 1972 stelden beide bisdommen gezamenlijk de selectiecommissie van de bisdommen Haarlem en Rotterdam in. Deze commissie moest de bisschoppen adviseren over de toelating van priesterstudenten tot het ambt. Deze commissie spatte in 1979 uiteen na conflicten met bisschop Simonis over zijn toelatingsbeleid. Daarna werd in het bisdom Rotterdam het Adviescollege voor Ambtskandidaten (AVA) opgericht. Deze commissie moest, net als haar voorganger, de bisschop adviseren over de geschiktheid van kandidaten voor het priesterschap en andere pastorale functies. Zij werd eind 1989 opgeheven door Bär omdat hij van mening was dat hij nu ook van elders advies kreeg, onder meer van de staf van priesteropleiding Vronesteyn in Voorburg.

De selectiecommissie botste frontaal met bisschop Simonis toen die, zeer tegen de zin van de commissieleden, de wijding van pastor R. doordrukte. Deze casus staat uitgebreid hiervoor beschreven. Voor het bisdom Haarlem was dit geval aanleiding om uit de selectiecommissie te stappen. Vervolgens stopten ook de andere leden van de commissie ermee, waarbij zij onder meer als reden gaven dat Simonis een fundamenteel andere beoordeling had van kandidaten dan de commissie.[143] Want behalve in dit specifieke geval botste de selectiecommissie ook met bisschop Simonis over de beoordeling van studenten die afkomstig waren van Rolduc. Simonis vond dat de commissie daarin geen

rol had te spelen, omdat Rolduc een kerkelijk erkende opleiding was en hij afging op de adviezen van de Rolduc-staf.

Na het echec van de selectiecommissie richtte Simonis nog in hetzelfde jaar het AVA op. Nadat Bär in 1983 aantrad als bisschop overrulede hij, net zoals zijn voorganger, diverse malen besluiten van het AVA om kandidaten niet tot de priesterwijding toe te laten. Onder hen waren vijf personen die later wegens seksueel misbruik van minderjarigen in opspraak zouden raken. In een van deze gevallen, een gestoorde homofiele man volgens de benoemingenadviseur, maakte niet alleen het AVA bezwaar tegen zijn wijding, maar bracht ook de Priesterraad ernstige bezwaren tegen hem in.

Desondanks nam de bisschop hem eind jaren tachtig op in de priesterstand. Met een ander geval was het niet anders. Toen in het AVA melding werd gemaakt dat de pastoor uit dezelfde woonplaats als de priesterkandidaat de mening had geventileerd dat hij nooit tot priester gewijd mocht worden, wimpelde Bär dat weg met de opmerking dat hij ook een pastoor kende die er anders over dacht. Ook over het derde geval rezen twijfels in het AVA vanwege de homofiele geaardheid. Toch werd hij in 1989 tot priester gewijd. Volgens een oud-medewerker van het bisdom Rotterdam werd dit doorgedrukt door de bisschop.[144]

5.11.3. De rol van bisschop Bär

De Onderzoekscommissie heeft zich afgevraagd waarom de bisschoppen Simonis en Bär tegen adviezen in mannen tot de priesterwijding toelieten die ongeschikt bleken en zich aan misbruik overgaven. Ten aanzien van monseigneur Simonis verwijst de Onderzoekscommissie naar wat hiervoor is geschreven. Wel is van belang om hier op te merken dat Simonis bij zijn beleid als bisschop van Rotterdam werd ondersteund door vicaris Bär.

Het benoemingenbeleid onder Simonis en ook onder Bär vertoont een wisselend beeld. Aan de ene kant was het een tijd van professionalisering van het personeelsbeleid, zoals de instelling van selectiecommissies, het inwinnen van referenties en het psychologisch laten testen van kandidaten. Maar anderzijds was het ondanks deze professionalisering mogelijk dat de bisschop adviezen naast zich neerlegde. Hij had daartoe niet de bevoegdheid, maar nam deze wel graag.

De Onderzoekscommissie werd in verband hiermee ook geconfronteerd met een gevoelige kwestie in relatie tot bisschop Bär. Diens aftreden in 1993 stond in het teken van geruchten over zijn vermeende homoseksualiteit. Op een persconferentie verklaarde kardinaal Simonis dat het 'geen probleem is als een bisschop homoseksueel geaard is, maar hij kan volgens het katholieke kerkrecht in zijn functie geen homoseksuele contacten onderhouden.'[145]

De Onderzoekscommissie zag zich genoodzaakt het onderwerp van de ge-

aardheid van bisschop Bär te betrekken bij het onderzoek en de beoordeling van diens bestuurlijk optreden. Daarbij werd de Onderzoekscommissie geleid door de vraag of zijn seksuele geaardheid van invloed kan zijn geweest op zijn benoemingenbeleid, zowel vanuit de optiek van persoonlijke voorkeuren voor bepaalde kandidaten als vanuit de optiek van een eventuele kwetsbaarheid die zijn beslissingen op enigerlei wijze kan hebben beïnvloed. Zou dat inderdaad het geval zijn, dan was hij naar inschatting van de Onderzoekscommissie chantabel.[146] Deze inschatting werd tegenover de Onderzoekscommissie ook gemaakt door een aantal oud-medewerkers van het bisdom.[147]

Volgens een van deze oud-medewerkers van het bisdom Rotterdam leidde de bisschop in feite een dubbelleven.[148] Om zich heen verzamelde hij een groep vertrouwelingen die toegelaten werd tot de priesterwijding, onder wie het aantal homoseksuelen opmerkelijk hoog was. Priesterstudenten ontving hij ook 's avonds thuis in zijn privévertrekken in het bisschopshuis.[149] Een van deze priesterstudenten heeft er zich later over beklaagd dat hij in 1989 geconfronteerd werd met de avances van de bisschop.[150]

Het aantal homoseksuele studenten dat verbonden was aan de priesteropleiding Vronesteyn in Voorburg was opmerkelijk hoog. In het AVA werden in de jaren 1987-1989 de namen van vijf priesterstudenten genoemd van wie men wist dat die homoseksueel waren.[151] Een van hen was een latere pleger, die ook privé omging met de bisschop.[152] Maar ook een andere pleger, die zijn benoeming tot priester te danken had aan Bär, was homoseksueel.

De Onderzoekscommissie, die dit onderwerp met bisschop Bär uitgebreid heeft besproken, kan geen uitspraken doen over de vraag of hij bepaalde besluiten op het gebied van personeelsbeleid onder druk of dreiging heeft genomen dan wel *niet* heeft genomen; bij dit laatste moet worden gedacht aan eventuele sancties jegens bepaalde priesters. De Onderzoekscommissie is wel van mening dat er sprake was van kwetsbaarheid, zonder dat vastgesteld kon worden hoeveel mensen – inclusief plegers – van die kwetsbaarheid op de hoogte waren.

5.11.4. Misbruik van minderjarigen: de periode tussen 1945 en 2010

In de casuïstiek is een onderscheid gemaakt tussen de periode van 1945 tot 1965 en de periode van 1966 tot nu. De periode van 1945 tot 1965 wordt globaal gekenmerkt door enkele typerende gedragingen door betrokken partijen. Ouders van misbruikte kinderen waren vaak eerder geneigd de priesters te geloven dan hun kroost wanneer deze klaagden over misdragingen. De bisschoppen op hun beurt beperkten zich in hun reacties hoofdzakelijk tot een herderlijke vermaning of overplaatsing naar een andere parochie. Zij meenden dat dit afdoende was om een misbruikpleger weer in het juiste spoor te krijgen. Dit alles vond plaats in een klimaat waarin het onderwerp seksualiteit vrijwel taboe

was. Op de (klein)seminaries werd er niet of nauwelijks aan voorlichting gedaan. De gedachte leefde daar dat als er niet over het probleem werd gesproken, dat dan ook wel niet zou bestaan. Een sprekend voorbeeld van deze onderschatting en onkunde is de casus OSC1 over wie de magister-generaal van de Orde der Kruisheren in 1955 aan de bisschop schreef dat, nu de pleger vijftig jaar was geworden, hij geen gevaar meer zou zijn voor jonge meisjes.

In de periode na 1965 verloor de Kerk veel van haar gezag. Bovendien stond de samenleving kritischer tegenover de houding van de Kerk inzake seksualiteit dan in de jaren daarvoor. Op het onderwerp seksualiteit rustte in ieder geval bij de (voormalige) gelovigen niet langer het strikte taboe. Ook was voor hen de autoriteit en onaantastbaarheid van de priester geen vanzelfsprekend gegeven meer. Dat manifesteerde zich van hun kant in een actievere opstelling wanneer zij geconfronteerd werden met gevallen waarin hun kinderen seksueel waren benaderd door priesters of broeders. Tegenover deze grotere openheid bleef de bestuurlijke reactie echter nog altijd een ongemakkelijke.

5.11.5. Aantallen

Uit het onderzoek kwamen de volgende aantallen misbruikzaken naar voren.

Bisdom Haarlem:

Seculieren	1945-1965	21
	1966-heden	7
	totaal	28
Regulieren	1945-1965	29
	1966-heden	5
	totaal	34

Bisdom Rotterdam:

Seculieren	1956-1965	5
	1966-heden	9
	totaal	14
Regulieren	1956-1965	geen
	1966-heden	4

Het is begrijpelijk dat de aantallen in het bisdom Haarlem aanmerkelijk hoger zijn dan in Rotterdam. Het bisdom Rotterdam is immers pas opgericht in 1956. Bovendien werden er vanuit dit bisdom geen eigen congregaties gesticht, waardoor er geen sporen zijn van misbruik van broeders of fraters. Vanwege het late ontstaan van dit bisdom is het dan ook moeilijk om de periode vóór en ná 1965 te vergelijken. Wanneer men echter kijkt naar het bisdom

Haarlem, dan blijkt dat het aantal misbruikzaken in de jaren tussen 1945 en 1965 aanmerkelijk hoger is dan in de jaren daarna, namelijk respectievelijk vijftig en twaalf. In percentages uitgedrukt betekent dit dat 81 procent van de aangetroffen misbruikzaken voorkwam in de periode tussen 1945 en 1965 en 19 procent in de jaren daarna. Dit beeld wijkt betekenisvol af van de conclusies uit recent Amerikaans onderzoek die juist een sterke groei in seksueel misbruik van minderjarigen constateerden in de jaren zeventig en dat verschijnsel verklaarden uit de invloed van de seksuele revolutie.[153]

Als we kijken naar de domeinen waarbinnen het misbruik plaatsvond dan is dit in het bisdom Haarlem als volgt:

DOMEIN	%
Onderwijs en opvoeding	49
Parochie	30
Familie- en vriendschapsbanden	6
Overig of onbekend	16

Binnen het domein van onderwijs en opvoeding was vooral het leven in internaatsverband riskant. De meeste misbruikkwesties binnen dit domein speelden zich af in instellingen waarin kinderen dag en nacht verbleven. Van het totaal aantal misbruikkwesties kwam 36 procent voor achter de gesloten muren van onderwijs- en opvoedingsinstellingen waarin kinderen 24 uur per dag toevertrouwd waren aan de zorg van deze instellingen.

De uitkomsten voor het bisdom Rotterdam zijn anders:

DOMEIN	%
Onderwijs en opvoeding	0
Parochie	41
Familie- en vriendschapsbanden	29
Overig of onbekend	29

Opmerkelijk in het Rotterdamse bisdom is het ontbreken van misbruikzaken in het onderwijs en opvoedingsdomein. Dit weerspiegelt de ontwikkeling vanaf de jaren zestig toen de rol van de congregaties op het gebied van het onderwijs afnam en ook de kleinseminaries niet meer de internaten van weleer waren, maar gewone instellingen voor dagonderwijs werden.

De meldingen die in 2010 onder andere bij de Onderzoekscommissie binnenkwamen hebben voor meer dan tachtig procent betrekking op onderwijs en opvoeding. Hoewel in het bisdom Haarlem de score in deze categorie hoog

is (49 procent), wijkt dit percentage betekenisvol af van tachtig procent. Een conclusie zou kunnen zijn dat de media die voor een groot aantal meldingen hebben gezorgd, zich vooral hebben gericht op misbruik in internaten en minder aandacht hadden voor de andere domeinen. Daarvoor is juist het archiefonderzoek een waardevol instrument gebleken.

5.11.6. Casus Harreveld: misbruik binnen een onderwijscongregatie

Van de vijftien instellingen op het gebied van onderwijs en opvoeding waar enigerlei vorm van seksueel misbruik werd geconstateerd in het onderzoek naar het bisdom Haarlem, ging het in elf gevallen om internaten, zoals opvoedingsgestichten, kindertehuizen en (klein)seminaries. Het feit dat kinderen dag en nacht aan de zorgen van hun leraren, opvoeders en surveillanten waren overgeleverd, maakte hen extra kwetsbaar. Dat lijkt helemaal het geval te zijn bij jongens die in een opvoedingsgesticht waren ondergebracht. Zij waren soms – bijvoorbeeld omdat ze in hun kindertijd waren misbruikt of om andere reden uit huis geplaatst – minder weerbaar of soms vanwege een veroordeling door de kinderrechter juist moeilijk opvoedbaar.

Harreveld, dat werd bestierd door de broedercongregatie Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten, was zo'n inrichting. Het tehuis stond in Lichtenvoorde in Gelderland. De broeders, ook wel genoemd de broeders van Amsterdam, vormden een congregatie die sinds 1853 onder toezicht stond van de bisschop van Haarlem. Aan hen wordt apart aandacht besteed in bijlage B (B 5-6). Hier volstaat aan te geven dat zij zich bezighielden met het opvoeden en onderwijzen van arme en onverzorgde knapen. Hoewel een onderwijscongregatie, richtten de broeders zich vooral op het ambachtsonderwijs en zij onderscheidden zich daarmee van de andere onderwijscongregaties. Met voortvarendheid richtten zij op diverse plaatsen in Nederland ambachtsscholen met internaat op. Vanaf 1900 maakte de congregatie ook een keuze voor de begeleiding van kinderen in inrichtingen met een justitiële doelstelling. Later zond men ook broeders uit naar Nieuw-Guinea en Canada.

In het navolgende gedeelte wordt een crisis in Harreveld beschreven. Deze term crisis is in feite de conclusie van vergaderingen van de algemene raad, waar in een opvallende frequentie over het onderwerp Harreveld is beraadslaagd. Het bestuur van de congregatie maakte er geen geheim van dat men in deze instelling problemen ontmoette die elders in de instituten niet zo regelmatig of zo intens aan de orde waren.

De enige bron in deze beschrijving zijn de notulen van de algemene raad en sommige persoonsdossiers van individuele broeders. Harreveld wordt dus bezien vanuit het zicht van de congregatie. Andere archieven zoals die van het bestuur van de instelling of die van het ministerie van Justitie, van de rechtbank in Zutphen of van het gerechtshof in Arnhem zijn (nog) niet geraad-

pleegd. De crisis bestaat nu in het voorstellingsvermogen van de broeders van Amsterdam. Toch lijkt het uitermate onwaarschijnlijk dat andere betrokken instanties daar geheel anders over dachten.

5.11.6.1 Crisis 1955-1956

Als begin is gekozen de visitatie, die in 1955 de aartsbisschop van Utrecht heeft laten houden, in wiens diocees Harreveld ligt. Visitator was de kapucijner pater Nicasius. Zijn verslag is niet aangetroffen in het archief van de broeders van Amsterdam. Wel is de reactie op dat rapport bewaard; op 27 mei 1955 geschreven aan de aartsbisschop-coadjutor Alfrink. Daaruit blijkt, dat de broeders waren aangespoord om hun godsdienstige vorming te verbeteren maar ook hun professionele kwaliteiten te verhogen: 'In de laatste jaren wordt er regelmatig gewerkt aan de vorming en bestudering van paedagogie en psychologie en van godsdienstige vraagstukken in verband met het werk, vooral door de jongere Broeders.' De briefschrijver (de algemeen-overste) liet dit voornemen vergezeld gaan van een waarschuwing: 'De jeugd van Harreveld is zeer gevaarlijk voor de eigen omgeving en ook voor de broeders. Regelmatig mag daarop worden gewezen. De meeste jongens komen in Harreveld omdat zij een zeer gebrekkige of verkeerde opvoeding hebben gehad, met alle gevolgen van dien.'

Uit het antwoord blijkt ook, dat de algemeen-overste kritiek had op de toenmalige overste van de communiteit in Harreveld, broeder CSD1. Hij verzorgde zijn uiterlijk goed, maar er waren 'bemerkingen' over een 'trouwe naleving van de religieuse plichten.' Men zag graag, dat de overste daarin zou voorgaan maar dat bleef te vaak een wens. Broeder CSD1 was bovendien 'de mening toegedaan grotere vrijheid te kunnen toestaan aan sommige jongens. Dit is echter in de samenstelling van een huis als Harreveld een gewaagd experiment en vraagt van de groepsleiding meer dan normaal.'

In juli 1955 moest de algemene raad vaststellen dat Harreveld in de kringen van de Kinderbescherming 'toch erg slecht staat aangeschreven'. Dat was naar voren gekomen in gesprekken met inspectrices in Rotterdam, Eindhoven en Nijmegen. In september 1955 werd in de Raad gemeld, dat een broeder aan Vader Overste om overplaatsing had gevraagd, omdat hij zich niet kon verenigen met de gang van zaken in Harreveld. Deze vond het 'opmerkelijk, dat in Harreveld de laatste jaren zoveel Broeders zijn weggegaan.'

De kritiek van de inspectrices en van de visitator leidde tot een besluit om de broeders bij te scholen. In november 1955 werd in de Raad meegedeeld, dat de arts, dr. Herselle, in Harreveld in samenwerking met rector Linthorst diverse inleidingen had gegeven betreffende de seksualiteit. Er zou een bijeenkomst volgen met medewerking van een psychiater en een theoloog.

De apotheose van het ongenoegen over Harreveld kwam tot uiting, nadat in

februari 1956 broeder CSD1 onmiddellijk zijn functie van overste van de communiteit in Harreveld moest neerleggen vanwege beschuldigingen van seksueel misbruik. In de vergadering van de algemene raad van 22 februari 1956 regende het klachten over het internaat. De broeders van Harreveld verwaarloosden hun religieuze plichten. 'Ongeveer de helft van de Broeders was niet in de meditatie en H. Mis en meer niet in andere oefeningen. Meer als de helft komt te laat. Tijdens de maaltijden lopen ze zo binnen zonder te zeggen waar men vandaan komt.' De rector van Harreveld zegt 'geen verstand van internaat te hebben'. Desondanks werd het contact tussen hem en de jongens beter.

De 'zedeloosheid', aldus een ongenoemde spreker, 'van jongens onder elkaar en ook met broeders tart alle beschrijving. Harreveld ligt geheel in de prut'. Vader Overste vulde nog aan, 'dat er op de boerderij zedeloze dingen gebeuren, die zeer erg waren. Deze dingen zijn bekend bij de leken.' Ook in de tuin 'was het erg.' De jongens, achttien in getal, liepen daar vrij rond zonder toezicht. Iedere nieuwe jongen werd misbruikt op zedelijk gebied. Vroegere leerlingen kwamen op zaterdag en zelfs vrijdag op Harreveld. Vermoedelijk kwamen zij als dienstplichtigen in het internaat hun weekendverlof besteden. 'Er werden flessen wijn en jenever gebruikt. Jongens gingen dronken de kamer uit. Sliepen met vijf of zes bij elkaar. Wat daar gebeurde was heel erg.'

Broeder CSD8, die inmiddels tot overste van de communiteit in Harreveld was benoemd – in de plaats van de gevluchte broeder CSD1 – kondigde aan, dat justitie een onderzoek zou doen in Harreveld 'omtrent de zedelijke toestanden onder de jongens.' Er was een inspectrice van de Kinderbescherming, 'die op staande voet jongens weg wilde hebben van Harreveld'.

Naar aanleiding van deze gebeurtenissen ging een delegatie van de broeders om raad vragen bij een reeks van autoriteiten zoals dr. Van Delft, pater Boelaars, de Commissie van de Kinderbescherming in Enschede, prof. mr. D. van Eck (hoogleraar aan de rechtenfaculteit van de universiteit in Leiden) en F.J. Féron (vicaris-generaal van het bisdom Roermond). 'Uit alle gesprekken werd duidelijk, dat het wegzenden van Br. CSD1 in alle opzichten verantwoord is geweest.' De kostbare adviezen van de geraadpleegde personen werden in de Algemene Raad van 14 maart 1956 uitvoerig naar voren gebracht.

5.11.6.2. Crisis 1958 – 1959

In februari 1958 werd in de algemene raad gemeld dat bij een bezoek van een kinderrechter, verbonden aan de rechtbank van Den Bosch, aan Harreveld de overste en de rector 'een lange opsomming' te horen kregen 'van alle nare dingen die de laatste jaren waren voorgevallen op Harreveld, waar en onwaar.' Op een bijeenkomst van kinderrechters zou de officier van justitie in Rotterdam 'de meest ongelooflijke enormiteiten aan het adres van Harreveld' hebben uitgesproken. 'Er zou o.a. vier ton zwijggeld zijn betaald, knoeierijen

met orgelfonds! Juff. v. Dungen zou artikel in *De Telegraaf* schrijven.' De officier van justitie in Den Bosch 'meent vrij te kunnen beschuldigen, kinderrechters schijnen alleen alles te mogen weten en zeggen; wij krijgen geen inzage in rapporten, verdediging wordt zo onthouden.' De Raad besloot om 'deze laster' zo nodig bij de minister van Justitie ter sprake te brengen via de voorzitter van het bestuur van Harreveld, de toenmalige algemeen secretaris van het Katholiek Verbond van Werkgeversvakverenigingen en latere minister van Landbouw en Visserij en minister-president mr. V.A.M. Marijnen.

Enkele maanden later, op 20 mei 1958, werd de raad geconfronteerd met het feit dat twee broeders uit Harreveld, broeder CSD2 en broeder CSD3, door de rechtbank in Zutphen waren veroordeeld. Er ontwikkelde zich naar aanleiding hiervan een levendige discussie over de in Harreveld gevolgde methoden van begeleiding. 'Volgens de letter van de wet', aldus broeder Dionysius, 'is een werkwijze, die therapeutisch bijvoorbeeld op de Widdonck [een van de andere vestigingen] noodzakelijk is en of om andere reden bijvoorbeeld ook op Harreveld gewenst kan zijn, juridisch toch verboden. De wet maakt ons in ons werk kwetsbaar, al is de jurisprudentie niet zo streng.'

De broeder vervolgde: 'De zaak spitste zich toe, toen Vader Overste de hem particulier meegedeelde mening van Dr. Terruwe weergaf, dat er geen affectieve toenadering van mannen, i.c. broeders t.o.v. jongens moet zijn, dat dit heel gevaarlijk was.' De psychiater dr. Anna Terruwe was geraadpleegd in verband met een psychologisch onderzoek naar de beide aangeklaagde broeders. Broeder Eymard, de toenmalige overste van Harreveld, 'voelde de grond wegzakken en vroeg om een uitspraak van de congregatie, inhoudende goedkeuring van de gevolgde werkwijze.' Vader Overste 'gaf aan, dat er geen reden is zo'n zekerheid te verliezen. We voelen toch wel de waarheid van het gezegde van Dr. Terruwe aan: mannen moeten dat niet doen, daarvoor hebben we juist de dames ingeschakeld, in die richting moeten de jongens geleid worden. Er blijft echter, zo meent men, nog terrein genoeg over, waarbinnen ook de broeder aan deze affectieve toenadering niet ontkomt.' Dit laatste werd weliswaar erkend, maar, zo ging men voort, 'er blijft dan nog genoeg ruimte over om in aanraking te komen met de Officieren van Justitie, die verzuimen de psychologische en therapeutische achtergronden van dit werk in hun oordeel te betrekken. Het werk blijft van die kant gevaarlijk.'

Broeder Eymard wilde een uitspraak van de raad, omdat hij meende twijfel te beluisteren omtrent de juistheid van handelen in Harreveld. Hij zag zich geconfronteerd met praktische problemen, zoals hoe aan de affectieve behoeftes van een jongen tegemoet te komen wanneer er geen vrouwelijke leidster beschikbaar was die dat op zich kon nemen. Een andere broeder merkte vervolgens op dat de officier van justitie 'over het algemeen wel met de omstandigheden rekening houdt, alleen in het geval van Harreveld heeft sterk meege-

sproken, wat over het verleden van Harreveld gezegd wordt. Nu zouden we de psychologische achtergronden eens deskundig naar voren moeten schuiven, enkele klinkende namen daarvoor aantrekken, hun bevindingen aan de advocaat in de hand duwen en bij de minister ter kennis brengen.' Vader Overste meende 'dat we teveel in een glazen huisje zitten en dat er te veel opgerakeld zal worden.' De lange discussie werd afgerond met het besluit dat een tweetal broeders zich zou wenden tot professor dr. P.J.A. Calon, kinderpsycholoog en hoogleraar ontwikkelingspsychologie aan de Katholieke Universiteit in Nijmegen.

In het najaar van 1959 stelde de algemene raad echter opnieuw vast, dat de frequentie van de seksuele aberraties in Harreveld de noodzaak onderstreepte tot meer dan gewone aandacht en tot maatregelen, zowel in het belang van de broeders als van het bestuur. De broeders die met Calon hadden gesproken wezen op de noodzaak van een verandering van de organisatie. De gesloten groepen moesten worden doorbroken en de broeders moesten niet te lang op Harreveld blijven. Anderen zochten de oplossing eerder in een verhoogd religieus bewustzijn en gemeenschapsleven: 'Het is er mee als een gelukkig getrouwde echtgenoot die sterker staat in verleidende omstandigheden dan een toch al eenzame en ongelukkige echtgenoot.'

In de algemene raad klonk teleurstelling over het feit, dat zo kort na de visitatie namens de aartsbisschop van Utrecht 'de zaken niet safe blijken te zijn.' Blijkbaar bleven veel zaken aan het zicht van een visitator onttrokken en dat gaf de betrekkelijke waarde daarvan aan.

Een van de broeders meende dat Vader Overste de zaak bagatelliseerde, die dat echter ontkende: 'Het feit, dat hij Harreveld het liefst zou willen ontruimen, bewijst het tegendeel.' Hij was van mening dat er onvoldoende geschikte krachten voor dit werk waren te vinden. Hij verwees daarbij naar een broeder die hierop een gunstige uitzondering vormde. Ironisch genoeg werd deze man enkele jaren later veroordeeld wegens een zedendelict.

Op 30 oktober 1959 besprak de algemene raad een plan tot reorganisatie van Harreveld, dat onder leiding van broeder Lioguori, waarnemend overste, was ontworpen. Het document was in twee delen gesplitst. In de analyse van de toenmalige situatie kwam naar voren dat bij de broeders een gevoel van vermoeidheid en verveling was geconstateerd, alsof van enig contact met Hierboven niets uitgaat. Er was gebrek aan een algemeen kader waardoor iedereen, zowel broeders als jongens, teveel vrijheid kregen ten koste van de nodige tucht. Buiten het onderwijs werd de jongens bovendien nauwelijks iets geboden; in feite werden ze alleen van de straat gehouden.

De kern van de reorganisatie bestond uit de benoeming van een algemeen directeur (mogelijk de overste) met een staf (naar het model van De Widdonck, de andere vestiging van de broeders) waarvan het voornaamste ken-

merk was dat deze leidinggevenden geen directe bemoeienis hadden met de jongens. Onder hen zouden hoofden van diensten en scholen moeten functioneren, onder wie een internaatsdirecteur. Deze zou ook leiding geven aan drie hoofdpedagogen. Aan de basis van deze piramide stonden de groepsleiders. Men verwachtte van deze reorganisatie enig heil, maar ook van wegzending van al te zware jongens, die in een kader van al te grote vrijheid eenvoudig niet pasten.

5.11.6.3. Strafrechtelijk onderzoek 1960-1961

In 1960 werd Harreveld het onderwerp van een uitgebreid strafrechtelijk onderzoek. In opdracht van de procureur-generaal van het Gerechtshof in Arnhem en met medeweten van de officier van justitie van de rechtbank in Zutphen ondervroegen rechercheurs diverse personen in en om de instelling. Het resultaat was dat twaalf broeders werden verhoord. Bij drie werd de zaak geseponeerd terwijl bij een vierde het bezwaarschrift van de advocaat werd aanvaard. Uiteindelijk moesten er drie broeders voor de rechter in Zutphen verschijnen. Twee werden daar eind 1961 veroordeeld tot voorwaardelijke gevangenisstraffen. Een werd er vrijgesproken. Het Openbaar Ministerie ging in hoger beroep. Het Gerechtshof in Arnhem handhaafde in maart 1962 de voorwaardelijke gevangenisstraffen en de vrijspraak.

Het justitiële onderzoek kwam als een schok voor de congregatie. In de eerste vergadering die de algemene raad op 17 oktober 1960 daaraan wijdde, was de conclusie dat 'het voortdurend wantrouwen van Justitie t.o.v. Harreveld voor ons een aanleiding vormt, het werk aldaar op te geven.' Wat hen van de voltrekking van die conclusie toen weerhield, was het besef, dat de congregatie 'iets gedaan moet hebben ten opzichte van de drie broeders, die in staat van beschuldiging zouden kunnen komen.'

De instelling zelf riep de hulp in van een advocaat. Het wordt uit de notulen niet duidelijk of het bestuur daartoe het initiatief heeft genomen dan wel de congregatie. In een memorandum, dat bestemd was voor de secretaris-generaal van het ministerie van Justitie, noemde deze advocaat het onderzoek van de recherche 'tendentieus' vanwege de 'persoonlijke ondervraging, de inmenging in niet-strafrechtelijke zaken, de werkwijze buiten het bestuur om en het opleggen van zwijgplicht.' Het onderzoek werd voorts imprudent genoemd, waar het door allerlei insinuaties mensen tegen elkaar had opgezet en dwang tot toegeven had uitgeoefend. Het werd ten slotte ook pretentieus genoemd, omdat men te werk ging zonder begrip voor de situatie, met voorbijgaan van het bestuur, met voorbijgaan ook van de inspectie van de zevende afdeling van het departement, die in deze zaak de aangewezen instantie zou zijn. Er was zelfs niet geïnformeerd naar het gezag en de betrouwbaarheid van de getuigen.

In november 1960 vond op verzoek van het bestuur van Harreveld een bespreking plaats met de secretaris-generaal van het ministerie van Justitie. Daarbij waren ook de procureur-generaal van het gerechtshof in Arnhem en de officier van justitie bij de rechtbank in Zutphen aanwezig evenals het bestuur zelf. Dat concludeerde later in de algemene raad van 21 november 1960 dat de secretaris-generaal kennelijk niet kon seponeren maar dat hij wel bereid was om 'de zaak binnen geringe proporties te houden, als de congregatie maar iets gedaan heeft, voordat de drie gevallen vóórkomen.' De actie van de congregatie zou erop gericht moeten zijn dat de officier van justitie zou kunnen zeggen, dat de drie betrokken broeders niet meer in het werk bij de jongens actief waren. In dat geval zou het bij deze gevallen kunnen blijven. In de algemene raad werd nog wat gesputterd maar het resultaat van het overleg was, dat de drie betrokken broeders werden overgeplaatst. Geen van de drie werkte op dat moment nog in Harreveld. Ze kregen een andere positie vanuit hun toenmalige werk. 'We moeten dit kleiner kwaad nemen om een groter te voorkomen.' De officier van justitie bij de rechtbank in Zutphen honoreerde dit besluit met een bericht aan de drie broeders van een voorwaardelijke niet-vervolging.

Verschillende broeders 'die niets bekenden', aldus de notulen van de algemene raad op 2 februari 1961, moesten verschijnen voor de rechter-commissaris. Uiteindelijk werden, zoals eerder gemeld, drie van hen voor de rechter gedaagd.

5.11.6.4. 1961: Slotbespreking Harreveld

Op 28 augustus 1961 vergaderde de algemene raad weer eens over Harreveld. Het betreffende agendapunt was optimistisch betiteld 'Slotbespreking Harreveld'.

De werkelijkheid was minder rooskleurig. Bij bezoeken aan Harreveld was gebleken 'dat niet alle broeders onder het gezag van de Overste staan, dat vele zaken buiten de Overste om gaan: gebruik van de auto en sterke drank worden genoemd. Er zijn, als men het zo ziet, meerdere oversten en deze topfunctionarissen komen niet toe aan de vervulling van hun religieuze verplichtingen. De Overste ziet de zaak somber in. Ofschoon hij, naar de mening van velen, de regelmaat in huis waarborgt, distantieert hij zich volkomen van alles wat er voorvalt, wat de sfeer nog onbehaaglijker maakt. Men voelt wel aan, dat herstel van religieuze verhoudingen een voorwaarde is voor een leven in kloosterverband; menselijke verhoudingen kunnen daarbij niet als vervangmiddel dienen, maar zijn mede ingesloten. De raad meent, dat de Overste vervangen zal moeten worden.'

Broeder Dalmatius werd in 1962 de algemeen-overste. Zijn verkiezing had voor Harreveld tenminste twee consequenties. De broeders werden uit huis

geplaatst en vonden een nieuwe communiteit in de woonwijk van het dorp Harreveld.

En de notulen van de algemene raad werden voortaan een besluitenlijst zonder de directe verslaglegging van de verschillende, soms onthullende discussies.

Daarmee was de situatie echter nog steeds niet opgelost. In 1964 bezocht de visitator namens het bisdom Utrecht, W.J.J. Grondhuis Harreveld. Hij vond de situatie in de inrichting alarmerend. Hij kwam tot de bedroevende conclusie dat Harreveld 'ziek, ernstig ziek is.' De broeders die er werkzaam waren, waren vaak eenzaam, ongelukkig en slecht voorbereid op hun taak. Ook was er nauwelijks leiding. Grondhuis wees erop dat Harreveld tussen 1953 en 1961 maar liefst zes oversten had gehad. Van hen hadden er diverse zelf de congregatie verlaten en in één geval, de eerdergenoemde CSD1, was zelfs sprake geweest van een gedwongen vertrek. Harreveld had dan ook een slechte naam bij de Kinderbescherming, die alleen als andere opties waren uitgeput, jongens naar de instelling stuurden.

Dit kon vooral de congregatie worden verweten: 'Ik wil uitdrukkelijk de opleiding die deze Congregatie de juvenisten en novicen geeft, zeer ernstig en met de meeste nadruk in gebreke stellen. (...) Ik zou beslist niet op mijn verantwoording durven nemen welke jongen of jongeman dan ook, te adviseren in te treden in de Congregatie van de Broeders van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten.' Ook had hij met verbijstering geconstateerd dat de voormalige overste broeder CSD1 de congregatie niet had hoeven te verlaten: 'Wie hiervoor precies aansprakelijk is, weet ik niet, maar dat broeder [CSD1] momenteel in Canada verblijft, nog steeds als lid van de Congregatie, is een groot raadsel. Ik zou er zelfs tegen willen protesteren na alles wat ik over hem heb gehoord.' De visitator vond de situatie in Harreveld zo alarmerend dat hij maar één advies had, namelijk de geleidelijke opheffing van de congregatie. Dat zou moeten gebeuren door het niet meer opnemen van nieuwe juvenisten of novicen en door het leggen van contacten met andere congregaties waarnaar de goedwillende broeders van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten zouden kunnen overstappen.[154]

De broeders van Amsterdam bleven bestaan, al werden ze gaandeweg gedecimeerd. Ze trokken zich in de jaren tachtig terug uit Harreveld. Terwijl hun ambachtsscholen een succes waren geworden, was hun jeugdwerk in een penitentiaire inrichting vooral zorgelijk geweest. Broeder ambachtsman was geen jeugdwerker. En als hij zich daarvoor ging bekwamen op een sociale academie, verliet hij dikwijls de congregatie. In elk geval waren betrekkelijk veel broeders niet bestand gebleken tegen de verleidingen in een persoonlijk contact met uit huis geplaatste jongens.

5.11.6.5. Misbruik elders: kleinseminarie Hageveld

Ook in de gewone onderwijsinrichtingen, zoals op het kleinseminarie Hageveld in Heemstede konden zich onverkwikkelijke zaken voordoen. Daar trad in 1963 een lekenleraar in dienst, HA1, die later ook een toezichthoudende functie vervulde. Hij was gezien onder de leerlingen. Slechts een enkeling was ervan op de hoogte dat hij een pedoseksueel was die leerlingen ernstig misbruikte. Voor zover viel na te gaan zijn tegen hem geen maatregelen genomen.

Er zijn ook tegen andere personen die verbonden waren aan Hageveld klachten ingediend, onder meer tegen iemand die vooral intimiderend met een seksuele lading optrad. Maar HA1 spande de kroon en mogelijk heeft hij tientallen slachtoffers onder de leerlingen gemaakt. Een oud-leerling omschreef het treffend: 'Ieder jaar kwam er vers vlees waar op gejaagd werd.'[155]

5.11.7. Misbruik in familie- en vriendschapsrelaties

In vergelijking met het misbruik in onderwijssituaties en in pastoraal verband, kwam misbruik in het domein van de familie of met kinderen uit gezinnen waar de priester een soort van huisvriend was geworden minder vaak voor. Wat wel opvalt, is dat misbruik in dergelijke situaties vaak zeer ernstige vormen aannam en bovendien zich zelden of nooit beperkte tot een enkele keer, maar soms zelfs jaren kon voortduren.

Met varianten leek het patroon zich steeds te herhalen: de priester kwam met regelmaat bij het al dan niet gebroken gezin over de vloer, wist het vertrouwen te winnen van de ouder(s) en ontpopte zich bovendien als een hartelijke en joviale kindervriend bij wie de kinderen graag over de vloer kwamen, gingen logeren of met wie ze zelfs op vakantie gingen. Soms hadden kinderen problemen en werden ze door hun ouder(s) naar de priester gestuurd die zich als een therapeut over hen ontfermde. Een meisje was na een zelfmoordpoging door haar moeder naar de priester gestuurd. Hij wist haar geleidelijk in zijn netten te strikken, maakte haar afhankelijk en misbruikte haar jarenlang. Ook een kleinseminarist die op Hageveld was misbruikt, kon hierover meepraten. Pater OSC2 kreeg, toen de jongen weer thuis was, al snel in de gaten dat daar dingen waren gebeurd die hem dwarszaten, waarna hij de praktijken van HA1 ditmaal buiten Hageveld jarenlang voortzette.

In de meeste gevallen hadden de ouders geen weet van het misbruik. Een uitzondering daarop vormde pastoor HA2 die de kinderen van de vrouw met wie hij een relatie had met haar medeweten misbruikte.

5.11.8. Misbruik in parochiaal verband

Als een parochie bediend werd door een pedoseksuele priester, dan kon het misdienaarschap een riskante vorm van vrijetijdsbesteding zijn. Vooral tijdens het omkleden voor of na de mis kon de misdienaar object van ongezonde aan-

dacht zijn van de pastoor of van de kapelaan. De gevallen van misbruik in situaties waarin de priester zich ontdeed van zijn kazuifel zijn behoorlijk frequent. Vaak koesterde de priester ook nog speciale belangstelling voor activiteiten in het jeugdwerk en in dat kader kon het dan goed misgaan. Zo vergreep kapelaan HA3 zich aan een leerling tijdens een schoolkamp van de zesde klas van de lagere school. Een andere priester had wel erg veel belangstelling voor de jongenszaal in het ziekenhuis waar hij pastoraal werk verrichtte, terwijl weer een andere priester zijn begeleiding van de vrouwelijke verkenners wel op een heel bijzondere wijze invulde. Slechts een enkele maal is in het archiefonderzoek misbruik geconstateerd dat voortvloeide uit bekentenissen in de biechtstoel. Kapelaan HA4 uit Amsterdam was daarvan een voorbeeld.

5.11.9. Klachten bij de bisschop en de politie

Regelmatig wendden ouders zich tot de bisschop met klachten over onbetamelijk gedrag van een priester. Het kwam zelfs voor dat een vader, nog voor er iets was voorgevallen, het bisdom waarschuwde voor mogelijke gevaren in de toekomst. Dat was in 1951 het geval met een hoofdonderwijzer uit Volendam die al enige jaren de franciscaner pater OFM1 observeerde die retraite gaf aan jongens die niet meer leerplichtig waren. Met in het achterhoofd een recente misbruikkwestie in Volendam viel het hem op dat de pater '(...) op sterk amicale wijze omgaat met de jongens. Maakt niet alleen grapjes, maar geeft herhaaldelijk aanleiding tot kleine stoeipartijen, waar hijzelf aandeel in neemt. (...) Hij doet ook niets oneerbaars, maar ik ben bang dat het er op de lange duur wèl uit kan volgen. Wij onderwijzers, gehuwd en huisvaders, weten allen hoe we in de klas de alleruiterste voorzichtigheid in acht moeten nemen, terwijl de priester de remmende steun van eigen gezin mist en dus nog meer gevaar loopt.' Zijn hartelijkheid, aldus de hoofdonderwijzer, zou zich wel eens in een gevaarlijke richting kunnen gaan ontwikkelen.[156] Wat er met deze brief is gedaan, is niet bekend, maar hij schreef deze brief op aanraden van een geestelijke toen hij in zijn vakantie op retraite was in een klooster. Die zag hier blijkbaar ook de ernst van in.

Een dergelijke vorm van *early warning* is de Onderzoekscommissie niet eerder tegengekomen. Vaker werd de bisschop of de politie gealarmeerd als het kwaad al was geschied. En ook dat hoefde niet altijd te leiden tot stappen van die kant. Als bisschop Zwartkruis anonieme brieven over een priester ontving, had hij als beleid om die onmiddellijk te vernietigen en daar niets mee te doen.[157] In het geval van de pleger HA2 deed hij het anders. Toen hij in 1971 een anonieme klachtbrief over hem kreeg van een parochiaan uit Nederhorst den Berg stuurde hij die door naar zijn pastoor met de begeleidende tekst: 'Zoals u zult begrijpen, hecht ik aan een anonym schrijven geen waarde; het leek mij toch goed U van de inhoud van deze brief kennis te laten nemen.'[158]

Hoe vaak en waarom ouders geen aangifte durfden te doen als zij erachter kwamen dat een geestelijke hun kind misbruikte, zal nooit bekend worden: er werd immers geen aangifte gedaan. Vaak vertelden de slachtoffers naderhand dat de priester of broeder in zo'n hoog aanzien stond bij hun vader en moeder dat zij thuis gewoonweg niet werden geloofd. Zo kreeg de minderjarige dochter van het gezin [X3] veertien dagen huisarrest wegens liegen, omdat zij had geklaagd over het onbetamelijke gedrag van de secretaris van het bisdom Haarlem die een huisvriend was van haar ouders. Maar ook als ouders hun kinderen wél geloofden, konden zij redenen hebben om zich niet te beklagen. Dat was bijvoorbeeld het geval in het gezin [X4] waar de angst bestond dat het gezin niet alleen in het dorp met de nek zou worden aangekeken, maar vooral ook dat de kostwinnaar, die leraar was op een rooms-katholieke mulo, direct zijn baan zou hebben verloren wegens smaad en laster. Ook kwam het voor dat ouders afzagen van aangifte bij justitie om de Kerk niet in diskrediet te brengen. Dat was bijvoorbeeld het geval bij een vader die in 1974 geen klacht tegen HA3 wilde indienen omdat hij de Kerk niet wilde beschadigen. Toen de pastoor zijn kapelaan niet van het jeugdwerk wilde afhalen, omdat hij volledig meende voor hem in te kunnen staan, wendde de vader zich tot bisschop Zwartkruis die hem vervolgens overplaatste naar een andere parochie. Eenzelfde motief om geen klacht in te dienen bij justitie had een moeder in 1959. Zij zag daarvan af '(...) omdat zij goed Katholiek is'.[159]

Toch zijn er ook voorbeelden aan te dragen dat ouders wel de moed opbrachten om, niet alleen bij de bisschop, maar ook bij justitie een klacht in te dienen als zij geconfronteerd werden met seksueel misbruik van hun kinderen.

5.11.10. Achtergronden van plegers

De vraag is in hoeverre plegers in hun jeugd zelf ook slachtoffer zijn geweest van seksueel misbruik of een andere vorm van mishandeling. Van een tweetal priesters zijn meer bijzonderheden over hun jeugd bekend geworden. De jeugd van kapelaan HA5 was abominabel. Zijn vader was alcoholist en scheidde van zijn moeder. In zijn jonge jaren werd hij seksueel misbruikt, namelijk door zijn eigen broer en door een oude man.[160] Ook kapelaan HA6 had het thuis niet gemakkelijk. Zijn vader was onberekenbaar en kon niet met geld omgaan. Hierdoor kreeg hij diverse malen ontslag van zijn werk. Later verliet hij ook zijn gezin.[161]

Wat een aantal plegers met elkaar gemeen had, was dat zij ook andere problemen hadden dan alleen op het gebied van de seksualiteit. Alcoholisme kwam regelmatig voor, terwijl zij vaak grote moeite hadden om zich aan te passen aan anderen en de pastorale zorg verwaarloosden. Conflicten met derden waren dan ook legio. Over HA2, HA7, HA8 en HA3 werden tal van klachten

geuit over hun drankzucht. HA3 liet zich in 1988 zelfs hiervoor behandelen door het Consultatiebureau voor Alcoholisme en Drugs. Waarschijnlijk had dat niet veel succes, want in 2005 werd hij door de politie aangehouden wegens openbare dronkenschap. Vooral bij HA2, SCJ1 en HA8 kwamen aanpassingsmoeilijkheden en conflicten in de omgang met anderen naar buiten. In de diverse parochies die HA2 bediende, bereikten de bisschop klachten dat hij lui was, een parasiet was en altijd in de contramine lag. Vergelijkbare klachten werden ook geuit over HA8 die faalde in zijn pastorale taken en zich ook eens erg bot gedroeg. Zo nam hij afscheid van de zesde klas van de lagere school met de woorden: 'Jullie deugen nergens voor en ook jullie ouders deugen niet.' Bovendien maakte hij parochianen 'op het grove af' verdacht.

In hoeverre legden priesters naar zichzelf en naar anderen toe, zoals hun slachtoffers, rekenschap af van hun daden? In twee gevallen kwam in deze twee bisdommen spijt en schuldbesef naar voren. De behandelaar van HA3 schreef in 1988 dat hij gebukt ging onder '(...) schaamtegevoelens over gebeurtenissen in het verleden.'[162] HA5 stelde aan het eind van zijn leven een geestelijk testament op waarin hij om vergeving vroeg voor wat hij fout had gedaan.[163] Vaker echter ontkenden plegers de ernst van hun daden, bagatelliseerden die of waren wel erg terughoudend in hun excuses. Zo kreeg een van de slachtoffers van HA2 een excuusbriefje toegestuurd met daarin vier bankbiljetten van vijftig euro. Pater OSC2 schreef de vicaris-generaal van Rotterdam eenvoudigweg dat hij nog nooit in een pastorale relatie misbruik had gemaakt van minderjarigen. Toen de vicaris zijn verbazing over deze ontkenning uitsprak, kreeg hij als antwoord dat het misbruik waarvan hij werd beschuldigd geen pastorale relatie was, maar een vriendschapsrelatie. Op eenzelfde wijze beoordeelde een andere pleger het misbruik van een minderjarige vrouw: 'Wij hadden het samen goed.' In de gunstigste gevallen werd misbruik toegegeven in termen van 'niet prudent genoeg geweest' of 'ik had iets terughoudender moeten zijn'.

Naast de wegzendingen en afgedwongen uittredingen (zie hieronder) keerde een vijftal plegers 'terug naar de wereld'. Van drie plegers (broeder CSD4 in 1952, broeder CSD5 in 1983 en broeder CSD6 in 1969) is het niet duidelijk in hoeverre hun congregatie (Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten) daar op had aangedrongen. Uit de correspondentie viel wel op te maken dat hun vertrek niet zeer werd betreurd. In ieder geval verlieten de geestelijke HA9 (1972) en kapelaan HA4 (1970) vrijwillig het priesterambt. Beiden wilden trouwen en hun uittreding vond plaats in een periode dat talrijke priesters hun Kerk de rug toekeerden.

Ten slotte stuitte de Onderzoekscommissie ook op een geval dat een heel andere kant van de problematiek van seksueel misbruik naar voren brengt. Een lid van de broedercongregatie Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten,

verzocht de bisschop om ontslag *juist* om de aan hem toevertrouwde jeugd te beschermen. Deze onderwijzer had eerder al om overplaatsing gevraagd van het internaat Harreveld naar een school met uitsluitend externe leerlingen. Hij hoopte dan geen bedreiging voor de leerlingen meer te zijn. Hij bleef echter de onrust voelen, waarna hij tenslotte de stap zette en de bisschop om zijn ontslag verzocht.[164] Dit voorval geeft aan dat aan het beeld van de pleger soms onverwachte nuances kleven.

5.11.11. Maatregelen tegen plegers

Bij de bespreking van maatregelen die de bisschoppen namen tegen plegers na geconstateerd misbruik moet men een onderscheid maken tussen de priesters die werkzaam waren in het bisdom en de mannen die lid waren van een congregatie. In het laatste geval was het vooral de overste die met een voorstel kwam, dat doorgaans door de bisschop werd opgevolgd.

Als het gaat om maatregelen tegen seculiere priesters lijkt het erop dat vooral in de vroegere jaren de bisschoppen een nogal lankmoedige dan wel vergevingsgezinde houding innamen jegens plegers onder hun priesters. Suspensie bijvoorbeeld kwam nauwelijks voor. Alleen kapelaan HA5 werd in 1945 gesuspendeerd, maar dat lijkt vooral te zijn gebeurd omdat dit de voorwaarde was van de officier van justitie om niet tot vervolging over te gaan. Zijn suspensie werd dan ook snel weer opgeheven. Ook kapelaan HA10 verloor zijn jurisdictie, maar of dit vooral een gevolg was van het feit dat hij door justitie was opgepakt, is niet duidelijk. Doorgaans was slechts overplaatsing naar een andere parochie in combinatie met een herderlijke vermaning de zwaarste straf die er werd opgelegd. Dat overkwam kapelaan HA3 zelfs twee keer na klachten over seksueel onbetamelijk gedrag jegens kinderen. Zelfs een derde klacht, ditmaal in 1983, kon bisschop Zwartkruis niet verleiden tot verdergaande sancties. Pater OSC1 moest zelfs, na in 1948 in opspraak te zijn geraakt, ieder jaar een andere parochie bedienen. Bovendien moest hij in zijn klooster iedere maand een korte retraite ondergaan. Pas later – 'misschien zijn de gevaren wat minder nu hij vijftig is geworden' – mocht hij weer voor langere tijd in een parochie aan de slag.

Wel werden priesters die in de fout waren gegaan met enige regelmaat onder behandeling gesteld, waarbij vooral de Sint Willibrordusstichting in Heiloo werd gefrequenteerd. Soms was zo'n behandeling ook voorwaarde voor een buitenvervolgingstelling of hoopte de bisschop dat zo'n maatregel de rechtbank mild zou stemmen. Bovendien gaf het onderbrengen van de pleger in een inrichting ook weer rust in de parochie. Vanzelfsprekend was er ook de verwachting dat de behandeling ertoe zou leiden dat misbruik zich niet meer zou voordoen. Opmerkelijk was het verblijf van de eerdergenoemde kapelaan wiens jurisdictie was ontnomen in Heiloo. Hij verbleef daar van 1960 tot aan

zijn emeritaat in 1967. Feitelijk werd hij daar opgeborgen omdat hij ergens anders niet meer te handhaven viel. Heiloo was dus in dit geval een verbanningsoord voor een onverbeterlijke man.

De vraag rijst hoe het komt dat vroegere generaties bisschoppen zoveel begripvoller op hun plegers reageerden dan de generatie die is aangetreden vanaf de jaren negentig. Bisschoppen als Huibers, Jansen, Van Dodewaard, Zwartkruis kwamen voort uit een traditie waarin de bisschoppen ten opzichte van hun priesters zich gedroegen als pastor pastorum, namelijk herder van de herders. Zij voelden zich verantwoordelijk voor hun medepriesters en als die in de fout gingen, was het eerder het luisterend oor dat werd verleend dan dat er fikse sancties volgden op misbruik. Heel typerend hiervoor was de reactie van bisschop Jansen op de arrestatie en veroordeling van kapelaan Rdam2 in 1965. Op 27 mei, toen Rdam2 zich in de Willibrordusstichting in Heiloo bevond, schreef hij hem een brief, waarin hij hem moed insprak en tevens beloofde dat als alles achter de rug was hij opnieuw als priester aan de slag kon: '(...) werkelijk: als was er niets gebeurd'. Op 14 augustus, toen de rechterlijke uitspraak tegenviel, probeerde de bisschop hem opnieuw op te beuren: 'Uitgeboet voor God én voor de mensen moet je je weer vrij gaan voelen en a.h.w. opnieuw beginnen te leven. (...) Voor mij betekent deze hele zaak na afloop als afgedaan. Punt! UIT!!! (...) De zaak is dan afgedaan, maar jij hebt niet voor mij afgedaan.'[165] En zo zijn er nog meer voorbeelden te geven. Toen de klachten tegen pastoor HA8 zich opstapelden en hij niet langer in zijn parochie kon functioneren, schreef bisschop Zwartkruis hem: 'Je moge van mij aannemen dat ik geen enkele reden zie om je na je genezing als minder te beschouwen dan welke andere pastoor dan ook.'[166]

In latere jaren komen gevallen naar voren waarbij bisschoppen, zoals Punt en Van Luyn, wel verdergaande maatregelen namen. Toen was het klimaat rond seksueel misbruik inmiddels ook drastisch gewijzigd en een maatschappelijk thema geworden dat ook door Rome niet langer genegeerd kon worden. Vijf priesters werden door deze bisschoppen de laatste jaren gesuspendeerd, waarbij het bisdom Haarlem zelfs zo ver ging om de opgelegde suspensie tegen pastoor HA2 te publiceren in zijn periodiek *Samen Kerk*. Een andere priester, pastoor HA11, moest onder druk van bisschop Punt zijn al breed aangekondigde vijftigjarig priesterfeest in 2010 annuleren. Bisschop Van Luyn had in 2010 de primeur dat hij de eerste was die aangifte deed tegen een priester, Rdam3, wegens seksueel misbruik van minderjarigen op Sri Lanka, alsmede vanwege malversaties met hulpgelden. Ook bisschop Punt was bereid om een klacht bij het Openbaar Ministerie tegen pastoor HA2 te ondersteunen.

Een uitzondering hierop vormde bisschop Bär, die in 1990 begrip toonde toen pastor R. was veroordeeld. 'Zeer tot mijn vreugde,' zo schreef de bisschop aan pastor R. was de zaak nu afgehandeld. Hij betoonde zich blij met het mil-

de vonnis (drie maanden voorwaardelijk) en beloofde hem alle hulp bij het maken van een nieuwe start.[167]

Het beeld bij de ordes en congregaties die actief waren in of vanuit beide bisdommen ziet er wat anders uit. Hier blijkt dat daar in de vroegere periode wel veel harder werd opgetreden na geconstateerd seksueel misbruik. Hier was geen sprake van de vaderlijke houding van de bisschop als pastor pastorum, de herder van de herders. Wanneer een algemene overste de bisschop voorstelde een broeder te ontslaan van zijn wijdingen stemde de bisschop daar doorgaans zonder dralen mee in. Wegzendingen vonden soms plaats na herhaaldelijk misbruik, waarvoor eerder overplaatsing en waarschuwing werd opgelegd, maar vaker nog kon de pleger direct al vertrekken. In een gunstig geval werd hij voor de keuze gesteld om zelf ontslag uit zijn wijding aan te vragen (zeg maar afgedwongen uittreding) in plaats van te worden weggezonden. Het gezichtsverlies kon daarmee enigszins worden beperkt. Vooral bij de broedercongregatie Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten was het aantal wegzendingen dan wel afgedwongen verzoeken om van de wijdingen ontheven te worden groot, namelijk in zeven gevallen, die vooral voorkwamen in de periode tussen 1945 en 1965. In een enkel geval, zoals bij broeder CSD7, mocht de weggezondene zich later toch weer aansluiten bij de congregatie. Wel werd daarbij bepaald dat de broeder '(...) nimmer meer bij jongens geplaatst zou worden.'[168]

Een verklaring voor het hardere optreden van deze congregatie is dat daar het belang van het collectief vooropstond. De congregatie mocht door misstappen van individuele broeders niet in opspraak komen en als dat toch dreigde, was wegzending de enige remedie. Een slechte naam op dit gebied zou natuurlijk ook het onderwijs- en opvoedingswerk in gevaar kunnen brengen, omdat de overheid dan wel eens zou kunnen ingrijpen. Ook zou een slechte naam van invloed kunnen zijn op het aantal nieuwe intredingen. Illustratief is wat dat betreft de gang van zaken rondom broeder CSD8, die werkzaam was bij het jongensinternaat Eemland. De algemene overste van de congregatie drong er bij de bisschop op aan dat hij zo snel mogelijk uit de congregatie zou vertrekken, '(...) omdat van justitiële zijde mij enkele vragen zijn gesteld die ik liever pas zou beantwoorden wanneer broeder CSD8 geen lid meer is van de congregatie.'[169] Met andere woorden: het was zoveel prettiger voor de congregatie om te kunnen melden dat de broeder niet meer tot haar gelederen behoorde – een praktijk waarvan de Onderzoekscommissie overigens ook bij andere onderwijscongregaties voorbeelden aantrof. Helder werd het beleid uiteengezet toen het ontslag van een tweetal broeders aan de orde was die in 1958 veroordeeld waren wegens misbruik in Harreveld en inmiddels gevangenzaten in Arnhem.

Wegzending lag voor de hand, maar de broeders smeekten de algemeen-

overste om lid van hun congregatie te mogen blijven. De algemene raad van de congregatie, die hierin het laatste woord had, constateerde dat '(...) in vroeger jaren verwijdering zonder méér het gevolg zou zijn geweest.' Nu was de raad echter bereid om niet tot wegzending over te gaan omdat er geen publiek schandaal was ontstaan vanwege het feit dat de rechtszaak achter gesloten deuren was behandeld en de congregatie daardoor geen nadeel had geleden. Juist omdat een publiek schandaal was uitgebleven, kon de raad het zich permitteren om clementie te betrachten, anders zou wegzending onverbiddelijk hebben plaatsgevonden.[170]

5.11.12. Zwijgcultuur

In hoeverre in de beide bisdommen sprake is geweest van een zwijgcultuur valt moeilijk te beantwoorden, mede gezien de lange duur van de onderzochte periode. Er zijn gevallen die erop wijzen dat kerkelijke bestuurders er alles aan deden om te voorkomen dat een bepaalde kwestie naar buiten zou worden gebracht. Daar was bijvoorbeeld sprake van bij het misbruik van de onbekende leraar op het kleinseminarie Hageveld eind jaren veertig. De regent, C.J. Henning, bezwoer het slachtoffer er nooit over te praten, '(...) zelfs niet met de bisschop.'[171] Kortom, in dit geval strekte de zwijgcultuur zich zelfs uit tot aan de bisschop. Ook de houding van de broedercongregatie Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten, toen misbruik op Harreveld in 1956 naar buiten kwam, sluit aan bij dat patroon. Wat de congregatie haar broeder het meeste kwalijk nam, was niet zozeer het misbruik zelf, maar het feit dat hij dat ook had opgebiecht aan mensen die niet tot de congregatie behoorden. Met andere woorden: het misbruikgeval moest binnenskamers blijven om een schandaal te voorkomen.

Een extremer voorbeeld van deze houding deed zich voor nadat kapelaan HA6 in Amsterdam een misdienaar gedurende langere tijd had misbruikt. Het slachtoffer herinnert zich: 'Een tijdje later (ik denk in 1962 of 1963) is er een gesprek geweest op de pastorie waarbij ik (met mijn moeder) voor een soort tribunaal verscheen. Ik moest beloven er nooit met iemand over te spreken omdat dat niet goed was voor de Rooms-Katholieke Kerk en dat zou Onze Lieve Heer heel erg verdriet doen. Ik nam dat gebod heel serieus, want God ziet alles.'[172]

Het is een feit dat bisschoppen na geconstateerd misbruik niet naar de politie stapten, maar in plaats daarvan de zaak intern probeerden op te lossen. Bovendien lieten ze niet na, als zij daartoe invloed op konden uitoefenen, om een zaak geseponeerd te krijgen bij de officier van justitie. Maar de vraag is of die handelwijze alleen maar voortvloeide uit de angst voor een schandaal, ook al speelde dat element altijd nadrukkelijk mee. De houding van met name de vroegere bisschoppen werd zeker ook ingegeven door een historisch en kerkrechtelijk gedefinieerde rol waarin zij als een vader of herder over het wel en wee van hun priesters waakten.

5.11.13. Vervolging door justitie

In deze twee bisdommen zijn de namen van vijftien plegers, namelijk acht seculieren en zeven regulieren, aangetroffen naar wie justitie onderzoek deed. Van deze vijftien plegers werden er tien veroordeeld, vonden er in vier gevallen sepots plaats en is van een geval onbekend of het geleid heeft tot een sepot of een veroordeling.

Bij seculieren ging het om negen zaken, waarvan zes tot veroordelingen leidden en er drie werden geseponeerd. Bij de regulieren ging het om zeven zaken, waarvan vijf tot veroordelingen leidden, een tot sepot en een zaak waarvan de afloop niet kon worden achterhaald.

Het sepot bij de regulieren betrof broeder CSD1. Mogelijk werd zijn zaak geseponeerd, omdat hij de overste was van Harreveld. In alle andere gevallen (een onbekend) werden de personen naar wie een onderzoek was ingesteld daadwerkelijk voor de rechter gebracht en werd hun zaak niet geseponeerd.

Het soms in de publieke discussie opgeworpen beeld dat bemoeienis van justitie in de meeste gevallen in een sepot eindigde, strookt niet met het beeld dat uit de onderzochte gevallen in de bisdommen Haarlem en Rotterdam naar voren komt. In veruit de meeste gevallen volgde er in ieder geval een rechtszaak, waarbij in een aantal gevallen geseponeerd werd. Dergelijke seponeringen vonden echter bijna altijd plaats onder voorwaarden, zoals ook geconstateerd is bij enkele gevallen in andere bisdommen. Die voorwaarden bestonden uit bijvoorbeeld een belofte van overplaatsing, therapeutische behandeling, ontzetting uit de jurisdictie of de toezegging dat een pleger van het jeugdwerk zou worden gehaald. Vaak ging het om een combinatie hiervan.

Hier staat echter wel weer tegenover dat in twee gevallen de bisschoppen zich niet lang hielden aan de gedane beloften. Bisschop Huibers beloofde in 1945 aan justitie dat een bepaalde kapelaan nooit meer jeugdwerk zou worden toevertrouwd, terwijl hem ook suspensie zou worden opgelegd. Al snel werd hij echter weer in zijn ambt hersteld, terwijl hij een jaar later alweer catechismuslessen verzorgde aan drie jongensgroepen. In het geval van een andere priester was het niet anders. In diens geval probeerde de bisschop (destijds monseigneur Van Dodewaard) in 1965 strafverzachting te bewerkstelligen door aan de president van de Amsterdamse strafkamer te beloven dat hij na zijn vrijlating niet meer met jeugdwerk zou worden belast. In 1968 volgde echter een benoeming als godsdienstleraar in het onderwijs. Er kon niet worden vastgesteld of hierover wel of niet contact is geweest met justitie; het archief bevat in ieder geval geen aanwijzingen dat dit het geval is geweest.

5.12 Bisdom Roermond

5.12.1. Institutioneel

Het bisdom is in de periode van 1945 tot nu bestuurd door vijf bisschoppen en hun staven.

Monseigneur dr. J.H.G. Lemmens (bisschop van 1932-1958)[173] kreeg in 1947 een coadjutor in de persoon van monseigneur prof. J.M.J.A Hansen, die samen met de vicaris-generaal Feron feitelijk het bisdom bestuurde. Hanssen was de volgende bisschop van het bisdom Roermond (1958)[174]. Kort na zijn aantreden openbaarde zich een ernstige nierziekte waaraan de bisschop overleed. Zijn opvolger was monseigneur P.J.A. Moors, die tot 1972 het aanspreekpunt voor alle priesters was. Zijn steun en toeverlaat waren vicaris-generaal monseigneur drs. P.J. van Odijk[175] en de hulpbisschop, tevens tweede vicaris-generaal monseigneur dr. E. Beel (vanaf 1965).

Tot 1967 werd jaarlijks een prosynodale vergadering gehouden onder voorzitterschap van de bisschop in aanwezigheid van de coadjutor, de vicarissen, de dekens, president van het grootseminarie en de professoren, de hoofdaalmoezenier, de inspecteur van het onderwijs, de kanunniken en erekanunniken, in 1961 44 personen. Vast punt op de agenda was het besprokene in de congregationes pastorum. Dat was een vergadering van pastoors per dekenaat over de door de bisschop geformuleerde vraagpunten. De verslagen werden gebundeld en daarna op de prosynodale vergadering besproken.[176]

Onder bisschop Moors werd deze organisatie in 1967 veranderd en meer gedemocratiseerd, mede onder invloed van het Tweede Vaticaans Concilie, dat in 1965 eindigde. Alle priesterzaken bleven echter voorbehouden aan het wekelijkse presidium, bestaande uit de bisschop, beide vicarissen-generaal en de algemeen secretaris. Alle zaken die om maatregelen vroegen, werden afgehandeld door de vicaris-generaal Van Odijk. Hij overlegde met de betreffende ordes en congregaties, de kerkelijke en burgerlijke overheid, behandelende medici (psychiaters) en het Openbaar Ministerie.

Met de komst van monseigneur J.B.M. Gijsen verdween de hele staf van de vroegere bisschop. Hulpbisschop Beel, een broer van de oud-minister-president en oud-vicevoorzitter van de Raad van State, werd pastoor in Bemelen, toen met nog geen vierhonderd inwoners Nederlands kleinste gemeente onder de rook van Maastricht.

De huidige bisschop monseigneur F.J.M. Wiertz was tot zijn benoeming in 1993 deken van Heerlen.

5.12.2. Verantwoordelijkheidsstructuren

De bisschop is formeel verantwoordelijk voor het gedrag en de misdragingen van priesters die binnen zijn bisdom werkzaam zijn. Dat geldt niet alleen voor

priesters die in zijn bisdom zijn geïncardineerd, maar ook voor priesters die behoren tot een ander bisdom of tot een orde of congregatie die voor de bisschop binnen het bisdom werkzaam zijn en door hem jurisdictie hebben toegewezen gekregen. Ook heeft de bisschop een toeziende rol op de bisschoppelijke congregaties (zie hieronder).

Die verantwoordelijkheid wordt in de praktijk uitgeoefend door de vicaris-generaal. Bij een klacht, die op verschillende manieren het bestuur van het bisdom kan bereiken (geruchten, ingezonden brieven, de pastoor of de deken, collega's, familie etc.), treedt hij namens de bisschop op. Dit geldt zeker voor de periode van de bisschoppen Lemmens, Hanssen en Moors. Onder bisschop Gijsen was dit onduidelijk.

5.12.3. Vormen van toezicht en controle

In de periode van de bisschoppen Lemmens en Hanssen (1945-1958) was het toezicht geregeld via de gebruikelijke kerkelijke hiërarchie. Het was de taak van de pastoor om toezicht te houden op zijn assistenten. De dekens hielden op hun beurt toezicht op de parochiegeestelijken binnen hun dekenaat. Klachten werden doorgegeven aan het bisdom. Onder monseigneur Lemmens greep soms de bisschop zelf in, maar meestal werd dit overgelaten aan de vicaris-generaal. Vicaris-generaal Feron had een belangrijke vertrouwensfunctie, mede doordat hij als president van het grootseminarie de priesters in het bisdom goed kende. Hij had een vaderlijke aanpak. Na zijn dood in 1958 werd die rol door vicaris-generaal Van Odijk overgenomen, die veel afstandelijker en strenger optrad. Hij werd vaak door de geestelijken gevreesd.[177]

Onder het bewind van bisschop Moors (1959-1972) was Van Odijk de belangrijkste man in priesterzaken, die ook het personeelsbeleid voor het bisdom professionaliseerde. Hij richtte in 1964 een afzonderlijke stafdienst personeelszaken op, met aan het hoofd dr. W.H. van Kempen pr. Als taak heeft deze dienst de opbouw inventarisatie personeelsbestand, de periodieke beoordeling van de bezetting, voorbereiding benoemingsbeleid en de verzorging van studies en loopbaanplanning. Van Kempen en Van Odijk hielden wekelijks vergadering, waarin alle probleemgevallen aan de orde kwamen. Actie ondernam Van Odijk persoonlijk, zowel naar de betrokkenen, als naar de burgerlijke en geestelijke autoriteiten en de behandelaars.

In 1970 brachten Van Kempen en Van Odijk een stuk in in de stafvergadering over 'Hulp aan priesters die inadequaat functioneren'. Daarbij werd gedacht aan een systeem van supervisoren die de priesters in hun werk moesten begeleiden. De opleiding van supervisoren was landelijk, maar in Roermond is daarmee een begin gemaakt door pater Andriessen. In de hulp aan priesters werd geen woord gewijd aan seksueel misbruik, wel aan onvoldoende pastorale zorg en samenwerking in breder verband.

Met de entree van bisschop Gijsen (1972-1993) werd deze organisatie goeddeels ongedaan gemaakt. Van Odijk, secretaris Moonen en een aantal dekens namen toen ontslag. De hulpbisschop Beel werd pastoor in Bemelen, een gemeente met toen ruim driehonderd inwoners. De bisschop en de nieuwe vicaris monseigneur A.M.H.A. Castermans namen het bestuur over. Zij hadden aanvankelijk weinig greep op de organisatie en kregen veel tegenwerking van het pastoraat. Vanuit het kapittel werden alle diensten bevraagd over hun werkzaamheden en hun wensen, dit ten behoeve van de nieuwe bisschop. De stafafdeling personeelszaken stelde dat ze zoals vanouds rechtstreeks wilde werken onder de vicaris, die alle personeelszaken onder zich had. Dat zinde bisschop Gijsen niet en het hoofd, Van Kempen, nam ontslag. De afdeling werd formeel opgeheven. Benoemingen werden een zaak van de bisschop persoonlijk, geassisteerd door zijn secretaris. Er kwam heel weinig op schrift.

In die tijd, maar ook al daarvoor traden priesters massaal uit, een gevolg van de landelijke secularisatie die toen evident werd. Eerst bij het aantreden van een tweede vicaris-generaal monseigneur dr. H. van der Meer s.j.,[178] die tevens directeur werd van de nieuwe priesteropleiding te Rolduc, werd meer aandacht besteed aan de begeleiding van priesters.

In overeenstemming met een besluit van de Bisschoppenconferentie op 13 maart 1973 werd ook in het bisdom Roermond een diocesane ambtstoelatingscommissie opgericht.[179] Deze commissie kreeg tevens de opdracht om voorkomende gevallen van aanvrage tot incardinatie in het bisdom te behandelen en advies aan de bisschop hieromtrent te geven.

De taak van de ambtstoelatingscommissie werd in de notulen van de Bisschoppenconferentie als volgt omschreven: 'In overleg met de bisschop normen ten aanzien van de toelating tot het ambt op te stellen en de bisschop adviseren bij de toepassing van de normen op individuele personen.'

De eerste vergadering van de Roermondse commissie vond plaats op 25 januari 1974. Leden van de commissie waren vicaris H. van der Meer, voorzitter, secretaris J. Frantzen, deken L. Pelzer, drs. J. Huyben en mr. drs. C. de Quay (psycholoog bij DSM). In deze commissie werden uitvoerig de incardinatiegevallen besproken, met oordelen van anderen over de persoon. In de vergadering van 9 maart 1976 werden 'Normen ten aanzien van toelating tot het ambt' behandeld. Deze normen moesten corresponderen met de Ratio Fundamentalis en de Ratio Neerlandica. In deze commissie werden geen probleemgevallen behandeld, maar de commissie trad louter preventief op.

Onder het bewind van bisschop Wiertz (1993 tot heden) kreeg de aanpak van probleemgevallen aandacht. Aanleiding was de groeiende belangstelling van de media voor seksueel misbruik door geestelijken, dat in 1995 leidde tot de oprichting van Hulp & Recht. Voor de slachtoffers werd een meldpunt ingericht en werden vertrouwenspersonen aangewezen. Voor plegers werd eveneens een vertrouwenspersoon aangewezen.

Zowel in de Grote staf, bestaande uit de bisschop, vicarissen, algemeen econoom, perschef en de rector van het grootseminarie, als de Kleine staf (bisschop en vicarissen) werden de priesters besproken. Vicaris monseigneur R.H.M. Maessen behartigde de personeelszaken. Het bisdom kreeg in die jaren te maken met berichten over seksueel misbruik door geestelijken in de media, zoals de zaken Roe1 en Roe2.

Sinds 2000 worden er door de dekens tweejaarlijkse individuele welzijnsgesprekken gehouden met de priesters. Dat zijn geen functioneringsgesprekken, maar zuiver bedoeld om de 'pastoor/diaken in zijn werk en levensstaat te bemoedigen en te helpen zoeken naar oplossingen bij eventuele knelpunten.' Ook heeft het bisdom sinds die tijd een pastoraal-psycholoog in dienst.

In juni 2001 besloot de staf, op voorstel van vicaris-generaal Van der Meer, om zich in te dekken tegen de aansprakelijkheid op het gebied van seksuele intimidaties of grensoverschrijdend gedrag door diocesane clerici. Belangrijk daarbij was dat de volgende zaken werden geregeld: een klachtenregeling, een diocesaan vertrouwenspersoon, een protocol waarin beschreven is hoe te handelen in voorkomende gevallen en het geregeld aan de orde stellen van dit onderwerp. Als deze zaken zouden zijn gerealiseerd, meende men dat afdoende was voldaan aan de zorgplicht op dit terrein.

In mei 2002 gaf Van der Meer als delegatus episcopi pro rebus iuris canonici een ongevraagd advies hoe de bisschop met gevallen van seksueel misbruik om moest gaan. Dit naar aanleiding van het feit dat de bisschop in de media stelselmatig vermeed te zeggen dat hij altijd aangifte zou doen in die gevallen waarin aangifte wettelijk verplicht was. Hij zou dat laten afhangen van de wens van het slachtoffer. Zijn advies behelsde een juridische inventarisatie wanneer aangifte verplicht is en hoe de burgerlijke wetgeving zich verhoudt tot de kerkelijke. De meest recente maatregel is het protocol personeelsbeleid pastoraal werkenden, geconcipieerd door de kanselier monseigneur mr. G.H. Smulders op 19 februari 2009. Hierin is ook een regeling voor klachten van seksueel misbruik opgenomen.

5.12.4. Reacties van verantwoordelijken op misbruikgevallen

Aan de hand van de plegers-identificatie wordt duidelijk dat een gecontroleerd toezicht van het bisdom op de pastorale geestelijkheid heeft ontbroken. Vrijwel alle plegers werden opgespoord bij toeval, namelijk door geruchten, meldingen bij hogere kerkelijke overheden en aangifte bij justitiële instanties. In enkele gevallen bleek zelfs dat de pastoor of deken geconstateerde gevallen of klachten niet doorgaf aan het bisdom.

Dat was onder meer het geval met een pastoor in Midden-Limburg, over wie vele klachten over seksueel misbruik waren binnengekomen bij de desbetreffende deken. Deze informeerde het bisdom niet, maar wist wel te bewerk-

stelligen dat de pastoor naar een naburig dorp werd overgeplaatst. Daar ging hij weer in de fout, maar dit keer werd door de vader van het slachtoffer aangifte gedaan bij de politie. Daags voordat hij zich moest melden bij de politie pleegde hij vermoedelijk zelfmoord door met zijn auto tegen een boom te rijden. Het bisdom wist van niets. De bisschop ging zelfs voor in de begrafenis.

Indien een zaak strafrechtelijk vervolgd werd door het Openbaar Ministerie zocht in de tijd van de bisschoppen Lemmens en Moors de vicaris-generaal (Van Odijk) contact met de burgerlijke autoriteiten en probeerde de zaak intern af te handelen. Het Openbaar Ministerie was daarin vaak welwillend, op voorwaarde dat het bisdom afdoende maatregelen trof, zoals het onder psychiatrische behandeling stellen van de verdachte, het overplaatsen van de persoon naar een andere werkplek, waar het gevaar van recidive gering was. Belangrijke voorwaarden waren ook dat het slachtoffer niet persisteerde in een aanklacht en dat de zaak nog niet in de openbaarheid was gekomen.

Van de bekende gevallen van seksueel misbruik met minderjarigen in pastoraal verband zijn dertien zaken behandeld door het Openbaar Ministerie. Dat leidde in vijf gevallen tot een veroordeling met al of niet een voorwaardelijke detentie, zes zaken werden geseponeerd onder voorwaarden, waarbij het bisdom een bemiddelende rol speelde, een zaak werd niet verder vervolgd wegens gebrek aan bewijs, en in een zaak sloeg de pleger op de vlucht naar het buitenland om verdere vervolging te voorkomen. Al deze sepotzaken speelden zich af in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Conclusie kan zijn dat een kleine meerderheid van de zaken waarbij een geestelijke betrokken was werd geseponeerd.

Bij klachten die niet leidden tot een strafvervolging werd dezelfde beleidslijn gevolgd.

Van enige nazorg voor het slachtoffer is in de archieven weinig gevonden en het vormde klaarblijkelijk niet een onderdeel van de afdoening.

In vrijwel alle gevallen werd een psychiater ingeschakeld. Van Odijk had hiervoor vaste contacten, zoals de behandelende geneesheren van de Sint Willibrordusstichting in Heiloo, professor J. J.G. Prick in Nijmegen, dr. H. Marres in Nijmegen, dr. G. Janssens in Vught, en dr. A.A. Terruwe in Deurne (Noord-Brabant).

In de periode van bisschop Gijsen werd bij gevallen, waar de feiten duidelijk waren, de politie ingeschakeld voor aangifte of advies, aldus monseigneur Gijsen in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie.[180]

Onder bisschop Wiertz wordt in alle gevallen van seksueel misbruik met minderjarigen niet alleen aangifte gedaan, maar de pleger ook uit het ambt gezet. Dit, nadat de bisschop aanvankelijk geaarzeld had om aangifte te doen als het slachtoffer hiertegen was. Die aarzeling leidde tot enige verontwaardiging in de media. Het betrof hier jarenlang seksueel misbruik door een pas-

toor, waarvan het slachtoffer aangifte heeft gedaan bij Hulp & Recht. De aanklacht is gegrond verklaard, waarna de bisschop de pastoor uit zijn ambt heeft gezet en hem gedwongen heeft schadevergoeding te betalen. Het slachtoffer vond dit onvoldoende en heeft ook het bisdom civiel aansprakelijk gesteld.

De nieuwe harde lijn van het bisdom komt rechtstreeks voort uit de harde lijn die het Vaticaan sinds maart 2010 volgt: misbruik van kinderen door priesters moet altijd aan de politie worden gemeld.[181]

Tot nu toe heeft het bisdom nooit schadevergoeding aan een slachtoffer betaald. Ze stelt zich op het standpunt dat de pleger moet betalen. Ze wijst ook enige aansprakelijkheid als werkgever af, omdat volgens de juristen van het bisdom de verhouding bisdom-pastoraal werkende niet geldt als een arbeidsverhouding in het Burgerlijk Wetboek. Tot nu toe heeft zich nog geen zaak voorgedaan waarbij dit standpunt aan een rechterlijk oordeel kon worden getoetst. Een aantal andere bisdommen heeft wel schadevergoedingen betaald (bisdommen Utrecht, Rotterdam en Haarlem-Amsterdam).

5.12.5. De communicatiecultuur binnen het bisdom

Op de kerkbesturendag van 4 mei 2002 te Venlo stelde bisschop Wiertz dat seksueel misbruik binnen de Kerk absoluut verwerpelijk is. Tevens adviseerde hij de priesters en kosters om niet met een kind in één ruimte te verblijven om daarmee alle schijn van verdenking van misbruik te voorkomen. Hierop volgden vele reacties in de pers. *Kruispunt* wijdde er zelfs een interview aan met de bisschop, op 12 mei 2002. Ook ontving het bisdom vele brieven van individuele priesters. Men was niet onverdeeld enthousiast. Sommige pastoors meenden hierdoor publiekelijk niet te worden vertrouwd door de bisschop.

5.12.6. Regels en richtlijnen

Behalve de algemene celibaatsverplichting en de gelofte van kuisheid (geen zonde tegen het zesde gebod, ook wel het sextum genoemd), kende het bisdom geen bijzondere regels of richtlijnen op dit gebied.

5.12.7. Evaluatie en observatie

5.12.7.1. Aantal vermeldingen van plegers, gevonden in de archieven van het bisdom Roermond[182]

PASTORAAL:

Tot 1950	17
1950-1960	25
1960-1970	14
1970-2010	10
Totaal	66

REGULIER NIET PASTORAAL:

Tot1950	1
1950-1960	3
1960-1970	9
1970-2010	0
Onbekend	5
Totaal	18

5.12.7.2. Uitgesplitst naar domein

PASTORAAL:

Parochie	60
Onderwijs	5
Zorg	0
Overige	1

Het overgrote deel van de misbruiken vond plaats in parochieverband. Opvallend laag is het aantal plegers in het onderwijs, terwijl het bisdom Roermond vier grote middelbare scholen met internaten telde (Rolduc, Sittard, Roermond en Weert), waaraan zeker tot de jaren zestig een meerderheid aan seculiere priesterdocenten en surveillanten verbonden was. Slechts drie gevallen van misbruik bij deze zogeheten bisschoppelijke colleges zijn bekend (Roe3, Roe4, Roe5), de overige twee gevallen hebben betrekking op een seminarie en een juvenaat van een congregatie.

Dit behoeft enige correctie. Bij de Onderzoekscommissie en bij Hulp & Recht zijn nog zes andere meldingen binnengekomen over seksueel misbruik op het kleinseminarie Rolduc. Daarbij zijn de mogelijke plegers niet genoemd, en hebben we die buiten de telling gehouden. Het overige geval heeft betrekking op een geestelijke die werkzaam was op het bureau van het bisdom.

REGULIER NIET PASTORAAL:

Onderwijs	12
Zorg	6

5.12.8. Casus: broeders van de Heilige Joseph

De Onderzoekscommissie heeft in het kader van haar opdracht ook archiefonderzoek uitgevoerd bij de broeders van de Heilige Joseph, een congregatie onder bisschoppelijk recht. Daarbij kwam naar voren dat bij twee locaties van deze broeders sprake was van seksueel misbruik van minderjarigen met een

verstandelijke beperking. Verder trof de Onderzoekscommissie in het archief documentatie aan die zij in het kader van haar afspraken met het Openbaar Ministerie aan het College van procureurs-generaal heeft gemeld.

Deze congregatie, gesticht in 1878 door de priester van het bisdom Roermond, monseigneur P.J. Savelberg, legde zich toe op de bejaarden- en zwakzinnigenzorg en de opvang van jongeren, via de reclassering, voogdij en Kinderbescherming. Ze heeft haar moederhuis in Heerlen, Huize Savelberg, en bediende verder Huize Savelberg in Helden, Huize Meerssenhoven in Itteren, Huize St. Joseph in Heel, Stichting Landkolonie Koningslust voor jeugdige delinquenten en Huize Providentia in Sterksel voor epileptici.

De congregatie is een bisschoppelijke congregatie. Het bisdom beschouwde deze congregatie als een vrij zwakke congregatie. Bij de periodieke visitaties diende de ad hoc aangestelde visitator bijzonder te letten op seksueel misbruik met pupillen (zo werd gemeld in de jaren vijftig en zestig). De congregatie telt in Nederland nog zes broeders. In Chili is nog een zevende broeder.

Uit het archief van het bisdom blijkt dat er in het begin van de jaren vijftig veel problemen waren binnen de leiding van de congregatie, die uiteindelijk zouden escaleren in de tien jaren die daarop volgde.

Een centrale rol in dit drama, dat de congregatie veel reputatieschade heeft berokkend, vervulde broeder BHJ1. Hij was in 1949 de econoom van de congregatie. Hij raakte in conflict met het hoofdbestuur onder leiding van de algemeen-overste Corbinianus. Men beschuldigde hem van ongehoorzaamheid, eigengereidheid (zoals het zonder overleg maken van bouwplannen) en van het uitoefenen van een verkeerde invloed op de jonge broeders. Hij kreeg in februari 1950 een monitum van de bisschop, die tevens bepaalde dat hij voorlopig geen functie als overste mocht aanvaarden. Dit leidde tot een grote tweespalt binnen de congregatie, tussen de jongere en de oudere leden. Corbinianus had als algemeen-overste inmiddels nog meer vijanden gemaakt, onder meer in de persoon van broeder BHJ2, overste in Sterksel, die hij had berispt wegens drankmisbruik.

In 1950 werd de algemeen-overste Corbinianus als huisoverste overgeplaatst naar Huize St. Joseph te Heel (overigens geheel volgens de regels van de congregatie, waarbij de functie van algemeen-overste aan een bepaalde termijn is gebonden). Als zijn opvolger werd benoemd broeder BHJ2, gezien het voorgaande geen vriend van Corbinianus. Reeds een jaar later, in 1951, rekende hij met hem af. Er waren klachten over Corbinianus als overste. Hij zou volgens BHJ2 de boel hebben laten versloffen en geen maatregelen genomen hebben tegen zwakke broeders. Dat leidde ertoe dat de bisschoppelijk gedelegeerde, rector pater Th. Berkhout cssr., Corbinianus namens de bisschop ontsloeg.

Als gevolg hiervan raakte Corbinianus overspannen en vluchtte hij naar

zijn familie in Oss. Vicaris-generaal Feron deed namens het bisdom onderzoek naar deze kwestie, meer in het bijzonder naar de beschuldiging van Corbinianus dat BHJ2 te veel dronk. BHJ2 werd onderzocht door professor Prick in Nijmegen. Deze nam het geheel voor Corbinianus op en beschuldigde BHJ2 eveneens van drankzucht (potator) met een psychopathische persoonlijkheidsstructuur.[183] Toch bleef dit zonder gevolg. BHJ2 en broeder BHJ1 werden gerehabiliteerd. Dat was het werk van bisschoppelijk gedelegeerde pater Berkhout. Corbinianus moest gehoorzamen en terugkeren naar zijn klooster. Hij ging tegen dit besluit in beroep bij de nuntius, maar die verklaarde zijn klacht ongegrond. Corbinianus werd vervolgens novicemeester in Heerlen.[184] Ook de wraak van broeder BHJ1 was zoet want na zijn rehabilitatie door de bisschop volgde hij Corbinianus op als overste van Heel.

Broeder BHJ1 heeft toen en daarna een uitermate kwalijke rol gespeeld in de congregatie. In 1954 deed de Arbeidsinspectie, in de persoon van mevrouw D.G. Geraedts, onderzoek naar aanleiding van klachten van binnenuit (groepsleiders) naar de arbeidsomstandigheden van de pupillen in Heel. Zij zouden worden gedwongen tot nachtarbeid (de pupillen moesten binnen de inrichting eenvoudige assemblagewerkzaamheden verrichten voor Philips). Verder waren er klachten over mishandelingen en ook zou er sprake zijn van seksueel misbruik. Het bisdom onderzocht de klachten, in overleg met de voogdijraad en het Katholiek Verbond van Kinderbescherming, die in Heel verscheidene pupillen hadden ondergebracht. De vinger werd gewezen naar de overste, broeder BHJ1, die van de inrichting een te zakelijke onderneming zou hebben gemaakt, en op het bisdom bovendien een sluwe en onsympathieke indruk maakte.

Bovendien zorgde hij voor tweespalt tussen de oudere en jongere broeders, door zich meer verbonden te voelen met de laatsten. Onder druk van het bisdom werd broeder BHJ1 ontslagen in Heel. Later, in 1959, tijdens zijn proces over seksueel misbruik in Huize Meerssenhoven, zou blijken dat broeder BHJ1 in zijn tijd in Heel tenminste één jongen had misbruikt. Maar dat was toen nog niet bekend, althans de klachten over seksueel misbruik werden toen door het bisdom nauwelijks onderzocht en bovendien gebagatelliseerd.

5.12.8.1. Verdachte sterfgevallen in Heel

Klaarblijkelijk werd met de klachten over de arbeidsomstandigheden in Heel weinig gedaan want door enkele medewerkers van de inrichting werd in 1959 de Arbeidsinspectie (Geraedts) ingeschakeld. Haar bevindingen stuurde ze dit keer niet alleen naar het bisdom, maar ook naar de burgerlijke instanties die hierbij betrokken waren.

In deze rapportage deed de Arbeidsinspectie melding van de dood van 34 jeugdige verpleegden in één jaar tijd en meldde daarnaast nog veel meer

klachten over mishandeling en misbruik. De vicaris-generaal deed aan de hand van dit rapport navraag. Van de geneesheer vernam hij dat inderdaad in de periode van 1952 tot 1954 34 jonge patiëntjes waren overleden. Omdat de geneesheer meende dat er geen sprake was van opzet, heeft men toen de zaak laten rusten. De geneesheer, die ook huisarts was, informeerde met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid de regionaal inspecteur voor de volksgezondheid. In het archief van het bisdom Roermond is een aan zijn waarde collega gerichte brief aangetroffen.

De Onderzoekscommissie heeft de verkregen gegevens getoetst aan de hand van de overlijdensregisters van de Burgerlijke Stand van de gemeente Heel. Daarbij is komen vast te staan dat in de periode van juni 1952 tot januari 1954 34 jeugdige patiëntjes zijn overleden, waarvan 24 in 1953. Dat is op het totale sterftecijfer binnen de inrichting over die jaren ruim 72 procent. Na deze periode daalt het totale aantal overledenen drastisch met een gemiddelde van zeven per jaar, waaronder een enkele minderjarige.

De betreffende patiëntjes maakten onderdeel uit van een groep die vanaf medio 1952 vanuit een verpleeghuis te Schinnen voor ernstig epileptische en geestelijke zwaar gehandicapte kinderen naar Heel was overgebracht. Ze werden ondergebracht in een aparte afdeling, waar de bewuste ziekenbroeder de zorg had.[185]

Door het verontrustend hoge sterfcijfer binnen deze afdeling werd de overplaatsing van patiëntjes uit Schinnen begin 1954 stopgezet en werd de ziekenbroeder overgeplaatst naar een andere instelling van de congregatie in Koningslust.

De desbetreffende ziekenbroeder verliet enige jaren later de congregatie en trad in in de orde van de trappisten. Bij die gelegenheid heeft hij een biografie geschreven, waarin hij in bedekte termen zijn ervaringen in Heel heeft meegedeeld. Deze biografie bevindt zich in het archief van de broeders van St. Joseph in Heerlen. Na zijn noviciaat in Heel was deze broeder aldaar belast met de zorg van de meest gestoorde patiënten, die slechts aten en sliepen en met wie geen andere activiteiten te doen waren. Hulp van andere broeders kreeg hij niet. Op een vraag aan een medebroeder hoe hij een en ander moest aanpakken, zei deze dat hij het maar zelf moest uitzoeken, zoals hij dat als beginneling ook had gedaan. De ziekenbroeder was toen naar beste weten zijn gang gegaan. Uit zijn levensverhaal blijkt ook dat de geneesheer Verstraelen slechts bij oproep aanwezig was op de afdeling.

De betrokkenen, te weten de broeder-overste, de geneesheer en de bewuste ziekenbroeder, zijn inmiddels overleden.

Het voorgaande – dat slechts de neerslag is van een oriënterend onderzoek – was voor de Onderzoekscommissie aanleiding om het Openbaar Ministerie te informeren. De Onderzoekscommissie heeft de verzamelde informatie

daarbij aan het Openbaar Ministerie overgedragen. Het Openbaar Ministerie is daarop een onderzoek gestart waarvan de uitkomsten bij de afsluiting van deze rapportage nog niet bekend waren gemaakt.

5.12.8.2. Meerssenhoven

De ondernemingslust van broeder BHJI was ondanks de hiervoor geschetste problemen allerminst getemperd. In 1955 wist hij het bestuur van de congregatie te overtuigen om Huize Meerssenhoven te Itteren aan te kopen van de gemeente Maastricht. Het werd een opvanghuis voor werkende jongens, goedgekeurd door het ministerie van Justitie. De opzet was dat na observatie vanuit St. Joseph te Heel geschikte jongens zouden worden overgeplaatst naar Meerssenhoven. Het huis was bedoeld als overgang voor jongens naar de maatschappij. Men startte met dertig pupillen in de leeftijd van twaalf tot zestien jaar. Broeder BHJI werd de eerste overste. Onder de jongens was er één die, zoals later in zijn proces bleek, in Heel al door hem seksueel misbruikt was. Dit misbruik zou in Meerssenhoven ernstige vormen gaan aannemen. Niet alleen broeder BHJI, maar ook enkele andere broeders maakten zich hieraan later schuldig.

In oktober 1958 trok een pupil aan de bel bij justitie. Na een avondje stappen zou hij zich gemeld hebben in de slaapkamer van broeder BHJI en toen had deze zich aan hem vergrepen. De broeder werd na verhoor door de politie onmiddellijk in hechtenis genomen. Dit werd bekend gemaakt onder de broeders door de rector Berkhout, in een algemene mededeling, vrij ongebruikelijk binnen de congregatie. Maar dit om allerlei speculaties de kop in te drukken, temeer daar broeder BHJI gold als een van de kopstukken van de congregatie.[186]

De algemeen-overste schreef in november 1958 een brief aan Havermans, die als psychiater een gerechtelijke deskundigenrapport over BHJI moest uitbrengen. Hierin hield hij een pleidooi voor BHJI door zijn verdiensten breed uit te meten en de kwaadaardigheid en de lage moraal (er zou tussen de jongens veel ontucht worden gepleegd) van de toch al moeilijke pupillen te benadrukken. Tevergeefs.[187] Zijn zaak diende in december 1958 voor de rechtbank Maastricht. Het Openbaar Ministerie eiste twee jaar onvoorwaardelijk, maar hij werd uiteindelijk veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf, met aftrek van voorarrest. Omdat BHJI had bekend nog meer jongens te hebben misbruikt, van wie hij de namen trouwens niet meer zei te weten, vond de officier van justitie de hoofdstraf te laag. Daar kwam nog bij dat de psychiater hem vrijwel geheel toerekeningsvatbaar had geoordeeld. De officier van justitie ging in beroep. Bij het Hof in Den Bosch werd opnieuw twee jaar geëist met aftrek van voorarrest plus zes jaar ontzegging van het recht om het beroep uit te oefenen van bestuurder, onderwijzer, beambte of bediende in een opvoedingsgesticht

of instelling van weldadigheid. Bij arrest van 1 juli 1959 werd de hoofdstraf bepaald op één jaar met aftrek, de bijstraf werd opgelegd conform de eis.[188]

Interessant is de bewering voor de rechtbank en het gerechtshof dat hij tot zijn misbruik in Heel nooit enige seksuele ervaring had gehad, zelfs nooit aanvechtingen had gekend zichzelf te bevredigen. Het waren de pupillen die misbruik maakten van zijn oorspronkelijke onbaatzuchtige en zuivere liefde en die hem uiteindelijk tot lichamelijke liefde hadden verleid. Hij was weliswaar pleger maar ook slachtoffer van deze immorele jongelui. Gelet op de zeer zware straf waren zowel rechtbank en Hof voor zijn verweer niet gevoelig.

Enige jaren later zouden voor dezelfde vergrijpen met pupillen in Meerssenhoven nog twee andere broeders even hard worden veroordeeld: broeder BHJ4 (uitgetreden 1962) en broeder BHJ5 (uitgetreden 1961). De laatste was broeder BHJ1 in 1958 opgevolgd als overste in Meerssenhoven, toen deze in voorarrest zat. Broeder BHJ5 maakte zich in 1960 schuldig aan seksreisjes met pupillen naar Amsterdam. Ook deze broeders werden tot onvoorwaardelijke gevangenisstraf veroordeeld en gedetineerd in de strafgevangenis te Arnhem. Daar heeft de congregatie nog pogingen gedaan om een van hen zwijggeld te betalen, zodat hij niet nog meer excessen zou openbaar maken. Toen dit uitkwam, verdedigde de congregatie zich met het verhaal het geld alleen te hebben willen betalen om de broeder na zijn detentie de kans te geven op een nieuw leven.

Eén pleger ontsprong de justitiële dans, broeder BHJ6, broeder kleermaker in Meerssenhoven. Deze had voor seksueel misbruik elders in 1954 al een monitum gekregen, met de dreiging tot wegzending. Maar in 1960 had hij het in Meerssenhoven wel erg bont gemaakt met vier jongens. Deze jongens dreigden naar justitie te stappen. Hij werd door de congregatie gedwongen uit te treden. Nadien onderhield de congregatie hem totdat hij elders werk had gevonden. Door het bisdom (vicaris-generaal Van Odijk) werd dat wel als erg royaal betiteld. Opvallend is wel dat Van Odijk de congregatie niet dwong hem aan te geven bij justitie.

Ook broeder BHJ1 is ondanks zijn veroordeling niet uit de congregatie gezet. Na zijn detentie keerde hij even terug in het klooster, maar daarna volgde zijn vlucht naar Spanje, omdat hij, zo liet hij de overste weten, psychisch geheel gebroken was. Bij zijn terugkeer kreeg hij onderdak door bemiddeling van een reclasseringsambtenaar. Hij was verbitterd en keerde niet meer terug naar het klooster, maar woonde als particulier in Valkenswaard. Pas in 1962 trad hij alsnog uit. Na nog vele jaren werkzaam te zijn geweest in Eindhoven, overleed hij, 87 jaar oud, in 1994 in zijn geboorteplaats, waar hij bij zijn zuster woonde.[189]

Zowel vanwege deze serie voorvallen in Meerssenhoven in nog geen vijf jaar tijd, als ook vanwege het feit dat de instelling niet meer rendabel was, trok

de congregatie zich daar terug. De instelling werd overgenomen door het Katholiek Verbond van Kinderbescherming, die de zorg voor de jongens overliet aan de broeders franciscanen, die Meerssenhoven tot 1979 hebben geëxploiteerd. Daarna is het complex verkocht. Het is nu in particulier bezit.

5.12.9. Casus: de driehoek Kerk, justitie, psychiatrie in Limburg

In Hoofdstuk 4 heeft de Onderzoekscommissie aandacht gevraagd voor de wijze waarop het driehoeksoverleg tussen Openbaar Ministerie en rechterlijke macht enerzijds, kerkelijke en religieuze oversten anderzijds, en psychiaters als adviserende deskundigen, functioneerde. Dat gebeurde aan de hand van een voorbeeld uit de jaren vijftig. Hieronder komt een casus aan de orde die dateert uit de jaren tachtig van de vorige eeuw en die laat zien hoe de eerdergenoemde driehoek in de jaren tachtig functioneerde. De casus illustreert bovendien het veranderde maatschappelijke klimaat dat zich onder meer uit in de veel nadrukkelijker aanwezigheid van het slachtoffer, ouders en betrokken maatschappelijke instellingen.

5.12.9.1. Vooraf

In parochies van het bisdom Roermond vervulden priesters van de lazaristen functies met bisschoppelijke zending. Hoe gingen het bisdom en de lazaristen om met seksueel misbruik van minderjarigen in dit soort gevallen? Wat was hun aanpak en hoe verliep de onderlinge communicatie? Hoe werden andere partijen (Openbaar Ministerie, psychiaters) betrokken bij de aanpak van dit misbruik?

In 1903 vestigden de lazaristen, de congregatie der missie, in Panningen het noviciaat en het grootseminarie. De officiële titel, de congregatie der missie, is canoniekrechtelijk niet correct, omdat onder dat recht sprake is van een sociëteit van apostolisch leven. In 1953 waren er honderd priesters, broeders, priesterstudenten en novicen. Een van de priesters was de toen bijna dertig jaar oude pater CM2. Hij werd in 1956 tot kapelaan benoemd in Rumpen-Brunssum. Op maandag 17 december 1984 om 12.15 uur werd hij door de gemeentepolitie van Brunssum met assistentie van de gemeentepolitie van Landgraaf in deze laatste gemeente aangehouden op verdenking van overtreding van de artikelen 247 en 249 van het Wetboek van Strafrecht (ontucht met personen beneden de leeftijd van zestien jaar die aan zijn zorg waren toevertrouwd).

Pater CM2 verhuisde naar het missiehuis in Panningen: 'In 1984 werd hij benoemd voor Panningen om daar na enige jaren het economaat van het huis op zich te nemen.'[190] Vanuit het missiehuis verleende hij assistentie aan de kleine broedercommuniteit van de broeders van Onze Lieve Vrouw van de Zeven Smarten in de Widdonck in Heibloem en ook in de parochie Panningen bij afwezigheid van de pastoor.

Op 12 juli 1985 ondertekende de officier van justitie het voorwaardelijk sepot.[191] Hiermee ontliep pater CM2 een rechtszaak en mogelijkerwijs een vrijheidsstraf. Was er – zoals Joep Dohmen in zijn boek *Vrome Zondaars* beweert – sprake van een 'handjeklap' tussen de leiding van de lazaristen, de bisschop en het Openbaar Ministerie om een gevangenisstraf te ontlopen?

5.12.9.2. De aangifte

Op maandagavond 13 december 1984 werd aangifte gedaan tegen pater CM2. Over wat hieraan voorafging lopen de herinneringen van de bij de aangifte betrokkenen uiteen. De aangifte zou in de ene versie gevolgd zijn op een ruzie binnen de leiding van de scoutinggroep waaraan pater CM2 als aalmoezenier was verbonden. In de andere lezing is sprake van uitwisselingen tussen een aantal verkenners van hun ervaringen met pater CM2. Op die manier zou de bal zijn gaan rollen. Wat in ieder geval vaststaat is dat het bestuur van de scouting op 13 december 1984 bijeenkwam met verschillende ouders. Aan het einde van de avond ging een van de bestuursleden naar de politie 'in overleg met de diverse ouders en slachtoffers heb ik een lijst samengesteld, waarop de namen van de voorlopig bekende slachtoffers vermeld staan, welke lijst ik nu aan u overhandig.'[192] Dezelfde avond begon de gemeentepolitie met het horen van ouders en slachtoffers. Deze verhoren, in totaal veertien, leidden tot de aanhouding van de kapelaan op 17 december 1984. Pater CM2 werd vijf keer verhoord. Op 21 december 1984, tijdens het vijfde verhoor, legde pater CM2 de volgende bekentenis af:

> 'Ik erken de in het bevel tot bewaring ten laste gelegde feiten te hebben gepleegd. Ik heb er spijt van. Ik ben vanaf 1952 als priester werkzaam geweest. Vanaf 1956 ben ik aalmoezenier. Tot 1969 heb ik geen problemen gehad van seksuele aard. Ik heb nimmer problemen gehad met betrekking tot mijn celibaat. Ik kan thans terecht in het provinciale klooster in Panningen. Ik verzoek afwijzing c.q. schorsing van de voorlopige hechtenis. Ik ben bereid aan een psychiatrisch onderzoek mee te werken.'[193]

Op de dag van zijn aanhouding, vier dagen voor zijn bekentenis, werd een advocaat ingeschakeld via een van zijn medekapelaans.[194]

De volgende dag belde de advocaat met de provinciaal-overste, pater P.V.M. Groetelaars. Van dit gesprek is een handgeschreven notitie van de provinciaal-overste in het archief van de lazaristen bewaard gebleven. Uit deze notitie en een op dezelfde dag nog geschreven brief van de provinciaal-overste aan de advocaat van pater CM2 is het volgende op te maken.

Volgens de advocaat zag de zaak van pater CM2 er ernstig uit. Er waren naast de aangifte van de groepsleider nog zeven verkenners waarvan aangifte was opgenomen.[195] Er waren felle reacties gekomen op de aanhouding. De vol-

gende dag zou de advocaat met de officier van justitie spreken. In dit verband was een verklaring van de provinciaal-overste nodig dat de kapelaan in een huis van de congregatie zou worden opgenomen. Dat zou wellicht helpen om een zware straf vanwege overtreding van artikel 247 en artikel 249 van het Wetboek van Strafrecht te voorkomen.

Voor de provinciaal-overste moet 18 december 1984 een drukke dag zijn geweest. Na het telefoongesprek met de advocaat kwamen de broer en schoonzus van pater CM2 bij hem op bezoek. Hierna sprak de provinciaal-overste met de rector, die de leiding had van de parochie in Rumpen-Brunssum. Het wangedrag van pater CM2, zo vertelde deze rector, zou zich uitstrekken over een periode van minstens vijftien jaar, dus tot 1969. Het ging om geraffineerde afspraken met een speciale groep verkenners, de speurzoekers. Deze geraffineerde afspraken hadden betrekking op vakantiereizen die pater CM2 organiseerde en deels ook bekostigde. Bij deze reizen naar Leysin, Fiesch of Griemans in Zwitserland logeerde het gezelschap in twee kamers en moest een van de jongens op de kamer bij de pater slapen. De modus operandi van de pater was dat hij in de loop van de nacht, meestal in de ochtend, zijn arm om de in zijn bed gelegen jongen sloeg en uiteindelijk het geslachtsdeel wist te betasten. Tot wederzijdse masturbatie. Een andere werkwijze van de pater was om EHBO-lessen te geven, waarbij een van de jongens bij hem een slagader moest dichtdrukken. Uiteindelijk werd de liesstreek bereikt en zorgde de pater ervoor dat hij werd gemasturbeerd.

Na het bezoek van de rector schreef de provinciaal-overste de gevraagde brief aan de advocaat:

> 'Naar aanleiding van ons telefoongesprek van deze morgen wil ik gaarne verklaren dat pater [CM2], als lid van onze gemeenschap, welkom is in een van onze huizen. Er was met hem reeds afgesproken, voordat hij door de politie werd meegenomen, dat hij, na een kort verblijf bij zijn broer, niet meer naar Brunssum terug zou keren, maar naar Panningen zou komen.'[196] Het verblijf in Panningen zou nog een bijkomend voordeel hebben: 'Gehoord hebbend hoe lang de problematiek van pater [CM2] blijkbaar reeds speelt en de ernst van de beschuldigingen, zal hij mijns inziens, ook bij een verblijf hier, deskundige begeleiding nodig hebben op het gebied van de psychiatrie of de psychotherapie.'

Na ondertekening van deze brief haastte de provinciaal-overste zich naar het zeventig kilometer verder gelegen advocatenkantoor aan het Raadhuisplein in Heerlen. Daar stopte de provinciaal-overste de brief 's avonds in de brievenbus.[197]

5.12.9.3. De rol van het Openbaar Ministerie

De volgende dag meldde de advocaat van pater CM2 zich bij de officier van justitie in Maastricht, mr. H. Marquart Scholtz. De aard van de feiten omschreef Marquart Scholtz als volgt: 'Kapelaan [CM2] ging met de groep [speurzoekers] kamperen in het buitenland. De favorieten uit die groep mochten bij hem slapen. Volgens de aangiften en de eigen bekentenis van kapelaan [CM2] werd er eigenlijk alleen maar wat gepoteld zoals zij dat zelf noemden. Behalve wat gewriemel en gedoe was van seksueel binnendringen geen sprake. [CM2] zelf werd daar opgewonden van.'[198]

De rechter-commissaris verleende bewaring van pater CM2, maar schorste de bewaring onder voorwaarden. De rechter-commissaris nam dit besluit na kennis genomen te hebben van de brief van de provinciaal-overste. De officier van justitie kreeg pas na afloop inzage in de brief. Voor de officier van justitie restte toen het in het vooronderzoek gevorderde psychiatrische onderzoek van pater CM2.

5.12.9.4. De rol van de psychiater

Het onderzoeksrapport van psychiater dr. A.M.H. van Leeuwen was op 1 juli 1985 gereed en bevatte de conclusie dat pater CM2 sterk verminderd toerekeningsvatbaar werd geacht.[199]

Het onderzoek van Van Leeuwen berustte op een eerder opgesteld uitvoerig voorlichtingsrapport van de Algemene Reclasseringsvereniging in Venlo van 3 april 1985.[200]

De psychiater had pater CM2 drie keer opgezocht in het provinciaal klooster in Panningen en had met hem over het misbruik gesproken: 'Het waren steeds jongens van rond de dertien, veertien jaar. Welke handelingen? Aanraken, betasten. Via verder vragen mijnerzijds hoorde ik van hem ook betasten van het geslachtsdeel. Meestal deed hij het bij de jongens, een enkele keer andersom, dit laatste beslist niet vaak.' Van een schuldbesef was geen sprake: 'Hij had niet het idee dat hij zondigde. Wat meehielp was misschien ook dat de wekelijkse biecht was afgeschaft.'

De psychiater had ook gekeken naar de specifieke rooms-katholieke achtergrond van deze priester: 'Tegelijk zij dezerzijds benadrukt dat ook in het geval van onderzochte in deze strafzaak niet gedacht moet worden aan relatief eenvoudige monocausale samenhangen. De verplichting om als priester celibatair te leven is zeker een van de oorzakelijke factoren in deze, maar zeker niet de enigste.'

Ten slotte richtte de psychiater zich tot de rechter-commissaris: 'Bovendien is de kans op herhaling van de hem nu ten laste gelegde feiten vrijwel uitgesloten. Advies: beslissing om al dan niet strafvervolging in te stellen met een jaar wordt uitgesteld. Mocht onderzochte in dat jaar niet tot recidief komen, het-

geen in dit specifieke geval min of meer een zekerheid lijkt te zijn, dan kan op dat moment besloten worden tot een strafrechtelijk beleid van een seponering.'

5.12.9.5. De rol van de bisschop

Op 12 juli 1985 ondertekende de officier van justitie het voorwaardelijk sepot.[201] Noch in de aanloop tot de vordering tot inbewaringstelling noch in de aanloop tot de beslissing tot sepot heeft Marquart Scholtz contact gehad met de werkgever van pater CM2. Er is over deze zaak ook geen contact geweest met de deken of het bisdom.[202]

Ook de toenmalige bisschop, Gijsen, ontkent categorisch dat met hem contact is gezocht. Hij heeft de Onderzoekscommissie laten weten pas in 2010 van deze kwestie te hebben vernomen.[203] Of inderdaad een rechtstreekse band tussen bisdom en de in een parochie werkzame pater CM2 ontbreekt is voor de Onderzoekscommissie de vraag. Hoewel pater CM2 zich vooral actief betoonde buiten de parochie (scouting en godsdienstonderwijs op de rooms-katholieke scholengemeenschap lto/leao in Brunssum) beschikte hij voor deze laatste taak over een bisschoppelijke zending.[204]

5.12.9.6. De rol van de provinciaal-overste

Op 18 december 1984 kreeg de provinciaal-overste van rector Haazevoet van de parochie in Rumpen-Brunssum te horen dat er al vijftien jaar sprake was van deze geraffineerde afspraken. Wat toen werd verzwegen was dat de problemen met seksueel misbruik door pater CM2 al veel eerder, in de tweede helft van de jaren vijftig, waren begonnen. Van twee van de drie nu bekende voorvallen van seksueel misbruik uit die tijd droeg rector Haazevoet toen kennis. Het ging om een minderjarig meisje en een minderjarige jongen.

Op 20 november 1959 stuurde rector Haazevoet[205] een alarmerende brief aan zijn provinciaal-overste:

> 'Op het ogenblik zitten wij in een kwestie. Mijnheer [CM2], die al vanaf het begin onze waakzaamheid en bezorgdheid heeft gaande gemaakt, maar de laatste maanden beter ging functioneren, als priester, heeft ons de volgende verrassingen bereid.
>
> In augustus heeft hij met een stel verkenners een trektocht door Nederland gemaakt, waaronder hij, op de statie in Gelderland, ten huize van een broer van de heer [CM3], een van de jongens, niet de grofste en lelijkste direct, bij zich in bed heeft genomen.[206] Dit geval is tussen hem en de heer [CM3] behoorlijk doorgesproken, waarbij de heer [CM2] er eigenlijk alleen maar goede bedoelingen en zuivere meningen op na bleek te houden, zodat beide mannen als tinnen soldaatjes de rust van de nacht hadden genoten. Dit geval wordt voorzichtig op de draad onderzocht.

> Het voornaamste is dit namelijk, waardoor wij ons verplicht voelen ook het voorgaande geval te bestuderen: deze week heeft een meisje van vijftien bij haar moeder haar hele leed uitverteld. Het kind had er maanden niet van geslapen. Het was een van de sterren van de heer [CM2]. Hij was op dit punt vaker door ons gewaarschuwd.
> Het volgende is gebeurd: hij heeft dit kind herhaaldelijk in spreekkamer en jeugdgebouw gelokt, om strafblaadjes uit te delen, omdat het kind in de kerk zou hebben gepraat. Van die strafblaadjes is hij overgestapt naar slaan, hetgeen pleegde volvoerd te worden op het blote achterste. Het kind was aanvankelijk gek op [CM2], naderhand volkomen gebiologeerd, heeft zich ook tegen hem te weer gesteld en teruggeslagen, maar was dan bang voor zijn vreselijk uiterlijk. Eenmaal (?) heeft hij het kind dat klaagde over buikpijn, onderzocht, ook in statu simplici, daarbij niet vergetend, en passant, de geslachtsdelen te betasten.'[207]

Op 10 december 1959 schreef de rector aan de provinciaal-overste dat pater CM2 een abnormaal mens was: 'Hij is een man met hete tranen zonder berouw. Hij miste elke echte vroomheid.'[208] Hij was volgens de rector een man die alleen bereid is om iets te doen als hij in de verte zijn eigen belang heeft ontdekt.

In een volgende passage van de brief aan de provinciaal-overste kwam het misbruik van het (vijftienjarige) meisje ter sprake:

> 'Wat ons zeer ergerde als de stupide feiten, die hij heeft uitgehaald, was zijn onnozele reactie. Hij loopt je in die tijd als een hond achterna, zit in zijn hart wel in de misère, maar is onmiddellijk in staat vrolijk en wel naar een voetbalwedstrijd te gaan. Deze kleine beschrijving leidt de niet verwachte conclusie in, dat wij hem hier kunnen handhaven (...) Mits de familie in kwestie niet veel moeilijkheden maakt. Het is een zeer goede familie, maar voor deze mensen stelt zich de vraag: wat te doen met onze kinderen? Nog bij de jeugdvereniging? Moeten we ze bij zijn biechtstoel weghalen, moeten wij nog naar de Rumpense kerk gaan, om hem daar te zien en te horen.'

Voor zover de Onderzoekscommissie heeft kunnen nagaan was de rector niet op de hoogte van nog een derde geval van seksueel misbruik in die tijd. Ditmaal ook een minderjarig meisje, dochter van een oud-seminarist van Wernhoutsbrug waar de lazaristen tot 1967 een kleinseminarie hadden. Pater CM2 trok veel op met de vader van het meisje. Op een gegeven moment ging pater CM2 met het meisje het huiswerk voor de Franse les overhoren.

Het meisje durfde aanvankelijk niets aan haar ouders te vertellen over de strelingen en weer enige tijd later het betasten van haar onderlichaam. Nadat pater CM2 haar had verkracht, durfde het meisje het aan om haar ouders op de

hoogte te brengen. Haar vader ontstak in woede, geloofde zijn dochter niet en gaf haar een afranseling.

Het misbruik van dit meisje bleef vermoedelijk voor de rector onopgemerkt, maar het misbruik van het andere meisje en de jongen vroeg om een maatregel. Moest kapelaan CM2 worden overgeplaatst? Veel mogelijkheden waren er niet: 'Ik heb hem dus gezegd, door te werken, en af te wachten.'[209] Bij het besluit om CM2 niet uit Rumpen te laten vertrekken speelde ook de mogelijkheid van toezicht een rol: 'Wij zien inderdaad ook vele nadelen in zijn vertrek, zelfs los van problemen, die dan ontstaan voor de provincie. Bovendien is hij hier onder een tamelijk zware bewaking, als dit zo kan gezegd worden.'[210]

6 ORDES EN CONGREGATIES

6.1 Jezuïeten

6.1.1. De sociëteit van Jezus

De sociëteit van Jezus[1] werd gesticht in de vroege zestiende eeuw door de Spanjaard Ignatius van Loyola. De orde is beter bekend onder de naam jezuïeten. Over de geschiedenis van deze zeer belangrijke en invloedrijke religieuze orde zijn bibliotheken volgeschreven. Hier kunnen enkele korte opmerkingen volstaan. Tijdens haar bloeitijd in de zestiende tot eind achttiende eeuw had de sociëteit in katholieke landen een enorme maatschappelijke en politieke invloed, door haar ledental (rond 1750 meer dan 20.000), haar didactische en academische activiteiten, haar wereldwijde missionering, als brandpunt van de contrareformatie en bolwerk tegen het verlichtingsdenken. In 1773 werd ze door de paus onder druk van een aantal grote Europese mogendheden opgeheven, om in 1814 uit haar as te herrijzen. In de tweede helft van de negentiende eeuw waren de jezuïeten opnieuw machtig geworden, gehaat door alles wat liberaal was en gevreesd als de stoottroepen van het Vaticaan. De orde vormde tot de jaren zestig opnieuw een invloedrijk conservatief kerkelijk bolwerk, in het bezit van een groeiend aantal middelbare scholen en universiteiten bestemd voor de katholieke hogere klasse. Het ledental groeide wereldwijd van 15.000 in 1900 tot rond de 30.000 in de jaren vijftig en zestig. Door haar internationale karakter, intellectueel niveau en het scala van kerkelijke en maatschappelijke activiteiten waren de jezuïeten zonder enige twijfel de belangrijkste religieuze organisatie binnen de Kerk.

In de periode na de Tweede Wereldoorlog werd de orde geruime tijd geleid door de conservatieve Vlaming J. Janssens (1946-1964). Hij werd opgevolgd door de Spanjaard P. Arrupe (1965-1983), die de orde door een uiterst roerige periode moest sturen. Er ontstonden ernstige interne conflicten tussen orthodoxe en meer progressieve stromingen, er ontstond spanning tussen de orde en paus Johannes Paulus II, het aantal intredingen nam af en dat van de uittredingen groeide, zoals dat trouwens ook bij andere ordes en congregaties het geval was. In 1980 was het aantal leden afgenomen tot 27.000 en het bleef dalen, tot 18.500 eind 2008. In 1983 werd Arrupe opgevolgd door de Nederlander P.H. Kolvenbach.

6.1.2. Organisatie, bestuur en opleiding

De sociëteit van Jezus werd strikt hiërarchisch bestuurd. Aan het hoofd stond de generaal-overste, bijgenaamd de zwarte paus, die via een getrapt systeem door de generale congregatie van de leden werd gekozen voor het leven. De generaal werd bijgestaan door een aantal regionale assistenten die zich meer direct met afzonderlijke territoriale eenheden van een aantal provincies bezighielden. De generaal benoemde alle provincialen, die op hun beurt (maar met instemming van Rome) de provinciale raadsleden (consultoren), oversten en raadsleden van de afzonderlijke huizen aanstelden.

De jezuïeten kenden gedurende een groot deel van de periode waarop dit verslag betrekking heeft een fijnmazig intern communicatienetwerk. Door de hiërarchische bestuursvorm waren de provinciaals verplicht veel zaken aan Rome voor te leggen. Analoge verplichtingen bestonden binnen de provincie. De voorgeschreven regelmatige rapportage doorbrak de hiërarchie in zoverre dat ook plaatselijke oversten eenmaal per jaar direct aan het generalaat rapporteerden zonder dat de provinciaal dat hoefde te zien. Een bloemlezing van kritische geluiden daaruit kreeg de provinciaal dan weer in de vorm van anonieme excerpta voorgelegd. De rapportage en correspondentie verschaften de generale Curie een stevige greep op het wereldwijde apparaat. Een systeem van generale en provinciale visitaties (inspecties) zorgde voor geregelde aanvullende controle ter plaatse. De provinciale besturen bestonden uit de provinciaal, de socius (provinciaal secretaris) en vier consultoren. De plaatselijke communiteiten werden bestuurd door een superior (overste), de colleges door een rector, bijgestaan door het huisconsult. In december 1965 werd in Nederland de provinciale leiding gereorganiseerd. Naast de provinciaal en de vier consultoren werd een staf ingesteld, bestaande uit de provinciaal, de socius en twee coördinatoren voor respectievelijk pastorale en onderwijsactiviteiten. Deze staf, die geregeld bijeenkwam, was belast met de voorbereiding van het consult en de uitvoering van beleid. In 1967 waren er twee andere coördinatoren bijgekomen, voor het retraitewezen en voor de broeders. Deze laatste verdween weer. Een belangrijke taak van de staf was het voorbereiden van de personeelsbewegingen.[2]

De toelating van de leden was streng geregeld, hun opleiding langdurig en meestal van goed niveau. Na intrede doorliep men een noviciaat van enkele jaren, gevolgd door een filosofische opleiding van enkele jaren. De novice heette nu, tot zijn priesterwijding, scholastiek. Hierna kwam de interstitie, een periode van enkele jaren werk op een college (gewoonlijk als surveillant) en/of een academische studie. De theologische studie duurde vervolgens vier jaar: aan het eind van het derde jaar werd de kandidaat gewijd, echter niet voor zijn dertigste jaar. Enige tijd daarna volgde men het tertiaat, een periode van bezinning. Pas daarna, minstens tien jaar na de eerste intrede, legde men de

(drie) eeuwige geloften af. Naderhand kon de jezuïet nog worden uitgenodigd tot het afleggen van de vierde gelofte die een speciale gehoorzaamheid aan de paus en de kerk uitdrukte. Wie deze gelofte had afgelegd, heette profes. Alleen de professen konden hogere functies binnen de orde bekleden.

Tijdens de opleiding werden aan de provinciaal overste geregeld beoordelingen uitgebracht over de aspirant-leden waarin hun sterke en zwakke kanten uitvoerig werden toegelicht. Hetzelfde gold naderhand voor degenen die in aanmerking kwamen voor leidende functies: deze informationes ad gubernandum zijn ook afkomstig van ondergeschikten of collega's en zijn in de Nederlandse provincie vaak onthutsend direct. Op deze manier kon de provinciale leiding beschikken over een tamelijk objectief sociogram van de organisatie.

Behalve priesters kende de sociëteit nog lekenbroeders of coadjutoren, die een eigen, veel korter traject aflegden tot de eeuwige geloften. Deze broeders vervulden huishoudelijke en andere ondersteunende taken.

6.1.3. De jezuïeten in Nederland

In Nederland heeft de sociëteit een lange geschiedenis. Er was sinds de reformatie steeds een aantal jezuïeten werkzaam gebleven in de zielzorg, veelal behorend tot de Vlaamse provincie. Na de heroprichting van de orde in 1814 breidde hun aantal zich geleidelijk uit. Een eigen provincie werd gesticht in 1849, tijdens het generalaat van de Nederlander J. P. Roothaan (1829-1853). De orde bleef actief in de parochiële zielzorg, maar in de loop van een eeuw breidden haar werkzaamheden zich steeds verder in allerlei richtingen uit.[3] Naast de zielzorg richtten de jezuïeten zich op het onderwijs in eigen colleges, bestemd voor de middelbare opleiding van de bovenlaag van de Nederlandse katholieken, het retraite- en bezinningswerk, het hoger onderwijs (inclusief het studentenpastoraat) en de missie in Nederlands-Indië/Indonesië. Later werden ze actief in het apostolaat des Gebeds, het bedrijfsapostolaat (vooral in en om Rotterdam), de pers (weekblad *De Linie*), de catechese (Hoger Katechetisch Instituut) en in de categoriale organisaties van verschillende maatschappelijke sectoren. Zonder twijfel vormden de jezuïeten in de eerste helft van de twintigste eeuw de intellectuele en sociale elite van de Nederlandse regulieren.

De orde was overal in Nederland zichtbaar aanwezig, met grote gebouwen en complexen. De eigen opleiding bevond zich in Grave (noviciaat Mariëndaal), Nijmegen (filosoficum Berchmanianum) en Maastricht (theologicum Canisianum). De colleges lagen na de oorlog in Nijmegen (Canisius), Zeist (Willibrorduscollege of Katwijk de Breul), Amsterdam (Ignatius), Den Haag (Aloysius), Groningen (Maartens) en Delft (Stanislas). De retraitehuizen/bezinningscentra bevonden zich vooral in het Zuiden: Loyola in Vught (later

Helvoirt), Manresa in Venlo, Regina Pacis in Heeze en het huis te Spaubeek. Het provincialaat is sinds 1938 gevestigd in de Haagse Amaliastraat. Rond 1960 waren er ruim zeshonderd jezuïeten actief in Nederland en daarnaast nog een flink aantal in Indonesië.

Vanaf de jaren zestig liepen omvang en activiteiten sterk terug door het verminderde aanbod van nieuwe leden en een groot aantal uittredingen. De polarisatie tussen progressieven en conservatieven was in de Nederlandse provincie bijzonder heftig en kwam tot uiting in geruchtmakende conflicten (zoals de controversen rond de Amsterdamse studentenecclesia, H. Oosterhuis en J. van Kilsdonk). De relatie tussen de provincie en de centrale leiding in Rome verslechterde in de jaren zestig en zeventig aanmerkelijk. Al in 1964 werd geconstateerd dat er tussen Rome en Nederland een gebrek aan communicatie en wantrouwen was gegroeid[4], dat later onder meer leidde tot het vervroegd aftreden van een provinciaal in 1969. Door de afname van het ledental moest de orde zich geleidelijk uit de meeste activiteiten terugtrekken. De colleges en retraitehuizen werden vóór 1985 alle opgegeven. Het grootste van de internaten (Canisius) was al in 1968 opgeheven, dat in Zeist hield het uit tot 1982. De eigen opleidingsinstituten sneuvelden eveneens. Het noviciaat werd in 1966 verplaatst naar Venlo, een jaar later naar Den Haag en in 1970 opgeheven, evenals in 1967 het Nijmeegse Berchmanianum, dat nu een verzorgingshuis voor bejaarde regulieren is, en het Maastrichtse Canisianum, waarin nu een deel van de universiteit is gevestigd.

Op dit ogenblik is de Nederlandse provincie van de sociëteit nog maar een schim van de invloedrijke organisatie die zij was in het Nederland van de verzuiling. Zoals dat ook bij andere ordes en congregaties het geval is, heeft men te maken met een sterk gekrompen aantal leden met een hoge gemiddelde leeftijd.

Jaren	**Provinciale oversten van de jezuïeten in Nederland sinds 1945**
1942-1950	K. Kerremans
1950-1957	C. Kolfschoten
1957-1963	J. Westermann
1963-1967	J. Terpstra
1967-1969	J. Hermans
1969-1976	J. van Deenen
1976-1982	H. van Leeuwen
1982-1988	G. Brenninkmeijer
1989-1995	S. van der Grinten
1995-2001	H. van Leeuwen
2001-2006	J. van de Poll
2006-heden	J. Bentvelzen

6.1.4. Colleges en internaten

Omdat een groot deel van de binnengekomen meldingen ten aanzien van de jezuïeten direct of indirect betrekking heeft op de colleges, is het zinvol deze instellingen iets meer van dichtbij te bekijken. De orde ging prat op haar scholen, die niet alleen een opleiding moesten bieden, maar ook een opvoeding tot goede katholieken beoogden volgens het oude ignatiaanse ideaal. De jezuïetencolleges waren traditioneel een voorbeeld voor veel andere katholieke onderwijsinstellingen. Hun pedagogisch model beperkte zich niet tot de schoolvakken, maar trachtte het hele dagelijkse leven van de leerlingen te incorporeren door middel van allerlei religieuze, culturele en andere buitenschoolse activiteiten: schoolmissen, Maria-congregaties, academies, toneel, sport- en andere clubs. Bovendien vormden de colleges een kweekvijver voor het rekruteren van nieuwe leden: de orde had in Nederland geen eigen kleinseminarie. In 1946 bestonden er vier jezuïetencolleges (Amsterdam, Den Haag, Nijmegen en Zeist), waaraan er in de volgende twee jaar nog twee werden toegevoegd (Groningen en Delft). Het waren grote en op het eerste gezicht florerende instellingen, die de orde echter door de snelle krimp van het ledental en onder invloed van andere factoren binnen veertig jaar alle zes moest prijsgeven.

- Het Aloysiuscollege[5] was in 1917 in Den Haag gevestigd en huisde sinds 1925 in een groot nieuw gebouw aan de Oostduinlaan. In 1928 verhuisde de fameuze kostschool te Katwijk (het Willibrorduscollege) als Huize Katwijk naar Den Haag en werd als internaat aan het Aloysiuscollege verbonden. Huize Katwijk werd echter in 1946 als zelfstandig internaat naar Zeist verplaatst (zie Katwijk-De Breul). Het Aloysiuscollege groeide na de Tweede Wereldoorlog fors en werd na fusies in 1973 een grote scholengemeenschap. Begin jaren tachtig moesten de jezuïeten de school opgeven als gevolg van personeelsgebrek: zij werd overgedragen aan de Aloysiusstichting.
- Het Canisiuscollege in Nijmegen was veruit de grootste middelbaar-onderwijsinstelling van de jezuïeten. Het werd in 1900 te Nijmegen gevestigd vanuit een eerdere school te Sittard, in een imponerend gebouw aan de Berg- en Dalseweg. Aan het college was een internaat verbonden dat op het hoogtepunt ruim driehonderd interne leerlingen telde. In de jaren zestig werd het echter steeds moeilijker uit eigen gelederen voldoende docenten en surveillanten te leveren voor de twee resterende internaten en in 1968 werd het Nijmeegse opgeheven. In de grote communiteit van het Canisiuscollege woonden niet alleen de leraren en het internaatspersoneel, maar ook een aantal scholastieken die aan de Nijmeegse universiteit studeerden en diverse hoogleraren en docenten aan die universiteit. Na de fusie met een andere Nijmeegse scholengemeenschap trok de orde zich in 1982 ook uit het college zelf terug.

- Het Ignatiuscollege te Amsterdam[6] werd gesticht in 1895 en in 1909 uitgebreid met een hbs In 1911 betrok men een groot gebouw aan de Hobbemakade. In de decennia na 1945 groeide de instelling tot ruim 1500 leerlingen. In de jezuïetenresidentie verbonden aan het Ignatiuscollege woonden ook de scholastieken die een studie volgden aan de universiteit van Amsterdam en bekende jezuïeten als J. van Kilsdonk en H. Oosterhuis. In 1974 moest de sociëteit het college opgeven wegens personeelsgebrek. Inmiddels is de school een van de vijf zelfstandige gymnasia in Amsterdam.
- Het Maartenscollege in Haren bij Groningen werd in 1946 gesticht. Tot 1965 was er een klein internaat aan verbonden. In 1981 moesten de jezuïeten ook dit college opgeven. Na de verzelfstandiging fuseerde het college in 1992 met enkele andere instellingen tot een interconfessionele scholengemeenschap in Groningen-stad.
- Het Stanislascollege[7] werd in 1948 te Delft opgericht. Hoewel het sinds 1986 niet meer direct door de orde wordt beheerd, is dit het enige college dat ook op dit moment nog een duidelijke binding heeft met de jezuïeten, waarvan ook nog leden aan de school zijn verbonden. De enorme regionale scholengemeenschap met 4500 leerlingen waartoe het Stanislas inmiddels is uitgegroeid, is nog steeds van katholieke signatuur en beroept zich op de ignatiaanse pedagogiek.
- Het Willibrorduscollege, een kostschool aanvankelijk gevestigd te Katwijk aan den Rijn, was geen oorspronkelijke jezuïetenstichting, maar werd elf jaar na de stichting (1831) door de sociëteit overgenomen. Traditioneel ging hier de katholieke elite van boven de rivieren naar school. In 1928 werd de kostschool overgebracht naar Den Haag (Huize Katwijk) en fungeerde zij als internaat van het Aloysiuscollege. In 1946 werd dit internaat weer verzelfstandigd en gevestigd op het landgoed De Breul tussen Zeist en Driebergen; vandaar de naam Katwijk-De Breul. Het college dat nu ontstond, week sterk af van de andere jezuïetenscholen. Het was een klein gymnasium met 120-150 leerlingen, uitsluitend internen, nog steeds gericht op de elite, waar men tot op zekere hoogte het model van de exclusieve Britse public school hanteerde.[8] Na de opheffing van de andere internaten eind jaren zestig concentreerden de jezuïeten hun inspanningen op deze instelling. Een combinatie van personeelsgebrek, stijgende kosten en verminderde vraag naar internaatsplaatsen leidde echter tot de sluiting in 1982. Op dat moment was Katwijk-De Breul al een aantal jaren niet langer zelfstandig, maar fungeerde als een afzonderlijk internaat bij de grotere scholengemeenschap die na een fusie in 1968 was ontstaan en die ook door meisjes werd bezocht.

De colleges en internaten mochten in de eerste decennia na 1945 de katholieke buitenwacht imponeren, achter de schermen vielen de nodige kritische geluiden te horen. Al in 1953 werd in het provinciaal consult opgemerkt dat de surveillanten aan de colleges (vrijwel allen paters in opleiding) beter op hun taak moesten worden voorbereid.[9] Provinciaal J. Westermann, zelf oud-rector van het Stanislas, kwam in 1959 tot de conclusie dat de orde haar krachten had overschat: er waren te veel colleges en ze vertoonden dezelfde zwakke plekken: te weinig paters die vat op de jongens hadden, te veel individualisme, te veel lesboeren met te weinig aandacht voor intellectueel werk en vooral veel gefrustreerde mensen. Volgens hem deugde de mentaliteit van de paters niet. Broodnodig waren 'waarlijk onbaatzuchtige priesters met een grote liefde voor hun taak, die tevens gave, acceptabele mensen zijn'.[10]

Deze verzuchtingen krijgen meer reliëf wanneer ze worden gelegd naast een rapport over de colleges dat in 1957 werd uitgebracht door het Nijmeegse Hoogveld Instituut (geleid door de pedagoog N. Perquin s. j.).[11] De conclusies daarvan waren vernietigend. Het opvoedingsideaal dat de jezuïeten hanteerden was verouderd, hun pedagogische model werkte niet meer. De leerlingen wezen die uitgangspunten af en ervoeren het college niet langer als een eenheid, als de beschermende microkosmos met vormende waarde die het wilde zijn. Buitenschoolse activiteiten kregen te veel nadruk, er was te veel aandacht voor de groep ten koste van het individu. Ook de religieuze vorming schoot tekort. Het opvoedingsmodel was te dwingend. De paters richtten hun aandacht bij voorkeur op elite en talent, leerlingen uit lagere milieus of met problemen lieten ze links liggen. Als priesters speelden ze geen voorbeeldrol; ze werden ervaren als zelfingenomen, autoritair en conservatief, vaak zonder enig gevoel voor de nieuwe eisen die de moderne samenleving aan de opvoeder stelde. Er werd van hen een forse aanpassing gevergd.

Op twee internaten hadden zich kort tevoren ernstige problemen voorgedaan, die tegen deze achtergrond moeten worden geplaatst. Op het Canisiuscollege had de prefect van het internaat Herr in 1956 vijf leerlingen verwijderd vooral vanwege seksueel wangedrag. Twee jonge surveillanten schreven daarover een rapport bestemd voor de rector, waarin zij aan de hand van een aantal concrete voorbeelden het beleid en optreden van Herr en anderen als overmatig hard, onpedagogisch en oneerlijk neerzetten. Het gedrag van sommige leerlingen schreven zij ook toe aan de mentaliteit en het harde optreden van de prefect en andere paters. Zij pleitten voor een andere pedagogische benadering. Zwijgen over de gemaakte fouten was niet langer verantwoord vanwege de ernst ervan. De goede naam van het college liep immers gevaar.[12] Vooralsnog haalde dit stuk weinig uit: een van de surveillanten werd overgeplaatst en Herr werd in 1960 tot rector benoemd. Nu werd duidelijk dat er een groeiend verzet bestond tegen de conservatieve lijn. De klachten tegen de rector namen

toe en in 1965 plaatste het provinciebestuur Herr midden in het schooljaar over naar een retraitehuis. Overigens had de provinciaal bij zijn visitatie in 1961 ook al geconstateerd dat het Canisius 'van alle colleges ... het meest traditioneel' was. Het was 'bureaucratisch' en eigenlijk 'al te groot om goed leefbaar te zijn'.[13] Niet voor niets besteedde broeder T. de Waart, surveillant bij de jongste groep, in zijn handboek over de surveillance (ongeveer 1960) veel aandacht aan de noodzaak een atmosfeer van geborgenheid te scheppen.[14]

In hetzelfde jaar 1956 kwam een veel groter schandaal van seksuele aard aan het licht op de kostschool Katwijk-De Breul, dat tot de sluiting van deze instelling had kunnen leiden. In een recent verschenen boek over de school[15] zal men er vergeefs naar zoeken, want bijna alle documenten daarover ontbreken in het historisch archief. Uit de notulen van het provinciaal bestuur en de correspondentie met Rome laat het zich enigszins reconstrueren.

Op De Breul waren de internen van de eerste vier leerjaren verdeeld in vier groepen of facties volgens een verticaal systeem, waarbij elke groep uit jongens van verschillende leeftijden bestond.[16] Oudere leerlingen hadden een zeker gezag en oordeelden mee over het gedrag van jongere. In april 1956 kwam naar buiten dat er meerdere clubjes van oudere leerlingen bestonden die beschikten over een jongere 'beau garçon, met wie zij ontucht plegen op ongeregelde tijden.'[17] Het zou gaan om minstens 18 (van de ongeveer 135) internen, maar na nader onderzoek in mei berichtte C. Kolfschoten aan P. van Gestel: 'We hebben nu de namen van vijftig jongens, allen van de eerste vier klassen; dat is ongeveer de helft. Deze zijn er allen op min of meer ernstige wijze bij betrokken.' Rome en Den Haag sidderden bij de gedachte wat er zou gebeuren wanneer dit schandaal op de elite-kostschool naar buiten zou komen. De provinciaal stuurde pater N. Perquin naar Zeist, die tot de conclusie kwam dat het systeem van facties, door prefect Smit de hemel ingeprezen, uit de tijd was en dat het hele pedagogische systeem zichzelf had overleefd en door de leerlingen als onwaar werd ervaren: 'Ik zie de seksuele aberraties ook als een onbewuste wraak tegen de onwaarachtigheid.' De Breul was teveel een eiland, de eisen die aan de leerlingen werden gesteld sloten niet aan op de maatschappij. De kostschool was 'een echte mannengemeenschap met alle gevaren van dien, maar met de eigenaardige beklemtoning van zorg voor de kleinen die zonder meer onecht is. Daarom slaat deze houding zo gauw in seksualiteit over, de jongen wordt als vrouwelijke partner gezien. Dit wordt in de hand gewerkt door de lieftallige verschijning van vele knapen.' Er was teveel opgelegde intimiteit tussen de oudere en jongere internen. Dat moest veranderen: 'Perikelen met meisjes zijn op slot van zaken gezonder dan deze situatie.' Kortom: de Breul moest worden gemoderniseerd en ontdaan van negentiende-eeuwse trekjes.[18]

In Rome nam men met afgrijzen kennis van dit en andere rapporten (die niet in het archief teruggevonden zijn). Er waren grote fouten begaan en men

stemde in met het voorstel van Kolfschoten de verantwoordelijke prefect zo spoedig mogelijk door een jongere kracht te vervangen, het factiesysteem feitelijk af te schaffen en het geleidelijk verwijderen van de seductores voor te bereiden. Het maximum aantal internen werd op 120 gezet. Alle maatregelen moesten zo worden uitgevoerd dat er geen argwaan zou worden gewekt. Eind oktober berichtte de provinciaal dat er 'in het land geen woord over gevallen' was. Achteraf bezien dacht hij dat de kwestie hier en daar 'wel iets gechargeerd' was 'en dat de fout is begaan alle schandaaltjes van de laatste jaren op te hopen in één rapport'; niettemin was de situatie zeer ernstig geweest. Overigens bestonden er volgens een melding nog in de late jaren zestig vergelijkbare toestanden op De Breul.[19]

In de nasleep van deze kwestie bleef een mogelijke opheffing nog geruime tijd als een zwaard van Damocles boven de instelling hangen. Des te merkwaardiger is het dat als resultaat van een interne discussie over de internaatskwestie in de jaren 1966-1968 uiteindelijk werd besloten niet De Breul, maar het internaat van Canisius op te heffen. Het zou te ver voeren deze discussie, die binnen de betrokken colleges tot grote spanningen leidde, hier verder uit te diepen.[20] Zij speelde niet alleen bij de jezuïeten: alle religieuze internaten in Nederland stonden rond deze tijd onder druk door een toenemend gebrek aan eigen personeel, sterk groeiende kosten en een afnemende vraag. Men trok ook steeds meer probleemgevallen aan, zoals het consult in 1967 constateerde bij het bespreken van de discussienota Onze internaten: zij waren bezig in LOM-scholen te veranderen. De sociëteit heeft waarschijnlijk voor De Breul gekozen omdat de sociale toplaag een specifieke eigen niche vertegenwoordigde. De veroordeling in 1967 van de prefect van het Canisius-internaat voor ontucht met een minderjarige heeft wellicht ook een rol gespeeld. Ook de keuze voor Zeist bleek uiteindelijk uitstel van executie.

6.1.5. Normen, opvattingen en praktijk ten aanzien van seksualiteit en seksueel misbruik bij de jezuïeten

6.1.5.1. Constituties en regels

De zeer uitvoerige constituties van de sociëteit van Jezus, die nog teruggaan op de stichter Ignatius, spreken zich over seksuele aangelegenheden nauwelijks uit. In Hoofdstuk 6 ('Over hetgeen betrekking heeft op het persoonlijk leven van hen die tot het lichaam van de sociëteit zijn toegelaten en daarin zijn opgenomen') is de volgende uitspraak te vinden: 'Hetgeen betrekking heeft op de gelofte van zuiverheid heeft geen verdere uitleg nodig, aangezien immers vaststaat hoe volmaakt ze moet worden nageleefd: we dienen er namelijk naar te streven door smetteloosheid van lichaam en geest de engelen in hun zuiverheid na te volgen.'[21] Ook de Regulae communes Societatis Jesu (algeme-

ne regels) zijn niet echt uitvoerig. In een Nederlandse versie van ongeveer 1955[22] zijn vier van de 43 artikelen direct of indirect relevant. 'Die weet, dat iemand zwaar bekoord wordt, waarschuwe de overste, opdat deze overeenkomstig zijn vaderlijke zorg en waakzaamheid hem op geschikte wijze kan helpen.' (10) Niemand mag zijn kamer of kast zo afsluiten dat zij niet van buitenaf geopend kunnen worden. (19) Niemand betreedt de kamer van een ander zonder verlof van de overste; zolang men binnen is, de deur open houden. (23) Het voornaamste artikel luidt: 'Opdat de ernst en zedigheid zoals zij aan religieuzen past, bewaard blijve, rake niemand, ook niet uit scherts, een ander aan, behalve om iemand liefdevol en naar de eisen der beleefdheid te begroeten of vaarwel te zeggen.' Dit laatste voorschrift staat bekend als de regula tactus, het aanrakingsverbod[23] en het werd in de praktijk blijkens een aantal gevallen in de context van dit rapport als een centrale norm op seksueel terrein gebruikt.

De (modernere) Aanvullende normen bij de constituties van de Sociëteit van Jezus (Nederlandse uitgave Brussel/Den Haag, 2001) zijn over de maagdelijkheid wat uitvoeriger (artikelen 144-148), maar minder concreet. De gelofte van maagdelijkheid is zo dwingend, 'dat zij het huwelijk en elke andere exclusieve menselijke relatie uitsluit, alsmede de genitale expressie en genoegdoening van de seksualiteit'. Daarom dient men 'de op ervaring gebaseerde ascetische normen van de kerk en van de sociëteit' voor ogen te houden en medebroeders moeten elkaar daarin bijstaan. De oversten:

> '1° moeten met de meeste zorg waken over het geestelijk leven van een ieder, hen onophoudelijk, discreet en in vertrouwen begeleiden en hen helpen om de vermoeienissen, problemen en bekoringen die zij kunnen ondervinden op de weg van de godgewijde maagdelijkheid te overwinnen. 2° moeten ervoor zorgen dat onze jongeren in de loop van hun vorming correct, positief en verstandig geïnformeerd worden over de seksualiteit en dat zij in staat worden gesteld om de crisissen van een bestaan in zijn ontwikkelingsfase moedig te boven te komen. Als ernstige psychologische problemen opduiken, verdient het aanbeveling de betrokken medebroeder naar een raadsman, een psycholoog of psychiater te sturen. 3° moeten uit echte liefde voor de jongeren vastberaden zorgen dat men iemand die niet bekwaam blijkt om de maagdelijkheid te onderhouden of een twijfelgeval is, niet tot de orde en nog minder tot de geloften toelaat, of niet wijdt. 4° moeten met zorgvolle aandacht en groot vertrouwen de jonge priesters en jonge broeders omringen die in de wijngaard des Heren beginnen te werken of gedurende langere tijd een veeleisende speciale studie moeten doen. Zij moeten hen van wie ze zien of aanvoelen dat ze de communiteit ontvluchten, met liefde proberen daarin terug te brengen.'

Wanneer men het voorgaande leest, lijkt het er op dat de orde wat minder leed aan de seksuele fixatie die elders in de religieuze wereld gangbaar was. Maar uit andere stukken blijkt dat de centrale leiding het terrein van de seksualiteit juist als bijzonder gevaarlijk beschouwde voor jezuïeten. In een krachtige veroordeling van sommige moderne opvattingen daarover stelde generaal-overste J. B. Janssens in 1947 vast dat jezuïeten in hun opvattingen en publieke uitspraken over seksuele aangelegenheden bijzonder terughoudend moesten zijn: juist een verslapping van normen op dit terrein kon ernstige gevolgen hebben.[24] Dat gold ook binnen de orde zelf, bleek een jaar later.

6.1.5.2. Aanscherping van normen en voorschriften in 1948

In de nasleep van de oorlog en de daaraan gepaarde zedenverwildering vond generaal-overste Janssens het kennelijk nodig de normen op seksueel terrein aan te scherpen. In een geheime instructie van 22 april 1948 aan alle provinciaals[25] stelde hij vast dat de orde inmiddels 29.000 leden had: daarmee nam de kans op problemen toe. Men moest er daarom op letten dat bepaalde tristes lapsus (droevige misstappen) – niet dat het er heel veel waren – zoveel mogelijk vermeden werden, opdat de naam van de orde niet werd aangetast. Dit belangrijke document legt op een aantal terreinen de normen en opvattingen van de leiding expliciet vast, om te beginnen ten aanzien van de toelating.

De constituties waren tamelijk zwijgzaam waar het ging om seksuele criteria bij de selectie van kandidaten voor de sociëteit. In hoofdstuk 3 ('Wat de toelating tot de sociëteit verhindert') is sprake van secundaire beletselen. Daartoe behoren 'wat het innerlijke betreft: passies of neigingen die kennelijk niet beheerst kunnen worden of zondige gewoonten waarvoor weinig hoop op beterschap bestaat.' In zijn circulaire bezwoer Janssens dat men de toelatingscriteria niet mocht laten verslappen, ook als er weinig kandidaten waren. Daarom vooral niemand toelaten die op zedelijk terrein vlekjes vertoonde, tenzij absoluut vaststond dat de problemen overwonnen waren.

Waren dergelijke kandidaten onverhoopt toch toegelaten, dan moest men ze zo spoedig mogelijk heenzenden. Dit beleid moest met gestrengheid worden toegepast, want volgens de generaal stond medelijden in dergelijke gevallen gelijk aan wreedheid voor beide partijen: de kandidaat en de orde. Ook twijfelgevallen moest men eruit zetten: liever één goede priester minder, dan toekomstige onwaardigen in de orde. Goede wil was immers helaas niet voldoende: op rijpere leeftijd kon het kwaad gemakkelijk opnieuw de kop opsteken. Het leugenachtig ontkennen van schuld moest men nog zwaarder straffen dan een schuld die werd toegegeven. In het bijzonder personen die na het afleggen van de eerste geloften zwaar gezondigd hadden (met een vrouw of, erger nog, met een man) moesten van de biechtvader een verbod op het priesterschap krijgen. De betreurenswaardige maatschappelijke omstandig-

heden stelden immers aan de sociëteit in dit opzicht steeds zwaardere eisen. Waakzaamheid, het inscherpen van de regel en geestelijke begeleiding boden hier de beste preventie. In alle gevallen diende men het heil der zielen, het belang van de Kerk, van de Heilige Stoel en de orde te stellen boven het belang van de schuldige. Kortom: voorkomen was beter dan genezen, en het genezen vroeg niet om zachte heelmeesters. Misbruik van minderjarigen wordt overigens in de circulaire niet expliciet genoemd.

In de praktijk blijkt dat het er bij de selectie van novicen inderdaad streng toeging. Provinciaal Kolfschoten had in 1954 geen succes met een verzoek om dispensatie van een oudere kandidaat, een leraar. Deze had eerder het noviciaat gevolgd bij de missionarissen van de Heilige Familie en kreeg daar een consilium abeundi vanwege 'een zekere zinnelijke gevoeligheid ten opzichte van zijn mede-jongens en zijn mede-novicen.' Na onderzoek was nu gebleken 'dat hij geheel normaal is en volkomen uitgebalanceerd', de 'gevoeligheid' was verdwenen. Een zeer goede kandidaat, meende de provinciaal, die voor dispensatie van zijn 'defect' in aanmerking kwam.[26] Ook een bewaard gebleven dossier met ingewonnen informatie over kandidaten voor het noviciaat (1958-1966) maakt een degelijke indruk. Er werd flink doorgevraagd bij personen (liefst jezuïeten) die de kandidaat kenden, en vaak werden diepgaande psychologische tests afgenomen. Ondanks deze voorzorgen en hoewel de informatie verrassend openhartig kon zijn, was deze vorm van screening toch geen beletsel voor de intrede van kandidaten als SJ1 wiens stukken in het dossier zijn opgenomen en geen enkele aanleiding tot twijfel bieden.[27]

6.1.5.3. Toepassing van normen en regels

Het is natuurlijk de vraag hoe streng de voorschriften werden toegepast wanneer iemand eenmaal was aangenomen. Welke maatregelen waren er bij overtreding van de voorschriften en hoe gemakkelijk was het om iemand weg te zenden? In de aantekeningen bij de constituties (uitgave 2002) is over dat laatste te lezen:

> 'Hoewel iedereen weggestuurd kan worden zoals in de constituties gezegd wordt zullen niettemin sommigen gemakkelijker weggestuurd worden dan anderen. Wie tot het huis van de eerste proeftijd toegelaten zijn, voordat ze met de anderen samenleven, kunnen gemakkelijker dan anderen weggezonden worden, als in die tijd zou blijken dat ze ongeschikt zijn voor de sociëteit.
>
> Op de tweede plaats komen zij die voor de tweede proeftijd in de huizen of colleges verblijven en nog door geen enkele gelofte gebonden zijn, als de ervaring zou uitwijzen dat het niet bijdraagt tot de grotere dienst aan God wanneer zij in de sociëteit blijven.
>
> Op de derde plaats komen zij die zich wel voor zichzelf door geloften te-

genover God verplicht hebben, maar die na afloop van de gebruikelijke proeftijd niet als erkende scholastieken of gevormde coadjutoren van de sociëteit werden toegelaten.
Op de vierde plaats (en hier is nog meer bedachtzaamheid en zijn nog ernstiger redenen vereist) komen de erkende scholastieken.
Op de vijfde plaats (in dit geval zal de moeilijkheid nog groter zijn) komen de gevormde coadjutoren, zowel geestelijke als wereldlijke, als na hun publieke hoewel niet plechtige geloften blijkt dat hun wegzending onvermijdelijk is.
In bepaalde gevallen kunnen zelfs de professen, welke ook hun graad of waardigheid is in de sociëteit, weggestuurd worden, als men van oordeel zou zijn dat zij niet zonder schade aan de sociëteit en aan de dienst van God behouden kunnen worden.
Het volgende kan daar nog aan toegevoegd worden: hoe meer verplichtingen de sociëteit tegenover iemand heeft, omdat hij haar goede diensten bewezen heeft, of hoe meer gaven iemand bezit om de sociëteit te helpen bij de dienst van God, hoe groter de moeilijkheid moet zijn om hem weg te sturen. Omgekeerd kan iemand tegenover wie de sociëteit minder verplichtingen heeft, en die minder geschikt is om haar te helpen bij de dienst van God, gemakkelijker weggestuurd worden.'

Dit zijn algemene normen, die uiteraard ook kunnen slaan op hen die andere geloften dan die van kuisheid hebben overtreden. Wat gebeurde er in de praktijk? Misstappen op seksueel terrein werden in de notulen lange tijd aangeduid als casus tristis of tristissimus.[28] Wanneer alle droevige gevallen worden nagelopen die tussen 1935 en 1960 in de notulen van het provinciaal consult en de correspondentie met Rome aan de orde kwamen en waarbij het overigens meestal niet gaat om misbruik van minderjarigen, maar om relaties met vrouwen en homoseksuele relaties met volwassenen, blijkt inderdaad dat deze rangorde soms wel meetelde en dat novicen, scholastieken en aspirant-broeders gemakkelijker werden heengezonden, maar ook dat paters er niet zelden zonder pardon uit werden gezet. Van de dertig gevallen uit de jaren tussen 1935 en 1960 werden er zeventien heengezonden, dertien konden blijven. Vrijwel alle gevallen werden aan de centrale leiding voorgelegd, ook al omdat het heenzenden in de meeste gevallen niet zonder instemming van de generaal kon plaatsvinden.

Een factor die daarbij sterk kon meespelen was het antwoord op de vraag of de demissie tot publiek schandaal kon leiden en dat was bij gewijde priesters nu eenmaal sneller het geval. Een voorbeeld daarvan was in 1944 de casus tristissimus van SJ2, die in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw novicenmeester en rector van het noviciaat was geweest. Om welke normoverschrij-

ding het hier ging, wordt uit de archivalia niet duidelijk. De generale visitator (de Belgische provinciaal Janssens, die spoedig generaal zou worden) meende dat SJ2 vanwege de ambten die hij bekleed had en zijn actuele positie in de regio (hij was vicerector van de theologische opleiding) niet kon worden heengezonden. Hij moest streng boeten en werd zichtbaar gedegradeerd, maar bleef tot het eind van zijn leven lid.[29] Ook in andere gevallen stond de goede naam van de orde voorop, zoals in dat van SJ3 (1937)[30] en die van de paters SJ4 en SJ5. Milder was men in die jaren ook wel wanneer de indruk bestond dat het om een incident ging of wanneer een betrokkene zelf spontaan bekende. Niettemin toonde de nieuwe provinciaal Kolfschoten zich bereid hard op te treden, ook toen zich een reeks gevallen vlak na elkaar voordeed: 'Mijn bestuur dreigt het begin te worden van een exodus', schreef hij aan assistent Van Gestel in Rome, maar als ze eruit moesten, 'dan gebeurt het'. 'Wij kunnen er eerder minder hebben dan gebrekkigen.'[31] Degenen bij wie het ging om misbruik van minderjarigen en die mochten blijven, werden gewoonlijk overgeplaatst naar functies waar minder kans op bekoring bestond.

6.1.5.4. Waarschuwingen bij visitaties

Dat tot in de jaren zestig de omgang met jongens op de colleges de aandacht van de provinciaal had, blijkt hier en daar uit opmerkingen in de visitatieverslagen.[32] Op het Ignatiuscollege te Amsterdam werd in december 1940 het in acht nemen van de regula tactus voor de scholastieken opnieuw ingescherpt, zowel onderling als ten opzichte van de leerlingen. Waarschijnlijk is hier iets aan de hand geweest, want een jaar later werd dat herhaald met de toevoeging: 'Speciaal bij de omgang met de jongens' en het verbod voor de scholastieken zonder toestemming van de rector leerlingen op hun kamer te ontvangen. Het Willibrorduscollege, in ballingschap te Gulpen, kreeg in 1944 de aansporing dat de regula tactus allen ter harte moest gaan. In december 1952 eiste de provinciaal op het Aloysiuscollege dat ook lichte vergrijpen hiertegen streng moesten worden bestraft. Merkwaardig is dat de visitatie van Katwijk-de Breul in mei 1956, op het hoogtepunt van het hierboven beschreven schandaal, geen enkele verwijzing daarnaar bevat. Twee jaar later zei de provinciaal hier dat de regula tactus beter in acht moest worden genomen, opdat cultuur en levensstijl van het college zodanig zouden zijn als van priesters en religieuzen verwacht mocht worden. Tweemaal werd het aanrakingsverbod ook nog specifiek in herinnering gebracht als het ging om lijfstraffen. Bij de visitatie van het Canisius in februari 1953 liet de provinciaal weten dat dergelijke straffen voor allen verboden waren; wanneer iemand dit gebod overtrad, moest hij zich zelf bij de rector aangeven. In 1956 herhaalde hij dit op het Ignatius. Vermoedelijk zijn concrete gebeurtenissen in meerdere gevallen de reden geweest voor dergelijke aanwijzingen.

6.1.6. Veranderende houding ten opzichte van 'affectieve relaties' en homoseksualiteit

In het kielzog van de grote veranderingen in de katholieke kerk na 1960 en een aantal geruchtmakende uittredingen (waaronder die van oud-provinciaal J. Hermans) raakten de strenge normen op seksueel gebied enigszins in beweging. Zoals ook in andere ordes en congregaties kwam er een interne discussie op gang over wat wordt aangeduid als affectieve relaties. Een echo daarvan horen we in een dossier uit 1986, waarin onder meer een nota van provinciaal G. Brenninkmeijer uit 1986 'over relaties bij nostri',[33] die tot een aangepaste, gemeenschappelijk gedragen nieuwe interpretatie van de gelofte van kuisheid wilde komen. Een stuk met de titel 'Uit de overstenbrieven' meende intussen dat de omvang van het probleem wel meeviel:

'We moeten de zaak dan ook relativeren en zeker niet in paniek raken. Bovendien: er zijn zoveel verschillende relaties, qua intensiviteit, duurzaamheid en bekendheid. Wat de bekendheid betreft: datgene wat niet publiek is, hoeft het ook niet te worden. Maar bij sommige verschijningsvormen mag je terecht je vraagtekens zetten. Ja, er zijn enkele notoire gevallen die scandalum veroorzaken, bijvoorbeeld ten opzichte van de gehuwden. Ons optreden wordt dan ambivalenter en onze naam geschaad. Er komt ergernis en verwarring, ook binnen de groep, waar het vertrouwen wordt geschaad. Met andere woorden de vanzelfsprekende opvatting van medebroeders én van buitenstaanders over onze levensstaat is hiermee in het geding, en dus ook de betrouwbaarheid van het provinciebestuur. Toch zegt iemand daar uitdrukkelijk van: voor mij is die niet in het geding. En ons roepingenwerk wordt ongeloofwaardig. Het is dus een ernstig probleem (als het tenminste over velen gaat), vanwege de samenhang met de orde en de werkzaamheid van het apostolaat. [...] En toch: ook al wekt het wrevel, we moeten terughoudend zijn met ons oordeel omdat het over voortreffelijke mensen gaat.'

Het gaat hier vooral om affectieve (inclusief seksuele) relaties met volwassen vrouwen. 'Helaas', vervolgt het stuk, 'moet je zeggen: wij zijn opgevoed tot slecht omgaan met elkaar; seksueel zijn we onderontwikkeld, het liefhebben is bij ons vervlakt en het relationele er uit geëlimineerd. Zo blijven we zelf buiten schot. Jammer genoeg bestaan er nog weinig diepe relaties onder de Nederlandse jezuïeten zelf. Affectieve jezuïeten: dat is een goede zaak.' Een traditionele interpretatie van de tweede gelofte is niet vanzelfsprekend. Seksualiteit moet positiever gewaardeerd worden. Relaties zijn immers belangrijk voor de uitgroei van de persoonlijkheid. Twee vormen daarvan zijn echter onaanvaardbaar: de huwelijksband en een aperte homoseksuele relatie. Dat laatste was binnen de orde echter een groeiend probleem, zoals blijkt uit een dossier met de titel 'Kwestie homophilie'.[34]

In hetzelfde jaar 1986 (8 februari) schreef zijn Belgische collega M. Rotsaert

aan provinciaal Brenninkmeijer (mogelijk op een verzoek om advies) dat homoseksuele kandidaten volgens aanwijzing van de generaal niet mochten worden aangenomen (bevestiging van een eerder besluit uit 1978). In juni beklaagde Rotsaert zich bij de superior van het bezinningscentrum Om Vuur te Deventer over dit centrum als 'een haard waar men homoseksuele relaties cultiveert'. Volgens consultor H. Bijmans was dit geen speciaal probleem van Deventer. Later in het jaar (26 november 1986) liet Brenninkmeijer de superior opnieuw zijn bezorgdheid weten over het 'roze circuit' in Deventer: 'Mijn heel duidelijke indruk is dat er bij jullie de hele kwestie van relaties en hoe daarmee om te gaan wordt afgeschermd.'

In 1996 bezocht provinciaal H. van Leeuwen een regionale conferentie van provinciaals, waar het onderwerp homoseksualiteit prominent op de agenda stond. In het consult berichtte hij daarover. Volgens een inleider op die bijeenkomst 'komen de problemen met name ná de priesterwijding naar voren. Problemen met zelfaanvaarding. De sociëteit wordt steeds restrictiever om homofielen aan te nemen. Het taboe over dit onderwerp wordt minder, maar het wordt steeds moeilijker om er op een goede manier over te praten.' In het dossier ligt de interessante discussienota die op de conferentie werd besproken.[35] Het stuk stelde vast dat de sociëteit een stijgend homoseksueel karakter begon te vertonen. Velen waren niet alleen 'uit de kast gekomen', maar vormden ook groepen waar een ongezonde, 'schwule' atmosfeer heerste, die op haar beurt weer 'zwakke karakters' aantrok. Volgens de nota was de totale afwijzing van homo's voor opname in de orde niet houdbaar, maar zonder meer toelaten evenmin. Men moest accepteren dat er altijd homoseksuelen onder de leden zouden zijn, maar onthouding was in die gevallen evenzeer het uitgangspunt als bij heteroseksuelen. Men moest vermijden dat de orde op een gemeenschap van homo's ging lijken. Bepaalde zaken waren daarom ontoelaatbaar: homoseksualiteit 'im Umfeld pathologischer Phänomene und Störungen'; openbaar coming out en praktiseren; een specifieke homocultuur uitstralen. Men zou de toelatingscriteria enigszins kunnen aanpassen, maar afwijzen bleef nodig wanneer de homoseksualiteit een begeleidend fenomeen was van pathologische storingen; wanneer iemand zijn geaardheid 'in einer konkreten Beziehung ausleben muss (acting out)' en wanneer bij iemand 'als Ausdruck seiner Homosexualität der eindeutige Hang zu Kindern und Jugendlichen besteht'.

Dat de homoseksuele kleuring van de orde in Nederland ook een steeds groter probleem werd, berichtte provinciaal J. van de Poll aan generaal-overste Kolvenbach in 2005 na een gesprek met de 'former psychologist therapist of the Dutch Province' (P. van Beek). Zij wees erop dat in veel opzichten de discussie over het gebrek aan communicatie binnen de provincie 'has a lot to do with the big amount of homophile oriented Jesuits in the province. (...) One

of the biggest problems in the Society in the Netherlands, specially those who are living in Amsterdam, is the homophile issue. A new provincial has to be conscious about that and has to stay firmly in the Jesuit way of proceeding.'[36]

6.1.7. Misbruik van minderjarigen

Het misbruik van minderjarigen door medebroeders kwam als afzonderlijk probleem vóór de jaren negentig binnen de provinciale leiding nauwelijks ter sprake, althans niet op schrift – ook niet naar aanleiding van de visitaties. De eerste keer dat dat wel gebeurde, was bij de bespreking in 1994 van een discussienota van de Stichting Samenwerking Nederlandse Priester Religieuzen (SNPR) over 'Seksueel misbruik in pastorale relaties'. Bij die gelegenheid merkte consultor P. de Ruiter op dat er duidelijker onderscheid moest worden gemaakt 'in de aard van de relaties (pedofilie of gegroeide seksuele relatie tussen twee volwassenen)'.[37]

In 2002 kwam in het provinciebestuur een discussie tijdens een conferentie van Franstalige provinciaals in Rome aan de orde. Daar was gesproken over 'zaken die we kunnen verwachten rond het sextum', in casu seksueel misbruik van minderjarigen in pastorale relaties. Was de Nederlandse provincie op mogelijke problemen voorbereid? Men dacht van wel. Er bestonden 'formele procedures bij seksueel misbruik' (kennelijk wordt hier op Hulp & Recht gedoeld). Ook werd aan het sextum tijdens de opleiding voldoende aandacht besteed. Een volgende belangrijke vraag was: 'Hoe staat het met het kindermisbruik bij ons? Kunnen we daarover problemen verwachten? Kindermisbruik is een misdrijf en moet dus bij de politie altijd worden aangegeven. In de media in de Verenigde Staten is er een wantrouwen ontstaan tegenover ordes en congregaties. Ten onzent heeft *NRC Handelsblad* pogingen in die richting gedaan.' De conclusie was dat de orde een middenpositie moest innemen: niet toegeven aan de eis van nog strengere regels 'en al diegenen die op welke manier dan ook een relatie hebben gehad, te verwijderen.' Immers, 'over het algemeen mag worden gezegd dat we serieus met deze zaken omgaan. Misschien dat (...) de homoseksueel geaarde jezuïet wat kritischer wordt bekeken dan de heteroseksueel geaarde.' Concrete gevallen werden bij deze gelegenheid niet besproken (of althans niet genotuleerd).[38]

Na het uitbreken van de mediahausse in het voorjaar van 2010 kwam het misbruik van minderjarigen in consult en staf uiteraard aan de orde, voor het eerst op 22 maart 2010. De aanwezigen waren door de publiciteit pijnlijk getroffen. Enkele mogelijke gevallen werden – zonder naam of plaats te noemen – besproken; één dader (SJ1) was van twee gevallen bekend. Volgens *NRC Handelsblad* waren er negen gevallen alleen al op het Canisius, maar de provinciaal wist niet wie dat betrof: 'De meeste daders zijn overleden, de zaken juridisch verjaard, en de internaten al enige decennia gesloten. Feit is dat de meeste

oversten veel minder, tot niets, wisten van wat zich in die jaren heeft afgespeeld, al doet de pers het voorkomen of het algemeen bekend was.' De slachtoffers wilden erkenning, soms financiële genoegdoening. De voorzitter adviseerde af te wachten tot men wist wat er precies was gebeurd: 'Dat heeft ook onze advocaat aangeraden. Het lijkt er overigens op dat er een hetze tegen de Kerk plaatsvindt.'

In de maanden daarna werd in het provinciebestuur gesproken over de contacten met de slachtoffergroep Canisius. Men besloot niet zelf op zoek te gaan naar andere zaken: daarvoor was immers de Onderzoekscommissie ingesteld. Inmiddels werd de zaak-SJ1 verder uitgezocht en stuurde de provinciaal het resultaat van zijn onderzoek toe aan de slachtoffergroep. In opdracht van de generaal-overste werd een onderzoek ingesteld en een lijst van mogelijke plegers werd naar Rome gestuurd (notulen van 16 november 2010 en 5 januari 2011).[39] Deze acht namen zijn door de provinciaal vermeld tijdens zijn gesprek met de Onderzoekscommissie op 24 februari 2011.

6.1.8. Misbruik bij de jezuïeten: feiten en cijfers

Voor het onderzoek naar concrete gevallen van misbruik van minderjarigen bij de jezuïeten zijn twee bronnen met elkaar in verband gebracht: de bij de Onderzoekscommissie binnengekomen meldingen en het beschikbare archiefmateriaal of andere documentatie.

De Onderzoekscommissie beschikt over een alfabetisch overzicht van 25 (mogelijke) plegers. Opgenomen zijn de (aspirant-)leden van de sociëteit van Jezus tegen wie klachten of meldingen wegens misbruik van minderjarigen zijn ingediend bij Hulp & Recht, de of elders (zoals op websites van slachtoffergroepen), of van wie dat misbruik blijkt uit archiefstukken. Daarna worden zes paters en broeders vermeld die zich op grond van aanwijzingen in het archiefmateriaal daaraan mogelijk hebben schuldig gemaakt. In de meldingen en het archief worden in totaal veertig afzonderlijke gevallen beschreven.

Bij de hierna volgende feiten en cijfers moet men rekening houden met grote onzekerheidsmarges. Het blijkt moeilijk absolute of kwantitatieve conclusies te trekken uit het onderzoek van meldingen en archief: de resultaten blijven impressionistisch. Enkele redenen voor de grote onzekerheidsmarges zijn:

- De meldingen zijn soms niet eenduidig over de betrokken personen. In drie gevallen worden geen namen van plegers genoemd en zijn die ook niet uit de bijkomende gegevens af te leiden.
- De aantallen slachtoffers zijn niet altijd duidelijk (vergelijk hierna onder het hoofdje omvang, periode en domein). In diverse meldingen wordt naar andere slachtoffers verwezen.
- Lang niet alle meldingen verschaffen voldoende details. Zo bestaat er vaak

onduidelijkheid over tijdstip, duur en frequentie van het misbruik. Ook over de aard daarvan zijn de meldingen soms vaag of men beperkt zich tot generieke omschrijvingen, zodat het moeilijk kan zijn de ernst van het gebeurde vast te stellen.

- Het belangrijkste probleem is dat van de betrouwbaarheid van de meldingen, die vaak niet aan archiefmateriaal getoetst kunnen worden. Van die betrouwbaarheid wordt uitgegaan, tenzij uit confrontatie met het archiefmateriaal duidelijke inconsistenties naar voren komen die vragen oproepen of correctie nodig maken. Niettemin zou men rekening moeten houden met andere mogelijke fouten of vergissingen.

6.1.9. Feiten en cijfers

Meldingen en melders

– Voor de jezuïeten zijn 29 meldingen van misbruik en 8 gevallen beschreven in het archief onderzocht, die samen 40 afzonderlijke casus vormen. Deze betreffen individuele, al dan niet bekende plegers.
– Van de 40 gevallen staan er 11 op het conto van één pleger, SJ1. Daarbij moet worden aangetekend dat één melding (die van X10) werd ingezonden mede namens 11 andere, niet met naam genoemde leden van de slachtoffergroep Canisius-college, terwijl 5 andere leden van deze groep zelfstandig een melding hebben ingediend. In dit rapport zijn de overige 6 leden van de groep niet als afzonderlijk gevallen opgenomen en meegeteld.
– De gemelde slachtoffers zijn allen mannen.
– De leeftijden van de slachtoffers ten tijde van het gemelde of in het archief opgespoorde misbruik zijn:

6-10 jaar:	1
11-16 jaar:	31
ouder dan 16 jaar:	3
onbekend:	5[40]

Plegers

– De meldingen en archiefgevallen betreffen 25 (aspirant-)leden van de orde der jezuïeten. Drie van hen worden niet met naam genoemd en bleken niet te identificeren.
– Voor vier van de twintig plegers die in meldingen met name of identificeerbaar zijn genoemd, bevat het archief directe documentatie met betrekking tot een beschuldiging van misbruik (SJ6, SJ1, SJ7, SJ4). Voor zes anderen bevat het archief aanwijzingen die het vermoeden van misbruik ondersteunen

(zoals plotselinge overplaatsingen of uitzending naar de missie). In 10 gevallen ontbrak iedere indicatie.
– Het archiefonderzoek leverde 5 niet-gemelde plegers op (SJ8, SJ5, NN 3, SJ9, SJ10). Daarnaast werden 6 niet-gemelde mogelijke plegers geïdentificeerd. Deze zijn als 'twijfelgevallen' toegevoegd.
– Van de 31 (mogelijke) plegers zijn er 20 pater, 5 pater in opleiding en 6 broeder.
– Vijf plegers worden in meer dan één geval genoemd: SJ1 (11); SJ4 (4); SJ11 (3); SJ12 (2); SJ13 (2). Deze vijf bestrijken samen ruim de helft van de beschreven gevallen.

Locaties

COLLEGES EN INTERNATEN:

Canisius-college, Nijmegen (inclusief internaat, gelieerde sportclubs en zeeverkennersgroep)

gemelde casus	23
gemelde plegers[41]	10
niet-gemelde plegers	1 (+ 2 mogelijke)

Aloysius-college, Den Haag

gemelde casus	4
gemelde plegers	4

Maartens-college, Haren/Groningen

gemelde casus	2
gemelde plegers	2

Ignatius-college, Amsterdam

gemelde casus	2
gemelde plegers	1
niet-gemelde plegers	1

Stanislas-college, Delft

gemelde casus	1
gemelde plegers	1

Willibrordus-college (Katwijk-De Breul), Zeist

gemelde casus	1
gemelde plegers	1
niet-gemelde plegers	(1 mogelijke)

Centrum Oriëntatie en Culturele Vorming Jongeren (internaat), Sittard

gemelde casus	1
gemelde plegers	1

Noviciaat Mariëndaal, Grave

gemelde casus	0
gemelde plegers	0

niet-gemelde plegers	2
OVERIGE LOCATIES	
Amsterdam, Parochie De Zaaier	
gemelde casus	1
gemelde plegers	1
Retraitehuis Spaubeek	
gemelde casus	1
gemelde plegers	1
Retraitehuis Venlo	
gemelde casus	0
gemelde plegers	0
niet-gemelde plegers	1
ONBEKENDE LOCATIES	
gemelde casus	0
gemelde plegers	0
niet-gemelde plegers	(3 mogelijke)

– colleges/internaten: 34 gemelde gevallen, 20 gemelde plegers, 4 niet-gemelde plegers, 3 niet-gemelde mogelijke plegers
– overige locaties: 2 gemelde gevallen, 2 gemelde plegers, 1 niet-gemelde pleger, 3 niet-gemelde mogelijke plegers

Omstandigheden en aard van het misbruik[42]

– plaats van het misbruik (voor zover aangegeven):	
kamer van de pleger	19
elders in de instelling	3
buiten de instelling	5
– aard van het misbruik (voor zover aangegeven):	
seksuele avances/hinderlijke belangstelling/intimidatie	4
(wederzijdse) genitale betasting/tegen je oprijden	6
(wederzijdse) masturbatie	6
penetratie (anaal, ook met vingers)	2
(gecombineerd met) mishandeling/slaag	5
onbekend/generiek vermeld/kan (wil) zich niet herinneren	20
– bijzondere relatie tussen pleger en slachtoffer	13
– gebruik van de biecht door pleger	2

Duur en frequentie van het misbruik

– duur van herhaald misbruik	
1 jaar	2
meerdere jaren	12
onbekend	13
– frequentie van het misbruik	
eenmalig	13
herhaalde malen	7
regelmatig	11
onbekend	9

Maatregelen van verantwoordelijken tegen de (mogelijke) pleger[43]

overplaatsing pleger	7
(doen) uittreden	8
onderzoek/behandeling door deskundige	3

Acties jegens slachtoffer[44]

contact met ouders	2 (mogelijk 3)
slachtoffer gehoord	1
klacht niet beantwoord/van de hand gewezen	5
aanbieding excuses	1
schadevergoeding	3

Periodisering van de gevallen[45]

tot 1949	1
1950-1959	16
1960-1969	9
1970-1979	9
1980 en later	5

6.1.10. Evaluatie van de gegevens

Omvang, periode en domein

Het is niet eenvoudig een schatting te maken van het totale aantal personen dat in de periode sinds 1945 lid is geweest van de sociëteit van Jezus in Nederland. In het begin van de jaren zestig telde de Nederlandse provincie meer dan 600 leden en aspiranten, naast een flink contingent in Indonesië. Na de forse uitstroom in de vijftien jaar daarna waren het er eind 1974 nog steeds ruim 450 (372 paters, 27 paters in opleiding en 53 broeders). In het jaar daarop raakte men door uittreden en overlijden achttien leden kwijt.[46] Een schatting van

een totaal van meer dan duizend leden en aspirant-leden tijdens de periode van 1945 tot 2000 lijkt niet overdreven. Het aantal gemelde en opgespoorde (mogelijke) plegers van misbruik bedraagt 31. Het gaat hier dus om een relatief gering percentage van het geheel. Vier vijfde van hen waren paters of paters in opleiding, een vijfde broeders: waarschijnlijk een reële afspiegeling van de getalsverhoudingen.

De afzonderlijke gevallen van misbruik, waarvan er veertig uit meldingen en archief zijn afgeleid, zijn onregelmatig verdeeld over een periode van ruim veertig jaar (1945-1988). Er is sprake van een duidelijke concentratie in de jaren van 1949 tot 1959 (zeventien gevallen), daarna twee decennia met elk negen gevallen en nog vijf tussen 1980 en 1988. Ervan uitgaande dat de meldingen uit de jaren vijftig om voor de hand liggende redenen ondervertegenwoordigd zijn, ligt hier een duidelijk zwaartepunt. Wel moet men rekening houden met het feit dat aan de periode na 1970 mogelijk nog zes gevallen moeten worden toegevoegd (vergelijk hiervoor de opmerking onder het hoofdje meldingen en melders), volgens sommigen nog veel meer.[47] In het verlengde hiervan speelt nog een andere vraag die wel moet worden gesteld, maar die hier niet te beantwoorden is: kan terughoudendheid samenhangend met de sociale herkomst en status van de gemiddelde oud-jezuïetencollegeleerling de oorzaak zijn van een ondervertegenwoordiging van jezuïeten-slachtoffers tijdens de meldingshausse van 2010?

Het domein waarop de meeste meldingen en opgespoorde misbruikgevallen betrekking hebben, is dat van het (middelbaar) onderwijs. De leeftijdsverdeling van de slachtoffers correspondeert daar duidelijk mee: ruim 75 procent van hen (vermoedelijk zelfs 90 procent) valt in de leeftijdscategorie tussen elf en zestien jaar. De zes middelbare scholen, het noviciaat en het kleine eenmans-internaat van pater SJ13 in Sittard nemen samen 34 van de veertig afzonderlijke gevallen voor hun rekening. Het leeuwendeel daarvan (23) heeft betrekking op het grote Canisius-college in Nijmegen (inclusief internaat en de context van sportclubs en zeeverkennersgroep).

Uit het feit dat een flink deel van de meldingen hier betrekking heeft op de periode na sluiting van het internaat, terwijl het andere internaat (Katwijk-De Breul) slechts één melding opleverde, blijkt al dat bij de jezuïeten het internaat geen bijzondere hotspot is. Ten aanzien van het Canisius-college kan bovendien worden gezegd dat de verhoudingen worden vertekend door de kwestie-SJ1 (die voor een deel slechts in de marge van de school speelde) en daarnaast ook door de specifieke publiciteit en de activiteiten van de slachtoffergroep rond het college. Dat kan de reden zijn dat in de meldingen dit college relatief sterk vertegenwoordigd is. Of zijn wellicht de andere colleges ondervertegenwoordigd, zoals de slachtoffergroep Canisius meent? Deze deelt op de site van de Koepel landelijk overleg kerkelijk kindermisbruik (KLOKK)

mee dat 'meerdere jezuïeten zich op meerdere Colleges in meerdere tijdsgewrichten hebben vergrepen aan een veel grótere groep jongens dan aanvankelijk werd vermoed. Erger nog: plegers (onder de jezuïeten) werden straffeloos overgeplaatst met alle gevolgen van dien. Na deze vaststelling (en een matige medewerking van de jezuïetenorde) bleek de noodzaak een meldpunt op te richten. Daarmee kan de omvang van het aangerichte leed in kaart worden gebracht, staan slachtoffers samen sterker en kan er met één mond worden gesproken om verhaal te halen.'[48]

Aard en omstandigheden van het misbruik

Een opvallend aantal van de meldingen is tamelijk zwijgzaam over de concrete aard van het misbruik: in de helft van de gevallen blijft het bij een generieke aanduiding. Schaamte en verdringing kunnen daarbij een rol spelen, ook na zoveel jaren. Dat betekent wel dat het in veel gevallen niet mogelijk is iets te zeggen over de ernst van het gebeurde. Waar dat wel het geval is, zijn de ernstiger vormen van misbruik duidelijk in de minderheid. In vijf gevallen is er sprake van lichamelijke tuchtiging in een misbruikcontext. Opvallend is het hoge aantal gemelde gevallen (dertien), waarin er tussen pleger en slachtoffer een bijzondere vertrouwensrelatie bestaat zoals biechtvader of huisvriend van de ouders, waardoor het misbruik tegelijk een bijzondere schending van vertrouwen betekent. Ook hier speelt de casus van SJ1 een sterke rol, bij wie het scheppen van dergelijke relaties deel uitmaakte van zijn modus operandi. Meerdere plegers bekleedden een leidende functie: rector van de school (SJ12, SJ14, SJ15, SJ16), prefect (opnieuw SJ12, SJ6), internaatsdirecteur (SJ13), vice-superior van een retraitehuis (SJ5). Diverse van de gemelde plegers waren actief op het gebied van sport en verkennerij (SJ4, SJ17, SJ18, SJ1, SJ7, SJ19). Als specifieke plaats van het misbruik wordt in bijna de helft van de gevallen de kamer van de pleger genoemd. Zoals hierboven vermeld was die bij de jezuïeten geen verboden terrein voor jongens, al drongen de algemene regels aan op een 'open deur'. In twee meldingen speelt de biecht een rol. In één daarvan (SJ18) lijkt duidelijk sprake van een crimen sollicitationis.

Maatregelen van verantwoordelijken jegens plegers en slachtoffers

Hiervoor bleek dat de leiding van de jezuïeten vooral vóór 1965 strenge normen hanteerde en in vele gevallen ook streng optrad tegen overtreders van de gelofte van kuisheid en seksuele escapades. Anderzijds werd ook duidelijk dat de zwaarste maatregel (wegzending uit de orde) overeenkomstig de constituties moeilijker werd naarmate de religieuze status van de dader hoger was en zijn verdiensten voor de sociëteit groter. In de meeste gevallen had het daarom de voorkeur dat de dader zelf spontaan om demissie vroeg, waarbij men hem vermoedelijk wel flink onder druk zette. Andere maatregelen, zoals be-

straffing, al dan niet gepaard aan overplaatsing, of deskundige behandeling waren ook mogelijk.

Uitgaande van die gevallen van misbruik van minderjarigen waarvan de provinciale leiding blijkens het archiefonderzoek zeker of vermoedelijk op de hoogte was, ontstaat een wat genuanceerder beeld. Van de elf daders op wie dit betrekking heeft, werden er vier weggezonden: drie broeders en één pater in opleiding.[49] Alle vier deze gevallen spelen tussen 1950 en 1953. De zeven overige gevallen, drie vóór en vier na 1960 betreffen zes paters en één broeder. Van hen werden er zes overgeplaatst,[50] waarvan één (SJ5) na behandeling. Het laatste geval is dat van SJ1, die alleen verplicht in psychotherapie ging en kort daarna op eigen verzoek een parochiële functie kreeg. Voor zover een conclusie op basis van deze geringe aantallen mogelijk is, moet die luiden dat in gevallen van misbruik van minderjarigen de leiding der jezuïeten voor paters lankmoediger was dan voor anderen en dat zij na 1953 niemand meer heeft weggestuurd. Hierbij past nog de opmerking dat het provinciaal bestuur vanaf 1960 ook de centrale leiding in Rome niet meer heeft ingelicht. In meerdere gevallen blijkt trouwens ook dat men de ernst van het gebeurde onderschatte of dacht aan 'incidenten' (vergelijk SJ5, SJ6, SJ1, SJ7, SJ4).

SJ4

SJ4 werd in de jaren veertig leraar aan het Canisius-college te Nijmegen. In zijn periode aan het Canisius-college was SJ4 zeer actief op sportgebied. Hij was in verschillende functies betrokken bij clubs die direct of indirect met het college waren verbonden. Een drietal meldingen heeft hierop betrekking. X11 voetbalde in 1948 of 1949 bij de club 'Union', hij was toen negen à tien jaar. SJ4 nam hem mee naar zijn kamer, zogenaamd voor een sportkeuring. De jongen moest zich uitkleden en de pater speelde enige tijd met zijn geslacht. Later ontdekte hij dat het zijn broer ook was overkomen. X12 meldde zich als twaalf- of dertienjarige voor de cricketclub, geleid door SJ4. Ook hij werd begin jaren vijftig onderzocht en moest ook de pater betasten. Toen hij daarom de club verliet en zich voor het voetbal aanmeldde, bleek SJ4 opnieuw een keuring te willen verrichten. X13, leerling van het Canisius, vertelt dat SJ4 (leraar) bepaalde leerlingen bewust lagere punten gaf, daarvoor lijfstraffen op de blote billen verstrekte en vervolgens 'bijlessen' op zijn kamer aanbood. Hij vermeldt ook de 'sportkeuringen', waarover een slachtoffer thuis vertelde. De betrokken jongens moesten bij de rector komen en SJ4 werd 'van de ene dag op de andere overgeplaatst'. Een vierde melding betreft Amsterdam, waar de pater sinds eind jaren vijftig kapelaan was en waar hij van begin jaren zestig tot begin jaren zeventig actief was in het R.K. Jordaanjeugdwerk. X14 werd van 1966 tot 1970 door SJ4 mis-

bruikt. Hij was toen tien tot veertien jaar en misdienaar. Eenmaal per drie weken kwam hij op SJ4's kamer en werd dan vaak genitaal betast of erger. Dat deed de pater volgens hem ook met andere jongens.
Het persoonsdossier van SJ4 is geschoond en bevat geen documenten voorafgaand aan 1970. Het gebeurde in Amsterdam komt verder in de archieven nergens aan de orde. De affaire aan het Canisius-college wordt echter voldoende duidelijk uit de notulen van het provinciaal consult en de correspondentie met Rome. In het consult van eind maart 1953 werd de casus tristis van de pater besproken. SJ4 had ernstige onvoorzichtigheden begaan. Zijn schuld leek subjectief niet volledig, maar was objectief ernstig, omdat zijn handelwijze leidde tot een schandaal dat de goede naam van het college en de orde bedreigde, aangezien het bij buitenstaanders bekend was geworden. De pater moest volgens een meerderheid van de consultoren onmiddellijk van het college verwijderd worden, ondanks de schade die het huis daarmee opliep. Anderen meenden echter dat daarmee het schandaal nog zou toenemen. Men besloot de zaak voor te leggen aan de generaal-overste. Wegens de 'mindere subjectieve schuld' achtte men een demissie niet aan de orde.
Een brief van enkele dagen later aan de Romeinse assistent Van Gestel verschaft nadere informatie. Hier blijkt dat de zaak al minstens drie maanden eerder was begonnen, eind 1952. SJ4 was toen, aldus provinciaal Kolfschoten, 'enigszins in opspraak (...) geraakt door zijn indecente en ongewone methode van voorlichting'. Hij had die naar eigen zeggen geleerd van een oudere pater, zoals zou blijken uit een bijgevoegde (maar niet aanwezige) brief die de zaken eerlijk beschreef en 'volkomen met de werkelijkheid' overeenstemde. Een jongen vertelde het aan zijn vader, die woedend bij de rector protesteerde: 'Dat is nu al de tweede priester die zich vergooit aan mijn kind.' De rector slaagde erin de vader te sussen. Bij zijn visitatie in januari 1953 gaf de provinciaal SJ4 een flinke uitbrander en een officieel monitum. De hoop dat de kwestie in foro interno zou blijven vervloog toen zich nog vier andere vaders meldden. SJ4's optreden bleek niet tot seksuele voorlichting beperkt, maar er werden andere zaken ontdekt die 'een ongezonde nieuwsgierigheid en een zekere zinnelijkheid verraden'. Zo liet de pater jongens op zijn kamer voetbalbroekjes passen en kwam hij binnen als de jongens douchten 'en bracht hun dan zogenaamd zeep en een handdoek'. En dat alles betrof een man met tweehonderd biechtelingen en zeer gezien in de stad.
Uit de brief blijkt ook een grotere onenigheid onder de consultoren dan de notulen melden. Een van hen stelde voor de vijf ouders te convoceren en uit te leggen dat 'SJ4 nooit de minste homoseksualiteit heeft gewild'. Een ander dacht dat hij wel van het Canisius weg moest, maar best naar een ander

college kon. Van een derde moest hij naar het buitenland, maar hoefde hij de orde niet te verlaten. Een vierde achtte hem niet langer te handhaven en vond dat 'zeker nooit meer de jeugd aan hem mocht worden toevertrouwd'. De provinciaal zag het vooral als een kwestie van scandalum. Zou men hem plotseling overplaatsen, dan 'geven we hem prijs aan de openbare mening', en met hem ook het college. Zo zou men het schandaal groter maken dan het was: het ging om feiten die niet door de beugel konden, maar in foro interno niet zo erg waren. Maar de ouders wilden dat SJ4 verdween. Ging hij naar het buitenland, dan leek het op 'vluchten voor de politie'. Niettemin vond ook de provinciaal dat SJ4 weg moest, ondanks het schandaal voor het college. Men moest immers voldoen aan het vertrouwen dat de ouders in de paters stelden: 'Dat is in de eerste plaats een eis die de sociëteit boven alles moet stellen, ook al wordt daardoor nadeel aan de persoon toegebracht dat zwaarder is dan hij verdient.' Naar het buitenland overplaatsen achtte hij niet zinvol, maar naar een ander college voorlopig ook niet. Het consult achtte het onnodig hem uit de orde te verwijderen; mocht de generaal dit toch eisen, dan zou hij dat besluit 'noodlottig' vinden maar er zich bij neerleggen. Voorlopig was SJ4 al van zijn collegetaken ontheven en waren hem retraites aan religieuzen opgedragen. Bij de brief aan Van Gestel stuurde de provinciaal een officieel verzoek om een beslissing aan de generaal. Per kerende post kwam die beslissing (10 april 1953): SJ4 moest onmiddellijk weg van het Canisius en mocht in de toekomst niet in een ander college of in het jeugdwerk worden ingezet. Uit de stukken bleek immers dat hij wel meende eerlijk te handelen, maar een ernstig gebrek aan oordeel had getoond in zaken 'waarin men niet alleen elk schandaal moet mijden, maar ook uit rechtvaardigheid ten opzichte van de jongens en hun ouders waaraan wij zeer strikt gebonden zijn'. Deze beslissing werd in het volgende consult meegedeeld. SJ4 zou worden overgeplaatst naar een parochie, vermaand worden en een zeer zware 'penitentie' krijgen.

Vond pater SJ4 zijn straf te zwaar? In elk geval werd in het provinciaal consult in augustus 1953 nog eens herhaald dat hij in de Haagse parochie moest blijven en niet meer naar een college mocht gaan. Twee jaar later ging men er echter onder voorbehoud mee akkoord dat hij godsdienstlessen mocht gaan geven aan het Aloysius-college. Vijftien jaar later viel zijn naam opnieuw in de staf (10 november 1970). Hij wilde blijven werken in het jeugdwerk in de Jordaan, de leiding daar was positief 'maar verlangt dat hij meedoet aan pastorale training waartegen SJ4 nogal weerzin heeft'. Het is niet duidelijk of iemand van de betrokkenen op de hoogte was van nieuwe problemen in Amsterdam. Twee jaar daarna werd medegedeeld dat de pater was 'uitgekeken op jongenswerk' en naar Nieuw-Zeeland zou vertrekken: 'Men vindt het heel zinnig.' Daar aangekomen liet hij de provinciaal weten:

'Wel mis ik m'n lieve jongens en de Jordaners. Maar ik troost me met de gedachte dat 't zo beter voor me is' (5 november 1972). Eind 1974 berichtte hij provinciaal J. van Deenen dat hij zich ook aan de andere kant van de wereld bezighield met de organisatie van sport voor elf- tot vijftienjarigen en kampweken voor jongens van elf tot dertien jaar begeleidde; dat bleek ook al uit eerdere brieven. Na zijn terugkeer naar Nederland in 1978 bleek een nieuwe bestemming voor SJ4 niet gemakkelijk te vinden. Bij de overste en leden van de Ignatius-communiteit waar hij werd geplaatst bestond een duidelijke weerstand tegen hem.
Uit het voorgaande blijkt dat de beperkingen die SJ4 in 1953 kreeg opgelegd (niet werkzaam aan of voor colleges en in het jeugdwerk) in de praktijk een tamelijk beperkte looptijd hadden. Of in 1970 iets bekend is geraakt over nieuwe problemen, wordt uit het archief niet duidelijk. Opvallend is wel dat er in dat jaar een nieuwe eis werd gesteld voor zijn verdere medewerking aan het Jordaan-jeugdwerk waarin hij al sinds 1963 meedraaide.*

Aandacht voor de slachtoffers is ook bij de jezuïeten een recent fenomeen. Wanneer we dezelfde elf gevallen vanuit deze optiek bekijken, blijkt dat contacten met de ouders schaars waren en vooral in het teken van damage control stonden (SJ6, SJ1, SJ4). Aanbieding van excuses en schadevergoedingen dateren van na 2000, behalve in het geval van X15, wiens vader een rekening van de psychiater instuurde en betaald kreeg (1967). Uit de meldingen blijkt dat in verschillende gevallen een klacht of mededeling van de hand werd gewezen of een reactie achterwege bleef.

Behandeling van plegers door deskundigen

Uit de archiefstukken komt naar voren dat de orde in voorkomende gevallen na 1945 geregeld een beroep deed op deskundig advies en behandeling. Dat was vanzelfsprekend wanneer het ging om duidelijk psychiatrische gevallen zoals die van de paters SJ20 (1944-1945) en SJ21 (1955).[51] Men maakte ook gebruik van deskundig medisch advies bij het afwegen van maatregelen (vooral bij een demissie), om de seksuele geaardheid en de eventuele geneesbaarheid

* Bronnen: persoonsdossier in ANSI Nijmegen; notulen consult 31 maart, 26 april, 2 augustus1953 (Archief Provincialaat jezuïeten, PA 1659) en 15 mei 1955 (ibidem, PA 1660); notulen staf 10 november 1970, 23 juni en 5 november 1972, 30 januari en 14 augustus 1978 (ibidem, Staf 1970, 1972, 1978-1979); correspondentie provinciaal met generaal-overste en assistent, 1953 (ibidem, PA 1653 en 1655); rapport over bisdom Haarlem; meldingen: X12, X11, X13 en X14.

van de afwijking vast te stellen.[52] Zo schreef provinciaal Kolfschoten in 1951 aan Van Gestel in Rome over een (niet nader omschreven) 'noodlottig feit met een overigens voortreffelijke broeder' op het Canisius, die zijn zonde had 'verheimelijkt', maar zijn biechtvader machtigde er met de provinciaal over te spreken. De broeder vroeg vervolgens demissie aan, maar Kolfschoten vroeg zich af 'of er misschien een neurotische aanleg is' die de zwaarte van de zonde verminderde, en of een psychiater er nog iets aan kon doen. Van Gestel reageerde hierop zeer afwijzend.[53] Het beroep op een neurose lag in deze kring gevoelig, zoals naderhand uit de affaire-Terruwe zou blijken. Enkele jaren later toonde ook Kolfschoten in dit opzicht meer aarzeling, toen de huispsycholoog P. Ellerbeck s.j. een psychoanalytische behandeling aanvroeg voor de begaafde frater SJ22, die leed aan een 'kernneurose'. Knorrig schreef hij aan Van Gestel in Rome: 'Wat dat precies is, zou ik niet kunnen zeggen. Heel dat taaltje van de psychiaters is voor mij hadacadabra.' Bovendien was het duur, maar desnoods wilde hij het een keer proberen. Hopelijk bleef het bij deze ene uitzondering, 'want als het kan dan laat ik deze mensen liever in het noviciaat verdwijnen. Ik ben er zeer zorgvuldig mee om geen neurasthenici in de sociëteit te behouden, en deze mensen komen er blijkbaar hoe langer hoe meer.'[54]

Voorzover de namen van de behandelende medici en deskundigen worden genoemd of die van de instellingen waaraan zij waren verbonden, komen we naast de eigen psycholoog Ellerbeck in de archieven tegen: Prick (Nijmegen), Van der Does de Willebois (Utrecht), Trimbos (Utrecht), Van Baar (Huize Padua in Boekel), De Smet (psychiatrische kliniek te Heiloo) en de psychologe Van Beek, verbonden aan het ITOS te Capelle aan de IJssel. Naast Ellerbeck beschikte de orde later nog over een eigen pastoraal-therapeut in de persoon van E. Lampe s.j. (1928-2006), die na een carrière als luchtmachtaalmoezenier sinds 1988 deze vorm van individuele begeleiding beoefende in samenwerking met het ITOS. Lampe was ook bestuurslid van het Caper; hoewel uit de archieven nergens blijkt dat de jezuïeten in concrete gevallen van de diensten van deze instelling gebruikmaakten, moet dat wel haast het geval zijn geweest.[55]

Het blijkt dat (mogelijke) plegers van misbruik van minderjarigen slechts in enkele gevallen langdurig werden behandeld. Pater SJ20 werd hiervoor al genoemd. Pater SJ5 verbleef in 1959-1960 een aantal maanden in Huize Padua te Boekel; de behandelend psychiater Van Baar was tevens getuige-deskundige bij de behandeling van diens rechtszaak. SJ6 zocht na zijn vrijlating uit de gevangenis in 1967 contact met De Smet te Heiloo voor een onderzoek; het is niet duidelijk of dat in opdracht of op eigen initiatief gebeurde, noch hoelang het duurde. Hetzelfde geldt voor SJ23, die in 1969 in gesprek was met de zenuwarts Van der Does te Utrecht. SJ1 werd na zijn bekentenis eind 1988 onmiddellijk in therapie gestuurd bij Van Beek, een therapie die in 1995 nog voortduurde. Ook aan twee van zijn slachtoffers werd therapie bij haar aange-

boden. Van Beek had overigens bij de Nederlandse jezuïetenprovincie een bijzondere plaats als consulent. Zij was in de jaren 1988-1993 van zeer nabij betrokken bij het functioneren van het bestuur, was geregeld aanwezig bij stafbijeenkomsten en leidde bezinningsconsulten. In 1991 werd in het bestuur voorgesteld haar voor te dragen voor een pauselijke onderscheiding vanwege haar verdiensten voor de provincie.[56]

Zwijgcultuur?

De orde had er uiteraard alle belang bij dat misbruikgevallen zo weinig mogelijk ruchtbaarheid naar buiten zouden krijgen. Opvallend is echter dat er ook binnen de eigen organisatie zo veel mogelijk werd verzwegen. Zelfs in de twee gevallen van gerechtelijke vervolging (SJ5 en SJ6, beide achter gesloten deuren behandeld) slaagde de leiding daar vermoedelijk in door perioden van overspanning voor te wenden en de medebroeders te verbieden er met de betrokkenen over te praten. Of men na interne overplaatsingen ook de plaatselijke oversten onwetend liet, wordt uit het archiefonderzoek niet duidelijk. Vermoedelijk zal men daar het need to know-beginsel hebben toegepast. De interne geheimhouding krijgt tragikomische trekken in het geval van SJ1. Doordat de opeenvolgende verantwoordelijken elkaar niet op de hoogte stelden, kon achteraf de indruk ontstaan dat SJ1's activiteiten wel bekend moesten zijn, terwijl afzonderlijke provinciaals konden menen dat het om incidenten ging. Opvallend is dat na midden jaren zestig de centrale leiding in Rome niet langer werd geïnformeerd. Tot eind jaren zestig werden de gevallen van misbruik in het provinciaal bestuur besproken (maar gewoonlijk zonder naam genotuleerd); uit de bestuursnotulen vóór 2010 krijgt men de indruk dat de zaak-SJ1 in 1988 en 2000-2001 door de provinciaal alleen werd afgehandeld.

SJ1

Nadat in 2010 SJ1 met zijn volledige naam ter sprake was gekomen in artikelen van Joep Dohmen in *NRC Handelsblad* (naderhand overgenomen in zijn boek *Vrome zondaars*) en na contact met de groep slachtoffers van SJ1, besloot de provinciale leiding van de jezuïeten een nader onderzoek in te stellen. Het resultaat daarvan was een gedetailleerde notitie opgesteld door provinciaal J. Bentvelzen s.j. en in 2010 aan de slachtoffergroep doorgegeven. De inhoud van deze notitie is met het archiefmateriaal vergeleken en op een aantal punten van opmerkingen of toelichtingen voorzien tussen teksthaken of in voetnoten. Zij wordt hieronder weergegeven als 1. Onder 2 zijn verdere gegevens uit het archiefmateriaal toegevoegd. De inhoud van de binnengekomen meldingen wordt weergegeven onder 3.

1 Wat is er in de archieven te vinden aangaande de geaardheid en de activiteiten van SJ1? (notitie van provinciaal Bentvelzen)

Levensloop in de SJ
SJ1 is ingetreden in de orde van de jezuïeten op 7 september 1960. Hij was toen bijna 26 jaar, wat in die tijd oud werd gevonden om in te treden. Bovendien schoot zijn vooropleiding tekort. Uit de archieven is niet duidelijk of hij de mulo had en een schriftelijke cursus Handelschool of hbs.[57] In ieder geval werd SJ1 gedurende zijn hele leven door zijn oversten en medebroeders niet beschouwd als een studiehoofd. Daarbij had hij een zwakke gezondheid: hoofdpijn en hernia. Reeds tijdens zijn noviciaat werd hij surveillant op het Canisius College [1961], wat zeer ongebruikelijk was. Het zal wel hebben samengehangen met zijn leeftijd. Hij deed slechts twee jaar filosofie op het Berchmanianum [1962-1964]. Normaal was een cursus van drie jaar, maar voor mensen met beperkte studiecapaciteiten werd dat wel meer verkort. Het betekende wel automatisch dat dergelijke mensen nooit voor bepaalde functies binnen de orde in aanmerking konden komen. Gedurende de filosofiestudie verbleef SJ1 niet met zijn jaargenoten in het Berchmanianum, maar was hij surveillant op het Canisius College. Dat was ongebruikelijk, maar kwam vaker voor. Het toont aan dat men weinig vertrouwen had in de studiecapaciteiten van SJ1, maar wel in zijn capaciteiten voor het collegewerk. Dat blijkt ook uit geschreven getuigenissen.
Na één jaar full-time surveillant geweest te zijn in het externaat van het College [schooljaar 1964/1965] vertrekt SJ1 naar Innsbruck voor zijn theologiestudie.[58] Dat duurt maar twee jaar. Dan keert hij terug naar Nijmegen om zijn studie theologie voort te zetten aan de Universiteit van Nijmegen [1967-1969], terwijl hij tegelijkertijd godsdienstleraar wordt op het College [1967-1972] en aalmoezenier van de verkenners [groep St. Petrus Canisius, sinds 1968].[59] Ook dat was niet gebruikelijk. Van de studie zal namelijk wel niet veel terecht zijn gekomen.

Op 20 april 1968 wordt SJ1 priester gewijd in Amsterdam.[60]
Tot 1972 blijft hij werkzaam als godsdienstleraar en moderator op het College en richt daar de zeeverkennersgroep op.
Van juni 1972 tot juni 1973 verblijft SJ1 in het buitenland, vooral Amerika, voor zijn tertiaat, een periode die bij alle jezuïeten aan het eind van hun opleiding komt, voordat zij worden toegelaten tot de laatste (definitieve) geloften. Meestal vindt dat plaats in het buitenland.
Na het tertiaat werkt hij weer op het College tot midden 1980.
Vanaf eind 1980 tot midden 1986 werkt hij als ziekenhuispastor in het verpleeghuis Kalorama.

Vanaf midden 1986 tot augustus 1987 bereidt SJ1 zich voor op zijn volgende taak. Die periode brengt hij grotendeels door in Amerika.
Vanaf 1988 wordt hij de coördinator van de Gemeenschappen van Geestelijk Leven en de Jesuit European Volunteers, taken waar hij niet om gevraagd heeft en die hij met weinig animo en weinig succes volbrengt.
Zijn laatste taak begint in 1992 als hij pastoor van de Molenstraat wordt, een taak waar hij wel naar heeft verlangd. Niet iedereen was ervan overtuigd dat hij dat zou kunnen, maar gaandeweg schijnt men meer tevreden geworden te zijn. Vanaf juni 1995 ging hij op eigen verzoek naar het Berchmanianum, waar hij overleed op 11 maart 1996.

Seksueel misbruik
Naar aanleiding van het afleggen van de laatste geloften in 1975 zegt de toenmalige rector van het Canisius College: 'Dat hij in de omgang met jonge mensen de tactusregel zorgvuldig moet toepassen. Het kan niet strikt genoeg. Reeds tweemaal heb ik door verstandige mensen mij horen vertellen dat de jongens vinden dat hij zijn handen niet thuis houdt. SJ1 onderschat de overgevoeligheid van paters op dit punt. De mededelingen waren uiteraard weer van het anonieme soort, maar ernstig genoeg, denk ik, om te waarschuwen.' De slotconclusie – na enige andere opmerkingen, vooral over de manier waarop SJ1 met geld omgaat – is echter: 'Verder vind ik dat SJ1 erg veel waardering verdient (en die ook te veel nodig heeft) en zie ik hem graag laatste geloften doen.' De andere informanten zien geen problemen op het gebied van het celibaat: 'Hij is verstandig in de omgang met jongens en meisjes van ons college en heeft een goede naam bij volwassenen' terwijl een ander zegt: 'Heeft een natuurlijk talent om met jong en oud, mannelijk of vrouwelijk om te gaan. Kan blijk geven van 'n spontane en toch voldoende beheerste affectiviteit.'[61]
De provinciale overste schrijft aan de generale overste met het verzoek SJ1 toe te laten tot de laatste geloften: 'Die Informatoren haben einige Sachen gesagt worüber ich mit Pater SJ1 (...) ein langeren Gespräch hatte. Es handelte sich dabei u.a. über die Armut (...) über Nachlässigkeiten in der Observanz der regula tactus (...) und Eifer im weiteren Studium (...) [ich] habe hierüber mit ihm ganz offen gesprochen und ich muss sagen dass dieses Gespräch sehr gut war.'[62]
Achteraf gezien had hier een rood lampje moeten gaan branden. Men heeft zich toen blijkbaar niet voldoende gerealiseerd wat er mis was met de regula tactus, maar met de kennis van nu is het duidelijk dat er door verscheidene jongens hoogstwaarschijnlijk geklaagd moet zijn over wat zich onder de zeeverkenners afspeelde. Toen heeft men die – misschien te vage en zeker anonieme – klachten niet onderkend als wat ze werkelijk waren. 'Zijn han-

den niet thuis kunnen houden' kan in concreto meerdere dingen betekenen.

De informaties die in 1968 waren ingewonnen als voorbereiding op de wijding waren alleen maar positief:
– waardevolle kracht aan wie men wat kan toevertrouwen en die het hem toevertrouwde met toewijding deed. Hij won daarbij de sympathie van heel wat jongens op wie hij grote invloed heeft, ook in religieus en vormend opzicht
– [dat] verzekerde hem (samen met de zorg voor hun kinderen) de sympathie en de medewerking van de ouders en andere mensen in de stad
– in een man die na allerlei leefsituaties op later leeftijd is ingetreden verwacht ik geen moeilijkheden van betekenis in de beleving van de virginitas
– waarschijnlijk meer aanleg voor de omgang met jonge jongens. Het gevaar is dat hij een beetje het type jeugdleider wordt, maar dat wordt voldoende gecompenseerd door een prettige omgang met grote jongens en volwassenen
– telkens sta ik weer verbaasd over het gemak waarmee hij bij jongens, ouders en anderen door de oppervlakte heen tot serieuze levensvragen komt. Dikwijls hoor je van hen hoe ze hem juist daarom waarderen.
Wanneer in 1969 informaties worden ingewonnen of hij geschikt is voor een bestuursfunctie binnen de Orde is iedereen afwijzend, ondanks de lof die hem wordt toegezwaaid:
grote flair om met jongens om te gaan, apostolisch bewogen (...) zeer begaafd t.a.v. human relations, maar toch ook anderzijds affectief en emotioneel zeer kwetsbaar (...) t.a.v. huisgenoten-medebroeders (...) gauw in de put. Bij externi wordt hij terecht hoog aangeslagen vanwege zijn zielzorgelijke bewogenheid en grote inzet; hij kan zeer charmant mensen, speciaal jonge mensen opvangen en inspireren; huisgenoten moeten vaak wat voorzichtig zijn (...) aan stemmingen onderhevig.

Midden 1976 raakt SJ1 overspannen en neemt enige maanden rust op advies van zijn dokter (neuroloog/psychiater).[63] Waarom die periode van rust zich in Florida moest afspelen wordt niet duidelijk. Wat de redenen van zijn overspannenheid zijn ook niet. Kort tevoren had hij – tegen de zin van zijn medebroeders in – gesolliciteerd als rector van het Canisius College. Hij werd niet aangenomen. Was dat een van de redenen? Zelf schrijft hij vanuit Amerika aan de provinciaal: 'Je raakt natuurlijk niet zo maar overspannen (...) ik heb meer mijn glorie gezocht in alles wat ik deed – hoe goed bedoeld ook – dan de Zijne (...) eind van deze week ga ik een weekje naar een retraitehuis om schoon schip te maken.' Niets wijst er in zijn brief op

dat hij hier over zijn pedofilie spreekt, maar wel is duidelijk dat hij niet tevreden is over zichzelf.[64]
Dat zijn anderen ook niet. De overste van het huis in Nijmegen, die in 1964 nog had geschreven niets anders dan lof en graag zo nog twaalf in dozijn, schrijft hem nu een brief waarin hij zeer kritisch is: 'Er zijn maar weinig mensen voor wie jij echt "jezelf" bent. Dat is een algemene klacht zowel van je medebroeders als van de jongere en oudere mensen met wie je veel in contact komt. Je speelt in je doen en laten "een ander", een rol en dat overduidelijk (...) Soms geloof ik dat je jezelf in niet geringe mate overtilt en niet alleen tot nadeel van jezelf. Zit er in de begeleiding van met name de jongeren ook niet veel van dat onwaarachtige, waardoor je je voordoet als de bestudeerde, de speciaal getrainde, de ervarene, die je zelf zoudt willen zijn (en waarvan je zelf ergens wel voelt dat het niet helemaal klopt).' In deze toch zeer negatieve beoordeling klinkt niets door van eventuele pedofiele neigingen; de schrijver van de brief heeft daar blijkbaar geen weet van.[65]
Over de periode van 1988 is in het archief niets anders te vinden dan een opmerking in een brief van de provinciaal aan SJ1 over een nieuwe auto: 'Ik refereer dan zonder woorden aan de gebeurtenissen van de afgelopen tijd. Zou het niet heel belangrijk voor jou zijn (...) om (...) een auto aan te schaffen met een zo laag mogelijk "profiel".'
Dat SJ1 supervisie heeft blijkt uit zijn brief in 1990 aan de vooravond van een langer verblijf in de Verenigde Staten: 'Binnenkort vertrek ik voor geruime tijd naar het buitenland. Dit houdt tevens in dat ik een zekere supervisie met betrekking tot mijn werk en mijzelf zal moeten ontberen. Wanneer je je in een proces van ommekeer bevindt dan is het zaak dat je dit proces nauwkeurig en met grote zorg laat begeleiden. Ik zal mij zeer gerust weten wanneer ik zo op de helft van mijn verblijf elders de mogelijkheid heb om met iemand, die mijn ins en outs kent de voorbije weken te evalueren. Immers we weten maar al te goed hoe onze addertjes in ons lijf er weer kunnen uitspringen (...) uiteindelijk gaat het over mijn behoud en geluk.'[66]
Er wordt toegestaan dat zijn overste, die hem superviseert, hem zal gaan bezoeken, wat ook plaats heeft gevonden.

Wat de gebeurtenissen van 1988 betreft zijn we grotendeels aangewezen op wat de betreffende personen zich nog herinneren en dat is na zoveel jaren niet veel. Wel zijn er enige aantekeningen boven water gekomen die de uitgaande provinciaal eind 1988 heeft gegeven aan de op 1 januari 1989 aantredende provinciaal. Daaruit blijkt dat SJ1 zich in oktober 1988 heeft gemeld bij de provinciaal met de mededeling dat hij ontucht heeft gepleegd met twee zoontjes van de familie X16.[67] De familie X16 zijn bekenden (of buren?) van de familie X17. Begin november heeft Van Deenen, die bekend is met de

familie X17, een gesprek gehad over deze zaak met vader X17, die al op de hoogte was. Eind november heeft Buijs, de overste van SJ1, een gesprek gehad met de familie X16. In december is er nog een gesprek geweest. Op dat moment is er nog geen aangifte gedaan bij de politie, maar het is een optie die wel wordt overwogen door de familie X16. De huisgenoten van SJ1 zijn bewust niet ingelicht, in de hoop dat SJ1 zijn werk zo normaal mogelijk kan voortzetten. Deze aantekeningen zijn niet in het archief terechtgekomen maar in bezit gebleven van de betreffende provinciaal, die ook de inhoud ervan niet aan zijn opvolger heeft doorgegeven.[68]
Wie de tweede persoon is geweest die volgens de familie X16 aan het gesprek heeft deelgenomen kan niet worden achterhaald. Het is volgens recente mondelinge mededeling door de familie X18 aan Van Deenen zeker niet Van Deenen geweest. De toenmalige provinciaal kan zich niet voorstellen dat hij, indien hij aanwezig zou zijn geweest, vervolgens een dergelijk gesprek zou hebben vergeten; er wordt ook niets over gemeld in zijn aantekeningen. Die aantekeningen geven de indruk dat de gesprekken alleen door Buijs zijn gevoerd.
SJ1 werkte in die tijd allang niet meer op het Canisius College. Zijn taak was coördinator van de Gemeenschappen voor Geestelijk Leven en voor de Jesuit European Volunteers. Er is toen naar gestreefd dat SJ1 die taken zou voortzetten, onder begeleiding van zijn overste Buijs en een therapeut.
In de archiefstukken na 1988 is geen enkele vermelding over pedofilie tot aan de melding door de gebroeders X19.

Canisius College
SJ1 heeft vanaf 1961 tot 1980, onderbroken door zijn theologiestudie in Oostenrijk, zijn tertiaat in Amerika en een jaar ziekteverlof gewerkt aan het Canisius College als surveillant aan het externaat, als godsdienstleraar en als moderator.
In 1963 richt hij de zeeverkenners op, in welke kring de meesten van zijn slachtoffers zullen vallen.
Vanaf 1975 oppert hij de mogelijkheid om ander werk te gaan doen: 'Ben ik de laatste maanden sterk met mijn gedachten om in de zeer nabije toekomst ander pastoraal werk te gaan doen. Zo langzamerhand zijn mijn mogelijkheden binnen deze schoolgemeenschap wel uitgeput en voel ik mij steeds meer beneden mijn niveau aan het werk (...) heb ik niet de "ausdauer" om tot mijn vijftigste of nog langer de jeugdleider te zijn.' Zijn gedachten gaan uit naar 'pastor in het Canisiusziekenhuis'.
In 1976 vanuit Amerika: 'In ieder geval wil ik wel uit de routine van: kampen organiseren, ralleys, carnaval e.d. Ik heb dringende behoefte om op een ander niveau bezig te zijn.' In 1979 ziet hij zijn toekomst in 'het aanvaarden

van een pastorale functie binnen de ziekenzorg in Nijmegen'.[69] Dat gebeurt dan eind 1980 als hij pastor wordt in Kalorama.

Amerika

Waarom is SJ1 zo vaak naar de Verenigde Staten gegaan?

De eerste keer, in 1972, heeft een duidelijke aanleiding, namelijk zijn tertiaat. Dit begon en eindigde in München, maar speelde zich verder vooral af in Massachusetts en twee maanden in Tampa, Florida.

In 1976 is hij opnieuw bijna een half jaar in Amerika: Boston, Chicago en weer Tampa. Ditmaal gaat hij naar Amerika in verband met zijn gezondheid. De neuroloog/psychiater had hem drie maanden rust voorgeschreven. Uiteindelijk zijn dat er vijf geworden. Gedurende een heel jaar geeft hij ook geen godsdienstlessen. In 1979 is hij weer voor drie maanden tijdens de zomervakantie in Amerika. Ditmaal voor een training.[70] Ik kan niet meer achterhalen waar die training plaatsvond en zelfs niet of hij inderdaad naar Amerika is gegaan; maar plannen waren er zeker. Van juli 1986 tot juli 1987 was hij in Spanje en Amerika om zich voor te bereiden op zijn nieuwe taak als coördinator Gemeenschappen van Geestelijk Leven, die in Amerika een grote vlucht hadden genomen en als voorbeeld zouden kunnen dienen voor dergelijke gemeenschappen in Nederland. In die periode komt hij ook in Chili en start hij de fundraising voor de Kinderdorpen.

Waarom hij in 1990 weer in Amerika is kan ik niet meer achterhalen. Wel is duidelijk dat hij ook een project voorbereidt in Chili om vijf vrijwilligers naar de Kinderdorpen te sturen in het kader van de Jesuit European Volunteers. Deze vrijwilligers vertrekken in september 1990 en blijven tot juli 1991. In januari bezoekt SJ1 hen en in juli bezoekt hij Tampa weer. Het project met de vrijwilligers loopt niet echt zoals gewenst. In ieder geval zijn de jezuïeten niet meer bereid nog een tweede keer een dergelijk experiment te sponsoren; dit tot teleurstelling van SJ1. Naar eigen zeggen heeft SJ1 ongeveer twintig maal Tampa bezocht. Dat is opmerkelijk, want het was in die tijd zeker niet gebruikelijk voor Nederlandse jezuïeten om naar Amerika te gaan. Het is ook niet duidelijk hoe SJ1 zijn reizen financierde. Van de meeste reizen zijn geen tickets bewaard. Dat betekent hoogstwaarschijnlijk dat ze niet door de orde betaald zijn.[71] Er zijn geen aanwijzingen dat SJ1 op aandringen van zijn oversten naar Amerika ging, eerder het tegendeel. Een voor januari 1989 geplande reis is afgeblazen in verband met het misbruik van eind 1988.

Sinds 1986 gebruikt SJ1 zijn reizen naar Tampa om aan fundraising te doen voor de Kinderdorpen in Chili. Daarover schrijft de provinciaal hem in september 1987:

'Er was nogal wat negatief gevoel bij jouw Fundraisingaktie in Florida voor Chili. Men vond het wel een heel luxe wijze om voor de armen iets te doen. Kon dit niet helemaal door die parochies worden overgenomen. Ik heb verteld dat je dit ook voor jezelf nodig had om bij te tanken. Maar daar werd terecht op geantwoord dat vele collega-medebroeders dat ook wel zouden willen om van de collega-wereldheren maar te zwijgen, maar die kunnen zich dat niet veroorloven of hebben die relaties niet. Ik heb dit echter wél goed gevonden en vind het nóg goed. Wel zou ik het eveneens willen binden aan die periode van twee jaren. Ik zou graag willen dat je er naartoe werkt dat die Aktie over twee jaar los van jou kan draaien. Ons land heeft jouw energie even hard nodig al hebben we andersoortige armen.' Daarop antwoordt SJ1 in november: 'Dat men de fundraisingaktie een luxe wijze vindt om voor de armen iets te doen begrijp ik niet. Waarin ligt de luxe? Heeft men enig idee hoe het werken daar is? (...) Kijk over je grenzen heen en wordt er wijzer van. Ik ben zo gelukkig te kunnen zeggen dat het voor mij iedere keer weer opnieuw een weldaad is op te trekken met vrienden en vriendinnen, binnen en buiten de sociëteit.'
Het is dan ook niet bij die twee jaren gebleven.

Kinderdorpen Chili
In 1990 schrijft SJ1 aan de secretaris van de provinciaal:
'In 1986 bracht ik een bezoek aan een jeugdvriend van mij (...) die directeur is van een kinderdorp even buiten Santiago. Ik ontving een geweldige respons op mijn eerste activiteiten met betrekking tot het inzamelen van gelden voor dit dorp. In de loop der jaren (...) uitgegroeid tot de zorg voor vier stichtingen.'
Het lijkt er op dat SJ1 zich hier verschrijft en dat de activiteiten pas begin 1987 zijn begonnen. Sedert die tijd reist hij vaak – bijna jaarlijks – naar Tampa voor de fundraising en naar Chili om op de besteding van de gelden toe te zien. De onvrede bij de leiding van de Provincie blijft bestaan. Eind december 1992 schrijft SJ1 aan de provinciaal:
'Van Wim Buijs hoorde ik dat je je wat gestoord hebt aan mijn laatste brief, waarin ik melding maak van mijn Chili-reis. Achteraf vind ik het woord "werkvacantie" verkeerd gekozen, omdat het in feite mijn jaarlijkse bezoek aan de Kinderdorpprojecten betreft. Dit jaar ben ik er voor ruim twee maanden geweest om alles op de rails te zetten, zodat ik in de toekomst kan volstaan met een 3-weekse rondreis.' Bij de staf van de Provincie blijft er verbazing: 'Kan dat zomaar? Op dit – cruciale – tijdstip? Hoe zit dat voor de toekomst?' Het cruciale tijdstip dat wordt bedoeld is zijn aantreden als pastoor van de Molenstraatkerk.

Een gesprek met de 'jeugdvriend' C. Handgraaf levert een enigszins ander beeld op. De verhouding met deze directeur van het Kinderdorp was heel wat minder hartelijk dan je bij een jeugdvriend zou denken. Toen SJ1 hem ontmoette in Santiago bestond daar sinds 1979 het huis Aldea de Hermanos, een werk dat was opgezet door Nederlandse missionarissen van de H. Familie en een Canadese broedercongregatie. De bewoners waren kinderen van ouders die door de Staat uit de ouderlijke macht waren ontzet. De Staat plaatste deze jongens in de Aldea en betaalde ook voor hen. De fundraising van SJ1 was voor aanvullende faciliteiten. Uiteraard was dat geld zeer welkom.
De eerste jaren organiseerde SJ1 kampen en reisde hij met enige jongens in een gehuurde auto naar de ouders van de betreffende jongens. Deze ouders werden soms ook geholpen met geld.
Dit project werd in 1988 gestaakt omdat de leiders en hun gezinnen financieel niet meer te vertrouwen waren.
In 1989 werd een soortgelijk project gestart onder de naam Aldea de Amigos. SJ1 kwam daar veel minder en ging ook niet meer met jongens op stap. Wel hield hij zijn bestaande contacten met de families van de jongens van Aldea de Hermanos aan. Zijn bezoeken aan Aldea de Amigos duurden nooit lang en soms wist Handgraaf niet eens dat hij in Chili was.
Of hij met de andere projecten (meisjeshuis Las Floras, meisjeshuis Quillahua, meisjeshuis Hogar San Francisco, meisjeshuis Hogar Teresa Cortes Brown, studenten, busvervoer gehandicapten, huizenbouw voor arme gezinnen et cetera) wel intensiever contact had, is niet bekend.
De directeur van de Aldea Mis Amigos heeft zelf nooit irregulariteiten ontdekt in het gedrag van SJ1 en heeft ook nooit klachten over hem gehoord via anderen.
In 1995 werd de Stichting Kinderdorpen Chili opgericht. Dit gebeurde om meerdere redenen. Een van de redenen was om de fundraising beter te kunnen laten verlopen door ook bij grotere Stichtingen om hulp te kunnen aankloppen. Een andere reden was om meer zicht en greep te krijgen op de gelden die door SJ1 bijeen werden gebracht. Hij overleed spoedig na de oprichting van de Stichting.

Achterhuis
De paters van het Achterhuis probeerden op een nieuwe wijze gestalte te geven aan het leven als communauteit en aan de pastoraal op school. Zij woonden in een apart gedeelte van het patershuis. Begin 1982 verhuisde de communauteit naar een huis in de Pater Brugmanstraat [het Canisiushuis]. Er waren intensieve banden met de ouders van de leerlingen, van wie er niet weinige ook vriendschappelijke banden met de paters aanknoopten. De

paters kwamen bij de ouders thuis en de ouders kwamen bij de paters aan huis. Ook de leerlingen kwamen gemakkelijk en vaak bij de paters. Zondags werd door deze groep de liturgie gevierd, aanvankelijk in de kapel, later in de crypte.
Er zijn geen aanwijzingen dat de leden van de communauteit van het misbruik van SJ1 hebben geweten. Behalve Buijs zijn de andere paters niet ingelicht over het voorval van 1988. In hoeverre Buijs geweten heeft van de gebeurtenissen uit de tijd van de collegejaren van SJ1 kan ik niet meer achterhalen. De provinciale overste heeft alleen geweten van 1988.[72]
Achteraf gezien is het natuurlijk zeer ongelukkig dat de zaak toen niet bij de politie is gemeld. Van Deenen heeft in het programma *Eén Vandaag* uitgelegd wat de redenen van de kant van de jezuïeten geweest kunnen zijn. Hij was in 1988 zelf echter noch overste noch rector van het Canisiuscollege. Beide functies had hij voor die tijd wel bekleed, maar toen was er van deze activiteiten van SJ1 nog niets bekend. Waarom uiteindelijk de ouders van de slachtoffers zelf geen aangifte hebben gedaan is de Onderzoekscommissie onbekend.
Zijn de maatregelen die in 1988 genomen zijn met betrekking tot SJ1 voldoende geweest om te voorkomen dat er later nog meer slachtoffers gevallen zijn? Er zijn de Onderzoekscommissie geen gevallen van na 1988 bekend, maar dat bewijst uiteraard niet veel.

Conclusie
Pater SJ1 heeft lange tijd, zeker tot 1988, de gelegenheid gehad ongemerkt seksueel misbruik te plegen met jongens. Zijn positie als surveillant van het externaat, en later als godsdienstleraar en vooral als moderator en aalmoezenier van de zeeverkenners, maakte dat gemakkelijk. Ook de goede contacten die hij had met de ouders stelden hem daartoe in de gelegenheid. De ouders koesterden geen achterdocht, ook niet als zij zelf leraren waren aan het college. Het is moeilijk voorstelbaar dat – zoals nu door sommigen gezegd wordt – het gedrag van SJ1 algemeen bekend was op school; als dat zo was zouden er geen slachtoffers gevallen zijn onder de zonen van leraren op school. Ook de paters koesterden geen achterdocht.
In 1975 was er een aanleiding om het gedrag van SJ1 kritisch te bekijken; dat is toen onvoldoende gebeurd. De positieve prestaties trokken zo zeer de aandacht dat er onvoldoende gekeken is naar klachten.
In 1988 was het overduidelijk dat SJ1 misbruik had gepleegd. Dat werd toen gezien als een incidentele misstap, te midden van zoveel goeds. Ook door sommige ouders werd later zo geoordeeld als ze hoorden van één geval van onzedelijk betasten. De ware omvang van het misbruik is pas na zijn dood aan het licht gekomen.

Naar de huidige maatstaven hebben de oversten van SJ1 indertijd niet de juiste maatregelen genomen. Hij is niet overgeplaatst naar ander werk of een andere stad, wat duidelijk maakt dat men in 1988 dacht met een incident van doen te hebben. Blijkbaar had men goede hoop dat hij met de juiste begeleiding niet weer opnieuw in de fout zou gaan. Het werk van SJ1 was op dat moment minder gevaarlijk voor een pedofiel, behalve zijn werk onder de zeeverkenners; daar heeft hij zich ook uit teruggetrokken. De slachtoffers van 1988 kwamen overigens niet uit de kring van de zeeverkenners.
Om zijn werk te kunnen doorzetten werd het nodig geacht dat het misbruik niet bekend zou worden. Om die reden is het ook niet aan zijn huisgenoten meegedeeld. Ook de consultoren van de provinciaal werden niet op de hoogte gesteld. Ernstiger is dat de situatie later ook niet werd meegedeeld aan de volgende provinciaal[73]; de enige reden om dat te rechtvaardigen is dat SJ1 bij diens aantreden al zwaar ziek was. De begeleiding van SJ1 berustte in feite bij Buijs, zijn plaatselijke overste, die in 2000 is overleden.

2 Nadere opmerkingen vanuit het archiefmateriaal

De kwestie-SJ1 in 1988
De hierboven geciteerde notitie van provinciaal Brenninkmeijer over het misbruik van twee zoons van de Nijmeegse familie X16 in 1988 bevat nog enkele details die de provinciaal niet in zijn notitie heeft opgenomen. SJ1 was tijdens de zomer met elk van de twee jongens afzonderlijk op vakantie gegaan in zijn kampeerbusje. De broers spraken er in het najaar met elkaar over en vertelden het daarna aan hun ouders. SJ1 kwam dit eind oktober bij Brenninkmeijer melden. Deze noteerde: 'Mijn standpunt: geen verdere verspreiding geven aan de openbaarheid. (...) SJ1 moet per onmiddellijk naar Plony [de therapeute] voor begeleiding en om te zien wat er nu gedaan moet worden.' Op 10 november vertelde SJ1 hem per telefoon: 'Gesprekken met Plony zijn goed, niet leuk, maar wel bevrijdend. Ze vindt mij trots. Ik wil alles alleen doen. De baas zijn. Ik ben toch geweldig. Zoiets kan mij niet overkomen.' Een maand later (8 december) belde SJ1 opnieuw: 'Gesprekken met Plony zijn goed. Wel vernederend. Het zal een hele tijd gaan duren.' De reis naar de Verenigde Staten en Chili ging niet door omdat de therapie niet moest worden onderbroken. In 1995 voerde SJ1 nog steeds gesprekken met Van Beek. Uit de notitie blijkt dat pater Buijs die het contact met de familie X16 onderhield, hun namens de orde therapie bij Van Beek aanbood.
Joep Dohmen brengt deze casus in zijn boek ter sprake (*Vrome zondaars*,

pagina 204). Volgens hem was de zaak in mei 1988 begonnen, toen 'een oud-bestuurslid van de zeeverkenners' zich bij Van Deenen had gemeld wegens misbruik van de zoons van veertien en vijftien jaar tijdens een vakantie. Van Deenen bezwoer de man geen aangifte te doen: het was een incident en maatregelen zouden volgen. 'SJ1 zou therapie krijgen en op 1 juni 1988 stapte hij op als voorzitter van de zeeverkenners.' Het is duidelijk dat de data in beide versies niet overeenkomen; het opstappen per 1 juni kan niet het gevolg zijn geweest van iets dat in de daarop volgende zomervakantie nog moest plaatsvinden en het bekend worden daarvan in oktober. Ook moeten we in Dohmens chronologie veronderstellen dat Van Deenen het gebeurde een half jaar lang bewust voor zijn provinciaal heeft verzwegen. Volgens Dohmen blijkt uit de gang van zaken dat 'de jezuïeten' van de 'pedofiele praktijken' van SJ1 op de hoogte waren, terwijl provinciaal Van Leeuwen in 2001 tegenover de gebroeders X19 had verklaard van niets te weten (en dus loog, wordt de lezer geacht te concluderen). De vraag is: klopt dat?

Wie wist wat?

Tot het jaar 2010 is de kennis van de casus uit 1988 beperkt gebleven tot twee oud-provinciaals (Brenninkmeijer en Van der Grinten), Van Deenen en Buijs. Uit de notulen van het provinciaal bestuur van 3 mei 2010 blijkt dat het gebeurde indertijd door de betrokken provinciaals niet in de staf of het consult is gebracht. Evenmin is over de zaak gecorrespondeerd met het generalaat in Rome. Hetzelfde geldt voor de klacht van de gebroeders X19 tegen SJ1 in 2000-2001 en de afwikkeling daarvan door provinciaal Van Leeuwen en diens opvolger (sinds 31 juli 2001) Van de Poll. De stukken die samenhangen met de klacht ingediend door de gebroeders X19, zijn toen in een gesloten enveloppe bij het persoonsdossier gevoegd met het opschrift: 'Alleen voor PPN [provinciaal]. Vernietigen na 2020'. Van het misbruik van de gebroeders X19 en anderen waren sinds 2000 wel vier leden van de voormalige communiteit aan de Pater Brugmanstraat op de hoogte. Van Leeuwen en Van de Poll op hun beurt waren niet bekend met de affaire uit 1988, die pas duidelijk werd toen Van der Grinten (die weer niet op de hoogte was van de 'onderhandelingen' met de broers X19 in 2000-2001) de notities daarover in april 2010 aan de huidige provinciaal Bentvelzen overhandigde op het ogenblik dat SJ1 met naam en toenaam in de publicaties van Dohmen opdook. De hoge mate van geheimhouding rond SJ1 heeft er dus toe geleid dat slachtoffers achteraf het idee konden krijgen dat de orde al lang op de hoogte was. Duidelijk is ook dat in 1988 SJ1 tegenover Brenninkmeijer, Van Deenen en Buijs uitsluitend heeft bekend wat toch niet meer te ontkennen viel.

De benoeming aan de Molenstraatkerk
Uit de archiefstukken blijkt dat de benoeming van SJ1 tot pastor aan de Nijmeegse Molenstraatkerk minder voorspoedig verliep dan Dohmen suggereert (bladzijde 205). Hij wilde die functie kennelijk graag en drong bij socius J. van Heijst en provinciaal Van der Grinten in juli 1990 aan op duidelijkheid, anders zou hij zich elders gaan oriënteren. Tijdens de visitatie voorjaar 1991 werd genoteerd: 'Is in voor de Molenstraat. Persoonlijk: goede resultaten uit training. Ziet zichzelf een paar jaar in Molenstraat functioneren, daarna superior van Berchmanianum.' Enkele maanden daarna schreef hij aan Van Heijst (28 juni 1991) de indruk te hebben dat de provinciaal hem in het project Molenstraat niet zag zitten; de socius belde hem om hem gerust te stellen en noteerde: 'SJ1 is uiterst bezorgd voor zijn toekomst en zet uit angst vreemde stappen.' Het duurde nog een jaar: pas in juni 1992 stelde de provinciaal zijn aanstelling voor aan monseigneur J. ter Schure, zonder overigens iets van de antecedenten mede te delen. Op 16 juli werd hij officieel benoemd. Door zijn verslechterende lichamelijke, maar ook geestelijke gezondheid bleef zijn actieve aanwezigheid daar van beperkte duur.

De klacht van de gebroeders X19 in 2000-2001 en het vervolg in 2011
De gang van zaken laat zich uit het persoonsdossier als volgt reconstrueren. X19 schreef in mei 2000 een brief aan vier leden van de woongroep Pater Brugmanstraat 1. In die brief noemde hij SJ1 een 'pedofiel' en beschuldigde hem van seksueel misbruik tijdens een reeks van jaren, in het bijzonder van leden van de zeeverkennersgroep. Slachtoffers daarvan waren hijzelf, zijn broer, X20, X21, X22, X23, X24 'en naar ik vrees veel meer'. Met enkelen van hen had hij gesproken. Het misbruik had voor alle betrokkenen en hun naasten veel schade opgeleverd. Tegenover X19 zelf had SJ1 in 1991 het misbruik toegegeven en om vergeving gevraagd. X19 achtte de woongroep, de school (het Canisius-college) en de orde medeverantwoordelijk voor het gebeurde en vroeg om een reactie van de woongroep. Namens de vier aangeschrevenen reageerde C. Swüste SJ op 14 juni. Hij toonde zich geschokt, bezwoer dat noch de leden van de woongroep, noch de leiding van het Canisius of de orde van het gebeurde op de hoogte waren geweest en vroeg zich af wat men voor de slachtoffers kon doen; zij stonden 'met lege handen'. X19 antwoordde in augustus dat hij er verder met de leden van de woongroep over wilde praten. Eind oktober vond een gesprek plaats met Swüste. Daar kon het volgens hem niet bij blijven; vergeven en vergeten was geen optie, daar had SJ1 hem zelf eerder al te goed in gemanipuleerd. De slachtoffers vroegen nu engagement van de kant van de jezuïeten, dat ook de vorm moest hebben van financiële compensatie voor de geleden

schade en de kosten van therapie. 'Bespreek het met elkaar en jullie provinciaal.'

Op 15 januari 2001 vond er een gesprek plaats van provinciaal H. van Leeuwen met de gebroeders X19, waarvan de eerste een notitie maakte. Volgens dit stuk noemden de broers geen namen van andere slachtoffers en zeiden uitsluitend voor zichzelf te spreken. Beiden hadden een therapie ondergaan en 'zouden het als een afronding beschouwen en ook een erkenning van de zijde van de Orde, als deze financieel op zou komen voor de kosten.' Van Leeuwen was bereid 'met zijn adviseurs te overleggen of deze tegemoetkoming mogelijk is'. (Dat overleg vond, althans volgens de notulen, niet in provinciaal consult of staf plaats.) Wel moest zo'n regeling definitief zijn. 'Dat vinden zij alleszins redelijk. Ze zien in dat het verband van andere immateriële schade – hoewel aanwezig – met de gebeurtenissen van zoveel jaren terug moeilijk aantoonbaar is.' De broers waren 'heel tevreden over dit gesprek. Het beantwoordde aan hun verwachtingen.' Aldus de weergave van de provinciaal. In februari ontvingen de broers X19 een 'vaststellingsovereenkomst' waarbij hen ieder een bedrag van 20.000 gulden werd toegezegd 'uit coulance' voor de schade geleden door 'onzedelijke gedragingen van SJ1, in leven priester'. De orde stelde dat zij op geen enkele wijze aansprakelijk was 'voor het handelen en/of nalaten van SJ1', noch gehouden tot enige schadevergoeding. Volgens de overeenkomst deden de begunstigden afstand van alle verdere aanspraken 'jegens de Orde en/of enige andere voor deze gebeurtenissen aansprakelijke derde(n)'. Zij ondertekenden de overeenkomst. X19 reageerde ook nog met een (niet gedateerde) brief aan Van Leeuwen, waarin hij schreef dat de tegemoetkoming en het luisterend oor van de provinciaal voor hem een erkenning waren geweest, hoewel 'in geen enkele verhouding' tot de opgelopen schade, maar '[w]at kunnen we meer doen?' Wel verweet hij nog 'SJ1's directe omgeving' een gebrek aan verantwoordelijkheid en naïviteit. In een mail van 24 maart 2001 gaf Van Leeuwen toe dat verschillende medebroeders indertijd misschien te weinig oplettend en naïef waren geweest, maar hij vond het moeilijk daaruit hun verantwoordelijkheid af te leiden.

Tien jaar later, op 29 januari 2011, kreeg Van Leeuwen een woedende mail van X19, waarin deze zich presenteerde als 'lid van de slachtoffergroep van misbruik door SJ1 aan het Canisius-college in Nijmegen', die 'een zoektocht [was] ingeslagen naar erkenning, genoegdoening en compensatie door uw orde.' Waarom had Van Leeuwen, die na het gesprek in 2001 wist dat er meer slachtoffers waren, geen contact met hen gezocht, zeker na de persberichten sinds april 2010, en geïnformeerd naar hun situatie? 'Mijn leven en dat van velen met mij is totaal kapot gemaakt door SJ1' en 'de schade die wij als slachtoffers hebben ervaren om de geilheid van uw medebroeder

te bevredigen, blijft maar oplopen'. De overeenkomst uit 2001 was maar een heel klein stapje in de goede richting: 'Twintigduizend gulden en dan verder je kop moeten houden is een belediging en ontkenning van mij als mens. Bent u dat met mij eens?' Van Leeuwen herinnerde X19 een week later aan de inhoud en conclusies van het gesprek van tien jaar eerder. Hij had geen contact met anderen opgenomen omdat hij meende dat pas te kunnen doen als zij zichzelf meldden. Bovendien was hij sinds juli 2001 geen provinciaal meer.

Intussen was de affaire al enkele malen onderwerp van gesprek geweest in het provinciaal consult. In mei 2010 kwam de slachtoffergroep ter sprake, die 12 personen vertegenwoordigde. Provinciaal Bentvelzen meldde nu ook de kwestie uit 1988, die eerder onbekend was gebleven. Een maand later stond SJ1 opnieuw op de agenda, na een gesprek van de provinciaal met vertegenwoordigers van de groep. Ook was Bentvelzen begonnen 'met de inventarisatie': gesprekken met alle nog levende oud-provinciaals, enkele andere paters, de rectrix van het Canisius en bestuursleden van de stichting Kinderdorpen Chili. In het persoonsdossier had hij behoudens een vage opmerking niets aangetroffen over 1988. Eind augustus volgde het verslag van een vervolggesprek met de slachtoffergroep; zij ontvingen een rapport waarin 'de ons bekende zaken rond SJ1' op een rij waren gezet (zie 1 hierboven). De provinciaal had de tekst over de jezuïeten van het te verschijnen boek van Dohmen ingezien en becommentarieerd (vermoedelijk niet met veel vrucht). 'Er hebben zich – kennelijk door een advocaat geholpen – nog twee slachtoffers schriftelijk bij prov. gemeld.' In oktober werd gemeld dat de slachtoffergroep een nieuw gesprek wenste, maar in januari 2011 lijkt het contact niet bevredigend te verlopen: men wenste geen contact meer met de provinciaal.[74] Waarschijnlijk moet de boze mail van X19 in deze context worden gelezen.

3 Slachtoffers en meldingen

Er zijn tegen SJ1 bij Hulp & Recht en de Onderzoekscommissie zeven meldingen binnengekomen, die in totaal vermoedelijk negen slachtoffers betreffen. In alfabetische volgorde zijn dat: X28, X20, X25, X26 en X27, X19, X10, X21. Zes van hen behoren tot de slachtoffergroep die eind 2010 twaalf leden telde. X19 noemt verder nog: X22, X23 (suïcide in 1989), en X24. De twee gevallen uit 1988 zijn niet gemeld. Volgens Dohmen (*Vrome zondaars*, pp. 205-206) waren er veel meer slachtoffers. Twaalf van hen wilden niet deelnemen aan de slachtoffergroep. Nog een ander pleegde zelfmoord. Het totale aantal slachtoffers-zeeverkenners schat hij op 'dertig, veertig'.

In diverse gevallen werden plegers (zoals SJ6, SJ1, SJ7) overgeplaatst naar pastorale functies buiten de eigen orde. Op één uitzondering na bevat het archief geen stukken waaruit blijkt dat de nieuwe superieuren van hun antecedenten op de hoogte werden gesteld. Overigens valt niet uit te sluiten dat dit binnen Nederland soms mondeling is gebeurd. De uitzondering deed zich namelijk voor toen voor SJ6 een plaats in Suriname werd gezocht en de bisschop van Paramaribo werd ingelicht, die er niet zwaar aan tilde. De opmerking van bisschop van Roermond Moors om SJ5 'in de toekomst toch nog voor een aan hem geadapteerd dienstwerk als priester in aanmerking te laten komen' (1959) laat zien dat ook de Nederlandse prelaten lankmoedig konden zijn.

Er is geen geval bekend waarin de orde zelf aangifte van misbruik heeft gedaan bij politie of justitie. Pas in 2002 komt in de provinciale leiding het verplichte karakter daarvan ter sprake. Tot in 1988 trachtte men juist de ouders van de slachtoffers van aangifte te laten afzien, zoals in enkele gevallen is gedocumenteerd (SJ4, 1953; SJ1, 1988; mogelijk SJ6, 1966). Uit meldingen en archieven zijn geen gevallen bekend waarin onder invloed van de orde aangiften zijn ingetrokken of is afgezien van vervolging. Wel bestaat in het geval van SJ5 het vermoeden dat het samenvallen van behandelaar en getuige-deskundige voor de rechtbank (in beide gevallen de directeur van Huize Padua dr. Van Baar) niet toevallig was. De poging van de provinciaal om (op diens verzoek) voor SJ6 alsnog een 'verklaring omtrent het gedrag' te krijgen, strandde spoedig. Men weigerde echter te proberen hem zonder die verklaring in Nederland aangesteld te krijgen.

6.2 Salesianen van Don Bosco (s.d.b.)

6.2.1. De congregatie

De congregatie der salesianen van Don Bosco (Società Salesiana di San Giovanni Bosco, afkorting sinds 1945 SDB)[75] werd in 1859 in Turijn opgericht door de geestelijke G. Bosco, inmiddels heilig verklaard. Ze is genoemd naar de Heilige Franciscus van Sales en zoekt haar werkterrein traditioneel in het apostolaat, de opvoeding van en het onderwijs aan de (mannelijke) jeugd, in het bijzonder uit het fabrieks- en landbouwproletariaat. De congregatie had een groot succes en expandeerde snel in het vierde kwart van de negentiende eeuw. Bij het overlijden van de stichter in 1888 telde ze al bijna achthonderd leden verspreid over tien landen. Don Bosco werd opgevolgd door don M. Rua, als tweede generaal-overste (1888-1910). In 1928 waren er ongeveer 10.000 leden, in 1967 niet minder dan 21.500.

In de jaren zestig en zeventig kende de congregatie een heftige interne crisis, voortkomend uit twee factoren: enerzijds de enorme expansie die te wei-

nig gecontroleerd of zelfs controleerbaar was; anderzijds de nieuwe geest in de Kerk sinds het Tweede Vaticaans Concilie, die tot interne conflicten leidde. Tussen 1964 en 1977 raakte men wereldwijd ruim twintig procent van de leden kwijt. In 1977 verklaarde de generaal-overste de congregatie weer in de kern gezond. De salesianen hebben vooral in Italië nog steeds een sterke positie in het kerkelijk leven; dat de huidige tweede man van het Vaticaan, staatssecretaris T. Bertone, een salesiaan is, mag daar een bewijs van zijn.

De enorme expansie van de congregatie is een uniek fenomeen zelfs binnen de vele succesrijke congregaties gesticht in de negentiende eeuw. Diverse factoren speelden hier een rol, om te beginnen het charisma van de oprichter en het enthousiasme van hem en zijn opvolger, voor wie alles mogelijk leek. De congregatie beantwoordde aan een reële vraag naar morele en sociale verheffing van de proletarische jeugd en werd vaak door plaatselijke bisschoppen gevraagd zich ergens te vestigen. Bovendien vormde zij in de onderste lagen van de samenleving het 'katholieke antwoord' op socialisme en communisme. Twee problemen ziet men langdurig optreden: enerzijds de afkomst en opleiding van de religieuzen, die vooral werden geworven in kringen van de eigen pupillen; anderzijds de enorme uitbreiding die leidde tot een gebrek aan evenwicht tussen groei en aanpassing, tussen omvang en authenticiteit.

Organisatie en inrichting van de congregatie zijn in de loop van haar geschiedenis flink veranderd. De oorspronkelijke opzet kende een beperking van de bevoegdheden van de generale overste ten voordele van de plaatselijke bisschop. Daaraan kwam een eind in 1923, toen de constituties aan het nieuwe kerkelijke wetboek werden aangepast en de organisatie meer hiërarchisch en gecentraliseerd werd. De leiding berustte nu bij de generale overste (Rettore Maggiore) en diens raad (Capitolo Maggiore). Daaronder stonden de provinciale oversten (ispettori, inspecteurs) met hun provinciale raad. De lokale oversten (of directeuren, benoemd voor telkens drie jaar) bestuurden de huizen met de huisraad (of huiskapittel). In 1971-1972 vond een voorlopige aanpassing plaats van constituties en regels: de congregatie werd minder hiërarchisch, het bestuur meer gedecentraliseerd.

De salesianen kennen drie soorten leden: priesters, chierici (priesters in opleiding) en lekenbroeders (coadjuteurs), die leven in communiteit. Tussen paters en coadjuteurs bestaat een juridische gelijkheid, hoewel de praktijk wel eens anders was. De vrij lange priesteropleiding was in perioden verdeeld: het aspirandaat (kleinseminarie) van zes jaar, het noviciaat (filosofie) van twee jaar, het triennium (of assistentie) van drie jaar stage in een of enkele van de huizen, gevolgd door vier jaar theologie. De broeders volgden uiteraard een korter traject. Naast paters en broeders kende men nog een soort derde orde van sympathiserende leken, die medewerkers werden genoemd en op allerlei wijze hand- en spandiensten verleenden.

Als belangrijkste organisatievormen voor haar kernactiviteiten kende de congregatie: het jeugdcentrum of Oratorium (opvang, informele vorming en recreatie in een vriendschappelijk en familiaal klimaat); seminaries; scholen en internaten die de jongens moesten opvoeden tot 'goede christenen en eerlijke burgers'; centra voor professionele vorming (landbouw- en technische scholen); en parochies. Tot de staf van de scholen/internaten behoorden de plaatsvervanger van de directeur of prefect (voor materieel beheer en het bewaken van de tucht), de catechist (die onder meer waakte over het zedelijk gedrag der leerlingen) en de studieprefect (verantwoordelijk voor de gang van zaken in de school).

De salesianen onderscheidden zich in de negentiende eeuw door een specifieke en in bepaalde opzichten moderne pedagogiek, met als uitgangspunt dat de opvoeding niet repressief maar preventief moest zijn: het zogeheten 'preventief systeem'. Dit bestaat uit het goed inprenten van voorschriften en reglementen, ondersteund door waakzaam toezicht door religieuzen, die optreden als 'liefhebbende vaders' en raadgevers en op 'zachtmoedige' wijze corrigeren. Elke vorm van lichamelijk en geestelijk geweld of tuchtiging is uit den boze; empathie bereikt meer dan vrees. Als basis van zijn systeem zag Don Bosco de 'pastorale naastenliefde': 'Wie weet dat hij bemind wordt, bemint zelf; wie bemind wordt kan van jongeren alles voor elkaar krijgen.' Daarnaast speelt de religie een grote rol en centraal staat de amorevolezza: Sympathie, menselijke warmte, toewijding, kunnen luisteren. Bij het opvoeden moet echter voldoende rationaliteit meespelen, anders wordt de opvoeder te sterk door emoties gestuurd: hij moet daarom optreden als een verstandig mens en zijn impulsen onderdrukken.

6.2.2. De salesianen in Nederland

Vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw trokken de salesianen roepingen aan uit Nederland.[76] De kandidaten werden opgeleid in Duitsland, België en aanvankelijk vooral in Italië. De Nederlandse C. du Ry van Beest Holle (pater), uit een kapitaalkrachtige familie, vestigde een procuur in Den Haag en zorgde voor een geregelde toeloop van kandidaten, vooral late roepingen, naar Italië. De selectie was echter niet altijd goed en dat had consequenties voor de latere provincie.[77] De eerste salesianen vestigden zich in 1929 in Nederland vanuit België, in de parochie van Lauradorp (Waubach) in de Limburgse oostelijke mijnstreek waar een nieuwe mijnkolonie werd gesticht. Het nieuwe huis had tot doel steun te bieden aan de mijnwerkersjeugd en men verrichtte parochiewerk; later was er ook enige tijd een klein internaat gevestigd. Tot 1937 werden alle Nederlandse salesianen buitenslands opgeleid; in dat jaar kocht de Duitse salesiaanse provincie in Leusden een huis aan voor de vestiging van het klein-seminarie Huize Don Bosco, dat begon met 34 leerlingen

en naderhand door de Nederlandse provincie werd overgenomen. Het seminarie werd tijdens de oorlog voorlopig, in 1945 definitief, verplaatst naar Ugchelen, waar in 1942 een huis voor het noviciaat was aangekocht (Huize Don Rua), en naderhand, in 1959, naar 's-Heerenberg.

De start van de Nederlandse provincie was niet gelukkig. De eerste directeur van Don Rua, pater SDB1, werd in 1942 benoemd tot inspecteur van de salesiaanse huizen in Nederland met de titel van visitator. In 1944 vertrok hij plotseling als gevolg van een schandaal. Don Rua 'balanceert op de rand van de afgrond'. In 1945 volgde een buitengewone visitatie door don Simonetti, novicenmeester van de Engelse provincie; een 'waas van geheimzinnigheid' bleef rond deze visitatie hangen. De jonge pater SDB2 werd directeur van Don Rua; ook hij zou achttien jaar later als gevolg van een schandaal uittreden. In 1946 werd de Nederlandse provincie ingesteld maar onder een Italiaanse provinciaal, A. Bortoluzzi (1946-1961). Na hem waren alle provinciaals Nederlanders.

Jaren	**Provinciale oversten van de salesianen vanaf 1946**
1946-1961	A. Bortoluzzi
1962-1965	J. ter Schure
1965-1969	Q. Muth
1969-1975	J. Raaijmakers
1975-1981	A. van Luyn
1981-1986	N. Meijer
1986-1995	A. Asma
1995-2001	W. Flapper
2001-2005	H. Spronck
2005-2011	H. Spronck (delegaat Belgisch-Nederlandse provincie, in mei 2011 op non-actief gesteld)

Na de Tweede Wereldoorlog kende de provincie een redelijke toeloop van kandidaten, mede als gevolg van een effectief wervingsbeleid. In Leusden kwam een technische school met internaat en er werden huizen geopend in Twello (het Salesianum of filosoficum; hier werd in 1966 een orthopedagogisch internaat gevestigd), Den Haag en Rijswijk (Huize Den Burg met internaat en jeugdcentrum), Assel (landbouwbedrijf en vakantiekampen, vanaf 1964 noviciaat) en Rotterdam (internaat Huize Savio), alsmede de technische school Niek Savio te Amersfoort (externaat). In 1958 verhuisde Don Rua naar 's-Heerenberg. In 1964 werd een huis gesticht in Amsterdam dat plaats bood aan een communiteit die de geestelijke verzorging van de technische scholen in de hoofdstad op zich nam. Al langer bestond hier een niet onomstreden

vorm van jeugdwerk (Jongensstad), gesticht en geleid door pater Du Ry van Beest Holle. De theologische studie voor het priesterschap werd buiten Nederland gedaan, vooral in België. In 1967 werd in Nijmegen het Studiehuis Don Bosco gevestigd voor de universitaire theologische studie; de communiteit hier hield zich ook bezig met het schipperspastoraat. Op diverse plaatsen (zoals Apeldoorn, Amersfoort, Hoogland, Schiedam, Den Haag) ontstonden kleine communiteiten belast met parochiële zielzorg en jeugdwerk. Het provincialaat bevond zich achtereenvolgens in 's-Heerenberg, Den Haag, Amersfoort, Leusden en Soest. Vanaf de jaren zestig had de Nederlandse provincie enige eigen missieactiviteiten in Zuid-Amerika. Ook richtte zij een instituut voor gezinscatechese op. Leden van de congregatie waren ook buiten salesiaans verband actief in verschillende kerkelijke en aanverwante sectoren: parochiewerk, vormingswerk, geestelijke zorg bij de krijgsmacht en katholiek jeugdwerk.

In 1965 telde de congregatie in Nederland 193 leden: 89 paters, 64 broeders en 40 clerici in opleiding. Men behoorde daarmee tot de kleinere religieuze groeperingen en de vooruitzichten waren inmiddels niet meer geweldig, omdat de roepingencrisis zich overal in Nederland deed voelen. Jaarlijks trad een gering en afnemend aantal novicen in, waardoor het eigen filosoficum onder zware druk kwam te staan; dat gold nog sterker voor de broeder-opleiding. Het kleinseminarie in 's-Heerenberg had geen erkende gymnasium-opleiding; voor de laatste twee klassen gingen de leerlingen elders naar school. De aspirant-coadjuteurs verbleven ook op Don Rua, dat in 1971 werd opgeheven.

In de jaren zestig maakten twijfels en moedeloosheid zich van veel salesianen meester. Zij gingen met andere ogen naar hun congregatie kijken. Typerend daarvoor zijn de notities die Muth, directeur in Rijswijk, in 1963 maakte onder de titel *Enige gedachten over de ontwikkeling van het salesiaans werk in Nederland*. Hij was daarover bepaald negatief: 'Ons bescheiden werk, zeer Italiaans en conservatief' miste de aansluiting bij de sterke progressieve stroming onder de Nederlandse katholieken: 'Veel van onze gewoonten en gebruiken zijn voor Nederland onbruikbaar of reeds achterhaald.' Het centralisme uit Turijn leidde in Nederland tot voortdurend schipperen: 'Door gemis aan familiegeest, echte menselijkheid en menselijke waardering ontstaat bij de medebroeders een zeker gevoel van onveiligheid', met als gevolg 'contacten zelfs zeer gevaarlijke buiten de communiteit.'[78] Aanpassingen in de bestuursstructuur en vormen van decentralisatie konden het tij niet meer keren.

Vanaf het midden van de jaren zestig ontstond zo een moeizame situatie, die nog werd versterkt door het groeiend aantal uittredingen van leden en aspirant-leden. Het gevolg was een voortschrijdend inkrimpen van de activiteiten. De internaten – die soms toch al het karakter van opvang voor probleemgevallen hadden gekregen – werden opgeheven, scholen kwamen in leken-

handen. Het aantal parochies bediend door salesianen nam af. Aan de jeugd- en vormingscentra bleef men vasthouden, maar er werden steeds meer leken bij betrokken. In 1998 werd deze situatie geformaliseerd door de oprichting van de zelfstandige stichting Don Bosco Groep Nederland (DBGN). Het samenwerkingsverband tussen deze stichting en de salesianen leidde in 2005 tot de oprichting van Don Bosco Werken Nederland (DBWN). In het bestuur van deze stichting waren congregatie en lekenwerkers gelijkwaardig vertegenwoordigd. In hetzelfde jaar fuseerde de Nederlandse provincie met de provincie België-Noord en werd een delegatie, die per 1 augustus 2011 volledig in de nieuwe provincie is opgegaan. Rond diezelfde tijd wordt de DBGN opgeheven en de DBWN zelfstandig. De congregatie telt op dit moment nog ongeveer veertig à vijftig Nederlandse leden met een gemiddelde leeftijd van boven de zeventig.

6.2.3. Enkele notities over de salesiaanse internaten in Nederland

Het overgrote deel van de meldingen over salesianen heeft betrekking op internaten. Dat waren er zes: Huize Don Rua in Ugchelen en 's-Heerenberg, Huize Don Bosco in Leusden, Huize Savio in Rotterdam, Huize Den Burg in Rijswijk, Lauradorp en Het Wezeveld te Twello. In alle gevallen ontstond er in de loop van de jaren zestig en zeventig door de stijging van de kosten, in combinatie met de terugloop van het beschikbare personeel als gevolg van uittredingen, een situatie die ertoe leidde dat de congregatie deze activiteiten moest afstoten.

- Huize Don Rua werd in 1942 gesticht te Ugchelen als kleinseminarie en juvenaat voor de broedersopleiding. In 1959 verhuisde men naar een groter en beter bewoonbaar gebouw in 's-Heerenberg. Het totale aantal internen nam na de Tweede Wereldoorlog toe van 105 tot ongeveer 160 in 1964, om daarna dramatisch af te nemen – in 1965 waren het er 135.[79] Niet alle kleinseminaristen (115 in 1965) volgden het niet-erkende gymnasium, dat sinds 1963 alleen de klassen één tot en met vier omvatte. De leerlingen van de laatste twee klassen gingen (vanuit het huis te Twello) naar Deventer om een erkend eindexamen te kunnen afleggen. Anderen (achttien in 1965) volgden vanuit 's-Heerenberg de mulo in het dorp of de hbs in Doetinchem. De aspirant-broeders (twintig in 1965) werden in eigen huis opgeleid of gingen elders naar lts of lagere tuinbouwschool. In 1967 werd op het internaat het groepensysteem ingevoerd, waarbij de groepsleider als directe opvoeder optrad. Daarboven stonden de catechist, de prefect, de internaatsleider en de directeur. De verdeling van verantwoordelijkheden over deze functionarissen bij individuele problemen was niet altijd even duidelijk, maar in ernstige morele aangelegenheden bleef de directeur de verantwoordelijke.

In de tweede helft van de jaren zestig kwamen Don Rua en het internaat onder druk te staan. Uit de archiefdocumenten komt groeiende kritiek op het seminarie naar boven. Er was 'egoïsme onder de jongens', gebrek aan goed personeel, te weinig teamgeest en er bestond veel onzekerheid over de toekomst van de seminarieopleiding (1966). In 1968 werden deze klachten herhaald: de groepsleiders waren te jong, slecht voorbereid en niet tegen hun taak opgewassen, er waren leraren die niet deugden voor hun vak.[80]

Het provinciaal bestuur besloot in 1968-1969 door reorganisatie en het aantrekken van nieuw en beter school- en internaatspersoneel te pogen de opleiding sterk te verbeteren: hier moesten 'de beste krachten komen, desnoods met offers van andere huizen'. Er was kritiek op aftredend directeur SDB3 die men zwak achtte 'in de vorming van jonge medebroeders' en die een gebrek aan 'visie op het religieuze leven' had. Er werd een speciale commissie ingesteld die zich over het probleem zou buigen. Een sanatie in radice leek nodig. De nieuwe staf moest de handen vrij hebben, de anderen moesten elders gaan wonen. Bovendien was de vraag: had Don Rua als kaderopleiding toekomst? Het gros van de leerlingen voelde toch al niet meer voor de religieuze staat. Volgens SDB3 zouden er na een strenge selectie hooguit tachtig aspiranten overblijven. In juni 1969 kwam Ter Schure op visitatie. Zijn conclusie was dat een 'radicale zuivering van de jongens' nodig was; het personeel van Don Rua moest 'een voorbeeld zijn voor de jongens van salesiaans leven'.[81] Het mocht allemaal niet baten. Men besloot de opleiding af te bouwen: in 1971 vertrokken de laatste leerlingen en sloot Don Rua zijn deuren.

• Huize Don Bosco te Leusden was van 1937 tot 1945 de eerste vestigingsplaats van het salesiaanse kleinseminarie en werd daarna gedurende een jaar bestemd voor de verdere opleiding. In 1946 werd er een technische school gevestigd met een internaat die zich gestaag uitbreidden. In 1965 waren er 230 interne en 50 externe leerlingen. Leusden was de grootste vestiging van de salesianen: 14 paters en broeders vormden de staf van het internaat, terwijl er 25 bij de school betrokken waren. Na het vertrek van pater SDB27 in 1958 stond het internaat onder de nieuwe directeur S. Wijsman (1958-1964) bekend om zijn familiale atmosfeer en wat lossere reglementatie. Ook in Leusden werd in het midden van de jaren zestig het groepensysteem ingevoerd en ook hier was sprake van personeelsgebrek en gebrekkige vorming van de jonge assistenten, die wel eens sloegen en scholden en wier zedelijkheid voortdurende aandacht vroeg.[82] In de vroege jaren zeventig werd er flink verbouwd en uit een notitie hierover blijkt een verschuiving in de visie op de taak van het internaat: een klimaat van vrijheid en meer frequent contact met het gezin.[83] Ook dit succesvolle internaat kreeg echter geleidelijk te lijden onder de malaise die alle katholieke internaten in Nederland trof: de enorme stijging van het kostgeld en

het daarmee gepaard gaande steeds grotere aandeel in de populatie van probleemgevallen. In 1982 werd het internaat gesloten.

• In Huize Savio te Rotterdam werd in 1957 een pensionaat geopend voor middelbare scholieren die om verschillende redenen niet in gezinsverband konden leven en die elders in de stad schoolgingen. Het was in het bijzonder bestemd voor kinderen van repatrianten uit Indonesië en van ouders die in de West verbleven. Door de afwijkende opzet en doelgroep was het volgens de leiding (in een ongedateerde notitie uit het midden van de jaren zestig) een opener type internaat. Dat had veel voordelen: 'De jongens leven in een natuurlijker omgeving. Hun ontwikkeling verloopt daardoor ook natuurlijker. Dat geldt in het bijzonder voor de seksuele ontwikkeling. Er zijn minder spanningen op dit gebied dan in onze gesloten internaten en veel minder gevaar voor seksuele misgroeiing. Van de kant van de salesianen kan er een makkelijker en spontaner contact met de jongens worden gelegd.'[84] Rond deze tijd verbleven er ongeveer zeventig jongens. De staf bestond uit negen paters en broeders. In 1969 hield een provinciale commissie de toekomstmogelijkheden van het pensionaat tegen het licht en bevond die onvoldoende. Ook in een combinatie met Rijswijk zag men geen heil. Het pensionaat werd in 1970 gesloten.

• In Huize Den Burg (of Den Burcht) te Rijswijk opende de congregatie in 1952 een pensionaat qua opzet en doelgroep vergelijkbaar met Huize Savio in Rotterdam. Hier verbleven in 1965 67 internen die middelbare opleidingen in Den Haag en randgemeenten bezochten. De staf bestond toen uit negen paters en broeders. De provinciale commissie die in 1969 tot sluiting van Rotterdam adviseerde, kwam tot dezelfde conclusie voor Rijswijk. Het pensionaat ging in 1970 dicht.

• In Lauradorp, de oudste vestiging van de salesianen in Nederland, bestond sinds 1930 een parochie, met daaraan verbonden een oratorium (jeugdcentrum). Vermoedelijk in 1951 begon men hier met een kleinschalig pensionaat voor internen die elders hun schoolopleiding kregen. Het was geen groot succes en in 1956 werd het weer gesloten.

• In Twello waren sinds 1947 het noviciaat en de filosofische opleiding van de congregatie gevestigd. In 1966 werd hier het orthopedagogisch internaat 'Het Wezeveld' gesticht waarvan de salesianen de directie voerden. De populatie bestond uit jongens met opvoedkundige moeilijkheden. In de jaren tachtig raakte 'Het Wezeveld' geleidelijk buiten de salesiaanse sfeer, om in 1988 te worden opgenomen in de 'Hoenderloo Groep'.

6.2.4. Regels, richtlijnen en toezicht ten aanzien van seksualiteit en seksueel misbruik bij de salesianen

6.2.4.1. Algemene regels

Op het onderhouden van de deugd der kuisheid, speciaal in de omgang met minderjarigen, legden de voorschriften van de salesianen lange tijd een sterke nadruk. De leiding liet niet na die voorschriften geregeld in te scherpen en de gevolgen van overtreding onder de aandacht te brengen. Rond 1970 treedt een duidelijke cesuur op met aanpassing aan de veranderingen in de buitenwereld.

De constituties, regels en voorschriften van de congregatie, zoals die tot 1971 (dus voor een groot deel van de hier besproken periode) geldig waren, dateerden uit 1923. Zij waren het product van een noodzakelijke aanpassing door de invoering van de Codex Iuris Canonici (1917), maar hielden voor een belangrijk deel vast aan de oorspronkelijke tekst van de stichter Don Bosco. Onder het hoofd 'kuisheid' vinden we enkele relevante en duidelijke voorschriften over de omgang tussen de salesianen en de jongens die aan hun zorgen waren toevertrouwd, en over die tussen de jongens onderling:

– 'In de klas, in de studie, in de recreatie moet de leraar of assistent niet toelaten dat de leerlingen te dicht bij hem komen, hij moet ze niet bij de hand houden of strelen; zich met niemand hunner onder vier ogen ophouden op een afgesloten of afgezonderde plek, zelfs niet om de nodige terechtwijzingen te geven; hij laat hen noch bij eigen aanwezigheid, noch bij afwezigheid in zijn kamer of cel komen. De katechist, de studieprefect, de biechtvader en de leraars die zich ambtshalve met de leerlingen moeten onderhouden, dienen te kunnen beschikken over spreekkamers tot dat doel.'
– 'Het is verboden in de slaapzalen of in de kamers of cellen van anderen binnen te gaan en zich op te houden naast iemand die in bed ligt, tenzij uit noodzaak of plicht.'
– 'Leraars, vakleraars, assistenten moeten personen van onbesproken zeden zijn. Als de pest moeten ze iedere soort bijzondere genegenheid of vriendschap met de leerlingen mijden: laten ze bedenken dat een misstap van één enkeling een opvoedingsinstituut in gevaar kan brengen.'
– 'Met zorg verhoede men zogenoemde bijzondere vriendschappen, het doorgeven van briefjes, handenspel[85], groepsvorming in de recreatie, slechte gesprekken en iedere ongewenste betrekking met personen van buiten.'[86]

De uitwerking van deze regels is terug te vinden in reglementen en aansporingen die de Nederlandse kleinseminaristen te horen kregen. Het 'Reglement voor Huize Don Rua' van ongeveer 1960 geeft als voorschrift onder meer, dat men op de slaapzaal niet op de plaats van een andere jongen mocht komen:

'Denk aan het gezegde: Noli me tangere. Stoei niet en maak ook geen ruzie.' De Patersgang 'moet als een soort "slot" worden beschouwd waar je dus niet moet komen, tenzij voor huiselijke werkzaamheden. Het is niet toegestaan zich via deze gang naar de recreatie- of turnzaal te begeven.' Het is 'verboden in de toiletlokalen te spreken of te stoeien'. Overtredingen golden als een ernstig vergrijp. Bij het begin van het schooljaar werd het reglement voor alle zekerheid ook nog eens voorgelezen (dat gebeurde nog in 1966). Pater Adri Maat, prefect van het internaat, liet de leerlingen bij het begin van het schooljaar 1967/1968 uitdrukkelijk weten: 'De zogeheten "patersgang" alsook de woonruimte van de medebroeders is voor de jongens absoluut verboden. Je gaat niet naar de kamers van de medebroeders.'[87]

Dergelijke voorschriften en verboden suggereren veel, maar steeds zonder iets bij de naam te noemen. Volgens P. van Sterkenburg (oud-leraar Nederlands op Don Rua) bleef het bij 'vage waarschuwingen' en werd bijvoorbeeld over de gevreesde particuliere vriendschap 'eigenlijk uitsluitend ontwijkend of helemaal niet gesproken. (...) nooit hebben wij oversten echter openlijk horen verklaren dat met die vriendschappen homo-erotische relaties tussen jongens en jonge mannen bedoeld werden. Op dat woord rustte toen natuurlijk nog een levensgroot taboe. (...) In de jaren waarover wij schrijven waren vrome katholieke jongeren én ouderen, maar ook de salesiaanse oversten bovendien onwetend op het gebied van de seksualiteit'. Wie betrapt werd kreeg in het openbaar 'tien min' en werd gewoonlijk verwijderd van het seminarie.[88]

Rond 1970 veranderde er het nodige in de voorschriften. In 1971-1972 werden constituties en reglementen herzien en aan de tijd aangepast. Onder het hoofd 'Kuisheid' (bladzijde 45-47) ontbreken nu specifieke voorschriften over de omgang met 'de jongens'. Er wordt gesproken over 'jonge mensen' en de kuisheid wordt als een positieve deugd geschetst, waarvoor men echter over een 'behoorlijk psychisch en emotioneel evenwicht' moet beschikken; wie dat niet heeft, kan beter niet intreden (artikel 77).[89]

6.2.4.2. Selectiecriteria

Enkele documenten in het archief laten zien hoe de kuisheidsvoorschriften hun vertaling kregen in de selectiecriteria bij toelating tot de congregatie. Een ongedateerd Latijns typoscript uit de jaren vijftig, met notities van provinciaal Bortoluzzi, bevat specifieke voorschriften, bestemd voor de biechtvaders, ten aanzien van personen die men op zedelijke gronden moest weren of wegzenden uit de congregatie.[90] Deze voorschriften maken duidelijk onderscheid tussen klein- en grootseminarie.

Van het kleinseminarie worden verwijderd of geweerd personen die:
– sinds hun veertiende jaar, al is het maar één keer, gezondigd hebben met een andere persoon, tenzij ze duidelijk zijn 'verleid';

– al vóór hun veertiende jaar onkuisheid bedreven met iemand anders, tenzij dat maar een enkele keer is gebeurd. Dat laatste geldt niet in geval van 'sodomie' op welke leeftijd dan ook, aangezien 'de invloed daarvan op de mens diepgaand is en er een grote kans bestaat op terugval in de perverse gewoonte';
– regelmatig masturberen tijdens hun verblijf op het kleinseminarie;
– herhaaldelijk 'onzuivere aanrakingen' met andere personen ofwel zelf hebben gedaan, ofwel daartoe hebben uitgenodigd, vooral als dat op het seminarie gebeurt (dergelijke personen moeten op staande voet worden weggestuurd in geval van 'schandaal en vanwege het gevaar voor de besmetting van andere leerlingen');
– tijdens hun seminarietijd achter de meisjes aanlopen, ook al begaan ze geen zware zonden, tenzij ze blijk geven van een oprechte 'bekering';
– lijden onder een heftige neiging tot het 'vitium impurum' (masturbatie), zoals kan worden afgeleid uit voortdurend in de fout terugvallen, of tot 'perverse vriendschappen, onnatuurlijke handelingen' en dergelijke, wanneer dit door medisch onderzoek wordt vastgesteld.

Van het grootseminarie moet men personen weren of verwijderen die:
– steeds terugvallen in 'sensuele of particuliere vriendschappen': immers, bij afwezigheid van een natuurlijk object (de vrouw) richt dat zich op mannen;
– in de vakantie de omgang zoeken van vrouwen, zelfs vrome, of 'sensuele' boeken lezen;
– geregeld masturberen (hoe dichter bij priesterwijding, hoe strenger te beoordelen).

Van de priesterwijding moeten worden afgehouden personen van wie men voorziet dat ze in fouten zullen vervallen, vooral als publiek schandaal te vrezen is. Daarbij moet men bedenken dat niet de jeugd de gevaarlijkste tijd is, maar de volwassenheid, dertig of veertig jaar. Door de wijding immers verdwijnen gevaarlijke karaktertrekken of perverse neigingen niet. Soms kan in de beschermde omgeving van het seminarie de zaak nog onder controle blijven, maar eenmaal in de wereld gaat het mis of blijkt de onthouding te veel inspanning te vergen. Beter een vrome en goede huisvader dan een lauwe en miserabele priester. Bij twijfel moet de biechtvader naar de strenge kant overhellen.

In de jaren vijftig onderschreef Bortoluzzi nog eens de strenge opvatting van Don Bosco dat men nooit een aspirant mocht accepteren die elders wegens immoreel gedrag was heengezonden, ook niet in twijfelgevallen. Hij paste dat zonder meer toe bij een (door verschillende geestelijken ondersteunde) aanvraag van een aspirant-novice die in 1944 van het kleinseminarie Hageveld

was gestuurd voor één overtreding.[91] Voor een streng toelatingsbeleid bestonden volgens de centrale leiding goede redenen: er moest in Nederland een betrouwbaar fundament worden gelegd.[92] In een circulaire van najaar 1954 eiste R. Ziggiottide (generaal-overste) nadrukkelijk grote gestrengheid bij de keuze van de aspiranten, de toelating tot het noviciaat en de definitieve opname in de congregatie: men moest iedereen weigeren die blijk gaf tegen de deugd der kuisheid gehandeld te hebben, want 'elke zwakheid van de kant van de verantwoordelijke oversten kan fatale gevolgen hebben voor onze congregatie'.[93]

De criteria en normen voor toelating tot de congregatie werden in 1976 in aangepaste vorm uitgewerkt in een document van het generalaat.[94] Ook dit stuk bewoog zich vrijwel uitsluitend op seksueel terrein. De kandidaat voor het noviciaat moet 'weten om te gaan met volwassenen (mannen en vrouwen), en met jongens' en beschikken over 'seksuele en affectieve rijpheid; zichzelf seksueel in de hand hebben'. Negatieve kenmerken zijn onder meer 'overdreven affectieve gehechtheid; op het terrein van de seksualiteit: bang zijn voor de vrouw, minachting voor wat met seksualiteit verband houdt of, wat meer voorkomt, idealisering van de vrouw en het huwelijk'; daarnaast ook: indien men elders is weggestuurd; frequente masturbatie; 'psychische afwijkingen op seksueel terrein'; de kandidaat is 'hyperscrupuleus' of heeft een 'obsessieve instelling'; en afzonderlijk nog: 'Als iemand na het begin van zijn puberteit heeft gezondigd met een man of vrouw en vooral met iemand uit de geestelijke stand.'

Het document waarschuwt ervoor 'al te vergevingsgezind te zijn. Niet alles verontschuldigen. Niet te veel erop vertrouwen dat het in de toekomst wel beter zal gaan. In de meeste gevallen gebeurt het tegenovergestelde.' Deze realistische visie heeft men ook op kandidaten die formeel geen probleem vormen 'maar die toch een ziekelijke of abnormale seksuele aanleg hebben, vooral als ze seksueel overgevoelig zijn ofwel van nature erotisch aangelegd'. Ten slotte dient men ook bijzonder goed te letten op 'neurotici en psychopathen'. In twijfelgevallen wordt onderzoek door een 'ervaren, katholieke, verstandige psychiater' aanbevolen.

Overigens blijkt uit een enkel geval dat in het archief is gedocumenteerd, dat de provinciale leiding in de jaren negentig gevoeliger was geworden voor de risico's van sommige kandidaat-leden. Een novice met overduidelijk pedofiele gevoelens werd in 1994 door provinciaal A. Asma met zachte drang naar buiten gewerkt.[95]

6.2.4.3. Maatregelen bij overtreding van de voorschriften

Bij de salesianen werd de zedelijke lat hoog gelegd, vooral ten aanzien van homoseksualiteit en de omgang met jongens. Toch is ook duidelijk dat ze niet

voor iedereen even hoog lag. De gestrengheid lijkt minder naarmate men verder in de congregatie was gekomen, overeenkomstig de voorschriften van het canoniek recht. 'Publiek schandaal' echter gold altijd als een verzwarende factor. Wat de sancties en maatregelen betreft: zoals elders in de Rooms-Katholieke Kerk gebruikelijk, keek men ook hier niet veel verder dan de kerk- of kloosterdeur. Over enige zorg voor de slachtoffers wordt nauwelijks iets gezegd. Voor zichzelf noteerde provinciaal Bortoluzzi in 1949 schematisch wat er volgens de bestaande voorschriften moest gebeuren bij overtredingen, in het bijzonder wanneer een medebroeder werd betrapt op een inbreuk op de kuisheid cum victima (met een slachtoffer) of deze bekende.[96]

Hij onderscheidde hier drie niveaus, die laten zien dat de religieuze status van een dader binnen de congregatie veel verschil kon maken. Ging het om iemand die slechts de tijdelijke geloften had afgelegd en was het gebeurde alleen bekend aan het slachtoffer, de directeur, de biechtvader of de provinciaal, dan moest men de dader overplaatsen naar een ander huis, zodat ook het slachtoffer de ernst van de overtreding zou begrijpen. Was het gebeurde publiek bekend geraakt, dan restte alleen onmiddellijk ontslag uit de congregatie. Wanneer de medebroeder al eeuwige geloften had afgelegd, moest hij worden heengezonden en zijn terugplaatsing ad seculum aangevraagd. In geval van een priester die een (publiek) schandaal veroorzaakte, moest deze volgens canonieke voorschriften eerst worden terechtgewezen. Ging het daarna weer mis, dan volgden met tussenpozen drie vermaningen. Als dat niet hielp, moest het canoniek proces worden geopend en de dader na veroordeling uit de congregatie worden gestoten.

Specifieke regels ten aanzien van het misbruik van minderjarigen kwamen er pas nadat deze kwestie elders, speciaal in de Verenigde Staten, in de openbaarheid was gekomen en veel opschudding had verwekt. Enige tijd nadat hierover twee pauselijke documenten waren gepubliceerd in het voorjaar van 2002, P. Chávez (algemeen-overste) een notitie met richtlijnen aan alle provinciaals over dit onderwerp.[97] Aangezien diverse medebroeders waren beschuldigd van misbruik in een meer of minder ver verwijderd verleden, wees Chávez erop dat de congregatie door haar specifieke missie onder de jeugd in 'delicate situaties' terecht kon komen en gaf aanwijzingen over de manier waarop men met gevallen van misbruik moest omgaan. Allereerst moesten er deskundige commissies worden ingesteld om dergelijke affaires te begeleiden en de provinciaals bij te staan. Vervolgens moest alles met de grootste transparantie en in overeenstemming met de plaatselijke strafwetten en overheid worden afgewikkeld. De provinciaal moest aangeklaagden van hun functie ontheffen, voor hen zo nodig de suspensio a divinis aanvragen, hen in geen geval overplaatsen en hij moest contact zoeken met de slachtoffers.

Als reactie hierop stelde de Nederlandse provinciaal Spronck aan L. van

Looy (plaatsvervangend generaal-overste) voor geen eigen commissie in te stellen, maar aan te sluiten bij de procedure via Hulp & Recht die de Bisschoppenconferentie en de KNR hadden ingesteld. Van Looy reageerde positief: 'Indien het zou voorkomen, wat echt niet te hopen is, zal je wellicht een oogje in 't zeil moeten houden om te zien of alles naar 't beste vermogen verloopt.' Uit dit laatste zou men overigens mogen afleiden dat het centraal bestuur van de congregatie in 2002 niet direct op de hoogte was van mogelijke aanklachten tegen de salesianen.

6.2.4.4. Vermaningen van de centrale leiding

Vanuit de leiding van de congregatie in Turijn werden de Nederlandse salesianen geregeld herinnerd aan de strenge voorschriften op het terrein van de kuisheid. Al in 1938 wees de algemeen-overste pater SDB1, directeur van de eerste vestiging in het Limburgse Lauradorp, op de noodzaak tot voorzichtigheid in dit opzicht.[98] Aan het einde van zijn geruchtmakende visitatie van Don Rua te Ugchelen in 1945 zei Don Simonetti (visitator) in een toespraak tot de communiteit: 'Heiligheid is reinheid. De jonge medebroeders zou ik willen herinneren aan het grote gevaar voor de reinheid in het salesiaanse leven, namelijk de particuliere vriendschap. Vlucht ze als de pest, zegt onze Heilige Stichter.'[99]

Ging het toch mis dan moest men hard ingrijpen, aldus R. Ziggiotti (generaal-overste) bij zijn bezoek aan Nederland in 1954: 'Mochten er verhoudingen bestaan tussen medebroeders en jongens die niet deugen, dan moet men onverbiddelijk zijn. Eventueel direct overplaatsen. Mochten er erge dingen voorgekomen zijn, dan moet men zonder dralen zeggen dat ze zich verwijderen. We kunnen ze niet meer als religieus beschouwen, dus weg ermee. Alles moet natuurlijk direct aan de inspecteur geschreven worden.'[100] Hij herhaalde dit in zijn eerder geciteerde circulaire uit oktober 1954, met de aanbeveling de desbetreffende documenten goed te bewaren en in gecompliceerde gevallen overleg te plegen met de centrale leiding. Dat een zachte benadering niet op haar plaats was, liet ook het Heilig Officie in de jaren vijftig weten in het kader van de affaire-Terruwe. De internuntius stuurde de monita over de behandeling der 'psychoneurose' in 1957 nog eens aan alle provinciaals toe, aangezien men in Rome meende dat de waakzaamheid in dit opzicht niet in alle 'religieuze families' voldoende was. Bortoluzzi las de documenten persoonlijk in alle communiteiten voor en liet de aanwezige paters een kopie voor onderwerping ondertekenen.[101]

De plaatsvervangend generaal-overste Don A. Fedrigotti gaf in 1960 te 's-Heerenberg opnieuw gedetailleerde voorschriften. De jongens moesten zo snel mogelijk lange broeken dragen; de directeur 'mag niet toelaten dat iemand, wie dan ook, jongens op zijn eigen kamer ontvangt. En wie niet wil ge-

hoorzamen kan hij zelfs met een suspensio a divinis bedreigen. De deuren van de lokalen waar men jongens ontvangt moeten van doorzichtig glas zijn voorzien.'[102]

Seksualiteit was in salesiaanse kring een hot item waarop obsessief werd gehamerd met een opvallende aandacht voor homoseksualiteit en homo-erotische relaties. Men was als de dood voor het intreden van 'afwijkende' medebroeders en trachtte door gedetailleerde voorschriften 'verkeerde relaties' tussen de pupillen onderling en tussen opvoeders en pupillen te voorkomen. Nergens blijkt echter dat men tot aan het begin van deze eeuw de strafrechtelijke gevolgen van dergelijke vormen van misbruik zelfs maar in overweging nam.

6.2.4.5. Aanwijzingen en waarschuwingen binnen de provincie

Binnen de provincie bestond een duidelijk bewustzijn van de 'gevaren' die de omgang van de medebroeders met jonge jongens en de omgang tussen de jongens onderling met zich kon meebrengen. In de doorgenomen archiefbestanden zijn echter weinig algemene aanwijzingen in de vorm van circulaires en dergelijke daarover aangetroffen, met één uitzondering. De eerste circulaire van de nieuwe Italiaanse provinciaal A. Bortoluzzi (1946), kennelijk geïnstrueerd van hogerhand, ging uitvoerig in op de gewenste 'heilige zuiverheid' en het handhaven van de voorschriften die haar bevorderden, speciaal in de omgang met jongens. 'De jongens werden nog al gemakkelijk toegelaten in de kamers van de Oversten',[103] maar volgens het voorschrift van de algemeen-overste mocht 'alleen de directeur (...) de jongens op zijn kamer ontvangen; de anderen kunnen met hen op de speelplaats spreken en de biechtvaders ontvangen niemand buiten de biechtstoel (...) Ontvangen we vooral geen jongens op de slaapkamers', maar alleen in 'een klas, spreekkamer of speelplaats'.[104]

Over dergelijke zaken werd ook zelden als zodanig gesproken in de vergaderingen van het provinciaal bestuur en wanneer dat gebeurde werd het zelden genotuleerd. Dat de leiding alert was blijkt echter tot in de jaren 1960 uit de aanwijzingen die de provinciaal overste gaf bij gelegenheid van zijn periodieke visitaties (inspecties) van de afzonderlijke vestigingen. De verslagen spreken vaak duidelijke taal en in sommige gevallen moeten we wel veronderstellen dat er een concrete aanleiding was, waarover verder weinig werd gezegd. Ook de lokale overheden waren waakzaam, zoals nu en dan blijkt uit de huiskronieken en de notulen van huiskapittels (die meestal ook niet erg scheutig zijn met relevante informatie).

Bij een visitatie bezocht de provinciaal de huizen en inspecteerde de materiële en geestelijke toestand. Hij sprak met de afzonderlijke medebroeders en beëindigde het bezoek met algemene opmerkingen en aansporingen. De directheid daarvan neemt vanaf midden jaren zestig af, om daarna volledig te

verdwijnen. Aanvankelijk is nog klare taal te horen. Simonetti (visitator) verzekerde zijn toehoorders te Ugchelen in november 1945 dat zijn Engelse novicen voor hen zouden bidden 'dat er in huis geen enkele doodzonde mag gebeuren; we allen de zuiverheid mogen bewaren; en onder ons geen slechte makkers zijn die de geest bederven.'[105] Bortoluzzi, provinciaal, hield de communiteit voor dat men zich ervoor moest hoeden jongens met 'overmatige tederheid' te benaderen (1947); bijzondere aandacht voor bepaalde jongens diende altijd vermeden. Hij moet daarbij concrete gevallen voor ogen hebben gehad, want in zijn toespraak concludeerde hij: 'Ik vind dat u hard gewerkt heeft en succes heeft gehad. Als de jongens kunnen zeggen: geneesheer genees u zelf, dan is het mis. Daarom: geen particuliere vriendschap en gebed vervolmaken.' (1950) En de jongens mochten niet te veel twee aan twee rondlopen (1953).[106] Vergelijkbare opmerkingen kregen de medebroeders te horen over het kleine internaat in Lauradorp, waar de jongens veel te gemakkelijk op de kamers van de paters kwamen: dat kon tot ernstige problemen leiden. Hun leeftijd noopte toch al tot grote voorzichtigheid in de omgang: niet met de handen aanraken! (1951).[107] In Leusden werd gewaarschuwd voor het gebruik van de hoogtezon, die de bedienende medebroeder aan verdenkingen en praatjes kon blootstellen. Het accent lag hier op de onderlinge omgang van de internen: het toezicht moest verscherpt om 'particuliere vriendschappen' te voorkomen (de angst daarvoor zat diep), een familiale atmosfeer was goed, maar steeds binnen de grenzen van de noodzakelijke discipline; 'schandaleuze gevallen' moesten tijdig verwijderd worden.[108] Bortoluzzi's opvolger Ter Schure had eveneens aandacht voor de relaties tussen de religieuzen en de jongens: er waren 'grenzen aan vertrouwelijkheid en toenadering'. Bij verschillende gelegenheden wees hij er nog eens uitdrukkelijk op dat paters en broeders geen jongens op hun kamer mochten ontvangen (Don Rua, 1962 en 1964; Rijswijk, 1964): 'Als wij niet op elkaars kamers mogen komen, dan nog veel minder de jongens. We moeten dit niet alleen niet doen uit respect voor de regel maar ook uit zelfrespect en respect voor de jongens.' Ook op het zedelijk gehalte van conversatie en lectuur van de jongens én de medebroeders moest goed worden gelet.[109] In latere visitatieverslagen zal men dergelijke opmerkingen vergeefs zoeken.

De veronderstelling die op verschillende plaatsen in de meldingen en documenten van de slachtoffergroep 'Jongens van Don Rua' opduikt als zou provinciaal Muth in 1967 een bijzondere visitatie op Don Rua aan de misbruikproblematiek daar hebben gewijd,[110] wordt niet in de archieven bevestigd. Uiteindelijk blijkt deze veronderstelling terug te gaan op een mededeling van F. Vergeer, dat directeur Prein in februari 1967 een (door Vergeer bijgewoonde) vergadering van medebroeders bijeenriep om te waarschuwen tegen een 'verkeerde' omgang met de jongens, iets waarvan veertig Nederlandse salesianen

zouden worden 'verdacht'.[111] De visitatie van Muth vond in april plaats en het verslag daarvan bevat geen enkele toespeling hierop.[112] Een bijeenkomst als beschreven door Vergeer was zeker een duidelijke waarschuwing én een teken dat men wist dat er iets aan de hand was. Hoe expliciet de mededelingen van Prein waren, kon Vergeer zich echter in een gesprek met de Onderzoekscommissie niet herinneren.

6.2.4.6. Overwegingen in eigen kring

Hier en daar zijn in het archiefmateriaal tekenen te bespeuren dat de salesianen in eigen kring nadachten over de omgang met en tussen de jongens die aan hun zorgen waren toevertrouwd, en de problemen die daaruit konden voortvloeien, zij het niet direct in termen van 'misbruik'.

Pater Muth, directeur van Huize Savio in Rotterdam, lid van de Provinciale Raad en enkele jaren later opvolger van Ter Schure als provinciaal, hield in 1961 een inleiding over 'Zuiverheid' op een directeurenbijeenkomst. Aspirant-religieuzen en religieuzen moesten 'het begeervermogen zo beheersen dat zij in staat zijn in volkomen onthouding te leven'. Hij pleitte ook voor een nieuwe, minder door angst gestuurde vorm van denken. Men moest duidelijker en positiever zijn: 'De woorden die wij gebruiken zeggen dikwijls zo weinig aan onze jongens, vooral aan de moderne jongen. Voor wie de woorden als mooi, engelachtig, lelieachtig, schoonste etc. zo weinig betekenis hebben.' Kuisheid moest geen geheel van verboden, geen idée fixe zijn en men moest er minder over spreken.[113]

Soms zijn er meer en minder bedekte toespelingen die tonen dat er in de jaren zestig iets broeide. Dezelfde Muth noteerde in 1963: 'Bij vele medebroeders constateert men een zekere onvolwassenheid. Nog steeds werkt de Ugcheliaanse kliekgeest door, die zo'n beetje toonaangevend is geweest in de jaren 1945-1955. Wij hebben relatief veel medebroeders die in min of meerdere mate een afwijking hebben. Deze medebroeders remmen het werk sterk af.'[114] Termen als onvolwassen en afwijking worden in deze samenhang ook elders wel gebruikt om verkeerde omgang met jongens aan te duiden. J. Dijkstra (pater), lid van de Provinciale Raad en bekend als kampioen van de ouderwetse kuisheid, schreef tijdens een directeurenvergadering in 1964 enkele cryptische frasen: 'Stemmen van oud-leerlingen: nooit kwalijk genomen dat we vaak nee hebben moeten zeggen (...) de engelachtige reinheid. Hoe moeten onze jonge [medebroeders] dit opvangen?'[115] In 1967 sprak A. de Waele (pater), directeur van het nieuwe orthopedagogische internaat in Twello, op de directeurenvergadering over het (nieuwe) groepensysteem dat geïntroduceerd was in de internaten. Over de (assistent-)groepsleiders merkte hij op dat ze te veel 'vadertje willen spelen, individuele contacten willen leggen met de jongen. En dit veel meer dan [eerder] plaatsvond in de verhouding directeur-jongen. We moeten

ons afvragen of hier niet sterk – te sterk – onze behoefte meespreekt aan – wat ik zou willen noemen – celibatair vaderschap. Hebben de jongens zo'n behoefte aan intimiteit, aan gesprekken, aan zo gevoelsgeladen banden, of hebben wij zelf die behoeften? Hebben de jongens ons nodig, of wij hen? Zou dit laatste het geval zijn, dan zijn we wel ver verwijderd van wat een opvoeder, vooral een groepsopvoeder, behoort te zijn.'[116]

Ook hier zijn de indicaties vaag, maar ze passen in een context. Dat er bij menige medebroeder iets niet goed zat, bleek vaak genoeg tijdens de procedure van al dan niet vrijwillige uittreding (voor zover de desbetreffende stukken in het dossier bewaard zijn). Een analyse van 67 uittredingen die J. Raaijmakers (provinciaal) en Van Luyn in 1971 maakten, is in dit opzicht sprekend genoeg. Bij de motieven die de aanvragen bij de centrale leiding moesten motiveren is 'celibaat' te vinden, maar ook 'kuisheid' en 'affectieve onrijpheid', soms in combinatie. Raaijmakers en Van Luyn stelden vast dat met de uittredingen veelal offers waren gebracht aan het steeds voortgaande proces van secularisatie. Voor een deel echter betrof het gevallen van 'onevenwichtigheid, van een onrijp affectief leven, van een affectief leven dat zich in een verkeerde richting heeft ontwikkeld. Veel van die gevallen hadden kunnen worden voorkomen wanneer er beter was geselecteerd, in elk geval vóór de eeuwige geloften.'[117] Een enkele rechtstreekse opmerking valt in 1973, toen J. Klein (pater) zijn commentaar formuleerde bij een discussiestuk van de provinciaal. Bij de stelling: de 'huidige seksgolf raakt ook ons. Gevaren mogen gesignaleerd worden. Gevaren voor communiteit en voor ieder afzonderlijk' merkte Klein cynisch op: 'Zou men ook niet mogen wijzen op de voordelen? Wat je van de seksgolf meekrijgt, kan preventief of therapeutisch werken op niet-aangeboren homo-erotische neigingen.'[118]

6.2.5. Misbruik bij de salesianen: feiten en cijfers

Voor het onderzoek naar concrete gevallen van misbruik van minderjarigen bij de salesianen zijn twee bronnen met elkaar in verband gebracht: de bij de Onderzoekscommissie binnengekomen meldingen en het beschikbare archiefmateriaal of andere documentatie.

De Onderzoekscommissie beschikt over een alfabetisch overzicht van (mogelijke) plegers. Opgenomen zijn de (aspirant-)leden van de congregatie der salesianen tegen wie klachten of meldingen wegens misbruik van minderjarigen zijn ingediend bij Hulp & Recht, de Onderzoekscommissie of elders, zoals op websites van slachtoffergroepen, of van wie dat misbruik blijkt uit archiefstukken. Daarnaast worden tevens de paters en broeders vermeld die zich op grond van aanwijzingen in het archiefmateriaal daaraan mogelijk hebben schuldig gemaakt. Het overzicht bevat tachtig meer en minder uitgebreide fiches met daarin de persoonsgegevens, de gegevens betreffende de gevallen

van (mogelijk) misbruik afkomstig uit de meldingen en/of archiefstukken, opgave van de bronnen waaraan de gegevens zijn ontleend, alsmede eventuele opmerkingen en notities over verband of inconsistenties tussen de verschillende typen gegevens.

In een ander overzicht zijn de beschikbare meldingen uitgesplitst op afzonderlijke gevallen en geplaatst in alfabetische volgorde van de melders. Dit bevat 100 korte, geformaliseerde gevalsbeschrijvingen, afkomstig uit 71 meldingen. Een tweetal opvallende meldingen is nader uitgewerkt. Van elke casus worden, voor zover mogelijk, een aantal gegevens opgenomen: de locatie, de instelling, de specifieke plaats van het misbruik, de jaren waarin het plaatsvond, de duur of frequentie, de leeftijd en het geslacht van het slachtoffer, enkele kenmerken van de pleger, de aard van het misbruik met eventuele bijzonderheden, de afhandeling van de casus wanneer daarvan sprake was, en eventuele verdere opmerkingen.

Het is goed vooraf vast te stellen dat een kwalitatieve en kwantitatieve analyse van dit materiaal om verschillende redenen duidelijke beperkingen kent. Gezien de onzekerheidsmarges zijn absolute conclusies uit de onderzoeksresultaten niet te trekken, eerder indicaties.

- De meldingen zijn niet altijd helder en eenduidig over de betrokken personen. In veel gevallen worden geen namen van de plegers genoemd. Hoewel het mogelijk bleek een aantal van de ongenoemde plegers te identificeren aan de hand van het archiefmateriaal en de beschikbare documentatie (in het bijzonder het salesiaanse jaarboek), blijven in achttien gevallen de plegers naamloos. Het kan in die gevallen gaan om elders al met naam genoemde gemelde plegers, maar evengoed om anderen. Het probleem wordt nog verder gecompliceerd doordat meldingen soms, al dan niet gespecificeerd, naar meer dan één naamloos persoon verwijzen. Daarmee komt een exacte bepaling van het aantal plegers op losse schroeven te staan.
- Lang niet alle meldingen verschaffen voldoende details. Zo bestaat er soms onduidelijkheid over de chronologie van de gebeurtenissen en de duur en frequentie van het misbruik. Dat is op zichzelf niet zo vreemd: het gaat immers om zaken van soms meer dan een halve eeuw geleden. Wanneer een aangeklaagde in een aangegeven periode (nog) elders werkte, kan dat wijzen op een vergissing (met gevolgen voor de leeftijd van het slachtoffer), maar ook op een mogelijke persoonsverwisseling. Ook over de aard van het misbruik blijven de meldingen soms vaag of men beperkt zich tot het algemene begrip 'misbruik'. Dat betekent dat het moeilijk is volledig zicht te krijgen op de ernst van de handelingen. Ook in dit soort gevallen betekent het dat 'harde' kwantitatieve gegevens soms redelijk zacht kunnen zijn.
- Het belangrijkste probleem is stellig dat van de betrouwbaarheid van de meldingen die in de meeste gevallen nauwelijks aan archiefmateriaal getoetst

kunnen worden. In dit rapport wordt van die betrouwbaarheid uitgegaan, tenzij uit confrontatie met het archiefmateriaal duidelijke inconsistenties naar voren komen die om correctie vragen. Niettemin moeten we rekening houden met bepaalde factoren die kunnen meespelen, zoals de invloed van de mediahausse op de inhoud van de meldingen of het effect van onderlinge contacten binnen slachtoffergroepen. Ook kan de hieronder opgenomen nadere analyse van twee meldingen tot nadenken stemmen over de werking van het geheugen.

6.2.5.1. Feiten en cijfers

Meldingen en melders

– Voor dit rapport zijn 71 meldingen van misbruik onderzocht, die verder kunnen worden uitgesplitst in 100 afzonderlijke casussen. Deze betreffen individuele, al dan niet bekende plegers.
– De melders zijn in overgrote meerderheid mannen; er zijn slechts drie meldingen van vrouwen.
– De leeftijden van de melders ten tijde van het gemelde misbruik:[119]

Jonger dan 6 jaar	1
6-10 jaar	5
11-16 jaar	85
ouder dan 16 jaar	4
onbekend	5

Plegers

De meldingen noemen 41 (aspirant-)leden van de congregatie der salesianen met name of beschrijven hen zodanig dat ze te identificeren waren. Zeventien meldingen hebben betrekking op één of meer niet bij naam genoemde en niet te identificeren aangeklaagden.

Voor slechts 6 van de 41 plegers die met name zijn genoemd, bevat het archief ondersteunende documentatie (SDB2, SDB5, SDB6, SDB7, SDB8, SDB9).

Het archiefonderzoek leverde elf niet gemelde plegers op (SDB10, SDB11, SDB12, SDB13, SDB14, SDB15, SDB1, SDB16, NN7, SDB17, SDB18). Daarnaast werden elf niet-gemelde mogelijke plegers geïdentificeerd.

Tot de 80 (mogelijke) plegers behoren 42 paters, 8 paters in opleiding (assistenten) en 24 broeders (van wie enkelen in opleiding). Van 6 (of meer) niet bij naam genoemde personen is de status onbekend.

Veertien plegers worden in meer dan één melding genoemd: SDB3 (16); SDB19 en SDB4 (5); SDB9 (4); SDB7, SDB8, SDB20 en SDB21 (3); SDB22, SDB23, SDB24, SDB25, SDB26, SDB27 (2).

Locaties

INTERNATEN:

Ugchelen/'s-Heerenberg, kleinseminarie (Huize Don Rua)

gemelde casus	63
gemelde plegers[120]	32
niet-gemelde plegers	4 (+ 3 mogelijke)

Leusden, technische school (Huize Don Bosco)

gemelde casus	13
gemelde plegers	11
niet-gemelde plegers	6 (+ 6 mogelijke)

Rijswijk, internaat (Huize Den Burg)

gemelde casus	3
gemelde plegers	3

Rotterdam, internaat (Huize Savio)

gemelde casus	6
gemelde plegers	4
niet-gemelde plegers	1

Lauradorp, internaat

gemelde casus	1
gemelde plegers	1
niet-gemelde plegers	(1 mogelijke)

Twello, orthopedagogisch internaat (Het Wezeveld)

gemelde casus	3
gemelde plegers	3

Assel, opleiding broeders

niet-gemelde plegers	1 (+ 1 mogelijke)

JEUGDCENTRA (ORATORIA):

Rijswijk

gemelde casus	6
gemelde plegers	4
niet-gemelde plegers	2 (+ 2 mogelijke)

Amsterdam, 'Jongensstad'

gemelde casus	1
gemelde plegers	1

Assel, bezoekerscentrum

gemelde casus	1
gemelde plegers	1

PAROCHIES:

niet-gemelde plegers	2 (+ 1 mogelijke)

OVERIGE LOCATIES:

gemelde casus	2
gemelde plegers	2
niet-gemelde plegers	1

Samengevat:

INTERNATEN:

gemelde casus	89
gemelde plegers	54
niet-gemelde plegers	11 (+ 11 mogelijke)

JEUGDCENTRA/BEZOEKERSCENTRA

gemelde casus:	9
gemelde plegers:	6
niet-gemelde plegers:	2 (+ 1 mogelijke)

PAROCHIES

gemelde casus	0
gemelde plegers	0
niet-gemelde plegers	2 (+ 1 mogelijke)

OVERIGE LOCATIES

gemelde casus	2
gemelde plegers	2
niet-gemelde plegers	1

Omstandigheden en aard van het misbruik[121]

– plaats van het misbruik (voor zover aangegeven):	
kamer van de pleger	48
elders in de instelling	20
buiten de instelling	5
– aard van het misbruik (voor zover aangegeven):	
'strelen, knuffelen, op schoot nemen'	6
seksuele avances/toenaderingen	18
genitale betasting/'tegen je oprijden'	31
(wederzijdse) masturbatie	13
(wederzijds) oraal-genitaal contact	9
penetratie (genitaal/anaal, ook met vingers)	2 (mogelijk 3)
onbekend/niet vermeld/kan of wil zich niet herinneren	22
– bijzondere relatie tussen pleger en slachtoffer	15
– gebruik van de biecht door pleger	6

Acties of maatregelen tegen de pleger[122]

overplaatsing dader	22
(doen) uittreden	11
verantwoordelijken op de hoogte, maar geen actie	5
deskundige behandeling	9

Acties jegens slachtoffer[123]

contact met ouders	1 (mogelijk 2)
opdracht tot zwijgen	5
klacht afgewezen/verwijten/dreigementen	11
slachtoffer uit instelling verwijderd	6
aanbieding schadevergoeding	1

Periodisering van de meldingen[124]

tot 1949	2
1950-1954	13
1955-1959	12
jaren vijftig	25
1960-1964	33
1965-1969	30
jaren zestig	63
na 1970	9

Pater SDB11

Pater SDB11 kreeg zijn theologische opleiding in België en werd daar in 1967 gewijd. Tevoren had hij van zijn drie praktijkjaren ('assistentie') het eerste doorgebracht te Rijswijk bij het internaat van Huize Den Burg. Daar vond men hem eigenlijk 'te nerveus om om te gaan met de jongens en hen op te voeden', maar dat belette niet dat hij daarna twee jaar als leraar en groepsleider werkte op het kleinseminarie Don Rua in 's-Heerenberg. Hij keerde daar in dezelfde functies vier jaar later terug, zoals ook de kroniek van Don Rua vermeldt, en vertrok vervolgens naar Amsterdam, waar hij aantrad als godsdienstleraar. Van het begin van de jaren zeventig tot het midden van de jaren tachtig werkte hij in het jeugdcentrum te Rijswijk. De beschikbare stukken uit deze jaren wijzen niet op enige vorm van deviant gedrag. Over hem zijn verder geen meldingen of klachten bij de Onderzoekscommissie of bij Hulp & Recht binnengekomen.

In het midden van de jaren tachtig werd pater SDB11 assistent-pastor in de salesiaanse parochie in Den Haag. Hier bleek dat hij exhibitionistische neigingen vertoonde: 'Hij stond naakt voor een raam van de pastorie.' Een melding bij de politie leidde niet tot vervolging, maar de pater vertrok uit Den Haag met de aanbeveling therapie te volgen. Na een kort verblijf in Lauradorp werd hij toegevoegd aan het pastorale team van een andere salesiaanse parochie in het aartsbisdom Utrecht. De leiding van de congregatie heeft het gedrag in Den Haag kennelijk als een incident beschouwd. In de voordracht aan het aartsbisdom (3 juni 1987) werd er niets van gezegd. Merkwaardig is ook dat provinciaal Asma hem presenteerde als 'directeur van het Jeugdcentrum Don Bosco te Rijswijk', die de administratieve aard van deze functie graag voor een pastorale taak zou verruilen.

In de parochie van het aartsbisdom werd pater SDB11 in 1994 op non-actief geplaatst 'na beschuldigingen van seksuele intimidatie van een minderjarige jongen' in een sauna, aldus Joep Dohmen (zie *Vrome zondaars*, pagina 133, waar hij als 'pater SDB11', oud-wiskundeleraar op Don Rua, wordt opgevoerd). Pater SDB11 ontkende tegenover deze journalist in 2010 de ernst van de zaak: hij zou alleen naakt naast een andere man hebben gezeten die een erectie kreeg. 'Maar ik heb de jongen niet aangeraakt. Het is lang geleden. Ik vind het niet juist dat dit wordt opgerakeld.' Hij had goede redenen om nerveus te worden van dat oprakelen. Er was meer aan de hand.

Vanaf het moment dat zich het bovenvermelde incident voordeed is pater SDB11 geruime tijd prominent aanwezig in de agenda en de briefwisseling van Asma (provinciaal-overste) en in de notulen van de Provinciale Raad. Hier wordt duidelijk dat de zaak ernstiger was dan Dohmen denkt en dat er meer dan één jongen bij was betrokken. Volgens een notitie van de provinciaal: 'Driemaal exhibitionisme in een fitnesscentrum (tweemaal met kin-

deren, eenmaal met grote jongens) en twintig maal soortgelijke feiten door SDB11 zelf toegegeven.'
Nadat Asma op 25 april op de hoogte was gesteld kwam de zaak op 9 mei in de Provinciale Raad aan de orde: 'Er zijn problemen gerezen met SDB11 waardoor deze niet in de parochie (...) kan blijven. Morgen, 10 mei, heeft AA [de provinciaal] een gesprek met SDB11. Het is van belang dat hij zo spoedig mogelijk deskundige begeleiding krijgt. De contacten daarvoor zijn al gelegd. AA zal contact opnemen met Frans Zwarts [de deken van Amersfoort]. Er zal een andere plaats voor SDB11 gezocht moeten worden.' Koortsachtig overleg volgde. Asma voerde twee gesprekken met SDB11 (10 en 19 mei), informeerde alle medebroeders afzonderlijk (11 mei) en overlegde met plaatselijk overste W. van Luyn (broer van A. van Luyn) over de tekst van een mededeling aan de parochianen, die na de diensten op zondag 16 mei werd voorgelezen. Die kregen te horen dat de provinciaal met SDB11 'over zeer persoonlijke zaken' had gesproken. Zij hadden samen de conclusie getrokken dat 'voor het persoonlijk geluk van pater SDB11 en voor het verwerken van zijn problemen het de beste oplossing is dat hij voorlopig een tijd rust en vakantie neemt' om zo 'geestelijk en lichamelijk tot rust te komen.' De mededeling eindigde vroom: 'Bidden we voor pater SDB11 en heel onze parochie.'
SDB11 vertrok naar zijn zus waar hij zich spoedig verveelde. Al na twee weken liet hij weten dat hij terug wilde. Onmogelijk, besefte de leiding van de congregatie, maar: 'Waar kan hij heen?' Men dacht aan de communiteiten in Amsterdam of Assel, tot de vakantie. 'Voor de tijd daarna wordt gekeken of er mogelijk voor hem een plaats te vinden is in Vlaanderen. Inmiddels moet er zo snel mogelijk met therapie worden begonnen. Het contact met Zuster Schrama [van de Stichting Pastoraal Adviesbureau] loopt al'. In juni liet Asma in een circulaire aan de medebroeders weten dat SDB11 naar Amsterdam ging. Op verzoek van de provinciaal en SDB11 zelf [!] had kardinaal Simonis hem ontslag verleend als pastor. 'Hoewel hij het vertrouwen en de waardering genoot van heel veel parochianen, heeft hij bij sommige parochianen het vertrouwen verloren. (...) SDB11 krijgt nu alle gelegenheid om zijn geestelijk evenwicht terug te vinden en zijn gevoelsleven op orde te brengen.' Over een nieuwe taak voor hem was gesproken, maar er was nog niets beslist. Simonis had Asma eind mei over het geval gebeld ('heel sympathiek. Geestelijke begeleiding') en de provinciaal had meteen daarna om het ontslag gevraagd (2 juni 1994), dat per 11 juni werd verleend. De pater werd overgeplaatst naar de communiteit van Amsterdam als econoom. Toen bleek dat hij sinds het incident nog steeds in contact bleef met parochianen, werd hem dat door de provinciaal ten strengste verboden.
Intussen toonde de pater zich tegenover Asma 'verbitterd en agressief' en

was hij 'verbaasd en kwaad' dat hij geen inspraak had gekregen over het artikel in het parochieblad dat aan zijn vertrek was gewijd. Eind juni of begin juli had plaatsvervangend provinciaal W. Flapper contact met de politie. Ofschoon het dossier geen aanwijzingen bevat dat er vervolging is ingesteld, bleek bij die gelegenheid vermoedelijk de ernst van de beschuldiging, waarmee Asma de pater kort daarna confronteerde: 'Gesprek met SDB11, gemengde gevoelens! zenuwachtig – confrontatie met de harde kant van de zaak' (20 juli). In een later gesprek tussen C. Schrama (zuster), Asma en SDB11 bleek dat de laatste tegenover de therapeute tot dan toe de feiten wel erg had geminimaliseerd (23 augustus).

Enkele 'verontruste parochianen' roerden zich; in juli en augustus gonsde de parochie van de geruchten. Gesprekken met Asma en W. van Luyn moesten vertegenwoordigers van de parochianen ervan overtuigen dat 'er door ons met betrekking tot SDB11 met zorg en voorzichtigheid is gehandeld'. Men hoopte zo de 'vervelende geruchtenstroom' tot staan te brengen. Het hielp maar tijdelijk. Begin november hoorde Asma 'dat er nog veel onrust is in (...) betr. SDB11. Ouders van getroffen kinderen zouden elkaar opzoeken'. Sommigen waren verontwaardigd over het verwaarlozen van de slachtoffers. Er volgden gesprekken met leden van het parochiebestuur. In december bleek de nasleep van de kwestie veel groter dan verwacht. Ouders dreigden met juridische stappen. Provinciaal Asma overlegde met de politie en zocht contact met de ouders van de slachtoffers (voor het eerst duikt deze term op in de notulen van de Provinciale Raad).

Begin januari antwoordde Asma op een (ongedateerde) brief van een tweetal therapeuten die er op hadden gewezen dat toedekken en geheimhouding juist de effecten van 'grensoverschrijdend gedrag' verhoogden. Volgens de provinciaal was er geen poging gedaan de zaak toe te dekken, maar had hij met de direct betrokkenen van het begin af open kaart gespeeld. Juist om de jonge getroffenen te beschermen had men zo weinig mogelijk ruchtbaarheid gegeven aan de zaak. SDB11, beloofde hij, zou nooit meer in het aartsbisdom Utrecht of in de jeugdzorg werken en kreeg verplicht psychotherapie.

Dat de pater weinig heil zag in de voorgeschreven therapie bleek al snel. In oktober zei hij 'grote moeite' te hebben met zuster Schrama door te gaan. Zij betwijfelde of een therapie wel voldoende resultaat zou opleveren en zag meer in een preventieve benadering. Zij verzette zich vervolgens ook absoluut tegen zijn sollicitatie naar een functie als ziekenhuispastor, waarop Asma het hem uitdrukkelijk ontraadde (november-december 1994). In maart 1995 wordt dan weer in de Provinciale Raad gemeld dat SDB11 baat had bij de frequente gesprekken met zuster Schrama, die eind mei in een gesprek met SDB11 en Flapper (die Asma in februari 1995 was opgevolgd) als haar

oordeel gaf dat hij 'met enige beperkingen' een andere taak kon aanvaarden.
Nu ging de congregatie op zoek naar een nieuwe bestemming. De Provinciale Raad dacht, zoals zuster Schrama, aan ziekenhuispastoraat of bejaardenzorg en Flapper sprak in juni met de Rotterdamse bisschop Van Luyn en diens benoemingsadviseur. De laatste 'noemde een aantal mogelijkheden welke hij, ook samen met de deken van Rotterdam, zal onderzoeken.' De pater zelf dacht eerder aan het gewone pastoraat en wilde gaan assisteren in een Amsterdamse parochie, maar 'WF wijst dit verzoek af om niet te vervallen in de problemen uit het verleden' (Provinciale Raad 3 juli 1995). Toch gebeurde dat, al was het tijdelijk en niet formeel. Ook zuster Schrama was inmiddels vol vertrouwen. Men zocht een definitieve oplossing, 'maar niet in jeugd- of jongerenpastoraat' (Provinciale Raad 28 augustus 1995). In december 1995 besloot de provinciale raad dat SDB11 als lid van de communiteit van Rijswijk pastoraal en jeugdwerk zou gaan verrichten in Voorburg. De communiteit noch hijzelf waren daar erg gelukkig mee – eigenlijk wilde de pater niet weg uit Amsterdam.
Nog geen jaar later ging het opnieuw mis. In de periode tussen oktober 1996 en januari 1997 gaf de pater weer toe aan zijn exhibitionistische neigingen voor het raam van de pastorie te Voorburg en had hij 'ontuchtige handelingen gepleegd met een tiener'. Hij werd verhoord door de politie, maar voor zover bekend werd er geen vervolging ingesteld. Vanaf 10 januari werd hij begeleid door dr. H. Stroeken te Utrecht. Eind februari beëindigde de Stichting Pastoraal Adviesbureau de behandeling wegens gebrek aan resultaat. Zuster Schrama adviseerde samen met Stroeken opname in een gesloten instelling om van daaruit te zoeken naar 'een specifieke intramurale therapie in Engeland'. Men dacht aan het gespecialiseerde instituut 'Our Lady of Victory Trust' te Stroud, geleid door de Paraclete Father David T. Fitzgerald, waarvan een informatiebrochure in het dossier ligt. Dat ging niet door. SDB11 werd ambulant cliënt van het psychotherapeutisch instituut 'De Waag'.
Toen bisschop Van Luyn begin april 1997 hoorde over het gedrag van SDB11, drong hij aan op verwijdering. Hij wees provinciaal Flapper op het grote risico daarvan zolang de therapie nog geen positief resultaat had opgeleverd. Toch duurde het tot eind oktober voor de provinciaal hem overplaatste naar een salesiaans centrum in Renkum, waar hij econoom werd. In de brief waarin Flapper hem dat meedeelde, stelde hij tevens vast dat SDB11 alleen in de congregatie mocht blijven onder voorwaarde 'dat je geen seksuele handelingen meer zou plegen ten opzichte van kinderen of met tieners'. Eén nieuw voorval en het was gebeurd. Ook mocht hij niet meer voorgaan in diensten buiten de salesiaanse gemeenschap.

Na de opheffing van het centrum te Renkum in 1999 werkte SDB11 op het provincialaat te Leusden, naderhand te Soest. In 2001 werd hij te Amersfoort opnieuw op exhibitionisme betrapt en door de politierechter tot een boete veroordeeld.
Ondanks deze voorgeschiedenis is SDB11 sinds oktober 2002 terug te vinden in Amsterdam, waar hij, zonder officiële opdracht van het bisdom Haarlem maar met toestemming van het provincialaat (sinds 2001 geleid door Herman Spronck), officieus assisteerde in een parochiefederatie waarvan de parochie waar hij eerder had gewerkt deel uitmaakte. Blijkens een brief van bisschop Punt was mondeling met provinciaal Flapper afgesproken dat het uitsluitend om liturgische assistentie zou gaan. De pater woonde een tijdlang alleen in een pastorie van de parochie. Bij het progressieve deel van de parochianen was hij populair vanwege zijn moderne catechese en liturgische opvattingen. Pastor Wijers s. s. s., een meer behoudende geest, was dit een doorn in het oog. Dit was volgens SDB11 de reden dat hij bisschop Punt van Haarlem over het verleden van zijn medeteamlid informeerde; volgens Punt vernam hij dat echter van zijn Rotterdamse collega Van Luyn. Wel was er inderdaad in oktober 2004 een conflict tussen het kerkbestuur van de parochie en de bisschop.
Hoe dit ook zij, de Haarlemse bisschop verzocht in diezelfde maand provinciaal Spronck zijn medebroeder 'op korte termijn terug te roepen'. Dit na informatie uit het bisdom Rotterdam waar de salesiaan enige tijd had geassisteerd en waar men 'in die tijd acuut een einde heeft moeten maken aan deze assistentie om redenen die ook u genoegzaam bekend zijn' (brief van 8 oktober 2004). De provinciaal voldeed aan het verzoek (26 oktober 2004) en liet dat aan SDB11 weten. Wel vroeg hij de bisschop, zonder resultaat, de zaak nog eens te bekijken, omdat hij gunstige berichten over SDB11's pastorale werk had gekregen. Enige liturgische assistentie bleef wel mogelijk (brief van Spronck 12 november 2004, antwoord van Punt 17 november 2004). De pater bleef echter in de pastorie wonen. Bisschop Punt liet Spronck in 2005 weten dat daar een eind aan moest komen, hoewel hij in een gesprek met de pater had medegedeeld 'dat het geen bezwaar is dat hij assistenties verleent'. Het werd een slepende kwestie. Bentvelzen, die optrad als moderator (coördinator) van de gecombineerde parochies, verwijderde hem in oktober 2005 uit de pastorie 'in verband met problemen die zich de laatste tijd hebben voorgedaan'. De pater zou abonnee zijn van pornobladen en was ook een bekend habitué van Amsterdamse homo-sauna's en vergelijkbare ontmoetingsplaatsen, en daarom in de parochie niet te handhaven.
SDB11 ging in november 2005 in een flat wonen en verrichtte pastorale werkzaamheden in andere parochies en bij instellingen. Hij kreeg contact

met Turkse jongens van dertien, veertien jaar die hij bij zich thuis op hun bromfietsexamen voorbereidde. Door een groep Marokkaanse jongens werd hij bedreigd. Delegaat Spronck kreeg nu opnieuw een brief van de Haarlemse bisschop, aangetekend en met kopie aan provinciaal J. Claes (7 september 2006): de pater was door een echtpaar uit de parochie naakt gezien op een 'open ontmoetingsplek voor homoseksuelen'. Al zijn activiteiten in het bisdom Haarlem vervielen daarom met onmiddellijke ingang. Enkele maanden later berichtte Spronck dat hij de pater het bezoek van 'dergelijke plekken' had verboden, alsmede pastorale taken in het Haarlemse; wel vroeg hij op verzoek van betrokkenen, een uitzondering te maken voor een parochie en een verzorgingshuis (6 december 2006). Bisschop Punt hield voet bij stuk: zou de pater in Amsterdam blijven en zijn werkzaamheden voortzetten, dan zag hij zich genoodzaakt de reden voor het verbod aan desbetreffende parochies en instellingen bekend te maken (11 januari 2007). Niettemin zette SDB11 op verschillende plaatsen in Amsterdam zijn werk voort.

Na een kribbige correspondentie tussen bisdom en delegaat verhuisde SDB11 uiteindelijk in november naar Wijchen. Hier werd hem de begeleiding opgedragen van een groep oudere salesianen in een rusthuis, waar hij ook nu nog woont. Daarnaast bood hij pastorale assistentie in een religieus centrum te Nijmegen en een parochie in Wijchen. In 2008 werd er in Nijmegen opnieuw aangifte tegen hem gedaan wegens exhibitionisme en volgde een veroordeling door de politierechter te Arnhem (2009). De reclassering droeg hem op een therapie te volgen in het kader van de 'terugvalpreventie', die hij begin 2011 bij de Pompe-kliniek afsloot. Bij deze therapie diende men een 'vertrouwenspersoon' aan te wijzen. Als zodanig trad aanvankelijk delegaat Spronck op.

In mei 2011 kwam SDB11 in het nieuws. *RTL Nieuws* besteedde op tv en website ruime aandacht aan de pater. In een interview gaf hij zelf toe dat hij sinds 1994 lid was geweest van de pedofielenvereniging 'Martijn', van 2008-2010 zelfs bestuurslid (secretaris-penningmeester). Op grond hiervan en van het openhartige interview dat *RTL Nieuws* op zijn website plaatste, werd de pater op 23 mei 2011 door provinciaal Claes van iedere pastorale bediening ontheven. In het interview had SDB11 onder meer gesuggereerd dat pedofiele relaties in de meeste gevallen onschadelijk zijn en deelde hij mee dat Spronck van zijn lidmaatschap van de vereniging 'Martijn' op de hoogte was.

Op dezelfde dag werd Spronck als delegaat gesuspendeerd. Het bleek dat hij sinds 2008 van het lidmaatschap van 'Martijn' op de hoogte was en bovendien in een telefoongesprek met de redactie van *RTL Nieuws* enkele zeer ongelukkige uitspraken had gedaan die eveneens werden gepubliceerd. Het

is niet duidelijk of dat laatste met zijn voorkennis gebeurde; in elk geval nam hij meteen daarna in een verklaring afstand van zijn eerdere uitspraken.
Bij de weergave van de feiten op de site van *RTL Nieuws* passen enkele kanttekeningen. Het eerste incident vond niet in 1989 te Voorburg plaats, maar in 1987 in Den Haag; van de gebeurtenissen te Voorburg in 1996-1997 blijkt *RTL Nieuws* niet op de hoogte. In het interview met Spronck kan deze onmogelijk hebben gezegd dat hij sinds 1995 'overste' (provinciaal) was; dat werd hij pas in augustus 2001. De site bevat echter ook aanvullende informatie die in de archieven ontbreekt. Verontrustend is de mededeling dat SDB11 in de jaren 1999-2001 niet op het provincialaat te Leusden woonde, maar in de communiteit van de parochie in het aartsbisdom waar hij in 1994 was ontslagen, hetgeen wordt bevestigd in een recente verklaring van het parochiebestuur.. Gezien de voorgeschiedenis van SDB11 en de belofte gedaan door de provinciaal in 1994, lijkt dit een wel heel ongelukkige beslissing van het provinciebestuur, dat ook van andere fouten moeilijk vrij te pleiten valt. De lange reeks van incidenten sinds 1994 was kennelijk geen reden voor het nemen van krachtige maatregelen. Zo werd SDB11 niet uit de congregatie gezet na de veroordelingen van 2001 en 2008, ofschoon hem dat door provinciaal Flapper in 1997 uitdrukkelijk was voorgehouden. Ook blijkt nergens dat de bisdommen Haarlem en Den Bosch door het bestuur van de salesianen op de hoogte zijn gesteld van de antecedenten van de pater, en het bisdom Rotterdam kennelijk alleen officieus, terwijl zijn pastorale (neven-)activiteiten hem op verschillende plaatsen met kinderen en jeugdigen in contact brachten. Het tolereren van het (bestuurs)lidmaatschap van de vereniging 'Martijn' geeft blijk van grote naïviteit, al was het maar vanwege de schade die het de goede naam van de congregatie kon toebrengen.[125]

Pater SDB3

Pater SDB3 was kantoorbediende en in zijn vrije tijd jeugdleider bij de Kruisvaarders van St. Jan in Rotterdam, toen hij als 'late roeping' bij de salesianen intrad. 'Dat omgaan met jongeren fascineerde me: dat zou ik het liefst helemaal willen doen,' zei hij later in een interview. Hij ontving zijn opleiding in Nederland en Duitsland en werd in 1957 priester gewijd. Hij ging in 1958 werken op het kleinseminarie Don Rua, waar hij achtereenvolgens generaalassistent, catechist en van 1963 tot 1969 directeur was. In 1970, kort voor de opheffing van Don Rua, vertrok hij naar het Duitse Emmerich als ziekenhuispastor en werd er directeur van een klein internaat voor middelbare scholieren. Naderhand was hij tot 1997 pastoor te Kalkar.

Een In memoriam beschreef hem als een 'goede herder (...) hartelijk en vriendelijk', hij 'stond dicht bij de jongeren en bij al zijn mensen' en was een 'leidsman (...) pedagogisch en pastoraal'. Deze gunstige oordelen komen terug in het voorstel voor zijn benoeming tot directeur in 1963: hij 'geniet het vertrouwen van de medebroeders en de aspiranten' en 'allen achten hem'; het wordt herhaald in de visitatieverslagen van provinciaals Ter Schure (juni 1964) en Muth, die in april 1967 zijn bewondering uitsprak 'voor het werk dat hier onder de leiding van directeur pater SDB3 door de medebroeders wordt verricht'. In een autobiografisch artikel uit 1996 lijkt het echter of SDB3 achteraf niet met tevredenheid terugkeek op zijn directoraat van Don Rua. Een notitie in het archief bevestigt dat: 'Na afloop van zijn 6-jarige termijn vroeg hij de provinciaal om enige tijd afstand van de provincie te mogen nemen om opgelopen teleurstellingen te kunnen verwerken.' (1976) Teleurstelling misschien over de langzame ondergang van het kleinseminarie, waarvan in de loop van de jaren 1960 de toekomst er steeds somberder uitzag. Maar een blik op de lange rij van zestien misbruikmeldingen afkomstig van oud-leerlingen van Don Rua, toen twaalf- tot vijftienjarigen, die vooral betrekking hebben op de periode van het directoraat van SDB3, roept de vraag op of er andere zaken meespeelden.

X29 werd als twaalfjarige door SDB3 in september 1959 op de ziekenzaal rectaal getemperatuurd met veel 'niet-functionele aanrakingen'. X30, in opleiding op Don Rua sinds 1957, beschrijft de pater als 'een man met een warme uitstraling', die echter 'zijn handen niet van mij af [heeft] kunnen houden.' Wat er in de jaren 1960-1961 precies gebeurde kan hij zich niet meer herinneren, het is verdrongen, maar het was ernstig. X31 meldt misbruik in de jaren 1960-1961, waarvoor hij jarenlang in therapie is geweest. X32 werd met twee andere jongens in 1960 door de catechist ontvangen en merkte dat hij 'de stilste' daarvan koos als bijzonder contact; hij zag de jongen de maanden daarna steeds naar diens kamer gaan. De pater was ook regelmatig op de slaapzaal bij het wassen en uitkleden, en nam dan een van de jongens mee naar zijn kamer. X33 werd in 1960 door SDB3 meermalen 's avonds op de slaapzaal uit bed gehaald en meegenomen naar zijn kamer voor een 'speciale behandeling', waarvan hij zich de aard niet meer kan of wil herinneren. X34 lag in 1960 in de ziekenboeg met een keelontsteking die door pater SDB3 tot in zijn onderbroek werd onderzocht. X35, aspirant-broeder, lag daar in 1961 met een longontsteking. Toen hij door SDB3 met de hoogtezon zou worden bestraald, moest hij zich uitkleden. Hij kreeg een erectie, die de pater onmiddellijk wilde beetpakken, maar de jongen blafte hem weg. De pater zette zijn toenaderingspogingen voort en dreigde de jongen weg te sturen als hij er iets van zou vertellen. Zijn moeder geloofde hem niet. Ook X36, veertien jaar, wees seksuele avances van SDB3 op diens kamer af en werd bedreigd met wegzending. Hij werd van

het gymnasium naar de lts overgeplaatst en ging de broederopleiding volgen. X37 werd in 1963 als twaalf- of dertienjarige onder zijn kleren betast door de pater, die hij juist als zijn vertrouwenspersoon beschouwde. X38 werd in dat jaar door SDB3 getroost met diens knieën in zijn kruis. X39 werd in het schooljaar 1963/1964 regelmatig seksueel belaagd door enkele oudere leerlingen; toen hij zich daarover bij de directeur beklaagde, troostte deze hem door hem onder zijn kleren te strelen en vervolgens 'overal' te betasten.

Opmerkelijk is het verhaal van X40. Hij kreeg rond 1965 (hij was toen veertien of vijftien jaar) herhaaldelijk seksuele voorlichting van SDB3 op zijn kamer, waarbij deze hem tegen zich aandrukte. Ook zocht hij ook toenadering wanneer de jongen zijn kamer moest schoonmaken. In 1970 bezocht hij op diens verzoek de pater in Emmerich en overnachtte bij hem. Midden in de nacht trof hij hem plotseling naakt bovenop zich aan. Ook X41 kreeg op zijn dertiende op een bizarre en suggestieve manier 'voorlichting', maar hield zich van de domme; hij voelde zich 'proefkonijn'. F. Schaars meldt tijdens de eerste jaren van zijn verblijf op Don Rua (1964-1968) niet nader gespecificeerde 'streelpartijtjes' op de kamer van de directeur en op de slaapzaal. Volgens X42 werden de klachten tegen een andere pater die hij in 1966 aan de directeur voorlegde, door deze onder het tapijt geveegd; hij werd van school gestuurd. X43 reageerde in 1966 afwerend op een poging van SDB3 hem te 'versieren' en kon naar eigen zeggen kort daarna Don Rua verlaten. X44, op Don Rua sinds 1965, meldt seksuele avances op de kamer van de directeur in 1966-1967; wat er daarna precies gebeurde 'kan en wil ik niet nader omschrijven'. X45 werd in 1967 in zijn kruis gegrepen, protesteerde daartegen en werd gestraft.

Samenvattend ontstaat het beeld van een joviale, hartelijke en communicatieve man, die gemakkelijk het vertrouwen won van vooral jongere jongens. Gedurende een reeks van jaren maakte hij in een aantal gevallen misbruik van dat vertrouwen. Hij kon zijn handen kennelijk moeilijk thuishouden. Meestal bleef het bij handtastelijkheden, hoewel enkele meldingen ernstiger vormen van misbruik suggereren. De casus van SDB3 wordt echter extra belast door het feit dat het hier ging om de directeur van Don Rua, die aanwijsbaar kennis moet hebben gehad van andere gevallen van misbruik op zijn instelling, in elk geval van de gebeurtenissen rond pater SDB19, waarover hij enkele leerlingen rond 1967 heeft ondervraagd. De veronderstelling ligt voor hand – en is ook door enkele betrokkenen geuit – dat de gangbare kanalen die de leiding van de congregatie in staat stelden tegen misbruik op te treden, in de jaren zestig op Don Rua niet functioneerden omdat de directeur er zelf bij betrokken was.

De klachten tegen SDB3 kunnen op geen enkele manier aan de archieven worden getoetst, hoewel hij de salesiaan is tegen wie de meeste meldingen zijn binnengekomen. De hoeveelheid beschikbare stukken uit de jaren waarop de meldingen betrekking hebben, is daaraan omgekeerd evenredig. Het per-

soonsdossier bevat vrijwel geen materiaal uit zijn jaren op Don Rua. In het archief van de provinciaal ontbreekt, op enkele zakelijke stukken na, zijn correspondentie als directeur. De archivalia van het kleinseminarie bieden vrijwel geen zicht op het directoraat van SDB3. De huiskronieken, notulen van huiskapittel en huisraad en vergelijkbare stukken bevatten geen relevante informatie. In een brief aan een advocaat (14 september 2010) meldde delegaat Spronck dat hij in het archief geen aanwijzigingen voor seksueel misbruik van minderjarigen door SDB3 had gevonden. Ofschoon er volgens mededeling van de delegaat bij zijn weten geen zuivering van de archieven heeft plaatsgehad, vraagt men zich af of dit alles toeval kan zijn. [126]

6.2.5.2. Evaluatie van de gegevens

Omvang

In 1965 had de congregatie der salesianen in Nederland 193 leden: 89 paters, 40 clerici (paters in opleiding) en 64 broeders (coadjuteurs). Een schatting van het totale aantal leden tijdens de periode tussen 1945 en 2000, gebaseerd op de aantallen persoonsdossiers aanwezig in het delegaatsarchief in Soest, komt uit op ongeveer 450. Wanneer we daar tegenover zetten de ongeveer zestig personen genoemd in de meldingen, elf andere plegers geïdentificeerd in de archieven en nog eens elf potentiële plegers, komen we uit op een aandeel van 15 tot 18 procent plegers van misbruik met minderjarigen. Met alle slagen om de arm vanwege de onzekerheidsmarges waarop hierboven is gewezen, mogen we niettemin constateren dat het hier om een relatief groot aantal gaat. Als we de verhouding tussen paters (42), assistenten (8) en broeders (24) afzetten tegen de aantallen in 1965, lijkt het dat de paters en paters in opleiding oververtegenwoordigd zijn ten opzichte van de broeders. De gemelde afzonderlijke gevallen van misbruik, waarvan er 100 uit de meldingen zijn afgeleid, kennen een duidelijke concentratie in de jaren van 1950 tot 1959 (25) en vooral van 1960 tot 1969 (63). Deze gegevens ondersteunen de hypothese dat het misbruik in deze laatste periode een hoogtepunt bereikte. De periode daarvóór kan natuurlijk wel om demografische redenen ondervertegenwoordigd zijn in de meldingen.

Domein

Er is geen twijfel mogelijk dat het misbruik bij de salesianen vooral plaatsvond op internaten behorend bij onderwijsinstellingen: het geldt voor 89 van de 100 beschreven gevallen uit de meldingen en we vinden er de grote meerderheid van de (mogelijke) plegers. Het verklaart tegelijk de piek onder de slachtoffers in de leeftijdscategorie tussen elf en zestien jaar. Bij deze cijfers moeten we bedenken dat een meerderheid van de salesianen niet aan scholen met internaten verbonden was. Dit waren natuurlijk wel de plaatsen waar de

beste gelegenheid zich voordeed. Met de opheffing van de internaten vanaf eind jaren zestig loopt ook het aantal meldingen pijlsnel terug. Uiteraard moeten we ook hier rekening houden met mogelijke vertekening door de publiciteitshausse van 2010. Is het toeval dat binnen de internaten het kleinseminarie Don Rua het leeuwendeel voor zijn rekening neemt? Juist deze instelling hoort tot de meest genoemde en kent een actieve slachtoffergroep die zelfs standaardformulieren voor het doen van een melding ('aangifte') beschikbaar stelde. Als dit effect inderdaad bestaat, zouden dan de overige internaten in de meldingen ondervertegenwoordigd zijn? Naast de internaten komt nog één jeugdcentrum uit de meldingen naar voren: dat in Rijswijk. Bij het lezen van de meldingen ontstaat de indruk dat in dit centrum met zijn grote toeloop van kinderen uit de lagere sociale klassen (in 1965 ruim 1400 jongens en bijna 400 meisjes) meer kan zijn gebeurd dan het weinige dat nu naar voren is gekomen. Het is ook nuttig erop te wijzen dat enkele van de meer ernstige misbruikgevallen (SDB7, Terneuzen begin jaren negentig; SDB11, Hoogland begin jaren negentig) zich duidelijk later afspeelden in het parochiële domein, waarover geen enkele melding is binnengekomen.

Aard en omstandigheden van het misbruik

Over de precieze aard van het misbruik zijn niet alle meldingen duidelijk. Waar dat wel het geval is, blijkt dat ernstige vormen zoals (anale) penetratie, oraal-genitaal contact en wederzijdse masturbatie verhoudingsgewijs minder voorkwamen. Niettemin wordt uit de meldingen duidelijk dat ook minder ernstige vormen van misbruik een lange nawerking kunnen hebben. De reden daarvoor valt ook te zoeken in het geschonden vertrouwen. Hoewel in slechts vijftien gevallen expliciet wordt gesproken over een bijzondere vertrouwensrelatie tussen pleger en slachtoffer, lijkt die schending van vertrouwen volgens uitlatingen in de meldingen een van de meest traumatische aspecten van het misbruik te zijn; de religieuzen traden op de internaten immers op in loco parentis. Dat wordt des te begrijpelijker wanneer men de 'benaderingstactieken' van de plegers bekijkt zoals die uit de meldingen naar voren komen: vaak begon het met het winnen van vertrouwen en het tonen van affectie, een jongen het gevoel geven dat hij 'bijzonder' was. Ook maakten paters in verantwoordelijke functies misbruik van hun gezag. Bij de plegers die in meer dan één melding worden genoemd zijn drie directeuren: SDB3 van Don Rua (zestien keer gemeld), SDB7 van het Rijswijkse oratorium (drie keer) en SDB27 van Don Bosco Leusden (twee keer). Ook zijn er vier internaatsprefecten of -catechisten: SDB19 en SDB4 (vijf keer), SDB22 en SDB23 (twee keer). Het misbruik zoals gemeld vond vooral plaats binnen de instelling zelf (internaat, jeugdcentrum). In bijna de helft van de gevalsbeschrijvingen wordt de kamer van de pleger (pater, broeder) genoemd als specifieke plaats. Ook de slaapzalen en de

douches worden vaak genoemd. Zoals hiervoor bleek was het ontvangen van jongens op de kamer absoluut verboden en eigenlijk alleen toegestaan aan de directeur van een huis. Uit gesprekken met salesiaanse bestuurders en oud-leerlingen wordt echter heel duidelijk dat met dit strenge voorschrift vanaf de jaren zestig in ruime mate de hand werd gelicht: er werden gesprekken gevoerd, er werd voorlichting gegeven, er vonden bijlessen plaats enzovoort, en dat bood een goede aanleiding.

Gebruik van de biecht

Volgens vertegenwoordigers van de slachtoffergroep Jongens van Don Rua speelde het sacrament van de biecht bij het misbruik van minderjarigen door salesianen een bijzondere rol. Het stelde de daders in staat hun geweten te zuiveren en na de absolutie (vergiffenis) met een schone lei te beginnen. Het kerkelijk voorgeschreven biechtgeheim bood nog een ander voordeel. De biechtvader was verplicht tot absolute geheimhouding: 'Het betekende dat paters hun seksueel misbruik via de biechtstoel onderling moeten hebben besproken zonder dat men hoefde te vrezen voor openbaarmaking.'[127] Deze opvatting suggereert dat via de biecht een aantal medebroeders van het misbruik op de hoogte moet zijn geweest zonder maatregelen te nemen. Dat impliceert dat het misbruik inderdaad steeds werd gebiecht: dat is mogelijk, maar juist vanwege het biechtgeheim moeilijk aan te tonen.

Zowel de salesianen zelf als de aan hen toevertrouwde leerlingen moesten geregeld biechten. Daartoe waren in elk huis verschillende biechtvaders aangesteld, die niet tegelijkertijd een leidende of toezichthoudende functie mochten hebben. Het uitoefenen van deze functie was aan duidelijke regels gebonden. Aanvankelijk mochten de biechtvaders 'de jongens' niet buiten de biechtstoel ontvangen (1946), naderhand ook wel in spreekkamers (1966).[128] Bovendien hadden zij ook een taak in de zedelijke screening van kandidaten voor de congregatie, die zij in voorkomende gevallen moesten aanraden of zelfs opdragen heen te gaan.[129] In de praktijk gebeurde dat ook: uit het archief blijkt dat het geval te zijn geweest tijdens de opleiding van pater SDB1 en de broeders SDB15 en SDB6. Overigens was een biechtvader verplicht in gevallen van seksuele relaties tussen jongens en medebroeders de penitent op te dragen de superieuren in te lichten, al gebeurde dat niet steeds.[130] In zulke gevallen is er sprake van een voorwaardelijke absolutie.

Merkwaardig is dat de vertegenwoordigers van de slachtoffergroep niet op een ander gebruik van het 'biecht-instrument' wijzen. In verschillende meldingen over de jaren vijftig en zestig wordt aangegeven dat daders hun slachtoffer bij zich lieten biechten en hen dan op het biechtgeheim wezen, zodat de biechteling niet alleen werd klemgezet, maar tegelijk als (mede)schuldige werd aangewezen. X46 meldt het over twee van de paters die hij aanklaagde

(SDB28 en SDB29). Ook X47 kreeg van een ongenoemde pater te horen dat hij het voorgevallene moest biechten. SDB19 nam in meerdere gevallen zijn slachtoffers de biecht af en verleende hen absolutie voor het gebeurde. Een heel speciaal gebruik van de biecht wordt in de melding van X48 toegeschreven aan SDB23, die uit de biechtstoel klapte om de jongen tot seksuele handelingen over te halen.

Acties van verantwoordelijken jegens plegers en slachtoffers

Hiervoor bleek dat de normen en voorschriften van de congregatie in gevallen van misbruik streng waren. De vraag is of en in hoeverre deze normen en voorschriften ook werden toegepast. Uit het archiefonderzoek blijkt dat dat in de praktijk met grote soepelheid gebeurde. Wanneer de verantwoordelijke superieuren (waarschijnlijk of zeker) op de hoogte waren van misbruikgevallen, was overplaatsing (eventueel naar het buitenland) een van de meest gebruikte middelen.[131] Was de dader nog geen volledig lid, dan nam men vaker zijn toevlucht tot uittreding, liefst 'spontaan'. Uit verschillende adviezen van provinciaals bij aanvragen tot uittreding komt naar voren dat men misbruik van minderjarige jongens door jongere medebroeders vaak zag als een seksuele 'noodsprong', die door uittreding gevolgd door een huwelijk kon worden 'genezen'.[132] Vooral wanneer het ging om priesters blijkt echter dat men uittreding liefst vermeed, ook vanwege het daaraan verbonden 'schandaal'. Boete doen, overplaatsing en eventueel behandeling was dan aantrekkelijker. Dat komt bijvoorbeeld duidelijk naar voren uit een casus als die van SDB1 (1945-1953) en SDB2 (1963). Kan men dergelijke oplossingen aanvankelijk nog in de context van hun tijd plaatsen, minder begrijpelijk is de vergaande clementie in de veel latere, ernstige gevallen van SDB7 (1979, 1990) en SDB11 (1994-1997). In beide gevallen bood het canoniek recht voldoende basis voor een strenger optreden, maar gaf de esprit de corps kennelijk de doorslag. In deze twee gevallen (en enkele andere) was de leiding kennelijk ook overtuigd van de mogelijkheden tot 'genezing' via behandeling.

Het duurde lang voor de verantwoordelijke oversten bereid waren een slachtoffer van misbruik echt als slachtoffer te zien; vaak zag men er eerder een 'medeplichtige' in (vergelijk het geval van X49). Zoals hiervoor bleek waren de direct verantwoordelijken soms zelf pleger (zoals SDB3, directeur van Don Rua) en dan vermoedelijk weinig geneigd tot het nemen van maatregelen. Contact met de ouders van de minderjarigen was zeldzaam; het is alleen aangetoond in de affaire-SDB11 (1994). Als de slachtoffers zelf klaagden, kregen ze vaak de kous op de kop: ze kregen de opdracht te zwijgen, werden niet geloofd, kregen verwijten of dreigementen te horen en werden soms van de instelling verwijderd (zie hierna onder het hoofdje 'zwijgcultuur'). Er is slechts één geval bekend waarin het slachtoffer een schadevergoeding is toegekend (X46, 2003).

Behandeling van plegers door deskundigen

Uit de archiefstukken blijkt dat de salesiaanse leiding al in een vroeg stadium bij probleemgevallen een beroep deed op deskundige hulp. Soms had dat een preventief karakter. Zoals hiervoor al vermeld, werd in de jaren vijftig medisch onderzoek van kandidaten met seksuele problemen aanbevolen. De nieuwe criteria voor toelating uit 1976 raadden bij twijfel onderzoek aan door een 'ervaren, katholieke, verstandige psychiater'.[133] Inderdaad werden in de jaren vijftig novicen soms niet na advies van een psychiater tot het afleggen van de geloften toegelaten.[134] In 1947 ging de provinciaal met enkele leerlingen van Don Rua 'naar psycholoog. Zij houden op met de studie'.[135] In 1961 stuurde Bortoluzzi een aspirant-coadjuteur die leed aan dwangmatige masturbatie, naar Rijswijk om daar door een dokter te worden behandeld, mits de behandeling enige kans op succes bood.[136] Pater SDB3, directeur van Don Rua, stelde in 1968 zelfs voor alle leerlingen van het kleinseminarie na de derde klas op hun geschiktheid te laten onderzoeken door een psycholoog om 'bij bepaalde typen biezonder gecompliceerde factoren aan het licht te kunnen brengen, zoals bv. homoseksualiteit'.[137] In de ogen van de centrale leiding in Rome nam het beroep op deskundige hulp in de jaren tachtig kennelijk overdreven vormen aan: zo kon de indruk ontstaan van het ontduiken van persoonlijke verantwoordelijkheid. Bij zijn visitatie in 1986 zei Van Looy, lid van het hoofdbestuur: 'Een opmerkelijk punt is ook dat de medebroeders die het moeilijk hebben zich op een psychiater of op psychische therapie beroepen. Waarom zou dat zijn? Zijn deze dingen in andere landen misschien taboe? Heeft deze hulp ook die medebroeders geholpen? (...) Vaak gaat 't ook om schuldvragen die ook eens uitgesproken moeten kunnen worden.' Daar beval hij de biecht voor aan.[138] Volgens de archiefstukken werd in negen concrete gevallen in de loop der jaren een beroep gedaan op diverse instanties, instellingen en personen.

Zwijgcultuur

Ten slotte nog een belangrijke vraag. In hoeverre was er sprake van een 'zwijgcultuur' ten aanzien van misbruikplegers onder de salesianen? Die vraag is complex en er zijn meer invalshoeken mogelijk. Zij kan betrekking hebben op het verzwijgen van zaken binnen de eigen organisatie of naar buiten, op de wijze van reageren op klachten van slachtoffers of direct betrokkenen, op het overplaatsen van plegers naar andere functies binnen en buiten de organisatie zonder hun antecedenten mee te delen, op het achterwege blijven van aangifte bij justitie, op het beïnvloeden van politie en justitie. Speciaal voor dit rapport is nog een laatste punt van belang: het opruimen van de sporen van de voorgaande punten. Zijn zij in de salesiaanse archieven nog terug te vinden?

Dat er binnen de congregatie van meet af aan een 'cultuur van het zwijgen'

bestond, is niet ongewoon voor dergelijke organisaties met een sterk esprit de corps. Er waren immers goede redenen voor: schandalen die naar buiten kwamen konden zeer bedreigend zijn voor de salesianen. De gebeurtenissen rond het ontslag van pater SDB1 in 1944-1945, nog vóór de instelling van een eigen provincie, illustreren die zwijgzaamheid al. Als conclusie van de bijzondere visitatie kreeg men hier uit naam van de generaal-overste als eerste opdracht te zwijgen over wat er was gebeurd.[139] Dat lukte zo goed dat de panische vrees van oud-provinciaal Ter Schure voor het boek over Don Bosco op de Veluwe (1988) geheel onnodig bleek. Ondanks de vele geruchten bleken de auteurs niet in staat tot een bevredigende reconstructie van een affaire waarbij vrijwel zeker ook sprake was van misbruik van minderjarigen.[140] In 1963 werd het schandaal rond het uittreden van directeur SDB2 al even geheimzinnig aangepakt: zijn collega-directeuren kregen alleen iets over een 'depressie' te horen. Een vraag van raadslid Muth of er niet wat meer interne informatie moest komen, al was het maar om misverstanden te voorkomen, werd door de provinciale raad negatief beantwoord.[141] Misbruikgevallen werden in de provinciale raad wel besproken, maar tot in de jaren 1970 vaak niet genotuleerd.[142] Als dat wel gebeurde, dan in vage termen, zoals 'moeilijkheden met een medebroeder' of 'het probleem X'. Soms werd zelfs de raad niet ingelicht. Toen er eind 1967 geruchten opdoken over pater SDB13, reageerde dezelfde Muth, nu provinciaal, geïrriteerd: 'De provinciaal kan gedwongen zijn tot geheimhouding. Wanneer er niet gesproken wordt, zijn daar redenen voor'.[143] Bijna drie decennia later waren geheimzinnigheid en versluierend taalgebruik nog steeds de norm. Toen pater SDB11 uit een parochie in het aartsbisdom moest vertrekken, kregen zijn medebroeders van de provinciaal te horen dat hij 'bij sommige parochianen het vertrouwen [heeft] verloren. ... SDB11 krijgt nu alle gelegenheid om zijn geestelijk evenwicht terug te vinden en zijn gevoelsleven op orde te brengen'.[144] Het is bovendien de vraag of de plaatselijke leiding ondanks de duidelijke voorschriften wel altijd genegen was dergelijke gevallen naar boven door te geven. Illustratief is de notitie van (alweer) pater Muth: 'Het geval Z. vind ik infantiel, onvolwassen, ziekelijk, teken van een onvolgroeide persoonlijkheid in zeker opzicht. Deze personen moeten beschermd worden en geholpen door een goede behandeling deskundige. Als we deze zaken persoonlijk kunnen oplossen moeten wij er de hogere oversten niet bij halen. Dit alleen in uiterste noodzaak'[145] – een opvatting duidelijk in strijd met de congregationele voorschriften.

Uit het archief blijkt dat ook de centrale leiding in Italië niet altijd werd ingelicht. De toelichting van de provinciaal bij verzoeken om uittreden blijft vaak opzettelijk vaag. Uit een gesprek met oud-provinciaal Meijer kwam wel naar voren dat dergelijke zaken gewoonlijk mondeling werden besproken met de 'regionaal overste' (een lid van het hoofdbestuur) bij gelegenheid van diens

bezoeken of visitaties.[146] In het geval van SDB2 reisde provinciaal Ter Schure er speciaal voor naar Italië. Overigens werd aan de zwijgcultuur ook wel van buitenaf meegewerkt, getuige de opmerkingen van een pastoor te Scheveningen, die het betreurde dat een probleem met SDB9 in 1963 enige ruchtbaarheid had gekregen.[147]

Pogingen tot beperking van de reputatieschade bij klachten door slachtoffers of direct betrokkenen blijken uit enkele voorbeelden, die met andere kunnen worden aangevuld.[148] Toen X30 zich in 1958 bij de directeur van Ugchelen beklaagde, vroeg die hem over de zaak te zwijgen. Van directeur SDB3 van Don Rua mochten twee leerlingen die zich bij hem over een medebroeder beklaagden, er met niemand over praten, maar hij ontkende de klacht tegenover de moeder van een van hen en adviseerde haar de jongen van school te nemen. X50 slaagde er rond dezelfde tijd niet in de misstanden op het seminarie bij de leiding ter sprake te brengen, terwijl directeur Asma in 1969 op een klacht van de twaalfjarige X51 reageerde met de mededeling dat hij de gevangenis in zou gaan als hij het bij de politie niet kon bewijzen. Verhalen over misbruik van pupillen die X52 hem vertelde, wilde directeur Muth van het internaat te Rotterdam niet geloven (hoewel uit een notitie van zijn opvolger als provinciaal blijkt dat hij deze wel informeerde over een van de mogelijke plegers).[149] X53 werd in 1966 na een klacht tegen de ziekenbroeder in Rijswijk overgeplaatst naar een ander, niet salesiaans internaat. X49 (12 jaar) werd in 1970 door de directie van het orthopedagogisch internaat in Twello zelf van uitlokken beschuldigd. Van contact met of hulp aan de (ouders van) de slachtoffers blijkt maar zelden iets en wanneer het gebeurde, lijkt het vermijden van ruchtbaarheid voorop te staan. Oud-provinciaal Meijer meent dat er in 1979 gesprekken plaatsvonden met de kinderen die door pater SDB7 in Rijswijk waren misbruikt en hun ouders[150], met de bedoeling de aan de jongens en hun ouders toegebrachte schade zoveel mogelijk te beperken, excuses aan te bieden van de kant van de congregatie en eventueel om te kijken of ruchtbaarheid vermeden kon worden. In 1994 zocht provinciaal Asma in een Utrechtse parochie om dezelfde reden contact met de ouders van slachtoffers van pater SDB11, die mogelijk een aanklacht wilden indienen.[151] Overigens viel pas toen voor het eerst het woord 'slachtoffer' in het provinciaal bestuur. Enkele maanden later toonde men zich ingenomen met de instelling van de organisatie Hulp & Recht, die gezien werd als een 'grote steun in de rug van provincaal bestuur. (...) Het is goed dat er in deze notitie ruim aandacht wordt besteed aan de slachtoffers.'[152] Dat er in dit opzicht in de zienswijze van de congregatie iets aan het veranderen was, komt al eerder naar voren uit een opmerking in een brief van provinciaal Asma (1988): moest men dit soort zaken 'verzwijgen of openbaar maken? Natuurlijk moet je zoiets steeds goed afwegen. Maar soms willen we mensen sparen, maar vergeten dan dat er ándere slachtoffers zijn, die hun hele leven lang ermee zitten.'[153]

Een beproefde manier om ophef te vermijden is binnen alle religieuze organisaties de (geruisloze) overplaatsing naar een andere functie, binnen of buiten de eigen organisatie. Van intern overplaatsen van betrapte plegers zijn verschillende voorbeelden te vinden, waarbij de nieuwe overste volgens de archivalia soms wel, soms niet over de achtergronden werd ingelicht. Het eerste was bijvoorbeeld het geval bij broeder SDB5, die in 1966 of 1967 van Rijswijk naar Rotterdam ging, en bij broeder SDB8 die in 1962 van Don Rua naar Rotterdam werd overgeplaatst. Bij anderen wordt het niet duidelijk of er gewaarschuwd werd. Broeder SDB10 verdween in 1953 naar de missie in Haïti, pater SDB9 ging in 1965 even geruisloos naar het pastoraat in Lauradorp. Dat men hiermee ook een 'nieuwe kans' kon beogen blijkt uit de geregelde overplaatsingen van de assistent SDB18 in de jaren vijftig, die zonder resultaat bleven. Intussen waren dergelijke 'nieuwe kansen' natuurlijk niet zonder risico voor de naam van de congregatie wanneer de pleger in een functie buiten de eigen congregatie werd geplaatst die minder 'gevaarlijk' werd geacht. Zou men immers de externe autoriteiten waarschuwen, dan bestond het gevaar van een weigering, verzweeg men de omstandigheden, dan konden nieuwe gevallen een smet werpen op de congregatie.

Uit de archieven blijkt echter niet dat de leiding van de congregatie ooit uitdrukkelijk op de antecedenten heeft gewezen waarvan zij op de hoogte was. Dat was gedocumenteerd niet het geval bij de aanstelling in pastorale functies in Nederland van SDB22 (1957), SDB7 (1984) en SDB11 (1987), en evenmin wanneer medebroeders in het buitenland gingen werken (zoals SDB22, SDB29 en SDB9). In het geval van SDB7 is het duidelijk dat er opzettelijk gezwegen is. Dat SDB11 in 1996 in Voorburg ging wonen in de communiteit, was de bisschop van Rotterdam (Van Luyn) bekend, maar SDB7 mocht van de bisschop niet in het bisdom werken. Toen hij sinds 2002 in Amsterdam werkte, moest bisschop Punt de achtergronden van zijn Rotterdamse collega horen. Pikant is de zaak van broeder SDB21, in 2007 aangesteld als acoliet in het aartsbisdom Utrecht, omdat sinds 2005 een meldingsvoorschrift voor pastorale functies gold. Opvallend is ten slotte dat enkele gemelde plegers (al dan niet bewezen) als krijgsmachtaalmoezenier gingen werken na de periode waarop de meldingen betrekking hebben: SDB28, SDB30, SDB9. In het laatste geval was dit na een incident al eerder voorgesteld (1963), maar werd hij toch eerst op Don Rua geplaatst.

Er is uit het archief geen geval bekend waarin de salesianen zich in geval van misbruik zelf tot de politie of de justitiële autoriteiten wendden. In de spaarzame gevallen dat er sprake was van aangifte door anderen, deed de congregatie haar best de schade zo veel mogelijk te beperken. Mogelijk heeft een merkwaardig briefje van provinciaal Bortoluzzi uit 1947, gericht aan een ambtenaar van het ministerie van Justitie, op een dergelijke zaak betrekking. Hij

verzoekt een door hem gemachtigde medebroeder te woord te staan en vervolgt: 'Ik mag zeker wel op strikte geheimhouding rekenen, ook tegenover andere leden van onze congregatie.'[154] In zijn melding aan de Onderzoekscommissie vertelt X54 dat hij eind jaren vijftig over een 'lekebroeder' van het jeugdcentrum in Rijswijk werd ondervraagd op het Rijswijkse politiebureau in gezelschap van zijn vader. Dit zou kunnen slaan op broeder SDB12, van wie bisschop Van Luyn zich herinnert dat hij ook een 'probleem' had met de politie in de jaren zeventig. In geen van beide gevallen is de zaak verder vervolgd en in de archieven ontbreekt ieder spoor. In het vrij ernstige geval van pater SDB7 te Rijswijk (eind jaren zeventig) verzochten provinciaal Van Luyn en zijn plaatsvervanger Raaijmakers na overleg met reclassering en officier van justitie uiteindelijk om een voorwaardelijk sepot met een beroep op het belang van het Rijswijkse jeugdcentrum en op verplicht intensieve therapie. Toen SDB7 tien jaar later in Terneuzen weer flink over de schreef ging, deed provinciaal Asma tweemaal een dringend beroep op de rechter-commissaris in Middelburg en schakelde hij vermoedelijk ook andere relaties in, die hem waren aanbevolen door de therapeute Van Beek.[155] Ook sprak hij met de ambtenaar van de reclassering in de hoop gevangenisstraf te voorkomen; deze ambtenaar liet SDB7 zelfs zijn concept-eindrapport lezen. Het proces liep inderdaad af met een taakstraf en de officier van justitie trok een hoger beroep weer in. In 1994 spraken plaatsvervangend provinciaal Flapper en provinciaal Asma enkele malen met de politie over de affaire van SDB11 in een parochie van het aartsbisdom. Uit de stukken wordt niet duidelijk of dit effect had, maar er werd geen vervolging ingesteld. Dat gebeurde evenmin in 1997 in Voorburg, waar SDB11 door de politie werd ondervraagd.

Uit het voorgaande blijkt dat het functioneren van een 'zwijgcultuur' erg waarschijnlijk is, maar moeilijk te documenteren. Dat heeft alles te maken met het feit dat de meeste gemelde misbruikgevallen nauwelijks sporen in de archieven hebben achtergelaten. Zoals bij de bespreking van het archiefmateriaal al is opgemerkt, lijkt het zeker dat er rigoureus is geschoond. Het is tekenend dat bij het onderzoek op 59 gemelde plegers in slechts zes gevallen in het archief een verwijzing is aangetroffen, soms bij toeval, terwijl datzelfde onderzoek elf niet-gemelde plegers opleverde. Wanneer het schonen is gebeurd en door wie kon niet worden vastgesteld.

6.2.5.3. Aanvullend onderzoek in Rome

Tijdens het onderzoek naar de salesianen van Don Bosco bleek dat de documentatie in de archieven van de Nederlandse provincie in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven te St. Agatha (historisch archief) en Soest (persoonsdossiers en andere stukken) veel hiaten vertoont. Daarom heeft de Onderzoekscommissie via de leiding van de salesiaanse provincie België-

Noord/Nederland toegang gevraagd tot het centraal archief van de congregatie te Rome. Daarbij gaf de Onderzoekscommissie aan welke stukken zij in het bijzonder zou willen inzien. Op dit verzoek werd positief gereageerd, zij het onder zeer beperkende voorwaarden: de congregatie zou zelf voor de selectie van de stukken zorgen en de onderzoeker kon de stukken niet direct inzien, maar de relevante passages zouden hem, al dan niet in vertaling, worden voorgelezen. Ook werden er geen kopieën beschikbaar gesteld.

De Onderzoekscommissie heeft ondanks deze beperkingen besloten op dit aanbod in te gaan, gezien de kans op gegevens die nog openstaande vragen konden beantwoorden. Van 7 tot en met 9 november 2011 heeft een onderzoeker van de Onderzoekscommissie het generalaat van de congregatie in Rome bezocht. Hij is daar ontvangen door de procurator-generaal van de congregatie, F. Maraccani (pater), en de secretaris van de provincie België-Noord/Nederland, E. Haelvoet (pater).

De vragen van de Onderzoekscommissie hadden betrekking op:
- De correspondentie tussen het centraal bestuur van de congregatie en de Nederlandse provincie tot ongeveer 1980.
- De visitaties van de Nederlandse provincie uitgevoerd door het generalaat en de rapportage daarover, in het bijzonder met betrekking tot de jaren 1945-1985.
- De toelichtingen van de provinciale oversten bij een vijftiental aanvragen van dispensatie van geloften, laïcisering of secularisatie, die in de persoonsdossiers in Nederland ontbraken.
- Stukken betreffende een eventuele bijzondere visitatie door het generalaat van het kleinseminarie Don Rua in 1967, dan wel andere stukken met betrekking tot een onderzoek naar misbruikgevallen in 's-Heerenberg rond deze tijd.

Het archiefmateriaal door de congregatie geselecteerd bestond uit:
- De algemene correspondentie met de Nederlandse provincie tot ongeveer 1970 (voor zover bewaard); in de periode daarna is men overgestapt op een ander, niet-geografisch systeem van archivering, terwijl het archief nog niet is geordend en beschreven. Uit latere jaren waren er enkele losse omslagen aanwezig.
- Stukken betreffende visitaties uit de jaren 1945-2004, alsmede de algemene verslagen ingediend vanuit de provincie.
- Persoonskaarten van en stukken betreffende een aantal Nederlandse salesianen; stukken betreffende uittredingen.
- Dossiers betreffende een tweetal bijzondere gevallen.

Het kennisnemen van de inhoud van het archiefmateriaal vond plaats onder de voorwaarden die het congregatiebestuur had gesteld. Het was echter mogelijk de authenticiteit van de documenten te controleren. Don Maraccani wees er nog op dat de zaken waarop het onderzoek van de Commissie betrekking heeft, in veel gevallen mondeling werden afgehandeld.

1 Gegevens over afzonderlijke plegers

Het archief in Rome bevat gegevens over vier gemelde plegers waaruit blijkt dat zij zich inderdaad aan misbruik van minderjarigen hebben schuldig gemaakt of daarvan intern werden verdacht. Hierover was in de provinciale archieven niets te vinden. Het gaat om: SDB28, SDB29 (beiden Don Rua Ugchelen, eind jaren veertig), SDB19 (Don Rua 's-Heerenberg, jaren zestig), SDB33 (Huize Savio Rotterdam, medio jaren zestig).

Van drie andere plegers werd het misbruik op duidelijke wijze door nieuwe gegevens bevestigd: SDB22 (Leusden, medio jaren vijftig), SDB13 (Rijswijk, jaren zestig), SDB1 (Don Rua Ugchelen, medio jaren veertig; zie verderop). In het bijzonder SDB13 bleek een hardnekkig geval.

Ten slotte is er in de stukken nog sprake van een coadjuteur in opleiding te Leusden die een seksuele relatie ('pasticci amorosi') met een jongen onderhield (1961), en van een prefect te Leusden die in 1962 moest worden verwijderd vanwege een 'pijnlijke immorele casus', waarvan de aard echter niet blijkt.

De gegevens die in Rome aanwezig zijn over opleiding en loopbaan van afzonderlijke leden wijken in sommige gevallen af van die in de persoonsdossiers en archieven in Nederland. Dit kan het gevolg zijn van administratieve onvolkomenheden.

2 Visitaties en verslagen

De jaarverslagen vanuit Nederland (1945-1970) bevatten enkele bedekte toespelingen op gevallen die de Onderzoekscommissie reeds bekend waren. In het retrospectieve verslag uit 1945 wordt daarnaast gesproken over een schandaal in de vestiging te Lauradorp, dat in 1943 na ingrijpen van de bisschop van Roermond leidde tot het verwijderen van drie paters. In de onderzochte Nederlandse archieven zijn hierover geen gegevens aangetroffen. Ofschoon de aard van het schandaal uit dit stuk en de overige correspondentie niet volledig duidelijk wordt, zijn er elementen aanwezig die laten vermoeden dat er ten minste in één geval (SDB28) sprake kan zijn van misbruik van minderjarige jongens. Van een andere betrokken SDB34 wordt opgemerkt dat de president van het Haarlemse grootseminarie, die hem na de subdiakenwijding had verwijderd, niet kan begrijpen dat de salesianen hem tot het priesterschap hebben toegelaten.

Het archief bevat een uitvoerige correspondentie en andere stukken over de buitengewone visitatie van de Nederlandse salesianen die in opdracht van de centrale leiding in 1945-1946 werd uitgevoerd door Don G. Simonetti, novicenmeester in Engeland. Uit de stukken blijkt dat de voornaamste aanleiding voor deze visitatie een misbruikschandaal was dat zich in de loop van de jaren veertig op Don Rua had afgespeeld. Hoofdpersoon in dit schandaal was SDB1, die in 1945 plotseling was vertrokken en in 1952 uit de congregatie en de geestelijke stand trad, ondanks pogingen van de leiding hem binnenboord te houden. In de stukken worden twee namen genoemd van slachtoffers.

In het archief vindt men verdere verslagen van visitaties vanuit Turijn en Rome uit de jaren 1948, 1960, 1967, 1974, 1980, 1986, 1992, 1998, 2004. In slechts enkele gevallen wordt zijdelings gesproken over concrete gevallen van misbruik of over maatregelen om 'verkeerde omgang' te voorkomen. De verslagen uit de jaren na 1960 concentreren zich vooral op de intern-kerkelijke polarisatie, de positie van de salesiaanse provincie daarin en de structurele problemen waarmee de congregatie in Nederland te maken kreeg door uittredingen en gebrek aan aanwas.

3 Don Rua 's-Heerenberg

In kringen van slachtoffers leeft de vaste overtuiging dat de centrale leiding van de congregatie in Turijn op de hoogte moet zijn geweest van de misbruikgevallen die zich vooral in de tweede helft van de jaren zestig hebben voorgedaan op het kleinseminarie Don Rua. Er wordt daarbij verwezen naar een bijzondere visitatie in 1967 door een speciale onderzoekscommissie onder leiding van provinciaal Muth. Daarnaast zou er sprake zijn geweest van een opdracht aan de directeur om zich in Turijn hierover te verantwoorden. Ook zou de directeur begin 1967 in de communiteit hebben meegedeeld dat er veertig medebroeders wegens misbruik zouden zijn aangemeld.

De jaarverslagen van de Nederlandse provinciaals Bortoluzzi, Ter Schure, Muth en Raaijmakers (1960-1970) bieden voor deze veronderstellingen geen enkel aanknopingspunt. Het uitvoerige verslag van de visitatie in oktober 1967 door hoofdbestuurslid Don A. Fedrigotti verwijst met geen woord naar problemen van deze aard op Don Rua. Fedrigotti stelt in het algemeen vast dat er in het 'salesiaanse leven in Nederland' geen sprake is van 'abusi o seri pericoli' (misbruiken of ernstige gevaren). In de voorgelegde correspondentie zijn geen stukken te vinden die wijzen op een bezoek van de directeur aan Turijn in of omstreeks 1967. Evenmin blijkt uit deze stukken dat het hoofdbestuur uit andere bron kennis had van structureel misbruik op Don Rua, noch dat er veertig medebroeders zouden zijn aangeklaagd. Het dossier van de directeur van Don Rua in Rome bevat alleen de gangbare gegevens.

4 De gevallen SDB7 en SDB11

De procurator-generaal heeft de gevallen van SDB7 (1979, 1990) en SDB11 (1994-2011) afzonderlijk ter sprake gebracht en met de onderzoeker deze twee dossiers doorgenomen. Het lijkt er op dat in beide gevallen het hoofdbestuur van de congregatie door het Nederlandse provinciale bestuur c.q. delegatiebestuur niet, te laat of onvoldoende is ingelicht.

- Van de kwestie-SDB7 wist men in Rome tot zeer recent nauwelijks iets. Het magere en incomplete dossier bevat onder meer de aanvraag uit 1984 om buiten de communiteit te mogen verblijven (SDB7 werd in dat jaar als pastoor in Terneuzen aangesteld). Als reden daarvoor worden 'gezondheidsredenen' opgegeven: SDB7 lijdt al een aantal jaren aan psychische en fysieke klachten en het samenleven met medebroeders is voor hem erg moeilijk 'vanwege feiten uit het verleden'. Afgaande op het dossier is het hoofdbestuur niet op de hoogte gesteld van de voorvallen in Rijswijk en Terneuzen en de veroordeling in 1990.
- Het visitatieverslag van 2004 bevat een enkele opmerking over de problemen met SDB11: hij heeft een neiging tot exhibitionisme, volgt een therapie en heeft goede contacten met delegaat Spronck. Volgens het dossier werd in Rome de zaak pas duidelijk toen in mei 2011 *RTL Nieuws* zijn (bestuurs)lidmaatschap van de vereniging 'Martijn' naar buiten bracht. De Congregatie voor de Geloofsleer vroeg de congregatie toen nadere informatie over SDB11 en het interview van Spronck aan *RTL Nieuws* hierover. Omdat een lid van het hoofdbestuur in België op visitatiereis was, is toen direct een onderzoekscommissie ingesteld die kort daarna heeft gerapporteerd. Tegelijkertijd nam de provincie krachtig afstand van de opvattingen van SDB11 die een suspensio a divinis (ontneming van functie) kreeg opgelegd terwijl delegaat Spronck op non-actief werd gesteld). Nadien is de zaak, volgens de kerkelijke procedures, voorgelegd aan de congregatie van de geloofsleer waar zij nog in behandeling is. Te verwachten valt dat SDB11 uit de congregatie en uit het ambt zal worden gezet.

6.3 Broeders van Maastricht (f.i.c.)

6.3.1. Institutioneel

De congregatie van de broeders van onze lieve vrouw onbevlekt ontvangen ofwel fratres immaculatae conceptionis (f.i.c.) werd gesticht in 1840 in Maastricht door monseigneur L.H. Rutten (1809-1891). Rutten, tot priester gewijd in 1837, begon catecheselessen te geven aan arme kinderen, in de parochie van St. Servaas waar hij ook kleding en voedsel verstrekte. Hij stichtte hier twee kleuterscholen. Rutten richtte een broedercongregatie op, waarvan de werkzaamheden zich aanvankelijk concentreerden op onderwijs aan armen en we-

zenzorg. Op het einde van de negentiende eeuw, toen de schoolstrijd zich toespitste, werd de onderwijstaak steeds belangrijker. Die richtte zich nu niet alleen meer op armen. Het doel werd zo veel mogelijk katholieke kinderen op katholieke scholen. In dat kader pasten ook internaten voor kinderen van meer vermogenden. Wezenzorg werd na 1945 afgestoten. Rond 1960 begon de congregatie zich steeds meer op het buitenland te richten: Pakistan, Chili en Afrika. In Nederland begon men zich toen op verschillende plaatsen uit het onderwijs terug te trekken.[156] Al op het algemeen kapittel van 1940 blijkt twijfel of de onderwijstaak wel voldoende liefdewerk is.[157] Er wordt dan ook gesproken over mogelijke werkzaamheden in de jeugdbeweging, maar daar is grote huivering voor, onder andere uitgesproken door de latere algemene overste A. Janssens (1958-1970).[158]

In de jaren vijftig stond de congregatie op haar hoogtepunt. In 1952 had zij in Nederland twee gewone internaten met lagere school en ulo, te Amersfoort (346 leerlingen) en te Weert (230). Er was een internaat voor schipperskinderen in Nijmegen, een doofstommeninstituut in St. Michielsgestel, een klein internaat in Wehl en juvenaten in Maastricht en Zevenaar. In totaal telden deze instellingen ongeveer 1200 leerlingen. Aan dagscholen waren er in Maastricht zelf 13 scholen, waar 81 broeders werkzaam waren, met in totaal 2815 leerlingen. Het betrof lagere scholen, ulo, vglo en blo. In de rest van de provincies Limburg en Noord-Brabant (plus Nijmegen) had men scholen in Brunssum (171), Heerlen (681), Helmond (1497), Nijmegen (1583), Veghel (846), Venlo (1679), Waalwijk (771) en Weert (718), met in totaal 8956 leerlingen. Aan de scholen waren 183 broeders werkzaam. In de provincies Noord- en Zuid-Holland waren er scholen in Amsterdam (3207), Bussum (573), Den Haag (3440), Haarlem (579) en Rotterdam (1955), in totaal 9754 leerlingen, met 214 broeders. Op de dagscholen zaten in totaal 21625 leerlingen en er werkten 478 broeders.[159]

De congregatie is er een naar pauselijk recht. Dat wil zeggen dat er geen directe bemoeienis is van de bisschop. Wel werden er soms zogeheten canonieke visitaties gehouden, waarvan verslag werd uitgebracht aan de bisschoppen. Een daarvan vond 18 oktober 1951 tot 31 mei 1952 plaats door pater L. Rood s. j. Een verslag van die visitatie bracht hij op 8 september 1952 uit aan het hoofdbestuur van de congregatie.[160] Het ging hierbij vooral om de vraag hoe de bestaande regels van de congregatie werden nageleefd en welke verbeteringen in de toepassing ervan mogelijk waren. Die regels zijn in de constitutie van de congregatie en de uitwerking daarvan in het directorium vastgelegd.

De constitutie van de congregatie is in 1870 door de paus goedgekeurd. In 1945 gold de constitutie die in 1919 op enkele punten was herzien, na het verschijnen van het kerkelijk wetboek. Deze nieuwe constitutie is pas in 1936

definitief pauselijk goedgekeurd en gold tot 1967.[161] De constitutie van 1967[162] heeft een heel ander karakter. De regels zijn positiever gesteld. Over de maagdelijkheid wordt alleen gezegd dat de broeder zich verplicht ongehuwd te blijven. Apart daarvan worden juridische bepalingen vastgesteld.

In het directorium worden de regels van de constitutie nader uitgewerkt. In 1945 geldt als versie van het directorium die van 1939. In 1947 en 1955 vinden aanpassingen plaats.[163]

6.3.2. Bestuurlijke verhoudingen

Intern is de congregatie een sterk hiërarchisch gestuurde organisatie. Er is een generaal bestuur met een algemene overste, die iedere zes jaar tijdens een algemeen kapittel wordt gekozen door vertegenwoordigers van de verschillende huizen. Met vier gekozen vicarissen vormt hij het hoofdbestuur. De vicarissen vervangen hem bij afwezigheid, bijvoorbeeld tijdens visitatiereizen in het buitenland. De algemeen-overste moet bij zijn aantreden zweren de regels (constitutie) van de congregatie plichtsgetrouw uit te voeren. Sinds 1967 zijn er per land provinciale besturen. De provinciaal heeft sindsdien een aantal bevoegdheden van de algemeen-overste overgenomen.

Generale oversten:

B. Meijs	1946-1952
E. Peters	1952-1958
A. Janssens	1958-1970
B. van der Made	1970-1982

In Nederland had de congregatie in de jaren vijftig en zestig een dertigtal huizen. Aan het hoofd daarvan stonden een overste en twee raadsbroeders. De overste en raadsbroeders werden voor drie jaar benoemd door het hoofdbestuur. Zij konden eenmaal herbenoemd worden (artikel 347). Vanuit de huizen werden de scholen bediend. De overste was verantwoordelijk voor de gang van zaken op de scholen (directorium 1947, bladzijde 53). Er waren grote kloosters en kleinere. De twee huizen in Amsterdam hadden in 1952 bijvoorbeeld ieder 37 broeders. Van daaruit bedienden zij met in totaal 62 broeders acht lagere scholen, twee ulo-scholen en een vglo-school, met in totaal 3207 leerlingen. Aan deze scholen waren toen ook 23 lekenonderwijzers werkzaam. In de twee Amsterdamse huizen waren toen dus 12 van 74 broeders geen onderwijzer. In Waalwijk waren 23 broeders. 19 van hen bedienden er lagere en een ulo-school, met in totaal 771 leerlingen. In Wehl was een huis met 13 broeders, die het pensionaat en een parochieschool bedienden. In het huis in Amersfoort, dat het pensionaat Saint Louis bediende (lager onderwijs vanaf

klas 2 en 3-jarige ulo), bevonden zich in 1952 38 broeders, van wie 11 in de functie van onderwijzer. Er waren 346 leerlingen. In de hoofdvestiging De Beyart in Maastricht woonden 153 broeders.[164]

De meeste leden van de congregatie waren al op jeugdige leeftijd in de gesloten wereld van de congregatie terechtgekomen. Op twaalfjarige leeftijd kwamen ze als internen op het juvenaat, gevolgd door de interne kweekschool of vakopleiding, postulaat, noviciaat en magistraat. In al die instellingen heerste, althans tot het midden van de jaren zestig, als voorbereiding op het latere kloosterleven al een strenge dagorde. Rond hun twintigste jaar legden ze de tijdelijke geloften af, vijf jaar daarna de eeuwige.

Die geloften betroffen absolute gehoorzaamheid, kuisheid en armoede. In de praktijk betekende dit dat ze zelf weinig eigen beslissingen mochten nemen. Ook werd hun loopbaan voor hen bepaald. Ieder moment konden ze worden overgeplaatst, zonder opgaaf van reden.[165] Over eigen middelen mochten ze niet beschikken en de leiding van de congregatie bepaalde van welke media (boeken, tijdschriften, radio, televisie) ze kennis mochten nemen. Daarbij werd zo veel mogelijk iedere 'wereldse' invloed en alles wat de zinnen zou kunnen prikkelen uitgesloten. In 1952 werd het uit 1933 daterende verbod op een abonnement op de *Katholieke Illustratie* gehandhaafd, omdat daar afbeeldingen instonden, die voor gehuwden misschien geschikt waren, maar niet voor kloosterlingen.[166] In een circulaire uit 1948 werden de meeste films ongeschikt geacht, ook die van katholieke regisseurs.[167] Vertoning van één film per jaar werd ook voldoende geacht.[168] In 1954 was er nog een verbod op televisiekijken[169], tien jaar later werd aangeraden tot het kijken ernaar niet elke avond gelegenheid te geven. Reden was vooral dat het de recreaties zo ongezellig maakte. En aan een gezellige recreatie had menig broeder het behoud van zijn roeping te danken.[170] Die recreatie moest wel beperkt blijven. De nodige tijd moest aan (verdere) studie worden besteed. Het contact met de familie moest beperkt blijven. Te veel contact kon zelfs een reden tot overplaatsing zijn. Wanneer noodgedwongen leken als onderwijzer op een school moesten worden toegelaten, moest ook het contact met hen zo veel mogelijk beperkt blijven.[171]

Seksuele voorlichting werd in de biechtstoel gegeven, meestal dus naar aanleiding van problemen waarover werd gebiecht. In het visitatieverslag van 1952 pleitte pater Rood ervoor tijdens het noviciaat een bredere en diepere informatie te geven omtrent de zuiverheid, zowel voor het eigen religieus leven als in verband met de toekomstige onderwijzerstaak. Een daartoe geëigend priester zou een reeks (misschien tien tot twaalf) voordrachten moeten geven omtrent het geslachtsleven van de mens, de gevaren en moeilijkheden waarmee de broeder-onderwijzer te maken zou krijgen of zou kunnen krijgen, de gelofte van zuiverheid en de schoonheid van het hierin besloten offer en posi-

tieve ideaal. In de sfeer van lessen werd dergelijke informatie rustiger en natuurlijker opgenomen, en zo kon deze vorming hopelijk veel bijdragen aan een betere voorbereiding op en bescherming tegen de gevaren en tot meer bezieling in het nastreven van het maagdelijke ideaal.[172]

Vooral uit de processtukken omtrent strafvervolgingen van broeders in de jaren tussen 1952 en 1968 blijkt hoe groot de onwetendheid en onvolwassenheid op seksueel gebied van de daders was.

Het waren in eerste instantie de oversten van de huizen en de raadsbroeders die moesten zorgen dat de broeders zich aan de regels hielden en in kloosterlijke geest leefden. De overste en raadsbroeders vergaderden ten minste eens per maand (artikel 348 constitutie 1936). Wat daar besproken werd was geheim (artikel 349). Wanneer er misbruiken in de communiteit waren ingeslopen, moesten de raadsbroeders hun overste daarvan op de hoogte brengen. Bleef dit zonder gevolg, dan moesten zij de algemeen-overste waarschuwen (artikel 350).

De oversten beschikten over tuchtmiddelen om de broeders te corrigeren. Zij konden penitenties opleggen. Dit gebeurde kennelijk met een zekere discretie. In mei 1947 klaagde de overste Ernest in Weert over het gedrag van broeder FIC1. Deze was wel enkele jaren op de kweekschool geweest, maar had die niet afgemaakt. Volgens Ernest had hij toen al veel aandacht voor jongens. In Weert had hij een werkplaats, maar hij hing te veel bij de jongens rond en eens had de overste, die hem nauwlettend in de gaten hield, hem aangetroffen met een spartelende jongen in de armen. Op het verzoek van de overste om hem weg te halen werd niet ingegaan en FIC1 ging opnieuw in de fout. Ernest liet de algemeen-overste weten dat hij hem een boete zou opleggen: een week buiten de recreatietijden niet roken. Daarmee werd zijn naam voor de communauteit nog gespaard.[173] Daarna werd FIC1 weggehaald uit Weert en in het moederhuis geplaatst. Bij de jaarlijkse overplaatsingen in 1954 kwam hij op Saint Louis in Amersfoort terecht.

Wanneer broeders zich herhaaldelijk hadden schuldig gemaakt aan zaken die golden als zware vergrijpen konden zij uit de congregatie worden gezet. Die regels staan in de constitutie onmiddellijk na die over de kloosterlijke deugden in paragraaf 8 ('Over het wegzenden van broeders met eeuwige geloften'). Daarvoor bestaan echter strenge procedureregels, ook volgens kerkelijk recht (artikelen 105-112). Er moeten eerst formele waarschuwingen zijn gegeven, door de algemeen-overste of namens hem door de plaatselijke overste, alles na behoorlijk onderzoek en mogelijkheden tot wederwoord. 'De overste moet bij de waarschuwingen heilzame berispingen voegen en penitenties en andere straffen opleggen die hij geschikt oordeelt tot verbetering van de schuldige en tot herstel der ergernis. Eveneens is de overste verplicht de schuldige te verwijderen uit de gelegenheid tot hervallen: zelfs, zo nodig, door verplaatsing

naar een ander huis, waar de bewaking gemakkelijker en de gelegenheid tot misdoen meer verwijderd is. Iedere waarschuwing moet van een bedreiging met wegzending vergezeld gaan'(artikel 110).

Er konden zwaarwegende redenen zijn waarom iemand onmiddellijk uit de congregatie werd weggezonden, zonder de procedures van de artikelen 105-112, namelijk in geval van 'grote ergernis naar buiten of van een dreigende zware schade voor de congregatie' (artikel 113). Dit middel is een keer overwogen door het hoofdbestuur, bij afwezigheid van de algemeen-overste, toen in 1949 een jonge broeder-onderwijzer in aanraking kwam met de kinderpolitie. Hij kreeg het aanbod zelf zijn ontslag uit de congregatie aan te vragen (artikel 114). Van dit aanbod maakte hij gebruik.

Dergelijke min of meer vrijwillige uittredingen in verband met seksueel misbruik kwamen tot het begin van de jaren vijftig wel vaker voor. Meestal betrof het nog niet eeuwig geprofesten of gebeurde het op aanraden van de biechtvader, die kennelijk weinig kansen op verbetering zag. Uittreding of wegzending van eeuwig geprofesten was, zeker tot aan het midden van de jaren zestig, iets dat de congregatie zo veel mogelijk wilde vermijden. Broeders die te kennen gaven dat ze het moeilijk vonden zich aan de kloosterregels te houden, met name op het gebied van seksualiteit, werden gemaand aan de verleiding om uit te treden geen gehoor te geven en standvastig te zijn. De uitwerking van paragraaf 8 van de constitutie over de wegzending heet in het directorium niet voor niets 'Over de volharding'. De procedurele regels uit de constitutie worden niet verder uitgewerkt, maar er wordt aangegeven hoe men tot volharding kan komen.

Met name algemeen-overste B. Meijs probeerde uittredingen zoveel mogelijk te voorkomen,[174] zoals hierna nog blijkt. De uittredingen in de late jaren zestig en in de jaren zeventig gebeurden meestal op initiatief van de betrokkenen en hadden weinig of niets met seksueel misbruik te maken. Dikwijls was er een vrouw in het spel, ook bij personen over wie er meldingen van misbruik bij de Onderzoekscommissie waren.

Voor zover kon worden nagegaan, is bij seksueel misbruik in de periode na 1945 nooit sprake geweest van wegzending. Het lijkt erop dat de veelvuldige verplaatsingen na overtreding van de regels over de omgang met kinderen niet zijn voorafgegaan door formele canonieke waarschuwingen. Die overplaatsingen van de ene school naar de ander kunnen, gezien de hierna volgende feiten, in veel gevallen ook niet echt beschouwd worden als de in artikel 110 genoemde 'verplaatsing naar een huis waar de bewaking gemakkelijker en de gelegenheid tot misdoen meer verwijderd' was.

De vraag is dan ook of men misbruik van kinderen zag als de 'zware en uitwendige misdrijven', die aanleiding konden geven tot formele waarschuwingen en uiteindelijk verwijdering uit de congregatie (artikel 106). De praktijk

dat broeders de congregatie moesten verlaten na een onvoorwaardelijke veroordeling tot gevangenisstraf, zoals bij de fraters van Tilburg, bestond hier niet.

Kennelijk heeft men in gevallen van min of meer zwaar seksueel misbruik of dreiging daarvan artikel 77 toegepast, dat in het hoofdstuk staat over de zuiverheid. 'Broeders die door daden strijdig met de zuiverheid ergernis zouden geven, moeten aan de algemene overste bekend worden gemaakt, die de nodige maatregelen zal nemen, om de congregatie voor schande en opspraak bij de mensen te behoeden.' Het ging daarbij dus niet zozeer om het bestraffen van onkuisheid, maar om schande en opspraak te voorkomen. In de hier beschreven omgang met seksueel misbruik komt duidelijk naar voren, dat vooral naar dit belang werd gekeken, niet naar dat van de slachtoffers.

Naast het belang van de congregatie in haar geheel speelde ook het zielenheil van de pleger een rol. Het doel van de congregatie is de zelfheiliging van de leden door een kloosterlijk leven te leiden. Dit houdt in dat men de drie kloosterlijke deugden, die van armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid, betracht. Wat betreft seksueel misbruik is in het hoofdstuk over de zuiverheid vooral artikel 80 van belang: de broeders moeten uiterst omzichtig zijn in de omgang met kinderen en alle vertrouwelijkheid vermijden. Dat het hier niet zozeer gaat om de bescherming van de kinderen, maar om het zielenheil van de broeders blijkt duidelijk uit een lesboekje voor de novicen over de regels uit 1917.[175] Daarin worden de regels behandeld in de vorm van een catechismus, met vragen en antwoorden:

'Van welken kant dreigen voor de broeders gevaren voor hunne gelofte van Zuiverheid?

De constituties waarschuwen ons:

a. voor den omgang onder elkaar
b. voor de wereld [lees: vrouwen]
c. voor den omgang met de kinderen'.

Het gaat dus om de mogelijke schade voor de broeder, niet voor de kinderen. In een soortgelijke vragenlijst uit 1951, bij de behandeling van de zuiverheid, is er ook weer sprake van dat de broeders hun deugd moeten beschermen.[176]

In zijn verslag over de canonieke visitatie van 1951/1952 stelde ook pater Rood vast dat de mentaliteit nogal eens zo scheen te zijn, dat het er niet zozeer op aan kwam of er groot kwaad wordt gedaan, de eer van God wordt gekrenkt en een ziel verloren dreigt te gaan, als wel daarop, dat het fatsoen en de goede naam van de congregatie onder de mensen gered wordt.[177]

In het directorium wordt de regelgeving van artikel 80 nader uitgewerkt. Dat gebeurt vanaf 1929 zeer gedetailleerd:

– nooit met een kind alleen in de klas.

– nooit een kind bij zich aan tafel of lessenaar plaatsen, zelfs niet als andere kinderen erbij zijn, nooit naast een kind in de bank.
– geen kind bij de hand houden, strelen of hoe dan ook liefkozen, niet spelen of stoeien of gemeenzaam zijn.
– 1 uur voor of na schooltijd geen kinderen meer aanwezig, broeders ook weg, onnodig geen kinderen nahouden. Tenzij alles met toestemming overste.
– geen bezoeken op vrije middagen op school, geen bijlessen, alleen in spreekkamers van het klooster.
– nooit zelfstandig onderzoek doen naar onzedelijk gedrag van kinderen. Stel overste op de hoogte, die onderzoek dan overneemt.
– surveillance nauwlettend, zonder kleinzieligheid, achterdocht of vreesachtigheid, maar ook zonder zorgeloosheid of onverschilligheid.
– broeder die zich ambtshalve met kinderen moet bemoeien, mag zich niet verder nog met hen inlaten. Geen bemoeienis met kinderen van andere klassen. Kinderen moeten steeds zedig zitten en hun handen altijd zichtbaar zijn. Stoeien en ruw spelen krachtig tegengaan.

In 1929 was ook nog het voorschrift opgenomen dat broeders nooit met hun handen in de zakken van de kinderen mochten komen. Dit ontbreekt vanaf 1939. De andere regels werden bij herzieningen van de directoria in 1939, 1947 en 1955 gehandhaafd en golden dus tot 1967.[178] In 1964 pleitte Janssens aan het einde van zijn eerste bestuursperiode nog eens voor het handhaven van deze maatregelen. Hij deed dat omdat hij in de afgelopen periode geconfronteerd was met nogal wat overtredingen op dit gebied die tot excessen hadden geleid.[179] Al deze regels waren er dus op gericht te zorgen dat broeders zo weinig mogelijk alleen waren met afzonderlijke kinderen en als het nodig was, zoals bij bijlessen, moest het gebeuren op plaatsen waar controle mogelijk was, zoals spreekkamers van klooster, waar ramen in de deuren zaten.

Behalve de regels die in het hoofdstuk over de kloosterlijke zuiverheid worden genoemd, zijn er ook elders in de constitutie en het directorium regels over de omgang met kinderen te vinden. Naast het leiden van een kloosterlijk leven wordt de zelfheiliging bereikt door nuttig werk in het belang van het katholieke geloof, aangeduid als liefdewerk of apostolaat. Dat gebeurt voornamelijk in het onderwijs. Daarbij staat echter het opvoeden tot goede katholieken voorop. Onderwijs is overeenkomstig het directorium van 1947 daarbij een middel: 'De onderwijzer behoort het onvolledige in de ouderlijke opvoeding aan te vullen. (...) Het kinderlijk hart te vormen en het zaad der deugd, daarin besloten, te doen ontkiemen; het jeugdig gemoed tegen de droevige verleiding der ondeugd te behoeden, is voorzeker het gewichtigste deel der opvoeding en de voornaamste plicht der broeders.'

In de constitutie van 1936 worden bij de behandeling van de liefdewerken, waarvan het onderwijs het belangrijkste is, enkele regels gegeven die ook gaan over de omgang met kinderen waarvoor men de zorg heeft, maar niet specifiek seksueel misbruik betreffen:

'150 de broeders zullen zich wachten voor ongepaste bestraffingen; het is hun ten strengste verboden de kinderen te slaan.

151 een leerling die voor de zeden der anderen schadelijk is, en na een waarschuwing en bestraffing zich niet verbeteren wil, moet weggezonden worden.

152 alleen onderricht aan jongens.'

In het directorium is dit als volgt uitgewerkt:

'Broeders moeten het als een uitverkiezing zien, wanneer zij worden aangewezen voor de scholen van armen, achterlijken, van doofstommen en gebrekkigen, hoewel natuurlijk niet moet worden vergeten, dat alle opvoedingswerk, ook aan meer gegoeden en normaal begaafden, een prachtig liefdewerk is, dat in genen dele mag verwaarloosd worden.

Broeders handhaven behoorlijke tucht, niet door vreesaanjaging of geweld, maar door een liefdevolle gelijkmatigheid, ook door tactvolle onverbiddelijkheid, waar het moet. Wel in het oog houden dat het nog slechts kinderen zijn.

Overste heeft leiding over de scholen en is verantwoordelijk. Kan leiding gedeeltelijk overdragen aan de directeur of hoofd der school, maar blijft verantwoordelijk persoon. Zoveel mogelijk contact houden met de school, ook door bezoek.

Broeders mogen desgevraagd behulpzaam zijn bij jeugdwerk, wat dat inhoudt en hoever het mag gaan, bepaalt de algemene overste in elk afzonderlijk geval, in overleg met de overste.'

6.3.3. Omgang met kennis over misbruik door verantwoordelijken en andere betrokkenen

Hoe werd in de praktijk met de bestaande regels bij seksueel misbruik van leerlingen omgegaan? Men was uiterst discreet in het spreken en schrijven hierover. Over gedrag dat op seksueel misbruik zou kunnen wijzen werd geschreven in termen als: onvoorzichtigheid, te grote vertrouwelijkheid, daden tegen het sextum, erotische pedagogiek. Zelfs lijkt er wel eens aarzeling te bestaan het woord zedelijk te gebruiken. Het wordt soms afgekort tot 'zed.'. Concrete seksuele handelingen worden nooit genoemd. Hooguit op schoot nemen of kussen. Handelingen die aanleiding zouden kunnen geven tot strafrechtelijke vervolging, zoals betasting van geslachtsdelen, wederzijdse masturbatie of orale dan wel anale penetratie worden niet als zodanig genoemd.

Het meest vergaand is: 'Hij zou het bij zeven jongens hebben gedaan.' Aanduidingen van geslachtsdelen worden nooit gebruikt.

Ook is duidelijk dat getracht is alles wat op strafvervolging wijst uit het archief weg te houden, op het moment zelf of later. Meestal wordt er gesproken van 'het geval [naam broeder]' of 'mijn geval', 'mijn afzondering', in geval van uitgezeten gevangenisstraf. Dat er een gevangenisstraf was, blijkt altijd uit stukken buiten het archief. Toch is het mogelijk aan de hand van het gevonden materiaal een beeld te krijgen van de omgang met seksueel misbruik binnen de congregatie en enkele conclusies daarover te formuleren.

Het lijkt zinnig de omgang met misbruikgevallen te behandelen in de volgorde van de bestuursperiodes van de algemene oversten in de periode van 1946 tot 1970: Meijs (1946-1952), Peters (1952-1958) en Janssens (1958-1970). Iedere periode kent een bepaalde stijl in het omgaan met seksuele problematiek, hoewel er in sommige opzichten ook wel een min of meer vaste lijn in is te herkennen.

6.3.3.1. Meijs, 1946-1952

De periode Meijs (1946-1952) staat in het teken van herstel van de congregatie na de oorlogsjaren. De regels worden weer strakker aangehaald en de oplossing wordt vooral gezocht in aandacht voor het gebedsleven en zo weinig mogelijk contact met 'de wereld' en 'wereldlingen'.

Nadat zich in Heerlen rond 1950 enkele gevallen van seksueel misbruik hadden voorgedaan schreef Meijs aan de overste daar:

> 'Het is inderdaad soms om de moed te verliezen. Dan is gebed onze enige uitkomst. Het wegnemen van de oorzaken van het gesignaleerde euvel is niet eenvoudig. De vorming der toekomstige broeders is naar omstandigheden behoorlijk, maar ze mist een philosofisch en theologisch fundament. Daarbij zijn de broeders bij hun werk steeds in contact met onmondigen, waarvan geen stimulans naar omhoog uitgaat. Wel meermalen een verleidende invloed, te gevaarlijker omdat het onmondigen betreft. (...) Meer geestelijk leven is nodig. Door deze factoren is het gevaar van vervlakking zeer groot. Temeer omdat ontbindende, denaturerende invloeden veel te weinig geweerd worden. De nog altijd veelvuldige recreatie voert noodzakelijk tot gepraat over onbenulligheden, om van erger maar te zwijgen. De radio krijgt dagelijks gelegenheid een wereldse sfeer in het klooster te brengen. De film doet daar bij tijd en wijle het hare bij. Het is dwaas, maar het kan nu eenmaal niet anders, dat wij van de ene kant door de geestelijke oefeningen Christus' geest in ons trachten te versterken en van de andere kant afbrekende krachten herhaaldelijk vrij spel laten. Het weinige dat ondernomen wordt om deze krachten te elimineren heeft al kritiek genoeg uitgelokt. Toch is er alleen redding te verwachten van een verdediging van

het geestelijke met als noodzakelijk complement het zoveel mogelijk beperken van schadelijke invloeden. De plaatselijke oversten hebben hierin een belangrijke taak. De ervaring leert, dat zij, wanneer zij krachtig en doelbewust de ware religieuze geest aankweken, voor hun communiteit een grote zegen zijn [en], zij het na aanvankelijke strubbelingen, door de broeders worden gewaardeerd. Kiezen zij echter de weg van de minste weerstand en komen zij de menselijke genotzucht en zucht naar vrijheid in het gevlij, dan blijven ernstige overtredingen niet uit.'[180]

Kort daarna, in het verslag over zijn afgelopen bestuursperiode, somde Meijs nog eens op door welke oorzaken het doel van de congregatie, de zelfheiliging van de leden, in de afgelopen periode zo moeilijk was te bereiken.

- Te veel ontspanningselementen in het noviciaat: te weinig aandacht voor het geestelijk leven.
- De hoge levensstandaard van de congregatie, intrede was materieel geen offer voor de meeste leden die uit eenvoudige milieus stammen.
- Geen tijd voor geestelijke oefeningen wegens gejaagd leven.
- Te weinig aandacht voor stilzwijgen. Men wil te veel recreatie.
- Daardoor meer behoefte aan vermaak: sport, radio, film, uitvoeringen, bezoek aan familie en bekenden.
- Juridische band door eenvoudige (= niet eeuwige) geloften was niet sterk. De broeder die eenmaal aan het afglijden was, ging gemakkelijk verder, omdat de gedachte aan mogelijk uittreden herstel bemoeilijkte.[181]

De circulaires die uitgingen van de algemeen-overste in die periode, ademden eveneens deze geest. Over seksuele problemen werd niet expliciet gesproken. Uit de verschillende verslagen uit de periode tussen 1946 en 1952 (verslag over bestuursperiode tussen 1946 en 1952, jaarverslagen aan jaarlijks kapittel, halfjaarlijkse verslagen uit de kloosters aan de algemene overste) blijkt dat seksueel misbruik in de scholen wel als een probleem werd gezien, maar niet als alarmerend werd beoordeeld.[182] In zijn verslag over de afgelopen bestuursperiode (1952) meldde Meijs over seksueel misbruik: 'Constitutie 80, handelend over de omgang met de leerlingen, gaf enige malen aanleiding tot ingrijpen, doch werd overigens behoorlijk onderhouden.'[183]

In het verslag van de canonieke visitatie door pater Rood in 1951/1952 werd met geen woord over problemen rond seksueel misbruik gerept.[184]

Tijdens de ambtsperiode van Meijs is een aantal plegers van seksueel misbruik in het archief te traceren aan de hand van een na 1965 opgesteld overzicht van uittredingen tussen 1945 en 1966.[185] Daarin komen uit de periode tussen 1945 en 1952 negen gevallen voor waarbij uittreding noodzakelijk werd gevonden of de betrokkenen zelf uittraden. Het ging om voorvallen aan scho-

len in Amsterdam, Haarlem, Nijmegen, Heerlen, Maastricht en Schiedam en op het doveninstituut in Sint-Michielsgestel. Over geen van deze personen zijn meldingen bij de Onderzoekscommissie. In enkele gevallen volgde uittreding voordat de eeuwige gelofte werd afgelegd, in andere gevallen gebeurde dat daarna op dringend advies van de biechtvader. Soms waren hieraan een of meerdere overplaatsingen vooraf gegaan, soms ook ging het kennelijk om incidenten. In twee gevallen dreigde strafvervolging.

In het Nijmeegse geval werd snel ingegrepen. De overste belde op woensdag 28 september 1949 naar het hoofdbestuur in Maastricht, dat de kinderpolitie met een klacht over broeder FIC2 aan de deur was geweest. Hij moest meekomen, maar werd na verhoor, waarin hij bekende, vrijgelaten in afwachting van wat de officier van justitie zou doen. Het hoofdbestuur riep, bij afwezigheid van de algemene overste, de betrokkene onmiddellijk naar Maastricht. Daar werd hij voor de keus gesteld: zelf uittreden of weggezonden worden. Hij koos voor het eerste en werd tot het vertrek naar zijn ouders op zaterdag 1 oktober geïsoleerd op de ziekenafdeling.[186] Diezelfde dag nog ging het verzoek tot indult naar de bisschop. Als reden voor deze drastische maatregel werd daarin aangegeven dat deze jongeman, die pas een jaar geleden was geprofest, steeds bijzondere moeite had gehad om de kuisheid te bewaren. Sedert een maand was hij in het schoolwerk geplaatst. Hij was niet bestand gebleken tegen de bekoring en had zich schuldig gemaakt aan verboden aanraking van een leerling.[187]

Ook in een ander geval, FIC3, lijkt dreigende strafvervolging het besluit tot uittreden bevorderd te hebben. De politie in Heerlen startte een onderzoek, waarin ook FIC3 betrokken dreigde te geraken. De algemeen-overste en biechtvader raadden hem aan ontslag te nemen. Na ontvangst hiervan vertrok hij naar België.[188] Een andere broeder hier, FIC4, wiens naam ook in dit verband werd genoemd, was in augustus 1950 al overgeplaatst naar Den Haag, waar hij als hulponderwijzer werkte. De brief van de overste in Heerlen aan de algemeen-overste zegt hierover:

> 'Tijdens de afgelopen jeugdweek is er nog meer ongerechtigheid voor de dag gekomen. Het betreft hetzelfde soort geval als broeder FIC3. Alleen blijkt tot nu toe nog niet dat er meerdere jongens bij betrokken waren. Volgens de betrokken knaap – 'n zekere X79, nu op het college bij de paters – zou broeder FIC4 dat 'n 25 keer bij hem gedaan hebben. Alles bij elkaar is het toch 'n droevige geschiedenis. 't Lijkt wel 'n geschiedenis zonder eind. Niemand kan op eigen kracht vertrouwen. Als nu maar de helpende kracht gezocht wordt, waar ze te vinden is. Bij een van de laatste kapittels heb ik de broeders nog eens voorgehouden toch vooral op de eerste plaats aan hun eigen zelfheiliging te denken, als hun grote plicht en tevens de grote steun bij ons apostolaat voor anderen. Tegelijk gaf ik enkele praktische punten waar m.i. aan gewerkt moet worden.'[189] FIC4 bleef in de congregatie.

Ook in de eerste helft van de jaren veertig werden verschillende broeders onder druk gezet om uit te treden na seksuele vergrijpen jegens leerlingen. Er is daarbij blijkens de jaarverslagen[190] en het kaartsysteem soms sprake van verwijdering, maar uit het verslag over de periode tussen 1940 en 1946 blijkt niet dat het hier ging om de zware procedure van wegzending. Ook in de periode tussen 1946 en 1952 is de procedure van wegzending niet toegepast.

Er was tegelijkertijd een beleid om zo veel mogelijk broeders binnenboord te houden, ook als ze aangaven dat ze moeite hadden met het onderhouden van de kuisheidsregels en daarom wilden uittreden. Zelfs als er sprake was van 'onvoorzichtigheid'. Pater Rood meldde in zijn verslag over de canonieke visitatie 1951/1952 dat Meijs uittredingen zolang mogelijk tegenhield, omdat het altijd een wonde in de congregatie betekende, en omdat hij niet wist, of het heengaan wel tot het eeuwige heil van de betrokkene zou bijdragen. Rood vond die laatste overweging niet terecht. Wegzending kon juist tot bekering leiden: 'Wij kennen de wegen die God gebruikt niet.' De algemeen-overste moest volgens pater Rood aan een ander belang denken, namelijk dat volgens de regels van de constitutie de ergernisgever moet worden verwijderd. Wil een broeder vrijwillig weggaan, dan moet dit zoveel mogelijk worden tegengehouden, tenzij de broeder door een slecht gedrag tot ergernis – te verstaan in theologische zin; dus aanleiding tot zonde en verslapping van de religieuze tucht – zou wezen. In dat geval lijkt de wonde, die van binnen reeds bestaat en dreigt voort te woekeren erger dan de manifestatie ervan door het uitreden.[191] Hoe Meijs te werk ging bij het tegengaan van uitredingen als gevolg van seksuele problemen blijkt uit de volgende voorbeelden.

Over broeder F1C5 is een melding bij de Onderzoekscommissie binnen gekomen van iemand die in 1950 bij hem in de vierde klas van de St. Leo-school in Amsterdam zat: de broeder was een viezerik, die alles probeerde met jongens. De melder werd door de ouders niet geloofd. F1C5 bekende in deze periode (juni 1951) zelf aan de algemeen-overste dat hij het moeilijk had met zijn seksualiteit. Uit de briefwisseling blijkt dat daarbij bezwaren tegen het gemeenschappelijk kloosterleven, het verlangen naar het huwelijk en gezinsleven een rol speelden.

Meijs antwoordde dat hij niet moest toegeven aan de bekoring van de duivel zijn roeping op te geven: 'Je hoort volgens Gods plan in de congregatie thuis. Houd op je innerlijk te verzwakken door gedachten aan het geluk in de wereld. Een van de kenmerken van de moderne mens is zijn eenzaamheid. De religieus kent die eenzaamheid niet. Ongetwijfeld kan het celibaat soms een gevoel van eenzaamheid veroorzaken. Maar als de religieus het goed meent met zijn roeping, is dit nooit erg en duurt het niet lang, zeker niet wanneer hij arbeidzaam is.' Later nog: 'De zinnelijkheid waarover je hebt is niet van vandaag of morgen. Onze Lieve Heer heeft er geen beletsel in gezien om je tot de religieuze staat te roepen.'

Als hem uiteindelijk toch de gelegenheid wordt geboden om uit treden schrikt hij daar toch voor terug. Hij wordt overgeplaatst naar de ulo, in de hoop dat hij daar beter tot zijn recht zal komen. Dat blijkt niet zo. Daar bleven de seksuele moeilijkheden bestaan. In juli 1953, inmiddels is er een nieuwe algemeen-overste, meldde zijn overste in het halfjaarlijkse verslag over hem dan ook: 'Broeder F1C5 lijkt op onze ulo niet meer te handhaven: de sfeer onder de jongens tegenover zijn persoon is totaal weg.'

Bij de jaarlijkse overplaatsingen in augustus ging hij naar Maastricht en kort daarna, begin 1954, werd hij overgeplaatst naar Waalwijk. Er was voor hem geen plaats meer in het onderwijs en hij werd niet meer tegengehouden om uit te treden. Daarbij gaf hij nog eens aan dat misschien niet zo zeer de seksualiteit de oorzaak was van de problemen, maar de eenzaamheid, die hij in de verschillende huizen voelde, waarover hij meer broeders had horen klagen. 'Gelooft u nu niet dat het overdrijving is, maar ik verzeker u, dat, als u elke keer naar huis gaat met tegenzin, als er niets is wat opmontert, dat het dan zwaar kan vallen. Zeker, ik had hulp kunnen zoeken daar waar ze te vinden is, dat is waar. Al met al meen ik hieruit toch een groot gedeelte van de psychische spanningen te verklaren die bij de gegeven predispositie tot excessen hebben kunnen leiden. Nu ik meen dat, in kleiner kring komend, deze remmingen voor een groot gedeelte opgeheven zullen zijn en doordat de kinderen nu slechts "broodwinning" zijn en niet zozeer waar je je aan hechten gaat, meen ik in alle oprechtheid de kracht, met Gods hulp, te hebben deze specifieke gevaren te boven te komen.'[192]

Ook in andere gevallen van dreigende uittreding vanwege jarenlange seksuele problemen had Meijs een dergelijke benadering. 'Geef niet toe aan de bekoring om uit te treden Dit is de bekende truc van de duivel, die iedereen die ter zake kundig is kent. In de wereld zul je niet gelukkig worden.'[193]

6.3.3.2. Peters (1952-1958)

Onder algemeen-overste Peters veranderde het beleid. In zijn verslag over de canonieke visitatie had pater Rood in september 1953 opgemerkt dat over het uittreden van broeders die de eeuwige gelofte hadden afgelegd niet te licht gedacht moest worden. Zij verbraken het aan God gegeven woord. Van de andere kant moesten de oversten bedenken dat zij niet aan iemand een last moesten opleggen die hij persoonlijk niet dragen kon, want tot het onmogelijke was niemand gehouden.[194]

Vrijwillig uittreden werd nog lang als een vorm van verraad en van mislukken door eigen schuld beschouwd. In het jaarverslag 1952 werden de namen opgesomd van degenen die dat jaar waren uitgetreden met de opmerking: 'Zij hebben gemeend de vrede des harten te kunnen vinden in de wereld, nadat ze die door eigen schuld in het religieuze leven verloren hadden.'[195]

Maar ook het andere advies van Rood werd kennelijk gevolgd. Mensen als FIC5 werden niet langer tot het onmogelijke gehouden en er werd op hen geen aandrang meer uitgeoefend om te blijven. Maar tegelijkertijd is er een afname te zien van het aantal min of meer afgedwongen uittredingen na seksueel misbruik, althans in de na 1965 opgestelde lijst. Typerend is in dit verband een uitspraak in het jaarverslag van 1954, waar werd aangeraden Christus na te volgen 'die Augustinus tot bisschop maakte, die ernstiger zondigde tegen het sextum dan een broeder die "onvoorzichtig" was bij de jeugd'.

In 1953 gaf Peters aan dat de seksuele problematiek groot was. In het jaarverslag over 1952 valt te lezen:

> 'Ook met betrekking tot de Heilige Deugd zijn er grote en benauwende zorgen. Feiten wil ik niet memoreren, de gevallen volgen elkaar op – met en zonder ingrijpen van de wereldlijke macht – en bij haast iedere tussentijdse verplaatsing is er op dit gebied iets loos. De seksuele nood is hoog gestegen, zou ik haast zeggen. Hoe komt het? Door onvoldoende voorlichting van de ene kant, of door preutsheid en overdreven belangstelling van de andere kant? De remedie is nog altijd dezelfde.' '(...) Voor alles is nodig versterking van de bovennatuurlijke geest en instelling. Een gesprek over deze materie is hopeloos als de partner zich op louter natuurlijk standpunt plaatst. Door argumenten gedwongen zal hij toegeven: het is wel waar, wat u zegt; de bovennatuurlijke visie is de juiste; – maar in het diepst van het hart blijft de natuurlijke zienswijze, en men praat glad langs elkaar heen.'[196]

In de inleiding op de verslagen van de in 1952 gehouden visitaties, gaf Peters aan:

> 'De moeilijkheden met het sextum zijn bij velen zeer groot. Is er steeds voldoende begrip voor deze geboden? Het geneesmiddel is in geen geval overdreven belangstelling voor deze geboden, maar meer intense beoefening van de andere deugden – hoewel geheel doodzwijgen van de gevaren van niet-onderhouden der z.g. schoolvoorschriften ook verkeerd is en nu en dan een stevige por voor velen in dezen zeer nuttig is.'[197]

Rond deze tijd werd hij geconfronteerd met drie gevallen van strafrechtelijke vervolging van leden van de congregatie wegens seksueel misbruik.

- Begin juni 1952 werd broeder FIC6, hoofd van de blo-school in Spekholzerheide, gearresteerd omdat hij onder het mom van een psychologische test een vroegere blo-leerlinge van zestien jaar betast had aan haar borsten en vagina. De moeder deed aangifte bij de politie. Hij werd op 22 september 1952 veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf met aftrek van voorarrest.[198]
- Begin december 1952 werd broeder FIC7, onderwijzer aan de St. Petrusschool in Waalwijk, gearresteerd, na een verklaring bij de politie van een

twaalfjarige leerling over ontucht in 1951 en1952, erin bestaande dat de broeder in die periode 'zeker wel vijftig keer vies met hem heeft gedaan en in de periode september-november 1952 zeker wel zes keer aan zijn plassertje heeft getrokken en daaraan heeft gevoeld'. Hij bleek met meerdere jongens seksueel contact te hebben gehad, 'hoofdzakelijk bestaande uit aanraking van het achterdeel, nu en dan in het kader van lichamelijke kastijdingen'. Hij werd op 3 februari 1953 veroordeeld tot acht maanden gevangenisstraf, waarvan vier voorwaardelijk.[199]

- Op 5 oktober 1953 werd broeder FIC8, onderwijzer aan de St. Carolusschool aan het Westeinde in Den Haag, na schooltijd door de politie opgehaald. Een moeder had aangifte gedaan. Het bleek dat hij met meerdere jongens, van elf tot dertien jaar in de loop van het jaar ontucht had gepleegd. Op 19 januari 1954 werd hij veroordeeld tot tien maanden gevangenisstraf, waarvan vijf voorwaardelijk.[200]

Kennelijk werden dergelijke zware vergrijpen vanuit de leiding van de congregatie nu toch anders benaderd dan in het verleden. In geen van de drie gevallen volgde een min of meer gedwongen uittreding. Integendeel. FIC6 kreeg als bijkomende straf geen ontzetting uit de onderwijsbevoegdheid voor een aantal jaren[201], evenmin volgde op zijn veroordeling geen ontneming van die bevoegdheid door Gedeputeerde Staten. Na een korte periode werd hij door de leiding van de congregatie weer voor de klas gezet. FIC7 en FIC8 kregen de bijkomende straffen wel en ook werd hun door Gedeputeerde Staten de onderwijsbevoegdheid ontnomen. Voor FIC8 werden in 1957, met steun van de congregatieleiding, pogingen gedaan die bevoegdheid terug te krijgen, maar al voor de veroordeling van FIC7 werd besloten dat hij niet in het onderwijs terug zou keren. Hoe is dit verschil in reacties vanuit de congregatie te verklaren?

Van de 32-jarige FIC6 werd in het psychiatrisch rapport van dr. F.M. Havermans gezegd dat hij in de congregatie een omstreden figuur was: sommigen zagen in hem een onbegrepen idealist, anderen noemden hem fanatiek en vol eigendunk. Volgens de biechtvader, die toestemming had om te spreken, was er geen seksuele problematiek, maar wel een onbegrijpelijke blindheid voor de betekenis van wat hij gedaan had. Hij bleef eraan vasthouden dat hij gehandeld had uit wetenschappelijke interesse. De conclusie was dat hij voor het onderwijs ongeschikt was, hij moest eerst maar zelf met zijn seksuele problematiek in het gerede zien te komen. Er werd overwogen hem naar de missie te sturen, maar dit leek niet verstandig. Beter was een ondergeschikte plaats in de communiteit in Veghel. Enige leiding van een psychiater werd gewenst geacht.

Over de plannen hem naar de missie te sturen zegt het voorlichtingsrapport

van de reclassering: 'Zijn overheid heeft nog geen vaste toekomstplannen met hem. Overplaatsing naar Chili wordt overwogen. Weliswaar zou het voor verdachte niet zo prettig zijn in Nederland te blijven omdat meerdere medebroeders van het onderhavige feit op de hoogte zijn, maar overplaatsing naar Chili is ons inziens wel het andere uiterste en is niet zonder gevaren 1. omdat de broeders daar niet in een streng communauteitsverband leven 2. de verleiding zowel op hetero- als homoseksueel gebied in die streek veel groter lijkt en 3. omdat daar minder mogelijkheden zijn om verdachte als dat nodig mocht zijn deskundig op te vangen. De congregatie heeft nog vestigingen op Java, maar plaatsing daar lijkt om dezelfde redenen niet gewenst.

Wij kregen de indruk dat de algemene overste de eventuele door de psychiater te geven aanwijzingen omtrent verdachtes toekomst zal opvolgen.

Reclasseringsbijstand lijkt niet noodzakelijk (omdat verdachte weer in zijn Congregatie wordt opgevangen) tenzij psychiatrisch toezicht gewenst zou zijn, in welk geval het toezicht aan het Centraal Bureau van de R.K. Reclasseringsvereniging kan worden opgedragen.'

Ook bevat dit rapport een getuigenis van de directeur van de kweekschool, waarin: 'Ik heb me wel eens zorgen gemaakt over het feit dat hij geen seksuele moeilijkheden scheen te hebben. Aan vrijwel elke jongen is hier te merken dat hij het op een gegeven moment moeilijk heeft en zo vond ik het eigenlijk niet normaal dat FIC6 die moeilijkheden niet had. M.i. heeft hij een sterk verlate puberteit. Zoiets als nu gebeurd is had ik van hem toch niet verwacht. Als bloonderwijzer heeft hij een uitstekende reputatie.'

Het is allemaal wat anders gelopen dan in deze rapporten werd aanbevolen. Van verwijdering naar de missie was afgezien, maar hij werd ook niet in Veghel in een ondergeschikte positie geplaatst. Na zijn vrijlating uit het huis van bewaring in Roermond op 8 december 1952 kwam hij in het moederhuis De Beyart als bibliothecaris. Na een jaar werd hij al overgeplaatst naar Haarlem en kwam daar weer in het onderwijs. In 1957 werd hij onderwijzer aan de Aloysiusschool in Maastricht, vierde klas. In 1964 waren er met hem opnieuw problemen, waarover later meer.[202]

Wat de congregatieleiding ertoe heeft bewogen hem al weer na een jaar voor de klas te zetten is niet bekend. Dacht men soms dat er geen gevaar was omdat zijn delict meisjes betrof? Speelden de besluiten van rechtbank Maastricht en Gedeputeerde Staten van Limburg om geen onderwijsbevoegdheid te ontnemen een rol? Of de zwakke sociale positie van het slachtoffer?

FIC7 had (volgens het rapport van de reclassering) op de kweekschool sterke homoseksuele gevoelens, die mede door ingrijpen van zijn geestelijk leidsman niet tot verdere wasdom kwamen. Hij kwam in Amsterdam op een school (1931) waar het goed ging en hij zich wist te vrijwaren van seksuele verleidingen. Ook tijdens de oorlogsjaren had hij zich goed in bedwang gehouden,

vooral omdat hij vrees koesterde om onverwacht door oorlogsgeweld te worden getroffen, reden waarom hij zich inspande om in staat van genade te leven. Na de oorlog was er plotseling een soort van inzinking, waarbij het al spoedig kwam tot seksuele aanrakingen van kleine jongens, maar niet tot ontucht in strikte zin. Hij voelde zich in gevaar en zou daarom gevraagd hebben om overplaatsing. Zijn geestelijk raadsman zou wel geweten hebben van zijn moeilijkheden. In die tijd werd in een halfjaarlijks verslag opgemerkt: 'De Amsterdamse jeugd is erg vrij en aanhalig. 't Zal zaak zijn de broeders voortdurend de voorzichtigheid voor te houden. Enkele broeders zijn niet genoeg op afstand. Dikwijls worden de klassen van de kaai [Stadhouderskade] voor en na school op dit punt gecontroleerd.'[203]

In 1946 ging hij naar Waalwijk. Daar ging aanvankelijk alles goed: hij was steun en toeverlaat van een confrater die soortgelijke moeilijkheden had. Hij bleef hierdoor zelf 'sterk'. Nadat deze confrater was overgeplaatst begonnen voor hem opnieuw ernstige moeilijkheden, waartegen hij zich niet meer met succes kon verzetten. De grens van het toelaatbare werd uiteindelijk ver overschreden. Hij beulde zich lichamelijk af in de hoop zijn spanningen op deze wijze te kunnen temperen. Aan de algemene overste: 'Ik ben met plezier de retraite begonnen, daar ik heel goed weet, dat het voor mij allernoodzakelijk is. En ten tweede; ik wil wel weer eens schoon schip maken, want ook dat is voor mij noodzakelijk. Als ik het afgelopen jaar bezie, nou wat zal ik zeggen? Veel goeds kan ik niet vinden. Overtredingen, ook in mijn hoofdgebrek, zijn er des te meer. Vele malen ben ik extra te biechten gegaan, dan weet u het wel. Toch ga ik weer proberen 't zo goed mogelijk te doen. Ik vraag daarbij om uw gebed. Ik weet dat u aan mij gedacht hebt in uw retraite en ik hoop dat u mij in de toekomst niet zult vergeten. Ondanks alles voel ik mij hier gelukkig. Ik wil werkelijk veel van Onze Lieve Heer houden.'[204]

Aan een van de reclasseringsrapporten kan het volgende worden ontleend: 'Hij beschouwt zich als een goed, maar streng onderwijzer, en schijnt als zodanig ook wel gewaardeerd te worden. Hij is schuldbewust en bereid elke straf te aanvaarden, als hij maar in het klooster kan blijven. Kan na zijn straf in de congregatie terugkeren, maar niet meer in het onderwijs.'

En zo gebeurde het ook. Met de nodige discretie. Na zijn korte detentie keerde hij in Waalwijk terug en werd daar in het huiswerk geplaatst. Zijn medebroeders keken hem niet met de nek aan[205]. In 1955 ging hij naar Nijmegen en van daar in augustus 1961 naar Zevenaar. De gevangenisstraf en de verwijdering uit het onderwijs bleken in 1958 nog onbekend te zijn bij zijn naaste familie. FIC7 kreeg toen via zijn zus een brief van zijn familie met het verzoek om financiële ondersteuning. Aan de algemeen-overste schrijf hij: 'Het is voor mij persoonlijk dubbel pijnlijk omdat zij natuurlijk veronderstellen dat ik voor de klas sta en dus verdien.'[206]

FIC8 was tussen 1933 en 1951 werkzaam aan de vglo-school in Amsterdam, laatstelijk als hoofd. Daar waren in 1951 klachten over hem wegens de wijze waarop hij seksuele voorlichting gaf: 'Over broeder FIC8 zend ik u in dit verslagje ook nog berichten. Ik ben intussen tot de vaste overtuiging gekomen dat hij niet langer gehandhaafd kan blijven. Iedere keer opnieuw duiken de praatjes over hem bij de jongens weer op. De vorige week nog hadden zich bij kapelaan van Teijlingen enkele jongens vervoegd met klachten over door hem gedane informaties op zedelijk gebied, te ver gaande voorlichting enz. Vlak daarvoor had ik dat nog eens absoluut verboden.'[207]

Bij de jaarlijkse overplaatsingen in augustus 1951 vertrok hij naar Weert. Daar bleef hij een jaar, maar moest er weg omdat hij er te veel contact met zijn familie onderhield. Zo kwam hij in de vijfde klas van de Carolusschool aan het Westeinde in Den Haag: 'In Den Haag begon hij met een zeer moeilijke klas. In de loop van dat jaar (1952/53) eerste aanvechtingen op seksueel gebied met betrekking tot leerlingen. Hij ging zich bemoeien met jongens die moeilijkheden hadden en uit dien hoofde veel straf kregen. Hieruit zijn contacten voortgevloeid die te ver gingen. Hij kan zich niet voorstellen dat hij zo vaak seksuele contacten heeft gezocht als de jongens die gehoord zijn beweren. Hij zou reeds enige tijd met deze handelingen zijn opgehouden, omdat hij begreep dat het verkeerd ging. Voelde zich schuldig hierover, heeft het gebiecht en er boete voor gedaan, maar daarna was het van hem af. Zegt dat hij alles al weer vergeten was, toen de aanklacht kwam. Meent dat hij, wanneer hij alles gedaan had zoals het aangegeven is, zich zeer schuldig zou voelen, doch nu niet. Rapporteur acht betrokkene hierin oprecht.'

Op 5 oktober 1953 werd FIC8 na de schooluren door de politie opgehaald. In het reclasseringsrapport werd opgemerkt: 'Herhaling kan niet uitgesloten geacht worden, doch aan zijn goede voornemens en verbeterd inzicht hoeft niet te worden getwijfeld. Bovendien zal hij thans nauwkeuriger worden gecontroleerd. Voor speciale maatregelen ter voorkomen van recidief lijkt daarom geen reden te bestaan.'

Rechtbank en Gedeputeerde Staten ontnamen hem toch de onderwijsbevoegdheid. In 1957 deed de reclassering, met steun van de congregatie, een poging de onderwijsbevoegdheid terug te krijgen. In het verzoekschrift van juli 1957 werd vermeld dat hij als penitentie huis- en tuinwerk moest doen en dat had zo goed geholpen, dat voor herhaling geen gevaar zou bestaan. In oktober 1957 liet de minister weten geen aanleiding te zien om het verzoek in behandeling te nemen. Ook FIC8 kwam na zijn detentie in Waalwijk. Hij deed verslag in een brief aan de algemeen-overste, die net terug was van een langdurige visitatiereis in Indonesië: 'U zult wel via broeder vicaris van mijn geval gehoord hebben. God-dank heb ik m'n afzondering goed doorstaan, lichamelijk was ik er op vooruitgegaan en geestelijk heb ik er zeer zeker voordeel mee gedaan.

Maar de omstandigheden en alles wat er bijkomt, vooral m'n ondankbaarheid tegenover U en de congregatie, de schande voor familie en medebroeders drukken soms zwaar. God is barmhartig en goed en nu vooral voel ik m'n kleinmenselijkheid en zwakheid en grote schuld tegenover Hem en Onze Moeder Maria.'[208] Over de slachtoffers wordt niets gezegd.

In augustus 1961 vond de overstap naar Nijmegen plaats met als tussenstation een paar jaar in Zevenaar. In Nijmegen werkte hij voor de technische dienst en als tuinman: 'Broeder FIC8 is nuchter en bescheiden. Het heeft niet meegezeten in het leven. Hij vond gelukkig in het tuinwerk een zinvolle opgave om zich dienstbaar te maken. Hij doet dit kundig. Ook in het onderhoud van het klooster. Van tijd tot tijd heeft hij een overgevoelige periode, waarin een groot minderwaardigheidscomplex ten grondslag ligt. Hij is dan kritisch, sarcastisch, stookt, kortom is vrij moeilijk. Is het voorbij dan is hij weer de hulpvaardige, attentvolle persoon als altijd. Hij heeft belangstelling nodig.'[209]

Uit de gang van zaken in deze strafzaken valt in ieder geval op te maken:

1 Strafvervolging of dreiging daarvan was geen reden meer tot verwijdering uit de congregatie.
2 Wanneer een broeder over de schreef ging was overplaatsing naar een andere onderwijsinstelling het meest toegepaste middel.
3 Na een ondergane straf wegens seksueel misbruik ziet men er geen bezwaar in betrokkene na korte of langere tijd weer een onderwijstaak te geven.
4 Overplaatsing naar de missie werd als remedie overwogen, om de schande voor de dader te verkleinen.
5 Waalwijk was dikwijls een tijdelijke opvang voor degene die gevangenisstraf hebben uitgezeten of in het onderwijs over de schreef zijn gegaan.
6 Ten aanzien van seksueel misbruik bestond een grote vergevensgezindheid. Die komt ook tot uiting in een uitspraak van de algemeen-overste Peters in het jaarverslag van 1954, waar hij aanraadde Onze Lieve Heer na te volgen, die Augustinus tot bisschop maakte, die ernstiger zondigde tegen het sextum dan een broeder die onvoorzichtig was bij de jeugd.
7 Over strafvervolging wegens seksueel misbruik bestond een grote discretie. In het archief is er vrijwel niets over te vinden en er wordt in versluierende termen over gesproken.
8 De bij kinderen aangerichte schade was kennelijk geen aandachtspunt voor de leiding van de congregatie.
9 Er werd moeite gedaan om aangifte door ouders te voorkomen (blijkens mededeling van de criminoloog G. Kempe in de zaak FIC8.)

In de volgende bestuursperiode, 1958-1964, vonden nog drie strafvervolgingen plaats wegens feiten die voor een groot deel al in deze bestuursperiode wa-

ren gepleegd. Ze worden verderop behandeld bij de eerste bestuursperiode van Janssens.

Na de alarmerende geluiden van Peters aan het begin van zijn bestuursperiode in 1952 volgden er geen meer in latere jaren. In 1955 werd het directorium herzien. De regels over de omgang met de kinderen werden er ongewijzigd in opgenomen. In het verslag over zijn bestuursperiode, 1952-1958, meldde Peters niets over seksueel misbruik. Bij het nakomen van de geloften (armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid) zag hij de meeste problemen bij de gehoorzaamheid. De meeste broeders waren van goede wil en hadden een goede religieuze gezindheid. Enkelen volhardden niet en traden uit. Hierbij vindt men geen verwijzing naar de zuiverheid.

6.3.3.3. Eerste periode Janssens (1958-1964)

In het zesjaarlijkse kapittel van 1958 werd de toen 42 jarige Janssens tot generale overste benoemd. In het boek *Sterven voor de wereld*[210] en ook tijdens het gesprek met de Onderzoekscommissie op 1 juni 2011 liet hij hierover het volgende weten:

> 'En toen werd ik zelf bestuurder. Die bestuursjaren zijn voor mij een rijke vormingstijd geweest. Bijna dagelijks werd ik in contacten met broeders geconfronteerd met kinderlijke afhankelijkheid die weerzin in mij opriep, maar ook met volwassen zelfstandigheid die mij aantrok. Ik heb veel moeten leren.'

Naar eigen zeggen hamerde hij de eerste jaren op handhaving van wet, regels en voorschriften. Hij had immers bij zijn aantreden moeten beloven de constituties te onderhouden en te doen onderhouden: 'Besturen was geen gemakkelijke opdracht. Aan de ene kant de verantwoordelijkheid voor het handhaven van de regel, aan de andere kant de zorg voor het welzijn van de mensen. Hoezeer ik in dat spanningsveld ook recht probeerde te doen, ik moet toch foute beslissingen hebben genomen.' Tot deze minder rigide houding kwam hij door de berichten van oversten, die hem er op wezen dat men er met het strikt toepassen van de regel niet kwam en dat zij daar niets mee konden.

Janssens deed in zijn verslag over zijn eerste bestuursperiode, 1958-1964, een uitspraak die opzien baarde binnen de congregatie: 'de menselijke zwakheid lijkt niet minder dan vroeger. De algemene overste is in deze bestuursperiode geconfronteerd geweest met ruim tachtig min en meer ernstige misdragingen met kinderen en medebroeders, meisjes en vrouwen. Hierbij is niet inbegrepen de persoonlijke seksuele problematiek waarmee velen, ouderen zowel als jongeren, worstelen. Het is uiteraard niet mogelijk dit aantal in een nauwkeurig percentage uit te drukken. Men moet er echter rekening mee houden, dat het merkelijk hoger ligt dan de oppervlakkige buitenstaander

waarschijnlijk vermoedt. Volledigheidshalve zij opnieuw vermeld dat het percentage van deze gevallen bij ons vermoedelijk niet hoger ligt dan in andere soortgelijke religieuze instituten. Er zijn naar onze mening weinig redenen aan te voeren die een opheffing van bepaalde beschermende maatregelen wenselijk maken.'[211] In zijn gesprek met de Onderzoekscommissie op 1 juni 2011 gaf hij aan dat het getal van tachtig 'subjectief' was. En het betrof maar voor een deel seksueel misbruik van leerlingen. Het ging hem erom om dit probleem, waarover nooit hardop werd gesproken, aan de orde te stellen.

In deze eerste zes jaren werd de congregatie, voor zover was na te gaan, geconfronteerd met drie strafrechtelijke vervolgingen wegens seksueel misbruik. Het gaat om feiten die gedeeltelijk al in de vorige bestuursperiode hadden plaatsgevonden.

- Begin 1959 werd broeder FIC9 gearresteerd. Hij zou als prefect van de grote cour (ulo) in de voorafgaande periode vanaf 1955 tot Kerstmis 1958 bij minstens drie jongens, veertien, vijftien jaar oud, op de slaapzaal van Saint Louis (Amersfoort) via hun pyjamabroek het geslachtsdeel hebben betast. Hij werd op 16 juni 1959 veroordeeld wegens overtreding van artikel 247 (ontucht met iemand beneden de zestien jaar), tot een gevangenisstraf van een jaar, met aftrek van voorarrest. Er was geen opschorting van de onderwijsbevoegdheid door de rechtbank.[212]
- In februari 1961 werd broeder FIC10 gearresteerd wegens ontucht met een aantal jongens, als onderwijzer in Maastricht en als jeugdleider, in de periode tussen 1957 en 1960. Hij werd in eerste instantie door de rechtbank in Maastricht op 20 juli 1961 veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf met aftrek van voorarrest en ontzetting uit het onderwijs voor zeven jaar. Door het gerechtshof in Den Bosch werd de straf omgezet in een jaar gevangenisstraf, waarvan tien maanden voorwaardelijk, zonder aftrek van voorarrest. De zeven jaren ontneming onderwijsbevoegdheid bleven staan.[213]
- Eind oktober 1963 werd broeder FIC11 gearresteerd, op beschuldiging van een toen twaalfjarige dat de broeder met hem vanaf 1959, toen de leerling acht jaar oud was, ontucht had gepleegd. Tijdens het proces gaf FIC11 toe dat deze leerling niet de enige was. Op 21 januari 1964 werd hij door de rechtbank in Maastricht veroordeeld tot acht maanden gevangenisstraf, waarvan drie maanden voorwaardelijk. Ontzetting uit het onderwijs: vijf jaar.[214]

De opgelegde straffen verschillen nogal, maar wel werd in alle drie de gevallen door Gedeputeerde Staten de onderwijsbevoegdheid ontnomen. Er was verschil in behandeling door de congregatie. Bij FIC10 was er zware druk uitgeoefend om uit te treden. Bij FIC9 en FIC11 was daarvan geen sprake. Ze werden ook allermildst behandeld.

De arrestatie van FIC9 kwam kennelijk als een verrassing en bracht een gro-

te schok teweeg in de communiteit in Amersfoort. Hij was al geruime tijd raadsbroeder en vervulde een belangrijke opvoedkundige taak, prefect van de ulo-leerlingen op het internaat. De rapporten over hem uit de jaren 1950 waren wisselend. Hij leek geen gemakkelijke man, ook niet voor de pupillen, het was bij hem alles of niets. Zelf oefende hij in 1954 als raadsbroeder zware kritiek uit op een medeprefect die zich te veel met een jongen zou inlaten. Die broeder zou ook verplaatst worden. En hij drong aan op verbouwing van de toiletten, die in de bestaande vorm kennelijk gelegenheid gaven tot onderling seksueel geknoei van leerlingen. Een aantal van hen hadden er daarom verwijderd moeten worden. Zelf was hij blijkens de processtukken met handtastelijkheden begonnen in 1955. Rond 1956 had de overste kennelijk weinig greep meer op hem: 'Hij stond dikwijls te laat op, kwam dan te laat op de slaapzaal, was dikwijls te laat op surveillance, surveilleerde zeer slap, wauwelde veel, meende dan toch alles te zien en te weten! Hij liet zijn bed opmaken door een jongen, liet zijn schoenen poetsen door jongens, gaf zijn wasgoed mee met een familie.'[215] Volgens de visitatierapporten[216] was de mening over hem in 1954 al verdeeld, in 1955 zou hij het goed doen, maar 1956 werd hij tot de zwaksten onder de prefecten gerekend.

Hoe de zaak bij justitie terechtkwam, is niet te achterhalen. Het lijkt erop of de rector/biechtvader, de kruisheer pater OSC3[217] daarbij een rol heeft gespeeld. Heeft deze misschien een van de slachtoffers aangeraden naar de politie te gaan? Na de arrestatie van FIC9 is de stemming tegen hem in ieder geval vijandig.[218]

Gezien de feiten waarvoor hij veroordeeld werd, leek de straf voor FIC9, een jaar onvoorwaardelijke gevangenisstraf, met aftrek, behoorlijk zwaar. Vanuit de gevangenis toonde hij zich dan ook zeer verbitterd. Maar hij kreeg veel steun van zijn confraters, ook al waren die wel onder de indruk toen duidelijk werd wat hij had gedaan.[219]

Inmiddels werden er pogingen ondernomen om te voorkomen dat hem de onderwijsbevoegdheid door Gedeputeerde Staten zou worden ontnomen. Zijn advocaat voerde ter verdediging aan dat de religieus zijn leven in dienst stelt van zijn ideaal en daarvoor offers brengt in de vorm van afstand van vele materiële zaken om zijn ideaal te dienen, dat hij een gelofte van zuiverheid aflegt en daarin, gesteund door zijn medereligieuzen, de kracht vindt zijn roeping na te leven. Verder wees de advocaat in zijn verweer erop dat het voor iemand die deze instelling heeft, bijzonder zwaar is wanneer hem van overheidswege de weg versperd zou worden zijn roeping, het geven van onderwijs aan de jeugd, na te leven. Ten slotte werd aangevoerd dat er waarborgen zijn gelegen in zijn kloosterlijke staat, in zijn religieuze instelling en in het toezicht van zijn oversten, die herhaling voorkomen, zulks temeer waar in casu de feiten geheel niet in het verband met zijn onderwijzerschap gebracht kunnen worden.

Maar van dat laatste, toezicht door kloosteroversten, waren Gedeputeerde Staten niet onder de indruk. Bij navraag op de griffie hoorde de advocaat het volgende: 'Het schijnt dat er een congregatie is geweest waarvan een van de broeders moeilijkheden heeft veroorzaakt in Utrecht. Toen deze zaak door Gedeputeerde Staten werd behandeld, bleek het, dat dezelfde man vroeger in een andere provincie al eerder met de strafrechter in aanraking was geweest, doch dat Gedeputeerde Staten van die provincie de onderwijsbevoegdheid niet hadden ingetrokken. De betreffende broeder is toen door zijn oversten overgeplaatst, is toen in de provincie Utrecht terechtgekomen, is daar ten tweeden male gevallen en toen was de boot natuurlijk aan. De leiding van de congregatie achtte het, gezien eerdere ervaringen, zinloos tegen het besluit van GS in beroep te gaan.'

Na zijn detentie kwam FIC9 in het moederhuis in Maastricht, zijn geboortestad, als administrateur op het onderwijsbureau.[220]

Op het moment dat FIC9 nog in de gevangenis zat, ontstonden begin 1960 in Maastricht grote problemen met FIC10. Eind jaren veertig was hij al enkele keren overgeplaatst wegens handelingen van pedofiele aard en had toen zelfs een canonieke waarschuwing gehad. Van zijn voornemen uit te treden was hij door algemeen-overste Meijs afgebracht.[221] Hij was in 1951 vanuit Bussum naar Maastricht gekomen en aan de Bernardusschool verbonden. Daar werd hij door enige leerlingen al in 1953 beschuldigd van onfatsoenlijk gedrag. Hij werd hierover door de politie verhoord, maar het had verder geen gevolg.[222] In de loop der jaren werd hij zeer actief in de jeugdbeweging. In dat kader richtte hij ook een wandelclub op (een deel van het tenlastegelegde betrof nachtelijke handtastelijkheden in een kampeertent tijdens de Vierdaagse).

Over zijn werkzaamheden werd wisselend gedacht. Van algemeen-overste Peters kreeg hij alle ruimte, Janssens was veel sceptischer. Zijn schoolwerk ging er ook onder lijden. In 1957 ging hij uit het moederhuis met zijn zeer gemengde bevolking naar het rustigere huis in Wijck en stapte over naar de vgloschool.

In januari 1960 vertelde een leerling aan het hoofd van de school dat FIC10 oneerbare handelingen pleegde met jongens. Door dat hoofd daarop aangesproken, bekende hij. Hij werd naar Heerlen gestuurd voor huishoudelijk werk en behandeling door de katholieke zenuwarts dr. J.G.Y. de Jong. Vanuit Heerlen kwam hij in de vestiging aan de Postjesweg in Amsterdam, opnieuw in het huishoudelijk werk en nu onder behandeling van een andere katholieke specialist, A.F.C. Overing.[223]

Inmiddels waren er in Maastricht geruchten ontstaan. De politie startte op 15 februari 1961 een onderzoek. In enkele dagen tijd werden twaalf jongens verhoord, van wie de meesten in de leeftijd van veertien en vijftien jaar.

Nadat de laatste jongen op 21 februari was verhoord, ging een telexbericht

naar de gemeentepolitie in Amsterdam dat FIC10, verblijvend in het huis aan de Postjesweg, verdacht werd van overtreden van de artikelen 247 en 249 van het Wetboek van Strafrecht. De politie meldde zich om 22.00 uur bij het klooster. Om 23.45 uur verliet FIC10 met hen het klooster, nadat hij in de tussentijd een aanvraag had ondertekend om van zijn kloostergeloften ontheven te worden. Deze aanvraag werd al op 24 februari door algemeen-overste Janssens aan de bisschop van Roermond gestuurd, ter doorzending naar Rome: 'De aanvrager heeft gedurende jaren moeilijkheden op het gebied van het sextum, en wel op een wijze dat hij niet zonder gevaren is voor zijn omgeving. Reeds moest hij uit het onderwijs worden genomen, doch ook daarna bedaarde zijn homoseksuele onrust niet, zodat hij volgens het oordeel van de hem behandelende psychiater niet thuishoort in een religieuze gemeenschap. Klachten van jongere broeders over zijn houding te hunnen opzichte alsmede gesprekken die ik met hem heb gevoerd, hebben ook mij tot de overtuiging gebracht, dat een indult van saecularisatie dringend gewenst is.'[224]

De psychiater die hem tijdens het vooronderzoek langdurig observeerde concludeerde voorzichtig dat de broeder niet homoseksueel was, maar dat hij tot de daden gekomen was omdat hij zich seksueel niet kon beheersen en het voor hem gemakkelijker was seksuele contacten te zoeken met personen van hetzelfde geslacht.

Op 6 juli 1961 vond het proces plaats voor de rechtbank in Maastricht, achter gesloten deuren. Op 17 juli stemde FIC10 in met zijn uittreden en op 19 juli, daags voor de uitspraak, stuurde overste Modesto nog een brief aan de rechtbank, waarin hij schreef de rechtspraak niet te willen beïnvloeden, maar wel om clementie te vragen: 'Door de congregatie is deze persoon reeds sedert januari 1960 wegens bovengenoemde delicten zwaar disciplinair gestraft door hem het onderwijsambt te ontnemen, zijn vrijheid ten zeerste te beperken en hem zeer nederige arbeid op te dragen. Hij heeft deze straf een jaar lang voorbeeldig in onze kloosters te Heerlen en Amsterdam ondergaan, in het volle bewustzijn daardoor te boeten voor zijn wangedrag. Alleen ingewijden kunnen vermoeden hoe zwaar deze interne disciplinaire straffen wel zijn.'

Het vonnis in Maastricht viel niet licht uit: twee jaar, met aftrek van voorarrest, ontzetting uit het onderwijs zeven jaar. Hoger beroep volgde. Dat vond op 4 oktober plaats. Op 18 oktober 1961 zette het gerechtshof in Den Bosch de straf om in twaalf maanden, zonder aftrek, waarvan tien voorwaardelijk.

Door de reclassering in Maastricht was al tijdens de detentie contact gelegd met de in het Brabantse ressort wonende contacthouder, een pater van de cisterciënzer abdij te Nieuwkuijk. Die bezorgde hem een baan bij een bedrijf in Den Bosch en hij ging in pension in Drunen: 'Alles wat aan het verleden van deze vijftigjarige ex-religieus kon herinneren werd zoveel mogelijk afgekapt en vermeden.' Geen rechtstreeks contact, alles liep via de contacthouder.

Hij maakte snel promotie. Bovendien kreeg hij verkering met een vrouw van zijn leeftijd, met wie hij in 1963 trouwde.

In de maand dat de vroegere broeder FIC10 trouwde, werd FIC11 gearresteerd. Vanaf 1947 werkte hij met een korte onderbreking aan de Aloysiusschool A (voor de hogere en middenklasse) in Maastricht.[225]

Over hem was de rapportage in de voorafgaande jaren niet altijd gunstig, maar van seksuele misstappen was daarin geen sprake. Bij de Onderzoekscommissie en bij Hulp & Recht zijn drie meldingen over broeder FIC11 binnengekomen. Wat zich met deze slachtoffers heeft voorgedaan heeft FIC11 op 7 januari 1964 voor de rechtbank als volgt beschreven: '(...) dat ik telkens opzettelijk ter voldoening aan mijn seksuele lusten de mannelijkheid van die jongen heb vastgepakt, die jongen mijn mannelijkheid heb doen vastpakken, de mannelijkheid van die jongen in mijn mond heb genomen en die jongen mijn mannelijkheid in zijn mond heb doen nemen.' Het was niet bij deze ene jongen gebleven: 'Ook met andere jongens heb ik die handelingen gepleegd. Ik zocht het niet, het gebeurde bij stoeipartijen. Toen het de eerste keer gebeurde ging het vanzelf. De eerste keer was het een aanraking en daarna ging het steeds verder. Na die eerste keer heb ik wel gedacht dat er iets moest gebeuren. Ik durfde het met mijn overste niet te bespreken. Mijn biechtvader was overleden. Ik had toen niemand met wie ik er over kon spreken. Ik had in die tijd veel werk. Voor zover mij bekend zal ik door mijn overste niet meer in het onderwijs geplaatst worden.'

Een van de slachtoffers legde bij de politie een verklaring af waarin hij gedetailleerd beschreef hoe FIC11 hem betast had en tot wederzijds oraal genitaal contact had gedwongen. Ook vertelde hij dat sommige handelingen voor een volle klas achter de lessenaar hadden plaatsgevonden.

De psychiatrische deskundige G.M.J. Widdershoven werd als getuige verhoord buiten aanwezigheid van FIC11. Hij had FIC11 lange tijd gesproken en onderzocht en was tot de conclusie gekomen, dat de verdachte in aanmerkelijke mate verminderd toerekeningsvatbaar was te achten voor de hem ten laste gelegde feiten. Een lange detentie achtte hij niet gewenst. Een psychiatrische begeleiding achtte hij niet geïndiceerd, evenmin als een toezicht door de reclassering.

Het vonnis op 21 januari 1964 luidde acht maanden gevangenisstraf, waarvan drie voorwaardelijk, een proeftijd van drie jaar en vijf jaar ontzegging van de onderwijsbevoegdheid. Op 21 februari 1964 werd hem eervol ontslag verleend als onderwijzer aan de Aloysiusschool.[226] Op 13 mei 1964 stelde de inspecteur van het onderwijs aan Gedeputeerde Staten de ontneming van de onderwijsbevoegdheid voor. Die besloten overeenkomstig de voordracht op 25 mei 1964.

Op dat moment verbleef FIC11 in de gevangenis Bergerhout te Alkmaar.

Per brief onderhield hij contact met de algemeen-overste Janssens. De toon is hartelijk.

Hij was Onze Lieve Heer dankbaar voor zijn zorg. Straf moest er zijn en die aanvaardde hij ook ten volle: 'Maar tevens koester ik het oprechte verlangen om in augustus weer voor honderd procent te mogen gaan werken aan een taak die u mij dan zal opdragen. In de afgelopen weken heb ik meer dan ooit gevoeld dat ik zeer gehecht ben aan de congregatie en haar werkzaamheden. Ik ben vastbesloten door hernieuwde ijver alles goed te maken wat in het verleden fout is geweest.'

De algemeen-overste reageerde: 'Over je toekomst heb ik nog geen beslissing genomen. Je zult echter wel niet bang zijn, dat er niets meer te doen valt. Ik heb iemand van ons gevraagd, of die je eens gaat opzoeken. Dit zal de komende maanden wel gebeuren.' Op 8 november 1965 liet Janssens hem weten dat het aartsbisdom een broeder zocht als administrateur van het Diocesaan Missiebureau en dat hij op de eerste plaats aan FIC11 heeft gedacht. FIC11 liet per kerende post weten dat hij de nieuwe werkkring accepteerde.[227]

Behalve deze briefwisseling is er in het archief niets over de strafvervolging te vinden op een vage toespeling na. Een van de raadsbroeders schreef in het verslag over de tweede helft van 1963: 'Mocht broeder-overste niet geweten hebben wat het betekent overste van De Beyart te zijn, dan zal hij nu – na vier maanden – deze kennis wel volledig bezitten. Hij heeft door zijn familieomstandigheden, en door het geval broeder [FIC11] enz., geen gemakkelijk trimester gehad.'[228]

Vanaf 1968 werd FIC11 belast met het voortzetten van een door de congregatie in 1948 gestarte kinderboekenserie bekend onder de titel *Wipneus en Pim*. Op 1 januari van dit jaar waren uit deze reeks kinderboeken meer dan vier miljoen exemplaren verkocht.[229] Als gevierd kinderboekenschrijver hield hij promotietochten met signeersessies. Op foto's daarvan is hij te zien te midden van groepen kinderen in de leeftijd van zijn vroegere slachtoffers.[230] Zijn verleden werd zorgvuldig verborgen gehouden. In verschillende publicaties in de loop der jaren over de serie en de auteurs ervan, lopen de levensbeschrijvingen van FIC11 nogal uiteen. In een interview uit 1986 met als titel 'Het begon met puzzels maken' is zijn hele twintigjarige onderwijsloopbaan weggepoetst; volgens het interview zat hij al in 1951 op het Missiebureau.[231]

Anders dan bij FIC9 en FIC11 het geval was, oefenden de kerkelijke autoriteiten druk uit op FIC10 om uit te treden. Dat zou ermee te maken kunnen hebben dat de autoriteiten veronderstelden dat de homoseksuele geaardheid van FIC10 zich ook richtte op zijn jonge medebroeders en hen zou demoraliseren. Het zou er ook mee te maken kunnen hebben dat FIC10 een lange historie had van grensoverschrijdend gedrag. Ten slotte zou een overweging geweest kunnen zijn dat FIC10 daarbij veel slachtoffers had gemaakt en dat er het ge-

vaar van een publiek schandaal – en daarmee van reputatieschade – dreigde.

De mildheid ten opzichte van FIC11 is opmerkelijk, gezien de ernst van de geconstateerde feiten. Waarop de mening van Widdershoven over beperkte toerekeningsvatbaarheid is gebaseerd, is helaas niet te achterhalen. Kennelijk bestond er rond deze tijd wel begrip voor deze daden. In 1961 schreef de overste van De Beyart een klaagzang over het grote aantal broeders dat in zijn klooster verbleef nadat ze een misstap hadden begaan. Hij zag dat als een probleem, maar gaf ook blijk van groot mededogen met deze broeders en meende dat dit iedereen kon overkomen.[232]

Eenzelfde begripvolle houding was er ook in de opstelling van de overste Philoteus op Saint Louis in Amersfoort rond de kwestie van ziekenbroeder FIC12 in 1961. Iemand meldde de Onderzoekscommissie dat hij rond 1960, elf jaar oud, op de ziekenzaal lag met vier jongens. De broeder kwam 's nachts, sloeg dekens open en begon zijn penis op te wrijven tot een zaadlozing plaatsvond. Hij deed dit meerdere nachten bij alle jongens. Melder had hierover met lood in de schoenen geklaagd. Later kregen de jongens te horen dat deze broeder was ontslagen of overgeplaatst.

FIC12 deed eeuwige gelofte in 1939. In 1941 stelde hij zich beschikbaar voor de missie op Java of elders. Waarom hij zich aanbood en waarom het niet doorging, is niet duidelijk (vanwege de Duitse bezetting zou hij toch niet kunnen vertrekken). Hij had in 1952 niet zo'n goede naam. Hij was al negen keer overgeplaatst en er gingen geruchten over hem dat hij niet te vertrouwen was bij jongens.[233] In 1961 kwam hij vanuit Saint Louis in Weert naar Saint Louis in Amersfoort.

Eind 1961 meldde de overste Philotheus aan de vicaris van de algemeen-overste dat broeder Simplicius hem was komen vertellen dat hij op 29 november FIC12 op de ziekenkamer achterover in bed had zien stoeien met een jongen die ziek lag. FIC12 draaide er desgevraagd omheen en zei dat het niet zo ernstig was. De volgende dag kwam een andere broeder melden dat hij FIC12 die morgen stoeiend met dezelfde jongen op de ziekenkamer had gezien. De jongen lag met de benen om de hals van de broeder. De broeder beweerde hem meerdere malen betrapt te hebben op liefkozingen. De overste vroeg na deze informatie de vicaris van de algemeen-overste om raad, die meteen antwoordde: 'Spoedig ingrijpen gewenst. De betrokken jongen komt uit een keurig gezin en zwijgt hierover zeker niet bij zijn ouders. Ik zou het heel erg vinden als pensionaat Saint Louis weer eens in opspraak kwam. De zwakheid van deze broeder is a priori te vergeven, maar in deze positie is hij te labiel. Kunt u aan deze onverkwikkelijke geschiedenis een einde maken?'

Dat gebeurde niet meteen en FIC12 bleek onverbeterlijk. Kennelijk hebben in deze periode de nachtelijke handelingen op de ziekenzaal plaatsgevonden waarover in de melding sprake is. Op 2 februari 1962 schreef Philotheus weer

aan de vicaris: 'Twee paar ouders heb ik over het gebeurde met broeder FIC12 bij me gehad. Prachtmensen (een dokter en een chirurg): "Saint Louis blijft St. Louis. Wij vinden het alleen maar tragisch voor de betrokken broeder," was hun slotconclusie. Zij hadden hun zoontjes ingelicht, dat broeder overste alles wist en dat ze moesten gaan praten. Het waren prachtjongens, waarmee ik alles uitgesproken heb. Zeer blij en gerustgesteld gingen ze weg. Het feit was bij zeven jongens bekend. Bij alle zeven heeft hij meerdere malen per nacht hetzelfde gedaan. Voor mij bestaat daar helaas geen twijfel meer aan. Goddank hebben ze niets doorverteld. Ze hebben niets durven zeggen: omdat ze bang waren, dat de broeder geen broeder kon blijven. Iedere morgen na hun ziekte keken ze of hij te Communie ging. Of er nog meer slachtoffers zijn is niet bekend, maar ik vrees het ergste. De ouders met wie ik sprak (en die op dit gebied geen leken zijn) adviseerden mij [FIC12] te laten onderzoeken door een psychiater. Mocht het een geval van psychopathie zijn (hetgeen ik geloof, aan het andere kan ik nog steeds niet geloven) dan is behandeling noodzakelijk, anders blijft dit voortduren in verhevigde mate. Mocht het bewuste homoseksualiteit zijn, dan is een advies om de congregatie te verlaten, juist. Het wordt anders onnoemlijk zwaar voor deze man.'

De overste was niet alleen opgelucht dat de jongens over het misbruik niet hadden doorverteld, maar hij zat ook vol medelijden met zijn confrater: 'Ik geef U dit alles door, omdat ik achteraf diep medelijden met [FIC12] heb.' Hij had de broeders 'meegedeeld waarom [FIC12] verplaatst is (naar het Moederhuis in Maastricht) en gevraagd om een gebedje. We moeten afwachten of in de loop van de komende weken nog meer ouders komen. Ik verwacht dit zeker, omdat na het vertrek van [FIC12] veel kinderen de moed zullen vinden om te spreken.'[234]

Opvallend in dit hele verhaal zijn om te beginnen het vérgaande medelijden van de overste met de pleger, het vérgaande begrip van de ouders en de meelevende houding van de slachtoffers ten opzichte van de pleger. Actieve homoseksualiteit werd niet zozeer gezien als een zonde, maar als iets dat het leven in een kloostergemeenschap moeilijk kan maken, zoals ook de overweging was bij de veronderstelde homoseksualiteit van FIC10. Speciaal van kinderen uit keurige gezinnen wordt verondersteld dat zij dergelijke voorvallen zullen melden aan de ouders. Ten slotte was er niemand, ouders, kinderen, of overste, die melding heeft gedaan bij de politie. Ook van nazorg bij de betrokken leerlingen lijkt geen sprake te zijn geweest.

FIC12 ging van Amersfoort naar het Moederhuis in Maastricht, later naar Den Haag en Amsterdam.

De meeste meldingen over de broeders van Maastricht die bij de Onderzoekscommissie en Hulp & Recht zijn binnen gekomen betreffen de jaren van 1950 tot 1965. Een groot deel ervan heeft betrekking op de beide internaten in

Amersfoort en Weert en de scholen in Maastricht. In de archieven van de congregatie is nauwelijks nadere informatie te vinden over hoe daar mee is omgegaan. Uit veel van de meldingen blijkt ook niet in hoeverre de daarin genoemde feiten ook ter kennis van de leiding kwamen. Soms is er sprake van dat de slachtoffers er niet met hun ouders over durfden praten of als ze dit wel deden niet werden geloofd. Uit wat er in de archieven is te vinden blijkt dat, wanneer sprake was van 'onvoorzichtigheid' dikwijls volstaan werd met het overplaatsen van de pleger of met hem tijdelijk uit het onderwijs halen. Zo is er een broeder die, ook op advies van zijn biechtvader, in 1948 wel weer voor de klas mocht, nadat hij enkele jaren huishoudelijk werk had gedaan. Over hem zijn diverse meldingen over handtastelijkheden aan scholen in Amsterdam en Rotterdam uit de periode van 1954 tot 1967 binnengekomen. In de archieven is er soms sprake van dat hij extra aandacht nodig heeft, maar uiteindelijk haalt hij gewoon zijn pensioen in 1979.

Er zijn enkele nogal zware meldingen gedaan over de portier van Saint Louis in Amersfoort. Uit het archief van de congregatie blijkt dat er voortdurend zorgen over hem zijn. Zijn geval vertoont enkele overeenkomsten met dat van de ziekenbroeder van wie hiervoor sprake was. Volgens een van de melders zou de overste van zijn gedrag op de hoogte zijn gebracht en had hij beloofd maatregelen te nemen. Opmerkelijk is dat deze overste door de plotselinge overplaatsing van de portier verrast werd.[235]

Even opmerkelijk is de gang van zaken rond een van de prefecten op Saint Louis in Weert. Er zijn meldingen over hem eind jaren veertig en begin jaren zestig. In het eerste geval ging het erom dat een jongen hem 's nachts op de slaapzaal moest masturberen, in het tweede dat een jongen zich telkens bij hem moest melden als hij een erectie had, waar de prefect hem dan vanaf zou helpen, zodat hij zelf geen doodzonde hoefde te begaan. Over deze prefect werd in 1951 gemeld dat hij 'erotisch pedagogische strevingen' had en in 1965 dat hij, 'de perfecte prefect', al enkele maanden niet in orde was, maagklachten had, aan slapeloosheid leed en wat overspannen leek.[236] In 1970 werd hij lid van het generaal bestuur.

Over de feiten in een elftal meldingen over scholen in Maastricht is in het archief niets te vinden. Daar staat tegenover dat van de circa vijftig slachtoffers uit de acht strafzaken tegen broeders van Maastricht die de Onderzoekscommissie ter kennis zijn gekomen, zich er slechts één bij de Onderzoekscommissie heeft gemeld.

6.3.3.4. Tweede periode Janssens, 1964-1970

Op het zesjaarlijkse kapittel van 1964, waarbij Janssens herkozen werd als algemeen-overste, werd besloten dat er in 1970 een nieuwe constitutie moest komen. De ontwikkelingen gingen nu echter zo snel, dat die er al in 1967 was.

De geest in de congregatie veranderde nu, hoewel niet iedereen daar in mee wilde gaan. Er kwam meer ruimte voor persoonlijke ontplooiing en er werd geëxperimenteerd met kleinere gemeenschappen. Ook werden uittredingen niet altijd meer negatief beoordeeld. Dat gebeurde in 1964 nog min of meer wel. Bij de kapittelstukken van dat jaar zit ook een circulaire van Janssens over het toenemende aantal uittredingen en de oorzaken daarvan. In het verslag noemde hij een getal van 25 in de afgelopen zes jaren. Zeker in een derde van de gevallen was een vrouw in het spel. In de meeste gevallen moest worden gesproken van een tragisch einde van een langdurig proces van geloofsverzwakking en roepingverlies. In de circulaire merkte Janssens op dat maar een beperkt deel van de uittredingen noodzakelijk was vanwege psychische ontreddering. In de meeste gevallen was het eigen schuld: 'Soms ligt de aanleiding tot ontslagname in ernstige misdragingen op het terrein van de gehoorzaamheid of de maagdelijkheid, welke overtredingen gewoonlijk de droevige afsluiting vormen van een lange reeks ongetrouwheden tegen genoemde gelofte, zonder dat deze altijd publiek zijn. Als regel zijn dit uitingen of begeleidingsverschijnselen van gebrek aan religieuze geest.'[237]

Het aantal meldingen over seksueel misbruik na 1967 liep sterk terug. In de tweede bestuursperiode van Janssens (1964-1970) zijn nog twee strafrechtelijke vervolgingen wegens seksueel misbruik te traceren.

In 1965 bleek FIC6, die hiervoor al ter sprake kwam, zich aan hetzelfde schuldig te hebben gemaakt als in 1952 maar nu op grotere schaal.[238] Na zijn eerste detentie was hij 1952 gedurende een jaar werkzaam geweest in de bibliotheek van de Beyart, daarna was hij onderwijzer in Haarlem en sinds 1957 weer in Maastricht. Daar werd hij in 1964 overgeplaatst, toen er bij de overste van de Beyart een moeder haar beklag was komen doen, dat hij haar dochter aan een lichamelijk onderzoek had onderworpen. Hij werd toen ter verantwoording geroepen en na een bekentenis overgeplaatst naar Helmond, en bij de reguliere overplaatsingen in augustus 1964 naar Venlo. In de voorafgaande jaren had hij met wisselend succes een studie pedagogiek gevolgd. Op 5 december 1965 werd hij opnieuw gearresteerd, dit keer in Venlo waar hij onderwijzer was op de Martinusschool.

FIC6 werd ervan verdacht vanaf 1961 tot en met september 1965 een twintigtal jongens en meisjes bij het afnemen van een intelligentietest ook lichamelijk te hebben onderzocht, waarbij het tot een betasting van de geslachtsdelen was gekomen. Soms gebeurde dit met kinderen uit gezinnen waar hij geregeld over de vloer kwam.

Volgens het rapport van de reclassering zagen zijn oversten nu in dat hij niet in het onderwijs terug had moeten komen. De congregatie wilde hem niet in de steek laten en was volledig bereid hem op te vangen, maar onduidelijk was met welke taak. Streng toezicht was nodig, omdat juist het moeilijk verwer-

ken van zijn 'gezichtsverlies' hem ertoe zou dwingen om de opgelegde kloostertucht te doorbreken, waardoor hij zou gaan zoeken naar ontsnappingsmogelijkheden.

Hij werd op 5 april 1966 in Maastricht veroordeeld tot een gevangenisstraf van een jaar en zes maanden met aftrek van voorarrest, wegens overtreding van de artikelen 247 en 248 ter van het Wetboek van Strafrecht. Ditmaal ontnamen Gedeputeerde Staten van Limburg hem wel de onderwijsbevoegdheid.

Tijdens zijn detentie in Scheveningen stond FIC6 onder behandeling van het hoofd van het Selectie- en Oriëntatiecentrum van het Gevangeniswezen, die tegen hem gezegd zou hebben 'man, je lijdt aan een neurose – Ik help je er van af.' Deze behandelaar zou hem ook willen helpen zijn onderwijsbevoegdheid terug te krijgen. 'Buiten het onderwijs is voldoende werk, maar al zou ik niet bij het onderwijs terugkeren, dan acht ik louter uit formele gronden een herroeping belangrijk,' aldus FIC6.

FIC6 gaf aan dat de behandeling na zijn vrijlating (1967) zou moeten worden voortgezet. Tevens hoopte hij dat bij zijn vrijlating duidelijk zou zijn wat hij daarna ging doen en vroeg de provinciale overste hierover te overleggen met de behandelaar. Wat toekomstige werkzaamheden betreft dacht FIC6 zelf aan verkenningswerk op sociologisch vlak. Ook zag hij nog mogelijkheden in het pastoraal werk, bijvoorbeeld het bedrijfsapostolaat. 'Het zou te ver voeren, om de evolutie die gaande is bij het bedrijfsapostolaat, hier uit de doeken te doen. Maar ik meen alleen te zeggen, dat in een dergelijke sector van het maatschappelijk bestel voor de congregatie een arbeidsterrein ligt in apostolaire zin.'[239]

Daags na zijn vrijlating schreef FIC6 een brief aan algemeen-overste Janssens vanuit de abdij in Egmond: 'Wat mij betreft, ik maak het goed. Ik wil alleen liever sterven, dan nog eenmaal zo'n kruis te moeten dragen.'

Zoals blijkt uit de jaarboekjes verbleef FIC6 enige tijd in het huis in Den Haag en studeerde hij pedagogiek. Op 21 maart 1969 schreef hij aan algemeen-overste Janssens dat hij was aangesteld als hoofdleider bij een kinderhuis: '(...) De aanstelling is tot stand gekomen in overleg met drs. J. Tullemans en mijn behandelaar. U kunt zich voorstellen, dat er voor mij vandaag een nieuwe lente is begonnen met een nieuw geluid. Dit schrijven moge voor u een getuigenis zijn van mijn dank voor uw medeleven en belangstelling.'[240] Tullemans (1927-1978) maakte in die tijd deel uit van het provinciaal bestuur van de congregatie. Hij was in 1965 in Nijmegen afgestudeerd als filosoof.

Vier maanden later (juli 1969) trad FIC6 uit. In de indultaanvraag werd aangegeven dat (vertaald) 'de naleving van het celibaat bij hem een steeds grotere psychische druk veroorzaakte'. In het begeleidend schrijven vanuit het hoofdbestuur aan het bisdom Haarlem werden de beide veroordelingen van FIC6

vermeld. 'In al die jaren heeft de congregatie al het mogelijke gedaan hem in zijn moeilijke situatie op te vangen en te begeleiden. Veranderingen in werkkring brachten aanvankelijk enige verbetering. Dezelfde moeilijkheden kwamen echter telkens terug, waarbij bovendien opgemerkt dient te worden, dat hij zich door zijn onevenwichtige karakter en door het zoeken van veelvuldige contacten buiten het klooster steeds meer van het religieuze gemeenschapsleven ging distantiëren. Sinds 1966 heeft hij in overleg met zijn religieuze overheid contact opgenomen met een deskundige en vertrouwde zenuwspecialist. Deze arts heeft van meet af aan steeds opengestaan voor de persoonlijke problematiek van betrokken broeder, daarbij echter rekening houdend met de verantwoordelijkheid van de congregatie zowel ten aanzien van de broeder als voor de goede naam van de gemeenschap. Het heeft (hem) niet aan goede wil ontbroken. Serieus heeft hij getracht om in overleg met zijn overheid, met zijn geestelijke leidsman en met eerder genoemde medicus zich als religieus zo goed mogelijk te gedragen en de voorschriften van het Instituut naar best vermogen na te komen. Hij is hierin echter niet geslaagd. Bovendien namen de innerlijke spanningen zo toe, dat hij in steeds groter nood geraakte en tenslotte het leven in de gemeenschap niet meer aankon. In nauw overleg met zijn religieuze overheid is hij tot de conclusie gekomen, dat secularisatie zowel voor hem zelf als voor de gemeenschap de enige oplossing is.'[241]

Hoe de hier beschreven toestand waarin hij kennelijk in 1969 verkeerde is te rijmen met de medewerking aan zijn benoeming tot hoofdleider in een kindertehuis, lijkt moeilijk te begrijpen.

Op 2 februari 1968 werd broeder FIC13, hoofd van de Pius X-school in Maastricht bij de politie ontboden en na verhoor vastgezet.[242] De ouders van de toen achtjarige X55 waren naar de politie gegaan, nadat hun zoon hen verteld had wat FIC13 gedurende het jaar 1967 met hem had gedaan. FIC13 bekende.

De ontucht met deze jongen is kennelijk een eenmalig geval in de twintig jaar dat FIC13 op deze school werkzaam was. De jongen maakte een bleke en eenzame indruk en FIC13 had medelijden met hem. Hij nodigde hem uit om te helpen met karweitjes. De jongen bood zich daartoe later geregeld aan. Daarbij kwam het tot, eerst speelse, handtastelijkheden die later verder gingen. De broeder wilde er een einde aan maken, omdat hij begreep dat dit niet kon, maar telkens gebeurde het toch weer.

Psychiater Mesker concludeerde als gerechtsdeskundige dat geen verminderde toerekeningsvatbaarheid aanwezig was, maar wel verzachtende omstandigheden: de desintegratie van het kloosterleven, waarin de oudere kloosterling ongewapend plots tegenover moeilijkheden stond die door de jongeren en vooruitstrevende ouderen niet werden begrepen en nog minder opgevangen. FIC13 kwam daardoor in een seksueel en erotisch prikkelbare toestand,

die leidde tot infantiel beleefde erotische spelletjes. Hij had wel nagelaten hulp te zoeken, toen hij bemerkte dat hij het niet laten kon. Mesker sprak zich als volgt uit: 'Ik acht wel een reclasserende bemoeienis op zijn plaats, daar de ervaring leert, dat van interne reclassering in een kloostergemeenschap niets mag verwacht worden. Hierom acht ik een voorwaardelijk strafgedeelte met onder toezichtstelling en een langdurige proeftijd op zijn plaats.'

De 57-jarige FIC13 gaf zelf een verklaring waardoor de hierboven genoemde seksueel en erotisch prikkelbare toestand bevorderd werd. Een paar jaar geleden kwam in het klooster een tv, met enkel door de leiding goedgekeurde programma's. Anderhalf jaar later echter kwam er een tweede tv en kon men naar alles kijken, zonder enige controle. Toen werd door alles wat hij zag, zijn seksuele prikkelbaarheid veel groter. Hij begon in de bibliotheek boeken uit te zoeken met seksuele passages, die hem vroeger niets zeiden, hij zocht films op de tv uit waar van alles te zien was, en begon zich zelf te bevredigen, soms een paar keer per week, terwijl het vroeger slechts eens in het jaar, en soms jaren niet voorkwam.

Tijdens de rechtszitting op 11 maart zwaaide zijn advocaat met een brief van de psychiater Widdershoven ten gunste van FIC13. De rechtbank nam de eis van de officier van justitie om FIC13 de onderwijsbevoegdheid voor vijf jaar te ontnemen niet over.[243] Het vonnis op 25 maart was: vier maanden met aftrek, waarvan een maand voorwaardelijk. Op 25 april 1968 verleende het bestuur van de Stichting Pius-X FIC13 op eigen verzoek eervol ontslag.[244]

FIC13 zag er vooral tegenop zich weer in de communiteit te bewegen, waar men hem had gekend als een harde werker en als een prettige collega. Vanwege dit gezichtsverlies werd hij overgeplaatst naar Helmond. Hij maakte in Helmond een moeilijke tijd door, hoewel overste en collega's hem bijzonder goed opvingen. Het moeilijkst was het statusverlies. Zijn provinciaal zorgde daarom voor een andere functie: secretaris van de directeur van een kweekschool in Amsterdam, gecombineerd met de functie van amanuensis en bibliothecaris-assistent. Hij kwam in een kleine experimentele leefgemeenschap van zes broeders. In de kleine gemeenschap konden de feiten anoniem blijven. Begin 1969 leek hij verzoend met zijn eigen misstap, maar praatte er niet graag over.

In het archief is nauwelijks iets te vinden over deze strafvervolging. De vergadering van het provinciaal bestuur op 5 februari 1968 werd, aldus de notulen, door provinciaal Remund geopend met de mededeling: 'Op de Pius X-school te Maastricht is een nieuw hoofd nodig. De broeders van de Beyart hebben zelf al een tijdelijke oplossing gevonden.'[245]

De naam Widdershoven (1926-2007) duikt vaker op. Als psychiater was hij opgeleid bij Prick in Nijmegen en Rümke in Utrecht. In 1958 werd hij geneesheer-directeur van de psychiatrische inrichting Calvariënberg in Maastricht. Op meerdere plaatsen is te zien dat Widdershoven weinig voelde voor krachti-

ge maatregelen tegen (mogelijke) plegers van seksueel misbruik. Kennelijk kon dat bij sommige collega's en officieren van justitie niet op volle instemming rekenen.

In 1961 meende hij dat het werk met grotere jongens – op het vglo bijvoorbeeld – de moeilijkheden van broeder FIC14 minder zouden maken. Zijn oordeel als gerechtspsychiater in de zaak FIC11 (1964) luidde: in grote mate ontoerekeningsvatbaar, psychiatrische begeleiding niet geïndiceerd, evenmin als toezicht door reclassering.

In het proces tegen FIC13 (1968) wist hij te bereiken dat de rechtbank hem niet voor een aantal jaren de onderwijsbevoegdheid ontnam en hij zette zich ervoor in te voorkomen dat Gedeputeerde Staten dat wel deden. Gerechtspsychiater Mesker pleitte toen juist voor reclasserende bemoeienis, want ervaring leerde dat van interne reclassering in een kloostergemeenschap niets verwacht mag worden, terwijl de officier van justitie zich verzette tegen opschorting van voorarrest omdat FIC13 te weinig schuldbesef zou tonen. Vanuit een gezamenlijke diagnose met Widdershoven werden de behandelingsgesprekken met FIC13 gericht op het wegnemen van de ernstige schuldgevoelens en op het herstel van zijn weerbaarheid waardoor hij zijn inactiviteit zou moeten overwinnen. Widdershoven achtte een behandeling die gericht was op een eventuele onderliggende seksuele problematiek niet noodzakelijk, mede vanwege de leeftijd van de man.

Widdershoven genoot vertrouwen bij de leiding van de congregatie. Waarop dat gebaseerd is blijkt uit een brief uit 1967. De provinciaal-overste Remund vindt Widdershoven geschikt omdat hem is gebleken dat hij goed op de hoogte is van het congregatieleven, dat hij in overleg met de betrokken broeder zo nodig graag contact wil opnemen met een geestelijk leidsman en dat hij de oplossing van moeilijkheden altijd primair zoekt in de gegeven situatie, en dus niet a priori ervan uitgaat dat betrokkene beter een andere levensstaat kan kiezen.[246]

Dit lijkt geheel in de lijn te liggen van hoe in de congregatie in de afgelopen decennia is omgegaan met plegers van seksueel misbruik.

6.3.4. Mishandelingen

Veel meldingen bij de Onderzoekscommissie worden gekleurd door berichten over fysieke en psychische mishandeling. Enkele keren wordt aangegeven dat lichamelijke tuchtiging broeders seksueel opwond. De regelgeving in dit opzicht was vanaf de negentiende eeuw duidelijk: lichamelijke tuchtiging was streng verboden. Toch kwam ze op grote schaal en vermoedelijk structureel voor. Optreden ertegen gebeurde meestal pas als ouders protesteerden. Omdat veel meldingen een verband tussen seksueel misbruik en mishandelingen laten zien, wordt er hier nader op ingegaan.

X56 meldde naast seksueel misbruik rond 1952 ook psychisch misbruik (kleineringen, met treiterij door klasgenoten tot gevolg) en mishandeling op Saint Louis in Amersfoort. Hij noemde in dit verband FIC15 en X16. Deze zouden hebben geslagen en tegelijk in het geslachtsdeel hebben geknepen. In het archief is hierover het volgende te vinden: 'Nog even een na-berichtje. Vanmorgen kwam broeder [FIC16] eens met me praten. U weet dat hij destijds gevraagd had om naar een psychiater te kunnen gaan op advies van zijn biechtvader. Na uw brief vond de biechtvader het toch raadzaam. Hij is er drie keer geweest en nu kwam broeder [FIC16] me vanmorgen vertellen dat deze dokter (Van der Does de Willebois) aangeraden had dat het voor zijn zenuwen veel beter was dat hij niet op een internaat bleef, met andere woorden verplaatsing zou aanvragen. Maar overplaatsing zou jammer zijn, want hij is een goed onderwijzer en zeer gezien bij de ouders.'[247]

FIC16 was in 1946 naar Amersfoort gekomen. Het advies werd opgevolgd. In 1956 ging hij naar Den Haag. Hij trad uit in 1969 en trouwde in 1970.[248] Over FIC15 werd in juni 1957 in het halfjaarlijks verslag gezegd: 'uitstekend in alle opzichten'.[249]

Uit enkele brieven aan de algemeen-overste valt op te maken dat er inderdaad op ruime schaal sprake was van lichamelijke en geestelijke mishandeling op Saint Louis. De achtergronden worden duidelijk in het verslag van broeder Bernoldus die in 1960 overste in Amersfoort werd en na zeven weken zijn eerste indrukken opschreef: 'Zonder te generaliseren, er zijn enkele zeer goede uitzonderingen, is de algemene tendens de jongens te zien als stommerds, verwende kinderen, brutale vlegels (het wordt anders uitgedrukt). Misschien is hier wel veel van waar, maar wat het hinderlijk maakt is, dat men op dit vlak ook de jongens tegemoettreedt. Over het algemeen ziet men een zeer burgerlijke houding, er is geen waardering voor het werk zelf. Men ziet het louter natuurlijk. 'Rijke, verwende kinderen met verwrongen karakters (...) we zullen ze wel eens anders leren. Ouders in geen geval toegeven. We kunnen er zat krijgen.'

Gevolg hiervan is: weinig begrip voor deze 'domme' jongens. Veel hardheid (slaan, middagmaal overslaan, ruw optreden, sarcastische gezegden).

Op 14 april 1961 zette Bernoldus nog eens op papier wat hij van de situatie in Amersfoort vond. Over de ulo (waar het slecht ging met de resultaten):

> 'Alle leraren behalve Regis zijn onder de vakantie bij me geweest. Ik heb hun onomwonden gezegd dat zij bezig zijn de goede naam van het pensionaat te grabbel te gooien. Oorzaken: geen begrip voor de jongen, een veel te grote strengheid en een bittere kleine zorg de jongens buiten de studie op te vangen. Er wordt niet gespeeld op de speelplaats, er wordt gehangen, er wordt in de speelzaal gesuft voor de televisie of men hangt ook daar. De leerlingen zijn inert geworden en kennen dus geen blijheid en jongensachtige sporti-

viteit. Prefectenstelsel deugt niet meer. Klasbroeders willen ook anders. Goede leraar in plaats van prefect, dan willen zij de surveillancebeurten wel onder elkaar verdelen. Dan ook sterkere band tussen broeder en jongens.'[250]

Uit de meldingen komt een broeder naar voren als een kwelgeest voor de leerlingen. Zijn slaan (op blote billen) ging met seksuele opwinding gepaard. Uiteindelijk knoopte hij een relatie aan met een vrouw en trad eind 1974 uit. In 1961 had de algemene overste al gedreigd hem uit de congregatie te zetten wegens de relatie met een getrouwde vrouw.[251]

Mishandeling kwam ook in Nijmegen voor, op het internaat voor schipperskinderen, vooral door broeder FIC17. In het verslag over de eerste helft van 1960 Nijmegen werd het volgende over hem gezegd 'dat hij jongens mishandelde en er één een gat in zijn hoofd en een blauw oog heeft geslagen. Hij kan zich niet beheersen. Ik ben bang dat hij eerstdaags een jongen een ongeluk slaat. Mochten de ouders er achter komen, dan konden er wel eens ongelukken uit voortkomen.' Na zijn overplaatsing naar Weert volgden nieuwe berichten over fysiek geweld. Maar hij was niet de enige en eerste van wie uit de archieven blijkt dat hij zich hieraan schuldig maakte. De overste schreef op 30 maart 1954: 'Met [FIC18] gaat het steeds slechter. Geen greintje verantwoordelijkheid voor zijn klas of wat ook. De vorige week stuurde hij een jongen voor een hele week de klas af; dezer dagen een voor twee weken. Waar moet dat naar toe? De vorige week sloeg hij een jongen een dikke arm, blauwe plekken op de schouder en been.'[252]

In 1973 sloot het pensionaat in Weert zijn deuren, in 1975 dat in Amersfoort.

6.3.5. Aard en omvang

Aard

Er zijn drie bronnen waaruit iets over de aard van het gepleegde misbruik kan worden opgemaakt.

1 zestig meldingen (meldingen over mishandelingen zijn buiten beschouwing gelaten)
2 acht strafzaken
3 archiefdocumenten

Van de acht strafzaken die inhoudelijke gegevens bevatten, betreffen er zes aanrakingen van de geslachtsdelen en twee verdergaande handelingen, door FIC10 en FIC11.

Het klasseren van de handelingen die uit archiefstukken blijken is moeilijk omdat meestal geen bijzonderheden worden gegeven.

Alle gevallen betreffen seksueel misbruik met jongens, alleen in de twee strafzaken van FIC6 treden meisjes op. Aan FIC6 werden overigens wel sterk homoseksuele trekken toegeschreven. Er is een melding over broeder FIC19, die jarenlang een nichtje zou hebben misbruikt.

Omstandigheden

In zijn gesprek met de Onderzoekscommissie zei de vroegere algemene overste Janssens: 'Onder welke omstandigheden hebben deze misdrijven plaatsgevonden? Voor zover mij bekend waren het doorgaans mensen van goede wil. Ze zijn zwak en fout geweest, zeker. Maar zijn zij ook niet overvraagd? Ik heb het vermoeden dat veel religieuzen en priesters in die tijd celibatair gemaakt zijn zonder een weloverwogen keuze, zonder grondige vorming. Binnen de muren zouden zij vermoedelijk naar behoren hebben gefunctioneerd, naar buiten waren zij onvoldoende toegerust. Ik stel hun opvoeders niet in gebreke, zij waren in die tijd volgens huidige opvattingen op hun beurt voor een deel ook niet voldoende toegerust voor hun opvoedende taak. En niet te vergeten het toenmalige kerkelijk klimaat, de wereld waarin zij opgroeiden, was bekrompen, soms ziekelijk, wereldvreemd, autoritair.'

Locatie en omvang

Van de 60 meldingen betroffen er 31 een internaat, waarvan 15 in Amersfoort en 10 in Weert. Van de 29 meldingen over dagscholen betroffen er 10 Maastricht, 10 Amsterdam en 8 de overige dagscholen. Hieronder volgen de aantallen leerlingen uit 1952, die representatief zijn voor de jaren vijftig en zestig, de periode waarover de meeste meldingen gaan:

	aantal leerlingen in 1952	percentage leerlingen in 1952	aantal meldingen	percentage meldingen
Totaal	22825	100	60	100
Internaten	1200	5	31	52
Amersfoort	346	1,5	15	25
Weert	230	1	10	16
Dagscholen	21625	95	29	48
Maastricht	2815	12	10	16
Amsterdam	3207	14	10	16
Overige dagscholen	15602	68	9	15

Deze cijfers laten zien dat de internaten in Amersfoort en Weert oververtegenwoordigd zijn in de meldingen. Amersfoort levert met een populatie van nog geen 2 procent een kwart van de meldingen, Weert met 1 procent van de po-

pulatie 16 procent van de meldingen. Bij de dagscholen in Maastricht en Amsterdam ligt het percentage meldingen iets hoger dan het gemiddelde. Uit de overige dagscholen komen relatief heel weinig meldingen. Van de bijzondere internaten in Zevenaar (juvenaat), Nijmegen (schippersschool) en Sint Michielsgestel (doveninternaat) komen nauwelijks meldingen.

Het aantal strafzaken (acht) en dreigende strafzaken (twee) op internaten en dagscholen geeft een ander beeld. Van de tien zaken die in dit rapport genoemd of behandeld worden, betreft slechts één een internaat (Amersfoort). Van de negen zaken betreffende dagscholen gaan er drie over Maastricht en geen enkele over Amsterdam.

De archiefgegevens over seksueel misbruik en overplaatsingen in het kader daarvan geven aan dat de internaten Amersfoort en Weert in de meldingen relatief hoog scoren, terwijl de berichten in het archief juist ook veel dagscholen betreffen. Uit het archief wordt duidelijk dat er, ook wanneer er, zoals in 1952 en 1958, enigszins verontrustende geluiden te horen waren, de internaten geen speciale aandacht kregen noch dat daar specifieke maatregelen voor werden getroffen.

6.3.6. Conclusie

Tot het begin van de jaren zestig was de congregatie broeders van Maastricht een vrij gesloten instituut, waarin op een geforceerde wijze geprobeerd werd volgens kloosterlijke regels te blijven leven. De congregatie had een sterk negentiende-eeuws karakter, terwijl tegelijkertijd een zware maatschappelijke taak moest worden uitgeoefend, die steeds meer aanpassing aan de moderne samenleving vereiste. Voor de individuele leden van de congregatie moest dat tot spanningen leiden. Die liepen dan ook, zeker na de Tweede Wereldoorlog, sterk op. Dankzij de snel veranderende atmosfeer in de Rooms-Katholieke Kerk in de jaren zestig kon die spanning grotendeels worden opgelost. Nadat hier in 1964 toe was besloten, kwam in snel tempo in 1967 een nieuwe constitutie tot stand die ruimte gaf aan een meer eigentijdse beleving van het gemeenschapsleven, maar ook ruimte om uit te treden en op een andere manier te proberen inhoud aan het leven te geven.

Het seksuele misbruik, zoals dat binnen de congregatie is geconstateerd en hier is beschreven, speelde zich grotendeels af in deze periode van oplopende spanningen: tussen 1945 en 1967. De sfeer van geslotenheid die nog heerste tot in de jaren zestig uitte zich om te beginnen in de afwijzing van de wereld buiten de eigen gemeenschap: de leden, die voor altijd voor een leven buiten die wereld hadden gekozen, moesten beschermd worden. Zij mochten, ook bij grote misstappen, niet in de steek worden gelaten, hooguit wanneer bleek dat ze echt niet geschikt waren voor een kloosterlijk leven en schandaal dreigde. De goede naam van de congregatie en haar taak, het bevorderen van een ka-

tholieke opvoeding voor zo veel mogelijk kinderen, moesten zo goed mogelijk worden beschermd.

In de praktijk betekende dit dat als een broeder op seksueel gebied in de omgang met kinderen over de schreef was gegaan of dreigde te gaan, de maatregelen er in de eerste plaats op waren gericht schandaal naar buiten te voorkomen. Dat gebeurde meestal door hem naar een ander huis en een andere school te verplaatsen. Daarbij hield men zich zeker niet altijd aan de regel dat door overplaatsing de kans kleiner moest worden dat de betrokkene weer in de fout zou gaan. Klagende ouders werden zo veel mogelijk overgehaald de zaak niet aan de grote klok te hangen of naar de politie te lopen.

Kon men strafrechtelijke vervolging niet voorkomen, dan kreeg de betrokken broeder alle nodige steun en werd hij, na het uitzitten van zijn straf, weer in de gemeenschap opgenomen. Om voor hem het leven tussen zijn medebroeders draaglijk te maken werden alle sporen over zijn misstap uitgewist.

Dat zelfs broeders die meerdere malen in de fout waren gegaan toch weer voor de klas kwamen en dat daartoe zelfs pogingen werden gedaan nadat ze strafrechtelijk waren vervolgd wegens seksueel misbruik van kinderen, kan twee oorzaken hebben. Om te beginnen het toenemend tekort aan onderwijzers binnen de congregatie. De congregatie wilde zo veel mogelijk scholen bedienen, het ledental liep terug en wat moest men met broeders die tot onderwijzer waren opgeleid, maar geen les mochten of konden geven. Daarnaast speelde vermoedelijk het gebrek aan kennis over seksualiteit een grote rol. Men begreep kennelijk niet wat het betekende wanneer een volwassene zich seksueel aan kinderen vergreep. En de pleger wilde dat ook niet begrijpen. Er was wel het idee dat men iets deed wat niet mocht, maar niet wat de mogelijke schade voor het kind kon zijn. Seksualiteit was iets dat men zo veel mogelijk buiten beeld probeerde te houden. Neergeslagen ogen waren volgens het directorium het beste middel om de zuiverheid te bewaren.

6.4 Fraters van Tilburg (c.m.m.)[253]

6.4.1. Organisatie en werkzaamheden[254]

De congregatie van de fraters van Tilburg, of officieel fraters der congregatie van Onze Lieve Vrouw, Moeder van barmhartigheid, in het latijn Congregatio Fratrum Beatae Mariae Virginis Matris Misericordiae (C.M.M.) werd in 1844 in Tilburg opgericht door monseigneur J. Zwijsen, toen nog apostolisch vicaris. Als werkterrein werd in de constitutie genoemd de opvoeding van en het onderwijs aan:

– arme en minvermogende jongens
– doofstommen en blinden

– wezen en vondelingen
– kinderen die door hun ouders voor het seminarie zijn bestemd
– jongens die onderwijzer gaan worden
– jongens in scholen en internaten

Daarnaast werd ook de verpleging van mannelijke patiënten in geval van besmettelijke ziekten genoemd, maar die taak is nooit uitgeoefend.

In de periode tot 1916 breidden de werkzaamheden en vestigingen van de congregatie zich enorm uit, ook buiten de hierboven genoemde terreinen, zoals landbouwonderwijs aan volwassenen en jeugdwerk (patronaten). In 1916 werd, onder invloed van kardinaal W.M. van Rossum als protector van de congregatie, pas op de plaats gemaakt en werden werkzaamheden op enkele terreinen afgestoten, zoals cursussen aan volwassenen en de leiding van patronaten. Men hield zich daarbij strak aan de constitutie die onderwijs aan de jeugd voorschreef. Een belangrijke reden om deze werkzaamheden af te stoten was ook, dat ze een geregeld kloosterleven in de weg stonden.

Na de Tweede Wereldoorlog werd, na aanvankelijke aarzeling, het jeugdwerk vanaf 1957 weer opgepakt. In 1964 waren ruim 100 fraters bij allerlei vormen van jeugdwerk betrokken.

Na 1900 werd op de congregatie eveneens een beroep gedaan voor de opvang van voogdijkinderen. Om te beginnen vond die plaats in 'Huize Nazareth' in Tilburg (1911) en begin jaren 1920 tevens in 'Huize De la Salle' in Boxtel. De deskundigheid op dit gebied was beperkt. Uit de notulen van het hoofdbestuur van 12 november 1955: 'Directeur Boxtel vraagt nogmaals of het niet nuttig is enkele fraters op cursus kinderbescherming A en B te doen. Tot nu toe hadden we bezwaar. In de toekomst kunnen we ons hieraan niet onttrekken en willen daarom enkele fraters een proef laten nemen.'

In 1963 waren de fraters werkzaam in 92 scholen, daarnaast in een drietal gewone internaten, te weten De Ruwenberg in Sint Michielsgestel, Medemblik, en Sint Nicolaas in Oss. Verder beschikten zij over een blindeninstituut (Grave), twee voogdij-instellingen (Huize Nazareth in Tilburg en Huize De la Salle in Boxtel), twee internaten voor onderwijzersopleiding (Den Bosch en Goirle) en een juvenaat (Vught).

Er waren in totaal 26919 pupillen(leerlingen, cursisten en internen in het sociaal en jeugdwerk), waarvan 1380 intern.

De congregatie beschikte in 1952 over 29 kloosters waarin 823 fraters waren gehuisvest. Er waren in 1963 vestigingen in Amsterdam, Boxtel, Cuyk, Deurne, Eindhoven, Goirle, Grave, Den Haag (2), Den Bosch (3), Joure, Leeuwarden, Loon op Zand, Medemblik, Oisterwijk, Oss, Reusel, Sint Michielsgestel, en Tilburg (6) en Zwolle. In dat jaar was het aantal fraters inmiddels geslonken tot 741 fraters (van wie 65 met tijdelijke gelofte). Er waren toen ook nog maar 16 novicen.

Het zwaartepunt van de vestigingen heeft altijd in het bisdom Den Bosch gelegen. Van het genoemde aantal fraters in 1963 verbleven er 641 binnen dit bisdom en slechts honderd daarbuiten. In de bisdommen Breda en Roermond beschikten de fraters niet over vestigingen.[255]

In vergelijking met de broeders van Maastricht waren de fraters van Tilburg meer in kleinere plaatsen gevestigd, en vooral in het oosten en midden van Noord-Brabant. Anders dan de broeders van Maastricht hadden ze nauwelijks scholen in de grote steden in de Randstad. Een ander verschil is dat de broeders van Maastricht vrijwel alleen in het onderwijs werkzaam waren, terwijl bij de fraters van Tilburg ook bij de jeugdopvang (voogdij) een belangrijke rol speelden. Wat samenstelling betreft was de congregatie van de fraters van Tilburg ongeveer even groot als die van de broeders van Maastricht, maar minder gemengd wat betreft regionale herkomst, het was een grotendeels Brabantse aangelegenheid. De fraters van Tilburg hadden niet alleen een kweekschool die eigen leden opleidde, maar ook een (Bisschoppelijke kweekschool in Den Bosch voor leken. Daarnaast was er een grote, nog bestaande, uitgeverij van schoolboeken en lesmethodes. Op het gebied van ontwikkeling van onderwijs- en lesmethodes hebben de fraters van Tilburg een grotere rol gespeeld dan de broeders van Maastricht, ze hebben althans meer naam gemaakt.

6.4.2. Verantwoordelijkheidsstructuren

Wat organisatie en discipline betreft verschilde fraters van Tilburg niet veel van de andere broeder- en fratercongregaties. Net als bijvoorbeeld de congregatie van de broeders van Maastricht betrof het ook hier een congregatie naar pauselijk recht. Er was een generale overste (superior) die samen met de raadsfraters het hoofdbestuur vormde en in die functie voor zes jaar werd gekozen tijdens het algemeen kapittel. Later kwamen er provincies.

De fraters legden de drie geloften van gehoorzaamheid, zuiverheid en armoede af. Daarnaast gold als een vierde gelofte dat ze liefdewerken zouden bedrijven. Dat waren de taken die de congregatie volgens de constitutie op zich had genomen.

De uitwerking van de genoemde constitutie was neergelegd in een directorium.

Evenals bij de andere congregaties kreeg de regelgeving eind jaren zestig een geheel nieuwe geest. De aanzet daartoe was in de voorafgaande jaren nog zeer aarzelend geweest. De bestuursperiode van frater C. Leijgraaf (1950-1957) was nog uitgesproken behoudend. In 1963 werd opdracht gegeven om nieuwe constituties te ontwerpen, maar het resultaat werd al voor het vernieuwingskapittel van 1968 te juridisch en te weinig inspirerend gevonden. In dit kapittel kwam een herziene versie tot stand van de leefregel, die bij wijze van proef

werd ingevoerd en die ruimte bood voor interne democratisering, bestuurlijke decentralisatie, experimenten, vernieuwing van het gebedsleven en persoonlijke verantwoordelijkheid van de fraters.

In deze periode trokken de fraters zich ook terug uit verschillende activiteiten. Zo werd in 1969 de Ruwenberg in Sint Michielsgestel afgestoten, in 1974 huize Nazareth in Tilburg en in 1977 het blindeninstituut (inmiddels in Nijmegen gevestigd).

6.4.3. Omgang met kennis over misbruik

6.4.3.1 Nadere regelgeving

Op het punt van de vermijding van seksueel misbruik bestonden er bij fraters van Tilburg de nodige regels. De constitutie die in de periode van 1945 tot 1968 gold was wat dit betreft echter wel terughoudend. Hoofdstuk IX, over het onderwijs, verwijst naar de gelofte en de deugd van zuiverheid. Het bevat vier artikelen die echter, anders dan bij de broeders van Maastricht, geen specifieke aandacht geven aan de omgang met kinderen. Artikel 77 luidt:

> 'Om de deugd der zuiverheid te bewaren, zullen de Fraters zich zorgvuldig wachten voor iedere te teedere vriendschap, voor iedere bijzondere genegenheid ten opzichte van wie dan ook. Zij zullen zich vooral een groote terughoudendheid en een groote voorzichtigheid opleggen in de betrekkingen met personen van het andere geslacht, en overal, maar vooral op straat, de zedigheid der oogen in acht nemen.'

Artikel 78 gaat over het beschermen van de kuisheid:

> 'Als krachtige middelen om onbesmet de kuischheid te bewaren zullen de fraters op prijs stellen: het veelvuldig ontvangen der H.H. Sacramenten, de voortdurende gedachte aan de tegenwoordigheid Gods, een vurige godsvrucht jegens de Allerheiligst maagd Maria, de versterving der zinnen en het vluchten der ledigheid.'

Het beoefenen van liefdewerken (onderwijs, opvoeding van blinden, voogdijkinderen) wordt als een vierde gelofte gezien (artikel 96).

De artikelen 97 en 98 luiden:

> '97 Bij het uitoefenen der liefdewerken zullen de fraters niet vergeten, Jezus Christus zelf te zien in den persoon van hen die aan hun zorgen worden toevertrouwd; zij zullen in alles en overal de eer van God en het heil der zielen trachten te bevorderen.
>
> 98 Om te ontkomen aan de gevaren, die zelfs deze werken van liefdadigheid met zich brengen, zullen de Fraters dagelijks Gods genade afsmeeken door het dikwijls herhalen van schietgebeden; bovendien moeten zij in alle

oprechtheid hun moeilijkheden aan den biechtvader en de oversten bekend maken, en behalve de voorschriften, die in onze Congregatie van kracht zijn, gewetensvol hun raadgevingen volgen.'

Ook in hoofdstuk XIII komen geen specifieke regels voor die betrekking hebben op het tegengaan van seksueel misbruik, maar wel in artikel 407:

'Iedere frater, in de school of elders belast met de zorg der kinderen, heeft den plicht, hen oprecht lief te hebben, om hun harten te winnen door zijn zachtheid, zijn ernst, en zijn beminnelijkheid, en hen vervolgens tot God te leiden door de beoefening van den arbeid, het gebed en de deugden. Het werk der opvoeding zou zijn doel niet bereiken, indien het niet gesteund werd door het goede voorbeeld van den opvoeder.'

De huidige leiding van de fraters van Tilburg heeft de Onderzoekscommissie kopieën van enkele documenten verschaft, zoals circulaires en fragmenten van reglementen over nadere regels betreffende de beoefening van de zuiverheid. Deze gaan terug tot de negentiende eeuw en geven aan dat het gevaar van seksueel misbruik – dat uiteraard niet met deze term werd geduid – van meet af aan werd onderkend.

De Onderzoekscommissie had eveneens inzage in de uitgave van 1949 van het 'Reglement voor de Fraters-Onderwijzers in de scholen van de congregatie der Fraters van O.L.V. Moeder van Barmhartigheid'; wanneer de eerste uitgave het licht zag viel niet na te gaan. Van belang in dit reglement is artikel 64, dat regels bevat zoals die ook bij andere congregaties voorkomen, meestal in de constitutie en in ieder geval in het Directorium. Deze regels luiden:

- niet met kinderen twisten of stoeien
- niet naast leerlingen in de bank gaan zitten
- als kinderen aan lessenaar of bureau komen distantie bewaren
- geen kinderen na school houden, tenzij nablijven, werk afmaken, bijwerken
- en dan altijd met meer kinderen tegelijk, nooit alleen
- voor glazen deuren of ramen geen platen hangen
- glas in deuren van spreekkamers en in deuren van fraterhuizen.

Het reglement bevat ook een hoofdstuk specifiek over de surveillanten op de internaten, maar daarin staan geen (verhulde) verwijzingen naar seksuele handelingen met kinderen.

In het licht van de vele klachten in de meldingen, niet alleen bij de fraters van Tilburg, over de intensieve belangstelling van broeders en fraters bij het douchen, zich uitend in allerlei als seksueel veronderstelde aanrakingen, is het volgende artikel 136 interessant:

> 'Het is vooral een taak van de surveillanten de jongens aan een goede verzorging van het lichaam te gewennen en hen overeenkomstig hun jaren daarbij de nodige hulp te verlenen. ( ) zonder tot preutsheid aanleiding te geven, moet de nadruk gelegd worden op de zedigheid en de goede manieren bij het verzorgen van het lichaam.'

Wanneer zich problemen voordeden met fraters kon dat eveneens aanleiding vormen voor de leiding om iedereen nog eens goed op de gevaren te wijzen. Kort na de arrestaties van een tweetal fraters in maart en april 1954 deed de generale overste Leijgraaf, na lange aarzeling, een circulaire uitgaan over het tegengaan van seksueel misbruik. Het is de bedoeling dat in ieder klooster de overste zelf deze voorleest, liefst in de kapel en wel op de afzonderingsdag. Na lezing moet de circulaire bij de overste blijven en dus niet ter lezing worden gelegd.

6.4.3.2. Strafvervolging

In de dossiers die de Utrechtse criminoloog Kempe in over de periode van 1947 tot 1957 bestudeerde en die de Onderzoekscommissie in diens onderzoeksarchief heeft aangetroffen, komen zes strafzaken tegen fraters van Tilburg voor. Uit de omgang met de strafvervolgingen, die in de jaren 1950-1957 tegen fraters van Tilburg zijn ingesteld wegens seksueel misbruik blijkt in een aantal gevallen een onbarmhartiger houding van de leiding van de congregatie dan die de Onderzoekscommissie constateerde bij de broeders van Maastricht. De bij de strafdossiers behorende psychiatrische rapporten in het onderzoeksarchief van Kempe geven, zij het in de terminologie en diagnostiek van de toenmalige psychiatrie, een goed beeld van de psychische achtergrond en de seksualiteit van deze plegers, die om deze reden hierna geanonimiseerd aan bod komen.

CMM1

Frater CMM1 was hoofd van een lagere school. Hij zou in de periode van juni tot augustus 1949 enkele malen ontucht hebben gepleegd met een tienjarig meisje uit een 'a-sociaal milieu', in de vorm van op schoot nemen en masturberen. Vermoedelijk na klachten van de moeder werd de frater gearresteerd. Volgens het rapport in het onderzoeksarchief van Kempe zou hij bij onvoorwaardelijke veroordeling uit de congregatie moeten. Op 11 mei 1950 werd hij veroordeeld tot vijf maanden voorwaardelijk. Hij genoot een goede reputatie in de congregatie en het verhaal ging dat hij er was ingeluisd. Hij werd overgeplaatst naar een school in een andere provincie en vandaar uit naar de vestiging van de fraters in Grave waar hij in de administratie ging werken. Inmiddels was gebleken dat Gedeputeerde Staten (die daartoe destijds de bevoegd-

heid bezat) hem de onderwijsbevoegdheid zou ontnemen, wat op 3 februari 1951 ook daadwerkelijk gebeurde.

Het psychiatrisch rapport vermeldt over CMM1 dat er bij hem sprake was van een uiterst gebrekkige ontwikkeling van het seksuele strevingsleven; de frater was op seksueel gebied onnozel en bleek nauwelijks te weten hoe kinderen verwekt worden. Hij had nooit seksuele voorlichting gehad en bleek daarvoor ook geen belangstelling te hebben. Zijn biechtvader gaf hem de waarschuwing dat hij zichzelf niet mocht aanraken en bij een erectie moest bidden en hard werken. De frater vroeg zich volgens de psychiater af of hij zondigde als hij zich aanraakte bij het baden. Hij had weliswaar gelofte van kuisheid gedaan, maar hij wist niet wat het betekende. Hij meende dat het alleen betekende dat je niet mocht trouwen. Toen hij nog novice was en hij een erectie kreeg, had zijn biechtvader hem aangeraden om zich vlug aan te kleden, drie Weesgegroetjes te bidden en er niet meer aan denken.

De frater gaf tegenover de psychiater toe dat hij in het contact met het meisje wel wellustige, aangename gevoelens had gehad. Hij had echter vermeden dat zij zijn opwinding zag. In augustus 1949 heeft hij tijdens een retraite alles aan zijn biechtvader verteld, die hem toevoegde dat hij aan de rand van de afgrond had gestaan. Sindsdien was er volgens hem nooit meer iets gebeurd.

CMM2

Begin 1950 werd frater CMM2, onderwijzer in Tilburg, gearresteerd wegens ontucht (wederzijdse masturbatie) met vier minderjarige jongens van 10-12 jaar van wie hij de klasseonderwijzer was. Op 9 november 1950 werd hij veroordeeld tot één jaar voorwaardelijk en ontzegging van de onderwijsbevoegdheid voor vijf jaar. Ook door Gedeputeerde Staten werd de onderwijsbevoegdheid ontnomen. Hij mocht in de congregatie blijven. De congregatie wist hem op ander plekken te plaatsen en hij werd onder meer redacteur van een jeugdtijdschrift. Zijn superieuren probeerden het klooster tot een beschuttende omgeving voor hem te maken, maar de nodige psychiatrische begeleiding werd achterwege gelaten. Hij had het vertrouwen van zijn overste, maar toen die overleed vereenzaamde hij. Toen er weer recidive dreigde liet men hem in 1957 gaan. Inderdaad verviel hij in 1959 in zijn oude gedrag.

De psychiater karakteriseerde de frater als een 'manifeste homoseksueel' en merkte daarbij op dat zijn gekozen beroep, gezien zijn aard, hoogst ongelukkig was – de min of meer gelijkstelling van homoseksualiteit met pedoseksualiteit, een opvatting die nu als achterhaald wordt beschouwd, was destijds ook onder psychiaters nog wijdverbreid. Kempe zegt over de gang van zaken in 1950 verder:

'Over castratie is niet gesproken, aangezien de rapporteur daar in dit geval

geen heilzaam gevolg van verwacht, terwijl bovendien in een goed beschuttend kloostermilieu met behoorlijk toezicht de kans op recidief gering geacht wordt. Uit het dossier blijkt dat de congregatie wel zeer sportief betrokkenen niet los heeft gelaten, doch dat blijkbaar niemand op de gedachte is gekomen dat contact met deskundigen hier nodig was, eventueel psychiatrische behandeling. Toen hij meer en meer vereenzaamde en het toenemende gevaar voor nieuwe delicten zich schijnbaar ging realiseren heeft men eigenlijk toch zonder meer losgelaten en in zekere zin prijs gegeven aan de ondergang, omdat voor deze man, die jaren in het klooster verblijf had gehouden, de normale maatschappij nauwelijks meer geschikt geacht kon worden.'

CMM3

Frater CMM3 was onderwijzer te Oss en had in 1954, op zijn 27ste verjaardag, onder het mom van opmetingen in het kader van zijn studie voor de hoofdakte, bij een jongen van acht jaar diens geslacht betast. De jongen meldde het aan zijn moeder, die vervolgens naar de politie stapte. De frater werd tot een voorwaardelijke gevangenisstraf van zes maanden veroordeeld. De superior vond het verstandiger dat hij uittrad, maar hij bleef en werd in de keuken geplaatst. Er vond geen psychiatrische behandeling plaats. Begin 1958 werd hem door GS de onderwijsbevoegdheid ontnomen, nadat het college van burgemeester en wethouders van Oss hadden geadviseerd eerst de afloop van zijn ontzetting voor vijf jaar uit de onderwijsbevoegdheid af te wachten, inclusief het daaropvolgende nieuwe psychiatrische. Na afloop van deze periode einde 1959 deed de frater een poging om zijn onderwijsbevoegdheid terug te krijgen. De reclassering wilde deze poging ondersteunen als de superior daarin meeging. Die deed dat niet. De frater bleef in de congregatie maar trad in 1969 op 42-jarige leeftijd alsnog uit nadat door een medebroeder praatjes over hem waren verspreid over het gebeurde in 1954.

Volgens de zenuwarts die hem onderzocht had de frater geen gevoelens van spijt of berouw. Hij beschikte slechts over een globale kennis van het seksuele leven en stond over het algemeen nog zeer kinderlijk in de wereld. Hij wist niet op een volwassen manier duidelijk te maken waarom hij voor het religieuze leven had gekozen. De frater had nooit enige interesse getoond voor het andere geslacht. Hij zei zich onzeker te voelen bij leeftijdgenoten. De zenuwarts concludeerde dat hij leed aan angstneurosen, een infantiele persoonlijkheidsontwikkeling kende en verminderd toerekeningsvatbaar was. Een andere zenuwarts onderschreef deze bevindingen en sprak de mening uit dat het gevaarlijk was om hem weer in het onderwijs te laten.

Gezien het feit dat de overste weigerde met de reclassering mee te werken om de frater in het onderwijs terug te laten keren, lijkt het erop dat deze ken-

nis had van de meningen van de zenuwartsen en zich daar bij zijn weigering door heeft laten leiden.

CMM4

Frater CMM4 werd in 1954 op 28-jarige leeftijd gearresteerd op verdenking van wederzijdse betasting van drie jongens van ongeveer acht jaar oud gedurende een periode van bijna een jaar. Hij was daarvoor al regelmatig gewaarschuwd vanwege zijn intieme omgang met jongens. In februari 1954 kreeg hij een pertinente waarschuwing van zijn leidinggevende. Tot hij opgepakt werd door de politie bleef hij bij de directeur alles ontkennen, maar bij de politie bekende hij. Enkele maanden later werd hij veroordeeld tot negen maanden met aftrek van voorarrest en vier maanden voorwaardelijk. Terwijl hij nog in de cel verbleef trad hij al uit de congregatie; in een brief aan de minister van onderwijs schreef hij dat hij daartoe was gedwongen. Begin 1955 ontnam Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant hem de onderwijsbevoegdheid waarna hij alles in het werk stelde om die terug te krijgen. Hij schreef brieven aan de minister, de koningin en politici. In 1957 trouwde hij, nadat hij had gehoord dat dit een groot verschil zou kunnen maken met betrekking tot de mogelijkheid om in de onderwijsbevoegdheid te worden hersteld.

Volgens de psychiater had de frater nooit een goede houding tegen zijn leerlingen kunnen vinden, was hij te familiair, en ging hij te bruut en te streng optreden toen hier opmerkingen over werden gemaakt. Hij had voor vrouwen en meisjes geen belangstelling en ontwikkelde fantasieën over seksuele handelingen met een jongetje 'met een zacht handje'. Op de vraag hoe hij tot zijn handelingen was gekomen, antwoordde hij daar praktisch niet over nagedacht te hebben. In de weergave van de psychiater: 'Je denkt toch niet dat iemand die van zijn jeugd af aan kloosterling is willen worden, dat die zo iets met voorbedachten rade doet. Is hierin dubbel. Ernst van de daden dringt niet tot hem door. Seksuele strevingsleven verkeert nog in primitief stadium. Mag niet meer in contact komen met kinderen.'

CMM5

Op een zondag in 1956 werd laat op de avond de 62-jarige frater CMM5, hoofd van een ulo-school, door de politie opgehaald uit het klooster en in burgerkleren overgebracht naar het Huis van Bewaring wegens ontucht met jongens (13-15 jaar) en twee meisjes. Na enig juridisch krakeel kon de frater het vooronderzoek in het bejaardenhuis van de congregatie, huize Steenwijk in Vught, ondergaan. Uit de processtukken blijkt dat de advocaat bij de leiding van de congregatie navroeg of bij een onvoorwaardelijke veroordeling verwijdering uit de congregatie zou plaatsvinden. Dat werd bevestigd, met de toevoeging dat dit ook aan betrokkene was meegedeeld.[256] Toen de psychiater

er bij de leiding op aandrong snel een beslissing te nemen over wat CMM5 in de toekomst zou moeten gaan doen, besloot men hiermee te wachten tot het vonnis van de rechtbank was gevallen (zoals blijkt uit de notulen van het hoofdbestuur van de fraters van Tilburg. Dat vonnis viel aanvankelijk ongunstig uit, het werd zes maanden onvoorwaardelijk. In hoger beroep, kort voor Kerstmis, werd dit omgezet in een even lange voorwaardelijke straf.

De frater verbleef in het klooster in Grave, waar hij werk had dat hem goed beviel en waarbij hij niet in aanraking kwam met jeugdige personen. Ook beperkte hij uit zichzelf de aanloop van volwassenen naar zijn kamer. Wel toonde hij een grote afhankelijkheid van de waarnemend overste.

Volgens Kempe heeft hij na afloop van de gerechtelijke ontneming van de onderwijsbevoegdheid (1961/62) overwogen stappen te ondernemen om in het onderwijs terug te kunnen keren, hoewel hij toen al 67 jaar was. Hij had hierover contact opgenomen met de reclassering. Die wilde alleen medewerken als de kloosterleiding erachter stond. Dat was kennelijk niet het geval.

Volgens de psychiater had de frater over het algemeen kuis geleefd, maar had hij wel steeds moeilijkheden omdat hij zich aangetrokken voelde door een of andere jongen. Hij was vooral gevoelig voor jongens van dertien tot zestien jaar, die iets aanhankelijks moesten hebben en die genegen moesten zijn om met hem te stoeien. Zolang ze aanhankelijk bleven oefenden ze seksuele aantrekkingskracht op hem uit. Eerst in het laatste jaar kwam hij er toe om jongens over de knie te leggen en met de hand op de broek te slaan. Hierin vond hij een bepaalde seksuele bevrediging. Bij het stoeien probeerde hij te ver te gaan. Hij voelde zich aangetrokken tot een jongen die door anderen werd uitgestoten. De frater zei van hem te houden, maar kastijdde hem ook. Er ontstond een vaderlijke situatie, die tegelijkertijd voortdurend meer seksueel werd toegespitst.

Volgens de psychiater was hij door de gebeurtenissen thans zeer kwetsbaar en in shocktoestand. Hij adviseerde om de frater niet tot uittreden te dwingen omdat zijn prognose dan zeer twijfelachtig zou worden, vooral in verband met zijn behoefte aan het ondervinden van aanhankelijkheid.

CMM6

In het voorjaar van 1957 deed de moeder van een zesjarige leerling uit Eindhoven aangifte van ontucht tegen de toen 32-jarige frater CMM6. Zij had daags daarvoor een gesprek afgeluisterd tussen haar zoontje en twee vriendjes over de viezigheden van de frater, die vaak de hand in de broek van de jongens stopte. Haar zoontje verklaarde tegenover de politie dat de frater dat met meerdere jongens in de klas deed. Verscheidene leerlingen bevestigden dit en de frater ontkende het niet toen de politie hem er naar vroeg. Het was ook niet de eerste keer. In de voorafgaande jaren waren er tussentijdse overplaatsingen

geweest die met seksuele ongeregeldheden te maken hadden. In verband hiermee kreeg hij ook twee keer een canonieke waarschuwing. Toen zijn handelingen eenmaal bekend waren, werd hij door de leiding van de fraters van Tilburg onmiddellijk uit het onderwijs gehaald en kreeg hij huisarrest. De ouders wilden geen strafrechtelijke vervolging, maar verwachtten wel dat hij van school werd verwijderd. Van de zijde van de leiding van de fraters van Tilburg kreeg hij de raad uit te treden, wat hij in mei 1957 ook deed. Einde 1957 kreeg hij een voorwaardelijke straf.

Het was niet mogelijk te achterhalen of na 1957 nog meer fraters strafrechtelijk zijn vervolgd en of toen dezelfde beleidslijn is gevolgd. De zes gevallen uit de periode van 1950 tot 1957 speelden zich af in de bestuursperiode Leijgraaf.

6.4.3.3. De Ruwenberg en St. Henricus

De Onderzoekscommissie heeft getracht om meer informatie te vinden over seksueel misbruik dat is genoemd in de meldingen, maar ook over seksueel misbruik dat niet is gemeld en dat door middel van archiefonderzoek kon worden blootgelegd. Dit is gebeurd aan de hand van de rapportages uit de kloosters. Twee instellingen waarover de meeste meldingen zijn werden bekeken over de periode van 1945 tot 1967: internaat De Ruwenberg in Sint Michielsgestel en blindeninstituut Sint Henricus in Grave. De oogst van dit onderzoek was dermate teleurstellend, dat, mede gezien de beperkte tijd, van verder systematisch onderzoek in andere instellingen is afgezien.

De Ruwenberg

De Onderzoekscommissie kreeg inzage in een reglement dat specifiek voor De Ruwenberg gold, de ongedateerde 'Plaatselijke bepalingen voor het Instituut "Huize Ruwenberg"'. Daarin zijn geen bepalingen te vinden die specifiek verwijzen naar pogingen om seksueel misbruik tegen te gaan. Van de bepalingen zijn alleen relevant het verbod om de chambrettes te betreden tijdens het aan- en uitkleden en de bepaling dat minstens eens per nacht gekeken wordt of alle jongens aanwezig zijn: 'Dat laatste moet met voorzichtigheid gebeuren, omdat de jongens, vooral in de zomer, niet zelden bloot liggen, wat hinderlijk kan zijn voor de zedigheid. Om niet verrast te worden moet de frater eerst de gordijnen een weinig openen en als hij merkt dat een jongen onbetamelijk ligt, dan moet hij met afgewende ogen binnengaan en hem toedekken. In een ander artikel staat vermeld dat de fraters onderling niet mogen spreken over de moeilijkheden, die de nachtelijke verzorging der leerlingen hun oplevert. Ze kunnen dit met frater-directeur doen. Wanneer zij zouden opmerken, dat een of andere jongen zich niet zedig zou gedragen, moeten zij hiervan kennis eveneens melding doen bij de frater-directeur. Ze mogen daar met nie-

mand anders over spreken. Ook moeten zij heimelijke relaties tussen leerlingen die dicht bij elkaar slapen voorkomen. Zij moeten kijken of de jongens zedig en netjes zijn bij het uitkleden. Op avonden dat zij zich verschonen, moeten zij, vooral bij de grotere jongens, geen chambrettes openen zonder eerst door te kloppen zich er van te verzekeren dat men niet ongelegen komt. Men moet voorzichtig zijn bij het nagaan of jongens niet in bed blijven liggen na het wekken. Nieuwelingen die zich nog niet zo goed kunnen helpen mag men helpen bij het wassen.'

De kloosterrapportage bevat de volgende passages die rechtstreekse of indirecte verwijzingen (zouden kunnen) bevatten naar onbetamelijke activiteiten met minderjarigen. Ze illustreren de moeilijkheid van het bronnenmateriaal bij ontstentenis van andere bronnen.

- 1e helft 1951: frater CMM7 had de gewoonte de kleintjes bij het naar bed gaan naast een kruisje ook een kusje te geven. Daarover werd door de jongens gepraat. Hij gaf dit eerst toe en ontkende het later. Hij werd door de overste gewezen op de zinnelijkheid die er in schuilde en dat hij bepaalde regels van het huishoudelijke reglement stipt diende te onderhouden: niet de chambrettes binnengaan, tenzij dat strikt noodzakelijk was. Drie jaar geleden is dit ook voorgekomen en die persoon is toen ook gewaarschuwd.
- 1952: een frater die vroeger op een dagschool werkte heeft moeite met het gedrag van de internen. 'Het flauwe en meisjesachtige irriteert hem in de klas, waar om de minste aanleiding wordt gelachen.'
- 1e helft 1953: geest onder de jongens is goed. Rector staat in hoog aanzien bij de jongens, ze vragen hem vaak voor een persoonlijk gesprek. Ruzie onder de surveillanten. Tevreden over frater CMM8. 'Lijdt eronder dat hij niet bij de jongens mag werken. Zou dat niet kunnen als anderen er bij zijn.'
- 2e helft 1953: 'Een vader heeft geklaagd dat frater [CMM9]te familiair is met zijn zoon. Bleek bij stoeien te zijn gebleven. Andere vader bezorgd over verhouding tussen [CMM10]en zijn zoon. Onderhoud met hem stelde gerust. [CMM9] is in augustus overgeplaatst.'
- 3e kwartaal 1953: '335 leerlingen, goede geest onder de jongens, geen aanmerkelijke overtredingen.'
- 3e kwartaal 1954 (dus na de twee arrestaties van fraters en de circulaire van de superior): 'Houding van de fraters ten opzichte van de kinderen over de hele lijn correct. Op de laatste schoolvergadering, waarbij ook de surveillanten aanwezig waren, is op de wenselijkheid van dit punt bijzondere nadruk gelegd en is uitdrukkelijk verzocht op de slaapzaal nooit in de kamertjes van de jongens te komen, alleen bij absolute noodzaak.'
- 3e kwartaal 1955: 'Buiten het gesignaleerde over frater [CMM11] (wat is dat gebeurde toch droevig) heb ik op het gedrag der fraters gelukkig niets bijzonders aan te merken.'

- 1e helft 1956: 'Jongen 5e klas naar huis gestuurd om zedendelict (herhaaldelijk). Zelfs de rector drong erop aan. Slechte relatie tussen [CMM10] en [CMM12] klachten over [CMM13].'
- 2e kwartaal 1956: 'Op het gebied van de zeden geen ongunstig voorval, met uitzondering van de Hollandse Plaats (3-5e klas LO) waar jongen moest vertrekken (vermoedelijk zelfde voorval als in bericht van 1e helft 1956 van raadsfrater). Hoogste klas met veel dankbaarheid jegens de fraters vertrokken. Dat van [CMM14] met betrekking tot [X57] is u bekend. Met u ben ik van de overtuiging dat niets ernstigs is gebeurd. [CMM13] is in alle opzichten hopeloos, geen gezag.'
- 1e helft 1957: 'Laatste tijd is de geest onder de jongens van Cour Moyenne minder goed gebleken op zedelijk gebied. We hebben een paar jongens moeten wegzenden.'
- 2e helft 1957: Bij liefdewerken: 'Rector bezorgd over opleiders [CMM15] en [CMM16]. Van [CMM15] mag veel verwacht worden. Vervanging van [CMM17] door Osmundus is gelukkig. Het gaat nu met de fraters die op de slaapzalen werken zeer goed. Lucas is goed over hen tevreden. Osmundus is serieus.'
- 1e helft 1958: '[CMM18] brengt geen kinderen meer naar de slaapzaal en surveilleert er niet meer, omdat hij niet met leerlingen kan omgaan.'
- 4e kwartaal 1959, nieuwe directeur: 'Over het gedrag der fraters in het algemeen geen opmerkingen. De opmerkingen die ik over enigen heb, zou ik gaarne bij gelegenheid met u bespreken.'
- In 1965 wordt het uittreden van CMM19 gemeld, CMM20 gaat naar De la Salle en CMM21 naar Oss. Over CMM21 zijn twee meldingen uit de periode 1974-1978 op het Sint Nicolaas Internaat in Oss.
- 1967: 'Op het internaat afbraakstemming. Jongste van de twee afdelingen vrij tuchtloos. Adelard heeft te straffe discipline.'

Er zijn twaalf meldingen gedaan over De Ruwenberg. Daarvan geven er zeven enigszins concrete informatie. Een melding betreft de jaren veertig, de andere betreffen voorvallen in de jaren vijftig. Daaruit blijkt dat met de in de kloosterrapportage een paar keer genoemde frater CMM10 toch iets meer aan de hand was dan uit die rapportage valt op te maken. Er zijn enkele meldingen (jaren veertig en vijftig) waaruit blijkt dat hij kleine jongens op schoot nam en op de mond kuste, naar eigen zeggen om hen van hun heimwee en eenzaamheid af te helpen, maar wat niet verhinderde dat hij daarbij kennelijk seksueel opgewonden werd.

Er zijn ook twee gevallen gemeld waarbij de frater in de chambrette kwam en aan het been van jongens zat. Iemand zou uit bed gehaald zijn voor 'hand- en zuigwerk'. Er zijn ook twee meldingen over de overste in de periodes van 1950 tot 1955 en van 1956 tot1960, betreffende iets dat lijkt op voyeurisme.

Sint Henricus in Grave

Ook over het blindeninstituut in Grave zijn er twaalf meldingen, waarvan er zeven bruikbaar waren voor het onderzoek. In vijf van die meldingen, over de periode van 1953 tot 1966, komt de naam CMM22, voor. Hij was vanaf 1938 in Grave en was tijdens de periode waarop de meldingen betrekking hebben leraar. Er is in die meldingen vooral sprake van handtastelijkheden of het tegen een jongen oprijden. In één geval is sprake van verder niet omschreven grof misbruik. Verder vallen de namen van CMM23, surveillant 1955-1966, CMM24, hoofdsurveillant kleine blinden 1955-1966 en CMM25. Laatstgenoemde werd in 1962 spraakleraar in België, de anderen gingen in 1966 mee, toen het blindeninstituut werd overgeplaatst naar Nijmegen. CMM22, 67 jaar, kwam er in het huishoudelijk werk.

Over de betreffende plegers is in de rapportage vanuit Grave weinig te vinden, en zeker niet wat betreft seksueel misbruik. Over CMM24 zijn in 1949 en 1957 gunstige berichten afgegeven als is hij wel wat stroef in de omgang en voelt hij de behoeften van de kinderen niet heel fijn aan (1957). CMM23 is tamelijk ruw en rauw (1957) en er gaat geen verheffende invloed van hem uit, integendeel (1959).

In het verslag over de visitatie aan Grave in 1955 wordt gezegd dat het een communiteit is waar de overste de tucht goed handhaaft.

Hoe weinig bruikbare informatie de rapportages bevatten blijkt uit het volgende. Er is een melding over frater CMM26 aan de Sint Jozefschool in Grave (zelfde klooster als het blindeninstituut). Het slachtoffer lichtte de deken van Grave in, die er kennelijk niets mee deed omdat gebleken is dat de frater daarna een nieuwe poging bij het slachtoffer ondernam. In 1951 trad CMM26 uit en trouwde. Over dit alles is in de stukken niets te vinden.

6.4.3.4. Aard en omvang

Er zijn in totaal 120 meldingen gedaan over de fraters van Tilburg. Bijna de helft (56) betreft De Ruwenberg (12), Sint Henricus in Grave (12), Huize Nazareth (13), De la Salle in Boxtel (10) en Sint Nicolaas in Oss (9). Over het internaat in Medemblik zijn er twee meldingen gedaan en hetzelfde aantal ook over de juvenaten. De overige meldingen zijn verspreid over een twintigtal uiteenlopende scholen. Er is hierboven al op gewezen dat slechts een deel van de meldingen van de Ruwenberg en Sint Henricus bruikbare informatie opleverde. Deze informatie bleek vervolgens echter nauwelijks te controleren aan de hand van de beschikbare bronnen.

Er zijn wel zes gedocumenteerde strafzaken. Opmerkelijk daarbij is dat ook hierover in de archieven niets terug is te vinden. Slechts één van slachtoffers uit deze gevallen heeft zich bij de Onderzoekscommissie gemeld. Het is dus vrijwel onmogelijk aan de hand van de meldingen, het gevonden archiefmateriaal en de strafzaken een beeld te krijgen van de omvang.

Uit de meldingen is ook moeilijk een conclusie te trekken over de aard van het seksueel misbruik. Globaal gezegd kan worden dat er in de meldingen nauwelijks sprake is van anaal of oraal contact. Uit de eerdergenoemde zes strafzaken is wel een beeld te verkrijgen van de leeftijden van de slachtoffers. Het ging daarbij om:

1 meisje 10 jaar
2 jongens 10-12 jaar
3 jongen 8 jaar
4 jongens 8 jaar
5 jongens 13-15 jaar; meisjes 10 jaar
6 jongens 6-7 jaar

6.4.4. Conclusie

Het onderzoek naar de fraters van Tilburg, een grote onderwijscongregatie waarover veel meldingen zijn binnengekomen bij de Onderzoekscommissie, levert een voorbeeld op van de problemen die zich bij onderzoek naar seksueel misbruik kunnen voordoen. Daar waar in andere gevallen sprake was van een soms onverwachte rijkdom aan archiefmateriaal, gold dat niet hier – met de kanttekening dat voor het onderzoek geen onbeperkte tijd beschikbaar was.

7 DE SLACHTOFFERS

7.1 De slachtoffers: psychische problemen, hulpverlening en genoegdoening

In dit hoofdstuk staan de slachtoffers centraal. De Onderzoekscommissie staat stil bij de psychische klachten die zij rapporteren en stelt zich de vraag hoe in dat licht de hulpverlening en genoegdoening aan hen het beste kunnen worden georganiseerd. Nu en in de toekomst.

Daartoe worden in dit eerste deel van Hoofdstuk 7 de belangrijkste patronen beschreven die de Onderzoekscommissie aantrof in haar onderzoek naar de klachten van slachtoffers. Het gaat dan om de psychische problemen van respondenten uit de survey die seksueel misbruik door personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk rapporteren. Maar het gaat ook om de klachten van de mensen die zich uit eigen beweging bij de Onderzoekscommissie hebben gemeld.

Het tweede deel behandelt onder meer de wijze waarop de Bisschoppenconferentie en de KNR naar het oordeel van de Onderzoekscommissie uitvoering hebben gegeven aan de aanbevelingen uit het rapport over de hulpverlening en het functioneren van Hulp & Recht. Dat tussentijdse rapport bracht de Onderzoekscommissie op 9 december 2010 uit.[1] Met ingang van eind september 2011 is Hulp & Recht gereorganiseerd tot het Meldpunt Seksueel Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk.

Het hoofdstuk sluit af met het derde deel, waarin de tussentijdse evaluatie van de uitvoering van de op 9 december 2010 gedane aanbevelingen is opgenomen. Ook dit aanvullende deel is eerder openbaar gemaakt. In dit tweede tussentijdse rapport adviseert de Onderzoekscommissie over de hulpverlening en genoegdoening aan de slachtoffers in de toekomst en hoe de Rooms-Katholieke Kerk met hen dient om te gaan, nadat de Onderzoekscommissie haar werkzaamheden heeft afgerond.

De onderwerpen die in dit hoofdstuk centraal staan, worden in twee essays in deel twee van dit eindrapport nader aan de orde gesteld.[2]

7.2 Psychische problemen van slachtoffers

Seksueel misbruik in de jeugdjaren kan een funeste uitwerking hebben op de psychische gezondheid van het slachtoffer, maar dat hoeft niet altijd zo te zijn. Lang niet alle slachtoffers van seksueel misbruik ontwikkelen chronische klachten.[3] Sommige slachtoffers lopen wat dat betreft meer risico dan anderen.

Deze verschillen in risico houden verband met een complex samenspel van biologisch bepaalde factoren, psychologische factoren en invloeden vanuit de omgeving. Biologische factoren zijn onder andere geslacht, leeftijd en lichamelijke gezondheid. Psychologische factoren hebben te maken met de persoonlijkheid, intelligentie, maar bijvoorbeeld ook de mate van (veilige) gehechtheid. En invloeden vanuit de omgeving betreffen sociale omstandigheden, bijvoorbeeld sociale steun, opleiding, inkomen, en andere ingrijpende levensgebeurtenissen dan misbruik. Bij zulke omgevingsinvloeden gaat het dikwijls om een opeenstapeling van meerdere risicofactoren die bijdragen aan het ontstaan van psychische problemen. Naast seksueel misbruik in de voorgeschiedenis kunnen dat bijvoorbeeld ook affectieve verwaarlozing en echtscheiding zijn. Vaak bestaat tussen deze aversieve ervaringen een onderlinge samenhang.[4] De afwezigheid van andere risicofactoren dan seksueel misbruik kan verklaren waarom in elk longitudinaal cohort van slachtoffers enkele tientallen procenten van personen geheel vrij zijn van psychische symptomen.[5]

7.2.1. Causaliteit

Vanwege de complexiteit van risicofactoren is het onmogelijk om stellige uitspraken te doen over de 'psychische gevolgen van seksueel misbruik'. Dit komt omdat psychische klachten, zoals opgemerkt, door veel meer factoren worden beïnvloed. Daarom laat zich niet eenvoudig vaststellen wat de oorzaak van bepaalde klachten is. Onderzoek naar de samenhang tussen seksueel misbruik en psychische symptomen is in methodologisch opzicht moeilijk: het is haast onmogelijk om een opzet te vinden waarbij causale uitspraken kunnen worden gedaan.[6] Met dit in het achterhoofd waagt de Onderzoekscommissie zich niet aan uitspraken over de vraag of en in welke mate het seksueel misbruik dat door melders en respondenten wordt gerapporteerd verantwoordelijk is voor eventuele huidige en eerdere psychische problemen.

De Onderzoekscommissie beschrijft welke psychische klachten melders en respondenten met seksueel misbruikervaringen rapporteren. Het gaat om de klachten die zij in het hier en nu ervaren, maar ook om de klachten waarmee zij in het verleden te maken hebben gehad. De Onderzoekscommissie gaat verder in op de potentiële hulpbehoefte die bij deze groepen bestaat vanwege psychische problemen.

7.2.2. *Vragen*

De Onderzoekscommissie heeft verschillende groepen geïdentificeerd: melders die rapporteren in het verleden door personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk te zijn misbruikt, surveyrespondenten die als minderjarige naar eigen zeggen slachtoffer werden van ongewenste seksuele benadering door een meerderjarig niet-familielid en al of niet in een rooms-katholieke instelling verbleven. Onder hen zijn onder anderen surveyrespondenten die misbruik rapporteren door personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk.

Het empirisch onderzoek van de Onderzoekscommissie dat hier wordt samengevat, probeert antwoord te geven op drie vragen.

- In welke mate worden door deze groepen psychische klachten gerapporteerd?
- Zijn er wat dat betreft verschillen tussen slachtoffers die misbruik rapporteren en mensen die zo'n achtergrond niet hebben?
- En is de ernst van de klachten van deze slachtoffers dusdanig dat gesproken kan worden van een behoefte aan professionele hulp?

Het is vooral de derde vraag die de Onderzoekscommissie van groot belang acht. Systematisch onderzoek naar deze kwestie geeft inzicht in waar een instelling als Meldpunt Seksueel Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk op moet zijn voorbereid, wil het zijn werk professioneel ter hand kunnen nemen. Een oorzakelijk verband tussen seksueel misbruik dat in het verleden zou hebben plaatsgevonden en latere psychische klachten valt niet of moeilijk aan te tonen. Desalniettemin bestaat er voor de Rooms-Katholieke Kerk een morele plicht om degenen die zich met klachten melden die zij wijten aan ervaringen met seksueel misbruik waarbij plegers werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk betrokken zijn serieus te nemen en bij te staan. Inzicht in de aard en ernst van die klachten is daarvoor van groot belang. Het hierna te rapporteren onderzoek beoogt dit inzicht te bieden.

7.2.3. *Naar welke psychische klachten is gevraagd?*

De Onderzoekscommissie streeft ernaar een beeld krijgen van de psychische problemen van slachtoffers en dan speciaal van die problemen waarvan internationaal onderzoek heeft laten zien dat ze relatief vaak door slachtoffers van seksueel misbruik worden genoemd. Daarom is in het onderzoek gevraagd naar *huidige* psychische klachten, namelijk naar stemmingsklachten (bijvoorbeeld somberheid), angstklachten (zoals paniekaanvallen) en lichamelijke klachten (onder andere pijn op de borst of het hart, duizeligheid). De mogelijke aanwezigheid van deze klachten is vastgesteld met een instrument waarmee in dit verband veel ervaring bestaat en waarover veel is gepubliceerd: de Brief Symptom Inventory (BSI-18).[7]

Een belangrijk argument voor de Onderzoekscommissie om de BSI-18 bij haar onderzoek te gebruiken, heeft met het volgende te maken. De BSI-18 levert uitkomsten op, waaronder somscores voor angstklachten, voor depressieve klachten, voor lichamelijke klachten, maar ook een totaalscore die een maat is voor de ernst van de klachten en potentiële hulpbehoevendheid. De Onderzoekscommissie heeft zich vooral geconcentreerd op deze laatste parameter. Eerder onderzoek heeft laten zien dat het verstandig is om voor deze totaalscore een afkappunt (grenswaarde) van elf te hanteren. Als iemand boven deze waarde scoort, is dat een eerste indicatie voor mogelijke behoefte aan professionele hulp.[8] Hierbij past wel de kanttekening dat het onmogelijk is om met vragenlijsten zoals de Onderzoekscommissie die bij haar onderzoek gebruikte, psychiatrische diagnoses te stellen. De indicatie voor hulpbehoefte geldt voor het geaggregeerde niveau van groepen en staat los van een eventuele wens van individuele personen om te worden verwezen naar (gespecialiseerde) hulpverlening.

Daarnaast heeft de Onderzoekscommissie op basis van internationaal onderzoek meer specifieke vragen voorgelegd aan melders en respondenten. Het gaat om vragen over klachten die nogal eens met seksueel misbruik (of andere traumatische ervaringen) in verband worden gebracht. De vragen beogen inzicht te geven in de vraag of men meer dan normaal ooit (*life time prevalence*) last had gehad van slaapproblemen, nachtmerries, flashbacks, zelfbeschadiging, concentratieproblemen, woede-uitbarstingen, wantrouwen en achterdocht, problemen in liefdesrelaties en intimiteit, schuldgevoelens, gevoelens van schaamte, en lichamelijke klachten waarvoor geen medische oorzaak bestond. Ook voegde de Onderzoekscommissie vragen toe over suïcidegedachten en suïcidepogingen.

7.2.4. Response bias

Vragenlijsten die mensen instrueren om met behulp van een schaal aan te geven in welke mate ze allerlei klachten ervaren, hebben zo hun beperkingen. Het kan voorkomen dat sommige respondenten geïrriteerd raken door de vragen en daarom alle klachten van een torenhoge score voorzien. Het kan ook gebeuren dat respondenten duidelijk willen maken hoe ernstig hun klachten zijn en daarom alle vragen met een maximale score waarderen. De kwestie die hier aan de orde is, heet *response bias*. Lloyd en collega's (2001) bestudeerden de surveys die in 1998 verschenen in *Archives of General Psychiatry*, *American Journal of Psychiatry* en *Journal of Nervous and Mental Disease*. De auteurs telden voor dat jaar zo'n 390 artikelen in dit genre, maar slechts in een fractie daarvan (14 procent), kwam het probleem van de response bias überhaupt ter sprake.[9] Dat het om een probleem gaat, moge duidelijk zijn: een response bias vertroebelt de bevindingen. Het veroorzaakt ruis en tast de integriteit van het

gegevensbestand aan.[10] Het is daarom dat de Onderzoekscommissie het verstandig achtte om in haar onderzoek (1) een index voor de response bias mee te nemen; en (2) haar empirische bevindingen over de klachten van slachtoffers te corrigeren voor response bias met behulp van deze index.

Sommige instrumenten in de psychologie – zoals de veel gebruikte *Minnesota Multiphasic Personality Inventory* (MMPI) – omvatten ingebouwde validiteitsschalen om een correctie voor response bias mogelijk te maken.[11] De in het onderzoek van de Onderzoekscommissie gehanteerde BSI-18 heeft dergelijke validiteitsschalen niet. Zodoende besloot de Onderzoekscommissie hierin te voorzien.

Meer specifiek zijn – om een indruk te krijgen van de mate waarin respondenten een response bias aan de dag leggen – vier onwaarschijnlijke symptomen uit de zogenoemde Wildman Symptom Checklist [12] toegevoegd. Het betreft vier symptomen die in Nederlands onderzoek het beste onderscheid maakten tussen personen die geïnstrueerd zijn om klachten te overdrijven en personen die geïnstrueerd zijn om hun klachten eerlijk te rapporteren.[13] Het gaat om symptomen van het type: 'ik heb soms hoofdpijnen die zo erg zijn dat mijn voeten er pijn van doen'.

Voor een meer gedetailleerde verantwoording van deze aanpak wordt verwezen naar bijlage A.

7.2.5. Resultaten

Tabel 7.1. laat de scores van drie groepen op de diverse onderdelen zien. Het gaat om de groep die heeft gemeld rooms-katholiek te zijn opgevoed én ongewenst seksueel benaderd te zijn én in een instelling heeft verbleven (1), een vergelijkbare groep die niet in een instelling zegt te hebben verbleven (2) en een controlegroep die geen van deze kenmerken heeft. Voor alle duidelijkheid: deze groepen zeggen dus nog niets over de vraag of het om een pleger ging die binnen de Rooms-Katholieke Kerk werkzaam was.

Tabel 7.1 Gemiddelde leeftijd en scores (M) en standaarddeviatie (sd) van de drie groepen op de BSI-18, de lijst van specifieke psychische klachten en de Wildman Response Bias Index. Het percentage dat scoort boven het BSI-afkappunt alsook het percentage dat suïcidepogingen rapporteert wordt eveneens getoond.

GROEP	*Leeftijd M(sd)*	*BSI-totaalscore M(sd)*	*% > BSI afkappunt*	*Specifieke klachten M(sd)*	*% Suïcidepogingen*	*Response bias M(sd)*
Groep 1	60,6	10,5	33	24,2	14,3	09,0
RK/instelling/	(9,8)	(10,9)		(9,6)		(1,68)
ongewenst benaderd (N=238)						
Groep 2	56,3	7,8	22	21,3	7,4	0,63
RK/niet instelling/	(9,9)	(8,4)		(7,6)		(1,38)
ongewenst benaderd (N=836)						
Controlegroep	55,1	6,5	18	18,7	2,8	0,44
(N=565)	(10,4)	(8,7)		(6,6)		(1,28)

Uit deze tabel trekt de Onderzoekscommissie vier conclusies.

1 Zowel voor de BSI-18 als de specifieke psychische klachten geldt dat zij het vaakst worden gerapporteerd door de groepen die als kind ervaringen opdeden met ongewenste seksuele benadering door een niet-familielid (groepen 1 en 2). Wat dat betreft zijn er significante verschillen met de controlegroep, die zulke klachten aanmerkelijk minder vaak rapporteert.[14] Een vergelijkbaar patroon geldt mutatis mutandis voor het percentage respondenten dat boven het afkappunt van de BSI-18 scoort (hetgeen wijst op potentiële behoefte aan professionele hulp) en het percentage respondenten dat meldt ooit een suïcidepoging te hebben ondernomen.

2 De respondenten die melden ooit ongewenst seksueel benaderd te zijn én die in een instelling verbleven, hebben over de gehele linie meer klachten dan respondenten die melden ooit ongewenst seksueel benaderd te zijn, maar die *niet* in een instelling verbleven. De groep die in een instelling zat, is er dus slechter aan toe.[15]

3 De gevonden groepsverschillen zijn in termen van zogenaamde *effect sizes* niet imposant.[16] Dat duidt er op dat inderdaad een niet te verwaarlozen proportie van respondenten wel ooit als kind ongewenst seksueel werd benaderd door een volwassene die geen familie was, maar daar toch geen klachten aan overhield.

4 De groepen verschillen ook in termen van response bias en wel zo dat de respondenten die melden ooit ongewenst seksueel te zijn benaderd, significant hoger scoren op de response bias index (zie ook tabel 7.2.).[17] Ook hier geldt echter dat in termen van effect sizes de groepsverschillen allesbehalve imposant zijn. Maar nog belangrijker: indien men corrigeert voor de invloed van deze response bias, dan blijft staan dat respondenten die ooit ongewenst seksueel werden benaderd, significant meer klachten rapporteren dan de controlegroep.[18]

Overigens is het natuurlijk zo dat alle groepen ook nog andere belastende ervaringen zouden kunnen hebben gehad of door andere mensen seksueel misbruikt zouden kunnen zijn (binnen hun familie bijvoorbeeld), waardoor de onderzochte samenhangen minder sterk kunnen uitvallen.

Wat deze analyses laten zien is dat de gebruikte lijsten sensitief zijn en niet overmatig gevoelig voor de invloed van response bias. Die conclusie is een belangrijke opstap naar waar het de Onderzoekscommissie vooral omgaat: de klachten van respondenten en melders die rapporteren als minderjarige door personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk te zijn misbruikt.

7.2.6. Psychische klachten bij slachtoffers van misbruik door personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk

Tabel 7.2. vat de psychische klachten samen zoals de Onderzoekscommissie die aantrof bij de 173 respondenten in de survey die misbruik door personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk noemen en de 505 melders. Hun gegevens worden vergeleken met die van de controlegroep.[19]

Tabel 7.2 Gemiddelde leeftijd en scores (M) en standaarddeviatie (sd) van controlegroep (zie ook Tabel 7.1.) en slachtoffers – respondenten en melders – op de BSI-18, de lijst van specifieke psychische klachten en de Wildman Response Bias Index. Het percentage dat scoort boven het BSI-afkappunt alsook het percentage dat suïcidepogingen rapporteert wordt eveneens getoond.

GROEP	*Leeftijd M(sd)*	*BSI-totaalscore M(sd)*	*% > BSI afkappunt*	*Specifieke klachten M(sd)*	*% Suïcide*	*Response bias M(sd)*
Controlegroep	55,1	6,5	18	18,7	2,8	1,44
(N=565)	(10,4)	(8,7)		(6,6)		(1,28)
Respondenten	61,9	9,5	30	22,7	11,0	0,92
survey	(8,6)	(11,2)		(9,0)		(1,71)
Misbruikpleger Rooms-Katholieke Kerk (N=173)						
Melders	60,9	19,5	71	35,8	21,4	1,65
(N=505)	(7,6)	(15,9)		(12,4)		(1,60)

Er zijn – daar waar het gaat om klachten en gerapporteerde suïcidepogingen – grote verschillen tussen de drie groepen. Verschillen die ook significant zijn.[20] Melders rapporteren over de gehele linie verreweg de meeste psychische klachten. Dat geldt voor de BSI-18 items en het geldt voor de specifieke klachten. Melders rapporteren bovendien significant meer klachten dan surveyrespondenten, die zeiden slachtoffer te zijn van seksueel misbruik door personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk.[21]

Suïcidepogingen zijn een duidelijke aanwijzing dat iemand te kampen heeft met serieuze klachten en daarom baat kan hebben bij professionele hulp. Omdat eerder landelijk onderzoek[22] een samenhang liet zien tussen ervaringen met seksueel misbruik en suïcidepogingen, vond de Onderzoekscommissie het belangrijk naar dit thema te kijken.

Van de 173 respondenten in de survey die misbruikervaringen met personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk rapporteerden, meldde 11 procent (N=19) een poging tot suïcide te hebben ondernomen. Onder de 505 melders bedroeg dit percentage 21,4 procent (N=108). Daarmee zitten slachtoffers ver boven het landelijke gemiddelde van 4 procent.[23]

Hangt de ernst van het gerapporteerde misbruik nu samen met de ernst van de psychische klachten? Zowel onder de 173 respondenten in de survey die misbruikervaringen met personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk rapporteerden, als onder de 505 melders, bleken de psychische klachten beduidend ernstiger in geval van verkrachting. Dit geldt voor de huidige klachten (van afgelopen week), maar ook voor de klachten waarmee men gedurende de levensloop worstelde. Ook als er meerdere plegers werden gerapporteerd was dit het geval. Er waren duidelijk meer klachten als mensen de vervelende ervaringen opdeden terwijl ze in een kindertehuis of weeshuis zaten of opgenomen waren in een ziekenhuis of sanatorium.

Hoe groot is de groep van slachtoffers die mogelijk behoefte heeft aan hulp wegens *huidige* psychische problemen? Tabel 7.2. laat de percentages zien die boven het afkappunt van de BSI-18 scoren. Van de 173 survey respondenten valt 30 procent in de categorie die baat kan hebben bij professionele hulp. Binnen de groep melders is dat percentage aanmerkelijk hoger, namelijk 71 procent. Beide groepen scoren aanmerkelijk hoger dan de controlegroep.

Om deze resultaten op waarde te schatten, is het zinvol om ze te vergelijken met resultaten uit de jaarlijkse gezondheidsenquête onder de Nederlandse bevolking van achttien jaar of ouder van het CBS.[24] Het percentage van 'psychisch ongezonde personen' dat in deze gezondheidsenquête werd gevonden, bedraagt 13,7 procent. Het betreft de gegevens van 52.137 personen over de jaren 2001 tot en met 2009 die zijn samengevoegd. De cijfers in het onderzoek van de Onderzoekscommissie vallen hoger uit dan het percentage van het CBS. Voor een deel zal dat ermee te maken hebben dat de bevindingen gebaseerd zijn op andere steekproeven. Zo zijn de surveyrespondenten en de melders die de Onderzoekscommissie betrok in haar onderzoek ouder (zie kolom 1 in tabellen 7.1. en 7.2.). En ook zal het verschil in gebruikte meetinstrumenten een rol hebben gespeeld: in de gezondheidsenquête van het CBS is geestelijke gezondheid gemeten aan de hand van een vijftal vragen terwijl de Onderzoekscommissie de 18 items uit de vaak gebruikte BSI hanteerde. Evenzogoed convergeren de BSI-18 scores en de gerapporteerde suïcidepogingen naar de conclusie dat slachtoffers van misbruik een groep vormen met serieuze psychische problemen.

Opvallend was dat melders verreweg de meeste klachten ervaren. In Hoofdstuk 3 is te zien dat melders ook een aanmerkelijk ernstiger beschrijving geven van het misbruik dat hun is overkomen, ernstiger dan dat van de representatieve groep van respondenten die misbruik rapporteerden in de survey. Het is mogelijk dat hier een dosis-responserelatie aan de orde is: hoe ernstiger de seksuele traumatisering, hoe omvangrijker de latere klachten.[25] Maar zoals gezegd: causale interpretaties van zo'n soort samenhang zijn hachelijk. Andere verklaringen zijn immers denkbaar. Het kan bijvoorbeeld zijn dat de melders

– vanwege de omstandigheid dat zij hun misbruikervaringen recent uitvoerig hebben beschreven en vanwege de turbulentie die dat met zich meebracht – meer klachten zijn gaan ervaren.[26] Het is ook denkbaar dat melders meer psychische klachten hebben, de verklaring daarvoor zoeken in de aversieve ervaringen die zij opdeden met personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk en dat de herinneringen daaraan gekleurd raken door de ernst van de klachten. Zulke effort-after-meaning-effecten en geheugenvertekeningen zijn beschreven in de literatuur.[27]

Ook dringt de vraag naar de mate van response bias in de groep van melders zich op. Aan de response bias index in tabel 7.2. valt op dat melders ook hier verreweg de hoogste scores bereiken.[28] Wat we weten is dat de groepsverschillen in klachtenniveaus blijven bestaan, ook als men corrigeert voor response bias.[29] Anders geformuleerd: ook al verwijdert men die personen uit het databestand die vanwege hun score op de response bias index de indruk wekken de vragenlijsten niet helemaal zorgvuldig te hebben ingevuld, dan nog blijft staan dat 1. melders significant meer klachten ervaren dan de controlegroep;[30] en 2. respondenten die misbruik door personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk rapporteren meer klachten ervaren dan de controlegroep.[31]

7.2.7. Conclusie

De mensen die zich spontaan bij de Onderzoekscommissie hebben gemeld (melders), rapporteerden op alle fronten de meeste klachten. Het is een groep die serieuze problemen ervaart en de indruk bestaat dat velen van hen professionele hulp zouden kunnen gebruiken. Surveyrespondenten die rapporteerden door personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk misbruikt te zijn, laten eveneens een verhoogd klachtenniveau zien, maar als groep zijn hun psychische klachten vaak minder ernstig dan die van de melders. Niettemin: ook binnen deze respondenten is er een niet-geringe groep die wel eens baat zou kunnen hebben bij professionele hulp.

De Onderzoekscommissie benadrukt deze bevindingen om twee redenen. De eerste is dat de uitkomsten iets zeggen over hoe de Rooms-Katholieke Kerk in gesprek zou moeten gaan met de slachtoffers van misbruik: het gaat om een groep die serieuze aandacht verdient en wier problemen moeilijk weg te wuiven zijn. Uit de casuïstiek valt af te leiden dat veel slachtoffers ten tijde van het misbruik geen gehoor hebben gevonden. Noch bij hun ouders, noch bij de Kerk. De Onderzoekscommissie houdt er dus rekening mee dat de heftigheid en omvang van de huidige psychische klachten van de slachtoffers ook te maken hebben met het gegeven dat in de tijd dat het misbruik plaatsvond geen hulp is geboden. Anders gezegd, als toen wel in hulp zou zijn voorzien, zoud de slachtoffers een deel van de huidige psychische klachten mogelijk bespaard zijn gebleven. Ook waar een oorzakelijk verband tussen seksueel mis-

bruik dat in het verleden zou hebben plaatsgevonden en latere psychische klachten niet of moeilijk aan te tonen valt, bestaat er voor de Rooms-Katholieke Kerk een morele plicht om degenen serieus te nemen en bij te staan die zich met klachten melden die zij wijten aan ervaringen met seksueel misbruik waarbij plegers werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk betrokken waren.

Ten slotte doet de Rooms-Katholieke Kerk er daarom verstandig aan voorzieningen in te richten en aan te houden voor de begeleiding van en de hulp aan deze slachtoffers.

7.3 Naar hulp, genoegdoening, openbaarheid en transparantie

Met voorrang heeft de Onderzoekscommissie het functioneren van Hulp & Recht onderzocht. Dit deel van de onderzoeksrapportage is eerder verschenen als onderdeel van het onderzoek naar en het advies over het functioneren van Hulp & Recht en de hulpverlening. Op het moment dat de Onderzoekscommissie haar tussenadvies uitbracht, 9 december 2010, kon van effectieve hulpverlening door Hulp & Recht noch door de Rooms-Katholieke Kerk worden gesproken.

In het derde deel van dit hoofdstuk gaat de Onderzoekscommissie in op de uitwerking van de op 9 december 2010 gedane aanbevelingen voor hulp, genoegdoening, openbaarheid en transparantie bij de behandeling van klachten en het bieden van hulp na seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. In dit deel keert de Onderzoekscommissie terug naar de oprichting en het functioneren van Hulp & Recht.

7.3.1. De oprichting: de nota 'Geschonden vertrouwen' van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk

In het begin van de jaren negentig was in de bisdommen en bij de ordes en congregaties sprake van (grotendeels) parallelle ontwikkelingen rond het probleem van seksueel misbruik. De aanleiding voor het initiatief was een uitzending van *Kruispunt* op 8 november 1992. In deze uitzending kwam de rond 1990 opgerichte interkerkelijke initiatiefgroep tegen seksueel geweld in pastorale relaties naar buiten met bevindingen over seksueel misbruik in pastorale relaties. De uitzending leidde tot een groot aantal meldingen. Het aantal reacties werd op 250 geschat, waaronder 160 meldingen over seksueel misbruik. Het betrof niet alleen vrouwen, maar ook mannen: 'mannen die bijvoorbeeld op seminaries en kostscholen zaten'.[32] De melders werden doorverwezen naar vertrouwenspersonen. Tien van deze melders lieten weten 'een procedure te willen aanspannen'.[33]

Het was de vraag hoe bisschoppen en hogere oversten moesten handelen als

slachtoffers zich met een klacht bij hen zouden melden. 'Procedures waren niet beschikbaar. En met een pro-slachtofferaanpak hadden bisschoppen en hogere oversten al helemaal geen ervaring.'[34] Het presidium van de stichting Samenwerking Nederlandse Priester Religieuzen (SNPR), een van de voorlopers van de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR), boog zich begin 1993 over deze vraag. Informatie werd opgevraagd bij de Conference of Major Superiors of Men in de Verenigde Staten waar verschillende ordes en congregaties een officiële klachtenprocedure bij seksueel misbruik kennen. In de notitie 'Suggesties voor hogere oversten bij gevallen van seksueel misbruik, in het bijzonder van minderjarigen' werden enkele uitgangspunten voor de verdere aanpak van dit probleem voorgesteld. Het ging hierbij om de vaststelling dat de hogere overste niet bij uitstek de juiste persoon was om beschuldigingen van seksueel misbruik te onderzoeken.

De Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk nam het initiatief tot een nota over seksueel misbruik in pastorale relaties. De Bisschoppelijke Contactcommissie stond onder voorzitterschap van de bisschop van Breda, monseigneur H.C.A. Ernst, en telde leken onder haar leden, onder wie vrouwelijke theologen.

De nota van de commissie begint met een verwijzing naar het ad limina bezoek van de Amerikaanse bisschoppen aan Rome.[35] Tijdens dit bezoek stelde de paus de problematiek van seksueel misbruik door pastores aan de orde. Paus Johannes Paulus II liet de Amerikaanse bisschoppen op 11 juni 1993 weten dat 'I fully share your sorrow and your concern, especially your concern for the victims so seriously hurt by these misdeeds.'[36]

Voor de opstellers van de nota was seksueel misbruik geen nieuw fenomeen. In de nota wordt verwezen naar 'het gevaar van seksueel misbruik [dat] altijd aanwezig is daar waar mensen professioneel met van hen afhankelijke personen werken, of dit nu onderwijzers, artsen, (psycho-)therapeuten, notarissen, advocaten of pastores zijn'.[37]

7.3.2. Gezamenlijke aanpak met de protestantse kerken

In Nederland ontstond aan het eind van de jaren tachtig van de vorige eeuw binnen de rooms-katholieke en protestantse kerken een discussie over seksueel misbruik in pastorale relaties. De aanleiding was de bekendmaking door een gemeentelid in een van de protestantse kerken dat zij jarenlang een relatie had gehad met haar predikant. Zij noemde die relatie een vorm van seksueel misbruik. Zij verwachtte dat ze niet alleen stond in haar ervaringen en wilde dit soort misstanden aan de kaak stellen om uiteindelijk te voorkomen dat ook anderen dit gebeurde. De schok die haar verhaal teweegbracht was groot. Pastores stonden veel langer dan andere hulpverleners boven elke verdenking. Haar verhaal werd genegeerd, ontkend en gebagatelliseerd. Anderen zeiden

dat het hier om overspel ging, dat toch eerder in de privésfeer lag. Weer anderen zeiden: 'Misschien is het wel waar, maar de betreffende ambtsdrager is zo'n goede pastor.'[38]

Met anderen wilde de vrouw een veilige plaats waar vrouwen die op deze wijze klem waren geraakt hun verhaal konden doen. Deze plaats zou loyaal aan de kerken moeten zijn, liefst gedragen door kerken. Zo ontstond de interkerkelijke initiatiefgroep tegen seksueel misbruik in pastorale relaties op initiatief van het Katholiek Bureau voor vorming en toerusting omtrent seksualiteit en relaties en de Protestantse Stichting voor voorlichting en vorming omtrent seksualiteit en relaties, die beide een medewerker vrijstelden voor het opzetten van dit werk, alsmede het Samenwerkingsorgaan voor het Pastoraat van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken.

De opvang van slachtoffers/misbruikten kreeg prioriteit. In 1991 kwamen er twee meldpunten, het IKON-pastoraat en het omroeppastoraat van KRO/RKK, vanwege hun bereikbaarheid, hun relatieve onafhankelijkheid ten opzichte van de kerken en hun ervaring met anoniem pastoraat. Er werd een aantal pastores en vrouwen met eigen ervaringen van misbruik binnen het pastoraat getraind. Zij vormden een netwerk van vertrouwenspersonen met als doel slachtoffers (telefonisch) pastorale begeleiding te bieden. Het interkerkelijke netwerk ging in 1992 van start.

Maar al spoedig koos de Rooms-Katholieke Kerk als vervolg op de nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie voor Vrouw en Kerk voor een eigen binnenkerkelijk traject voor hulp en recht aan misbruikten. In de nota werd nog wel een aantal voordelen van interkerkelijk samengaan genoemd, maar binnen de Rooms-Katholieke Kerk ontspon zich een intensieve en langdurige discussie, waardoor de deelname van de Rooms-Katholieke Kerk aan het interkerkelijke initiatief op een zijspoor terechtkwam. De bisschoppen lieten de initiatiefnemers weten dat ze de zorgen van de initiatiefgroep deelden, dat ze deze zorg ook legitiem vonden en 'dat ze er zelf – voor zover aan de orde – iets aan doen'.[39]

Bij dit laatste werden vragen gesteld, zodat de kwestie op 12 en 13 oktober 1992 wederom in de Bisschoppenconferentie aan de orde kwam. Uit een notitie voor deze bijeenkomst bleek het volgende: 'Wat de klachtenprocedure betreft is voor zover mij bekend in geen enkel bisdom een voorziening in deze. Als iemand zover komt om seksueel misbruik door een priester naar buiten te brengen, vermoed ik dat de deken, vicaris of de bisschop zelf personen zijn tot wie men zich wendt al dan niet schriftelijk. Hoe de zaak verder wordt opgepakt zal afhankelijk zijn van de ernst van het feit en van het oordeel van degene die benaderd is.'[40] De Bisschoppenconferentie nam dit standpunt over: 'De behandeling van voorkomende gevallen van seksueel misbruik in pastorale relaties behoort tot de verantwoordelijkheid van de ordinarii en deze worden

ook steeds met grote pastorale zorg door hen behandeld, volgens de richtlijnen en de procedures, die in het kerkelijk recht daarvoor zijn gegeven.'[41]

7.3.3. *Feitelijke onderbouwing van de omvang van seksueel misbruik*

Volgens de nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk waren gegevens over de aard en omvang van seksueel misbruik in Nederland nauwelijks voorhanden. Voor de feitelijke onderbouwing van de aanbevelingen viel de Bisschoppelijke Contactcommissie terug op onderzoeken naar seksueel misbruik door Amerikaanse priesters. De in de nota opgenomen cijfers betreffen een percentage van 4 procent van de Amerikaanse priesters die minderjarigen seksueel misbruikt. Dit zou neerkomen op ruim 1300 Amerikaanse priesters. Een andere in de nota aangehaalde bron noemde een percentage van 6 procent. In een derde bron lag het percentage tussen 5 en 10 procent.[42]

De nota liet zich niet uit over een voor Nederland vergelijkbaar percentage: 'Maar zelfs al zou het percentage in de Nederlandse Kerkprovincie de helft zijn van wat zich in Amerika aftekent, dan nog is het een percentage dat vraagt om een beleid inzake deze zeer ernstige problematiek.'[43]

De Bisschappelijke Contactcommissie gebruikte voor de feitelijke onderbouwing van haar voorstellen ook feitenmateriaal over misbruik van minderjarigen. De Bisschoppelijke Contactcommissie liet in het midden of ook leken die in het pastoraal werk fungeerden onder de in de nota voorgestelde aanpak vielen.

7.3.4. *Vier uitgangspunten in 'Geschonden Vertrouwen'*

De nota kent vier uitgangspunten, die als de vier 'P's werden gepresenteerd: positief, pastoraal, preventie en pro-slachtoffer.

1 Positief, omdat beoogd wordt de stilte en de geheimhouding, zo kenmerkend bij seksueel misbruik, op positieve wijze te doorbreken door open en oprecht te zijn. Niet zwijgen, maar luisteren. En erkennen dat in het verleden fouten zijn gemaakt. Hiermee zou de basis kunnen worden gelegd voor de zo noodzakelijke ondersteuning van het slachtoffer en voor de juiste behandeling van de plegers.
2 Een pastorale houding tot uitdrukking brengen door geen enkel excuus aan te dragen voor seksueel misbruik. Maar wel vertrouwen in het kunnen leren door plegers van hun misbruik zodat ze hun gedrag kunnen beheersen. Hierbij wordt niet voorbij gegaan aan de realiteit van de steeds weer naar recidive neigende pleger.
3 Preventie.
4 Pro-slachtoffer: alle energie en inzet moet worden aangewend om de slachtoffers van seksueel misbruik op de best mogelijke manier te ondersteunen.[44]

7.3.5. Twee aanbevelingen: vertrouwenspersonen voor slachtoffers, raadslieden voor daders én een klachtenprocedure

De nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk mondde uit in twee aanbevelingen. De eerste aanbeveling had betrekking op de aanstelling van vertrouwensfunctionarissen. Enerzijds betrof dit vertrouwenspersonen voor de ondersteuning van mannen en vrouwen die seksueel misbruikt zijn. Anderzijds raadslieden voor de begeleiding van plegers.[45] Wat de vertrouwenspersonen betreft ging de voorkeur uit naar diocesane vertrouwenspersonen. Dit wil zeggen personen aangesteld door de desbetreffende bisschop. Hiernaast zou een meldpunt moeten gaan functioneren voor de eerste telefonische opvang en doorverwijzing naar vertrouwenspersonen en raadslieden.

De tweede aanbeveling betrof de klachtenprocedure. De Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk constateerde in haar nota dat de mogelijkheden die de kerkelijke rechtbank bood zozeer onbekend waren bij slachtoffers van seksueel misbruik dat zij de stap naar deze rechtbank niet durfden te zetten. De rechtbanken bleken ook niet over de deskundigheid te beschikken om aanklachten in verband met seksueel misbruik te behandelen.

Voor de klachtenprocedure had de Bisschoppelijke Contactcommissie het voorbeeld van de Amerikaanse bisschoppen voor ogen. De klachtenprocedure zou zijn bedoeld als 'weg naar mogelijke maatregelen tegen de aangeklaagde'. In dit verband werden de mogelijkheden van 'een eventueel canoniek of civiel proces' genoemd.[46] Voor de klachtenprocedure was de betrokkenheid van deskundigen nodig 'zowel op het gebied van seksueel misbruik als op dat van de juridische implicaties daarvan'. Deze deskundigen zouden de opdracht krijgen om een (voor)onderzoek uit te voeren, slachtoffers te begeleiden en de bisschop te adviseren over de te nemen maatregelen. Het ging dus om:

– een gedelegeerde
– getrainde vertrouwenspersonen en raadslieden
– een beoordelingscommissie.

De benoeming van een gedelegeerde berust op canon 1717 paragraaf 1: 'Telkens wanneer de Ordinaris van een misdrijf kennis krijgt, ten minste met een schijn van waarheid, dient hij zelf of door een andere geschikte persoon een behoedzaam onderzoek in te stellen betreffende de feiten en omstandigheden en betreffende de toerekenbaarheid, tenzij dit onderzoek volstrekt overbodig lijkt.'[47]

De beoordelingscommissie zou tot taak krijgen het onderzoek van de gedelegeerde te beoordelen en de bisschop te adviseren.

7.3.6. Aandachtspunten

De nota sloot af met vijf aandachtspunten. Zo vroeg de Bisschoppelijke Con-

tactcommissie zich af 'of de absolutie gegeven mag worden aan een penitent die zich niet inspant zijn wangedrag te veranderen en geen hulp wil zoeken'. Dit raakt uiteraard het biechtgeheim.[48] Het tweede aandachtspunt had betrekking op het beleid bij benoemingen in parochies van pastores die pleger zijn geweest. Het zou tot de taak van de vicaris-generaal moeten behoren navraag te doen naar eventuele meldingen of aanklachten van seksueel misbruik: 'Wanneer een pastor wegens seksueel misbruik in het eigen bisdom niet meer voor benoeming in aanmerking komt, zou dit verbod ook voor de andere bisdommen moeten gelden.'[49]

Het derde aandachtspunt had betrekking op de selectie en opleiding van priesters. Een zorgvuldige screening, informatie over de problematiek, voorlichting over het beleid en vorming tot seksueel volwassen personen werden genoemd. Aandacht vroeg ook de voorlichting naar buiten: die zou zorgvuldig en tijdig moeten gebeuren om wilde geruchten en speculaties te voorkomen. Ten slotte zou jaarlijks het beleid waartoe deze nota de eerste aanzet was moeten worden geëvalueerd.

De nota werd voorgelegd aan de Bisschoppenconferentie. De bepaling van een standpunt over de inhoud van de nota en de aanbevelingen werd uitvoerig voorbereid. De nota werd geagendeerd voor de Bisschoppenconferentie van 11 en 12 oktober 1993.

7.3.7. Reactie van de bisschoppen en de KNR op Geschonden vertrouwen

Het is gebruik dat de onderwerpen op de agenda van de maandelijkse Bisschoppenconferentie worden voorbereid door de zogeheten beleidsadviescommissie, waarvan onder anderen een aantal van de vicarissen-generaal van de zeven bisdommen deel uitmaakt. De beleidsadviescommissie plaatste bij de nota 'een aantal min of meer belangrijke kanttekeningen en opmerkingen'.[50]

De eerste kanttekening plaatste de beleidsadviescommissie bij het slachtoffer: 'Bij seksueel misbruik van pastorale relaties is niet alleen degene die pastorale hulp heeft gevraagd slachtoffer, maar ook de Kerk zelf.' De tweede kanttekening betrof de voorgestelde aanpak, waarvan de beleidsadviescommissie vond dat die vergelijkbaar is met het tuchtrecht bij bepaalde beroepsgroepen. De derde kanttekening betrof kritiek op het gebruikte cijfermateriaal; 'het rapport gaat ten onrechte te veel uit van Amerikaanse en Canadese cijfers'.[51] De vierde kanttekening sloot bij de derde aan: meer zou naar voren moeten komen dat seksueel misbruik een algemeen maatschappelijke problematiek is. De vijfde kanttekening betrof het celibaat: nadrukkelijk werd gesteld dat 'geen direct verband bestaat tussen het niet naleven van de celibaatsverplichting enerzijds en het seksueel misbruik van pastorale relaties anderzijds'.

Verder adviseerden de adviseurs van de Bisschoppenconferentie om de aan-

pak van het probleem veel meer in preventie te zoeken. De beleidsadviescommissie keerde zich tegen het voorstel in de nota om een pastor die vanwege seksueel misbruik geen pastorale functie meer kon vervullen in het eigen bisdom ook geen pastorale functies meer te laten vervullen in de andere bisdommen: 'Voldoende is dat er informatie wordt ingewonnen/verkregen bij overgang van pastores van het ene naar het andere bisdom.'

De beleidsadviescommmissie adviseerde de bisschoppen ten slotte de nota mutatis mutandis over te nemen. Dat gebeurde niet meteen.

De bisschoppen kozen voor het voorleggen van de nota voor commentaar en reacties aan de bisdomstaven, de stichting Samenwerking Nederlandse Priesterreligieuzen en het ordinariaat voor de Nederlandse strijdkrachten.[52] Later werden ook de Samenwerking Broedercongregaties Nederland en de Samenwerking Nederlandse Vrouwelijke Religieuzen [naast de stichting Samenwerking Nederlandse Priesterreligieuzen de twee andere voorlopers van de Konferentie Nederlandse Religieuzen] om een reactie gevraagd. Tussen 11 november 1993 en 10 mei 1994 werden deze reacties ontvangen.

In de zomer van 1994 stelde de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk een advies voor de Bisschoppenconferentie op.[53] In deze nota zijn de contouren van de klachtenprocedure zoals die in de loop van 1995 zou worden vastgesteld zichtbaar. Dat geldt ook voor de rol van de gedelegeerde die het (voor)onderzoek zou doen naar de klacht en het meldpunt bij een 'Secretariaat Klachtenprocedure'. Een voorstel voor zo'n procedure werd als bijlage bij de nota opgenomen. In dit voorstel worden ook de taken van de beoordelingscommissie opgesomd:

> 'De beoordelingscommissie krijgt als opdracht de rapporten en adviezen van de gedelegeerde te evalueren en diens advies aan bisschop of hogere overste van een begeleidend schrijven te voorzien terzake de hulpverlening en ondersteuning van de betrokkene bij het misbruik. Voorts evalueert de commissie het totale beleid en doet zij aanbevelingen ter verbetering ervan. Zij stelt een jaarlijkse begroting op.'[54]

Het voorstel voor de procedure bevatte een bepaling die betrekking had op het handelen van de bisschop of hogere overste zodra de beoordelingscommissie de klacht gegrond zou hebben verklaard. Zou de klacht gegrond worden verklaard dan zou de bisschop of hogere overste besluiten over de toekomst van de betreffende pastor: 'deze beslissing sluit een of meer van de volgende opties in:

- verwijzing naar een behandelprogramma
- ondertoezichtstelling
- beperking van taken of functie
- het initiatief tot ontslag (bij leken)[55]

- het initiatief tot een canoniek proces met het doel van wegzending uit het ambt (bij clerici)
- het verzoek aan de gewijde om vrijwillig ontheffing van het ambt aan te vragen.'[56]

Zou zeer waarschijnlijk sprake zijn van een delict in de zin van artikel 160 van het Wetboek van Strafvordering, dan dient de gedelegeerde al tijdens zijn (voor) onderzoek dit te melden bij de officier van justitie.[57]

Besluit van de Bisschoppenconferentie en KNR van 10 oktober 1994

De nota werd besproken in de Bisschoppenconferentie van september 1994. De Bisschoppenconferentie nam de aanbevelingen inzake het meldpunt, de klachtenprocedure en ondersteunend en flankerend beleid over in haar bijeenkomst van 10 oktober 1994. Op 30 november 1994 volgde de besturenraad (overleg van de besturen van de Samenwerkingsverbanden en de KNR). In haar bijeenkomst op 12 en 13 december 1994 ging de Bisschoppenconferentie akkoord met de namen van leden van de 'toetsings- en adviescommissie', de nieuwe benaming van wat eerder als beoordelingscommissie was voorgesteld, en met de namen van de Bisschoppelijk Gedelegeerden Vooronderzoek.[58]

7.3.8. De kerkelijke instelling Hulp & Recht

Op deze wijze verliepen de voorbereidingen van de oprichting van Hulp & Recht. Op 4 april 1995 besloot de Bisschoppenconferentie tot de oprichting van de 'Landelijke Instelling Hulp & Recht na seksueel misbruik in pastorale relaties'.[59] De instelling kreeg als plaats van vestiging Utrecht. De instelling is een publieke kerkelijke rechtspersoon in de zin van canon 116 van het Wetboek van Canoniek Recht, zijnde een zelfstandig onderdeel van het rooms-katholieke kerkgenootschap in Nederland en bezit als zodanig rechtspersoonlijkheid naar Nederlands recht krachtens artikel 2:2 van het Burgerlijk Wetboek.[60]

Het bestuur van de instelling bestond uit een oneven aantal van minimaal vijf en maximaal zeven leden. Twee van de leden werden op voordracht van de Konferentie Nederlandse Religieuzen door de Bisschoppenconferentie benoemd. Twee leden werden op voordracht van de Gemeenschappelijke toetsings- en adviescommissie door de Bisschoppenconferentie benoemd. Deze toetsings- en adviescommissie bestaat sinds 2002 niet meer. Hiervoor is de Beoordelings- en adviescommissie in de plaats gekomen. De voorzitter werd rechtstreeks door de Bisschoppenconferentie en het bestuur van de KNR benoemd.[61, 62]

De instelling kreeg het doel 'hulp en recht te bieden aan slachtoffers van

seksueel misbruik door personeel die in het pastoraat, katechese of geestelijke verzorging en begeleiding werkzaam [zijn] met een benoeming of opdracht van een bisschop van de Rooms-Katholieke Kerkprovincie in Nederland, alsmede hulp en recht te bieden aan de personen die vanwege seksueel misbruik in een pastorale relatie worden aangeklaagd dan wel mensen in een pastorale relatie seksueel hebben misbruikt'.[63] Het valt de Onderzoekscommissie op dat bij de oprichting aan seksueel misbruik van minderjarigen weliswaar aandacht werd besteed, maar dat bij de uitwerking het zwaartepunt kwam te liggen op seksueel misbruik in pastorale relaties in het algemeen. Dit betekent niet dat minderjarigen buiten het bereik van deze procedure terechtkwamen. In de aanloop naar de oprichting van Hulp & Recht werd op de positie van minderjarigen nadrukkelijk gewezen: 'vanuit de broeders cq fraters wordt opgemerkt dat er inderdaad broeders en fraters zijn in pastorale functies – en dan gaat het in merendeel om pastorale functies ten behoeve van minderjarigen – maar dat veel van wat de broeders/fraters in hun werk in scholen en internaten doen (vrijwel uitsluitend ten behoeve van minderjarigen) niet onder de term "pastorale relatie" valt, maar dat men deze "relaties" waarin seksueel misbruik kan voorkomen, toch heel graag ook in het totaal opgenomen zou willen zien'.[64] Dat op papier de nadruk 'vrijwel uitsluitend op seksueel misbruik binnen pastorale relaties ligt' lag, vroeg om een aanscherping: 'Het lijkt nodig deze [tekst van de procedure] aan te passen, zodat duidelijk naar voren komt dat het gaat om seksueel misbruik in bredere zin, waardoor ook handelingen van seksueel misbruik door leden van ordes en congregaties, die niet binnen het pastoraat werkzaam zijn, binnen het bereik van de procedure valt'.[65]

De instelling kende bij haar oprichting naast een bestuur ook een Gemeenschappelijke toetsings- en adviescommissie. Deze commissie bestond uit leden 'die door iedere bisschop, ordinaris en hogere overste afzonderlijk werden benoemd'.[66] De commissie kreeg de taak 'te toetsen of de procedure door de gedelegeerde zorgvuldig is gevolgd en diens advies aan bisschop, ordinarius en hogere overste van een begeleidend advies te voorzien ter zake van hulpverlening aan en ondersteuning van alle betrokkenen bij het seksueel misbruik'.[67] Met de gedelegeerde werd bedoeld 'de persoon die door iedere bisschop, ordinarius en hogere overste afzonderlijk benoemd wordt (vergelijk canon 1717, par. 1) en belast met het onderzoek van klachten seksueel misbruik in pastorale relaties overeenkomstig de regels van deze procedure'.[68] Aanvankelijk – tot aan de wijziging van de procedure in 2002 – werkten gedelegeerde en commissie gescheiden van elkaar.

Voor het bestuur en de gedelegeerde kende de procedure geen functieprofiel. Dit gold wel voor de leden van de Gemeenschappelijke toetsings- en adviescommissie: 'De commissie wordt samengesteld uit: deskundigen op het

gebied van het canoniek recht en het civiel recht, uit het pastorale veld en op het gebied van slachtoffer- en plegerhulp. In de commissie hebben zitting vrouwen en mannen, clerici en leken, en leden van instituten van gewijd leven en sociëteiten van apostolisch leven.'[69] In de statuten is ten slotte een 'studiecommissie' opgenomen, die na de oprichting enkele jaren heeft bestaan.

7.3.9. Het functioneren van Hulp & Recht tot 2002: de eerste jaren

Na relatief hoge aantallen meldingen in de eerste vier jaar van het bestaan van Hulp & Recht, twintig tot dertig per jaar met een uitschieter in het eerste jaar van 45, liep het aantal meldingen in 1999 terug naar vijf. De verklaring werd gezocht in de publiciteit. Zo had een uitzending van het actualiteitenprogramma *Twee Vandaag* over misbruik in België in 1998 voor een groot aantal meldingen in Nederland gezorgd.[70] In 1999 was verdere publiciteit uitgebleven.

Ondanks het teruglopende aantal meldingen heerste de opvatting dat Hulp & Recht haar bestaansrecht had bewezen. Dat gold in de eerste plaats voor de ordes en congregaties. Op 15 en 16 april 1996 keek ook de Bisschoppenconferentie terug op het eerste jaar waarin Hulp & Recht had gefunctioneerd. De toenmalige voorzitter van Hulp & Recht, drs. P.P.M. van der Ree, en zuster E. Verrijt, die met het meldpunt was belast, voorzagen de bisschoppen van informatie over de start van de nieuwe instelling. Het eerste jaar had 45 meldingen en klachten opgeleverd. Deze meldingen en klachten waren in veel opzichten verschillend van elkaar. Zo varieerde de leeftijd van melders en klagers. Niet elke melding leidde tot een klacht: veel melders lieten het bij hun melding. Maar er waren ook melders die lang geleden waren misbruikt en die desalniettemin nog steeds te kampen hadden met de 'dikwijls zeer ernstige' gevolgen.[71]

Volgens de voorzitter van Hulp & Recht werkte de procedure naar behoren, maar was verfijning nodig. Zo kon een klacht alleen in behandeling worden genomen als sprake was van een pastorale relatie. Dat leidde tot definitieproblemen over wat onder een pastorale relatie zou moeten worden verstaan. Problematisch was de situatie waarin de klager zich met een klacht bij Hulp & Recht meldde en de aangeklaagde inmiddels was uitgetreden. Een oordeel uitspreken was dan nog wel mogelijk, maar een maatregel uitvaardigen had geen zin. Een ander probleem waarmee Hulp & Recht te maken had betrof de 'dwangmatige misbruikers'. Het was lastig die te herkennen en 'eruit te lichten'.[72]

In het jaarverslag over 1997 schetste het bestuur een beeld van wat in meldingen en klachten naar boven kwam. Niet alle meldingen leidden tot een klacht. In de regel volgde op elke melding het aanbod voor pastorale hulp door een van de vertrouwenspersonen die binnen elk bisdom waren aange-

steld. De vertrouwenspersoon kon naast de pastorale hulp de melder ook helpen met een doorverwijzing naar reguliere hulpverlening. Zodra de melder had besloten een klacht in te dienen, bleef de vertrouwenspersoon de klager gedurende de hele procedure begeleiden. Omdat vertrouwenspersonen vertrouwelijk de hun toegewezen melders en klagers begeleidden, ontbreken in dit jaarverslag (en ook in latere verslagen en verantwoordingsdocumenten) feitelijke gegevens over het aantal gesprekken, de duur en aard van de begeleiding en de aantallen en soorten doorverwijzingen naar de reguliere hulpverlening.

In het jaarverslag kwam naar voren dat ongeveer de helft van de meldingen betrekking had op misbruik dat al lang geleden was gepleegd. Hoe lang geleden is in de verslaglegging niet te achterhalen. De meldingen zijn vernietigd. Na een jaar had Hulp & Recht dertig van de in totaal 84 klachten afgehandeld. De ervaring die hiermee was opgedaan leidde tot vragen over definities en over bepaalde onderdelen van de klachtenprocedure die voor verbetering en verfijning vatbaar bleken. Ook de KNR had zich in een brief van 13 mei 1998 tot Hulp & Recht gewend met het verzoek de procedure op een aantal punten bij te stellen.

In het jaarverslag over 1998, 1999 en 2000 werd aandacht gevraagd voor preventie. Het bestuur wilde naar wegen zoeken om hiervoor op alle niveaus in de kerk aandacht te vragen. Zowel in de opleiding als in de voorbereiding op pastoraal werk zou meer tijd en aandacht moeten worden besteed aan het 'eigen psychische, lichamelijke en spirituele welbevinden'.

7.3.10. Naar een nieuwe procedure

Na de oprichting van Hulp & Recht was de bemoeienis van de Bisschoppenconferentie en van de KNR in beleidsmatige zin beperkt. Hulp & Recht figureerde enige tijd niet op de agenda van de Bisschoppenconferentie en ook de beleidsmatige zorg vanuit de ordes en congregaties via de KNR was beperkt. Wel was sprake in deze tussenperiode van informele contacten van Hulp & Recht over verschillende gevallen van misbruik die Hulp & Recht in deze periode ter behandeling kreeg voorgelegd. Formeel keerde Hulp & Recht pas op 13 november 2001 weer terug op de agenda van de Bisschoppenconferentie. Het ging om het verslag over de afgelopen drie jaar en een voorstel voor een aangepaste procedure.[73]

De voorzitter van de Toetsings- en adviescommissie had zich bereid verklaard de procedure tegen het licht te houden en voorstellen voor verbetering aan het bestuur van Hulp & Recht voor te leggen. Volgens de toenmalige procedure moet de klager het misbruik aannemelijk maken, 'zo mogelijk met bewijzen'. Bij seksueel misbruik is bewijs vaak moeilijk te leveren. Voor de klager, zo werd geconstateerd, was de procedure mede hierdoor nogal belastend.

Aanpassingen in de procedure werden nodig geacht. Dit betrof allereerst de definitie van seksueel misbruik.

Maar ook werd geconstateerd dat 'de formulering van de procedure zelf het vellen van een zo zuiver mogelijk oordeel bemoeilijkt'. In 2000 werd een eerste concept van een herziene procedure opgesteld door mr. dr. A.P.H. Meijers. Na een canonieke toetsing zou de tekst van de herziene procedure in 2001 'via de daarvoor geëigende wegen worden voorgelegd aan de bisschoppen van Nederland en aan de hogere oversten. Zij zijn uiteraard degenen die de uiteindelijke tekst vaststellen en uitgeven.'[74]

In het voorstel was een aantal veranderingen opgenomen:

1 was eerder sprake van seksueel misbruik in een pastorale relatie, in het voorstel was opgenomen seksueel misbruik in een situatie van afhankelijkheid.
2 in de oude procedure deed de gedelegeerde het onderzoek en toetste de Toetsings- en adviescommissie het onderzoek. In theorie zouden gedelegeerde en commissie tot een verschillend oordeel kunnen komen. In de nieuwe procedure werd voorgesteld om de Toetsings- en adviescommissie om te zetten in een Beoordelings- en adviescommissie (BAC) waarin vier leden zouden worden gemachtigd om als gedelegeerde op te treden. Zo zou tot een gezamenlijk oordeel én advies kunnen worden gekomen aan bisschop of hogere overste.

Op 11 december 2001 gingen de Bisschoppenconferentie en de KNR akkoord met de nieuwe procedure.[75]

Wat gebeurt met de adviezen over maatregelen tegen aangeklaagden?

Het is onduidelijk/niet vast te stellen hoe het toenmalige bestuur oordeelde over de afdoening van de aan de bisschoppen en hogere oversten voorgelegde adviezen. De in 'Geschonden vertrouwen' aangekondigde evaluatie is nooit uitgevoerd.[76] Wel ontplooide het bestuur activiteiten voor de 'aangeklaagden': in 2000 was hernieuwd contact opgenomen met De Waag, een instelling waar gespecialiseerde behandeling wordt geboden aan plegers van seksueel misbruik.[77] Ook met Caper, een instelling voor hulpverlening aan priesters en religieuzen, had het bestuur contact gezocht met het oog op plegerbegeleiding.[78] Het bestuur kondigde een nader onderzoek aan naar de wijze waarop met aangeklaagden contact kon worden gelegd: 'Want pas als er contact is, kan ingespeeld worden op de vragen en noden die leven bij hen.'[79] Voor de slachtoffers werd gewerkt aan 'een verwijslijst voor mensen die gerichte (psycho)therapeutische hulp behoeven'.

In het jaarverslag over 2001 werden de herziening van de procedure en de uitwerking van het preventieproject genoemd als onderwerpen die op de zes bestuursvergaderingen in dat jaar op de agenda stonden.[80]

7.3.11. Na de invoering van de nieuwe procedure van 2002

In 2002 kreeg de herziening van de procedure haar beslag. Op 1 maart 2002 ondertekende kardinaal A.J. Simonis namens de diocesane bisschoppen, de militair ordinaris en de hogere oversten van de religieuze instituten en van de sociëteiten van apostolisch leven de nieuwe procedure.

Het jaar 2002 bracht publiciteit als gevolg van berichten over misstanden in de Amerikaanse Rooms-Katholieke Kerk en over de zogeheten Aegon-kwestie.[81] Het bestuur van Hulp & Recht kreeg veel verzoeken om voor de Nederlandse media zijn licht te laten schijnen over seksueel misbruik. De media zochten het bestuur van Hulp & Recht op omdat zij daar gezaghebbende en deskundige woordvoerders over seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk veronderstelden.

Omdat het jaar 2002 als gevolg van de media-aandacht voor gevallen van seksueel misbruik in de Amerikaanse Rooms-Katholieke Kerk en de Aegon-kwestie uitzonderlijk veel klachten telde, stelde het bestuur van Hulp & Recht een geanonimiseerd overzicht op van 47 meldingen. Andere jaren was het aantal meldingen beduidend lager. Van de 47 meldingen hadden 26 meldingen betrekking op de periode tot 1990, waarvan twintig seksueel misbruik van (op het moment van misbruik) minderjarigen betroffen: dertien jongens en zeven meisjes.

Van de dertien jongens zouden negen op een internaat zijn misbruikt: 'En een kleine helft van de jongens werd door meerdere priesters/religieuzen misbruikt. Bij meisjes is dat bij geen enkele melding het geval. Bij jongens lijkt het om een ander systeem te gaan.'[82] De 21 meldingen over misbruik na 1990 betroffen voor ongeveer de helft (elf) misbruik in pastorale relaties. Volgens de bijhorende notitie van Hulp & Recht had geen van de meldingen van na 1990 gepleegd misbruik betrekking op minderjarigen.[83]

In deze notitie sprak Hulp & Recht ook haar zorg uit over de omgang met seksualiteit in de opleidingen en leefsituatie van priesters, jonge monniken en novicen. Acht meldingen waaronder een klacht hadden betrekking hierop.

Het geanonimiseerde overzicht werd in de Bisschoppenconferentie van 9 september 2003 besproken. De notulen maken geen vermelding van het besprokene.[84]

Tussen het moment van aanbieding van het overzicht (28 april 2003) en van bespreking in de Bisschoppenconferentie (9 september 2003) lagen ruim vier maanden.

Het dagelijks bestuur van de KNR besprak het overzicht op 2 juli 2003. Het overzicht werd voor kennisgeving aangenomen. Om de anonimiteit van de in het overzicht opgenomen meldingen te waarborgen had de voorzitter van Hulp & Recht gevraagd om na lezing het overzicht te vernietigen. Het bestuur van de KNR heeft aan dit verzoek voldaan[85]: de Onderzoekscommissie

heeft in andere archieven waaronder dat van de Bisschoppenconferentie en van het bestuur van Hulp & Recht exemplaren van het overzicht aangetroffen.

7.3.12. Personele wisselingen

De voorzitter van de BAC, mr. G.J.M. Corstens, kondigde zijn vertrek aan met ingang van 1 januari 2004. Hij had zijn reguliere periode als lid en voorzitter van de BAC vervuld. In een brief aan kardinaal Simonis schreef hij:

> 'In de tweede plaats wil ik niet verhullen dat het ons nogal eens opvalt hoe weinig zelfinzicht aangeklaagden die wij schuldig hebben bevonden, vertonen. Het lijkt in veel gevallen of men vooral medelijden met zichzelf heeft. Het inzicht dat men leed, soms zeer ernstig leed dat de loop van iemands leven in aanzienlijke mate negatief heeft beïnvloed, aan een ander heeft aangedaan, is helaas vaak afwezig.'[86]

Op 14 januari 2004 benoemde kardinaal A.J. Simonis mr. Y.A.J.M. van Kuijck tot voorzitter van de BAC. Hij was het jaar daarvoor als lid tot de BAC toegetreden.

De voorzitter van Hulp & Recht, de heer Van der Ree, kondigde twee weken later zijn vertrek aan. Hij was aan het eind van de maximale zittingsperiode gekomen als lid van het bestuur. Op 13 april 2004 ging de Bisschoppenconferentie akkoord met de opvolging van de heer Van der Ree door mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt.[87]

7.3.13. Constateringen van tekortkomingen

Al in 2003 werden knelpunten in de uitvoering van de procedure geconstateerd. Begin 2004 had de toenmalige voorzitter van de BAC al voorstellen voor een herziene procedure opgesteld. Die hadden onder meer betrekking op de wijze van afdoening van adviezen door bisschoppen en hogere oversten: 'Ook al behouden bisschoppen en hogere oversten hun eigen vrijheid, de adviezen zijn niet vrijblijvend. Het komt voor dat door de afhandeling van de adviezen de geloofwaardigheid van Hulp & Recht in het geding komt.'[88]

Na haar aantreden als voorzitter van Hulp & Recht stuitte mevrouw Horstink-von Meyenfeldt op nog meer problemen. Tussen de BAC en de juridisch medewerker was een conflict ontstaan. Mevrouw Horstink-von Meyenfeldt vernam van de BAC dat de juridisch medewerker te veel zijn eigen gang ging. Omdat de BAC ten opzichte van het bestuur van Hulp & Recht een onafhankelijke positie innam, wist ze niet precies wat er aan de hand was. Maar een van de kritiekpunten was dat de juridisch medewerker toezeggingen deed die volgens de toen geldende procedure niet mogelijk waren. Het ging hierbij onder andere om de toezegging aan klagers dat een onderzoek zou worden ge-

start naar de beklaagde ook als die reeds was overleden. De toen geldende procedure voorzag hierin niet.[89] Omdat geen procedure kon worden gestart die betrekking had op aangeklaagden die waren overleden, had de juridisch medewerker volgens de BAC medewerking verleend aan onderzoek buiten de BAC. De juridisch adviseur stelde samen met klagers klaagschriften op met vorderingen variërend van vergoeding voor geleden materiële schade en erkenning van een biologisch vaderschap tot een straatverbod; eisen waaraan de procedure nauwelijks of niet kon voldoen en enkel tot teleurstelling bij de klagers kon leiden.[90]

Een tweede probleem was de rol van vertrouwenspersonen. Een aantal vertrouwenspersonen had volgens de toenmalige voorzitter van Hulp & Recht, mevrouw Horstink-von Meyenfeldt, een zo diepe en innige band met klagers opgebouwd dat ze als hulpverleners voor de klagers zouden zijn gaan functioneren en elke vorm van professionele distantie zouden hebben verloren.

Zowel de juridisch medewerker als de vertrouwenspersonen wisten bij ontstentenis aan een goede functieomschrijving en bij gebrek aan aansturing zich geen raad hoe te handelen in zaken waar de procedure geen bevoegdheid kende of waar een klager geen genoegen nam met de stappen in de procedure.[91] Wat mevrouw Horstink-von Meyenfeldt ook trof was dat vertrouwenspersonen de hulpverlening erg ver doorvoerden en slachtoffers zelf behandelden of een hulptraject voor hen uitzetten, ook in het geval een klacht niet in behandeling was genomen of ongegrond was verklaard.[92]

Het derde probleem was de verhouding tussen de nieuwe voorzitter en de BAC. Zowel het bestuur van Hulp & Recht als de voorzitter en leden van de BAC worden benoemd door de Bisschoppenconferentie.

De BAC ontleende aan haar benoeming door de Bisschoppenconferentie een onafhankelijkheid ten opzichte van het bestuur, dat in haar ogen louter een facilitaire, administratieve taak had om het functioneren van de BAC en de vertrouwenspersonen te ondersteunen. De verschillende organen van Hulp & Recht werkten los van elkaar: van een centrale sturing was geen sprake.[93]

De nieuwe voorzitter had een andere kijk op de toen geldende procedure. Na enkele gesprekken met de BAC vroeg ze mr. H.J. Schepen, vicepresident van de Utrechtse rechtbank, de procedure onder de loep te leggen. Zijn oordeel was niet mals, aldus mevrouw Horstink-von Meyenfeldt in haar gesprek met de Onderzoekscommissie. De verhoudingen van de voorzitter van Hulp & Recht met in ieder geval één van de leden van de BAC waren toen zo verslechterd dat mevrouw Horstink-von Meyenfeldt met het voorleggen van het kritische oordeel over de procedure niet nog meer olie op het vuur wilde gooien.[94] Volgens de voorzitter van de BAC, mr. Y.A.J.M. van Kuijck, moest 'achteraf worden vastgesteld, dat de communicatie tussen het bestuur van Hulp & Recht en de BAC al vanaf het kennismakingsgesprek met de nieuwe voor-

zitter van Hulp & Recht in mei 2004 stroef is verlopen en een behoorlijke inbreng van de BAC in de wijzigingsprocedure [de wijziging van de procedure] in de weg heeft gestaan.'[95]

Mevrouw Horstink-von Meyenfeldt stelde zich op het standpunt dat bij de bestaande procedure sprake was van een verwevenheid van het klachtrecht met het canoniek recht: 'Het juridisch toetsingskader van klachten [is] een andere dan die van een strafrechtelijke gedraging en de klachtenprocedure [volgt] een (deels) andere bewijsrechtelijke weg. Het aannemelijkheidsvereiste voor klachten voldoet niet aan de zware canoniek-strafrechtelijke vereisten om een persoon tot dader van een strafbaar feit te kwalificeren met eventueel oplegging van een tuchtrechtelijke maatregel. Met andere woorden, het is zeer wel mogelijk om een klacht gegrond te verklaren, zonder dat het bewijs voor het (canonieke) strafbare feit is geleverd.'[96]

Het was de bedoeling van mevrouw Horstink-von Meyenfeldt, gesteund door de leden van het bestuur van Hulp & Recht, om de procedure – zoals zij dat in haar beleidsnota noemde – 'uit te zuiveren' van elementen van canoniek strafprocesrecht. Dit betekende ook het einde van de gedelegeerde gemachtigden en dus een einde aan het gebrek aan hoor en wederhoor.

In de visie van mevrouw Horstink-von Meyenfeldt moest de BAC als klachtencommissie optreden en zich uitsluitend uitspreken over de juistheid van de feiten. Ze constateerde dat de BAC zich steeds meer als 'een rechtbank' opstelde. In dit verband had de toenmalige voorzitter zich de vraag gesteld hoe het kwam dat maar zo weinig klachten voortkwamen uit de meldingen die bij Hulp & Recht binnenkwamen: 'Uit bestudering van de literatuur over het onderwerp maakte ze [mevrouw Horstink-von Meyenfeldt] op dat een van de belangrijkste wensen van betrokkenen erkenning [was] van het probleem en de mogelijkheid om daarover te spreken. Ze doen vaak geen aangifte omdat dat leidt tot een zeer belastende procedure die niet slachtoffergericht maar dadergericht is. Ze was van mening dat er een goede klachtenregeling moest komen, waarbij de begeleiding van hulp aan het slachtoffer centraal stond.'[97]

Daarnaast waren er ook zaken die zo ernstig zijn dat een disciplinaire maatregel op zijn plaats is. In die gevallen zou dan een kerkelijke rechtbank uitspraken moeten doen mede op grond van het vooronderzoek van de BAC. Volgens mevrouw Horstink-von Meyenfeldt bestaat bij afwezigheid van zo'n (tuchtrechtelijke) instantie het risico dat met de adviezen van de BAC te vrijblijvend wordt omgesprongen.

De toenmalige BAC verschilde van mening met het bestuur van Hulp & Recht en hield vast aan een canoniekrechtelijke benadering die hogere eisen stelt aan de bewijsvoering, met als resultaat naar de mening van mevrouw Horstink-von Meyenfeldt dat hierdoor veel meer klachten ongegrond werden verklaard dan bij een minder rigide klachtenprocedure het geval zou zijn ge-

weest. Om haar gelijk te staven had zij naar haar zeggen met toestemming enkele dossiers van de BAC ingezien waarbij ze 'de kwaliteit van het gepleegde onderzoek beneden de maat vond'. Dat leidde tot een nieuw conflict met de BAC die het inzien van de dossiers beschouwde als een inbreuk op de onafhankelijkheid van de BAC, die haar vervolgens verweet slecht te communiceren met de BAC.[98]

Bij de BAC leefde het idee dat achter de aanpassing van de procedure heel iets anders zat. In 1997 veroordeelde de rechtbank in Den Haag de pastoor van de parochie in Rijpwetering en Oud-Ade wegens seksueel misbruik van een twaalfjarig meisje. Hij kreeg achttien maanden cel waarvan zes maanden voorwaardelijk. De Rotterdamse bisschop schorste de pastoor. Hij mocht ook niet meer als priester functioneren.[99] Vervolgens trof het bisdom Rotterdam een regeling met het slachtoffer en haar wettelijke vertegenwoordigers. Het ging om langdurig misbruik van een kind. Omdat sprake was van een regeling waarbij een minderjarige was betrokken, was consent nodig van de kantonrechter. In dit verband werd contact gezocht met Aegon, de verzekeraar van de Kerkprovincie waartoe het bisdom Rotterdam behoort. Het was van belang om na te gaan hoe de verzekeraar zich zou opstellen. De verzekeraar weigerde aan de regeling medewerking te verlenen.

Een voor beide partijen bevredigende oplossing was uiteindelijk het resultaat, maar om de regeling te kunnen effectueren stelde Aegon wel als eis dat aan een verplichting tot betaling een gegrondverklaring van de desbetreffende klacht door Hulp & Recht ten grondslag moest liggen. In dit verband stelde Aegon eisen aan de deugdelijkheid van de procedure bij Hulp & Recht. Tot dan toe was geen sprake van een deugdelijke procesgang: de gedelegeerde sprak met de klager en sprak met de aangeklaagde waarna de gedelegeerde twee verslagen opstelde waarover de voltallige BAC zich boog buiten aanwezigheid van klager en aangeklaagde.[100]

Zo kon bij de BAC het idee postvatten dat niet de belangen van slachtoffers maar de wens van Aegon – en in het verlengde daarvan financiële belangen van de kerk – de doorslag hadden gegeven om op een verandering van de procedure aan te koersen. Of de kerk financiële belangen had om de procedure om deze redenen aan te passen is een relevante maar tegelijkertijd niet eenvoudig te beantwoorden vraag. Feit is dat tot op heden van de in de overeenkomst vastgelegde financiële reservering bij Aegon geen gebruik is gemaakt door de bisschoppen. Zouden de bisschoppen financieel belang hebben gehad bij een wijziging van de procedure, dan had het voor de hand gelegen dat tussen 1 november 2001 en nu (eind 2010) aanspraak was gemaakt op deze reservering bij Aegon. Dat is niet het geval.[101]

7.3.14. Veranderingen in de nieuwe procedure

De positie van de juridisch adviseurs was in de tussentijd verbeterd. Het conflict tussen de juridisch medewerker en de BAC was met het vertrek van deze juridische adviseur geëindigd. Nieuwe juridische adviseurs werden ingehuurd voor het behandelen van de ingediende klachten. In de begroting voor 2006 werd rekening gehouden met vijf klachten per jaar.[102]

Dit relatief kleine aantal klachten stak af tegen het aantal meldingen. Slechts twintig tot dertig procent van de meldingen leidde tot een klachtafhandeling in de klachtenprocedure. De klachtenprocedure werd vaak niet gestart: veel meldingen bereikten het stadium van een klacht niet. Dat hield ongetwijfeld samen met het 'gebrek aan transparantie van het onderzoek voor het slachtoffer en de aangeklaagde persoon'.[103] Ook was onduidelijk of een meldings- of doorverwijzingsplicht bestond als indieners van klachten niet bij het meldpunt van Hulp & Recht maar bij een bisdom, een orde of congregatie terechtkwamen.[104]

Een van de veranderingen in de procedure betrof de aanstelling van juridisch adviseurs die de klagers konden bijstaan in de procedure en konden helpen bij het opstellen van een klaagschrift.

Verder was het tot 2007 onmogelijk om een klachtprocedure te beginnen als de aangeklaagde overleden was of niet langer meer – bijvoorbeeld door uittreding – onder het gezag van een bisschop of hogere overste stond. Dat werd in de herziene procedure veranderd. Tot 2007 was het niet mogelijk om binnen de kerk actieve vrijwilligers (kosters, dirigenten, etc.) die van misbruik werden beschuldigd aan te klagen. Dit werd in de nieuwe procedure mogelijk gemaakt. De nieuwe procedure voorzag in termijnen. In de oude procedure ontbraken deze, waardoor de procedure vaak nodeloos lang duurde door de lange, ongelimiteerde tussenpozen. Belangrijk was ook de mogelijkheid van het horen van klager en aangeklaagde in de BAC. Ook waren meer mogelijkheden voorzien voor afhandeling van klachten (informeel, schriftelijk, etc.).

De vertrouwenspersonen zouden niet langer door de bisschoppen maar door het bestuur van Hulp & Recht worden benoemd. Ook de juridisch adviseurs werden sindsdien door het bestuur van Hulp & Recht benoemd.

De kring van aan te klagen personen werd uitgebreid naar een ieder die betaald of onbetaald werkzaamheden verricht en voor wiens handelen de kerk civielrechtelijk aansprakelijk kan worden gesteld. In deze schadevergoedingszaken zou dus voortaan altijd een onderzoeksdossier van de BAC voorhanden zijn. De rol van de BAC werd nader omschreven: ze is een 'onderzoekscommissie die zuiver adviseert aan de ordinarius en niet als rechter functioneert. Voor de afdoening van de kerkelijk strafrechtelijke feiten zal een canonieke rechtbank worden ingericht.'[105]

Een meer omstreden verandering was dat – net als in de gewone rechtbank

– klager en aangeklaagde op eenzelfde moment worden gehoord en gelegenheid krijgen om op elkaars verhaal te reageren. Omstreden omdat in de procedure voorop stond dat beiden bij de zitting van de BAC aanwezig zouden zijn, tenzij de klager of de aangeklaagde verzoeken hiervan af te zien.

Het werd vanaf 1 januari 2008 mogelijk om meer klachten in behandeling te nemen en minder klachten niet ontvankelijk te verklaren omdat ze tegen personen waren gericht die tot dusver buiten de klachtenprocedure vielen (overleden, uitgetreden of bij voorbeeld onbezoldigde, in de kerk actieve personen). Ook werd het voor klagers mogelijk om al dan niet in aanwezigheid van de aangeklaagde met de BAC te spreken. Tot dan was er geen rechtstreeks contact tussen BAC en klager. Een gedelegeerd gemachtigde sprak met de klager (en aangeklaagde) en bracht verslag uit aan de BAC. Om deze redenen stelde het bestuur van Hulp & Recht voor om niet meer voltallig in de BAC klachten te behandelen, maar in kamers van ten hoogste drie leden. Mevrouw Horstink-von Meyenfeldt meende – nu de reikwijdte van de klachtenprocedure was verbreed – dat het aantal in behandeling te nemen klachten zou toenemen.[106]

Met de BAC werd drie keer bijeengekomen om over de nieuwe procedure te spreken. De voorzitter van de BAC was nauw bij de opstelling van de nieuwe procedure betrokken en werkte ook mee aan de formulering van wijzigingsvoorstellen.

Hierdoor dacht de voorzitter van Hulp & Recht in de voorzitter van de BAC een medestander voor aanpassing van de procedure te hebben gevonden.[107] Uiteindelijk kon de voorzitter van de BAC net als de andere leden van de BAC niet instemmen met de nieuwe procedure.[108]

7.3.15. Kritiek van de BAC op de veranderingen

De BAC was van mening dat de nieuwe procedure onnodig was. De bestaande procedure werkte naar tevredenheid: 'Weliswaar hebben zich in het verleden met betrekking tot de afdoening van meldingen/klachten knelpunten voorgedaan maar deze waren niet terug te voeren op de procedure zelf, wel aan een onduidelijke taakstelling voor de vertrouwenspersonen en juridische adviseurs en de gebrekkige uitvoering die kerkelijke overheden gewoonlijk geven aan adviezen van de BAC.'[109]

De nieuwe procedure zou volgens de BAC 'onnodig geformaliseerd en gejuridiseerd' zijn: 'Het Instituut van de Kerk en niet langer het slachtoffer staat nu centraal.' Het stak de toenmalige BAC dat in de preambule de bescherming van de rechten en belangen van het slachtoffer pas als laatste werd genoemd. In haar ogen stond het belang van de kerk voorop en was seksueel misbruik iets dat de kerk schade kon berokkenen.[110] De BAC had 'de grootste moeite' met de afdoening door een 'kamer' van de BAC en het 'kennelijke uitgangs-

punt dat partijen in elkaars aanwezigheid worden gehoord'. De BAC achtte dat van weinig begrip getuigen 'voor de veelal emotionele en moeilijke situatie waarin klagers zich bevinden'.[111]

Op het verzoek van de BAC om het aan de Bisschoppenconferentie voorgelegde concept van de nieuwe procedure terug te nemen ging het bestuur van Hulp & Recht niet in.[112]

De bezwaren van de BAC werden weliswaar in de Bisschoppenconferentie besproken, maar ook daar vond de BAC geen gehoor.[113] De voorzitter van de BAC kreeg het verzoek 'aan te geven of u bereid bent om uw voorzitterschap van de BAC voort te zetten en aan de hand van de nieuwe regeling uw werkzaamheden uit te voeren'. Uiteindelijk leidde dit tot wat de voorzitter noemde 'scheiding der wegen' en trad de hele BAC terug.

7.3.16. De nieuwe procedure in de Bisschoppenconferentie

Tussen 9 september 2003 en 9 mei 2006 was met uitzondering van de Aegonkwestie slechts incidenteel over Hulp & Recht in de Bisschoppenconferentie gesproken. In deze incidentele gevallen ging het om de goedkeuring van de jaarlijkse begroting en financiële verantwoording en de benoeming van leden en medewerkers.

De notulen van de Bisschoppenconferentie van 9 mei 2006 bevatten geen verslag van het toen besprokene.[114] Tussen 9 mei 2006 en 9 oktober 2007 herhaalde zich het patroon van de periode hiervoor. Incidenteel kwam Hulp & Recht aan de orde: bij benoemingen van leden van het bestuur en van de BAC en voor de goedkeuring van de begroting. Het aantal klachten daalde in deze periode tot drie per jaar.

In de notulen van 9 oktober 2007 wordt uitvoerig ingegaan op wat op 9 mei 2006 was besproken: het bestuur van Hulp & Recht had op 9 mei 2006 de Bisschoppenconferentie ingelicht over de zorgen van het bestuur over het functioneren van de BAC en over vragen over de procedure. De Bisschoppenconferentie had toen ingestemd met de door het bestuur voorgestelde aanpak die inmiddels tot de nieuwe procedure had geleid.

In haar bijeenkomst op 9 oktober 2007 keurden de Bisschoppenconferentie en de KNR de nieuwe procedure en de statutenwijziging van Hulp & Recht goed. Tevens werd besloten de voorzitter en leden van de BAC het besluit mee te delen en hun te vragen vóór 1 november 2007 te laten weten of zij bereid zouden zijn per 1 januari 2008 onder de nieuwe regeling te functioneren.

Aanvankelijk leefde het idee om de BAC tevens te belasten met de advisering over schadevergoeding, maar het bestuur van Hulp & Recht had hier uiteindelijk vanaf gezien. Wel had de BAC al in de eerdere procedure de mogelijkheid gekregen te adviseren over vergoeding van kosten voor therapeutische behandeling. Het bestuur wilde voorkomen dat de klachtenprocedure zou

worden vertroebeld door de al of niet financiële gevolgen van een zaak en de civiele aansprakelijkheden. Het bestuur vreesde ook voor misbruik van de klachtenprocedure in de aanloop naar civielrechtelijke procedures in verband met schadevergoedingen.[115] Niettemin werd een procedure op dit gebied wel wenselijk geacht om eenheid te krijgen in de hoogte van uit te keren schadevergoedingen.

Dat laatste was actueel, omdat vlak voorafgaande aan deze Bisschoppenconferentie een uitzending van *Netwerk* op 27 september 2007 de nodige beroering had veroorzaakt: 'Geconstateerd wordt dat de Netwerkuitzending, waar een groot aantal negatieve kwalificaties over te geven zijn, wel de vinger heeft gelegd op enkele zwakke punten.'[116] In deze uitzending kwam de vraag aan de orde hoe de Kerk was omgegaan met slachtoffers van seksueel misbruik. Een van deze slachtoffers die in de uitzending aan het woord kwam was Ton Leerschool, die aangaf op het jongensinternaat Eymard Ville in Stevensbeek te zijn misbruikt.

Op 16 november 2007 berichtte de BAC 'ernstig teleurgesteld [te zijn] in de procedurele gang van zaken met betrekking tot de besluitvorming van de bisschoppenconferentie'.

De voorzitter en leden, alsmede de ambtelijk secretaris verbonden hieraan consequenties en lieten weten dat dit hen bracht 'tot een scheiding van wegen'.[117] Op 6 mei 2008 benoemde de Bisschoppenconferentie nieuwe leden van de BAC.[118]

Naast een volledig nieuwe BAC trad in dat jaar ook een nieuwe voorzitter van Hulp & Recht aan, drs. J.B. Waaijer. Hij nam op 15 november 2008 het voorzitterschap over van mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt. Mevrouw Horstink-von Meyenfeldt had van een tweede termijn van vier jaar als voorzitter afgezien. Haar voornemen om zelf de organisatie van Hulp & Recht op andere terreinen te verbeteren door versterking van de interne cohesie, communicatie en (zelf)evaluatie liet ze varen. Het hiermee gemoeid gaande tijdbeslag was haar te veel.[119]

7.3.17. Overzicht van meldingen en klachten

Om een beeld te geven van de aantallen meldingen en klachten is onderstaande tabel van belang. Het betreft hier cijfers tot 2010. De meldingen en klachten in 2010 komen verderop aan bod.

Tabel 7.3.17.1. Overzicht van meldingen en klachten 1995-2009

JAAR	*meldingen*	*Man*	*16-*	*16+*	*vrouw*	*16-*	*16+*	*klachten*	*gegrond*	*ongegrond*	*niet-ontvankelijk*	*schikking*
1995-97	101[1]	34	27	7	48	9	39	84	26	53	5	0
1998	27	18	18	0	9	1	8	7	3	4	0	0
1999	5	2	2	0	3	1	2	3	2	0	1	0
2000	14	8	5	3	6	1	5	4	1	2	1	0
2001	12	?	1	?	?	1	?	4	2	1	1	0
2002	47	?	9	?	?	7	?	12	8	4	0	0
2003	12	7	4	3	5	2	3	3	1	2	1	0
2004	15	5	5	0	6	4	2	2	2	0	0	0
2005	11	3	0	3	8	3	5	4	2	0	2	0
2006	15	4	2	2	11	2	9	3	3	0	0	0
2007	7	3	3	1	4?	1	4	3	3	0	0	0
2008	10	3	1	2	7	2	5	6	3	0	2[2]	1
2009	10							6	3	0	3[3]	0
TOTAAL	286 >	87	77	> 21 >	107	34 >	82	141	59[4]	66	16	1

Bron: Hulp & Recht. Bijlage bij jaarverslag over 2008. Jaarverslag van de Instelling Hulp & Recht over het jaar 2009, blz. 3

1 Dit aantal ligt hoger dan de in mannen en vrouwen uitgesplitste aantallen. Aannemelijk is dat in deze jaren niet alle meldingen gespecificeerd zijn geregistreerd.

2 In het ene geval is de procedure afgebroken, in het andere geval is de klacht niet doorgezet omdat de aangeklaagde niet is gevonden.

3 In twee gevallen is er geen zitting geweest. In het derde geval is de klachtprocedure stopgezet.

4 Van zeventien klachten is niet bekend of niet vast te stellen of en zo ja, in welke mate de klacht (on)gegrond is verklaard. De Onderzoekscommissie heeft na onderzoek van de 59 dossiers vastgesteld dat in ieder geval bij 46 klachten sprake is van een grotendeels gegrondverklaring.

Het gemiddelde aantal meldingen per jaar (tot en met 2009) is negentien, waarvan iets minder dan de helft leidt tot een klacht. Maar als we de klachten uit de eerste drie jaar ('inhaaleffect') buiten beschouwing laten, is dat zestien. Bijna 42 procent van de klachten (jaarlijks gemiddeld vier) is gegrond, 49 procent wordt ongegrond verklaard en 9 procent niet-ontvankelijk.

Vrouwen melden iets meer dan mannen (respectievelijk 53 en 47 procent). Veertig procent van de meldingen (111) heeft betrekking op personen die in de periode waarover de melding gaat jonger dan zestien jaar waren. Het gaat in ruim 70 procent van deze meldingen om mannen die op het moment van mis-

bruik jonger dan zestien jaar waren en in minder dan 30 procent van de meldingen om vrouwen jonger dan zestien jaar op het moment van het misbruik. Bijna de helft van de meldingen (133) is binnengekomen in de eerste vijf jaar van het bestaan van Hulp & Recht. In de hierop volgende vijf jaar kwam 35 procent van de meldingen (100) binnen. De laatste vijf jaren in dit overzicht (2005-2008) telden 53 meldingen (18 procent van het totaal).

De Onderzoekscommissie heeft op 7 september 2010 67 dossiers van door de BAC behandelde klachten ingezien. Het betrof 46 klachten die gegrond zijn verklaard en 21 klachten die niet ontvankelijk zijn verklaard, ongegrond zijn verklaard, zijn afgebroken of nog lopen. Zestig procent van deze klachten heeft betrekking op klagers die op het moment van het (eerste) misbruik ouder waren dan 16 jaar. Bijna 90 procent van de mannelijke klagers was bij het eerste misbruik jonger dan zestien jaar.[120]

Tabel 7.3.17.2. Gegrond verklaarde klachten naar leeftijd (16+/16-) en naar geslacht (m/v)

JAAR	16+	16-	M	V
1995	1	2	1	2
1996	3	2	3	2
1997	1	3	1	3
1998	3	1	0	4
1999	1	2	2	1
2000	1	0	0	1
2001	1	1	0	2
2002	7	1	3	5
2003	0	0	0	0
2004	1	1	1	1
2005	3	0	0	3
2006	3	0	0	3
2007	2	1	1	2
2008	1	1	0	2
2009	0	3	1	2
TOTAAL	28	18	13	33

7.3.18. Financiering van Hulp & Recht

Op 8 december 2009 stelde de Bisschoppenconferentie de begroting van Hulp & Recht voor 2010 vast. Het ging om een bedrag van 56.350 euro. In 2008 was 49.752 euro uitgegeven. Het aantal klachten dat in 2008 was behandeld was drie. Dit lokte bij het Economencollege de opmerking uit dat niet voorbij kon worden gegaan aan het feit dat het hier per klacht om een aanzienlijk bedrag ging.[121]

Voor de jaren 2004 tot en met 2010 zijn in tabel 7.3.18. de jaarlijkse kosten weergegeven, waarbij voor 2010 geldt dat het om begrote kosten gaat.

Tabel 7.3.18. Kosten van Hulp & Recht

Jaar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Kosten in euro	54.909	52.577	56.792	51.694	49.752	47.070	511.350[1]

1 Zoals opgenomen in de begroting. Over de vorige jaren gaat het om gerealiseerde bedragen.

7.3.19. 2010

Kort na elkaar volgden in februari 2010 publicaties over seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in het buitenland – met name in Ierland en Duitsland – en in Nederland.[122]

Op 9 maart 2010 bespraken de bisschoppen in hun maandelijkse conferentie de publicitaire ophef en de gevolgen voor Hulp & Recht. In een paar weken tijd waren 370 meldingen bij Hulp & Recht binnengekomen die betrekking hadden op de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw.[123] Dat aantal lag ruim boven het aantal meldingen dat in haar totaliteit de voorafgaande vijftien jaar was binnengekomen. Het grootste deel van de meldingen kwam per e-mail en per brief binnen. De voorzitter van Hulp & Recht stelde de Bisschoppenconferentie op de hoogte van de problemen waarin Hulp & Recht door deze grote hoeveelheid meldingen in korte tijd was terechtgekomen. Hulp & Recht was 'kopje onder gegaan'.[124] Er was geen secretariaat, geen woordvoerder en maar een halftijds werkzame medewerker. De organisatie 'dreef' op vrijwilligers. Gezien het aantal meldingen en klachten in de hieraan voorafgaande periode was deze beperkte omvang van de organisatie niet verwonderlijk.

In de loop van de daaropvolgende week werden de problemen alleen nog maar groter. Op 14 maart 2010 maakte de bisschop van Groningen-Leeuwarden, dr. G.J.N. de Korte, in het televisieprogramma *Kruispunt* bekend dat slachtoffers zich konden melden bij Hulp & Recht. Monseigneur De Korte is binnen de Bisschoppenconferentie referent voor Kerk en Samenleving en in die hoedanigheid woordvoerder namens de Bisschoppenconferentie over dit onderwerp. In de uitzending noemde monseigneur De Korte het telefoonnummer van het meldpunt van Hulp & Recht. Daar zouden melders ook uitvoerig te woord worden gestaan. Zelfs pastorale gesprekken waren mogelijk, aldus de bisschop.[125] Om de te verwachten meldingen in goede banen te leiden waren vrijwilligers gevraagd aan de telefoon de melders te woord te staan.

De vrijwilligers waren slecht voorbereid. Instructies ontbraken of waren zo

gecompliceerd dat de melders geen keuze konden maken in de mogelijkheden die aan de telefoon werden voorgelegd. De meesten wilden graag in een gesprek hun hart luchten, maar de organisatie was niet in staat om afspraken voor deze gesprekken te maken. Het materiaal waarmee gewerkt werd (een mobiele telefoon) was verouderd en als de lijn bezet was werden bellers geconfronteerd met een achterhaald en fout inspreekbericht. Van de gesprekken werden à l'improviste aantekeningen gemaakt. Er was geen standaardformulier waar systematisch de gegevens van de melders op konden worden genoteerd. Een van de vrijwilligers nam haar aantekeningen mee naar huis om ze daar uit te werken. Vragen van media kwamen binnen op dezelfde telefoonlijn als de lijn waarop de telefoongesprekken met melders van seksueel misbruik werden gevoerd.[126]

Tijdens de Bisschoppenconferentie van 13 april 2010 werd de stand van zaken bij Hulp & Recht besproken. Het aantal meldingen was toen opgelopen tot 1100. Knelpunten waren het doorgeleiden van verzoeken om hulpverlening en gesprekken, het aantrekken van voldoende juridisch adviseurs om de toestroom van klachten in goede banen te leiden en het kanaliseren van vragen over en verzoeken tot schadevergoeding. Uit de contacten met melders en klagers bleek dat veel vragen werden gesteld over de (onafhankelijke) positie van Hulp & Recht.[127] In de afgelopen tijd waren extra betaalde krachten op het secretariaat ingezet. Het bestuur had extra juridische adviseurs en een woordvoerder geworven.[128]

Deze laatste vraag kwam blijkens de notulen niet aan de orde in de Bisschoppenconferentie. Wel werd besloten voor extra ondersteuning te zorgen: 'met name katholieke juristen ten behoeve van een tweede BAC [hier wordt uitbreiding van de BAC bedoeld: Onderzoekscommissie] en secretariële ondersteuning'.[129]

In mei 2010 werd een interim-hoofd voor het secretariaat aangesteld. Het databeheer werd verbeterd en met behulp van een extra juridisch medewerker konden in de zomer van 2010 de achterstanden in klachtendossiers worden weggewerkt. In september 2010 werd de BAC uitgebreid met nieuwe leden.

Uiteindelijk kreeg Hulp & Recht in 2010-2011 2016 meldingen.

Tabel 7.3.20.

Aantal meldingen en klachten Hulp & Recht. Stand per 10 oktober 2011

AARD	AANTAL	KLAGERS
Meldingen van slachtoffers van seksueel misbruik, geestelijke en lichamelijke mishandeling	1758	
Meldingen van getuigen en/of familieleden over seksueel misbruik, geestelijke en lichamelijke mishandeling	258	
Waarvan in totaal over seksueel misbruik	1854	
Waarvan klachten	565	478
Totaal	2016	

Meldingen

MELDINGEN HULP & RECHT OVER SEKSUEEL MISBRUIK	AANTAL	PERCENTAGE
Betreft bisdommen	311	17
Betreft ordes en congregaties	1116	60
niet bekend	427	23
Totaal	1854	100

Klachten

KLACHTEN HULP & RECHT OVER SEKSUEEL MISBRUIK	AANTAL	PERCENTAGE
Bisdommen	122	22
Ordes en congregaties	419	74
niet bekend	24	4
Totaal	565	100

7.3.21. Knelpunten in het functioneren van Hulp & Recht

Algemeen

Hieronder volgt een beschrijving van de situatie bij Hulp & Recht zoals de Onderzoekscommissie die in het najaar van 2010 aantrof. Verderop in dit hoofdstuk komt de Onderzoekscommissie terug op de huidige situatie.

De inmiddels door het Meldpunt voor Seksueel Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk (verder Meldpunt) vervangen organisatie van Hulp & Recht was om een aantal redenen een instelling met een complexe opdracht:

– hulp en recht bieden;
– voor klagers én aangeklaagden zorgen;[130]
– er is sprake van Nederlands en van kerkelijk recht.

De toenmalige en ook huidige klachtprocedure voorziet ook in klachten tegen uitgetreden en reeds overleden aangeklaagden die dan door het desbetreffende bisdom, orde of congregatie worden vertegenwoordigd. De bisschop of de hogere overste staat dan in de beklaagdenbank. Dezelfde bisschop of hogere overste bepaalt later zelf wat hij met het advies van de BAC doet. Tegelijkertijd benoemde de bisschop in de Bisschoppenconferentie (samen met het bestuur van de KNR) de leden van de BAC en legt het bestuur van Hulp & Recht verantwoording af aan de bisschoppenconferentie en aan het bestuur van de KNR.

Hulp & Recht was – als instelling van de Rooms-Katholieke Kerk – principieel geschoeid op kerkrechtelijke leest. Het kerkelijk of canoniek recht is sterk theologisch bepaald. Het canonieke recht kent geen scheiding van machten en hanteert een eigen domein (in de zin van de oude societas perfecta) waarin alles geregeld is of kan worden.

In Nederland zijn kerkelijke rechtspersonen erkend naar Nederlands recht (artikel 2:2 BW). In andere Europese landen hebben kerkelijke rechtspersonen deze status niet en wordt naast de kerk c.q. haar onderdelen als geloofsgemeenschap altijd een vehikel opgericht dat civielrechtelijk van aard is en goederen, zaken en andere vermogensrechtelijke rechten en verplichtingen beheert. Dat in Nederland beide rechtsgebieden tegelijkertijd een rol spelen is historisch verklaarbaar en geldt voor alle kerkgenootschappen.[131]

De organisatie en procedure van Hulp & Recht

Hulp & Recht kende een bestuur dat bestond uit minimaal vijf en maximaal zeven personen die door de Bisschoppenconferentie en het bestuur van de KNR worden benoemd. Statutair was Hulp & Recht belast met het in stand houden van een meldpunt voor 'personen [...] indien zij hulp wensen of een klacht willen indienen vanwege seksueel misbruik'.[132]

Hiernaast is aan de BAC de taak toebedeeld om een gemotiveerd advies aan bisschoppen en oversten uit te brengen naar aanleiding van concrete klachten. Ten slotte kende Hulp & Recht een rol bij het verrichten van onderzoek en studie op het terrein van seksueel misbruik in het algemeen en in de specifieke context van de Rooms-Katholieke Kerk in het bijzonder en het uitbrengen van algemene beleidsadviezen aan bisschoppen en oversten.

De eerste taak, via het Meldpunt hulp bieden en een klacht indienen, kende een aantal knelpunten. Het eerste knelpunt was dat telefonische melders een van de administratieve medewerkers aan de lijn kregen. Hun instructie luidde om de melders mee te delen dat ze door een vertrouwenspersoon zouden worden teruggebeld om over hun melding te spreken. Uit de eigen meldingen bij de Onderzoekscommissie blijkt dat melders vaak de nodige moed moeten verzamelen om hun misbruik te melden. Het is voor de Onderzoeks-

commissie de vraag of het uitstel door het vervolgcontact met de vertrouwenspersoon de bereidheid aantast om een klacht in te dienen. De Onderzoekscommissie heeft dit niet kunnen vaststellen. Volgens Hulp & Recht komt vaak naar voren dat de melder wil dat zijn melding 'meegenomen wordt in de statistieken'.[133]

Uit het telefonisch gehouden onderzoek blijkt dat bij een tweede benadering alsnog 32 van de 100 melders besloten tot het indienen van een klacht. Dit hoge percentage duidt erop dat in de beleving van melders het verschil tussen melding en klacht diffuus is.[134]

Als melders aangaven hulp nodig te hebben, werden vertrouwenspersonen ingeschakeld. Deze vertrouwenspersonen werden vroeger door de bisschoppen benoemd, maar sinds 2008 door het bestuur van Hulp & Recht. Hun werkterrein ontstijgt dan ook de begrenzing van het bisdom waarbinnen ze woonachtig zijn.[135] De vertrouwenspersonen beschikken over het dossier van de melder waarmee ze een gesprek gaan voeren. Tijdens hun gesprekken proberen de vertrouwenspersonen te achterhalen of de melders meer hulp nodig hebben, bij voorbeeld van een jurist of een psycholoog. Dat werd ook in het verslag gemeld dat naar Hulp & Recht werd gezonden en waarvan de melder een afschrift kreeg. Het verslag werd pas verstuurd na goedkeuring door de melder.

De vertrouwenspersoon kon adviseren aan Hulp & Recht om door te verwijzen naar een hulpinstantie maar deed dat niet zelf. Van de follow-up van deze doorverwijzing werd de vertrouwenspersoon niet op de hoogte gehouden. Het ontbrak overigens aan richtlijnen voor dit soort situaties. Ook bestond onduidelijkheid – zowel binnen het bestuur van Hulp & Recht als bij de vertrouwenspersonen – over het maximaal aantal gesprekken dat vertrouwenspersonen voeren met aan hen toebedeelde melders.[136] In september 2010 heeft het bestuur van Hulp & Recht in beginsel ingestemd met een 'Kader Vertrouwenspersonen nieuwe stijl' waarin in deze lacunes werd voorzien.

Sinds vorig jaar hebben de KNR en de bisdommen commissies ingesteld om als kring van vertrouwenspersonen te fungeren en 'in gesprek te gaan in het kader van de erkenning van seksueel misbruik en hen voor verdere ondersteuning door te verwijzen en dit ook te volgen op een door het slachtoffer gewenste manier.'[137] In het bisdom Roermond is een soortgelijke commissie Luisterend Oor in het leven geroepen die iedereen hoort 'die gehoord wil worden [...] en respect, erkenning en welgemeende excuses [geeft]'.[138]

De gesprekken met slachtoffers zijn vertrouwelijk en de verslagen van de diocesane commissie van het bisdom Haarlem-Amsterdam worden op het bisdom vertrouwelijk bewaard of op verzoek van het slachtoffer vernietigd. Twee slachtoffers hebben gevraagd het verslag van hun gesprek ter kennis te laten brengen van de Onderzoekscommissie.

Wanneer kwam vast te staan dat de melder een klacht wilde indienen bij Hulp & Recht werd een van de juridisch adviseurs gevraagd om binnen veertien dagen contact op te nemen met de klager en met hem of haar een klaagschrift op te stellen. De juridisch adviseurs zijn advocaten die voor hun advisering een vergoeding ontvangen en wat hun werkzaamheden betreft gebonden zijn aan de regels van de Orde van Advocaten.

Op het klaagschrift volgt het verweerschrift van de aangeklaagde zelf, of als hij is overleden door de desbetreffende bisschop of hogere overste.

De manier waarop in de verweerschriften wordt ingegaan op wat de klager is overkomen loopt uiteen, aldus het toenmalige hoofd van het secretariaat van Hulp & Recht: 'Variërend van "betrokkene is dood, ik heb geen archief" tot hele mooie verweerschriften waarin een overste zich heeft ingespannen om de situatie in historisch perspectief te plaatsen met de achtergrond van het tehuis, de aangeklaagde en het misbruik. [...] Er wordt ook verweer gevoerd door nog in leven zijnde aangeklaagden en ook hierin zitten grote verschillen. Sommigen tonen zich aangedaan en willen graag met het slachtoffer praten terwijl anderen het gebeurde volledig ontkennen.'[139] De Onderzoekscommissie constateerde in haar tussenadvies dat het inlevingsvermogen bij de opstelling van verweerschriften die namens een overleden aangeklaagde worden ingediend voor verbetering vatbaar is.[140]

In de laatste versie van de procedure van Hulp & Recht is een zitting voorzien waar zowel klager als aangeklaagde worden gehoord. Hiervan kan worden afgeweken als tevoren hiertegen bezwaar wordt gemaakt.[141]

Het sluitstuk van de procedure bestond uit de uitspraak van de BAC en – als de klacht gegrond wordt verklaard – een advies aan de bisschop of hogere overste die verplicht is om te reageren op het advies binnen dertig dagen. Deze reactie werd schriftelijk verzonden aan de BAC, de klager en – als betrokkene nog in leven is – aan de aangeklaagde. Terugkoppeling over het resultaat van de in de reactie opgenomen maatregelen was voorzien in de regeling (artikel 18), maar niet in alle gevallen werd hieraan voldaan. Aan de uitspraak van de BAC werd geen bekendheid gegeven.

De BAC kan disciplinaire maatregelen adviseren, maar uitsluitend de bisschop of hogere overste is bevoegd over te gaan tot zulke maatregelen. De BAC is dan ook geen tuchtcollege, maar een klachtencommissie. In één geval is bekend dat na de uitspraak van de BAC de desbetreffende bisschop het onderzoek nog eens wilde overdoen.[142] Twee keer leidde de afdoening van een advies in de BAC tot een kritische reactie van de BAC. De vertrouwenspersonen wendden zich eerder tot het bestuur van Hulp & Recht. Zij vroegen in een brief aan het bestuur om zich verantwoordelijk te blijven voelen voor de 'naleving' door de bisschoppen en hogere oversten van de adviezen en erop toe te zien dat '[maatregelen] zo spoedig mogelijk na de uitspraak worden genomen'.[143]

Op 7 november 2003 concludeerde het bestuur dat 'ook al behouden bisschoppen en hogere oversten hun eigen vrijheid, de adviezen zijn niet vrijblijvend. Het komt voor dat door de afhandeling van de adviezen de geloofwaardigheid van Hulp & Recht in het geding komt.' Deze opvatting van het bestuur werd in een brief aan de Bisschoppenconferentie en het bestuur van de KNR vastgelegd.[144]

Klagers vragen in hun klaagschriften soms financiële genoegdoening, die kan bestaan uit een vergoeding van gemaakte (therapeutische) kosten en smartengeld. De BAC, aldus de voorzitter van de BAC, 'oordeelt niet over schadevergoeding, maar kan wel aangeven of betrokkene professionele begeleiding nodig heeft. Of ook in overweging kan worden genomen bij te dragen in de kosten daarvan, is binnen de BAC onderwerp van bespreking.'[145]

Hulp & Recht kreeg veel vragen over schadevergoeding bij seksueel misbruik. Schadevergoeding kan betreffen: concrete kosten die men heeft gemaakt (voor artsen, hulp, therapie etc.), vermogensschade (misgelopen inkomen bijvoorbeeld) of smartengeld.

In het verleden heeft de BAC een enkele keer iets gezegd over uitsluitend de eerste vorm van schadevergoeding. Artikel 13.1 (taken van de BAC), sub c 5e aandachtsstreepje luidde namelijk als volgt: 'Het toekennen van een financiële vergoeding aan klagende voor ontvangen of nog te ontvangen therapeutische hulp, voor zover deze niet voor vergoeding langs de geëigende wegen daarvoor (op basis van wettelijke voorzieningen) in aanmerking komt en overigens redelijk voorkomt.' In de latere procedure (artikel 17) ontbrak een dergelijke bepaling.

Artikel 19.4 van de latere procedure was een bepaling van dossierbeheer/geheimhouding (zie aanhef bij dat artikel). Hulp & Recht mag dossiers niet afgeven zonder toestemming van klager. Artikel 19.4 is dan ook opgenomen om het mogelijk te maken dat, indien en voor zover er externe commissies zijn die zich buigen over vragen van schadevergoeding in een concreet geval, deze het dossier mogen inzien. Klagers die de procedure volgden stemmen daarmee dus op voorhand in. Er was toen geen externe commissie die adviseerde over de hoogte van schadevergoeding in concrete gevallen.

De onduidelijkheid over een instantie waaraan klagers hun financiële eisen kunnen voorleggen werkte frustratie over de procedure van Hulp & Recht in de hand.

Tussen het bestuur van Hulp & Recht en de BAC stond een 'Chinese Muur'. Voor het bestuur was het in het kader van de onafhankelijkheid van de BAC niet geoorloofd om kennis te nemen van klaagschriften, verweerschriften, uitspraken en adviezen van de BAC. Hier staat tegenover dat het bestuur de aangewezen instantie is om in contact te treden met de Bisschoppenconferentie en de KNR. Het vorige bestuur en de vorige BAC stelden zich ten opzichte van

elkaar volstrekt zelfstandig op. Bij een regulier overleg tussen het bestuur van Hulp & Recht met de bisschoppen en de KNR was in de delegatie van Hulp & Recht de voorzitter van de BAC opgenomen.[146] In het verleden stelde de BAC geanonimiseerde overzichten van de door haar behandelde klachten op en verstrekte deze aan het bestuur. Aan deze informatieverschaffing is in 2006 een einde gekomen toen de verhoudingen tussen het bestuur en de BAC op scherp kwamen te staan.

Inzicht in het functioneren van de vertrouwenspersonen bestond ook maar amper bij het bestuur van Hulp & Recht. Voor vertrouwenspersonen worden met enige regelmaat studiedagen georganiseerd. Op intervisiebijeenkomsten van onder andere juridisch adviseurs en vertrouwenspersonen kunnen problemen rond casuïstiek worden besproken. Voorafgaand aan haar werk als vertrouwenspersoon heeft mevrouw Van Helvert-Willeme bij Hulp & Recht een training gevolgd met psychologen en al werkzame vertrouwenspersonen.[147] Van een systematische terugkoppeling naar het bestuur van dit soort activiteiten was geen sprake.

Wat de derde taak van Hulp & Recht betreft was het bestuur pas vorig jaar toegekomen aan het uitbrengen van zijn eerste algemene beleidsadvies aan bisschoppen en oversten. Het betreft hier een advies over preventie, dat voor de Bisschoppenconferentie op 13 oktober 2009 was geagendeerd maar werd doorgeschoven naar de bijeenkomst in november 2009. In een gesprek met de Onderzoekscommissie heeft het bestuur van Hulp & Recht bij monde van de vicaris-generaal van het bisdom Breda erop gewezen dat 'in de jaren 2008 en 2009 veel is geïnvesteerd in preventie. Aan alle opleidingen voor theologie is gevraagd preventie aan de orde te stellen. Tevens is aangeboden om gastcolleges te geven. Bij vrijwel alle opleidingen bestond hiervoor openheid. Preventie is natuurlijk een doorlopend verhaal, dat start bij de opleidingen.

Daarnaast zijn dit jaar een paar studiedagen georganiseerd voor de leidinggevenden van de bisdommen, de personeelsfunctionarissen en mensen van de opleidingen. Daarbij is vaak gebruik gemaakt van externe expertise, bij voorbeeld van de politie. Verder hebben alle bisdommen nu gedragsregels, waarvan seksueel misbruik onderdeel uitmaakt. Deze regels zijn overigens niet door Hulp & Recht opgesteld. Hij [drs. V.G.P.J.M. Schoenmakers, lid van het bestuur van Hulp & Recht, vicaris-generaal van het bisdom Breda en secretaris-generaal van de Bisschoppenconferentie] betreurt het echter dat er voor alle bisdommen niet één soort gedragsregel is. [Uiteindelijk] hebben de bisschoppen en religieuzen ervoor gekozen om bij elke benoeming van een pastorale beroepskracht "die van buiten komt" een verklaring te vragen van vrijwaring van seksueel misbruik. Dus als een pastoor vanuit Venray in Breda komt werken, wordt deze verklaring gevraagd. Uiteraard is het de bedoeling dat de preventie ook verdergaat richting de parochianen, maar helaas is in de afgelopen periode de aandacht voor dat traject wat afgeleid.'[148]

Vergelijkbare procedures

In de voorgaande paragraaf constateert de Onderzoekscommissie dat de BAC een klachtencommissie is en geen tuchtcollege zoals we zo'n college kennen in Nederland voor de advocatuur en medisch beroepsbeoefenaren. Wel zijn parallellen te trekken met klachtenprocedures bij onder andere medische zorgverleners, onderwijsinstellingen en politiekorpsen.

Wet klachtrecht cliënten zorgsector

Artikel 2 van de Wet klachtrecht cliënten zorgsector (1995) bepaalt dat zorginstellingen over een klachtenregeling en een klachtencommissie beschikken en stelt hier nadere eisen aan. Als sprake is van een klacht die duidt op een ernstige situatie met een structureel karakter dan brengt de klachtencommissie de zorgaanbieder hiervan op de hoogte. Als de klachtencommissie niet is gebleken dat de zorgaanbieder ter zake maatregelen heeft getroffen dan stelt de klachtencommissie de inspectie voor de gezondheidszorg hiervan op de hoogte.[149]

Ziekenhuizen en andere grote zorgaanbieders (zoals verpleeg- en verzorgingsinstellingen) hebben in de regel een eigen klachtencommissie die (deels) uit onafhankelijke leden bestaat en ondersteund wordt door medewerkers van het ziekenhuis of de instelling. De voorzitter en leden worden door de raad van bestuur benoemd. Individuele beroepsbeoefenaren of beroepsbeoefenaren die in kleiner verband werkzaam zijn hebben zich in de regel aangesloten bij regionale of zelfs landelijk functionerende klachtencommissies.

Bij seksueel misbruik bestaat de verplichting tot melding bij de inspectie voor de gezondheidszorg. De inspectie onderzoekt deze melding of laat deze melding onderzoeken.

Klagers hebben de mogelijkheid om zich met hun klacht rechtstreeks te wenden tot een van de regionale tuchtcolleges. Dit gaat vooral om die situaties waarin sprake is van een uit feiten en omstandigheden voortvloeiend redelijk vermoeden dat één van de in de Medische Tuchtwet omschreven tuchtnormen is overtreden door een beroepsbeoefenaar die aan deze tuchtrechtspraak is onderworpen.

Eerder dit jaar heeft het kabinet een wetsvoorstel ingediend om klagers de gelegenheid te geven in tweede instantie hun klacht voor te leggen aan een landelijke geschillencommissie. Uit de eerste evaluatie van de wet bleek veel ongenoegen te bestaan over deze klachtenprocedure: 'opmerkelijk is dat tweederde van de klagers niet tevreden is met de uitkomst, ondanks het feit dat zij voor ongeveer vijftig procent in het gelijk worden gesteld'.[150] Met de aanvulling van een beroepsinstantie op landelijk niveau wil het kabinet het klachtenrecht in de gezondheidszorg verbeteren.

Kwaliteitswet onderwijs

Het onderwijs kent al een dergelijk getrapt klachtenrecht. In de oorspronkelijke Kwaliteitswet voor het onderwijs (1998) is sprake van een klachtenregeling en van een meldplicht. Aanvankelijk richtte de meldplicht zich alleen op seksueel misbruik en seksuele intimidatie. In de Wet op het onderwijstoezicht (2002) is het begrip grensoverschrijdend gedrag uitgebreid en verder uitgewerkt. Wanneer sprake is van mogelijk strafbare feiten, legt de Vertrouwensinspecteur (van de inspectie voor het onderwijs) het bevoegd gezag van een onderwijsinstelling de verplichting op om aangifte of melding bij de politie te doen. Alle medewerkers die werken bij een onderwijsinstelling hebben een meldplicht wanneer zij het vermoeden of de wetenschap hebben dat een medewerker of vrijwilliger zich schuldig heeft gemaakt aan grensoverschrijdend gedrag jegens leerlingen. Zij moeten dit onmiddellijk melden bij hun direct leidinggevende. Die geeft het vermoeden door aan het bevoegd gezag. Het bevoegd gezag is verplicht de zaak te melden bij de Vertrouwensinspecteur.

Een klacht is een gevoel van ongenoegen waarvan de klager vindt dat het gedrag zich niet mag herhalen.[151] Elke onderwijsinstelling kent een klachtencommissie of is bij een (regionale) klachtencommissie aangesloten. Elke onderwijsinstelling kent vertrouwenspersonen die niet verbonden zijn aan de onderwijsinstelling. De wet stelt geen eisen aan de kwalificatie voor deze functie. Zowel de klager als de aangeklaagde krijgen tijdens de klachtenprocedure een vertrouwenspersoon toegewezen. De klachtencommissie brengt advies uit en de mogelijkheid bestaat om bij de landelijke klachtencommissies in beroep te gaan. Op dit moment functioneren nog landelijke klachtencommissies voor onderwijs op rooms-katholieke, op protestants-christelijke en op algemene grondslag. Het is de bedoeling uiteindelijk te komen tot één gezamenlijke landelijke klachtencommissie.

De uitspraken (en hierbij horende adviezen) van de landelijke commissies worden geanonimiseerd gepubliceerd.[152] De Landelijke Klachtencommissie voor het Christelijk Onderwijs is een stichting waarvan de leden worden benoemd door ouderorganisaties (Ouders & Co) en de Besturenraad.

Politiewet

De klachtenbehandeling bij de politie berust op de Politiewet 1993 en de Algemene wet bestuursrecht. De verschillende politiekorpsen is de vrijheid gelaten de klachtenbehandeling op uiteenlopende wijze te organiseren.

De klachtbehandelaar, een medewerker van het desbetreffende politiekorps, probeert in eerste instantie de klacht informeel – dat wil zeggen door overleg of bemiddeling – naar tevredenheid van de klager af te handelen. Als dit niet lukt, geeft hij in zijn rapportage de reden daarvan aan. Hieronder wordt de klachtenprocedure toegelicht aan de hand van de werkwijze van het Korps landelijke politiediensten (KLPD).[153]

De Klachtencommissie van het KLPD is een externe, onafhankelijke instantie. De commissie bestaat uit vijf personen, afkomstig uit de zittende magistratuur, het Openbaar Ministerie, de politieorganisatie, het openbaar bestuur en Slachtofferhulp Nederland. De minister benoemt de voorzitter en de leden.

De Klachtencommissie ontvangt een afschrift van elke klacht die volgens de klachtenregeling behandeld wordt. Als een klacht informeel is afgedaan, ontvangt de commissie een afschrift van de brief aan de klager, waarin de informele afhandeling wordt bevestigd. Als het niet gelukt is een klacht informeel af te ronden, ontvangt de commissie het klachtdossier voor advies. Na ontvangst van het klachtdossier neemt het secretariaat van de commissie contact op met de klager en informeert of deze door de commissie gehoord wil worden. Als dat het geval is, vindt een hoorzitting plaats. De Klachtencommissie nodigt hiervoor ook de beklaagde uit. Vervolgens adviseert de commissie de korpschef binnen vier weken over de afhandeling van de klacht.

De afhandeling door de korpschef moet plaatsvinden binnen een termijn van veertien weken nadat de klacht ontvangen is. De afhandelingsbrief vermeldt ook het advies van de Klachtencommissie en verwijst naar de mogelijkheid de klacht voor te leggen aan de Nationale ombudsman, indien de klager het niet eens is met de klachtenbehandeling of de afhandeling. Het diensthoofd krijgt een kopie van de brief en zorgt voor de evaluatie van de klacht met de betrokken politieambtenaar.

Als een klager niet tevreden is over de klachtenbehandeling of de beoordeling van de klacht, kan hij tot één jaar na afhandeling de Nationale ombudsman verzoeken een onderzoek in te stellen. De klager wordt in de afhandelingsbrief op deze mogelijkheid gewezen. Acht de Nationale ombudsman het verzoek ontvankelijk, dan vraagt hij de korpsbeheerder om een reactie. De korpschef adviseert dan de korpsbeheerder. De klachtencoördinator, die rechtstreeks door het bureau van de Nationale ombudsman wordt geïnformeerd over het verzoek aan de korpsbeheerder, adviseert op zijn beurt de korpschef.

Bij regionale politiekorpsen, bijvoorbeeld Politie Haaglanden, wijkt deze aanpak nauwelijks af van de opzet van de klachtenprocedure bij de KPLD. In eerste aanleg wordt een bemiddelingsgesprek gevoerd met de klager. De klachtbehandelaar, een door de korpschef aangewezen functionaris, voert dit gesprek met klager, die zich bij dit gesprek kan laten bijstaan. Van het gesprek wordt een verslag gemaakt, waarvan de klager een afschrift krijgt. De bureauchef beoordeelt de klacht. Als de klager van zo'n bemiddelingsgesprek afziet of niet tevreden is over het bemiddelingsgesprek wordt de klacht in tweede aanleg behandeld.[154]

De Klachtencommissie bestaat uit vijf onafhankelijke leden en een of meer

plaatsvervangende leden die afkomstig zijn uit 'relevante maatschappelijke geledingen, zoals de rechtelijke macht en/of staande magistratuur, de advocatuur, het openbaar bestuur of andere (neven)functies die relevante maatschappelijke oriëntatie met zich mee brengen'. Doorgaans maken ook een of twee oud-politiefunctionarissen deel uit van de commissie.[155] De voorzitter en leden worden op voordracht van de korpsbeheerder benoemd door het regionaal college.

Binnen een week na registratie van de klacht voert de klachtbehandelaar een gesprek met klager en met aangeklaagde. De burgemeester en de hoofdofficier van justitie ontvangen een kopie van de klacht en worden in de gelegenheid gesteld over de klacht advies uit te brengen aan de klachtencommissie. De klachtbehandelaar stelt een klachtdossier samen met alle stukken en gegevens die kunnen bijdragen aan het vaststellen van de feiten over de klacht. Waar nodig hoort de klachtbehandelaar getuigen en andere personen die kunnen bijdragen aan het vaststellen van de feiten.

De klachtbehandelaar stelt een onderzoeksrapport op van zijn bevindingen. Het klachtdossier wordt voorgelegd voor advies en oordeel aan de korpschef. Door tussenkomst van een klachtcoördinator stuurt de korpschef het dossier door naar de Klachtencommissie. De commissie stelt klager in de gelegenheid te worden gehoord. De beklaagde wordt gehoord. Als blijkt dat tevens een verzoek tot schadevergoeding is ingediend, wordt advies gevraagd aan het bureau schade en verzekeringen van Politie Haaglanden. In eenvoudige gevallen waarbij het schadebedrag niet hoger is dan 500 euro kan de korpschef een bedrag tot schadevergoeding toekennen.

Nadat de commissie advies heeft uitgebracht, zendt de korpsbeheerder een afdoeningsbrief met zijn oordeel aan de klager, aan degene op wie de klacht betrekking heeft en de klachtencommissie.

De korpsbeheerder wijst bij de verzending van zijn afdoeningsbrief op de mogelijkheid vervolgens binnen een jaar een klacht in te dienen bij de Nationale ombudsman.

7.3.22. *Het tussenadvies*

Om de knelpunten in het functioneren van Hulp & Recht op te lossen heeft de Onderzoekscommissie conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan in haar tussenadvies op 9 december 2010.

Hieronder worden deze conclusies en aanbevelingen nog een keer vermeld.

Algemeen

Hulp & Recht was een in 1995 opgerichte publieke kerkelijke rechtspersoon van de Rooms-Katholieke Kerk. Aanvankelijk was de instelling opgericht voor seksueel misbruik in pastorale relaties in algemene zin, hoewel toen

ook gevallen van seksueel misbruik van minderjarigen in het verleden internaten, scholen en seminaries bekend waren. Hulp & Recht was in de Rooms-Katholieke Kerk wellicht geen unieke, maar wel een bijzondere organisatie. Er zijn in het buitenland niet veel voorbeelden bekend van instellingen waar slachtoffers met hun klachten terechtkunnen die een zekere zelfstandige positie ten opzichte van de Rooms-Katholieke Kerkprovincie kennen.

De eerste procedure die de instelling hanteerde was geënt op het kerkelijk recht. In dit recht wordt vooral vanuit het instituut gedacht, richting de pleger. De procedure had veel kenmerken van een formele strafrechtelijke procedure. Dit betekende dat de eisen ten aanzien van de bewijslast voor gesteld misbruik hoog lagen en dat de procedure voor klagers niet erg transparant was.

Eind 2007 vond een herziening van de procedure plaats. De nieuwe procedure was een vorm van klachtrecht. De groep van personen tegen wie men kon klagen was in 2007 uitgebreid, namelijk doordat men ook tegen overledenen kon klagen én tegen ieder die betaald of onbetaald werkzaamheden verricht in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland. Daarnaast is in 2007 een nieuwe en ruime definitie van seksueel misbruik geïntroduceerd.

In 2007 werden ook de statuten van Hulp & Recht gewijzigd. Op grond van haar doelstelling was de instelling niet alleen een instituut voor hulpverlening en klachtenafhandeling in concrete gevallen. Ook het verrichten van onderzoek en studie op het terrein van seksueel misbruik in het algemeen en in de specifieke context van de Rooms-Katholieke Kerk in het bijzonder en het uitbrengen van algemene beleidsadviezen aan bisschoppen en oversten vielen onder de taken van Hulp & Recht. Op grond van de statuten was Hulp & Recht een expertisecentrum voor seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk. De verwachtingen over een dergelijke rol van Hulp & Recht zijn in de praktijk niet waargemaakt.

Omdat Hulp & Recht een instelling van de Rooms-Katholieke Kerk was, kon al snel de indruk ontstaan van onvoldoende afstand. Een dergelijke indruk werd bovendien versterkt als de procedure op een aantal plekken voor verbetering vatbaar is en de procedure niet in alle gevallen strikt wordt nageleefd en het onderzoek van de BAC – bijvoorbeeld – door een bisschop of hogere overste nog eens wordt overgedaan. Dit straalde af op en voedde het wantrouwen in de instelling Hulp & Recht.

De voorzitter en leden van de Beoordelings- en adviescommissie (BAC) stelden zich onafhankelijk van de Rooms-Katholieke Kerk op en verrichtten – net als de voorzitter en leden van het bestuur – hun werk met grote inzet en integriteit. Dit geldt in gelijke mate voor de voorzitter en leden van de vorige BAC, medewerkers en oud-medewerkers.

De BAC bestond – net als haar opvolger – uit personen met een juridisch-

rechterlijke achtergrond en personen met een andere deskundige achtergrond die gewend zijn onafhankelijk te opereren en zich niet laten beïnvloeden.

Het bestuur van Hulp & Recht bestond uit katholieken die door de Bisschoppenconferentie en het bestuur van de Konferentie Nederlandse Religieuzen werden benoemd. De hiervoor genoemde gremia dienden jaarlijks de begroting goed te keuren. Naast deze formele realiteit was een inhoudelijke terugkoppeling tussen de Rooms-Katholieke Kerk en de instelling van groot belang. In de praktijk was het daar niet voldoende van gekomen.

In de periode tussen 1995 en 2009 kreeg Hulp & Recht 286 meldingen, gemiddeld twintig per jaar. In dezelfde periode leidden deze meldingen tot 141 klachten: gemiddeld negen per jaar. Op de enorme toename hiervan begin 2010 was Hulp & Recht niet berekend.

Het grote aantal meldingen in 2010 heeft de instelling volledig overvallen, het bureau was er niet voor toegerust. Richtsnoeren en protocollen ontbraken, evenals richtlijnen voor de registratie en behandeling van reacties, het vervolg daarop en de uitvoering. De bureaumedewerkers moesten zich maar zien te redden. In mei besloot het bestuur tot het aanstellen van een hoofd ad interim en is begonnen met het opzetten van een organisatie en het wegwerken van opgelopen achterstanden. In september was sprake van een enigszins normale situatie. Te lang is gewacht met het professioneel opvangen van deze meldingen en klachten. Te lang was de administratie bepaald niet op orde. Dit vormde een extra voedingsbodem voor het wantrouwen in Hulp & Recht. Het bestuur is verantwoordelijk, was op de hoogte van de ernst van de situatie, reageerde onvoldoende adequaat en schoot dan ook tekort.

De benoembaarheid van bestuursleden en leden van de BAC was beperkt tot personen met een katholieke achtergrond. Het ontbrak aan openheid en verantwoording over wat er met de adviezen van de BAC gebeurde.

Wat de hulpverlening betreft was Hulp & Recht onvoldoende toegekomen aan het goed doordenken en organiseren van haar taken. Aan de overige taken die Hulp & Recht statutair heeft kwam de instelling niet of nauwelijks toe.

Conclusies over het functioneren in het verleden

- Hulp & Recht was een instelling, waar integer en met hart en ziel werd gewerkt en waar men doordrongen was en is van de ernst van seksueel misbruik.
- Dat seksueel misbruik in afhankelijkheidsrelaties én met minderjarigen strafbaar is en tot aangifte aanleiding hoort te zijn, heeft in onvoldoende mate een plaats in het bewustzijn van verantwoordelijken binnen de Rooms-Katholieke Kerk.
- Richtsnoeren en protocollen voor medewerkers van Hulp & Recht over doorverwijzing naar hulp dan wel naar de klachtenprocedure ontbraken of

schoten tekort. Weliswaar bestaan richtlijnen voor registratie en behandeling van meldingen, maar de bekendheid met de procedure en met de in de procedure te verkrijgen voorzieningen (ondersteuning door juridisch adviseur, vertrouwenspersoon) was beperkt.

7.4 Conclusies over noodzakelijke verbeteringen

Positie binnen de Rooms-Katholieke Kerk

Door haar functioneren als kerkelijke instelling werd Hulp & Recht vereenzelvigd met de Rooms-Katholieke Kerk. Dit en de wijze waarop de bisschoppen en hogere oversten omgingen met de adviezen van de BAC voedden het wantrouwen in Hulp & Recht.

Het functioneren van de organisatie en het bestuur van Hulp & Recht

De organisatievorm van Hulp & Recht stond transparantie en verantwoording, intern maar ook naar buiten, in de weg.

Hulp & Recht is geen hulporganisatie

In het kader van de klachtenprocedure moet een kleine, maar professioneel toegeruste organisatie bestaan die melders en klagers kan ondersteunen en doorverwijzen naar allerlei vormen van hulp: van praktische hulp tot de meest gespecialiseerde geestelijke gezondheidszorg via huisarts en tweedelijnszorg.

Regeling voor financiële genoegdoening

Voor klagers met verzoeken voor een financiële genoegdoening staan twee wegen open. De eerste weg is civielrechtelijk van aard. De tweede weg is via een onafhankelijke externe commissie waarvan in artikel 19 lid 4 van de procedure bij klachten van seksueel misbruik sprake was, maar die niet heeft bestaan.

AANBEVELINGEN

Het functioneren van de organisatie

Om de organisatie beter te laten functioneren raadde de Onderzoekscommissie een ingrijpende verbetering in tal van opzichten aan:

- een goed functionerende organisatie, die zo snel mogelijk (binnen één jaar) alle in behandeling zijnde klachten afdoet en voor de toekomst de klachtenprocedure verbetert en zonder haperingen laat functioneren;
- strakke protocollering;
- een uitgebreid en passend hulpaanbod waarnaar klagers met een hulpbehoefte kunnen worden doorverwezen en waarvan de (extra) kosten voor rekening van de Rooms-Katholieke Kerk komen;

- een klachtenprocedure die onafhankelijk functioneert en die het bestaande wantrouwen kan wegnemen;
- een regeling voor het vaststellen van schade en de schadevergoeding die de gang naar de gewone rechter niet nodig, maar wel mogelijk maakt.

Dit alles met als hoeksteen openbaarheid, ook over de wijze waarop bisschoppen en oversten omgaan met adviezen en uitspraken uit de klachtenprocedure. De Onderzoekscommissie stelde de volgende verbeteringen voor:

1 Een organisatie met twee gremia (met elk een eigen voorzitter en een eigen ambtelijk apparaat) werkt verlammend en verwarrend. De organisatie kan bestaan uit een klachtencommissie (thans de BAC), een meldpunt, een griffie ter ondersteuning van de klachtencommissie en een professioneel kwaliteitscentrum dat voor klagers met een hulpbehoefte op deskundige wijze kan doorverwijzen naar de juiste hulpinstantie.
2 Voorzitter, bestuursleden en medewerkers van de klachtencommissie worden op voordracht van de klachtencommissie benoemd door de Bisschoppenconferentie en de KNR. Bij de selectie hebben criteria ontleend aan deskundigheid voorrang boven katholieke verbondenheid. Ook niet-katholieken kunnen worden benoemd tot voorzitter en leden van het bestuur, medewerkers en de klachtencommissie.
3 De klachtencommissie kent naast een onafhankelijk voorzitter leden met deskundigheid op bestuurlijk en juridisch gebied (zittende en staande rechterlijke macht), op het terrein van slachtofferhulp, van tweede- en derdelijns geestelijke gezondheidszorg en van werkgeschiktheid en reïntegratie.
4 De klachtencommissie doet jaarlijks verslag aan de Bisschoppenconferentie en de KNR in een openbaar jaarverslag waarin de bij de werving en voordracht van leden en medewerkers gebruikte criteria worden gemeld. Ook bevat het jaarverslag een geanonimiseerde opgave van meldingen, ontvangen en behandelde klachten, adviezen en een overzicht van de wijze van afdoening van de adviezen door bisschoppen en oversten.
5 De voorzitter van de klachtencommissie wordt bijgestaan door een algemeen manager die ambtelijk verantwoordelijk is voor het functioneren van:
   - het meldpunt, dat elke melder wijst op alle mogelijkheden van de behandeling van een melding (aangifte, klachtprocedure, informele behandeling van de klacht etc.). Het meldpunt zorgt voor de registratie van meldingen en klachten;
   - de toewijzing van – indien gewenst – vertrouwenspersonen en – bij klachten – juridisch adviseurs;
   - het kwaliteitscentrum voor de doorverwijzing naar de juiste hulp aan klagers met een hulpbehoefte;

- de griffie die belast is met de voorbereiding van zittingen van de klachtencommissie. De griffie heeft ook als taak de bekendmaking van geanonimiseerde uitspraken en adviezen, evaluaties en andere vormen van verantwoording;

Samenstelling klachtencommissie:

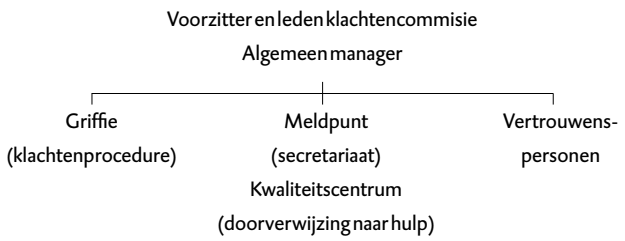

6 De instelling wordt in staat gesteld tot het uitvoeren van al haar statutaire taken. Dit betekent dat hiervoor voldoende financiële middelen ter beschikking worden gesteld.

Klachtprocedure

1 Adviezen van de klachtencommissie worden geanonimiseerd openbaar. Bisschoppen en oversten zijn verplicht bij hen bekend geworden voorvallen van seksueel misbruik te melden bij de klachtencommissie en gelet op de taak van de klachtencommissie ook voorvallen van seksueel misbruik van volwassenen. Bij het vermoeden van een niet-verjaard strafbaar feit (zoals verkrachting) moet altijd aangifte worden gedaan of wordt (in alle andere gevallen) contact opgenomen met het Openbaar Ministerie.
2 Uitspraken en adviezen van de klachtencommissie worden geanonimiseerd opgenomen in het jaarverslag en (ook op internet) gepubliceerd. Dat geldt ook voor het besluit van de bisschop of hogere overste over de wijze waarop hij het advies uitvoert. De bisschop of hogere overste geeft aan klager aan welke middelen van beroep tegen zijn beslissing openstaan. Onderscheid moet worden gemaakt tussen de klachtenprocedure en vervolgens de tuchtrechtelijke afdoening: bisschop of overste geven binnen een bepaalde termijn aan de klachtencommissie en de klager, maar ook publiekelijk (ook op internet) gemotiveerd aan of en zo ja in welke mate hij/zij opvolging geeft aan het advies van de klachtencommissie.
3 De klachtprocedure zelf vraagt ook om verbetering of in ieder geval verduidelijking. Bij het vermoeden van een niet-verjaard strafbaar feit neemt de voorzitter van de klachtencommissie contact op met het Openbaar Ministerie.

4 Klagers wordt nadrukkelijk vooraf de keuze voorgelegd of ze al dan niet in aanwezigheid van de aangeklaagde ter zitting van de klachtencommissie willen verschijnen. De Onderzoekscommissie heeft overigens niet de indruk dat de klachtencommissie hiermee in het algemeen onverstandig omgaat, maar de huidige tekst van de procedure kan aanleiding zijn te veronderstellen dat deze keuze er niet is en een beroep op een uitzondering moet worden gedaan als men niet in aanwezigheid van aangeklaagde wil worden gehoord. Dit kan – zo is gebleken – tot pijnlijke misverstanden leiden.
5 Klagers wordt nadrukkelijker dan thans het geval is gewezen op meer informele manieren om hun klacht, bijvoorbeeld door bemiddeling of een informele aanpak, tot een voor alle betrokkenen bevredigende oplossing te brengen.
6 Elk jaar laat de klachtencommissie zichzelf extern en onafhankelijk evalueren. Voorts wordt in deze evaluatie nadrukkelijk betrokken de uitvoering van de adviezen door bisschoppen en hogere oversten. De evaluatie wordt (ook op internet) gepubliceerd. De evaluatie spitst zich toe op de vraag of en zo ja bij gegrond verklaarde klachten disciplinaire straffen zijn genomen en hoe dergelijke besluiten zich verhouden tot de in de adviezen gedane aanbevelingen. De eerste evaluatie heeft betrekking op het jaar 2010.
7 De klachtencommissie is statutair adviseur van de Bisschoppenconferentie. Elk jaar bespreekt de klachtencommissie met de Bisschoppenconferentie en de KNR:
   - jaarverslag
   - ondersteuningsbehoefte
   - meta-thema's uit klachten en adviezen voortvloeiend.

Hulpverlening

1 Voor de hulpverlening wordt binnen Hulp & Recht een Kwaliteitscentrum Hulpverlening Seksueel Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk opgericht. Dit centrum bestaat uit een aantal professionals, consulenten die goed zijn ingevoerd in het aanbod van hulpverlening in praktische zin, eerste-, tweede- en derdelijns geestelijke gezondheidszorg.
   Dit centrum faciliteert slachtoffergroepen en maakt groepsgesprekken voor lotgenoten mogelijk. Ook wijst dit centrum familieleden van slachtoffers de weg naar hulpinstanties.
2 Zo nodig kan vanuit dit centrum worden verwezen naar pastorale zorg. Dit centrum organiseert de inzet van vertrouwenspersonen en de ondersteuning van slachtoffers in de afzonderlijke bisdommen. Om van deze hulpverlening gebruik te kunnen maken moet sprake zijn van een klacht, met uitzondering in die gevallen dat wordt verwezen naar pastorale zorg.

3 Het Kwaliteitscentrum sluit zich aan bij platforms en kenniscentra waar wordt nagedacht over hulp aan slachtoffers van seksueel misbruik.

Jaarlijkse evaluatie

Het functioneren van vertrouwenspersonen en van juridisch adviseurs wordt geëvalueerd. Voor beide functies worden functieprofielen en taakomschrijvingen opgesteld.

Voor vertrouwenspersonen en juridisch adviseurs geldt dat ze deskundig zijn en dat hun geloof geen doorslaggevend selectiecriterium is.

De naam Hulp & Recht zorgt voor verwarring en misverstanden. Hulp & Recht is geen hulporganisatie en biedt geen recht. Een betere benaming wordt gekozen.

REGELING VOOR FINANCIËLE GENOEGDOENING

Algemeen

In 2010 en 2011 (tot 10 oktober 2011) heeft Hulp & Recht/Meldpunt 2016 meldingen over (seksueel) misbruik ontvangen. Door deze melders zijn 565 klachten ingediend.[156] Deze klachten doorlopen de klachtenprocedure en de BAC/klachtencommissie doet na behandeling van deze klachten een uitspraak over het al dan niet gegrond zijn van de klachten. Als klachten gegrond worden verklaard zijn de feiten en omstandigheden vastgesteld en vormen die geen punt van discussie meer bij de vaststelling van eventuele schade.[157]

Verjaring

Vermoedelijk betreffen de meeste klachten die nu in behandeling zijn gebeurtenissen die verjaard zijn.

1 In geval van een bewezen verklaarde onrechtmatige daad is schadevergoeding een juridische consequentie. Als een dergelijke civielrechtelijke vordering zal blijken te zijn verjaard, dan zal – zo stelt de Onderzoekscommissie voor – een beroep op verjaring niet leidend zijn bij het antwoord van de Rooms-Katholieke Kerk op de vraag of de Kerk overgaat/moet overgaan op betaling van schadevergoeding en/of compensatie anderszins. Het betalen van een schadevergoeding en/of compensatie anderszins na verjaring kan juridisch gekwalificeerd worden als het voldoen aan een natuurlijke verbintenis.
2 Hiermee staat het – juridische – probleem van verjaring financiële genoegdoening niet meer in de weg. De Onderzoekscommissie beveelt bisschoppen en hogere oversten aan om verantwoordelijkheid te nemen voor het door seksueel misbruik veroorzaakte en bij velen aangedane leed en daarom bij de vraag naar (financiële) compensatie een beroep op verjaring niet leidend te laten zijn.

Commissie-Lindenbergh

De Onderzoekscommissie heeft erop aangedrongen dat de commissie-Lindenbergh zo spoedig mogelijk voor alle geledingen binnen de Rooms-Katholieke Kerk (bisdommen, ordes, congregaties) aanbevelingen zou doen voor de wijze van afhandeling van schadevergoeding en compensatie. Voor de Onderzoekscommissie is het – in het belang van klagers die schadevergoeding en compensatie vragen – denkbaar dat aan deze klagers een collectieve regeling wordt aangeboden. Binnen een dergelijke collectieve regeling zou naar gelang de ernst van de gegrond verklaarde klacht kunnen worden gekozen voor een differentiatie, zodat met de individuele verschillen en belangen rekening kan worden gehouden. In de klachtenprocedure van Hulp & Recht zijn onafhankelijke commissies voorzien (artikel 19, lid 4) die zouden kunnen vaststellen hoe de klagers op deze wijze zouden kunnen worden ingedeeld.

Voor individuele klagers die schadevergoeding en compensatie vragen én die niet akkoord zijn met wat hun in een collectieve regeling wordt aangeboden staat de mogelijkheid van de weg naar de rechter open.

Niet-verjaarde zaken

Er zijn ook niet-verjaarde zaken waarover gemeld is of waarover een klacht is ingediend.

De Onderzoekscommissie dringt erop aan om zo spoedig mogelijk aangifte te doen. Als dit leidt tot een strafrechtelijke vervolging en rechtszaak, kan de uitspraak worden gebruikt voor een individuele afdoening van schadevergoeding en compensatie.

Registratie van meldingen en klachten bij Hulp & Recht

De instelling heeft – met inachtneming van de bepalingen van de Wet Bescherming Persoonsgegevens – een schat aan informatie verzameld die niet verloren mag gaan.

Positie binnen de Rooms-Katholieke Kerk

De Bisschoppenconferentie en KNR leggen op uiterlijk 1 juli 2011 aan de Onderzoekscommissie een verslag voor. Hierin geven ze aan of en zo ja, op welke wijze zij deze aanbevelingen hebben overgenomen en uitgevoerd.

Aan de hand hiervan zal de Onderzoekscommissie in haar eindrapportage voorstellen doen voor de positionering van Hulp & Recht als kerkelijke instelling of als zelfstandige stichting.

De Onderzoekscommissie dringt er bij bisschoppen en hogere oversten op aan om eensgezind en slagvaardig de over te nemen aanbevelingen uit te voeren.

7.5. Over de uitwerking van de aanbevelingen

De reactie op de aanbevelingen

Op 14 december 2010 volgde de eerste reactie van de Bisschoppenconferentie en de Konferentie Nederlandse Religieuzen op de aanbevelingen van de Onderzoekscommissie. Deze reactie hield in dat op 1 juli 2011 een nieuwe wijze van hulpverlening aan slachtoffers van seksueel misbruik zou zijn opgezet en de klachtenafhandeling zou zijn verbeterd.

Op 11 januari 2011 heeft de voorzitter van de Onderzoekscommissie met de Bisschoppenconferentie gesproken. Aan dit overleg ging op 23 december 2011 een gesprek vooraf met de voorzitter van het bestuur van de Konferentie Nederlandse Religieuzen, broeder drs. C.J.H.M. van Dam, en een gesprek met de bisschop van Groningen-Leeuwarden, monseigneur dr. G.J.N. de Korte. De uitkomst van deze gesprekken was dat de aanbevelingen van de Onderzoekscommissie volledig en onverwijld zouden worden uitgevoerd, uiteraard met dien verstande dat ruimte bestond voor verdere verbeteringen. Op 26 januari 2011 werd de benoeming van drs. R.J.G. Bandell als coördinator bij de uitwerking van de aanbevelingen bekend.

Op 24 juni 2011 verscheen de rapportage met de uitwerking van de aanbevelingen, 'Wielen verwisselen onder een rijdende trein'. De Onderzoekscommissie heeft met een begeleidende brief van de Bisschoppenconferentie en de KNR van 23 juni 2011 deze rapportage van de heer Bandell ontvangen.[158]

Beoordeling

Voor de beoordeling van de wijze waarop de aanbevelingen van de Onderzoekscommissie zijn overgenomen door de Bisschoppenconferentie en de Konferentie Nederlandse Religieuzen zijn de maatregelen in de rapportage 'Wielen verwisselen onder een rijdende trein' getoetst aan de aanbevelingen aan de hand van de volgende drie onderwerpen:

1 Het functioneren van de organisatie
2 De klachtenprocedure
3 Van hulpverlening naar genoegdoening.

Per onderwerp wordt aangegeven op welke wijze de Bisschoppenconferentie en KNR invulling geven aan de aanbevelingen. Daarvan wordt vervolgens de beoordeling van de Onderzoekscommissie toegelicht. Ten slotte wordt, indien van toepassing, afgesloten met nadere aanbevelingen van de Onderzoekscommissie.

7.5.1. Het functioneren van de organisatie

De structuur van de nieuwe organisatie

De structuur van de nieuwe organisatie en de benoeming van de voorzitter, bestuursleden en medewerkers zoals beschreven in de rapportage 'Wielen verwisselen onder een rijdende trein' (verder: de rapportage) komen op hoofdlijnen overeen met de aanbevelingen van de Onderzoekscommissie.

De nieuwe organisatie is een stichting naar burgerlijk recht. De oprichting en de bepalingen met betrekking tot samenstelling, taken en doelstellingen zijn notarieel vastgelegd. De Stichting Beheer en Toezicht inzake seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland (verder: de Stichting) heeft als doel toezicht te houden op en het financieren van het verwerken van de meldingen over seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk, het doorverwijzen naar adequate hulp, het behandelen van klachten en het verstrekken van schadeloosstellingen (artikel 2, lid 1 van de akte van oprichting). Vermeldenswaard is dat net als Hulp & Recht de nieuwe organisatie haar taken uitvoert zonder leeftijdsonderscheid. Het gaat om seksueel misbruik van minderjarigen, maar ook van meerderjarigen.

Het bestuur van de Stichting bestaat uit minstens drie personen. De leden van het bestuur van de Stichting worden benoemd door de Bisschoppenconferentie en de KNR op voordracht van het bestuur (artikel 4 lid 2 van de akte van oprichting). Dit is een wijziging van de bij Hulp & Recht bestaande benoemingsprocedure waarin het zittende bestuur wellicht een informeel adviserende, maar geen bepalende rol vervulde bij het voordragen van nieuwe bestuursleden.

Het bestuur van de Stichting stelt de jaarrekening van het afgesloten boekjaar en de begroting voor het komende boekjaar vast. Aan deze vaststelling gaat instemming door de Bisschoppenconferentie en de KNR vooraf. De Stichting publiceert de jaarrekening en de begroting.

De nieuwe organisatie in delen

Om de taken van de Stichting naar behoren uit te voeren bestaat de nieuwe organisatie uit verschillende zelfstandige delen. Allereerst het Meldpunt Seksueel Misbruik RKK (hierna: het Meldpunt) dat de melder wijst op alle mogelijkheden van behandeling van een melding. Dit Meldpunt zorgt voor de administratieve verwerking van meldingen en functioneert als faciliterend bureau voor het Platform Hulpverlening na seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk (hierna: Platform) voor doorverwijzing naar de juiste hulp en contact met vertrouwenspersonen. De functie van faciliterend bureau heeft het Meldpunt ook voor de zelfstandige en onafhankelijke Klachtencommissie voor seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk (verder: de Klachten-

commissie). Naast de Klachtencommissie bestaat een Commissie van Bezwaar. Beide commissies worden ondersteund door een Griffie (hierna: de Griffie) die het secretariaat voert.

De Klachtencommissie doet uitspraken die het karakter hebben van een niet-vrijblijvend advies aan de desbetreffende bisschop dan wel de desbetreffende hogere overste. De uitspraken van de Klachtencommissie en de daarop volgende besluiten van de desbetreffende bisschop dan wel hogere overste worden geanonimiseerd gepubliceerd op de website van de Stichting, www.meldpuntmisbruikrkk.nl.

Naast het Platform en de Klachtencommissie kent de nieuwe organisatie de Compensatiecommissie na seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk (verder: de Compensatiecommissie). Deze Compensatiecommissie is verantwoordelijk voor het vaststellen en toekennen van een financiële compensatie aan personen die als minderjarige in de Rooms-Katholieke Kerk seksueel misbruikt zijn. Voor zover medewerkers van de Stichting werkzaam zijn voor de Compensatiecommissie worden zij aangestuurd door de voorzitter van de Compensatiecommissie. De leden van de Compensatiecommissie worden benoemd door het bestuur van de Stichting en kiezen uit hun eigen midden een voorzitter. De voorzitter van de Klachtencommissie of een door hem aangewezen vicevoorzitter kan op uitnodiging van de voorzitter van de Compensatiecommissie in de Compensatiecommissie zitting nemen als toehoorder met spreekrecht.

Transparantie en openbaarheid

De uitspraken van de Klachtencommissie en de hierop volgende besluiten van de kerkbestuurlijke verantwoordelijken worden geanonimiseerd gepubliceerd. De Onderzoekscommissie heeft een jaarlijkse publicatie aanbevolen, maar de uitwerking van deze aanbeveling gaat verder en is naar de mening van de Onderzoekscommissie beter.

Onafhankelijkheid en zelfstandigheid

In haar tussenadvies heeft de Onderzoekscommissie aangegeven de voorstellen voor de positionering van de nieuwe organisatie in haar eindrapportage te willen bezien: doorgaan als kerkelijke instelling of als zelfstandige stichting.[159] Nu de stap naar een stichting onder Nederlands recht is gezet met waarborgen voor transparantie en wat de samenstelling van de afzonderlijke commissies betreft een grote mate van zelfstandigheid ziet de Onderzoekscommissie af van een nader voorstel. Dit betekent niet dat over de onafhankelijkheid en zelfstandigheid van de nieuwe organisatie het laatste woord is gesproken. In dit verband wijst de Onderzoekscommissie naar twee gelegenheden waarop van haar een oordeel zal worden gevraagd. In het voorstel voor

onderzoek van 7 mei 2010 is aangekondigd dat de Bisschoppenconferentie en de KNR aan de Onderzoekscommissie berichten over de wijze waarop zij met de aanbevelingen van de Onderzoekscommissie zijn omgegaan. Zo'n bericht is voorzien zes maanden na de presentatie van de eindrapportage van de Onderzoekscommissie en vijf jaar na de verschijning van de eindrapportage. De leden van de dan niet meer bestaande Onderzoekscommissie zijn – uitsluitend om uitvoering te geven aan haar oorspronkelijke opdracht – bereid gezamenlijk te reageren in de richting van de Bisschoppenconferentie en de KNR. Deze reacties zullen openbaar zijn.

De nieuwe organisatie en de melder

Bij de beoordeling van de wijze waarop de nieuwe organisatie is ingericht mag het belang van de melder uiteraard niet uit het oog worden verloren. De melder hoort geen belemmeringen te ontmoeten bij het doen van zijn melding.

Waar kan de melder zich melden?

Wekelijks, bijna dagelijks ontvangt de Onderzoekscommissie vragen van personen die een melding willen doen, een klacht indienen, compensatie voor geleden schade aanvragen, hulp nodig hebben en geen weg weten te vinden naar de juiste instantie of commissie. Niet door een gebrek aan instanties en commissies, maar juist door een rijke schakering aan instanties en commissies. Zo ligt verwarring over waar een melder zich zou moeten melden al heel gemakkelijk op de loer. Hij of zij kan zich melden bij de Onderzoekscommissie, want die heeft in het belang van haar onderzoek laten weten meldingen op prijs te stellen. Uiteraard bij het Meldpunt, maar ook bij het Meldpunt KNR (misbruikmelding@knr.nl) en bij de bisdommen Haarlem-Amsterdam en Roermond, die beide commissies in het leven hebben geroepen om melders 'een luisterend oor' te bieden. De coördinatiecommissie-Bandell en de commissie-Lindenbergh worden ook genoemd door melders die vragen waar zij met hun melding of vraag terechtkunnen.

Buiten de kerkelijke omgeving kunnen melders zich melden bij de commissie-Samson, die voor melders over een telefonisch meldpunt beschikt. Uiteraard bij de politie als het om een voor het strafrecht niet-verjaard misdrijf gaat. Maar ook bij KLOKK, de koepel van een aantal, maar niet alle lotgenotengroepen.[160] Andere groepen die oproepen aan melders plaatsen zijn Mea Culpa United en de stichting Mannenhulpverlening na Seksueel Misbruik (www.seksueelmisbruik.info/stichting/). Ook Slachtofferhulp Nederland is een instantie waar melders zich kunnen melden. Dit kan via een speciaal telefoonnummer voor degenen die zich bij de commissie-Samson en bij de Onderzoekscommissie hebben gemeld en die in welke vorm dan ook

hulp nodig hebben. Hiervoor bestaat een speciaal telefoonnummer 0900-9999001.

'Bewegwijzering'

Het ontbreekt aan een duidelijke 'bewegwijzering' voor melders die hun melding op de juiste plek willen laten terechtkomen. Hier ligt niet alleen een belangrijke taak voor het Meldpunt, maar ook voor de Bisschoppenconferentie, voor de afzonderlijke bisdommen, voor de KNR en voor die ordes en congregaties die in dit opzicht aangesproken zijn. De Onderzoekscommissie beveelt een duidelijke 'bewegwijzering' aan door op de afzonderlijke websites duidelijk te maken waar melders terechtkunnen.

Wie zich meldt bij het nieuwe Meldpunt weet vaak niet het verschil tussen een 'melding' en een 'klacht'. Duidelijke uitleg is vereist en het is raadzaam elke melding in beginsel te beschouwen als een klacht. In het verdere contact zal blijken of de melder alleen zijn of haar verhaal wil doen aan het Meldpunt of aan een van de vertrouwenspersonen. Of wil de melder alleen hulp?

Als eenmaal duidelijk is dat de melder een klacht wil indienen, kan de klachtenprocedure starten. Bij het registreren van de melding is het van belang te streven naar volledigheid van gegevens. Het zou een doelmatige inzet van de juridisch adviseurs bevorderen als klachten over een en dezelfde pleger of in dezelfde instelling bij dezelfde juridisch adviseur zouden terechtkomen. Doordat kennis over individuele plegers en instellingen dan is geconcentreerd bij gespecialiseerde juridisch adviseurs, kunnen zij de indieners van ieder volgend klaagschrift beter helpen. Het opstellen van het klaagschrift is voor veel slachtoffers emotioneel belangrijk. Bovendien voorkomt deze aanpak dubbel werk.

TUSSENBALANS

De Onderzoekscommissie constateert dat met de organisatorische inrichting van de nieuwe organisatie haar eerdere aanbevelingen worden uitgevoerd. Er is geen sprake meer van een kerkelijke organisatie maar van een stichting onder Nederlands recht die transparant omgaat met de uitspraken van de Klachtencommissie. Bovendien kan de Stichting leden op grond van hun deskundigheid in de Klachtencommissie en in de andere onderdelen van de nieuwe organisatie opnemen.

Dit neemt niet weg dat de Onderzoekscommissie op onderdelen voorstellen voor verbetering doet. Zo ontbreekt het aan een concrete taak- en rolomschrijving van het Platform, mede in relatie tot het Meldpunt en tot andere hulpverlenende organisaties. Onvoldoende helder is in hoeverre de medewerkers van het Meldpunt, de vertrouwenspersonen en de medewerkers van de

Griffie fungeren als eerste aanspreekpunt voor doorverwijzing (loketfunctie) of ook hulpverleningstaken hebben.

De werkzaamheden van de vertrouwenspersonen zijn onvoldoende helder en niet duidelijk is of en op welke wijze deze functionarissen verbonden zijn aan het Meldpunt of aan het Platform. Onduidelijk is ook waarom de benoeming van de vertrouwenspersonen door de voorzitter van het Platform gebeurt en dus afwijkt van de benoeming van de leden van het Platform door het bestuur van de Stichting.

Het ontbreekt aan een toelichting op de inhoud van de jaarlijkse rapportages van het Platform, de Klachtencommissie en het Meldpunt. De Onderzoekscommissie heeft in het tussenadvies aanbevolen dat de Klachtencommissie in een openbaar jaarverslag melding maakt van de bij de werving en voordracht van leden en medewerkers gebruikte criteria en dat de Griffie is belast met de verantwoording.

De Onderzoekscommissie laat naast de meer organisatorische aspecten het belang van de melder cq. van het slachtoffer meewegen in haar beoordeling van de veranderingen in de organisatorische structuur. Het nieuwe Meldpunt moet goed en snel zijn te vinden en de melder moet zonder onnodig opponthoud krijgen wat voor hem of haar op dat moment prioriteit heeft: hulp, contact met lotgenoten, de indiening van een klacht.

Hiervoor doet de Onderzoekscommissie voorstellen tot verbetering van de 'bewegwijzering', de intake van nieuwe melders en doelmatiger opstelling van klaagschriften.

Dit brengt de Onderzoekscommissie tot een algemene afsluitende aanbeveling. Het bestuur van de Stichting Beheer en Toezicht heeft als belangrijkste taak de nieuwe organisatie op rolletjes te laten lopen. Het bestuur heeft de mogelijkheden hiervoor de best denkbare deskundigen op velerlei terrein te vragen hierbij van dienst te zijn. Het bestuur zal zich over de uitvoering van zijn taken verantwoorden in zijn jaarrekening en jaarverslag. De Onderzoekscommissie heeft in haar tussenadvies een jaarlijkse (externe) evaluatie aanbevolen. Dit voorstel lijkt in de rapportage van de coördinatiecommissie onder leiding van de heer Bandell geen plek te hebben gekregen. Terecht is in de naamgeving van de nieuwe stichting het begrip 'toezicht' opgenomen. Om deze toezichtrol inhoud en vorm te geven raadt de Onderzoekscommissie aan om het bestuur van de Stichting te laten bijstaan door een raad van toezicht, waarvan in ieder geval een vertegenwoordiger van de overkoepelende lotgenotengroepen deel uitmaakt. De raad van toezicht heeft tot taak de in de begroting opgenomen doelstellingen te beoordelen aan de hand van de in het jaarverslag opgenomen uitkomsten en resultaten. Daarnaast zou de raad van toezicht belast moeten worden met de jaarlijkse evaluatie, liefst met externe ondersteuning. Jaarverslag en jaarlijkse evaluatie liggen immers in elkaars verlengde.

Deetman-Mis-DIK-druk 29-11-11 15:06 Pagina 487

1 Onafhankelijkheid en zelfstandigheid

De Onderzoekscommissie zal in haar reacties op de voortgangsberichten medio 2012 en begin 2017 de mate van onafhankelijk en zelfstandig functioneren van de nieuwe organisatie beoordelen.

2 Proces van erkennen, verwerken en afdoen

De Onderzoekscommissie hecht grote betekenis aan het functioneren van de nieuwe organisatie bij het erkennen, het verwerken en het hopelijk goed afsluiten van wat voor zo velen een ingrijpende ervaring was die vaak zo lang belastend is geweest. In deze zin stelt de Onderzoekscommissie voor om in de naam van de nieuwe Stichting het woord 'afdoening' op te nemen: Stichting Beheer, Toezicht en Afdoening inzake Seksueel Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland. Deze toevoeging betekent niet dat bijvoorbeeld van doorverwijzing naar het Openbaar Ministerie (of de politie) wordt afgezien. Integendeel, maar het Meldpunt moet de ambitie hebben dat melders en klagers op een zodanige wijze worden geholpen en begeleid dat hun ervaringen met misbruik worden erkend en hun genoegdoening wordt gegeven.

3 Evaluatie en toezicht

De Onderzoekscommissie herhaalt haar eerdere aanbeveling om het functioneren van de nieuwe organisatie jaarlijks te evalueren. Zij vult deze aanbeveling aan met het voorstel om een raad van toezicht hiermee te belasten, bij voorkeur met externe ondersteuning. Voor deze raad wordt ook een vertegenwoordiger van de koepel van lotgenotengroepen uitgenodigd.

4 Bewegwijzering

De Onderzoekscommissie constateert dat de vele aandacht voor het probleem van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk zich ook heeft vertaald in een groot aantal instanties en commissies. Hierdoor is het zicht van de melder waar zijn melding het best kan terechtgekomen enigszins vertroebeld. De Onderzoekscommissie beveelt aan op de websites van de Bisschoppenconferentie, van de KNR, van de bisdommen en van de ordes en congregaties die in dit opzicht zijn aangesproken duidelijke verwijzingen op te nemen.

5 Meldingen en klachten

Voor melders is het onderscheid tussen 'meldingen' en 'klachten' niet altijd zo duidelijk en vanzelfsprekend. Bij de verwerking van meldingen raadt de Onderzoekscommissie aan om in beginsel geen onderscheid te maken en elke

melding te beschouwen als een klacht. De route naar de indiening van een klaagschrift is lang en is gefaseerd. Na elke fase kan met de melder worden overlegd of en zo ja wanneer de melder met een juridisch adviseur aan de opstelling van een klaagschrift wil beginnen. Om de inzet van juridisch adviseurs doelmatiger te laten verlopen is het raadzaam klachten over dezelfde pleger en klachten over dezelfde instelling in handen te stellen van een en dezelfde juridisch adviseur.

6 Organisatorische verbeteringen

De Onderzoekscommissie stelt voor om het Platform te voorzien van een heldere taak- en rolomschrijving. Hiernaast vraagt de Onderzoekscommissie taak en plaats van de vertrouwenspersonen in de nieuwe organisatie helder te omschrijven. Ten slotte beveelt de Onderzoekscommissie aan dat de Stichting zich niet alleen in financiële documenten (jaarrekening en begroting) verantwoordt, maar ook een openbaar jaarverslag publiceert.

7.5.2. De klachtenprocedure

Van een juridische procedure naar een klachtenprocedure

De Onderzoekscommissie heeft de klachtenprocedure bij Hulp & Recht in haar oorspronkelijke tussenadvies vergeleken met klachtenprocedures bij het onderwijs, bij zorginstellingen en bij de politie. Twee verschillen vallen op in vergelijking met de klachtenprocedure over seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk. In de eerste plaats is sprake van een sterk juridisch geformuleerde procedure met begrippen als 'klaagschrift', 'verweerschrift', 'aangeklaagde' en 'gegrond' alsmede 'ongegrond'. In zijn gesprek met de Onderzoekscommissie heeft de nieuwe voorzitter van de Klachtencommissie, mr. G.A.M. Stevens, op het volgende gewezen:

> 'Het eerste dat de heer Stevens overigens afgeschaft wil zien is het dictum "ongegrond", want het is vreselijk voor mensen omdat zij daarin lezen dat het niet waar is wat je beweerd hebt. In een aantal klachten dat in het verleden ongegrond is verklaard, is overwogen dat ze opnieuw worden bekeken als later blijkt dat dezelfde aangeklaagde opnieuw in het systeem voorkomt. Die klachten worden er dan uitgehaald. Op de vraag van de heer Kreemers wat er voor "ongegrond" in de plaats is gekomen, luidt het antwoord dat men het daar nog niet helemaal over eens is. Wat de heer Stevens betreft is het woord niet acceptabel en moet dat "ongegrond" gewoon weg. Het is op zich en juridisch gezien waar dat een klacht gegrond of ongegrond is, maar je kunt het ook anders formuleren. De heer Kalbfleisch bevestigt dat uit gesprekken met slachtoffers duidelijk is geworden, dat degenen onder hen die bij Hulp & Recht zijn geweest en daar nul op het rekest hebben gekregen

de taal waarin het geschreven was zo kil en afstandelijk vonden dat het diepe wonden heeft geslagen.'[161]

Commissie van Bezwaar

Het tweede verschil betreft de regeling voor bezwaar tegen de in eerste instantie gedane uitspraak in de klachtenprocedure. Zowel in het onderwijs, als bij de politie is een hogere beroepsinstantie aanwezig. Voor de politie is dat de Nationale ombudsman. Voor de zorginstellingen is een wetsontwerp ingediend om een geschillencommissie als hogere beroepsinstantie te laten fungeren. Bij de klachtenprocedure voor seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk is dat de bisschop of hogere overste die in eerste instantie naar de mening van klager niet afdoende heeft gereageerd op de uitspraak van de Klachtencommissie. Hij is daarmee rechter in eigen zaak. Aan deze constructie komt in de nieuwe opzet een verbetering door de instelling van een Commissie van Bezwaar, die bestaat uit leden van de Klachtencommissie die niet bij de eerdere uitspraak betrokken zijn geweest. Ten opzichte van de eerdere, recente situatie waarin de desbetreffende bisschop of hogere overste over het bezwaar besliste is de Commissie van Bezwaar een verbetering gelet op de belangen van de klagers, maar het is een vorm van intern appel en geen beroepsinstantie, zoals in andere klachtenprocedures bestaat.

De Onderzoekscommissie raadt mede hierom aan om de regelgeving voor deze Commissie van Bezwaar de nodige aandacht te geven en – zodra vastgesteld – te bezien welke in het ongelijk gestelde klagers alsnog voor een behandeling van hun bezwaar in aanmerking komen. De Onderzoekscommissie zal de klachtencommissie vertrouwelijk informeren over uitspraken van de toenmalige BAC die niet zijn opgevolgd door de desbetreffende kerkelijke autoriteit en/of waarvan later in het onderzoek van de Onderzoekscommissie is gebleken dat schriftelijke gegevens niet zijn betrokken bij de vaststelling van de uitspraken. In de nieuwe procedure voor de Klachtencommissie worden bezwaartermijnen genoemd die in deze gevallen reeds (lang) zijn overschreden.

(Steun)bewijs

In hun gesprek met de Onderzoekscommissie hebben vertegenwoordigers van de koepelorganisatie van lotgenotengroepen, KLOKK, gevraagd naar de bruik- en beschikbaarheid van met name het archiefonderzoek en de database van meldingen van de Onderzoekscommissie bij de behandeling van klachtenprocedures.[162] Deze vraag kwam voor de Onderzoekscommissie niet onverwacht. Gaande het archiefonderzoek van de Onderzoekscommissie kwam deze vraag ook op. Eerder had de Onderzoekscommissie in het belang van haar onderzoek en daarmee ook in het belang van de desbetreffende melders

contacten gelegd met slachtoffers van een en dezelfde pleger of binnen een en dezelfde instelling.

Het achterhalen van de precieze feiten van het misbruik dat zich vaak veertig of vijftig jaar geleden heeft voorgedaan is een uitermate lastige kwestie. Van het misbruik zijn meestal geen getuigen, wat zich precies heeft voorgedaan is vaak niet meer vast te stellen. Het geheugen laat steken vallen. In het tussenadvies van 9 december 2010 heeft de Onderzoekscommissie erop gewezen dat Hulp & Recht met inachtneming van de bepalingen van de Wet Bescherming Persoonsgegevens een schat aan informatie heeft verzameld die niet verloren mag gaan.[163]

Datzelfde geldt inmiddels ook voor de Onderzoekscommissie. In dit verband wijst de Onderzoekscommissie op een verzoek van de nieuwe voorzitter van de Klachtencommissie, de heer Stevens. Deze heeft de Onderzoekscommissie erop gewezen dat op verschillende plekken gegevens voorhanden zijn die voor klagers van groot belang kunnen zijn 'als (steun)bewijs in de door hen aangespannen procedure. Het gaat hier in de eerste plaats natuurlijk om de eigen wetenschap van klager, maar ook om het intussen bij de slachtoffergroepen aanwezige materiaal, de wetenschap en (archief)gegevens bij de bisdommen en ordes of congregaties, de gegevens bij het Meldpunt en de Klachtencommissie uit het register van de meldingen en klachten – en daar gaat het nu met name om – de gegevens uit het archiefonderzoek dat uw Commissie heeft doen verrichten'.[164]

Dit is voor de voorzitter van de Klachtencommissie aanleiding om de Onderzoekscommissie te verzoeken

> 'in overweging te nemen de klachtencommissie inzage te verlenen in het bij uw commissie beschikbare materiaal. Ik denk daarbij niet aan een onbegrensde en onvoorwaardelijke beschikbaarstelling, maar bij voorbeeld aan de beantwoording van door de klachtencommissie (of een door haar benoemde onderzoeker) concreet geformuleerde vragen ten aanzien van feiten die voor een bepaalde klager van betekenis kunnen zijn in een aanhangige klachtbehandeling. Ik begrijp dat er ook dan nog haken en ogen aan kunnen zitten, maar ik zou daarover graag met u van gedachten willen wisselen. Te meer nu de tijd gaat dringen, aangezien aannemelijk is dat uw commissie over enige tijd haar werkzaamheden zal beëindigen, en het de vraag is wie dan kan beslissen over de toegang tot de gegevens.'

Aan dit verzoek wil de Onderzoekscommissie om voor de hand liggende redenen voldoen, maar zij wil deze medewerking alleen verlenen als zij de vertrouwelijkheid van de aan haar door melders gedane mededelingen kan garanderen. Dit betekent dat de Onderzoekscommissie graag haar medewerking wil toezeggen, maar waarborgen wil inbouwen om de privacy van de melders vol-

ledig te beschermen. Het is de bedoeling om het archief van de Onderzoekscommissie onder te brengen bij het Nationaal Archief.

Verschillende delen van het archief van de Onderzoekscommissie zullen onder de gebruikelijke voorwaarden toegankelijk zijn voor wetenschappelijk onderzoek. Het hele archief, dus ook delen die niet onder de gebruikelijke voorwaarden toegankelijk zijn voor derden, zal worden beheerd door een beheerscommissie waarin oud-leden en oud-medewerkers van de Onderzoekscommissie zitting hebben. Zij beslissen over inzage in de inventarisnummers van dit archief en over de voorwaarden waaronder inzage wordt toegestaan, maar zij kunnen ook de rol vervullen van de door de voorzitter van de Klachtencommissie genoemde onderzoeker. Hiermee komt de Onderzoekscommissie dus ook tegemoet aan de vraag van de KLOKK naar de bruikbaarheid en beschikbaarheid van met name het archiefonderzoek en de database van meldingen van de Onderzoekscommissie bij de behandeling van de klachtprocedures. Het door de Onderzoekscommissie verzamelde materiaal is onder voorwaarden bruikbaar en beschikbaar.

De Onderzoekscommissie zal met de voorzitter van de Klachtencommissie praktische afspraken maken over zo'n door hem te initiëren feitenonderzoek en over de medewerking van de hiervoor genoemde beheerders van het archief van de Onderzoekscommissie. Vragen die in het kader van een feitenonderzoek worden gesteld zullen met 'ja' dan wel 'neen' worden beantwoord. Feitelijke gegevens die in vertrouwelijkheid aan de Onderzoekscommissie zijn toevertrouwd blijven dus vertrouwelijk. Deze afspraken zullen worden gepubliceerd.

De afhandeling van klachten

Naar de stand van 10 oktober 2011 waren bij Hulp & Recht 2016 meldingen binnengekomen. Onder deze meldingen zijn 565 klachten van 478 klagers. De procedure voor de behandeling van deze klachten komt inmiddels op gang. Vanaf 1 september is het aantal zittingsdagen verdubbeld en de Klachtencommissie kan maandelijks maximaal 32 klachten behandelen en tot een uitspraak komen. Het is dus denkbaar dat binnen zestien tot achttien maanden alle nu ingediende klachten kunnen worden behandeld. De behandeling van klachten dient niet alleen zorgvuldig, maar ook met tempo te worden gedaan. Anders blijft voor de klagers de onzekerheid over de door hen aangespannen procedure bestaan. In de volgende paragraaf wordt op een mogelijkheid gewezen om met behoud van zorgvuldigheid de belasting van de Klachtencommissie te verlichten.

Van 191 klagers zijn klaagschriften ontvangen. In 53 klachtdossiers is aan dit klaagschrift een verweerschrift toegevoegd. De Onderzoekscommissie spreekt in dit verband als het gaat om klachten waarbij overleden plegers betrokken zijn liever over een 'inhoudelijke reactie'.[165]

In 2011 heeft de Klachtencommissie in 87 klachtbehandelingen een uitspraak gedaan (stand 10 oktober 2011). Tien klachten werden niet ontvankelijk verklaard en in twee procedures kwamen klagers en aangeklaagden een schikking overeen.

In deze 87 procedures is in 43 gevallen een uitspraak gedaan in het voordeel van de klager, in 32 gevallen is de klacht niet gehonoreerd.

Tabel 7.4.2. Afhandeling van de klachten

PERIODE	Gegrond	ongegrond	niet-ontvankelijk	schikking	totaal
1995-2009	59 (42%)	66 (47%)	16	1	142
2010-2011	43 (49%)	32 (37%)	10	2	87

De klachtenprocedure en de mogelijkheid van mediation

Eind 2010 voerde de Onderzoekscommissie een gesprek met pater H. Spronck, op dat moment delegaat van de salesianen van Don Bosco. Onder de melders van seksueel misbruik, verenigd in de Jongens van Don Rua, bestond wantrouwen tegen de behandeling van hun klachten bij Hulp & Recht. De leiding van de salesianen in Nederland werd een gebrek aan bereidheid om met hen in gesprek te gaan verweten. De Onderzoekscommissie heeft pater Spronck geadviseerd om een dialoog met de slachtoffers op gang te brengen.[166] Dit advies heeft pater Spronck opgevolgd en hij is in overleg getreden met de Jongens van Don Rua.

Vanaf april vorig jaar is op initiatief van de leiding van de salesianen besloten een proces van mediation te beginnen onder professionele begeleiding en onder strikte afspraken. Daarbij lossen slachtoffer en beschuldigde samen het conflict op met behulp van een onafhankelijke begeleider, de mediator. Uitgangspunten bij mediation zijn vertrouwelijkheid en vrijwilligheid. Beide partijen dienen actief mee te werken en bereid te zijn samen tot een oplossing te komen. Voor het slachtoffer gaat het bij deze bereidheid om heelmaking en leedverwerking, in ieder geval leedverzachting. Voor de beschuldigde die in veel gevallen niet meer leeft en daarom vertegenwoordigd wordt door de orde, congregatie of het bisdom gaat het om erkenning van morele verantwoordelijkheid. Om begripsverwarring met andere vormen van mediation te voorkomen is het wellicht beter te spreken over herstelbemiddeling.

De Onderzoekscommissie heeft er tijdens gesprekken met bisschoppen en met hoge oversten op gewezen dat waar de verantwoordelijken binnen de Rooms-Katholieke Kerk over het algemeen tevreden zijn over de gesprekken die zij met slachtoffers voeren, slachtoffers aangeven niet tevreden te zijn. Daarom is in de gesprekken met de verantwoordelijken geadviseerd om de

hoogste prioriteit te geven aan de belangen van de slachtoffers, zoals naar het voorbeeld van de salesianen die in contact zijn getreden met de slachtoffergroep van het internaat Don Rua in 's-Heerenberg. Volgens de salesianen is mediation of herstelbemiddeling effectiever en moet een gang naar de rechter als uiterste oplossing worden gezien. De Jongens van Don Rua hebben geen of te weinig vertrouwen in de klachtenprocedure van Hulp & Recht.

Hoewel mediation tot de mogelijkheden hoort van de in 2007 herziene procedure van het toenmalige Hulp & Recht, wordt hieraan weinig uitvoering gegeven. De bruikbaarheid van mediation wordt onderzocht door de nieuwe organisatie, zo vermeldt de rapportage 'Wielen verwisselen onder een rijdende trein': 'De eerste bevindingen van mediation, zoals met name toegepast door de slachtoffergroep Jongens van Don Rua en de congregatie van de salesianen van Don Bosco zijn leerzaam.' In de Klachtencommissie van het Meldpunt Seksueel Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk is expertise op dit gebied vertegenwoordigd.

Mediation is erop gericht een optimale oplossing van het conflict tussen beide partijen te vinden met voldoende ruimte voor niet-juridische (dit wil zeggen relationele en emotionele) aspecten. In de mediation is een gesprek tussen slachtoffer en pleger (of na diens overlijden de leiding van de desbetreffende organisatie) voorzien waarin aangeklaagde en slachtoffer op gelijk niveau staan. De aangeklaagde heeft de gelegenheid te zien wat de uitwerking was van het misbruik op het slachtoffer.

Deze vorm van bemiddeling kan een uitweg bieden in situaties waarin sprake is van meerdere slachtoffers. Ook biedt mediation uitkomst voor individuen die tussen wal en schip dreigen terecht te komen: bijvoorbeeld in het geval er te weinig steunbewijs is voor een kans op een voor het slachtoffer gunstige uitspraak van de Klachtencommissie. De Onderzoekscommissie kent gevallen waarin de verantwoordelijken binnen een religieus instituut het misbruik aannemelijk achten, maar waarbij klachtrechtelijk te weinig bewijs bestaat om de klacht in de klachtenprocedure aannemelijk te maken.

In mei 2011 waren de mediationgesprekken inzake Don Rua in de eerste fase (waarin de mediators afzonderlijk spraken met de slachtoffers en met de aangeklaagden) afgerond. Bij de slachtoffers overheerste het gevoel dat ze voor het eerst in volle omvang hun verhaal hadden kunnen vertellen.

De gesprekken in de tweede fase tussen slachtoffers en aangeklaagden kenden een emotionele dimensie waarvan de Onderzoekscommissie in een aantal gesprekken een algemene indruk heeft gekregen. De derde fase is gericht op genoegdoening en deze fase is eind oktober 2011 afgerond met een bindend voorstel voor afdoening. Als dit voorstel door de partijen niet wordt aanvaard, volgt heroverweging door de mediators en een nieuw voorstel. Mocht ook dit nieuwe voorstel niet aanvaardbaar zijn, dan leggen de mediators een bindend

voorstel voor. Waar deze voorstellen een financiële component hebben, is deze afgeleid van de door de commissie-Lindenbergh voorgestelde regeling. In relatief korte tijd hebben 23 leden van de Jongens van Don Rua het mediationproces doorlopen. De resultaten van de mediation worden vastgelegd in een zo geheten vaststellingsovereenkomst, zoals geregeld in 7:900-906 van het Burgerlijk Wetboek.

Verbeteringen in de klachtenprocedure

In de klachtenprocedure voor het onderwijs bestaat een meldingsplicht en voor het bevoegd gezag een aangifteplicht. Hoewel de klachtenprocedure wellicht niet de ideale plaats is om zo'n meldings- en aangifteplicht in kerkelijk verband vast te leggen doet de Onderzoekscommissie toch een aanbeveling van deze strekking.

De Onderzoekscommissie stelt voor dat de mogelijkheid wordt ingevoerd om de klachtenprocedure voor bepaalde tijd stil te leggen wanneer onderbreking naar het oordeel van de voorzitter van de Klachtencommissie essentieel is, bij voorbeeld in het kader van hulpverlening of om partijen de gelegenheid te geven via mediation of herstelbemiddeling tot een oplossing te komen.

Alle adviezen van de Klachtencommissie en de wijze van afdoening door de bisschoppen en hogere oversten worden met terugwerkende kracht tot 1 januari 2011 geanonimiseerd gepubliceerd op de website. Dit geldt ook voor uitspraken van de Klachtencommissie vanaf 1 september 2011.

AANBEVELINGEN

1 De Onderzoekscommissie deelt de aanpak van de voorzitter van de Klachtencommissie om het nogal zwaar-juridisch karakter van de klachtenprocedure te ontdoen van jargon dat eerder in de rechtszaal dan in de nieuwe behuizing van de Klachtencommissie thuishoort. De Onderzoekscommissie wijst erop dat zo'n aanpassing van de terminologie uiteraard niet betekent dat klachten voortaan per definitie 'gegrond' zijn. De klacht moet aannemelijk zijn. De Onderzoekscommissie wil in dit opzicht geen onterechte verwachtingen wekken. Het onderscheid tussen 'gegrond' en 'ongegrond' zou kunnen worden vervangen door het onderscheid 'klacht krijgt vervolg, namelijk advies' en 'klacht krijgt geen vervolg'.

2 Nu de mogelijkheid van bezwaar en in feite van beroep in de nieuwe procedure is opgenomen, stelt de Onderzoekscommissie voor om voor bepaalde uitspraken de mogelijkheid van een nieuwe procedure bij de commissie van bezwaar te bieden, ook al zijn de bezwaartermijnen verstreken. Het gaat hier om uitspraken die indertijd niet zijn opgevolgd door de desbetreffende

bisschop of hogere overste en/of waarvan is gebleken dat niet alle nu beschikbare informatie bij de vaststelling van de uitspraak is betrokken.

3 De Onderzoekscommissie stelt voor dat de in haar eigen archief voorhanden zijnde informatie als (steun)bewijs kan worden gebruikt met strikte inachtneming van de waarborging van vertrouwelijk aan de Onderzoekscommissie toevertrouwde informatie.

4 De Onderzoekscommissie stelt voor dat bisschoppen en hogere oversten mediation als een van de mogelijkheden gebruiken om de klachten over seksueel misbruik van minderjarigen op een voor alle betrokkenen bevredigende wijze te behandelen. De Onderzoekscommissie stelt voor dat de voorzitter van de Klachtencommissie de klachtenprocedure onderbreekt om partijen de gelegenheid te geven via mediation tot een oplossing te komen. Mocht deze poging tot mediation niet slagen, dan kan de klachtenprocedure worden voortgezet.

5 De Onderzoekscommissie stelt voor de klachtenprocedure stil te leggen wanneer onderbreking naar het oordeel van de voorzitter van de Klachtencommissie essentieel is, bijvoorbeeld in het kader van hulpverlening.

6 De Onderzoekscommissie stelt voor een meldingsplicht in te voeren en voor bestuurlijk verantwoordelijken een aangifteplicht.

7.5.3. *Van hulpverlening naar genoegdoening*

Samenwerking bij hulpverlening

De Onderzoekscommissie is veelvuldig geconfronteerd met vragen van slachtoffers over hulpverlening. Deze vragen varieerden van de behoefte om het hart te luchten in een gesprek of om contact met lotgenoten, tot de vraag naar juridisch advies of psychologische begeleiding. Hoewel deze vragen divers van aard waren, hadden ze één gemeenschappelijke deler: voor veel slachtoffers bleek het onduidelijk waar zij terechtkunnen met hun hulpvraag of duurt het te lang voordat passende hulp wordt geboden. Het gelijktijdig bestaan van verschillende commissies (deze Onderzoekscommissie, de commissie-Samson, de coördinatiecommissie-Bandell, de commissie-Lindenbergh), leidde niet tot verheldering van die onduidelijkheid. Ook de wijzigingen in de organisatie van het toenmalige Hulp& Recht en de wijze waarop daarover door deze instelling is gecommuniceerd naar slachtoffers hebben bij een aantal van hen geleid tot onzekerheid en onduidelijkheid over het verloop van de klachtenprocedure en de hulpverlening.

De problematiek inzake de hulpverlening zoals deze door slachtoffers is aangekaart bij de Onderzoekscommissie is in de eerste plaats van organisatorische aard.

De Onderzoekscommissie doet een voorstel om de organisatorische problematiek inzake de hulpverlening aan slachtoffers van seksueel misbruik naar behoren op te lossen. Hierbij sluit de Onderzoekscommissie aan bij initiatieven die reeds in gang zijn gezet door Slachtofferhulp Nederland, Stichting Arq en MOVISIE om te komen tot een netwerk van ondersteuning en hulpverlening aan slachtoffers van seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk en de jeugd- of pleegzorg.[167] De Onderzoekscommissie heeft de KLOKK gevraagd om haar ideeën als koepel van lotgenotenorganisaties in een notitie voor de Onderzoekscommissie uit te werken. De Onderzoekscommissie heeft bij de opstelling van deze rapportage dankbaar gebruikgemaakt van de notitie.

De Onderzoekscommissie hanteert bij haar advies twee voorwaarden:

1 De Onderzoekscommissie pleit ervoor om de aanpak van de organisatorische problematiek van de hulpverlening niet toe te spitsen op een specifieke groep slachtoffers, zoals gerelateerd aan het onderzoek van de Onderzoekscommissie of van de commissie-Samson. Seksueel misbruik is niet louter voorbehouden aan een selectie van specifieke instellingen, organisaties of plegers.
   Een generieke aanpak kan bijdragen aan de verbetering en overzichtelijkheid van de landelijke infrastructuur van de hulpverlening en van de onderlinge samenhang tussen hulpverlenende actoren. Het vergroot de kans op verbreding en verdieping van kennis en ervaring inzake de hulpverlening aan slachtoffers. Daarmee wordt ook de kans vergroot op verbetering van de aansluiting tussen de hulpvraag en het hulpaanbod.[168]
2 Belangrijke actoren moeten financiële en morele steun krijgen. De Onderzoekscommissie onderstreept het belang van lotgenotenorganisaties als integraal onderdeel van de keten van hulpverlening. Om die rol te kunnen vervullen dienen deze organisaties in hun bestaan te kunnen voorzien en dienen zij door de andere ketenpartners als volwaardige partner te worden beschouwd.

Dit leidt tot het volgende advies:

De Onderzoekscommissie adviseert de inrichting van een herkenbaar, zichtbaar en toegankelijk meldpunt dat fungeert als loket (nuldelijnszorg) voor slachtoffers van seksueel misbruik. Van hieruit moeten slachtoffers aan de hand van een door alle bij het meldpunt betrokken partijen vastgesteld protocol worden doorverwezen naar passende hulpverlening of naar contact

met lotgenoten. Het meldpunt dient aan te sluiten bij de bestaande landelijke infrastructuur van de geestelijke gezondheidszorg in Nederland.

Het meldpunt heeft drie taken:

1 Intake
Tijdens de intake wordt de hulpvraag van de melder geïnventariseerd door een daartoe deskundige. Daarnaast wordt de melding geregistreerd in een cliëntregistratiesysteem tenzij de melder daartegen bezwaar maakt.

2 Doorverwijzing
Op basis van de intake wordt de melder door de deskundige doorverwezen naar passende hulpverlening zoals die wordt geboden binnen de bestaande landelijke infrastructuur in de geestelijke gezondheidszorg en/of naar contact met lotgenoten via de lotgenotenorganisatie KLOKK en/of naar de klachtenprocedure van het Meldpunt.

3 Monitor
Indien dit door de melder en de deskundige gewenst of noodzakelijk wordt geacht, kan de deskundige optreden als zaakbegeleider. Dit betekent dat de voortgang van de hulpverlening of klachtenprocedure door de deskundige wordt gemonitord en de melder wordt ondersteund bijvoorbeeld bij administratieve zaken rondom de hulpverlening.

De Onderzoekscommissie adviseert het meldpunt te beleggen bij drie organisaties, zijnde Slachtofferhulp Nederland, het Meldpunt en de KLOKK. Deze organisaties vervullen reeds een loketfunctie maar functioneren daarin op dit moment nog losstaand van elkaar. Het advies van de Onderzoekscommissie richt zich dan ook op intensivering van de onderlinge samenwerking en afstemming en uniformering van de werkwijze. Dit betekent bijvoorbeeld dat de medewerkers van het Meldpunt en van de KLOKK op eenzelfde wijze worden opgeleid ten behoeve van de intake en doorverwijzing van slachtoffers als de medewerkers van Slachtofferhulp Nederland.

De drie loketten vormen samen het meldpunt en vervullen in beginsel dezelfde functie aan de hand van een onderling overeengekomen protocol. Zij onderscheiden zich van elkaar doordat het accent van het Meldpunt ligt bij de hulpverlening – ook aan hen die melden dat ze als meerderjarigen zijn misbruikt – in de Rooms-Katholieke Kerk en deze instelling tevens fungeert als de entree voor de klachtenprocedure. Bij de KLOKK ligt het accent op lotgenotencontact.

De drie loketten functioneren in nauwe samenwerking met elkaar ten behoeve van een doeltreffende en uniforme wijze van doorgeleiding naar passende hulpverlening en voor de opbouw van kennis en expertise. Dit betekent dat periodiek overleg plaatsvindt. Voor de uitwisseling van relevante informa-

tie ten behoeve van doorverwijzing, in het kader van klachtenprocedures en ter ondersteuning van de monitoring, wordt door de drie loketten gebruik gemaakt van een cliëntregistratiesysteem, met inachtneming van privacyregels.

Daarnaast onderhouden de drie loketten intensief contact met aanbieders van eerste en tweede lijn geestelijke gezondheidszorg in Nederland. Dit betekent dat ook hier periodiek overleg plaatsvindt. Initiatieven hiervoor vinden reeds plaats door de veldpartijen.[169] De Onderzoekscommissie tekent hierbij wel aan dat in de tweedelijnszorg veel instellingen overgaan op zorgcircuits die op klachten zijn gericht (angst, depressie), dat er protocollair wordt behandeld en dat de zorg niet op specifieke ervaringen is gericht.

Vanaf 1 januari 2012 geldt voor behandelingen in de eerstelijns- en tweedelijnszorg een eigen bijdrage die kan oplopen tot 425 euro. De Onderzoekscommissie beveelt aan om deze eigen bijdrage te laten vergoeden door de Rooms-Katholieke Kerk.

Om het voortbestaan van het meldpunt te garanderen en ervoor te zorgen dat het structureel ingebed wordt binnen de bestaande infrastructuur van de geestelijke gezondheidszorg acht de Onderzoekscommissie het noodzakelijk dat de drie loketten voor de uitoefening van de hiervoor genoemde drie taken financieel worden ondersteund door de rijksoverheid. De loketfunctie sluit aan bij de ambitie van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport om de hulpverlening en zorg aan slachtoffers van seksueel geweld te verbeteren.[170] Daartoe stellen de drie loketten jaarlijks een gezamenlijke begroting op, waarover zij ook verantwoording afleggen aan het ministerie. Het ligt vanwege de reeds bestaande financiële relatie tussen Slachtofferhulp Nederland en de rijksoverheid voor de hand dat Slachtofferhulp Nederland als budgethouder functioneert.

Genoegdoening

Specifiek voor de slachtoffers van seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk is het noodzakelijk dat uitvoering wordt gegeven aan het advies van de commissie-Lindenbergh inzake de 'Regeling voor het bieden van financiële compensatie aan slachtoffers van seksueel misbruik tijdens hun minderjarigheid waarbij daders behorende tot instellingen van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland betrokken waren'.

Belangrijke kenmerken van de Regeling zijn:

a. een financiële compensatie gerelateerd aan de ernst van het misbruik volgens een categorie-indeling met vaste of begrensde compensatiebedragen binnen vijf categorieën

b. vaststelling van het compensatiebedrag door een van de Rooms-Katholieke

Kerk onafhankelijke beslisinstantie in gevallen waarin het misbruik en de aard ervan reeds is vastgesteld

c. een korte procedure, in de meeste gevallen met vaststelling zonder nader onderzoek naar schadeomvang en causaal verband

d. verweermogelijkheden voor de betrokken Rooms-Katholieke Kerkinstelling alleen in geval van een categorie 5-procedure

e. geen beroep op verjaring onder de Regeling

f. geen beroep op ontbreken van aansprakelijkheid aan de zijde van de betrokken Rooms-Katholieke Kerkinstelling

g. collectieve financiële verantwoordelijkheid van Rooms-Katholieke Kerkinstellingen

h. betaling zonder voorwaarde van finale kwijting door slachtoffers

i. geen mogelijkheid van hoger beroep.

Er bestaan in de regeling vijf categorieën van financiële compensatie:

1 in geval van seksueel getinte handelingen of uitlatingen waardoor de lichamelijke of geestelijke integriteit werd geschonden, anders dan handelingen bedoeld in de hierna volgende categorieën: compensatie tot 5.000 euro;

2 in geval van betasting van intieme delen: compensatie van 7.500 euro;

3 in geval van een langere periode van betasting van intieme delen, afhankelijk van frequentie, zwaarte en bijkomende omstandigheden: compensatie tussen 10.000 euro en 20.000 euro;

4 in geval van eenmalige tot enkele malen verkrachting: compensatie van 25.000 euro;

5 in uitzonderlijke gevallen van seksueel misbruik of in gevallen bedoeld in categorieën 3 en 4 waarin de vermogensschade van de aanvrager door het seksueel misbruik substantieel is en het causaal verband tussen het seksueel misbruik en die schade niet aan gerede twijfel onderhevig is: compensatie tot een maximum van 100.000 euro.

Omdat deze regeling pas in werking kan treden wanneer door het slachtoffer een klachtenprocedure wordt gestart, acht de Onderzoekscommissie het noodzakelijk dat vanuit de Rooms-Katholieke Kerk ook financiële ondersteuning plaatsvindt naar slachtoffers die deze procedure niet wensen te starten, maar op andere wijze hun ervaringen willen verwerken, bijvoorbeeld door middel van mediation. De hoogte van de financiële ondersteuning kan worden bepaald door Compensatiecommissie, die tevens verantwoordelijk is voor het vaststellen van een compensatiebedrag volgens de categorie-indeling zoals voorgesteld door de commissie-Lindenbergh.

In het voorstel van de commissie-Lindenbergh is sprake van betaling door de Rooms-Katholieke Kerk zonder dat daarbij finale kwijting door slacht-

offers gegeven wordt. De door de commissie-Lindenbergh voorgestelde procedure is met het oog op een snelle afdoening van de problematiek eenvoudig en zeer overzichtelijk. Ze kent een lage bewijslast zowel ten aanzien van het feitelijk gebeurde als ten aanzien van de schade(vergoeding), maar een beroepsmogelijkheid ontbreekt. Het is om die reden, dat de Onderzoekscommissie betaling zonder finale kwijting ondersteunt.

Na de Onderzoekscommissie

De Onderzoekscommissie houdt op te bestaan op het moment dat haar eindrapportage wordt gepresenteerd. De problematiek van seksueel misbruik van minderjarigen binnen de Rooms-Katholieke Kerk is daarmee echter nog lang niet ten einde.

Het onderzoek is de eerste stap naar een aanpak van deze problematiek. De Onderzoekscommissie acht het van groot belang dat die ingeslagen weg daadkrachtig wordt voorgezet door de bisschoppen en hogere oversten. Dit betekent dat financiële compensatie alleen ontoereikend is. Dit is ook door de commissie-Lindenbergh in haar advies onderstreept.[171] Intensieve aandacht voor hulpverlening is nodig. Nog belangrijker zijn publieke erkenning, inleving en woorden die deze erkenning en inleving de welgemeende klank van spijt en excuus geven. Erkenning, inleving en woorden die de slachtoffers, hun partners en hun familie voldoening geven. Ook voor de vele rooms-katholieke ambtsdragers die zich niet schuldig hebben gemaakt aan seksueel misbruik van minderjarigen of aan betrokkenheid daarbij, is dit van belang.

De Onderzoekscommissie acht het daarom noodzakelijk dat door de kerkbestuurlijke verantwoordelijken onverkort en actief medewerking wordt verleend aan trajecten van hulpverlening en klachtenprocedures. Daarbij moet vooral ook gedacht worden aan trajecten van mediation of andersoortige gesprekken of contacten met slachtoffers, individueel en georganiseerd, waarin bemiddeling centraal staat. Leidend daarin is een empathische, begripvolle en open houding met erkenning van het slachtofferschap.

De Onderzoekscommissie benadrukt met klem dat deze erkenning niet per definitie gelijk gesteld moet worden aan een schuldbekentenis. Een defensieve of sterk juridische benadering van de problematiek, zoals soms terecht ervaren door slachtoffers, leidt tot verharding van het contact met slachtoffers en kan een averechts effect hebben op de hulpverlening.

Het contact met slachtoffers zal een langdurig proces zijn in een tijd waarin veel ordes en congregaties hun ledental zien verouderen en verminderen. Over enkele jaren zullen sommige religieuze instituten zo'n beperkte omvang hebben dat ze niet meer als aanspreekpunt kunnen fungeren. Het is daarom belangrijk dat binnen de Rooms-Katholieke Kerk een 'portefeuillehouder' wordt aangewezen die namens de Rooms-Katholieke Kerk voor lotgenoten-

groepen en individuen als aanspreekpunt kan dienen. Het ligt voor de hand om voor dit aanspreekpunt in goed overleg met de Konferentie Nederlandse Religieuzen te kiezen uit een van de huidige bisschoppen.

Een bijkomend voordeel van zo'n portefeuillehouder is dat deze ook als contactpersoon kan fungeren wanneer over zes maanden en over vijf jaar de Onderzoekscommissie zich zal uitspreken over de voortgang bij de uitvoering van haar aanbevelingen.

Communicatie is het sleutelwoord bij publieke erkenning en excuus en in contact met slachtoffers. Voor velen is de Rooms-Katholieke Kerk een instituut waarvan het gezicht wordt gevormd door een of enkele ambtsdragers.

Het onderscheid tussen bisdommen en congregaties en ordes en bijbehorende verantwoordelijkheden wordt hierbij niet gemaakt. Als gevolg hiervan is een uniforme, gezamenlijke en transparante wijze van communiceren vereist.

De Onderzoekscommissie adviseert hieraan per ommegaande uitvoering te geven, met daarbij begeleiding door externe deskundigen in het contact met slachtoffers en ten aanzien van transparante publieke communicatie.

AANBEVELINGEN

1 De Onderzoekscommissie adviseert de inrichting van een herkenbaar, zichtbaar en toegankelijk meldpunt dat fungeert als loket (nuldelijnszorg) voor slachtoffers van seksueel misbruik en waar doorverwijzing plaatsvindt naar passende hulpverlening of naar contact met lotgenoten. Het meldpunt dient aan te sluiten bij de bestaande landelijke infrastructuur van de geestelijke gezondheidszorg in Nederland.

2 Vanaf 1 januari 2012 geldt voor behandelingen in de eerstelijns- en tweedelijnszorg een eigen bijdrage die kan oplopen tot 425 euro. De Onderzoekscommissie beveelt aan om deze eigen bijdrage te laten vergoeden door de Rooms-Katholieke Kerk.

3 De Onderzoekscommissie beveelt aan de door de commissie-Lindenbergh voorgestelde regeling onverkort en onverwijld uit te voeren.

4 Ook stelt de Onderzoekscommissie voor om als voor mediation wordt gekozen de kosten van deze procedure voor rekening te laten komen van de desbetreffende orde, congregatie of bisdom.

5 In het voorstel van de commissie-Lindenbergh is sprake van betaling door de Rooms-Katholieke Kerk zonder dat daarbij finale kwijting door slacht-

offers gegeven wordt. De door de commissie-Lindenbergh voorgestelde procedure is met het oog op een snelle afdoening van de problematiek eenvoudig en zeer overzichtelijk. Bovendien is sprake van een lage bewijslast zowel ten aanzien van het feitelijk gebeurde als ten aanzien van de schade(vergoeding), maar een beroepsmogelijkheid ontbreekt. Het is om die reden dat de Onderzoekscommissie betaling zonder finale kwijting ondersteunt.

6 De Onderzoekscommissie wijst op het belang van een passende reactie op haar eindrapportage en deze reactie te gebruiken om erkenning van en inleving met de slachtoffers en hun naasten tot uitdrukking te brengen op een wijze die voldoening geeft aan iedereen die door het misbruik van minderjarigen geraakt is.

7 De Onderzoekscommissie beveelt aan om een portefeuillehouder aan te wijzen die als spreekpunt kan dienen voor lotgenotengroepen en individuen. Over enige tijd zullen verschillende religieuze instituten niet meer in staat zijn in dit opzicht de rol te vervullen die van hen wordt verwacht. De Onderzoekscommissie beveelt aan om in nauw overleg met de KNR een van de bisschoppen hiermee te belasten.

8 BEVINDINGEN EN AANBEVELINGEN

8.1 Vooraf

Op 7 mei 2010 zijn aan de Bisschoppenconferentie en de Konferentie Nederlandse Religieuzen tien vragen voorgelegd. Deze vragen zijn op 11 mei 2010 als onderdeel van een voorstel voor een onderzoeksopzet goedgekeurd. De Onderzoekscommissie sluit haar eindrapportage af met haar belangrijkste bevindingen, antwoorden op de vragen en aanbevelingen onder de voorbehouden elders in dit eindrapport gemaakt.

Alvorens dit te doen hecht de Onderzoekscommissie eraan te wijzen op een naar haar mening uiterst belangrijk uitgangspunt voor de beoordeling van de omvang van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk tussen 1945 en 2010. Uit het onderzoek is gebleken dat de omvang in percentages betrekkelijk gering is. In absolute aantallen gaat het om een serieus probleem: enige tienduizenden minderjarigen hebben te maken gehad met lichte, ernstige of zeer ernstige vormen van grensoverschrijdend seksueel gedrag. Vaak gaan slachtoffers al decennialang gebukt onder misbruikervaringen en hebben ze daarvoor bitter weinig gehoor gevonden. Dat gaat gepaard met problemen voor hen, hun naaste familie en omgeving, problemen die ook de komende tijd aandacht – soms zelfs professionele begeleiding – behoeven.

Het is volgens de Onderzoekscommissie overigens vanwege de complexiteit van risicofactoren onmogelijk om stellige uitspraken te doen over de 'psychische gevolgen van seksueel misbruik'. Dit komt omdat psychische klachten, zoals eerder opgemerkt, door veel meer factoren worden beïnvloed. Daarom laat zich niet eenvoudig vaststellen wat de oorzaak van bepaalde klachten is. Onderzoek naar de samenhang tussen seksueel misbruik en psychische symptomen is in methodologisch opzicht uiterst moeilijk. Met dit in het achterhoofd waagt de Onderzoekscommissie zich niet aan algemene uitspraken over de vraag of en in welke mate het seksueel misbruik dat wordt gerapporteerd verantwoordelijk is voor eventuele huidige en eerdere psychische problemen.

Maar ook waar een oorzakelijk verband tussen seksueel misbruik dat in het verleden zou hebben plaatsgevonden en latere psychische klachten niet of

moeilijk aan te tonen valt, bestaat er voor de Rooms-Katholieke Kerk een morele plicht om degenen serieus te nemen en bij te staan die zich met klachten melden die zij wijten aan ervaringen met seksueel misbruik waarbij plegers werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk betrokken waren. Deze morele plicht weegt des te zwaarder omdat het de Rooms-Katholieke Kerk is die zich publiekelijk als hoedster van waarden en normen op zedelijk gebied manifesteert. Gelijktijdig moet worden vastgesteld dat juist de schending van die waarden en normen door personen werkzaam in de Kerk bij velen – binnen en buiten de Kerk – een gevoel van ontreddering heeft veroorzaakt.

8.2 Omvang en aard van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk tussen 1945 en 2010

Het gegeven dat zoveel meldingen bij de Onderzoekscommissie zijn binnengekomen zegt niet genoeg om uitspraken te doen over de omvang en de aard van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. De Onderzoekscommissie heeft daarom andere wegen moeten zoeken om een wetenschappelijk onderbouwde schatting te geven van de omvang en van de aard van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. Zij heeft hiervoor gebruikgemaakt van een surveyonderzoek onder 34.234 Nederlanders van veertig jaar en ouder. Bij de interpretatie van de gegevens uit het surveyonderzoek hanteert de Onderzoekscommissie enige voorzichtigheid, omdat het om onderzoek gaat dat tot ver in het verleden terugkijkt, het geheugen feilbaar is en er verschillende opvattingen zijn over wat onder misbruik moet worden verstaan.

1. Seksueel misbruik van minderjarigen in Nederland

Uit dit met hulp van TNS NIPO uitgevoerde onderzoek blijkt dat één op de tien Nederlanders voor het achttiende jaar tegen zijn of haar zin seksueel is benaderd door een meerderjarig niet-familielid (9,7 procent uit een steekproef van 34.234 Nederlanders). Het percentage Nederlanders dat blijkens de survey daar mee te maken heeft gehad onder degenen die rooms-katholiek zijn opgevoed, is iets hoger dan onder degenen die niet rooms-katholiek zijn opgevoed.

Seksueel misbruik van minderjarigen komt dus op een schaal voor die groot is. Het betreft één op de tien Nederlanders van veertig jaar en ouder. Het gaat hier om seksueel misbruik in de ruime betekenis van het begrip: lichte, matige maar ook ernstige vormen van grensoverschrijdend gedrag jegens minderjarigen.

2. Seksueel misbruik van minderjarigen in instellingen
Ook is nagegaan hoe groot het risico was op ongewenste seksuele benadering van degenen die als kind in instellingen (internaten, kostscholen, seminaries, kindertehuizen) verbleven. Dat risico lag twee keer zo hoog als het landelijk gemiddelde. Er is wat dat betreft geen betekenisvol verschil tussen rooms-katholieke en andere instellingen.

3. Seksueel misbruik van minderjarigen door plegers werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk
Van de Nederlanders van 40 jaar en ouder heeft één op de honderd (0,9 procent) tot één op de driehonderd (0,3 procent) ervaring met ongewenste seksuele benadering voor het achttiende jaar door een pleger die werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk.

4. Beredeneerde schatting van de omvang van seksueel misbruik van minderjarigen door plegers werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk
Het aantal slachtoffers dat met het rooms-katholieke geloof is opgegroeid, een deel van hun jeugd heeft doorgebracht in een rooms-katholieke instelling en seksueel misbruik voor hun achttiende in de periode tussen 1945 en 1981 meldt door plegers die werkzaam waren binnen de Rooms-Katholieke Kerk, ligt ergens tussen de 10.000 en 20.000 personen. Dit is een schatting die voortvloeit uit een op verzoek van de Onderzoekscommissie door het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) uitgevoerde berekening. Het gaat hier om ervaringen die uiteenlopen van zeer licht tot ingrijpend.

Uitgaande van deze schatting en blijkens de aard van het misbruik dat wordt gerapporteerd kan het aantal slachtoffers van zeer ernstige vormen van seksueel misbruik in de genoemde periode geraamd worden op rond de duizend.

Het totaal aantal personen dat seksueel misbruik in de genoemde periode door plegers werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk meldt, bedraagt enige tienduizenden. Hierbij mag worden aangenomen dat enkele duizenden van hen ernstige misbruikervaringen hebben opgedaan.

5. Beeldvorming in media
Analyse van de spontane meldingen die bij de Onderzoekscommissie binnenkwamen leidt tot conclusies die in hoofdlijnen overeenkomen met het beeld dat in een aantal media is geschetst van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. Dat is niet verwonderlijk: de media hebben hun berichtgeving gebaseerd op wat door degenen die zich ook bij hen spontaan meldden, vertelden. Zij hebben voor zover bekend geen nader onafhankelijk onderzoek verricht. Het beeld dat werd geschetst is dat misbruik verwe-

ven is met de gesloten en hiërarchische cultuur van internaten, kostscholen, kleinseminaries, opvoedingstehuizen en andere instellingen van de Rooms-Katholieke Kerk. In dat beeld werden meer en minder ernstige vormen van misbruik bovendien doorgaans over één kam geschoren.

Tegen de achtergrond van het onderzoek dat met hulp van TNS NIPO is uitgevoerd moet dat beeld op belangrijke punten worden bijgesteld. Ten eerste is het beeld dat seksueel misbruik van minderjarigen een zaak is geweest die primair de Rooms-Katholieke Kerk raakt onjuist. Seksueel misbruik van minderjarigen komt breed voor in de Nederlandse samenleving. Ten tweede kan ook het beeld dat, waar zulk misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk voorkomt, het hoofdzakelijk binnen onderwijsinstellingen heeft plaatsgevonden, niet staande worden gehouden. Wel heeft zich rond onderwijsinstellingen een specifiek probleem voorgedaan. Zoals de Onderzoekscommissie eerder concludeerde is het risico dat een kind daar werd misbruikt aanzienlijk hoger dan er buiten. Maar dat geldt voor zulke instellingen in het algemeen en beperkt zich niet tot de instellingen met een rooms-katholieke signatuur. Ten slotte wijkt ook het beeld van de aard en ernst van het misbruik, dat ontstaat als louter wordt afgegaan op wat degenen die zich melden, af van de conclusies die op basis van het genoemde kunnen worden getrokken.

8.3 Bestuurlijke verantwoordelijkheid

De wijze waarop bestuurlijk verantwoordelijken zijn omgegaan met het seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk kent ernstige tekortkomingen. Deze tekortkomingen zijn aan het licht gekomen in gesprekken van de Onderzoekscommissie met bestuurlijk verantwoordelijken en uit het archiefonderzoek.

6. De gefragmenteerde bestuursstructuur van de Nederlandse Rooms-Katholieke Kerkprovincie

De Nederlandse kerkprovincie heeft sinds jaar en dag een gefragmenteerde bestuursstructuur. Deze structuur berust op autonomie als bestuurlijk beginsel voor de afzonderlijke bisdommen en voor ordes en congregaties. De bisschoppen zijn onafhankelijk van elkaar verantwoordelijk voor het beleid binnen het eigen bisdom en leggen daarover ook verantwoording af aan de Heilige Stoel, het internationale bestuursorgaan van de Rooms-Katholieke Kerk. Dat bestuurlijke taken overwegend door ambtsdragers van deze Kerk zijn vervuld, heeft bijgedragen aan een gesloten bestuurscultuur zonder afdoende toetsings- en correctiemogelijkheden. Deze bestuurscultuur heeft de gefragmenteerde bestuursstructuur versterkt, waardoor een slagvaardig en kracht-

dadig optreden in feite onmogelijk is gebleken. Dat is zeker het geval met betrekking tot het probleem van seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk.

Uit deze bevinding volgt een aanbeveling aan de bisschoppen en hogere oversten.

Aanbeveling A. Verantwoording in het openbaar

De Onderzoekscommissie wijst op het belang van eendrachtig handelen binnen de Rooms-Katholieke Kerk om nu en in de toekomst samen met de slachtoffers door erkenning, hulp, genoegdoening, nazorg bij te dragen aan herstel van het aangedane leed. Deze eendrachtige aanpak vraagt om een open communicatie tussen bisschoppen onderling, maar ook tussen hen en hogere oversten. Over de inspanningen om met slachtoffers en anderen laagdrempelig bij te dragen aan erkenning, hulp, genoegdoening en nazorg leggen bisschoppen en hogere oversten gezamenlijk in een jaarlijks verslag in het openbaar verantwoording af.

7. Bestuurlijke aandacht voor seksueel misbruik van minderjarigen

In tegenstelling tot het beeld dat nu gangbaar is, heeft het probleem van seksueel misbruik van minderjarigen in de geschiedenis van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland relatief veel aandacht van bestuurlijk verantwoordelijken gekregen. Hoewel seksueel misbruik als zodanig geen gangbare term was tot 2000, is het opvallend dat in archieven voor de periode tot het midden van de jaren vijftig betrekkelijk veel informatie te vinden is over grensoverschrijdend seksueel gedrag van priesters en religieuzen. Deze aandacht en openheid betreffen regelgeving en normering van gedrag, maar ook de beschrijving van casuïstiek. Voor deze periode kan dus zeker niet worden gesproken van onwetendheid op bestuurlijk niveau door een cultuur van zwijgzaamheid in de verschillende bisdommen, ordes en congregaties. Van vèr voor de jaren veertig tot het midden van de jaren vijftig was sprake van een opeenstapeling van gedragsregels die zich richtten op het zedelijk leven van de religieuzen. Daarnaast werd erover gesproken in menig bestuurlijk overleg.

Uit het archiefonderzoek naar kerkelijke en religieuze bestuursorganen blijkt dat na het midden van de jaren vijftig de relatief grote aandacht voor seksueel misbruik tamelijk abrupt stopt, een enkele uitzondering uit de late jaren vijftig en zestig daargelaten. Min of meer parallel daaraan verdwijnt het onderwerp (in zijn afgeleide vorm van discussie over hulpverlening aan de eigen priesters en broeders) van de bestuurlijke agenda van bisschoppen en hogere oversten. Dat laatste lijkt vooral te wijten aan de toenemende druk vanuit Rome. Aan het eind van de jaren tachtig en aan het begin van de jaren negentig komt het onderwerp weer terug op de agenda om na geruime tijd van advi-

sering en voorbereiding te leiden tot de oprichting van Hulp & Recht in 1995. Maar dan is het vóórkomen van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke al lang over het hoogtepunt heen.

Onder het voorzitterschap van kardinaal De Jong en zijn opvolger Alfrink was de problematiek van grensoverschrijdend seksueel gedrag van kerkelijk kader jegens minderjarigen bekend. Dat gold ook voor de ambtstermijnen van kardinaal Willebrands en kardinaal Simonis. De Bisschoppenconferentie heeft vanaf het eind van de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig te maken gehad met 'deze zeer ernstige problematiek'[1] en met informatie over meldingen bij Hulp & Recht.

8. Cultuur van zwijgzaamheid

Uit het voorgaande kan worden afgeleid dat van onwetendheid geen sprake is geweest. In rede kan niet staande worden gehouden dat in de Nederlandse Rooms-Katholieke Kerkprovincie geen kennis aanwezig was over seksueel misbruik van minderjarigen. Maar hierbij horen wel enkele kanttekeningen. Op spreken over seksueel misbruik van minderjarigen rustte tot het eind van de jaren tachtig in de hele Nederlandse samenleving een taboe. Binnen de gemeenschap van de Rooms-Katholieke Kerk gold bovendien de geslotenheid van de bestuurlijke structuur en cultuur. De vuile was werd – net als in andere organisaties in de Nederlandse samenleving – zorgvuldig binnengehouden. Wat over seksueel misbruik van minderjarigen werd besproken en opgetekend gebeurde met omfloerste bewoordingen. Binnen de katholieke geloofsgemeenschap werd tot de jaren zestig de noodzaak van saamhorigheid en eendracht gecultiveerd. Dat maakte ook gewone gelovigen vatbaar voor angst de naam van de hele geloofsgemeenschap te bezoedelen waardoor seksueel misbruik werd toegedekt en maatregelen uitbleven om verdere schandaalvorming te voorkomen.

Aangifte doen behoorde niet tot het bestuurlijke repertoire, noch van de bisschoppen, noch van de religieuze oversten. Dat werd aan de slachtoffers en hun ouders overgelaten, die – voor alle duidelijkheid – daar zeker niet toe werden aangemoedigd. De Onderzoekscommissie plaatst een kritische kanttekening bij de aarzelingen, soms de onwil van kerkelijke en religieuze bestuurders, om het Openbaar Ministerie op de hoogte te stellen. Er bestaat immers een wettelijke plicht om bij verkrachting dit ter kennis te brengen van het Openbaar Ministerie. De maatregelen die tegen plegers werden genomen hadden vooral het karakter van interne maatregelen: overplaatsen, met vervroegd emeritaat sturen of (tijdelijk) op non-actief stellen.

9. De kwestie van het celibaat

Het celibaat is een onderwerp dat van belang is omdat de vraag is gesteld of dit mogelijk een verklarende factor zou kunnen zijn in het vóórkomen van seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Dat het celibaat dé verklarende factor zou zijn voor de mate waarin binnen de Rooms-Katholieke Kerk seksueel misbruik vóórkomt – een gedachte die zowel in de media als in kerkelijke kring geuit is –, is een stelling waarvoor geen wetenschappelijke onderbouwing bestaat. Deze stelling zou impliceren dat seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk opmerkelijk meer vóórkomt dan in vergelijkbare andere contexten (niet-rooms-katholieke instellingen). Dat blijkt echter niet het geval te zijn als men afgaat op de resultaten uit het op verzoek van de Onderzoekscommissie door TNS NIPO uitgevoerde onderzoek.

Aan de andere kant mag, gelet op het door de Onderzoekscommissie uitgevoerde archiefonderzoek en de door haar gevoerde gesprekken, evenmin worden geconcludeerd dat er daarom geen verband bestaat. Het gaat hier om de binnen de Rooms-Katholieke Kerk geldende celibaatsverplichting, de juridische koppeling tussen het priesterambt en de verplichting tot een celibatair leven. Het is die verplichting, zo hebben deskundigen in de geestelijke gezondheidszorg onderstreept, die het kerkelijk kader kwetsbaar kan maken voor diverse vormen van grensoverschrijdend gedrag. De Onderzoekscommissie voegt hier nog aan toe dat velen die – vaak op twaalf- of dertienjarige leeftijd – zich geroepen voelden tot het priesterschap, toen niet hebben beseft wat de verplichting tot het celibaat voor hen persoonlijk inhield. Uit de casuïstiek maakt de Onderzoekscommissie op dat dit met name tot de jaren zestig in een aantal gevallen geleid heeft tot 'noodseksualiteit', waarbij na verloop van tijd uittreding en een huwelijk volgden. Het wordt dan ook niet voor onmogelijk gehouden dat, indien sprake zou zijn geweest van een vrijwillig celibaat, die problemen als waarvan sprake is in dit onderzoek zich niet of in mindere mate zouden hebben voorgedaan.

10. Seksualiteit in en uit de taboesfeer

Geplaatst tegen de historische en sociaal-culturele context van de periode vanaf 1945 tot nu valt de taboesfeer op waarin seksualiteit zich lange tijd, zowel binnen de Rooms-Katholieke Kerk als in andere delen van de Nederlandse samenleving, heeft bevonden. Voor de Rooms-Katholieke Kerk geldt dat nog steeds een forse spanning bestaat tussen het officiële denken over seksualiteit en algemeen geaccepteerde relatievormen tussen volwassenen. In gesprekken van de Onderzoekscommissie met de rectoren van de opleidingen in Rolduc en De Tiltenberg is de Onderzoekscommissie erop gewezen dat deze spanning risico's in zich draagt bij de uiteindelijke toelating van priesters. Of de gekozen combinatie van specifieke selectie-eisen en spirituele begeleiding

afdoende is moet worden betwijfeld. De primaire selectie-eis van het celibaat (want zonder dat geen wijding) vergt feitelijk een andersoortige vorming en begeleiding dan louter spiritueel.

De Onderzoekscommissie verbindt aan deze bevinding een aanbeveling.

Aanbeveling B. Toelating, opleiding, begeleiding en personeelsbeleid

De bisschoppen en hogere oversten worden opgeroepen de toelating, de opleiding en de begeleiding van hun priesters en geestelijken kritisch tegen het licht te houden, zoveel mogelijk te harmoniseren en het personeelsbeleid te verbeteren door professionalisering, meer onderlinge samenwerking of zelfs centralisatie.

11. Zorg en aandacht voor de pleger

Sinds de jaren dertig hebben kerkelijke en religieuze bestuurders in samenspraak met psychiaters kennis opgebouwd over wat zij konden en moesten doen met plegers van seksueel misbruik. Psychiaters vormden voor hen een klankbord en toetssteen. Inbreng vanuit de psychiatrie garandeerde dat eenzijdig religieus-morele interpretatiekaders verruimd werden met inzichten uit de psychopathologie. Die kaders sloten bovendien aan bij de algemene strafrechttoepassing in Nederland inzake zedendelinquentie. Daarin vervulden psychiaters veelal een scharnierfunctie, wanneer het ging om psychiatrische behandeling en trajecten voor resocialisatie van zedendelinquenten.

Psychiaters gaven veelal advies over werkvelden waar misbruikplegers veilig konden werken: niet met minderjarigen, wel onder toezicht en controle. Niettemin heeft het onderzoek uitgewezen dat aan zulke eisen soms slechts tijdelijk werd voldaan. Dit is toe te schrijven aan het ontbreken van een centraal 'personeelsbeleid'. Door de gefragmenteerde organisatorische structuur van de Rooms-Katholieke Kerk ontbrak en ontbreekt het zicht op de verdere carrière – en dus ook mogelijke recidive – van plegers.

Hulpverlening aan plegers van seksueel misbruik met het oog op hun resocialisatie verplaatste zich eind jaren zestig van rooms-katholieke psychiatrische ziekenhuizen naar het extramurale circuit van vrijgevestigde psychiaters en ook psychologen. Die werden ook ingeschakeld bij de al langer bestaande praktijk om priesterkandidaten en priesters met specifieke problemen te laten evalueren en beoordelen. Tegen deze praktijk was vanaf de tweede helft van de jaren vijftig kritiek aangetekend vanuit Rome, waar men de selectie van het eigen kader liever overliet aan de geestelijkheid zelf. Om die kritiek te pareren was het voor kerkelijke en religieuze bestuurders zaak om voor zulke evaluaties en beoordeling psychiaters en psychologen te kiezen die de toets van de kerkelijke kritiek konden doorstaan.

De Onderzoekscommissie verbindt aan deze bevinding een aanbeveling.

Aanbeveling c. Nader onderzoek naar rol van psychiatrie

Nader onderzoek is nodig om te verhelderen wat de criteria waren die aan deze meestal vrijgevestigde behandelaars werden gesteld. De Onderzoekscommissie stelt echter ook vast dat kerkelijke en religieuze bestuurders in deze situatie gedurende de jaren zeventig en tachtig ook een beroep deden op nieuwe, vaak door priesterordes en priestercongregaties gestichte centra voor bezinning en hulpverlening, zowel in als buiten Nederland. Of deze werkelijk toegerust waren voor de behandeling van plegers van seksueel misbruik met minderjarigen, mag worden betwijfeld.

12. Hulp aan en aandacht voor de slachtoffers

De aard van de onderzochte bronnen leent zich eigenlijk niet voor harde uitspraken over de vraag of plegers oog hadden voor wat zij kinderen aandeden. Als het gaat om oog voor de slachtoffers van misbruik aan de kant van de bestuurders, dan stelt de Onderzoekscommissie vast dat er vanaf de jaren negentig gesproken kan worden van een schoorvoetende beleidsmatige prioritering van de slachtoffers. Naar aanleiding van de meldingen van seksueel misbruik in de afgelopen jaren is het regelmatig tot een confrontatie gekomen tussen slachtoffer en pleger, of in het geval van overleden plegers, bestuurders. In de meeste gevallen is door de pleger spijt betuigd. Excuses en ook schadevergoedingen dateren over het algemeen van na 2000.

Vóór de jaren negentig is sprake van een gedifferentieerd beeld. De onderzoeksbevindingen ondersteunen de indruk van de Onderzoekscommissie dat het voorkomen van ruchtbaarheid of aangifte bij de politie en het beperken van reputatieschade steeds belangrijke motieven zijn geweest om in contact te treden met slachtoffers en te pogen met hen of hun vertegenwoordigers tot een vergelijk te komen. Uit het onderzoek blijkt dat kerkelijke en religieuze bestuurders daartoe nooit zelf het initiatief namen, maar dit doorgaans alleen deden als zij echt niet anders konden. Dat laatste was dan vaak het gevolg van klachten van ouders, geestelijken of andere betrokkenen – al dan niet onder dreiging van stappen richting politie en justitie. In enkele gevallen – zo blijkt uit de casuïstiek – werd de biecht gebruikt om slachtoffers tot zwijgen te manen.

De sociale positie en status van de klager waren van invloed op de reactie van deze bestuurders. Dat realiseerden minderjarige slachtoffers zich overigens ook, zo is de indruk van de Onderzoekscommissie.

Jeugdige slachtoffers die aan de bel trokken, werden niet altijd serieus genomen, zo blijkt uit meldingen aan de Onderzoekscommissie. Ze moesten er maar over zwijgen, kregen ze dan te horen. Van enige begeleiding van de slachtoffers was geen sprake. Ook kwam voor dat slachtoffers die misbruik aanhangig maakten, als 'medeplichtige' beschouwd werden, of als degene die

het misbruik had uitgelokt. Dat laatste veranderde overigens niet onder invloed van nieuwe pedagogische principes, die vanaf de jaren vijftig veld wonnen in het onderwijs en waarin kinderen en hun mogelijkheden meer centraal kwamen te staan.

Uit aanvragen tot ontslag van de geloften van religieuzen die zich schuldig hadden gemaakt aan seksueel misbruik, is gebleken dat biechtvaders van plegers van misbruik niet zelden druk op hen uitoefenden om uit te treden. Of dat was om meer slachtoffers te voorkomen of om het aanzien van de religieuze stand te beschermen, is uit dergelijke bronnen meestal niet op te maken. Bleef een klacht niet intern, maar werden hier andere instanties, in casu politie of justitie bij ingeschakeld, dan versterkte dat de positie van het slachtoffer geenszins.

De Onderzoekscommissie stelt vast dat kinderen in 24-uursinstellingen van onderwijs en opvoeding kwetsbaarder waren omdat zich daar op dagelijkse basis meer gelegenheid tot (het onopgemerkt blijven van) grensoverschrijdend gedrag voordeed. Dit hing zeker ook samen met de structurele afwezigheid van ouders. Ouders verkeerden bovendien in een achterstandspositie wanneer ze situaties in de context van internaten, tehuizen en gestichten moesten inschatten op basis van verhalen van hun kinderen. Als hun kind vertelde dat het seksueel was lastiggevallen, geïntimideerd of zelfs misbruikt, was die informatie voor hen lastig te wegen. Een dergelijke weging viel vaak uit in het voordeel van de volwassenen aan wie zij de opvoeding en het onderwijs aan hun kind hadden toevertrouwd en wier gezag zij niet wilden ondermijnen.

Op dagscholen was die afstand tussen de leefwereld van kinderen en hun ouders veel kleiner, omdat ouders dagelijks met hun kinderen te maken hadden en ook de situaties waar zij in of buiten school verkeerden meestal iets beter kenden. Klachten van ouders bij oversten of schoolbestuurders onder wie de plaatselijke pastoor, meestal de voorzitter van zo'n bestuur, leidden daar tot snelle reacties.

Door de meldingen heeft de Onderzoekscommissie aanzienlijk meer zicht gekregen in die klachten van slachtoffers waarin ouders of opvoeders nog niet waren betrokken. Gegevens hierover uit het archiefonderzoek laten vooral bestuurlijke afwegingen zien en verwijzingen naar gemaakte afspraken. Over enige nazorg voor het slachtoffer is in de archieven weinig gevonden. Die vormde klaarblijkelijk geen onderdeel van de afdoening.

13. Een gedifferentieerde, geen algemene conclusie

De Onderzoekscommissie heeft geen uitputtend onderzoek gedaan in alle afzonderlijke geledingen van de Rooms-Katholieke Kerkprovincie. Zij heeft voor dit onderzoek volstaan met twaalf uitgebreide studies, vijf beperktere en

vijf beperkte onderzoeken. Het gaat om de zeven bisdommen, de ordes van de franciscanen en jezuïeten en dertien congregaties.

De Onderzoekscommissie presenteert hieronder de bevindingen die betrekking hebben op één bisdom, één orde en drie congregaties. Deze bevindingen maken inzichtelijk wanneer nu precies sprake is van bestuurlijk tekortschieten in de betreffende organisaties en op welke niveaus en onderdelen (toezicht, maatregelen ter voorkoming, signalering, aanpak, correctie en aangifte, hulpverlening en nazorg) het in deze organisaties niet goed is gegaan.

In dit deel van het concluderende hoofdstuk geeft de Onderzoekscommissie ook enkele – voorlopige – bevindingen over fysiek geweld dat al dan niet in combinatie met seksueel misbruik is voorgekomen.

13a. Het bisdom Rotterdam: 1983-1993

In het bisdom Rotterdam werden in de jaren tachtig, tegen de adviezen van de toenmalige selectiecommissie in, mannen toegelaten tot de priesterwijding die daar niet voor geschikt werden geacht en van wie een aantal zich aan misbruik van minderjarigen heeft schuldig gemaakt. De Onderzoekscommissie is in haar onderzoek op vijf concrete gevallen gestuit.

Het is opmerkelijk dat op hun misdrijven en misdragingen geen enkele vorm van correctie of een voorzorgsmaatregel om herhaling te voorkomen is gevolgd. Naar buiten – onder andere in de richting van slachtoffers en hun familie – werd volgehouden dat strenge maatregelen waren getroffen, maar in werkelijkheid waren dit loze gebaren. De tamelijk luchtige wijze waarop de toenmalige bisschop, monseigneur Bär, reageerde op de (voorwaardelijke) strafrechtelijke veroordeling van een van deze priesters plaatst de Onderzoekscommissie voor raadsels.

Dit geval staat niet op zichzelf. Hiermee wordt de vraag opgeroepen of de toenmalige bisschop wel in staat was om zijn bestuurlijke verantwoordelijkheid waar te maken. De Onderzoekscommissie is geneigd die vraag ontkennend te beantwoorden. Onder monseigneur Bär als bisschop zijn afdoende maatregelen uitgebleven. Priesters die in het bisdom Rotterdam niet meer konden worden gehandhaafd werden in andere bisdommen tewerkgesteld, waarbij de risico's van dit doorschuiven schromelijk werden onderschat, wat koste kon gaan van de fysieke en mentale integriteit van minderjarigen die met zulke priesters in aanraking kwamen. Priesters tegen wie maatregelen werden uitgevaardigd, negeerden de aanpak van de bisschop. Met het vertrek van monseigneur Bär en de komst van een nieuwe bisschop hield deze situatie op te bestaan.

13b. Broeders van Amsterdam

Tot het bisdom Haarlem-Amsterdam hoort de (bisschoppelijke) congregatie

van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten, beter bekend onder de naam broeders van Amsterdam. Deze broedercongregatie hield zich bezig met het 'opvoeden en onderwijzen van arme en onverzorgde knapen'. Een van de tehuizen van de broeders was Harreveld in Lichtenvoorde. Daar deed zich in het midden van de jaren vijftig een 'crisis' voor die aanleiding was voor kardinaal Alfrink een visitatie in Harreveld te laten uitvoeren, dat tot het territorium van het aartsbisdom behoorde.

Harreveld stond in deze jaren bij de plaatsende instanties slecht bekend en deze instanties oefenden druk uit tot verbetering van kennis bij de broeders over opvoedingsprincipes, wat ook meer kennis over opgroeiende jongens en hun geestelijke en lichamelijke veranderingsprocessen, seksualiteit incluis, vergde. In 1956 werd duidelijk hoe ernstig de misstanden eigenlijk waren: seksueel misbruik waarbij broeders, pupillen en oud-pupillen betrokken waren, waarbij alcohol in het spel was en dat zich deels onder het oog van de plaatselijke bevolking in tuin en boerderij had afgespeeld. Dat deze situatie kon voortduren had alles te maken met het gegeven dat de plaatselijke overste zelf direct bij dit misbruik was betrokken en er medeverantwoordelijk voor was.

Inspectrices van de kinderbescherming luidden de noodklok en wilden alle jongens daar weg hebben. Justitie bemoeide zich ermee ondanks pogingen van de broeders om vooraanstaande rooms-katholieke politici een goed woordje te laten doen. Een tweede visitatie in 1964 bevatte de aanbeveling de hele congregatie geleidelijk op te heffen door het niet meer opnemen van nieuwe kandidaten en door de leden van de congregatie op te laten nemen in andere congregaties. Dit is niet gebeurd.

13c. Broeders van de Heilige Joseph

Ook deze congregatie is een bisschoppelijke congregatie. De broeders van de Heilige Joseph legden zich toe op de bejaarden- en zwakzinnigenzorg en de opvang van jongeren. Uit het archief van het bisdom Roermond blijkt dat in het begin van de jaren vijftig veel bestuurlijke problemen bestonden binnen de leiding van de congregatie, die zouden escaleren in de hierop volgende jaren.

Een van deze problemen kwam aan het licht bij het onderzoek van de Onderzoekscommissie naar gevallen van seksueel misbruik die bij het bisdom Roermond bekend waren. Het betreft de kwestie van de verdachte sterfgevallen in Huize Sint Joseph in Heel. Daar vond toen ook seksueel misbruik plaats, zoals pas later, in 1959, zou blijken tijdens een proces over seksueel misbruik in Huize Meerssenhoven tegen een broeder die zich daar ook in Heel schuldig aan had gemaakt. Klachten die daarover eerder voorzichtig waren geuit, waren door het bisdom nauwelijks onderzocht en bovendien gebagatelliseerd.

13d. De salesianen van Don Bosco

In 1965 had de congregatie der salesianen in Nederland 193 leden: 89 paters, 40 clerici (paters in opleiding) en 64 broeders (coadjuteurs). Een schatting van het totale aantal leden tijdens de periode tussen 1945 en 2000, gebaseerd op de aantallen persoonsdossiers aanwezig in het delegaatsarchief in Soest, komt uit op ongeveer 450. Hier tegenover staan ongeveer zestig personen genoemd in de meldingen, elf andere plegers geïdentificeerd in de archieven en nog eens elf potentiële plegers. Dit betekent dat 15 tot 18 procent van deze paters en broeders zich schuldig zou hebben gemaakt aan seksueel misbruik met minderjarigen. Met het nodige voorbehoud moet worden geconstateerd dat het hier om een relatief hoog aantal gaat.

De normen en voorschriften van de congregatie in gevallen van misbruik waren streng. De vraag is of en in hoeverre deze normen en voorschriften ook werden toegepast. Uit het archiefonderzoek blijkt dat dit in de praktijk met grote soepelheid gebeurde. Er zijn aanwijzingen dat seksueel grensoverschrijdend gedrag jegens de eigen kweek – juvenisten en novicen – wellicht tot de interne kloostercultuur heeft behoord. Wanneer de verantwoordelijke superieuren (waarschijnlijk of zeker) op de hoogte waren van misbruikgevallen, was overplaatsing (eventueel naar het buitenland) een van de meest gebruikte middelen. Was de dader nog geen volledig lid, dan nam men vaker zijn toevlucht tot uittreding, liefst 'spontaan'. Misbruik van minderjarige jongens door jongere medebroeders werd vaak gezien als een seksuele 'noodsprong', die door uittreding gevolgd door een huwelijk kon worden 'genezen'. Vooral wanneer het ging om priesters blijkt echter dat men uittreding liefst vermeed, ook vanwege het daaraan verbonden 'schandaal'. Boete doen, overplaatsing en eventueel behandeling was dan aantrekkelijker.

Dat er binnen de congregatie van meet af aan een 'cultuur van het zwijgen' bestond, is niet ongewoon voor dergelijke organisaties met een sterke esprit de corps. Er waren immers goede redenen voor: schandalen die naar buiten kwamen, konden zeer bedreigend zijn voor de salesianen. De vele gebeurtenissen rond paters en broeders illustreren die zwijgzaamheid. Schandalen rond het uittreden van medebroeders werden geheimzinnig aangepakt. Het is de vraag of de plaatselijke leiding ondanks de duidelijke voorschriften wel altijd genegen was dergelijke gevallen naar boven, aan de provinciaal-overste, door te geven.

Uit het archief blijkt dat ook de centrale leiding in Italië niet altijd werd ingelicht. De toelichting van de provinciaal bij verzoeken om uittreden bleef vaak opzettelijk vaag. Dergelijke zaken werden gewoonlijk mondeling besproken met de 'regionaal overste' (een lid van het hoofdbestuur) bij gelegenheid van diens bezoeken of visitaties.

Van contact met of hulp aan (ouders van) de slachtoffers blijkt maar zelden

iets en wanneer het gebeurde, lijkt het vermijden van ruchtbaarheid voorop te staan. Het woord 'slachtoffer' viel in het provinciaal-bestuur voor het eerst in 1994.

Het functioneren van een 'zwijgcultuur' bij de salesianen is erg waarschijnlijk, maar moeilijk te documenteren. Dat heeft alles te maken met het feit dat de meeste gemelde misbruikgevallen nauwelijks sporen in de archieven in Nederland hebben achtergelaten. Het valt niet met zekerheid te zeggen wat nu de oorzaak is van het feit dat zulke gegevens niet meer in het archief van de Nederlandse provincie, dat grondig is onderzocht, zijn aangetroffen. Administratieve onvolkomenheden, rigoureuze opschoning, willekeurige of juist niet willekeurige vernietiging: de Onderzoekscommissie kan daar geen uitspraak over doen. Wel is duidelijk dat de centrale archieven van de internationale ordes en congregaties waardevol kunnen zijn voor historisch onderzoek naar misbruik in de Nederlandse Kerkprovincie en daarom ook voor zulk onderzoek moeten worden opengesteld.

13e. De jezuïeten

In het begin van de jaren zestig telden de Nederlandse jezuïeten meer dan zeshonderd leden en aspiranten, naast een flink contingent in Indonesië. Na de forse uitstroom in de vijftien jaar daarna waren het er eind 1974 nog steeds ruim 450 (372 paters, 27 paters in opleiding en 53 broeders). Een schatting van een totaal van meer dan duizend leden en aspirant-leden tijdens de periode van 1945 tot 2010 lijkt niet overdreven. Het aantal gemelde en opgespoorde (mogelijke) plegers van misbruik bedraagt 31. Het gaat hier dus om een relatief gering percentage.

De afzonderlijke gevallen van misbruik, waarvan er veertig uit meldingen en archief zijn afgeleid, zijn onregelmatig verdeeld over een periode van ruim veertig jaar (1945-1988). Er is sprake van een duidelijke concentratie in de periode tussen 1949 en 1959 (zeventien gevallen). Het domein waarop de meeste meldingen en opgespoorde misbruikgevallen betrekking hebben, is dat van het (middelbaar) onderwijs. Maar daarnaast was ook sprake van een veelpleger over een lange periode waarbij sprake was van een slechte informatieoverdracht van de ene naar de andere provinciaal-overste.

Een opvallend aantal van de melders is in hun meldingen tamelijk zwijgzaam over de concrete aard van het misbruik: in de helft van de gevallen blijft het bij een generieke aanduiding. Schaamte en verdringing kunnen daarbij een rol spelen, ook na zoveel jaren. Dat betekent wel dat het in veel gevallen niet mogelijk is iets te zeggen over de ernst van het gebeurde. Waar dat wel het geval is, zijn de ernstiger vormen van misbruik duidelijk in de minderheid. In vijf gevallen is er sprake van lichamelijke tuchtiging in een misbruikcontext. Opvallend is het hoge aantal gemelde gevallen (dertien), waarin er tussen ple-

ger en slachtoffer een bijzondere vertrouwensrelatie bestaat, zoals biechtvader of huisvriend van de ouders, waardoor het misbruik tegelijk een bijzondere schending van vertrouwen betekent.

De leiding van de jezuïeten hanteerde vooral vóór 1965 strenge normen en trad in vele gevallen ook streng op tegen overtreders van de gelofte van kuisheid en hun seksuele escapades. Anderzijds werd ook duidelijk dat de zwaarste maatregel overeenkomstig de constituties (wegzending uit de orde) moeilijker werd naarmate de religieuze status van de dader hoger was en zijn 'verdiensten' voor de sociëteit groter. In de meeste gevallen had het daarom de voorkeur dat de dader zelf 'spontaan' om demissie vroeg, waarbij men hem vermoedelijk wel flink onder druk zette. Andere maatregelen, zoals bestraffing, al dan niet gepaard aan overplaatsing, of deskundige behandeling, waren ook mogelijk.

De orde had er uiteraard alle belang bij dat misbruikgevallen zo weinig mogelijk ruchtbaarheid naar buiten zouden krijgen. Opvallend is echter dat er ook binnen de eigen organisatie zoveel mogelijk werd verzwegen. Zelfs in twee gevallen van gerechtelijke vervolging slaagde de leiding daar vermoedelijk in door perioden van 'overspanning' voor te wenden en de medebroeders te verbieden er met de betrokkenen over te praten. Of men na interne overplaatsingen ook de plaatselijke oversten onwetend liet, wordt niet duidelijk.

Er is geen geval bekend waarin de orde zelf aangifte van misbruik heeft gedaan bij politie of justitie. Pas in 2002 komt in de provinciale leiding het verplichte karakter daarvan ter sprake. Tot in 1988 trachtte men juist de ouders van de slachtoffers van aangifte te laten afzien. Uit meldingen en archieven zijn geen gevallen bekend waarin onder invloed van de orde aangiften zijn ingetrokken of is afgezien van vervolging.

13f. Toepassing van fysiek geweld

De Onderzoekscommissie heeft vastgesteld dat in de meldingen aan haar en andere instanties als Hulp & Recht fysiek geweld met enige regelmaat genoemd werd als vorm van grensoverschrijdend gedrag, al dan niet in samenhang met seksueel misbruik. Daarvoor zijn eveneens aanwijzingen uit het archiefonderzoek gekomen. Deze aanwijzingen hebben vooral, maar niet uitsluitend, betrekking op instellingen van onderwijs en opvoeding, meer in het bijzonder op 24-uursinstellingen die weer onderscheiden kunnen worden in internaten die voornamelijk een onderwijsdoelstelling hadden, en tehuizen en gestichten die expliciet gezinsvervangend waren vanuit een (her)opvoedingsdoelstelling.

Op basis daarvan geeft de Onderzoekscommissie een aantal voorlopige bevindingen rond de toepassing van fysiek geweld tegenover minderjarigen in genoemde instellingen.

De Onderzoekscommissie stelt vast dat de toepassing van fysiek geweld in een onderwijs- of opvoedingssituatie vanaf eind jaren veertig als zeer ongepast en ook vernederend gold in de religieuze priester- en broedercongregaties die onderwijs en/of opvoeding als hun werkterrein hadden. Richtlijnen van onderwijscongregaties actief in het lager onderwijs, zoals de broeders van Maastricht of de fraters van Tilburg of Utrecht, zijn daar helder over. De indicaties die de Onderzoekscommissie uit meldingen en archiefonderzoek met betrekking tot de jaren vijftig en zestig heeft gekregen, verwijzen naar gedragingen en maatregelen van onderwijsgevenden en opvoeders in loco parentis die naar toenmalige pedagogische maatstaven inmiddels als ongewenst of zelfs onverantwoord golden.

Dat dergelijke richtlijnen afgekondigd, periodiek voorgelezen en ook herhaald werden in de context van de (onderwijs)congregaties, wijst erop dat dit kennelijk nodig was. Deze aanname wordt bevestigd door gegevens uit meldingen en het archiefonderzoek.

Broeders van Liefde

Het verbod op 'lichamelijke kastijdingen' van de broeders van Liefde heeft bijvoorbeeld niet verhinderd dat deze broeders de kinderen in hun internaten, waaronder Eikenburg en Jonkerbosch (voor verstandelijk gehandicapte jongens) hardhandig aanpakten. Oud-pupillen doen in meldingen van seksueel misbruik hun beklag over hard slaan, schreeuwen, geen eten krijgen of letterlijk langdurig buiten in de kou gezet worden. Alleen als dergelijke hardhandigheid ophef veroorzaakte die verder reikte dan het internaat zelf, bijvoorbeeld doordat leerlingen hierover thuis klaagden, greep de leiding in.

Het geweld had ook een seksuele lading. De pupillen die bang waren voor onberekenbaar en gewelddadig gedrag van deze broeders, zorgden ervoor dat ze vriendjes met hen werden. Zij waren daarna een gemakkelijk slachtoffer van seksueel misbruik.

Priesters van het Heilig Hart

De Onderzoekscommissie is bij het onderzoek naar Huize St. Jozef in Cadier en Keer, bediend door de priesters van het Heilig Hart van Jezus (s.c.j.) gestuit op excessieve vormen van geweld. Gewelddadig gedrag, zo heeft de Onderzoekscommissie de indruk, maakte intrinsiek deel uit van de leefwereld binnen Huize St. Jozef. Deze instelling kan als hard en onherbergzaam getypeerd worden.

14a. Over de achtergronden van plegers

Bij zowel de bisdommen als bij de religieuze ordes en congregaties blijkt dat een deel van de plegers ook op tal van andere terreinen problemen kende.

Meest in het oog springen alcoholisme en financiële problemen. De probleemcombinatie alcohol en misbruik lijkt vooral onder seculiere priesters te spelen, vermoedelijk omdat daar de sociale controle op de pastorie, zeker als het eenmansposten betrof, zeer klein was. Dat was anders in religieuze communiteiten, waar zeker ook alcohol werd genuttigd, maar waarin overmatige consumptie vermoedelijk sneller in het oog liep. Vaak ook klaagden bestuurders over deze plegers met een gecombineerde problematiek dat die zich maar moeizaam voegden naar de opdrachten en voorschriften van hun bisdom of congregatie. In zulke, veelal terloopse opmerkingen in brieven of verslagen van vergaderingen, licht iets op van de inspanningen die bestuurders zich soms moesten getroosten om hun verantwoordelijkheid voor deze mannen tot gelding te brengen.

Een deel van deze plegers is vanaf de jaren dertig psychiatrisch gediagnostiseerd. Bij de seculieren hebben veel plegers een zekere gedragsstoornis. Bestuurders vonden in zulke gevallen een klankbord en toetssteen in de behandelende geneesheren. Die spraken zich desgevraagd ook uit of priesters of religieuzen nog wel geschikt waren voor het werkveld waarin ze stonden en zo niet, of ze dan naar verwachting nog opnieuw aan de slag konden en, zo ja, in welke werkvelden.

De Onderzoekscommissie is tijdens het archiefonderzoek gestuit op gevallen van seksueel misbruik, waarbij bleek dat de pleger zelf in zijn jeugd slachtoffer was geweest van zulk misbruik. Opmerkelijk genoeg betrof het in hun geval vaak misbruik dat in de vormings- en opleidingsfase had plaatsgevonden van de congregatie of orde waarin zij waren ingetreden. Deze observatie, die door nader onderzoek verder onderbouwd zou moeten worden, betreft plegers uit de respectieve bisdommen en de ordes en de congregaties. In de bisdommen Haarlem-Amsterdam, Roermond en Rotterdam is van enkele priesters bekend dat zij in hun jeugd zelf waren misbruikt.

Bij de broeders van Liefde zijn er aanwijsbare sporen van misbruik van de eigen kweek, en wel van juvenisten, postulanten en novicen. In veel gevallen ging het om minderjarige jongens; juvenisten waren doorgaans tussen de twaalf en vijftien jaar oud. Lokale en provinciale oversten gingen zeer omzichtig met zulke misbruikgevallen in de eigen opleiding om, vooral uit zorg dat zulk grensoverschrijdend gedrag zou leiden tot het vertrek van een slachtoffer. Hun beleid was er met andere woorden op gericht om zulke slachtoffers toch voor de eigen congregatie te behouden.

Vanuit het archiefonderzoek zijn ook enkele indicaties ten aanzien van veranderingen in de instroom te signaleren. Bestuurders zelf stelden aan het eind van de jaren veertig en ook de eerste helft van de jaren vijftig vast dat er onder hun kandidaten in toenemende mate jonge mannen zaten met psychische problemen. Die werden meestal in termen van neurose geduid. Sommigen

werden nog tijdens hun opleidingstijd doorgestuurd naar een psychiater. Dit spoort met het groeiend belang dat aan geestelijke gezondheidszorg in Nederland werd gehecht, ook in katholieke kring. In die toegenomen aandacht weerspiegelt zich het bredere inzicht van de psychische schade die de Tweede Wereldoorlog op tal van manieren bij diverse groepen had veroorzaakt, vaak onopgemerkt maar daarom niet minder ernstig.

Overigens waren zulke psychische problemen vaak geen beletsel voor intrede. Ze werden wel door de beoordelaars van de kandidaten gesignaleerd, maar hadden geen gevolgen tenzij een kandidaat zelf van intrede afzag. Dit wijst erop dat de ontvangende religieuze gemeenschap, vanuit het belang van haar professionele verplichtingen in de diverse werkvelden, kennelijk bereid was de lat wat lager te leggen en ook kandidaten waar 'iets' mee was in psychische zin, toch toe te laten. Deze ongeschreven beleidslijn stond op gespannen voet met Romeinse richtlijnen ten aanzien van de selectie van kandidaten, tenminste: als de psychische moeilijkheden ook met seksualiteit te maken hadden of zich in lichamelijk-seksuele zin uitten.

Een soortgelijk beeld van souplesse dringt zich ook op ten aanzien van de zogeheten late roepingen. Kwamen deze in de jaren vijftig nog maar sporadisch voor, vanaf de jaren zestig nam het aantal kandidaten toe voor wie een leven als priester vooral een tweede levenskeuze was. Sinds de jaren zeventig is dat zelfs in verhevigde mate het geval, waarbij ook de leeftijd waarop die tweede keuze wordt gemaakt, aanzienlijk is toegenomen. Niet zelden gaat het om mannen die letterlijk al een (gehuwd) leven (al dan niet met kinderen) achter zich hebben. Deze ontwikkeling moet worden bezien in samenhang met de priesternood, die sinds de jaren zestig tot achter de komma precies werd becijferd en kerkelijke en ook religieuze bestuurders veel kopzorg opleverde. De Onderzoekscommissie maakt er in deze rapportage gewag van omdat een late roeping een variabele is die het profiel bepaalt van een aantal plegers die in de meldingen bovenaan staan.

14b. Over het aantal mogelijke plegers in de meldingen

Bij de Onderzoekscommissie hebben zich – rechtstreeks of via tussenkomst van andere instanties (bijvoorbeeld Hulp & Recht) – 2.026 personen gemeld. In het overgrote deel van hun meldingen komt het misbruik van henzelf of van een van hun naasten aan de orde.

Deze meldingen bevatten dikwijls tal van bijzonderheden: over de aard van het misbruik en over de omstandigheden, maar ook over medeslachtoffers, over getuigen en over (mogelijke) plegers. Wat deze personen betreft heeft de Onderzoekscommissie begin 2011 een lijst opgesteld. Deze lijst bevatte aanvankelijk ongeveer 1.400 namen, maar de Onderzoekscommissie had de indruk dat op de lijst in een aantal gevallen dezelfde personen onder verschillen-

de namen voorkwamen. Die indruk bestond vooral bij ongebruikelijke namen, die makkelijk tot foutieve schrijfwijzen en verbasteringen aanleiding kunnen zijn.

Uit navraag bij bisdommen, ordes en congregaties is gebleken dat een aantal door melders met naam genoemde plegers niet bekend is bij de desbetreffende bisdommen, ordes of congregaties. Ook is in een aantal gevallen aannemelijk gemaakt dat twee of meer genoemde namen betrekking hadden op een en dezelfde persoon. Het betreft hier verschrijvingen en verbasteringen van namen, vooral religieuze persoonsaanduidingen. In totaal zijn gegevens ontvangen van alle bisdommen en 65 ordes en congregaties, waaronder achttien congregaties van vrouwelijke religieuzen. Twee zustercongregaties hebben laten weten dat de aangeleverde namen te weinig aanleiding gaven om op de gestelde vragen te antwoorden. Daarbij ging het om drie namen. Van één zustercongregatie werd in het geheel geen reactie ontvangen. In dat geval betrof het één naam. In totaal heeft de Onderzoekscommissie op 35 voorgelegde namen geen reactie ontvangen.

Daarentegen heeft de Onderzoekscommissie op 769 namen wel een reactie gekregen. Bij 396 namen ging het om personen die inmiddels zijn overleden, waarvan er 21 eerder waren uitgetreden. Bij 268 namen kon de identiteit niet worden opgehelderd of bleef ongewis of het om personen ging die nog in leven waren. Bij 105 namen gaat het om personen die nog in leven zijn (stand 3 oktober 2011) en van deze 105 personen zijn er 14 inmiddels uitgetreden.

Op grond van de meldingen – zo concludeert de Onderzoekscommissie – zijn ongeveer 800 namen te herleiden tot personen die werkzaam zijn of waren in bisdommen, ordes en congregaties. Van deze 800 personen is bekend dat er nog minstens 105 in leven zijn. Hoeveel van deze personen nog in functie zijn, blijft onduidelijk. De desbetreffende bisschoppen en hogere oversten zijn op de hoogte. De Klachtencommissie van het nieuwe Meldpunt voor Seksueel Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk behandelt klachten waarbij nog levende plegers betrokken zijn met voorrang.

8.4 De gevolgen van seksueel misbruik

15. De psychische klachten

Degenen die zich spontaan bij de Onderzoekscommissie als slachtoffer van seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk hebben gemeld (melders), rapporteren op alle fronten psychische klachten. Het is een groep die serieuze problemen ervaart en de indruk bestaat dat velen van hen professionele hulp zouden kunnen gebruiken. Degenen die mee hebben gedaan aan de survey en misbruik rapporteren door personen werkzaam in de Rooms-Katholie-

ke Kerk, laten eveneens een verhoogd klachtenniveau zien, maar als groep zijn hun psychische klachten minder ernstig dan die van de melders. Niettemin: ook bij degenen die aan het surveyonderzoek hebben meegedaan is er een niet-geringe groep die wellicht professionele hulp nodig heeft.

16. Behoefte aan hulp en noodzaak van hulpverlening

De Onderzoekscommissie acht het aannemelijk dat de heftigheid en de omvang van de huidige klachten mede hun oorzaak hebben in het ontbreken van hulp ten tijde van, of vlak na, het misbruik. Anders gezegd: als de bestuurlijk verantwoordelijken toen wel in hulp zouden hebben voorzien dan zou velen mogelijk een deel van hun huidige problemen bespaard zijn gebleven.

Aan de conclusie verbindt de Onderzoekscommissie een aanbeveling.

Aanbeveling D. Gesprek tussen de Rooms-Katholieke Kerk en de slachtoffers, hulp en begeleiding

De uitkomsten van het onderzoek naar psychische klachten zegt iets over hoe de Rooms-Katholieke Kerk in gesprek zou moeten gaan met slachtoffers van misbruik: het gaat om een groep die serieuze aandacht verdient en wier problemen niet makkelijk zijn weg te wuiven. De tweede aanbeveling is dat de Rooms-Katholieke Kerk er verstandig aan zou doen voorzieningen in te richten en aan te houden voor de begeleiding van en de hulp aan deze groep.

Deze voorzieningen betreffen in de eerste plaats een meldpunt, dat op een deskundige manier doorverwijzing naar de professionele hulpinstanties voor zijn rekening kan nemen. Dit meldpunt moet deel uitmaken van een keten van instanties waar slachtoffers van seksueel misbruik zich kunnen melden. Slachtofferhulp Nederland en de koepelorganisatie van lotgenotengroepen nemen een voorname plaats in die keten in.

17. Behandeling van klachten en genoegdoening

Een effectief functionerende afhandeling van de klachten is nodig. Daaronder verstaat de Onderzoekscommissie ook toegang tot informatie en documentatie die als (steun)bewijs kan dienen. De Onderzoekscommissie heeft in haar archiefonderzoek bronnen aangetroffen die in dit verband relevant zijn. Aan de noodzaak van een goed functionerende klachtenafhandeling verbindt de Onderzoekscommissie haar volgende aanbevelingen.

Aanbeveling E. (Steun)bewijs

Waar nodig wil de Onderzoekscommissie de klachtencommissie wijzen op tot voor kort onbekende informatie die van belang kan zijn voor klagers in reeds afgedane zaken. Tegelijkertijd wil de Onderzoekscommissie het de

klachtencommissie mogelijk maken om in de toekomst op verzoek uitsluitsel te geven over (steun)bewijs dat zich kan bevinden in de door de Onderzoekscommissie verzamelde onderzoeksgegevens. Dat zal niet door de Onderzoekscommissie gebeuren, omdat zij met het uitbrengen van deze eindrapportage ophoudt te bestaan en haar eigen archief wordt ondergebracht in het Nationaal Archief. Daarom zal in nauw overleg met het Nationaal Archief een voorziening worden getroffen die deze informatievoorziening mogelijk maakt en tegelijkertijd de privacy van de melders en de vertrouwelijkheid van informatie waarborgt.

Aanbeveling F. Andere vormen van klachtenafhandeling

Naast een goed functionerende klachtenprocedure is de mogelijkheid van afdoening van klachten buiten de formele klachtenprocedure van belang. Formeel gesproken voorziet de huidige klachtenprocedure reeds in de mogelijkheid van bijvoorbeeld mediation. In de praktijk wordt hier in beperkte mate ook gebruik van gemaakt.

Aanbeveling G. Financiële genoegdoening

Hulpverlening alleen is niet voldoende om slachtoffers genoegdoening te bieden. Financiële compensatie is onlosmakelijk verbonden met het herstel dat de slachtoffers moet worden geboden. De Onderzoekscommissie heeft vorig jaar een generieke regeling voorgesteld die met het overnemen van de voorstellen van de commissie-Lindenbergh nu kan worden toegepast.

Aanbeveling H. Aanspreekpunt binnen de Rooms-Katholieke Kerk

Het contact met slachtoffers zal een langdurig proces zijn in een tijd waarin veel ordes en congregaties hun leden zien verouderen en hun aantal verminderen. Over enkele jaren zullen sommige religieuze instituten zo'n beperkte omvang hebben dat ze niet meer als aanspreekpunt kunnen fungeren. Het is daarom belangrijk dat de Rooms-Katholieke Kerk het gesprek aangaat met lotgenotengroepen en individuen. Dit vraagt om een duidelijk aanspreekpunt. Het ligt voor de hand om voor dit aanspreekpunt in goed overleg met de Konferentie Nederlandse Religieuzen te kiezen uit een van de huidige bisschoppen.

De Onderzoekscommissie sluit af met een aanbeveling die ze via de Bisschoppenconferentie en de Konferentie Nederlandse religieuzen richt aan de overheid.

Aanbeveling I. De aanpak van een algemeen en serieus te nemen probleem: seksueel misbruik van minderjarigen in Nederland

'Kindermishandeling is een verschijnsel van alle tijden dat zich voordoet

in vele vormen,' aldus het dit jaar verschenen advies van de Gezondheidsraad. Alleen al in Nederland worden jaarlijks ruim 100.000 kinderen mishandeld. Geestelijk, fysiek, maar ook – zo blijkt uit onderzoeksgegevens in dat advies – seksueel. Het gaat hier in zijn totaliteit om een groot maatschappelijk probleem, aldus de Gezondheidsraad. Deze uitspraken van de Gezondheidsraad onderstrepen het belang van de eindrapportage van de Onderzoekscommissie en enkele andere, recent afgeronde of nog lopende onderzoeken. Dit eindrapport bevestigt de hoofdconclusies van het rapport van de Gezondheidsraad.

Dit grote – en helaas in omvang nog steeds toenemende – probleem blijkt ook uit het in Hoofdstuk 1 genoemde rapport van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel dat op 12 oktober 2011 is aangeboden aan de ministers van Veiligheid en Justitie en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Een oplossing voor dit probleem is niet voorhanden. Zoals de Nationaal Rapporteur Mensenhandel aanbeveelt is hier een belangrijke rol weggelegd voor de overheid. Het gaat hier om centrale regie bij preventie, signalering, registratie, opsporing, vervolging, berechting, hulpverlening en nazorg. Dit alles is de beste manier om dit probleem in te dammen en om nieuwe slachtoffers te voorkomen. Maar centrale regie houdt ook medewerking van andere partijen in. Veel van de meldingen die bij de Onderzoekscommissie zijn binnengekomen betreffen voorvallen die zich grotendeels dertig jaar geleden hebben voorgedaan. Wat van de Rooms-Katholieke Kerk nu wordt verwacht, is dat wat toen is misgedaan, wordt hersteld en goedgemaakt. Dit vraagt om erkenning, hulp, compensatie en genoegdoening.

Ongeveer tegelijk met de Onderzoekscommissie startte de commissie-Samson met haar onderzoek naar seksueel misbruik in de jeugdzorg en pleeggezinnen. Beide commissies kennen eigen opdrachtgevers, afzonderlijke opdrachten en vraagstellingen, een eigen aanpak. Beide commissies hebben ook gezocht naar contact en uitwisseling van informatie. Ook om doublures te voorkomen en geen tijd te verliezen bij de voltooiing van hun onderzoeken. De Onderzoekscommissie komt nu met haar eindrapportage. De commissie-Samson zal over een aantal maanden met haar eindrapport komen. De Onderzoekscommissie kan uiteraard niet op de bevindingen, conclusies en aanbevelingen van de commissie-Samson vooruitlopen. Ze volstaat hier met het uitspreken van de hoop dat de eerdergenoemde adviezen en rapporten van de Gezondheidsraad, de Nationaal Rapporteur Mensenhandel, haar eigen eindrapportage en het eindrapport van de commissie-Samson ertoe leiden dat in de volle breedte seksueel misbruik van minderjarigen de aandacht in samenleving en politiek krijgt die naar het oordeel van de Onderzoekscommissie is vereist.

De Onderzoekscommissie roept de Bisschoppenconferentie en de Konfe-

rentie Nederlandse Religieuzen op om bij de overheid aan te dringen op een geïntegreerde en effectieve aanpak van seksueel misbruik van en geweld jegens minderjarigen.

BIJLAGE A

Voorstel voor Onderzoek naar Seksueel Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in de periode van 1945 tot heden

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding 531
1.1. Algemeen 531
1.2. Drie dimensies 532
1.3. Tijdvak 533
1.4. Seksueel misbruik van minderjarigen 533
1.5. Organisatie R.K. Kerkprovincie 534

Hoofdstuk 2: Het onderzoek 535
2.1. Inleiding 535
2.2. Deel 1 van het onderzoek: het empirisch onderzoek 535
2.2.1. Onderzoek van de reeds beschikbare gegevens 536
2.2.2. Interpretatie van de empirische gegevens 536
2.2.3. Agenda voor het empirisch onderzoek 537
2.3. Deel 2 van het onderzoek: het sociologisch/historisch onderzoek 537
2.3.1. Culture of silence 537
2.3.2. Celibaat en kuisheid 538
2.3.3. Bestuurlijke verantwoordelijkheden 538
2.3.4. De slachtoffers en hun hulp 538
2.3.5. Juridische- en beleidsmatige kaders 538
2.3.5.1. Ambtsgeheim en vertrouwelijkheid 539
2.4. Onderzoeksvragen 540

Hoofdstuk 3: Rol en verantwoordelijkheden ten aanzien van de slachtoffers 540
3.1. Deel 3 van het onderzoek: hulp aan de slachtoffers 540
3.2. Procedure Hulp & Recht 541
3.3. Lessen voor de toekomst 542
3.4. Verslaglegging 542

Hoofdstuk 4: Tijdslijn 20 543

Hoofdstuk 5: Samenstelling van de commissie 21 543

Hoofdstuk 6: Terms of reference 22 543

Aanbiedingsbrief 546

Hoofdstuk 1: Inleiding

Op 9 maart 2010 hebben de Nederlandse Bisschoppenconferentie en de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR) besloten tot een onafhankelijk onderzoek naar de feiten en omstandigheden van seksueel misbruik[1] van minderjarigen die werden toevertrouwd aan de verantwoordelijkheid van instellingen en parochies binnen de R.K. Kerkprovincie.[2] Met het oog daarop hebben beide opdrachtgevers om een onafhankelijk advies gevraagd over de onderzoeksvragen. Zij verzochten daarbij ook de te verlenen zorg aan de slachtoffers van seksueel misbruik te betrekken, alsmede het doen van aanbevelingen voor het nemen van maatregelen ter voorkoming van dat misbruik.

Dit voorstel bestaat uit drie onderdelen. Onderdeel 1 en 2 gaan in op de wetenschappelijke kant van het onderzoek. Onderdeel 3 vraagt specifiek aandacht voor de slachtoffers. Daarna volgen nog enkele aparte onderdelen: de aanbevelingen voor de inhoudelijke expertise voor de in te stellen commissie, het tijdpad voor het onderzoek en de terms of reference.

1.1. Algemeen

Het advies is het onderzoek naar de aard, omvang, omstandigheden en verantwoordelijkheden ter zake van seksueel misbruik van minderjarigen uit te strekken tot de periode van 1945 tot heden. Daarbij dient behoedzaam omgegaan te worden met de slachtoffers van dit misbruik en het verdriet en leed dat zij van dit misbruik hebben ondervonden en/of nog ondervinden. Hieraan zal afzonderlijk aandacht worden geschonken.

Het onderzoek is erop gericht inzicht te verkrijgen in de precieze setting van het gemelde seksuele misbruik (waarbij ook gekeken wordt naar gelegenheid, kans op ontdekking en risico's van sanctie). Deze setting wordt expliciet bezien in bredere verantwoordelijkheidsstructuren, wat betekent dat personen en instanties die verantwoordelijk waren voor toezicht en inspectie, en hun respectieve meldingsplicht, bij het onderzoek worden betrokken.

Het onderzoek wordt begrensd door:
- de periode van 1945 tot heden;
- de domeinen van onderzoek: pastorale context en r.k.-instellingen voor opvoeding en onderwijs, jeugd- en jongerenorganisaties, de organisaties hiervan, bestuurlijke structuren en verantwoordelijkheidsrelaties, en de wijze waarop toezicht en inspectie was georganiseerd;
- de slachtoffers: minderjarigen toevertrouwd aan de verantwoordelijkheid van vertegenwoordigers van de R.K. Kerkprovincie, zijnde geestelijken, religieuzen, pastoraal werkers met een kerkelijk dienstverband en leken;

– de verantwoordelijken voor slachtoffers, zijnde ouders, voogden en voogdijinstellingen;
– de beschuldigden (en hun verantwoordelijken: bisschop of hogere overste): priesters van een bisdom, priesterreligieuzen, mannelijke laïcale religieuzen, vrouwelijke religieuzen en leken werkzaam binnen de instellingen.

1.2. Drie dimensies

Drie dimensies zijn in het onderzoek aan de orde:

– Allereerst dient aandacht gegeven te worden aan wat er in het *verleden* is gebeurd. Hierbij gaat het om het verkrijgen van inzicht in de feiten en omstandigheden die tot het seksueel misbruik hebben geleid. Ook is aan de orde wie daarvoor verantwoordelijk waren en/of zijn. Wat het historisch deel van het onderzoek betreft kunnen zich complicaties voordoen. De kwestie van seksueel misbruik door geestelijken en religieuzen in rooms-katholieke kring is niet alleen een zwarte bladzijde in hun geschiedenis, maar ook een ongeschreven geschiedenis. Relevante archieven bevinden zich niet alleen in Nederland, maar ook daarbuiten, meer specifiek in Rome en elders ter wereld in generalaten van congregaties en orden die in Nederland actief zijn of zijn geweest. Tijdens het onderzoek zal blijken in hoeverre deze archieven voor de commissie worden geopend en eventueel onder welke voorwaarden. Verder moet er rekening mee worden gehouden dat het voor het onderzoek relevante bronnenmateriaal niet of slecht geordend is en daardoor moeilijk toegankelijk is. Voor wat betreft Nederland wordt ervan uitgegaan dat de betrokken instanties zonder enige reserve gericht zullen meewerken aan archiefonderzoek. Voorts is nu niet bekend welke dossiers er zouden moeten zijn of geweest zijn, maar inmiddels zijn verdwenen of vernietigd. Hieruit kan een beperking voor het onderzoek voortvloeien. Echter, inzicht in de lacunes kan van belang zijn met het oog op de aanbevelingen voor de toekomst.

Gezien dit alles zal de commissie zich erover dienen te beraden op welke wijze met deze eventuele beperkingen omgegaan dient te worden, ook vanwege de voorgestelde onderzoekstijd van ongeveer één jaar. In het algemeen geldt voor het onderhavige onderzoek dat een onbegrensde toegang tot de relevante archieven wenselijk is, ook in dossiers die als privacygevoelig gelden, hetzij omdat er nog levende personen in voorkomen, hetzij omdat het persoonlijke dossiers betreft. Volledige medewerking van alle bevoegde instanties is daarvoor vereist.

– Vervolgens is er de *actuele* kwestie. Waarom is er nu opeens sprake van een toevloed van klachten over misbruik in het verleden en eerder kennelijk niet, dan wel wat stimuleert slachtoffers of stimuleerde hen om thans met hun verhaal te komen? Hoe dient te worden omgegaan met de gevoelens en emoties van de slachtoffers? Waarmee zijn de slachtoffers op dit moment geholpen? Gewezen zij nog op het volgende. Sinds 1998 is misbruik van minderjarigen door priesters en religieuzen achtereenvolgens in Canada, de Verenigde Staten, Australië, Engeland, Ierland en zeer recent in Duitsland breed in het nieuws gebracht. Ging de aandacht aanvankelijk uit naar misbruik in pastorale situaties, in Canada, Ierland en nu ook in Duitsland zijn r.k.-instellingen voor opvoeding en onderwijs zeer nadrukkelijk in beeld gekomen als locaties waar kinderen voor zulke schendingen van fysieke en psychische integriteit kwetsbaar konden zijn. In Duitsland blijkt dit overigens niet alleen in instellingen van katholieke signatuur het geval te zijn geweest. Deze aandacht heeft ertoe bijgedragen dat het slachtoffers mogelijk werd hun verhaal te vertellen. Zonder de indruk te willen wekken als zou met terugwerkende kracht de slachtoffers verweten worden dat zij niet eerder hun verhaal hebben verteld, is het belangrijk vast te stellen wat of wie hen ervan heeft weerhouden dat te doen.

– Ten derde is er de *toekomst*. Welke lessen kunnen getrokken worden uit het verleden?

De volgende elementen behoeven in ieder geval de aandacht: hulp aan slachtoffers, vervolging van verdachten (wanneer mogelijk en opportuun), rechtspositionele maatregelen tegen de daders (wanneer mogelijk en opportuun), 'code of conduct' van en voor leidinggevenden binnen de R.K. Kerkprovincie (hoe misbruik te voorkomen en hoe te handelen in een geconstateerd geval van misbruik), opleidingseisen en -voorwaarden voor leidinggevenden binnen de R.K. Kerkprovincie.

1.3. Tijdvak

De vraag naar een onafhankelijk onderzoek is opgekomen doordat mensen zich gemeld hebben met hun verhalen over seksueel misbruik in de media en bij Hulp & Recht. De door hen beschreven periode omvat ruwweg de periode vanaf de Tweede Wereldoorlog tot heden. Hierbij moet worden opgemerkt dat deze periode gekenmerkt wordt door enkele voor het beoogde onderzoek mogelijk relevante veranderingen.

Vanaf 1962 tot 1965 vond het Tweede Vaticaans Concilie plaats en van 1968 tot 1970 het Pastoraal Concilie in Nederland, met implicaties voor het zelfverstaan en het functioneren van de R.K. Kerkprovincie. Voorts nam vanaf het midden van de jaren zestig het totaal aantal instellingen en internaten significant af door sluitingen en het terugtreden van religieuze ordes en congregaties uit het onderwijsveld.[3] Daarnaast was en is de R.K. Kerkprovincie ook betrokken bij het leven van minderjarigen buiten de onderwijsinstellingen via bv. jongerenbewegingen, misdienaargroepen, koren. Daarom worden ook deze organisaties betrokken in het onderzoeksvoorstel. Door diverse commentatoren is ook gewezen op de mogelijke invloed van de seksuele revolutie in de jaren zestig. Deze lijkt echter pas vanaf het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw onder brede lagen van de bevolking geleid te hebben tot een toenemende openheid. Het is raadzaam te bezien in hoeverre snel veranderende visies op seksualiteit in het algemeen relevant zijn voor het fenomeen van seksueel misbruik binnen de R.K. Kerkprovincie.

1.4. Seksueel misbruik van minderjarigen

Het begrip 'seksueel misbruik van minderjarigen' behoeft met het oog op het onderzoek precisering. De commissie zal zich erover dienen te beraden wat wel en wat niet onder dit begrip wordt begrepen. Daarbij dient in beschouwing te worden betrokken dat seksueel misbruik niet alleen het seksueel binnendringen in het lichaam omvat, maar ook bijvoorbeeld het plegen van ontuchtige handelingen. Voorts kan niet worden voorbijgegaan aan de feitelijke omstandigheid dat in de afgelopen decennia de beoordelingsnormen en de veroordeling wegens seksueel misbruik met de daaraan gekoppelde strafmaat aan veranderingen onderhevig zijn geweest. Ten slotte moet gemeld worden dat deskundigen nadrukkelijk erop wijzen dat in de kern seksueel misbruik minder van doen heeft met seksualiteit als zodanig, maar bovenal met macht en misbruik van macht in een gezagsrelatie.

Het onderzoek richt zich primair op het seksueel misbruik van minderjarigen. De invulling van het begrip 'minderjarig' als categorie zal steeds plaatsvinden met inachtneming van de historische begripsbepalingen. Art 1:233 van het burgerlijk wetboek stelt thans dat minderjarig is iemand die de leeftijd van 18 jaar niet heeft bereikt. Tot 1988 was iemand onder de 21 jaar minderjarig.

Het seksueel misbruik van minderjarigen wordt strafbaar gesteld in de artikelen 244 Sr. tot en met 249 Sr. Artikel 249 gaat over ontucht met misbruik van gezag. Het gaat dan specifiek om misbruik door iemand van pupillen, een aan zijn zorg, opleiding of waakzaamheid toevertrouwde minderjarige, een minderjarige bediende of ondergeschikte. Artikel

249, tweede lid, benoemt een aantal categorieën van personen, waaronder onderwijzers, opzichters en personen werkzaam in de gezondheidszorg of maatschappelijke zorg die ook onder dit artikel over ontucht in combinatie met misbruik van gezag kunnen vallen.

1.5. Organisatie R.K. Kerkprovincie

Het voorgestelde onderzoek dient een gerichte inventarisatie te maken van r.k.-organisaties en (voogdij)instellingen die met seksueel misbruik van minderjarigen in verband worden gebracht, zoals:

- scholen en andere instellingen van religieuze instituten gericht op onderwijs en vorming;
- organisaties en instellingen van religieuze instituten gericht op jeugd- en jongerenwerk;
- kleinseminaries van religieuze instituten;
- bisschoppelijke kleinseminaries en colleges;
- parochies en daaraan gekoppeld jeugd- en jongerenwerk;
- instellingen voor de opvang van specifieke doelgroepen.

De inschatting van de schaal van het onderzoek is op dit moment lastig. In 1958 was er alleen al sprake van rond de 444 onderwijsinstellingen in de categorie internaat (voor verschillende leeftijdsgroepen en onderwijsniveaus), diocesane kleinseminaries en kleinseminaries van afzonderlijke orden en congregaties, bisschoppelijke colleges en zogeheten vrije colleges. Sommige scholen waren internaat, de meeste combineerden echter internaat met een zogeheten externaat voor 'dagleerlingen' die gewoon thuis woonden. Bij deze organisaties en instellingen behoren ook bestuurlijke verantwoordelijkheden.

Artikel 2:2 BW bepaalt dat kerkgenootschappen onder het regiem vallen van hun eigen statuut. Voor het R.K. Kerkgenootschap in Nederland wordt dit geregeld door de Codex Iuris Canonici van 1983[4] en het reglement voor het R.K. Kerkgenootschap, canoniek de R.K. Kerkprovincie genoemd. Het hoogste aggregatieniveau binnen de kerkprovincie is een bisdom, geleid door een bisschop. Voor wat betreft zaken die de kerkprovincie in haar geheel betreffen is de bisschoppenconferentie verantwoordelijk, overeenkomstig de statuten van de bisschoppenconferentie.

Artikel 6 van het reglement voor het R.K. Kerkgenootschap stelt vast dat er naast de bisdomstructuur ook door het kerkelijk bevoegd gezag erkende gemeenschappen bestaan, waarin leden overeenkomstig hun eigen normen 'door de professie van evangelische raden in de vorm van geloften of andere gewijde verbindingen, door de Kerk erkend en bekrachtigd, zich op hun eigen wijze aan God toewijden en de heilszending van de Kerk dienen' (c. 207 par. 2). Deze gemeenschappen worden onderscheiden in:

- instituten van gewijd leven;
- religieuze instituten;
- seculiere instituten;
- sociëteiten van apostolisch leven.

Afrondend, er bestaan juridische en functionele verschillen tussen de verantwoordelijkheden aan diocesane zijde van de bisschop in zijn eigen bisdom met betrekking tot gebeurtenissen in de pastorale, parochiële context aan de ene kant en aan de andere kant de verantwoordelijkheid van de hoge oversten van religieuze ordes, die op grond van eigen statuten ofwel van diocesane aard zijn, in een gedeelde verantwoordelijkheid met de lokale bisschop, of krachtens pauselijk recht door het kerkelijk gezag te Rome erkende eigenstandi-

ge religieuze gemeenschappen zijn waarop de lokale bisschop geen invloed kan uitoefenen. In alle gevallen heeft de diocesane bisschop een pastorale zorgplicht jegens de slachtoffers (CIC 383).

Met de zo juist geschetste organisatorische differentiatie moet rekening gehouden worden bij de vaststelling van de omvang van het misbruik en de daarbij gedragen bestuurlijke verantwoordelijkheden.

Hoofdstuk 2: Het onderzoek

2.1. Inleiding

Uitgangspunt voor het voorgestelde onderzoek is om bij benadering een wetenschappelijk onderbouwde schatting te geven van hoeveel incidenten van seksueel misbruik zich hebben voorgedaan binnen de R.K. Kerkprovincie in de periode van 1945 tot nu. Ieder gemeld incident is op zichzelf betreurenswaardig en de kerk onwaardig. Juist de slachtoffers moet het vooruitzicht van gedegen wetenschappelijk onderzoek dat recht doet aan hun ervaringen en verdriet worden geboden: wat is er gebeurd en hoe kon dit gebeuren? Toch ontkomt de commissie er niet aan in globale zin te specificeren in welke gevallen zij seksueel misbruik meer of minder aannemelijk vindt. Hierbij komt nog dat in tegenstelling tot het verschijnsel van onderrapportage (het niet melden van de incidenten) bij de beoordeling van eerst nu bekend geworden incidenten uit het verleden het verschijnsel van overrapportage niet op voorhand mag worden uitgesloten. In het gehele onderzoek is een fasering aangebracht. Allereerst gaat het om kwantitatief onderzoek, dat bestaat uit een inventarisatie van de feitelijk beschikbare gegevens, nieuwe gegevens die kunnen worden verkregen door een te houden survey en archiefonderzoek. Om alle beschikbare gegevens vervolgens te kunnen analyseren en interpreteren is aanvullend kwalitatief onderzoek nodig met een meer sociologisch en historisch karakter.

2.2. Deel 1 van het onderzoek: het empirisch onderzoek

De data waarover de commissie snel of redelijk snel kan beschikken worden uit vier bronnen verkregen:

- een lijst van meldingen bij Hulp & Recht;
- een lijst van de rechtstreeks via het e-mail adres onderzoekrk@gmail.com en persoonlijk gerichte schriftelijke en mondelinge reacties;
- de bij diverse media binnengekomen meldingen en bestaande lijsten;
- archiefonderzoek.

Voor wat betreft de media kan uiteraard niet zonder meer worden beschikt over de bij hen in bezit zijnde overzichten van slachtoffers. Door de commissie zal nagegaan moeten worden of deze media bereid zijn die overzichten ter beschikking te stellen. Daarnaast zal de commissie zelf aanvullend nieuwe gegevens moeten verzamelen door een survey-onderzoek te doen en in samenhang daarmee archiefonderzoek. Tot slot kunnen gegevens worden verkregen van de daders zelf. Daartoe kan een zorgvuldig voorbereide oproep worden gedaan tegen de achtergrond van hun kerkelijke traditie en vanuit een persoonlijke behoefte om in het reine te komen met zichzelf en hun omgeving in een bekentenis getuigenis afleggen van hun daden en daarmee hun schuld bekennen ten opzichte van de slachtoffers.

2.2.1. Onderverdeling van de reeds beschikbare gegevens

Het onderwerp seksueel misbruik in de kerk heeft tot veel reacties geleid. Hierbij bleek niet altijd duidelijk wat de bedoeling van de reacties is geweest: ging het om meldingen van misbruik als zodanig, om in behandeling te nemen klachten, of om algemene reacties? De instelling Hulp & Recht maakte in het begin een onderscheid tussen meldingen en klachten. Klachten zijn meldingen waarbij slachtoffers hun klacht voorleggen aan de Beoordelings- en Adviescommissie. Ook op andere plaatsen kwamen reacties binnen, waarvan een deel bestond uit specifieke meldingen van gevallen van misbruik. Daarnaast bestaat er de mogelijkheid dat de archieven van de betrokken instellingen nog niet elders gemelde gevallen van misbruik bevatten. Om een goed inzicht in de aard en omvang van de problematiek te krijgen is er een overzicht nodig van het totaal aantal meldingen aan verschillende instanties, waarbij ook doublures moeten worden weggestreept. Niet iedere reactie is een klacht. Hieronder volgt een voorstel voor een mogelijke onderverdeling van de kenbaar gemaakte gevoelens en opvattingen:

– Reactie: Omvat alle telefonische, digitale en schriftelijke reacties die ontvangen werden door Hulp & Recht; bij het e-mailadres onderzoekrk@gmail.com of schriftelijk; bij de bisdommen; bij de bij de KNR aangesloten religieuze organisaties; bij de media voor zover de commissie hier inzicht in mag krijgen.

– Melding: Reactie met specifieke informatie over misbruik in concrete gevallen en instellingen. te onderscheiden in:

1 schriftelijke en/of mondelinge melding van slachtoffers;
2 schriftelijke en/of mondelinge melding door verantwoordelijkheidsdragers;
3 schriftelijke en/of mondelinge melding door getuigen;
4 schriftelijke en/of mondelinge melding door derden, 'van horen zegen';
5 vermelding in archief.

– Klacht: Persoonlijke melding waarbij het slachtoffer gebruik wenst te maken van juridische procedures en/of de interne regeling van 'Hulp & Recht'.

– Overig: Alle reacties die geen melding en geen klacht zijn, waaronder aanbiedingen tot meewerken aan onderzoek, het uiten van bezorgdheid of kwaadheid.

2.2.2. Interpretatie van de empirische gegevens

Deze fase van het onderzoek draagt in het bijzonder een cijfermatig karakter die een reeks van incidenten en betrokken instellingen zal opleveren. Die uitkomst als zodanig is onvoldoende basis om uitspraken van meer algemene aard te kunnen doen. Om ieder misverstand uit te sluiten laat het kunnen doen van algemene uitspraken onverlet dat elk incident afkeurenswaardig is.

Waarom kunnen er niet zonder meer algemene uitspraken worden gedaan? Twee overwegingen zijn van belang. Ten eerste is het niet op voorhand een vaststaand gegeven of alle incidenten zijn of zullen worden gemeld (onderrapportage). Ten tweede kan het zo zijn dat de mogelijkheden voor verificatie dan wel falsificatie van de beschuldiging ontbreken.

Waarom zijn algemene uitspraken wenselijk? Hierbij is het van belang om een onderliggende vraag van dit onderzoek scherp in het vizier te houden. Velen vragen zich immers af of het bij de huidige aandacht voor seksueel misbruik gaat om een topje van de ijsberg met een niet zichtbare en veel bredere doorwerking in de organisaties binnen de R.K. Kerkprovincie, of om een gedifferentieerde situatie (naar tijd, plaats, soorten van instelling en individuele instelling), dan wel alleen om een reeks van individuele misdrijven en misdragingen. Een helder antwoord op deze vragen helpt de slachtoffers, de verantwoordelijke bestuurders die maatregelen wensen te nemen, maar ook degenen die in het geheel geen blaam treft, te vrijwaren van beschuldigingen.

Voor het doen van betrouwbare uitspraken dient inzicht verkregen te worden in het aantal slachtoffers per dader, en het aantal vermoedelijke daders en vermoedelijke slachtoffers. Voorts dienen deze uitkomsten gerelateerd te worden aan de totale omvang van de populaties van minderjarigen (op scholen, internaten, jongerengroepen, misdienaars, etc.) waartoe de slachtoffers behoren of behoorden. Naar analogie geldt hetzelfde voor de daders. Eerst dan zijn vergelijkingen mogelijk met elders uit eerder onderzoek verkregen gegevens voor vergelijkbare situaties, andere beroepsgroepen en sectoren (waar een gezagsrelatie aanwezig is) en instellingen (bv. internaten) in Nederland en daarbuiten. Er zij op gewezen, dat er op voorhand niet van kan worden uitgegaan dat de direct beschikbare gegevens voldoende of voldoende betrouwbaar zijn om een bij benadering onderbouwde schatting van de omvang van seksueel misbruik van minderjarigen te kunnen geven. Daarom is het nodig dat de commissie ook zelf aanvullende gegevens verzamelt. Daarbij dienen vergelijkbare studies in binnen- en buitenland te worden betrokken. Eerst dan kan een wetenschappelijk onderbouwd antwoord gegeven worden op de vraag of er sprake is van het topje van de ijsberg, een gedifferentieerde situatie, of van een verzameling van individuele misdrijven en misdragingen.

2.2.3. *Agenda voor het empirisch onderzoek*

Het voorafgaande vereist dat de onderzoekscommissie zich bij de aanvang van haar werk concentreert op de vaststelling van de precieze opzet van het empirisch onderzoek en op grond daarvan de onderzoeksagenda vaststelt. Om daartoe te komen is in ieder geval ook nodig:

– literatuurstudie: welke studies zijn er al gedaan en wat kan daarvan worden geleerd?
– follow-upinterviews met een steekproef van respondenten/slachtoffers waarbij in verband met de hulp en begeleiding ook kan worden ingegaan op de gevolgen van misbruik[5]; de commissie zal bij het bepalen van de onderzoeksopzet rekening dienen te houden met de gewenste duur van het onderzoek van ongeveer een jaar.

2.3. *Deel 2 van het onderzoek: het sociologisch/historisch onderzoek*

In het licht van de veelheid van meldingen en klachten dringt zich de vraag op hoe dit alles zich heeft kunnen ontwikkelen? Het gaat dan om de brede maatschappelijke context: in wat voor maatschappij konden deze gebeurtenissen plaatsvinden?

Het gaat verder om de r.k.-gemeenschap in ons land als directe context voor de r.k.-religieuze instellingen: welke rol speelden deze instellingen in het dagelijks leven van hen die deel uit maakten van die gemeenschap? Het gaat tenslotte om de instellingen zelf en hun specifieke cultuur. De slachtoffers hebben recht op beantwoording van die vraag. Drie zaken verdienen in dat verband aandacht.

2.3.1. *Culture of silence*

Ten eerste verdient het aanbeveling om sociaalhistorisch onderzoek te doen naar de op meerdere plaatsen, waaronder ook in de media, genoemde 'culture of silence'. Hoe kan het dat, indien mensen ervan afwisten, het toch stil bleef? Het gaat er nu niet om dat die zwijgcultuur goedgepraat wordt, maar om nauwkeurig te kijken naar de oorzaken en voorwaarden die deze cultuur mogelijk maakten en om daaruit lessen te trekken voor de toekomst. Dit zou door middel van specifieke casestudies onderzocht kunnen worden. Daarvoor is het nodig inzicht te hebben op het punt van – overigens aan verandering onderhevig zijnde – opvattingen over pedofilie in de samenleving en van wat gezegd is in de wetenschappelijke (bv. de psychiatrische) literatuur in de afgelopen decennia. Verder kan

op basis van de meldingen en de berichtgeving in de media alleen worden gesteld dat slachtoffers deels niet hebben gesproken, deels hebben gesproken, maar het zwijgen is opgelegd door ouders, opvoeders of opleiders. Het onderzoek moet derhalve ook gericht zijn op een analyse van de communicatiecultuur in r.k.-kring, waarbij aan structurele en specifieke aspecten zoals het biechtgeheim aandacht moet worden besteed.

2.3.2. Celibaat en kuisheid

Ten tweede zal het onderzoek gericht dienen te worden op de relatie tussen seksueel misbruik en het celibaat voor priesters en de gelofte van kuisheid voor mannelijke en vrouwelijke religieuzen. Het is van belang dat het onderzoek zich rekenschap geeft van mogelijke verschillen tussen de formele definitie en interpretaties die daaraan in de loop van de tijd werden gegeven en door wie. Daarbij dient zeker ook gekeken te worden naar de wijze waarop de definitie is uitgelegd in de fase van toeleiding, toelating en het keuzemoment voorafgaand aan de diakenwijding ter voorbereiding op een priesterwijding of het afleggen van de tijdelijke en eeuwige beloften die de keuze voor het celibaat, c.q. de kuisheid meebrachten.

2.3.3. Bestuurlijke verantwoordelijkheden

Ten derde dient aan de orde te komen hoe organisaties en hun bestuurders door de tijd heen zijn omgegaan met hun verantwoordelijkheden voor minderjarigen en hoe men optrad in geval van ontdekking van seksueel misbruik van minderjarigen. Het gaat dan in het bijzonder om rectoren, hoge oversten van religieuze instituten en bisschoppen. Aan hen zullen onder meer de volgende vragen dienen te worden voorgelegd: welke maatregelen van rechtspositionele aard nam men bij ontdekking van seksueel misbruik van minderjarigen; welke overige maatregelen werden er genomen; in hoeverre werd er aangifte gedaan bij de politie, en wanneer dit niet het geval was, waarom liet men dit achterwege?

2.3.4. De slachtoffers en hun hulp

Tot nu toe werd er in dit voorstel over slachtoffers als groep gesproken. Dat neemt niet weg dat de in te stellen commissie ook de vraag onder ogen dient te zien op welke manieren zij kennis kan nemen van individuele gevallen en in hoeverre er over individuele gevallen op basis van vrijwilligheid aan de kant van de slachtoffers gesprekken kunnen plaatsvinden. Hierbij kan niet buiten de aandacht blijven op welke wijze in het verleden hulp is verleend aan de slachtoffers. Aandacht zal dan ook gegeven dienen te worden aan de positie van Hulp & Recht. In verband hiermee dient er binnen de commissie deskundigheid en ervaring op het gebied van de hulpverlening aanwezig te zijn.

2.3.5. Juridische- en beleidsmatige kaders

Op grond van artikel 2.2 BW hebben kerkgenootschappen rechtspersoonlijkheid en mogen zij hun interne organisatie regelen krachtens een eigen statuut voor zover dit niet in strijd is met de wet. De interne organisatie van het R.K. kerkgenootschap wordt geregeld door het Codex Iuris Canonici van 1983 en het reglement voor het R.K. Kerkgenootschap, canoniek de R.K. Kerkprovincie genoemd.

Het Nederlands Wetboek van Strafrecht bevat in de artikelen 244-249 bepalingen over seksueel misbruik van minderjarigen. Het kerkelijk wetboek van 1983 gaat in Boek VI, titel V, can. 1395 § 2 in op het seksueel misbruik van minderjarigen beneden de leeftijd van zestien jaar. Beide regelingen hebben, gedurende de periode welke het onderzoek beslaat, wijzigingen ondergaan. Het Wetboek van Strafrecht werd op dit punt gewijzigd en het

oude kerkelijk wetboek van 1917 werd in 1983 vervangen door het thans vigerende Codex Iuris Canonici.

Om een helder juridisch en beleidsmatig kader te schetsen over de periode die het onderzoek beslaat zijn antwoorden nodig op de volgende vragen:

1 Welke wettelijke bepalingen en opvattingen golden en gelden krachtens het Nederlands recht gedurende de periode van onderzoek (1945 tot heden) met betrekking tot:
- De bescherming van minderjarigen die zich in ongelijke machtsrelaties bevinden of geplaatst worden?
- Meer specifiek, het beschermen van minderjarigen tegen seksueel misbruik, ook in verhouding tot ouders, opvoeders en opleiders?
- De ontwikkelingen in de bescherming die zich in deze periode hebben voorgedaan en waardoor deze ontwikkelingen werden veroorzaakt?

2 Welke wettelijke bepalingen en opvattingen golden en gelden krachtens het Canoniek recht gedurende de periode van onderzoek (1945 tot heden) met betrekking tot:
- De bescherming van minderjarigen die in ongelijke machtsrelaties aan de zorgen van de R.K. Kerkprovincie werden haar toevertrouwd?
- Meer specifiek, het beschermen van minderjarigen tegen seksueel misbruik?
- De ontwikkelingen in de bescherming die zich in deze periode hebben voorgedaan en waardoor deze ontwikkelingen werden veroorzaakt?

3 Hoe is de R.K. kerkprovincie in de onderzoeksperiode (1945 tot heden) omgegaan met de ontwikkelingen in beide rechtssystemen aangaande dit onderwerp?
- Hoe werd het beleid inzake de bescherming van minderjarigen en de bestrijding van misbruik uitgezet?
- Hoe verhoudt zich dit met de kaders en de richtlijnen die vanuit de Heilige Stoel ten aanzien van misbruik van minderjarigen zijn gesteld? Wat is bijvoorbeeld de rol en betekenis geweest van de instructie *Crimen Sollicitationis* uit 1962, de apostolische brief van paus Johannes Paulus II *Sacramentorum sanctitatis tutela* van 30 april 2001, de verklaring van de Congregatie van de Geloofsleer *De Delictis Gravioribus* van 18 mei 2001 en de op 12 april 2010 gepresenteerde *Guide to understanding Basic CDF procedures concerning sexual abuse allegations* en de daaraan gehechte richtlijnen?

4 Wat is op dit moment het standpunt dat de Rooms-Katholieke kerk, en meer in het bijzonder de R.K. Kerkprovincie in Nederland, inneemt met betrekking tot de bescherming van minderjarigen die aan haar zorgen zijn toevertrouwd, en meer specifiek het voorkomen en bestrijden van seksueel misbruik in pastorale relaties?
- Hoe wordt daar bij de selectie en tijdens de opleidingen en vormingstrajecten van aanstaande pastoraal werkers, diakenen, priesters en religieuzen in Nederland aandacht aan besteed?

2.3.5.1. Ambtsgeheim en vertrouwelijkheid

Welke is de rol en betekenis van het ambtsgeheim (Wetboek van Strafrecht, artikel 272, CIC, boek IV, can. 983) en de vertrouwelijkheid, c.q. zwijgplicht in de onderhavige discussie?

1 Is er daarvoor een juridische basis naar Nederlands recht en/of in het kerkrecht?

2 Hoe absoluut is het ambtsgeheim in beide rechtssystemen?

3 En mocht het ambtsgeheim niet absoluut zijn, welke parallellen liggen er dan in de praktijk met bijvoorbeeld het verschoningsrecht van specifieke beroepsgroepen?

Ook lijkt er sprake te zijn van verschillende verzoeken tot zwijgen of zwijgplichten:
1 Waar en wanneer is er sprake (geweest) van zwijgplichten, aan wie opgelegd en hoe geformuleerd?
2 Welke (kerk)juridische bepalingen lagen aan deze zwijgplichten ten grondslag?
3 Hoe werk(t)en deze zwijgplichten in de praktijk; welke consequenties hebben zij gehad voor de bij de procedure betrokken partijen?

2.4. Onderzoeksvragen

Op grond van de bovenstaande overwegingen zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:
1 Welke zijn de gegevens en omstandigheden van seksueel misbruik van minderjarigen die aan de zorg van de R.K. Kerkprovincie werden toevertrouwd in de periode van 1945 tot heden?
2 Gaat het om een structureel probleem, een gedifferentieerde situatie naar tijd, plaats en instelling, of om een verzameling van unieke individuele misdrijven en misdragingen?
3 Was/is er sprake van een 'culture of silence' rondom seksueel misbruik van minderjarigen in de R.K. Kerkprovincie?
4 Bestaat er een verband, en zo ja welk, tussen de verplichting tot seksuele onthouding, besloten in het celibaat (priesters en mannelijke priesterreligieuzen) en de gelofte tot zuiverheid of kuisheid (voor mannelijke en vrouwelijke religieuzen) enerzijds en anderzijds het geconstateerde seksueel misbruik van minderjarigen?
5 Zijn er mogelijk ook andere oorzaken? Wat is er te zeggen over de gelegenheden tot misbruik, risico op ontdekking en sancties die verbonden zijn met de pastorale context en de context van instellingen voor opvoeding en onderwijs, waarbij met name ook de interne organisatie en de effecten van 24-uurs 'gesloten instellingen' als internaten aan de orde zullen komen.
6 Welke juridische en beleidsmatige kaders, zowel naar Nederlands recht als kerkrechtelijk, zijn van toepassing op deze kwestie en welke ontwikkelingen hebben hierin plaatsgevonden?

Met het oog op de slachtoffers:

7 Hoe zijn de bestuurlijk verantwoordelijken omgegaan met hun verantwoordelijkheden voor minderjarige slachtoffers? Welke maatregelen namen zij met betrekking tot de beschuldigden?
8 Is de procedure van Hulp & Recht adequaat en hoe heeft zij tot nu toe gefunctioneerd?
9 Waarmee zijn de slachtoffers van het misbruik op dit moment het meest geholpen? Welke rol en verantwoordelijkheden liggen er hier voor de R.K. Kerkprovincie?
10 Welke lessen kunnen getrokken worden? Welke (preventieve) maatregelen moeten er genomen worden om herhaling te voorkomen?

Hoofdstuk 3: Rol en verantwoordelijkheden ten aanzien van de slachtoffers

3.1. Deel 3 van het onderzoek: hulp aan de slachtoffers

Het voorafgaande richtte zich op de vraag naar de feiten en omstandigheden. Het doel van dat onderdeel is het verkrijgen van een goed beeld van de aard, omvang en schaal van het misbruik in de periode van 1945 tot heden. Het tweede deel van dit advies kiest het persoonlijke perspectief van de slachtoffers. Welke rol en verantwoordelijkheden heeft de kerk tegenover de slachtoffers van misbruik?

Individuen zijn in concrete omstandigheden het slachtoffer geworden van misbruik. Daar kunnen we bepaald niet lichtvaardig mee omgaan. Hoe kan er recht gedaan worden aan hun verhalen, verdriet en pijn? Natuurlijk, in de gevallen waarin het misbruik recent plaatsvond staat er een tweetal wegen open om de slachtoffers tegemoet te komen: de weg naar de rechter of de weg via de door de R.K. Kerkprovincie zelf ingestelde procedure van Hulp & Recht. Maar het is ook waar dat in veel gevallen het misbruik lang geleden heeft plaatsgevonden. Veel van de beschuldigden leven niet meer, of zijn hoogbejaard. Veel van de instellingen zijn al lang geleden opgehouden te bestaan, of zijn ingrijpend van organisatie- en verantwoordelijkheidsstructuur en personeelsbezetting veranderd. Veel van de verantwoordelijken in die tijd zijn evenmin in leven. Het gaat hier eigenlijk om een constellatie van organisatiestructuur en cultuur die niet meer bestaat. In zoverre is er niemand meer die deze cultuur nog goed kan vertegenwoordigen. Ook hierdoor is bijvoorbeeld de weg naar het strafrecht in vele gevallen niet meer mogelijk. Daar staat het volgende tegenover. De bestuursstructuur van de Rooms-Katholieke Kerk op nationaal en internationaal niveau heeft evenwel sinds het Tweede Vaticaans Concilie op punten weliswaar wijzigingen ondergaan, maar niet zodanig dat dat ertoe heeft geleid dat bestuurlijke verantwoordelijkheden van bisschoppen en hoge oversten van ordes en congregaties wezenlijk zijn veranderd. Bovendien laten de meldingen na 1980 zien dat er tenminste een zekere continuïteit lijkt te zijn in de omgang met misbruikmeldingen.

Nagegaan moet worden welke factoren die aan die cultuur hebben bijgedragen verdwenen zijn en welke constant zijn, zodat de opdrachtgevers van het onderzoek zich hiervan rekenschap kunnen geven bij hun toekomstig beleid ten aanzien van misbruik. Zelfs indien de rechtsgang volkomen weggevallen is, dan betekent dat nog niet dat de huidige R.K. Kerkprovincie uit morele overwegingen geen verantwoordelijkheid heeft tegenover de slachtoffers van deze donkere pagina uit haar recente geschiedenis. Juist als kerkgemeenschap dient zij in de omgang met de slachtoffers haar diepste opdracht van humaniteit waar te maken. Daarom zal de commissie zich bezig moeten houden met de vraag welke schade er bij de slachtoffers is ontstaan in termen van trauma, verdriet, leed en geschonden vertrouwen.

Een deel van de slachtoffers meldt dat hun zaak ernstig was, maar is verwerkt. Het feit dat het misbruik is verwerkt, maakt de ernst ervan echter niet minder. Een deel van de slachtoffers zegt dat de schade groeit; sommige geven aan dat dit een blijvende frustrerende invloed heeft gehad op hun leven. Een aantal heeft behoefte aan een pastoraal gesprek; of om de feiten en omstandigheden te vertellen; of om met de toenmalig verantwoordelijken te spreken. In alle gevallen is de vraag welke hulp concreet gewenst is? Welke mogelijkheden liggen er om deze hulp tot stand te brengen of te faciliteren? Waar zijn de slachtoffers echt mee geholpen? Deze vragen, ofschoon geen deel van het wetenschappelijk onderzoek als zodanig, kunnen niettemin niet los van het onderzoek worden gezien, al was het alleen al omdat vanwege de meldingen van de slachtoffers de slachtoffers zelf centraal zijn komen te staan. Het verdient aanbeveling om bij voorrang al binnen enkele maanden na aanvang van de werkzaamheden een gericht advies te geven over de begeleiding en hulp in afwachting van de resultaten van het onderzoek zelf, zodat de R.K. Kerkprovincie de nodige voorzieningen kan treffen. In dit kader verdient de procedure van het door de R.K. Kerkprovincie opgerichte instelling Hulp & Recht bijzondere aandacht.

3.2. Procedure Hulp & Recht

De R.K. Kerkprovincie kent sinds 1995 de landelijke instelling Hulp & Recht. Deze is opgericht door de bisschoppen en leidinggevenden (hogere oversten) van religieuzen. De in-

stelling wil hulp en recht bieden aan mensen die het slachtoffer zijn geworden van seksueel misbruik door priesters, religieuzen en kerkelijk werkers. De procedure van Hulp & Recht is gebaseerd op het tuchtrecht zoals dat bijvoorbeeld ook in de medische wereld bestaat. In de berichtgeving rondom de zaken die thans naar buiten zijn gekomen zijn er kritische vragen gesteld bij de procedures en het praktisch functioneren van Hulp & Recht. Derhalve verdient het aanbeveling om de procedure en het functioneren van de instelling aan de hand van de volgende vragen kritisch tegen het licht te houden en waar nodig aanbevelingen te doen:

– Hoe verhoudt de procedure van hulpverlening en begeleiding bij Hulp & Recht zich tot vergelijkbare activiteiten van andere instanties?
– Hoe verhoudt zich de juridische procedure van Hulp & Recht tot andere vergelijkbare procedures (met een tuchtrechtelijk karakter) in Nederland?
– Hoe verhoudt de procedure van Hulp & Recht zich tot het Nederlandse recht?
– Hoe verhoudt zich de procedure van Hulp & Recht tot het kerkelijk recht?
– Hoe functioneert de huidige procedure in de praktijk; wat gaat er goed, wat gaat er niet goed, waar zijn veranderingen en verbeteringen nodig; worden de adviezen van Hulp en Recht opgevolgd?
– Welke andere juridische mogelijkheden, zowel naar Nederlands recht als kerkrechtelijk, staan er voor de bisschoppen en leidinggevende religieuzen open om seksueel misbruik te voorkomen, de slachtoffers te beschermen en onderzoek en vervolging in te stellen bij verdenking van seksueel misbruik door vertegenwoordigers van de kerk?
– Welke procedures gelden in het algemeen bij de andere instellingen waar slachtoffers zich hebben gemeld? Waar zijn die procedures op gebaseerd en hoe wordt daar met de belangen van slachtoffers en beschuldigden omgegaan?

3.3. *Lessen voor de toekomst*

De in te stellen commissie zal ten slotte moeten worden opgedragen om, in het licht van het primaire en secundaire onderzoek en de concrete ervaringen van de slachtoffers, haar conclusies te trekken met betrekking tot de vraag wat de feiten en omstandigheden zijn met betrekking tot seksueel misbruik van minderjarigen in de R.K. Kerkprovincie in de periode van 1945 tot heden. De commissie zal waar mogelijk moeten aangeven welke kwetsbare plekken er in de organisatie- en bestuursstructuur aanwezig zijn, in samenhang met de verantwoordelijkheden, werkvelden en het te voeren personeels- en vrijwilligersbeleid om nieuwe gevallen van misbruik in de toekomst te voorkomen.

3.4. *Verslaglegging*

Om haar onafhankelijkheid en transparantie te waarborgen moet de in te stellen commissie naar seksueel misbruik van minderjarigen in de R.K. Kerkprovincie in de periode 1945 tot heden verplicht worden om het onderzoeksrapport en de daarbij behorende rapportages te publiceren, alsmede haar aanbevelingen met betrekking tot het omgaan met de huidige klachten van de slachtoffers en de lessen voor de toekomst.

Hoofdstuk 4: Tijdslijn

WEKEN	TENTATIEF PLAN VAN AANPAK
	– 12 weken voorbereidingstijd – 1 jaar zuivere onderzoekstijd – 12 weken voor uitloop en afronding (Indien om dringende redenen noodzakelijk éénmalig te verlengen met 6 maanden, zie Terms of Reference)
1-6	Opstarten commissie, organiseren infrastructuur, taakverdeling
6-12	Uitwerken deelvragen in concrete onderzoeksvoorstellen, inventariseren namen extern te raadplegen/horen deskundigen. Aandacht voor slachtoffers; advisering over hulp aan slachtoffers; doorlichten procedure Hulp & Recht.
13-47	Onderzoek
48-49	Terugkoppeling gehele commissie, eventueel aanscherpen van vragen, uitbreiding of inperking van bepaalde terreinen.
50	Korte openbare rapportage over de gang van zaken tot nu toe, eventueel met aangescherpte vragen, nog geen conclusies
1-12	Onderzoek
13-24	Afronding van onderzoek, schrijven conclusies en aanbevelingen
25	Presentatie uitkomsten van onderzoek

Hoofdstuk 5: Samenstelling van de commissie

Het onderzoek van de commissie voltrekt zich op vijf niveaus: (a) het horen of doen horen van slachtoffers, getuigen en beschuldigden/daders, bestuurlijk verantwoordelijken; (b) archiefonderzoek; (c) het (doen) doornemen van voor het onderwerp relevante studies; (d) eigen onderzoek (survey, vergelijkingen); (e) aandacht voor de hulp aan de slachtoffers. Voor een goede vervulling van de onderzoeksopdracht is daarom een multidisciplinaire aanpak vereist die tot uitdrukking komt in de commissiesamenstelling. Daarnaast zal op adhocbasis van externe deskundigheid (bv. canoniek recht) gebruik moeten worden gemaakt. Voor het veldwerk zal gebruik moeten worden gemaakt van gespecialiseerde onderzoekers. De commissie zal bij haar complexe taakvervulling ondersteund moeten worden door een kleine organisatie die daarvoor speciaal wordt opgezet.

In de commissie dient naast een voorzitter en secretaris aanwezig te zijn:

– juridische expertise (strafrecht en/of jeugdrecht, zo mogelijk gecombineerd met onderzoeks- en/of -opsporingservaring);
– een psycholoog;
– een (wetenschaps)filosoof met empirische achtergrond;
– een (kerk)historicus of een historicus met specialisatie in religie;
– een deskundige op het terrein van de hulpverlening.

Hoofdstuk 6: Terms of reference

1 De Nederlandse Bisschoppenconferentie (BK) en de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR) stellen een onafhankelijke onderzoekscommissie in voor een onderzoek naar

seksueel misbruik van minderjarigen die aan de zorgen van de R.K. Kerkprovincie werden toevertrouwd in de periode van 1945 tot heden. Voor het samenstellen van de onderzoekscommissie geeft zij zonder last of ruggespraak mandaat aan de door haar benoemde voorzitter van de commissie.

2 Het advies voor het instellen van een onderzoekscommissie eventueel aangevuld met aanvullende wensen van de opdrachtgevers zoals vastgelegd op een vergadering na de presentatie van het advies bepalen, en openbaar gemaakt, de inhoud en dimensies van het onderzoek.

3 De onderzoekscommissie krijgt een mandaat voor 1,5 jaar dat maximaal éénmaal verlengd kan worden met 6 maanden. Indien verlenging gewenst is zal de commissie 3 maanden voor het verlopen van het mandaat en met redenen omkleed kennis geven aan de opdrachtgevers.

4 De voorzitter van de onderzoekscommissie zorgt voor een begroting en de bewaking daarvan. De kosten worden gedragen door de BK en de KNR. De BK en de KNR stellen onderling een verdeelsleutel vast.

5 Van de onderzoekscommissie dienen naast voorzitter en secretaris de leden afkomstig te zijn van de volgende (eventueel gecombineerde) expertisevelden:

– juridische expertise (strafrecht en/of jeugdrecht, onderzoeks- of opsporingservaring)
– een psycholoog;
– een wetenschapsfilosoof met empirisch achtergrond;
– een (kerk)historicus en/of historicus met specialisatie in religie;
– een deskundige op het terrein van de hulpverlening.

Voorts zal op adhocbasis deskundigheid van buiten kunnen worden aangetrokken (statistiek, archief, kerkrecht gespecialiseerde onderzoekers etc.).

6 De onderzoekscommissie stuurt een onderzoeksteam aan. Dit onderzoeksteam bestaat uit een teamleider en onderzoekers met bovengenoemde expertise, waaronder ook een archivaris. In gevallen waarin het onderzoeksteam niet over noodzakelijk geachte expertise beschikt, kunnen externe deskundigen gevraagd worden om deelvragen in het onderzoek te beantwoorden. Deze antwoorden zullen aan het onderzoek worden toegevoegd.

7 De BK en de KNR zorgen voor de benodigde kantoorruimte en financiële faciliteiten voor de commissie en het onderzoeksteam.

8 De onderzoekscommissie en het onderzoeksteam stellen beide een protocol vast hoe zij zullen omgaan met de vertrouwelijkheid van persoonlijke gegevens die haar tijdens het onderzoek onder ogen komen of die op enig andere manier kenbaar worden gemaakt. Ten overstaan van derden hanteren beide, in navolging van het gebruik bij justitiële onderzoeken, een volstrekte vertrouwelijkheid.

9 De opdrachtgevers spannen zich zonder enige terughoudendheid in om ervoor te zorgen dat de onderzoekers toegang krijgen tot alle relevante archieven.

10 De opdrachtgevers spannen zich zonder enige terughoudendheid in om ervoor te zorgen dat verantwoordelijken en oud-verantwoordelijken gehoord kunnen worden in het kader van het onderzoek.

11 Alle partijen en betrokkenen onthouden zich van uitspraken en informatieverstrekking omtrent de (mogelijke) uitkomst van het onderzoek totdat de onderzoekscommissie haar eindverslag heeft aangeboden aan de opdrachtgevers. Externe contacten lopen via de voorzitter. Dit eindverslag is openbaar. Daarna bestaat er de mogelijkheid, met inachtneming van de gangbare regels en gebruiken van zorgvuldigheid en privacybescherming, voor de onderzoekers om over het historisch deel van het onderzoek eigenstandig te publiceren in wetenschappelijke tijdschriften,

12 De opdrachtgevers zullen, na bestudering, aangeven hoe zij zullen omgaan met de conclusies en aanbevelingen uit het eindverslag. Deze integrale reactie zullen zij binnen 6 maanden na ontvangst van het eindverslag openbaar maken.
13 Vijf jaar na de publicatie van het eindverslag zullen de opdrachtgevers aan de leden van de toenmalige onderzoekscommissie terugrapporteren hoe men met de lessen, verantwoordelijkheden en aanbevelingen is omgegaan. Deze rapportage is openbaar.

NOTEN

1 Later in de tekst wordt ingegaan op het begrip seksueel misbruik.
2 In het gehele voorstel wordt gesproken over de R.K. Kerkprovincie, hieronder worden ook begrepen de ordes en congregaties die lid zijn van de KNR.
3 Dit impliceert nog niet direct een afname van het aantal r.k.-onderwijsinstellingen. Alleen de personele en bestuurlijke betrokkenheid van priesters en religieuzen is sedert de jaren '60 van de vorige eeuw geslonken.
4 Ook hier zal het van belang zijn om te kijken wat het vigerende kerkrecht in de historische context was, bijvoorbeeld het recht zoals neergelegd in de Codex van 1917.
5 Zie punt 2.3.4.

Aanbiedingsbrief

Drs. W. J. Deetman

Den Haag, 7 mei 2010.

Aan de Nederlandse Bisschoppenconferentie
Aan de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR)

Betreft: voorstel tot instelling van een onafhankelijke onderzoekscommissie

Zeer geachte leden van de Nederlandse Bisschoppenconferentie,
Zeer geachte leden van het bestuur van de Konferentie Nederlandse Religieuzen,

Op 9 maart 2010 hebt u gezamenlijk en unaniem besloten tot een onafhankelijk onderzoek naar seksueel misbruik van minderjarigen binnen de R.K. Kerkprovincie in Nederland (hierna: R.K. Kerkprovincie). Voorts is besloten de formulering van de onderzoeksvragen met een onderbouwing daarvan eveneens onafhankelijk te doen plaatsvinden. Mij is verzocht die vragen te formuleren in overleg met deskundigen. Het voorstel daartoe treft u bijgaand aan. Op basis hiervan zal de in te stellen onderzoekscommissie haar onderzoeksagenda dienen vast te stellen en uit te voeren.

De kennis van de feiten en omstandigheden is bovenal van belang omdat uit onderzoek en ervaring is gebleken dat slachtoffers van misbruik het belangrijk vinden dat er onafhankelijk en wetenschappelijk naar de problemen gekeken wordt. Het zorgvuldig formuleren van de goede wetenschappelijke onderzoeksvragen heeft de nodige tijd gekost.

Ik ben mij ervan bewust dat deze aanpak het risico loopt om door de slachtoffers als een technocratisch en emotieloos proces te worden ervaren. Omwille van een spoedige hulpverlening heb ik in het nu gepresenteerde advies apart een onderdeel over hulp aan de slachtoffers opgenomen. Deze hulp kan niet wachten op de uitkomst van het onderzoek. Daarom heb ik het onderdeel over hulp aan de slachtoffers in het begin van het onderzoekstraject gepland.

Ik besef terdege dat het in het onderhavige onderzoek niet alleen gaat om een zwarte bladzijde uit de recente geschiedenis van de R.K. Kerkprovincie, maar ook om één die nagenoeg onbeschreven is. Daarom stonden mij tijdens de werkzaamheden steeds twee doelstellingen voor ogen: waarheidsvinding en zorg voor de slachtoffers.

In het bij dit schrijven gevoegde voorstel komen naast de zorg om de slachtoffers de volgende onderwerpen aan de orde:

– een precisering van het onderwerp, het doel en het domein van onderzoek;
– de onderzoeksvragen;
– de vaststelling van de onderzoeksvelden;
– een globale duiding van de methode van onderzoek;
– de tijdslijn;
– de zorg om de slachtoffers;
– de aanbevelingen ter voorkoming van seksueel misbruik;
– de samenstelling van de onderzoekscommissie.

Op uw aangeven is daaraan later nog het volgende toegevoegd. Allereerst gaat het erom inzicht te verkrijgen in de aard en omvang van seksueel misbruik van minderjarigen die waren of zijn toevertrouwd aan de zorg van instellingen en parochies binnen de R.K. Kerkprovincie. Toch wordt met dit onderzoek niet alleen een historische reconstructie beoogd. Het kwam immers op gang door de melding van mensen die aangaven in het verleden slachtoffer te zijn geworden van misbruik door r.k.-priesters, religieuzen of lekenbroeders en daar nu nog steeds de negatieve gevolgen van ondervinden. Daarom zal een deel van het onderzoek zich ook richten op de zorg en hulp aan hen. Hierbij zal tevens aandacht worden geschonken aan het functioneren van de hulpverleningsinstantie "Hulp en Recht", die in 1995 door het Nederlandse episcopaat in het leven werd geroepen.

Het onderzoeksvoorstel treft u separaat aan. Nadat de onderzoeksagenda door de voorgestelde commissie is vastgesteld zal bij u een begroting worden ingediend.

Het voorgestelde onderzoek vereist gedegen wetenschappelijk handwerk. Tegen deze achtergrond stel ik u daarom voor om naast de voorzitter en een ambtelijk secretaris, in de onderzoekscommissie te benoemen:

Dr. N. Draijer, hoofddocent Trauma en Persoonlijkheid (VU-Medisch Centrum)
Mr. P. Kalbfleisch, voorzitter Raad van bestuur van de NMa; oud-rechter
Prof. dr. H. L. G. J. Merckelbach, hoogleraar psychologie (UM), lid van de KNAW
Prof. dr. M. E. Monteiro, hoogleraar geschiedenis van het Nederlands Katholicisme (RUN)
Prof. dr. ir. G. H. de Vries, raadslid WRR, hoogleraar Wetenschapsfilosofie (UvA)

Voor hun curriculum verwijs ik naar de bijlage bij deze brief. Met het bijgevoegde voorstel stemmen zij in. Ik stel voor de ambtelijk secretaris door de commissie te laten benoemen.

Voor het in mij gestelde vertrouwen zeg ik u dank.

Hoogachtend,

Methodologische verantwoording empirisch onderzoek

Inhoud

Inleiding 551
Vertekeningen 552
Onderzoeksbenadering 553
Meldingen (Bron 1): Codering 554
Meldingen (Bron 1): Checks 555
Meldingen (Bron 1): Additionele resultaten 556
Survey (Bron 3): Methodologische overwegingen 558
Survey (Bron 3): Uitvoeringsaspecten en checks 559
Survey (Bron 3): Additionele resultaten 561
Vervolgonderzoek: Uitvoeringsaspecten en checks 565
Vervolgonderzoek: Vragenlijsten 567
Vervolgonderzoek onder melders (Bron 2): Additionele resultaten 568
Vervolgonderzoek bij de gestratificeerde steekproef: Additionele resultaten 569
Theoretisch intermezzo: Inconsistenties bij herhaalde bevraging 570
Statistische analyses 571

Inleiding

Deze bijlage beschrijft hoe de Onderzoekscommissie het empirische deel van haar onderzoek ter hand heeft genomen.[1] Leidend daarbij waren de vragen van de Onderzoekscommissie: wat is de omvang van seksueel misbruik van minderjarigen die werden toevertrouwd aan de verantwoordelijkheid van instellingen en parochies binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie in Nederland, wat is de aard ervan, in welke mate is het verweven met de institutionele structuur van de kerk en hoe zijn degenen die het trof eraan toe? Elders in dit rapport heeft de Onderzoekscommissie deze vragen uitvoeriger geformuleerd.

Het dient een doel om de aanpak van de Onderzoekscommissie te contrasteren met onderzoek dat in andere landen heeft plaatsgevonden of plaatsvindt. In de Verenigde Staten deed het prestigieuze John Jay College (John Jay College, 2004, 2006) in een eerste rapport[2] verslag van haar onderzoek naar de aard van seksueel misbruik door plegers werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk. Ofschoon dat onderzoek informatief was, stoelde het niet op het verhaal van de slachtoffers. De Amerikaanse studie beperkte zich tot meldingen bij de kerk in de periode tussen 1950 en 2002, die in dossiers zijn vastgelegd. Dat maakt dat de Amerikaanse gegevens nogal indirect zijn. Bovendien duikt het fenomeen in de Verenigde Staten vooral op in de context van parochies, terwijl in Nederland het misbruik zich – op basis van berichtgeving in de media – ook en vooral leek af te spelen in het onderwijs, zoals de (klein)seminaries, juvenaten en andere internaten.

Ook de aanpak in Ierland door de commissie-Ryan[3] en door de Royal College of Surgeons in opdracht van de Bishops' Committee on Child Protection werd door de Onderzoekscommissie als te beperkt beoordeeld. Het onderzoek van de commissie-Ryan betrof enkel meldingen van slachtoffers; er werd geen enquête onder de bevolking uitgevoerd (Carr, 2006; Carr e.a., 2009, 2010). Zodoende blijft ongewis hoe representatief deze gegevens zijn. Het onderzoek van de Royal College of Surgeons is wat dat aangaat beter, want er werden drie paden bewandeld: 1. een representatieve enquête (survey) onder de Ierse bevolking naar de omvang van seksueel misbruik van minderjarigen door geestelijken; 2. diepte-interviews met een selecte groep van slachtoffers en hun familieleden, alsook veroordeelde daders en hun familieleden; 3. een survey onder bestuurlijk verantwoordelijken (Goode e.a., 2003). Daarnaast werd een omvangschatting gepresenteerd die was gebaseerd op de gegevens uit de algemene bevolkingsstudie 'Sexual Abuse and Violence in Ireland' (SAVI) (McGee e.a., 2002). De Onderzoekscommissie ziet het als een sterk punt van het Royal College-onderzoek dat het meerdere onderzoekstechnieken hanteerde, maar acht het onderdeel van de diepte-interviews toch te beperkt, dat wil zeggen te beperkt om goed zicht te krijgen op de aard van het misbruik.

De Onderzoekscommissie koos evenmin voor de aanpak in België, waar de zogenaam-

de 'waarheidscommissie' enkel uitging van meldingen van slachtoffers en wat deskundigen daarover zoal te zeggen hadden (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2011).[4] Opnieuw: bij een aanpak die kapitaliseert op meldingen van slachtoffers – hoe belangrijk en informatief die ook zijn – blijft de vraag staan hoe representatief de verkregen informatie is.

Onlangs hebben Duitse onderzoekers (Pfeiffer & Stadler, 2011) voor een aanpak gekozen die sterk lijkt op het door de Onderzoekscommissie uitgevoerde onderzoek. Maar naar het zich laat aanzien is het Nederlandse onderzoek niet alleen grootschaliger – dan gaat het vooral om de hierna te bespreken survey-gegevens – maar ook grondiger – dan gaat het vooral om het onderdeel van het archiefonderzoek. Voor een uitvoerige bespreking en weging van de bestaande wetenschappelijke literatuur wordt de geïnteresseerde lezer overigens verwezen naar de separate bijlage A die over de relevante vakliteratuur handelt.

De Onderzoekscommissie heeft met de commissie-Samson samengewerkt, regelmatig overlegd en met instemming van de melders die het aanging meldingen uitgewisseld die bij de ene commissie waren binnengekomen, maar ook voor de andere van belang konden zijn (zie hoofdstuk 1). Omdat de commissie-Samson en de Onderzoekscommissie beide onderzoek doen naar seksueel misbruik van kinderen zijn de overeenkomsten en verschillen in de onderzoeksaanpak op een rij gezet (zie Annex).

Vertekeningen

De Onderzoekscommissie vond het belangrijk om ruim aandacht te besteden aan de groep waar het om gaat: zij die melden als kind slachtoffer te zijn geweest van seksueel misbruik door plegers werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk. Een onderzoek dat enkel gebaseerd is op hun relaas brengt echter een aantal potentiële problemen met zich mee. Van sommige potentiële problemen heeft de Onderzoekscommissie kunnen constateren dat zij nauwelijks een rol van betekenis spelen. Andere problemen waren des te meer present.

Een probleem dat naar de indruk van de Onderzoekscommissie nauwelijks een rol speelt, is dat van overrapportage van seksueel misbruik vanwege valse meldingen. Er bestaat weliswaar buitenlands onderzoek dat gesitueerd is in de forensische context en waarin hoge percentages valse aangiften van misbruikzaken worden gevonden (zie Kanin, 1994). Maar daar staat Nederlands onderzoek tegenover, waaruit valt af te leiden dat valse aangiften van zedenmisdrijven een relatief afgebakend probleem zijn (Van Wijk & Nieuwenhuis, 2011). Belangrijker nog is dat de overgrote meerderheid van de meldingen van slachtoffers aan de Onderzoekscommissie plaatsvond buiten een juridische context, dat wil zeggen zonder dat de meldingen inzet waren van een strafrechtelijke of civielrechtelijke procedure.

Een probleem dat uitdrukkelijk wél aan deze meldingen kleeft, is dat het merendeel ervan betrekking heeft op episodes en gebeurtenissen die ver weg liggen in de tijd. Dat kan vertekeningen in de rapportages van seksueel misbruik met zich meebrengen. Die vertekeningen kunnen allerlei vormen aannemen. De meest voorkomende is dat een beschrijving van misbruik dat twintig, dertig of zelfs veertig jaar geleden plaatsvond, heeft ingeboet aan volledigheid. De vertekening die hier aan de orde is, is die van de omissie. Het slachtoffer weet belangrijke details – bijvoorbeeld naam en achtergrond van de pleger – niet meer te noemen. Merk op dat een onvolledige beschrijving van misbruik nadrukkelijk niet duidt op een inaccuraat verhaal. Een inaccurate beschrijving verwijst eerder naar een

ander type vertekening, namelijk de zogenaamde commissiefout: het toevoegen van onjuiste details aan het relaas. De literatuur ter zake laat zien dat bij verklaringen over ver weg in de tijd liggende gebeurtenissen omissiefouten een groter probleem vormen dan commissiefouten (Smeets e.a., 2004; Candel e.a., 2010). Anders gezegd: als slachtoffers misbruik beschrijven dat lang geleden plaatsvond, dan stemt hun relaas over het algemeen goed overeen met de feiten, maar dat relaas dekt zelden alle details (zie ook Alexander e.a., 2005).

Naast het probleem van de onvolledigheid van meldingen speelt er een fundamenteler probleem: de meldingen van de slachtoffers aan de Onderzoekscommissie vonden op eigen initiatief plaats. Dat doet de vraag naar hun representativiteit opkomen. Uit onderzoek onder vrouwen met een gedocumenteerde geschiedenis (medische dossiers of politiedossiers) van misbruik blijkt dat 19 tot 38 procent van hen het misbruik niet rapporteert en 10 tot 12 procent elk seksueel misbruik ontkent bij gerichte vragen daarover (Williams, 1994; Widom & Morris, 1997; Goodman e.a., 2003). De oorzaken van deze onderrapportage zijn niet helemaal opgehelderd, maar duidelijk is wel dat schaamte een rol van betekenis speelt. Op basis van de studie van Widom & Morris (1997) bestaat bovendien de indruk dat het niet rapporteren van gedocumenteerd seksueel misbruik in de jeugd vaker voorkomt bij mannelijke slachtoffers. Van de 1100 respondenten in deze studie maakte 58 procent van de mannen geen melding van gedocumenteerd seksueel misbruik als zij daarover direct werden bevraagd. Bij de vrouwen bedroeg dit percentage 32 procent.

Een ander probleem, ten slotte, is dat van wat in jargon hindsight bias wordt genoemd. Het gaat dan om het fenomeen dat melders met de kennis van nu verklaren over wat ooit in hun leven heeft plaatsgevonden. Hun rapportage kan worden beïnvloed door mediaberichten en door verschuivende opvattingen over wat als misbruik kan gelden. Uit het Amerikaanse onderzoek van Elliott (1997) onder inmiddels volwassen geworden misbruikslachtoffers blijkt dat vooral de confrontatie met bepaalde radio- en televisieprogramma's (54 procent) en gebeurtenissen die deden denken aan het oorspronkelijke misbruik (37 procent) belangrijke triggers zijn voor het weer op de voorgrond treden van herinneringen aan het misbruik. Psychotherapie als trigger werd veel minder vaak genoemd (14 procent). Deze gegevens maken duidelijk dat de mediaberichten mee kunnen resoneren in meldingen over misbruik (zie ook Draijer, 1990).

Onderzoeksbenadering

Met deze overwegingen in het achterhoofd realiseerde de Onderzoekscommissie zich in een vroeg stadium dat op basis van de meldingen van slachtoffers alleen – hoe belangrijk en informatief deze meldingen ook zijn – zij onmogelijk een uitspraak zou kunnen doen over de omvang en de aard van het probleem. Het is daarom dat de Onderzoekscommissie ervoor gekozen heeft om meerdere onderzoekspaden te bewandelen, de resultaten daarvan in onderlinge samenhang te bezien en op grond daarvan uitspraken te doen over aard en omvang van het probleem.

Beknopt weergegeven ging de Onderzoekscommissie als volgt te werk:

- Zij maakte een nauwkeurige inventarisatie van de meldingen (Bron 1)[5];
- Vanwege de potentiële vertekeningen daarin liet zij een grootschalige survey uitvoeren (Bron 3);
- Diegenen in de survey die een relevante achtergrond rapporteerden (d.w.z. rooms-katholiek en als minderjarige misbruikt) alsook een controlegroep, werden uitgenodigd voor vervolgonderzoek (Bron 5);

– Slachtoffers die een melding ter kennis van de Onderzoekscommissie brachten, ook als zij daarin erg beknopt waren, werden eveneens betrokken in het vervolgonderzoek (Bron 2).

Hieronder worden deze stappen afzonderlijk toegelicht, maar de Onderzoekscommissie hecht eraan om op te merken dat haar onderzoek niet tot deze stappen beperkt bleef. De Onderzoekscommissie heeft ook en bovendien gesprekken gevoerd met de melders, met de plegers, en met bestuurlijk verantwoordelijken. Bovendien droegen de meldingen bij aan de richting van het archiefonderzoek dat de Onderzoekscommissie verrichtte. Dat archiefonderzoek was systematisch van aard en de aanpak die daarbij werd gevolgd, wordt in bijlage A beschreven. Tussen de onderzoekers die al deze stappen voor hun rekening namen, bestond een levendige uitwisseling van informatie.

Meldingen (Bron 1): Codering

De 2026 meldingen waarover de Onderzoekscommissie kon beschikken, hebben de volgende herkomst:
– 1279 spontane meldingen bij de Onderzoekscommissie;
– 634 meldingen via Hulp & Recht;
– 109 meldingen via NRC *Handelsblad*, *de Volkskrant*, Radio Wereldomroep Nederland en IKON;
– 4 meldingen via de commissie-Samson.

De verwerking van de spontane meldingen verliep via een vaste procedure en wel als volgt. Meldingen werden gecategoriseerd en gearchiveerd en gecontroleerd op doublures. Een codeerschema[6] werd ontworpen op basis van de literatuur en op geleide van een inventarisatie van de eerste vijftig meldingen. Het codeerschema betreft herkomst van de melding (bijvoorbeeld is de melder het slachtoffer zelf of iemand anders?), relevantie voor het onderzoek (redenen inclusie/exclusie), kenmerken van slachtoffer en pleger, aard van het misbruik (duur, frequentie, aard seksuele handelingen, bedreiging, gebruik van geweld, en locatie), en de beschreven reacties op het misbruik (bijvoorbeeld juridische vervolgstappen). De aldus verkregen informatie werd ingevoerd in een SPSS-bestand.

De voorzitter van Hulp & Recht en de voorzitter van de Onderzoekscommissie hebben gezamenlijk in september 2010 alle slachtoffers die zich hadden gemeld bij Hulp & Recht schriftelijk verzocht of zij akkoord gingen met overdracht van hun gegevens. Dan en slechts dan als slachtoffers hiermee instemden, werden de gegevens van Hulp & Recht aan het bestand van de Onderzoekscommissie toegevoegd. Op 7 november 2010 heeft Hulp & Recht de Onderzoekscommissie inzicht gegeven in haar meldingen via het dataverwerkingssysteem Sharepoint. De meldingen van Hulp & Recht zijn door de Onderzoekscommissie op dezelfde wijze verwerkt als hierboven werd beschreven voor de spontane meldingen, waarbij de herkomst van deze gegevens is vastgelegd.

Meldingen via de media

Hieronder vallen alle digitale meldingen die zijn binnengekomen en waarin verwezen wordt naar een oproep/bericht over seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in de krant, op de televisie, radio, internet of een combinatie van voorgaande. De meldingen zijn geselecteerd vanuit het e-mailaccount van de Onderzoekscommissie op basis van

vastgestelde zoektermen. Binnen deze selectie is gekeken naar: het type medium, of het om een melding van seksueel misbruik ging of niet, of de melder zelf de media heeft opgezocht en of het om een melding naar aanleiding van een oproep dan wel interview van de voorzitter van de Onderzoekscommissie drs. W. J. (Wim) Deetman ging.

Meldingen via de commissie-Samson
Meldingen die bij de commissie-Samson zijn binnengekomen en die ook – of alleen – binnen de onderzoeksdefinitie van de Onderzoekscommissie vielen zijn, na toestemming van de melder, overgedragen aan Onderzoekscommissie. Vervolgens zijn deze meldingen geregistreerd, gecodeerd en gearchiveerd.

Meldingen (Bron 1): Checks

De meldingen uit de diverse bronnen werden samengebracht in één gegevensbestand. Het bestand is gecontroleerd op codeer- en invoerfouten. De integriteit ervan werd op een aantal manieren getoetst. Een tweetal zullen we kort beschrijven.

Om te beginnen zijn de meldingen bekeken op de aanwezigheid van problematische karakteristieken. Daarbij is gebruik gemaakt van de richtlijnen die de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken (LEBZ) hanteert.[7] Het betreft meldingen met de volgende ingrediënten:[8]

– Hervonden herinneringen: Hiervan is sprake als iemand zegt in het verleden seksueel misbruikt te zijn, dat lange tijd compleet te hebben vergeten en de herinneringen eraan vervolgens te hebben hervonden.[9] Het hervinden van de herinneringen kan plaatsvinden in therapie, maar ook daarbuiten.
– Ritueel misbruik: Het gaat hier om beschrijvingen van bizarre en macabere vormen van seksueel misbruik.[10] Macabere aspecten hebben betrekking op een cultus (maskers, kruizen, ceremonies, gewaden), het toebrengen van letsel (snijden, krassen in het lichaam) en de dood (drinken van bloed, abortus, offeren). Meestal handelt dit type melding over meerdere daders en meerdere slachtoffers.
– Herinneringen aan seksueel misbruik van voor het derde levensjaar: Het betreft hier herinneringen aan misbruik dat zich zou hebben afgespeeld voor de derde verjaardag en dat de melder zich pas veel later herinnert.[11] De leeftijd van drie jaar wordt beschouwd als ondergrens voor verbale herinneringen aan gebeurtenissen uit de vroege jeugd.

Het aantal meldingen dat onder de LEBZ-criteria kon worden gebracht, bleek bijzonder klein, namelijk 1,4 procent. Dit is een belangrijke constatering: op inhoudelijke gronden geeft de overgrote meerderheid van de meldingen geen a priori reden om bezorgd te zijn over hun authenticiteit.

Een tweede toets betrof de ernst van het misbruik dat werd gemeld. Twintig meldingen zijn door meerdere onafhankelijke, ter zake kundige beoordelaars geëvalueerd aan de hand van een vijfpuntsschaal. De interbeoordelaars-coëfficiënten die dat opleverde, varieerden van 0,61 tot 0,69, wat verre van perfect is, maar wel erop duidt dat de ernst van het misbruik in ruwweg vergelijkbare termen door beoordelaars werd ingeschat.

Er zijn andere overwegingen om de meldingen serieus te nemen: een fors deel van de meldingen (66,0 procent) bestaat uit gedetailleerde beschrijvingen van één of meerdere bladzijden; een gering aantal melders (12,7 procent) vraagt expliciet om een financiële ver-

goeding of vertelt dat zij een dergelijke vergoeding ooit hebben ontvangen, en nogal wat melders beschrijven details waarvan forensisch experts onmiddellijk zullen zeggen: 'Ja, inderdaad, zo gaat dat in zedenzaken.' Daarbij moet bijvoorbeeld gedacht worden aan elementen zoals 'grooming', dat wil zeggen het met cadeaus en privileges inpalmen van het slachtoffer. Dit element werd bij 25,0 procent van de misbruikrapportages spontaan vermeld.

Vermeldenswaard is ook dat de Onderzoekscommissie circa vijftig melders heeft uitgenodigd om hun relaas toe te lichten. De Onderzoekscommissie heeft zich zodoende een indruk kunnen vormen van wat – in termen van beweegredenen en motieven – achter de meldingen schuil ging. In één geval rees een vraag over het waarheidsgehalte van de melding. In een ander geval bleek dat sprake was van een probleem van geheel andere aard (woede van de melder tegen zijn moeder nadat zij hem bij geboorte had afgestaan en daardoor een negatieve mening over verblijf in kindertehuis). En er bleek een geval van 'misbruik' dat de media had gehaald, terwijl er geen aanrakingen en of handelingen tegen de zin hadden plaatsgevonden. De betrokkene was achteraf, nadat hij in een andere dan een rooms-katholieke context seksueel was misbruikt, een aantal vervelende ervaringen met personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk misbruik gaan noemen. Zoals gezegd, op het totaal aantal meldingen vormden dit type problematische meldingen een te verwaarlozen aantal.

De Onderzoekscommissie heeft al met al geen aanwijzingen voor het gelijk van die deskundigen die in de media beweerden dat meldingen van misbruik aan de Onderzoekscommissie zouden zijn aangedikt.[12] De bewijslast daarvoor ligt bij deze deskundigen. De Onderzoekscommissie wijst er in dat verband op dat een lange tijdsperiode tussen misbruik en de meldingen van slachtoffers daarover niet uniek is. Ook bij zedenzaken die ter kennis van justitie worden gebracht, zijn lange tijdsintervallen niet ongebruikelijk. Onderzoek maakt duidelijk dat factoren als schaamte, ongemak en angst voor de dader een rol spelen bij zulke verlate aangiften (Connolly & Read, 2006). Waarmee de Onderzoekscommissie dit wil zeggen: aan het lange interval tussen het beweerde misbruik en de melding daarover als zodanig valt niets af te lezen over de authenticiteit van de melding.

Meldingen (Bron 1): Additionele resultaten

Meldingen van of over slachtoffers kwamen bij de Onderzoekscommissie per e-mail en schriftelijk binnen. Dat gebeurde vanaf het moment dat bekend werd dat de Onderzoekscommissie haar onderzoek zou gaan uitvoeren, tot aan de sluitingsdatum voor slachtoffermeldingen op 1 december 2010.[13] Tussen begin maart en 1 december 2010 heeft de Onderzoekscommissie 2026 meldingen ontvangen.

De 2026 meldingen zijn in twee rondes ingedeeld, al naar gelang zij binnen of buiten het domein van het onderzoek vallen (zie hoofdstuk 1). In de eerste ronde is het domein van onderzoek breder gedefinieerd dan enkel ervaringen van minderjarigen met seksueel misbruik die zich hebben voorgedaan in de periode tussen 1945 en 2010 in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland. Ook meldingen van andersoortige negatieve ervaringen in dezelfde referentieperiode en binnen de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland, zoals fysieke en psychische mishandeling, evenals meldingen van positieve ervaringen zijn in kaart gebracht.

Van de 2026 ontvangen meldingen vallen 1795 (88,6 procent) binnen het brede onderzoeksdomein en 231 (11,4 procent) erbuiten. In het laatste geval gaat het om meldingen van

seksueel misbruik van minderjarigen of meerderjarigen vóór 1945 of van seksueel misbruik elders, dat wil zeggen niet binnen de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland. Of het betreft meldingen waarin geen sprake is van seksueel misbruik. De indeling van de 2026 meldingen wordt nader toegelicht in bijlage 1 van voorliggende methodologische verantwoording.

In de tweede ronde zijn de 1795 meldingen die binnen het brede onderzoeksdomein vallen, ingedeeld in rapportages over seksueel misbruik van minderjarigen na 1945 in de Rooms-Katholieke Kerk en andersoortige meldingen. De kwestie welke gedragingen en/of relaties kunnen worden aangemerkt als seksueel misbruik maakt deel uit van het onderzoek. Daarom heeft de Onderzoekscommissie voor haar onderzoek onder melders het aandachtsgebied in eerste instantie verruimd tot alle seksuele gedragingen die melders zelf 'misbruik' noemen ('brede definitie'). Om een indruk te krijgen welke gedragingen de melders als 'seksueel misbruik' beschouwen, zijn dus ook ervaringen met het aandringen op seksueel contact of het (doen) vertonen van genitaliën en pornografie – de zogenaamde 'non-contact' ervaringen waarbij het slachtoffer niet is aangeraakt – door de Onderzoekscommissie geïncludeerd in haar onderzoek. In tweede instantie heeft zij de door haar gehanteerde ('strikte') definitie van seksueel misbruik op de gerapporteerde ervaringen toegepast. Die definitie is ontleend aan relevante artikelen in het Wetboek van Strafrecht. Omdat in hoofdstuk 3 de beschrijvende statistieken uit de eerste ronde nauwelijks aan bod komen, worden ze in het navolgende summier beschreven.

Van de 1795 meldingen die binnen het brede domein van het onderzoek vallen, gaan 1197 (66,7 procent; 59,1 procent van het totaal aantal ontvangen meldingen) over seksueel misbruik van minderjarigen na 1945 binnen de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland. Zoals gezegd betreft het meldingen die onder de brede definitie van seksueel misbruik vallen, dus om zowel contact- als non-contactervaringen. Ruim tweederde (68,7 procent) van deze 1197 meldingen – 774 meldingen – betreft spontane meldingen door en over slachtoffers zelf (slachtoffermeldingen) bij de Onderzoekscommissie (40,6 procent van het totaal aantal ontvangen meldingen); ruim een kwart (26,6 procent) kwam via Hulp & Recht (15,7 procent van het totaal aantal meldingen); 4,4 procent betreft meldingen via de media (2,6 procent van het totaal aantal meldingen) en 0,3 procent betreft meldingen via de commissie-Samson (0,2 procent van het totaal aantal meldingen).[14] De informatie uit de 774 spontane meldingen die de Onderzoekscommissie van de slachtoffers zelf heeft ontvangen, is gebruikt in de analyses van de spontane meldingen.

De overige 598 (33,3 procent; 29,5 procent van het totaal aantal ontvangen meldingen) meldingen die binnen het brede domein van het onderzoek vallen, zijn apart geregistreerd. Het gaat hier meer specifiek om meldingen in de volgende categorieën:

– 392 meldingen die te weinig informatie bevatten:
  Om meer informatie te genereren werden 109 meldingen die door slachtoffers zelf per e-mail naar de Onderzoekscommissie zijn gestuurd, maar die te weinig of onheldere informatie bevatten, geselecteerd. Deze melders is verzocht een aanvullende vragenlijst in te vullen. De verzamelde gegevens waren van belang om een zo volledig mogelijk beeld te verkrijgen van aard, omstandigheden en consequenties van het seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Verderop worden de contouren van dit vervolgonderzoek beschreven.
– 94 meldingen van fysieke en/of psychische mishandeling van minderjarigen:
  Daarbij ging het om ervaringen met andere vormen van geweld tegen minderjarigen in parochies of instellingen van de Rooms-Katholieke Kerk zoals fysieke en/of psychische mishandeling. In deze 94 meldingen was geen sprake van seksueel misbruik. Het totaal

aantal meldingen van geweld – seksueel, fysiek, psychisch – gepleegd tegen minderjarigen binnen het domein van onderzoek is 1291 (71,9 procent; 63,7 procent van het totaal aantal ontvangen meldingen). De gegevens uit deze meldingen en uit gesprekken met een aantal van deze melders werden betrokken in de oordeelsvorming over de mate waarin geweld voorkwam, in het bijzonder in rooms-katholieke instellingen voor opvoeding, zorg en onderwijs. Ook in het archiefonderzoek (hoofdstukken 4, 5 en 6) zijn deze gegevens meegenomen.

– 58 meldingen (niet noodzakelijkerwijze van seksueel misbruik) door nabestaanden:
  Er zijn 58 zeer uiteenlopende meldingen gedaan door nabestaanden, over bijvoorbeeld (vermeend) seksueel misbruik van een broer, vader of echtgenoot of cliënt in een rooms-katholieke instelling, verdacht overlijden van een broer of echtgenoot, of over (vermeende) misstanden of gedragingen in een rooms-katholieke context, die een zus of een vriendin zouden hebben geschaad. De informatie uit deze meldingen is eveneens betrokken bij het archiefonderzoek (hoofdstukken 4, 5 en 6).
– 26 meldingen van positieve ervaringen:
  Naast ervaringen met seksueel misbruik of andersoortige negatieve ervaringen zijn ook positieve ervaringen gemeld bij de Onderzoekscommissie. Het gaat bij deze 26 meldingen merendeels om berichten van mannen die laten weten dat zij hun verblijf in een internaat als zeer positief hebben ervaren. En dat zij niets hebben gemerkt van misstanden. Over deze positieve ervaringen wordt niet apart gerapporteerd.
– 26 meldingen van seksueel misbruik van een meerderjarige na 1945 in de Rooms-Katholieke Kerk:
  Vergelijkbare meldingen van seksueel misbruik van volwassenen in afhankelijkheidsrelaties zijn geconstateerd onder de meldingen en klachten bij Hulp & Recht.[15] Tevens bevatten de meldingen twee klachten over Hulp & Recht. Deze informatie nam de Onderzoekscommissie mee in haar conclusies en voorstellen over het functioneren van deze kerkelijke instantie (hoofdstuk 7).

Survey (Bron 3): Methodologische overwegingen

De door de Onderzoekscommissie geanalyseerde meldingen hebben een schat aan informatie opgeleverd, maar ze hebben, zoals eerder opgemerkt, hun beperking. Die schuilt in de onduidelijkheid of de meldingen in enigerlei mate representatief genoemd kunnen worden. De Onderzoekscommissie heeft daarom besloten een grootschalige survey onder een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking te laten uitvoeren. Alvorens daartoe over te gaan heeft de Onderzoekscommissie een aantal methodologische overwegingen de revue laten passeren en daaruit desiderata voor haar survey proberen af te leiden.

Een overweging betreft de non-respons die kan optreden als mensen bevraagd worden over gevoelige onderwerpen. Zowel bij de traditionele enquêtemethodes als bij online-vragenlijstonderzoek is de aard van de non-respons van belang. Selectieve non-respons leidt uiteraard tot vertekening in de uitkomsten. Een andere mogelijke bron van vertekening zijn sociaal wenselijke antwoorden op vragen over seksueel misbruik. Ten behoeve van de dataverzameling is overwogen om gebruik te maken van de randomized response-methode[16] (Warner, 1965) teneinde de eerlijkheid van de antwoorden te vergroten en zo bij te dragen aan de validiteit van het onderzoek. Deze methode is speciaal ontwikkeld om het bedreigende karakter van vragen over gevoelige onderwerpen te minimaliseren door de antwoorden op deze vragen mede door kans te laten bepalen met behulp van bijvoorbeeld

dobbelstenen of speelkaarten. De Onderzoekscommissie heeft na rijp beraad besloten geen gebruik te maken van de randomized response-methode. In de eerste plaats is de procedure van beantwoording complexer, wat vooral voor ouderen een bezwaar kan zijn. Het vooralsnog enige onderzoek naar ongewenste seksuele ervaringen (verkrachting) waarin gebruik werd gemaakt van de randomized response-techniek is verricht onder jongere vrouwen (Soeken & Damrosch, 1986). In de tweede plaats is de randomized response-methode vooral geschikt voor onderzoek naar gebeurtenissen waarvoor de respondent een zekere mate van verantwoording draagt, zoals fraude, waar om voor de hand liggende redenen onderrapportage mag worden verwacht als geen bijzondere maatregelen worden genomen. Van verantwoordelijkheid bij respondenten is in het geval van seksueel misbruik uiteraard geen sprake. Een alternatief voor de randomized control-techniek is de grootschalige survey die per computer wordt aangeboden en waarbij respondenten minder gêne voelen om te rapporteren over pijnlijke voorvallen. Onderzoek laat zien dat slachtoffers bevraging per computer over nare jeugdervaringen in vergelijking met face-to-face bevraging meer waarderen (DiLillo e.a., 2006). Het is deze methode waarvoor de Onderzoekscommissie uiteindelijk heeft gekozen.

Een volgende methodologische overweging is dat respondenten uiteenlopende definities voor seksueel misbruik zullen hanteren bij het rapporteren over hun ervaringen.[17] Sommige mensen zullen de term 'seksueel misbruik' te zwaar vinden voor wat zij hebben meegemaakt, terwijl anderen juist de neiging zullen hebben om ervaringen die anderen niet als 'misbruik' aanmerken toch als zodanig te beschouwen. De gerapporteerde antwoorden kunnen niet zonder meer worden geëxtrapoleerd naar precieze prevalentiecijfers. Er is daarom sprake van een onzekerheidsmarge in de schattingen. Die onzekerheid valt enigszins in te dammen door respondenten meer specifieke en minder categorische vragen voor te leggen. De Onderzoekscommissie heeft daarom veel aandacht besteed aan het type vraag dat zij via de survey aan de steekproef heeft voorgelegd.

Een weer heel andere kwestie betreft de kenmerken van de steekproef. De Onderzoekscommissie is geïnteresseerd in de schaal en de aard van het probleem van seksueel misbruik. Ze kan daartoe een grote steekproef van Nederlanders van veertig jaar en ouder met een rooms-katholieke achtergrond benaderen, maar daarin zullen per definitie diegenen ontbreken, die gestorven zijn. De conclusie is andermaal dat zo'n benadering geen harde prevalentiecijfers oplevert. Het is om die reden dat de Onderzoekscommissie haar gegevens uit de survey heeft gecombineerd met gegevens die zij betrokken heeft van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) in Den Haag.[18]

En ten slotte is er deze overweging: percentages respondenten met een rooms-katholieke achtergrond die seksueel misbruik rapporteren zijn weinig informatief zolang zulke percentages niet kunnen worden vergeleken met percentages die in andere groepen worden gevonden. Daarom heeft de Onderzoekscommissie in haar survey ook andere groepen betrokken.

Survey (Bron 3): Uitvoeringsaspecten en checks

De Onderzoekscommissie heeft TNS NIPO de opdracht gegeven om een grootschalige survey uit te voeren onder haar panel van Nederlanders ouder dan veertig jaar. De keuze voor die leeftijdsgroep was ingegeven door de analyse van de meldingen en de tijdsperiode waarop die voornamelijk betrekking hadden (1950-1970). De keuze voor TNS NIPO werd ingegeven door de volgende punten:

– TNS NIPO besteedt veel aandacht aan de representativiteit van haar panel;
– TNS NIPO heeft een van de grootste panels in Nederland tot haar beschikking;
– TNS NIPO is succesvol bij het behalen van hoge respons percentages (rond de 76 procent);
– TNS NIPO heeft een ISO 9001 certificaat, wat weergeeft dat de organisatie aan een reeks van professionele kwaliteitskenmerken voldoet.

Een uitgebreid verslag van TNS NIPO over het onderzoek dat zij ten behoeve van de Onderzoekscommissie uitvoerde, is digitaal beschikbaar via de website van de Onderzoekscommissie.[19]

De inzet van het door TNS NIPO uitgevoerde onderzoek was om via een survey onder een willekeurige steekproef van Nederlanders van veertig jaar en ouder een beeld te krijgen van wat in de hedendaagse Nederlandse bevolking gemeld wordt over het vóórkomen en de aard van seksueel misbruik dat in het verleden binnen een rooms-katholieke context zou hebben plaatsgevonden. Daartoe werden in de maandelijkse screeningslijst van TNS NIPO van maart en april 2011 de volgende vijf vragen opgenomen:

1 Bent u (grotendeels) in Nederland opgegroeid en met religie opgevoed?
Het gaat erom hoe u bent opgevoed, niet om of u momenteel nog religieus bent.
2 Heeft u als kind of jongere (jonger dan achttien jaar) in een kindertehuis, een weeshuis, een kostschool, een internaat (intern of dagschool) of een seminarie in Nederland gezeten?
3 Bent u voor uw achttiende jaar op een intimiderende manier benaderd door een volwassene die geen familie van u was? Daarmee bedoelen we: uitschelden, vernederen, onterecht straffen, achterstellen bij andere kinderen en chantage.
4 Bent u voor uw achttiende jaar op een lichamelijk gewelddadige manier benaderd door een volwassene die geen familie van u was? Daarmee bedoelen we: geschopt, geslagen met handen of een voorwerp, of andere vormen van lichamelijke mishandeling.
5 Bent u voor uw achttiende jaar tegen uw zin seksueel benaderd door een volwassene die geen familie van u was? Daarmee bedoelen we: dat u tegen uw zin seksueel werd aangeraakt, of een ander seksueel aan moest raken.

De antwoordcategorieën treft de lezer aan in hoofdstuk 3 en de onderzoeksverantwoording van TNS NIPO. Hier volstaan we met een aantal technische opmerkingen.

Ten eerste zijn de drie vragen (vragen 3, 4 en 5) over kindermisbruik en kindermishandeling ontleend aan items zoals gebruikt in de 'Netherlands Mental Health Survey and Incidence Study' (NEMESIS; Verdurmen e.a., 2007).

Ten tweede is voorafgaand aan het eigenlijke onderzoek een pilotstudie uitgevoerd. Hiertoe werd besloten vanwege het gevoelige karakter van de vragen. Voor deze voorstudie is een random steekproef van 75 Nederlanders ouder dan veertig jaar getrokken uit het gegevensbestand van TNS NIPO. Aan de respondenten is gevraagd of zij het belastend vonden om deze vragen te beantwoorden. Van de 75 Nederlanders hebben vijftig (67 procent) de vragenlijst geopend. Na uitleg van het onderwerp van de vragenlijst, besloten vijf (10 procent) respondenten niet mee te werken aan het vooronderzoek. De overige 45 respondenten hebben alle vragen beantwoord. Dit vooronderzoek wettigde het vertrouwen dat de vragen niet als te belastend zouden worden ervaren. Op basis van deze uitkomsten zijn de definitieve vragen bepaald.

Ten derde is aandacht besteed aan de volgorde en de introductie van de vragen. Uit on-

derzoek is bekend dat de volgorde van vragen in surveys ertoe doet (Schwarz, 2003). Om te voorkomen dat de respondenten een relatie zouden leggen tussen de demografische vragen en de vragen over misbruik, zijn ze separaat en in twee blokken aangeboden. Tussen het eerste blok (vraag 1 en 2) en het tweede blok (vraag 3, 4 en 5) vragen is respondenten gevraagd items te beantwoorden over geheel andere onderwerpen, zoals mobiliteit, politiek, reizen, zorg en woningbezit. De introductie was erop gericht de respons te maximaliseren, zonder daarbij de achtergrond van de survey – de Onderzoekscommissie – expliciet te vermelden. De introductie voor de vragen 3, 4 en 5 was als volgt:

'Het doel van de volgende vragen is om te bepalen welke mogelijk belastende jeugdervaringen Nederlanders van veertig jaar en ouder hebben gehad met personen die niet tot hun familie behoren. Hoewel sommige vragen persoonlijk zijn, willen we u toch verzoeken om de vragen zo eerlijk mogelijk te beantwoorden. Uw antwoorden worden anoniem verwerkt en met uw gegevens wordt volstrekt vertrouwelijk omgegaan. Het onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van een maatschappelijk relevante organisatie. De vragen gaan over dingen die u voor uw achttiende jaar misschien heeft meegemaakt. Het gaat om ervaringen met bijvoorbeeld een leraar, een begeleider van een sportgroep of jeugdgroep, een ziekenverzorger, een predikant, een pastoor, een broeder of zuster (non), een koster, een arts of andere hulpverlener, of een andere volwassene die geen familie van u was. Indien u het te moeilijk vindt om deze vragen te beantwoorden, is er de mogelijkheid om de vragen over te slaan door "Wil niet meedoen" te kiezen.'

Survey (Bron 3): Additionele resultaten

De vijf vragen zijn door TNS NIPO uitgezet in haar maandelijkse ronde onder haar online panel. De afname van de vragenlijst vond in twee stappen plaats (in maart en in april; dit betreft twee elkaar niet overlappende steekproeven; zie onderzoeksverantwoording TNS NIPO, hoofdstuk 3). Deze twee steekproeven bleken niet van elkaar te verschillen in de manier waarop de vragen werden beantwoord. In totaal hebben meer dan 30.000 huishoudens met meer dan 65.000 personen van het panel van veertig jaar en ouder een e-mail gekregen met een uitnodiging om deel te nemen aan het onderzoek. Per huishouden konden meerdere personen van veertig jaar en ouder de vragenlijst invullen.

De respondenten kregen geen vergoeding voor het invullen van vragen. De respons was in deze eerste ronde hoog: 85 procent. Na opschoning omvatte het gegevensbestand 65.536 respondenten van veertig jaar en ouder, waarvan 36.180 eerste invullers en 29.356 tweede invullers.

Voor de uiteindelijke omvangschatting (zie verderop) is per huishouden één respondent, en wel degene van veertig jaar of ouder die als eerste de vragenlijst heeft ingevuld (N=36.180), geselecteerd. Van deze geselecteerde personen waren 34.234 bereid en in staat om alle vijf de vragen die aan hen waren voorgelegd te beantwoorden.

De steekproef kan als representatief worden beschouwd: ze benaderde de populatiepercentages voldoende op vijf in het onderzoek meegenomen achtergrondvariabelen. Deze variabelen waren: geslacht, leeftijd, gezinsgrootte (aantal personen in een huishouden), sociale klasse (combinatie van opleidingsniveau en economische status) en regionale spreiding.

De 'ruwe' (ongewogen) gegevens van de survey werden gewogen op basis van de Gouden Standaard van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).[20] Tabel 1 geeft een overzicht van de percentages uit de Gouden Standaard waarmee werd herwogen. De tabel laat

zien dat de groep eerste invullers waarover wordt gerapporteerd over het algemeen beter overeenkomt met de verhouding in de Nederlandse bevolking dan de groep tweede invullers. Evenzogoed blijkt in de steekproef van eerste invullers sprake te zijn van een relatieve ondervertegenwoordiging van personen van zeventig jaar en ouder, personen die in de drie zuidelijke provincies (Zeeland, Noord-Brabant en Limburg) wonen en laag opgeleide personen. In de survey heeft iedere respondent op basis van een combinatie van bovenstaande variabelen een weegfactor gekregen. Door gebruik te maken van een weegfactor per respondent is de steekproef representatief gemaakt voor de Nederlandse bevolking van veertig jaar en ouder naar geslacht, leeftijd, gezinsgrootte, sociale klasse en regionale spreiding.

Tabel 1 Samenstelling steekproef (survey) in vergelijking met landelijke gegevens[21]

	Steekproef			*Landelijk (bron: Gouden Standaard 40+ CBS)*
	ONGEWOGEN %			%
	Totaal	*Eerste invuller*	*Tweede invuller*	
Geslacht				
Man	49,0	49,0	49,0	48,6
Vrouw	51,0	51,0	51,0	51,4
Leeftijd				
40-49	29,1	31,2	26,4	31,3[22]
50-59	30,6	29,7	31,6	27,3[23]
60-69	26,7	25,2	28,5	21,7[24]
70+	13,7	13,9	13,5	19,7[25]
Nielsen-regio's				
3 grote steden + randgemeenten	12,9	13,6	12,1	14,2
Rest West	31,9	31,8	32,0	29,0
Noord	10,9	10,9	11,0	10,6
Oost	20,4	20,2	20,7	20,9
Zuid	23,9	23,6	24,3	25,2
Sociale klasse				
A (hoog)	19,6	19,0	20,3	19,6
B1	36,4	36,0	36,9	31,4
B2	18,8	19,2	18,1	15,9
C	21,8	22,0	21,7	27,7
D (laag)	3,4	3,7	3,0	5,4

TNS NIPO heeft de resultaten in de vorm van SPSS-bestanden aan de Onderzoekscommissie geleverd. Deze bestanden zijn gebruikt om een globale omvangschatting te kunnen maken (zie ook bijlage 2 van voorliggende methodologische verantwoording).

De antwoorden op drie van de eerder beschreven vijf vragen die in de survey werden gesteld, zijn voor de globale omvangschatting gebruikt. Het gaat om de volgende drie vragen:

1 Bent u (grotendeels) in Nederland opgegroeid en met religie opgevoed?
2 Heeft u als kind of jongere (jonger dan achttien jaar) in een kindertehuis, een weeshuis, een kostschool, een internaat (intern of dagschool) of een seminarie in Nederland gezeten?
3 Bent u voor uw achttiende jaar tegen uw zin seksueel benaderd door een volwassene die geen familie van u was?

Ruim een derde van de respondenten (35,3 procent met een betrouwbaarheidsmarge van 0,5 procent) rapporteert op vraag 1 in Nederland en met het rooms-katholieke geloof te zijn opgevoed. Er is geen betekenisvol verschil in dit achtergrondkenmerk tussen mannen en vrouwen. Het percentage wijkt ook niet betekenisvol af van de onderstaande gegevens in tabel 2 die een gemiddelde te zien geven van 36,7 procent:

Tabel 2 Aantal katholieken in Nederland 1947-2009

JAAR	1947	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2009
Aantal *katholieken in miljoenen*	3,7	4,3	4,7	5,0	5,3	5,5	5,6	5,5	5,6	5,4	5,1	4,4	4,2
Aantal niet-katholieken in miljoenen	5,9	6,5	6,9	7,4	7,8	8,3	8,6	9,0	9,5	10,1	10,9	11,9	12,4
Aantal katholieken als deel van de hele bevolking (in %)	38,6	39,8	40,5	40,3	40,5	39,9	39,4	37,9	37,1	34,8	31,9	27,0	25,3

Bron: Kaski, 'Ontwikkeling katholieken, parochies en priesters 1945-2009'. Rapport nummer 612, juni 2011.

Bij elk van de drie vragen in de survey zijn antwoordopties gegeven. Voor vraag 1 zijn de antwoorden opgesplitst in diegenen die melden in het rooms-katholieke geloof te zijn opgevoed en degenen die melden niet-religieus te zijn opgevoed of in een ander geloof.

Daarmee ontstaan 8 verschillende groepen die in onderstaande tabel, met de bijbehorende percentages worden getoond.

Tabel 3 Omvangschatting van seksueel misbruik (N=34.324, marge 0,2 procent)

Groep 1	RK opgevoed, in instelling, meldt ongewenste seksuele benadering	0,6
Groep 2	RK opgevoed, in instelling, meldt geen ongewenste seksuele benadering	2,3
Groep 3	RK opgevoed, niet in instelling, meldt ongewenste seksuele benadering	3,3
Groep 4	RK opgevoed, niet in instelling, meldt geen ongewenste seksuele benadering	25,1
Groep 5	Niet RK opgevoed, in instelling, meldt ongewenste seksuele benadering	0,4
Groep 6	Niet RK opgevoed, in instelling, meldt geen ongewenste seksuele benadering	1,4
Groep 7	Niet RK opgevoed, niet in instelling, meldt ongewenste seksuele benadering	5,4
Groep 8	Niet RK opgevoed, niet in instelling, meldt geen ongewenste seksuele benadering	61,5

In vervolgonderzoek, dat hierna ter sprake komt, is een aanzienlijk uitgebreidere vragenlijst voorgelegd aan steekproeven uit de groepen 1, 3, 5, 7 en 8. Daarbij is tevens gevraagd of de pleger van het gemelde misbruik 'werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk'. De uitkomsten spoorden op een aantal punten niet met de eerdere bevindingen. Daarom zijn door TNS NIPO respondenten die inconsistente antwoorden gaven opnieuw benaderd en is hen om uitleg gevraagd. Nadere informatie over het inconsistentieonderzoek volgt hieronder. Op basis van dit inconsistentieonderzoek zijn de nodige correcties verdisconteerd. De uitkomsten staan vermeld in onderstaande tabel. We maken daarbij de technische kanttekening dat vanwege de correcties voor inconsistente antwoordpatronen (zie verderop), deze percentages niet meer zijn te voorzien van een te preciseren betrouwbaarheidsinterval. De Onderzoekscommissie hanteert daarom de in het licht van de eerdere bevindingen veilig te noemen marge van 0,3 procent.

Tabel 4

GROEP	Meldt 'ongewenst seksueel benaderd te zijn voor 18e jaar, door niet-familielid' in %	Meldt 'pleger was werkzaam binnen RKK' in %
1 RK opgevoed, instelling, meldt misbruik	0,6	0,2
3 RK opgevoed, niet-instelling, meldt misbruik	3,3	0,3
5 Niet RK opgevoed, instelling, meldt misbruik	0,4	< 0,1
7 Niet RK opgevoed, niet-instelling, meldt misbruik	5,4	0,1
Totaal melding misbruik	9,7	0,6

Voor de rechter kolom geldt N=2484.

Aangenomen mag worden dat tussen de 0,3 en 0,9 procent van de huidige Nederlanders van veertig jaar en ouder voor zijn of haar achttiende jaar in de periode tussen 1945 en 2010 geconfronteerd zal zijn geweest met ongewenste seksuele benadering, waarbij de pleger werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk.

Deze schatting heeft, zoals gezegd, betrekking op de huidige cohorten van Nederlan-

ders ouder dan veertig jaar, die bereid en in staat zijn om de aan hen voorgelegde vragen te beantwoorden. Zonder correctie voor het percentage overleden en geïmmigreerde personen uit dit cohort kan het percentage dus niet als prevalentieschatting van kindermisbruik door plegers werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk worden gezien. Om toch in de buurt van zo'n soort schatting te komen, zijn de statistieken uit de TNS NIPO-survey gekoppeld aan gegevens van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).

Het NIDI is verzocht een extrapolatie te maken uitgaande van de informatie waarover de Onderzoekscommissie beschikte betreffende de groep die in de survey aangaf (1) in het rooms-katholieke geloof te zijn opgevoed, (2) in een van de in de tweede vraag van de survey genoemde instellingen te hebben gezeten en (3) te zijn misbruikt door een niet-familielid (dus 0,6 procent van de populatie) en (4) dat de pleger werkzaam was in de Rooms-Katholieke Kerk (0,2 procent).

Het NIDI heeft daartoe allereerst de omvang van de risicobevolking bepaald. Om die berekening te kunnen uitvoeren was het nodig van een aantal veronderstellingen uit te gaan. Aangenomen werd om te beginnen dat het eerste misbruik plaatsvond tussen het tiende en veertiende levensjaar. Omdat de sterfte in deze leeftijdsgroep laag is, is deze veronderstelling weinig gevoelig voor variatie in leeftijd. Uit CBS-cijfers kunnen dan de aantallen 10-14-jarigen tussen 1946-1981 worden bepaald. Een tweede veronderstelling die moest worden gehanteerd, is dat de door TNS NIPO gerapporteerde misbruikpercentages voor de hele populatie gelden, ongeacht leeftijd. Ook die veronderstelling is te rechtvaardigen: er is tussen de opeenvolgende cohorten geen duidelijk verschil te constateren in de aanvangsleeftijd van het eerste misbruik. Een derde veronderstelling is dat de kans op misbruik uniform verdeeld is over de generaties. Analyse van de door TNS NIPO geleverde cijfers maakte duidelijk dat deze laatste veronderstelling redelijk klopt voor het leeuwendeel van de generaties. De generatie die in 2011 60-64-jaar is, vertoont echter een opmerkelijke piek: de kans om ooit misbruikt te zijn is voor dit cohort vijf keer hoger dan het gemiddelde. Een overeenkomstige piek doet zich voor bij de analyse van de survey-cijfers die betrekking hebben op misbruik waarbij respondenten melden dat de pleger werkzaam was in de Rooms-Katholieke Kerk. De stijging is hier echter minder uitgesproken, namelijk een factor 2 ten opzichte van het gemiddelde. De Onderzoekscommissie heeft niet kunnen verklaren waardoor deze opmerkelijke stijging in de generatie 60-64 jarigen veroorzaakt is. Zij heeft besloten het gemiddelde misbruikrisico aan te houden, maar tekent daarbij aan dat dit gegeven nogmaals onderstreept dat de berekeningen die gemaakt zijn en de conclusies die eruit worden getrokken met de nodige slagen om de arm moeten worden bezien.

Voor de uitkomsten van deze berekeningen wordt verwezen naar hoofdstuk 3.

Vervolgonderzoek: Uitvoeringsaspecten en checks

De Onderzoekscommissie heeft besloten om vervolgonderzoek te doen onder:

A diegenen die zich spontaan meldden bij de Onderzoekscommissie, daarbij uitdrukkelijk inbegrepen melders die nogal summier waren in hun beschrijving van het misbruik (Bron 2). De Onderzoekscommissie wilde aldus nagaan in welke mate deze melders – in de aard van het misbruik dat zij rapporteren – overeenkwamen met de gestratificeerde steekproef (B).

B een gestratificeerd deel van degenen die de survey-vragen hebben beantwoord. Doel

van dit vervolgonderzoek was om nog nauwkeuriger omvangschattingen te genereren, meer informatie te krijgen over de aard van het gerapporteerde seksuele misbruik en bovendien inzicht te krijgen in de huidige psychische problemen en de hulpbehoevendheid van diegenen die rapporteren als kind misbruikt te zijn binnen de context van de Rooms-Katholieke Kerk. De statistieken over beide kwesties wilde de Onderzoekscommissie afzetten tegen die van controlegroepen.

Aan beide groepen (melders en selectie uit survey) werden door TNS NIPO vragenlijsten voorgelegd. Uitgangspunt daarbij was dat het onderzoek kort en niet belastend moest zijn, dat het vergelijking met databestanden uit het meldersonderzoek (bron 1) en uit de survey (bron 3) mogelijk moest maken en dat het inzicht moest bieden in de aard van het seksueel misbruik.

Om psychische klachten en hulpbehoevendheid te peilen, is deels gebruik gemaakt van gestandaardiseerde instrumenten en items die bij eerder onderzoek zijn ingezet. De gedachte daarachter was dat het toetsing van de resultaten aan de andere gegevensbestanden mogelijk maakt. Verderop zullen de vragenlijsten nader worden toegelicht.

Mensen bevragen over hun psychische klachten brengt het gevaar van response bias met zich mee. Een vorm daarvan treedt op als respondenten de neiging hebben om hun klachten te maximaliseren (zie Rogler e.a., 2001). Om daarvoor te controleren en te corrigeren werd een viertal response bias items meegenomen, die verwezen naar atypische en onwaarschijnlijke symptomen.

Bij de vragen die aan beide groepen werden voorgelegd, is aandacht besteed aan de volgorde van de items en aan de manier van vragen stellen om zo mogelijke vertekeningen in de antwoorden te voorkomen. Vragen over psychische klachten en symptomen werden voorafgaand aan vragen over (belastende) jeugdervaringen gesteld (zie daartoe Draijer, 1990; Schwartz, 2003).

Meer specifiek was de opbouw van de vragen als volgt:

1 Vragen over huidige psychische klachten (18 vragen);
2 Vragen over psychische klachten in het verleden (13 vragen);
3 Vragen over suïcidaliteit (3 vragen);
4 Vragen over onwaarschijnlijke symptomen (4 vragen);
5 Vragen over (eventueel) verblijf in een instelling, de aard van de instelling, de leeftijd en de beleving (9 vragen);
6 Vragen over het gezin van herkomst (6 vragen) en belastende jeugdervaringen, zoals psychische problemen van de ouders (7 vragen);
7 Vragen over seksueel misbruik door een volwassen niet-familielid, in het bijzonder binnen de context van de Rooms-Katholieke Kerk (28 vragen). Daarbij werden respondenten uitgebreid bevraagd over de locatie en de achtergrond van de pleger. Om de vragenlijst beheersbaar te houden zijn per slachtoffer incidenten met slechts twee verschillende plegers verkend. Bij meer dan twee plegers is gevraagd om de vragen voor de als meest ernstig beleefde ervaringen in te vullen. Het totaal aantal genoemde plegers werd wel geregistreerd;
8 Twee vragen uit de survey (bron 3) zijn ter controle opnieuw op vrijwel identieke wijze gesteld. Dit betreft de vragen:
   – 'Heeft u als kind of jongere (jonger dan achttien jaar) in een instelling of in een van onderstaande instituten verbleven ?'[26] en:
   – 'Bent u voor uw achttiende jaar tegen uw zin seksueel benaderd door een volwassene die geen familie van u was?' De toelichting bij deze vraag was als volgt:

'Met seksueel benaderd bedoelen we dat u tegen uw zin seksueel werd aangeraakt, of een ander seksueel aan moest raken. Met familielid bedoelen we bloedverwanten en aangetrouwde familie, inclusief pleeg- of stiefouders of een eventuele nieuwe partner van uw vader of moeder. Het gaat bij deze vraag dus om personen die niet tot deze groep behoren';

9 Extra vragen aan de geselecteerde melders over achtergrondkenmerken zoals sekse, leeftijd, opleidingsniveau en beroep. Deze kenmerken waren al bekend van de respondenten uit het TNS NIPO-panel in de survey. Ook is een aantal (6) aanvullende vragen over mogelijke behoefte aan hulp gesteld.

De vragen in de categorie 1-4 worden in de volgende paragraaf nader toegelicht. De vragen in de categorie 1 t/m 9 werden aan respondenten aangeboden onder de titel 'Jeugdervaringen en psychische gezondheid'. De reeks werd online uitgetest bij tien TNS NIPO-panelleden en op papier bij zes melders die bij de Onderzoekscommissie bekend waren. De afname van de vragenlijst nam gemiddeld dertig minuten in beslag. De vragen bleken niet te belastend te zijn.

Na dit vooronderzoek werden enkele wijzigingen aangebracht in de opbouw van de vragenlijst. Ook werd de inleidende tekst bij de vragenlijst aangepast. Daarin werd in het geval van de gestratificeerde steekproef (B) uitgelegd dat de vragenlijst ging over een maatschappelijk belangrijk thema, zonder dat de Onderzoekscommissie als opdrachtgever werd vermeld. In het geval van de groep van melders (A) werd deze achtergrond wel genoemd (zie verderop). Steeds werd benadrukt dat de gegevens vertrouwelijk zouden worden behandeld en anoniem zouden worden verwerkt.

In de periode van 7 tot 26 juni is de vragenlijst uitgezet bij de groep van melders (A). Een herinnering werd verstuurd op 15 juni. In de periode van 2 tot 23 mei 2011 is de vragenlijst uitgezet bij de gestratificeerde steekproef (B). Op 17 mei is een herinnering verstuurd naar de respondenten die op dat moment nog niet hadden gereageerd. Het responspercentage bedroeg 70 procent[27] in de groep van melders (A) en 91 procent in de gestratificeerde steekproef (B). Verdere details treft de lezer aan in het verslag ter zake van TNS NIPO.[28]

Vervolgonderzoek: vragenlijsten

De huidige psychische klachten zijn vastgesteld met de veel gebruikte en vaak beschreven Brief Symptom Inventory (BSI-18) (Derogatis & Fitzpatrick, 2004; de Beurs, 2011). De BSI-18 is de ultrakorte variant van de wereldwijd veel gebruikte Symptom Checklist-90 (SCL-90; Derogatis, 1975) en meet een 18-tal psychische kernsymptomen/klachten, zoals angst en depressie. De respondenten wordt gevraagd in hoeverre zij last hebben van zulke symptomen. De referentieperiode bij de vragen is de afgelopen week inclusief de dag dat de lijst wordt ingevuld. De antwoordmogelijkheden reiken van 'helemaal geen', 'een beetje', 'nogal', 'tamelijk', 'veel' tot aan 'heel veel'. De BSI-18 levert vier scores op, waaronder de totaalscore. De andere drie scores betreffen een somscore van angstklachten, van depressieve klachten en van somatische klachten. Hoe hoger de score, hoe slechter de psychische gezondheid van de respondenten.[29] De totaalscore is een maat voor de ernst van de klachten. De totaalscore wordt berekend door de antwoorden op de afzonderlijke items op te tellen. Eerder onderzoek heeft laten zien dat het verstandig is om een afkappunt (grenswaarde) van boven de elf te hanteren als men wil vaststellen of iemand bovenmatig veel klachten heeft.[30] Anders gezegd: een BSI-totaalscore van boven de elf duidt erop dat iemand wellicht professionele hulp behoeft.

Op basis van de internationale vakliteratuur zijn daarnaast vragen over de traumagerelateerde klachten gesteld. De twaalf items gingen over slaapproblemen, nachtmerries, flashbacks, zelfbeschadiging, concentratieproblemen, woede-uitbarstingen, wantrouwen en achterdocht, problemen in relaties en intimiteit, schuldgevoelens, gevoelens van schaamte, seksualiteit en lichamelijke problemen waar geen medische verklaring voor was. Een vraag naar worsteling met geloof en religie werd toegevoegd op basis van de uitkomsten van de literatuurstudie. De referentieperiode bij de vragen was 'in de loop van uw leven'.[31] Om de beantwoording van de vragen zo eenduidig mogelijk te houden en zo het invullen te vergemakkelijken werd het antwoordformaat van de BSI-18 gehanteerd.

Om vast te stellen of respondenten ooit suïcidale gevoelens hadden gehad en zelfmoordpogingen hadden ondernomen, werden drie vragen daarover toegevoegd. De vragen zijn gebaseerd op de wijze waarop men in een klinisch diagnostisch interview naar suïcidaliteit vraagt. De keuze om vragen over dit thema mee te nemen berust op literatuuronderzoek en analyse van de spontane meldingen (bron 1).

Ten slotte is, zoals eerder gemeld, om response bias te meten en daarvoor te corrigeren, een aantal controlevragen in de vragenlijst opgenomen, namelijk vragen naar vier 'onwaarschijnlijke symptomen'. Zij werden ontleend aan de Wildman Symptom Checklist (Wildman & Wildman, 1999). Het betreft vier symptomen die in Nederlands onderzoek het meest discrimineerden tussen respondenten die geïnstrueerd waren om symptomen aan te dikken en controlepersonen die geïnstrueerd waren om daarover eerlijk te rapporteren (Merckelbach e.a., 2008).[32]

Vervolgonderzoek onder melders (Bron 2): Additionele resultaten

Het onderzoek was gericht op twee groepen van spontane meldingen die voor 1 december 2010 via een e-mail bij de Onderzoekscommissie waren binnengekomen: 774 spontane meldingen die in meer of minder mate gedetailleerd waren en 109 spontane meldingen die te weinig of onheldere details bevatten (zie bijlage 3 van voorliggende methodologische verantwoording).[33] Het was een vereiste dat respondenten online benaderbaar waren. De vragenlijst moest immers online worden ingevuld.

Deze melders hebben een verzoek ontvangen om vragen over 'Jeugdervaringen en psychische gezondheid' te beantwoorden. Hiertoe heeft het onderzoekssecretariaat onder strikte voorwaarden een e-mailadressenbestand aangeleverd bij TNS NIPO, dat vervolgens is gebruikt om respondenten uit te nodigen. De digitale uitnodiging kon niet worden afgeleverd op 42 van de 836 e-mailadressen. Van deze adressen is uitgezocht of er bij het onderzoekssecretariaat van de Onderzoekscommissie informatie aanwezig was over een alternatief e-mailadres. Dat bleek bij 19 van deze 42 melders het geval.

Een groot deel van de uitgenodigde melders (599 van de 840) heeft de moeite genomen om de vragenlijst in te vullen. Bij TNS NIPO, bij reactie@onderzoekrk.nl en bij de secretaris van de Onderzoekscommissie kwamen reacties per e-mail en per telefoon binnen. Naast negentien weigeringen ('Hier doe ik absoluut niet aan mee. Zo is het wel genoeg geweest'; 'Ik heb geen zin om alles weer op te rakelen') betroffen deze reacties:

- twijfel over deelname (N=11);
- inhoudelijke opmerkingen (positief of negatief) over de vragenlijst (N=10);
- praktische problemen bij het invullen van de vragenlijst (de internetverbinding is te traag, de vragenlijst kan niet worden geopend, de computer loopt vast) (N=9);
- positieve reacties na het invullen van de vragenlijst (N=5);
- opmerkingen over dat respondenten te laat waren of op vakantie of ziek waren (N=7).

Van de melders die in eerste instantie twijfelden over deelname of praktische problemen ervoeren, heeft na contact met het onderzoekssecretariaat, leden van de Onderzoekscommissie of TNS NIPO een aantal toegezegd de vragenlijst alsnog in te vullen. Of dat feitelijk ook is gebeurd, blijft ongewis. Vragenlijsten zijn – zoals gezegd – anoniem ingevuld. Bij de uitnodiging om deel te nemen aan dit vervolgonderzoek, werd gewezen op de mogelijkheid om in contact te treden met de Stichting Korrelatie indien respondenten de vragen als zeer belastend zouden ervaren. Er kwamen bij de stichting geen verzoeken om hulp binnen.

Vervolgonderzoek bij de gestratificeerde steekproef: Additionele resultaten

Ten behoeve van dit onderzoek werden 2812 mensen geselecteerd. De selectie was gestratificeerd op basis van de antwoorden van de respondenten tijdens de survey. Meer specifiek beoogde de selectie de vorming van vijf groepen. Respondenten werden ingedeeld in de vijf groepen op basis van religie (al dan niet rooms-katholiek opgevoed), verblijf in een instelling tijdens de jeugd (al dan niet in een instelling verbleven) en misbruik door een volwassen niet-familielid voor het achttiende jaar (al dan niet misbruikt).

Het streven in het vervolgonderzoek was een netto steekproef van 2000 respondenten:

1 een groep van mensen die rooms-katholiek zijn opgevoed, die meldden seksueel te zijn misbruikt door een niet-familielid, en die in een instelling hebben gezeten (streefaantal 250 of maximaal);
2 een groep van mensen die rooms-katholiek zijn opgevoed, die meldden seksueel te zijn misbruikt door een niet-familielid, en die niet in een instelling hebben gezeten (streefaantal 750);
3 een groep van mensen die niet rooms-katholiek zijn opgevoed, die meldden seksueel te zijn misbruikt door een niet-familielid, en die in een instelling hebben gezeten (streefaantal 200);
4 een groep van mensen die niet rooms-katholiek zijn opgevoed, die meldden seksueel te zijn misbruikt door een niet-familielid, en die niet in een instelling hebben gezeten (streefaantal 400);
5 een groep van mensen die niet rooms-katholiek zijn opgevoed, die meldden niet seksueel te zijn misbruikt door een niet-familielid, en die niet in een instelling hebben gezeten (streefaantal 400).

Aan dit vervolgonderzoek deden 2551 mensen mee, waarvan 2482 als eerste van een huishouden de eerdere vragenlijst van de survey hadden ingevuld. Zoals gezegd, was de respons in deze tweede ronde opnieuw hoog: 91 procent. De respondenten kregen een vergoeding voor het invullen van de vragenlijst.

Omdat bleek dat een relatief groot aantal respondenten (N=836, 33 procent)[34] op gelijksoortige vragen in de survey (bron 1) en het vervolgonderzoek (tweede ronde) verschillende antwoorden gaven, is besloten deze respondenten uit te nodigen voor een aanvullend onderzoek naar hun inconsistente antwoorden. Met een inconsistent antwoord wordt bedoeld dat een respondent in de survey rapporteert in een instelling te hebben verbleven of seksueel misbruikt te zijn, maar dat daarna in vervolgonderzoek tegenspreekt. Of vice versa: in de survey rapporteren dat men niet in een instelling heeft verbleven of niet seksueel is misbruikt en in het vervolgonderzoek rapporteren dat dat wél het geval was. Er werd per e-mail een uitnodiging verstuurd naar alle 836 inconsistente responden-

ten in de steekproef. Deze digitale brief vermeldde de thematiek (beoogde doelstellingen, gestelde vragen, en dergelijk). De inconsistente respondenten zijn benaderd met een korte vragenlijst waarin werd nagegaan a) op welk antwoord zij zich wilden vastleggen; en b) wat de reden was van hun inconsistentie. De respons was hoog, namelijk 90 procent. Het aanvullend onderzoek vond plaats van 7 tot 21 juni. Op 14 juni werd een herinnering verstuurd.

Het aanvullend onderzoek liet zien dat de toelichting van de inconsistente respondenten vaak ging over wat 'seksueel misbruik' is of wordt genoemd. Bij het vergaren en waarderen van de uitkomsten van haar onderzoek heeft de Onderzoekscommissie steeds een strikte definitie van seksueel misbruik gehanteerd. Zowel in de survey als het vervolgonderzoek speelde deze definitie ook een rol in de wijze waarop vragen aan de respondenten werden geïntroduceerd en toegelicht. Wat is niet als seksueel misbruik gerekend? Dat zijn grensoverschrijdende ervaringen met familieleden, een vriend/relatie van moeder of met een leeftijdgenoot. Het zijn ook seksueel getinte handelingen die niet tegen de zin waren of waarbij geen sprake was van aanraking (zogeheten non-contactervaringen), en het zijn ervaringen op of na het achttiende levensjaar.

Sommige respondenten bleken – ondanks de toelichting bij de vraag – tijdens de survey non-contactervaringen als seksueel misbruik te rapporteren, om dan tijdens het vervolgonderzoek te melden dat ze niet seksueel waren misbruikt. Bij anderen bleken de ervaringen wel onder de strikte definitie van de Onderzoekscommissie te vallen, maar zij vonden – hetzij tijdens de survey, hetzij tijdens het vervolgonderzoek – deze ervaringen te onbeduidend om ze als seksueel misbruik te rapporteren.

Op basis van de verheldering die inconsistente respondenten tijdens het aanvullend onderzoek boden zijn hun gegevens in de survey of in het vervolgonderzoek gecorrigeerd. Indien inconsistente respondenten onduidelijk bleven over de achtergrond van hun inconsistentie, werd hun meest consistente antwoord als uitgangspunt voor een correctie genomen. Als een respondent bijvoorbeeld in de survey 'ja' rapporteerde en de tweede keer bij de doorvraaglijst 'nee', maar in het inconsistentieonderzoek uiteindelijk – met toelichting 'ja' antwoordde, werd het antwoord gecorrigeerd in de richting van 'ja' (en omgekeerd). De omvangschattingen die de Onderzoekscommissie maakte, vonden na deze correctie plaats.

Theoretisch intermezzo: Inconsistenties bij herhaalde bevraging

In buitenlands onderzoek waarin respondenten herhaald is gevraagd naar seksueel misbruik of andere vormen van mishandeling in de jeugd blijkt dat rapportages daarover lang niet altijd consistent zijn (o.a. Fry e.a., 1996; Martin e.a., 1993; Fergusson e.a., 2000; Gezondheidsraad, 2004). Die inconsistentie ondermijnt de betrouwbaarheid en uiteindelijk ook de validiteit van misbruikrapportages. Daar staat tegenover dat hoe ingrijpender het misbruik is waarover wordt gerapporteerd, hoe consistenter respondenten in hun mededelingen zijn (Martin e.a., 1993; Aalsma e.a., 2002). Minder ingrijpende gebeurtenissen, zoals non-contactervaringen, worden vaker inconsistent gerapporteerd (Martin e.a., 1993; Friedrich e.a., 1997). Indien respondenten gevraagd wordt naar de reden van hun inconsistentie, dan zeggen zij soms informatie bewust te hebben achtergehouden. Overigens zijn inconsistenties bij herhaalde bevraging ook bekend bij zelfrapportages over verblijf in een instelling of in een ziekenhuis (zie Finlay-Jones e.a., 1981), en bij onderzoek naar depressie en suïcidaliteit (Kendler e.a., 2001). Negatieve rapportages ('nee, nooit') zijn in de

regel consistenter dan positieve (Thompson e.a., 2004). Ook de stemming is van invloed op de rapportage: een sombere stemming kan negatieve ervaringen toegankelijker maken, maar ze ook kleuren (Aneshensel e.a., 1987). Door te rapporteren over gemiddelden van grote groepen respondenten worden zulke vertekeningen grotendeels afgevlakt (Di Tella & MacCulloch, 2006).

Statistische analyses

Daar waar mogelijk en informatief werden de gangbare statistische analyses uitgevoerd met SPSS-15. Het gaat in de hoofdzaak om Chi-Square toetsen, Fisher exact probability tests, Cronbach alpha's, t-toesten, eenweg Variantie-Analyses (ANOVA's) en Covariantie-Analyses (ANCOVA's). Er werd doorgaans tweezijdig getoetst. In het geval van significante verschillen, werden – daar waar informatief – effectgroottes bepaald. Ook werden – daar waar relevant – betrouwbaarheidsintervallen gerapporteerd.

Bij de gegevens uit de survey (Bron 3) werden de analyses uitgevoerd op 'gewogen' data, met uitzondering van de analyses over de gerapporteerde psychische klachten en symptomen. De weging heeft plaatsgevonden in twee stappen. In het eerste deel (survey) zijn alle respondenten gewogen op demografie, zodat gecorrigeerd is voor de non-respons binnen de steekproef. De resultaten zijn daarmee representatief voor de Nederlandse bevolking van boven de veertig jaar. In het tweede gedeelte (het vervolgonderzoek) is een weging uitgevoerd waarbij de parameters in de vijf geselecteerde groepen zijn gewogen met de gegevens die betrokken werden uit de survey. Naast weging is de extra informatie uit het inconsistentieonderzoek gebruikt voor het corrigeren van de omvangschattingen.

Bij de opstelling van dit deel van de eindrapportage heeft de Onderzoekscommissie zich laten adviseren door professor dr. J.H. (Jan) Smit en dr. A. (Adriaan) Hoogendoorn, beiden werkzaam bij het VU medisch centrum. De Onderzoekscommissie heeft mevrouw professor dr. mr. C.C.J.H. (Catrien) Bijleveld, hoogleraar methoden en technieken van criminologisch onderzoek aan de Vrije Universiteit Amsterdam, en professor dr. P.G.M. (Peter) van der Heijden, hoogleraar statistiek ten behoeve van de sociale wetenschappen aan de Universiteit Utrecht, elk afzonderlijk om een second opinion gevraagd over de onderzoeksresultaten. Professor Bijleveld werkt verder als senior onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) en is lid van de commissie-Samson. Ten slotte heeft professor dr. L. (Leo) van Wissen, directeur van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut, voor de Onderzoekscommissie enkele berekeningen uitgevoerd met het oog op de beredeneerde schatting van de omvang en aard van seksueel misbruik van minderjarigen. De Onderzoekscommissie dankt hen hartelijk voor hun bereidheid de Onderzoekscommissie te adviseren en bij te staan bij haar onderzoek.

Bijlage 1

Selectie van meldingen onderzoek

Meldingen ontvangen door de Onderzoekscommissie (N=2026)
– 1279 spontane meldingen bij de Onderzoekscommissie (63,1%)
– 634 meldingen via Hulp & Recht (31,3%)
– 109 meldingen via NRC *Handelsblad*, Radio Nederland Wereldomroep, *de Volkskrant* en IKON (5,4%)
– 4 meldingen via de commissie-Samson (0,2%)

Binnen het onderzoek (N=1795; 88,6%)

Onder de definitie van seksueel misbruik van een minderjarige na 1945 in de RKK (N=1197; 66,7%)

– Onderzoekscommissie (N=822; 68,7%)
774 slachtoffer zelf
47 overig
1 niet duidelijk

– Hulp & Recht (N=318; 26,6%)
302 slachtoffer zelf
15 overig
1 niet duidelijk

– NRC *Handelsblad*, Radio Nederland Wereldomroep, *Volkskrant* en IKON (N=53; 4,4%)
40 slachtoffer zelf
13 overig

– commissie-Samson (N=4; 0,3%)
3 slachtoffer zelf
1 overig

Redenen exclusie melding (N=231; 11,4%)
– 137 niet-seksueel misbruik
– 45 seksueel misbruik minderjarige vóór 1945 (19,5%)
– 27 seksueel misbruik minderjarige in buitenland (11,7%)
– 21 seksueel misbruik buiten RKK (9,1%)
– 1 seksueel misbruik meerderjarige vóór 1945 (0,4%)

Redenen exclusie melding (N=598; 33,3%)
– 392 onvoldoende informatie (65,6%)
– 94 fysiek en/of psychisch geweld (15,7%)
– 58 nabestaanden – niet per se seksueel misbruik (9,7%)
– 26 positieve ervaringen (4,3%)
– 26 seksueel misbruik van een meerderjarige na 1945 in de RKK (4,3%)
– 2 klachten over Hulp & Recht (0,3%)

Meldingen met te weinig informatie
– Onderzoekscommissie (N=168; 42,9%)
109 slachtoffer zelf
30 overig
29 niet duidelijk

– Hulp & Recht (N=200; 51,0%)
162 slachtoffer zelf
28 overig
10 niet duidelijk

– NRC, Wereldomroep, *Volkskrant* en IKON (N=24; 6,1%)
3 slachtoffer zelf
19 overig
3 niet duidelijk

Bijlage 2 Omvangschatting

			C/33984			F / E	G * D		V370	I * J	K * 10.000
	on-gewogen	gewogen	gewogen	on-gewogen	on-gewogen						
alleen eerste invuller	in selectie (abs.)	in selectie (abs.)	in selectie (%)	N in hoofd-onderzoek (voor corr.)	N ná correctie	correctie-factor	prevalentie na corr.	prevalentie na corr. (110%)	aandeel werkzaam in RKK	prevalentie misbruik door RK-personeel	idem per 10.000 NL-ers 40+
Ja RK , in instelling, wel misbruikt	269	241	0,71%	265	219	0,87	0,62%	0,56	36,0%	0,20%	20,2
Ja RK , in instelling, niet misbruikt	903	876	2,58%		24		2,58%	2,35			
Ja RK , niet in instelling, wel misbruikt	1765	1479	4,35%	988	789	0,84	3,66%	3,33	9,5%	0,32%	31,6
Ja RK , niet in instelling, niet misbruikt	10086	9381	27,60%		141		27,60%	25,10			
Niet RK, in instelling, wel misbruikt	206	189	0,56%	219	166	0,80	0,44%	0,40	7,1%	0,03%	2,9
Niet RK, in instelling, niet misbruikt	565	510	1,50%		34		1,50%	1,36			
Niet RK, niet in instelling, wel misbruikt	2936	2345	6,90%	531	431	0,86	5,90%	5,37	2,1%	0,11%	11,3
Niet RK, niet in instelling, niet misbruikt	17504	18963	55,80%	479	551	1,21	67,65%	61,52			
Totale selectieomvang	34234	33984		2482	2355		109,96%	100,00%			
							misbruik onder RKK mensen	3,89%			

prevalentie na correctie o.b.v. inconsistentieonderzoek: dit telt na correctie echter op tot 110%, dus hiernaast nieuwe prevalentie (gedeeld door 1,10)

voor groepen 2, 4 en 6 kunnen we geen uitspraken doen, er is geen hoofdonderzoek over, dus we laten ze zoals ze uit de screening kwamen. De prevalentiecijfers voor groepen 1, 3, 5, 7 en 8 zijn onderhavig aan deze onzekerheid.

prevalentie na correctie (percentages gedeeld door 110%)

Bijlage 3

Selectie van meldingen t.b.v. onderzoek aard en omvang

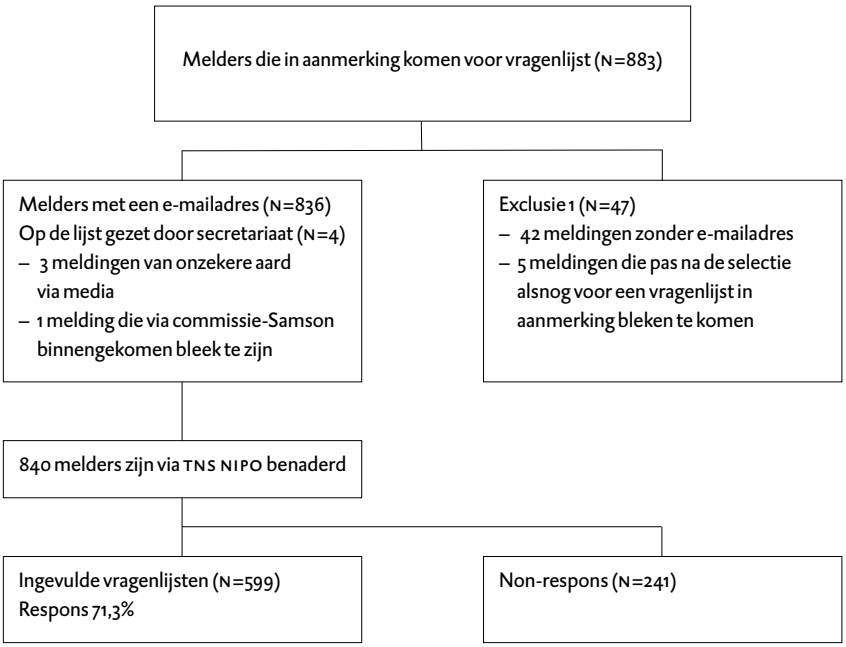

Annex

Notitie over overeenkomsten en verschillen in de onderzoeksaanpak van de commissie-Samson en de commissie-Deetman (datum: 1 april 2011)

De commissie-Samson en de commissie-Deetman doen beide onderzoek naar seksueel misbruik van kinderen. De eerstgenoemde commissie werkt in opdracht van de ministeries van Veiligheid en Justitie en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en richt zich op kinderen die onder verantwoordelijkheid van de overheid in de jeugdzorg zijn geplaatst. De tweede commissie voert onderzoek uit in opdracht van de Rooms-Katholieke Kerk en richt zich op seksueel misbruik door vertegenwoordigers van de Rooms-Katholieke Kerk. Hoewel er een groot aantal overeenkomsten tussen de werkwijze van beide commissies bestaat, zijn er ook verschillen duidelijk geworden. Onderstaand zijn overeenkomsten en verschillen van (1) het onderzoeksobject, (2) de definitie van seksueel misbruik en (3) de onderzoeksmethoden samengevat, zoals tijdens het gesprek tussen professor dr. mr. C.C.J.H. Bijleveld (commissie-Samson) en professor dr. H.L.J.G. Merckelbach (commissie-Deetman) op 18 maart 2011 werd vastgesteld. De bevindingen van de twee wetenschappers zijn afgestemd met de voorzitters van beide commissies en de constateringen kunnen in beide eindverslagen worden weergegeven.

Object van onderzoek

In het onderzoek van de commissie-Samson gaat het over kinderen die onder verantwoordelijkheid van de overheid in de periode 1945 tot 2010 in de jeugdzorg zijn geplaatst. Het gaat om seksueel misbruik dat in die setting heeft plaatsgevonden; dat kan door verzorgers, maar bijvoorbeeld ook door groepsgenoten zijn gepleegd. Het object van onderzoek van de commissie-Deetman is het seksueel misbruik van minderjarigen door vertegenwoordigers van de Rooms-Katholieke Kerk in de periode 1945 tot 2010.

Definitie van seksueel misbruik

De commissie-Samson rapporteert over zogenoemd 'hands-on' seksueel misbruik, dat wil zeggen gebeurtenissen waarbij fysiek contact tussen de pleger en het kind is geweest. De commissie-Deetman betrekt tevens 'hands-off' seksueel misbruik in het onderzoek waarbij er geen fysiek contact is geweest. De verschillen in definitie hebben te maken met de verschillende onderzoeksopdrachten en de mogelijkheden die de commissies zien om in het onderzoek op basis van reikwijdte, vindplaatsen en achtergronden van kinderen tot gefundeerde uitspraken te kunnen komen. Geconcludeerd is dat hoewel de commissie-Samson voor een deel ook andere groepen bekijkt en de commissie-Deetman voor een deel ook andere vormen van seksueel misbruik onderzoekt, er een gelijke kern van identieke gedragingen en misbruiksituaties wordt onderzocht.

Onderzoeksmethoden
Hieronder is een aantal parallellen en verschillen in onderzoeksaanpak weergegeven:

Wijze waarop prevalentie in het heden wordt vastgesteld
Voor de periode 2008-2010 zal de commissie-Samson een prevalentiestudie uitvoeren en kunnen concrete getallen worden genoemd. De werkwijze is verwant aan die van de Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen. De cijfers kunnen dan ook worden afgezet tegen het landelijke beeld. Het merendeel van de meldingen die de commissie-Deetman heeft ontvangen heeft betrekking op episodes die verder weg in de tijd liggen. Voor een belangrijk deel zal de analyse van de commissie dan ook betrekking hebben op zaken die zich in het verleden afspeelden (maar nog steeds hun uitwerking in het heden hebben).

Wijze waarop prevalentie in het verleden wordt vastgesteld
Voor de periode tussen 1945 en 2007 probeert de commissie-Samson een ondergrens te geven. Het hanteren van deze ondergrens is ingegeven door prudentie (zekerheid dat het meer is, maar zeker niet minder). Er zal hierbij worden vermeld dat de prevalentie in werkelijkheid hoger zal zijn, maar dat deze niet meer eenduidig te reconstrueren valt vanwege de beperkingen van het geheugen, het niet (meer) kunnen rapporteren door slachtoffers en de geringe beschikbaarheid van documentatie. De commissie-Deetman zal een poging ondernemen om een beargumenteerde schatting te geven van de schaal waarop seksueel misbruik binnen rooms-katholieke instellingen voorkwam. Zij zal dat doen door meldingen, Kaski-gegevens, gegevens uit archiefonderzoek en de resultaten van een grootschalige survey in de onderlinge samenhang te bestuderen.

Conclusies en aanbevelingen
Het onderzoek van de commissie-Samson is exploratief van aard. Op basis van de resultaten zal de commissie vragen over de aard en de omvang van seksueel misbruik en de reactie door de verantwoordelijken proberen te beantwoorden. De commissie-Samson neemt verder een standpunt in op de vraag welke verbeteringen in de jeugdzorg noodzakelijk zijn om het risico op seksueel misbruik te verkleinen. Ook de commissie-Deetman gaat op basis van de onderzoeksgegevens antwoord geven op de vraag naar aard en omvang van het misbruik. Voorts zal de commissie-Deetman bekijken of de structuur van de kerkelijke organisaties op enigerlei wijze heeft bijgedragen aan het probleem van seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk.

Juridisch onderzoek
Er wordt een apart onderzoek uitgevoerd over het strafrechtelijk kader en de verschuivingen in de zedelijkheidswetgeving. Dit zal door beide commissies worden gebruikt.

NOTEN

1 Overzicht geraadpleegde literatuur na de noten.

2 Het tweede rapport van het John Jay College (Terry e.a., 2011) berust op meerdere reeds bestaande databronnen. Dit rapport verscheen in mei 2011 en speelde geen rol in de keuze van de Onderzoekscommissie voor een onderzoeksopzet.

3 Commission to Inquire into Child Abuse (CICA).

4 Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, *De behandeling van seksueel mis-*

bruik en feiten van pedofilie binnen een gezagsrelatie, inzonderheid binnen de Kerk, 31 maart 2011. Zie ook: Adriaenssens, P, *Verslag activiteiten Onderzoekscommissie voor de behandeling van klachten wegen seksueel misbruik in een pastorale relatie*, 10 september 2010.

5 De volgorde waarin de stappen worden opgesomd correspondeert niet met die van de bronnen in hoofdstuk 3 van het eindrapport van de Onderzoekscommissie, maar gebeurt vanwege de chronologie van de stappen.

6 Zie: www.onderzoekrk.nl.

7 Deze expertisegroep is ingesteld door het College van Procureurs-generaal. Zie: Nierop, N. & Van den Eshof, P., 'Herinneringen: continu, sluimerend, hervonden of gelogen? Ervaringen van de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken', *Tijdschrift voor Psychotherapie*, nr 36, pp 148-170 (2010).

8 Gezondheidsraad, *Omstreden herinneringen, Publicatienummer 2004/02*.

9 Ibid, p 33.

10 Nierop & Van den Eshof, 2010.

11 Ibid.

12 'Methode-Deetman nodigt uit misbruik aan te dikken', *Trouw* (2 oktober 2010).

13 Medio oktober 2010 maakte de Onderzoekscommissie bekend dat meldingen tot 1 december 2010 toegezonden konden worden. De meldingen die de Onderzoekscommissie ontving na 1 december 2010 zijn op eenzelfde wijze geregistreerd als de spontane meldingen maar zijn, in tegenstelling tot de meldingen vóór 1 december, niet in de statistische analyse meegenomen. Dit is via de websites van de Onderzoekscommissie en van Hulp & Recht bekend gemaakt.

14 Vijfenzeventig (6,3%) van de 1197 meldingen van seksueel misbruik van minderjarigen na 1945 in de Rooms-Katholieke Kerk zijn ook relevant voor de commissie-Samson. Dit is 3,7% van het totaal aantal ontvangen meldingen. De Onderzoekscommissie heeft deze meldingen, na toestemming van de melder, overgedragen aan de commissie-Samson.

15 Zie: Commissie van onderzoek seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk, *Naar hulp, genoegdoening, openbaarheid en transparantie. Een onderzoek naar en advies over het functioneren van de kerkelijke instelling voor hulp aan en recht voor slachtoffers van seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland,* 9 december 2010.

16 Zie: www.randomizedresponse.nl. Deze methode richt zich vooral op het meten van de prevalentie van het overtreden van regelgeving, zoals fraude met sociale uitkeringen (Lensvelt-Mulders e.a., 2006) of op ander sociaal ongewenst gedrag bijvoorbeeld alcohol of drugsgebruik of crimineel gedrag (Lensvelt-Mulders e.a., 2005). Lensvelt-Mulders, G.J.L.M., Hox, J.J., van der Heijden, P.G.M., Maas, C.J.M., 'Meta-analysis of randomized response research', *Sociological Methods & Research,* nr 33, pp 319-348 (2005). Lensvelt-Mulders, G.J.L.M., van der Heijden, P.G.M., Laudy, O., van Gils, O., 'A validation of a computer assisted randomized response survey for measuring fraud in social security', *Journal of the Royal Statistical Society*, Series A nr 169, pp 305-318 (2006).

17 Zie ook hoofdstuk 1 en hoofdstuk 3 van het eindrapport van de Onderzoekscommissie.

18 Zie: www.nidi.nl.

19 TNS NIPO, *Onderzoeksverantwoording*, 19 juli 2011, en: *Tabellenrapport. Onderzoek voor de commissie Deetman*, oktober 2011. Beide documenten zijn gepubliceerd op www.onderzoekrk.nl.

20 Zie: TNS NIPO, *Onderzoeksverantwoording*, 19 juli 2011. In de software van TNS NIPO, het programma Diana, is in een aantal rondes geprobeerd om de gevonden waarden van achtergrondvariabelen zoveel mogelijk in overeenstemming te brengen met de ideaal-

cijfers van de achtergrondvariabelen. Hiervoor wordt de random iterative method gebruikt. De rondes resulteren in een wegingsfactor per respondent.

21 Specifieke weegfactoren per variabele kunnen hierbij niet worden genoemd omdat iedere respondent op basis van een combinatie van variabelen een weegfactor krijgt.

22 40-44 jaar: 15,8%, 45-49 jaar: 15,5%.

23 50-54 jaar: 14,1%, 55-59 jaar: 13,2%.

24 60-64 jaar: 12,7%, 65-69 jaar: 9,1%.

25 70-99 jaar: 19,7%.

26 Antwoordcategorieën: nee, geen van deze; ja, in een kindertehuis of weeshuis; ja, op een dagschool (extern) bij een internaat voor lager onderwijs; ja, op een kostschool/internaat (intern) voor lager onderwijs; ja, op een internaat voor buitengewoon lager onderwijs; ja, op een internaat voor onderwijs aan een speciale groep (o.a. blinden, slechthorenden); ja, op een kostschool of internaat voor voortgezet onderwijs; ja, op een seminarie.

27 Dit respons percentage van 70% is lager omdat de vragenlijst om planningtechnische reden 19 dagen is opengesteld.

27 Zie eindnoot 18.

29 De Cronbach's alphacoëfficiënten van de BSI-18 zijn goed en variëren van 0,92 in het survey-onderzoek tot 0,95 in het vragenlijstonderzoek onder melders. Dit betekent dat het een betrouwbaar instrument voor gebruik op groepsniveau is.

30 De psychometrische kenmerken van de Nederlandstalige BSI-18 zijn onderzocht op basis van de beschikbare Nederlandse data. Het betreft voorlopige gegevens. (E. De Beurs, *Brief Symptom Inventory – BSI. Nederlandstalige bewerking – herziene versie/tweede druk*, p 10 (2011).

31 De Cronbach's alphacoëfficiënten van de specifieke klachten die men ooit in het leven heeft ervaren zijn goed en variëren van 0,90 in het survey-onderzoek tot 0,92 in het vragenlijstonderzoek onder melders.

32 De Cronbach's alphacoëfficiënten van de vier Wildman-items variëren van 0,56 in het survey-onderzoek tot 0,73 in het vragenlijstonderzoek onder melders.

33 Vier melders die niet tot deze twee groepen behoren zijn door de Onderzoekscommissie aan het bestand toegevoegd. De totaal benaderde groep melders komt hiermee op 840.

34 Dit betreft zowel eerste als tweede invullers. Het gaat om 836 van de 2551 respondenten die een vragenlijst hebben ingevuld.

LITERATUUR

Aalsma, M.C., Aalsma, M.C., Zimet, G.D., Fortenberry, J.D., Blythe, M., Orr, D.P., 'Reports of childhood sexual abuse by adolescents and young adults: stability over time', *Journal of Sex Research,* nr 39, pp 259-263 (2002).

Alexander, K.W., Quas, G.S., Goodman, S., Ghetti, R.S., Edelstein, A.D., Redlich, I.M., Gordon, D.P.H., 'Traumatic impact predicts long-term memory for documented child sexual abuse', *Psychological Science,* nr 16, pp 33-40 (2005).

Aneshensel, C.S., Estrada, A.L., Hansell, M.J., Clark, V.A., 'Social psychological aspects of reporting behavior: Lifetime depressive episode reports', *Journal of Health and Social Behavior,* nr 28, pp 232-246 (1987).

Candel, I., Merckelbach, H., Wessels, I., 'Traumatische herinneringen', in: P.J. van Koppen, H. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (Red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, 2010, pp 469-485.

Carr, A., 'The psychological adjustment of adult survivors of institutional abuse in Ireland Report submitted to the Commission to Inquire into Child Abuse (CICA)', *CICA Report,* Vol. V (2009).

Carr, A., Dooley, B., Fitzpatrick, M., Flanagan, E., Flanagan-Howard, R., Tierney, K., White, M., Daly, M., Egan, J., 'Adult adjustment of survivors of institutional child abuse in Ireland', *Child Abuse & Neglect,* nr 34, pp 477-489 (2010).

Carr, A., Flanagan, E., Dooley, B., Fitzpatrick, M., Flanagan-Howard, R., Shevlin, M., Tierney, K., White, M., Daly, M., Egan, J., 'Profiles of Irish survivors of institutional abuse with different adult attachment styles', *Attachment & Human Development,* nr 11, pp 183-201 (2009).

Connolly, D.A. & Read, J.D., 'Delayed prosecution of historic child sexual abuse: Analyses of 2064 Canadian criminal complaints', *Law and Human Behavior,* nr 30, pp 409-434 (2006).

De Beurs, E., *Brief Symptom Inventory – BSI. Nederlandstalige bewerking* – herziene versie / tweede druk, 2011.

Derogatis, L.R., *The Symptom Checklist-90-R*, 1975.

Derogatis, L.R., Fitzpatrick, M., 'The SCL-90-R, the Brief Symptom Inventory (BSI), and the BSI-18', in: M.E. Maruish (Ed.), *The use of psychological testing for treatment planning and outcomes assessment*, 3 ed., 2004, pp 1-41.

DiLillo, D., DeGue, S., Kras, A., Di Loreto-Colgan, A.R., Nash, C., 'Participant responses to retrospective surveys of child maltreatment: Does mode of assessment matter?' *Violence and Victims,* nr 21, pp 410-424 (2006).

Di Tella, R., MacCulloch, R.J., 'Some uses of happiness data in economics', *Journal of Economic Perspectives*, nr 20 (1), (2006).

Draijer, N, *Seksuele traumatisering in de jeugd. Gevolgen op lange termijn van seksueel misbruik van meisjes door verwanten*, 1990.

Elliott, D.M., 'Traumatic events: Prevalence and delayed recall in the general population', *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* nr 65, pp 811-820 (1997).

Fergusson, D.M., Horwood, L.J., Woodward, L.J., 'The stability of child abuse reports: a longitudinal study of the reporting behavior of young adults', *Psychological Medicine,* nr 30, pp 529-544 (2000).

Finlay-Jones, R., Scott, R., Duncan-Jones, P., Byrne, D., Henderson, S., 'The reliability of reports of early separations', *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry,* nr 15, pp 27-32 (1981).

Friedrich, W.N., Talley, N.J., Panser, L., Fett, S., Zinsmeister, A.R., 'Concordance of reports of childhood abuse by adults', *Child Maltreatment,* nr 2, pp 164-171 (1997).

Fry, R.P.W., Rozewicz, L.M., Crisp, A.H., 'Interviewing for sexual abuse: reliability and effect of interviewer gender', *Child Abuse & Neglect,* nr 20, pp 725-729 (1996).

Goode, H., McGee, H., O'Boyle, C., *Time to listen: Confronting child sexual abuse by Catholic clergy in Ireland*, 2003.

Goodman, G.S., Ghetti, S., Quas, J.A., Edelstein, R.S., Alexander, K.W., Redlich, A.D., e.a., 'A prospective study of memory for child sexual abuse: new findings relevant to the repressed-memory controversy', *Psychological Science,* nr 14, pp 113-118 (2003).

John Jay College, *The nature and scope of sexual abuse by Catholic priests and deacons in the United States, 1950-2002*, 2004.

John Jay College, *The nature and scope of sexual abuse by Catholic priests and deacons in the United States, 1950-2002 – supplementary data analysis*, 2006.

Kanin, E.J., 'False rape allegations', *Archives of Sexual Behavior,* nr 23, pp 81-92. (1994).

Kendler, K.S., Gardner, C.O., Prescott, C.A., 'Are there sex differences in the reliability of a lifetime history of major depression and its predictors?', *Psychological Medicine*, nr 31, pp 617-625 (2001).

Martin, J., Anderson, J., Romans, S., Mullen, P., O'Shea, M., 'Asking about child sexual abuse: methodological implications of a two stage survey', *Child Abuse & Neglect*, nr 17, pp 383-392 (1993).

McGee, H., Garavan, R., De Barra, M., Byrne, J., Conroy, R., *The SAVI Report – sexual abuse and violence in Ireland*, 2002.

Merckelbach, H., Smeets, T., Jelicic, M., 'Onwaarschijnlijke symptomen: de Wildman Symptom Checklist', *Neuropraxis*, nr 2, pp 53-57 (2008).

Pfeiffer, C., Stadler, L., *Der sexuelle Missbrauch an Minderjährigen durch katholische Priester, Diakone und männliche Ordensangehörige im Bereich der Deutschen Bischofskonferenz. Forschungskonzept für eine empirische Untersuchung,* 2011.

Rogler, L.H., Mroczek, D.K., Fellows, M.M.A., Loftus, S.T.M.A., 'The neglect of response bias in mental health research', *Journal of Nervous and Mental Disease*, nr 189, pp 182-187 (2001).

Schwartz, N., 'Self-reports in consumer research: The challenge of comparing cohorts and cultures', *Journal of Consumer Research*, nr 29, pp 588-594 (2003).

Smeets, T., Candel, I., Merckelbach, H. (2004), 'Accuracy, completeness, and consistency of emotional memories', *American Journal of Psychology,* nr 117, pp 595-609 (2004).

Soeken, K.L., Damrosch, S.P., 'Randomized response technique: applications to research on rape', *Psychology of Women Quarterly*, nr 10, pp 119-126 (1986).

Thompson, R., Bogner, H.R., Coyne, J.C., Gallo, J.J., Eaton, W.W., 'Personal characteristics associated with consistency recall of depressed or anhedonic mood in the 13-year follow-up of the Baltimore Epidemiologic Catchment Area Survey', *Acta Psychiatrica Scandinavia,* nr 109, pp 345-354 (2004).

Van Wijk, A., Nieuwenhuis, A., *Lastige verhalen. Een exploratief onderzoek naar valse aangiften van zedenmisdrijven door meisjes van 12-18 jaar*, 2011.

Verdurmen, J., ten Have, M., de Graaf, R., van Dorsselaer, S., van 't Land, H., Vollebergh, W., *Psychische gevolgen van kindermishandeling op volwassen leeftijd. Resultaten van de 'Netherlands Mental Health Survey and Incidence Study' (NEMESIS)*, 2007.

Warner, S.L., 'Randomized response: A survey technique for eliminating answer bias', *Journal of the American Statistical Association*, nr 60, pp 63-69 (1965).

Widom, C.S., Morris, S., 'Accuracy of adult recollections of childhood victimization: Part 2: Childhood sexual abuse', *Psychological Assessment*, nr 9, pp 34-46 (1997).

Wildman, R.W., Wildman, R.W., 'The detection of malingering', *Psychological Reports*, nr 84, pp 386-388 (1999).

Williams, L.M., 'Recall of childhood trauma: a prospective study of women's memories of child sexual abuse', *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, nr 62, pp 1167-1176 (1994).

Deetman-Mis-DIK-druk 29-11-11 15:06 Pagina 581

Methodologische verantwoording archiefonderzoek

1 Algemeen

1.1 Het archiefonderzoek internationaal vergeleken

Deze bijlage gaat in op de wijze waarop de Onderzoekscommissie het onderzoek heeft uitgevoerd voor zover het betrekking had op archieven. Het gaat om onderzoek in archieven van kerkelijke organisaties, maar ook van organisaties die geen binding hebben met de Rooms-Katholieke Kerk.

De Onderzoekscommissie onderscheidt zich met het historisch onderzoek van andere commissies belast met onderzoek naar seksueel misbruik van minderjarigen. Deze hebben geen historisch onderzoek kunnen doen (Commissie Adriaenssens in België)[1] of ze hebben dit hoofdzakelijk op basis van meldingen gedaan (Ryan Report, Murphy Report, Cloyne Report, alle in Ierland).[2] Of ze hebben moeten volstaan met door de beklaagde organisatie geproduceerde stukken uit archieven (Zinsmeister over de Jezuïeten, Aloysius Kolleg in Bad Godesberg).[3]

In de Verenigde Staten is in mei 2011 het tweede deel verschenen van het grootscheepse criminologische onderzoek op basis van zelfrapportage door bisdommen en hogere oversten, uitgevoerd door het John Jay College. De resultaten hebben onmiddellijk veel kritiek opgeroepen.[4] Ten eerste omdat seksueel misbruik van minderjarigen uitdrukkelijk als een historisch fenomeen wordt beschouwd en – bij implicatie – tot het verleden zou behoren. Ten tweede omdat de getalsmatige piek die in dit misbruik wordt vastgesteld in een periode tussen het einde van de jaren zestig en 1985, vooral verklaard wordt vanuit de algemene cultureel-maatschappelijke normvervaging die met de jaren zestig wordt geassocieerd.

Dit tweede onderzoeksrapport van het John Jay College stoelt niet op eigenlijk archiefonderzoek, maar op de analyse van bestaande sociaalwetenschappelijke databestanden, talrijke surveys, gesprekken met plegers, slachtoffers, bestuurlijk verantwoordelijken en hulpverleners, gegevens uit en gesprekken in samenhang met een grootschalig onderzoek naar de psyche van Amerikaanse priesters uit 1971 en analyses van klinische dossiers van plegers en niet-plegers die door drie behandelcentra voor het onderzoek ter beschikking zijn gesteld. Zoals hieronder nog nader wordt toegelicht, richtte het archiefonderzoek onder verantwoordelijkheid van de Onderzoekscommissie zich ook op andere bronnen.

Het historisch onderzoek uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van de Onderzoekscommissie richt zich op:

- het beschrijven van aard en omstandigheden van genoemd seksueel misbruik (1945-2010). (Welke waren de omvang, aard en omstandigheden?);
- het beschrijven van kennis en opvattingen over seksueel misbruik van minderjarigen onder bestuurlijk verantwoordelijken en de beleidsvoering gedurende genoemde onderzoeksperiode. (Welke kennis hadden bestuurders over seksueel misbruik en wat waren de opvattingen gedurende de periode tussen 1945 en 2010?);

- het beschrijven en analyseren van de structuren van verantwoordelijkheid, toezicht en sanctie binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie in Nederland (1945-2010) waarbinnen seksueel misbruik van minderjarigen aan de orde is gesteld en afgehandeld. (Welke waren de structuren?);
- het beschrijven en analyseren van de naoorlogse communicatiecultuur in rooms-katholieke kring en veranderingen daarin. Deze communicatiecultuur is in de media en op andere plaatsen getypeerd als een 'culture of silence', waarbij ervan wordt uitgegaan dat deze cultuur specifiek zou zijn voor de katholieke gemeenschap en bepaald werd door het overwicht van de clerus en religieuzen op die gemeenschap. (Hoe stak de naoorlogse communicatiecultuur binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie in Nederland in elkaar en aan welke veranderingen was deze onderhevig?).

1.2 Beperkingen

Voor de wijze waarop het archiefonderzoek is uitgevoerd gelden beperkingen.

Van een onderzoek dat aanspraak kan maken op volledigheid is geen sprake. De Onderzoekscommissie heeft op grond van de doelstelling van het onderzoek keuzes gemaakt. Het archiefonderzoek is gericht geweest op het verkrijgen van kwalitatieve data die bijdragen aan de beschrijving van de aard van het onderzochte misbruik, de setting waarin dit zich heeft voorgedaan, de bewoordingen waarin in deze setting over seksueel misbruik is geschreven, (verspreiding en uitwisseling van) kennis over seksueel misbruik en de structuren van toezicht, verantwoordelijkheid en sanctie waarin dit al dan niet aanhangig is gemaakt en afgehandeld. Naar volledigheid is niet gestreefd; van volledigheid zou pas sprake geweest zijn als alle archieven van alle ordes en congregaties onder verantwoordelijkheid van de Onderzoekscommissie zouden zijn onderzocht. Daartoe zou een veel meer omvattend en langduriger onderzoek noodzakelijk zijn geweest.

Informatie uit archiefonderzoek over een deel van de meldingen is nodig om de betrouwbaarheid van de feitelijke informatie in meldingen te toetsen, aan te vullen of te bevestigen. Dit is nodig omdat aan de meldingen als bron van onderzoek forse empirische problemen kleven. Het geheugen is een onbetrouwbare gids, zeker als het gaat om gebeurtenissen die vele jaren geleden hebben plaatsgevonden. Niet iedereen heeft de behoefte een pijnlijk verleden op te rakelen. Ook is het mogelijk dat – om wat voor reden dan ook – mensen zich melden die feitelijk gesproken geen slachtoffer waren. Er zijn dus redenen om zowel onderrapportage als overrapportage te vermoeden.

Een andere beperking heeft betrekking op de beschikbaarheid van informatie en documentatie in archieven.

Op 18 december vorig jaar berichtte *NRC Handelsblad* dat het bisdom 's-Hertogenbosch 'seksdossiers liet verdwijnen'.[5] Het zou gaan om 'concrete aanwijzingen dat kerkelijke archieven in Nederland zijn geschoond'. In het artikel werd oud-bisschop Bluyssen geciteerd: 'Ik heb het weggegooid. Het was voorbij, de zaken waren afgewerkt.' Een gesprek van de oud-bisschop met de Onderzoekscommissie zou dan ook geen zin hebben: 'Ik zal niet op zo'n verzoek ingaan. Ik weet er verder ook weinig meer van.'

De oud-archivaris van het bisdom sloot zich hierbij aan: 'Deetman mag komen, maar hij krijgt niets. En in het archief vindt hij niks meer.' Volgens een door *NRC Handelsblad* geraadpleegde deskundige leed het 'geen twijfel' dat andere kerkelijke archieven in Nederland eenzelfde behandeling zouden hebben ondergaan. Archiefonderzoek leek volgens *NRC Handelsblad* weinig zinvol. 'Eerder waarschuwden historici dat Deetman weinig belastend materiaal zou aantreffen in de archieven,' aldus *NRC Handelsblad.*

Om geen enkel misverstand te laten bestaan over de bereidheid van bisschoppen en religieuze oversten om mee te werken aan het archiefonderzoek heeft de voorzitter van de Bisschoppenconferentie op 18 december 2010 het volgende verklaard:

'In de verklaring van de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR) en de Bisschoppenconferentie van 11 mei 2010 hebben de bisschoppen 'hun volledige medewerking' toegezegd. Daarnaast beloofden zij 'zich zonder terughoudendheid' in te spannen 'om alle relevante informatie voor de Onderzoekscommissie *beschikbaar te maken'. In overeenstemming daarmee hebben de bisschoppen en alle emeriti bisschoppen zich bereid verklaard om met de onderzoekers van de commissie-Deetman te spreken. Afspraken daartoe zijn of worden op korte termijn gemaakt.*

In lijn met de verklaring van 11 mei is vervolgens aan alle archivarissen en hun medewerkers opdracht gegeven zich tot het uiterste in te spannen om de Commissie-Deetman van alle relevante informatie te voorzien. Oud-medewerkers hebben geen arbeidsverhouding meer tot de bisdommen, al doen bisdommen er alles aan om hen tot volledige medewerking te bewegen.

Zoals bij alle archieven gebruikelijk, worden ook bij kerkelijke archieven op gezette tijden dossiers vernietigd, bijvoorbeeld omdat de bewaartermijnen verstreken zijn. Bij de oprichting van de Commissie-Deetman is aan alle archiefbeheerders opdracht gegeven om de reguliere vernietiging van archiefdelen op te schorten.

Wanneer overigens na 1983 zedendossiers vernietigd zijn, dient dat gebeurd te zijn in overeenstemming met canon 489, sub 2 van het kerkelijk wetboek van 1983. Dat betekent dat van deze zedendossiers de feiten in samenvatting en de definitieve uitspraak in volledigheid bewaard blijven. Voor zover deze dossiers van toepassing zijn op seksueel misbruik van minderjarigen, worden zij vanzelfsprekend beschikbaar gesteld aan de Commissie-Deetman.'[6]

1.3 Het belang van archiefonderzoek

De uit archiefonderzoek verkregen data zijn van belang voor de empirische vaststelling van de aard en ernst van het misbruik. Het historisch onderzoek fungeert hierin als aanvulling en toets op andere data (met name de meldingen gedaan aan de Onderzoekscommissie en gegevens behorend bij de meldingen van Hulp & Recht).

Het vinden van (kwalitatieve) gegevens met betrekking tot bestuurlijke verantwoordelijkheid en afhandeling van gevallen van seksueel misbruik is een tweede functie van archiefonderzoek. Deze gegevens moeten de Onderzoekscommissie in staat stellen de onderzoeksvragen met betrekking tot kennis, bestuurlijk handelen, afhandeling en interne communicatie te beantwoorden. Bovendien maken deze gegevens het de Onderzoekscommissie mogelijk informatie uit gesprekken met bestuurders, (hogere) oversten en plegers te wegen en in de juiste context te plaatsen.

De Onderzoekscommissie heeft onderdelen van de archieven van alle Nederlandse bisdommen onderzocht. Daarnaast heeft zij een geselecteerd aantal archieven van ordes en congregaties onderzocht. Deze zijn geselecteerd op basis van meldingen gedaan aan de Onderzoekscommissie, Hulp & Recht en aan een aantal media. Sommige archiefstukken gaven aanleiding ook niet-kerkelijke collecties te raadplegen: archieven van gerechtelijke instanties, archieven van psychiatrische inrichtingen en een aantal overheidsarchieven.

Vooral in de unieke gelegenheid om gegevens uit genoemde archieven, die niet of deels niet voor wetenschappelijk onderzoek toegankelijk zijn, met elkaar te combineren ligt de bijzondere betekenis van het archiefonderzoek van de Onderzoekscommissie.

De bisdommen vertegenwoordigen bestuurlijke eenheden die gedurende de onderzoeksperiode steeds in meer of mindere mate autonoom van elkaar hebben gefunctioneerd. Autonomie was in elk geval het leidend bestuurlijke principe van de organisatie binnen de Nederlandse kerkprovincie, waarop iedere bisschop zich kon beroepen. Deze bestuursstructuur rechtvaardigt onderzoek naar ieder bisdom afzonderlijk.

Bisschoppen droegen en dragen ook verantwoordelijkheid voor bepaalde categorieën religieuzen. Dit verklaart waarom de bisdommen archief gevormd hebben over religieuze ordes en congregaties. Het gaat hierbij niet alleen om de zogeheten congregaties van bisschoppelijk recht, die onder verantwoordelijkheid vallen van de lokale bisschop. De verantwoordelijkheid van een bisschop betreft ook priesterreligieuzen van andere ordes en congregaties die werkzaam waren of zijn in een bisdom met zending van de desbetreffende bisschop. Deze verwevenheid van verantwoordelijkheid en bestuur tussen bisschop en religieuze gemeenschap is zichtbaar in de afzonderlijke bisdomarchieven, die de Onderzoekscommissie alle heeft geraadpleegd.

De Onderzoekscommissie heeft de archieven van twee diocesane kerkelijke rechtbanken (officialaten) onderzocht: van het aartsbisdom Utrecht en van het bisdom 's-Hertogenbosch. Dit onderzoek is relevant voor het beantwoorden van de vraag of het kerkelijke strafrecht is ingezet bij de bestuurlijke omgang met seksueel misbruik van minderjarigen door kerkelijke functionarissen en met welke resultaten. De keuze voor het aartsbisdom is ingegeven door het feit dat dit bisdom het ' hart' van de kerkprovincie is, met een hoog opgeleid, relatief sterk kader waaruit tot in de jaren zeventig ook canonisten werden opgeleid. Ter vergelijking is een tweede bisdom gekozen, namelijk een groot zuidelijk bisdom.

Voorts is onder verantwoordelijkheid van de Onderzoekscommissie archiefonderzoek uitgevoerd bij ordes en congregaties. Ook hier betreft het organisaties die ten opzichte van elkaar, maar ook ten opzichte van de bisschoppen in de Nederlandse kerkprovincie, in bestuurlijke zin geheel of gedeeltelijk autonoom zijn. De bevindingen, evaluatie en conclusies voor het historisch onderzoek berusten op de hieronder gepreciseerde deelonderzoeken.[7]

Deze deelonderzoeken hebben zich geconcentreerd op zo genoemde 'hotspots'. De Onderzoekscommissie omschrijft een hotspot als een gemeenschap of locatie waarover 25 of meer spontane meldingen voorliggen, gedaan aan de Onderzoekscommissie en ontvangen via Hulp & Recht. Naast de hotspots heeft de Onderzoekscommissie als vijftiende orde of congregatie het dichtst bij de grens van 25 meldingen komend religieus instituut in onderzoek genomen, alsmede een van de veel genoemde zustercongregaties.

LIJST VAN HOTSPOTS

Gemeenschappen waarover 25 of meer meldingen voorliggen. Tussen haakjes het aantal meldingen.

1 Fraters van Tilburg (122)
2 Broeders van Maastricht (101)
3 Broeders van Liefde (92)
4 Salesianen (86)
5 Franciscanen (ofm) (54)
6 Fraters van Utrecht (45)
7 Jezuïeten (39)
8 Priesters van het Heilig Hart van Jezus (38)
9 Broeders van St. Louis (37)
10 Broeders van Huijbergen (35)
11 Armenbroeders franciscanen (Bleijerheide) (28)

12 Broeders van Dongen (27)
13 Broeders van de Christelijke Scholen (25)
14 Broeders van Amsterdam (25)
15 Congregatie van het Heilig Sacrament (19)

Lijst van gemeenschappen waarover meldingen voorliggen van zustercongregaties:
1 Zusters van Onze Lieve Vrouw van Tegelen (10)
2 Zusters van de Voorzienigheid (9)
3 Zusters van het Arme Kind Jezus (p.j.j) (8)
4 Zusters van Liefde van Onze Lieve Moeder van Barmhartigheid (s.c.m.m.) (7)
5 Zusters Onze Lieve Vrouw van Amersfoort (7)
6 Franciscanessen van Heythuysen (6)
7 Dominicanessen (o.p.) (5)
8 Zusters van de Choorstraat (zusters van liefdedochters van Maria en Joseph) (5)
9 Zusters van het Heilig Hart (5)
10 Zusters van Liefde (5)

1.4 Toegang en toegankelijkheid van de archieven: nog enkele opmerkingen

Zoals ook in de hoofdtekst van de eindrapportage van de Onderzoekscommissie is aangegeven, bestond over de toegang naar en de toegankelijkheid van de archieven aanvankelijk grote scepsis. In de media en vanuit wetenschappelijke kring werd erop gewezen dat op grootschalige, mogelijk op systematische wijze archieven zouden zijn geschoond.[8] Aan het begin van haar werkzaamheden, op 10 augustus 2010, heeft de Onderzoekscommissie alle bisschoppen per brief gevraagd om tijdens de duur van het onderzoek van de Onderzoekscommissie geen archiefmateriaal te vernietigen. Een gelijke brief is op 10 augustus 2010 aan de minister van Justitie verzonden met het verzoek om af te zien van vernietiging van voor het onderzoek relevante documentatie bij het Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht. Een gelijk verzoek is kort daarna aan alle ordes en congregaties gestuurd waarover meldingen over seksueel misbruik van minderjarigen bij de Onderzoekscommissie bekend waren.

Bij eerder onderzoek in de archieven van ruim 200 ordes en congregaties die vanuit Nederland missiewerk hebben ondernomen, is een aantal zaken opgevallen die van belang zijn voor het onderzoek naar seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk.

De bepalingen inzake archivering in de Codex Iuris Canonici en het daaropvolgende Kerkelijk Wetboek van 1983 werden nauwelijks nageleefd. Deze geven overigens maar een beperkt kader aan waarbinnen kerkelijke bestuurders moesten archiveren. Sommige zaken zijn helemaal niet geregeld. Opvallend in dit verband is het ontbreken van regels voor de waardering en selectie van stukken, met uitzondering van enige bepalingen omtrent het geheim archief.[9] Iedere bestuurlijke eenheid (bisdom, orde of congregatie) kon derhalve zijn eigen beleid voeren dat, voor zover kon worden nagegaan, niet werd vastgelegd in een voorschrift of een besluit. Richtlijnen in regels en constituties besteden vaak geen aandacht aan archiefbeheer. De diversiteit in archiefbeleid is dus zeer groot. Dat wil zeker niet zeggen dat er geen beleid was en dat men zomaar wat aan rommelde. Ook zonder regels heeft zich in de praktijk beleid ontwikkeld.

Een belangrijk motief voor ordes en congregaties om te archiveren en te bewaren, is het nageslacht te tonen wat er tot stand is gebracht. De missie is daar bijvoorbeeld een belang-

rijk onderdeel van. Men was en is nog steeds trots op de vreemde volkeren die gewonnen zijn voor het katholieke geloof. Men toont graag in foto's de kerken/kerkjes, scholen en ziekenhuizen die zijn gebouwd. Wat in de ogen van de leiding en in het kielzog daarvan in de ogen van de archiefbeheerder afbreuk kan doen aan het imago van de orde/congregatie, zoals dossiers over mislukte projecten en zwarte schapen, werd zodra dat mogelijk was verwijderd. Het maakt hierbij, zo is de indruk, niet uit of het gaat om congregaties van priesters en broeders, van broeders of van zusters. Wel lijken zusters meer de neiging te hebben om archief op te ruimen. De behoefte aan vastleggen en in trots gedenken verklaart ook dat er vaak meerdere gedenkboeken en monografieën over de geschiedenis van één orde of congregatie geschreven zijn.

In de pioniersperiode, waarin de orde/congregatie pas is gesticht en de bestuurs- en beheerstructuren zoals regels, constituties nog niet zijn goedgekeurd door de kerkelijke autoriteiten, meestal Rome of de bisschop in wiens diocees de congregatie werd gesticht of haar hoofdzetel had, wordt er nauwelijks systematisch gearchiveerd. Verslagen van bestuursvergaderingen en kapittels, als die al gehouden zijn, ontbreken bijvoorbeeld vaak. Wanneer de fase van consolidatie en groei intreedt, neemt ook de omvang van de geldstromen toe en verwerft de orde/congregatie onroerend goed, wat dwingt tot archivering. Vaak wordt dan pas een behoorlijke financiële administratie op poten gezet. Veelal wordt pas in de twintigste eeuw een goede registratuur ingevoerd waarbij ingekomen brieven en afschriften van uitgaande brieven worden gearchiveerd. Een voorbeeld zijn de franciscanen, een grote en zeer oude orde, waar tot 1925 afgedane ingekomen brieven werden weggegooid.

Wanneer duidelijk wordt, zo tussen 1960 en 1975, dat de orde/congregatie, althans in Nederland, op den duur zal uitsterven, neemt de aandacht voor het archief toe want alleen dat zal straks overblijven. Het archief krijgt nog meer de betekenis van een op zichzelf staand monument, dat de geschiedenis van een religieuze gemeenschap belichaamt.

Inzake persoonsdossiers en persoonlijke nalatenschappen zijn twee richtingen te onderscheiden. Een minderheid van de ordes/congregaties kiest ervoor om deze dossiers na overlijden aan de familie te geven. In het archief treft de onderzoeker dan niets meer aan. In de meeste archieven van ordes/congregaties treft men echter zowel persoonsdossiers als dossiers met nagelaten papieren en foto's aan. De eerste, in feite de echte persoonsdossiers, werden aangelegd door de congregatie of haar archivaris; de tweede groep dossiers werd door de persoon zelf verzameld en na zijn of haar dood overgebracht naar het archief. Soms, zoals bij de minderbroeders-franciscanen, worden zoals de thans in functie zijnde archivaris meedeelde, na het overlijden beide dossiers samengevoegd. De persoonsdossiers bevatten vooral formele stukken: uittreksel uit doopregister, verklaring omtrent het gedrag, akte van gelofte, toelating tot de wijding, onderwijsakten, diploma's, testament, bidprentje, verlof tot begraven, en daarnaast de bestuurlijke correspondentie met en over de persoon. Beide typen van persoonsgebonden dossiers worden gebruikt voor het schrijven van een in memoriam. Soms, zoals bij de karmelieten in Boxmeer, wordt daarop een toegang gemaakt die wordt opgeslagen in een database. De dossiers kunnen zeer uitgebreid zijn zoals bij de sociëteit der afrikaanse missiën waarbij zij zowel formele stukken als meer persoonlijke bevatten. Hier treft men bijvoorbeeld memoires, brieven over ervaringen en problemen, en dagboeken aan die ter plekke van dag tot dag zijn bijgehouden.

Ordes en congregaties hechten veel waarde aan persoonsdossiers. Het motief is afgeleid uit de bovenstaande wens om een monument op te richten. Men wil vastleggen wie er lid zijn geweest en wat zij voor de orde/congregatie tot stand hebben gebracht. Wanneer een archief zorgvuldig wordt beheerd, leidt dat tot een goede ordening, een fraaie inventaris

en een goede materiële verzorging, maar óók tot een nauwkeurige selectie waarbij de vuile plekken worden weggewerkt. Selectie en vernietiging van bescheiden uit deze laatste archieven kan echter ook gemakkelijk leiden tot het retoucheren en bijkleuren van het eigen verleden.

Hoewel sprake is geweest van schoning van de archieven – soms op grond van op papier vastgelegd archiefbeleid, soms niet – is de Onderzoekscommissie verrast door de rijkdom aan informatie die zij in de kerkelijke archieven heeft aangetroffen. Het heeft de Onderzoekscommissie gedwongen het archiefonderzoek dat in het voorjaar van 2011 gestart kon worden en halverwege augustus 2011 zou worden afgerond, te verlengen tot halverwege september 2011. Ook deze nieuwe termijn leverde problemen op. De laatste rapportages die betrekking hebben op het onderzoek van archieven zijn medio oktober afgerond. Maar ook na deze nieuwe 'deadline' is sporadisch nog onderzoek gedaan in het geheim archief van het aartsbisdom Utrecht en bij het generalaat van de congregatie van de salesianen van Don Bosco in Rome.

Bij het begin van haar onderzoek heeft de Onderzoekscommissie een protocol over vertrouwelijkheid en een convenant over de uitvoering van haar archiefonderzoek voorgelegd aan haar opdrachtgevers. In deze bijlage zijn het protocol en het convenant in een annex opgenomen.

Op basis van dit protocol en convenant was het voor de Onderzoekscommissie mogelijk om van documenten van persoonsvertrouwelijke aard (zoals persoonsdossiers) fotokopieën te maken op voorwaarde dat deze na afloop van het onderzoek zouden worden geretourneerd. Dit bevorderde de voortgang van het onderzoek. Van de teruggegeven kopieën bewaart de Onderzoekscommissie een register met hierin de vermelding van de aard en aantal van de geretourneerde kopieën. Voor de goede orde moet hierbij worden aangetekend dat bij onderzoek in archieven van bijvoorbeeld het Openbaar Ministerie uitsluitend aantekeningen mochten worden gemaakt. De Onderzoekscommissie beschouwt de aanpak met later te retourneren kopieën dan ook geenszins als beperkend.

Ook de toegang tot de zogeheten 'geheime archieven' is niet op bezwaren gestuit. Zes van de zeven bisdommen beschikken over een 'geheim archief'. Bij het bisdom Breda ontbreekt zo'n archief. De aard en omvang van de 'geheime archieven' wisselen sterk. Het 'geheim archief' van het bisdom-Groningen-Leeuwarden bestaat uit twee kartonnen (archief)dozen. Het 'geheim archief' van het bisdom Roermond bevindt zich in een kluis en van het archief bestaat een inventarislijst. Uit de lijst is op te maken dat het 'geheim archief' compleet is. Sinds 1853 is het 'geheim archief' niet geschoond.

1.5 Verantwoording van de deelonderzoeken

Achtereenvolgens komen in deze verantwoording aan de orde de onderzoeken naar de verslagen van de Bisschoppenconferentie en de zeven bisdommen. Vervolgens komen de onderzoeken bij de ordes aan de orde. Ten slotte volgen de congregaties die zijn onderzocht. Voor de volgorde is hier de Pius Almanak 2011 aangehouden. Waar dit op zijn plaats is wordt vermeld hoe met archieven van andere instanties en instellingen is omgegaan. Naast de uitgebreide archiefonderzoeken heeft de Onderzoekscommissie een aantal – beperktere – onderzoeken uitgevoerd, met name om na te gaan in hoeverre de informatie uit meldingen kon worden getoetst aan informatie uit archieven.

Ten slotte heeft de Onderzoekscommissie op 15 juli 2011 aan de bisdommen, ordes en congregaties de namen ter verificatie voorgelegd van degenen die in de meldingen als ple-

ger zijn genoemd. Verder komt hier aan de orde onderzoek in archieven van Hulp & Recht en instanties die geen band met de Rooms-Katholieke Kerk hebben. Aan het slot van deze bijlage verantwoordt de Onderzoekscommissie zich voor haar medewerking aan het onderzoek van mr. dr. D.W. Steenhuis.

1.6 Inhoudsopgave

2 *Uitgebreide onderzoeksrapportages met archiefonderzoek* 591
- 1 De Bisschoppenconferentie 591
- 2 Aartsbisdom Utrecht 591
- 3 Bisdom Breda 404
- 4 Bisdom Groningen-Leeuwarden 408
- 5 Bisdom Haarlem-Amsterdam en het bisdom Rotterdam 598
- 6 Bisdom 's-Hertogenbosch 600
- 7 Bisdom Roermond 602
- 8 Franciscanen (o.f.m.) 604
- 9 Jezuïeten (s.j.) 605
- 10 Salesianen van Don Bosco (s.d.b.) 611
- 11 Broeders van Liefde (f.c.) 620
- 12 Broeders van Maastricht (f.i.c.) 621

3 *Beperktere onderzoeksrapportages met beperkt archiefonderzoek* 625
- 1 Priesters van het Heilig Hart van Jezus (s.c.j.) 625
- 2 Broeders van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten (c.s.d.) 627
- 3 Broeders van Huijbergen (c.f.h.) 627
- 4 Broeders van de Heilige Aloysius Gonzaga (c.s.a.) 631
- 5 Fraters van Tilburg (c.m.m.) 634
- 6 Fraters van Utrecht 636

4 *Beperkte onderzoeksrapportages met beperkt archiefonderzoek* 640
- 1 Congregatie van het Heilige Sacrament (Sacramentijnen) (s.s.s.) 640
- 2 Broeders van de Christelijke Scholen (f.s.c.) 642
- 3 Broeders van Onze lieve Vrouw van Lourdes 642
- 4 Armenbroeders franciscanen 643
- 5 Zusters van Liefde (s.c.m.m.) 643

5 *Overige* 644

Appendix 647

Convenant 649

2 Uitgebreide onderzoeksrapportages met archiefonderzoek

2.1 De Bisschoppenconferentie

Aan de hand van de agenda's en notulen van de bijeenkomsten van de Bisschoppenconferentie heeft de Onderzoekscommissie inzage verkregen in de onderliggende stukken. Bij het inzien van de notulen en de onderliggende stukken op het secretariaat van de Rooms-Katholieke Kerkprovincie golden geen restricties.

2.2 Het aartsbisdom Utrecht

2.2.1. *Archiefhoudende instantie/archiefvormer*

Het archief waarin het onderzoek is gedaan is gevormd door de aartsbisschoppen van Utrecht sedert het herstel van de rooms-katholieke hiërarchie in 1853. Zij dienen te worden onderscheiden van de archieven van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland, die teruggaan tot de eerste eigen gekozen aartsbisschop na de Reformatie in Nederland in 1723. Andere archieven, waarvan men zou kunnen verwachten dat zij informatie bevatten over het onderhavige onderzoek, zijn die van het kleinseminarie te Apeldoorn en de grootseminaries te Dijnselburg en Rijsenburg. Maar rechtstreekse informatie over seksueel misbruik in die instellingen (waarover enkele meldingen zijn gedaan) is daarin niet aangetroffen. Deze archieven hebben dan ook nauwelijks een rol gespeeld in het onderzoek. Ook in de archieven van de dekens, voor zover binnen bereik in bewaring gegeven bij het Utrechts Archief, zijn geen aanwijzingen gevonden over seksueel misbruik van de binnen hun ressort opererende geestelijkheid, hoewel uit andere bronnen blijkt dat de dekens soms actief werden betrokken bij de afwikkeling van geconstateerde gevallen van misbruik. Dat doet vermoeden dat veel zaken telefonisch of anderszins mondeling werden afgehandeld. In dergelijke gevallen kan men alleen uit overplaatsingen van parochiegeestelijken bevestigd zien dat er wellicht een kwestie speelde, die verplaatsing wenselijk maakte. Zekerheid kan men daaraan niet ontlenen, tenzij dit uit andere bronnen wordt bevestigd.

Daarnaast is ook het archief van de officiaal van het aartsbisdom doorgenomen, althans voor zover het priesterzaken betrof.

2.2.2. *Medewerking betrokken instantie*

De medewerking van het bisdom was goed. Alle bronnen waren ter inzage. De toegang tot het geheim archief was voorbehouden aan de voorzitter van de Onderzoekscommissie en aan professor dr. J.Th.M. Bank, lid van het archiefonderzoeksteam van de Onderzoekscommissie.

2.2.3. *Algemene kenmerken en bijzonderheden van het archief*

Archiefgedeelte in Het Utrechts Archief

Het oudste gedeelte van het aartsbisdomsarchief is in de jaren zeventig van de vorige eeuw overgebracht naar het Rijksarchief in Utrecht. Later is het Rijksarchief met het Gemeentearchief van Utrecht ondergebracht in een nieuwe, verenigde archiefdienst, Het Utrechts Archief (HUA).

Het in het HUA berustende gedeelte is geordend volgens het dossierstelsel, waarbij de dossiers op trefwoorden alfabetisch zijn beschreven. Dit gedeelte omvat de stukken van 1853 tot ca. 1967. De toegankelijkheid door middel van een plaatsingslijst is goed, hoewel de systematiek van de gekozen trefwoorden soms wat willekeurig is (zie 2.2.4). Eveneens in het HUA berusten de archieven van het grootseminarie te Rijsenburg 1857-1967, waarvan enkele privacygevoelige onderdelen met informatie over studenten op Dijnselburg zijn achtergebleven, en dat van het kleinseminarie te Apeldoorn, tot 1935 nog gevestigd te Culemborg, dat in 1973 zijn deuren sloot. Daarnaast is er het archief van het dekenaat Culemborg/Wijk bij Duurstede ondergebracht, dat loopt tot 1967.

Aartsbisdom Maliebaan 40

Op de Maliebaan berust het archief dat gevormd is na 1967. Het is geborgen volgens een vooraf ontworpen ordeningsplan, waardoor niet alle beschrijvingen tot een gevulde archiefmap hebben geleid. Het archief van de officiaal wordt afzonderlijk bewaard.

De raadpleging van de stukken wordt enigszins bemoeilijkt doordat de nummering van het ordeningsplan niet is aangegeven op de archiefdozen, die in de archiefruimte worden bewaard. Men moet dus enigszins schattingsgewijs de juiste dozen (die wel in de goede volgorde staan) zien te vinden.

Eveneens afzonderlijk gehouden zijn de persoonsdossiers. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen de dossiers van overleden priesters en die van de nog levende geestelijken en pastoraal medewerkers.

Een onderdeel van het aartsbisschoppelijk archief, dat voor de gehele kerkprovincie van belang is, zijn de notulen van de Bisschoppenconferentie. Door dit gremium werden, meestal onder voorzitterschap van de aartsbisschop, in collegialiteit de problemen die alle bisdommen raakten besproken en het beleid vastgesteld. De notulen van de Bisschoppenconferentie worden in het secretariaat van de Rooms-Katholieke Kerkprovincie in Utrecht bewaard en zijn in het kader van het onderzoek van de Onderzoekscommissie afzonderlijk gelezen en geanalyseerd.

De Onderzoekscommissie heeft tevens inzage gekregen in het geheim archief van het bisdom. Daarin trof zij één geval aan dat niet elders in de archieven was aangetroffen en waarbij vermoedelijk sprake was van seksueel misbruik van in ieder geval een tweetal minderjarigen van beide sekse. Het ging daarbij om een reguliere priester die actief was binnen het aartsbisdom (maar daar niet was geïncardineerd) en die een omstreden positie bekleedde vanwege zijn strijd tegen de modernisering in de Kerk. Dat laatste maakte de zaak waarschijnlijk bijzonder gevoelig. De Onderzoekscommissie trof ook nog enkele dossiers aan die refereerden aan priesters die al dan niet vrijwillige seksuele contacten met meerderjarigen hadden onderhouden. Twee van die gevallen betroffen bekende priesters, hetgeen vermoedelijk de reden is waarom deze dossiers zich in het geheim archief bevinden.

2.2.4. *Staat van het archief en mate van toegankelijkheid*

De materiële staat van het archief was zodanig dat geen beperkingen voor de raadpleging werden opgelegd.

De toegankelijkheid van de het bisschoppelijk archief werd enigszins belemmerd door het feit dat ten tijde van het onderzoek de oude locatie van het HUA aan de Alexander Numankade ontoegankelijk was. Gedurende een jaar werd de dienstverlening voor de onderzoekers ondergebracht in een tijdelijke locatie elders in de stad. De stukken, die grotendeels in de depots aldaar bleven berusten konden wel – in beperkte mate – worden aangevraagd, maar doordat zij slechts eenmaal per dag werden opgehaald, werd de raadpleging toch ernstig belemmerd. Omdat een van de beide onderzoekers toegang had tot de depots op de momenten dat de aangevraagde stukken werden opgehaald, resp. terugbezorgd, kon hieraan gedeeltelijk een mouw worden gepast.

2.2.5. Vernietigingsbeleid en -praktijk

Er is nergens een geschreven stuk aangetroffen met richtlijnen voor periodieke vernietiging van bepaalde categorieën van archivalia. Er zijn evenmin directe aanwijzingen dat er überhaupt is vernietigd. Toch doet de afwezigheid van geschreven materiaal in bepaalde bekende gevallen van misbruik vermoeden dat af en toe een brief of aantekening al of niet opzettelijk buiten het archief is gehouden, bijvoorbeeld omdat het persoonlijke correspondentie betrof. Maar van systematische vernietiging zijn geen bewijzen aangetroffen.

2.2.6. Typering van relevant gebleken materiaal

Speciale dossiers van gevallen van seksueel misbruik zijn niet aangetroffen, ook niet van de gevallen die tot een rechtszaak hebben geleid. Dat betekent dat seksueel misbruik, als het bekend werd, weliswaar als een probleem werd gezien, maar niet als een apart aandachtsveld werd behandeld, maar ad hoc werd bestreden. Alleen in de jaren vijftig werd het probleem van de 'neurotische' of 'psychopathische' priester als probleem van de tijd gezien en als zodanig binnen de Bisschoppenconferentie en in samenspraak met de reguliere ordes besproken. Dat zien we ook terug in de archivering. Zo treffen we in het archiefgedeelte vóór 1967 een dossier aan met stukken over 'sociale en psychische' steun aan priesters 1954-1966 (inventarisnummer 1405), waaronder stukken over de deliberaties over het rapport van pastoor Bless, al moet daarbij worden opgemerkt dat de individuele gevallen van misbruik daarin niet zijn terug te vinden. Een dergelijk dossier is echter niet voor de periode na 1967 aangelegd.

De belangrijkste informatiebron over de concrete gevallen van misbruik waren enerzijds de meldingen door de slachtoffers bij Hulp & Recht, anderzijds de persoonsdossiers van het aartsbisdom. De eerste categorie heeft uiteraard als nadeel dat er veel tijd is verlopen sinds de daarin vermelde gebeurtenissen, maar bij meerdere meldingen over eenzelfde dader ontstaat vaak een herkenbaar patroon, die weinig twijfel over de beschuldigingen toelaten. Dit is duidelijk zo in het geval van pastor U3 uit Arnhem, later pastoor in Albergen, wiens talrijke seksuele escapades met zijn misdienaars in de beschrijvingen van zijn slachtoffers zo'n vast patroon laten zien.

De persoonsdossiers geven informatie over de burgerlijke staat, de opleiding en de verplaatsingen binnen het bisdom, alsook eventuele 'incardinatie' of 'excardinatie' van regulieren in of uit het aartsbisdom. Dankzij het vooronderzoek van twee emeriti pastoors waren de priesterdossiers waarover een vermoeden van misbruik bestond, voorgeselecteerd. Hoewel niet uit te sluiten is dat misschien een enkel geval over het hoofd is gezien, menen wij dat daarmee deze informatiebron tamelijk volledig is benut. Van alle personen over wie een melding bij Hulp & Recht was binnengekomen zijn de dossiers opgevraagd en ingezien. Slechts van een enkeling werd geen persoonsdossier in het archief aangetroffen. Dat was bij voorbeeld het geval met een oblaat die als assistent optrad in een parochie te Zeve-

naar begin jaren zestig. Over hem is slechts een brief van zijn provinciaal opgedoken in een ander inventarisnummer, waarin deze kardinaal Alfrink verzoekt deze oblaat jurisdictiemacht te willen verlenen. Ook van een salesianer broeder die als acoliet was gewijd en optrad te Oldenzaal, uit welke functie hij in 2010 werd ontslagen.

Andere informatie over seksueel misbruik zou men mogen verwachten aan te treffen in de dekenale archieven en in de correspondenties van de dekens met de Maliebaan. Dezen oefenden immers direct toezicht uit op de parochiegeestelijkheid, verrichtten jaarlijks visitaties en rapporteerden aan de aartsbisschop of zijn vicaris-generaal over zijn bevindingen. Maar wat deze bronnen op dat gebied te bieden hebben, bleef volstrekt beneden de verwachtingen. In de correspondenties wordt over seksueel gedrag dat afwijkt van de normen niet of nauwelijks gerept en al evenmin over de daarover getroffen maatregelen. Hoogstens wordt indirect melding gemaakt over moeilijkheden die bepaalde priesters op bepaalde momenten ondervinden. Waarschijnlijk zijn de brieven van dekens over deviant gedrag van geestelijken beland in de persoonsdossiers van deze priesters. In ieder geval zijn daarin sporen van te vinden. In andere gevallen zullen zaken mondeling zijn afgehandeld, waarvan dan op zijn best een notitie zal zijn gemaakt. Zo is over een pastoor, die een opmerkelijk hoog aantal slachtoffers heeft gemaakt, geen melding op dekenaatsniveau aangetroffen. Toch zijn er aanwijzingen dat deken Van Rossum van Arnhem iets geweten moet hebben. Ook de deken van Raalte, Wighorst, in wiens ambtsgebied de kerk van Albergen was gelegen, was volgens oud-vicaris-generaal Vermeulen van het gedrag van deze pastoor ten opzichte van zijn misdienaars op de hoogte. Dat blijkt uit een dekenale notitie naar aanleiding van een brief van zijn huishoudster aan aartsbisschop Simonis. Maar in de correspondentie van de dekens is hierover niets terug te vinden.

Overwogen is ook om onderzoek te doen in de archieven van de parochies, waarover meldingen over misbruik zijn bekend geworden. Dit werd echter ondoenlijk geacht, omdat de parochiearchieven verspreid worden bewaard in plaatselijke archieven of in loco. Een steekproef in een van de archieven, bewaard in het HUA, leverde geen bevredigend resultaat op.

2.2.7. Eventueel aanvullend onderzoek in andere archieven

Over de aan het licht gekomen gevallen van seksueel misbruik is vooral gebruikgemaakt van de archieven van het aartsbisdom. Onderzoek is wel gedaan in andere archieven (dekens, seminaria), maar daarin is weinig bruikbaars aangetroffen. Aanvullende gegevens zijn incidenteel door anderen aangereikt, met name waar het de leden van religieuze congregaties betrof die in de zielzorg in het aartsdiocees Utrecht waren ingezet.

2.2.8. Gesprekken in het kader van archiefonderzoek

De onderzoekers hebben gesprekken gevoerd met pastoor dr. P.A.G. Rentinck, voorheen vicaris-generaal van het aartsbisdom, alsmede met monseigneur dr J.A. de Kok, hulpbisschop van 1982 tot 2005. De Onderzoekscommissie heeft gesprekken gevoerd met de twee voornoemden, alsmede met kardinaal Simonis en met de oud-vicaris-generaal dr. A.J.Vermeulen.

2.3 Het bisdom Breda

2.3.1. Archiefhoudende instantie/archiefvormer

Het archief waarop het onderzoek berust is gevormd door de bisschoppen van Breda se-

dert het herstel van de rooms-katholieke kerkelijke hiërarchie in 1853. Er bevinden zich ook archivalia in het bisdomsarchief van vóór 1853 uit de tijd van het apostolisch vicariaat, resp. bisdom Antwerpen. Deze hebben in het onderzoek geen rol gespeeld. Als gedeponeerde archieven van het bisdomsarchief kunnen beschouwd worden de collecties, bijeengebracht door de personeelsfunctionaris N.A. Nooren en P.B. Don († 1995), docent aan het kleinseminarie Ypelaar en deken van Oosterhout.

Naast de archieven, bestaande uit stukken ontvangen door en opgemaakt door of namens de bisschop zijn er ook archieven van dekenaten, die in de loop der tijd zijn teruggebracht van dertien tot drie. Daarnaast zijn ook ingezien de archieven van het bisschoppelijk kleinseminarie Ypelaar en het grootseminarie te Hoeven. Het eerste wordt bewaard in het Bisschopshuis, het tweede in het Stadsarchief van Breda.

2.3.2. Medewerking betrokken instantie

Over de medewerking met het bisdom bestaan geen klachten. Monseigneur drs. H.C.M. Lommers, kanselier en officiaal, stelde alle documenten zonder terughoudendheid ter beschikking, inclusief de inhoud van het geheim archief. Hij heeft zonder restricties persoonlijk alle documenten waarvan een kopie werd gevraagd gefotokopieerd. Ook van de zijde van het Stadsarchief werd op vertoon van de accreditatiebrief alle medewerking verleend. Fotokopieën dienden wel te worden betaald.

2.3.3. Algemene kenmerken en bijzonderheden van het archief

Stadsarchief van Breda

Een gedeelte van het bisschoppelijk archief berust in het Stadsarchief van Breda. Het omvat de stukken van 1853 tot ongeveer 1965. De toegankelijkheid is moeizaam (zie 2.2.1.4.). Eveneens in het Stadsarchief berustende is het archief van het grootseminarie Bovendonk 1800-1967, alsmede dat van de dekenaten Geertruidenberg en het Land van Altena vóór 1956 (in dat jaar overgeheveld van het bisdom 's-Hertogenbosch naar dat van Breda) en Middelburg, dat de gehele provincie Zeeland besloeg (in 1956 overgeheveld van het bisdom Haarlem naar dat van Breda).

Bisdomshuis Veemarktstraat 48

Hier ligt verspreid over twee kluizen het archief van het bisdom vanaf ongeveer 1965. Het vormt geen geheel, maar bestaat uit een aantal deelarchieven, deels gevormd door personen of organen belast met de uitvoering van bestuurlijke taken. Voor het onderhavige onderzoek zijn de volgende relevante archieven ingezien:

- Archief van de kanselier van het bisdom.
  Dit kan men zien als het eigenlijke bisschoppelijk archief.
- Beleidsnotities 1962-2000. Plaatsingslijst.
  Zijn een mixtuur van notulen en besluitenlijsten. Worden met de tijd summierder.
- Overleden priesters en pastoraal werkers 1994-2005. Alfabetische lijst.
  Betreft de geestelijken, die werkzaam zijn geweest in dienst van het bisdom en gestorven zijn na 1994. De dossiers van overledenen in de voorafgaande perioden zijn niet aangetroffen, volgens de huidige kanselier, omdat zij niet zijn opgemaakt. Wel is een kaartsysteem bewaard (en wordt ook bijgehouden) van alle geestelijken, die vanaf 1800 tot heden in dienst van het bisdom zijn of zijn geweest, daaronder ook regulieren. Zij bevatten de kerngegevens over geboorte, wijdingen, benoemingen en ontslag, maar geen nadere toelichtingen.

– Benoemingsbrieven 1967-1998.
– Kapittel- en dekenvergaderingen 1960-1998. Plaatsingslijst.
– Contacten met religieuze ordes en congregaties gevestigd in het bisdom 1960-1985.

Plaatsingslijst

Bevat stukken betreffende de bemoeienissen van de bisschop met de kloosters en huizen van de ordes en congregaties in het diocees. Veelal over wijdelingen en benoemingen in de pastorale zorg. Ook wel inzake uittredingen of in enkele gevallen wegzendingen.
– Gedelegeerde voor de religieuzen bisdom Breda 1969-1988. Plaatsingslijst.
– Kleinseminarie Ypelaar.

2.3.4. Staat van het archief en mate van toegankelijkheid

De materiële staat van het archief was zodanig dat geen beperkingen voor de raadpleging werden opgelegd.

De toegankelijkheid van het bisschoppelijk archief werd enigszins belemmerd door de bilocatie. Het gedeelte tot ongeveer 1965 is door het bisdom in bewaring gegeven bij het Stadsarchief van Breda, het recente deel vanaf ongeveer 1965 berust in het bisschopshuis aan de Veemarktstraat. Het is opgedeeld in verschillende onderafdelingen, helaas niet volgens een algemeen ordeningsplan, maar naar opportuniteit.

Het oudste gedeelte, dat op het Stadsarchief wordt bewaard, is in de jaren '60 geïnventariseerd in de volgorde van de hoofdstukken van het toen vigerende Corpus Iuris Canonici (CIC). De getypte inventaris met soms omvangrijke toevoegingen of wijzigingen in handschrift houdt weliswaar de volgorde van de CIC aan, waarbij het deze nummert naar rubriek, maar de nummers waarop de stukken moeten worden aangevraagd refereren naar de dozen, waarin de stukken zijn geborgen. Behalve dat dit grote verwarring sticht niet alleen bij de onderzoeker, maar net zo goed bij het studiezaalpersoneel, maakt het een systematisch onderzoek bijzonder lastig. De indeling ontleend aan het CIC is een constructie, gemodelleerd naar een juridische systematisering. De archivaris hanteert echter een ander ordeningsconcept, dat uitgaat van de functionaliteit van de administratie door het archiefvormend orgaan.

Het gedeelte dat in het bisschopshuis berust ontbeert een systematisch ordeningsplan. Van sommige delen bestaat een plaatsingslijst. Maar het kanselarijarchief, dat het omvangrijkste onderdeel uitmaakt, is een ratjetoe. Het is zonder veel systeem geborgen in een groot aantal hangmappen in ladekasten, die soms zijn voorzien van een omschrijving van de inhoud, soms ook niet. Een interne ordening van de mappen ontbreekt. Het wordt momenteel door de (gepensioneerde) archivaris beschreven, maar dit vordert uiterst traag. Eén onderdeel betreffende de dekenaten (dat wil zeggen de verslaggeving van de dekens ontvangen door de bisschop) is beschreven in een inventaris. De rest berust nog steeds in de zeven ladekasten en is binnen de daarvoor gestelde tijd beredeneerd doorgenomen.

2.3.5. Vernietigingsbeleid en -praktijk

Er bestaat geen richtlijn op papier voor periodieke vernietiging van bepaalde categorieën van archivalia. Toch zijn er duidelijke aanwijzingen dat er wel degelijk archivalia met betrekking tot priesters die waren betrokken bij seksueel misbruik zijn verdwenen. Hieronder zouden dan moeten worden gerekend de persoonsdossiers van de diocesane geestelijkheid voor zover overleden vóór 1994, alsook enkele dossiers betreffende personen (waaronder een huwelijkszaak) die zich in het geheim archief bevonden. Dit mag men concluderen uit het gegeven dat onder het bewind van bisschop Ernst de persoonsdossiers,

volgens mededeling van het bisdom een selectief persoonsarchief, altijd werden bewaard op de kamer van de bisschop en dat de sleutel van het geheim archief, conform het kerkelijk recht, berustte bij de bisschop. Volgens dezelfde mededeling zijn deze dossiers weliswaar na diens ambtsperiode in de bestaande reeks dossiers ingevoegd, maar dat moeten dan de dossiers van nog levende personen zijn geweest. Immers, de dossiers van vóór 1994 overleden priesters zijn daarin niet terug te vinden. Dit kan slechts worden verklaard door aan te nemen dat die dossiers ofwel in één keer zijn vernietigd bij de afsluiting van de ambtsperiode van Ernst, ofwel door of op last van Ernst zijn vernietigd op het moment van overlijden van de betrokken geestelijke. Er zijn geen directe aanwijzingen dat al eerder of onder Ernsts opvolgers stukken zijn vernietigd. Volgens de huidige staf is ook nooit een bewuste vernietigingsstrategie uitgevoerd om belastende stukken aan het oog te onttrekken.

De Onderzoekscommissie heeft hiernaar navraag gedaan. De reactie van het bisdom is als volgt: 'Bisschop Ernst had inderdaad een select persoonsarchief op zijn kamer. Na 1994 (toen hij wegging) is dat door mij – in overleg met zijn opvolger monseigneur M. Muskens – ingevoegd in het gewone personeelsdossier bij de afdeling personeelszaken. Dossiers met zeer persoonlijke zaken zijn in het archief op mijn kamer. De [Onderzoekscommissie] heeft die ingezien. De persoonsdossiers van nog levende personen zijn vrij volledig bijeen, – van de priesters, overleden voor 1994 zijn (behalve persoonskaarten) geen dossiers. Ik denk dat ze niet zijn aangemaakt.'[10]

2.3.6. Typering van relevant gebleken materiaal

Er zijn geen speciale dossiers van gevallen van seksueel misbruik aangelegd, ook niet van de gevallen die tot een rechtszaak hebben geleid. Voor zover materiaal hierover werd aangetroffen bevond zich dat in de persoonsdossiers. Zoals boven reeds opgemerkt, zijn deze alleen bewaard gebleven van priesters die na 1994 zijn overleden. Dat heeft het onderzoek aanzienlijk bemoeilijkt, daar dit materiaal toch vaak de meest directe informatie over het concrete misbruik en de plegers en slachtoffers oplevert. Daarom moest voor het feitelijke misbruik dus worden uitgegaan van de meldingen bij Hulp & Recht en de reacties hierop door het bisdom zelf in de klachtenprocedure. Daarnaast zijn gegevens te vinden in de hierna opgesomde archieven of archiefonderdelen, die, vaak indirect, een bevestiging geven van een aangemeld geval of ook wel verwijzen naar een nieuw, tot dan onbekend geval van seksueel misbruik.

Bovendien leveren deze bronnen ook gegevens over de context van het verschijnsel seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk (rol van Rome, preventie, behandeling, belangstelling voor slachtoffers enz.).

De contacten met Romeinse instanties zijn vooral vruchtbaar gebleken voor het onderzoek voor de periode tot ca. 1966, waarvan de stukken worden bewaard in het Stadsarchief van Breda (verder aan te duiden als Bisschoppelijk Archief [BA] I). Voor de periode daarna, bewaard op het bisschopshuis (verder aangegeven als BA II), is de oogst wat minder overdadig, wat ook verklaard kan worden dat de archivalia vanaf die tijd over mappen met meerdere onderwerpen werden verspreid.

2.3.7. Eventueel aanvullend onderzoek in andere archieven

Voor de Bredase gegevens is praktisch geheel geput uit Bredase bronnen, i.c. de bisschoppelijke archieven in resp. het Stadsarchief en op het bisschopshuis aan de Veemarkstraat. Gegevens uit andere bronnen zijn of aangereikt door derden of toevallig aangetroffen bij onderzoek elders. In de tevens geraadpleegde archieven van het groot- en het kleinseminarie zijn geen stukken over seksueel misbruik aangetroffen.

2.3.8. Eventueel uitgevoerde interviews in het kader van archiefonderzoek
Gesprekken zijn gevoerd met monseigneur drs. H.C.M. Lommers, vicaris en officiaal van het bisdom, alsmede met N.A. Noorden, personeelsfunctionaris van het bisdom 1968-1988. Bovendien is er regelmatig contact geweest met drs. W.J.P.M. Brand, o.m., die lange tijd als archivaris van het bisdom heeft gefungeerd. Zijn kennis strekt zich vooral uit tot de historische archieven, met name die van vóór de onderzochte periode. Hij wist ook het een en ander te vertellen over de archiefordening, voor zover daarvan gesproken kan worden. Pater Brand is gepensioneerd en momenteel bezig met het beschrijven en ordenen van het kanselarijarchief na ongeveer 1965, dat beschouwd kan worden als het eigenlijke bisschopsarchief.

2.4 Het bisdom Groningen-Leeuwarden

Het bisdom Groningen-Leeuwarden kent sinds enkele jaren een geheim archief. Het bestaat uit twee kartonnen dozen die op de werkkamer van de bisschop staan. Onder bisschop Eijk bestond er nog geen geheim archief. In deze twee kartonnen dozen zitten acht plastic mapjes met informatie over seksueel misbruik van minderjarigen.

In het bisdom Groningen-Leeuwarden ontbreken persoonsdossiers van priesters werkzaam vóór 1980. Verslagen en stukken van de benoemingscommissie vóór 1970 ontbreken eveneens.[11]

De Onderzoekscommissie heeft over de vernietiging van de persoonsdossiers navraag gedaan bij de huidige secretaris-kanselier van het bisdom. Die heeft op zijn beurt bij zijn voorganger nagevraagd. Diens reactie luidt als volgt:

'Is bekend of in het verleden dossiers per persoon werden geschoond?

Ja.

Zo ja: wanneer? Bij overlijden?

Begin negentiger jaren van alle priesterstudenten van het bisdom Groningen.

Zo ja: door wie? Bisschop? Kanselier?

Bisschop en kanselier gezamenlijk.

Zo ja: werden dossiers geheel verwijderd, danwel gesplitst in stukken voor verwijdering en stukken voor nabestaanden?

Geheel.'[12]

2.5 Het bisdom Haarlem-Amsterdam en het bisdom Rotterdam

2.5.1. Archiefhoudende instanties
Onderzocht zijn de archieven van de bisdommen Haarlem-Amsterdam en Rotterdam. Het archief van het bisdom Rotterdam bevindt zich in het bisschopshuis. Een deel van het archief van het bisdom Haarlem is ondergebracht in het Noord-Hollands Archief. Dat betreft vooral de oudere archiefbestanddelen, met uitzondering van de persoonsdossiers die met de rest van het archief zijn ondergebracht in het bisschopshuis.

2.5.2. Toegang
Beide bisdommen werkten volledig mee met het onderzoek. In de dagelijkse praktijk vooral de archivarissen van beide bisdommen, namelijk drs. F. Twisk van het bisdom Haarlem en de heer P.D. Hoffman van het bisdom Rotterdam.

2.5.3. Inhoud van de archieven
Vooral het archief van het bisdom Haarlem is omvangrijk, hetgeen begrijpelijk is omdat het bisdom Rotterdam pas is ingesteld in 1956. Een belangrijk bestanddeel van het archief van het bisdom Haarlem is de chronologisch opgeborgen correspondentie met en van de bisschoppen. Daarnaast bevatten de archieven van de bisdommen persoonsdossiers van de priesters die aan het bisdom waren en zijn verbonden. Een bijzonder bestanddeel van de archieven vormt het zogenoemde geheim archief, dat in een afgesloten ruimte wordt bewaard en in principe alleen toegankelijk is voor de bisschop.

2.5.4. Toegankelijkheid
De beide archivarissen, die halftime (Haarlem) en fulltime (Rotterdam) in dienst zijn van het bisdom, zijn verantwoordelijk voor het archiefbeheer. Het is hun verdienste dat de archieven heel behoorlijk toegankelijk zijn. Van groot belang was dat de vroegere archivaris van het bisdom Haarlem (pastoor B. Voets) in de jaren zeventig en tachtig korte inhoudsbeschrijvingen maakte van de lange en omvangrijke series correspondentie met en van de bisschoppen. Die gebruikte hij voor zijn levenswerk 'Bewaar het toevertrouwde pand, zijn geschiedschrijving van het bisdom Haarlem'.[13] Deze toegangen maakten het mogelijk ook deze archiefbestanddelen te raadplegen.

2.5.5. Vernietigingsbeleid en -praktijk
In sommige gevallen konden dossiers of afzonderlijke stukken niet worden teruggevonden. In hoeverre er sprake was van een bewust vernietigingsbeleid om gevoelig materiaal te laten verdwijnen, valt niet te zeggen. In het bisdom Haarlem is mij daarvan niets gebleken.

In het bisdom Rotterdam was het opvallend dat het verslag van een onderzoek naar seksueel misbruik van een kapelaan niet kon worden teruggevonden en begin jaren negentig vermoedelijk werd vernietigd door de toenmalige vicaris-generaal.[14] Ook het verslag van het onderzoek naar misbruik van een pastoor, dat het bisdom Rotterdam in 1994 liet instellen, is niet aangetroffen. Na hun aftreden hebben vicarissen-generaal zelden of nooit vertrouwelijke dossiers overgedragen aan het bisdom en sommige dossiers zijn waarschijnlijk geschoond.[15] Daarnaast zijn er door de toenmalige benoemingsadviseur dossiers geschoond in het archief van het bisdom Rotterdam, maar om wat voor stukken het ging en welk beleid daaraan ten grondslag lag, is onduidelijk.[16]

2.5.6. Andere archiefdelen
In de eerste plaats waren de geheime archieven van beide bisdommen relevant voor het onderzoek. Die brachten diverse kwesties aan het licht die nog niet bekend waren. Een onderdeel van het Haarlemse geheim archief zijn de dagboeken van bisschop Zwartkruis die in ieder geval nuttig waren om zicht te krijgen op zijn beleid inzake seksueel misbruik. Dat was ook het geval dankzij de toegangen van pastoor Voets tot de correspondentie van en met de bisschoppen van Haarlem. Vooral de correspondentie van de bisschoppen met de congregaties was wat dat betreft heel belangrijk, waardoor er tal van misbruikzaken aan het licht konden komen.

Wanneer er namen bekend waren van misbruikplegers boden hun persoonsdossiers vaak aanvullende informatie. Voor het bisdom Haarlem werden alle dossiers van uitgetreden priesters onderzocht. Het merendeel van deze dossiers betrof priesters die eind jaren zestig en begin jaren zeventig vanwege een voorgenomen huwelijk van hun gelofte ontslagen wensten te worden. Slechts in een enkel geval boden deze dossiers informatie over misbruik van minderjarigen.

Belangrijk waren ook de archieven van de diverse commissies die zich bezighielden met het personeelsbeleid, namelijk:
– Incardinatiecommissie van het bisdom Haarlem (1970);
– Incardinatiecommissie van de bisdommen Haarlem en Rotterdam (1971-1986);
– Selectiecommissie van de bisdommen Haarlem en Rotterdam (1972-1979);
– Adviescollege voor Ambtskandidaten van het bisdom Rotterdam (1979-1989).

Van groot belang was het archief van de Diocesane commissie ondersteuning slachtoffers seksueel misbruik die door bisschop Punt in 2010 werd ingesteld. Dit archief bracht een aantal nieuwe gevallen aan het licht.

2.5.7. Andere archieven
Aanvullend onderzoek kon, aan de hand van namen van plegers die voor behandeling of observatie waren ondergebracht in de psychiatrische inrichting Sint Willibrordus in Heiloo, worden verricht in de archieven van de GGZ Noord-Holland Noord. De Raad van Bestuur van GGZ Noord-Holland Noord heeft onder condities van anonieme publicatie ten behoeve van het historisch onderzoek inzage verleend.

2.5.8. Gesprekken
In het kader van het archiefonderzoek zijn gesprekken gevoerd.
Voor het bisdom Haarlem:
– monseigneur G. Geukers (voormalig vicaris-generaal);
– monseigneur M.J. de Groot (vicaris-generaal);
– NN (voormalig student van kleinseminarie Hageveld en seminarie Warmond).
Voor het bisdom Rotterdam:
– monseigneur drs. A.H. van Luyn (bisschop);
– monseigneur W.M.I. van den Ende (voormalig vicaris-generaal);
– monseigneur W.J.M. van Paassen (voormalig vicaris-generaal);
– monseigneur J.G.M. Zuidgeest (voormalig vicaris-generaal).

2.6 Het bisdom 's-Hertogenbosch

2.6.1. Algemene kenmerken en bijzonderheden van het archief
Het statisch archief van het bisdom vanaf 1945 bevindt zich in de archiefbewaarplaats bij het bisschoppelijk paleis aan de Parade te 's-Hertogenbosch. Het is een vrij modern gebouw, dat speciaal voor het beheer van archieven aan de achterkant van het paleis is aangebouwd. Het dynamische gedeelte berust bij de administratie zelf. De kanselier, mr. V.J.A.W.A. Peters, beheert de meer vertrouwelijke stukken en de persoonsdossiers van nog levende personen. De persoonsdossiers van al overleden priesters berusten in het statisch archief.

Er is in de werkkamer van de bisschop een grote inloopkluis, waarin naast liturgische paramenten zich ook het geheim archief bevindt. De documenten die erin lagen opgeslagen zijn samen met de bisschop, de archivaris en de kanselier bekeken.

Bij dit bezoek werd door de kanselier een lijstje met namen van plegers ter hand gesteld aan de hand van a. lopende zaken via Hulp & Recht, b. eerder spelende kwesties en c. meldingen vanaf februari 2010. In dit lijstje ontbreken, met uitzondering van NN3, alle namen die door de Onderzoekscommissie zijn aangeleverd (mail 25 maart 2011). Wel staan daarop

de namen die bisschop Hurkmans in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie heeft genoemd: NN4, NN5, NN6, NN7, NN8 en NN9. Ook werd genoemd de naam van NN10.

In de kluis bevinden zich twee grote dozen met paperassen, die het kenmerk geheim dragen. Hierin zit van alles: kapittelvergaderingen, reorganisaties, conflicten met pastores en medewerkers, benoemingsvoorstellen vanuit de ambtscommissie, maar ook de stukken die seksueel misbruik betreffen.

In de kluis bevindt zich ook het persoonlijk archief van J.G. ter Schure, dat na zijn dood daar is gedeponeerd. Dit bevat naast personalia zoals foto's, paspoorten en een schriftje met persoonlijke aantekeningen. Daarnaast een eigen levensbeschrijving, opgemaakt in 1972, voordat hij in Roermond tot hulpbisschop werd benoemd.

2.6.2. Staat van het archief en mate van toegankelijkheid

Het statisch archief bevindt zich in twee depotruimten, die overvol zijn. Men heeft de archieven recentelijk geheel, integraal en zonder enige selectie, omgepakt in nieuwe dozen, maar vaak te vol gepropt. De toegankelijkheid is slecht. Er is geen inventaris en men moet de weg zoeken via de beschrijving op de archiefdozen. De ordening is op basis van het verfoeide pertinentiebeginsel, dus gewoon op onderwerp. Zo is de oorspronkelijke archiefordening van het bisdombestuur niet meer te achterhalen, omdat de stukken her en der verspreid zijn geraakt over de onderwerpen.

Het archief bestaat bovendien voor een groot deel uit dubbelen. Immers, ieder staflid deponeerde zijn stukken bij de archivaris, die ze dan in de betreffende doos stopte. Het archief bestaat bovendien uit veel, soms hoofdzakelijk documentatie. Hier zitten met name de persoonsdossiers overvol van. Van stukken die inzicht kunnen geven in de interactie van het bisdom met een bepaalde priester is in de persoonsdossiers weinig tot niets te vinden. Door deze slechte toegankelijkheid was het onderzoek erg tijdrovend, en dat stond niet in verhouding tot het uiteindelijke resultaat.

Dat klemde te meer, omdat naast de huidige archivaris noodgedwongen een beroep moest worden gedaan op de oud-archivaris.

2.6.3. Vernietigingsbeleid/-praktijk

Vermoedelijk zijn uit het archief de meer vertrouwelijke stukken verwijderd. Dat geldt zeker voor het geheim archief, waarover monseigneur Bluyssen in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie heeft toegegeven bepaalde stukken te hebben vernietigd. Ook de opmerking van de oud-archivaris Peijnenburg in *NRC Handelsblad*, dat de commissie in de archieven niets zou vinden, gaf te denken en komen, nu dit ook zo blijkt te zijn, in een verdacht daglicht te staan. Temeer, omdat de weinige stukken over seksueel misbruik zaken betreffen, die hebben gespeeld in de afgelopen tien jaar. Daartegen steken schril af de andere geheime stukken, die vaak van oudere datum zijn.

2.6.4. Typering van relevant gebleken materiaal

In het administratieve deel van het eigenlijke archief werden naast aantekeningen en stafbesprekingen over pastorale geestelijken, ook gegevens aangetroffen over seksueel misbruik bij ordes of congregaties, nl. in de dozen betreffende de ordes en congregaties, de visitatieverslagen, de secularisatie-indulten en in de stafnotulen, wanneer sprake is van ernstige misstanden, waarbij de bisschop een toezichthoudende rol had. In dit verband moet een onderscheid gemaakt worden tussen bisschoppelijke congregaties en pauselijke congregaties. In het eerste geval had de bisschop een toezichthoudende rol die zeker in de tijd van bisschop Mutsaerts (1942-1960) nauwkeurig werd vervuld en enkele gegevens opleverden.

2.6.5. Aanvullend onderzoek in andere archieven

Omdat het eigenlijke archief zo weinig plegerinformatie bevatte, is ook het officialaatsarchief doorgenomen. Hierin bevinden zich geen strafzaken tegen priesters, wel veel aanvragen voor laïcisatie, voornamelijk over de jaren zestig en zeventig en met de bedoeling om een kerkelijk huwelijk te kunnen aangaan. De gegevens uit dit archief geven een aardige kijk op de worsteling van de geestelijken met het celibaat.

In het bisdomarchief bevinden zich ook het archief van het kleinseminarie Beekvliet en het persoonlijk archief van monseigneur Bekkers. Beide zijn in het kader van dit onderzoek ook doorgenomen.

In het archief van het kleinseminarie is niets gevonden dat direct relevant is voor het onderzoek. Opvallend is dat er ook een geheim archief was van het kleinseminarie, maar daarin bevinden zich louter stukken van vóór 1945.

In het archief van monseigneur Bekkers, waarover het bisdom nogal vertrouwelijk doet, bevindt zich geen belangrijk materiaal voor het onderzoek, misschien met uitzondering van een dossier over de kwestie-Terruwe. Het archief van monseigneur W.M. Bekkers bestaat voor het merendeel uit documentatie en brieven van gelovigen uit het hele land met adhesiebetuigingen. Het bestuurlijk archief van monseigneur Bekkers zit noch in het eigenlijke bisdomarchief noch in zijn persoonlijk archief.

Bij het onderzoek naar de plegers is gebruikgemaakt van informatie uit andere archieven, zoals de archieven van de Sint-Willibrordusstichting in Heiloo en van andere bisdommen.

2.6.6. Gesprekken

Gesprekken hebben plaatsgehad met de bisschoppen Bluyssen en Hurkmans alsmede met de twee huidige hulpbisschoppen. Uitvoerig en langdurig is gesproken met de oud-archivaris dr. Jan Peijnenburg, die archivaris is geweest vanaf 1970 tot 2004, en onder monseigneur Ter Schure tevens kanselier.

Daarnaast werden tijdens het onderzoek desgevraagd inlichtingen verstrekt door de huidige kanselier en het hoofd juridische zaken, mr. V.J.A.W.A. Peters.

2.7 Bisdom Roermond

2.7.1. Algemene kenmerken en bijzonderheden van het archief

Het statisch archief van het bisdom vanaf 1945 bevindt zich in de archiefbewaarplaats bij het bisschoppelijk paleis in de Paredisstraat te Roermond. Het dynamische gedeelte bij de administratie zelf. De vicaris-generaal beheert de meer vertrouwelijke stukken en persoonsdossiers. De kanselier is de beheerder van het geheim archief. Het geheim archief bevat een honderdtal enveloppen met gegevens van vertrouwelijke aard, zowel van personen, als van zaken zoals benoemingen, mogelijke wonderen en verschijningen enz. De meeste stukken betreffen de periode tussen 1952 en 1968, maar ook de meer recente stukken naar aanleiding van meldingen bij Hulp & Recht zijn in het geheim archief geborgen.

2.7.2. Staat van het archief en mate van toegankelijkheid

Het archief is in redelijke en vrij complete staat. De materiële verzorging kan beter: oude dozen, vaak te vol gepropt, nog veel ijzerwerk etc. Op het archief vanaf 1945 bestaat een uitgebreide dossierinventaris op onderwerp, die zeer bruikbaar is gebleken. Van het geheim archief heeft de archivaris in februari 2011 ten behoeve van de bisschop een inventa-

ris gemaakt van de personen met de beschrijvingen van de kwestie. Deze inventaris heeft het onderzoek gemakkelijk gemaakt. Van beide toegangen is in het kader van dit onderzoek een kopie gemaakt. Overigens is er niet altijd een duidelijke scheiding gemaakt tussen het geheim archief en de serie persoonsdossiers. In de laatste serie zijn ook stukken aangetroffen die aansluiten op de gegevens in het geheim archief.

2.7.3. Vernietigingsbeleid/-praktijk

Uit het archief is tot 1972, bij het aantreden van monseigneur Gijsen, weinig vernietigd. Het geheim archief is tot dan toe waarschijnlijk zelfs geheel intact gebleven. Immers, opmerkelijk is dat na de tijd van de bisschoppen Moors en Van Odijk dit archief nauwelijks is geraadpleegd. Zowel Gijsen als Wiertz hebben verklaard het bestaan ervan wel te kennen, maar dit nooit te hebben ingezien. Het archief bevindt zich in een grote brandkast in het archiefdepot in de Paredisstraat.

Na 1972 ontbreken alle gevoelige stukken. Monseigneur Gijsen heeft in een gesprek aangegeven dat zijn vicaris-generaal Castermans alles heeft vernietigd, in navolging, zo beweert hij, van diens voorganger Van Odijk. Dat laatste klopt dus niet.

Pas in 1995 bij de oprichting van Hulp & Recht worden onder het episcopaat van Wiertz deze zaken zorgvuldig gearchiveerd. Er ontbreekt dus een deel 1972-1995, met uitzondering van het dossier over het grootseminarie Rolduc.

2.7.4. Typering van relevant gebleken materiaal

Het geheim archief was de Fundgrube voor het onderzoek naar seksueel misbruik van minderjarigen tot 1972. De stukken hebben alleen betrekking op priesters die pastoraal actief waren in het bisdom. In het administratieve deel van het eigenlijke archief werden naast aantekeningen en stafbesprekingen over pastorale geestelijken, ook gegevens aangetroffen over seksueel misbruik bij ordes of congregaties, nl. in de dozen betreffende de ordes en congregaties, de visitatieverslagen, de secularisatie-indulten en in de stafnotulen, wanneer sprake is van ernstige misstanden, waarbij de bisschop een toezichthoudende rol had. In dit verband moet een onderscheid gemaakt worden tussen bisschoppelijke congregaties en pauselijke congregaties. In het eerste geval had de bisschop een toezichthoudende rol die zeker in de tijd van de bisschoppen Lemmens en Moors nauwkeurig werd vervuld en veel gegevens opleverde.

2.7.5. Aanvullend onderzoek in andere archieven

Het officialaatsarchief is wegens tijdgebrek niet meer ingezien. Volgens de oud-officiaal H. van der Meer en de huidige officiaal monseigneur dr. J.G.M. Vries bevinden zich in dit archief geen strafzaken tegen priesters, wel veel aanvragen voor laïcisatie, voornamelijk over de jaren zestig en zeventig en met de bedoeling om een kerkelijk huwelijk te kunnen aangaan. Vermoedelijk zullen de dossiers hetzelfde opleveren als die in het bisdom 's-Hertogenbosch die wel bestudeerd zijn.

Bij het onderzoek naar de plegers is gebruikgemaakt van informatie uit andere archieven, zoals de gerechtelijke archieven en de archieven van Heiloo en van andere bisdommen.

2.7.6. Gesprekken

De Onderzoekscommissie heeft gesprekken gehad met de bisschoppen Gijsen en Wiertz, alsmede hulpbisschop De Jong. Verder zijn gesprekken gevoerd met P.J. Moonen, secretaris onder bisschop Moors, en met H.J. van der Meer s.j., vicaris onder bisschop Gijsen,

president van Rolduc, officiaal. Daarnaast werden tijdens het onderzoek desgevraagd inlichtingen verstrekt door de vicaris-generaal dr. H.J.G.M. Schnackers, kanselier mr. G.H. Smulders, het hoofd juridische zaken mr. J.P. Rutten en de huidige officiaal en rector Rolduc monseigneur dr. J.G.M. Vries.

2.8 Franciscanen (o.f.m.)

2.8.1. Archivering en archiefbeheer

Pas met de uitbouw van het moederhuis in Weert na 1920 tot een administratief centrum werd er werk gemaakt van de archivering. Tot dan toe werden ingekomen brieven na afdoening weggegooid en werd er geen kopie van het antwoord bewaard.[17] In 1964 werd na klachten van de gezamenlijke historici van de orde een provinciearchivaris aangesteld. Onder de latere archivarissen mag worden vermeld monseigneur dr. J.A. de Kok, gepromoveerd kerkhistoricus en hulpbisschop van Utrecht. In 2007 publiceerde hij een overzichtswerk over de geschiedenis van de orde in Nederland.

De in 1947 in Rome vastgestelde constituties van de orde bepalen in artikel 287:

> 'Op de generale Curie zal een archief van de gehele Orde worden ingericht; een bekwame pater zal door het generaal definitorium daarover als archivaris aangesteld worden. In het klooster waar de minister-provinciaal woont zal het archief van de provincie, en in ieder klooster het huisarchief worden ingericht. In die archieven zullen alle belangrijke geschriften en documenten ordelijk worden gerangschikt en zorgvuldig worden bewaard door degene aan wie de zorg daarvoor is toevertrouwd.'[18]

Generalaat, provincialaat en huizen moeten dus een archief bijhouden en een archivaris daarover aanstellen. Gearchiveerd en bewaard moet worden wat 'belangrijk' is, maar de regel geeft verder geen criteria, wat betekent dat de oversten zelf konden bepalen wat ze bewaarden en wat ze wegdeden. Wat de regel niet maar het kerkelijk wetboek, zowel de Codex van 1917 als het nieuwe wetboek van 1983, wel voorschrijft is een geheim archief. We zijn geen aanwijzingen tegengekomen dat er een geheim archief bestond of bestaat.

De provinciesecretaris maakt de notulen van de vergadering van het definitorium en hij bepaalt welke stukken gearchiveerd worden. Aan een andere staffunctionaris, de archivaris, was een eerder passieve rol toebedeeld. Hij bewaarde de stukken, en verder laten de constituties en andere regels zich over zijn werk niet uit.[19]

Rond 1980 werd een groot deel van het omvangrijke archief in bruikleen gegeven aan het Rijksarchief in Utrecht (later opgegaan in het Utrechts Archief).[20] Dit deel is gesplitst in drie blokken: het bestuursarchief, de archieven van de huizen en het missiearchief. Het niet overgedragen gedeelte dat op het provincialaat achterbleef bestond onder meer uit de van na 1967 daterende notulen van het bestuur, de notulen van de staf, later het dagelijks bestuur, en alle persoonsdossiers van ordeleden. Het archief is nooit door grote rampen zoals brand of oorlog getroffen. We troffen geen richtlijnen aan ten aanzien van de waardering en selectie, maar het is gebleken dat er wel degelijk is geschoond. Tijdens het onderzoek bleek, zoals ook bij de fraters van Utrecht, dat in persoonsdossiers stukken die zich daarin moeten hebben bevonden niet meer aanwezig waren. Perioden waarin er, afgaand op de meldingen en gezien onverwachte overplaatsingen, iets gebeurd moet zijn, zouden geen stukken hebben opgeleverd wat erg onwaarschijnlijk is. We moeten daarbij wel bedenken dat delicate zaken telefonisch en mondeling kunnen zijn afgehandeld zodat zij geen sporen nalieten in het archief.

Het archief is volgens de regels van de kunst geordend en geïnventariseerd. Dit versnelde en vergemakkelijkte het onderzoek. Het bestuursarchief bevat de ook in andere archieven van ordes en congregaties voorkomende bestanddelen: regels en constituties, notulen/verslagen van het bestuur, contacten met hogere kerkelijke autoriteiten zoals het episcopaat, Rome en andere ordes/congregaties, financiële bescheiden, thematische dossiers en ten slotte de huisarchieven die in grote lijnen dezelfde structuur hebben als het provinciaal archief.

In 1964 schreef de provinciaal aan pater Hilarion Goossens, de magister clericorum in Venray, dat hij in het archief veel bewaart en dat hij de beoordelingen geregeld opzoekt: 'En ik heb al dikwijls ervaren, dat wanneer ik mij iets meer wil oriënteren over een bepaalde medebroeder het dan van buitengewoon belang is om de relationes van de magisters uit de fratersjaren nog eens door te lezen. Daar is dan dikwijls veel uit te halen.'[21] De provinciaal eindigt met te schrijven dat pater Goossens niet moet denken dat al zijn schrijfwerk over de novicen voor niets is, met andere woorden, hij moet er werk van blijven maken.

2.8.2. Het onderzoek

Het onderzoek vond plaats in augustus 2011. Onderzocht werden voornamelijk voor de periode tussen 1945 en 1975 de aan Het Utrechts Archief (HUA) in bruikleen gegeven archieven, en de niet in bruikleen gegeven archieven die zich op het provincialaat aan de Deken Roesstraat in Utrecht bevinden. Zowel op het HUA, dat juist bezig was met een omvangrijke verhuisoperatie, als op het provincialaat werd alle medewerking gegeven en werden alle gevraagde stukken geleverd. In de Deken Roesstraat is eerst een kennismakingsbezoek gebracht aan de provinciaal-overste, J. van den Eijnden, en aan de archivaris, Ton Peters. Het archief daar is zeer goed geordend, zodat de gevraagde dossiers snel konden worden geleverd.

2.9 Jezuïeten (s.j.)

2.9.1. Archiefhoudende instantie

Archiefhoudende instantie en archiefeigenaar is de Nederlandse provincie van de Sociëteit van Jezus (jezuïeten), met hoofdvestiging in Den Haag, Amaliastraat 13. In algemene zin verantwoordelijk voor het lopend, statisch en historisch archief is de provinciaal-overste. Het beheer van het statisch en lopend archief in Den Haag valt onder de verantwoordelijkheid van de socius (algemeen secretaris) van de provincie. Het historisch archief van de provincie is gevestigd in Nijmegen en wordt beheerd door de provinciaal-archivaris.

2.9.2. Medewerking betrokken instantie

De Nederlandse provincie van de orde der jezuïeten heeft volledige medewerking aan het onderzoek verleend. In Den Haag kon zonder toezicht in de archiefkamer worden gewerkt met directe toegang tot alle stukken, ook zeer recente. Uitgezonderd van directe toegang waren de persoonsdossiers, die de socius op verzoek lichtte. Deze dossiers bevonden zich overigens niet in afgesloten kasten in de archiefruimte. Ook in Nijmegen toonden de archivarissen zich zeer behulpzaam. Zo kon worden beschikt over een digitale versie van de inventaris van het belangrijkste fonds (het 'provinciaalsarchief') en kreeg de Onderzoekscommissie vrije toegang tot de persoonsdossiers en de overige archieffondsen. Op beide plaatsen mocht zonder restricties worden gekopieerd.

2.9.3. *Algemene kenmerken en bijzonderheden van het archief*

De archieven van de Nederlandse provincie zijn verdeeld over twee bewaarplaatsen, Den Haag en Nijmegen. De totale omvang van het materiaal is meerdere honderden meters.

Provincialaat Den Haag

Het Haagse deel van het archief kent geen duidelijke scheiding tussen statisch en lopend archief. Wel zijn een aantal onderdelen al voorbereid voor overdracht aan het historisch archief door de toekenning van volgnummers (voorafgegaan door de letters PA = provinciaalsarchief). De chronologie van het materiaal is wisselend: sommige onderdelen gaan terug tot de jaren dertig, maar het grootste deel stamt uit de jaren zeventig en later. De omvang is moeilijk te schatten, maar zal niet minder zijn dan vijftig strekkende meter. De voornaamste onderdelen en reeksen zijn:

- correspondentie tussen de provinciaal en de generaal-overste/de generale Curie van de jezuïeten te Rome vanaf 1938;
- circulaires en mededelingen van het generalaat vanaf de jaren tachtig;
- notulen van de vergaderingen van het provinciaal consult en (sinds 1965) van de provinciale staf met bijbehorende stukken vanaf 1948;
- dossiers van de provinciaal betreffende afzonderlijke huizen, instellingen en activiteiten van de Nederlandse provincie, voornamelijk vanaf de jaren zeventig maar soms verder teruglopend;
- dossiers van de provinciaal betreffende externe betrekkingen: met andere provincies, met binnen- en buitenlandse (kerkelijke) instanties (in de meeste gevallen correspondentie aangevuld met documentatie), voornamelijk vanaf de jaren zeventig, maar soms verder teruglopend;
- dossiers van de provinciaal betreffende onderwerpen (correspondentie en documentatie), voornamelijk vanaf de jaren zeventig, maar soms verder teruglopend (correspondentie en documentatie);
- documentatiedossiers van uiteenlopende aard;
- persoonsdossiers van nog levende leden van de orde en van leden die minder dan tien jaar geleden zijn overleden (na tien jaar volgt gewoonlijk overdracht aan het historisch archief).

Bij deze opsomming passen enkele kanttekeningen. Vanaf de jaren zeventig bevatten de onderwerps- en persoonsdossiers vaak kopieën van relevante stukken afkomstig uit de correspondentie en notulen-reeksen. Het omvangrijke statische en lopende economaatsarchief wordt elders bewaard en is niet ingezien.

Historisch archief te Nijmegen

Het historisch archief bevat verschillende fondsen en collecties. De kern wordt gevormd door het provinciaalsarchief sinds 1849 en de afzonderlijke archieven van huizen, instellingen, colleges en organisaties. De collectie persoonsdossiers wordt los daarvan bewaard. Daarnaast bewaart men een belangrijke collectie nalatenschappen van overleden jezuïeten, waarvan de omvang per onderdeel sterk kan variëren. Ten slotte beheert het archief nog een imposante collectie 'Historische handschriften' van de meest uiteenlopende aard, voornamelijk met betrekking tot de geschiedenis van de orde in Nederland en de missionaire activiteiten in Nederlands-Indië. Deze collectie is niet geraadpleegd. Tot het begin van de jaren zestig zijn belangrijke delen van het archief in het Latijn gesteld.

2.9.4. Staat van het archief en mate van toegankelijkheid

De historische archiefcollectie van de jezuïeten of Archivum Neerlandicum Societatis Iesu (ANSI) in Nijmegen zou aanvankelijk opnieuw worden geordend door de Stichting Kloosterarchieven in Nederland (KAN), maar de bewerking is na enige tijd afgebroken en ordening en beschrijving zijn vervolgens in eigen beheer uitgevoerd. Alleen het archief van het Ignatius-college te Amsterdam heeft nog de inventarisnummering die door het KAN is toegekend. Van het provinciaalsarchief is een systematisch geordende inventaris beschikbaar die een goede toegang vormt; er is echter geen hernummering toegepast. Hetzelfde geldt voor de collectie nagelaten papieren van overleden jezuïeten en de archieven van afzonderlijke huizen, colleges, instituten en organisaties. De persoonsdossiers in Nijmegen zijn op alfabetische volgorde geplaatst en daarmee gemakkelijk terug te vinden. Deze dossiers worden tien jaar na het overlijden of uittreden in het historisch archief geplaatst.

Van het voornaamste fonds, het provinciaalsarchief, reiken belangrijke onderdelen niet verder dan 1940-1950. Dat geldt in het bijzonder voor de correspondentie met het generaalaat, de correspondentie van de provinciaal (respectievelijk tot 1948 en 1940) en de notulen van het provinciebestuur, het 'provinciaal consult' (tot 1948). De aansluitende archiefbescheiden bevinden zich nog in het provincialaat, maar zijn daar soms anders gerangschikt.

Het Haagse archiefmateriaal kan worden beschouwd als de voortzetting van het provinciaalsarchief in Nijmegen. Er zijn weinig of geen toegangen beschikbaar, maar de opstelling is van dien aard dat de onderdelen snel te raadplegen zijn. In de ruimere thematische indeling van een aantal dossiers en van de documentatie sluiten de meer recente archieven soms niet helemaal aan bij de indeling van het historisch archief in Nijmegen.

Het archief van het provinciaal bestuur als geheel vertoont geen ernstige hiaten. De archieven van de afzonderlijke vestigingen, met uitzondering van het Stanislas-college te Delft dat toegankelijk is via eigen inventarissen, lijken soms minder compleet bewaard te zijn gebleven.

2.9.5. Vernietigingsbeleid en -praktijk

Geen enkele organisatie bewaart alle bescheiden die zij voortbrengt. Er bestaat binnen de orde der jezuïeten daarom ook een (deels informeel) algemeen schonings- en vernietigingsbeleid ten aanzien van archivalia dat vooral op praktische gronden is gebaseerd. Dit geldt in het bijzonder voor stukken van administratieve en financiële aard vanaf het moment dat zij geen praktisch doel meer dienen. Zodra het materiaal wordt overgedragen aan het historisch archief wordt het nog eens kritisch doorgelopen. Dit zijn normale handelingen.

Daarnaast blijkt uit het archiefonderzoek dat er in bepaalde gevallen in het verleden gericht is geschoond en vernietigd waar het problemen betrof van seksuele aard, zoals misbruik van minderjarigen (dat kan uiteraard ook op andere terreinen zijn gebeurd, maar de beperkte aard van het archiefonderzoek laat daarover geen uitspraak toe). Enkele voorbeelden ter toelichting:

– In een brief van de generaal aan de provinciaal over een oudere deviante broeder blijkt Rome ervan uit te gaan dat eerdere documenten 'zonder twijfel zijn vernietigd'.[22] Mogelijk is daartoe tijdens de Tweede Wereldoorlog opdracht gegeven, om te voorkomen dat de Duitsers in het archief schandalen zouden kunnen opsporen.
– Er is nauwelijks documentatie overgebleven betreffende het schandaal op het internaat Katwijk de Breul in 1956 dat elders in dit rapport wordt besproken. In het ANSI ontbreekt in het provinciaalsarchief veel materiaal over De Breul van vóór 1957, in het bijzonder de correspondentie tussen rector en provinciaal[23], die ook niet in Den Haag te-

rug te vinden is, terwijl het contra-archief van Katwijk de Breul evenmin stukken bevat.
– In de overigens vrijwel volledig aanwezige correspondentie tussen generaal en provinciaal ontbreken nu en dan brieven waarnaar wel wordt verwezen. Een voorbeeld is de brief waarin de provinciaal van 27 juni 1959 de casus van een pater uiteenzet.[24] Ook een (wel in de inhoudsopgave opgenomen) vertrouwelijke brief van de provinciaal uit 1962 aan de generaal betreffende een casus-'x' is niet meer aanwezig.[25]

Waar het om personen gaat, kent de orde trouwens een meer uitgesproken schoningsbeleid, vooral ten aanzien van de persoonsdossiers. Dossiers van overleden of uitgetreden personen worden tot tien jaar na overlijden of uittreden bewaard op het provincialaat. Zij worden op twee tijdstippen door de provinciaal gescreend en zo nodig geschoond: in het jaar van overlijden of uittreden en tien jaar later bij de overdracht aan het historisch archief. In meer recente persoonsdossiers vindt men deze screening ook aangetekend. Stukken over seksuele problemen werden dan vermoedelijk vrijwel steeds vernietigd. Dit zou in elk geval verklaren waarom de meeste dossiers van personen die in een relevante context ter sprake kwamen in de notulen of correspondentie, geen enkele verwijzing meer bevatten en in vele gevallen de stukken over het uittreden ontbreken. Een goed voorbeeld is het tweemaal gescreende persoonsdossier van een pater die in 1952 plotseling naar de missie in Indonesië werd overgeplaatst en die in 1963 in Nederland terugkeerde. In dit dossier ontbreken alle stukken tussen 1946 en 1963. Hetzelfde constateert men in het dossier van een andere pater, wiens geval uit de notulen en correspondentie van 1953 redelijk goed te reconstrueren is. Het dossier van weer een andere pater laat zien dat ook vóór de vernietiging de toegang tot dergelijk materiaal al werd afgesloten. De stukken over diens rechtszaak en ander relevant materiaal zaten in een gesloten envelop met het opschrift: 'Persoonlijk. Alleen te openen door provinciaal in urgente situatie. Na overlijden kan deze enveloppe ongeopend vernietigd worden.' Dat bleek nog niet gebeurd. Van deze pater bewaarde men, veertien jaar na diens dood, een omvangrijk dossier. Een aantal relevante stukken waren ook hier in een envelop gedaan, die vermeldde: 'alleen voor PPN [= provinciaal]. Vernietigen na 2020'.

In de loop van de jaren zeventig werd men binnen de orde trouwens ook voorzichtiger met de gegevens buiten de persoonsdossiers. Tot dan werden persoonlijke aangelegenheden van uiteenlopende aard door het provinciaal bestuur zonder veel terughouding besproken en genotuleerd. In 1977 werd aangedrongen op meer vertrouwelijkheid: dergelijke zaken moesten voortaan niet meer worden genotuleerd en gearchiveerd.[26] Zij verdwenen toen uit de notulen van het consult en werden in die van de provinciale staf nog maar heel summier vermeld. In 1983 ontvingen de plaatselijke oversten een circulaire van de provinciaal met richtlijnen over hoe te handelen bij het overlijden van een medebroeder. Met betrekking tot de nagelaten papieren was daarin sprake van 'papieren die niet bewaard mogen worden en dus vernietigd moeten worden'; op de aard van dergelijk materiaal ging de circulaire niet in.[27] Uit de inventaris van de nalatenschappen blijkt dat de papieren van een van de eerder genoemde paters na zijn overlijden werden vernietigd door een huisgenoot.

2.9.6. Relevante archiefonderdelen

Provinciaalsarchief (ANSI Nijmegen en Den Haag)

Het provinciaalsarchief (bestuursarchief) is voor dit onderzoek de rijkste bron. Dat

geldt vooral voor twee formele reeksen die in combinatie voor het archiefonderzoek de meeste concrete informatie opleverden: de correspondentie met Rome en de notulen van het provinciaal consult.

– De correspondentie met het generalaat te Rome, meer speciaal die met de generaal-overste en de regionaal assistent is vrijwel compleet aanwezig. De streng hiërarchische organisatie van de orde garandeerde, althans tot aan de jaren zestig, dat de meeste gevallen van seksueel misbruik aan de centrale leiding in Rome werden gerapporteerd of voor de uiteindelijke beslissing werden voorgelegd. Dat gebeurde niet altijd met naam en toenaam, maar meestal wel zo dat de personen om wie het gaat te identificeren zijn. Ook in gevallen waarin demissie of uittreden aan de orde was, besliste Rome op grond van toegezonden adviezen. De brieven gewisseld met de assistent bevatten vaak toelichtingen en achtergronden. Tegen het einde van de jaren zestig ontstond er echter een minder hechte gezagsrelatie tussen Rome en Den Haag en nemen omvang en informatief gehalte van de correspondentie af. Zo zijn er geen aanwijzingen dat Rome op de hoogte is gesteld van de problemen rond een pater (1967) en een andere pater (1988, 2000-2001). Een relevante bijzonderheid is dat aanvankelijk zowel de generaal (de Vlaming J.B. Janssens, 1946-1964) als de regionaal assistent (tot 1964 was dat P. van Gestel) Nederlands spraken, waardoor de communicatie werd vergemakkelijkt. De correspondentie met de generaal is doorgenomen van 1945-2005, deels op basis van bijliggende inhoudsopgaven. De omslag met de jaren 2006-2009 bevatte nauwelijks meer belangwekkende stukken. De correspondentie met de assistent loopt over de jaren 1947-2004, maar bevat na het aftreden van Van Gestel in 1964 geen relevante informatie.

– De overige interne en externe correspondentie van de provinciaal is tot 1940 opgenomen in het historisch archief als een formele reeks. Voor de jaren daarna zijn deze stukken alleen nog verspreid opgeborgen in geografische en onderwerpsdossiers, uiteraard ook in de persoonsdossiers.

– In de uitvoerige notulen van het provinciaal consult (aanvankelijk in het Latijn geschreven) komen tot in de jaren zestig de meeste relevante casus aan de orde, zij het niet altijd op een herkenbare manier. Zij zijn doorgenomen van 1935 tot 1977; vanaf dit laatste jaar bevatten zij geen bespreking meer van personalia. Van de periode daarna zijn de jaren 1988-1996, 2000-2001 en 2010-2011 (gedeeltelijk) nagezien.

– In 1965 werd ter ondersteuning van het provinciebestuur een staforgaan ingesteld, waarvan de leden de belangrijkste activiteiten van de orde coördineerden. In de reeks notulen van de staf is vooral de behandeling van benoemingen van belang. Bovendien zijn er vergaderstukken bijgevoegd. De meeste personalia worden echter zeer kort afgedaan. Doorgenomen zijn de jaren 1965-1971, 1976-1979, 1988-1990 en 1996. De latere jaren leverden nauwelijks relevante informatie op.

– De notulen van en stukken betreffende andere provinciale overlegorganen bleken niet informatief. Het gaat hier om de rectorenvergadering (1958-1970) en de overstenvergadering (1959-1988), die steekproefsgewijs zijn ingezien.

– Circulaires. De omslagen met circulaires van de generaal (1946-1988) leverden enkele interessante stukken op met normen en voorschriften. Dat geldt echter alleen voor de eerste jaren. De vier pakken met circulaires van de provinciaal (1937-1988) leverden nauwelijks iets op.

– Visitaties. Meer uitgebreide visitatieverslagen zijn te vinden in de correspondentie met de generaal. Kortere en minder informatieve verslagen (1941-1960) werden los daarvan afzonderlijk bewaard in het archief, in de vorm waarin zij ook aan de gevisiteerde colleges en instellingen werden doorgegeven. Hier vindt men soms bedekte verwijzingen naar mis-

bruikproblemen. Dezelfde stukken vindt men terug in de archieven van de afzonderlijke vestigingen. De toespraken van de provinciaal bij gelegenheid van de visitaties (1942-1970) zijn afzonderlijk gearchiveerd, maar bevatten geen relevante informatie.
– Selectie en opleiding. Een map met ingewonnen informatie over kandidaten voor het noviciaat (1958-1966) biedt weliswaar een goed inzicht in de aangelegde normen en selectiecriteria, maar bleek in enkele concrete gevallen geen nuttige informatie te verschaffen.
– Colleges, internaten en andere vestigingen. De algemene stukken over het internaatswezen bevatten weinig relevante informatie. In de afzonderlijke dossiers van huizen en colleges blijkt dat meestal ook te gelden voor de historiae domus, de notulen van huisconsulten en andere bijeenkomsten van de lokale communiteiten. Verspreid in de dossiers zijn nu en dan interessante stukken te vinden. De omslagen over het 'Achterhuis' van het Canisius en de communiteit van de Pater Brugmanstraat in Nijmegen bieden enige context voor de casus die in Hoofdstuk 6 is opgenomen, het (onvolledige) dossier-Katwijk de Breul en dat van het retraitehuis te Spaubeek over enkele andere gevallen.
– Overige onderwerpsdossiers. Een vrij omvangrijke omslag over de 'Kwestie homophilie' (1969-2005) bevat een aantal stukken van beleidsmatige aard. In deze context komt ook enkele malen het misbruik van minderjarigen in het voorbijgaan ter sprake. De omslag 'Caper' (1967-2004) bevat vooral stukken van bestuurlijke en zakelijke aard.

Persoonsdossiers (Nijmegen en Den Haag)

Hierboven werd al duidelijk dat de meeste persoonsdossiers voor de overdracht aan het ANSI terdege zijn geschoond. Zij bevatten dan ook nauwelijks of geen directe informatie met betrekking tot gemelde plegers, maar uiteraard vaak wel indirecte die in combinatie met andere gegevens relevant kan zijn, zoals de uitgebrachte judicia. In enkele gevallen zijn daarentegen de nog niet overgedragen persoonsdossiers zeer informatief, in het bijzonder die van twee eerder genoemde paters. In totaal zijn veertig dossiers ingezien.

Archieven van colleges en huizen

De archiefcollecties afkomstig van afzonderlijke colleges en huizen berusten in het Nijmeegse archief. Voor dit onderzoek ging het om het Canisiuscollege te Nijmegen (communiteit en internaat), het Willibrordus-college te Zeist (bekend als 'Katwijk de Breul'), het Aloysiuscollege te Den Haag, het Ignatiuscollege te Amsterdam, het Stanislas-college te Delft, het Maartenscollege te Haren en het retraitehuis te Spaubeek.
– Canisius. Het archief van huis en internaat is goed ontsloten, maar de geraadpleegde onderdelen leverden nauwelijks iets op. Dat geldt voor de *historia domus* en de huisconsultboeken, maar evenzeer voor de correspondentie met het provinciaal bestuur en de onderwerpsdossiers. De herinneringen van een oud-leerling over het internaat vlak na de oorlog zijn lezenswaardig, maar niet relevant. De dagboeken van de internaatsprefect en de circulaires bleken evenmin van belang. Een uitzondering was de rapportage over (vermeend) seksueel wangedrag onder de internen in het midden van de jaren vijftig en de wijze waarop daartegen werd opgetreden. Hierbij past de opmerking dat het archief van het externaat niet is geraadpleegd. Dit omvangrijke fonds berust in het Nijmeegs gemeentearchief en is slecht ontsloten. De meldingen die betrekking hebben op het externaat, hangen alle samen met de casus die in Hoofdstuk 6 wordt beschreven.
– Katwijk de Breul. De notulen van het huisconsult met bijlagen, de verslagen van communauteitsvergaderingen en andere gremia, en de dagboeken van de prefect bieden hier en daar wat context. In de correspondentie van de rector met de provinciaal ontbreken de cruciale jaren tussen 1954 en 1956; zij leverde verder niets op. Een verrassing was dat in de

papieren van de prefect toch nog enige informatie opdook over wat zich in 1956 op het college heeft afgespeeld.
– Aloysiuscollege, Ignatiuscollege en Maartenscollege. De geraadpleegde inventarisnummers bevatten nauwelijks relevante informatie die niet ook elders was aangetroffen.
– Stanislascollege: de archivalia zijn nog niet geordend en beschreven.
– Retraitehuis Spaubeek: de geraadpleegde onderdelen bevatten geen relevante informatie.

Collectie nalatenschappen van overleden jezuïeten

De nalatenschappen van gemelde plegers zijn nagezien, zonder enig resultaat. De papieren van enkele andere jezuïeten bevatten hier en daar interessante stukken, vooral bruikbaar voor de context. Zo bevatten die van de psycholoog Paul Ellerbeck (1908-1987) manuscripten over de internaatsopvoeding en de behandeling van 'neurotici' door de biechtvader. In de papieren van broeder Ton de Waart (1936-2006) vinden we een 'handboek' voor de surveillance in het internaat. In totaal zijn de papieren van achttien personen ingezien.

2.9.7. Aanvullend onderzoek in andere archieven

Voor het onderzoek zijn geen andere archieven geraadpleegd, afgezien van één inventarisnummer uit het archief van de Julianazusters.

2.9.8. Gesprekken in het kader van het archiefonderzoek

Gesproken is met de provinciaal pater Jan Bentvelzen, met de socius pater Chris Swüste en met pater Paul Begheyn, archivaris. Mevrouw M. Smulders, promovenda aan de Radboud Universiteit, gaf inzage in relevante notities betreffende het Canisiuscollege.

2.10 Salesianen van Don Bosco (s.d.b.)

2.10.1. Archiefhoudende instantie

Archiefhoudende instantie was tot 1 augustus 2011 de Delegatie-Nederland van de congregatie der salesianen van Don Bosco, onderdeel van de provincie België Noord/Nederland en gevestigd te Soest. Het provincialaat bevindt in België. Contactpersoon was tot mei 2011 de delegaat, pater Herman Spronck sdb, na diens schorsing midden mei 2011 de provinciaal van België Noord en Nederland, pater Jos Claes sdb.

2.10.2. Medewerking bij het archiefonderzoek

De medewerking bij het archiefonderzoek liet aanvankelijk niets te wensen over. De delegaat pater Herman Spronck gaf vrijwel ongeclausuleerd toegang tot de archieven en faciliteerde het onderzoek. De toegang tot het historisch en statisch archief was ook in die zin volledig vrij dat zelf de dossiers in de depots konden worden geselecteerd. Wat het lopend archief betreft gold dat niet voor de persoonsdossiers van nog levende salesianen. De delegaat heeft die op aanvraag voorgelegd en ze zijn in zijn aanwezigheid doorgenomen. In St. Agatha bestond op grond van de gemaakte afspraken eveneens vrije toegang tot het archiefdepot en waren de stafleden in verschillende opzichten behulpzaam bij het onderzoek. In mei 2011 ontstond er echter twijfel aan de volledigheid van de voorgelegde dossiers van levende congregatieleden. In een intern rapport van de provincie over een medebroeder werden toen stukken geciteerd die eerder niet in diens persoonsdossier waren

aangetroffen (zie de casus in Hoofdstuk 6). Omdat de delegaat inmiddels juist vanwege de affaire waarover werd gerapporteerd op non-actief was gesteld, zijn met medewerking van de provinciaal de dossiers van andere nog levende salesianen opnieuw doorgenomen. Dat leverde alleen enig nieuw materiaal op in het geval van een recent overledene.

Aan het maken van fotokopieën heeft de delegaat Herman Spronck de voorwaarde verbonden dat de onderzoeker van de gemaakte kopieën uit persoonsdossiers opgave zou verstrekken en dat deze na het onderzoek worden teruggegeven.

2.10.3. Algemene kenmerken en bijzonderheden van het archief

De archieven van de voormalige Nederlandse provincie, sinds 2005 delegatie Nederland, bevinden zich op twee plaatsen:

1 In het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven te St. Agatha (Cuyk) wordt het historisch archief bewaard met dossiers die in enkele gevallen reiken tot 2001. De omvang van dit fonds is ongeveer 65 meter, verdeeld over 3284 inventarisnummers.
2 In Soest bevindt zich een aanvulling hierop van ongeveer tien meter, deels al geïnventariseerd en gereed voor overdracht aan het Erfgoedcentrum (inv. nrs. 3285-3526), met stukken tot het jaar 2007. Daarnaast bevat het archief te Soest drie reeksen persoonsdossiers: 'Overleden Salesianen', 'Uitgetreden Salesianen' en 'Religiosi dimissi', met een totale omvang van ongeveer vijf meter. In het kantoor van de delegaat bevinden zich het lopende delegatie-archief, grotendeels op onderwerp ingedeeld, en de reeks persoonsdossiers van nog levende salesianen. De omvang van het geheel zal ongeveer vijf meter bedragen.

Een bijzonderheid van het archief is het feit dat veel documenten tot ongeveer 1965 in het Italiaans zijn gesteld.

2.10.4. Staat van het archief en mate van toegankelijkheid

Het historisch archief van de Nederlandse provincie der salesianen is aanvankelijk geordend en bijgehouden door medewerkers uit de eigen congregatie. De laatste ordening vond plaats in 1985. In 2001 en 2002 heeft de stichting KAN (Klooster Archieven in Nederland) het materiaal opnieuw gerubriceerd na de overdracht in 1999 aan het Erfgoedcentrum in St. Agatha. De overzichten in de inventarisnummers 2764-2765 maken het mogelijk de toestand vóór en na deze herordening te vergelijken. Daarna zijn nog geregeld dossiers aan het archief toegevoegd. De KAN-inventaris is in digitale vorm toegankelijk via de website van het Erfgoedcentrum te St. Agatha, maar deze toegang bevat niet de inventarisnummers vanaf 3000. Voor het onderzoek kon worden beschikt over een digitale uitdraai en een plaatsingslijst van de nummers 3000-3526. Door de opheffing van de Nederlandse provincie in 2005 is het historisch archief in principe afgesloten, maar uit de inhoud van de aanvullende inventarisatie blijkt dat hierin ook archivalia zijn opgenomen gevormd door de delegatie. Kennelijk is het de bedoeling dat dit materiaal nog wordt toegevoegd tot de opheffing van de delegatie in augustus 2011, wanneer België-Noord en Nederland in één provincie opgaan, waarvan de hoofdzetel in België wordt gevestigd.

De indeling van het archief volgt de algemene structuur die door het KAN voor archieven van religieuze organisaties wordt toegepast. Deze structuur is deels van formeel-organisatorische, deels van thematische aard. Het fonds is echter niet opnieuw geïnventariseerd, maar men heeft de bestaande dossiers en stukken, resultaat van een eerdere ordening uit 1985, vanuit de plaatsingslijst zonder hernummering opnieuw ingedeeld. De omvang van de inventarisnummers kan sterk uiteenlopen. Gezien de samenstelling van sommige omslagen heeft er in de loop van de tijd vermenging van materiaal plaatsgevon-

den dat afkomstig was van verschillende archiefvormers (provincialaat en huizen).

De inventaris kent allereerst vijftien rubrieken die organisatie, bestuur en activiteiten van de Nederlandse provincie betreffen, gevolgd door rubrieken waarin de archivalia afkomstig van de afzonderlijke vestigingen zijn opgenomen (rubrieken 16-30), per vestiging verder onderverdeeld. Ofschoon de inleiding op de webinventaris vermeldt dat het archief geen bijzondere hiaten vertoont, valt vrij snel op dat die er wel degelijk zijn (vgl. ook hierna onder 'vernietigingsbeleid'). De indeling van de archivalia per vestiging is niet steeds even inzichtelijk. Hierna volgen enkele persoonsarchieven (rubrieken 31-33), die voor het onderzoeksdoel van geen belang bleken, een omvangrijke hoeveelheid stukken betreffende de georganiseerde contacten met oud-leerlingen (rubriek 34) en stukken betreffende de geschiedenis van de congregatie in het algemeen (rubriek 35). De archivalia betreffende de Stichting Nederlandse Priester-Religieuzen (SNPR) en haar opvolgster KNR zijn ondergebracht in een nog niet genummerde rubriek 'VVV'.

De omvang en voorgeschiedenis van het historisch archief, de wijze van inventariseren en de hiaten in het materiaal maken duidelijk dat de toegankelijkheid voor analytisch onderzoek beperkingen heeft. Zoals hierna zal blijken, geldt dat zeker wanneer het om een onderwerp gaat dat niet direct via een inventaris toegankelijk is.

De vier reeksen persoonsdossiers in Soest zijn buiten de bewerking door het KAN en de overdracht aan het Erfgoedcentrum te St. Agatha gebleven. Van de eerste drie reeksen is een summiere inventaris beschikbaar bij het secretariaat van de delegatie.

- De reeks 'Overleden Salesianen' bevat 136 omslagen (gewoonlijk één omslag per persoon, met enkele uitzonderingen). Deze omslagen bevatten soms niet alleen het persoonsdossier in strikte zin, maar ook nagelaten papieren.
- De reeks 'Uitgetreden Salesianen' bevat de persoonsdossiers van 126 uitgetreden paters en broeders.
- De reeks 'Religiosi dimissi' bevat de persoonsdossiers van salesianen die vóór de priesterwijding of het afleggen van de eeuwige geloften zijn uitgetreden of heengezonden. Het gaat in totaal om 135 personen.
- De omvang van de reeks persoonsdossiers van nog levende salesianen, aanwezig in het lopend archief van de delegatie, is bescheiden. Waarschijnlijk gaat het om minder dan vijftig personen.

2.10.5. Vernietigingsbeleid en -praktijk

Er bestaat voor de archieven van de salesianen geen officieel vernietigingsbeleid. Dat betekent uiteraard niet dat er niet is vernietigd, maar maakt het wel moeilijk te achterhalen wanneer dat is gebeurd, door wie en op welke gronden. Wanneer we constateren dat sommige reeksen correspondentie hiaten vertonen, kan dat ook een toevallige reden hebben. Als blijkt dat persoonsdossiers onvolledig zijn, hoeft er geen opzet in het spel te zijn. Toch zijn er enkele opvallende voorbeelden te signaleren die te denken geven.

In het historisch archief vertoont de correspondentiereeks met de algemene leiding van de congregatie en met de generaal-oversten in het bijzonder (inventarisnummers 39-58) veel hiaten; zij breekt af in het begin van de jaren zeventig, wat de generaal betreft zelfs in 1965. In het lopend archief van de delegaat is weer correspondentie met het hoofdbestuur aanwezig vanaf eind jaren zeventig, hoewel de omvang hiervan niet groot is. In de omslagen met de correspondentie tussen het provincialaat en de directeuren van salesiaanse huizen uit de jaren tussen 1945 en 1975,[28] onderverdeeld op personen, is de map van pater SDB3, directeur van 'Don Rua' in de jaren zestig, vrijwel leeg, terwijl van zijn collega's substantiële omslagen aanwezig zijn. In de archivalia van Don Rua 's-Heerenberg vinden we

alleen zijn correspondentie van zakelijke en financiële aard. Van de vestiging te Assel is nauwelijks materiaal van vóór 1964 aanwezig. Hier speelden tussen het einde van de jaren vijftig en 1963 enkele pijnlijke kwesties. Hetzelfde geldt voor Rijswijk. Van Huize Don Rua te 's-Heerenberg is de documentatie verhoudingsgewijs bescheiden, brokkelig en onevenwichtig, terwijl het archief van de vestiging Leusden een veel completere indruk maakt. In de inliggende inhoudsopgave van een dossier met stukken betreffende de St. Martinusparochie te Hoogland (1979-1995),[29] waar zich in 1994 een schandaal afspeelde, is nr. 18 (correspondentie tussen de provinciaal en de overste van de communiteit) doorgestreept en zijn de stukken niet meer aanwezig. In de overigens complete reeks notulen van de provinciale raad ontbreekt plotseling de rapportage over één bijeenkomst,[30] waar het aanstaande bezoek van regionaal overste Ter Schure op de agenda stond.

De omvang van de persoonsdossiers wisselt sterk. In diverse gevallen van uittreding ontbreken voor de procedure noodzakelijke documenten, zoals die waarin de reden voor het verzoek tot dispensatie of wegzending werd opgegeven en het bijbehorende advies van de provinciaal. Ook in andere dossiers zijn correspondentie en persoonsgegevens vaak onvolledig. In veel gevallen blijkt dat stukken uit de relevante periode ontbreken juist in de dossiers van personen tegen wie aanklachten of meldingen zijn binnengekomen of die intern wegens deviant gedrag werden gesignaleerd. Frappante voorbeelden hiervan zijn die van een pater, naar wie vrijwel zeker in 1967 een intern onderzoek werd ingesteld en die in 2010 het misbruik (anoniem) in de media heeft toegegeven, en van een pater, tegen wie vele meldingen zijn binnengekomen, maar wiens dossier geen stukken bevat tussen 1958 en 1969, precies de periode waarop die meldingen betrekking hebben. Dit geldt ook voor de dossiers van nog levende personen, met een uitzondering voor twee leden die strafrechtelijk zijn vervolgd. Deze bevatten juist weer gedetailleerde documentatie.

In het archief vinden we een vertrouwelijke brief van 20 maart 1968 van provinciaal Quirinus Muth[31], die mogelijk licht werpt op deze kwestie. Hij draagt de directeuren op 'vertrouwelijke' documenten uit hun archieven betreffende (ex-)medebroeders, 'hoezeer verjaard ook', naar het provincialaat te sturen. 'Indien nodig zullen ze in het geheime archief van de provincie bewaard blijven. Ik geloof zeker dat u de juistheid van deze beslissing zult begrijpen en reken daarom op uw discretie in het afhandelen van deze delicate aangelegenheid.' De woorden 'indien nodig' impliceren dat vernietiging in dergelijke gevallen de norm was. Volgens delegaat Spronck bestaat er echter geen 'geheim archief' en er is ook geen collectie van deze aard aangetroffen, tenzij hiermee de verschillende reeksen persoonsdossiers worden bedoeld. De doorgenomen dossiers geven echter niet de indruk dat zij stukken bevatten die naar het provincialaat zijn opgestuurd. In juli 1990, wanneer de zaak in Terneuzen speelt, vraagt raadslid Heeren 't.z.t. de nodige aandacht te besteden aan het recht op privacy van de (oud-)medebroeders met betrekking tot papieren en gegevens in dossiers en archieven'.[32] Op dit aspect was in een vergadering van de provinciale raad al eerder gewezen toen men constateerde dat de notulen van de raad te veel gevoelige informatie bevatten ('Men is bang voor inbreuk op de privacy van de personen').[33] Besloten werd deze gegevens afzonderlijk toe te voegen aan het exemplaar van de notulen dat bij de provinciaal berustte. Is dit systeem toegepast? Bij de reeks notulen vanaf 1984 zijn geen separate stukken over personen aangetroffen. Het is natuurlijk mogelijk dat ze zijn vernietigd. Van de andere kant zien we dat ook daarna persoonlijke aangelegenheden in de notulen besproken worden. En juist het dossier van de pater in Terneuzen is goed bewaard.

Gezien het voorgaande mogen we aannemen dat informatie met betrekking tot seksueel misbruik deels niet is gearchiveerd of, als dat wel het geval was, uit het archief is verwijderd en vermoedelijk vernietigd.

2.10.6. Relevante archiefonderdelen

Wie in het archief van een religieuze congregatie een onderzoek instelt naar seksueel misbruik van minderjarigen door leden van die congregatie, zal niet snel onderwerpsdossiers aantreffen die speciaal hieraan zijn gewijd. Evenmin is de kans groot dat in documenten die op misbruik betrekking hebben, de zaak bij de naam wordt genoemd. Wanneer bovendien aannemelijk is dat relevant materiaal is vernietigd, is het onderzoek mede afhankelijk van het opsporen van de 'voetafdrukken' die dat materiaal heeft achtergelaten. Het is dus zaak een zoekstrategie te volgen die zo snel mogelijk duidelijk maakt welke type bron en welke onderdelen van het archief de meeste kans op informatie bieden. Bij het onderzoek van de archieven van de salesianen zijn, voor zover mogelijk binnen de beschikbare tijd, drie coördinaten gebruikt: de structuur en het bestuur van de organisatie, de (indirecte) aanwijzingen van de inventaris en ten slotte de namen en andere gegevens die de binnengekomen meldingen verschaffen. Op basis daarvan is een aantal reeksen en dossiers uit het archief geselecteerd. De opbrengst van het onderzoek was redelijk voor zover het normen en regels betreft, maar niet groot waar het ging om informatie over concrete misbruikgevallen.

– Constituties, reglementen en voorschriften. Bronnen van deze aard in het archief van de provinciaal en de afzonderlijke vestigingen leverden een duidelijk, zij het geen volledig beeld op van de normen ten aanzien van seksueel misbruik en de veranderingen die daarin optraden sinds 1945.

– Circulaires van de centrale leiding en de provinciale oversten. Deze bron leverde enkele opmerkelijk scherpe herinneringen uit Turijn op aan de bestaande voorschriften en biedt in enkele concrete gevallen zicht op de manier waarop de medebroeders over gebeurtenissen werden ingelicht.

– Notulen van bestuurlijke en overlegorganen. Deze bron zou antwoord kunnen geven op de vraag of er op basis van de normen en voorschriften een (al dan niet impliciet) beleid bestond en hoe dat in de praktijk werd toegepast. Het resultaat viel tegen:

– De notulen van de provinciale raad bevatten tot eind jaren 1970 alleen wat bedekte verwijzingen. Wel kan men daarna de ontwikkeling van een tweetal affaires goed volgen, maar eigenlijk alleen met voorkennis van het gebeurde. Uit enkele korte notities van een raadslid (inventarisnummer 118) blijkt dat relevante problemen in het begin van de jaren zestig soms wel werden besproken, maar niet genotuleerd.

– Het karakter van de notulen van huiskapittels/huisraden/communiteits- of gemeenschapsvergaderingen van de afzonderlijke vestigingen kan per plaats en periode sterk verschillen. Die van Don Rua in de Bergse jaren bevatten geen enkele verwijzing, maar in Leusden worden in de jaren vijftig en zestig enkele concrete gevallen besproken. De overige bieden weinig meer dan bedekte toespelingen.

– De notulen van de directeurenvergaderingen leverden alleen wat (bedekte) achtergrondinformatie op.

– De correspondentie van de provinciaals, met hiaten en verspreid over ruim twintig omslagen, bevat weliswaar wat toevalstreffers en verwijzingen, maar is geen substantiële bron, ook niet waar het gaat om de briefwisseling met de plaatselijke oversten; merkwaardig genoeg zit er soms in de contra-dossiers bij de afzonderlijke vestigingen wel nog iets van belang. De (chronologisch onvolledige) correspondentie met het generalaat bevat in bijna dertig omslagen nauwelijks relevante stukken.

– Visitaties. De omslagen met stukken en verslagen betreffende visitaties (in totaal ongeveer twintig) leveren weinig concrete gegevens over misbruikgevallen. Wel diverse malen herinneringen aan de voorschriften. Ook hier bieden de contrastukken bij de afzonderlijke vestigingen soms nog een aanvulling.

– Kapittels. De stukken betreffende de provinciale kapittels bevatten geen relevante informatie.
– Persoonsgegevens (fichiers e.d.) en geaggregeerde gegevens betreffende leden van de congregatie. In enkele gevallen bieden zij ondersteuning bij de reconstructie van de nasleep van misbruikgevallen en daarnaast zicht op de context.
– Stukken betreffende de opleiding. Vooral de (ontwikkeling in de) criteria voor toelating zijn interessant.
– Stukken betreffende internaten in het algemeen. Enkele interessante stukken, maar zonder directe relevantie.
– De stukken betreffende het Caper zijn niet relevant, behoudens de vermelding van twee vertrouwensartsen.
– Stukken betreffende afzonderlijke huizen en communiteiten:
  – correspondentie van de directeuren: enkele toevalstreffers;
  – kronieken: bevatten maar zelden direct relevante informatie; wel kunnen ze nuttig zijn bij het toetsen van concrete casus;
  – verslagen van interne besprekingen: soms een enkele indicatie;
  – gegevens over leerlingen en congregatieleden, registers, persoonskaarten: geen directe informatie, maar ze kunnen controlemateriaal voor concrete gevallen opleveren;
  – circulaires van internaten, bijvoorbeeld aan de ouders: een enkele bedekte aanwijzing;
– Persoonsdossiers. Deze behoren tot de weinige directe bronnen, via de inliggende judicia en correspondentie met en over de betrokkene. Vaak lijken ze echter geschoond (zie hierboven).

Tijdens het onderzoek naar de salesianen van Don Bosco bleek dat de documentatie in de archieven van de Nederlandse provincie in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven te St. Agatha (historisch archief) en Soest (persoonsdossiers en andere stukken) veel hiaten vertoont. Daarom heeft de Onderzoekscommissie via de leiding van de salesiaanse provincie België-Noord/Nederland toegang gevraagd tot het centraal archief van de congregatie te Rome. Daarbij gaf de Onderzoekscommissie aan welke stukken zij in het bijzonder zou willen inzien. Op dit verzoek werd positief gereageerd, zij het onder zeer beperkende voorwaarden: de congregatie zou zelf voor de selectie van de stukken zorgen en de onderzoeker kon de stukken niet direct inzien, maar de relevante passages zouden hem, al dan niet in vertaling, worden voorgelezen. Ook werden er geen kopieën beschikbaar gesteld.

De Onderzoekscommissie heeft ondanks deze beperkingen besloten op dit aanbod in te gaan, gezien de kans op gegevens die nog openstaande vragen konden beantwoorden. Van 7 tot en met 9 november 2011 heeft een onderzoeker van de Onderzoekscommissie het generalaat van de congregatie in Rome bezocht. Hij is daar ontvangen door de procurator-generaal van de congregatie, pater Francesco Maraccani, en de secretaris van de provincie België-Noord/Nederland, pater Eric Haelvoet.

De vragen van de Onderzoekscommissie hadden betrekking op:
- De correspondentie tussen het centraal bestuur van de congregatie en de Nederlandse provincie tot ongeveer 1980.
- De visitaties van de Nederlandse provincie uitgevoerd door het generalaat en de rapportage daarover, in het bijzonder met betrekking tot de jaren 1945-1985.
- De toelichtingen van de provinciale oversten bij een vijftiental aanvragen van dispensa-

tie van geloften, laïcisering of secularisatie, die in de persoonsdossiers in Nederland ontbraken.
- Stukken betreffende een eventuele bijzondere visitatie door het generalaat van het kleinseminarie Don Rua in 1967, dan wel andere stukken met betrekking tot een onderzoek naar misbruikgevallen in 's-Heerenberg rond deze tijd.

Het archiefmateriaal door de congregatie geselecteerd bestond uit:
- De algemene correspondentie met de Nederlandse provincie tot ongeveer 1970 (voor zover bewaard); in de periode daarna is men overgestapt op een ander, niet-geografisch systeem van archivering, terwijl het archief nog niet is geordend en beschreven. Uit latere jaren waren er enkele losse omslagen aanwezig.
- Stukken betreffende visitaties uit de jaren 1945-2004, alsmede de algemene verslagen ingediend vanuit de provincie.
- Persoonskaarten van en stukken betreffende een aantal Nederlandse salesianen; stukken betreffende uittredingen.
- Dossiers betreffende een tweetal bijzondere gevallen.

Het kennisnemen van de inhoud van het archiefmateriaal vond plaats onder de voorwaarden die het congregatiebestuur had gesteld. Het was echter mogelijk de authenticiteit van de documenten te controleren. Don Maraccani wees er nog op dat de zaken waarop het onderzoek van de commissie betrekking heeft, in veel gevallen mondeling werden afgehandeld.

1 GEGEVENS OVER AFZONDERLIJKE PLEGERS

Het archief in Rome bevat gegevens over vier gemelde plegers waaruit blijkt dat zij zich inderdaad aan misbruik van minderjarigen hebben schuldig gemaakt of daarvan intern werden verdacht. Hierover was in de provinciale archieven niets te vinden. Het gaat om: SDB28, SDB29 (beiden Don Rua Ugchelen, eind jaren veertig), SDB19 (Don Rua 's-Heerenberg, jaren zestig), SDB33 (Huize Savio Rotterdam, medio jaren zestig).

Van drie andere plegers werd het misbruik op duidelijke wijze door nieuwe gegevens bevestigd: SDB22 (Leusden, medio jaren vijftig), SDB13 (Rijswijk, jaren zestig), SDB1 (Don Rua Ugchelen, medio jaren veertig; zie verderop). In het bijzonder SDB13 bleek een hardnekkig geval.

Ten slotte is er in de stukken nog sprake van een coadjutor in opleiding te Leusden die een seksuele relatie ('pasticci amorosi') met een jongen onderhield (1961), en van een prefect te Leusden die in 1962 moest worden verwijderd vanwege een 'pijnlijke immorele casus', waarvan de aard echter niet blijkt.

De gegevens die in Rome aanwezig zijn over opleiding en loopbaan van afzonderlijke leden wijken in sommige gevallen af van die in de persoonsdossiers en archieven in Nederland. Dit kan het gevolg zijn van administratieve onvolkomenheden.

2 VISITATIES EN VERSLAGEN

De jaarverslagen vanuit Nederland (1945-1970) bevatten enkele bedekte toespelingen op gevallen die de Onderzoekscommissie reeds bekend waren. In het retrospectieve verslag uit 1945 wordt daarnaast gesproken over een schandaal in de vestiging te Lauradorp, dat in 1943 na ingrijpen van de bisschop van Roermond leidde tot het verwijderen van drie pa-

ters. In de onderzochte Nederlandse archieven zijn hierover geen gegevens aangetroffen. Ofschoon de aard van het schandaal uit dit stuk en de overige correspondentie niet volledig duidelijk wordt, zijn er elementen aanwezig die laten vermoeden dat er tenminste in één geval (SDB28) sprake kan zijn van misbruik van minderjarige jongens. Van een andere betrokkene, SDB34, wordt opgemerkt dat de president van het Haarlemse grootseminarie, die hem na de subdiakenwijding had verwijderd, niet kan begrijpen dat de salesianen hem tot het priesterschap hebben toegelaten.

Het archief bevat een uitvoerige correspondentie en andere stukken over de buitengewone visitatie van de Nederlandse salesianen die in opdracht van de centrale leiding in 1945-1946 werd uitgevoerd door Don Giacomo Simonetti, novicenmeester in Engeland. Uit de stukken blijkt dat de voornaamste aanleiding voor deze visitatie een misbruikschandaal was dat zich in de loop van de jaren veertig op Don Rua had afgespeeld. Hoofdpersoon in dit schandaal was SDB1, die in 1945 plotseling was vertrokken en in 1952 uit de congregatie en de geestelijke stand trad, ondanks pogingen van de leiding hem binnenboord te houden. In de stukken worden twee namen genoemd van slachtoffers.

In het archief vindt men verdere verslagen van visitaties vanuit Turijn en Rome uit de jaren 1948, 1960, 1967, 1974, 1980, 1986, 1992, 1998 en 2004. In slechts enkele gevallen wordt zijdelings gesproken over concrete gevallen van misbruik of over maatregelen om 'verkeerde omgang' te voorkomen. De verslagen uit de jaren na 1960 concentreren zich vooral op de intern-kerkelijke polarisatie, de positie van de salesiaanse provincie daarin en de structurele problemen waarmee de congregatie in Nederland te maken kreeg door uittredingen en gebrek aan aanwas.

3 DON RUA 's-HEERENBERG

In kringen van slachtoffers leeft de vaste overtuiging dat de centrale leiding van de congregatie in Turijn op de hoogte moet zijn geweest van de misbruikgevallen die zich vooral in de tweede helft van de jaren zestig hebben voorgedaan op het kleinseminarie Don Rua. Er wordt daarbij verwezen naar een bijzondere visitatie in 1967 door een speciale onderzoekscommissie onder leiding van provinciaal Quirinus Muth. Daarnaast zou er sprake zijn geweest van een opdracht aan de directeur (H. Prein) om zich in Turijn hierover te verantwoorden. Ook zou de directeur begin 1967 in de communiteit hebben meegedeeld dat er veertig medebroeders wegens misbruik zouden zijn aangemeld.

De jaarverslagen van de Nederlandse provinciaals Bortoluzzi, Ter Schure, Muth en Raaijmakers (1960-1970) bieden voor deze veronderstellingen geen enkel aanknopingspunt. Het uitvoerige verslag van de visitatie in oktober 1967 door hoofdbestuurslid Don Albino Fedrigotti, verwijst met geen woord naar problemen van deze aard op Don Rua. Fedrigotti stelt in het algemeen vast dat er in het 'salesiaanse leven in Nederland' geen sprake is van 'abusi o seri pericoli' (misbruiken of ernstige gevaren). In de voorgelegde correspondentie zijn geen stukken te vinden die wijzen op een bezoek van directeur Prein aan Turijn in of omstreeks 1967. Evenmin blijkt uit deze stukken dat het hoofdbestuur uit andere bron kennis had van structureel misbruik op Don Rua, noch dat er veertig medebroeders zouden zijn aangeklaagd. Het dossier van de directeur van Don Rua H. Prein in Rome bevat alleen de gangbare gegevens.

Deetman-Mis-DIK-druk 29-11-11 15:06 Pagina 619

De procurator-generaal heeft de gevallen van SDB7 (1974, 1990) en SDB11 (1994-2011) afzonderlijk ter sprake gebracht en met de onderzoeker deze twee dossiers doorgenomen. Het lijkt erop dat in beide gevallen het hoofdbestuur van de congregatie door het Nederlandse provinciale bestuur c.q. delegatiebestuur niet, te laat of onvoldoende is ingelicht.

- Van de kwestie-SDB7 wist men in Rome tot zeer recent nauwelijks iets. Het magere en incomplete dossier bevat onder meer de aanvraag uit 1984 om buiten de communiteit te mogen verblijven (SDB7 werd in dat jaar als pastoor in Terneuzen aangesteld). Als reden daarvoor worden 'gezondheidsredenen' opgegeven: SDB7 lijdt al een aantal jaren aan psychische en fysieke klachten en het samenleven met medebroeders is voor hem erg moeilijk 'vanwege feiten uit het verleden'. Afgaande op het dossier is het hoofdbestuur niet op de hoogte gesteld van de voorvallen in Rijswijk en Terneuzen en de veroordeling in 1990.
- Het visitatieverslag van 2004 bevat een enkele opmerking over de problemen met SDB11: hij heeft een neiging tot exhibitionisme, volgt een therapie en heeft goede contacten met delegaat Spronck. Volgens het dossier werd in Rome de zaak pas duidelijk, toen in mei 2011 RTL-nieuws zijn (bestuurs)lidmaatschap van de vereniging Martijn naar buiten bracht. De Congregatie voor de Geloofsleer vroeg de congregatie toen nadere informatie over SDB11 en het interview van Spronck aan RTL-nieuws hierover. Omdat een lid van het hoofdbestuur in België op visitatiereis was, is toen direct een onderzoekscommissie ingesteld die kort daarna heeft gerapporteerd. Tegelijkertijd nam de provincie krachtig afstand van de opvattingen van SDB11 die een *suspensio a divinis* (ontneming van functie) kreeg opgelegd terwijl delegaat Spronck op non-actief werd gesteld. Nadien is de zaak, volgens de kerkelijke procedures, voorgelegd aan de congregatie van de geloofsleer waar zij nog in behandeling is. Te verwachten valt dat SDB11 uit de congregatie en uit het ambt zal worden gezet.

2.10.7. Aanvullend onderzoek in andere archieven

Aanvullend onderzoek werd verricht in de archieven van de bisdommen Rotterdam en Haarlem, en in dat van het aartsbisdom Utrecht. Daarnaast was het verslag beschikbaar van een interne onderzoekscommissie van de salesiaanse provincie België Noord/Nederland naar aanleiding van de affaire van een pater (mei 2011).

2.10.8. Gevoerde gesprekken

– Herman Spronck s.d.b., voormalig delegaat (7 maart 2011)
– F.A.M. Schaars, oud-leerling Don Rua 's-Heerenberg (21 maart 2011)
– J. Wolters, oud-leerling Don Rua 's-Heerenberg (4 april 2011)
– NN, oud-leerling Don Rua Ugchelen (7 april 2011)
– N. Meijer, oud-provinciaal (8 april 2011)
– F. Vergeer en X58, oud-leerlingen Don Rua 's-Heerenberg (19 mei 2011)
– W. Flapper s.d.b., oud-provinciaal (19 mei 2011)
– mgr. drs. A.H. van Luyn s.d.b., oud-bisschop van Rotterdam en oud-provinciaal (20 juni 2011)

Daarnaast zijn informatieve gesprekken gevoerd met:

– Herman Spronck sdb, delegaat (bij gelegenheid van diverse bezoeken aan het archief te Soest)
– dr. A.H.M. van Schaik te Utrecht (kerkhistoricus en oud-leerling van Huize 'Don Rua' te Ugchelen (11 april 2011)

– mevrouw dr. M.A. Willemsen te Breda, belast met de opdracht tot geschiedschrijving van de salesiaanse provincie (6 april 2011)
– pater Jan Bentvelzen s.j., moderator van enkele parochies te Amsterdam rond 2005 (3 mei 2011)

2.11 Broeders van Liefde (f.c.)

2.11.1. Archiefhoudende instantie

Provinciaal bestuur van de broeders van Liefde, St.-Maria Regio Nederland (vroeger St.-Maria Provincie), Huize Eikenburg, Aalsterweg, Eindhoven.

De provinciaal overste is broeder Jos Matthijssen. Als archivaris treedt mevrouw T. Huijs-Haenen op.

2.11.2. Medewerking betrokken instantie

Door het provinciaal bestuur (overste Jos Matthijssen) werd alle medewerking verleend bij het onderzoek in de archieven. Er werden geen beperkingen opgelegd en op alle vragen werd zo goed mogelijk antwoord gegeven. Ook kon de onderzoeker gebruik maken van alle faciliteiten, zoals het maken van kopieën, het gebruik van internet, lunchgelegenheid, enz.

2.11.3. Algemene kenmerken en bijzonderheden van het archief

Op secretariaat bevinden zich de persoonsdossiers van alle broeders en de mappen afdoening Hulp & Recht (drie). In de kelder van het hoofdgebouw bevindt zich het statisch archief (ongeveer vijftig meter) van de Nederlandse provincie, bestaande uit het archief van het provinciaal bestuur (de overste) en de archieven van de verschillende huizen.

2.11.4. Staat van het archief en mate van toegankelijkheid

De persoonsdossiers zijn keurig geordend in ladenbakken, op achternaam van de broeder. Het statisch archief is enkele jaren geleden omgepakt in ordners. Niet erg handig. Op het archief is een globale plaatsingslijst gemaakt. De huidige archivaris is bezig met behulp van enkele broeders-vrijwilligers om het archief volgens de regels te inventariseren. Bij het ongeïnventariseerde deel moest worden afgegaan op de omschrijving aan de buitenkant van de map. Vaak dekte de titel de lading niet, zodat in feite alle relevante mappen stuk voor stuk moesten worden doorgenomen.

2.11.5. Vernietigingsbeleid en -praktijk

De constitutie van de congregatie bepaalt dat de provinciale overste dient te bewaren een register met notulen van de provinciale raadszittingen, een register waarin alle merkwaardige voorvallen in het provincialaat zijn opgetekend, een register met plaatsingen van de broeders, een register van toelatingen en ontslagen, een correspondentieregister, een reisregister (waarin het verlof en de reizen van de broeders werden opgetekend).[34] De laatste vier registers dienden ook per huis bijgehouden en bewaard te worden door de plaatselijke overste.[35] Al deze stukken zijn niet aangetroffen. Men kon niet zeggen waar deze stukken zich zouden bevinden, noch kon men vertellen waar de vertrouwelijke informatie over een persoon te vinden was.

Van de mappen in het statisch archief is na overbrenging nauwelijks iets vernietigd. Er zitten veel dubbelen in, maar ook veel hiaten. Dat wijst erop dat veel materiaal nooit in het

statisch archief is terechtgekomen, maar voordien verloren is gegaan. Ook de notulen van de raadvergaderingen van de diverse huizen ontbreken.

2.11.6. Typering van het relevant gebleken materiaal

De persoonsdossiers bevatten nauwelijks vertrouwelijke informatie, zoals redenen van overplaatsing, gegeven waarschuwingen. Een persoonsdossier beperkt zich tot een stamkaart en wat documentatie over de persoon, met als afsluiting een bidprentje!

De mappen in het statisch archief bevatten hoofdzakelijk de correspondentie tussen de provinciaal-overste en de generaal-overste in Gent, later Rome, de correspondentie van de provinciaal-overste met de oversten van de diverse huizen in Nederland, en de correspondentie met het bisdom (tot 1959), en het generalaat (met een hiaat tussen 1959-1967) over onder andere indulten, overigens met hiaten. Uit deze correspondentie zijn verscheidene aanwijzingen gevonden over seksueel misbruik en hoe de congregatie daarmee omging.

De constitutie bepaalt niets over het bijhouden van een geheim archief, zoals dat in de Codex Iuris Canonici (CIC) voor de bisdommen wordt voorgeschreven. Een dergelijk archief is niet aangetroffen.

Gevallen van seksueel misbruik in de archieven kon dan ook indirect door het doorvlooien van de diverse mappen correspondentie, zij het moeizaam, worden achterhaald.

2.11.7. Aanvullend onderzoek in andere archieven

In het archief van het bisdom Den Bosch bevinden zich twee dozen die betrekking hebben op de broeders van Liefde. Zij bevatten indulten, visitatieverslagen, goedkeuringen voor bouw en verbouw kerken, kerkenwijdingen en hulp in de parochies (kerken en scholen). Hierbij werden enkele gevallen aangetroffen, waarbij sprake was van seksueel misbruik.

De meldingen bij Hulp & Recht en bij de Onderzoekscommissie leverden veel onderzoeksmateriaal op.

Niet onderzocht kon worden het archief van het Generalaat te Rome (vroeger Gent). Volgens de Constitutie van 1956 was de secretaris-generaal van de congregatie verantwoordelijk voor het goed bijhouden van de archieven van het Generalaat. Hij is tevens de secretaris van het generaal bestuur.[36]

2.11.8. Gesprekken

Gesproken is met drie leden van de Lotgenotengroep Eikenburg. Tevens werd veel informatie ontvangen van de archivaris, mevr. T. Huijs-Haenen, en de provinciaal-overste broeder Jos Matthijsen.

De Onderzoekscommissie heeft op 7 juni 2011 gesproken met de generaal-overste broeder R. Stockman en de provinciaal-overste Jos Matthijssen.

2.12. Broeders van Maastricht (f.i.c.)

2.12.1. Archiefhoudende instantie

De archieven van de congregatie van de broeders van Maastricht bevinden zich in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in St. Agatha bij Cuyk. Het betreft:

1 het archief van het generaal-bestuur van 1840 tot 1994. Het archief van het generaalbestuur vanaf 1994 wordt in het generalaat in Maastricht bewaard.
2 het archief van de Nederlandse provincie van de congregatie vanaf 1966 tot 1994, stukken van jongere datum bevinden zich in het provincialaat in Rotterdam.
3 de archieven van de verschillende (opgeheven) kloosters.

2.12.2. Medewerking betrokken instantie
Voor dit onderzoek is door het bestuur van de congregatie onbeperkt toegang verleend.

2.12.3. Algemene kenmerken en bijzonderheden
De archieven hebben in de loop der jaren verschillende bewerkingen ondergaan. Daardoor is niet meer duidelijk hoe het archief oorspronkelijk is gevormd. In de huidige vorm bestaan de archieven grotendeels uit series, meestal op correspondent, zelden op onderwerp. De archieven van het generaal en provinciaal bestuur en de kloosters zijn min of meer gescheiden, maar niet consequent. Stukken over bijvoorbeeld uittredingen kunnen op meerdere plaatsen te vinden zijn.

Vanwege de omvang van het archief was het niet mogelijk de correspondentie systematisch door te nemen op gegevens over seksueel misbruik. In eerste instantie waren de meldingen het uitgangspunt. Bekeken werd of de gegevens klopten (plaats, tijd). Daarna werd de loopbaan bekeken en werd nagegaan of in de stukken van de betreffende locatie iets te vinden was. Systematischer werden meer algemene stukken over regelgeving en periodieke verslaglegging betreffende de hele congregatie bekeken.

2.12.4. Staat van het archief en mate van toegankelijkheid
De inventaris/plaatsingslijst is via het internet te raadplegen.[37]

2.12.5. Vernietigingsbeleid en -praktijk
Er was kennelijk geen formeel vernietigingsbeleid. In het verslag over de bestuursperiode 1940-1946 wordt gezegd dat een deel van het archief tijdens de Duitse inval in mei 1940 is vernietigd.[38]

In het kader van de strafrechtelijke vervolging in 1959 wordt in de annalen van St. Louis in Amersfoort opgemerkt: '1959 stond geheel in het teken van het treurige geval FIC9. Data zullen we maar niet geven. Als alles goed afloopt zullen we de gegevens vernietigen.'[39]

Aangenomen mag worden dat zulks ook bij andere strafzaken is gebeurd. Concrete stukken erover zijn in het archief niet te vinden. Na het overlijden van broeder FIC13 in 1995 stuurde een vroegere overste daags na het overlijden enkele stukken over het ontnemen van de onderwijsbevoegdheid, na veroordeling van FIC13 wegens seksueel misbruik. Hij zegt daarbij dat hij de stukken toentertijd (1968) niet in het huisarchief heeft willen bewaren, maar steeds bij zich heeft gehouden. Hij vraagt ze nu in het archief van de congregatie ergens op te bergen. Ze bevinden zich in het persoonsdossier van FIC13.[40]

2.12.6. Typering van het relevant gebleken materiaal
De achtereenvolgende constituties en directoria zijn aanwezig, met stukken over herzieningen ervan.

Verslagen algemene kapittels, met bijbehorende stukken. Deze vinden zesjaarlijks plaats (1940, 1946, 1952, 1958, 1964, 1970 enz.).

Krachtens de constitutie artikel 356 moeten de oversten en hun assistenten (twee gekozen raadsbroeders) van de afzonderlijke huizen ieder afzonderlijk halfjaarlijkse verslagen naar de algemene overste sturen. Er zijn dus elk half jaar drie afzonderlijke verslagen. Daarin mededelingen over de toepassing van de regels, zo nodig ook wat de afzonderlijke broeders betreft. Ook over de uitoefening van het onderwijs. Hierin weinig bijzonderheden over het naleven van de kuisheid, meer over armoede en gehoorzaamheid en vooral het (te weinig) zwijgen op de voorgeschreven uren. Deze verslagen (tot 1965) bevatten soms wel details over het gedrag van afzonderlijke broeders, maar opvallend weinig op het mo-

ment dat er echt iets voorvalt, bijvoorbeeld overplaatsing of justitieel ingrijpen. Gegevens hierover zijn meer, maar ook lang niet altijd, te vinden in de series briefwisselingen tussen algemeen bestuur en oversten, bewaard per klooster, maar niet volgens een registratuurstelsel. Het lijkt erop dat zaken rond overplaatsingen en misbruik vaak telefonisch worden besproken. Er is een serie brieven met afzonderlijke broeders, waarin een enkele keer bijzonderheden. Van een broeder bijvoorbeeld een brief uit de gevangenis.

De overste moest elk jaar visitaties afleggen aan alle kloosters. Die bezoeken duurden soms enkele dagen. Hij sprak dan met alle broeders. Visitatieverslagen bevatten soms gegevens over het gedrag van afzonderlijke broeders. In 1952 wordt in algemene termen gesproken over seksueel misbruik.

Er zijn annalen en kronieken van afzonderlijke kloosters. Daarin staat een enkele keer een zeer indirecte aanwijzing.

Er is een jaarlijkse vergadering van het kapittel, bestaande uit het hoofdbestuur en de oversten. De notulen (tot 1965) bevatten weinig details op dit gebied van seksueel misbruik, maar veel over het hebben van zo weinig mogelijk contact met de wereld en over het gebruik van media. Zo werd de *Katholieke Illustratie* in 1932 verboden en werd dit verbod in 1952 gehandhaafd het niet goed zou zijn voor celibatairen. Ook maken de notulen melding van discussie over het feit dat er nauwelijks films geschikt zijn en over het beperkt kijken van televisie.

In de jaarverslagen (in enkele delen tot 1956) die bij de jaarlijkse kapittels worden voorgelezen, wordt er soms iets over gezegd bij de naleving van de deugden. Met name in 1952: men is zeer bezorgd, er is kennelijk grote seksuele nood. Bij de opsomming van uitgetreden broeders, is er soms sprake van een (vage) vermelding van misstap tegen de kuisheid.

Van de vergaderingen van het hoofdbestuur (de tijdens de zesjaarlijkse kapittels gekozen algemeen-overste of diens vicaris en jaarlijks gekozen raadsbroeders) zijn verslagen. Zelden daarin iets over seksueel misbruik.

Er is een serie briefwisselingen met afzonderlijke bisdommen waarin aanvragen voor uittreding zijn opgenomen. Deze bevatten soms alleen het begeleidend schrijven, zonder het stuk zelf (in het Frans), waarin de reden van uittreding wordt genoemd. De antwoorden ontbreken. Decongregatie van de broeders van de onbevelkte ontvangenis van Maria (FIC) was een congregatie naar pauselijk recht. De beslissing tot uittreding valt dus in Rome. Stukken over uittredingen staan soms ook elders in het archief.

De circulaires van de algemeen-oversten zijn per overste geordend. In deze circulaires wordt wel melding gemaakt over het vermijden van contacten met de wereld. In de periode na 1945 wordt niets over misbruik aangetroffen.

Gegevens over de verblijfplaats van afzonderlijke broeders zijn te vinden in:

– Een register[41] waarin per klooster is aangegeven wanneer een broeder er is aangekomen en wanneer en waarheen hij vertrekt. Loopt tot 1959. De normale overplaatsingsdata liggen in augustus.

– Jaarboekjes[42] vanaf 1940: per klooster worden de aanwezige broeders genoemd, met vermelding aan welke school zij werken en (soms) in welke klas; vanaf ongeveer 1960 met alfabetisch register, ook op achternamen, met geboorte- en professiejaar.

– Bij het provincialaat in Rotterdam is een kaartenbak (op achternaam), waarin per broeder datums van geboorte, professie, onderwijsaktes en verblijfplaatsen.

– In Rotterdam zijn ook twee schriften met aantekeningen over uitgetreden of weggezonden broeders, met korte notities over de redenen.[43] Bij een vijftiental daarvan zijn aanwijzingen dat er verband is met misbruik. Loopt tot 1965 en is toen aangelegd. Hoe men aan de daarin genoemde feiten komt is niet bekend. Ze blijken niet uit de archieven.

– Persoonsdossiers. Bevatten over het algemeen alleen juridische stukken over professie, diploma's, aanstelling aan een school, eervol ontslag, salarissen, pensioenrechten. Alleen aanwezig als een broeder niet is uitgetreden. Is hij wel uitgetreden, dan zijn de betreffende stukken waarschijnlijk meegegeven of vernietigd.

Op de website van de broeders van Maastricht, www.brother-fic.org, staan In Memoria vanaf 1998.

2.12.7 Aanvullend onderzoek in andere archieven

Al snel bleek door een toevallige vondst dat bij bestraffing ex art. 247 of 249 Wetboek van Strafrecht in de periode tussen 1920 en 1974 ontzetting uit de onderwijsbevoegdheid door Gedeputeerde Staten plaatsvond. In het Nationaal Archief (archief departement van Onderwijs, afd. Lager onderwijs) bleek hierover materiaal aanwezig.[44] Onder andere lijsten van personen aan wie in de periode tussen 1920 en 1974 de onderwijsbevoegdheid was ontnomen. Een van de lijsten, betreffende de jaren 1947-1956, was opgemaakt ten behoeve van een onderzoek, ingesteld door het departement en opgedragen aan de criminologen Baars, Buytendijk en Plompe en uiteindelijk uitgevoerd door Kempe. Uitgezocht moest worden in hoeverre onderwijzers aan wie krachtens de bestaande regelgeving voor eeuwig de onderwijsbevoegdheid was ontnomen, gereclasseerd konden worden, zonder dat de belangen van de slachtoffers en hun ouders geschaad werden. In 1963 werd hierover een rapport uitgebracht.

2.12.8. Gesprekken

In mei heeft een gesprek plaatsgehad met enkele leden van de slachtoffergroep. In juni is met de algemeen-overste uit de periode tussen 1958 en 1970, Avellinus Janssens, gesproken.

3 Beperktere onderzoeksrapportages met beperkt archiefonderzoek

3.1 De Priesters van het Heilig Hart van Jesus (s.c.j.)

3.1.1. Relevante archieven

Onderzocht zijn de archieven van de congregatie priesters van het Heilig Hart van Jezus (s.c.j.). Het bestuursarchief bestaat uit een statisch en een dynamisch gedeelte. Het dynamisch deel bevindt zich in het provincialaat in Breda. Het statisch gedeelte bestaat uit twee delen, namelijk het deel dat de archieven bevat tot de periode 1987 en een deel aanvullingen dat de periode 1987-1994 beslaat. Het archief tot 1985 is in 1991 geïnventariseerd door de Stichting Dienstencentrum Kloosterarchieven in Nederland (het KAN). Het bevindt zich in de kelder van de communiteit Breda aan de Duivelsbruglaan 54. Van de archivalia uit de periode 1984–1994 is door dezelfde instelling een plaatsingslijst gemaakt. Dit archief werd niet aangetroffen en momenteel wordt onderzocht waar het zich bevindt.

Daarnaast heeft het economaat van de congregatie een eigen archief gevormd, dat eveneens toegankelijk is gemaakt, maar voor het onderzoek minder relevant was.

Ten slotte zijn de huisarchieven apart geïnventariseerd. Ook die bevinden zich aan de Duivelsbruglaan.

3.1.2. Toegang

De congregatie gaf onbeperkt toegang tot haar archieven. Zonder toezicht werd de Onderzoekscommissie in staat gesteld om deze te raadplegen.

3.1.3. Persoonsdossiers en geheim archief

Een essentieel onderdeel van het statisch archief zijn de persoonsdossiers van alle overleden of uitgetreden confraters. Op de 'gele kaart' is aantekening gehouden van de plaatsen waar zij werkzaam en/of woonachtig waren en de functies die zij bekleedden. De dossiers van de nog levende congregatieleden bevinden zich nog op het provincialaat.

Anders dan de bisdommen hield de congregatie geen zogenaamd geheim archief bij, dat alleen toegankelijk was voor de provinciaal-overste. Wel werden de laatste jaren de dossiers over kwesties inzake seksueel misbruik apart opgeborgen.

3.1.4. Toegankelijkheid

De archieven zijn volgens de geldende archiefvoorschriften geïnventariseerd en zijn via de opgestelde inventarissen behoorlijk toegankelijk. Op het dynamisch archief is een trefwoordenregister gemaakt, waardoor het niet veel moeite kost om de benodigde archivalia op te zoeken. De omstandigheden waaronder de archieven zijn opgeborgen zijn heel redelijk. De archiefkelder aan de Duivelsbruglaan is voorzien van een brandwerende deur.

3.1.5. Vernietigingsbeleid

Nadat de archieven voor inventarisatie werden overgebracht naar het KAN is er uitermate terughoudend vernietigd. Alleen doubletten, algemene documentatie e.d. werden aan de papiervernietiger prijsgegeven. Dat neemt niet weg dat de archieven en vooral de persoonsdossiers daarin opmerkelijke hiaten vertoonden. Deze dossiers vertoonden een opmerkelijke januskop: soms waren zij behoorlijk volledig en goed gedocumenteerd als het bijvoorbeeld ging om seksueel misbruik, maar even vaak vertoonden zij grote hiaten en is er alle aanleiding om te veronderstellen dat zij in het verleden fors zijn geschoond. Het lijkt erop dat vanuit een 'van de doden niets dan goeds'-gedachte de dossiers van overleden paters en broeders werden ontdaan van stukken die negatieve informatie over hen bevatte.

Opmerkelijk is ook dat de huisarchieven niet volledig zijn, waarbij vooral opvallend was dat het archief van Huize St. Jozef uit Heer/Cadier en Keer volledig ontbrak. Wellicht is dat achtergebleven nadat deze instelling overging in andere handen.

3.1.6. Andere bronnen

De volgende bronnen en archieven waren met name relevant voor het onderzoek. In de eerste plaats waren dat de meldingen die bekend waren bij de Onderzoekscommissie en op grond waarvan gericht kon worden gezocht in de persoonsdossiers van de congregatie. Daarnaast waren de dossiers van belang die in het dynamisch archief waren ondergebracht onder het trefwoord 'seksueel misbruik'. Het betrof hier veelal correspondentie tussen de congregatie en Hulp & Recht, maar wat opviel was dat blijkbaar niet alle meldingen van Hulp & Recht ook waren doorgestuurd naar de Onderzoekscommissie.

Een derde belangrijke bron was het internetforum St. Jozef dat was te vinden op de website www.klokk.nl. Op dit forum reageerden vooral oud-bewoners van Huize St. Jozef op elkaar. Dit leverde weer nieuwe namen op of gaf aanvullende informatie over personen die al bekend waren.

Een vierde bron is het boek *NR. 21* van de oud-pupil van Huize St. Jozef, Frans Houben, die zijn herinneringen aan dit instituut in 1996 publiceerde.[45] Houben verbleef daar als voogdijkind tussen 1952 en 1964. In dit boek beschrijft hij op uiterst bittere en rancuneuze toon zijn lotgevallen in die jaren. En ook al kunnen vraagtekens achter sommige herinneringen worden geplaatst,[46] toch zullen die ongetwijfeld een kern van waarheid hebben gehad.

De vijfde en laatste relevante bron waren de notulen van het provinciaal bestuur, die soms beknopt en soms uitgebreider ten minste hints gaven in de richting van seksueel misbruik door broeders en paters.

3.1.7. Andere archieven

Een enkele pleger werd opgenomen in de toenmalige Sint Willibrordusstichting in Heiloo. Zijn dossier werd door de GGZ Noord-Holland Noord ter beschikking gesteld.

3.1.8. Gesprekken

Uitvoerig is gesproken met de provinciaal-overste pater H.H. Peels. Eerder al was in het kader van het onderzoek naar het bisdom Rotterdam gesproken met monseigneur W.J.M. van Paassen, die toen ook vertelde over zijn ervaringen als provinciaal-overste van de priesters van het Heilig Hart van Jezus (1979-1986).

3.2 Broeders van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten (c.s.d.)

3.2.1. Archiefhoudende instanties

Het archief van de broedercongregatie van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten, kortweg broeders van Amsterdam genoemd, wordt bewaard in het huis van de broeders, onderdeel van Nieuw Schoonoord in Voorhout. De dossiers zijn geïnventariseerd volgens de richtlijnen van het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in Sint Agatha bij Cuijk. De meest recente stukken alsmede de persoonsdossiers van de nog levende broeders zijn onder beheer van de algemeen-overste, broeder Amatus, in hetzelfde huis.

De archivaris, broeder Dalmatius van Heel, heeft onbeperkt toegang gegeven tot de bestanden. De archiefdozen konden zelf uit de kasten worden gehaald. Zo nodig konden ook dossiers van nog levende broeders worden ingezien. De Onderzoekscommissie heeft zich geconcentreerd op de vergaderstukken van de algemene raad van de congregatie, op de persoonsdossiers en op enkele stukken met betrekking tot de diverse gestichten, huizen en inrichtingen.

In het verleden gold de bepaling, dat de archieven van de broeders vijftien jaar na hun overlijden moesten worden vernietigd. Broeder Dalmatius heeft in 1962, toen hij werd verkozen tot algemeen-overste, deze maatregel ongedaan gemaakt. Daardoor is er – vanaf het 'sterfjaar' 1947 – een vrij compleet bestand aan persoonsdossiers van broeders bewaard. Deze persoonsdossiers vertonen soms lacunes. Maar de onderzoekers hebben niet de indruk dat deze zijn ontstaan door een systematische opschoning.

3.3 Broeders van Huijbergen (c.f.h.)

3.3.1. Archiefhoudende instantie/archiefvormer

De congregatie van de broeders van Huijbergen (voluit: Congregatie der Christelijke broeders van de Onbevlekte Ontvangenis van de Allerheiligste Maagd en Moeder Gods Maria onder bescherming van de H. Franciscus) werd in 1854 gesticht door de eerste bisschop van Breda, monseigneur J. van Hooydonk. De stichting was het gevolg van het conflict dat Van Hooydonk had met de veertien jaar eerder gestichte congregatie van de Broeders van de H. Aloysius te Oudenbosch, meer speciaal met zijn oprichter pastoor W. Hellemons. De bisschop had de gebouwen van het Wilhelmietenklooster te Huijbergen weten te verwerven en wilde daar een weeshuis met school in onderbrengen. Hij nodigde de kersverse broedercongregatie van Oudenbosch in 1849 uit om de leiding over het weeshuis op zich te nemen, waartoe de broeders met enige tegenzin bereid waren. Maar er ontstond onenigheid tussen Van Hooydonk en Hellemons over de invloed van de bisschop. In 1852 vertrokken de broeders weer uit Huijbergen. Van Hooydonk vond drie andere personen die bereid waren het werk voort te zetten. Hij voorzag hen in 1854 van een regel naar franciscaanse snit en in dat constituerende moment heeft men sindsdien het begin van de congregatie erkend. Zoals de meeste andere rond deze tijd opgerichte congregaties van broeders of zusters richtten de doelstellingen van de Huijbergse broeders zich vooral op de zorg voor en de verheffing van de behoeftigen en wezen, waarvan er toen velen in weeshuizen of bij pleeggezinnen waren ondergebracht.

In hetzelfde jaar werd te Huijbergen een pensionaat aan het weeshuis toegevoegd, waarvan de inkomsten weer konden worden aangewend voor de verwezenlijking van de hoofddoelen: verbetering van het lot van armen en wezen door middel van onderwijs en apostolaat. In vier jaar tijd nam het aantal pensionairs toe tot bijna honderd.

Na een eerste ervaring in Breda, die slechts tien jaren duurde (1866-1876), breidden de broeders vanaf 1890 hun activiteiten uit naar andere plaatsen, aanvankelijk binnen grenzen van het bisdom, vanaf 1927 ook daarbuiten. Zij stortten zich vooral op het onderwijs, vaak op uitnodiging van een pastoor, een schoolbestuur of een lekenorganisatie. De uitbreiding maakte het noodzakelijk dat meer en meer broeders moesten worden opgeleid tot onderwijzer. Om dit in eigen hand te kunnen houden ging men over tot de oprichting van een eigen kweekschool in Breda (1892), waaraan zowel broeders als niet-broeders hun opleiding kregen. De broeders-onderwijzers werden ingezet in de succursalen en in de scholen, waarvoor de broeders werd gevraagd leerkrachten te leveren. Het ging daarbij om scholen van lager onderwijs, Mulo en blo (bijzonder lager onderwijs). In de negentiende eeuw telde het onderwijs nog maar weinig katholieke scholen. Om die in stand te houden was men afhankelijk van financiële steun door welgestelde geloofsgenoten, aangezien bijzonder onderwijs nog niet door de staat werd gesubsidieerd. Door de introductie van de broeders werd het probleem sterk vereenvoudigd: broeders waren goedkoper dan lekenkrachten en bovendien, naar werd aangenomen, als religieuzen van een hogere morele kwaliteit.

De St. Vincentiusvereniging, de katholieke lekenorganisatie die zich landelijk inzette voor de armen, verzocht de congregatie een aantal van hun scholen over te nemen, omdat ze meende daarmee een kwalitatieve verbetering van het onderwijs te bereiken. In 1929 nam de congregatie het schoolbestuur van de Vincentiusscholen over van de vereniging en gaf nieuwe namen aan de scholen om de associatie met de armenscholen van de vereniging uit te wissen.

Behalve scholen namen de broeders ook de zorg over een aantal weeshuizen op zich, onder meer in Huijbergen zelf. Door de verbeterde gezondheidszorg en de toename van het aantal opnames in pleeggezinnen verloren deze instellingen hun functie. Al voor de oorlog werden de meeste opgeheven. Daarvoor in de plaats gingen de broeders zich toeleggen op de zorg voor de zgn. voogdijkinderen, die aan de ouderlijke macht waren onttrokken en naar levensovertuiging werden verdeeld over de verzuilde voogdijtehuizen. Maar ook in deze tak van zorg deed zich door veranderende opvattingen over voogdijzorg een terugloop van het aantal voogdijkinderen voor, waardoor de broeders zich gedwongen zagen hun bemoeienissen te staken. In 1960 werd het Willibrordushuis (het stigmatiserende 'gesticht' was na de oorlog vervangen door 'huis') gesloten. Wat bleef waren de blo's, waarvan de congregatie een aantal onder haar hoede had genomen of nieuw had opgericht.

In de periode tussen 1920 en 1940 beleefden de onderwijscongregaties een enorme groei. Het aantal broeders nam snel toe, waardoor ook de inkomsten uit de salarissen van de broeder-onderwijzers, die sinds 1920 door de Staat werden betaald en in de kas van de congregatie belandden, aanzienlijk stegen. Beide factoren nodigden uit tot verdere uitbreiding. En zo geschiedde. Nieuwe vestigingen, vaak op uitnodiging van zittende kerkbesturen of bouwpastoors, kwamen er in Breda, Bergen op Zoom en Hulst (waar de broeders al in 1907 vaste voet in het onderwijs hadden verworven), maar ook buiten de bisdomsgrenzen: Amsterdam (1926), Haaren (N-Br.) (1927), Amstelveen (1954), Nijmegen (1961), Hellevoetsluis (1964), en Ouderkerk aan de Amstel (1980). In 1953 werd voor het eerst de stap gezet naar het middelbare schooltype met de oprichting van het monseigneur Frencken College te Oosterhout. Tevens werden broeders ingezet in bijzondere internaten: geestelijk gehandicapte jongeren in Breda (1950), lichamelijk gehandicapten in Groesbeek (1961), lts-leerlingen te Ossendrecht (1958).

Behalve de scholen en internaten in het bisdom en daarbuiten had de congregatie een Mulo opgezet speciaal voor de vorming van de eigen Nachwuchs, het juvenaat. Dit was ge-

vestigd in het moedercomplex te Huijbergen, dat tijdens de oorlog op bevel van de Duitsers werd ontruimd. Het keerde na de oorlog daar terug. Dat was ook het lot van het noviciaat, dat na de oorlog in een speciaal daarvoor ontworpen gebouw bij het moederhuis, Alverno geheten, werd ondergebracht. De novicen volgden gedurende het eerste jaar de lessen op de St. Franciscus Kweekschool te Breda met de andere externe leerlingen, keerden terug naar Huijbergen om het noviciaat te doorlopen tot aan hun eerste (tijdelijke) professie en maakten vervolgens hun opleiding aan de Kweekschool af. In de jaren zestig was de belangstelling om broeder te worden zo gering dat het instituut werd opgeheven.

In de jaren zeventig begon de veranderende tijdgeest ook in de leefgemeenschappen van de broeders door te dringen. Aangemoedigd door het kapittel gingen broeders, die overdag in het onderwijs hun emplooi hadden, samenwonen in zgn. 'open conventen'. De bewoners vormden een broederlijke gemeenschap, waarin de gemeenschappelijke belangen in onderling overleg werden geregeld onder de supervisie van het algemeen bestuur. Een andere vorm van conventvorming vond plaats in samenwerking met de congregaties van Utrecht, Maastricht en Oudenbosch, welke samenwerking werd samengevat met het acroniem HUMO.

Met deze experimenten deed ook de praatcultuur zijn intrede. Het werd steeds duidelijker dat de onderwijscongregaties aan betekenis inboetten. Dat viel duidelijk af te lezen aan de sterke terugloop van het ledental en de daarmee samenhangende vergrijzing binnen de congregatie. Bedroeg het aantal broeders in de jaren vijftig nog ruim driehonderd, op dit moment zijn het er nog ruim honderd (met inbegrip van de Indonesische leden). De 161 leerkrachten in 1961 waren in 1981 gereduceerd tot 31, zes jaar later tot negen.

Vanaf de jaren tachtig trokken de broeders zich noodgedwongen geleidelijk terug uit het onderwijs. Het handvol broeders, toen nog als onderwijzer werkzaam, was vaak na een 'vrije' sollicitatie (mogelijk geworden in de jaren zeventig) aangesteld op een school die geen enkele binding had met de broeders van Huijbergen. Die scholen werden de een na de ander opgeheven of overgedragen aan een lekenorganisatie. Van lieverlede werden de broederhuizen of conventen geleidelijk opgeheven, soms na een periode van experimentele leefvormen, die maar van tijdelijke aard bleken te zijn.

De Opvoedings- en Onderwijsstichting Ste.-Marie, die van de meeste scholen het schoolbestuur had gevormd, begon in de jaren zeventig het bestuur over te dragen aan nieuw gevormde schoolbesturen, waarin niet langer de broeders of de pastoor de dienst uitmaakten, maar naast de lekenbestuurders de ouders van zich konden laten horen.

De Opvoedings- en Onderwijsstichting zelf vormde zich in 1980 om tot de Scholenstichting Ste. Marie, die niet meer, als zijn voorganger, een personele unie vormde met het congregatiebestuur, maar geheel zelfstandig was. Kwam aanvankelijk de band met de congregatie nog enigszins tot uitdrukking doordat enkele broeders zitting hadden in het bestuur, na 1992 kwam ook hieraan een einde.

Binnen twee decennia was de rol van de broeders van Huijbergen in het onderwijs verdampt. Van de acht internaten, waar seksueel misbruik gemakkelijk kon ontstaan, werd in 1989 dat te Huijbergen als laatste gesloten.

3.3.2. Medewerking betrokken instantie

Over de medewerking van de congregatie, met name in de persoon van de huidige algemeen-overste broeder Bram Hommel, kan met grote tevredenheid melding worden gemaakt. Voor het onderzoek kon gebruik worden gemaakt van een bureau in de archiefruimte en was er toegang tot alle daar in archiefdozen opgeslagen stukken. Bovendien bestond de gelegenheid om, zonder enige beperking, zelf fotokopieën te maken van de documenten.

3.3.3. Algemene kenmerken en bijzonderheden van het archief

Het bestuursarchief van de broeders van Huijbergen wordt bewaard in het huidige moederhuis Ste. Marie aan de Boomlaan 7 te Huijbergen. Het beslaat de jaren vanaf het begin tot ongeveer 2000. In het archief zijn behalve de stukken afkomstig van het centraal bestuur van de congregatie ook de archieven van de opgeheven communiteiten opgenomen. Deze lijken echter niet compleet te zijn.

Niet in het centraal bestuursarchief ondergebracht zijn de archieven van de schoolbesturen. Deze zijn aan de nieuwe schoolbesturen en bij de fusiegolf weer aan de toen gevormde besturen overgedragen.

De archiefonderdelen inzake de missiegebieden in Indonesië en Brazilië hebben geen directe relevantie voor het onderhavige onderzoek.

3.3.4. Staat van het archief en mate van toegankelijkheid

Het archief verkeert in goede materiële staat en is grotendeels geïnventariseerd volgens de KAN-methode. Daar de inventarisatie nog niet geheel is afgerond is gewerkt met een papieren uitdraai. De archiefbeschrijvingen zijn weliswaar geplaatst in de volgorde van het archiefschema, maar binnen de hoofdstukken of rubrieken is nog geen ordening aangebracht en is de nummering van de individuele beschrijvingen nog niet aangepast. Hierdoor sluit de nummering binnen de reeksen niet op elkaar aan.

3.3.5. Vernietigingsbeleid en -praktijk

Hoewel ongetwijfeld in de loop der tijd archivalia zijn afgedwaald, opgeruimd en vernietigd, zijn er geen aanwijzingen dat er systematische vernietiging van archivalia met betrekking tot seksueel misbruik heeft plaatsgevonden. Het bestaan van een aparte map met (afschriften van) processtukken verband houdend met de vervolging van een aantal broeders wijst er integendeel op dat de congregatie dit soort archivalia bewust heeft bewaard.

Er zijn geen richtlijnen aangetroffen over archivering in het algemeen en vernietigingscriteria in het bijzonder.

3.3.6. Typering van relevant gebleken materiaal

Een aantal reeksen van mogelijk relevant archiefmateriaal zijn doorgewerkt, tot in de jaren zeventig. Daaronder moeten in de eerste plaats genoemd worden de notulen van het algemeen bestuur vanaf 1939 (inventarisnummers 1726, 1428 en 1434). Vooral de opmerkingen over verplaatsingen en uittredingen, meestal in verband met broederlijk wangedrag zijn informatief.

Ook de correspondentie van het algemeen bestuur met broeders en derden bevatten soortgelijke informatie. Zij zijn verspreid gebundeld over verschillende reeksen, die niet allemaal zijn kunnen worden ingezien. De belangrijkste zijn de ingekomen brieven van broeders en derden vanaf 1950 (inventarisnummers 61, 28, 26, 30, 32, 34 en 36) en de uitgaande vanaf 1939; deze zijn slechts tot 1953 gebundeld (inventarisnummers 48 en 50).

Door de grote hoeveelheid bewaard gebleven correspondentie, die in verschillende reeksen is gebundeld en beschreven, was het onmogelijk om alle mappen met correspondentie door te nemen. Zo zijn de correspondenties met individuele broeders, huisoversten en het bisdom steekproefsgewijs bekeken. Zij bleken minder informatie te bevatten dan de boven genoemde algemene reeksen.

Belangrijk was uiteraard het dossier van strafzaken van 1949 tot 1970 wegens ontucht, waarin een aantal broeders was betrokken (inventarisnummer 1928). Helaas waren de individuele dossiers niet volledig. Van sommige ontbrak de aanklacht en/of het vonnis.

Voor de reconstructie van de onderwijzersloopbaan van de broeders, die als (mogelijke) dader worden genoemd, zijn de persoonsdossiers van groot belang (diverse inventarisnummers). Opvallend is dat hieronder zich ook de dossiers bevinden van de uitgetreden broeders (niet allemaal). De contacten van de congregatie met haar uitgetreden leden zijn trouwens vrij hecht met een eigen periodiek.

3.3.7. Eventueel aanvullend onderzoek in andere archieven
Bij eerder uitgevoerd onderzoek in het bisdomsarchief van Breda zijn in de map met codex-nummer 2.202.14, bevattende de correspondentie tussen de bisschop en de algemeen-overste, brieven en aantekeningen aangetroffen over uittredingen en broeders die zich aan seksueel misbruik hadden schuldig gemaakt. In het archiefonderdeel van het bisdom, dat nog berust op het bisschopshuis, afdeling Religieuzen 1960-1985, zijn eveneens documenten gevonden betrekking hebbend op gevallen van seksueel misbruik.

3.3.8. Gesprekken in het kader van archiefonderzoek
Er zijn gesprekken gevoerd met de huidige algemeen-overste Bram Hommel, alsmede met zijn voorgangers Reginald Poelstra (1969-1981) en Eduard Quint (1987-1999). Zij gaven een toelichting op de bestuurlijke praktijk en over hoe werd omgegaan met broeders, waarvan zij te horen kregen dat zij zich schuldig hadden gemaakt van seksueel misbruik.

3.4 Broeders van de heilige Aloysius Gonzaga (c.s.a.)

3.4.1. Archiefhoudende instantie/archiefvormer
De congregatie van de broeders van de H. Aloysius van Gonzaga werd in 1840 opgericht door Willem Hellemons (1810-1884), kapelaan te Oudenbosch in Noord-Brabant.

3.4.2. Medewerking betrokken instantie
Van de kant van het bestuur van de congregatie ondervond de Onderzoekscommissie alle medewerking. Dat was evenzeer het geval bij de medewerkers van het Streekarchief West-Brabant, waar het archief sinds 1993 in bewaring is gegeven.

3.4.3. Algemene kenmerken en bijzonderheden van het archief
Het archief van de congregatie wordt bewaard in het Streekarchief West-Brabant, dat is gelegen op steenworp afstand van het voormalige instituut St. Louis aan de Bosschedijk 2. Het archief loopt tot in de jaren negentig van de vorige eeuw en beslaat dus de jaren die voor het onderzoek van belang zijn.

Het archief is niet ongeschonden. Met name veel negentiende-eeuwse stukken zijn verloren gegaan, wat voor het onderzoek geen ernstige gevolgen heeft. Met het van kracht worden van de nieuwe Schoolwet van 1920 drong de behoefte aan een goede archivering zich op. Maar ook in de jaren daarna zijn er lacunes aan te wijzen.

Zo ontbreken de eigenlijke schoolarchieven, die berustten onder de schoolbesturen en die na de terugtrekking van de broeders uit de scholen ter plaatse achterbleven. Zij zijn bij de sindsdien doorgevoerde fusies overgegaan naar de nieuw gevormde besturen. De stukken betreffende de scholen, die ter goedkeuring of ter informatie aan het congregatiebestuur werden gezonden, zoals financiële verslagen, bouwrapporten, zijn wel bewaard gebleven, maar die bevatten voor het onderhavige onderzoek weinig informatie.

Daarentegen zijn de archieven van de verschillende broederconventen na de opheffing

van de huizen overgebracht naar het centrale archief, maar daarmee vermengd geraakt. Bij de inventarisatie zijn zij voor zover mogelijk gereconstrueerd.

3.4.4. Staat van het archief en mate van toegankelijkheid
Het archief verkeert in goede materiële staat en werd in 1997 geïnventariseerd. De inventaris is op het internet raadpleegbaar en desgewenst te downloaden (www.regionaalarchiefwestbrabant.nl).

3.4.5. Vernietigingsbeleid en -praktijk
Er zijn duidelijk archiefonderdelen in de loop der jaren vernietigd in het kader van gebruikelijke opschoning van het archief. Zo ontbreken de persoonsdossiers van een groot aantal uitgetreden broeders, die kennelijk als niet meer relevant werden beschouwd (van sommige zijn ze juist weer wel bewaard gebleven, waarom is onduidelijk).

Er zijn aanwijzingen dat in het begin van de oorlog sommige stukken betreffende seksuele zaken (maar ook over enkele broeders met een Duitse achtergrond) bewust zijn vernietigd, beducht als men was voor inbeslagneming door de bezetter, die naar men vreesde beslag zou willen leggen op die categorie van stukken om in *Schandprozesse* de katholieke kerk te discrediteren (brief van broeder Robertus aan de archivaris Christofoor uit 1952 (inventarisnummer 1408).

Hoewel het archief ogenschijnlijk redelijk is overgeleverd bestaat de indruk dat er archiefonderdelen of stukken verloren zijn gegaan. Daarbij moet niet zozeer aan opzet worden gedacht, maar aan de gebruikelijke slordigheid van administraties voor archiefstukken die geen administratief of juridisch belang meer vertegenwoordigen. Dat is vermoedelijk ook gebeurd met de archieven van de conventen of huizen in de plaatsen waar de broeders betrokken waren bij het onderwijs. Uit de geconstateerde lacunes mogen we afleiden dat er in de huizen niet altijd zorgvuldig met de archieven werd omgesprongen.

3.4.6. Typering van relevant gebleken materiaal
Afgezien van de meldingen bij Hulp & Recht vormde de belangrijkste informatiebron voor specifieke gevallen van seksueel misbruik de reeksen notulen van het centraal bestuur, ook wel raadsvergadering genoemd (inventarisnummers 179 e.v.). Hoewel dit soort zaken in de regel werd afgedaan door de algemeen-overste, was het gebruik dat voor een besluit over verwijdering uit de congregatie een stemming in de raad nodig was (al gebeurde dat niet altijd). Ook over verplaatsingen, die bij ontdekking van een schandaal acuut noodzakelijk waren, vindt men in de notulen de gedachtewisselingen terug. Als dergelijke gevallen ter sprake kwamen gebeurde dit op een ietwat neutrale toon zonder expliciete verwijzing naar de aard van het voorgevallene ('Broeder x is onvoorzichtig geweest'), maar als de politie of justitie zich ermee bemoeit wordt dat wel met zoveel woorden gezegd.

Voor het onderzoek naar persoonlijke gegevens zijn van belang de reeks van persoonsdossiers (inventarisnummers 547-882). Maar de dossiers in het broederarchief stellen teleur, zij bevatten vaak niet meer dan de gegevens over de loopbaan in het onderwijs (diploma's, benoeming- en ontslagbrieven, pensioenstaten, jubilea, uitvaartdienst). Geen woord over eventuele misstappen, niet de triviale uitglijders, maar zeer zeker niet de seksuele vergrijpen. Zelfs de documentatie over uittreding in de bewaard gebleven dossiers van uitgetreden broeders ontbreekt. De onderwijsgegevens zijn overigens in het onderzoek van belang gebleken i.v.m. identificatie van personen. Die informatie is ook terug te vinden in de totaalstaten van het onderwijzend personeel opgesomd per school (inventarisnummer 931). Het verwerken daarvan vergt echter wel enige tijd.

Belangrijke informatie is te vinden in de Jaarboekjes, die vanaf 1935 tot 1992 zijn uitgegeven. Hierin werd de bezetting van alle huizen en scholen systematisch en op overzichtelijke wijze gepresenteerd. Helaas is er een lacune van twintig jaar in de reeks, die bewaard wordt in het archief (inventarisnummers 263-285), voor de periode 1954-1973, juist een cruciale periode in ons onderzoek. Gedeeltelijk kon de informatie worden gevonden in de totaaloverzichten van de broeder-onderwijzers, die bewaard zijn voor de jaren 1946 tot 1960 (inventarisnummer 931).

De jaarlijkse verplaatsingen werden gepubliceerd in het blad *Ons Leven*, het mededelingenblad voor de broeders van de congregatie (inventarisnummers 20-65). Het blijkt echter dat de verplaatsingen, die voorafgaand aan het nieuwe schooljaar werden bekendgemaakt en waarnaar de broeders altijd met spanning uitkeken, de wijzigingen van het gehele jaar weergaven. Dus de verplaatsing van een broeder, die in maart wegens een peccatum horribile was overgeplaatst naar een andere school, werd pas in augustus in de gepubliceerde lijst bekendgemaakt, waaraan niet viel af te lezen dat dit al een half jaar tevoren was gebeurd.

Een andere, voor de hand liggende bron zijn de huiskronieken. Maar bij nadere beschouwing blijken deze toch niet zoveel geheimen prijs te geven. Er wordt wel vermeld dat een broeder 'overspannen' of, midden in het jaar, naar een ander convent is verhuisd. Dat kunnen aanwijzingen zijn, maar net zo goed dwaalsporen. Zij zijn op enkele plaatsen, waar misbruik uit andere bron reeds bekend was, nagezien, maar toen dat weinig tot niets opleverde zijn zij verder met rust gelaten.

Buiten de kronieken bevatten de huisarchieven niet veel relevant materiaal. De inhoud van de bewaard gebleven correspondentie met die conventen levert niet veel op. Blijkbaar vertrouwde de huisoverste seksuele schandalen en hun toedracht zo weinig mogelijk aan het papier toe.

Over de cultuur van het misbruik binnen de congregatie, met andere woorden, hoe men binnen de gesloten gemeenschap omging met dit fenomeen, dat soms plotseling manifest werd en de congregatie op pijnlijke wijze in verlegenheid bracht, maar ook over de manier waarop de leiding hierop reageerde en anderzijds dit probeerde te voorkomen vinden we aanwijzingen in de constitutiën, de leefregel, de rondzendbrieven van het algemeen bestuur (inventarisnummers 312-324 en 338) en de notulen van het algemeen bestuur. In de laatste bron zien wij hoe het bestuur reageerde op meldingen over misbruik.

In het bisdomarchief zijn sporen van het overleg tussen algemeen-overste en bisschop over dergelijke kwesties te vinden. Anderzijds zijn die niet aangetroffen in de correspondentie van de algemeen-overste met de bisschop van Breda (inventarisnummer 1287) of die van Den Bosch (inventarisnummer 1289). Die zijn kennelijk in andere dossiers terechtgekomen, wellicht in de zogeheten Zwarte Map (zie hierna).

Ten slotte verwees de huidige algemeen-overste (sinds 1993) drs. C.J.H.M. van Dam naar het bestaan van een Zwarte Map, maar voegde eraan toe dat hij die zelf nooit had aangetroffen. In het archief bevindt die zich in ieder geval niet (meer). Zijn mededeling maakt het overigens onwaarschijnlijk dat dit materiaal pas onlangs is vernietigd.

3.4.7. Eventueel aanvullend onderzoek in andere archieven

In sommige gevallen van misbruik werd overleg gepleegd tussen de algemeen-overste en de bisschop van Breda. Stukken hierover, zoals brieven en aantekeningen van de bisschop, zijn aangetroffen in het bisdomarchief, vooral in het oudere gedeelte, dat in het stadsarchief van Breda wordt bewaard. In dit gedeelte werden twee visitatierapporten aangetroffen (inventarisnummer 2.202.15), een door F. Koppendraijer S.J. namens de bisschop

van Breda verricht in januari 1953. Een paragraaf daarin is gewijd aan de gelofte van zuiverheid, waarover Koppendraijer verschillende oversten en schoolhoofden heeft aangesproken. Hem was niets ter ore gekomen 'dat ik zou moeten rapporteren'. Wat ons doet afvragen of hij wel de juiste vragen heeft gesteld of dat hij wellicht om de tuin is geleid, in aanmerking genomen de in die tijd lopende rechtszaken wegens zedelijkheidsovertredingen tegen enkele broeders. Ook het visitatieverslag van monseigneur W. Koenraadt uit 1958 rept niet over gevallen van seksueel misbruik. Integendeel, hij meldt de bisschop dat hem van laakbare verhoudingen tot bijvoorbeeld jongens van het internaat St. Louis niets is gebleken.

Andere archieven zijn niet bij het onderzoek betrokken. Wel zijn de lijsten van ontneming van onderwijsbevoegdheid, berustend in het archief van het ministerie van Onderwijs, bij het onderzoek betrokken.

3.4.8. Gesprekken in het kader van archiefonderzoek

Gesprekken zijn gevoerd met de huidige algemeen-overste, drs. C. J.H.M. van Dam. Hij gaf nadere informatie over de organisatie, de bestuursstructuur en de taakverdeling binnen de organisatie. Bovendien wist hij nog twee gevallen van misbruik te melden, die noch in de meldingen bij Hulp & Recht voorkwamen noch tot dan toe in de archieven waren opgemerkt.

3.5 Fraters van Tilburg (c.m.m.)

3.5.1. Archiefhoudende instantie

De archieven van de congregatie van de fraters van Tilburg (archief CMM) berusten in het generalaat van de congregatie in Tilburg, Gasthuisring 54.

3.5.2. Medewerking betrokken instantie

De leiding van de congregatie heeft volledige medewerking gegeven aan de raadpleging van de archieven.

3.5.3. Algemene kenmerken van het archief en bijzonderheden

De archieven schijnen in totaal een omvang te hebben van zevenhonderd meter. Een deel, bestaande uit persoonlijke dossiers van broeders en documentatie over hun werk, wordt beheerd door de heer R. Visser die bibliotheekachtergrond heeft. Het bestuursarchief wordt beheerd door een lid van het bestuur en is enkele jaren geleden opnieuw geordend.

3.5.4. Staat van het archief en mate van toegankelijkheid

Het archiefbestand verkeert in een materieel uitstekende staat. De toegankelijkheid is, zeker in het kader van dit onderzoek, problematisch te noemen. Er is geen inventaris of plaatsingslijst. Men kan slechts ter plekke bekijken wat het archief bevat. De persoonsdossiers worden thans omgenummerd en zijn daardoor voor een deel slechts in te zien door tussenkomst en bij aanwezigheid van de beheerder.

Het bestuursarchief bevindt zich in ladekasten, is daarin geordend; de ladekasten bevatten gedetailleerde beschrijvingen, maar het is moeilijk te doorgronden wat voor soort stukken aanwezig zijn. Van welke ordening is uitgegaan, is niet duidelijk.

3.5.5. Vernietigingsbeleid en -praktijk

Er is geen schriftelijk geformuleerd vernietigingsbeleid. Hoe de praktijk tijdens de archiefvorming en bij de herordening was is niet duidelijk. Volgens een toevallig aanwezige hoogbejaarde frater heeft de frater die met de herordening was belast veel vernietigd. Dergelijke correspondentie is niet aangetroffen. Via het archief Kempe zijn zes strafprocessen tegen fraters van Tilburg gevonden. Stukken daarover zijn in het archief niet te vinden.

3.5.6. Typering relevant gebleken materiaal

Jaarboeken

Buiten het archief bleek er een serie jaarboekjes aanwezig te zijn, waarin per jaar is vermeld welke fraters er per klooster waren, welke scholen, hoeveel leden en leerlingen er waren. Een register waarin werd aangegeven hoe fraters werden overgeplaatst is niet aangetroffen.

Persoonsdossiers

Wanneer, hoe en met welk doel deze zijn gevormd is niet duidelijk. Ze bevatten ook documentatie over de activiteiten van de betreffende frater, en prachtig fotomateriaal. Voor dit onderzoek was relevant dat ze een curriculum vitae met standplaatsen en opgave van de daar te vervullen taken bevatten. En een enkele keer ook correspondentie, die enige aanwijzingen kan geven.

Periodieke rapporten van de kloosters

Het bestuur van de kloosters moest periodiek rapporteren over een aantal zaken, de oversten iedere drie maanden, de raadsfraters ieder halfjaar. De oversten moesten over de algemene toestand melden, dat wil zeggen over de naleving van de regels op het gebied van de geestelijke oefeningen, stilzwijgendheid, broederlijke liefde en zindelijkheid en over bijzonderheden betreffende het gedrag van de fraters, de gang der liefdewerken, huiselijke bedieningen en dispensaties. De raadsfraters berichtten of de liefdewerken niet werden verwaarloosd en of de overste zorg droeg dat de kinderen met zachtmoedigheid, geduld, vriendelijkheid en gelijkmoedigheid werden behandeld.

Briefwisseling met de kloosters

Betreft eigenlijk alleen berichten van overplaatsingen. Daarin geen opgave van redenen.

Regelgeving

Door de leiding van de congregatie zijn een aantal kopieën van fragmenten uit circulaires en reglementen aangereikt. Systematisch onderzoek naar constituties en directoria is niet gedaan, omdat die niet in hun geheel in het bestuursarchief aanwezig waren. Alleen recente exemplaren waren daar. Een exemplaar van de constitutie die in de periode 1945-1967 gold was ter inzage aanwezig.

Notulen hoofdbestuur

Hierin worden soms individuele fraters besproken, met name rond uittredingen. Hierin ook korte indrukken van visitaties aan afzonderlijke kloosters.

Brieven

Er zijn enkele mappen met briefwisselingen met afzonderlijke fraters aangetroffen.

Stukken betreffende algemene kapittels

Deze kapittels werden zesjaarlijks gehouden. Uit de stukken blijkt niet dat tijdens deze kapittels seksueel misbruik aan de orde kwam.

3.5.7. Aanvullend onderzoek in andere archieven

Het archief Kempe leverde de namen van zes fraters aan wie in de periode 1947-1956 door een college van Gedeputeerde Staten (in alle gevallen Noord-Brabant) de onderwijsbevoegdheid werd ontnomen, nadat zij strafrechtelijk veroordeeld waren op grond van art. 247 of 249 Wetboek van Strafrecht. De procesdossiers over deze zaken konden worden ingezien. In enkele gevallen waren alleen de vonnissen aanwezig.

Naast voorgaande uitgebreidere rapportages heeft de Onderzoekscommissie enkele archieven onderzocht van congregaties om na te gaan in hoeverre de informatie uit meldingen kan worden getoetst aan informatie in de desbetreffende archieven. Het gaat hier dus om beperkte rapportages.

3.6 Fraters van Utrecht

3.6.1. Archiefhoudende instantie en medewerking bij het onderzoek

Archiefhoudende instantie en archiefeigenaar is de congregatie van de fraters van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart, bekend onder de naam 'fraters van Utrecht'. Het algemeen bestuur van de congregatie bevindt zich sinds 2004 in Indonesië, het Nederlands provincialaat is gevestigd in De Bilt. De provinciaal-overste frater Wilfried van de Poll en de provinciaal-archivaris frater Kees Perdon hebben aan het onderzoek volledige medewerking verleend. De eerste heeft onbeperkte toegang verleend tot het historisch archief in St. Agatha. De archivaris gaf in De Bilt alle gevraagde persoonsdossiers ter inzage, ook van nog levende leden van de congregatie. De provinciaal stelde bovendien een recent bijgewerkte lijst beschikbaar van alle meldingen van misbruik door leden van de congregatie, die bij Hulp & Recht zijn ingediend of die hem langs andere weg hadden bereikt, met summiere gegevens omtrent de klacht. Van deze meldingen bleken er elf niet in het dossier van de Onderzoekscommissie aanwezig.

3.6.2. Archiefvorming, ordening en inventarisatie

Het historisch archief van de fraters van Utrecht over de jaren 1873-1994 en het archief van het bestuur van de provincie Nederland vanaf 1994 bevonden zich tot medio 2005 in een vestiging te Utrecht, beheerd en geordend door archivarissen uit eigen kring. Daarna is het archief grotendeels gedeponeerd bij het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven te St. Agatha. Vanaf 2007 hebben nog enkele aanvullende stortingen plaatsgevonden, zodat de stukken inmiddels tot het jaar 2000 reiken. In de loop van 2008 is het archief in St. Agatha opnieuw ingedeeld en beschreven, zonder echter de orde binnen de oorspronkelijke dossiers te wijzigen. Na de nieuwe indeling – volgens de gangbare structuur van de stichting Kloosterarchieven in Nederland (KAN) – zijn de onderdelen niet hernummerd.[47]

De (bestuurlijke) persoonsdossiers van overleden fraters zijn nog niet aan St. Agatha overgedragen, maar bevinden zich in het provincialaat van de congregatie in De Bilt.[48] Hier worden tevens de gegevens bewaard over uitgetreden en nog levende fraters. De om-

vangrijke hoeveelheid als 'persoonsdossiers' omschreven omslagen in het historisch archief te St. Agatha zijn in feite nagelaten papieren van overleden fraters. Voor de aanwezigheid van een 'geheim archief' bestaan geen aanwijzingen.

Overigens is het congregatie-archief goed geordend en gedetailleerd ontsloten. Vele dossiers zijn voorzien van een nadere toegang in de vorm van een inhoudsopgave. De structuur is overzichtelijk. Het materiaal is onderverdeeld in een drietal hoofdafdelingen: bestuursarchief, huisarchieven en algemeen bestuur vanaf 1994. De huisarchieven zijn qua aantal en inhoud lacuneus. Dat geldt niet voor de eerste afdeling waarop het onderzoek – gezien de beschikbare tijd steekproefsgewijs – was geconcentreerd, maar daar ontbreken wel bepaalde stukken en reeksen.

3.6.3. Geraadpleegde archivalia en hun relevantie voor het onderzoek

Van het historisch archief in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven te St. Agatha en het archief in De Bilt zijn, thematisch gerangschikt, de volgende onderdelen geraadpleegd (tenzij anders vermeld bevinden die zich in het archief in St. Agatha; de omschrijving van deze stukken is ontleend aan de inventaris).

Regels, constituties en gebruiken

Inventarisnummers 60, 63, 64. In onderlinge samenhang bieden deze dossiers een goede kijk op de opvattingen, algemene normen en regels binnen de congregatie ten aanzien van seksualiteit en seksueel misbruik.

Bestuur

Inventarisnummer 9 (stukken betreffende de algemeen-oversten 1873-1994), 336 (stukken betreffende de aartsbisschoppen van Utrecht). De stukken betreffende de oversten bevatten enkele documenten uit de jaren vijftig van zijdelings belang. De doos betreffende de aartsbisschoppen (hoogste gezag over de congregatie tot 2004) bevat vooral documentatie zonder relevantie in de context van dit onderzoek.

Bestuursbijeenkomsten

Inventarisnummers 26-27 (kapittels 1954-1963), 344-346 (verslagen van bestuursvergaderingen, 1943-1971), 369-372 (bijlagen bij bestuursvergaderingen, 1942-1970). In de stukken betreffende de kapittels zijn de verslagen 'over de geest en de religieuze tucht' (1954, 1960, 1963) en de notities over de discussie in 1954 informatief. De notulen van de bestuursvergaderingen bevatten geen informatie over misbruikzaken; wanneer die al zijn behandeld, werden ze niet genotuleerd. De mededelingen over personen beperken zich gewoonlijk tot benoemingen en overplaatsingen. De bijlagen bij de bestuursvergaderingen leverden enige contextuele gegevens op.

Correspondentie

Inventarisnummer 8 (correspondentie algemeen-overste 1942-1948, met bijlagen), 338-339 (correspondentie met het aartsbisdom Utrecht en de bisdommen Groningen en Haarlem, 1942-1972), 394-401 (brieven van en aan fraters, 1949-1987). De correspondentie van de algemeen-overste bevatte enkele normatieve documenten. In de correspondentie met het aartsbisdom vindt men brieven over verzoeken tot uittreding waartoe door de aartsbisschop dispensatie moest worden verleend. Het is opmerkelijk dat juist de brieven van de overste waarin gevallen van misbruik werden beschreven (en waarvan er enkele in het archief van het aartsbisdom zijn teruggevonden) in deze reeks ontbreken. Ook werd er ge-

correspondeerd over normen en regels, zoals over het zwemmen door fraters. De reeks brieven van en aan fraters is nagelopen op correspondentie met alle personen die in de meldingen en elders als plegers zijn genoemd. In een aantal gevallen leverde dat stukken op die zijdelings van belang waren, maar geen enkele directe verwijzing opleverden.

Leo-Stichting

Inventarisnummer 152 (stukken betreffende de Leo Stichting te Borculo, 1907-1999, en correspondentie Algemeen Bestuur – Overste, 1907-1974), 158 (stukken betreffende de Leo Stichting waaronder jaarverslagen en rapporten, 1899-1993). Deze twee inventarisnummers, speciaal de correspondentie met de overste, bevatten een aantal stukken dat voor de context van belang is, maar geen enkel document waarin misbruik van pupillen rechtstreeks ter sprake komt.

Persoonsgegevens

De persoonsdossiers worden bewaard in het archief van de Fraters van Utrecht in De Bilt. De dossiers van overleden fraters bevatten gewoonlijk de persoonskaarten en soms een meer gedetailleerd cv, formele documenten over de religieuze status, diploma's, foto's, in-memoriams, stukken betreffende ziekte en begrafenis, publicaties over betrokkene e.d. De aanwezigheid van andere stukken zoals correspondentie en eventueel nagelaten papieren is zeldzaam. De dossiers van alle gemelde overleden fraters zijn ingezien. De dossiers van nog levende fraters komen qua inhoud grotendeels overeen met die van de overleden fraters. De dossiers van alle gemelde en nog levende fraters zijn ingezien. Er is één doos met persoonskaarten van uitgetreden fraters aanwezig. Deze zijn, zoals uit controle blijkt, niet volledig. De bijbehorende persoonsdossiers zijn volgens mededeling van de archivaris vernietigd. De persoonskaarten van alle gemelde uitgetreden leden van de congregatie zijn nagezien. De omslagen in het historisch archief in St. Agatha die worden aangeduid als 'persoonsdossiers' zijn geen bestuursdossiers en bevatten nagelaten stukken.

De dossiers in De Bilt vormen de belangrijkste bron voor biografische gegevens en leverden in een aantal gevallen indirecte aanwijzingen (omstandigheden van overplaatsingen, gezondheidstoestand). Directe stukken over misbruikgevallen ontbreken echter volledig. Van de 'persoonsdossiers' in St. Agatha bestaat de inhoud voornamelijk uit foto's, fotoalbums en memorabilia van veelal onschuldige aard. Uit de omvangrijke reeks is een steekproef genomen op de namen van drie gemelde plegers (totaal negen dozen). Deze leverde in één geval enig contextueel materiaal op. In verband met de tijdsdruk is afgezien van het raadplegen van alle dossiers van gemelde plegers in deze reeks, mede op grond van de omschrijving van het materiaal in de inventaris. Van belang voor het achterhalen van data en concrete gegevens over personen bleek daarnaast het jaarboek met de titel *Congregatie van de fraters van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart. Jaarboek*.

3.6.4. Schoning en vernietiging

Binnen de congregatie golden geen officiële voorschriften ten aanzien van selectie en vernietiging van archivalia. In de loop van het onderzoek werd wel duidelijk dat er in het verleden flink is geschoond waarbij 'lastige' stukken zijn verwijderd. Uit informatie van de provinciaal bleek dat de algemeen-overste frater Camillus Heikens (1982-1988) alle interne halfjaarlijkse verslagen over de afzonderlijke communiteiten heeft vernietigd. Daarmee is een belangrijke bron voor dit onderzoek verdwenen. De persoonsdossiers zijn eveneens geschoond; die van uitgetreden fraters zijn zelfs op de persoonskaarten na volledig vernietigd. Ook elders zijn stukken selectief verwijderd, zoals blijkt uit de briefwisseling met de

aartsbisschoppen van Utrecht. Het archief van het aartsbisdom Utrecht (bewaard in Het Utrechts Archief), inventarisnummers 1508-1509, bevat in enkele gevallen nog stukken die in dat van de congregatie ontbreken. Uit deze dossiers kwamen de weinige stukken tevoorschijn waarin het misbruik van minderjarigen door fraters direct aan de orde komt. Het archief van de fraters zelf leverde over concrete gevallen in het geheel niets op.

3.6.5. Het archief van de Leo-Stichting te Borculo

In het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers te Doetinchem worden onder toegangsnummer 0900 stukken bewaard betreffende de Leo-stichting te Borculo (1892-2008). Dit fonds is voor het onderzoek niet geraadpleegd op grond van een mededeling op de website van slachtoffergroepen www.klokk.nl, onder de groep Fraters van Utrecht. Hier wordt op 27 juni 2011 gemeld dat twee leden van de groep het archiefmateriaal 'blad voor blad' hebben doorgenomen, kennelijk zonder enig resultaat. Vijf inventarisnummers zijn niet zonder meer toegankelijk, maar uit de digitale inventaris blijkt dat het hier gaat om stukken van na 1990, die buiten de context van dit onderzoek vallen (de fraters hebben de leiding van de instelling al in 1982 overgedragen). De inleidende tekst op de website van het Regionaal Historisch Centrum maakt overigens duidelijk dat, voor zover het de periode onder beheer van de fraters van Utrecht betreft, de collectie eerder een documentatieverzameling dan een instellingsarchief is.

4 Beperkte onderzoeksrapportages met beperkt archiefonderzoek

4.1 Sacramentijnen (s.s.s.)

4.1.1. Archiefhoudende instantie

Aan de hand van de meldingen over broeders en paters van de congregatie van het H. Sacrament (s.s.s) of de sacramentijnen, is onderzoek verricht in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven (ENK) in Sint Agatha en de archieven van de huizen in Kerkrade en Nijmegen (Brakkenstein).

4.1.2. Medewerking betrokken instantie

Na het verkrijgen van de toestemming van het congregatiebestuur om het archief in het ENK te raadplegen, is hier zonder problemen onderzoek verricht. Ook voor de archieven gelegen in Nijmegen en Kerkrade heeft de congregatie toestemming en medewerking verleend. In beide huizen liggen de dossiers opgeborgen in afgesloten archiefkasten. Pater overste Fons Kuster (Kerkrade) en overste Louis Zaat (Nijmegen) hebben alle archiefkasten opengemaakt, zodat de onderzoeker van de Onderzoekscommissie de benodigde dossiers eruit kon halen. In beide archieven heb ik zonder toezicht het onderzoek kunnen verrichten.

Zowel bij onderzoek in Kerkrade als in Nijmegen was pater Eugène van Heyst aanwezig. Bij de Onderzoekscommissie is Van Heyst bekend als de archivaris van de congregatie en via hem liep het contact om afspraken te maken om de persoonsdossiers in te zien.

4.1.3. Algemene kenmerken en bijzonderheden van het archief

De historische archiefcollectie van de congregatie ligt sinds 2008 in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven (ENK) in Sint Agatha. Het archief is bijeengebracht door de archivarissen pater Swaans (1949-1984) en pater Piet Roestenberg (1986). Roestenberg heeft het archief geordend.[49] Het archief is afgesloten bij de opheffing van de Nederlandse provincie in 2005. Op basis van zijn ordening is het archief in datzelfde jaar geïnventariseerd door het KAN. Het historisch archief is door de congregatie in bewaring gegeven aan het erfgoedcentrum, het eigendomsrecht ligt nog bij de congregatie zelf.

De historische collectie in het ENK bestaat voor het grootste gedeelte uit het bestuursarchief van de sacramentijnen. Tot 1931 waren er binnen de congregatie geen provinciale besturen en alle contacten liepen vanuit het generale bestuur direct naar de huisoversten. Vanaf de jaren dertig zijn er vergaderverslagen en correspondentie tussen de provinciaaloverste en de pater-generaal te vinden in het archief. Daarnaast zijn ook de verschillende huisarchieven opgenomen in de collectie. Omdat er in dit onderzoek via de meldingen onderzoek is verricht, is het archiefonderzoek toegespitst op de archivalia betreffende Stevensbeek.

De persoonsdossiers en onder andere de kronieken van de huizen liggen nog bij de congregatie zelf. De dossiers van overleden (en uitgetreden) leden liggen in het archief in Kerkrade en die van de nog levende paters en broeders liggen in het huisarchief in Nijmegen (Brakkenstein).

4.1.4. Staat van het archief en mate van toegankelijkheid

Het geraadpleegde archiefmateriaal was in goede staat. Door de duidelijke indeling van het archief kon een goed overzicht en inzicht worden verkregen in mogelijk relevant archiefmateriaal. De persoonsdossiers in Nijmegen en Kerkrade, zijn op alfabetische volgorde geplaatst waardoor de dossiers goed vindbaar waren. De meeste persoonsdossiers bevatten een overzicht (getypt, één A4) met daarop een overzicht van de inhoud van het dossier en een korte biografische schets van de pater of broeder. Deze overzichten zijn ongedateerd en de auteur is onbekend. Vermoedelijk zijn deze overzichten opgesteld door de provinciaal-archivaris.

4.1.5. Vernietigingsbeleid en -praktijk

In de bestuurlijke correspondentie zijn in de jaren waarover meldingen zijn gedaan hiaten te constateren. De pater-provinciaal en pater-generaal corresponderen maandelijks (of vaker) met elkaar. In de jaren vijftig en zestig ontbreken soms maanden aan correspondentie. In 1955 en in 1956 wordt er tussen de pater-provinciaal en de pater-overste van Brakkenstein gecorrespondeerd over een pater die vanwege homoseksuele contacten met minderjarigen in aanraking is gekomen met justitie.[50] Het archief is in 2005 gesloten en overgedragen aan het ENK. Tot die tijd hebben de paters Swaans, Roestenberg en Wouters de archieven van de congregatie beheerd.

Pater Roestenberg heeft in 1959 en in 1960 zelf drie gevallen van seksueel misbruik gemeld aan de pater-generaal Spiekman.[51] Later heeft hij als provinciaal-archivaris deze brieven geordend en er overzichtslijsten van gemaakt. Deze brieven liggen nog in het archief. Het is aannemelijk dat hij als auteur op de hoogte is van de inhoud van de correspondentie. Deze laatste observatie maakt het minder vanzelfsprekend dat de ontbrekende correspondentie vanwege gevallen van seksueel misbruik is verwijderd. Daarnaast is het onderzoek beperkt gebleven tot enkele archiefonderdelen en dat maakt het niet mogelijk om uitspraken te doen over het vernietigingsbeleid van de congregatie. De overdracht van het historisch archief naar het ENK heeft bovendien geleid tot verdere ordening en opschoning van het archief. Er zijn geen stukken gevonden die wijzen op een bewust of expliciet vernietigingsbeleid.

De inhoud van de persoonsdossiers vertoont geen duidelijke lijn, dus wat dit type bron betreft is het niet goed vast te stellen of bepaalde stukken ontbreken. In alle dossiers zitten zogenaamde 'formulieren' aan de hand waarvan de vooruitgang van de congregatieleden wordt beoordeeld.

4.1.6. Typering van relevant gebleken archiefmateriaal

In het bijzonder de correspondentie tussen de huisoversten van Stevensbeek, de pater-provinciaal en de pater-generaal is relevant gebleken voor informatie die rechtstreeks betrekking heeft op seksueel misbruik. Vooral in de briefwisseling tussen de pater-generaal en de provinciaal komen dergelijke zaken ter sprake.

4.2 Broeders van de Christelijke Scholen (f.s.c.)

Voor het onderzoek naar de broeders van de Christelijke Scholen is gebruikgemaakt van het archief broeders van de Christelijke Scholen dat wordt beheerd door het Erfgoed Centrum Nederlands Kloosterleven, St. Agatha. Het gaat om de inventarisnummers 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 262, 274, 275, 311, 362, 366, 387, 402, 405, 558, 564, 578, 582, 585, 608, 623, 662, 663, 676, 677, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 729, 792, 962, 974, 982, 986, 988, 999, 1005, 1112.

Verder is aanvullend onderzoek gedaan in het lopend archief van de broeders in Voorhout.

Voor het aanvullende archiefonderzoek zijn verslagen van de kapittels, geloftekapittels en de correspondentie met Rome geraadpleegd. In de stukken betreffende de kapittels zijn geen aanwijzingen in de richting van seksueel misbruik aangetroffen. Het afnemende aantal roepingen en de wankele staat van het geestelijk leven binnen de congregatie werden als de grootste – overkoepelende – problemen gezien, maar deze bronnen verschaften geen relevante informatie die direct betrekking had op seksueel misbruik. De correspondentie tussen de broeder-visiteur en de vicaris-generaal in Rome vormde hiervoor een relevante bron: op basis van deze correspondentie zijn nog enkele gevallen vastgesteld. Het lopend archief in Voorhout is nog niet geïnventariseerd op basis van het KAN. Het archief is nog geen halve meter lang en is daarom relatief overzichtelijk en toegankelijk. Het bestaat voornamelijk uit beleidsstukken (verslagen van de vergaderingen van het bestuur en later de sectorraad) en correspondentie.

4.3 Broeders van Onze Lieve Vrouw van Lourdes

Voor dit beperkte onderzoek zijn twee archieven van de congregatie zelf geraadpleegd. Het betreft het provincialaat in Eindhoven waar het gedeelte van het provinciaal bestuursarchief is ingezien dat niet naar St. Agatha is overgebracht. In St. Agatha is het wel overgebrachte archief, aan de hand van een inventaris, ingezien. Bij dit onderzoek werd door de congregatie volledige medewerking gegeven. Niet bekend is welk vernietigingsbeleid is toegepast.

Relevante stukken bleken in Eindhoven:

– Notulen Provinciaal Bestuur (PB), correspondentie Provinciaal-Overste 1958-1976 en Persoonskaarten (PK)

Wat St. Agatha betreft ging het om: stukken over regelgeving, inventarisnummers 47-52, circulaires, inventarisnummers 104-111; stukken over conferenties van broeder-oversten, 1933-1970, inventarisnummer 123; verslagen van visitaties, 1941-1966, inventarisnummer 102; circulaires, houdende samenvattingen vergaderingen Dagelijks Bestuur, 1970-1974, correspondentie van de broeder-overste van het juvenaat in Vught, 1953-1966, inventarisnummer 378; correspondentie over uittredingen (bevat geen details, alleen namen en data), 1956-1975, inventarisnummer 414; register leden communiteit St. Jozefhuis Den Bosch, 1897-1991, inventarisnummer 891.

4.4 Armenbroeders franciscanen

Archief

Toen de broeders de gebouwen in Bleijerheide verlieten zijn de daar aanwezige archieven op grote schaal vernietigd. Het is niet duidelijk in hoeverre archieven van het provinciaal bestuur naar het bestuurscentrum van de congregatie in Aken zijn overgebracht. Naderhand zijn door de oud-leerling Jos Schmidt uit Ospel bij toeval restanten van de archieven die in Bleijerheide zijn gevormd in een gang bij de nog bestaande kapel gevonden. Hij heeft ze in zijn woning bewaard, totdat ze in maart 2011 door het bestuur van de congregatie aan het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in St. Agatha zijn overgedragen. Daar zijn ze op 19 augustus 2011 ingezien. Het blijkt te gaan om een grote hoeveelheid foto's en enkele zeer losse fragmenten van het internaat, van de 'Vereniging school van de H. Franciscus', waarin in 1979 het onderwijs was ondergebracht, en van het provinciaal bestuur, zowel uit de periode 1939-1958 als van 1982-2003. Hierbij bleek zich zeer weinig te bevinden wat voor dit onderzoek van belang zou kunnen zijn. Van enige betekenis zijn:

- fragmenten van periodieke rapporten van de overste van het klooster, 1945-1948, zoals die ook van andere congregaties bekend zijn.
- fragment van het verslag van het provinciaal bestuur 1951. Daarin is sprake van een broeder die in Boekel zit en met justitie in aanraking is geweest.
- stukken ter voorbereiding van het algemeen kapittel in 1954, met vragen over mogelijke veranderingen. Hieruit blijkt dat het spanningsveld tussen kloosterleven volgens de traditionele regels en nieuwe professionele uitdagingen bij deze congregatie ook aanwezig was.
- curricula vitae, door hen zelf gemaakt begin jaren 1990, van 13 broeders in Bleijerheide, over negen van hen zijn meldingen gedaan.
- fragmenten van het directorium, z. j.

4.5 Zusters van Liefde (s.c.m.m.)

Het archief van de zusters van Liefde (s.c.m.m.) bevindt zich in Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, St. Agatha.

De relevante archiefbescheiden zijn:

- 2.12.21 Huis te Budel
- 2.12.22 Huis te Budel
- 3200
- 6031
- 3184
- 3009 De Wijnberg blindeninstituut, Grave
- 6042 De Wijnberg blindeninstituut, Grave
- 2135 Nazareth, Venlo
- 3075 Nazareth, Venlo
- 1425 De Wijnberg blindeninstituut, Grave

5 Overige

5.1 Verificatie van het aantal plegers

Op 15 juli 2011 heeft de Onderzoekscommissie aan alle bisdommen en aan alle ordes en congregaties die in meldingen zijn genoemd namen voorgelegd van priesters en religieuzen die in deze meldingen als pleger worden vermeld. In totaal ging het in eerste instantie om ongeveer duizend namen. Bij het inventariseren van deze namenlijst bleken in een aantal gevallen dubbelingen of vermoedens van dubbelingen omdat het om nagenoeg dezelfde naam ging.

Van drie zustercongregaties is geen reactie gekomen. Twee zusterordes (de franciscanessen van Oirschot en de zusters van de Choorstraat) hebben laten weten niet aan beantwoording te kunnen meewerken zolang ze niet meer informatie van de Onderzoekscommissie zouden ontvangen. Met het oog op de aan melders toegezegde vertrouwelijkheid was dit niet mogelijk. Het gaat om drie namen van plegers. Van een zustercongregatie (de zusters van de Goddelijke Voorzienigheid) is in het geheel – ook na een rappèl – geen reactie. Het gaat om een plegernaam.

5.2 Openbaar Ministerie

Met toestemming van het college van procureurs-generaal heeft de Onderzoekscommissie onder voorwaarden inzage gekregen in justitiële documenten die zijn gebruikt bij de vervolging van of seponering van aangiften van seksueel misbruik van minderjarigen door priesters en religieuzen. Deze voorwaarden zijn gangbaar bij inzage in justitiële archieven. Er mogen geen kopieën worden gemaakt, de privacy van nog levende personen moet worden gerespecteerd en de vergaarde informatie mag niet worden gebruikt om contact te leggen met slachtoffers of hun nabestaanden.

5.3 Militair ordinariaat en het ministerie van Defensie

Met toestemming van betrokkene heeft de Onderzoekscommissie inzage gekregen in een groot deel van het bij het ministerie van Defensie berustende persoonsdossier van betrokkene. Het gaat hier om een persoon die werkzaam is geweest in het militair ordinariaat. Het betreft de collectie-Van Lieverloo, genoemd naar de voormalige superieur van betrokkene.

5.4 Het archief van Hulp & Recht

Voor haar tussenadvies van 9 december 2010 heeft de Onderzoekscommissie toegang gekregen tot het archief van Hulp & Recht. Deze toegang was onbeperkt, met dien verstande dat de privacy van betrokkenen in acht diende te worden genomen. Tot de archiefdelen van Hulp & Recht die toen niet zijn onderzocht behoorden de meldingen. Op 9 september 2010 is aan alle melders bij Hulp & Recht verzocht om toestemming voor doorzending van hun melding aan de Onderzoekscommissie. In augustus en september 2011 heeft de Onderzoekscommissie een beroep gedaan op de rechtsopvolger van Hulp & Recht om enkele feitelijke gegevens te toetsen. De voorwaarden waaronder dit gebeurde waren aanmerkelijk strikter dan in 2010. Als verklaring geldt de nieuwe, onafhankelijke status van de nieuwe organisatie. In materiële zin maakte de strengere aanpak niets uit. De vragen van de Onderzoekscommissie konden afdoende worden beantwoord.

5.5 Onderzoek van mr. dr. D.W. Steenhuis

Op 8 maart 2011 legde mr. dr. D.W. (Dato) Steenhuis contact met de voorzitter van de Onderzoekscommissie.[52] Hij liet in dit bericht weten dat hij door het college van procureurs-generaal 'in overleg met de minister voor Veiligheid en Justitie' was gevraagd om de manier te onderzoeken waarop het Openbaar Ministerie is omgegaan met aangiftes terzake van seksueel misbruik 'gepleegd door medewerkers van de Rooms-Katholieke Kerk'.

Op dat moment stond het naar eigen zeggen voor mr. dr. D.W. Steenhuis vast dat de archieven van het Openbaar Ministerie en rechtspraak 'geen volledig beeld zullen opleveren'. Hij liet weten geïnteresseerd te zijn in de meldingen bij de Onderzoekscommissie: 'mensen [...] die aangifte hebben gedaan, wanneer dat was, waar en tegen wie'.

Op 9 maart 2011 om 12.11 uur antwoordde de voorzitter van de Onderzoekscommissie dat over informatie-uitwisseling afspraken zijn gemaakt tussen de Onderzoekscommissie, de commissie-Samson en het college van procureurs-generaal. De voorzitter van de Onderzoekscommissie liet weten dat hij de secretaris van de Onderzoekscommissie had gevraagd contact op te nemen met mr. dr. D.W. Steenhuis om over een verdere uitwisseling van informatie te overleggen.

Op 18 maart 2011 om 15.00 uur vond op het secretariaat van de Onderzoekscommissie een gesprek plaats tussen de heer Steenhuis en de secretaris van de Onderzoekscommissie. Een week hiervoor, op 11 maart 2011, vroeg de secretaris van de Onderzoekscommissie de heer Steenhuis om aanvullende informatie om het gesprek te kunnen voorbereiden. Het ging hierbij om vragen naar de onderzoeksopdracht, naar de periode waarop het onderzoek van de heer Steenhuis betrekking had. De secretaris vroeg ook of het bericht in *NRC Handelsblad* klopte dat het onderzoek uiterlijk op 15 mei wordt afgerond.[53] De secretaris vroeg tevens of het onderzoek openbaar zou worden gemaakt en of de Onderzoekscommissie voorafgaande aan publicatie nog in het kader van hoor en wederhoor feitelijk commentaar zou kunnen leveren.[54]

Zonder enig tijdverlies antwoordde de heer Steenhuis dat hij nog niet beschikte over een schriftelijke onderzoeksopzet 'maar ik heb wel een idee hoe ik het wil aanpakken'. De periode betrof 'vanaf 1980 tot heden'. Het was volgens de heer Steenhuis inderdaad de bedoeling het onderzoek op 15 mei 2011 af te ronden. Hij zou, ten slotte, overleggen over de mogelijkheid van het leveren van commentaar op zijn onderzoek waarvan hij meende dat het 'wel op enig moment openbaar [zal] worden'.[55]

In het op 18 maart gevoerde gesprek vroeg de heer Steenhuis om alle (meer dan 2.000) melders bij de Onderzoekscommissie via een e-mailbericht vragen voor te leggen. Dit verzoek viel samen met de voorbereidingen van de Onderzoekscommissie om een groot aantal melders een vragenlijst voor te leggen in het kader van haar eigen onderzoek. In deze vragenlijst was een vraag opgenomen over contacten met politie en justitie. Het voorleggen van twee keer ongeveer dezelfde vraag aan eenzelfde populatie vond de Onderzoekscommissie niet in het belang van de melders die met de invulling van twee vragenlijsten zouden worden belast.

Bovendien bleek naar aanleiding van het gesprek op 18 maart dat het bij het onderzoek van de heer Steenhuis uitsluitend ging om ná 1980 gepleegde strafbare feiten. Het aantal meldingen bij de Onderzoekscommissie van na 1980 gepleegde strafbare feiten was beperkt tot enkele tientallen en rechtvaardigde niet het aan meer dan 2.000 melders voorleggen van vragen die voor het merendeel van deze melders irrelevant zijn.[56] Overigens heeft de Onderzoekscommissie in dit gesprek de heer Steenhuis geattendeerd op enkele – geanonimiseerde – sepots, die in haar onderzoek tot dan toe naar voren waren gekomen.

Twee weken later, op 6 april, liet de heer Steenhuis weten dat hij inderdaad alleen de aangiften zou willen bezien van misbruik ná 1980.[57] Hierdoor viel de noodzaak van het rondsturen van een vragenlijst aan alle melders weg.

Begin juni 2011 had de Onderzoekscommissie nog steeds niets vernomen over de mogelijkheid om feitelijk te reageren op de conceptrapportage van de heer Steenhuis. Omdat inmiddels voor het onderzoek van de heer Steenhuis relevante informatie beschikbaar was gekomen besloot de Onderzoekscommissie de heer Steenhuis hierover te benaderen. Tevens werd de heer Steenhuis gevraagd naar een postadres. De heer Steenhuis liet op de voicemail van de secretaris van de Onderzoekscommissie een bericht achter dat deze gegevens konden worden gestuurd naar een vakantieadres in Oostenrijk. Omdat het hier ging om weliswaar geanonimiseerde, maar naar hun aard vertrouwelijke gegevens besloot de secretaris de terugkeer van de heer Steenhuis in Nederland af te wachten en deze vertrouwelijke gegevens niet naar een vakantieadres in het buitenland te verzenden.[58]

In de week van 13 juni 2011 gaf de heer Steenhuis telefonisch zijn postadres in Nederland door. Desgevraagd kon hij niet aangeven wanneer zijn onderzoeksrapport aan de Tweede Kamer zou worden aangeboden. Afgesproken werd de door de Onderzoekscommissie beschikbaar te stellen informatie aangetekend aan de heer Steenhuis voor te leggen en te verzenden op 22 juni 2011. Op 21 juni 2011 werd de heer Steenhuis per e-mail bericht dat de aangetekende brief op 22 juni 2011 zou worden verstuurd en dus op 23 juni bij hem bezorgd.[59] Op 29 juni meldde de heer Steenhuis in het televisieprogramma *Nieuwsuur* dat hij de toegezegde informatie pas een dag eerder zou hebben ontvangen.[60] De Onderzoekscommissie kan deze uitspraak niet rijmen met de feitelijke gang van zaken.

Appendix

Protocol over vertrouwelijkheid van persoonlijke gegevens

Aanleiding

'De onderzoekscommissie en het onderzoeksteam stellen beide een protocol vast hoe zij zullen omgaan met de vertrouwelijkheid van persoonlijke gegevens die haar tijdens het onderzoek onder ogen komen of die op enig andere manier kenbaar worden gemaakt. Ten overstaan van derden hanteren beide, in navolging van het gebruik bij justitiële onderzoeken, een volstrekte vertrouwelijkheid.' Zie Onderzoeksopzet, p 22.

Om praktische redenen is ervoor gekozen niet twee, maar slechts één protocol op te stellen.

Protocol

Algemeen

1 De voorzitter, commissieleden, secretaris, medewerkers van het secretariaat en leden van het onderzoeksteam doen tot aan de verschijning van de onderzoeksrapportage over het onderzoek geen mededelingen tegenover derden met uitzondering van het hieronder genoemde:
a. De voorzitter onderhoudt alle externe contacten. Hij wordt in deze bijgestaan door de heer G.J. Verhoog. De heer Verhoog treedt voor externe contacten op als contactfunctionaris van de commissie.
b. De voorzitter, drs. W.J. Deetman, is voor de opdrachtgevers rechtstreeks aanspreekbaar. Zowel de Bisschoppenconferentie als de Konferentie Nederlandse Religieuzen wijzen voor dit contact een contactpersoon aan.

De commissie

2 De commissie rapporteert overeenkomstig de bepalingen van de Wet bescherming persoonsgegevens. Hiertoe komen de bisdommen, ordes en congregaties bijgevoegd convenant overeen.
3 De commissie legt uiterlijk twee maanden voor de verschijning van de eindrapportage de tekstdelen die betrekking hebben op de feitelijke reconstructie voor aan de onder 1b genoemde contactpersonen of door feitelijke delen reeds voor te leggen aan opdrachtgevers voor hoor en wederhoor zodra deze naar de mening van de commissie aan de opdrachtgevers kunnen worden voorgelegd. Namens de opdrachtgevers reageren deze contactpersonen binnen uiterlijk vier weken met feitelijke verbeteringen en aanvullingen op de aan hen voorgelegde teksten.

4 De voorzitter en leden zijn gemachtigd om binnen de aan hen gegeven opdracht na de presentatie van de eindrapportage toelichting en verklaring te geven over het onderzoek.

Het secretariaat en het onderzoeksteam

5 De secretaris stelt de opdrachtgevers op de hoogte van de samenstelling van het secretariaat en van het onderzoeksteam.
6 De medewerkers van het secretariaat en van het onderzoeksteam tekenen een geheimhoudingsverklaring. Deze geheimhouding is permanent.
7 Het secretariaat en het onderzoeksteam zijn gemachtigd ten behoeve van het onderzoek aantekeningen en kopieën te maken. Kopieën van stukken met een vertrouwelijke aard worden na afronding van het onderzoek geretourneerd naar het desbetreffende archief van bisdom, orde of congregatie. De commissie zal in haar eindrapportage verantwoording afleggen over het aantal en de aard van de geretourneerde kopieën.
8 De leden van het secretariaat en van het onderzoeksteam beschikken over een door de secretaris of voorzitter ondertekende brief waarin staat vermeld dat zij in dienst zijn van de commissie. Deze brief wordt op verzoek getoond bij bezoeken aan archieven en de betrokken medewerker moet zich met een geldig identiteitsbewijs kunnen legitimeren. Bij twijfel wordt contact opgenomen met de secretaris: [mobiel telefoonnummer verwijderd] en e-mail b.kreemers@onderzoekrk.nl.

Overig

9 Het archief van de commissie wordt ondergebracht bij het Nationaal Archief. De commissie doet in haar eindrapportage een voorstel voor toegang tot dit archief.

Den Haag,	Rotterdam,	Nijmegen,
drs. W.J. Deetman	mgr. drs. A.H. van Luyn	br. drs. C.J.H.M. van Dam c.s.a.

Convenant

De ondergetekenden:

1 .....

en

2 gezamenlijk te noemen partijen

Gelet op het besluit van de Nederlandse Bisschoppenconferentie en de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR) van 11 mei 2010, houdende instelling van de Commissie onderzoek seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk;

Gelet op de Wet bescherming persoonsgegevens;

Nemen in overweging:

dat de commissie-Deetman tot taak heeft onderzoek te doen naar:

a. de aard, omvang en consequenties van seksueel misbruik van minderjarigen door personen die onder de verantwoordelijkheid vallen/vielen van instanties behorende tot de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland;

b. bekendheid bij bedoelde instanties van de aard, omvang en consequenties als bedoeld onder a;

c. de reactie van de bedoelde instanties op de aard, omvang en consequenties als bedoeld onder a;

d. mechanismen voor signalering, bestraffing en voorkoming van seksueel misbruik van minderjarigen als bedoeld onder a, alsmede de verantwoordelijkheid hiervoor en het toezicht hierop.

dat de commissie-Deetman bovenvermeld onderzoek niet naar behoren kan uitvoeren zonder inzage in archieven die naar het oordeel van de commissie noodzakelijk zijn in te zien van de desbetreffende instellingen en in persoonsdossiers van eventuele betrokkenen;

dat het (wetenschappelijk) onderzoek een algemeen belang dient;

dat het convenant van toepassing is op de commissie, het secretariaat en de onderzoeksgroep;

dat het convenant onverlet laat de afspraken in de onderzoeksopzet van 7 mei 2010.

Komen overeen:

dat de commissie-Deetman, en de in haar opdracht werkzame (wetenschappelijke) onderzoekers, inzage krijgen in archieven van de desbetreffende instantie en in persoonsdossiers op naam van eventuele betrokkenen behorende tot of vallende onder de verantwoordelijkheid van die instantie;
dat zij (bijzondere) persoonsgegevens zullen verwerken;
dat zij alleen gegevens verwerken indien en zolang dit noodzakelijk is voor het realiseren van bovengenoemde onderzoeksdoelstellingen;
dat zij hierbij niet meer gegevens zullen verwerken dan noodzakelijk is voor het bereiken van de onderzoeksdoelstellingen;
dat de gegevens gelet op de doeleinden waarvoor ze worden verwerkt toereikend, ter zake dienend en niet bovenmatig zijn;
dat zij deze gegevens niet voor andere doeleinden zullen gebruiken dan de hierboven omschreven, noch aan anderen ter beschikking zullen stellen zonder toestemming van de desbetreffende instelling;
dat zij een plicht tot geheimhouding hebben van de (bijzondere) persoonsgegevens waarvan zij kennis nemen;
dat in de eindrapportage met bijlagen, de gegevens geanonimiseerd zullen worden gebruikt volgens de in dit verband algemeen aanvaarde werkwijze, met eventuele uitzondering van die gevallen waarin naam en toenaam reeds in het publieke domein bekend zijn dan wel waarin er sprake is van gevallen waarbij het algemeen belang tot afwijking van anonimisering noopt;
dat de onderzoekers zullen zorgdragen voor het nemen van organisatorische en technische maatregelen ter beveiliging van de verwerking van de (persoons)gegevens, daarbij rekening houdend met de stand van de techniek, de kosten en de aard van de te beschermen gegevens.

Aldus opgemaakt in tweevoud en ondertekend,

commissie-Deetman

te
datum:

te 's-Gravenhage
datum:

dr. H.P.M. Kreemers
secretaris en onderzoeksmanager

NOTEN

1 Peter Adriaenssens, *Verslag activiteiten Commissie voor de behandeling van klachten wegens seksueel misbruik in een pastorale relatie,* 10 september 2010.

2 The Commission to Inquire into Child Abuse, *Final Report*, May 20, 2009. Commission of Investigation, *Report into the Catholic Archdiocese of Dublin*, July 2009. Commission of Investigation, *Report into the Catholic Diocese of Cloyne*, December 2010.

3 Julia Zinsmeister, *Schwere Grenzverletzungen zum Nachteil von kindern und Jugendlichen im Aloisiuskolleg Bonn-Bad Godesberg*, 15 februari 2011.

4 Karen J. Terry et al., *The Causes and Context of Sexual Abuse of Minors by Catholic Priests in the United States, 1950-2010. A Report Presented to the United States Conference of Catholic Bishops by the John Jay College Research Team*. Washington DC, 2011, pp 2-3.

5 Joep Dohmen, 'Bisdom liet seksdossiers verdwijnen: Geheim archief over misbruik', *NRC Handelsblad*, 18 december 2010.

6 Perscommuniqué RKK, 'Bisschoppen bereid tot 'volledige medewerking' tot commissie-Deetman', 18 december 2010.

7 Bij de hieronder gepresenteerde cijfers over meldingen van seksueel misbruik gedaan over zustercongregaties merkt de Onderzoekscommissie nog het volgende op. Met name bij de zustercongregaties bleek steeds verwarring dan wel onduidelijkheid bij melders te bestaan over de precieze namen van congregaties. Dit is het gevolg van grote naamsverwantschap: de namen van veel zustercongregaties hebben dezelfde of soortgelijke bestanddelen (van liefde, van de voorzienigheid, van de H. Geest). De Onderzoekscommissie heeft de namen van zustercongregaties zo precies mogelijk proberen vast te stellen.

8 Joep Dohmen, 'Het geheime archief in de kast van de bisschop', *NRC Handelsblad,* 18 december 2010 en Peter Nissen, 'Doofpot is bij kerkelijke wet voorgeschreven', *NRC Handelsblad,* 20 december 2010.

9 R. Naz, *Dictionnaire de Droit Canonique dl. I,* 1935, pp 1025-1036; Klaus Mörsdorf, *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici, 1964* (11e druk) pp 433-436, en James A. Coriden, Thomas J. Green en Donald E. Heintschel, *The Code of Canon Law. A Text and Commentary*, 1985, canones 486-491.

10 E-mailbericht van de vicaris-generaal van het bisdom Breda van 7 oktober 2011 om 14.02 uur. Zie ook de bijlage over het bisdom Breda.

11 E-mailbericht van drs. P.A.G.M. Pot, secretaris-kanselier/personeelsfunctionaris van het bisdom Groningen-Leeuwarden van 21 juni 2011 om 9.50 uur.

12 E-mailbericht van secretaris-kanselier van 21 juni om 9.52 uur.

13 B. Voets, *Bewaar het toevertrouwde pand. Het verhaal van het bisdom Haarlem,* 1981.

14 Telefonische navraag door het bisdom bij de inmiddels gepensioneerde monseigneur Zuidgeest had dit uitgewezen.

15 Mededeling vicaris-generaal dr. H.A. Verbakel aan dr. H.P.M. Kreemers, 28 februari 2011. Hij herhaalde dit in een gesprek met drs. P.C.M. Koedijk en dr. G. Valk op 10 maart 2011.

16 Mededeling D. Hoffman, 2 mei 2011.

17 Jan de Kok ofm, *Acht eeuwen minderbroeders in Nederland: een oriëntatie,* 2008, p 367.

18 HUA, Bestuursarchief, inventarisnummer 40.

19 M.A. Baan, *De Nederlandse Minderbroedersprovincie sinds 1853. Sociologische verkenning van een religieuze groepering in verandering*, 1965.

20 Jan de Kok ofm, *Acht eeuwen minderbroeders in Nederland: een oriëntatie,* 2008, p 539.

21 HUA, Bestuursarchief, inventarisnummer 1711.

22 Brief van 26 oktober 1950 (archief van de Nederlandse provincie der jezuïeten, Amaliastraat Den Haag [hierna te citeren als: archief SJ Den Haag], PA 1652).
23 De eerste dossiers aanwezig in het historisch archief van de Nederlandse provincie te Nijmegen [hierna te citeren als: ANSI Nijmegen] zijn inventarisnummers 394-395 (Correspondentie van pater-provinciaal met rector betreffende communauteit en college 1959-1988).
24 Naar deze brief wordt verwezen in die van de provinciaal aan de generaal van 9 december 1959 (arch. SJ Den Haag, PA 1663).
25 28 februari 1962 (archief SJ Den Haag, 'Brieven van en aan ARP Generaal 1962-1964').
26 Notulen provinciaal consult 15 januari 1977 (archief SJ Den Haag, Notulen consult en staf 1977).
27 Circulaire 19 april 1983 (ANSI Nijmegen, Provinciaalsarchief inventarisnummers 263).
28 Historisch archief van de Congregatie der Salesianen St. Agatha, deels Soest (hierna: archief SDB), inventarisnummers. 746-747.
29 Archief SDB, inventarisnummer 3113.
30 Archief SDB, inventarisnummer 108/1, 22 juni1967.
31 Archief SDB, inventarisnummer 78.
32 Archief SDB, inventarisnummer 3322.
33 Vergadering van 14 juni 1984, archief SDB, inventarisnummer 111/4.
34 Constitutie 1956, art. 136
35 Constitutie 1956, art. 142.
36 Constitutie 1956, Hoofdstuk IX.
37 www.erfgoedkloosterleven.nl.
38 Archief FIC, inventarisnummer nr. 17. 'Met het oog op de gevaren, die de Duitse bezetting meebracht, nam het 'Hoofdbestuur' het pijnlijk besluit om een deel van het archief der Congregatie – de correspondentie nl. tussen de huizen en den Algemenen Overste van de jaren 1914-1940, die in Den Haag was ondergebracht – te vernietigen.' Dat hier gesproken wordt van 'Hoofdbestuur', vraagt om een toelichting. Toen de algemene overste bij de inval der Duitsers te Den Haag was, zag hij zich volstrekt afgesloten van zijn Raad. Met grond kon worden aangenomen dat zulks geruime tijd zou duren. Om toch inzake het archief een verantwoorde beslissing te kunnen nemen, vroeg hij de beide oversten der Haagse huizen en hun 1e raadsbroeders om advies. Nadat men nog bij bevoegde personen advies ingewonnen had, kwam dit college tot het eenstemmig besluit, heel het archief prijs te geven. Het is daarop verbrand.
39 Archief FIC, inventarisnummer 767.
40 Archief FIC, inventarisnummer 3155.
41 Archief FIC, inventarisnummer 4474.
42 Archief FIC, inventarisnummers 131-135.
43 Archief FIC, inventarisnummer 242.
44 Nationaal Archief, archief 2.14.39, inventarisnummers 122-126.
45 Frans Houben, *NR. 21*, 1996.
46 Zo schrijft hij (pp. 8, 37) dat broeders de koorden van hun middel losknoopten om hem vervolgens daarmee af te ranselen, terwijl koorden niet werden gedragen bij deze congregatie.
47 Vgl. de inleiding op de digitale inventaris, te raadplegen via de website van het Erfgoedcentrum St. Agatha. Geciteerd als: 'Archief Fraters van Utrecht'.

48 Geciteerd als 'Archief Fraters van Utrecht, De Bilt'.

49 Pater Roestenberg heeft bijvoorbeeld overzichtslijsten gemaakt op basis van de correspondentie. Hij beschrijft op deze lijsten niet de inhoud, maar gegevens als data, plaatsen en de correspondenten. Informatie bekend via de inventaris van het archief van de sacramentijnen (AR-P011) en de toelichting bij het archief door archivaris Olga Minkema (ENK).

50 ENK, Archief Congregatie van het H. Sacrament (AR-P011), inventarisnummer 454: correspondentie van huisoverste Voss van klooster Brakkenstein, vnl. met de provinciaal, 1954-1957.

51 ENK, AR-P011, inventarisnummer. 88: correspondentie tussen generaal-overste Spiekman met provinciaal-overste Roestenberg, 1959; inventarisnummer 89: correspondentie tussen generaal-overste Spiekman met provinciaal-overste Roestenberg, 1960.

52 E-mailbericht van mr. dr. D.W. Steenhuis aan drs. W.J. Deetman, 8 maart 2011 16.36 uur.

53 Joep Dohmen, 'Zedenzaken waren toen geen issue bij justitie', *NRC Handelsblad,* 11 maart 2011.

54 E-mailbericht van dr. H.P.M. Kreemers aan mr. dr. D.W. Steenhuis, 11 maart 2011 23.18 uur.

55 E-mailbericht van mr. dr. D.W. Steenhuis aan dr. H.P.M. Kreemers, 11 maart 2011 23.30 uur.

56 E-mailbericht van dr. H.P.M. Kreemers aan mr. dr. D.W. Steenhuis, 24 maart 2011 00.16 uur.

57 E-mailbericht van mr. dr. D.W. Steenhuis aan dr. H.P.M. Kreemers, 6 april 2011 22.24 uur.

58 E-mailbericht van dr. H.P.M. Kreemers aan mr. dr. D.W. Steenhuis, 1 juni 2011 10.36 uur.

59 E-mailbericht van dr. H.P.M. Kreemers aan mr. dr. D.W. Steenhuis, 21juni 2011 15.28 uur.

60 http://nieuwsuur.nl/onderwerp/252175-om-liet-misbruikzaken-kerk-verjaren.html

BIJLAGE B

Beknopt glossarium

Aartsbisschop
Een aartsbisschop is in de hiërarchie van kerken met apostolische successie een bisschop die aan het hoofd staat van een aartsbisdom. Dit aartsbisdom is veelal het belangrijkste bisdom in een kerkprovincie, gevormd door een aantal bisdommen. De aartsbisschop is dan tevens metropoliet (staat aan het hoofd van) van deze kerkprovincie. Nederland vormt, net als België één kerkprovincie, terwijl grotere landen zoals de Verenigde Staten of Duitsland meerdere kerkprovincies (met daarin meerdere bisdommen) tellen.

Iemand kan benoemd worden tot aartsbisschop als eretitel, of wanneer hij werkzaam is in de Romeinse Curie of in de diplomatieke dienst van de Heilige Stoel. Hij is dan titulair aartsbisschop van een aartsbisdom dat niet (of niet meer) als een actief bisdom bestaat.

Bisschop
Kerkelijke bestuurder van een bisdom. Diens gezag geldt de gelovigen binnen de grenzen van dit bisdom. Dit gezag binnen dit bisdom (diocees) is niet van dat van de paus afgeleid, maar een bisschop wordt pas gewijd (door drie andere bisschoppen) nadat de kandidaat door de paus is benoemd of bevestigd. Let wel: de visie op het gezag van bisschoppen in eigen bisdom, alsook van de paus over bisschoppen is de afgelopen decennia aan verandering onderhevig geweest. Werd in de jaren zestig strijd geleverd voor een collegiale gezagsopvatting die uitgaat van een grote mate van autonomie van bisschoppen in het eigen diocees, deze is door toenemend bestuurlijk centralisme vanuit de Heilige Stoel in Rome teruggeschroefd, met als gevolg onhelderheid en onzekerheid over bevoegdheden en verantwoordelijkheid.

Broeders
Benaming voor niet-gewijde religieuzen (zijn dus geen priesters). Worden officieel aangeduid als mannelijke laïcale religieuzen. Deze zijn lid van een broedercongregatie (congregatie) of lid van een orde of priestercongregatie (priestercongregatie; orde). Eerstgenoemde broeders hadden meestal een opleiding genoten en waren collectief tot in de jaren zeventig werkzaam in het onderwijs (bijvoorbeeld broeders van Maastricht, fraters van Tilburg, fraters van Utrecht) of in de zorg (broeders Penitenten in de psychiatrie, broeders van Sint Joannes de Deo in de reguliere intramurale verpleging).

Binnen de ordes (bijvoorbeeld franciscanen, dominicanen, augustijnen) werden de broeders lekenbroeders of fratres-coöperatores (broeders-medewerkers) genoemd. In deze gemeenschappen was sprake van een intern standsverschil, dat tot uitdrukking kwam in de priesterwijding en dat meestal ook verschillen in sociale afkomst weerspiegelde. Lekenbroeders hielden kloosterhuishoudingen (wassen, koken, strijken, naaien) draaiende, onderhielden kloosters en tuinen. Dat gold meestal ook voor de huishoudingen van kleinse-

minaries van de orden en priestercongregaties. Dit is relevant omdat zij door huishoudelijke werkzaamheden toegang hadden tot alle ruimtes en vaak ook de beschikking hadden over ruimtes waar anderen niet zomaar kwamen (bijvoorbeeld in kelder of op zolder).

Congregatie

1 kloostergemeenschap waarvan de leden eenvoudige (->)geloften hebben afgelegd. Te onderscheiden naar congregaties van bisschoppelijk en pauselijk recht. Leden worden religieuzen genoemd. Ze zijn onder te verdelen in zusters (actieve vrouwelijke religieuzen), broeders of fraters (laïcale (= niet gewijde) mannelijke religieuzen en paters (priesterreligieuzen)
2 onderdeel van de pauselijke Curie, het bestuursapparaat van de Heilige Stoel, bestaande uit kardinalen en prelaten.

Diaconaat

Eerste van de hogere wijdingen; gaat aan de wijding tot priester vooraf.

Diakens

Persoon (uitsluitend mannelijk) die krachtens zijn wijding de geloofsleer mag uitleggen (catechese), de doop mag toedienen en kan helpen bij pastorale bedieningen. Sinds het Tweede Vaticaans concilie (1962-1965) worden ook gehuwde mannen tot het diaconaat toegelaten.

Evangelische raden

Naam die Jezus heeft gegeven aan de raadgevingen voor wie Hem wilden navolgen: de vrijwillige armoede, de volmaakte zuiverheid en de gehoorzaamheid. Religieuzen verplichten zich door het afleggen van de geloften tot het onderhouden van deze raden.

Fraters

Mannelijke laïcale religieus (broeders); tevens benaming voor nog niet gewijde leden van orden en priestercongregaties die voor hun wijding studeren. (Jonge) man in opleiding als dominicaan. Soms worden deze ook aangeduid als *fratres clerici*.

(Klooster)geloften

Belofte die een kandidate of kandidaat bij de toetreding tot een orde of congregatie doet om de levensregel en de (->)evangelische raden van armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid te onderhouden. Na het noviciaat (dat doorgaans een jaar duurt en als proefperiode voor kandida(a)t(e) geldt) legt zij of hij tijdelijke geloften af, doorgaans voor een periode van drie jaar. Na afloop daarvan volgen dan de eeuwige geloften, die alleen met dispensatie van de Heilige Stoel ontbonden kunnen worden. Kloostergeloften zijn altijd openbare geloften (professie). Onderscheiden worden *plechtige* en *eenvoudige* geloften. Plechtige geloften worden alleen afgelegd in de zogeheten oudere kloosterordes (bijvoorbeeld van de benedictijnen of de trappisten; monialen; monniken). Plechtige geloften zijn per definitie eeuwig, terwijl eenvoudige geloften (die bijvoorbeeld in de congregaties, die grotendeels in de negentiende en twintigste eeuw zijn gesticht) zowel tijdelijk als eeuwig van karakter kunnen zijn.

Generalaat
Aanduiding voor het algemeen (generaal) bestuur van de orde alsook voor de plek waar dit bestuur onder leiding van de algemene overste van een orde of congregatie zetelt.

Kardinaal
Een kardinaal (afkomstig van het Latijnse *cardo* = deurhengsel, zodoende 'scharnierfiguur') is een '*rang*' (eigenlijk meer: een *waardigheid*) in de hiërarchie van de Rooms-Katholieke Kerk. Het is na de paus de hoogste rang. Het Vaticaan spreekt niet van het *benoemen* van kardinalen, maar van *creëren*. Dat gebeurt door de paus tijdens zogenaamde *consistories*. De paus heeft het alleenrecht op de creatie van kardinalen. Hij beslist geheel naar eigen inzicht aan wie hij de waardigheid toekent. Los van allerlei andere voorrechten, beschikken kardinalen (althans zij die jonger zijn dan tachtig jaar), over het recht om in een conclaaf een nieuwe paus te kiezen. De Nederlandse aartsbisschop Alfrink (in functie van 1954 tot 1974) werd in 1960 kardinaal gecreëerd, aartsbisschop Simonis (in functie van 1983 tot 2007, van 1970 tot 1983 bisschop van Rotterdam) werd in 1985 kardinaal gecreëerd.

Leek
Iemand die niet tot de geestelijkheid of de religieuzen behoort. De scheiding tussen clerici en religieuzen enerzijds en leken anderzijds verloor aanvankelijk aan gewicht onder invloed van de kerkelijke vernieuwingen van de jaren zestig, waarin de eenheid van de geloofsgemeenschap als Gods volk zonder hiërarchische verschillen aanvankelijk veel nadruk kreeg.

Monialen
Vrouwelijke kloosterlingen behorend tot een orde, meestal slotzusters die een beschouwend (contemplatief) leven leiden, zoveel mogelijk afgescheiden van de wereld. Zij hebben zich door plechtige geloften verplicht tot een leven binnen het slot (*Lat. Clausuur*), dat gedeelte van het klooster dat uitsluitend voor de kloosterlingen zelf toegankelijk is.

Monnik
Mannelijke kloosterling, behorend tot een orde, levend onder plechtige geloften in een besloten kloostergemeenschap, afgescheiden van de wereld.

Orde
Religieuze gemeenschap die streeft naar volmaaktheid en leeft volgens een door de kerk goedgekeurde kloosterregel onder leiding van een overste in kloosters. Naast de oude contemplatieve ordes, gesticht in de hoge middeleeuwen (benedictijnen, cisterciënzers, trappisten) zijn vooral de laat-middeleeuwse ordes bekend (ook wel bedelordes genoemd, omdat zij in tegenstelling tot de oude ordes niet naar landbezit en daarmee verbonden politieke macht streefden) zoals de franciscanen, dominicanen, augustijnen en carmelieten. Deze ordes hebben priesters (en zie ook regulieren) en broeders onder hun leden.

Pastoor
De pastoor is de priester die door de bisschop benoemd werd als verantwoordelijke van een parochie. Het woord *pastoor* komt van het Latijnse woord *pastor*, dat *herder* betekent. Dat verklaart waarom een pastoor soms over zijn kudde spreekt.

Pastor
Een pastor is iemand die binnen een kerkgemeenschap zorg draagt voor de gelovigen.

De titel van *pastor* wordt door sommigen in de Rooms-Katholieke Kerk voorbehouden aan priesters; de aanduiding wordt tevens gebruikt om de functie van priesters in ziekenhuizen en verpleeg- en verzorgingshuizen aan te duiden die geen parochieverantwoordelijkheid dragen. Deze functies worden echter ook vervuld door theologisch geschoolde pastoraal werkenden, die zich eveneens pastor noemen en ook zo worden aangesproken. Door het afnemend aantal priesterroepingen worden niet-priesters meer en meer ingeschakeld in het pastoraat en de verschillende taken binnen de parochies en verzorgingsinstellingen. Ook voor hen is de term pastor in zwang geraakt, tot ongenoegen van kerkelijke gezagsdragers. Die term heeft daarmee onder katholieken ook een zekere kerkpolitieke lading gekregen. Officieel mogen pastorale werk(st)ers en diakens tegenwoordig geen pastor genoemd worden. Het is evenwel op veel plaatsen gebruikelijk.

Pater
Aanspreektitel voor een lid van een mannenorde of priestercongregatie die tot priester gewijd is.

Priester
Geldt op grond van zijn wijding als middelaar tussen God en mensen. In de Rooms-Katholieke Kerk is het priesterschap een van de zeven sacramenten. De bisschop dient dit toe aan mannen. Priesters kunnen de mis opdragen (eucharistie vieren), huwelijken inzegenen, de biecht horen en zieken zalven. Priesters worden sinds het Concilie van Trente (1545-1563) opgeleid in seminaries. In Nederland werden deze (groot)seminaries na 1966 opgeheven en de opleiding van priesters verzorgd door theologische faculteiten van universiteiten. Deels is dit nog altijd het geval, zij het dat afzonderlijke bisschoppen wederom seminaries in het leven geroepen hebben (te beginnen met Gijsen, die in 1974 van Rolduc weer een grootseminarie maakte). Daarnaast kwam er een speciale opleiding voor zogeheten late roepingen, Bovendonk in het bisdom Breda. Bedoeld voor mannen die hernieuwd een levenskeuze maakten (na carrière, huwelijk et cetera).

Professie
Het in het openbaar afleggen van de kloostergeloften. De tijdelijke of kleine professie volgt op het noviciaat; de eeuwige of grote professie na een periode van doorgaans drie jaar 'klein geprofest' te zijn geweest.

Provinciaal
Overste die aan het hoofd staat van een provincie van een orde of congregatie. Afhankelijk van de constituties kan een provinciaal gekozen worden of benoemd door de algemeenoverste (ook wel generaal of generale overste genoemd). De grenzen van een provincie binnen een kloostergemeenschap kunnen samenvallen met landsgrenzen, maar dat is niet noodzakelijk.

Provincialaat
Aanduiding voor het provinciaal bestuur van een orde of congregatie alsook voor de plek waar dit bestuur zetelt.

Provincie
Deel van een orde, gelokaliseerd in een (deel van een) land, met een eigen bestuur. Een provincie omvat alle kloosters en leden die in dat gebied wonen en in betreffende provincie zijn geassigneerd.

Regulieren
Verzamelnaam voor geestelijken (priesters) die tot een religieuze orde of congregatie behoren. Zij worden ook priesterreligieuzen genoemd en onderscheiden zich van de *seculieren* of *wereldheren,* de geestelijken die rechtstreeks onder het gezag van een bisschop staan en niet tot een orde of congregatie behoren.

Seculieren
Of *wereldheren*; dit zijn geestelijken die rechtstreeks onder het gezag van een bisschop staan en niet tot een orde of congregatie behoren.

Seminarie
Priesteropleiding, die tot 1966 bestond uit drie, later twee jaar filosofische vakken en vier jaar theologische disciplines (dogmatiek, moraal, Heilige Schrift) (waarvan één jaar een zogeheten pastoraal jaar, waarin enige praktijkervaring werd opgedaan in parochiewerk). Het betreft een interne opleiding (wonen en studeren in hetzelfde gebouw). Te onderscheiden zijn het kleinseminarie (voor jongens in de leeftijd 12-18) en het grootseminarie (van 18 tot de priesterwijding, die meestal zeven of acht jaar later plaatsvond). Zowel de bisschoppen als de ordes en priestercongregaties kenden hun eigen priesteropleiding. Te onderscheiden zijn daarom de bisschoppelijke of diocesane seminaries en de reguliere seminaries van de ordes en priestercongregaties (priester; regulieren; seculieren; ordes en congregaties).

Zusters
Algemene naam van vrouwelijke kloosterlingen van een orde of congregatie. In de volksmond ook wel 'nonnen' (vooral in Brabant en Limburg). Strikt genomen zijn nonnen echter contemplatieve vrouwelijke kloosterlingen (monialen), terwijl zusters de correcte benaming voor de actieve vrouwelijke religieuzen is, die tot de jaren zeventig vooral in onderwijs en zorg zeer zichtbaar zijn geweest. Zusters waren veruit talrijker dan monialen; in Nederland zijn meer dan 160 zustercongregaties actief geweest.

Samenstelling van de Onderzoekscommissie

De voorzitter van de Onderzoekscommissie is drs. W.J. (Wim) Deetman. De leden van Onderzoekscommissie zijn in alfabetische volgorde:

- dr. P.J. (Nel) Draijer, klinisch psycholoog / psychoanalyticus, werkzaam als universitair hoofddocent bij de Vakgroep Psychiatrie van het Medisch Centrum van de Vrije Universiteit Amsterdam en als behandelaar bij het Nederlands Psychoanalytisch Instituut;
- mr. P. (Pieter) Kalbfleisch, voormalig voorzitter van de raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMA) en voormalig waarnemend president van de rechtbank in Den Haag en rechter op het terrein van familie- en jeugdrecht;
- professor dr. H.L.G.J. (Harald) Merckelbach, hoogleraar psychologie aan de Universiteit Maastricht en lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen;
- professor dr. M. E. (Marit) Monteiro, hoogleraar geschiedenis van het Nederlands Katholicisme aan de Faculteit der Letteren van de Radboud Universiteit Nijmegen;
- professor dr. ir. G.H. (Gerard) de Vries, lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en hoogleraar wetenschapsfilosofie aan de Universiteit van Amsterdam.

Samenstelling van de klankbordgroep

De Onderzoekscommissie wordt ondersteund door een klankbordgroep van vertegenwoordigers van verschillende disciplines. Deze klankbordgroep fungeert als deskundige leescommissie en ziet toe op de onafhankelijkheid en de kwaliteit van het onderzoek. De leden van de klankbordgroep zijn in alfabetische volgorde:

- professor mr. Y. (Ybo) Buruma, voormalig hoogleraar straf- en strafprocesrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen;
- professor mr. M.S. (Marc) Groenhuijsen, hoogleraar straf- en strafprocesrecht en directeur International Victimology Institute (INTERVICT) aan de Universiteit van Tilburg;
- professor dr. J.C. (James) Kennedy, hoogleraar Nederlandse Geschiedenis sinds de middeleeuwen aan de Universiteit van Amsterdam;
- drs. N.J. (Nelleke) Nicolai, psychiater/ psychoanalytica;
- professor dr. mr. C.J.M. (Kees) Schuyt, lid van de Raad van State en hoogleraar sociologie aan de Universiteit van Amsterdam;
- drs. J. (Jaap) Smit, voorzitter van het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) en voormalig directeur van Slachtofferhulp Nederland.

Samenstelling van het onderzoekssecretariaat

De leiding van het onderzoekssecretariaat is in handen van de secretaris en onderzoeksmanager dr. H.P.M. (Bert) Kreemers. Zijn plaatsvervanger is dr. M.K. (Meyken) Houppermans. De heer G.J. (Gert Jan) Verhoog treedt op als woordvoerder van de Onderzoekscommissie.

Voor het onderzoek naar de aard en omvang van seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk is dr. W. (Willemien) Langeland werkzaam, onder assistentie van C.A.J. (Claire) Van den Eeden, MSc; M.E. (Mechteld) Giesen, MSc en C.M. (Cynthia) Van Rhijn, MA.

Met de coördinatie van het archiefonderzoek is drs. P.C.M. (Paul) Koedijk belast. Het archiefonderzoek is uitgevoerd door dr. J.P. (Hans) de Valk, voorheen onderzoeker van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis in Den Haag en hoofd van de afdeling Geschiedenis van het Koninklijk Nederlands Instituut te Rome; dr. G. (Gerrit) Valk, voorzitter van de Kamer van Koophandel Noordwest-Holland en voorheen directeur Regionaal Archief Alkmaar; dr. J.P.A. (Joos) van Vugt, programmamaker van het Soeterbeeck Programma van de Radboud Universiteit Nijmegen en secretaris van de Stichting Echo; drs. H.J.A.H.G. (Harrie-Jan) Metselaars, voormalig archivaris bij de Rijksarchiefdienst; dr. A.C.M. (Ton) Kappelhof, verbonden aan het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis in Den Haag; dr. M. W. (Maarten) van Boven, oud-algemeen rijksarchivaris. Prof. dr. J.Th.M (Jan) Bank, emeritus hoogleraar vaderlandse geschiedenis aan de Universiteit Leiden; drs. H.L.P. (Huib) Leeuwenberg, voorheen werkzaam bij het Rijksarchief te Utrecht en K. (Karlijn) Olijslager, MA, recent afgestudeerd aan de Radboud Universiteit Nijmegen en de Universiteit Utrecht in respectievelijk Gendergeschiedenis en Cultureel Erfgoed.

Archiefbijlagen

1 Het bisdom Breda

1.1 Institutioneel

Het bisdom Breda, opgericht bij het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853, was een nieuw diocees in die zin, dat het voordien nog nooit als bisschopszetel had gefungeerd. Het is samengesteld uit territoria van de volgende vier (vroegere) bisdommen:
– het bisdom Antwerpen (dekenaten Bergen op Zoom en Breda)
– het bisdom Gent (Zeeuws Vlaanderen en Vlissingen)
– het bisdom Haarlem (dekenaat Middelburg)
– het bisdom 's-Hertogenbosch (dekenaat Geertruidenberg en het Land van Altena)
De laatste twee werden bij het bisdom gevoegd in 1956.

In 1956 maakte de oprichting van de nieuwe bisdommen Rotterdam en Groningen een herschikking van de diocesane grenzen noodzakelijk. In dat jaar werd het rechtsgebied van de bisschop van Breda uitgebreid met het dekenaat Middelburg, dat de rest van de provincie Zeeland besloeg en tot dan onder Haarlem had geressorteerd, alsmede met het dekenaat Geertruidenberg en het Land van Altena.

Omstreeks 1980 telde het bisdom 545.000 katholieken op een bevolking van 967.000 inwoners. Voor de geestelijke verzorging van de katholieken waren 170 parochies beschikbaar. Deze aantallen, die toen al een teruglopende tendens vertoonden, zijn sindsdien sterk afgenomen.

1.2 Verantwoordelijkheidsstructuren

Vanaf 1945 hebben zes bisschoppen aan het hoofd gestaan van het diocees Breda. Monseigneur Petrus Hopmans heeft het langst gediend. Maar liefst 37 jaar. Hij werd benoemd in 1914 en zou formeel aanblijven tot zijn dood in 1951. Net als kardinaal De Jong meende hij aan het eind van zijn episcopaat het daaraan verbonden werk niet meer behoorlijk te kunnen verrichten en vroeg daarom in 1945 om een coadjutor. Om deze reden is zijn episcopaat voor dit onderzoek niet van bijzonder belang.

Zijn opvolger, Joseph Wilhelmus Maria Baeten, coadjutor vanaf 1945 en bisschop van 1951 tot 1961, gold niet als een groot vernieuwer, hoewel hij verantwoordelijk was voor de oprichting van het Diocesaan Pastoraal Centrum, dat de parochiegeestelijkheid moest voorbereiden op hun pastorale taken. Onder zijn episcopaat kreeg hij ook te maken met een aantal gevallen van seksueel misbruik, nog niet zozeer bij zijn eigen geestelijkheid als wel onder de twee grote onderwijscongregaties van de broeders van Oudenbosch en de broeders van Huijbergen. Persoonlijk moet hij daar ook mee zijn geconfronteerd tijdens

zijn conrectoraat van het instituut van St. Louis te Oudenbosch in zijn jonge jaren, ervan uitgaande dat dergelijke gevallen zich ook toen al zullen hebben voorgedaan. In het bisschoppelijk archief zijn in ieder geval een aantal brieven en aantekeningen te vinden die aangeven dat hij door de oversten op gevallen van seksueel misbruik is geattendeerd.

Nadat Baeten in 1961 ontslag had aangevraagd en verkregen werd hij in 1962 opgevolgd door G.H.M. de Vet (1917-1967). Deze had een open oog voor vernieuwing. Hij besefte ook het belang van een goede communicatie met de gelovigen, maar evenzeer met de media. Hij werd hogelijk gewaardeerd door kardinaal Alfrink, die hem bewonderde om zijn intellectuele capaciteiten in combinatie met zijn pastorale vaardigheden. Hij was de drijvende kracht achter de oprichting van het Pastoraal Instituut Nederlandse Kerkprovincie (PINK), waarvan hij namens het Nederlands episcopaat als voorzitter optrad. Zijn plotselinge overlijden op 49-jarige leeftijd werd door Alfrink als een zwaar verlies gezien.

De langstzittende bisschop na Hopmans was H.C.A. Ernst, vicaris-generaal onder zijn voorganger. Hij was een erudiet docent in de moraaltheologie aan het grootseminarie in Hoeven, die gerekend werd onder de 'progressieven' van het college van bisschoppen. Hij was voorzitter van Pax Christi (na Alfrink), en schaarde zich in die hoedanigheid achter het verzet tegen kernwapens. Hij was spreker op de grote demonstratie tegen de plaatsing van kruisvluchtwapens in Nederland op het Haagse Malieveld op 29 oktober 1983.

Tijdens zijn episcopaat had hij te maken met een aantal gevallen van priesters, die *in sexualibus* over de schreef waren gegaan, soms in een strafrechtelijk gezien onschuldige relatie met een al dan niet getrouwde vrouw maar ook in een aantal (op zijn minst zes) gevallen, waarbij minderjarigen waren betrokken en die dus strafbaar waren. Ernst voelde zich zeer betrokken bij het wel en wee van zijn geestelijkheid. Hij heeft zich als bisschop uitgesproken vóór de vrouw in het ambt. Wanneer priesters uit het bisdom in problemen raakten gerelateerd aan seksueel misbruik bemoeide hij zich persoonlijk met de kwestie.

In het archief zijn op verschillende plaatsen uitgetypte notities van hem aangetroffen, waarin hij zich hierover uitlaat. Maar veel moet langs mondelinge weg zijn besproken en geregeld, want in de verslaggeving van de bestuurlijke gremia, waarin over de te nemen maatregelen moet zijn gesproken en ook besluiten moeten zijn genomen, zijn maar weinig uitdrukkelijke verwijzingen naar dit soort pijnlijke incidenten te vinden. Het is bekend dat hij op zijn kamer de dossiers van zijn geestelijken bewaarde om ze bij de hand te hebben als er iets moest worden besproken of nagezien. Het feit dat de persoonsdossiers van alle diocesane priesters die vóór 1994 zijn overleden niet meer in het bisdomsarchief zijn terug te vinden doet de vraag rijzen of hij deze wellicht als overbodige privacygevoelige archiefstukken heeft vernietigd (wat niet ongebruikelijk is bij personeelsadministraties). Dit vermoeden wordt ondersteund door het gegeven dat Ernst na zijn terugtreden als bisschop nog tot het aantreden van zijn opvolger Tiny Muskens in 1994 als apostolisch administrator het bisdom is blijven besturen.[1]

In zekere zin radicaler was zijn opvolger Tiny Muskens (1994-2007), voorheen achttien jaar lang rector van het Ponteficio Collegio Olandese, waar hij kerkgeschiedenis doceerde. Zijn keuze was opmerkelijk omdat veel van zijn voorgangers een kerkelijke loopbaan in het diocees Breda hadden doorlopen voordat zij tot bisschopsambt werden beroepen. Maar waarschijnlijk dacht Rome met Muskens met zijn Romeinse achtergrond een gezagsgetrouwe kandidaat te hebben gevonden, die een bijdrage zou kunnen leveren aan het reeds eerder ingezette herstel van de orde in de uit de rails gelopen Nederlandse Kerkprovincie. Muskens ontpopte zich als een sociale, in de ogen van sommigen zelfs socialistische bisschop, die met gewaagde uitspraken (een brood stelen is niet altijd zonde) de kerk een sociaal gezicht trachtte te geven. Hij was een voorstander van een ontkoppeling van celi-

baat en priesterschap, bepleitte de wijding van vrouwen tot diaken en wees het gebruik van condooms niet zonder meer af, waarmee hij inging tegen de officiële leer van Rome. Over zijn bemoeienis met de problemen rond seksueel misbruik zijn in het archief weinig sporen aangetroffen. Worstelend met de gevolgen van een herseninfarct zag hij zich in 2006 gedwongen ontslag aan te vragen.

Zijn opvolger werd Hans van den Hende, benoemd in 2006. Hij was tot dan vicaris-generaal van het bisdom Groningen en had evenals Gerard de Korte zijn theologiestudie gevolgd als bewoner van het Ariënsconvict te Utrecht. Hij studeerde aan de Gregoriana te Rome canoniek recht en promoveerde op een onderzoek naar de rol van de bisschoppenconferentie na Vaticanum II. Hij bleef minder dan vier jaar in functie. In mei 2011 werd hij benoemd tot bisschop van Rotterdam. Zolang geen opvolger voor hem is benoemd in Breda treedt hij nog op als apostolisch administrator. Hij heeft, voor zover bekend, tijdens zijn korte episcopaat niet rechtstreeks te maken gehad met de afhandeling van gevallen van seksueel misbruik. Wel heeft hij in 2010 getuigenis afgelegd in de civielrechtelijke zaak tegen SDB7 voor de rechtbank van Middelburg. Dit geval van misbruik stamde echter al uit de jaren 1984-1990, toen mgr. Van den Hende nog te Rome studeerde.

1.3 Bestuurlijke structuren en vormen van toezicht en controle

Het heeft in Breda altijd tot de taak van de bisschop behoord om zelf de contacten met de priesters van het diocees te onderhouden. Onder Baeten gebeurde dat vaak op een autoritaire manier: men kreeg eenvoudig bericht van overplaatsing zonder uitleg en zonder te zijn gehoord. Dat kon dus gebeuren in gevallen van seksueel misbruik zonder dat dit uitdrukkelijk als grond van een verplaatsing werd vermeld. Benoemingen naar een andere parochie waren binnen de katholieke kerk toen gebruikelijk in de opbouw van een loopbaan van de parochiegeestelijkheid. Zij hoeven dus niet per se het gevolg te zijn van misbruik. Het toont aan hoe lastig het is overplaatsingen juist te interpreteren.

In de vijfjarige verslagen van het bisdom bestemd voor Rome, die vanaf 1973 (over de periode 1967-1972) zijn bewaard gebleven wordt de taakverdeling binnen de bisdomstaf toegelicht. Tot de aandachtsgebieden van bisschop Ernst behoorden behalve de taken voortvloeiend uit zijn wijdingsmacht en zijn deelname aan de bisschoppenconferentie de 'persoonlijke contacten met priesters'. De bemoeienis met de priesteropleiding was toebedeeld aan zijn vicaris-generaal A. P. Fr. Theeuwes (benoemd in 1964).

De lopende correspondentie van de bisschop en de vicaris-generaal met de priesters en de kerkbesturen werd afgehandeld door het algemeen-secretariaat van het bisdom. De correspondentie is niet volgens een agendasysteem geborgen, maar is gevoegd bij de dossiers. Dat bemoeilijkt het terugvinden van briefwisselingen op datum.

Het kapittel, waarin sinds 1970 de zes dekens zijn opgenomen, vergadert maandelijks onder leiding van de bisschop, in de morgen als kapittelvergadering, in de namiddag als dekenvergadering. In de kapittelvergadering worden zaken besproken die het beleid van het bisdom en de kerkprovincie betreffen, terwijl de dekenvergadering zich vooral bezighoudt met 'de ontwikkeling van de zielzorg aan de basis'. Het kapittel heeft kerkrechtelijk ook de taak de voordracht van een nieuwe bisschop op te maken en toezicht uit te oefenen op het financieel beleid.

De bisschop heeft ook de dagelijkse leiding van de Diocesane Pastorale Raad, die hij voorzit. Deze Raad, die voor het eerst bijeenkwam in 1966, kreeg in 1976 een nieuw statuut en bestond toen uit bisschop, vicaris-generaal, het kapittel, (delegaties uit) de dekena-

ten en vertegenwoordigers van de diocesane religieuzen. Zij kwam tweemaal per jaar plenair bijeen en besprak de aangelegenheden die rechtstreeks samenhangen met de pastorale zorg binnen het diocees (en soms meer algemeen), zoals thema's als Kerk en Kind (religieuze opvoeding, viering eerste communie en vormsel), volwassenenkatechese, maar ook de encycliek Humanae Vitae.

Het eerstelijnstoezicht op de parochiegeestelijkheid berustte bij de dekens. Het aantal dekenaten is na de oorlog in de loop der jaren teruggebracht van dertien naar zes, later zelfs naar drie. De dekens dienden jaarlijks de parochies te visiteren, waarvan zij verslag uitbrachten aan de bisschop. Deze visitatierapporten werden volgens een vaak voorgedrukt sjabloon uitgevoerd. Vaste punten van aandacht waren zaken van spirituele aard, zoals de liturgie en communiepraktijk, maar ook de materiële staat van de parochie. De personele en persoonlijke zaken beperkten zich tot de gebruikelijke vragen aan de pastoor over het dagelijkse gedrag en de prestaties van zijn kapelaans. Daaronder zouden ook moeten vallen hun eventuele misstappen, maar expliciete verwijzingen naar schandalen in sexualibus vindt men daar niet onder, wel opmerkingen over de afwezigheid van kapelaans of een te opvallende omgang met vrouwen.

Het is aannemelijk dat, indien er werkelijk sprake is van situaties waarbij men zou kunnen spreken van een *scandalum* veroorzakend gedrag van de geestelijkheid, dit afzonderlijk buiten de visitatie om aan de deken werd gemeld. In het geval dat het scandalum door de pastoor zelf werd veroorzaakt moest dit natuurlijk door anderen (parochiegeestelijken of parochianen) aan de deken worden gemeld. Hoe dat precies in zijn werk ging is niet duidelijk.

Maar als seksueel misbruik door de parochiegeestelijkheid werd aangebracht bij de deken leidde dat niet zonder meer tot maatregelen, zoals blijkt uit een geval, dat zich voordeed in de jaren vijftig in een parochie. Toen de ouders van een door de pastoor aangerande jongen in 1959 hun beklag deden bij de deken van Middelburg gebeurde er aanvankelijk niets. Pas toen een invloedrijke oom het hogerop zocht werd de pastoor weggehaald en elders benoemd, waarbij overigens de mogelijkheid niet is uit te sluiten dat dit meer nog werd bewerkstelligd door de strafvervolging die tegen de pastoor werd gevoerd.

In de geraadpleegde correspondentie van de deken met de parochies zelf en met de bisschop zijn geen brieven over dit geval van seksueel misbruik noch over andere gevallen aangetroffen, ook niet in die dekenaten, waarin naar we uit andere bronnen weten zich dergelijke scandala hebben voorgedaan. We moeten daaruit afleiden dat dergelijk briefverkeer apart werd gehouden en wellicht naar het bisdom is doorgeleid. Wat er daar vervolgens mee is gebeurd is in het archief niet terug te vinden. In enkele gevallen zijn er sporen van te vinden in de persoonsdossiers, maar vaker niet dan wel. Ook de zaken, die geleid hebben tot een justitieel onderzoek en veroordeling (of in één bekend geval zelfs tot vrijspraak), werden niet in speciale dossiers gearchiveerd.

Een andere, voor de hand liggende verklaring is dat veel van dergelijke scandalum veroorzakende kwesties telefonisch zijn afgedaan. Dat vermoeden wordt versterkt doordat in het archief van de personeelsfunctionaris (adviseur benoemingsbeleid) geen spoor over de bekende zaken van seksueel misbruik is te vinden.

Het is bovendien, zoals boven al is beschreven, niet uit te sluiten dat een reeks dossiers, in casu die van vóór 1994 overleden priesters door mgr. Ernst is opgeruimd.

Archieven of archiefonderdelen, waarvan men zou kunnen verwachten dat daar informatie over seksueel misbruik zou zijn te vinden, blijken dus maar weinig concreets op te leveren. De meeste gevallen van (beweerd) seksueel misbruik zijn bekend uit de meldingen, die maar in beperkte mate in de archieven bevestiging vinden. Opmerkelijk is voorts

dat andersom van de vijf gevallen, die uit de archieven bekend zijn geworden, maar in één geval een klacht bij Hulp & Recht is ingediend, te weten de casus van B1, waaraan verderop aandacht wordt besteed.

1.4 Omgang met kennis over misbruik door verantwoordelijken en andere betrokkenen

Over de periode 1944 (in twee gevallen: ca. 1944) tot 2010 (laatst bekende geval: 1990) zijn 25 mogelijke plegers aangetroffen. In twee gevallen is het hoogst twijfelachtig of sprake is van seksueel misbruik. Die laten we hier buiten beschouwing.

Uitgesplitst naar subperiodes blijken de meeste gesignaleerde gevallen van mogelijk misbruik te vallen in de jaren 1951-1960: acht, direct gevolgd door de jaren 1961-1970: zeven. In de periode 1971 tot heden (feitelijk 1990) zijn dat er zes, en vóór 1951 drie. In twee gevallen is het jaar onbekend.

Hierbij moet worden bedacht dat de datering van de mogelijke delicten van enkele plegers op meer dan één subperiode betrekking kan hebben door de vaagheid ervan (jaren zestig/zeventig e.d.). Ook de dateringen bij benadering (ca. 1960 enz.) kunnen bij een lichte wijziging het beeld doen veranderen. Met inachtneming van deze kanttekening kunnen we uit de beschikbare gegevens constateren dat seksueel misbruik in de decenniën van de jaren vijftig en zestig het meest voorkwam. Als we de drie gevallen over de periode 1944-1950 extrapoleren tot een decennium, dan is dat voor deze periode wat minder dan in de twee volgende decenniën. De gegevens zijn echter zo spaarzaam (en door de datering bij benadering zo onzeker) dat we deze conclusies met de nodige voorzichtigheid moeten hanteren.

Men kan zich niet aan de indruk onttrekken dat de leiding van het bisdom zich hield aan een voorgeschreven beleidslijn ten aanzien van geconstateerd misbruik van minderjarigen. Er zijn geen gevallen aan het licht gekomen, waarbij er door of vanwege het bisdom aangifte is gedaan bij justitie, wanneer dit strafrechtelijk wel zou mogen worden verwacht. Voor zover men kan spreken van een standaardprocedure was dat die van de overplaatsing. Dat had dan ook zo zijn voordelen: de onrust ter plaatse (als die al aanwezig was) kon daarmee worden weggenomen en binnen het diocees was verplaatsing een normale bestuurlijke praktijk, zodat de scandaleuze achtergrond van de overplaatsing daardoor werd gecamoufleerd. Men mag aannemen dat de priester in kwestie door de bisschop stevig of op zijn minst vaderlijk over zijn misstap werd onderhouden. Ook werd de deken van zijn (nieuwe) standplaats ingeseind dat er extra op hem moest worden gelet.

In minstens één geval werd een seksuele overtreder geplaatst in een parochie dicht bij zijn familie, zodat die een oogje in het zeil kon houden ter voorkoming van verder door hem aan te richten onheil. Het betreft de uit het bisdom Haarlem afkomstige priester B1 van wie werd gezegd dat hij zich al eerder op Texel schuldig had gemaakt aan seksueel misbruik. Op 13 juli 1956 had hij vanuit Texel verzocht om in de geestelijkheid van het diocees Breda te worden opgenomen. Hierop werd gunstig beschikt, want hij werd op 24 december van datzelfde jaar geïncardineerd en als pastoor benoemd te H. Ondanks de nabijheid van zijn familie maakte hij zich opnieuw schuldig aan seksueel misbruik van een minderjarige jongen. Volgens de bij Hulp & Recht ingediende klacht had de pastoor zich als 'huisvriend' van de familie van de klager ontpopt, waardoor hij geregeld op bezoek kwam om te kaarten, om zich vervolgens op de slaapkamer van de jongen aan hem te vergrijpen. Op de pastorie, waar de klager aanvankelijk met attenties werd gepaaid kwam het tot li-

chamelijke contacten, als zoenen en betasten. Het toppunt was wel dat de pastoor hem eens vroeg, terwijl hij naakt in de badkamer stond, zijn haren te knippen met inbegrip van zijn schaamharen. Dit was voor hem aanleiding om zijn ouders in te lichten, die gelukkig voor hem geloof hechtten aan zijn verhaal. Zij wendden zich tot de deken met het verzoek de pastoor over te plaatsen, maar er gebeurde niets. Uiteindelijk lukte dat een oom, die actief was binnen de Katholieke Arbeidersbeweging wel en werd de pastoor overgeplaatst.

Deze casus, die grotendeels is gebaseerd op de mededelingen van de klager, bevat enkele in het oog springende elementen, die typisch zijn voor de modus operandi van de seksuele misbruiker en de wijze van afhandeling door de kerkelijke autoriteiten.

Uit de klacht kan worden afgeleid dat de ouders een aanklacht hebben ingediend bij de politie. Klager vertelt hoe hij werd verhoord door een vrouwelijke kinderrechter en een politieagent. Zijn moeder had hem hierover tevoren ingelicht, wat erop wijst dat zij (of haar man of beiden) aangifte had gedaan. In dit verhoor vertelde hij – uit schaamte – niet over het betasten en andere lichamelijke contacten, maar wel over het knippen van het schaamhaar. Dat verklaart waarom in de aanklacht slechts sprake is van 'schennis van de eerbaarheid, waarbij een ander zijns ondanks tegenwoordig is', en niet van aanranding.

Voorts zien we de typerende werkwijze van de pedofiel beschreven: het zich opdringen aan de ouders en het scheppen van een vertrouwelijke band met de familie. Eenzelfde tactiek kwam de Onderzoekscommissie ook tegen bij een ander geval, zij het met het verschil dat de klager zijn ouders niet durfde te vertellen over wat hem was overkomen.

De jongen had het geluk dat de ouders (religieus gemengd huwelijk) zich direct achter hem schaarden. Maar nadat de affaire achter de rug was hebben zij nooit meer met hem daarover gesproken. Dat is ook typisch voor de wijze waarop werd omgegaan met de psychische beschadiging van het slachtoffer. Toentertijd onderschatte men de psychische schade die slachtoffers van seksueel misbruik opliepen. Ook van de kant van de kerk is daarvoor in dit geval geen begrip getoond. Dát en de ervaringen van de ongewenste en onbegrepen seksuele aanranding uit zijn jeugd hebben de klager zijn hele leven achtervolgd, zodat hij meerdere malen in therapie is geweest.

Ten slotte is eveneens opvallend, maar niet verrassend dat de kerkelijke autoriteiten aanvankelijk niet hebben gereageerd op de klachten van de ouders. Pas nadat de oom, tevens KAB-functionaris bij het bisdom aan de bel had getrokken volgde in 1959 overplaatsing van de pastoor. Mogelijk droeg ook de rechtszaak tegen de pastoor hiertoe bij. Bij de overplaatsing werd overigens wel rekening gehouden met de mogelijkheid van recidive (daarvan was per slot van rekening al sprake in het onderhavige geval) en werd pastoor B1 benoemd in de ongevaarlijke functie van rector van een gasthuis elders in het bisdom.

In januari 1960 werd deze priester wegens exhibitionisme veroordeeld tot *f* 100,- boete en één maand voorwaardelijk.

Een ander middel om de schade beperkt te houden was om waar mogelijk de publiciteit in de media te controleren. Monseigneur De Vet had als eerste van de Nederlandse bisschoppen al een perschef aangesteld, maar die kon niet alle lokale bronnen van onrust bezweren. Toch speelde de gedachte om 'kwesties' buiten de pers te houden in sommige van de hierna beschreven gevallen wel degelijk een rol, maar daaruit valt niet te concluderen dat sprake was van een systematische cover-up van de feiten. Het vermijden van negatieve publiciteit is een natuurlijke reactie van iedere bestuurlijke organisatie.

1.5 Communicatiecultuur binnen het bisdom

Hoe intern de communicatie tussen bestuurders van het bisdom onderling en met het veld verliep is hierboven al aan de orde gekomen. De officiële mededelingen van het bisdom aan zijn priesters en medewerkers vonden hun weg via de *Analecta Bredana*. Maar daarin werden niet de gevallen van seksueel misbruik expliciet gemeld. De enige aanwijzing dat er een 'kwestie' speelde bestond uit de aankondigingen van de verplaatsingen. Voor een goed verstaander en zeker als die al enige geruchten had opgevangen was daaruit wel een conclusie te trekken, maar hoe de vork dan precies in de steel zat kwam men met het lezen van de Analecta niet te weten.

Er zijn geen speciale vermaningen tegen seksueel misbruik aangetroffen in het archief. Omdat de archieven van vooral na 1965 slecht geordend zijn is het niet uit te sluiten dat er misschien in een van de dossiers dergelijke richtlijnen 'verstopt' zitten, maar ze zijn niet aangetroffen. Wel werden de Romeinse directieven – in het Latijn, dus voor de meeste leken onleesbaar – gepubliceerd in de Analecta, zoals ook in de andere bisdommen. Dat betrof bij voorbeeld de fameuze *Admonitiones psychoneurosi laborantium spectantes* uit 1956 (de waarschuwing van het Heilige Officie in de richting van dr. A.A. Terruwe) en een *Instructio de iuvenum utriusque sexus promiscua institutione* uit 1958, welke laatste zich vooral bezighield met de toen opkomende idee van co-educatie, waartegen zelfs vanuit Rome geen bezwaar meer kon worden opgeworpen.

1.6 Kanttekening bij mogelijke plegers

Van het totaal aantal van 25 gevallen van mogelijke plegers zijn er twee hoogst onzekere, om niet te zeggen onwaarschijnlijke plegers, te weten B2 en B3. Zij zijn indertijd in het daderdossier opgenomen op grond van de niet uit te sluiten mogelijkheid van seksueel misbruik en de verwachting dat misschien meer informatie over deze gevallen in de archieven zou worden aangetroffen. Nu dat niet het geval blijkt te zijn is het aan te bevelen deze twee gevallen niet mee te wegen in de statistieken. In de hieronder volgende statistieken verwijzen de tussen haakjes toegevoegde aantallen naar de becijfering zonder deze twee dubieuze gevallen.

Het in Hoofdstuk 4 van het eindrapport uitgebreid gedocumenteerde, hoewel op onderdelen nogal duistere, geval van de Belgische priester BP2 is buiten de casuïstiek gehouden. Weliswaar heeft BP2 gedurende een aantal jaren in het diocees Breda zijn woonstee gehad en is er ook voor korte tijd werkzaam geweest, maar hij is er nooit geïncardineerd en is na verloop van jaren ook weer vertrokken. Omdat er tijdens zijn verblijf binnen het diocees geen sprake is geweest van seksueel misbruik door BP2 (ook is niets in die tijd zelf bekend geworden, daar dit beslist in de archieven zou zijn teruggevonden) is er ook geen formele grond hem onder de plegers binnen het diocees Breda te scharen.

Verhouding seculieren – regulieren

Plegers	sec.	reg.	onzeker of onbekend	
25 (23)		17 (16)	6 (5)	2

Van vier anonieme plegers wordt door klagers gemeld dat zij werkzaam waren in parochies, die normalerwijs door seculieren werden bediend. Zij zijn om die reden tot de secu-

lieren gerekend. De onzekere status betreft een niet gelokaliseerde pastoor en een (volgens klaagster) niet gewijde assistent.

Aantal plegers uitgezet naar jaren
* sommige plegers komen in meer dan één tijdvak voor

	MET NAAM	ANONYMI	TOTAAL
tot 1951	2	1	3
1951-1960	6 (5)	3	9 (8)
1961-1970	7 (6)	1	8 (7)
1971-2010	6	-	6
onbekend	1	1	2
Totaal	22 (20)*	6	28 (26)*

* tussen haakjes zonder de twee dubieuze casussen

Gevallen van misbruik bekend geworden door melding bij Hulp & Recht en/of uit gegevens door archiefonderzoek (tussen haakjes de anonieme meldingen)

Mogelijke plegers	25 (23)
Meldingen bij H&R	16
Anders (advocaat, interne melding enz.)	10 (8)

Van deze tien (met terzijdestelling van de twee dubieuze gevallen: acht) niet via Hulp & Recht ter kennis gebrachte gevallen zijn er twee bekend geworden via een formele kennisgeving door een advocatenkantoor namens een slachtoffer. Deze zaak is echter niet verder doorgezet noch alsnog bij Hulp & Recht aangemeld.

Van de zes overige gevallen berust er een op een interne melding vanuit de bisdomsstaf (maar de precieze herkomst hiervan was niet meer te traceren binnen de huidige staf). Het enige wat bekend bleek was de datering en het feit dat de pleger inmiddels is overleden. De vijf andere casussen zijn bekend geworden doordat er ofwel een politioneel onderzoek in verband met mogelijk seksueel misbruik is geweest zonder dat het tot vervolging is gekomen (B4, B5) of omdat de betrokken geestelijke in een strafproces is veroordeeld (SDB7, B1 en B6).

Gevallen van politioneel onderzoek/justitieel optreden

JAAR	MOGELIJKE PLEGER	RECHTBANK	VONNIS
1960	B1	Middelburg	100 gulden en 1 mnd voorw.
1966	B6	onbekend	voorw. gevangenisstraf
1990	SDB7	Middelburg	4 mnd voorw. en taakstraf
1965	B4	verhoor politie	geen vervolging
1982	B5	verhoor politie	geen vervolging

Er zijn twee priesters, die zich onder psychiatrische behandelingen hebben gesteld. Van een van hen is het hoogst dubieus of er sprake is geweest van seksueel misbruik (B2), waarom deze casus ook buiten de cijfers is gehouden.

1.8 Conclusie

Het geheel overziende concludeert de Onderzoekscommissie dat de oogst aan gegevens ontleend aan het archiefonderzoek in het bisdom Breda uiterst teleurstellend is. Voor een belangrijk deel is dat terug te voeren op de ontoegankelijkheid van het bisdomsarchief als gevolg van de ongeordende staat waarin het verkeert. Deels is ook de afwezigheid van primaire bronnen zoals persoonsdossiers als oorzaak aan te wijzen. Opvallend is dat anders dan bij andere diocesen, in het geheim archief van Breda niet één dossier over seksueel misbruik is aangetroffen. In combinatie met het gegeven dat de persoonsdossiers van vóór 1994 niet zijn terug te vinden en vermoedelijk zijn vernietigd, heeft dit het onderzoek zeer bemoeilijkt.

Als gevolg hiervan is bij het onderzoek een zwaarder accent komen te liggen op de meldingen bij Hulp & Recht bij de reconstructie van het beeld van seksueel misbruik in het diocees. Met weglating van de twee dubieuze gevallen van misbruik berust het beeld van mogelijke plegers voor ruim tweederde op de voornoemde meldingen.

Deze meldingen verschaften het onderzoek een handvat bij het zoeken naar aanvullende aanwijzingen over eventueel seksueel misbruik. Vanwege de reeds gememoreerde archiefproblemen leverde dat echter weinig op. Slechts in twee gevallen (B7 en B1) is aanvullende informatie in de archieven aangetroffen.

Over de zeven gevallen, die niet via meldingen bij Hulp & Recht bekend zijn geworden, merkt de Onderzoekscommissie het volgende op. Twee mogelijke plegers zijn via een brief van een advocatenkantoor ter kennis gebracht van het aartsbisdom Utrecht dat de melding doorverwees naar het diocees Breda. Sindsdien is niets meer van deze klacht vernomen, ook niet via de klachtenroute van Hulp & Recht.

In dezelfde brief werden ook de namen van drie broeders van Oudenbosch als plegers genoemd, tegen wie een daarvan ook door anderen een klacht bij Hulp & Recht is ingediend.

Bij de vijf overige gevallen is tweemaal sprake van een politioneel onderzoek, dat bij gebrek aan juridisch bewijs in geen van de gevallen tot vervolging heeft geleid. De drie andere gevallen hebben wel geleid tot een strafzaak en veroordeling van de betrokkenen. De zaak van de veroordeelde priester SDB7 heeft tot veel media-aandacht geleid. Archiefonderzoek in andere archieven (Utrecht, salesianen) had over deze geruchtmakende casus al veel feiten opgeleverd. In het bisdomsarchief van Breda dateert de informatie pas van het moment waarop het schandaal in Terneuzen losbarstte (1990). Rond de benoeming van SDB7 tot pastoor te Terneuzen zijn de bronnen kariger. Met name wat besproken is tussen de algemeen-overste en het bisdom viel niet uit de archieven te reconstrueren.

Er is in nog een ander geval sprake van een voorwaardelijke veroordeling (B7), maar de veroordeling door de rechtbank te Antwerpen had betrekking op een (indertijd nog illegaal) homoseksueel contact van de betrokkene met een volwassen man en valt daarom niet binnen het terrein van onderzoek. Wel werd B7 eerder beschuldigd van seksuele contacten met meisjes (waarvan de minderjarigheid overigens niet vaststaat), maar daarvoor is hij nooit vervolgd.

NOTEN

1 De Onderzoekscommissie heeft hiernaar navraag gedaan. De reactie van het bisdom is als volgt: 'Bisschop Ernst had inderdaad een select persoonsarchief op zijn kamer. Na 1994 (toen hij wegging) is dat door mij – in overleg met zijn opvolger Mgr. M. Mus-

kens – ingevoegd in het gewone personeelsdossier bij de afdeling personeelszaken. Dossiers met zeer persoonlijke zaken zijn in het archief op mijn kamer. De [Onderzoekscommissie] heeft die ingezien. De persoonsdossiers van nog levende personen zijn vrij volledig bijeen, – van de priesters, overleden voor 1994 zijn (behalve persoonskaarten) geen dossiers. Ik denk dat ze niet zijn aangemaakt.' E-mailbericht van de vicaris-generaal van het bisdom Breda aan de Onderzoekscommissie, 7 oktober 2011, 14.02 uur.

2 Het bisdom Groningen-Leeuwarden

2.1 Inleiding

Tot 1956 maakte het bisdom Groningen-Leeuwarden (tot 2006 bisdom Groningen) deel uit van het aartsbisdom Utrecht.

Het bisdom omvat de provincies Groningen, Friesland, Drenthe en de Noordoostpolder en telt momenteel ongeveer twintig priesters. Het aantal katholieken bedraagt 110.000. Het aantal kerkgangers is 9.900: dat is 9,5 procent van alle rooms-katholieken in het bisdom. Hoewel gering in absolute termen, is dit gemiddelde het hoogst van alle Nederlandse bisdommen.[1]

De heroprichter en eerste moderne bisschop van Groningen was Petrus Antonius (Pieter) Nierman, tot dan toe pastoor en deken van Groningen. Hij werd geboren op 29 januari 1901 en overleed op 15 september 1976 in Lage Vuursche.

Zijn opvolger in 1969 was Johann Bernard Wilhelm Maria Möller (Rotterdam 31 oktober 1923 – Groningen 26 april 1999). Willem Jacobus (Wim) Eijk (Duivendrecht 22 juni 1953) volgde monseigneur Möller na diens overlijden in 1999 op. Eind 2007 volgde de benoeming van monseigneur Eijk tot aartsbisschop. Op 13 september 2008 volgde Gerardus Johannes Nicolaus (Gerard) de Korte (Vianen 13 juni 1955) monseigneur Eijk op als bisschop van Groningen-Leeuwarden.

2.2 Onderzoek naar seksueel misbruik

Persoonsdossiers van overleden (of uitgetreden) priesters zijn in het archief van het bisdom Groningen-Leeuwarden niet voorhanden. Voor zover het gaat om de periode vóór 1980 zijn deze dossiers vernietigd. Voor onderzoek naar seksueel misbruik van minderjarigen in dit bisdom is men aangewezen op het zogeheten geheim archief en op informatie uit andere bisschoppelijke archieven, die zich in de kelder van het Bisschoppelijk Huis in Groningen in een ongeordende staat bevinden. De Onderzoekscommissie heeft navraag gedaan naar persoonsdossiers, maar dossiers met correspondentie met pastores alleen aangetroffen vanaf het einde van de jaren tachtig. Bij navraag bij de vroegere vicaris-generaal is gebleken dat deze dossiers aan het begin van de jaren negentig zijn geschoond door de bisschop en de kanselier gezamenlijk.[2] De dossiers werden niet gesplitst in delen die aan de nabestaanden ter beschikking zouden kunnen worden gesteld of in stukken ter vernietiging. In plaats van deze veelvoorkomende praktijk te volgen werden ze in hun geheel geschoond.

Het bisdom Groningen-Leeuwarden kent sinds enkele jaren een geheim archief. Het bestaat uit twee kartonnen dozen die op de werkkamer van de bisschop staan. Onder bis-

schop Eijk bestond er nog geen geheim archief.[3] In deze twee kartonnen dozen zitten acht plastic mapjes met informatie over seksueel misbruik van minderjarigen. Voor een deel betreft het personen die in een van de noordelijke provincies wonen of met het noorden van Nederland een band hebben, maar waarvan het misbruik elders in Nederland of in het buitenland heeft plaatsgevonden.

De staat van het archief van het bisdom Groningen-Leeuwarden heeft het onderzoek van de Onderzoekscommissie niet bevorderd. Slechts aan de hand van informatie uit de archieven van andere bisdommen is een beeld te vormen van hoe in het bisdom Groningen-Leeuwarden werd omgegaan met plegers van misbruik.

2.3 Een Groningse casus

Een voorbeeld van informatie uit andere archieven over seksueel misbruik van minderjarigen in combinatie met gegevens uit het Groningse archief betreft de volgende casus. Uit het archief van het bisdom Haarlem-Amsterdam is informatie beschikbaar over seksueel misbruik van een minderjarige door een priester uit dat bisdom die in 1970 geïncardineerd is in het bisdom Groningen-Leeuwarden. Het gaat om HA12.

Het misbruik vond plaats in de parochie in Hilversum in 1955, in die tijd nog behorend tot het aartsbisdom Utrecht, ten huize van de moeder van het meisje dat werd misbruikt. Zoals blijkt uit een brief van de pleger aan de bisschop had hij toen het tienjarige meisje onderzocht op jeuk en haar bovendien gewassen. Een brief hierover werd drieënhalf jaar later door een vriendin in handen gespeeld van de politie.[4] Het gezin viel onder de parochie waar de kapelaan in functie was. De moeder wilde dan ook geen klacht indienen '(...) omdat zij goed Katholiek is'.

Ten tijde van het delict was HA12 ongeveer 29 jaar oud. Toen de zaak aan het licht kwam, was hij inmiddels kapelaan in Den Helder. Daar bleef hij tot 1966 toen hij benoemd werd in Amsterdam. In 1970 ging hij over naar het bisdom in Groningen, waar zijn dossier, dat vanuit Haarlem meeverhuisde, is verdwenen. Begin 1970 verleende bisschop Zwartkruis van Haarlem hem 'eervol ontslag' als kapelaan in een parochie in Amsterdam. Zwartkruis liet zijn Groningse collega weten dat 'door zijn benoeming als pastoor in uw bisdom is kapelaan [HA12] ipso facto in het Gronings diocees geïncardineerd. De personalia zullen na afwikkeling van de zaken op het secretariaat onmiddellijk naar u worden toegezonden'.[5]

Toen de zaak bij justitie werd aangekaart, werd HA12, die inmiddels in Den Helder kapelaan was, van zijn bed gelicht en meegenomen voor verhoor. De officier van justitie was niet bereid om de zaak te seponeren, waarna de kapelaan werd veroordeeld tot zes maanden voorwaardelijke gevangenisstraf met een proeftijd van drie jaar.[6]

Door het ontbreken van zijn persoonsdossier valt niet na te gaan in hoeverre de kwestie invloed heeft gehad op zijn loopbaan en hoe het bisdom hiermee is omgegaan. Volgens de aantekeningen van de Haarlemse bisschop Huibers in het geheim archief was hij overtuigd van de oprechtheid van zijn kapelaan.

In het archief van het bisdom Groningen-Leeuwarden zijn geen aanwijzingen te vinden dat pastoor HA12 zich in Emmeloord schuldig zou hebben gemaakt aan seksueel misbruik.

Begin 1981 had pastoor HA12 een persoonlijk gesprek met de Groningse bisschop. Kort daarvoor had hij van zijn arts te horen gekregen dat hij het rustiger aan moest gaan doen.[7] Hij had hartproblemen en droeg vanaf 1980 een pacemaker. Hij kreeg een twintigurige

werkweek en er werd een nieuwe woonruimte gezocht voor hem. Een jongere collega werd naast hem benoemd tot tweede pastoor.

Op 23 november 1990 wendde pastoor HA12 zich schriftelijk tot bisschop Möller.[8] Hij wees de bisschop erop dat hij in april 1991 65 jaar zou worden en verzocht met ingang van die datum ontslag uit zijn ambt als medepastor in de parochie van Emmeloord. Hij liet de bisschop weten dat 'er enkele emotionele periodes zijn geweest, maar over het algemeen heb ik met plezier en geïnspireerd mijn pastorale taak vervuld'. De Groningse bisschop verleende HA12 in het voorjaar van 1991 'eervol ontslag': 'Ik ben je dankbaar voor al het werk gedurende twintig jaar in het bisdom Groningen en voor de prettige verhouding die wij altijd hebben gehad.'[9]

In december 1992 overleed HA12 plotseling. Op zijn bidprentje staat: 'In de verkondiging was hij actueel; wist met vele voorbeelden kinderen en allen aan het denken te zetten over heel nabij maar ook wereldwijd'.

Bij zijn overgang naar het bisdom Groningen liet de Haarlemse bisschop zijn Groningse collega onwetend van de justitiële antecedenten van zijn kapelaan. Hij vertrouwde erop dat de kapelaan in zijn nieuwe bisdom een 'waardevolle kracht' zou zijn.[10]

NOTEN

1 'Kwetsbaar en hoopvol. Reorganiseren om te vitaliseren.' Beleidsplan 2010-2020 bisdom Groningen-Leeuwarden. Kaski, 'Verkenning voor een vitale parochiestructuur in het bisdom Groningen-Leeuwarden'. Rapport 606. Nijmegen september 2010.

2 E-mail van de kanselier van het bisdom Groningen-Leeuwarden van 21 juni 2011 om 9.50 uur gebaseerd op de antwoorden van de heer R. van Glansbeek.

3 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur dr. W.J. Eijk en monseigneur mr. drs. Th.C.M. Hoogenboom. Den Haag 4 maart 2011.

4 Archief bisdom Haarlem, Geheim archief, dossier HA12.

5 Archief bisdom Groningen-Leeuwarden, map parochie Emmeloord, brief van de bisschop van Haarlem, zonder nummer. Haarlem 20 januari 1970.

6 Archief bisdom Haarlem, Geheim archief, dossier HA12, brief van HA12 aan de bisschop, 30 maart 1959.

7 Archief bisdom Groningen-Leeuwarden, map parochie Emmeloord, brief van vicaris-generaal C.L.M. Grasveld. Drachten 28 februari 1981.

8 Ibidem, brief van HA12. Emmeloord 23 november 1990.

9 Ibidem, brief van de bisschop van Groningen. Groningen 21 december 1990.

10 Ibidem, brief van bisschop Zwartkruis aan bisschop Möller. Haarlem 20 januari 1970.

3 Het bisdom 's-Hertogenbosch

Bij het uitgebreid onderzoek in de archieven van het bisdom 's-Hertogenbosch constateerde de Onderzoekscommissie een vrijwel ontbreken van informatie over seksueel misbruik door pastoraal werkende geestelijken.[1] Dat wijkt aanmerkelijk af van de resultaten van een dergelijk onderzoek in andere bisdommen. In de media heeft de voormalige bisdomleiding daarvoor een mogelijke verklaring gegeven. Oud-bisschop Bluyssen verklaarde in december 2010 dat hij in de jaren zeventig een aantal dossiers hierover heeft vernietigd. Evenzo zou oud-bisschop Ter Schure dat in de jaren negentig hebben gedaan. De oud-archivaris van het bisdom bevestigde in de media dat in het bisschoppelijk archief over deze zaken niets meer te vinden is. Ook niet over de periode vóór 1945.[2] Hun beweringen komen overeen met de bevindingen. Zowel in de persoonsdossiers als de notulen van de stafvergaderingen en de correspondentie werden, op enkele uitzonderingen na, hierna verantwoord in de rapportage, geen gegevens gevonden. Dit staat haaks op de vele meldingen die de Onderzoekscommissie en Hulp & Recht over seksueel misbruik van zielzorgers binnen het bisdom ontvingen. Onder de huidige bisschop Hurkmans is onder invloed van de commotie over seksueel misbruik binnen de Kerk en door de oprichting van Hulp & Recht wel een goede administratie hierover bijgehouden, die de Onderzoekscommissie ter beschikking is gesteld. Het betreft hier hoofdzakelijk recente meldingen, die zoveel mogelijk aan de hand van archiefonderzoek werden geverifieerd.

Aanvullend aan het archiefonderzoek zijn interviews gehouden met bisschop A.L.M. Hurkmans, oud-bisschop J.W.M. Bluyssen en de oud-archivaris dr. J. Peijnenburg. Ook werden desgevraagd inlichtingen verschaft door de medewerkers van het bisdom.

3.1 Verantwoordelijkheidsstructuren

De bisschop is formeel verantwoordelijk voor het gedrag en de misdragingen van priesters die binnen zijn bisdom werkzaam zijn. Dat geldt niet alleen voor priesters die in zijn bisdom zijn geïncardineerd, maar ook voor priesters die behoren tot een ander bisdom of tot een orde of congregatie die voor de bisschop binnen het bisdom werkzaam zijn en door hem jurisdictie hebben toegewezen gekregen. Ook heeft de bisschop een toeziende rol op de bisschoppelijke congregaties.

Die verantwoordelijkheid wordt in de praktijk uitgeoefend door de vicaris-generaal. Bij een klacht, die op verschillende manieren het bestuur van het bisdom kan bereiken (geruchten, ingezonden brieven, de pastoor of de deken, collega's, familie etc.), treedt hij namens de bisschop op. Dit geldt zeker voor de periode dat monseigneur Bluyssen bisschop was. Vicaris-generaal J.A.A. van Laarhoven handelde in de periode tussen 1966 en 1984 de personele zaken af, terwijl de bisschop zich meer met de geestelijke zaken bezighield.

3.2 Vormen van toezicht en controle

In de periode van de bisschoppen Mutsaerts en Bekkers (1945-1966) was het toezicht geregeld via de gebruikelijke kerkelijke hiërarchie. Het was de taak van de pastoor om toezicht te houden op zijn assistenten. De dekens hielden op hun beurt toezicht op de parochiegeestelijken binnen hun dekenaat. Klachten werden doorgegeven aan het bisdom. Onder monseigneur Bekkers greep soms de bisschop zelf in, maar meestal werd dit overgelaten aan de vicaris-generaal, in de tijd van bisschop Bekkers was dat L.A.Th. Rooyackers.

Met de komst van Ter Schure (1985-1998) werd deze organisatie goeddeels ongedaan gemaakt. Net als in het bisdom Roermond na de benoeming van Gijsen, bedankten de meeste stafleden voor hun functie. Veel werd daarna door de bisschop zelf beslist en afgehandeld. Dat gold ook voor de incardinatie van priesters. Er bestond wel een bisschoppelijke incardinatiecommissie, maar die heeft sinds 1987 een slapend bestaan geleid. In de periode Ter Schure zijn vijf priesters geïncardineerd, maar de genoemde commissie werd hierbij niet geconsulteerd.[3]

Onder bisschop Hurkmans (vanaf 1998) kreeg de aanpak van probleemgevallen de nodige aandacht. Aanleiding was de groeiende belangstelling van de media voor seksueel misbruik door geestelijken, die in 1995 leidde tot de oprichting van Hulp & Recht.

3.3 Omgang met kennis over misbruik door verantwoordelijken en andere betrokkenen

Aan de hand van de meldingen wordt duidelijk dat een gecontroleerd toezicht vanuit het bisdom op de pastorale geestelijkheid heeft ontbroken. Vrijwel alle plegers werden bij toeval opgespoord, namelijk door geruchten, meldingen bij hogere kerkelijke overheden en aangifte bij justitiële instanties. Van vele gevallen was het bisdom niet op de hoogte. Als een geval daar wel bekend werd, bestond de meest geëigende maatregel uit een psychiatrische behandeling en overplaatsing naar een meer veilige omgeving. Vond het delict plaats in een parochiële setting, dan volgde vaak overplaatsing naar een rectorsplaats in een klooster, congregatie of bejaardentehuis.

Het bisdom nam hierbij weinig risico, om op die manier mogelijke schade voor de Kerk te vermijden. Een pastoor die door de vader van een misdienaar werd aangeklaagd wegens seksueel misbruik, werd door het bisdom naar een psychiater gestuurd. Deze meende dat hier geen sprake was van ontucht maar eerder van onhandig omgaan met misdienaars. De bisschop nam toch het zekere voor het onzekere. 'Kwestie pastoor X; moet ontslag nemen, zonder ruchtbaarheid. Gedacht wordt aan rectoraat zusters Y. Kamer wordt vrijgehouden', zo luidde de beslissing hierover in de bisdomstaf.[4]

Ruchtbaarheid moest steeds worden vermeden. 'Geen scandalum veroorzaken en dus geen ontslag hals over kop, maar de pastoor de kans geven zelf ontslag te nemen', zo luidde onder meer het advies aan de bisschop bij een misbruikgeval.[5] In een ander geval luidde het advies dat de priester in kwestie stilletjes uit zijn functie moest worden teruggetrokken, en er zo weinig mogelijk bekendheid aan moest worden gegeven.[6]

Klachten van de minderjarige slachtoffers werden vaak genegeerd, zo heeft de Onderzoekscommissie zeer vaak kunnen constateren. Een voorbeeld hiervan uit het bisdom Den Bosch is het geval van een leraar op het kleinseminarie Beekvliet in de jaren zestig, die ook optrad als biechtvader en in die rol leerlingen apart nam en ontucht pleegde. De Onderzoekscommissie en Hulp & Recht ontvingen hierover negen meldingen. De klachten zijn

inmiddels door het bisdom erkend. De melders vermoeden dat de schoolleiding ervan moet hebben geweten. Bij de geestelijk directeur van het kleinseminarie in die tijd, de latere bisschop Bluyssen, had een melder zich over het gedrag van zijn biechtvader beklaagd. Hij kreeg toen een andere biechtvader toegewezen. Bluyssen wist zich hiervan niets te herinneren.[7]

Indien een zaak strafrechtelijk vervolgd werd door het Openbaar Ministerie zochten de vicarissen-generaal van de bisschoppen Bekkers en Bluyssen (Rooyackers en Van Laarhoven) contact met de burgerlijke autoriteiten en zij probeerden de zaak intern af te handelen. Het Openbaar Ministerie was daarin vaak welwillend, mits het bisdom afdoende maatregelen trof, zoals het onder psychiatrische behandeling stellen van de verdachte, het overplaatsen van de persoon naar een andere werkplek, waar het gevaar van recidive gering was. Belangrijke voorwaarden waren ook dat het slachtoffer niet persisteerde in een aanklacht, en de zaak nog niet in de openbaarheid was gekomen.[8]

De Onderzoekscommissie heeft hiervan twee voorbeelden aangetroffen. In een parochie in de omgeving van Den Bosch zouden in de jaren zestig en zeventig twee pastoors op rij zich schuldig hebben gemaakt aan ontucht met minderjarigen. In beide gevallen kwam de politie eraan te pas. Het bisdom wist strafrechtelijke vervolging te voorkomen door de bovengenoemde maatregelen te nemen. De eerste pastoor vond een tijdje onderdak in De Essenburgh te Hierden, een communiteit van de norbertijnen te Heeswijk, en onderging gelijktijdig een psychiatrische behandeling, waarna hij werd overgeplaatst in een functie als rector van een bejaardentehuis.[9] De ander vertrok naar een dorp in de buurt van Nijmegen, ver weg van zijn oude parochie.

Bij het onderzoek van oud-procureur-generaal mr. dr. D.W. Steenhuis naar de manier waarop het Openbaar Ministerie is omgegaan met zedenzaken tegen rooms-katholieke geestelijken stuitte hij op een verhaal over dossiers die bij de procureur-generaal in Den Bosch in een apart kastje zouden hebben gelegen.[10] Procureur-generaal Hans Blok zou deze zaken uit de jaren vijftig en zestig bij zijn aantreden in 1997 hebben bekeken en geconcludeerd hebben dat ze verjaard waren. Deze dossiers zijn nu vernietigd op grond van de Wet politiegegevens. Waarom de dossiers in het kastje lagen, is niet meer te achterhalen volgens Steenhuis. Een mogelijkheid is dat ze daar lagen zodat ze zouden verjaren. Maar dat vindt Steenhuis minder waarschijnlijk, zegt hij. Het kan volgens hem ook zijn dat ze niet zijn behandeld op voorwaarde van het Openbaar Ministerie dat ze bij de kerkelijke rechtbank zouden voorkomen. Van dat laatste is in het archief van het officialaat niets gebleken. We geloven eerder dat deze stukken dienden als bewijsstukken voor voorwaardelijk sepot. Mocht er sprake zijn van recidive dan konden deze voor een nieuwe zaak gebruikt worden. Opmerkelijk, maar ook tekenend voor de relatie bisdom en Openbaar Ministerie, is dat ze vanwege de kerkelijke gevoeligheid apart opgeborgen werden.

Bij klachten die niet leidden tot een strafvervolging werd door het bisdom hetzelfde beleid van psychiatrische hulp en overplaatsing gevolgd. Omdat de gegevens in het archief van het bisdom Den Bosch beperkt zijn, kon de Onderzoekscommissie niet achterhalen om welke behandelende geneesheren het ging.

Van enige nazorg voor het slachtoffer is in de archieven weinig gevonden en dergelijke zorg vormde klaarblijkelijk niet een onderdeel van de afdoening. In enkele meldingen werd geklaagd over het feit dat de slachtoffers vaak niet serieus werden genomen en te horen kregen dat ze over het voorval maar moesten zwijgen. Dat speelde onder andere in de zaak van een pastoor in een parochie bij Tilburg, die ontucht pleegde met verscheidene misdienaartjes en daarvoor veroordeeld werd. De jongetjes kregen het consigne om over het voorval te zwijgen. Van enige begeleiding van de slachtoffers na dit voorval was geen sprake.

In de periode dat monseigneur Ter Schure bisschop was, werd bij gevallen, waar de feiten duidelijk waren, de politie ingeschakeld voor aangifte of advies. Vanaf 1998, onder bisschop Hurkmans, wordt in alle gevallen waar sprake is van een vermoeden van een strafbaar feit aangifte gedaan.

Aparte vermelding verdient dat sinds 1998 er een periodiek overleg plaatsvindt tussen de staven van de bisdommen Roermond en Den Bosch. Deze vergaderingen vinden jaarlijks plaats. De brochure 'Gedragsregels voor hen die in de RK Kerk in de bisdommen 's-Hertogenbosch en Roermond pastoraal dienstbaar zijn met een zending en benoeming of aanstelling van de diocesane bisschop' uit 2003 is onder andere uit dit overleg voortgekomen.

In concrete kwesties leverde het interdiocesaan overleg niet altijd een adequate aanpak van probleemgevallen op. Dat blijkt uit de kwestie van een priester uit het bisdom Roermond, die daar uit zijn ambt was gezet en daarna op eigen initiatief in het bisdom Den Bosch pastoraal werk ging verrichten. Bisschop Hurkmans merkte in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie op, dat hij pas heel laat door het bisdom Roermond geïnformeerd was over de moeilijkheden met deze priester. Eerst in de vergadering van 2010 is voorafgaand aan de bijeenkomst gesproken over deze kwestie en niet in het verslag vastgelegd. In 2009 stond het wel op de agenda, maar besloten werd dat beide bisschoppen dit onderling zouden behandelen. Blijkbaar deed men dat pas in 2010 voor de gezamenlijke vergadering.[11]

3.4 De communicatiecultuur binnen het bisdom

Over seksueel misbruik van geestelijken werd door het bisdom nauwelijks gecommuniceerd, ook naar de belanghebbenden niet. In het hiervoor genoemde geval blijkt dat de communicatie tussen de bisdommen niet optimaal verliep. Ook in de zaak van de pastoor in een parochie bij Tilburg schortte het mogelijk aan duidelijkheid. De pastoor werd na zijn detentie door bemiddeling van vicaris-generaal Van Laarhoven overgeplaatst naar het bisdom Groningen. De bisschop van Groningen werd over zijn verleden waarschijnlijk niet geïnformeerd, of aanvaardde dit als een gegeven, want hij toonde zich in de correspondentie met het bisdom Den Bosch bijzonder verheugd over de overplaatsing. Hij had immers een tekort aan pastorale priesters. De pastoor werd benoemd tot kapelaan in Friesland en werd later pastoor in Groningen.[12] Er zijn overigens geen aanwijzingen dat hij daar weer in de fout is gegaan.

Ook organisaties, zoals parochiebesturen en onderwijsinstellingen, bleven vaak verstoken van informatie vanuit het bisdom. Zo werd het bisdom door het schoolbestuur van een lts verweten het bestuur niet te hebben ingelicht over het verleden van de moderator, die wegens seksueel misbruik in detentie was genomen. De man was daarvóór door het bisdom uit het pastoraat gehaald en overgeplaatst in de functie van moderator.

De meeste zaken werden door het bisdom in het geheim afgehandeld. Dit veranderde pas nadat het seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in de media publiek gemaakt werd en als gevolg van de vele meldingen via Hulp & Recht en de Onderzoekscommissie. Het huidige bestuur van het bisdom heeft beterschap beloofd, maar mist nu door een lacuneus schriftelijk geheugen (archief) de nodige informatie. Dat is een ernstige beperking bij de afhandeling van deze zaken.

3.5 Getallen

Het aantal door ons getelde mogelijke plegers werkzaam binnen het bisdom Den Bosch is 35, voor het merendeel gebaseerd op de meldingen bij Hulp & Recht en de Onderzoekscommissie.

A. *Het aantal getraceerde plegers qua tijdsperiode:*

Tot 1950	2
1950-1960	7
1960-1970	11
1970-1980	1
1980-1990	4
1990-2000	1
2000-2010	5
Onbekend	4

Het aantal misbruiken nam, ondanks de grote leegloop van het aantal priesters in de jaren zestig en zeventig niet af. Opmerkelijk is het aantal vrij nieuwe gevallen.

B. *De omgeving van het begaan van het delict:*

Parochie	20
Onderwijs	7
Jeugdwerk	2
Familieverband	4
Onbekend	2

In de parochie vormden de misdienaartjes een belangrijke groep slachtoffers. Elf plegers vergrepen zich aan deze jongetjes.

Wat het onderwijs betreft springt het klein-seminarie Beekvliet eruit met drie plegers, van wie één met negen meldingen.

Het aantal ontuchtzaken met minderjarige jongetjes bedroeg twintig, met minderjarige meisjes zeven en in acht gevallen is onbekend of het minderjarige jongens of meisjes betrof.

C. *Het aantal uitgetreden plegers en de overplaatsingen*

Opvallend laag is het aantal uittredingen van plegers. Slechts zes personen hingen de toog aan de kapstok, waarvan één direct na het ontdekken van seksueel misbruik. De overige vijf traden veel later uit, in de golf van uittredingen in de jaren zestig en zeventig. Van negentien plegers was in die tijd bij het bisdom niet bekend dat ze zich schuldig hadden gemaakt aan seksueel misbruik. In zeven gevallen werd dit ontdekt doordat geklaagd werd bij de politie. In drie gevallen leidde dat tot een veroordeling. Acht plegers werden in verband met seksueel misbruik overgeplaatst.

NOTEN

1 In de dossiers over reguliere ordes en congregaties in het archief van het bisdom werden wel gevallen van seksueel misbruik gevonden.

2 *NRC Handelsblad* 18 december 2010, pp. 1 en 5.

3 Mededeling archivaris E. van Deutekom.

4 Archief bisdom Den Bosch, Stafbesprekingen 1966-1985 (notulen vergadering 24 november 1967).

5 Het betreft hier het geval van een pastoor, die voorheen in de Verenige Staten werkzaam was en zich daar schuldig had gemaakt aan seksueel misbruik. (Archief bisdom Den Bosch, Geheim Archief Hurkmans).

6 Dit was het geval van de hierna te beschrijven pastoor in de buurt van Den Bosch, die uiteindelijk zou vertrekken naar een plaats in de buurt van Nijmegen. (Archief bisdom Den Bosch, Geheim Archief Hurkmans).

7 Uitzending *Kruispunt* 21 maart 2010.

8 Oud-archivaris dr. J. Peijenenburg had deze praktijk bevestigd gekregen van de oud-officier van justitie. mr. Ch. Moons.

9 Interview Onderzoekscommissie met bisschop A. Hurkmans 11 maart 2011.

10 Brief van de minister van Veiligheid en Justitie aan de Tweede Kamer van 29 juni 2011. Zie ook *NRC Handelsblad* 30 juni 2011, p. 8.

11 Mededeling van de kanselier van het bisdom Roermond, G. Smulders.

12 Archief bisdom Den Bosch, persoondossier van deze priester. Dit bevat geen informatie over de zedenzaak zelf, alleen over de overplaatsing naar het bisdom Groningen.

4 Franciscanen (o.f.m.)

4.1 De orde

De orde van de minderbroeders franciscanen maakt deel uit van de grote franciscaanse familie waartoe onder meer ook de orde van de kapucijnen, de orde van de clarissen, de derde Orde en de vele congregaties van de zusters penitenten recollectinnen behoren. De minderbroeders zijn sedert de middeleeuwen in Nederland gevestigd en kenden paters en broeders. De paters waren tot priester gewijd en verrichtten intellectuele arbeid, de broeders deden ambachtelijk of huishoudelijk werk. Het aantal broeders bedroeg in de onderzoeksperiode ongeveer twintig procent van het totaal aantal leden. De paters hadden zoals ook elders in de Rooms-Katholieke Kerk een hogere status omdat zij de priesterwijding hadden ontvangen. Maar: de paters konden niet zonder de broeders, want wie moest anders de was doen en de groenten telen?

In de Bataafs-Franse tijd verdwenen bijna alle kloosters, zodat in 1815 een nieuwe start moest worden gemaakt. In 1853 werd de Nederlandse provincie heropgericht. In de decennia daarna groeide deze sterk. De groei in de breedte met steeds meer huizen, taken en missies werd binnen de orde als iets vanzelfsprekends beschouwd. Vanaf ongeveer 1970 traden echter krimp en vergrijzing op, terwijl de Katholieke Kerk op alle fronten in beweging kwam en de Nederlandse kerkprovincie in conflict raakte met Rome. De franciscaan Walter Goddijn speelde in dit conflict een niet onbelangrijke rol.[1] In intellectueel opzicht scoorde de Nederlandse provincie goed met politici en geleerden als Stokman, Beaufort, Polman, De Kok en Melchior Baan.

4.2 Omvang en karakter van de orde

De orde was een van de grootste binnen de Katholieke Kerk. De Nederlandse provincie was lange tijd de grootste binnen de orde. De provincie was ook de grootste orde/congregatie met mannelijke religieuzen in Nederland. Enkele cijfers mogen dienen ter oriëntatie. In oktober 1929 telde de Nederlandse provincie 930 leden (492 paters, 192 fraters-studenten en novicen en 240 broeders).[2] In 1937 wordt gemeld dat de orde ruim 1200 leden en 54 huizen (kloosters, residenties en parochies) telde.[3] Mondiaal had de orde in 1935 ruim 24.000 leden, in 1961 waren dat er 27.000. In 1946 had de Nederlandse provincie 1366 leden, in 1961 1400. Deze waren als volgt verdeeld:

aantal clerici (fraters en priesters)	1145
aantal leken (broeders en derde orde)	255
totaal	1400
waarvan verblijvend in Brazilië	156
aantal Nederlanders in andere provincies	160[4]

Het kantelpunt in het ledental lag ergens tussen 1960 en 1970.[5]

In 1972 telde de provincie nog maar 930 leden.[6] Wanneer dit wordt gerelateerd aan het gegeven dat Nederland op 1 januari 1973 de congregaties van priesters en broeders 9.950 leden en die van broeders alleen 3.080 leden telden, betekent dit dat de franciscanen toen goed waren voor zeven procent van het totaal aantal mannelijke reguliere geestelijken in Nederland. Het provincialaat was tot in de jaren zeventig gevestigd in Weert, daarna verhuisde het naar Utrecht. Kenmerkend voor de franciscanen was vanouds dat men zich richtte op de zielzorg van het gewone volk en het werk voor de jeugd die opgroeide in moeilijke gezinnen. De gepropageerde religieuze praktijken waren daaraan aangepast.

4.3 Bestuursstructuur

De orde is verdeeld in territoriale provincies die worden geleid door een overste. Nederland was vanaf 1853 een van deze provincies. De bestuursorganen van de provincie waren:
- het provinciaal kapittel
- het kapittelcongres
- het definitorium
- de provinciaal-overste
- de staffunctionarissen[7]

Het provinciaal kapittel bestaat uit een gevolmachtigde van de minister-generaal (die optreedt als voorzitter), de minister-provinciaal, de custos, de definitoren, de laatst afgetreden oud-minister provinciaal, de provinciesecretaris, de provinciale delegaat, alle gardiaans en paters-afgevaardigden. De gemachtigde van de generaal-overste is in de praktijk altijd degene die de provincie gevisiteerd heeft namens de generaal. Het kapittel kiest de provinciaal, de custos en de vier definitoren. Het stelt de provinciale verordeningen vast. De provinciaal verantwoordt het de afgelopen jaren door hem gevoerde beleid aan de leden door middel van een verslag. Op een kapittel volgt het kapittelcongres met dezelfde samenstelling als het kapittel maar zonder gardiaans en afgevaardigden. Dit doet de benoemingen. In 1955, 1958, 1961 en 1964 was het aantal deelnemers aan het kapittelcongres steeds beperkt: zes. Het definitorium (bestuur) bestaat uit de custos en de vier definitoren. Het komt elke maand bijeen.

Op de schouders van de provinciaal rust het dagelijks bestuur van de provincie. Zijn taak is zwaar, te zwaar volgens Baan: 'De provinciaal is verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken, hoewel hij er dikwijls weinig aan kan doen of veranderen.'[8] Hij is verantwoordelijk voor de naleving van de regel.[9] Elk jaar moet hij de provincie visiteren. Wanneer een lid een misdrijf heeft begaan, is hij de enige die hem kan veroordelen.[10]

De voornaamste provinciale functionaris is de provincie-secretaris. Deze maakt de notulen van de vergadering en bepaalt welke stukken gearchiveerd worden. Vermoedelijk besliste hij ook wat bewaard werd en wat na verloop van tijd kon worden weggedaan. Aan een andere staffunctionaris, de archivaris, was een eerder passieve rol toebedeeld. Hij be-

waarde de stukken, en verder laten de constituties en andere regels zich over zijn werk niet uit.

Binnen de provincie zijn er kloosters of huizen die worden geleid door een gardiaan.

Ten slotte zijn er de parochies waar een franciscaan pastoor is en die 'van' de orde zijn. Tot 1900 lagen deze parochies/staties alle benoorden de rivieren. Daarnaast verleenden de franciscanen assistentie in parochies die onder de bisschop vielen. De bisschoppen zagen niet graag dat regulieren parochies hadden. Zij gaven de voorkeur aan door seculiere priesters bemande parochies. Daarover hadden zij immers meer zeggenschap, want de seculiere geestelijkheid was aan hen ondergeschikt. De regulieren konden zich, als zij het spel goed speelden, beroepen op hun overste of op Rome. Zij hadden dus twee hiërarchische lijnen.

4.4 Bestuurlijke problemen

De orde was na de Tweede Wereldoorlog een groot bedrijf met veel bezittingen en zeer uiteenlopende activiteiten. Een deel van de leden werkte buiten Nederland, vooral in Brazilië. De franciscaan Melchior Baan, die in 1965 in Leuven promoveerde op een sociologische studie over de Nederlandse provincie ging uitvoerig in op dit managementprobleem.[11] Wie tussen de regels door leest, merkt dat Baan zich kritisch uitlaat over de situatie binnen de provincie. Het lijkt er allemaal erg op dat de provincie tussen 1945 en 1970 *out of control* was. Alle bevoegdheden liggen statutair bij de provinciaal, maar deze kan al dit werk niet aan. Wil hij zijn toezichthoudende taak, die statutair alleen bij hem is gelegd, naar behoren uitvoeren, dan zou hij in geregeld persoonlijk contact moeten staan met al zijn onderdanen, maar daar heeft hij eenvoudigweg de tijd niet voor.[12] Sommige bestuursfuncties zoals die van provinciaal en gardiaan zijn niet populair binnen de provincie. Wie geschikt is, wordt liever niet geroepen, en wie niet geroepen is, wordt helaas vaak benoemd.[13] Het gevolg was, dat volgens Baan maar ook De Kok de provinciaals in de jaren vijftig niet toekwamen aan het uitzetten van beleid en dat het overzicht over wat er allemaal gebeurde verloren ging. 'De provinciaal werd geacht, al deze broeders jaarlijks te bezoeken – het woord "kennen" is dan al lang fictie geworden.'[14] De provinciaal verloor ook de zeggenschap over zijn mensen. Achteraf valt te constateren dat tussen 1920 en 1960 de provincie in de breedte, en niet in de diepte groeide, en dat dit niet volgens een doordacht plan of met een visie gebeurde.[15]

De vanuit Rome gezonden visitator Peters gaf in 1964 de stoot tot een bestuurlijke hervorming. Hij stelde voor secretariaten in te stellen en de secretarissen vrij te stellen van ander werk, zodat zij het bestuur konden adviseren, activiteiten konden coördineren en samenwerking konden bevorderen. Er werden drie nieuwe secretariaten ingesteld: Otho Thomaasse kreeg opvoeding en onderwijs in zijn portefeuille, Linus Grond, die later provinciaal zou worden, zielzorg, apostolaat en oecumene, en het al lang bestaande missiesecretariaat werd opgedragen aan Theodrad Huijs. Een beoogd vierde secretariaat voor intern pastoraal kwam echter niet tot stand, volgens De Kok omdat de paters liever niet hadden dat de orde zich daar al te veel mee ging bemoeien.[16] De vergadering van secretarissen werd geleid door de provinciaal. Vanaf 1972 zijn verslagen van het secretarissenberaad gearchiveerd. Het bestond toen uit de provinciaal, H. Kemmeren, provincie-secretaris, J. Oudejans, missiesecretaris en S. Rozestraten, secretaris voor personeelszaken. In 1973 zijn er vier secretarissen. Later groeit dit uit tot het dagelijks bestuur dat de vergadering van het definitorium voorbereidt. Het hoogste orgaan binnen de provincie was en is nog steeds het kapittel.

Een opvallende figuur in die tijd was Otho Thomaasse (1918-1970). Hij had pedagogiek gestudeerd en bepleitte in de jaren zestig, toen alles ineens in een stroomversnelling kwam, allerlei vernieuwingen. In 1963/64 maakte hij een studiereis door de Verenigde Staten, waardoor hij op veel nieuwe ideeën werd gebracht. Hij was zijn loopbaan begonnen in het onderwijs, in de school in Leiden, maar stierf, pas 52 jaar oud, in 1970.[17]

4.5 Personeelsbeleid

Een belangrijk gegeven is dat de provinciaal personeelsaangelegenheden zelfstandig afdeed, zonder staf of definitorium daarin te betrekken. Op 24 oktober 1974 vroeg in een vergadering van het definitorium broeder Ris aan de provinciaal wat meer te vertellen over de uittredende confraters en of er niet meer kon worden medegedeeld over hun motieven.[18] Daarop antwoordde de provincie-secretaris Kemmeren dat hij zich daartoe niet gerechtigd voelde 'vanuit zijn gesprekken met uittredenden'. Het lijkt er dus op dat het bestuur van bepaalde personeelszaken niet op de hoogte werd gehouden. Deze werden, wellicht al lang, afgedaan door de provinciaal alleen terwijl zijn secretaris daarbij betrokken werd als deze dat nodig vond. Het ging hierbij om problematische personeelszaken zoals uittredingen en problemen rond de naleving van de gelofte van kuisheid en meer in het algemeen seksualiteit.

Personeelszaken werden door leidinggevenden liefst zo veel mogelijk mondeling afgedaan. Broeder Thomaasse, rector van het missiecollege in Katwijk, schreef in 1963 aan de provinciaal: 'Wat betreft de inlichtingen die gegeven worden heb ik mij altijd op het standpunt gesteld dat de provinciaal volledig op de hoogte moet zijn. Ik heb dan op papier wel eens dingen verzwegen die ik wel mondeling aan de provinciaal meedeelde.'[19] Dit soort mededelingen waren, aldus Thomaasse, alleen bestemd voor de magister clericorum (de opleider van de studenten na het noviciaat) en de provinciaal, anderen hadden daar niets mee te maken. In andere brieven vragen gardiaans of de provinciaal niet liever langs kon komen, dan kan de zaak worden uitgepraat, dat gaat veel beter (zie OFM1).

Jaren	Provinciaal oversten van de franciscanen in Nederland sinds 1945
1937-1946	Prudentius van Leusden
1946-1952	Apollinaris van Leeuwen
1952-1961	Castulus van den Eijnden
1961-1967	Sigibald Hogenboom
1967-1973	Linus Grond
1973-1980	Theo Simons
1980-1986	Gerard Ris
1986-1992	Henk Geraedts
1992-2001	Jan van Duijnhoven
2001-2004	Henk Geraedts
2004-	Jan van den Eijnden

In de tweede helft van november 1972 publiceerde een van de pas aangestelde secretarissen het rapport 'Moeilijke gevallen'.[20] De anonieme schrijver had een inventarisatie gemaakt van alle paters en broeders die persoonlijke problemen hadden. Dat kon variëren van longkanker tot psychische klachten. Van de 930 leden die de provincie telde waren er 112

(twaalf procent) problematisch, van wie 13 urgent en 79 niet urgent. Onder de urgenten komen geen namen voor van daders, in de groep niet-urgent slechts twee: de paters OFM3 en OFM4. Dan was er nog een groep die wel eens problematisch zou kunnen worden, onder wie pater OFM1.

De nota onderscheidde vervolgens zeven categorieën met daarachter de aantallen:

a.	Confrontatietypen	23
b.	Licht tot zwaar gestoord	13
c.	Onevenwichtig, emotioneel, (licht) neurotisch	36
d.	Lastig en/of dom	20
e.	Bekwaam maar lastig	5
f.	Zielige gevallen	8
g.	Persoonlijke moeilijkheden	7

Onder groep e (bekwaam, maar lastig) vielen de paters OFM3 en OFM4. Van OFM3 werd gezegd: 'Als 't in Wychen mis zou gaan, begint de lijdensweg weer'. Van pater OFM4, die in 1974 zou overlijden, werd gemeld: 'Ik denk dat de huidige "oplossing" gehandhaafd moet blijven.'

Er zijn veel geïsoleerde broeders, die soms zo willen leven, maar onder hen zijn ook gevallen waar het door de functie komt, bijvoorbeeld legeraalmoezenier. Een van de secretarissen signaleerde tijdens de discussie over de nota dat door de voortgaande individualisering desintegratie dreigt. Vroeger functioneerden het gezag en de gehoorzaamheid, de leden waren veel afhankelijker van de orde, denk aan de sociale zekerheid. De communicatie was vroeger slechter maar dat was niet zo erg. Als een mogelijke oplossing voor dit nieuwe probleem dacht hij aan regionale bijeenkomsten om over en weer ervaringen uit te wisselen.

De nota 'Moeilijke gevallen' en de discussie daarover laat zien dat de nieuwe stafmedewerkers de koe bij de hoorns vatten. Dat meer dan één op de tien leden in de problemen zat, geeft wel aan dat de situatie toen moeilijk was. Latere notulen van de staf en het dagelijks bestuur bevatten veel informatie dat concrete personeelsproblemen werden behandeld. De orde hield zijn mensen vast, ook al gingen ze op zichzelf wonen. Wie eenmaal lid was, hoorde erbij. De orde was verantwoordelijk voor hen vanaf het moment dat ze gekleed werden (bij het begin van het noviciaat) tot en met de dood. Pas wanneer ze uittraden hield het op. Dan maakten ze geen deel meer uit van het corps. In de notulen werd geen melding gemaakt van uittredingen en van de lotgevallen van hen die waren uitgetreden.

4.6 Opleiding

Volgens De Kok was de onderliggende filosofie die bij de opleiding van paters en broeders werd gehanteerd die van de gewoontevorming.[21] Hij bedoelt daarmee dat de jonge mannen werden gedrild in het naleven van allerlei regels zoals wanneer men moest bidden en welke teksten men dan hardop of zacht moest zeggen. Die gewoonten stamden ten dele uit de tijd van vóór 1800. Het ging om het *hoe en wat*, niet zozeer om het *waarom*. De geschriften van de stichter van de orde werden tot rond 1960 in de opleiding nauwelijks gelezen en besproken. Men gaf de aankomende ordeleden wel boeken over Franciscus te lezen

en geschriften waarin franciscanen discussieerden over de bedoelingen van de stichter.

Tijdens de opleiding werden de studenten vanaf het begin van het noviciaat periodiek beoordeeld om te zien of ze geschikt waren als toekomstig ordelid. De vraag of zij zich aan het celibaat zouden kunnen houden was daarbij een punt van overweging. De novicenmeester moest ook verdacht zijn op homoseksualiteit die tot uiting kon komen in de veel besproken bijzondere vriendschappen. Een paar voorbeelden uit brieven over kandidaten waar twijfel over is of die worden weggestuurd omdat ze het niet aankunnen:

Op 31 december 1954 schreef de magister aan de custos: 'Ik ben niet gerust op fr. OFM5, wilde hem naar huis sturen maar zal nog even wachten: Ook 't vriendschapsprobleem speelt hierbij weer 'n rol.' Op 25 april 1955 ging het weer over [OFM5]. De magister was van plan om deze man nu echt wegsturen, want hij was 'niet geschikt voor ons leven... in veel opzichten veel te gevoelig en ik geloof niet dat dit voldoende geneest'. Hij kon maar beter een vrouw nemen en een gezin stichten.[22]

Op 26 januari 1957 schreef de magister aan een zekere broeder: 'Fr. [OFM6] wil weg. Ik laat hem graag gaan, er is iets mis met die man'. Er waren al lang aanwijzingen voor 'bijzondere vriendschappen', maar nooit een bewijs. Laatst zat hij langdurig met de hand van een jong neefje in de zijne. De magister deed zelf nog een 'heel merkwaardige ontdekking die ik hier liever niet neerschrijf. Geen seksuele misdragingen, maar wel symptomen van een slecht ontwikkeld seksueel leven'. Wat hij onder dat laatste verstond, wordt niet duidelijk. De voorkeur voor het mondeling bespreken van problemen rond seksualiteit komt hier weer om de hoek kijken.

Rond 1947 voerde men een nieuwe methode in om te kunnen beoordelen of de jongens geschikt waren.[23] De aspirant-novicen, die afkomstig waren van de eigen colleges werden in hun laatste jaar in kleine groepjes enkele dagen op Alverna ontvangen en er werd diepgaand met ze gesproken. De paters van het college vulden tevoren een vragenlijst in en stuurden die op. De lijst bevatte ook een vraag naar de mate waarin men dacht dat kandidaten de gelofte van kuisheid aan zouden kunnen. Daar reageerden sommige paters van de colleges niet altijd even gemakkelijk op: hoe moesten ze dat soort dingen weten?

De rector van het missiecollege in Watersleyde (dat was daar tijdelijk gehuisvest omdat de gebouwen in Katwijk door de oorlog verwoest waren) schreef op 20 juni 1950 aan de provinciaal. Hij was bezig met het nieuwe systeem. Over hen die ongeschikt waren, schreef hij: 'Diegenen die na de puberteitsjaren nog enige tijd, niettegenstaande waarschuwingen karakterfouten tonen, die voor het kloosterleven ongewenst zijn en die fouten blijkbaar niet kunnen of willen verbeteren, krijgen de raad heen te gaan en zo'n raad staat gelijk met een bevel. Speciaal wordt door de biechtvaders, door de pater spiritualis en door mij erop gelet, dat jongens die blijvende moeilijkheden hebben met het sextum, niet langer in de richting van kloosterleven en priesterschap doorgaan.' Bovendien wordt onderling veel over de jongens gesproken: 'Wie het haalt tot de vijfde klas, is vrijwel zeker al in orde en in twijfelgevallen weten ze dat ze niet worden aanbevolen.'[24]

Het systeem met de formulieren werkte echter niet vlekkeloos en de provinciaal probeerde aan de bezwaren tegemoet te komen: 'Formulieren misschien alleen invullen in twijfelgevallen? Zou het niet mogelijk zijn dat de rector, na de bespreking door de leraren en de geheime stemming over de kandidaat en het advies van de biechtvader, alleen de resterende twijfelgevallen doorgeeft?'[25]

Hoewel de opleiders probeerden jongemannen die ongeschikt waren voor het ambt te weren, en velen ook te licht bevonden werden, glipten er soms toch lieden door het net die al spoedig bleken niet te deugen. Een goed voorbeeld hiervan is pater OFM7, een late roeping, die zich ten slotte meldde bij de franciscanen en daar werd aangenomen. Zijn loopbaan werd een lijdensweg en eindigde met zijn dood in 1981.

4.7 Activiteiten

De Nederlandse provincie richtte zich op zielzorg, onderwijs, sociaal werk (patronaten) en missie buiten Europa. In 1930 had de orde dertig eigen parochies, die vaak nog dateerden uit de tijd van de Hollandse Zending. Daarnaast verleenden de paters assistentie in andere parochies. In de sector onderwijs legde de orde zich, anders dan veel in de negentiende eeuw gestichte congregaties van broeders en zusters, toe op het voortgezet onderwijs. In 1930 dreef men gymnasia in Venray en Megen waar jongens werden opgeleid voor het priesterambt, en missiecolleges in Sittard en Katwijk aan de Rijn, waar jongens werden opgeleid om de franciscaanse missie in te gaan. Voor de opleiding van broeders was er een juvenaat in Venray. In Heerlen werd in 1913 een hbs opgericht, later aangevuld met een gymnasium en een middelbare handelsschool. Na de oorlog groeide dit uit tot het nog bestaande Bernardinuscollege. In Leiden kwam in 1927 een hbs tot stand. In Rotterdam nam men kort na 1935 een katholieke hbs en gymnasium over van een in geldnood verkerend lekenbestuur. Na de oorlog kwamen er nog meer middelbare scholen bij onder andere in Lisse en Bolsward. In 1948 waren aan de scholen die geen kleinseminarie waren 44 paters als leraar verbonden, in 1961 was dat aantal toegenomen tot 82. In de jaren daarna nam het aantal lesgevende paters snel af. De paters die nog voor de klas stonden gaven vooral godsdienstles.

De missie en wat daar gebeurde valt buiten het bestek van het onderzoek van de Onderzoekscommissie. Daarom kan volstaan worden met de mededeling dat de franciscaanse missie zich niet concentreerde op één bepaald gebied of werelddeel. Ook in dit opzicht was de orde mondiaal.

4.8 Discussie over en problemen op de seminaria

Een groot deel van de meldingen die bij de Onderzoekscommissie over de franciscanen zijn binnengekomen heeft betrekking op de internaten in Venray, Megen en Katwijk. Het is daarom nodig in te gaan op de discussies die vanaf 1957 binnen de orde gevoerd werden over het voortbestaan en de organisatie van deze internaten. Hierbij moet worden bedacht dat men niet kon weten dat na 1960 de stroom van roepingen in enkele jaren tijd volledig op zou drogen en dat het internaat alleen al om economische redenen ten ondergang gedoemd was. Wel zag de leiding van de provincie al na 1945 dat het aantal roepingen terugliep en daar maakte men zich zorgen over. Achteraf kan geconstateerd worden dat de orde was ingesteld op voortgezette groei in de breedte: meer priesters, meer broeders, meer missies, meer parochies, en dus ook meer geldmiddelen, maar nu dreigde het teruglopend aantal roepingen alles te bederven.

De vraag wat te doen met de drie seminaria werd, voor zover de Onderzoekscommissie kon nagaan, voor het eerst openlijk gesteld in 1957.[26] Het werd steeds duidelijker dat drie seminaria, in Megen, Katwijk en Venray, te veel waren. Niet alleen liep het aantal leerlingen terug, ook de kosten stegen explosief. De salarissen van lekendocenten werden vastgesteld door het rijk en stegen sterk. In september 1957 stelde het provinciebestuur een commissie van deskundige ordeleden in, tevens werd opdracht gegeven aan het Hoogveld Instituut in Nijmegen om een onderzoek in te stellen naar de drie internaten. Het Hoogveld Instituut, dat in 1948 was opgericht, had al een naam opgebouwd met zijn onderzoeken naar jeugdwelzijn. Resultaat van de opdracht was een vierdelig, in 1958 aan het bestuur aangeboden rapport.[27] Het onderzoek was voornamelijk gebaseerd op diepte-interviews

met leerlingen. Voor Venray luidde de conclusie dat het in 1956 door broeder Otho Thomaasse ingestelde gemengde model, met enerzijds leerlingen die wel een gymnasiale opleiding wilden volgen maar niet van plan waren om priester te worden en anderzijds zij die dat wel wilden, niet goed uitwerkte.

De door het bestuur ingestelde commissie met broeder Otho als een van de leden verrichtte zelf ook onderzoek en schreef interne nota's waarin de problematiek van alle kanten werd bekeken. Dat seksualiteit en erotische verhoudingen tussen mannen en jongens en tussen jongens onderling in de beschouwing zouden moeten worden betrokken, wordt in deze stukken niet aan de orde gesteld. In het rapport van het Hoogveld Instituut over Venray komt wel een paragraaf voor over de relaties tussen jongens onderling, maar het gegeven dat deze een seksuele dimensie zouden kúnnen hebben wordt zelfs niet aangestipt, ook niet op de verhullende manier waarop dit toen nog gedaan werd. Ook over 'bijzondere vriendschappen', waar men in die periode zeer beducht voor was, wordt niet gesproken. In de nabeschouwing gevolgd door pedagogische adviezen wordt gesteld dat het gemengde karakter van het internaat problematisch was. De orde moest kiezen tussen een ouderwets klein seminarie of een school die nadrukkelijker dan nu rekening hield met leerlingen die in het priesterschap niet geïnteresseerd waren.

Het Hoogveld Instituut constateerde dat de leiding een leefgemeenschap wilde creëren, maar dit ideaal leefde niet onder de jongens. De getoonde saamhorigheid was 'kunstmatig'. Men had jongens aangesteld als leiders, maar dat werkte niet want ze waren daarvoor nog te jong. Een echte leider moest volwassen zijn. De paters beperkten hun werk te veel tot alleen lesgeven, ze deden te weinig aan opvoeding: 'Het schijnt, dat de meeste paters ervan terugdeinzen de jeugdigen meer persoonlijk te benaderen [...] er moet steun zijn van de kant van de opvoeder in een persoonlijke belangstelling en aanmoediging, anders is er geen sprake meer van een pedagogische relatie.'[28]

Er was nog een derde partij: de ouders die hun zoons naar het seminarie stuurden in de hoop dat de jongen priester werd, wat een eer was voor de familie en bijdroeg aan de status binnen de lokale gemeenschap. Maar zo menen de rapporteurs van het Hoogveld Instituut, veel ouders wisten niet wat er bij hun zoon werkelijk leefde en ze lieten de opvoeding over aan de paters. De school moest dus meer contact onderhouden met de ouders.

Pater W. Stoop signaleerde dat er in Venray een gevoel van onbehagen leefde. Dit werd veroorzaakt door het feit dat er steeds meer jongens kwamen die geen priester wilden worden maar wel goed onderwijs wilden hebben dat perspectief bood op een goede baan. Deze jongelui hadden, aldus de pater, geen zin om iedere dag naar de mis te gaan en het rozenhoedje te bidden. Zij vonden de minderheid van priesterstudenten maar 'zacht'. [29]

Terwijl het Hoogveld Instituut aan het interviewen was, misbruikten paters en broeders jongens, wat vijftig jaar later resulteerde in een naar verhouding groot aantal klachten. Met name pater OFM8 valt daarbij in het oog.

Het door het Hoogveld Instituut in 1958 uitgebrachte rapport over Katwijk constateerde dat dit college een beetje te vrij was. De onderlinge verhouding tussen de jongens was te slap, men was sloom en initiatiefloos. Er waren 'kankergroepjes'. Maar ook hier vonden de jongens dat de paters zich te weinig bemoeiden met de jongens, ze durfden er niet vertrouwelijk mee te praten, de paters nodigden daar ook niet toe uit. Er klonken ook andere geluiden. Een leerling meldde: 'Bij sommige paters viert de vriendjespolitiek hoogtij. Hij voelt voor een bepaalde jongen; met de rest wil hij niets te maken hebben'. Slaat dit soms op pater OFM9 die toen jongens uitnodigde op zijn kamer, ze daar uren lang bij zich hield terwijl hij op bed lag en die om daarbij niet gestoord te worden een slot op zijn deur had laten maken? De verhouding tussen jongen en opvoeder, zo meende het Hoogveld Insti-

tuut, moest niet al te nauw worden. De tussentijdse conclusie luidde wel dat de pedagogische situatie 'zeer onbevredigend' was. Het rapport constateerde ook flinke spanningen tussen een groep ouderen en een groep jongeren, maar ging daar verder niet op in. De algemene conclusie luidde dat de situatie niet gunstig was en dat er een hoop viel te verbeteren. Met deze bevindingen stemt overeen de klacht van x62 die meldt dat er in Katwijk veel geslagen werd en dat er zware straffen werden uitgedeeld. Het was 'een van de ergste periodes' van zijn leven.

Alle deliberatiën en rapporten leidden tot een circulaire van de provinciaal van 1 januari 1958 waarin de drie internaten werden gehandhaafd.[30] Om Katwijk te versterken zou bij de rijksoverheid erkenning worden aangevraagd als gymnasium. In de circulaire werd toegegeven dat drie colleges er eentje te veel was, maar dat men besloten had de verdere ontwikkelingen af te wachten, waarschijnlijk in de hoop dat de wind zou draaien, wat niet gebeurde maar dat kon men toen ook niet weten. In de jaren daarna nam de spanning toe. In januari 1961 schreef broeder Donulus van Munster aan de provinciaal dat het niet goed ging. Er werden 'vluchtpogingen' ondernomen: 'deze vluchten bestaan in masturberen, "zich verslapen", romannetjes lezen en ellenlange gesprekken.' Van Munster propageerde als tegenmiddel sport en turnen: 'De kans bestaat dat we hetzelfde krijgen als drie jaar geleden'. De oorzaak was 'dat wij geen gemeenschap hebben waar een duidelijk model van leven op een aansprekende wijze wordt voorgehouden.'[31] De briefschrijver wilde dit niet inbrengen in een vergadering want dan begrepen de meesten het niet goed. Wat in Venray gebeurde, waren geen tekenen van individuele verslapping, 'maar van een – ongezond – reageren op een niet aangepaste gemeenschap. Men is er niet aan gewend om over deze zaken anders te denken dan in strikt persoonlijke termen'.[32]

Twee zaken in deze brieven zijn opmerkelijk: ongewenst gedrag bestaat onder meer uit masturberen door jongens en de schrijver die dit durft te signaleren, wil dit punt niet inbrengen want een deel van zijn confraters zal dit niet begrijpen of schrikken. Over seksualiteit kon niet gesproken worden. Dat er in deze tijd confraters zich schuldig maakten aan seksueel misbruik werd door hem niet gesignaleerd of achtte hij dit aspect soms te delicaat om op papier te zetten? Van Munster zou het later brengen tot secretaris-generaal van de Nederlandse kerkprovincie.

In oktober 1961 schreef de rector van de school in Venray aan de provinciaal dat men zo niet langer kon doorgaan. De sfeer tussen de paters onderling was beroerd. In het dorp was alom bekend dat men van de school weer een gewoon kleinseminarie wilde maken. Toch hield het provinciebestuur nog vast aan drie seminaries. Het jaar daarop, 1962, ging de kogel door de kerk. Katwijk werd gesloten, in Venray werden alleen nog maar studenten aangenomen die priester wilden worden en Megen bleef bestaan. In 1967 werd de eigen opleiding helemaal gesloten.

4.9 Regels, toezicht en sancties

De Nederlandse franciscanen moesten rekening houden met de algemene 'heilige' regel die voor de hele wereld gold, en met de provinciale regelgeving die voor hen alleen gold. De in 1921 in Rome vastgestelde regel voor de orde, die in 1947 nog steeds gold, telt 708 artikelen, waarvan er slechts vijf handelen over de kuisheid of zuiverheid.[33]Artikel 372 bepaalt dat 'priesters die de heilige kuisheid schenden zullen [...] gestraft worden met uitsluiting van alle ambten in de orde en een verbod om hun wijdingsmacht uit te oefenen'.

Clerici en lekenbroeders die in de fout gingen mochten, naar het oordeel van de pro-

vinciaal, een tijd lang niet communiceren. Wanneer de kuisheid wederom geschonden zou worden, dreigden canonieke vermaningen en terechtwijzingen, en ten slotte als dat niet hielp 'in geval van onverbeterlijkheid uit de orde te stoten'. Daarop volgt: 'Als het misdrijf echter geheim is, zal de overste hen met tact en ijver ernstig, maar in het verborgen, straffen'. Dit artikel maakt het de oversten mogelijk de zaak in het geheim en discreet af te doen.

Het volgende artikel 373 beperkt de omgang met vrouwen. Wie te vrij of te veel met vrouwen verkeert, wordt eerst gewaarschuwd, en moet dan enige tijd in het klooster blijven. Bij recidive kan de provinciaal hem tijdelijk de uitoefening van het ambt verbieden, hem verplaatsen 'of zelfs nog zwaarder straffen'. Er zijn geen artikelen te vinden over de omgang met jeugdige personen of mannen. Artikel 433 stelt: 'Ongeschikt voor ambten [= leidinggevende functies zoals overste, prefect, rector] in de orde moet ook hij geacht worden die om een vergrijp, vooral tegen de kuisheid, ernstig aan goede naam heeft ingeboet'. Het was dus in het belang van een dader, zeker wanneer deze ambities had dat de zaak discreet werd afgehandeld.

Artikel 636 draagt een preventief karakter. Het beperkt de omgang met vrouwen, ja zelfs die met mannen. De tekst luidt: 'Wij moeten niet alleen het kwaad zelf, maar zelfs ook de schijn van kwaad vermijden. Daarom gebieden wij allen gezamenlijk en ieder afzonderlijk alle omgang, alle gemeenzaamheid, alle gesprekken met vrouwen, ja zelfs met mannen, zorgvuldig te vermijden, wanneer daaruit enig kwaad vermoeden kan ontstaan, ook al geschieden zij met zuivere bedoeling en goede mening.'

Het daaropvolgende artikel gaat in op het biecht horen van zieken. Deze situatie was riskant omdat de biecht een vertrouwelijk gesprek tussen een priester en een biechteling was, en alles wat daar werd gezegd door de priester aan niemand anders mocht worden verteld (het zogenaamde biechtgeheim). Bij het biechthoren van zieken moest de zaak nu zo geregeld worden dat iemand anders kon zien wat er gebeurde. Dit gold ook voor 'andere zaken'. De artikelen 636 en 637 staan onder het kopje 'verdachte omgang'. De kans dat de paters en broeders hun eigen lichaam konden zien moest zoveel mogelijk worden beperkt. Artikel 151 bepaalde dat tijdens het slapen het habijt aan moest blijven, of anders (wanneer het te warm was) ten minste de tuniek, het femoraal (een lendendoek) en het koord.

De regel werd aangevuld door 'usuales' of 'ordinationes'.[34] Het uit 1947 stammende artikel XII bepaalt dat de familie niet meer dan éénmaal in de week mag worden bezocht, dat er buitenshuis niet mag worden gegeten of alcohol mag worden gedronken. Verder zijn baden en zwemmen verboden, uiteraard ook het bezoek aan de bioscoop die binnen de kerk sinds 1920 als een groot gevaar voor de zedelijkheid wordt gezien. Zonder toestemming van de provinciaal mag geen getuigenis worden afgelegd tegenover een rechtbank. De regel omtrent het zwemmen werd in Drachten in elk geval rond 1953 niet nageleefd.

De usuales uit 1962 bevatten geen hoofdstuk over de kuisheid, wel hoofdstukken over de twee andere geloften, die van de armoede en de gehoorzaamheid.[35] De bepalingen waarin het bezoek aan de familie wordt beperkt komen weer voor. In huizen waar vrouwelijk personeel werkt, mogen deze alleen werken als er geen paters aanwezig zijn (bijvoorbeeld op de kamers).

De regel uit 1970 bevat veel minder artikelen dan die van 1921 (349 tegenover 708 in 1921).[36] Artikel 185 lid 3 schrijft voor dat kandidaten voordat zij tot de professie worden toegelaten voldoende op de proef worden gesteld en dat hun ziels- en gevoelsleven naar behoren is gerijpt. Afgezien hiervan wordt er over de zuiverheid niets bepaald, dus ook geen artikel tegen homoseksualiteit en pedofilie. De Nederlandse vertaling van de regel,

zoals door de provincie in 1974 vastgesteld, bevat één artikel over de zuiverheid, namelijk 9 lid 2: 'De broeders moeten erop verdacht zijn de uitzonderlijke gave van de zuiverheid ongeschonden te bewaren. Daarvoor moeten zij alle door de Kerk aanbevolen hulpmiddelen aanwenden'.[37] Welke die hulpmiddelen zijn, wordt niet vermeld. Vermoedelijk is bidden daar een belangrijk onderdeel van.

Van belang zijn ook de artikelen over de opname van nieuwe leden. In de oude regel van 1921 staat dat zij die een besmettelijke ziekte hebben of lijden aan een zware ziekte zodat zij de voorschriften en de geloften niet kunnen onderhouden niet mogen worden aangenomen. Kandidaten moeten daarom een attest van een betrouwbaar geneesheer overleggen dat de kandidaat 'gezond [is] naar geest en lichaam, in het normaal gebruik van hun zintuigen en in staat aan de gewone oefening van de orde deel te nemen'. (art. 15, sub f sub c). De novicenmeester moet ten minste 35 jaar oud zijn en tien jaar geleden zijn eeuwige geloften hebben afgelegd. Deze 'magister' brengt elk trimester een verslag uit aan de provinciaal 'over het gedrag van iedere novice' (art. 53). Dat zijn de beoordelingen die eerder werden genoemd.

4.10 Naleving van de regels

Het werk van Baan, waarover eerder werd geschreven, is bij uitstek kritisch over de naleving van al de hierboven beschreven regels, die overigens geen clausules bevatten over seksuele omgang met minderjarige jongens en meisjes. Baan constateerde dat tussen 1955 en 1965 het ene na het andere gebruik verdween.[38] Baan wees hiervoor twee oorzaken aan: 'Er zijn m.i. twee bijzondere redenen aanwijsbaar waarom zovele sancties in de Nederlandse provincie eigenlijk zo ineffectief zijn. Op de eerste plaats: men kan alleen maar (eerlijk) sancties toepassen, als men over duidelijke en algemeen aanvaarde normen beschikt waarnaar de feitelijke gedragingen beoordeeld kunnen worden. Ontbreken zulke normen, dan staan de oversten machteloos of stellen zich aan kritiek bloot, wanneer zij niettemin sancties gaan toepassen. De tweede reden is, dat veel gedrag "onzichtbaar" is [...] Dit vermindert de *mogelijkheid* [cursivering door Baan] om corrigerend op te treden en vergroot juist de kans op het ontstaan van de viante *gewoonten* [cursivering door Baan]'.[39]

De nieuwe in 1962 uitgevaardigde 'ordinationes' waren veel beknopter en maakten het moeilijker uit te maken wat wel kon en wat niet. De sociale controle die Baan belangrijk vond werd er volgens hem door verzwakt.[40] Daar kwam nog wat anders bij. Als er al vermaand en gecorrigeerd werd, dan gebeurde dat niet in het openbaar, dus de confraters zagen het niet.[41] Dat was de hierboven genoemde onzichtbaarheid. De neiging om problemen in een goed gesprek onder vier ogen af te doen zou te maken hebben met een groeiend besef dat de leden van de orde recht hebben op bescherming van hun persoonlijke levenssfeer. Een betere bewaking van de privacy kan echter, zo blijkt, ook nadelen hebben.

4.11 Toezicht: de visitatie

De visitatie is een oud, in vele orden en congregaties gehanteerd middel om de idealen en de daarop stoelende regels te handhaven. De orde van de minderbroeders franciscanen kent een generale en een provinciale visitatie. De generale wordt gehouden in het derde en het zesde jaar na een provinciaal kapittel. De provinciale visitatie wordt ieder jaar gehouden en deze taak is opgedragen aan de provinciaal. De door Rome aangewezen generale

visitator is niet voldoende op de hoogte van de 'ins' en 'outs' van de provincie en beperkt zich daarom meestal tot aansporingen, suggesties en voorstellen.[42] De provinciale visitatie zou meer moeten opleveren, omdat de man die dit doet veel meer weet, zijn mensen kent en weet wat er is gebeurd. Toch sloot Baan deze constatering af met: 'De mate waarin dit ook inderdaad gebeurt, is natuurlijk bijzonder moeilijk te controleren of te schatten.' Dit doet vermoeden dat de provinciale visitatie niet werkte. Wellicht durfde Baan de provinciaal niet openlijk te bekritiseren.

De bovenstaande regels werden aangevuld door besluiten van de provinciaal die door middel van gedrukte circulaires aan de leden bekend werden gemaakt. Een circulaire uit 1952 schreef onder meer voor dat het habijt moest worden gedragen, als het kon ook buiten de muren en dat er geen sterke drank mocht worden gedronken, iets wat steeds meer gewoonte werd. Thuiskomen na tien uur 's avonds is ook verboden. De toonzetting van dit stuk doet vermoeden dat niet iedereen zich meer aan de oude regels hield.[43]

Ten slotte is er nog lokale regelgeving. Een dossier met reglementen en prospectussen van de school en het internaat in Venray stelt echter teleur.[44] Het bevat enkele ongedateerde reglementen die gezien het handschrift dateren van vóór de Tweede Wereldoorlog. Een daarvan is in ieder geval volgens een aantekening nooit van kracht geworden omdat sommige paters er zich niet mee konden verenigen. Afgaand op dit dossier zijn na 1945 voor Venray geen huishoudelijk reglementen meer uitgevaardigd. Dat betekent dat de leiding het daar moest doen met de regel, de usuales en de circulaires van de provinciaal, maar die gaven op veel vragen geen antwoord en vermeldden helemaal niets over seksueel misbruik van minderjarigen. Hier dringt zich de conclusie op dat de provincie tussen 1950 en 1965 in toenemende mate 'out of control' raakte en dat het gezag territorialiseerde.

In 1957 beklaagde een pater zich over het feit dat de regel dat jongens niet op de kamer van een pater mogen komen was ingetrokken, waardoor er zich wantoestanden kunnen ontwikkelen zoals met pater OFM9.[45] Ook hier ziet men een verslapping en een losse omgang met de regel: die geldt wel, maar nu even niet, of wel voor hem maar niet voor een ander, want die is een speciaal geval.

4.12 Misbruik: feiten en cijfers

In totaal werden 32 plegers van seksueel misbruik aangetroffen, waarbij tegen twee geen klachten zijn ingediend.

Aantal daders en status

Het aantal daders: 32
Status van de daders: 26 paters en 6 broeders
Aangezien de verhouding paters : broeders in de provincie grosso modo 1: 5 was, is geen van beide groepen oververtegenwoordigd.
In leven: 3
Overleden: 26
Onbekend of nog in leven: 3

Aantal klachten

Aantal klachten: 40
frequentie:
geen klachten: 5 maal

1 23 maal
2 2 maal
3 geen
4 2 maal
5 en meer: geen

Tegen de paters OFM8 (Venray) en OFM10 (Rotterdam) zijn vier klachten ingediend.

Periode van het delict

De tijd waarin het delict plaatsvond is moeilijk te meten omdat twee klagers het tijdstip niet vermelden, en nogal wat klagers aangeven 'in de jaren zestig'. Hieronder een frequentietabel, waarbij een aanduiding 'in de jaren vijftig' is omgezet in 1950-1959. Deze levert het volgende resultaat:

jaar	**frequentie**
1945-1949	8
1950-1954	34
1955-1959	40
1960-1964	40
1965-1969	16
1970-1974	4

De brondata zijn onnauwkeurig, zodat niet al te verreikende conclusies mogen worden getrokken. Wel kan worden geconstateerd dat het misbruik het meest plaatsvond in de periode 1953-1963 en dat het na 1963 sterk daalde om te eindigen kort na 1970.

Plaats van het delict

PLAATS	AANTAL GEVALLEN
Brummen-Leuvenheim, huize 'De Rees'	1
Delft, parochie	1
Drachten, franciscanerklooster	2
Gorinchem, parochie	1
Haarlem, parochies	2
Heerlen, St. Bernardinus-college	3
Katwijk a/d Rijn, Missiecollege Sint Willibrordus	3
Megen, Gymnasium Sint Antonius	4
Rotterdam, Sint Franciscus-college	8
Rotterdam (zonder locatie)	1
Venray, Juvenaat Broeder Everthuis	2
Venray, gymnasium Immaculatae Conceptionis (met internaat)	10
Venray (zonder locatie)	2
Vorden, minderbroederklooster Kranenburg	1
Wanssum, parochie	1
Weert, klooster (Biest)	1
Wijchen (klooster of parochie)	1
Onbekend/elders	4

De middelbare scholen springen er duidelijk uit: Venray dat het langste bleef bestaan scoort het hoogste, daarna volgen Rotterdam, Megen en Katwijk aan de Rijn. Deze scholen werden bezocht door jongens tussen twaalf en achttien jaar. Bij Katwijk zou men gezien het rapport van het Hoogveld Instituut een hogere score verwachten. In de parochies zonder klooster is weinig sprake van misbruik.

Ruimte waar het delict plaatsvond

Locatie niet vermeld	20 maal
Eigen kamer of kantoor	14
Ouderlijk huis	2
School	2
Kerk en sacristie	2
Slaapzaal	1
Grotten van Han (België)	1
Zomerkamp	1
Pastorie	1

De meer ernstige gevallen van seksueel misbruik vonden plaats op de eigen kamer of cel en in één geval op het kantoor van de prefect.

Ernst delict

De ernst van het delict is moeilijk in te delen. Verkrachting met penetratie of een poging daartoe kwamen niet voor, wel vaak het laten masturberen van het slachtoffer of van de dader met behulp van het slachtoffer. Eén pater maakte zich schuldig aan seksueel misbruik in combinatie met slaan. Minder vergaande vormen zoals kijken naar een naakte jongen kwamen ook voor.

Slachtoffers

AANTAL SLACHTOFFERS	30
Leeftijd:	
9 jaar	1 maal
7-13 jaar	1 maal
10-15 jaar	14 maal
onbekend	14 maal

De slachtoffers waren doorgaans, voor zover hun leeftijd is vermeld in de klacht, tussen tien en vijftien jaar oud.

Politie en justitie werden nooit ingeschakeld, wel werd daar éénmaal mee gedreigd. Vijf slachtoffers leden blijvende psychische schade, tot uiting komend in ernstige problemen bij het leggen en onderhouden van relaties en problemen met de seksualiteit. De meeste klagers maken geen melding van schadelijke gevolgen, wat niet wil zeggen dat ze die niet hebben of hebben gehad.

NOTEN

1 In zijn memoires is overigens niets over het seksueel misbruik van minderjarigen terug te vinden.
2 Nolet, *Katholiek Nederland Encyclopaedie,* 1930-1932, I, p. 210.
3 *Katholieke Encyclopaedie*, 1937, 'minderbroeders-franciscanen'.
4 M. Baan ofm, *De Nederlandse minderbroedersprovincie sinds 1853. Sociologische verkenning van een religieuze groepering in verandering*, 1965, tabel 1.
5 J.A. de Kok, *Acht eeuwen minderbroeders. Een oriëntatie*, 2007, p. 492.
6 HUA, Bestuursarchief minderbroeders, inv. nr. 195.
7 Baan, *Minderbroeders*, hoofdstuk XI, pp. 414-466.
8 Baan, *Minderbroeders*, p. 426.
9 Baan, *Minderbroeders*, p. 428.
10 Baan, *Minderbroeders*, p. 428.
11 Baan, *Minderbroeders*.
12 Baan, *Minderbroeders*, p. 382: 'De provinciaal die zeer zeker het meest als geestelijke leider zou moeten fungeren, doet dit in feite (bijna) het minst. Hij heeft er eenvoudigweg de tijd niet voor, want daarvoor zou hij persoonlijk contact moeten hebben met zijn onderdanen.'
13 Baan, *Minderbroeders*, p. 388.
14 De Kok, *Acht eeuwen*, p. 492.
15 De Kok, *Acht eeuwen*, p. 491.
16 De Kok, *Acht eeuwen*, pp. 503-504.
17 De Kok, *Acht eeuwen*, p. 427.
18 Provincialaat Deken Roesstraat Utrecht, notulen definitorium, 24 oktober 1974.
19 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 3280.
20 Provincialaat Deken Roesstraat Utrecht, Notitie 'Moeilijke gevallen' in de doos met notulen stafvergaderingen 1967-1975.
21 De Kok, *Acht eeuwen*, pp. 429-430.
22 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 1706.
23 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 1744.
24 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 1744, Brief van de rector van het gymnasium Megen aan de provinciaal van 23 juni 1950.
25 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 1744, Brief provinciaal aan de rectoren van 17 februari 1951. Hij dringt nog eens aan op het volledig invullen van de formulieren over aspirant-novicen. Geen 'nietszeggende vaagheden'. Zo wordt, in combinatie met het kloosterbezoek, de selectieprocedure een duidelijk geheel.
26 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 2094.
27 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 433 (rapport over Venray).
28 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 433, p. 159.
29 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 2094.
30 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 2094. Deze circulaire bevindt zich niet in de bundel met circulaires, inv. nr. 303, die dus niet volledig is.
31 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 1711.
32 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 1711.
33 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 40.
34 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 133.
35 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 135.
36 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 43.

37 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 46.
38 Baan, *Minderbroeders*, p. 296.
39 Baan, *Minderbroeders*, p. 380.
40 Baan, *Minderbroeders*, p. 394.
41 Baan, *Minderbroeders*, p. 390.
42 Baan, *Minderbroeders*, p. 385.
43 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 303.
44 HUA, Bestuursarchief, inv. nr. 3967.
45 HUA, Bestuursarchief.

5 Priesters van het Heilig Hart van Jezus (s.c.j.)

5.1 De congregatie in Nederland

De congregatie werd in 1878 gesticht door de Franse priester Léon Dehon.[1] Momenteel is zij actief in zo'n dertig landen. De congregatie legt zich toe op de vorming van priesters, maar ook op de sectoren onderwijs, missie en sociaal werk.

De Nederlandse provincie zag in 1911 het licht. Sinds haar oprichting maakte zij een spectaculaire groei door. Omstreeks 1965 telde zij liefst 900 leden en daarmee behoorde zij tot de grootste congregaties in ons land. Haar leden bestaan uit zowel paters als broeders. De paters waren van oudsher ver in de meerderheid en vormden ongeveer 75% van het ledenbestand.

De Nederlandse congregatie legde zich toe op tal van terreinen. Veel paters en broeders werden uitgezonden naar gebieden als Zuid-Amerika, Nederlands-Indië (Indonesië), Finland en niet te vergeten Afrika. Tussen 1945 en 1950 steeg het aantal missionarissen van de Nederlandse provincie van 120 naar 208. In Kongo speelde zich de grootste tragedie uit de geschiedenis van de congregatie af, namelijk toen in 1964 twaalf van de zeventig Nederlandse missionarissen, die daar actief waren, om het leven kwamen.

In Nederland concentreerde de congregatie zich sterk op het jeugdwerk. In diverse grote steden werd het zogenoemde Sint Franciscus Liefdewerk (SFL) opgericht dat zich concentreerde op de opvang en begeleiding van verwaarloosde kinderen. Afdelingen daarvan ontstonden in Rotterdam, Amsterdam, Schiedam, Delft, Dordrecht en Bergen op Zoom.

Een mijlpaal in de geschiedenis van de Nederlandse congregatie was de oprichting in 1911 van het zogeheten voogdijgesticht Huize St. Jozef in Heer (later Cadier en Keer). Daar werden voogdijkinderen, maar ook jongens die door de kinderrechter waren veroordeeld, gehuisvest en verzorgd. Tot 1982 zou de congregatie aan deze instelling verbonden blijven. Ook elders was de congregatie actief in het jeugdwerk, zoals in Nijmegen. Onderwijs werd verzorgd voor de opleiding en vorming van eigen (aanstaande) leden zoals in Bergen op Zoom, Helmond, Asten, Heer en Liesbosch. In Den Haag had de congregatie een eigen middelbare school, namelijk het St. Janscollege.

In Rotterdam waren de priesters van het Heilig Hart actief in het zeeliedenwerk en openden zij daar een zeemanshuis. Ook tal van parochies werden aan de zorgen van de congregatie toevertrouwd. In 1965 waren dat er 21, waaronder de Koepelkerk in Maastricht. Ook in Duitsland, in het bisdom Keulen en Aken, werden rond de vijftig paters ingezet daar, vooral kleinere, parochies te bedienen.

Met uitzondering van de priesters die in een parochie werkzaam waren en degenen die daartoe verlof kregen, woonden de leden in de diverse communiteiten in het land, zoals in Den Haag, Heer, Asten en Nijmegen.

Na 1965 raakte de congregatie qua ledenaantal in de versukkeling. Veel paters en broe-

ders verlieten de congregatie, terwijl tevens het aantal nieuwe intredingen beduidend afnam. Momenteel telt de Nederlands-Vlaamse provincie, die in de jaren negentig tot stand kwam, minder dan honderd, vooral oudere leden.

5.2 Toelatings- en benoemingenbeleid

Alvorens iemand toetrad tot de congregatie werd hij tal van keren tegen het licht gehouden. Tijdens de leerjaren werden er rapporten over de kandidaten opgesteld, waarin werd opgeschreven wat voor karakter en eigenschappen de jongen bezat en of hij voldoende godsdienstig was. Vervolgens werd er tijdens de diverse fasen, postulaat, noviciaat, tijdelijke en eeuwige geloften, tonsuur en priesterwijding afzonderlijk gestemd door respectievelijk de leraren en professoren, de huisraad waar de jongen werd opgeleid en door de provinciale raad. Dat neemt niet weg dat in de persoonsdossiers van tal van plegers twijfels worden aangetroffen bij het karakter, de instelling en de intelligentie. Maar zeker vanaf de jaren zestig lijkt het aanbod van intreders de vraag daarnaar niet te dekken en zou het goed mogelijk kunnen zijn dat hierop het adagium 'In geval van twijfel toch maar inhalen' van toepassing werd.

5.3 Evaluatie en observatie

5.3.1. Opmerking vooraf

In het verslag van dit onderzoek is in de casuïstiek een onderscheid gemaakt tussen de periode 1945-1965 en de periode 1966-heden. Iedere cesuur is arbitrair, maar toch valt er het nodige voor te zeggen dat rond het midden van de jaren zestig de tijd van 'het rijke roomse leven' aan het afbrokkelen was en de samenleving steeds kritischer begon te staan tegenover de kerk en de door haar gepropageerde dogma's. Tevens ontstond er een grotere openheid tegenover vraagstukken als celibaat en seksualiteit. Voor de congregaties kwam daar nog bij dat vanaf het midden van de jaren zestig zij in ledental fors afbrokkelden en inkrompen. Het aantal uittredingen nam flink toe, terwijl navenant het aantal intredingen eveneens achterbleef. Vanaf 1965 werden de kloostergemeenschappen kwakkelende en vergrijzende instellingen.

5.3.2. Gegevens over plegers

Uit het onderzoek kwamen de volgende aantallen gevallen naar voren waarbij sprake was van aanwijzingen dat zij betrekking hadden op seksueel misbruik van minderjarigen:

1945-1965:	40
1966-heden:	8

Opgemerkt wordt dat het niet met volledige zekerheid te zeggen is hoeveel personen als (mogelijke) pleger kunnen worden geïdentificeerd. De meldingen van slachtoffers die bij dit onderzoek als vertrekpunt werden genomen, bevatten niet in alle gevallen de namen van plegers, omdat de slachtoffers die zich niet meer wisten te herinneren. Het kan dus zijn dat meldingen betrekking hebben op een persoon die in een andere melding wel met naam is genoemd, zonder dat dit kon worden vastgesteld. In ieder geval is het aantal kwes-

ties dat uit het archiefonderzoek naar voren is gekomen aanmerkelijk hoger dan die welke zijn genoemd door de journalist Joep Dohmen die in zijn boek *Vrome zondaars* tot zeven komt.[2]

De jaren 1945-1965 zijn in deze gevallen oververtegenwoordigd in vergelijking met de periode daarna. Op zich is dat begrijpelijk. Na 1965 nam het aantal toetredingen zienderogen af, terwijl het aantal uittredingen toenam. Bovendien trok de congregatie zich vanaf de jaren tachtig terug uit het opvoedingswerk, zoals Huize St. Jozef en het St. Franciscus Liefdewerk (SFL).

Uitgesplitst in aantallen genoemde paters, broeders of fraters ontstaat het volgende beeld:

paters:	23
broeders:	19
fraters:	1
onbekend:	5

In absolute aantallen vormden de paters de grootste categorie, maar relatief is dat niet het geval. Het aantal broeders bedroeg doorgaans ongeveer een kwart van het aantal paters en in die zin kan worden geconstateerd dat broeders vaker in de fout gingen dan hun overige congregatiegenoten.

5.3.3. Domeinen waarin misbruik plaatsvond

Als we kijken naar de domeinen waarbinnen het misbruik plaatsvond, dan komen we tot het volgende:

1 school en opvoeding 92%
2 familie- en vriendschapsbanden 8%

Misbruik binnen het domein van onderwijs en opvoeding

Binnen dit domein springt het jongensinternaat Huize St. Jozef in Heer bij Maastricht er nadrukkelijk uit. Meer dan de helft van het aantal kwesties speelde zich af binnen de muren van deze instelling die in 1911 werd opgericht. Er verbleven minderjarige jongens die niet meer onder de ouderlijke macht stonden doordat zij bijvoorbeeld wees waren geworden, maar ook ten gevolge van een rechterlijke uitspraak door ontzetting of ontheffing. Behalve als voogdijinstelling fungeerde Huize St. Jozef tevens als opvoedingsgesticht voor jongens die vanwege een strafbaar feit door de kinderrechter daar werden ondergebracht. Ook verbleven er jongens die door hun ouders om wat voor reden dan ook daar ter opvoeding waren ondergebracht.

In de jaren zestig herbergde het internaat permanent ruim tweehonderd jongens die aan de zorgen waren toevertrouwd van ongeveer 45 personeelsleden, vooral religieuzen, maar ook enkele leken. Behalve dat zij er verzorging ontvingen volgden de jongens daar ook onderwijs. Intern werd lager onderwijs gegeven, terwijl er tevens een LTS/ambachtsschool aan de instelling was verbonden. De meer begaafde jongens konden onderwijs extern in de omgeving volgen. De jongens werden naar leeftijd ingedeeld in groepen van tien à vijftien die bij elkaar woonden in zogenoemde refters. Deze refters stonden onder leiding van een broeder, de zogenoemde groepsleider. In 1982 trok de congregatie zich terug uit Huize St. Jozef.[3]

Het waren vaak geen gemakkelijke kinderen die daar verbleven. Bijna allemaal maakten ze een gebutste jeugd door en behoorlijk wat jongens waren afkomstig uit gezinnen

waarvan de ouders de opvoeding volstrekt niet aankonden. Hun opvoeders in Huize St. Jozef hadden dan ook hun handen vol aan deze jongens. Ze waren zelf, voordat zij aan de slag gingen in het gesticht, slecht voorbereid op de omgang met deze vaak moeilijk opvoedbare jongens. Lijfstraffen werden dan ook veelvuldig toegepast en het lijkt er op dat zelfs in het licht van de opvattingen daarover in de jaren vijftig en zestig, er op dat gebied grenzen werden overschreden. Volgens een toenmalige groepsleider was het noodzakelijk om fysiek flink uit te halen om gezag te kunnen vestigen[4]

In een aantal klachten over seksueel misbruik komen tevens klachten naar voren over excessief geweld dat werd toegepast tegen de pupillen. Daarvan is onder meer sprake in het boek van Frans Houben, die schreef over zijn belevenissen als voogdijkind in de periode 1952-1964.[5] Naast slaan was er een andere zware straf en dat was eenzame opsluiting in het cachot dat zich in de kelder bevond van het hoofdgebouw. Ook over deze vorm van straffen is een aantal getuigenissen overgeleverd dat er niet om liegt. De Onderzoekscommissie heeft zich evenwel niet gebogen over de vraag of de geweldspraktijken in Huize St. Jozef afweken van die welke werden toegepast in andere opvoedings- en voogdijgestichten.

De (her)opvoeding van een categorie moeilijke jongens werd vooral overgelaten aan broeders die zelf slechts een geringe scholing hadden genoten. Zij werden vaak al tijdens hun juvenaat daar tewerkgesteld en moesten maar zien hoe zij het daar rooiden. Vanaf 1948 konden zij in Huize St. Jozef de interne opleiding Kinderbescherming A volgen, maar toen waren zij al in het diepe gegooid en tamelijk onvoorbereid tewerkgesteld in deze instelling.

Andere vormen van het jeugdwerk en opvoeding waar seksueel misbruik plaatsvond was in het eerdergenoemde Sint Franciscus Liefdewerk (SFL) maar ook op het kleinseminarie Christus Koning in Helmond. Het SFL richtte zich in een aantal grote steden op de opvang en vorming van vooral kansarme jongeren en werd geleid door paters.

Misbruik binnen het domein van familie- en vriendschapsbanden

Vriendschapsbanden vormden het tweede domein waarbinnen misbruik voorkwam. Het patroon was bijna altijd dat een pater contact kreeg met een gezin, vervolgens als huisvriend bijna dagelijks over de vloer kwam om ten slotte zo'n vertrouwen bij dat gezin te hebben opgebouwd dat hij zich ongestoord kon vergrijpen aan de kinderen. In hoeverre dat al dan niet met voorbedachten rade geschiedde kon niet worden vastgesteld.

5.3.4. Aard van het misbruik

Door de Onderzoekscommissie is een indeling gemaakt van seksueel misbruik die er als volgt uitziet:

a. Ernst 1: zeer licht, vaag;
b. Ernst 2: eenmalige betasting, gluren;
c. Ernst 3: herhaaldelijke betastingen, masturbatie;
d. Ernst 4: orale seks, penetratie, vaak met toepassing van dwang;
e. Ernst 5: als Ernst 4, maar dan gedurende lange tijd en vaak met toepassing van geweld.

In een aantal gevallen zijn geen details bekend van de aard van het seksueel misbruik. Voor zover daarvan wel sprake is, komt de Onderzoekscommissie tot de volgende percentages, waarbij aangetekend moet worden dat de grens tussen de categorieën soms moeilijk valt aan te geven:

a. Ernst 1: 10%;
b. Ernst 2: 13%;
c. Ernst 3: 47%;
d. Ernst 4: 27%;
e. Ernst 5: 3%.

Ten aanzien van een ruime meerderheid van de gevallen waarvan de aard van het misbruik bekend is, constateert de Onderzoekscommissie dat het daarbij gaat om ernstige uitingen van seksueel misbruik, namelijk 77 procent. Meer 'onschuldige' vergrijpen vormen een aanmerkelijke minderheid.

5.3.5. Plegerkenmerken

Er is weinig bekend over de jeugd van de plegers, behalve dat zij doorgaans opgroeiden in vaak zeer kinderrijke gezinnen. Slechts in enkele gevallen komt uit de archiefstukken naar voren dat zij zelf in hun jeugd slachtoffer zijn geweest van seksueel misbruik. Zo is er bijvoorbeeld een geval van een latere pleger die zelf tijdens zijn juvenaat door een tweetal priesters ernstig werd misbruikt en zelfs een keer werd verkracht. Terugkijkend op deze gebeurtenissen zou hij later concluderen dat hij nooit toegelaten had mogen worden tot het noviciaat omdat de provinciaal-overste hem er toen al voor had gewaarschuwd dat hij later in dezelfde fout zou kunnen vervallen. Deze zelfde notie was voor een slachtoffer aanleiding om af te zien van het priesterschap uit vrees dat hij, na misbruikt te zijn door broeders, later in dezelfde fout zou vervallen. In hoeverre dergelijke opvattingen binnen de congregatie werden uitgedragen of op ervaring stoelden, kon niet worden vastgesteld.

Opvallend is dat veel plegers ook op andere terreinen problemen hadden of in de fout gingen. Zo kwamen drankproblemen met regelmaat voor of beklaagde de congregatieleiding zich over hun ongehoorzaamheid of ongedisciplineerd gedrag. Hiervan werden diverse gevallen geconstateerd. Een tweetal plegers maakte tot verdriet van hun provinciaal-overste ook nog eens grote financiële schulden. In het ene geval werden die overgenomen door de congregatie, maar desondanks steeg de schuldenlast in twee jaar tijd van 64.000 gulden naar 99.000 gulden.

Over een zevental plegers werd geklaagd dat zij zich ook schuldig maakten aan fysieke mishandelingen. Een van hen, een broeder, kreeg zelfs als bijnaam 'De beul': 'Als broeder [x] je iets wilde vragen, kreeg je eerst een enorme stomp in je maag en dan stelde hij zijn vraag.'

Opmerkelijk is het hoge aantal uittredingen onder de plegers. Elf van hen, zes paters en vijf broeders verlieten na het misbruik hun congregatie. Uit het archiefonderzoek valt niet op te maken of de congregatieleiding stelselmatig druk uitoefende op plegers om terug te keren naar de wereld. In één geval was daarvan zeker sprake. Tot twee keer toe kreeg hij van zijn provinciaal-overste het advies om uit de congregatie te treden. Voor zover er geen sprake was van druk om uit te treden, was de opgave van het celibaat voor deze plegers kennelijk te groot en besloten zij ontslag te vragen van onder meer hun gelofte van kuisheid.

5.3.6. West-Duitsland als vluchtweg

Een zestal paters vertrok naar West-Duitsland om daar een nieuwe start te maken. Zo bleek de bisschop van Hildesheim in een aantal gevallen bereid om gevallen herders op te nemen. Dat was bijvoorbeeld het geval met een pater die zelf aangaf het liefst naar Amerika, Oostenrijk of Duitsland te willen: 'Daar wil ik dan proberen met een schone lei en helemaal opnieuw te beginnen.' De bisschop van Hildesheim nam hem in 1952 'ad experimentum' op. Ook een andere pater kreeg in 1956 een tweede kans in het bisdom Hildesheim, maar hij ging ook daar in de fout. Hem werd toen wederom een nieuwe kans gegund, ditmaal in het bisdom Essen.

Na moeilijkheden als godsdienstleraar op een school in de Randstad vertrok een pater medio jaren zestig eveneens naar Duitsland waar hij tot zijn dood optrad als rector van een

bejaardentehuis. In 1968 vertrok een pastoor van een Limburgse parochie naar West-Duitsland om daar rector in het ziekenhuis te worden. Dat was zeker geen promotie, maar uit de wijze waarop hij hierom verzocht ('mijn leeftijd' en dat terwijl hij slechts 52 jaar was) valt af te leiden dat de congregatie hem gezichtsverlies wilde besparen. In hetzelfde jaar vertrok ook een andere pater op aandrang van zijn provinciaal-overste naar het buurland: 'Mogelijkerwijs heeft persoonlijke problematiek (...) U tenslotte ongeschikt gemaakt voor arbeid in een tehuis als St. Jozef is.' Hij werd een jaar later gevolgd door een andere pater die ook de gang over de grens maakte. Slechts een enkeling weigerde die gang te maken, zoals een pater die in 1960 zijn overste te kennen gaf dat hij 'andere plannen' had, waarmee hij volgens zijn overste 'groot gevaar' liep. Waaruit de plannen bestonden blijkt niet uit de stukken.

5.3.7. Maatregelen tegen plegers

Het verplaatsen van plegers naar Duitsland was niet de enige maatregel die uit het onderzoek naar voren kwam. Er zijn geen gevallen van wegzendingen aangetroffen maar wel waarbij de leiding dreigde dat te doen. Dat gold onder meer een broeder en een pater. Het dreigement ging dan in de vorm van een brief. Ook anderen werden gewaarschuwd of vermaand. In twee andere gevallen, eveneens van een pater en een broeder, werd een officiële vermaning, een zogenoemde *monitio* uitgevaardigd. Van een van hen is bekend dat hij hierover tot zijn dood verbitterd zou blijven.

Eenmaal werd een pater diens jurisdictie ontnomen. Dat gebeurde in 1958. De desbetreffende pater was daar zo ontzet over dat hij zijn provinciaal-overste smeekte om zich in Rome in te zetten voor een teruggave van zijn bevoegdheden: 'Ben ik dan een misdadiger?, een schurftige hond, die uit de congregatie uitgestoten is? Ik begrijp dat u de congregatie zuiver houden wilt. Ik zal daarvoor zorgen dat op mij niets aan te merken valt. Maar zo gaat het niet verder. Ik ga innerlijk kapot!!!!'

Overplaatsing was een maatregel die met grote regelmaat werd toegepast. Het aantal overplaatsingen uit het Sint Franciscus Liefdewerk en uit Huize St. Jozef was groot. Met regelmaat kregen plegers administratief werk toebedeeld of werden zij ingezet voor andere activiteiten waarbij zij geen gevaar meer voor de jeugd vormden. Zo kwam een broeder die groepsleider in Huize St. Jozef was, na zijn misstap, terecht in de keuken van de inmiddels in missieprocuur omgezette instelling St. Gerlach. Een pater moest zijn functie als godsdienstleraar inruilen voor een functie in de drukkerij in Sittard, een opmerkelijke functiewisseling voor een priester. Toen een andere broeder onder meer wegens seksueel misbruik in opspraak kwam, werd hij in 1986 uit Zaïre teruggeroepen naar Nederland.

De congregatie had nog meer opties ter beschikking. Diverse malen werden paters tijdelijk ondergebracht bij de trappisten om bij deze strenge orde tot inkeer te komen. Dat overkwam twee van de paters aan wie eerder al werd gerefereerd maar ook een derde pater die 'na ernstige moeilijkheden in Delft' in 1959 werd ondergebracht bij de trappisten in Zundert.[6]

Een laatste maatregel was het onder psychiatrische behandeling stellen van plegers. Voor zover bekend was er één geval waarbij een pater werd opgenomen in de Sint Willibrordusstichting in Heiloo. Twee andere paters kregen elders psychische behandeling toegewezen. Dat werd ernstig opgevat. Toen een van hen van zijn provinciaal-overste naar een psychiater moest en zich daaraan probeerde te onttrekken, werd hij daarover streng onderhouden.

5.3.8. Omgang met misbruikgevallen

Er zijn bij het onderzoek geen voorbeelden aangetroffen van gevallen waarbij de congregatie aangifte deed bij de politie. Het beleid was er in de eerste plaats op gericht om de zaak zelf op te lossen door bijvoorbeeld te waarschuwen, door overplaatsingen, maar ook door plegers onder te brengen bij geestelijke hulpverleners of tot inkeer te laten komen bij de trappisten. Deze wijze van handelen volgde niet uit een op zichzelf staande wens om onaangename zaken in het donker te houden. Veeleer kwamen de maatregelen voort uit het familiegevoel dat onderdeel van de cultuur vormde. Wie intrad in de congregatie verliet zijn eigen familie en verruilde die voor de congregatie. De congregatie beschouwde zichzelf als familie voor de paters en broeders die daartoe behoorden. Daaruit volgde dat men het voor elkaar opnam en problemen intern trachtte op te lossen. Dat gold ook voor de problemen op het gebied van seksueel misbruik. Daarbij werd soms een opmerkelijke clementie en een enorm geduld aan de dag gelegd, zelfs bij gevallen die de congregatieleiding tot wanhoop dreven.

5.3.9. Vervolging door justitie

In slechts een geval leidde misbruik tot een veroordeling. Dat was het geval met een pater die in 1960 werd veroordeeld tot een gevangenisstraf waarvan de zwaarte onbekend is. De provinciaal-overste probeerde in deze bij de rechtbank nog wel op voorwaardelijke seponering aan te sturen. Hij bood aan om de pater onder te brengen bij de trappisten en hem daar psychisch te behandelen, maar deze poging had geen succes. In het geval van een andere pater werd er wel geseponeerd ondanks het feit dat de pater betrapt was op het bezit van kinderporno. Volgens zijn toenmalige provinciaal-overste is de politie zeer clement met hem omgesprongen.[7]

Op grond van deze twee gevallen kunnen geen conclusies getrokken worden over het beleid van justitie inzake misbruik onder leden van de congregatie.

NOTEN

1 Honderd in een. *Herdenkingsuitgave van en over de Nederlandse Provincie van de priesters van het H. Hart van Jezus, bij gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Congregatie: 1878-1978*, 1978. www.wikipedia.nl. www.scj.nl. Marieke Smulders, 'priesters van het Heilig Hart: pioniers, professionals', lezing Eeuwfeest 14 september 2011.

2 Joep Dohmen, *Vrome zondaars. Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk*, 2010, p. 296.

3 Zie over Huize St. Jozef de lezing die Marieke Smulders op het eeuwfeest van de congregatie hield onder de titel 'Priesters van het Heilig Hart: pioniers, professionals'.

4 Brief van J.W.G. Orlemans aan de Onderzoekscommissie, 10 mei 2010.

5 Frans Houben, *NR* 21, 1996.

6 De pater in kwestie was directeur van het SFL in een middelgrote stad, waar hij plotseling werd ontslagen. De oorzaak van dit ontslag kon niet worden achterhaald, maar het geeft wel te denken dat de abt van de trappisten er later op aandrong om hem 'weer volledig vertrouwen' te geven (Statisch archief SCJ, inv. nr. 68, notulen provinciaal bestuur 6 oktober en 10 november 1959).

7 Gesprek met voormalig provinciaal-overste W.J.M. van Paassen, 13 april 2011.

6 Broeders van Amsterdam (c.s.d.)

6.1 Historische inleiding

De broeders van Amsterdam – voluit de broedercongregatie Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten – is in 1851 gesticht door twee Amsterdamse priesters: de jezuïet Arnold Frentrop, verbonden aan de jezuïetenkerk van de Krijtberg en de priester van het bisdom Haarlem, Petrus Johannes Hesseveld.[1] De eerste had een aantal katholieke notabelen in Amsterdam bereid gevonden om een gebouw aan te kopen in de arbeiderswijk van de Jordaan in de hoofdstad. Dat huis aan de Elandstraat werd herbouwd tot een gesticht en naar de jezuïetenheilige Aloysius genoemd. De tweede was rector van het oudemannenhuis Brentano in Amsterdam. Hij nam zijn intrek in het Aloysius Gesticht. Het was de bedoeling dat broeders daar het onderwijs zouden verzorgen voor jongens uit armoedige gezinnen en hun tevens onderdak zouden geven.

De nieuwe congregatie was de eerste in de Hollandsche Zending, het missiegebied dat er van de katholieke kerk sinds de Reformatie was overgebleven. De broeders moesten zich krachtens de statuten wijden aan 'werken van naastenliefde, vooral het opvoeden en onderwijzen van arme en onverzorgde knapen'.[2] Vanaf 1853 stond de congregatie onder toezicht van de (nieuwe) bisschop van Haarlem. Aanvankelijk noemden zij zich de 'broeders van de Heilige Maagd'. Aan het 'opvoeden en onderwijzen van arme en onverzorgde knapen' bleek een groeiende behoefte te bestaan. Al een jaar na de stichting (in 1852) werd er een huis aangekocht in Heythuysen in Limburg; later bekend als de landbouwkolonie van 'De Heibloem'. In de eerste decennia werden nieuwe verzoeken of wensen tot uitbreiding van de stichtingen niet gehonoreerd. Vanaf 1890 nam de congregatie het beheer en onderwijs in handen in Rotterdam (het Laurentius gesticht) en in Tubbergen in het voormalige geboortehuis van de leider van de katholieke politiek, dr. Schaepman. Daar trok men vervolgens uit weg om opnieuw te beginnen in Borculo (het Leo-Gesticht) om vervolgens ook daaruit weer te worden ontslagen. De geschiedenis van de congregatie is niet spaarzaam aan competentieconflicten.

De broeders van Amsterdam zijn van huis uit weliswaar een onderwijscongregatie, maar de nadruk lag op de ambachtsschool. Jongens leerden er een vak. De broeder-onderwijzers waren op hun beurt geschoold in diverse ambachten. Daarin onderscheidden zij zich van de grotere onderwijscongregaties. Wie intrad, moest een ambacht leren of werd mede daarom aangenomen. In 1923 kocht de congregatie in Voorhout het gebouw van het kleinseminarie 'Hageveld' van het bisdom Haarlem aan, dat naar een nieuwe behuizing in Heemstede werd overgeplaatst. Ze stichtte er een ambachtsschool met internaat, die aanvankelijk Gerardus Gesticht heette maar vervolgens de Bisschoppelijke Nijverheid School (BNS) werd genoemd. In Amsterdam, maar nu ook in Voorhout kwam het broederlijke ambachtsonderwijs tot grote bloei.

Intussen had rond de eeuwwisseling de congregatie ook een keuze gemaakt voor de begeleiding van kinderen in inrichtingen met een justitiële doelstelling. In 1901 had de minister van Justitie, P.W.A. Cort van der Linden, een drietal wetten tot stand gebracht, waardoor het rechtens mogelijk werd om kinderen aan de ouderlijke macht te onttrekken en in tuchtscholen of opvoedingsgestichten te plaatsen. Voor dat doel, de 'verpleging van voogdijkinderen', konden ook de 'particuliere instellingen van weldadigheid', in feite confessionele gestichten, worden gesubsidieerd. Daarom kocht en verbouwde de congregatie in 1900 met de hulp van de Sint Vincentius Vereniging, een organisatie van katholieke burgers voor liefdadigheid en armenzorg, de inrichting 'Stokershorst' in Nederweert. Zij nam in 1911 vervolgens het voormalige seminarie van de Duitse franciscanen over in Harreveld nabij het Gelderse dorp Lichtenvoorde, dat eveneens een (justitiële) bestemming kreeg als Vincentius Gesticht voor de jeugdzorg. In beide introduceerden de broeders het ambachtsonderwijs en beheerden zij het internaat.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn de huizen van de broeders van Amsterdam in Rotterdam en in Limburg zwaar beschadigd, deels vanwege het bombardement, deels omdat ze in 1944-1945 in het frontgebied lagen. Nadien heeft de congregatie ervoor gekozen om de internaten te verkleinen – maximaal 40 jongens – en te spreiden over het land. Na de verwoesting van De Heibloem is men opnieuw begonnen met de kolonie 'De Widdonck'. Waren de broeders van oorsprong geschoold in ambachtelijke beroepen, door hun beheer van inrichtingen van justitiële jeugdzorg moesten zij zich gaandeweg ook bekwamen in de kinderbescherming en in de onderwijskunde. Dat inzicht is overigens niet vanzelf opgekomen, zoals nog zal blijken.

In 1900 telde de congregatie honderd leden. De bloeitijd ligt in het derde kwart van de twintigste eeuw. Toen telde de congregatie gemiddeld 200 leden. Zij kon daarom zelfs deelnemen aan de missie. Voor de oorlog was er een vestiging in China gekomen. In de jaren vijftig zond zij broeders uit naar Nieuw-Guinea en naar Canada. Tegelijk nam het aantal uittredingen toe. In het laatste kwart van de twintigste eeuw droogde bovendien de aanwas van novicen geheel op. De congregatie heeft zich vervolgens uit haar scholen, internaten en inrichtingen moeten terugtrekken. Het gebouw van de Bisschoppelijke Nijverheid School is afgebroken. Op de plaats daarvan is in Voorhout een groot complex van woningen en voorzieningen voor bejaarden verrezen, Nieuw Schoonoord geheten. In september 2011 wonen daar ook de laatste 26 nog levende broeders van Amsterdam.

De congregatie beroemt zich erop twee bekende Nederlanders onder haar leerlingen te hebben geteld. De ene is 'Boefje', het voogdijkind van Pro Juventute in 'De Stokershorst', dat zijn voogd, de journalist M.J. Brusse, in een aantal artikelen in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* nationale bekendheid verschafte. De andere is de leerling van de Bisschoppelijke Nijverheid School, Jan Schaefer, die er zijn opleiding kreeg als banketbakker en die van 1973 tot 1975 een befaamd staatssecretaris voor Ruimtelijke Ordening is geweest en daarna in zijn woonplaats Amsterdam wethouder voor de stadsvernieuwing.

6.2 Organisatie en bestuur

De broeders van Amsterdam zijn een diocesane congregatie en kennen dus niet een generalaat in Rome. Zij stonden sinds 1853 onder toezicht van de bisschop van Haarlem; sinds enige jaren onder supervisie van de bisschop van Rotterdam. Dat betekent, dat men voor alle gewichtige besluiten zich tot Haarlem heeft moeten wenden en nu tot Rotterdam. De congregatie heeft in de jaren twintig gepoogd om een pauselijke erkenning te krijgen, maar

dat is door de Haarlemse bisschop verhinderd. Deze bisschop heeft de bevoegdheid om een broeder van zijn geloften te ontslaan; het zogeheten *indultum saecularizationis*. Hij kan hem daarna ook weer doen terugnemen, zij het eerst na toestemming van het Vaticaan.

Lang was de hoogste gezagsdrager binnen de congregatie een priester. In het diocesane benoemingsbeleid kwam het nogal eens voor, dat zulke geestelijken niet op hun bestuurlijke kwaliteiten waren uitgekozen en soms zelfs van pastorale kwaliteiten waren ontbloot. In 1925 slaagden de broeders van Amsterdam erin om hun zelfstandigheid te verkrijgen en hun eigen overste te kiezen. De verhouding tot de aangestelde rectoren bleef afwisselend vriendschappelijk en gespannen.

De congregatie kent als hoogste bestuursorganen een Kapittel en een Algemene Raad. Het Kapittel, een vergadering van de oversten van alle communiteiten in de congregatie, wordt doorgaans om de drie jaar bijeengeroepen voor een algemeen beraad over het beleid (het zogeheten zaakkapittel) of voor de keuze van de algemeen-overste en de leden van de Algemene Raad (het zogeheten kieskapittel). De laatste, de Algemene Raad, is in feite het dagelijks bestuur. Hij bestaat uit zes broeders en was belast met de leiding over de communiteiten in Nederland en in de missiegebieden. In dit bestuursorgaan worden bijvoorbeeld de benoemingen besproken en de personele problemen en conflicten. De notulen daarvan zijn tamelijk concreet en soms uitvoerig.

6.3 Seksueel misbruik en bestuursbeleid

Het lijkt erop, dat in de congregatie het seksueel misbruik van minderjarigen van stonde af aan als een waar probleem is beschouwd. Dat komt tot uiting in de oudere versie van de 'constitutiën, regels en raadgevingen' van de congregatie. De broeders moeten 'een engelachtige zuiverheid' onderhouden (artikel 111). 'De grootste voorzichtigheid' hebben zij in acht te nemen 'bij den omgang met de aan hunne zorg toevertrouwde kinderen' (artikel 115). In artikel 181 staat te lezen: 'Zekere bijzondere vriendschap met een der medebroeders of een der kinderen, die altijd hoogst verderfelijk is en anderen tot aanstoot strekt, moet uiterst zorgvuldig worden vermeden.'[3]

In de vooral praktisch uitgevallen 'Wenken aan de Broeders-Surveillanten' staat onder 15 te lezen, dat zij 'bij al de liefde die ge de kinderen moet toedragen', zich moeten hoeden 'voor zinnelijke en particuliere vriendschap. Voor menigeen is zij de oorzaak geweest van een diep treurig einde. "Grondzuilen, steunpilaren heb ik zien wankelen en vallen!" Laat het betreurenswaardig voorbeeld van anderen ons waarschuwen toch steeds op onze hoede te zijn. Laten wij toch niet zeggen of denken, dat we wel voorzichtig zullen wezen, dat die zoogenaamde vriendschap ons gemoed niet beroert en buiten het hart omgaat; het is alles zelfverblinding en zelfbedrog. Denken we ook niet, dat de talrijke jaren die we reeds in het religieuze leven doorbrengen, ons een voldoende behoedmiddel zullen zijn. De hartstocht kan ons ook in hoogen ouderdom nog overmannen!'[4]

Vooral dan moet 'zelfbeheersing' worden getoond, aldus de 'Wenken aan de Broeders-Surveillanten': '(...) wanneer uw natuur u zou aanzetten tot een teedere wijze van doen ten opzichte van uw leerlingen. Vooral wanneer uw jongens oogenblikken beleven van groot verdriet en intense droefheid moogt gij wel uw medelijden toonen, doch vermijdt ook in die oogenblikken alle bewijzen van te teedere liefde. Denkt er in het algemeen aan, dat, hoe beter ge in den omgang met de jongens den regel onderhoudt, die u verbiedt de kinderen aan te raken, des te beter ge u zelven tegen elke afdwaling zult beveiligen.'[5]

Zulke regels en wenken zijn tot na de Tweede Wereldoorlog van kracht gebleven. In de

nieuwere uitgaven van 1982 en 1992 komen ze niet meer voor.[6] Misbruik was niettemin een feit dat in de broederlijke samenleving bekend was. Men maakte er geen geheim van. In de officiële geschiedschrijving van de congregatie komt het bijvoorbeeld met zoveel woorden aan de orde. 'Enkele broeders', zo heet het in het hoofdstuk over de jaren dertig, 'moesten in die tijd de congregatie verlaten, omdat ze in menselijke zwakheid een te vriendschappelijke verhouding hadden gehad met de hun toevertrouwde jongens'. Vader Caspar had al op het kapittel van 1933 tot grotere voorzichtigheid en waakzaamheid gemaand: 'Broeders, die zo'n misstap maakten, betekenden een gevaar voor de goede naam van de congregatie.'[7] In november 1939 schreef de redemptorist C. Helmer, die een retraite had verzorgd voor de broeders die verbonden waren aan De Heibloem, dat het hun 'onder de strengste straffen, desnoods uitsluiting uit de congregatie, verboden moet worden 's avonds na het avondgebed jongens bij zich te laten komen'.[8]

De broeders van Amsterdam hebben ambachtsscholen en internaten geleid, waarin zowel jongens waren opgenomen die door hun ouders daarheen waren gestuurd als leerlingen die om een of andere reden uit huis waren geplaatst. Soms waren de laatstgenoemden al voor de uithuisplaatsing misbruikt. Ze konden zich hechten aan een bepaalde broeder; de broeder op zijn beurt kon een voorliefde opvatten voor een zekere leerling. De congregatie als geheel heeft daar in de loop van haar bestaan een veelsoortige ervaring mee opgedaan. In de justitiële inrichtingen zoals het St. Vincentiusgesticht te Harreveld (in het vervolg: 'Harreveld') waren zulke vriendschappen uiteraard ook mogelijk. Daar werd soms ook een tegenkant gerapporteerd: de suggestie van misbruik om een broeder te doen straffen voor een onaangenaam geachte opdracht; of de afpersing. De dilemma's die met een 'affectieve toenadering' verbonden zijn, werden uitvoerig besproken in een vergadering van de Algemene Raad op 20 mei 1958.

Seksueel misbruik kon, wanneer het was ontdekt, aan de orde worden gesteld in de (maandelijkse) vergaderingen van de Algemene Raad. Een vast beleid bestond er niet. Er was een regel, dat de betreffende broeder na de eerste en tweede overtreding een waarschuwing kreeg en bij de derde keer uit de congregatie werd ontslagen. Maar soms werd die maatregel al na de eerste keer toegepast. Het voorstel tot ontslag moest worden voorgelegd aan de bisschop van Haarlem. Meestal nam hij het over, maar het is ook wel voorgekomen, dat juist hij aandrong op behoud of terugkeer in de congregatie. In de penitentiaire inrichtingen greep Justitie vaker in en kon er een strafrechtelijk onderzoek volgen, een proces en gevangenisstraf. Dan kon het gebeuren, dat de Algemene Raad besloot om de bestrafte broeder niet in de steek te laten want men vond hem dan al genoeg gestraft. Soms werd hij dan juist wel verwijderd.

Aan de ernstige problemen op Harreveld wordt uitgebreid aandacht besteed in het hoofdstuk 5 over het bisdom Haarlem-Rotterdam in het eindrapport van de Onderzoekscommissie.

6.4 Conclusie

Uit het archief van de broeders van Amsterdam valt inzake het seksuele misbruik van minderjarigen veel op te maken; vergelijkenderwijs misschien wel meer dan uit de dossiers van andere broedercongregaties. Maar er zijn in deze wijze van archivering ook beperkingen. De notulen en persoonsdossiers bevatten wel het feit van het misbruik maar geven niet of nauwelijks inzicht in de concrete gebeurtenis. Dat doen alleen maar de melders bij Hulp & Recht en bij de Onderzoekscommissie. Nog belangrijker is, dat bijna geen enkele keer

enig concreet zicht wordt gegeven op het minderjarige slachtoffer. De schaarse keer, dat hij wordt genoemd, is hij een afperser.

In dit onderzoek zijn in totaal 34 broeders en priesters aan de orde geweest. Hun namen zijn voor een deel genoemd in de meldingen aan Hulp & Recht en/of aan de Onderzoekscommissie; voor een ander deel kwamen ze naar voren tijdens het onderzoek in de archieven van de bisdommen Haarlem en Rotterdam; en ten slotte kwamen nog nieuwe namen naar voren bij het onderzoek in het archief van de broeders van Amsterdam zelf. In totaal kunnen 24 gevallen van seksueel misbruik bewezen worden geacht en drie met enige waarschijnlijkheid.[9] Twee van deze drie plegers waren als priester op enig tijdstip met de congregatie verbonden. Zij vielen formeel gesproken echter onder het bisdom. In totaal zijn 15 broeders op enigerlei wijze met het strafrecht, de reclassering of de instanties van de kinderbescherming in aanraking geweest.

De 24 bewezen gevallen van seksueel misbruik hebben plaatsgevonden in de diverse internaten en op de scholen van de broeders. Eén bewezen geval kan niet worden gekoppeld aan een concrete locatie. Voor elk van de locaties Juvenaat Sint Jozef te Wellerlooi, Huis Eemland in Baarn en Jongenshuis 'Warmonderhek' kan één geval van seksueel misbruik worden vastgesteld. Het archiefonderzoek leverde voor Jongensdorp 'De Widdonck' in Heythuysen en de B.N.S. in Voorhout respectievelijk twee en drie bewezen gevallen van seksueel misbruik op. De meerderheid van de gevallen van seksueel misbruik die worden ondersteund door het archiefonderzoek (15), hebben plaatsgevonden op het op het Vincentiusgesticht te Harreveld.

Van deze 15 broeders zijn er 13 strafrechtelijk onderzocht in verband met hun functie in Harreveld. Van de 24 gevallen van een bewezen misbruik zijn er 15 op Harreveld te situeren. Dit instituut heeft een bijzondere plaats in dit onderzoek ingenomen en de resultaten zijn zoals hiervoor opgemerkt opgenomen in Hoofdstuk 5 van het eindrapport van de Onderzoekscommissie bij het bisdom Haarlem-Rotterdam. Hier moet wel de kanttekening worden geplaatst dat het archiefonderzoek naar Harreveld niet in zijn volle diepgang en omvang is uitgevoerd. Daarom worden er twee bevindingen in vraagvorm voorgelegd. De beantwoording van dergelijke vragen zou een veel omvangrijker onderzoek naar Harreveld vergen dan de Onderzoekscommissie binnen de gestelde termijn heeft kunnen uitvoeren.

Ten eerste: kan het zijn, dat de broeders – van huis uit ambachtslieden en voorbereid op technisch onderwijs – moeite hebben gehad met de professionalisering van de jeugdzorg zoals deze in de jaren vijftig en zestig vorm kreeg? Zij hebben al improviserend ontdekt, dat men zich moest bekwamen in de nieuwe wetenschappelijke inzichten van de psychologie en de pedagogie. Een aantal van hen is dan ook op studie gegaan. Deze professionalisering heeft nog een ander onverwacht effect kunnen oproepen. Door studie van de sociale wetenschappen werd de jeugdzorg van de broeder steeds minder religieus gekleurd. De crisis van de religieuze vorming waarover herhaaldelijk werd gesproken in de vergaderingen van de Algemene Raad, kan samenhangen met een laïcisering van hun beroep in Harreveld.

Ten tweede: kan het zijn, dat de broeders onvoldoende zijn voorbereid op de problematiek van de uit huis geplaatste jongens, die zij in Harreveld ontmoetten? Een intensieve discussie in de Algemene Raad in mei 1958 over de 'affectieve relaties', die tussen broeders en pupillen kon ontstaan, kan een bewijs zijn van het dilemma. De broeders ontmoetten in hun werk in Harreveld jongens, die door de rechtbank of de kinderbescherming aan de ouderlijke macht waren onttrokken; die wellicht zelf al in hun vroegste kindertijd konden zijn misbruikt; die veroordeeld waren voor jeugdcriminaliteit. Zij konden zich in hun

nieuwe en besloten omgeving hechten aan broeders, de nieuwe begeleiders in hun dagelijkse en nachtelijke leven. De keerzijde van deze medaille kon ook voorkomen: de broeder kon om welke reden dan ook worden gechanteerd.

NOTEN

1 Een algemene geschiedenis in: Edesius Boerrigter; *In smarten geboren... Geschiedenis van een broederscongregatie*,1985, passim.

2 *Constitutiën, regels en raadgevingen der Congregatie van de broeders van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten, gevestigd te Voorhout*., Z. pl., z. t., p. 11.

3 *Constitutiën, regels en raadgevingen der Congregatie van de broeders van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten, gevestigd te Voorhout*, Z. pl., z. t., pp. 111 en 113.

4 *Constitutiën, regels en raadgevingen der Congregatie van de broeders van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten, gevestigd te Voorhout*, Z. pl., z. t., pp. 254-255.

5 *Constitutiën, regels en raadgevingen der Congregatie van de broeders van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten, gevestigd te Voorhout*., Z. pl., z. t., pp. 151 en 256.

6 *Inspirerende regel*. Goedgekeurd op het Congregatiekapittel 1980, Z. p., z. j. *Constituties*. Broederscongregatie Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten, 1992.

7 Edesius Boerrigter, *In smarten geboren... Geschiedenis van een broederscongregatie*,1985, p. 247.

8 Archief broeders van Amsterdam, Plaatsingslijst 1373. Notulen Algemene Raad 1939-1943.

9 In een reactie in wederhoor stelt de Broederscongregatie van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten dat zij zelf uitkomt op een totaal van 17 gevallen van bewezen seksueel misbruik, inclusief één nagekomen persoon, en van vier grensgevallen. Secretariaat aan Onderzoekscommissie, 'Reactie op feitenverslag onderzoek Commissie Deetman', 24 oktober 2011.

7 Broeders van Huijbergen (c.f.h.)

7.1 De congregatie

De congregatie van de broeders van Huijbergen (voluit: Congregatie der Christelijke Broeders van de Onbevlekte Ontvangenis van de Allerheiligste Maagd en Moeder Gods Maria onder bescherming van de Heilige Franciscus) werd in 1854 gesticht door de eerste bisschop van Breda, monseigneur J. van Hooydonk. De stichting was het gevolg van het conflict dat Van Hooydonk had met de veertien jaar eerder gestichte congregatie van de broeders van de Heilige Aloysius te Oudenbosch, meer speciaal met zijn oprichter pastoor W. Hellemons.

De bisschop had de gebouwen van het Wilhelmietenklooster te Huijbergen weten te verwerven en wilde daar een weeshuis met school in onderbrengen. Hij nodigde de kersverse broedercongregatie van Oudenbosch in 1849 uit om de leiding over het weeshuis op zich te nemen, waartoe de broeders met enige tegenzin bereid waren. Maar er ontstond onenigheid tussen Van Hooydonk en Hellemons over de invloed van de bisschop. In 1852 vertrokken de broeders weer uit Huijbergen. Van Hooydonk vond drie andere personen, die bereid waren het werk voort te zetten. Hij voorzag hen in 1854 van een regel naar franciscaanse snit en in dat constituerende moment heeft men sindsdien het begin van de congregatie erkend. Zoals de meeste andere rond deze tijd opgerichte congregaties van broeders of zusters richtten de doelstellingen van de Huijbergse broeders zich vooral op de zorg voor en de verheffing van de behoeftigen en wezen, van wie er toen velen in weeshuizen of bij pleeggezinnen waren ondergebracht.

In hetzelfde jaar werd in Huijbergen een pensionaat aan het weeshuis toegevoegd. De inkomsten daaruit konden worden aangewend voor de verwezenlijking van de hoofddoelen: verbetering van het lot van armen en wezen door middel van onderwijs en apostolaat. In vier jaar tijd nam het aantal pensionairs toe tot bijna honderd.

Na een eerste ervaring in Breda, die slechts tien jaren duurde (1866-1876), breidden de broeders vanaf 1890 hun activiteiten uit naar andere plaatsen, aanvankelijk binnen grenzen van het bisdom, vanaf 1927 ook daarbuiten. Zij stortten zich vooral op het onderwijs, vaak op uitnodiging van een pastoor, een schoolbestuur of een lekenorganisatie. De uitbreiding maakte het noodzakelijk dat meer en meer broeders moesten worden opgeleid tot onderwijzer. Om dit in eigen hand te kunnen houden ging men over tot de oprichting van een eigen kweekschool in Breda (1892), waaraan zowel broeders en niet-broeders hun opleiding kregen. De broeders-onderwijzers werden ingezet in de succursalen en in de scholen, waarvoor de broeders werd gevraagd leerkrachten te leveren. Het ging daarbij om scholen van lager onderwijs, Mulo en blo In de negentiende eeuw telde het onderwijs nog maar weinig katholieke scholen. Om die in stand te houden was men afhankelijk van financiële steun door welgestelde geloofsgenoten, aangezien bijzonder onderwijs nog niet

door de staat werd gesubsidieerd. Door de introductie van de broeders werd het probleem sterk vereenvoudigd: broeders waren goedkoper dan lekenkrachten en bovendien, naar werd aangenomen, als religieuzen van een hogere morele kwaliteit.

De St. Vincentiusvereniging, de katholieke lekenorganisatie die zich landelijk inzette voor de armen, verzocht de congregatie een aantal van hun scholen over te nemen, omdat ze meende daarmee een kwalitatieve verbetering van het onderwijs te bereiken. In 1929 nam de congregatie het schoolbestuur van de Vincentiusscholen over van de vereniging en gaf nieuwe namen aan de scholen om de associatie met de armenscholen van de vereniging uit te wissen.

Behalve scholen namen de broeders ook de zorg over een aantal weeshuizen op zich, onder meer in Huijbergen zelf. Door de verbeterde gezondheidszorg en de toename van het aantal opnames in pleeggezinnen verloren deze instellingen hun functie. Al voor de oorlog werden de meeste opgeheven. Daarvoor in de plaats gingen de broeders zich toeleggen op de zorg voor de zogenaamde voogdijkinderen, die aan de ouderlijke macht waren onttrokken en naar levensovertuiging werden verdeeld over de verzuilde voogdijtehuizen. Maar ook in deze tak van zorg deed zich door veranderende opvattingen over voogdijzorg een terugloop van het aantal voogdijkinderen voor, waardoor de broeders zich gedwongen zagen hun bemoeienissen te staken. In 1960 werd het Willibrordushuis (het stigmatiserende 'gesticht' was na de oorlog vervangen door 'huis') gesloten. Wat bleef waren de blo's, waarvan de congregatie een aantal onder haar hoede had genomen of nieuw gesticht.

In de periode tussen 1920 en 1940 beleefden de onderwijscongregaties een enorme groei. Het aantal broeders nam snel toe, waardoor ook de inkomsten uit de salarissen van de broeder-onderwijzers, die sinds 1920 door de Staat werden betaald en in de kas van de congregatie belandden, aanzienlijk stegen. Beide factoren nodigden uit tot verdere uitbreiding. Nieuwe vestigingen, vaak op uitnodiging van zittende kerkbesturen of bouwpastoors, kwamen er in Breda, Bergen op Zoom en Hulst (waar de broeders al in 1907 vaste voet in het onderwijs hadden verworven), maar ook buiten de bisdomsgrenzen: Amsterdam (1926), Haaren (Noord-Brabant) (1927), Amstelveen (1954), Nijmegen (1961), Hellevoetsluis (1964) en Ouderkerk aan de Amstel (1980). In 1953 werd voor het eerst de stap gezet naar het middelbare schooltype met de oprichting van het Mgr Frencken College te Oosterhout. Tevens werden broeders ingezet in bijzondere internaten: geestelijk gehandicapte jongeren in Breda (1950), lichamelijk gehandicapte in Groesbeek (1961), lts-leerlingen te Ossendrecht (1958).

Behalve de scholen en internaten in het bisdom en daarbuiten had de congregatie een mulo opgezet speciaal voor de vorming van de eigen nachwuchs, het juvenaat. Dit was gevestigd in het moedercomplex te Huijbergen, dat tijdens de oorlog op bevel van de Duitsers werd ontruimd. Het keerde na de oorlog daar terug. Dat was ook het lot van het noviciaat, dat na de oorlog in een speciaal daarvoor ontworpen gebouw bij het moederhuis, Alverno geheten, werd ondergebracht. De novicen volgden gedurende het eerste jaar de lessen op de St. Franciscus Kweekschool te Breda met de andere externe leerlingen, keerden terug naar Huijbergen om het noviciaat door te lopen tot aan hun eerste (tijdelijke) professie en maakten vervolgens hun opleiding aan de kweekschool af. In de jaren zestig was de belangstelling om broeder te worden zo gering dat het instituut werd opgeheven.

In de jaren zeventig begon de veranderende tijdgeest ook in de leefgemeenschappen van de broeders door te dringen. Aangemoedigd door het kapittel gingen broeders, die overdag in het onderwijs hun emplooi hadden, samenwonen in 'open conventen'. De be-

woners vormden een broederlijke gemeenschap, waarin de gemeenschappelijke belangen in onderling overleg werden geregeld onder de supervisie van het algemeen bestuur. Een andere vorm van conventvorming vond plaats in samenwerking met de congregaties van Utrecht, Maastricht en Oudenbosch, welke samenwerking werd samengevat met het acroniem HUMO.

Het werd steeds duidelijker dat de onderwijscongregaties aan betekenis inboetten. Dat viel duidelijk af te lezen aan de sterke terugloop van het ledental en de daarmee samenhangende vergrijzing binnen de congregatie. Bedroeg het aantal broeders in de jaren vijftig nog ruim driehonderd, op dit moment zijn het er nog ruim honderd (met inbegrip van de Indonesische leden). De 161 leerkrachten in 1961 waren in 1981 gereduceerd tot 31, zes jaar later tot negen.

Vanaf de jaren tachtig begonnen de broeders zich noodgedwongen geleidelijk terug te trekken uit het onderwijs. Het handjevol broeders dat toen nog als onderwijzer werkte, was vaak na een 'vrije' sollicitatie (mogelijk geworden in de jaren zeventig) aangesteld op een school die geen enkele binding had met de broeders van Huijbergen. Die scholen werden de een na de ander opgeheven of overgedragen aan een lekenorganisatie. Van lieverlede werden de broederhuizen of conventen geleidelijk opgeheven, soms na een periode van experimentele leefvormen, die maar van tijdelijke aard bleken te zijn.

De Opvoedings- en Onderwijsstichting Ste. Marie, die van de meeste scholen het schoolbestuur had gevormd, begon in de jaren zeventig het bestuur over te dragen aan nieuw gevormde schoolbesturen. Daarin maakten niet langer de broeders of de pastoor de dienst uit, maar konden naast de lekenbestuurders ook de ouders van zich laten horen.

De Opvoedings- en Onderwijsstichting zelf vormde zich in 1980 om tot de Scholenstichting Ste. Marie, die niet meer, als zijn voorganger, een personele unie vormde met het congregatiebestuur, maar geheel zelfstandig was. Kwam aanvankelijk de band met de congregatie nog enigszins tot uitdrukking doordat enkele broeders zitting hadden in het bestuur, na 1992 kwam ook hieraan een einde.

Binnen twee decennia was de rol van de broeders van Huijbergen in het onderwijs verdampt. Van de acht internaten, waar seksueel misbruik gemakkelijk kon ontstaan, werd dat in Huijbergen in 1989 als laatste gesloten.

7.2 Institutioneel

Tot 1888 werd de leiding over de congregatie uitgeoefend door priesters, benoemd door de bisschop. De bisschop liet er geen twijfel over bestaan dat dit een congregatie naar bisschoppelijk recht was. In 1888 bezorgde de bisschop een nieuwe regel, waarin was opgenomen dat de broeders voortaan hun eigen overste mochten kiezen.

Naarmate de werkzaamheden zich uitbreidden tot buiten het moederhuis groeide een professionele bestuursorganisatie, waarin niet alleen aandacht aan de kloosterlijke staat van de leden werd besteed, maar ook de meer wereldse zaken als financieel beheer en onderwijsbeleid werden behartigd.

De algemeen-overste werd bijgestaan door de vicaris, die speciaal was belast met alle onderwijszaken. Eens in de zes jaar kwam het kapittel, samengesteld uit vertegenwoordigers van de broeders en de huizen buiten Huijbergen, bijeen om een nieuw bestuur en algemeen overste te kiezen. Dit kapittel was een zuiver kieskapittel, dat zich weliswaar kon uiten over wensen van de leden ten aanzien van de gang van zaken binnen de orde, maar geen echte macht uitoefende. Pas vanaf 1955 ging men over tot het bijeenroepen van za-

kenkapittels, die naar behoefte werden bijeengeroepen. Deze richtten hun aandacht vooral op de doelstellingen en de organisatiestructuur, zoals de vernieuwing van constitutie en leefregel, of nieuwe vormen van apostolaat.

In het dagelijks bestuur bleef de algemeen-overste, bijgestaan door zijn raad, echter een grote macht uitoefenen.

De broederhuizen of conventen buiten Huijbergen stonden onder leiding van een huisoverste, bijgestaan door één of meer assistenten. Zij rapporteerden aan het algemeen bestuur over de gang van zaken in het convent en over de broeders, die in het plaatselijke onderwijs werkzaam waren.

Doordat de congregatie viel onder het bisschoppelijk recht, dienden veel bestuurlijke kwesties ter goedkeuring door de overste aan de bisschop te worden voorgelegd. Monseigneur P. Hopmans herinnerde zich later hoe vaak hij met de algemeen-overste Silvester de Maat had overlegd 'over de belangen van de Congregatie en van de broeders en over hun werken! Hoe menigmaal heeft hij in moeilijkheden, die een algemeen overste niet kan ontlopen, zijn hart bij zijn geestelijke vader uitgestort'.[1] Bisschoppelijk recht betekende ook dat men jaarlijks verslag aan de bisschop moest uitbrengen en dat er jaarlijks namens de bisschop een visitatie van de congregatie plaatsvond.

Dat veranderde toen de congregatie in 1958 (op advies van de bisschop zelf) een aanvraag bij Rome indiende om zich te mogen plaatsen onder pauselijk recht. Dit werd in 1963 toegestaan. Wel bleef de bisschop ook nadien de rector en conrectoren van Huijbergen benoemen. Ondertussen was de leefregel in het kader van het door Vaticanum II ingezette *aggiornamento* (aanpassing) inzet van bespreking geworden. In 1972 werd een nieuw ontwerp (op basis van de regel van de Franciscaanse Derde Orde) aan Rome ter goedkeuring voorgelegd en in 1974 *ad experimentum* aangenomen. In 1986 volgde goedkeuring door Rome.

In 1999 veranderde de structuur van de congregatie met de invoering van provincies. De bestuurlijke taken werden voortaan uitgeoefend door de Algemeen Overste met de Provinciale Besturen.

De naoorlogse algemene oversten waren:

1939-1957	broeder Clemens [van der Walle]
1957-1969	broeder Venantius [Bul]
1969-1981	broeder Reginald [Poelstra]
1981-1987	broeder Karel [van Hooij]
1987-2005	broeder Eduard [Quint]
2005-	broeder Bram [Hommel]

7.3 Verantwoordelijkheidsstructuren en vormen van toezicht en controle

Seksueel misbruik is uiteraard vooral, zo niet uitsluitend voorgekomen zolang de broeders actief waren in het onderwijs, dat wil zeggen tot de jaren tachtig.

Binnen de congregatie lag de verantwoordelijkheid voor de daden van de broeders in laatste instantie bij het algemeen bestuur. Maar onder het bestuur zijn het de huis-oversten, de internaatsdirecteuren of collega's op de scholen, die de signalen over misbruik opvangen en geacht worden dit te melden aan hun oversten (artikel 88 van de Constitutie uit 1956). Dat dit ook gebeurde valt menigmaal af te leiden uit de notulen van het algemeen bestuur, al wordt dit niet altijd met zoveel woorden gezegd.

Toch zijn er aanwijzingen dat de superieuren niet in alle gevallen adequaat optraden. Zo wordt broeder Marcellus, directeur van het internaat ten tijde van de affaire met broeder CFH1 (1949), door een niet bij name genoemde rapporteur van nalatigheid beticht: 'Ik geloof niet dat hij inmenging dult [sic] van anderen in zijn bestuur en dat hij zijn medebroeders-onderwijzers te veel dekt en in bescherming neemt.' Dezelfde rapporteur meende dat de broeders CFH2 en CFH1 (die de jongens uit de studiezaal en het recreatielokaal meenam onder het oog van de surveillant) blijkbaar niet bang waren voor ontdekking: 'Wisten zij dat geen controle op hun gedragingen werd uitgeoefend of waren zij de overtuiging toegedaan dat de leiding slap en bij ontdekking door het bestuur toch geen ernstige maatregelen zouden worden genomen?'

Andere controlelijnen liepen via de surveillance. In het algemeen hadden de broeders de plicht 'ergernis gevende' gevallen bij hun superieuren te melden, die er vervolgens voor moest zorgen 'dat de oorzaak van de ergernis wordt weggenomen' (artikel 88 van de Constitutie, 1956). Het zwakke punt hierbij was dat veel surveillanten zelf betrokken waren bij ontoelaatbare vormen van seksuele omgang met leerlingen. Het is de vraag of de broeders onder alle omstandigheden bereid waren hun collega's aan te geven. Volgens een oud-algemeen-overste was men geneigd bij lichte gevallen de medebroeder een tweede kans te geven (er werd dus onderling over gesproken) en pas bij zware gevallen alarm te slaan.

7.4 Omgang met kennis over misbruik door verantwoordelijken en andere betrokkenen

Hoewel de overste zelf bij geconstateerde gevallen van seksueel misbruik verantwoordelijk was voor de te nemen maatregelen, werd in Huijbergen het geval vaak uitgebreid besproken in het algemeen bestuur, dat aangaf in welke richting de oplossing moest worden gezocht en soms ook daarover een besluit nam. Besluiten over dergelijke kwesties werden in collegialiteit genomen en niet geheel aan de algemene overste overgelaten.

7.5 Preventieve maatregelen tegen inbreuken op de gelofte van zuiverheid

De leiding was zich van de gevaren bewust voor de broeders die in het onderwijs te maken kregen met kinderen. In het 'Directorium' van 1956 wordt hiertegen gewaarschuwd.

Intimiteit met de leerlingen moeten worden vermeden:

> 'De broeders zullen zorgvuldig zekere intieme vriendschappen vermijden, die hun karakter verwekelijken. [...] Zodra de broeders een dergelijke gevaarlijke genegenheid ontwaren voor een persoon moeten zij zonder uitstel trachten die genegenheid te beheersen en zo nodig geheel uit te doven door waakzaamheid, gebed en het vluchten der gelegenheden.' (artikel 39)

Sommige overtredingen kunnen leiden tot verplichte boetedoening en penitenties

> 'Grote fouten zijn:
> [...] het gezicht of de handen van kinderen strelen'. (artikel 325)

Dezelfde geluiden klinken ook op uit een handleiding, die in 1944 speciaal voor de broeders in eigen beheer werd uitgegeven onder de titel 'De opvoeder aan de voeten van Jezus, den Kindervriend'. 'Bijzondere vriendschappen' verdienen tegen elke prijs te worden vermeden:

– 'Bijzondere vriendschap is verderfelijk voor de vorming van het karakter uwer leerlingen en een rechtstreeks gevaar voor u zelf.
– Ogenblikkelijk kan misschien een jongen profiteren van de voorliefde, die hem getoond wordt, maar later is het oordeel over zijn opvoeder verre van gunstig.
– Het ene kind kan door een zekere bevalligheid en natuurlijke hoedanigheden aantrekkelijker zijn dan een ander, maar als opvoeder moet ge om Jezus allen gelijkelijk trachten te beminnen. [...] Vermijdt ge altijd alle familiariteit, wekelijkheid en stoeierigheid met kinderen?' (hoofdstuk 11, 13)

Opmerkelijk is dat fysiek geweld absoluut en te allen tijde wordt verboden (zoals ook in artikel 325 van het Directorium). Gelet op de beeldspraak is de boerenafkomst van de auteur onmiskenbaar:
– 'Tracht ge in uwe verbolgenheid uw toevlucht te nemen tot lijfkastijdingen, die altijd verboden zijn?
– Als de klas voortdurend davert van geboden en verboden, zodat de leerlingen niet eens tijd krijgen om te gehoorzamen; als ge de rug van de jongens beschouwt als een dorsvloer, die soms overvloedig bewerkt wordt, dan is de tucht tot een bedenkelijk peil gedaald' (hoofdstuk 11, 15)

Soms werd preventief ingegrepen, zoals in het geval van broeder CFH3. Hem werd in 1962 te verstaan gegeven dat hij de congregatie beter kon verlaten. Over hem wordt in de notulen opgemerkt dat hij 'dol was op jongens' en naar men meent ook meisjes, indien aanwezig. Hij 'heeft werkelijk een verkeerde opvatting van het kloosterleven. Mededelingen van broeder prefect te Breda maken dat wel duidelijk'.[2] In dit geval heeft de prefect het nodig geacht de algemeen-overste of het bestuur te waarschuwen voor mogelijke gevolgen van handhaving van de pedofiele broeder in het onderwijs. Daarmee volgt hij het in artikel 88 van de constitutie geformuleerde gebod van verplichte aanbrenging op.

Een andere broeder CFH4 die zonder verlof regelmatig een familie in het dorp bezocht heeft en daarbij geschenken voor de kinderen meebracht, werd op zijn vingers getikt. Hij is volgens het bestuur niet te handhaven en wordt zonder pardon overgeplaatst. Kennelijk herkende het bestuur hierin een patroon, volgens welke potentiële misbruikers te werk gingen.[3]

Een dergelijk voorval deed zich ook voor met broeder CFH5, die geregeld bij de ouders van een bepaalde jongen thuis kwam. Hij wordt gewaarschuwd, maar blijft er mee doorgaan. Ook hij wordt verplaatst.[4]

Soms voelde een broeder aan dat hij aan mogelijke chantage bloot stond, ook als er niets te chanteren viel. Dat was bijvoorbeeld het geval met een broeder die naast zijn taak als ziekenverzorger ook bij de surveillance werd betrokken. 'Deze broeder heeft aan de overste zijn bezwaren meegedeeld. Een ziekenbroeder heeft dikwijls heel delicate kwesties te behandelen. Hij heeft nu een weinig surveillance bijgekregen en naar zijn mening is de bediening van surveillant niet te combineren met die van ziekenbroeder. Er schuilt zeker een gevaar in. Krijgt een surveillant eens moeite met sommige jongens dan kunnen slechtwillenden zijn naam in opspraak brengen naar aanleiding van dingen die hij als ziekenbroeder noodzakelijk moet doen. Dit gevaar is vooral niet denkbeeldig bij jongens, die uit een minder milieu komen.'[5]

Omdat seksueel misbruik veel voorkwam bij de broeders surveillanten worden in 1962 een aantal broeders naar een door Oudenbosch in het leven geroepen cursus voor surveillanten ('prachtig voorstel') gestuurd. In 1964 wordt dat herhaald.

7.6 Analyse

Een analyse van de via Hulp & Recht aangeleverde meldingen en in archiefonderzoek boven water gekomen informatie over gevallen van seksueel misbruik stuit op enkele methodologische problemen. In de eerste plaats, uitgaande van de meldingen bij Hulp & Recht, stuit men op het gegeven dat in een aantal gevallen de pleger of plegers niet door de klagers worden geïdentificeerd hetzij omdat zij hun naam niet meer herinneren, hetzij omdat zij die niet willen noemen. Behoudens in enkele gevallen konden deze anonieme broeders niet worden geïdentificeerd. Het blijft dus mogelijk dat er overlap is tussen de met naam bekende en de anonieme plegers.

Voorts zijn er enkele meldingen binnengekomen van zulk algemene aard ('moet ik melden dat ik op Ste. Marie te Huijbergen het slachtoffer ben geworden van seksueel misbruik' e.d.) dat deze voor een cijfermatige analyse onbruikbaar zijn. Ten derde blijken onder de bij Hulp & Recht gedane meldingen ook enkele gevallen te zijn waar niet zozeer sprake is van seksueel misbruik, maar wel van (excessief) geweld. Aangezien bij het archiefonderzoek niet speciaal is gekeken naar geweldszaken en deze ook niet tot de onderzoeksopdracht van de Onderzoekscommissie behoren, zijn de gegevens hierover per definitie onvolledig. Dergelijke gevallen zijn, voor zover ze via melding of anderszins bekend geworden niet in de cijfermatige bewerkingen meegenomen.

Vermeld dient ook te worden dat de aangeleverde documenten over de meldingen bij Hulp & Recht niet volledig waren, zoals kan worden afgeleid uit de daarbij behorende correspondentie van medewerkers van Hulp & Recht, maar ook uit de verhalen die op het internet in blogs van slachtoffergroep circuleren. Soms wordt daarin verwezen naar meldingen bij Hulp & Recht die evenwel niet in de administratie van Hulp & Recht zijn aangetroffen. Anderzijds zijn sommige meldingen bij Hulp & Recht in de administratie meermalen gekopieerd, terwijl er ook meldingen tussen zaten over personen van een andere congregatie of orde handelen. Leesfouten vereisten voorzichtigheid bij het raadplegen van de meldingsformulieren van Hulp & Recht.

7.7 Plegers

Het aantal vermeende broeder-plegers van wie een (klooster)naam bekend is, bedraagt 34. Er zijn voorts negen meldingen van niet bij name genoemde broeders-plegers bekend, evenals van een niet bij name genoemde rector verbonden aan een broederinstituut en een leek werkzaam in een door de broeders gerund internaat. Van de negen anonieme broeders konden er drie met bijna-zekerheid worden geïdentificeerd met een van de 34 bekende broeders. Er zijn dus minmaal 34 plegers van seksueel misbruik op de een of andere wijze gedocumenteerd, en maximaal veertig. Als wordt aangenomen dat van deze resterende anonieme plegers minstens de helft alsnog met een van de bij name bekende plegers geïdentificeerd zou kunnen worden, dan is er sprake van minimaal 34 en maximaal 37 plegers. Daarbij komen dan nog de anonieme rector en de lekenkracht.

7.8 Uittredingen en wegzendingen

Net als bij broeders van Oudenbosch berustte de macht om een broeder met eeuwige geloften uit de congregatie te zetten bij de algemeen-overste, na voorafgaande instemming

van zijn raad in een geheime stemming. De redenen voor wegzending moeten zwaarwegend zijn. Voor het besluit wordt uitgevoerd, moet het door de Heilige Stoel worden bekrachtigd (artikel 91 van de Constituties van 1956).

In ernstige gevallen kan de algemeen-overste direct overgaan tot wegzending en de broeder verplichten het religieuze kleed af te leggen, ook nu weer met instemming van zijn raad. Ernstige gevallen kunnen bv. zijn 'grote ergernis naar buiten of een groot dreigend nadeel voor de congregatie' (artikel 92 idem)

Werd door de broeder zelf ontslag van de geloften gevraagd, dan moest dit verzoek ter goedkeuring naar Rome worden gezonden. De goedkeuring werd bijna nooit geweigerd.

Een tussenstap kon zijn exclaustratie (buiten de gemeenschap verblijven), waarvoor eveneens goedkeuring door Rome was vereist.

Het valt op dat van de broeders, die als (mogelijke) daders van seksueel misbruik staan geboekt, maar een relatief klein gedeelte direct of kort na het geconstateerde misbruik is uitgetreden. In de notulen wordt hiervan in ieder geval geen melding gemaakt en evenmin blijkt dit uit andere bronnen. Vaak is het wel zo dat zij later alsnog blijken te zijn uitgetreden, maar dat staat dan niet in enige relatie tot hun mogelijke betrokkenheid bij seksueel misbruik.

7.9 Slachtoffers

Over de slachtoffers van het misbruik horen we weinig in de bronnen, over de wijze waarop zij werden tegemoet getreden nog minder. In ieder geval niet genoeg om statistisch te kunnen worden gebruikt. Door de melders, dat wil zeggen in de meeste gevallen de slachtoffers zelf, wordt soms wel aangeduid dat de dader is verplaatst of de orde heeft verlaten, in een enkel geval ook dat er een gesprek is geweest tussen ouders en de leiding. Maar vaak stuitten zij met hun klachten op onbegrip of onwil, zelfs bij hun eigen familie. Psychosociale hulpverlening was toen niet zo vanzelfsprekend en de broeders waren daar zelf niet op voorbereid noch voor geëquipeerd.

Het gevoel van dubbel verraad dat sommige slachtoffers moeten hebben ondervonden wanneer zij geen gehoor kregen voor hun klachten (ouders én de opvoeder(s) aan wie zij waren toevertrouwd) maakt de verbittering waarvan vele klagers blijk geven verklaarbaar.

Vermeld moet nog worden dat onder de slachtoffers van de broeders niet alleen jongens waren. Van zes mogelijke plegers wordt gemeld dat zij ontucht pleegden met minderjarige meisjes, onder wie één tien-à-elfjarig meisje, dat jarenlang door een broeder misbruikt werd. Het bijzondere aan dit geval is dat het nooit door de omgeving is opgemerkt, al was volgens een voormalig algemeen-overste wel blijven hangen dat er met deze broeder iets niet klopte. Een ander geval van misbruik had een merkwaardig verloop. Nadat een broeder was beticht van ontucht met meisjes van zijn school, werd door justitie na onderzoek besloten tot een voorwaardelijk sepot met een proeftijd van twee jaar. Een der voorwaarden was dat de broeder niet meer in een onderwijssituatie met meisjes zou worden geplaatst. Conform deze eis werd de broeder overgeplaatst naar de lagere jongensschool van Ste. Marie te Huijbergen. Hier zette hij non-stop zijn praktijken voort, maar nu met jongens, bij wie hij bekend stond als de 'kontenvoeler'. Het lijkt erop dat deze broeder in de veronderstelling verkeerde dat de voorwaardelijkheid alleen betrekking had op ontucht met meisjes. Des te onbegrijpelijker was zijn gedrag omdat tezelfdertijd de procedure tot ontneming van de onderwijsbevoegdheid nog liep (die zou pas drie jaar later in zijn voordeel uitvallen).

7.10 Cijfermatige bewerking

Aantal plegers uitgezet naar jaren
*Sommige plegers komen in meer dan één tijdvak voor

	MET NAAM	ANONYMI	TOTAAL
Tot 1950	6	1	7
1951-1960	18	4	22
1961-1970	13	5	18
1971-2010	3	-	3
Totaal	40 (34)*	10*	50 (44)*

* tussen haakjes zonder dubbeltellingen

Functies plegers (inclusief en exclusief anonymi)

	MET NAAM	ANONYMI	TOTAAL
Onderwijzer/leraar	21	4	25
Surveillant/groepsleider	10	4	14
Werkbroeder	4	-	4
Rector	-	1	1
Onbekend	-	1	1
Totaal	35	10	45

Het is duidelijk dat in het onderwijs en de surveillance de plegers van seksueel misbruik gezocht moeten worden. Hoe de getalsverhoudingen lagen tussen onderwijskrachten en surveillanten is wegens de verspreidheid van de gevallen over ruim een halve eeuw niet bekeken en kan trouwens in de tijd variëren. Dat onder de werkbroeders betrekkelijk weinig plegers voorkomen is begrijpelijk. Zij vormden een minderheid in vergelijking met de beide andere categorieën. Bovendien, de broeders in de keuken, aan de ingangspoort, op het land of technische dienst kregen minder kans voor het plegen van ontucht doordat ze minder frequent in contact kwamen met de leerlingen.

De ziekenverplegers zijn onder de surveillanten gerekend.

Gevallen van misbruik bekend geworden door melding bij Hulp & Recht en uit archiefonderzoek (tussen haakjes de anonieme meldingen)

JAREN	HULP & RECHT	ARCHIEFONDERZOEK
Tot 1950		6
1950-1960	12 (+3)	6
1960-1970	12 (+4)	3
1970-2010	1	1
Totaal	25 (+7)	16

In sommige gevallen was door archiefonderzoek de mogelijke pleger al op het spoor gekomen en vormde de informatie van de melding slechts een bevestiging of werd, vice versa, de melding door archiefonderzoek bevestigd. Ook komt het voor dat een klacht werd in-

gediend, terwijl uit archiefonderzoek al eerdere overtredingen van dezelfde broeder werden opgespoord. In dat geval is per periode geturfd. Eén klacht uit 1968 betreft een leek in dienst van een niet-congregationele stichting, maar wel werkend in een internaat onder directie van een broeder.

Gevallen van politioneel onderzoek/justitieel optreden

JAAR	NAAM BROEDER	RECHTBANK	VONNIS	ONTNEMING OND.BEV.HD
1949	CFH6	Breda	6 mnd voorw. proeftijd 3 jaar	nee
1950	CFH1	Breda	vrijspraak	nee
1955	CFH7	Middelburg	4 mnd voorw. proeftijd 3 jaar	nee
1966	CFH8	Rotterdam	voorw. sepot	nee
1968	CFH9	Breda	2 mnd voorw. proeftijd 3 jaar	nee
1970	CFH10	Amsterdam	4 mnd voorw. proeftijd 3 jaar	n.v.t.

Onder de rechtszaken zijn enkele opmerkelijke feitelijkheden te signaleren. De vrijspraak van CFH1 was een gebeurtenis, waarmee binnen de orde niet werd gerekend. Men was van mening dat de beschuldigingen waar waren en ernstig genoeg voor een veroordeling. Maar een goede advocaat kan zelfs in hopeloze gevallen nog wonderen verrichten. Naar de huidige opvattingen kunnen de handelingen van CFH1 niet anders dan als seksueel misbruik worden gezien.

Het tweede opmerkelijke feit is dat geen van de veroordeelde broeders de onderwijsbevoegdheid werd ontnomen. Zij werden allen, na hun proeftijd, weer op een van de broederscholen ingezet. Van deze broeders is geen recidive bekend.

Uittredingen van (mogelijke) plegers (minus anonymi)

NAAM	JAAR DELICT	JAAR UITTREDEN	GEDWONGEN
CFH2	1949	1949	x
CFH11	1952	1952	x
CFH12	1953/54	1971	
CFH7	1955	1955	x
CFH13	1959/60	1991	
CFH14	1960	1960	x
CFH15	jaren zestig	1965	x
CFH16	1962	1962*	
CFH17	1963/64	1970	
CFH9	1968	1972	

* Exclaustratie, korte tijd daarna gevolgd door uittreding

Gezien het aantal gevallen van (mogelijk) seksueel misbruik (34 + 1 leek + 6 anonymi) is het aantal uittredingen niet groot te noemen. Een aantal vermeende plegers blijkt tijdens de golf van uittredingen vanaf de jaren zestig alsnog de congregatie te hebben verlaten. Maar het is duidelijk dat seksueel misbruik niet automatisch leidde tot uitzetting van de betrokken broeder uit de congregatie. In de optiek van de leiding verdienden overtreders een tweede kans en dat betekende dat zij het ergens anders opnieuw mochten proberen.

Verplaatsingen van broeders na bekend worden van overtreding

NAAM	JAAR DELICT	PLAATS DELICT
CFH18	1947	Haaren Aloysiusschool
CFH6	1949	Breda Tarcisiusschool
CFH19	1949	Hulst l.o. jongens
CFH1	1950	Huijbergen internaat
CFH4	1950	Huijbergen internaat
CFH20	1950	Breda Tarcisiusschool
CFH19	1953	Oosterhout l.o. jongens
CFH21	1953	Bergen op Zoom Franciscusschool
CFH22	1954	Amstelveen l.o.
CFH19	1955	Bergen op Zoom l.o. jongens
CFH20	1956	Haaren Aloysiusschool
CFH14	1958/60	Ossendrecht OLV ter Duinen
CFH13	1960	Haaren Aloysiusschool
CFH23	1964	Huijbergen juvenaat
CFH8	1966	Hellevoetsluis
CFH24	1967/70	Huijbergen internaat
CFH10	1970	A'dam broederhuis
CFH25	1970	Huijbergen internaat
N.N. (2)	jaren zestig	Huijbergen internaat

Het totale aantal verplaatsingen valt tamelijk hoog uit (vergeleken met bijvoorbeeld de broeders van St. Louis). Het valt bovendien op dat vooral in de vroege jaren problematische gevallen van misbruik met verplaatsingen werden opgelost. Soms zelfs meer dan éénmaal (CFH20 2x, CFH19 3x). Hieronder zijn ook de verplaatsingen gerekend, die bij een procesgang min of meer werden afgedwongen.

NOTEN

1 R. Wolf, *Huijbergen en de uiteinden der aarde: de broeders van Huijbergen, 1854-2004*, 2004, p. 27.
2 Archief broeders van Huijbergen. Notulen algemeen bestuur 26 februari 1962.
3 Ibidem, Notulen algemeen bestuur. 8/10 augustus 1950.
4 Ibidem, Notulen algemeen bestuur 6 mei en 10 juni 1953.
5 Ibidem, Notulen algemeen bestuur 10 maart 1952.

8 Broeders van Liefde (f.c.)[1]

8.1 Institutioneel

De congregatie van de broeders van Liefde, in 1807 gesticht door de Gentse kanunnik P.J. Triest, kent een streng hiërarchische organisatiestructuur die grote gelijkenis vertoont met andere broederorganisaties (Maastricht, Dongen etc.). Dat is niet verwonderlijk omdat deze congregaties door Rome moesten worden goedgekeurd, en constituties kregen die grotendeels waren ontleend aan het Corpus Iuris Canonici (na 1917 Codex Iuris Canonici). In dit kerkelijke wetboek is een apart hoofdstuk gewijd aan religieuze congregaties (canon 487-724).

De hoogste leiding bestaat uit een generaal bestuur te Rome (voorheen Gent) met aan het hoofd een algemeen-overste, die voor twaalf jaar wordt gekozen.[2] Hij is de eindverantwoordelijke voor het reilen en zeilen van de congregatie. In het bijzonder is hij verantwoordelijk voor het bestuur van de provincies en de huizen. Om de vijf jaar moet hij de congregatie van de religieuzen te Rome een verslag doen van het personeel en de kloostertucht.[3] Hij leidt de generale raad, bestaande uit vier broeders, die de naam generale raadsleden dragen. In de generale raad wordt onder meer beslist over de plaatsing van provinciale en lokale oversten en de wegzending van geprofeste broeders.[4]

De provinciale overste is in zijn provincie (voor Nederland de St. Maria regio, afgescheiden van België sinds 1934) de plaatsvervanger van de algemeen-overste. Hij heeft de verantwoordelijkheid voor de huizen in zijn provincie. Hij wordt geassisteerd door een Provinciale Raad, bestaande uit vier raadsleden. De lokale huizen worden geleid door plaatselijke oversten, die op hun beurt bijgestaan worden door twee raadsleden.

De congregatie had de volgende huizen in Nederland met elk een huisoverste:

- Provincialaat Eikenburg te Eindhoven,
- Broeder-opleidingen: Noviciaat St. Paschalis te Oostrum, Juvenaat Edward Poppe te Etten Leur, Juvenaat Fatima te Zeist,
- Internaten voor het onderwijs: Eikenburg te Eindhoven (vanaf 1894), Jonkerbosch met St. Tarcisiusschool te Nijmegen (vanaf 1935),
- Scholen: St Thomasschool (vanaf 1924) en St Christoffelschool (na 1945) te Tilburg, St. Bernardusschool en Sint-Jansschool te Kaatsheuvel (1929-1965), St. Alphonsusschool (LO) en Petrus Dondersschool (BLO) te Roermond (vanaf 1947), Herman Broerenschool (ZML) te Nijmegen (vanaf 1967),
- Zwakzinnigenzorg: St. Servatius te Venray (vanaf 1907) en St. Bavo te Noordwijkerhout.

8.2 Vormen van toezicht en controle

De algemeen-overste heeft de assistentie van assistent-visitatoren, die op regelmatige tijden de huizen bezoeken. Zij rapporteren aan de algemeen-overste over het naleven van de constitutie.[5]

De provinciaal-overste moet elk jaar elk huis binnen zijn provincie bezoeken en elk jaar verslag doen aan de algemeen-overste van de geestelijke toestand van de broeders. Zo ontstaat een dubbele check over de kloostertucht, zowel rechtstreeks vanuit het generalaat, als via het provincialaat.

Naast deze interne controle heeft de bisschop van het diocees waarin de broeders huizen hadden, de plicht om in eigen persoon of door een vertegenwoordiger alle huizen van lekencongregaties met pauselijk recht te visiteren, waarbij ook gelet moet worden op het naleven van de regeltucht. De bisschoppelijk visitator heeft volgens het CIC (canon 513) het recht en de plicht om de individuele broeders te horen. In het archief van het bisdom Den Bosch zijn echter slechts twee bisschoppelijke visitatieverslagen gevonden, een van 1966 over Noordwijkerhout, waarin geen bijzonderheden werden opgemerkt, en een in 1967 over het provincialaat, opgemaakt door pater dr. G.A. Speikman s.s.s. Maar dit rapport concentreert zich alleen op de vernieuwing en de verhouding tussen provinciaal bestuur en generalaat. Tussen beide besturen was in die jaren een grote spanning ontstaan, waarbij het generalaat strak wilde vasthouden aan de regels, terwijl de Nederlandse provincie de touwtjes wat wilde laten vieren.

De bisschop geleidde tot 1959 ook de indultaanvragen voor secularisatie door naar Rome, en beoordeelde vooraf de argumentatie. Zo kon hij (in theorie) misstanden op het spoor komen.

8.3 Regels en richtlijnen

Ten aanzien van de gelofte van zuiverheid concentreert de constitutie zich sterk op de gevaren van misbruik in een relatie tussen broeder en leerling of patiënt.

Artikel 223

'Is de omzichtigheid uiterst nodig onder broeders, dan is ze nog duizendmaal noodzakelijker met vreemdelingen, of met personen, aan hun zorgen toevertrouwd, zoals grijsaards, zieken, krankzinnigen en wel bijzonder nog met kinderen. Wie aan dit voorschrift te kort zou blijven en niet vrezen zou een voorwerp van ergernis te worden, is niet waardig het kloosterkleed te dragen.'

Artikel 224

'Het is daarom streng verboden op een te vrije of te gemeenzame wijze met een kind te spelen, zich in een eenzame plaats of in een plaats met gesloten deuren met een kind af te zonderen, als had men zelfs geen ander inzicht dan het te onderwijzen, te vermanen, te straffen enz.'

Artikel 225

'De broeders, met een heilzame vrees bezield, zullen steeds op hun hoede zijn voor alle gevlei, gefleem, en gestreel van de kinderen, want ze moeten overtuigd zijn dat in dit opzicht de beste kinderen de gevaarlijkste zijn.'

Artikel 226

'Ze zullen ook zorgvuldig vermijden gelegenheid te geven, dat men hen ooit verdenke onder hun leerlingen lieve jongens te hebben.'

Artikel 227

'Het is aan de broeders streng verboden zonder een uitdrukkelijke toelating van de Overste lichamelijke kastijdingen, aan wie ook van hun onderhorigen, hetzij kinderen of anderen, toe te dienen.'

Artikel 228

'Wat de lichamelijke verzorging of de geneeskundige verpleging betreft, die ze bijgeval aan kinderen of andere personen, aan hun zorgen toevertrouwd, zouden moeten geven, zullen ze nooit iets doen zonder eerst hun Overste te raadplegen, die oordelen moet of die verzorging of verpleging door de geneesheer of de heelmeester niet betamen gedaan te worden.'

In de toelichting staat dat alle inbreuken tegen de zedelijkheid doodzonden zijn.

Elke broeder krijgt bij zijn intrede een exemplaar van de constitutie en hij wordt daarin ook onderwezen. De constitutie is ook vaak het onderwerp van de retraites. De oversten zijn bovendien verplicht de constitutie ten minste tweemaal per jaar geheel voor te lezen. Naast de letterlijke tekst beschikken de broeders nog over twee andere handboeken.

De eerste is het *Handboek Toepassingen en Gebruiken* (T&G) waarin de constitutie nog eens zeer uitvoerig wordt uitgelegd. Op sommige punten gaat dit handboek verder dan de constitutie.[6]

Zo bepaalt het handboek dat een broeder nooit aan zijn pupil of patiënt, gevraagd of ongevraagd seksuele voorlichting mag geven. Dat is voorbehouden aan de ouders of de biechtvader. Hij bezit ten aanzien van dit onderwerp geen 'genade van Staat'. Ten aanzien van zware vergrijpen (waaronder seksueel misbruik) zegt het handboek dat de broeder die een dergelijk vergrijp van een andere broeder ontdekt, dit onmiddellijk moet melden bij de overste, die daarnaar onderzoek moet doen.[7] De broeder-aangever is daarna gehouden tot strikte geheimhouding.

Het tweede handboek is *Gewetensonderzoek ten gebruike der broeders van Liefde*. Aan de hand hiervan moest de broeder dagelijks bij zichzelf mogelijke zonden nagaan. Zo over de kuisheid:

1 Heb ik ogenblikkelijk gedachten en begeerten in strijd met de zuiverheid?
2 Ben ik voorzichtig en zedig geweest in mijn oogopslagen? Mijn woorden? Mijn handelingen?
3 Onderhield ik geen bijzondere vriendschap?
4 Heb ik de regels van voorzichtigheid opgevolgd in mijn betrekking met medebroeders, patiënten, lekenpersoneel, vreemdelingen?
5 Ben ik niet onvoorzichtig geweest in mijn lectuur? In mijn studiën?
6 Ben ik nergens binnen geweest zonder toelating?

NB. De zuiverheid wordt het doelmatigst bewerkt door de vereniging met de Zaligmaker, in een waarlijk sterke, persoonlijke, edelmoedige, diepe, geneugtevolle liefde. Dat middel nu staat immer tot onze beschikking! Een echte talisman van onze ziel is de allerheiligste naam Jezus. Geluk en zelftucht gaan voor de gevallen mens altijd en overal samen.

8.4 Omgang met kennis over misbruik door verantwoordelijken en andere betrokkenen

Het kerkelijk recht is nogal uitgesproken over de sancties inzake overtredingen van het *sextum*. Gepleegd door een broeder die de eeuwige geloften heeft afgelegd, kan deze bij zo'n misdrijf worden weggezonden, mits er drie delicten zijn begaan en de delinquent tweemaal vruchteloos is gewaarschuwd (monitio). Omdat de congregatie een pauselijke is, berust het recht van wegzending bij de algemeen-overste.

In de door de Onderzoekscommissie onderzochte gevallen is wegzending nooit toegepast. Wel zijn verscheidene canonieke waarschuwingen gegeven, waarbij de broeder soms het consigne kreeg om zelf ontslag te vragen. Maar weigerde hij, dan berustte men daarin en zocht men naar nieuwe mogelijkheden. Zo meldde de provinciaal-overste in 1958 aan de algemeen-overste een geval van seksueel misbruik van een broeder:

> 'Heeft een onvoorzichtigheid uitgehaald, waarbij een canonieke waarschuwing noodzakelijk is. Ik heb hem de volgende 'straf' opgelegd: Elke week twee keer een extra kruisweg gedurende het hele jaar en een verhuizing. Daarbij heb ik hem voorgehouden of het niet beter zou zijn de congregatie te verlaten, maar dat in geen geval, was zijn antwoord. Het zal niet meer gebeuren. Hij is bereid tot elk werk om zo boete te doen; hij zal zijn gebedsleven beter gaan verzorgen en niet meer zo lichtzinnig over de kloosterpraktijken praten, want hij ziet nu wel in, hoe hard hij Onze Lieve Heer nodig heeft. Ik heb hem ook gezegd dat hij een canonieke waarschuwing kan krijgen met bedreiging van wegzending, maar dat ik eerst Uw toestemming moet hebben. Met deze vraag ik deze dan ook.'
>
> Maar de algemeen-overste vond de opgelegde straf voldoende.

In 1966 wist de provinciaal-overste van Nederland in zijn vijfjaarlijks verslag aan de algemeen-overste in Rome te berichten:

> 'In mijn ambtsperiode is het niet voorgekomen dat waarschuwingen met bedreiging van wegzenden gegeven werden. Er werden ook geen canonieke straffen opgelegd. [...] Wanneer een broeder schuldig of ernstig verdacht bevonden werd, werd hij steeds uit die functie (onderstreept) verwijderd.'[8]

De sterke indruk bestaat dat men tot elke prijs een officiële zware straf wilde vermijden. Er bestond hierover goed overleg tussen de algemeen-overste en de provinciaal-overste, waarbij men zocht naar effectieve maatregelen, die de broeder in kwestie moest helpen zijn broederschap te kunnen voortzetten. Twee voorbeelden kunnen dit illustreren.

Periodiek zond de provinciaal-overste een verslag van de toestand van de huizen aan de algemeen-overste. In 1966 berichtte de provinciaal-overste over Jonkerbosch: 'Gelukkig zijn er geen grote overtredingen merkbaar. Een paar klachten bleken na onderzoek uit te lopen op onvoorzichtigheid. Is het mogelijk de onregelmatigheid te verbeteren? Volgens mij kan dat alleen als de provinciale overste de overtreders aanspreekt; als hij in een gezamenlijk gesprek daarop aandringt, dan staat de overste ook sterker. En door de hardnekkigen van huis te veranderen.'

Het tweede voorbeeld betreft een geval uit 1953, waarbij een broeder in het juvenaat Oostrum een juvenist misbruikte. De provinciaal-overste vond dat hij moest worden weggezonden. De algemeen-overste bekrachtigde dit niet en liet de misbruiker overplaatsen. Maar die bedankte voor de eer en trad zelf uit.

Over seksueel misbruik heerste binnen de congregatie een volstrekt stilzwijgen. Over-

plaatsing van broeders om die reden werd door de overste aan de medebroeders niet gecommuniceerd. De broeders moesten volgens de constitutie altijd zwijgen over medebroeders. Het had twee effecten, de congregatie werd behoed voor grote ruchtbaarheid van de zaak, en de overgeplaatste broeder kon elders met een relatief schone lei beginnen. Zelfs de overste van het nieuwe huis, werd niet ingelicht over wat er met de broeder aan de hand was geweest. Hoe heilig dit principe was bewijst wel de volgende casus.

In 1946 werd een zekere broeder FC1 door de provinciaal-overste verboden om een jeugdorkestje te leiden, omdat hij enige jaren tevoren een 'onvoorzichtigheid' had begaan. Dat vond FC1 vreselijk en wilde uittreden. De provinciaal-overste kon hem overhalen te blijven en gaf hem een nieuwe kans in een ander huis, namelijk in Kaatsheuvel. De overste van het eerste huis beging toen klaarblijkelijk de fout om de nieuwe overste van het geval op de hoogte te stellen. Dat kwam een mede-overste ter ore en hij beklaagde zich bij de provinciaal-overste met de volgende opmerking: 'Als ik er zeker van was, dat een overste aan een andere overste over een broeder die van huis veranderde, inlichtingen geeft, die van dien aard zijn, dat de nieuwe overste ten opzichte van de nieuwe broeder niet meer vrij is in zijn oordeel over hem, dan zou ik dadelijk voorstellen dien overste te ontslaan. Elke broeder, ook die een misslag begaan heeft, moet in een nieuw huis met een schone lei kunnen beginnen. 't Zou voor een broeder, die van huis verandert, fataal en zeer deprimerend zijn, indien hij met de gedachte moet lopen en zeker indien hij het aan het gedrag van zijn nieuwe overste zou merken, dat deze al vooroordelen tegen hem heeft, alvorens hij hem zelf kent.'[9]

Navraag bij oudere broeders bevestigt dit beeld. Deze zaken werden weliswaar in het provinciaal bestuur besproken, maar de raadslieden werden verplicht tot de grootste geheimhouding. De broeders zelf hadden soms wel vermoedens, maar die werden naar elkaar niet uitgesproken. Voor een broeder die na zijn overplaatsing door zijn nieuwe medebroeders verdacht werd, was dat allerminst plezierig.

Zo vroeg een broeder in 1958 aan de provinciaal-overste waarom hij plotseling verplaatst werd van Etten naar Jonkerbosch. Nu – zo redeneerde hij – dacht iedereen dat er iets ergs was gebeurd en men keek hem met de nek aan.[10]

Vanwege geruchten over onvoorzichtigheden met minderjarige jongens werd een broeder van Jonkerbosch naar de communiteit in Tilburg overgeplaatst. Maar de broeders aldaar hadden daar weinig begrip voor. Uiteindelijk werd deze broeder in een particulier pension geplaatst. Het is dan al 1972 en de congregatie door de vele uittredingen aardig uitgedund.

In de jaren zestig, toen vele broeders uittraden, veranderde deze cultuur van geheimzinnigheid enigszins. Een van de coryfeeën van de congregatie, broeder Cornelius Jansen, overste van Sint Bavo te Noordwijkerhout, wilde in 1968 uittreden. De provinciaal-overste was bang dat dit een schandaal zou geven en wilde hem eerst overplaatsen naar St. Jozefsdal en hem daar laten gaan. Dat zou dan niet zo opvallen. Bij de bespreking in het provinciaal bestuur was de meerderheid van de vergadering daartegen. Geen geheimzinnigheid en bedrog.[11] Overigens was hier geen sprake van seksueel misbruik.

8.5 Maatregelen tegen een broeder-pleger.

8.5.1. In het juvenaat en noviciaat

Al tijdens het juvenaat en het noviciaat werd streng gelet op de gevoeligheid van de postulant of novice voor mogelijke overtredingen inzake het *sextum*. Sterk werd men door-

drongen van de bepalingen dienaangaande in de constitutie. De congregatie was bij mogelijk seksueel misbruik van een kandidaat toch vooral bezig met het beschermen van de goede naam van de congregatie en gaf hem soms het voordeel van de twijfel, althans men overwoog een mogelijke verbetering. In 1949 berichtte de rector van het noviciaat aan de provinciaal-overste over een verdachte novice:

> 'Het is onmogelijk dat iemand die actief meegewerkt heeft aan seksuele handelingen bij anderen aangenomen kan worden tot de professie. Is iemand het slachtoffer geworden door geweld of overmacht van een tweede, waardoor hij dus passief meegewerkt heeft, dan bestaat er kans op verbetering. In het eerste geval kan verbetering tijdelijk optreden maar de fantasie van zo'n [sic] personen zijn zo bedorven dat ze later zullen hervallen en anderen meeslepen. Volgens broeder [FC2] was de persoon in kwestie er tegen. Het is dus moeilijk uit te maken of hij passief of actief is geweest. Heeft hij de handelingen met de andere persoon gedaan dan lijkt het me actief, tenzij ook dit onder dwang gebeurde. Toch mogen we de jongen nu niet wegzenden daar dit voor de congregatie de ergste gevolgen zou kunnen hebben. De Pater vond het zo jammer dat de ouders het wisten en zeker nu die kapelaan er weer in gemengd wordt. Mogelijk is die door geheim gebonden. Wel zou die persoon voor zijn professie vrijwillig moeten gaan. Het is van groot belang na te gaan of er ook door hem slachtoffers zijn gevallen. Is dit gebeurd dan mag hij in geen geval professen. Verder moet die persoon streng worden nagegaan opdat hij niemand besmette. De beproevingen van de novicemeester mogen niet verzacht worden maar moeten eerder verzwaard worden. De jongelingen in het noviciaat moeten hun geest steeds gericht hebben op het verhevene van het kloosterleven. Het seksuele leven zou in die tijd niet mogen bestaan of althans bijzaak zijn. Het is beter weinig novicen te hebben, die rein en bovennatuurlijk leven, dan jongens wier gedachten en fantasie op het zinnelijke is gericht. Het is het verderf van de congregatie.'[12]

Daarnaast kwam het verscheidene malen voor dat de postulant of novice zelf in de opleiding misbruikt werd. De overste in het postulaat Paschalis te Oostrum berichtte aan de provinciaal-overste in 1953: '[FC3] heeft een zware fout begaan met een postulant. Dit is reeds de tweede keer met die jongen. De eerste keer lukte het niet helemaal. Hij heeft natuurlijk de voorgeschreven straf gehad. De pater rector van Paschalis stelde voor hem maar direct te laten vertrekken, want dit zou voor hem en de congregatie het beste zijn. Vindt U het goed? Ik meen ook dat hij een gevaar blijft voor jonge mensen. Ter verontschuldiging is wel aan te voeren zijn vroeger leven, dat natuurlijk niet ineens overwonnen kan worden en verder zijn "zwaar" leven in het noviciaat, waar broeder [FC1] het hem erg lastig heeft gemaakt, wegens zijn veeleisend zinnelijk leven. Hierdoor zijn heel wat botsingen geweest. Dit neemt niet weg dat hij absoluut in fout is, en beslist ontslag moet vragen, of krijgen volgens het kerkelijk recht, meen ik. We zullen echter alles met de mantel der liefde trachten te bedekken en bidden, dat het voor het slachtoffer, die zich niet overgeleverd heeft, geen onherstelbare gevolgen zal hebben.'

In het juvenaat te Etten vond in 1956 iets soortgelijks plaats: 'Broeder [FC4]. heeft in Etten een bijzondere belangstelling getoond voor één juvenist, terwijl het afzonderen met een jongen strijdig was met de regels.' De onvoorzichtige broeder werd door de provinciaal overste overgeplaatst naar St. Bavo en protesteerde daar heftig tegen het besluit, omdat niet bewezen was dat het tot seksueel misbruik was gekomen.[13]

De congregatie zelf was soms ook weinig zorgvuldig in het beschermen van aankomende broeders tegen seksueel misbruik. Dat blijkt uit het geval van broeder FC5. Deze broeder was als onderwijzer in 1954 over de schreef gegaan in Eikenburg en was daarvoor door

de rechtbank tot acht maanden voorwaardelijk veroordeeld en door Gedeputeerde Staten zijn onderwijsbevoegdheid ontnomen. Tevens werd hij onder toezicht van de reclassering geplaatst. Toch was dit voor de congregatie geen reden om hem weg te zenden. Integendeel, direct daarna werd hij als juvenistenmeester te Zeist geplaatst. Daar ging hij weer in de fout, nu met een juvenist in 1957. In de vergadering van het provinciaal bestuur kwam dit aan de orde, maar ook toen trad men niet al te doortastend op, getuige de aantekening in de notulen: 'Juvenistenmeester Fatima Zeist. Gewaarschuwd door het jongste geval van onvoorzichtigheid wordt de vraag gesteld of we broeder FC5 wel mogen handhaven als juvenistenmeester. De meeste raadsleden zijn van mening dat we dit risico niet mogen nemen, maar een oplossing ligt op dit moment nog niet voor de hand.'[14] Broeder FC5 zou in de congregatie blijven tot zijn dood in 2004.

Hetzelfde gebeurde in 1960 met broeder FC6. Ook hij had een leerling van Eikenburg seksueel misbruikt. Dat belette de congregatie niet hem over te plaatsen naar het juvenaat te Zeist als tweede juvenistenmeester.[15]

Er waren meer gevallen van misbruik binnen de opleidingen van de broeders. Overste Ursicus van het noviciaat Paschalis in Oostrum zou in 1945 bijzondere vriendschappen onderhouden met novicen en ex-novicen, waaronder de novicen FC6 en FC4 en een expostulant uit Eindhoven.[16]

Er bestond bij de congregatie een grote angst dat een broeder die misbruikt werd in de opleiding, uiteindelijk toch zou uittreden, en nog erger, zelf pleger kon worden. Dat verwoordde de provinciaal-overste aan het generalaat in Gent in een brief uit 1966 over een broeder die wilde uittreden: 'Eeuwige geloften in 1960. Werd zorgenkind. Twijfelde veel. Later kwam ik te weten dat hij als juvenist door een broeder op zeer onkiese wijze benaderd was. Van die dag af verwachtte ik er niet veel meer van, ofschoon ik hem eroverheen trachtte te helpen. Ik veronderstel – uit ondervinding met zoveel anderen – dat deze jongens op den duur niet blijven.'[17]

Een andere novice gaf na nare ervaringen in het sextum er ook de brui aan, zo liet de provinciaal-overste aan de algemeen-overste weten: 'Woensdag heb ik in Jonkerbosch een onderhoud gehad met frater FC7. De algemene indruk is dat hij het goed meent. Hij heeft me uw brief ook laten weten. Als reden voor zijn ontslag heeft hij opgegeven gewetensbezwaren. Er hebben zich in die tijd in St. Servaas dingen voorgedaan die het daglicht beter niet zien. Er zijn broeders geweest die als beesten tekeer zijn gegaan. Hij is daar een slachtoffer van geweest tijdens zijn kuren. Ook heeft hij met broeder FC8, die hem voortdurend lastig viel, dingen gedaan die niet pasten. Dat alles bij elkaar heeft hem zo'n afkeer van het kloosterleven gegeven dat hij zijn ontslag gevraagd heeft.'[18]

8.5.2. In het onderwijs

De broeders die in het onderwijs werkzaam waren, kan men onderscheiden in onderwijzers ('klasbroeders'), surveillanten of groepshoofden ('groepsbroeders'), en huishoudelijk personeel (portier, wasserij, keuken, tuin etc.).

Twee internaten springen eruit op het gebied van seksueel misbruik: Eikenburg en Jonkerbosch, de eerstgenoemde een internaat voor de meer gegoede stand, en Jonkerbosch voor zwakbegaafde kinderen.

De leiding van de congregatie was zeer beducht voor reputatieschade bij deze instituten. Dat gold zeker voor het prestigieuze Eikenburg. De post van en naar de leerlingen werd gecontroleerd, waarbij speciaal gelet werd op klachten over het internaat en de behandeling door de broeders. In het geval dat er iets was voorgevallen, werd de leerling op het hart gedrukt om hierover thuis niets te vertellen. Mocht zoiets toch het geval zijn, dan

gaven de ouders de broeders meestal het voordeel van de twijfel. In een enkel geval trok een ouder aan de bel, met het gevolg dat de broeder werd overgeplaatst.

Toch was het plegen van seksueel misbruik door enkele broeders op Eikenburg bijna even oud als de instelling zelf. Een slachtoffer getuigde dat hij van zijn schoonvader, die van 1924 tot 1927 op Eikenburg had gezeten, het verhaal had gehoord dat de broeders jongens uit bed haalden en meenamen naar de bossen van Eikenburg.

Indien seksueel misbruik van een broeder bekend werd volgde vrijwel onmiddellijk overplaatsing naar een instelling buiten het onderwijs en ver van minderjarige jongens. Een geijkte overplaatsing was die vanuit het onderwijs naar de zwakzinnigeninrichting St. Bavo te Noordwijkerhout. Men werd dan daar geplaatst in de administratie of de huishoudelijke dienst.

Dat sloot echter evenmin een recidive uit. Een broeder die om die reden was overgeplaatst mocht in Noordwijkerhout ook optreden als leider van een jeugdkoor, waarbij hij zich in 1959 alweer aan minderjarige jongens vergreep. De congregatie kon de justitiële gevolgen niet voorkomen, omdat de politie de broeder op heterdaad in de duinen betrapte. De broeder werd uiteindelijk veroordeeld tot drie maanden voorwaardelijk.

Opvallend in deze casus is, dat de betreffende broeder al in 1946, toen hij nog in het onderwijs zat, de provinciaal-overste waarschuwde dat hij problemen met het sextum had. Hij vroeg hem om hem voorlopig te ontslaan bij de jongens. Hij raakte overprikkeld en vreesde nog gekke dingen te gaan doen! Dat werd klaarblijkelijk niet gehonoreerd. Bij andere congregaties komen gelijke waarschuwingen voor, die door de overste werden afgedaan met bemoedigingen in de trant van: flink zijn en veel bidden.

Op Eikenburg waren in de jaren vijftig, zestig en zeventig een viertal broeders, over wie verscheidene meldingen van seksueel misbruik zijn binnengekomen bij de Onderzoekscommissie en Hulp & Recht.

Het eerste geval is dat van broeder FC9, die als surveillant en portier op Eikenburg werkzaam was. Hij werd door de jongens gevreesd vanwege zijn hardhandigheid en onberekenbaarheid. In de periode 1956-1958 maakte hij zich regelmatig schuldig aan ontucht met jongens op de slaapzaal. Hij werd in 1957 overgeplaatst naar Noordwijkerhout als hulp in de wasserij en het magazijn. In 1969 trad hij uit.

De tweede broeder is broeder FC10. Ook hij was surveillant en portier. In de jaren 1964-1966 zou hij zich eveneens schuldig maken aan seksueel misbruik met leerlingen op de slaapzaal. Hij werd in 1967 overgeplaatst naar huize Fatima als portier. Later ging hij in de verpleging in Oostrum en trad uiteindelijk uit in 1972.

Het volgende geval is broeder FC11, die van 1967 tot 1979 groepsleider was op Eikenburg. Daarvoor was hij werkzaam op het internaat Jonkerbosch, waar hij zich ook schuldig had gemaakt aan seksueel misbruik van een van de pupillen. In Eikenburg zette hij deze praktijk voort door jongens seksueel lastig te vallen in douchehokjes en op de slaapzaal. In 1979 werd hij overgeplaatst naar St. Servatius in Venray. Broeder FC11. is overigens een bijzonder geval omdat hij als juvenist herhaalde malen was misbruikt door een broeder.

Ten slotte de meldingen over broeder FC4., die op Eikenburg in de jaren 1952-1958 dienst deed als surveillant voor de hoogste klassen van de ulo. In die tijd vergreep hij zich aan leerlingen, werd uiteindelijk overgeplaatst naar Noordwijkerhout, maar zou in 1967 terugkeren naar Eikenburg als portier en koster. Hij ging toen weer enkele malen in de fout. Hem werd aangeraden uit te treden, maar dat weigerde hij. Hij overleed in 1996 als broeder van de congregatie. Volgens een melding bij de Onderzoekscommissie, zou hij bovendien seksueel misbruik hebben gemaakt van een neefje. Maar dat feit was bij de congregatie indertijd niet bekend.

8.5.3. In de zorg

Seksueel misbruik in de zorg kwam ook voor. Maar het aantal concrete meldingen van broeders die zich daaraan schuldig maakten beperkt zich tot één. Dat betreft nota bene een broeder die vanuit het onderwijs wegens seksueel misbruik naar Noordwijkerhout was overgeplaatst en daar zich weer vergreep aan een minderjarige jongen.

Toch blijkt uit archiefonderzoek dat zowel in St. Servatius in Venray als in St. Bavo te Noordwijkerhout seksueel misbruik al vroeg bekend was.

In 1943 ontving het Openbaar Ministerie van een zus van een patiënt dat in de inrichting St. Bavo flink werd 'geflikkert'. De broer werd in spanzeil gezet omdat hij weigerde met de broeder naar boven te gaan om 'kattekwaad' uit te halen. De zus ging hiermee naar de *Sicherheitspolizei*. Daarna liet zij hiervan ook proces-verbaal opmaken bij het hoofdbureau van Politie te Rotterdam. De provinciaal-overste verweerde zich dat de patiënt moreel bedorven en imbeciel was, maar ontkende de ontucht van de broeder niet. Die werd op staande voet ontslagen.[19]

Een jaar later, in 1944, meldde de secretaris van de bisschop van Roermond aan de broeder-overste in Venray, dat hij uit betrouwbare bron had vernomen: '(...) dat in uw klooster te Venray door broeders dingen worden gedaan, die – heel zacht uitgedrukt – niet passen voor een kloosterling. Het is goed er eens over te komen spreken. Enkele broeders vroegen in de laatsten tijd dispensatie – misschien hangt dit hiermee samen.'[20]

8.6 Evaluatie en observatie

Aan de hand van de lijst van mogelijke plegers is een telling verricht naar tijdperk en naar functie van de pleger binnen de congregatie. Het aantal getelde plegers is 46, waarbij geen onderscheid is gemaakt in meldingen van particulieren en vermeldingen in de archieven.

A. *Het aantal getraceerde plegers qua tijdsperiode:*

Tot 1950	7
1950-1960	21
1960-1970	15
1970-2010	3

B. *De functie van de pleger bij het begaan van het delict:*

Onderwijzer ('klasbroeder')	16
Surveillant ('groepsbroeder')	25
In het postulaat/noviciaat	3
Zorg	1
Overste	1

Dat het aantal getraceerde plegers in de zorg zo gering was, verbaast niet. De mondigheid van de patiënten was gering, terwijl de oud-leerlingen die met seksueel misbruik in aanraking waren gekomen, anno heden zich in groten getale hebben gemeld.

c. De uitsplitsing van de plegers per instelling in het onderwijs

Het overgrote deel van de plegers was werkzaam in het onderwijs. Er is een uitsplitsing gemaakt per onderwijsinstelling, waaraan de broeders van Liefde verbonden waren.

Eikenburg	21
Jonkerbosch	8
Juvenaat/noviciaat	3
Dagscholen	9
Onbekend	1

Opvallend hoog is de vermelding van het aantal plegers in het internaat Eikenburg. Hierbij past een kanttekening. Het aantal meldingen en vondsten concentreert zich rond een viertal hiervoor aangeduide broeders. Zij maken samen 80 procent van de gemelde gevallen uit.

d. Het aantal uitgetreden broeders/plegers en de strafoverplaatsingen

Opvallend hoog is het aantal uittredingen van plegers. Liefst 23 personen verlieten de congregatie. Daarvan zijn dertien personen getraceerd, die dat hebben gedaan nadat het misbruik bekend werd. De overige tien traden veel later uit, in de golf van uittredingen in de jaren zestig en zeventig. Hiervoor is al gesteld dat binnen de congregatie wegzending nauwelijks tot nooit voorkwam. De reden kan zijn dat een dergelijke canoniekrechtelijke maatregel een langdurige procedure tot in Rome tot gevolg had. De meest erge plegers (recidive of de bijzondere ernst van het delict, waarbij de kans op publieke bekendmaking groot was) werden door de congregatie dringend aangeraden zelf ontslag te nemen, welke procedure veel gemakkelijker en sneller ging. In slechts enkele gevallen leidde misbruik tot justitiële vervolging. Dat werd vrijwel nooit door de congregatie zelf geëntameerd, maar was het gevolg van aangifte van het slachtoffer of zijn familie.

De geëigende maatregel bij een geconstateerd delict was overplaatsing, waarbij de kans op recidive zo gering mogelijk was.

Uittredingen	23
Waarvan in verband met seksueel misbruik	13
Zaken voor justitie	4
Overplaatsingen in verband met seksueel misbruik	17

NOTEN

1 Zie over de geschiedenis van deze congregatie in Nederland, 'Ten dienste van de medemens. Nederland en de broeders van Liefde', 2007.

2 Constitutie 1956, art. 42. We hebben in dit document gebruik gemaakt van de constitutie, die in 1956 in druk is uitgegeven.

3 Constitutie 1956, art. 64.

4 Constitutie 1956, art. 72.

5 Constitutie 1956, art. 76-85.

6 Dit handboek werd in 1964 afgeschaft en vervangen door een aangepaste constitutie en bijgesteld directorium.

7 *Handboek Toepassingen en Gebruiken*, p. 195.
8 Archief broeders van Liefde, Map Naar het Generalaat. Wel hield de congregatie broeders die in de fout waren gegaan, voortaan streng in de gaten. : Brief 4 maart 1947. Kwesties broeders FC5. en FC7 . Remedie: canonieke waarschuwing, zelfonderzoek over de versterving in het nieuwe boekje van onderzoek. Deze gevallen hebben volgens de provinciaal steeds toezicht nodig.
9 Idem, Map Naar Prov. 1940-1950 (brief van overste Tilburg aan prov. 26 september 1946).
10 Idem, Map Nijmegen naar provinciaal (brief 27 april 1958 van Br. Hieronymus aan Prov.)
11 Idem, Map Prov. Bestuur Verg. 1957-1969 (verg. 27 augustus 1968).
12 Idem, Map Provincie 1946 ev. naar Generaal.
13 Idem, Map Correspondentie Noordwijkerhout-provinciaal (Brief Prov. aan rector St. Bavo, 22 juli 1956).
14 Idem, Map Prov. Bestuur Verg. 1957-1969. (verg. 31 augustus 1957)
15 Idem, Map Van Prov. Naar Gen. (Brief Prov. aan algemeen-overste 3 augustus 1960)
16 Idem, Map Brieven naar Provinciaal 1940/1950 (med. brief br. Koenraad uit Jonkerbosch aan Provinciaal. 27 juni 1945)
17 Idem, Map Correspondentie Gent Nederland 1966 (brief 13 september 1966 van Provinciaal. Bertens aan assistent algemeen-overste Orest, over het vertrek van verschillende broeders uit Noordwijkerhout).
18 Idem, Map Provinciaal aan Generalaat 1946 ev. (brief 13 september 1947 van provinciaal-overste aan algemeen-overste).
19 Idem, Map St. Bavo 1940-1950.
20 Idem, Map St. Bavo 1940-1950.

9 Congregatie der broeders van de Heilige Aloysius Gonzaga (c.s.a.)

9.1 Geschiedenis en taken

De congregatie van de broeders van de Heilige Aloysius van Gonzaga, ook wel bekend als de broeders van Oudenbosch of de broeders van St. Louis, werd in 1840 opgericht door de cisterciënser Willem Hellemons (1810-1884), kapelaan te Oudenbosch in Noord-Brabant. Als zoon van een graanhandelaar in Roosendaal had hij zich als postulant aangemeld bij de cisterciënser abdij in Bornem bij Antwerpen, de voortzetting van de in de Franse Revolutie opgeheven abdij van Hemiksem. Als zodanig werd hij in 1829 door de abt voor zijn priesteropleiding naar Rome gestuurd, waar hij in 1833 tot priester werd gewijd. In Rome maakte hij kennis met de jezuïtische spiritualiteit en was getuige van het aantreden van paus Gregorius XVI (Bartolomeo Cappellari), die het pauselijke gezag als wereldlijk vorst weer in volle glorie wilde herstellen en de gevolgen van de Franse Revolutie wilde teniet-doen. Deze Romeinse ervaring heeft Hellemons sterk beïnvloed. Dat zou blijken na zijn terugkeer naar Nederland, toen hij vormgaf aan zijn twee grote levenswerken: de broedercongregatie van de Heilige Aloysius van Gonzaga en de bouw van de kerk van de Heilige Agatha en Barbara, sinds 1912 basiliek. Dat laatste hing nauw samen met zijn ijveren in 1863 en volgende jaren voor rekrutering van Nederlandse soldaten voor de verdediging van de door Cavour en Garibaldi belaagde Kerkelijke Staat. De herinnering aan hun vergeefse heldenmoed wordt heden ten dage gekoesterd in het Zouavenmuseum te Oudenbosch, dat lange tijd door de broeders werd beheerd. Die oriëntatie op Rome zou zich duidelijk manifesteren in de eerste jaren na de oprichting van de broedercongregatie.

Hellemons werd door zijn superieuren eerst als assistent, later als kapelaan naar de parochie van Oudenbosch gestuurd, waarvan de abdij vanouds de patronaatsrechten bezat. Hij zou in 1842 de bijna-naamgenoot Jacques Hellemans als pastoor opvolgen en er tot zijn dood blijven. Twee monumenten, het ene immaterieel, het andere materieel, zou hij in Oudenbosch nalaten: de broedercongregatie van de Heilige Aloysius, waarvan het moederhuis altijd in Oudenbosch heeft gestaan, en de Agatha en Barbarakerk. Deze hebben zijn naam in die contreien onsterfelijk gemaakt.

Al voordat hij zijn congregatie stichtte had hij al enkele initiatieven ontwikkeld om de jeugd op het juiste pad te brengen en te houden door de oprichting van een jongensschooltje en een Mariacongregatie voor de jeugd uit de betere kringen. Hiermee volgde hij de aanpak van de jezuïeten, die bewust hun werk op de betere standen afstemden. Voor het apostolaat onder meisjes riep hij de hulp in van de zusters penitenten-Recollectinen, die een dagschool voor meisjes startten en een weeshuis voor meisjes openden, dat zou uitgroeien tot het pensionaat Sint Anna.

In 1840 besloot hij iets gelijksoortigs voor weesjongens in gang te zetten. In samenwerking met Johannes Huybrechts (Vader Vincentius) en Antoon Frijters (broeder Aloysius)

nam hij een huisje aan de Kaaystraat in gebruik, waar begonnen werd met onderricht in de catechismus en zangles aan de lokale jeugd. Geleidelijk werden er weeskinderen in pension opgenomen uit Oudenbosch en omgeving. Naast catechismusonderricht werd gewoon lager onderwijs gegeven aan de kinderen. Daarmee was de grondslag gelegd van het instituut Saint Louis. In de beginjaren richtte men zich nog uitsluitend op minvermogenden. Maar met de invoering van kostgeld en een onderwijsprogramma dat uitsteeg boven het gewone lagere onderwijs (er werd bij voorbeeld ook Frans gedoceerd) werd het instituut meer een instelling waar de gefortuneerde middenklasse haar kinderen heen stuurde.

Hiermee weken de broeders van Oudenbosch af van de andere negentiende-eeuwse broedercongregaties, die juist dienstbaar wensten te zijn aan de minderbedeelden. Deze oriëntatie op de welgestelde middenstand spoorde met de jezuïtische strategie van elitevorming. Eenvoudig werkvolk kon men uit zijn ellende verheffen, maar was onbruikbaar als werkmateriaal voor de vorming van een elite, die werd opgeleid om als rolmodel te dienen. In latere tijden zou ook Oudenbosch zich gaan bezighouden met de zorg voor armen en wezen en zouden er naast de betere scholen ook 'klompenscholen' worden opgericht. Maar het onderscheid tussen de beide doelgroepen is altijd zichtbaar gebleven.

In de negentiende eeuw begonnen de broeders geleidelijk activiteiten te ontplooien buiten hun vestiging in Oudenbosch. De missie in Indië blijft hier onbesproken. Op het terrein van het apostolaat onder de jeugd (catechismusonderricht), het lager en Mulo-onderwijs en de zorg voor wezen startten zij activiteiten in Roosendaal (1865) en Amsterdam (1893). Bovendien vestigden de broeders met een eigen kweekschool 'St. Jean Baptiste de la Salle' in Oudenbosch in 1905 een kweekvijver voor nieuwe leden. In de twintigste eeuw volgden Alkmaar (1913), Laren (1914), Rotterdam (1928), Lisse (1930), Sint Willibrord (1947), Den Helder (1947) en Nijmegen (1961). Als gevolg van de maatschappelijke ontwikkelingen en de professionalisering van het onderwijs, die samenviel met een verontrustende leegloop van de congregaties, liep de deelname van de broeders in het onderwijs na 1970 sterk terug en werden de conventen geleidelijk opgeheven en de scholen overgedragen aan nieuw gevormde schoolbesturen.

9.2 Institutioneel

De congregatie van de broeders van de Heilige Aloysius Gonzaga werd opgericht in 1840 en kwam uiteindelijk onder pauselijk recht. Dit werd door de pauselijke goedkeuring van de constitutiën in 1887 formeel bevestigd. Wijzigingen van de statuten waren er in 1922, 1933, 1958 en 1992.

Het bestuurlijk apparaat was lange tijd streng hiërarchisch en centralistisch ingericht. In de jaren zestig van de vorige eeuw drongen onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen en het Tweede Vaticaans Concilie ideeën over collegialiteit en medeverantwoordelijkheid ook door tot de broedercongregaties. Maar toen was de terugtocht uit het onderwijsveld al ingezet, namen de uittredingen toe en stokte de aanwas van nieuwe leden. Een nieuwe spiritualiteit en nieuwe taken werden geopperd en vastgesteld in het Vernieuwingskapittel van 1968. In de laatst gewijzigde versie van de Constitutiën, goedgekeurd door Rome in 1992, zijn deze veranderingen opgenomen.

Het bestuur van de congregatie berustte bij de algemene overste, tot de jaren zestig de centrale figuur met veel persoonlijke macht. De aanspreektitel Vader drukt dat al uit. Zij is in de jaren zestig in onbruik geraakt.

De algemeen-overste wordt bijgestaan door de Raad, bestaand uit een oneven aantal personen om te voorkomen dat de stemmen staken. De leden van de Raad worden gekozen door het keuzekapittel, dat eens in de zes jaar (voor korte tijd was dit om de drie jaar) bijeenkomt. Hier worden zaken over financiën, geestelijk leven, tot de jaren tachtig veel onderwijsaangelegenheden en maatschappelijke ontwikkelingen in het algemeen besproken.

De overste heeft het gezag over alle provincies, huizen en leden van de congregatie. Samen met de vicarius vormt hij het dagelijks bestuur en vertegenwoordigt de congregatie in rechte. Over het lopende beleid wordt beslist door de Raad onder leiding van de algemeen-overste.

De broeders in de plaatsen waar onderwijs werd gegeven woonden in conventen onder een huisoverste, die werd aangesteld door het centraal bestuur. Deze hield toezicht op de scholen en de broeders-onderwijzers ter plaatse en communiceerden daarover met algemeen-overste en bestuur. Vanaf eind jaren zestig liep de betrokkenheid van de broeders bij het onderwijs terug en als een gevolg daarvan werden steeds meer conventen opgeheven of omgezet in experimentele woongemeenschappen, de zogenoemde miniconventen.

De broeders hadden allemaal een taak in de organisatie, die voor velen lag in het onderwijs en de ondersteunende surveillance. Een derde groep, de zogeheten werkbroeders, werkten in de huishouding als kok, portier, het onderhoud en dergelijke. De leden doen niet de plechtige, maar de eenvoudige geloften, die oorspronkelijk voor één, vijf jaar en daarna voor eeuwig werden afgelegd. Sindsdien zijn de termijnen aan de noden van de tijd aangepast. Doordat de congregatie meer op de Randstad was georiënteerd dan op Brabant en daar ook via haar scholen rekruteerde, was het merendeel van de broeders afkomstig uit Noord- en Zuid-Holland.

9.3 Verantwoordelijkheidsstructuren en vormen van toezicht en controle

Het zwaartepunt van de werkzaamheden van de broeders lag tot de jaren zeventig in het onderwijs. De jaarlijkse benoemingen, meest verplaatsingen, werden in augustus afgekondigd in het mededelingenblad *Ons Leven*. Deze werden bediscussieerd en besloten in de Raadsvergaderingen, waarin ook gesproken werd over problemen, die zich voordeden tussen broeders onderling en tussen broeders en pupillen. Onder de laatste werden ook gerekend problemen met seksuele implicaties, al werden deze vaak gecamoufleerd weergegeven en zeker niet nader gespecificeerd.

De huisoversten waren degenen, die als eersten op de hoogte werden gesteld van gevallen van misbruik op de scholen in hun stad. Zij waren ongetwijfeld belangrijke informanten van het centraal bestuur, zoals soms ook wel expliciet wordt gemeld in de notulen (soms wordt er bij verteld dat de informatie telefonisch werd gegeven). Anderzijds reageerde een overste wel eens paniekerig of negatief, als hij te horen kreeg dat een broeder, die snel weg moest van de plek van het misbruik, naar zijn convent werd afgeschoven. Als echter een politieonderzoek werd gestart naar een pleger uit zijn convent was hij het die de stoot moest opvangen. Hij ontving in dergelijke gevallen wel bijstand van het hoofdbestuur te Oudenbosch.

Het instituut van de surveillant of groepsleider was een belangrijk instrument om toezicht te houden op de gedragingen van de leerlingen, maar ook op die van de medebroeders. Men zou mogen verwachten dat van die kant signalen de directie bereikten, wanneer er iets aan de hand was. Onder algemeen-overste Robertus werd dit nochtans wel ver-

wacht: 'Wie opmerkt dat er afgeweken wordt van de voorgeschreven voorzichtigheid is verplicht dat bekend te maken aan zijn overste[1].'

Maar het wordt nooit met zoveel woorden in de notulen gezegd. De notulist houdt het bij woorden als: er zijn berichten dat, het is bekend geworden dat. Het probleem was dat sommige broeders-surveillanten vaak zelf waren betrokken bij seksuele schandalen en een oog toeknepen bij de zondes van hun medebroeders.

9.4 Omgang met kennis over misbruik door verantwoordelijken en andere betrokkenen

De eindverantwoordelijkheid voor de broeders en hun doen en laten berustte bij de algemeen-overste. Kenmerkend voor Oudenbosch was dat vaak jonge veertigers werden gekozen, weliswaar met weinig bestuurservaring, maar energiek en daadkrachtig. Robertus Knuver (1945-1957) was een Vader van de oude stempel, een krachtig en regentesk bestuurder. Zijn opvolger Theofaan Negenborn (1957-1969) neigde meer naar collegiaal bestuur en was geneigd tot clementie bij geconstateerd misbruik ('een tweede kans geven'). Maar als het aankwam op verwijdering uit de orde wegens misbruik opereerden Robertus en Theofaan, maar ook diens opvolger Camillus van Tilborg (1969-1981) geheel zelfstandig, hoewel deze zaken statutair per stemming in de Raad moesten worden beslist.

9.4.1. Preventieve maatregelen tegen inbreuk op de gelofte van zuiverheid

De algemene overste en het hoofdbestuur waren zich goed bewust van de gevaren op het seksuele vlak waarmee de broeders in het veld werden geconfronteerd. Ervaring zal ertoe hebben bijgedragen dat hiertegen in het Directorium uitdrukkelijk werd gewaarschuwd:

'Hoofdstuk De studie, het onderwijs, de opvoeding en de handenarbeid.

> Met de uiterste zorg wachte hij zich voor alles, wat de jeugd zou kunnen ontstichten, vooral in zijn omgang met de leerlingen. Hij [...] vermijde elk bewijs van zinnelijke genegenheid, veroorlove zich nooit enige ongepaste, laat staan onzedige aanraking en blijve niet onnodig met een leerling alleen in de klas (art. 272).

Hoofdstuk De discipline

> Niemand mag in de kamer, die hij bewoont, leerlingen toelaten, tenzij wanneer zijn bediening dit vordert. Zonder noodzakelijkheid mag hij nooit een leerling alleen bij zich op de kamer houden (art. 650).'

De terechte veronderstelling dat de broeders niet dagelijks het Directorium doorbladerden om te controleren wat hen geboden en verboden was bracht de algemene overste Robertus ertoe om periodiek de broeders met de neus op de feiten te drukken en te manen. Uit bewaard gebleven retraitetoespraken blijkt dat Robertus al in 1946 waarschuwingen tot de broeders had laten horen. In 1952 wijdde hij in een rede er uitgebreid over uit dat de broeders van Saint Louis, net als de jezuïeten en veel andere ordes en congregaties, ook een 'Regel van het Aanraken' hadden. Elke 'ongepaste' aanraking was verboden en dat gold ook voor 'elke zinnelijke aanraking'.[2]

Niet alleen in zijn retraiteredes hield hij de gemeenschap bij de les. In een reeks circulaires gericht aan alle broeders in de conventen hamerde hij op trouw aan de gelofte van zuiverheid.

Zo sprak hij zich op Hemelvaartsdag 1952 onder meer uit tegen een homo-erotische cultuur bij de broeders onderling:

> 'Bijzondere vriendschap van een broeder is zeker geen goed begin. Ook als een jongen te kennen heeft gegeven broeder te willen worden, blijve hij verschoond van bijzondere attenties en zeker van aanhaligheid.'

In december 1953 sneed hij het vermijden van lijfelijk contact aan:

> 'Onder alle omstandigheden is het de broeders verboden om mee te doen aan spelen, waarbij met de tegenspeler lijfelijk gestreden moet worden (bij voorbeeld om hem gevangen te houden, of om hem op den grond te krijgen, of om hem vast te binden etc.).'

Bij dezelfde gelegenheid sprak hij over kijkgedrag in (ver)kleedlokalen:

> 'Kleed en wasgelegenheid. Hiervan moet de Overste op de hoogte zijn. Er heerse stipte orde en "opschieten". De broeders moeten hier gereserveerd en bescheiden zijn en beheerst. Wie hier blijmoedig meent te mogen zijn, deugt er niet.'

In de Pinksterweek sprak hij zich uit tegen verwijfd gedrag:

> 'Het is nodig dat wij ons, als geheel, opnieuw oriënteren naar een gezondere instelling tegenover de jongens, mannelijk, flink en eerlijk, zonder verstrikt te raken in een voze verering van zogenaamd "fijnere" type, dat te vaak verwijfdheid, slapheid, sentimentaliteit, onsolide vertrouwelijkheid, zinnelijkheid en onreligieuze "vrijheden" aanneemt, onder het mom van beschaafdheid, fijngevoeligheid, vaderlijkheid of moederlijkheid, bijzondere opvoeding of zelfs van zielzorg.'[3]

Hij liet deze aansporing volgen door een verwijzing naar de gevaren voor alle betrokkenen:

> 'De omgang met de jeugd nemen we niet ernstig genoeg [...]. Er wordt veel te weinig gedacht aan de enorme gevaren voor zichzelf, de jeugd, de congregatie, de ouders, de Kerk.'

Overste Robertus maakte zijn gehoor vervolgens duidelijk dat de vijanden van de Kerk op de loer lagen om van misstappen te profiteren:

> 'Andersdenkenden [...] zijn zeer gebrand op gelegenheden, om de juistheid van hun inzicht te bewijzen uit het leven der religieuzen. Wat graag schrijven ze over zedenschandalen op scholen, in jeugdverenigingen, en vooral als er religieuzen bij te noemen zijn. Een rechtszaak of politioneel ingrijpen, met beschuldiging van religieuzen vinden zij topnieuws.'

Daarom moest iedereen duidelijk zijn:

> 'dat we ons absoluut hebben te onthouden van alle vrijheid in de omgang, alle vertrouwelijke aanraking van hoofd, handen, arm om de schouder of om de heup, handen vasthouden, stoeien, vastgrijpen, allerlei zogenaamde vaderlijkheden, om nog maar niet te spreken van aanraken van het verdere lichaam, tegen zich aantrekken e.d.'
> (...)
> 'Geen jongens alleen bij broeder, hoog of laag, in kamer, klas, of waar dan ook.' (idem)

De overste wees ook op de langdurige gevolgen:

> 'De schuldige zal zich altijd beroepen op de theoretisch onverschilligheid van veel van

deze zogenaamde vertrouwelijkheden. Hij bedriegt alleen zichzelf, misschien ook zijn medebroeders, maar niet God, de reine jongen, de ouders, de parochie. Vroeg of laat dringt het tot hen door, zoals het is in hun zinnelijke armzaligheid. En na veertig, vijftig jaar komt het nog in herinnering. Er wordt veel meer beschadigd dan men denkt.'

Dit zijn enkele voorbeelden van vermaningen die vooral in de eerste helft van de jaren vijftig onder de aandacht werden gebracht van de leden. Daarna werden ze nooit meer zo expliciet verwoord. Deze constatering gaat op voor bijna alle onderzochte congregaties (zie het hoofdstuk 4 in het hoofdrapport over de versterkte aandacht voor seksueel misbruik in de jaren vijftig). Het kan zijn dat deze hausse parallel liep aan een toename van gevallen van seksueel misbruik en de strafrechtelijke vervolgingen en om die reden urgent waren. Het kan ook zijn dat later dit onderwerp in de recollectiepreken van de overste naar voren werd gebracht.

De waarschuwingen golden niet alleen de dagelijkse omgang met jongens. Ook tegenover vrouwen moest men de voorzichtigheid in acht nemen. Een broeder, die meisjes van de school had gevraagd in het klooster te komen kijken, werd aangezegd dit na te laten 'op straffe van verplaatsing naar elders.'[4] En als een andere broeder zich dreigde te compromitteren door de omgang met een vrouwelijke onderwijzer aan dezelfde school (te Oudenbosch?) was een van de oplossingen, naast overplaatsing, uittreden en elders solliciteren, een psychiatrisch onderzoek.[5]

9.5 Analyse van de informatie over seksueel misbruik

9.5.1. Inleiding

Een analyse van de bij Hulp & Recht aangebrachte en met het archiefonderzoek boven water gekomen informatie over gevallen van seksueel misbruik stuit op enkele methodologische problemen. In de eerste plaats, uitgaande van de meldingen, wordt men geconfronteerd met het gegeven dat een aantal meldingen gaan over een niet bij name genoemde broeder of broeders als pleger(s). Behoudens in een enkel geval konden deze anonymi niet worden geïdentificeerd. Het blijft dus mogelijk dat er overlap is tussen met naam bekende en anonieme plegers.

Voorts zijn er enkele meldingen binnengekomen van zo algemene aard (bijvoorbeeld: 'moet ik melden dat ik op St. Louis slachtoffer ben geworden van seksueel misbruik') dat deze voor een cijfermatige analyse onbruikbaar zijn. Ten derde blijken onder de bij Hulp & Recht gedane meldingen ook enkele gevallen te zijn waarbij niet zozeer sprake is van seksueel misbruik, als wel van (excessief) geweld. Aangezien tijdens het archiefonderzoek niet speciaal is gekeken naar geweldsgevallen (die buiten de onderzoeksopdracht vielen) zijn de gegevens hierover per definitie onvolledig. Daarom zijn dergelijke gevallen, voor zover ze via melding of op andere wijze bekend zijn geworden, ter informatie aan het eind van de reeks geplaatst en niet in de cijfermatige bewerkingen meegenomen.

Vermeld dient ook te worden dat de aangeleverde documenten over de meldingen bij Hulp & Recht niet volledig waren. Dat kan worden afgeleid uit de daarbij behorende correspondentie van Hulp & Recht, maar ook uit verhalen op het internet, waar wordt verwezen naar meldingen bij Hulp & Recht, die niet in de documentatiebundel zijn aangetroffen. Sommige meldingen daarentegen waren meermalen gekopieerd, terwijl er ook meldingen tussenzaten die over personen van een andere congregatie of orde handelden. Leesfouten vereisten voorzichtigheid bij het raadplegen van de meldingsformulieren.

Eén geval van seksueel misbruik, door broeder CSA1, dateert uit de periode nadat deze de congregatie had verlaten. Hij is in de hieronder volgende becijferingen meegenomen, maar hoort daar strikt genomen niet thuis. Maar omdat misschien eerdere voorvallen van misbruik tijdens het onderzoek zouden kunnen opduiken (wat niet is gebeurd) is zijn geval in het bestand gehandhaafd.

9.5.2. Plegers

Het aantal mogelijke plegers van wie een naam bekend is bedraagt 29. Er zijn verder zeventien meldingen van niet bij name of bij hun bijnaam genoemde broeder-plegers, van wie er één kon worden geïdentificeerd (nader onderzoek zou wellicht meer identificaties opleveren). Dat maakt het materiaal cijfermatig rekbaar, omdat niet kan worden vastgesteld hoeveel van de zestien overige anonieme plegers er samenvallen met de wel bij naam bekende broeders. De Onderzoekscommissie gaat dus uit van een minimum van 29 bekende misbruikers en een maximum van 45. Hoewel hiervoor geen concrete aanwijzingen zijn meent de Onderzoekscommissie dat aangenomen kan worden dat toch minstens de helft hiervan uiteindelijk identiek is aan een der bekende broeders. Zo beschouwd bewegen de uitersten zich tussen 29 en 37 misbruikers.

9.5.3. Uittredingen en wegzendingen

Paragraaf 9 ('De bevoegdheid en de redenen tot wegzending van geprofeste broeders') van het Directorium van 1958 geeft een nadere uitwerking van de te volgen procedure bij wegzending van broeders.[6]

De macht om een broeder met tijdelijke geloften uit de congregatie te zetten berustte uitsluitend bij de algemeen-overste, die echter vooraf de instemming van de Raad in een geheime stemming dient te vragen. De redenen voor wegzending moeten zwaarwegend zijn. De broeder kan van dit besluit in beroep gaan bij de Heilige Stoel.

Een broeder met eeuwige geloften kan pas worden weggezonden bij ernstige misdrijven na eerst ernstig te zijn gewaarschuwd. De misdrijven worden niet gespecificeerd; wel volgt een enigszins cryptische toelichting op het aantal misdrijven: drie in getal en van gelijke soort; maar ook één misdrijf, doch van blijvende aard, ondanks herhaaldelijke waarschuwingen. Ieder waarschuwing moet gepaard gaan met de dreiging van wegzending.

Bovendien moet de overste 'de gelegenheden tot hervallen verwijderen, desnoods door de schuldige te verplaatsen naar een ander huis, waar hij gemakkelijker kan bewaakt worden en waar de gelegenheid tot val niet zo nabij is'.

Als ondanks de waarschuwingen de broeder tot driemaal toe in zijn fout is blijven vervallen kan hij door meerderheid van stemmen in de Raad worden weggezonden. De uitspraak dient echter te worden bekrachtigd door Rome.

Er zijn omstandigheden, waarbij onmiddellijke wegzending is voorgeschreven, waaronder 'grote zonden tegen de gelofte van zuiverheid'. Deze gevallen hebben niet de bekrachtiging vanuit Rome nodig. Wel moet de overste met de Raad een schriftelijke verklaring over het geval opstellen en met alle bewijzen in het archief van de congregatie plaatsen.

Dit laatste is zeker niet geheel volgens voorschrift uitgevoerd. Niet alleen trokken de algemeen-oversten (vooral Robertus) alle beslissingen aan zich, ook de verklaringen met bewijzen zijn niet in het archief terug te vinden. Het kan zijn dat zij deel uitmaakten van de zogenaamde Zwarte Map die verloren is gegaan (zie hierover de bijlage over de archiefverantwoording), of zij zijn nooit volgens voorschrift opgemaakt en in het archief geborgen.

Het valt op dat van de (mogelijke) plegers nogal wat broeders naar het zich laat aanzien

niet zijn uitgetreden. Er wordt althans in de notulen geen melding gemaakt van hun eventuele uittredingen en ze komen evenmin voor op de lijst van Brieven uit Rome (ontslag van geloften).[7] Dat wil echter niet zeggen dat ze niet in een later stadium uitgetreden kunnen zijn. Beide bronnen zijn niet volledig. Zo komen vermeldingen voor in de notulen over uittredende broeders, die niet op de lijst figureren en vice versa. De persoonsdossiers geven evenmin uitsluitsel, daar die van de uitgetreden broeders niet bewaard zijn gebleven (vaak zijn ook die van de in de congregatie gebleven broeders niet in de reeks terug te vinden).

Duidelijk is dat seksueel misbruik niet automatisch leidde tot uitzetting van de betrokken broeder. Onder het bewind van algemeen-overste Robertus (1939-1957) vloog de broeder, volgens mededeling van de huidige overste, bij de constatering van een vorm van seksuele overtreding er onherroepelijk uit. Dat wordt echter niet ondersteund door de (magere) feiten. In ieder geval is van zijn opvolger Theofaan bekend dat hij wat milder omging met zondaars tegen het *Sextum*. Zij verdienden een tweede kans en dat betekende dat zij het ergens anders opnieuw mochten proberen.

Ondanks de vrij dwingende eis dat herhalingen moesten worden voorkomen door desnoods de broeder naar elders over te plaatsen, werd dit in Oudenbosch maar in beperkte mate toegepast; bij de broeders van Huijbergen lag dat duidelijk anders. Of dit ertoe heeft geleid dat zich onder de broeders van Oudenbosch meer veelplegers bevonden is niet zonder meer uit de onvolledige persoonsgegevens af te leiden.

9.5.4. Slachtoffers

De slachtoffers van het seksuele misbruik zijn vrijwel allen jongens. Slechts in één geval is er sprake van een meisje dat slachtoffer werd. Daarbij is sprake van een anonieme broeder. Weliswaar suggereert het meisje de mogelijke identiteit, maar hierover kon geen uitsluitsel worden verkregen.

Over de wijze waarop de slachtoffers van seksueel misbruik op het moment zelf zijn tegemoet getreden is weinig informatie aangetroffen (als het al doordrong tot de leiding). In ieder geval is de informatie te karig om tot enige betrouwbare statistiek te komen. Veel melders bij Hulp & Recht herinneren zich dat hun ouders ongelovig reageerden of zelfs boos werden. Men kan zich indenken dat deze reacties extra hard aankwamen, omdat zij zich daardoor op dubbele wijze in de steek voelden gelaten: door hun ouders en door hun plaatsvervangers, onder wier hoede zij waren geplaatst. Wat dat betreft zijn de waarschuwende woorden van overste Robertus uit 1954 veelbetekenend: 'Na 40-50 jaar komt het nog in herinnering. Er wordt veel meer beschadigd dan men denkt.'[8]

Sommige klagers herinneren zich dat de betrokken broeder werd overgeplaatst, al of niet na hun beklag te hebben ingediend via hun ouders (die het wel ernstig opnamen en de broeders erop aanspraken. Maar het is versnipperde informatie, die geen statistische waarde heeft.

9.6 Cijfermatige bewerking

Aantal plegers uitgezet naar jaren
Sommige plegers komen in meer dan één tijdvak voor.

	MET NAAM	ANONYMI	TOTAAL
– 1950	3	2	5
1951-1960	11	3	14
1961-1970	16	10	26
1971-2010	3	2	5
Niet bekend	-	1	1
Totaal	33 (29)*	18 (17)*	51 (46)*

* tussen haakjes zonder dubbeltellingen

Functies plegers (incl. en excl. anonymi)

	MET NAAM	ANONIEM	TOTAAL
Onderwijzer/leraar	16*	6	22
Surveillant/groepsleider	9	5	14
Werkbroeder	2	1	3
Bestuurder	1	1	2
Onbekend	-	4	4
Totaal	28*	17	45

* + 1 niet in dienst van congregatie

Het is overduidelijk dat de plegers van seksueel misbruik vooral in het onderwijs en de surveillance gezocht moeten worden. Hoe de getalsverhoudingen lagen tussen onderwijskrachten en surveillanten is de Onderzoekscommissie niet bekend en kan ook in de tijd variëren. De werkbroeders in de keuken, aan de ingangspoort, op het land of technische dienst (zij vormden een minderheid) kregen minder de kans om in de fout te gaan doordat ze minder frequent in contact kwamen met de leerlingen.

De ziekenverplegers zijn onder de surveillanten gerekend.

Gevallen van misbruik bekend geworden door melding bij Hulp & Recht of langs andere weg

JAREN	H&R	LANGS ANDERE WEG (ADVOCAAT)	INTERNET	ARCHIEFONDERZOEK
Tot 1950	3	-	-	-
1950-1960	11	3	-	4
1960-1970	18	-	1	4
1970-2010	4	-	1	-
Niet bekend	1			
Totaal	37	3	2	8

In sommige gevallen was door archiefonderzoek de pleger al op het spoor gekomen en vormde de informatie van de melding slechts een bevestiging of werd, vice versa, de melding door archiefonderzoek bevestigd. Dit geldt ook voor de andere wegen waarop de informatie beschikbaar kwam.

Gevallen van politioneel onderzoek/justitieel optreden

JAAR	NAAM BROEDER	RECHTBANK	VONNIS	ONTNEMING OND.BEV.
1952	CSA1	verm. Breda	onbekend	1953
1954	CSA2	verm. R'dam	6 mnd voorw. (eis)	nee
1954	CSA3	Rotterdam/ beroep Hof Den Haag	onbekend	1956
c.1960	CSA4	niet bekend	twee jaar	niet bekend
1969	CSA5	verm. Breda	voorw. sepot	nee

CSA1 was al drie jaar vóór het plegen van delict uitgetreden.
Broeder CSA4 komt niet voor op de lijsten van het ministerie van Onderwijs met betrekking tot het ontnemen van de onderwijsbevoegdheid.

Uittredingen van (mogelijke) plegers (minus anonymi)

NAAM	JAAR DELICT	JAAR UITTREDEN	GEDWONGEN
CSA1*	1952	1949	
CSA3	1950-1953	1954	x
CSA6	1953-1954	1954	
CSA7	1958	1970	
CSA8	jaren '50	1967	x
CSA9	1964	1970	
CSA10	1965	1965	x
CSA11	1967-1968	1992	
SCA12	1967/68	1968	
SCA13	1968	1969	
CSA14	1968	1971	
CSA15	jaren '60	1971	

* vóór delict uitgetreden

Verplaatsingen van broeders na bekend worden van overtreding

NAAM	JAAR DELICT	PLAATS DELICT
CSA7	1958	R'dam St. Louisschool
SCA16	1960	Oudenbosch St. Louis
CSA13	1969	A'dam
CSA3	1953	R'dam H. Hartschool
CSA6	1953	A'dam St. Louisschool
CSA2	1954	R'dam Cellesschool (na rechtszaak)
CSA5	1969	St. Willibrord
N.N. (6)	1961	Oudenbosch St. Louis
N.N. (15)	1966	Roosendaal Ste Marie
N.N. (17)	1959-64	Oudenbosch St. Louis

NOTEN

1 Archief broeders van Saint Louis, inv. nr. 313, circulaire Pinksterweek 1954.
2 Ibidem, inv. nr. 368.
3 Ibidem, inv. nr. 313.
4 Ibidem, notulen algemeen bestuur 14 april 1967.
5 Ibidem, notulen algemeen bestuur 14 juni 1968.
6 Ibidem, inv. nr. 517.
7 Ibidem, inv. nr. 898.
8 Ibidem, inv. nr. 313, circulaire Pinksterweek 1954.

10 Congregatie van het Heilige Sacrament (s.s.s.)

10.1 Inleiding

De congregatie van het Allerheiligste Sacrament (Latijnse benaming: Societas Sanctissimi Sacramenti, s.s.s.), beter bekend als de sacramentijnen, werd in 1856 in Parijs opgericht door de later heilig verklaarde Pierre Julien Eymard. In 1863 werd ze door de paus goedgekeurd. De congregatie legt zich vooral toe op het apostolaat en de bevordering van het gebed voor het Allerheiligste Sacrament.

In 1904 vestigden de sacramentijnen een communiteit in Brakkenstein, in Nijmegen. In 1936 kochten de paters een landgoed aan in Stevensbeek, waar zij een kleinseminarie vestigden. Het bijbehorende jongensinternaat van dit klooster kreeg de naam 'Eymardville'. Dit internaat werd 1972 gesloten. Het overgrote merendeel van de meldingen bij de Onderzoekscommissie heeft betrekking op deze locatie. Het is een van de locaties die in verband is gebracht met seksueel misbruik.

Naar de congregatie van het Heilige Sacrament (de sacramentijnen) heeft de Onderzoekscommissie een beperkt onderzoek uitgevoerd gebaseerd op de meldingen van seksueel misbruik die zijn gedaan bij zowel de Onderzoekscommissie als bij Hulp & Recht. De institutionele aspecten (zoals verantwoordelijkheidsstructuren, de bredere communicatiestructuren en de regels en richtlijnen) komen daarom slechts in grote lijnen aan bod. Naast de casussen op basis van de meldingen wordt eveneens ingegaan op een niet-gemeld geval van – vermoedelijk – seksueel misbruik waar de Onderzoekscommissie bij toeval op stuitte. Tot slot komen nog enkele opmerkelijke gevallen of twijfelgevallen ter sprake.

10.2 Casussen aan de hand van de meldingen

In de casus van broeder SSS1 is sprake van tegenstrijdigheden. Hij komt voor op de lijst van uitgetreden leden met als jaar van uittreding 1950.[1] Ook zijn persoonsdossier in Kerkrade zit in de archiefkast van uitgetredenen. In 1954 werd er echter door de huis-overste van Stevensbeek gemeld aan de pater provinciaal dat broeder SSS1 het verschillende jongens lastig maakte. Bovendien staat op zijn overlijdensbericht uit 1963 nog vermeld dat hij een broeder van de congregatie is. Er is echter niets gevonden in de archiefstukken dat deze zogenaamde uittreding verklaart. Evenmin kon worden vastgesteld of er nog een andere broeder met dezelfde naam is geweest.

Seksueel misbruik wordt niet expliciet genoemd in de brief uit 1954, maar in retrospectief wekt het taalgebruik het vermoeden dat hier wel, zij het in bedekte termen, over seksueel misbruik wordt gerapporteerd. Volgens overste Vermeeren waren het geen ernstige voorvallen, maar omdat hij dit voor de toekomst niet uitsloot, was na een onderhoud met

pater Duynhove – de directeur van Stevensbeek – besloten de broeder weg te sturen.[2] Het voorval werd door de pater-provinciaal niet gerapporteerd aan de pater-generaal, iets wat hij met andere moeilijkheden – al dan niet met betrekking tot seksueel misbruik – wel deed.

In 1955 en in 1956 werd broeder SSS1 in Brakkenstein geplaatst. In 1956 keerde SSS1 weer terug naar Stevensbeek. In zijn persoonsdossier wordt in het overzicht gemeld dat het een broeder is met een niet al te sterke psyche. In 1956 verrichtte J.J.A. Vollebergh van het adviesbureau GITP een psychologisch onderzoek naar broeder SSS1. De aanleiding van het onderzoek was de gespannenheid, nervositeit en de geïsoleerde positie van de broeder. In dit rapport zijn geen (impliciete) verwijzingen naar seksualiteit en/of misbruik opgenomen.

De meldingen die over deze broeder zijn binnengekomen bij de Onderzoekscommissie gaan over de jaren zestig en zeventig.[3] In 1963 werd ook deze broeder overgeplaatst – zonder opgave van reden – naar het klooster van de congregatie in Düren (tot zijn dood in 1965).

In het dossier van broeder SSS2 zijn diverse 'formulieren' te vinden met negatieve beoordelingen over zijn functioneren in het klooster. De algemene opvatting van de huisoverste van Stevensbeek en de provinciale raad is dat het hem aan oprechtheid en godsvrucht ontbreekt. Nog voor zijn eerste professie werd hij betrapt op diefstal. In de rapportage van de huisoverste aan de pater provinciaal staat tevens vermeld dat hij een voorkeur had voor 'enige bepaalden' en dat er tekenen zijn van een 'bijzondere vriendschap'. Hierover wordt verder niet uitgewijd, maar de woordkeuze van de overste sluit aan bij het taalgebruik over verboden relaties onder kloosterlingen en raakt aan de angst die hiervoor bestond. Ook zijn er brieven van de broeder te vinden waarin hij zijn twijfels en onzekerheden over zijn roeping uit.[4] Uiteindelijk werd hij na twee keer uitstel (één keer op eigen verzoek door twijfel) toegelaten tot de eerste professie in 1955. Ook in aanloop naar zijn eeuwige professie in 1959 is veel correspondentie te vinden. In 1958 was de raad van mening dat het nog onverantwoord was om broeder SSS2 toe te laten treden tot de eeuwige professie.[5]

De melding over broeder SSS2 gaat over de jaren 1965 en 1966. Zijn functie is onbekend, maar op basis van zijn persoonsdossier kan worden vastgesteld dat hij toen in Stevensbeek was. Broeder SSS2 trad in 1971 uit. In zijn dossier zat een overlijdensbericht waaruit blijkt dat hij later is getrouwd, kinderen en kleinkinderen heeft gekregen. Hij overleed op 27 september 2010.[6]

Broeder SSS3 is onlangs overleden in het klooster Brakkenstein in Nijmegen op 16 april 2011. Hij was in 1946 ingetreden in Baarlo als novice en na zijn professie is hij 32 jaar werkzaam geweest in Stevensbeek, onder andere als ziekenverzorger, huismeester en koster. Zijn persoonsdossier bevestigt slechts zijn aanwezigheid in Stevensbeek in de periode waarover is gemeld.[7]

In het persoonsdossier van broeder SSS4 staat in het overzicht dat hij op 10 mei 1959 werd overgeplaatst van Stevensbeek naar Baarlo. Hierbij is door de auteur – het is niet duidelijk wanneer – de kanttekening geplaatst dat overplaatsingen meestal te maken hadden met de inzetbaarheid. Er wordt expliciet vermeld dat niets erop wijst dat er in het geval van broeder SSS4 sprake is van misbruik.[8] In de correspondentie tussen pater provinciaal Roestenberg en pater generaal Spiekman staat echter expliciet dat broeder SSS4 werd ontslagen van zijn geloften wegens homoseksuele handelingen met verschillende studenten, 'uitsluitend met pubers, niet met oudere noch met jongere'.[9] Direct na het bekend worden van de zaak is hij naar Baarlo overgeplaatst. In juni verliet hij het klooster na de – gedwongen – aanneming van het ontslag.[10]

De zaak is aan het licht gebracht door een pater-montfortaan die bij huis-overste Vermeeren van Stevensbeek was gekomen om met broeder SSS4 te spreken. De zaak was al twee jaar geleden bekend bij de huis-overste, maar hij had hier tot dan toe niets over gemeld aan de provinciaal. Uit de brief blijkt dat broeder SSS4 al negen jaar lang studenten misbruikte. De ouders van de studenten wilden er een politiezaak van maken, maar de pater-montfortaan beloofde het op te lossen met de huis-overste. Door de betrokkenheid van iemand buiten de congregatie zag de huis-overste zich waarschijnlijk toen ook genoodzaakt het te melden bij de pater-provinciaal. Broeder SSS4 was al langer onderwerp in de correspondentie tussen de huis-oversten van Stevensbeek en de provincialen, maar dat handelde over zijn driftbuien en agressiviteit. De huis-overste meldde regelmatig moeilijkheden tussen broeder SSS4 en de rest van de kloosterlingen in Stevensbeek. De pater-provinciaal en de huis-overste zagen desondanks zijn gedrag een goede kloosterling in hem en wilden hem behouden voor de congregatie.[11] Op grond van een psychologische test in 1954 door het GITP werd broeder SSS4 toch toegelaten tot de eeuwige professie.[12]

Tot dan toe had de huis-overste niets gemeld aan de pater-provinciaal over broeder SSS4, hij meldde slechts over zijn agressieve, gespannen gedrag.[13] De pater-provinciaal verzocht de pater generaal vervolgens om het geval nog niet aan een hogere overheid te melden. De pater generaal vroeg onmiddellijk dispensaties van geloften aan. Hij constateerde tevens het falen van de biechtvaders van de eigen congregatie: 'Wanneer hier 't geestelijk belang van derden op 't spel staat, [moeten ze] veel meer bij de biechteling erop aandringen en desnoods eisen dat de overheid wordt ingelicht en voorzichtige maatregelen kan treffen, zodat er geen verdere slachtoffers vallen.'[14]

Er is veel correspondentie gearchiveerd over pater SSS5, zowel in zijn persoonsdossier als in het historisch archief in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven. Het persoonsdossier van pater SSS5 in Kerkrade gaat uitsluitend over de twee momenten – eerst in 1952 en later in 1955 – waarop hij in aanraking is gekomen met justitie in Amsterdam door homoseksuele handelingen met onder andere minderjarige jongens. Na deze twee voorvallen werd hij in het klooster in Stevensbeek geplaatst. Het archiefonderzoek ondersteunt de melding over pater SSS5: in 1959 meldde de provinciaal dat de pater in de dezelfde richting als eerst is vervallen.[15] Daarna stokt de uitvoerige correspondentie over pater SSS5. Uiteindelijk trad de pater in 1965 uit.[16]

In 1952 kwam de zaak aan het licht toen de Nijmeegse commissaris van politie op verzoek van de Amsterdamse rechercheurs pater SSS5 liet arresteren in Brakkenstein.[17] Omdat het delict buiten de muren van het klooster en de congregatie had plaatsgevonden, waren de overste en de provinciaal huiverig voor het bekend worden van de zaak en de mogelijke schade voor het aanzien van de congregatie. Binnen het klooster werd geprobeerd de zaak in de doofpot te stoppen en het hele geval 'op Heiloo te gooien'.[18] Binnen de kerkelijke overheid werd de zaak afgehandeld door de pater-provinciaal en bisschop Mutsaerts van 's Hertogenbosch. De kerkelijke straf was gebaseerd op die voor delicten die vallen onder canon 2359, §2[19]:

> 'Daar Plebaan van Susante officier van justitie is van de kerkel. Rechtbank van Den Bosch heb ik hem, mede namens de Bisschop, gevraagd of de zaak door hem behandeld kan worden of dat ze misschien, rationane delicti, naar Haarlem moet. – hij meende wel, dat het geval volgens canon 1561 door de Ordinarius loci van Den Bosch kan worden behandeld en 'dat lijkt mij in de gegeven omstandigheden ook het beste'... wij hebben al lang begrepen, dat die straf vanwege het Bisdom mild zal zijn, ofschoon het voor de hand ligt, dat hij bijvoorbeeld een jaar geen jurisdictie zal hebben, gesuspenseerd zal worden van het Mislezen – straf, die hij momenteel feitelijk reeds onder-

gaat in het huis van Bewaring, waar hij alleen des Zondags de H. Mis mag bijwonen en communiceren.'[20]

Op basis van de correspondentie tussen de pater-provinciaal en de pater-generaal blijkt dat dit geval niet op zichzelf stond. Nederland – en in het bijzonder Stevensbeek werd bij de pater-generaal in Rome gezien als problematisch op het gebied van kuisheid en onthouding. Hierbij werd verwezen naar BHJ7 die telkens in 'val en herval' raakte, ook andere namen van kloosterlingen werden genoemd:

'[B]lijf waken over [SSS6] en anderen. Denk aan het geval [NN]. De Nederl. Provincie heeft helaas z'n zwakke broeders en wij moeten strengere maatregelen treffen. Rome wordt steeds strenger. De Rector van het Gregorianum in Rome is midden in het jaar vervangen, naar het schijnt om het ongelukkig geval van die beruchte pater [NN2]. De overste had waakzamer moeten zijn is het oordeel van Rome. Eveneens in het geval van die dominicaan in Brussel. Er zijn de laatste maanden helaas meer van die betreurenswaardige gevallen voorgekomen en steeds meer voelt men aan dat er ingegrepen moet worden; de waarachtige liefde en het plichtsbesef eisen dit. Wij hebben slechts onze H. Regel te volgen, die op dit punt zo sterk de waakzaamheid en voorzichtigheid predikt. Waarom worden de voorschriften op dit punt niet strikter toegepast? Enkele hiervan zijn in de vergetelheid geraakt of worden zelfs willens en wetens genegeerd, overtreden, als ouderwets behandeld. De congregatie der religieuzen heeft opdracht gegeven meer de waakzaamheid te betrachten, ja de oversten worden gewaarschuwd en hen wordt de zware plicht opgelegd te controleren, – correspondentie, administratie – 't besteden van geld, het rekenschap afleggen waar zij geweest zijn, relaties verbieden die onnodig zijn, of zelfs schadelijk kunnen worden, controle van de spreekkamers – glas in de deuren van de spreekkamers (Stevensbeek) enz. enz.'[21]

De zaak van pater SSS5 werd door de pater-generaal in een bredere context geplaatst, zowel binnen als buiten de eigen congregatie. Eind jaren vijftig, toen het misbruik door broeder SSS4 aan het licht kwam, werd Stevensbeek nog steeds als een probleemgeval gezien binnen de eigen congregatie. Het probleem werd toegeschreven aan de 'geest van de kloosterlingen' en de 'verburgerlijking' van het geestelijk leven.[22]

In totaal bracht pater SSS5 twee maanden door in voorarrest en onderging hij een psychiatrisch onderzoek in Heiloo (uitgevoerd door een katholieke en protestantse arts). De pater-provinciaal was vooral bezorgd over de naam van de congregatie, want hij hoopt dat het onderzoek een zodanig effect heeft op de uitspraak dat de pater binnen drie maanden weer thuis is: 'Dan hebben we meteen ook voor de communauteit ene middel om de ware toedracht geheim te houden en hem al die tijd in Heiloo te laten.'[23] De advocaat van SSS5 wist de zaak buiten de publiciteit te houden en af te dwingen dat de rechtszaak niet openbaar was. Het psychiatrisch onderzoek speelde een grote rol in de rechtszaak: onder andere De Smet hielp bij de verdediging van de pater. Op 2 september 1952 werd de zaak in Amsterdam behandeld zonder publiek. De pater claimde zelf dat hij niet wist met een minderjarige van doen te hebben, in 1956 beweerde hij hetzelfde en stuurde brieven vol zelfmedelijden naar de provinciaal.

De provinciaal hield de pater-generaal mondjesmaat op de hoogte van het verloop, want de pater-generaal gaf te kennen dat hij niet gelukkig was met de handelswijze in deze zaak. Hij benadrukte dat deze 'moeilijke gevallen' aan hem in Rome gemeld moeten worden om zo tot de beste oplossing te komen. Uiteindelijk werd namelijk besloten de pater niet te verwijderen, maar hem zijn apostolaatwerk te ontzeggen. Ook de pater-provinciaal

was van mening dat verwijdering de congregatie een hoop leed had bespaard, maar hier had schijnbaar de deken van Amsterdam een aandeel in gehad, want die was van mening dat het zou volstaan om de pater te verbieden nog in Amsterdam te komen. sss5 keerde uiteindelijk wel terug naar Brakkenstein en ook in het apostolaatwerk.[24]

Uit de correspondentie van 1956 blijkt dat hij in 1952 vier maanden voorwaardelijk had gekregen. In 1956 besloot de rechtbank deze straf niet op te leggen, ondanks het feit dat hij op dat moment voor de tweede maal voor hetzelfde vergrijp terechtstond. Van 1952 tot aan zijn tweede vergrijp in 1955 bleef de pater onder behandeling van dr. Vaessen te Heiloo.

In 1955 werd sss5 opnieuw door de Amsterdamse politie gearresteerd vanwege homoseksuele contacten met minderjarigen. Vanuit de kerkelijke overheid bleef de pater echter steun ontvangen.[25] Vlak voor zijn tweede vergrijp verbleef sss5 van 29 juni tot 20 juli 1955 voor de tweede maal in Heiloo, ditmaal vanwege een zware depressie. Na zijn arrestatie weigerde de officier van justitie in eerste instantie (een derde) heropname in Heiloo. sss5 werd weer door verschillende artsen onderzocht, onder andere door de arts Tammenoms-Bakker [zenuwarts in het Huis van Bewaring]. Tevens verbleef hij korte tijd in de protestantse Valeriuskliniek. In de casus sss5 komt de driehoeksrelatie tussen burgerlijk recht, canoniek recht en psychiatrie naar voren.[26] De pater-provinciaal correspondeerde met officier van justitie Voss en met bisschop Mutsaerts over een passende straf vanuit de eigen overheid. In eerste instantie wilde de provinciaal hem uit het land verwijderen voor enige jaren.[27] Uiteindelijk werd sss5 toch overgeplaatst naar Heiloo waar hij onder behandeling kwam te staan van geneesheer-directeur J.P. de Smet en van rector Pennock. Vanuit de kerk werd hem de jurisdictie ontnomen.

Op basis van het rapport van dr. Theunissen [het is onbekend of deze arts bij de Valeriuskliniek hoorde of werkzaam was te Heiloo] werd sss5 verminderd toerekeningsvatbaar verklaard. De advocaat van sss5 gebruikte dit in zijn verdediging en wist de rechter te overtuigen van het neurotische ziektebeeld van de pater. sss5 werd in 1956 veroordeeld tot één maand voorwaardelijk (minus de periode van voorarrest van twaalf dagen), een voorwaardelijke ter beschikking stelling aan de regering met een proeftijd van drie jaar en hij werd onder de zorg gesteld van de Dr. De Meyerstichting in Utrecht. Deze zorg werd uitbesteed aan dr. De Smet.

Deze casus laat goed zien hoe de strafoplegging en besluitvorming vanuit de kerk wordt bijgesteld en beïnvloed vanuit de psychiatrische hoek. Er vond een discussie plaats tussen rector Pennock, De Smet en de pater-provinciaal over het herstel van de jurisdictie. Vanuit Heiloo werd dit herstel van jurisdictie van belang geacht voor de volledige genezing van de pater. De pater-provinciaal was echter niet van plan hem weer zijn oude werk in de acolietenbeweging te laten uitvoeren uit angst voor een terugval. De bisschop gaf daarom in eerste instantie geen jurisdictie. Hij liet zich daarbij tevens adviseren door een functionaris van de kerkelijke rechtbank. Omdat het de tweede keer was dat de pater wegens homoseksueel misbruik in aanraking was gekomen met justitie gaf de bisschop een negatief advies. Hij achtte het gevaarlijk dat sss5 weer werd belast met rechtstreekse contacten in de zielzorg ('het biechthoren legt zulke nauwe contacten'). In zijn besluit hield de bisschop niet alleen rekening met het gevaar voor de pater zelf om weer in herhaling te vallen, maar ook voor de penitenten die hij tijdens zijn werk zou tegenkomen. Bisschop Mutsaerts zag het ontnemen van de jurisdictie als een beveiliging om pater sss5 niet meer te belasten met het werk van acolieten en jonge mannen.[28] Pennock en De Smet waren echter van mening dat zijn werk niet de aanleiding was, maar de neurose. In Heiloo was men van mening dat het onthouden van jurisdictie volledige genezing in de weg stond.

De pater-provinciaal was in deze zaak de tussenpersoon die met beide partijen – de

arts/rector en de bisschop – correspondeerde. De pater-provinciaal besloot uiteindelijk dat sss5 in Stevensbeek geplaatst werd als prefect van 'Jongensstad' (Eyemardville): 'het werk, dat het meest geschikt blijkt te zijn voor pater sss5 in de gegeven omstandigheden, dat hem kan inspireren en de verzekering geeft van het vertrouwen van zijn overheid, het prefektschap van "Jongensstad" te Stevensbeek'.[29] De gevoerde discussie over sss5 raakt aan het discours van homoseksualiteit dat heerste binnen de katholieke psychiatrie: aan de afhandeling ligt de idee ten grondslag dat homoseksualiteit of – breder gesteld – seksuele afwijkingen genezen kunnen worden. Met de nodige waakzaamheid kon de pater dus weer worden ingezet.

Op basis van het psychiatrische advies van Pennock en De Smet ging Mutsaerts uiteindelijk akkoord met het voorstel van de pater-provinciaal. sss5 kreeg half augustus in eerste instantie voor een half jaar jurisdictie van de bisschop. Zolang hij niet weer de fout zou ingaan, bestond er kans op verlenging.[30] De jurisdictie werd in feite slechts voor de vorm verleend: in het toekennen van de functie werd rekening gehouden dat sss5 in zijn werk niet in aanraking kwam met studenten. De pater werd slechts belast met de organisatorische kanten van het nieuwe studiehuis. De speelruimte van deze pater werd zo verlengd waardoor hij in 1959 opnieuw in opspraak raakte.

Na een laatste bericht over de spoedige integratie van sss5 in Stevensbeek werd het stil rondom de pater, tot de melding in 1959. Het is niet duidelijk wat er precies is voorgevallen en met wie, maar de provinciaal vond het ernstig genoeg om maatregelen te treffen. De provinciaal was van plan om hem weg te sturen uit Stevensbeek.[31] Uit het dossier over sss5 dat in Noord-Holland ligt, blijkt dat de provinciaal al eerder – eind 1958 – weer ongerust was over het gedrag van de pater. Op 28 oktober 1958 schreef de provinciaal-overste een brief aan dr. De Smet waarin hij zijn zorgen uitte over het feit dat sss5 veel affectie vertoonde naar jongens van de voorbereidende klas van het gymnasium in Stevensbeek. Uit het dossier van sss5 blijkt dat zijn geval ook bekend was bij dr. Terruwe, die ook de familie van sss5 goed kende. Zij stelde zelfs dat deze pater een psychopaat was. De provinciaal-overste wilde liever niet dat sss5 behandeld zou worden door Terruwe en verzocht daarom om een gesprek met dr. De Smet.[32] Uiteindelijk trad de pater in 1965 uit.[33] Het is niet duidelijk waar hij zich in de tussenliggende jaren bevond.

Er zijn twee meldingen over pater sss7 binnengekomen in relatie tot seksueel misbruik.[34] Eén van de melders, x63, heeft zich als slachtoffer gemeld bij de Onderzoekscommissie, maar geen naam van een pleger genoemd. Op een website heeft hij een reactie geplaatst waarin hij pater sss7 als dader benoemt.[35] Pater sss7 was geen lid van de congregatie van het Heilige Sacrament, maar hij verbleef eind jaren vijftig wel in het klooster in Stevensbeek.[36] In één van de huisdagboeken van het klooster wordt op 13 mei 1957 vermeld dat pater sss7 uit Simpelveld een tijd rust zou komen nemen in het klooster in Stevensbeek.[37] Dit komt overeen met de periode waarover de meldingen zijn gedaan (1957-1958).

De twee meldingen die over pater sss8 zijn gedaan, worden niet ondersteund door het archiefonderzoek. In 1954 zou een leerling misbruikt zijn door pater sss8 en pater sss9. Dit geval is gemeld door de moeder en zus van het slachtoffer. De zus noemt alleen pater sss9 als pleger.[38] Na zijn priesterwijding in 1953 was pater sss8 als studie-prefect werkzaam in Stevensbeek tot september 1955. In de correspondentie wordt zijn naam niet of nauwelijks genoemd, en al helemaal niet in relatie tot seksueel misbruik. Wel kan zijn overplaatsing naar het buitenland een aanwijzing vormen in de richting van seksueel misbruik. Vanaf 1955 tot 1981 was hij ineens werkzaam in de missie van de congregatie in Brazilië, onder andere in Fortaleza. Vanaf 1981 woonde hij in het klooster in Düren tot aan zijn dood in 2009.[39]

Eén van de meldingen over pater SSS9 is afkomstig van een nicht, die meldt dat ze zelf ook misbruikt is door haar oom. SSS9 was volgens haar vanwege misbruik overgeplaatst naar Den Haag. Uit het archiefonderzoek blijkt dat de pater in 1968 naar Den Haag werd overgeplaatst. Voordat hij naar Den Haag werd overgeplaatst was SSS9 leraar biologie, aardrijkskunde en Latijn in Stevensbeek van 1941 tot 1968. De meldingen gaan over deze periode.[40] Ruim voor deze overplaatsing, in 1955, schreef pater provinciaal aan overste Vermeeren van Stevensbeek dat hij het vermoeden had dat een van de studenten bij pater SSS9 op de kamer was geweest. Hij verzocht de overste dit te onderzoeken, want de betreffende student was volgens de provinciaal '[...] van het soort, dat gevaarlijk kan zijn voor mensen, die zekere zwakheden hebben of 'gehad' hebben'.[41] Dit is de enige opmerking over SSS9 die wijst in de richting van seksueel misbruik. Het archiefonderzoek naar SSS9 levert verder geen concrete aanwijzingen op in relatie tot seksueel misbruik, maar het bevestigt wel de overplaatsing naar het juvenaat in Den Haag in 1968.[42]

In zijn dossier zijn alleen positieve beoordelingen en berichten te vinden over zijn carrière als pater. In het biografische overzicht wordt hij omschreven als 'toegewijd, goed humeur, arbeidzaam en bescheiden'.

In de media is aan pater SSS10 veel aandacht besteed.[43] Over SSS10 zijn ook de meeste meldingen, vijf, bij de Onderzoekscommissie binnengekomen.[44] Het archiefonderzoek levert echter geen enkele onderbouwingen op van mogelijk seksueel misbruik. In één van de berichten die over hem in de media is verschenen, beweert hij zelf dat zijn straf was dat hij uit Stevensbeek moest vertrekken. Hierover is niets aangetroffen in het archief.[45]

De Onderzoekscommissie heeft met pater SSS10 gesproken.[46] Zes jaar geleden diende X64 een klacht wegens misbruik in bij Hulp & Recht. Daarover had pater SSS10 zich verbaasd. Hij hoorde het van zijn provinciaal, maar hij kon zich de naam van de klager niet herinneren. Hij kreeg te horen dat het ging om een behandeling van een jongen met een verstuikt stuitje. Voor zijn jongens was pater SSS10 een soort vaderfiguur die een vertrouwensband had met de jongens. Nu eens had de een buikpijn dan weer een ander kiespijn. Zo kwamen ze bij pater SSS10. Met de kennis van nu had pater SSS10 naar zijn zeggen minder intiem met de jongens moeten omgaan. Een jongen met een ontsteking aan zijn scrotum heeft hij zelf behandeld. Deze persoon, X65, heeft hem hierop in de jaren negentig aangesproken. Verdere klachten of meldingen kent pater SSS10 niet. Hij beschouwde de jongens als zijn eigen kinderen. Hij was heel close met de kinderen, omdat de ouders vaak in veel opzichten heel ver weg waren.

Sinds de ophef over gevallen van misbruik kan pater SSS10 zich moeilijk concentreren. Met de overgebleven paters houdt hij de uitstalling van het allerheiligste bij het monument in de Hoofdstraat in Kerkrade in stand. Dat draaiend te houden kost met de drie nog aanwezige paters de nodige moeite.

Tot de taak van pater SSS10 als leraar godsdienst hoorde ook het geven van seksuele voorlichting. Hij vond dat lastig, omdat hij zich alleen op literatuur kon beroepen. In dit verband keek hij wel eens naar jongens met problemen. Als ze niet wilden dat ze hun broek uitdeden, liet hij dat voor wat het was. Hij had grote moeite om voorlichting te geven aan de huishoudschool met allemaal meisjes. Hij wilde toen van dat deel van het lesgeven af. Hij kan zich niet herinneren of hij zijn geslachtsdeel heeft getoond bij een van zijn lessen seksuele voorlichting.

10.3 Niet-gemeld geval

Op 17 februari 1960 schreef pater provinciaal Roestenberg aan Spiekman: 'minder prettig is, dat er weer een geval is: ik zal [SSS11][47] moeten vervangen aldaar door een ander, waarschijnlijk Broeder [NN3]. NB. Met twee leerlingen D.S.S.'.[48] Impliciet wordt hier vermoedelijk verwezen naar het uittreden van broeder SSS4 in verband met misbruik. Zoals al opgemerkt stond Stevensbeek vanaf het eind jaren vijftig bij het provinciale bestuur en de pater-generaal inmiddels bekend als een plek waar zich vaak problemen voordeden.[49] Na de reactie van pater-generaal Spiekman werd het stil rondom broeder SSS11. De afhandeling van deze zaak is onbekend. In de archiefstukken in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven is de wereldnaam van broeder SSS11 niet te achterhalen. Op basis van de lijst met uitgetreden kloosterlingen is SSS12 de enige sacramentijn die in 1960 is uitgetreden. Als dezelfde strategie is gehanteerd als met broeder SSS4 en er direct dispensatie van gelofte is aangevraagd, is het mogelijk dat het een en dezelfde persoon betreft. In het jaar daarna zijn er geen uitgetredenen. Vanuit een melding is naar voren gekomen dat een pater – wellicht betrof het een broeder, de melder noemt geen naam – die een leerling van de D.S.S. had misbruikt, werd overgeplaatst naar een streng klooster in Duitsland (waarschijnlijk Düren).

10.4 Overige gevallen

In 1952 refereerde pater-generaal in zijn reactie op het geval van pater SSS5 aan enkele paters (SSS6 en NN) waarbij de suggestie wordt gewekt dat het om soortgelijke gevallen gaat. Over pater SSS6 is in de correspondentie tussen de huis-overste van Stevensbeek en de provinciaal in het begin van de jaren vijftig correspondentie aangetroffen waarin de overste duidelijk maakte dat hij de pater weg wilde sturen uit Stevensbeek. Het is niet duidelijk wat de aanleiding hiertoe was of wat er uiteindelijk is gebeurd met de pater. Over pater SSS6 is niets bekend. In de jaren vijftig worden bovendien enkele leden van de congregatie genoemd in relatie tot dr. A.A. Terruwe. SSS13 en SSS14 (novicen) waren onder andere onder behandeling van Terruwe, net als SSS15. SSS15 was een oud-novice die in de jaren vijftig werkzaam was in Den Haag in de acolietenbeweging van de sacramentijnen. Vermoedelijk zag de overste of provinciaal naar aanleiding van een voorval reden om hem op homoseksualiteit te onderzoeken. In 1955 verklaarde Terruwe in een brief aan de provinciaal dat hiervan geen sprake was. Op basis daarvan zag de provinciaal geen reden meer om hem te weigeren voor het priesterschap.[50] Deze gevallen versterken het vermoeden dat meerdere kandidaten voor het priesterschap naar dr. Terruwe werden gestuurd wanneer het vermoeden van homoseksualiteit om hen heen hing.

Een bijzonder geval is pater SSS16. SSS16 was onder behandeling van Terruwe en een constante bron van twijfel en ergernis voor overste Vermeeren en provinciaal Schrijvers. Terruwe constateerde dat de pater vanwege zijn 'concupiscibele aanleg' nooit priester had moeten worden. Zijn neuroses waren een reactie op een leven dat hij niet aankon.[51] Terruwe adviseerde 'medisch ingrijpen' bij SSS16 dat een voordeel kon zijn voor zijn geestelijk leven. Dit kon echter alleen gebeuren op vrijwillige basis. Waarschijnlijk was SSS16 later tevens onder behandeling bij dr. Wijffels in Heiloo.[52] In het persoonsdossier van SSS16 is een brief uit 1954 van dr. Terruwe aan pater-generaal Spiekman aangetroffen waarin zij hem adviseerde over pater SSS16.[53] Uit de brief blijkt dat de pater op eigen verzoek bij Terruwe kwam met de vraag of laïcisatie een oplossing was voor zijn moeilijkheden. Terruwe

veronderstelde dat het een normale man was, maar dat hij vanwege zijn karakter moeilijk om kon gaan met het celibaat en het kloosterleven. Terruwe vond het opmerkelijk dat hij vlak voor zijn wijding door dr. Schim van der Loeff was onderzocht, maar dat deze arts geen moeilijkheden voor de pater had geconstateerd. Zij vond dat er een grote fout was gemaakt, maar op psychiatrische gronden kon zij niet tot laïcisatie adviseren. De andere brieven van Terruwe waarnaar werd verwezen, zijn niet teruggevonden in de archieven.

Het is niet duidelijk welke seksuele problemen er precies speelden in het geval SSS16. Er was in ieder geval grote aandacht voor psychische – en in sommige gevallen seksuele – moeilijkheden van de paters. Broeders zijn in dit opzicht niet ter sprake gekomen. De uitvoerige correspondentie over pater SSS16 en de andere gevallen die aan Terruwe worden overgedragen, bevestigen het beeld dat Stevensbeek ook door het congregatiebestuur gezien werd als 'hotspot' van moeilijke gevallen, al dan niet in relatie tot seksueel misbruik.

10.5 Evaluatie

Meldingen

Er zijn in totaal achttien meldingen binnengekomen bij de Onderzoekscommissie en Hulp & Recht betreffende paters en broeders van de sacramentijnen over de periode tussen 1950 en 1970. Er zijn in totaal vijftien meldingen gedaan over paters (vijf) en broeders (vier) van wie de naam is genoemd. Sommige melders noemen meer dan één pleger. In zes van de achttien gevallen wordt pater SSS10 als dader aangewezen en vijf plegers worden vaker dan één keer genoemd: broeder SSS1 (twee), pater SSS9 (vier), pater SSS7 (twee) en broeder SSS3 (twee). Broeder SSS2, pater SSS8 en pater SSS5 komen allen slechts één keer naar voren in de meldingen. Dan zijn er nog drie meldingen waarbij geen namen genoemd zijn.

Locaties

Vijftien meldingen betreffen de locatie Eymardville en drie meldingen betreffen de D.S.S. (Determineer-Schakelschool). Beide instanties waren gevestigd in Stevensbeek. Op basis van het archiefonderzoek kan worden vastgesteld dat Stevensbeek ook bij de congregatie zelf gezien werd als de plaats waar veel gevallen en moeilijkheden plaatsvonden.

Ondersteuning van de meldingen op basis van het archiefonderzoek

Aan de hand van de meldingen is het archief van de sacramentijnen onderzocht voor de periode tussen 1950 en 1970. Van de negen onderzochte casussen aan de hand van de meldingen leverde het archiefonderzoek voor twee gemelde gevallen expliciete aanwijzingen op die de aanklachten van seksueel misbruik ondersteunen. In vier gevallen wordt in meer verdekte termen over mogelijk seksueel misbruik geschreven en/of zijn er aanwijzingen – zoals overplaatsingen naar andere locaties van de congregatie in het binnen- en buitenland (Den Haag, Baarlo, Düren en Fortaleza). In drie gevallen gaven de archieven niets prijs over de meldingen. Over SSS10 – de pater over wie de meeste meldingen zijn gedaan – is bijvoorbeeld geen enkele aanwijzing in de archieven te vinden die hem als mogelijke dader bevestigen. Zijn vroegere functie als provinciaal-archivaris is in dit opzicht een opvallende bijkomstigheid. In zijn gesprek met de Onderzoekscommissie geeft hij– hetzij met de nodige afzwakkingen – toe dat er het een en ander is voorgevallen op Stevensbeek en dat hij indertijd hier ook voor is gestraft. De meldingen over SSS10 betreffen de periode tussen 1965 en 1970 en het archiefonderzoek leverde voor deze periode geen enkele nieuwe niet-

gemelde gevallen op of andere aanwijzingen die wijzen in de richting van seksueel misbruik. Alle impliciete en expliciete aanwijzingen met betrekking tot seksueel misbruik dateren uit de periode tussen 1950 en 1960, daarna is er in de onderzochte archieven niets meer gevonden over misbruik. Hierbij moet wel de kanttekening worden geplaatst dat het archiefonderzoek over de periode tussen 1950 en 1970 is beperkt tot de vestiging Stevensbeek en de geselecteerde archivalia uit het bestuursarchief.

Er is één niet-gemeld geval uit 1960 betreffende broeder SSS11 en twee leerlingen van de D.S.S. naar boven gekomen tijdens het archiefonderzoek. Twee van de meldingen waarbij geen plegernamen worden genoemd, komen van oud-leerlingen van de D.S.S. Dit niet-gemelde geval correspondeert mogelijk met deze twee meldingen.

Aard en omstandigheden

In alle gevallen geldt dat er in bedekte termen wordt gesproken over de aard van het misbruik. Alleen bij pater SSS5 en broeder SSS4 is duidelijk dat het om onzedelijke handelingen met minderjarige jongens gaat. Het archiefonderzoek leverde geen aanwijzingen op over de slachtoffers. Er werd slechts in algemene termen over de slachtoffers gesproken. De correspondentie tussen de provinciaal en de pater-generaal geeft wel weer dat de genomen maatregelen gericht waren op het voorkomen van meerdere slachtoffers.

Maatregelen

Verschillende vermoedelijke plegers (twee, mogelijk drie) hebben in Düren gezeten rond de jaren vijftig en zestig. Düren kon een stalplaats van de congregatie zijn om ongewenste broeders en paters (tijdelijk) te plaatsen. In de meeste gevallen lijken overplaatsingen te wijzen in de richting van seksueel misbruik en vormden vermoedelijk de meest voorkomende maatregel die getroffen werd in geval van seksueel misbruik. Eén broeder (SSS4) werd per direct ontslagen van zijn geloften toen bekend werd dat hij negen jaar lang ontucht had gepleegd met minderjarigen te Stevensbeek.

Het geval SSS5 spreidde zich ook uit over een langere periode (begin jaren vijftig tot begin jaren zestig), maar zelfs toen hij in 1959 voor de derde keer over de schreef ging, leidde dit niet tot een gedwongen uittreden. Hij bleef tot 1963 lid van de congregatie, maar de directe aanleiding van zijn uittreden in dat jaar is niet duidelijk. Van deze pater is bekend dat hij voor langere periode is behandeld in Heiloo. Broeders en paters over wie de overste, provinciaal en pater-generaal in de periode tussen 1950 en 1960 uitvoerig correspondeerden, werden in enkele gevallen naar een psycholoog of psychiater gestuurd. Van twee broeders is op basis van het archiefonderzoek vastgesteld dat ze naar het GITP werden gestuurd, maar in de onderzoeken werd geen enkele opmerking gemaakt over mogelijke seksuele problemen.

De gevallen van seksueel misbruik door broeder SSS4 en pater SSS5 overschrijden de grenzen van de congregatie. De uitvoerige correspondentie over de sancties die moesten worden genomen wijzen erop dat de zaak niet zo gemakkelijk achter gesloten deuren kon worden opgelost met een 'simpele' overplaatsing.

De casus SSS5 is de enige casus waarbij kerkelijke straffen en maatregelen kruisen met het burgerlijk recht en psychiatrische behandelingen. Het geval laat tegelijkertijd zien dat maatregelen en straffen na verloop van tijd konden worden aangepast of versoepeld. Hier speelde de overtuiging dat seksuele afwijkingen genezen konden worden een rol.

NOTEN

1 Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, AR-P011, archief sacramentijnen, inv. nr. 1893, Lijst van uitgetredenen over de periode ca. 1943-1986. (In het vervolg: ENK-P011)

2 Ibidem, inv. nr. 812: correspondentie tussen de huisoverste van Stevensbeek Vermeerenen de pater-provinciaal J. Schrijvers, 1954-1960. Brief van Vermeeren aan Schrijvers, 13 oktober 1954. In het dossier van SSS1 is tevens een brief gevonden van pater Duynhove waarin hij schreef dat de voorvallen niet ernstig waren, maar wel schokkend kunnen zijn geweest voor de jongens. De brief is in verdekte termen geschreven. Expliciet schreef Duynhove wel dat hij dit zo gedaan heeft 'vanwege het archief'.

3 Melding 2010-0225 door de heer X66; melding 2010-0438 door X67.

4 Persoonsdossier SSS2 brief van SSS2 aan pater provinciaal Schrijvers, 17 januari 1955; 'Formulier XIV', maandelijks verslag novicen november 1954'; 'Formulier IV. Uitslag van een novice voor zijn professie', 1955.

5 Ibidem, 'Formulier IX', beoordeling kandidaten voor de eeuwige professie, juli 1958; 'Formulier IX', 1959.

6 ENK-P011, inv. nr. 1893, Lijst van uitgetredenen over de periode ca. 1943-1986; persoonsdossier SSS2

7 Persoonsdossier broeder SSS3.

8 Persoonsdossier broeder SSS4. Er zijn twee meldingen gedaan bij de Onderzoekscommissie over broeder SSS4 over de periode '50-'60: melding 2010-0311 door X68; melding 2010-0565 door X69.

9 ENK-P011, inv. nr. 88: correspondentie tussen pater-generaal Spiekman en pater-provinciaal Roestenberg, 1959. Brief van Roestenberg aan Spiekman, 6 mei 1959.

10 Ibidem, brief van Roestenberg, 17 juni 1959

11 ENK-P011; inv. nr. 812: correspondentie tussen de huis-overste van Stevensbeek S. Vermeeren en de pater-provinciaal J. Schrijvers, 1954-1960.

12 Persoonsdossier broeder SSS4. Het onderzoek is verricht door O. Thomaasse en P.L.T. [Emonds]. De conclusie van het onderzoek was dat broeder SSS4 het in zich heeft om een goede kloosterling te worden, mits bereid is zich aan te passen. Met de juiste begeleiding gericht op het verminderen van de prestatiedruk zal zijn gespannen houding en agressiviteit afnemen.

13 ENK-P011; inv. nr. 812: correspondentie tussen de huis-overste van Stevensbeek S. Vermeeren en de pater provinciaal, 1954-1960.

14 Ibidem, inv. nr. 88: correspondentie tussen pater-generaal Spiekman en pater-provinciaal Roestenberg, 1960. Brief van pater-generaal Spiekman, 13 mei 1959.

15 Ibidem, brief van Roestenberg, 17 juni 1959. Melding 2010-0565 door de X69. De naam van pater SSS5 wordt ook veelgenoemd op de website Stichting Mannenhulpverlening na Seksueel Misbruik, http://www.seksueelmisbruik.info/stichting/?p=481 (laatst geraadpleegd 08-09-2011).

16 ENK-P011, inv. nr. 1893, Lijst van uitgetredenen over de periode ca. 1943-1986.

17 Ibidem, inv. nr. 79: correspondentie tussen pater-generaal Spiekman en pater-provinciaal Schrijvers, 1952.

18 ENK, AR-P011, inv. nr. 453: correspondentie tussen pater-overste Govaert van kloostер Brakkenstein met pater-provinciaal Schrijvers, 17 juni 1952.

19 Ibidem, inv. nr. 79: correspondentie tussen pater-generaal Spiekman en pater-provinciaal Schrijvers, 1952. Brief van Schrijvers aan Spiekman, 8 mei 1952.

20 Ibidem, brief van Schrijvers aan Spiekman, 8 mei 1952. In het document 'Opmerke-

lijkheden Codex' zijn canon 2359 (waarschijnlijk wetboek uit 1917) en 1561 niet opgenomen. Canon 2359.2 (wetboek 1917) is canon 1395.2 uit de huidige codex: 'Een clericus die anderszins tegen het zesde gebod van de Decaloog misdaan heeft, dient, als het misdrijf bedreven is met geweld of bedreiging of in het publiek of met een minderjarige beneden de leeftijd van zestien jaar, met rechtvaardige straffen gestraft te worden, wegzending uit clericale staat eventueel niet uitgesloten.' Als toelichting van canon 1561 wordt via www.kerkrecht.nl gegeven: 'Het verhoor van een getuige gebeurt door de rechter, of door zijn gedelegeerde ofwel onderzoeksrechter, bij wie een notarius [sic, notaris] moet assisteren; bijgevolg dienen de partijen of de promotor van het recht, of de verdediger van de band, of de advocaten die bij het verhoor aanwezig zijn, indien zij andere vragen aan de getuige te stellen hebben, ze niet aan de getuige, maar aan de rechter of diens plaatsvervanger voor te leggen, opdat deze ze zelf stelt, tenzij een particuliere wet anders voorziet.' Kerkrecht, http://www.kerkrecht.nl/main.asp?pagetype=onderdeel&item=105&subitem=2963&page=, (laatst geraadpleegd 09-09-2011).

21 Ibidem, inv.nr. 79: correspondentie tussen pater-generaal Spiekman en pater-provinciaal Schrijvers, 1952. Brief van pater generaal Spiekman aan provinciaal-overste Schrijvers, 15 mei 1952.

22 Ibidem, brief van pater-generaal Spiekman aan provinciaal-overste Schrijvers, 15 mei 1952.

23 Ibidem en 453: correspondentie tussen pater-overste Govaert van klooster Brakkenstein met de pater-provinciaal Schrijvers, 17 juni 1952.

24 Ibidem, correspondentie tussen pater-generaal Spiekman en pater-provinciaal Schrijvers, 1952.

25 Persoonsdossier pater SSS5. Correspondentie tussen Voss, Schrijvers en SSS5, oktober/november 1952.

26 Zie over dit thema Hoofdstuk 4 van het eindrapport van de Onderzoekscommissie.

27 Ibidem, brief van pater-provinciaal Schrijvers aan bisschop Mutsaerts, 17 oktober 1955.

28 Persoonsdossier pater SSS5. Brief van bisschop Mutsaerts van Den Bosch aan J.W. Schrijvers, pater-provinciaal, 10 mei 1956.

29 ENK-P011, inv.nr. 84: Correspondentie tussen pater-generaal Spiekman en pater-provinciaal Schrijvers. Brief van pater provinciaal Schrijvers, 22 juni 1956.

30 Persoonsdossier pater SSS5. Brief van bisschop Mutsaerts aan provinciaal Schrijvers.

31 ENK-P011, inv.nr. 88: correspondentie tussen pater-generaal Spiekman en pater-provinciaal Roestenberg, 1959. Brief van Roestenberg. Brief van Roestenberg, brief 17 juni 1959.

32 Archief GGZ Noord-Holland-Noord. Dossier SSS5.

33 ENK-P011, inv.nr. 1893, Lijst van uitgetredenen over de periode ca. 1943-1986.

34 Melding 2010-0887 door X70; melding 2010-0565 door X69.

35 Stichting Mannenhulpverlening na Seksueel Misbruik, http://www.seksueelmisbruik.info/stichting/?p=481 (laatst geraadpleegd 8 september 2011).

36 Het is niet duidelijk tot welke congregatie of orde deze pater wel behoorde.

37 ENK-P011, inv.nr. 877, dagboeken van het klooster Stevensbeek, juli 1954 – januari 1976. De dagboeken of kronieken zijn vermeld in de inventaris van het historisch archief van de Sacramentijnen van het ENK, maar de dagboeken zijn nog in het bezit van de congregatie en zijn ingezien in Kerkrade.

38 Melding 2010-1112 door X71; melding 2010-0177 door X72.

39 Archief congregatie van het Heilige Sacrament, Kerkrade, persoonsdossier pater SSS8.

40 In totaal zijn er vier meldingen bekend over pater SSS9. Melding 2010-0903 door X73; melding 2010-0177 door X72; melding 2010-1112 door X71; melding 2010-0565 door de X69.

41 ENK-P011, inv. nr. 812: correspondentie tussen de huisoverste van Stevensbeek, S. Vermeeren en de pater-provinciaal J. Schrijvers, 1954-1960. Brief van provinciaal-overste Schrijvers aan Vermeeren, overste van Stevensbeek, 12 juli 1955.

42 Ibidem, inv. nr. 93-94. Persoonsdossier pater SSS9;; correspondentie tussen de provinciaal-overste en pater-generaal Huot, 1964-1969 (in het Frans, Engels en Italiaans).

43 Zie onder andere: Stichting Mannenhulpverlening na Seksueel Misbruik, http://www.seksueelmisbruik.info/stichting/?p=173 (laatst geraadpleegd 08-09-2011); Uitzending Netwerk van 29-09-2007, http://www.seksueelmisbruik.info/stichting/?p=173 (laatst geraadpleegd op 08-09-2011).

44 Melding X74; X75; X64; melding 2010-1229 door X76; melding 2010-0504 door X77.

45 *De Gelderlander*, http://www.gelderlander.nl/voorpagina/6427189/Alles-in-belang-van-het-kind.ece en http://www.gelderlander.nl/voorpagina/maasland/6427176/Pater-Piet-Geen-weet-van-seks.ece, (laatst geraadpleegd op 8 september 2011).

46 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met pater SSS10. Kerkrade 11 mei 2011.

47 De wereldnaam van deze broeder is onbekend..

48 ENK-P011, inv. nr. 89: correspondentie tussen pater-generaal Spiekman en pater-provinciaal Roestenberg, 1960. Brief van provinciaal Roestenberg, 17 februari 1960. Er zijn drie gevallen van seksueel misbruik van voormalig leerlingen van de D.S.S. gemeld of bekend bij de Onderzoekscommissie: melding X63, melding 2010-0438 door X67; melding 2010-0138 door X78.

49 Ibidem, inv. nr. 89. Brief van provinciaal Spiekman, 27 februari 1960: De pater-generaal reageerde met de woorden hoe het toch mogelijk is dat juist op Stevensbeek steeds zulke gevallen voorkomen.

50 Ibidem, inv. nr. 812: correspondentie tussen de huis-overste van Stevensbeek, S. Vermeeren en de pater-provinciaal J. Schrijvers, 1954-1960. Brief van Schrijvers aan Vermeeren, 18 september 1955.

51 Ibidem, brief van Vermeeren aan Schrijvers, 15 november 1954.

52 Ibidem, brief van Vermeeren aan Schrijvers, 2 juni 1955.

53 Persoonsdossier pater SSS16, brief van dr. Anna Terruwe aan pater-generaal Spiekman, 1 juni 1954.

11 Broeders van de Christelijke Scholen

11.1 Historische inleiding[1]

De Franse congregatie *de Frères des Écoles Chrétiennes* of de broeders van de Christelijke Scholen (BCS) werd in 1680 gesticht door de priester Jean-Baptiste de La Salle. In de jaren voorafgaande aan de stichting werd De La Salle zich bewust van de behoefte aan volksonderwijs in zijn geboorteplaats Reims. Het bestaande onderwijs was uitsluitend gericht op jongens en meisjes uit de elite. Goed en betaalbaar onderwijs voor de volksjeugd bestond vrijwel niet. Vanaf die jaren zette De La Salle zich in voor methodisch, pedagogisch en religieus onderwijs gericht op de lagere klassen. Hij ontwikkelde inzichten die later gemeengoed zouden worden in het (katholieke) onderwijs: lessen in de volkstaal, een klassikale aanpas en een persoonsgerichte benadering van de leerling.

In 1688 stichtte De La Salle een vestiging buiten Reims, in Parijs. In 1691 legde hij samen met twee andere leden van de gemeenschap de geloften van associatie en gehoorzaamheid af, waarvan de eerste gericht was op het verlenen van kosteloos onderwijs. De gemeenschap nam vaste vormen aan toen De La Salle besloot dat de congregatie een zuivere lekengemeenschap moest zijn hoofdzakelijk gericht op onderwijs. Na zijn dood in 1719 werd de stichting van de congregatie geconsolideerd door de Koninklijke en pauselijke goedkeuring van 1724-1725. De definitieve regel van de broeders werd in 1726 gepubliceerd.

De moeizame verhouding tussen kerk en staat in de achttiende en negentiende eeuw belemmerde de voortzetting en uitbreiding van het werk van de broeders. Het lukte de 'broeders van De La Salle' lange tijd niet om in Nederland voet aan de grond te krijgen. Voordat de broeders van de Christelijke Scholen zich in 1908 in Nederland vestigden, had de congregatie herhaaldelijk verzoeken vanuit Nederland moeten afslaan. Het ontbreken van mankracht voor het Nederlandse onderwijs en financiële middelen belemmerden de doorgang naar Nederland. Bovendien werd door de Nederlandse bisschoppen en pastoors vaak de voorkeur gegeven aan Nederlandse onderwijscongregaties zoals de broeders van Maastricht en de fraters van Tilburg die rond het midden van de negentiende eeuw waren gesticht.

In 1905 kreeg de provinciaal-overste, broeder Macaire-Joseph Dewitt, het verzoek van de rector van Groenestein, de Nederlandse priester F. Lucassen, om broeders naar Nederland te sturen voor de leiding van Huize Groenestein. Het Haagse katholieke tehuis kampte al enkele jaren met personeelsproblemen en er was dringend behoefte aan mannelijke religieuzen voor de opvoeding en het onderwijs van weeskinderen, verwaarloosde, uit huis geplaatste en moeilijk opvoedbare kinderen en kinderen die in aanraking waren gekomen met justitie. De provinciaal stelde echter enkele voorwaarden, onder andere een volledige scheiding tussen de jongens- en de meisjesafdeling, voor de komst van de broe-

ders naar Nederland en daarom sleepten de onderhandelingen zich voort. Pas in 1907 werd het definitieve contract ondertekend door de bisschop van Haarlem en paus Pius X verleende zijn toestemming aan de broeders om naar Nederland te gaan. In 1908 namen de broeders van de Christelijke Scholen de leiding van het jongenshuis van Huize Groenestein over.

Het doel van de opvoeding in Huize Groenestein was om de pupillen voor te bereiden op een plaats in de maatschappij volgens de heersende, en in katholieke kring als 'natuurlijk' beschouwde ordening naar stand of klasse, godsdienst en sekse. Tot in de jaren vijftig droeg de opvoeding in Huize Groenestein een gesloten, hiërarchisch en totalitair karakter. Het tehuis was daarin niet anders dan andere opvoedingstehuizen, waaronder St. Jozef dat in 1945 in handen kwam van de congregatie. Hier zaten in het bijzonder voogdijkinderen en justitiële plaatsingen.

Voor de oorlog was de pedagogische aanpak gericht op de groep als geheel: dat maakte het verblijf in Huize Groenestein kil en afstandelijk, voor persoonlijke aandacht was geen tijd. Uitingen van affectie werden met het oog op ongewenste relaties tussen broeders en pupillen strikt verboden. Na de Tweede Wereldoorlog werden onder invloed van het Katholiek Verbond van de Kinderbescherming aangesloten bij de Nationale Federatie voor Kinderbescherming, de professionele eisen aan de broeder-groepsleiders en de staf aangescherpt. Alle leiders moesten bijvoorbeeld van het begin af aan in het bezit zijn van minimaal de opleiding Kinderbescherming A en in het bezit zijn van de onderwijzersakte. Tijdens het werk in het Huis moest ook Kinderbescherming B worden gehaald. In de opleiding en vorming kwam meer nadruk op pedagogische vaardigheden, van de directeur en adjunct-directeur werd vanaf dat moment verwacht dat zij naast een voltooide onderwijzersakte ook een pedagogische studie hadden gevolgd. In de periode rond 1955 werden ook deskundigen van buiten aangetrokken: een maatschappelijk werkster, een psychiater en een psycholoog met het oog op de plaatsing van kinderen in pleeggezinnen. Eind jaren vijftig veranderde het systeem in het huis. Er kwam meer openheid naar buiten toe en vanaf dat moment werden er ook lekenleiders aangesteld.

De broeders van de Christelijke Scholen breidden vanaf de komst naar Nederland hun netwerk van onderwijs en opvoeding uit. Naast Huize Groenestein en het gesticht St. Jozef, bestierden de broeders van de Christelijke Scholen tevens een eigen juvenaat in Baarle-Nassau vanaf 1910, voorzagen zij in het katholieke (lager) onderwijs in Heesch en werkten zij samen met de Sacramentijnen in Stevensbeek op de Determineer Schakel School. Internationaal gezien groeide de gemeenschap uit tot de grootste broedercongregatie ter wereld. Op haar hoogtepunt in 1966 telde de congregatie 16.735 leden. Vandaag de dag bestaat de congregatie nog uit 5.600 broeders. Samen met een groot aantal leken en geassocieerde leden vormen zij de lasalliaanse familie. Vanaf het begin van de stichting leggen de broeders van de Christelijke Scholen zich hoofdzakelijk toe op het onderwijs en de opvoeding en bij voorkeur staan de volksjeugd en de armen daarin centraal. De congregatie heeft zich gevestigd in ruim tachtig landen en is verspreid over alle werelddelen. De Nederlandse provincie vormt met in totaal 25 broeders een kleine spil in het geheel.

De Nederlandse provincie stond onder toezicht van het algemene bestuur. In 1904 werd het generalaat verplaatst van Parijs naar Lembeek in België en in 1937 naar Rome. Vanaf 1976 viel de Nederlandse provincie bestuurlijk onder de regio Centraal-Europa (RELEC) samen met Oostenrijk, Duitsland, Noord- en Zuid-België, Oostenrijk, Roemenië en Slowakije. Per 1 september 2006 hield de Nederlandse provincie op te bestaan en is als sector binnen de provincie Centraal-Europa voortgegaan. In Nederland bestaan nu nog drie communauteiten van de BCS in Cuijk, Roermond en Voorhout.

11.2 Seksueel misbruik van minderjarigen

Er hebben zich 20 klagers gemeld bij Hulp & Recht en de Onderzoekscommissie. In hun gezamenlijke meldingen noemen zij de namen van 21 broeders en leken als plegers van seksueel misbruik. Hierbij moet de kanttekening worden geplaatst dat de leden van de broeders van de Christelijke scholen dubbele namen kregen om te voorkomen dat meerdere broeders dezelfde naam droegen. In het geval van sommige meldingen moet er rekening gehouden worden met het feit dat er in de correspondentie mogelijkerwijs over andere broeders werd geschreven.

In negen gevallen noemen de melders geen namen maar geven zij wel aan dat er meer dan een pleger hen misbruikt heeft. Het aantal betrokken broeders zal dus tussen de 21 en dertig gelegen hebben.

Tijdens het onderzoek in het archief van de BCS zijn echter nog eens zes meldingen van Hulp & Recht aangetroffen die de Onderzoekscommissie niet bekend waren. Deze meldingen betreffen zes broeders van de BCS en twee leden van de broeders van Maastricht. Dat brengt het aantal genoemde namen van de BCS vervolgens op 26.

Hiervan zijn drie namen teruggevonden in het archief, waarbij in twee van deze drie gevallen het vermoeden van seksueel misbruik kon worden bevestigd. Over de andere broeders die met naam en toenaam zijn gemeld, zijn geen (expliciete) gegevens aangetroffen in het archiefmateriaal die deze meldingen kunnen bevestigen – dan wel ontkrachten.

Op grond van aanwijzingen in het archiefmateriaal – overplaatsingen, uittredingen en arrestaties – zijn er echter nog wel acht andere gevallen gevonden die wijzen in de richting van seksuele moeilijkheden en/of misbruik. Bij vier daarvan is er vermoedelijk sprake van seksueel misbruik. Drie zijn twijfelgevallen en er werd één geval aangetroffen van een broeder die een relatie met een vrouw onderhield.

Het totaal aantal gevallen waarvan de Onderzoekscommissie met een mate van grote waarschijnlijkheid heeft kunnen vaststellen dat het om plegers van seksueel misbruik gaat bedraagt zes.

11.3 Problemen in de jaren vijftig en zestig

De meldingen van seksueel misbruik hebben betrekking op voorvallen uit de jaren vijftig en zestig. Uit het onderzoek van de Onderzoekscommissie in de archieven wordt duidelijk dat dit tevens de periode was waarin de leiding van de broeders met allerlei moeilijkheden werd geconfronteerd. In de kring van congregatiebestuurders bleek men bijvoorbeeld niet gerust op het intellectuele en beschavingspeil van de broeders, met name van de twee de broeders in de twee voogdijgestichten: St. Jozef in Roermond en Groenestein in Den Haag. Zo merkte broeder FSC1 in 1961 op dat hij in vijf jaar tijd zes broeders onder psychiatrische behandeling had moeten stellen. Het ontwikkelingspeil van de broeders die in St. Jozef werken was laag.[2] Eind jaren vijftig begon men ook met het aantrekken van lekenpersoneel ter aanvulling op de dalende aantallen broeders. Al gauw vormden de leken een kleine meerderheid: in 1962 telde Huize Groenestein zes broeders en twaalf leken. Huize St. Jozef had zeven broeders en tien leken.[3] In 1965 waren de aantallen respectievelijk vier broeders en vijftien leken en zeven broeders en twaalf leken.[4] Die trend heeft zich zonder twijfel voortgezet.

Over Groenestein zond de KRO in 1982 een geruchtmakende documentaire uit van Hans Koekoek, waarin veel oud-leerlingen met verhalen kwamen over vernedering, ver-

waarlozing, opsluiting en lijfstraffen; sommige verhalen gingen ook over seksueel misbruik. Al ver voor die tijd bestond echter al ongerustheid binnen de congregatie over de kwaliteit van de opvoeding daar. Een visitatie van Groenestein in 1957 leidde tot de conclusie dat het werk met verwaarloosde jongens moeilijk was en dus juist zeer hoogstaande broeders zou vergen. Maar de werkelijkheid bleek anders met als gevolg dat de broeders soms zelf aangetast werden door het lagere morele peil en de ruwe omgangsvormen van de jongens in plaats van dat de jongens zich optrokken aan de broeders. Vaste leiding ontbrak in het tehuis.[5] Overste broeder Vincentius Bressers vermaande de broeders in Den Haag in 1958: 'Wees echter op het gebied van Uw omgang met de jongens gereserveerd, delicaat, voorzichtig. Dit is bij deze jongens nog meer nodig dan bij andere. Hierdoor bewaren de jongens het respect voor U. Het is voor U een noodzakelijke bescherming. Het is eveneens nodig voor een voldoende mate van orde en gezag.'[6] In 1960 deed hij dat nogmaals:

> 'Het is voor ieder van ons van kapitaal belang dat we MOREEL HOOGSTAANDE mensen zijn, RELIGIEUZEN, en dat onze gedragingen t.o.v. jongens op het terrein van de moraliteit boven alle verdenking staan. Betracht in Uw omgang met de jongens de uiterste voorzichtigheid en vermijd alles wat maar enigszins lijkt op sentimentaliteit en zinnelijkheid. We kunnen op dit terrein niet radicaal genoeg zijn met onszelf.'[7]

De gevallen van seksueel misbruik die de Onderzoekscommissie heeft onderzocht zijn rond deze tijd door de broeder visiteur gerapporteerd aan de vicaris-generaal in Rome. Het zwaartepunt van de negatieve berichten over uitgetreden broeders, problemen en moeilijkheden is vast te stellen in de jaren 1959-1960. In deze jaren is de broeder-visiteur erg openhartig over de wantoestanden in de Nederlandse huizen.

De broeder-visiteur weet de problemen en moeilijkheden in de nederlandse huizen aan het slechte rekruteringsbeleid van de congregatie en hij vermoedde dat er vroeger 'schandalig gescharreld' is met roepingen.[8] Naast het probleem van verdwijnende en uittredende broeders stelde de broeder visiteur het probleem van de twee voogdijhuizen aan de kaak. Na zijn visitatie in Den Haag in juni veronderstelde hij dat het in Den Haag redelijk goed ging:

> 'De geest is er goed en de rotsituaties en geschiedenissen waarmee we daar in de afgelopen jaren nogal eens te maken hebben gehad zijn nu gelukkig niet aan de orde. Ik stuur u binnenkort wel het rapport van deze visitaties.[9] Wel is de bezetting aan Broeders eigenlijk te dun. Er zouden eigenlijk een paar goede bij moeten, maar... De situatie in Roermond echter is ziek tot en met. Daar zou minstens de helft van de broeders uit moeten, met de Directeur incluis, al denkt hij dat hij het nog zo goed doet. Twee van dit soort huizen is ons beslist veel te machtig. Aan een hadden we genoeg! Om de zaak in beide echt gezond te maken zou ik een heel stel Broeders uit de School moeten halen (en goede!) maar ik ben nog steeds van oordeel dat dit onverantwoord zou zijn. Wel als we in Nederland konden praten over veel scholen. Maar ons aantal is zo klein! De enigste oplossing zou zijn, lijkt me, dat we een van die twee konden opheffen, en dan liefst Roermond. Maar... er is zo moeilijk aan lekenleiders voor dit werk te komen enz. enz. maar er zal binnen niet al te lange tijd toch iets moeten gebeuren, want dit kan zo niet langer.'[10]

Uit de brief blijkt dat er veel weerstand bestond vanuit de directie van St. Jozef tegen het idee om Roermond op te heffen. Zelf bleek de directie van het tehuis van mening dat alles op rolletjes verliep en dat er prachtig werk werd verricht in het gesticht. De broeder-visiteur wist niet hoe hij deze zaak tot een goed einde moest brengen, maar hij was vastbeslo-

ten dat er in Roermond een grootscheepse schoonmaakoperatie moest plaatsvinden. Helaas vermelden de geraadpleegde archiefstukken niet wat de plannen van de broeder-visiteur en de vicaris-generaal waren met St. Jozef te Roermond; van een sluiting was in ieder geval voorlopig geen sprake, mede als gevolg van ontwikkelingen elders.

Vanwege de moeilijkheden met het aantrekken van geschikt personeel en het chronische gebrek aan broeders voor de beide tehuizen, fuseerde Huize Groenestein in 1967 met het Haagse kindertehuis Don Bosco.[11] Door de sluiting van het Haagse tehuis, kreeg het tehuis in Roermond juist een nieuwe impuls: er kwam een aantal goed opgeleide en ervaren broeders vrij die konden worden ingezet in St. Jozef. Na enkele maatregelen, zoals het aanstellen van een nieuwe directeur en het vervangen van een broeder-administrateur die al te lang aan het roer had gestaan, leek het even goed te gaan in Roermond. Door een brand, het overlijden van de nieuwe directeur en de terugloop van het aantal pupillen, ging het weer bergafwaarts met het instituut. In 1978 sloten uiteindelijk de deuren van het tehuis St. Jozef.[12]

In een paper uit 1965 met de titel 'Onze Kinderbeschermingsinternaten' trof de Onderzoekscommissie de volgende beschouwing aan. Vermeld staat dat Belgische broeders van Onze Lieve Vrouw van Lourdes in 1883 in Groenestein begonnen en het huis gebruikten als verbanningsoord voor lastige medebroeders die in Den Haag konden 'herstellen'. Ook de Nederlandse broeders van de Christelijke Scholen stuurden broeders naar Groenestein die niet konden leren of anderszins 'moeilijk' waren. Relatief veel broeders zijn vanuit dit huis uitgetreden en er zijn er ook die men heeft moeten verwijderen (naar de Onderzoekscommissie aanneemt wegens wangedrag). Er werd in het algemeen te weinig echte leiding gegeven, aldus de auteur van de paper. Na de oorlog is de congregatie ook in het voogdijgesticht St. Jozef in Roermond begonnen, vaak met jonge onervaren broeders. In de Nederlandse provincie zijn de kinderbeschermingsinternaten altijd tweedeplanwerkzaamheden gebleven. Er was ook weinig bestuurlijke belangstelling voor deze tak van het werk. Medio jaren zestig vond men het nodig vrouwelijk personeel aan te trekken voor de jongens, wat voor die tijd onbespreekbaar zou zijn geweest.[13]

11.4 Uittredingen

In de tweede helft van de jaren vijftig traden er relatief veel broeders uit. Uit de bestuursverslagen van die tijd valt op te maken dat de uittredingen discussie losmaakten over de oorzaken daarvan. In 1961 werd vastgesteld dat er sinds 1955 28 broeders waren uitgetreden, van wie er twaalf reeds de eeuwige geloften hadden afgelegd. Vijf of zes van hen waren meteen na hun uittreding getrouwd. Bij vier andere uitgetredenen was er volgens de bestuurders 'moreel iets aan de hand'. Over twee anderen werd opgemerkt dat zij zich 'niet op hun plaats' voelden.[14]

In een aantal gevallen van uittredingen speelden seksuele misstappen een rol. Een voorbeeld vormt een broeder die 21 jaar in St. Jozef in Roermond had gewerkt. Hij had zich daar 'uit eenzaamheid' ongeoorloofd gedragen tegenover een jongen. Dat vormde de aanleiding voor onmiddellijke overplaatsing. Een ander gevolg was dat hij niet meer met kinderen mocht werken waardoor hij in een geestelijke crisis terechtkwam. Na een paar maanden kreeg hij kennis aan een vrouw en vroeg hij ontslag van zijn geloften.[15]

In een ander geval werd een broeder uit een kinderbeschermingsinternaat ontslagen na seksuele problemen met pupillen. Over hem werd in de stukken gezegd dat er sprake was van een 'onvolwaardige lichamelijk-seksuele ontwikkeling'.[16]

Er zijn bij het onderzoek meer gevallen gevonden van broeders die over de schreef gingen met jonge meisjes en vrouwen waarbij de leiding hen dwong om zelf ontslag van geloften aan te vragen en uit te treden; op die manier kon er een schandaal worden vermeden. Ook voorkwam deze manier van afhandeling dat de gevallen breed binnen de congregatie bekend werden. Een ander voordeel voor lokale oversten was dat ze op deze wijze ook konden vermijden dat hogere oversten op de hoogte raakten van bepaalde misstanden. Dringende verzoeken tot uittreden leek in verscheidene gevallen de beste strategie om broeders die zich schuldig hadden gemaakt aan seksuele vergrijpen kwijt te raken. Er kwamen in het onderzoek ook twee gevallen naar voren van broeders die gearresteerd waren op verdenking van het plegen van ontucht, maar het archief leverde geen uitsluitsel op over de wijze waarop de congregatie met deze gevallen is omgegaan. Er werd in zeer verdekte termen over deze twee zaken geschreven en de details over de uitkomst van de zaken ontbreken in de correspondentie.

Over de uittredingen schreef de broeder-visiteur in 1962 dat er sinds 1955 zeventien broeders met eeuwige geloften van het district Nederland waren uitgetreden. In 1960 traden de meeste broeders uit en hij constateerde dat dit in het bijzonder broeders betrof die afkomstig waren uit het zuiden van Nederland. Tijdens de rekrutering en het juvenaat moest hier goed op worden gelet, want broeders konden worden misleid door de overste voor hun roeping. Als belangrijkste verklaring zag hij echter dat de zuidelijke broeders 'traditioneel katholiek' waren, waarmee hij bedoelde dat zij 'vanzelfsprekend katholiek' waren. De constellatie van het katholicisme in Nederland leidde ertoe dat de katholieken uit andere delen meer bewust van hun geloof waren, omdat het katholicisme hier minder vanzelfsprekend was.[17] Andere moeilijkheden die hij eerder openhartig aan de kaak stelde, worden niet in verband gebracht met de grote uittredingsgolf van de jaren zestig.

Vanaf de jaren zestig is er in de correspondenties een distantiëring en verstilling te signaleren ten opzichte van gevallen van seksueel misbruik of seksuele moeilijkheden rond het uittreden van broeders.

NOTEN

1 De historische inleiding op de rapportage van het archiefonderzoek van de broeders van de Christelijke Scholen is volledig ontleend aan het boek van José Eijt over de geschiedenis van de congregatie in Nederland; Jose Eijt, *Met geloof en ijver: de Nederlandse provincie van de Broeders van de Christelijke Scholen, 1908-2006,* 2006.

2 ENK, Archief broeders van de Christelijke Scholen, inv. nr. 26-33: Bestuursverslagen 1945-1968, hier 15 januari 1961.

3 Ibidem, inv. nr. 26-33: Bestuursverslagen 1945-1968, hier 14 oktober 1962.

4 Ibidem, inv. nr. 26-33: Bestuursverslagen 1945-1968, hier inv. nr. 31:

5 Ibidem, inv. nr. 274: Visitatieverslagen visitatie Groenestein in 1957

6 Ibidem, inv. nr. 274: Visitatieverslagen visitatie Groenestein 1958

7 Ibidem, inv. nr. 275: Visitatieverslagen visitatie Groenestein, 1960

8 Ibidem, inv. nr. 138: Correspondentie met Rome, 1959-1962. Brief van de broeder visiteur aan de broeder vicaris-generaal, 21 juni 1960.

9 Ibidem, inv. nr. 275: Visitatieverslagen Visitatie Groenestein, 1960

10 Ibidem, inv. nrs. 138: Correspondentie met Rome 1959-1962. Brief van de broeder visiteur aan de broeder vicaris-generaal, 21 juni 1960.

11 Eijt, *Met geloof en ijver,* 77.

12 Ibidem, 86-87.

13 ENK, Archief broeders van de Christelijke Scholen, inv. nr. 26-33: Bestuursverslagen 1945-1968, hier Inv. nr. 31:
14 Ibidem, inv. nr. 26-33: Bestuursverslagen 1945-1968, hier 9 april 1961
15 Ibidem, inv. nr. 683: Uittredingen diversen Brief aan algemeen-overste, 25 september 1967.
16 Ibidem, inv. nr. 683: Uittredingen diversen.
17 Ibidem, inv. nr. 138: Correspondentie met Rome 1959-1962, brief van 29 mei 1962 van de broeder visiteur aan de broeder vicaris-generaal.

12 Broeders van Onze Lieve Vrouw van Lourdes (Dongen)(f.n.d.l.)

12.1 Institutioneel

De congregatie is gesticht in 1830 in Ronse (B) door pastoor E.M. Glorieux, onder de naam broeders van Barmhartige Werken. Het verlenen van sociale zorg en armoedebestrijding vormden daarbij zijn belangrijkste drijfveren. De hoofdvestiging, het zogenaamde generalaat, is in 1888 verplaatst naar Oostakker (B), en heette voortaan de congregatie van de broeders van Onze Lieve Vrouwe van Lourdes. Sinds 1893 is het een pauselijke congregatie. In 1910 is de congregatie gesplitst in een Belgische en Nederlandse provincie. De Nederlandse provincie kreeg zijn hoofdvestiging in Dongen, Huize Overdonk, sinds 2008 in Eindhoven.

De broeders waren actief in weeshuizen c.q. instellingen voor voogdij en kinderbescherming, bejaardentehuizen, sanatoria, psychiatrische inrichtingen, ziekenverpleging en het onderwijs. Hiervan behoorde de psychiatrische verpleging tot een van de hoofdactiviteiten.

In Nederland leverde de congregatie broeders voor de volgende instellingen:
- Weeshuizen, (later inrichtingen voor voogdij en kinderbescherming): Weeshuis in Delft (1843, op verzoek van het College van Regenten), Weeshuis te Leiden (1884-1915), RK Weeshuis Den Haag (1885), Beukenrode te Doorn en St. Jozefhuis te Den Bosch, Rotterdam (tevens bejaardentehuis 1858-1902, na 1902 sanatorium),
- Psychiatrische inrichtingen: Coudewater te Rosmalen (1870-1919), Huize Voorburg te Vught (1885), (onder bestuur van de Godshuizen te Den Bosch, later stichting Reinier van Arkel), Sint Willibrordusstichting te Heiloo (eigen inrichting). Heiloo was verreweg de belangrijkste instelling van de congregatie, daar werkte 20 procent van de broeders.[1]
- Ziekenverpleging: Dongen Huize Overdonk (eigen huis)
- Onderwijs: Voorts waren de broeders verbonden aan verscheidene scholen in diverse plaatsen, die een eigen schoolbestuur hadden. Broeders hadden geen eigen scholen. In het moederhuis te Dongen (Overdonk) was ook een kweekschool voor de broeders.
  Ze hadden twee eigen juvenaten: juvenaat Maria-oord te Vught en juvenaat Gerardus Majella te Dongen.

In 1961 had de congregatie in Nederland 506 leden[2].

De ontwikkeling van de congregatie in de jaren zestig is vergelijkbaar met die van andere broedercongregaties. Voordien had zij een zeer gesloten en naar binnen gekeerd karakter, met de strenge regels over de beleving van de kloosterlijke deugden die ook de andere broedercongregaties kenmerkten. Maar er waren ook tekenen van beweging. Al in 1945 had de mening postgevat dat men minder star moest zijn bij de vraag of broeders bij

het jeugdwerk betrokken konden worden dan het geval was bij andere congregaties.[3]

Ook de broeders van Dongen kregen te maken met dezelfde ontwikkelingen die de andere ordes en congregaties raakten. Op hun bijeenkomst in 1961 vroegen de oversten zich af waardoor het aantal roepingen daalde. Ze hadden geconstateerd dat sommige broeders, onderwijzers, maar vooral verplegers, zich afvroegen of ze in plaats van de liefdewerken die hun waren opgedragen, niet beter ander werk zouden kunnen doen en grotere noden zouden kunnen verlichten: 'Zij vinden in hun werk geen bevredigende oplossing voor hun leven.' Opgemerkt werd dat bij een bijeenkomst van besturen van broedercongregaties kort daarvoor in Manresa (Venlo) ook al dergelijke onzekerheden waren geconstateerd. Dat mocht echter niet worden uitgedragen onder de broeders: 'De lezingen, die op dit congres zijn gehouden, waren geenszins geschikt om die onzekerheid weg te nemen; bepaalde sprekers gaven namelijk blijk van overwaardering der liefdewerken ten opzichte van het hoofddoel der congregaties; de heiliging der leden. Daarom verzoekt broeder-provinciaal de oversten het verslag van dit congres niet zo maar aan elke broeder ter inzage te geven.'

Een van de oorzaken voor de twijfel die veel broeders besprong werd gezocht in de verburgerlijking ten gevolge van de toegenomen en nog steeds groeiende welvaart. Het verschil tussen broeder en leek, die hetzelfde werk deden was kleiner geworden. Veel broeders zagen om die reden geen ideaal meer in het kloosterleven. De leek kon immers hetzelfde werk doen. De leiding van de congregatie trachtte aan die gedachte tegenwicht te bieden:

'Vast blijft staan dat juist het HOE van het liefdewerk, voortkomend vanuit een inniger persoonlijke gebondenheid aan de Heer, dit liefdewerk anders maakt voor kloosterling en leek. Men, dit is de wereld rondom ons, moet ons als kloosterling leren kennen in het HOE van onze werken en niet in het WAT we verrichten.' De situatie leidde wel tot aarzeling over de vraag of de broeders nieuwe taken op zich moesten nemen omdat daarmee het kloosterleven nog meer in het gedrang zou kunnen komen. De discrepantie tussen de eisen die het kloosterleven stelde en die welke voortvloeiden uit de taakuitvoering van een professional bleven bestaan.[4]

In 1963 werd door het generaal-kapittel opdracht gegeven voor een nieuwe constitutie. Dat proces liep, zoals bij meer congregaties het geval was die dat initiatief namen, in eerste instantie vast doordat men toch te veel bleef vasthouden aan oude formules. Er werd een theoloog van buiten ingeschakeld, in dit geval de pater-kapucijn Canisius van Pelt die het proces moest begeleiden. In 1969 werd de nieuwe regel voorgelegd aan het kapittel. De nieuwe, meer op de moderne tijd toegesneden kloosterlijke praktijk die hier uit voortkwam, bleek echter niet voldoende om de neergang te stoppen. In de loop van de daaropvolgende jaren zou de congregatie zich noodgedwongen uit allerlei activiteiten terugtrekken en die aan leken overdragen.

12.2 Regelgeving

Wat betreft regelgeving die verwijst naar de gevaren van het vervallen in seksueel misbruik, bleken in het kader van dit onderzoek vooral de bepalingen op de constituties van 1939 relevant, die golden tot 1958.[5]

Hierin worden in de artikelen 67 en 68 de gelofte en de deugd van zuiverheid behandeld. Artikel 67 gaat over de voorzorgen die men moet treffen bij de verpleging van patiënten. Artikel 68 zegt om te beginnen dat alle aanrakingen zijn verboden, tenzij de christelijke liefde of de beleefdheid zulks vereist: 'Daar de wellevendheid in zake handdrukken enz. niet overal hetzelfde voorschrijft, volgt men hierin de gebruiken van het land.'

Daarna:

'De goede naam van de Congregatie is ten nauwste verbonden met het stipt onderhouden van deze gelofte. Een overtreding van dit punt brengt niet alleen den schuldige in opspraak, maar werpt een smet op de heele Congregatie. Daarom zijn alle broeders streng verplicht tijdig den Overste te waarschuwen, wanneer zij zouden merken dat een Broeder zich in dit punt onvoorzichtig of lichtzinnig gedraagt, door b.v. veel bezoeken af te leggen of door te veel omgang te hebben met personen buiten hun klooster. (Nooit met enige bijzondere aandacht naar een vrouw kijken). De Broeders zullen zich niet met kinderen afzonderen, niet te intiem met hen omgaan en niet toelaten, dat ze hen vleien of strelen. Dat zij de volgende spreuk indachtig zijn: "Wilt ge geëerbiedigd worden, begin dan met u zelf te eerbiedigen." De schrikwekkende woorden van Christus: "Wie een van deze kleinen, die in Mij gelooven, ergert, het is hem beter dat een molensteen aan zijn hals gebonden en hij in de diepte der zee geworpen wordt" zijn zeer geschikt om ieder op zijn hoede te doen zijn.'

Voorgeschreven wordt verder dat iedere school over een door de provinciaal goedgekeurd reglement dient te beschikken dat het verblijf der leerlingen in de klas, buiten de schooltijden regelt. In ieder internaat moet een reglement zijn voor de regeling van het werk in huis.

Ten slotte is er artikel 70, dat opvalt door de zeer expliciete en harde maatregelen die daarin worden voorgeschreven:

'Daar het te kort komen aan de gelofte van zuiverheid den goeden naam van de geheele Congregatie kan aantasten en omdat vooral de Oversten verplicht zijn voor haar goeden naam te zorgen, mogen wij nooit de overtreders sparen, maar ze zonder medelijden zeer streng straffen, en dat gewoonlijk door ze uit de Congregatie weg te zenden, volgens deze woorden van de Constituties: "Dezen zijn niet waardig het kloosterkleed te dragen."'

12.3 Omgang met seksueel misbruik in de praktijk

12.3.1. Een oud probleem

Net als andere congregaties (zoals de broeders van Maastricht en de fraters van Tilburg) had ook die van de broeders van Dongen al in de 19e eeuw, en vooral in de jaren tachtig van die eeuw, problemen met seksueel misbruik door broeders. De congregatie trok veel ongeschoolde novicen aan, zoals landbouwers en boerenknechts. Velen van hen waren kennelijk niet tegen hun taak opgewassen. In 1881 werden in België 22 broeders veroordeeld door de rechtbank te Oudenaarde vanwege mishandeling en twee gevallen ook wegens seksueel misbruik van kinderen. Het gevolg hiervan was dat verscheidene broeders teleurgesteld de congregatie verlieten en enkele scholen gesloten moesten worden.[6]

Dit soort problemen was mede een uitvloeisel van de snelle groei en uitbreiding van de congregatie, die geen gelijke tred kon houden met het aantrekken van geschikte kandidaten. Dit komt onder meer naar voren in de opmerking van de rector van de psychiatrische inrichting Huize Voorburg (Vught) aan de bisschop van Den Bosch in 1897. Deze rector, E. Muré, klaagde bij de bisschop over de kwaliteit van de broeders. Er werden teveel ongeschikte broeders afgeleverd door het juvenaat te Oostakker (B). De reden daarvoor was dat de aanwas geen gelijke tred hield met de stichting van alsmaar nieuwe huizen en instellingen. Daarom werd rijp en groen aangenomen.[7]

12.3.2 Omgang met seksueel misbruik tijdens de eerste naoorlogse jaren

Hoe er vanaf 1945 in de praktijk met seksueel misbruik werd omgegaan, blijkt vooral uit de verslagen van de vergaderingen van de provinciale raad en enkele brieven in de serie briefwisselingen van de provinciale overste met broeders. Hieronder volgen daarvan enkele voorbeelden.

PR 14 september 1946

'Broeder BvD1 met verkeerde bedoelingen op de cel van twee andere novicen geweest. Wordt met algemene stemmen weggezonden.'

PR 23 november 1946

'PO meldt dat Broeder BvD2 uit Den Haag zich dermate misdragen heeft, dat hij niet langer is te handhaven. Is naar huis gezonden en heeft daar zijn ontslag van de eeuwige geloften ondertekend. Hier kwam dus geen raadsbesluit aan te pas.'

PR 27 november 1948

'Broeder BvD3 te Geldrop zich op zedelijk gebied misdragen met een jongen. De ouders van de leerling hebben van de pastoor geëist dat broeder BvD3 zou vertrekken. Pastoor heeft ouders zover weten te bewegen dat dit vertrek tot de Kerstvakantie werd uitgesteld. Na Kerstmis zal hij in Valkenswaard geplaatst worden, als hij geen ontslag vraagt.'

PR 31 december 1948

'Weer klacht over broeder BvD3. Heeft op Kerstdag in huis met een meisje gestoeid, terwijl de andere broeders in het Lof waren (hij had zgn. Lofwacht). Hij had het kind dat iets bij hem zou moeten halen, juist voor dat tijdstip ontboden. Werd echter betrapt door de knecht, die het stoeien echter van dien aard vond dat hij het nodig achtte de overste in te lichten.

De overste vraagt nu of BvD3 niet in de verpleging of op kantoor geplaatst kan worden. Broeder-assistent (raadslid) vraagt of het voor de congregatie wel in geweten voor God verantwoord is om iemand over wie al herhaalde malen klachten zijn geweest van buiten, zo maar weer of er niets gebeurd is bij onschuldige kinderen te zetten. En dat met het bijna zekere vooruitzicht, gezien de weinige remming die de broeder toepast, dat er weer nieuwe slachtoffers zullen vallen en nog meer onschuldige kinderen bedorven zullen worden. De broeder wijst er ook op wat een verwoesting er al aangericht kan zijn, voor men weer zo'n geval ontdekt. Als leek zou zo iemand al lang achter slot en grendel gezeten hebben. Er wordt gevraagd of men hem geen ingeschreven straf kan geven; hij kan dan ten slotte na een derde misdrijf buiten de congregatie gezet worden. broeder-provinciaal antwoordt dat het niet aan hem toekomt een ingeschreven straf te geven; dit is de taak van vader-generaal. Hij zegt toe de zienswijze van de raad aan vader-generaal mee te zullen delen.'

PR 22 oktober 1949

'Broeder BvD4, onderwijzer aan de Willibrordusschool te Vught wordt door een paar jongens ervan beschuldigd dat hij zich tegenover hen misdragen heeft. De ouders van een der jongens heeft er bij de politie werk van gemaakt of de politie is het in elk geval ter ore gekomen. De broeder is door de commissaris van politie ondervraagd. Broeder-provinciaal heeft hem voorlopig te Valkenswaard geplaatst in afwachting van de afloop.'

PR 3 december 1949

'Broeder BvD5, onderwijzer te Geldrop, heeft zich zeer misdragen ten opzichte van een leerling van de school. De pastoor verlangt zijn onmiddellijke verwijdering. Hij heeft nu zijn ontslag van geloften gevraagd. Hij heeft permissie gekregen om naar zijn familie te gaan in afwachting van zijn ontslag.'

PR 15 februari 1950

'Broeder BvD6 is door Br. Provinciaal van Valkenswaard naar Heemstede verplaatst onlangs. Hij is ter beschikking van de reclassering gesteld en van zijn zaak zal verder geen werk gemaakt worden indien br. Overste van het St. Canisiushuis te Vught borg blijft dat de broeder de eerste 5 jaren niet bij jongens geplaatst wordt in het onderwijs en liefst ook niet bij andere jongens en dat de overste op geregelde tijden een rapport over hem uitbrengt. Br. Provinciaal zal hem nu uit Heemstede wegnemen en in Delft plaatsen waar hij werk kan doen bij de kostheren.'

PR 28 juni 1952

'Na het geval van de vorige week uit Vught is nu weer een tweede geval bekend gemaakt door de moeder van een der leerlingen. Het is ditmaal broeder BvD7 die zich misdragen heeft te opzicht van een leerling.

De raad vraagt zich af of tegen dit euvel dat de laatste tijd dikwijls voorkomt, niet iets gedaan behoort te worden. Gaan wij vrijuit door alles maar op zijn beloop te laten?

Besloten wordt om vader-generaal voor te stellen een ingeschreven straf voor dergelijke gevallen op te leggen; dit kan tevens werken als een heilzaam middel tegen hervallen in dit kwaad. Ook moeten de broeders meer gewaarschuwd worden en ook dienen zij te worden geattendeerd op hetgeen daaromtrent in de Constitutiën en Bepalingen staat. Een schrijven hierover zal aan vader-generaal worden gezonden.'

Het eerste geval waarvan hier sprake is werd verplaatst naar Rotterdam. Broeder BvD7 trad in december 1952 uit.[8]

Zoals mede uit de voorafgaande voorbeelden blijkt was er in de periode 1948-1952 herhaaldelijk sprake van klachten van ouders over seksueel misbruik op dagscholen in Vught, Geldrop en Valkenswaard. In sommige gevallen raakte daar ook de politie bij betrokken. Weliswaar wordt in artikel 70 van de constitutie bepaald dat in zulke gevallen eigenlijk verwijdering uit de congregatie zou moeten plaatsvinden, maar kennelijk is dat maar in één geval gebeurd.

Er zijn zes meldingen uit de periode 1945-1953 binnengekomen bij de Onderzoekscommissie. Ze hebben betrekking op het juvenaat Dongen (1), het St. Joseph-huis Den Bosch (2), Beukenrode (1), het Weeshuis den Haag (1) en de St. Josephschool Moergestel (1). Op één geval na kon over de afloop hiervan niets worden vastgesteld. Hoewel in dat ene geval het slachtoffer ook bij de politie geen gehoor vond, heeft de Onderzoekscommissie vastgesteld dat de desbetreffende pleger is overgeplaatst.

12.3.3. *Jaren vijftig*

Aanwijzingen van seksueel misbruik zijn soms af te leiden uit aanvragen om uit de congregatie te treden. Bij sommige aanvragen die in de archieven van de bisdommen berusten wordt in de jaren vijftig in enkele gevallen gezegd: '(...) om verder ongelukken te besparen en zodoende de naam van de Congregatie hoog te houden en mijn eer niet te besmetten.'

Vaak ook was het de biechtvader die de broeder ernstig maande om te vertrekken. Als

het goed was hoorde hij immers van de mogelijke misbruiken. Een enkele maal dwong de biechtvader tot onmiddellijk vertrek.

Net als bij een aantal andere ordes en congregaties stuurden ook de broeders van Dongen soms iemand naar een hulpverlener. Er werd een geval aangetroffen van een broeder die in 1952 een indult kreeg. Hoewel de reden daarvan niet in de stukken werd genoemd, vermelden die wel dat hij onder behandeling was van dr. Anna Terruwe, die hem had aangeraden de congregatie te verlaten.

Een andere verwijzing naar het mogelijkerwijs inschakelen van professionele hulp trof de Onderzoekscommissie aan in de correspondentie van de provinciale overste met broeders. Daarin bevindt zich een brief van 4 februari 1957 van de overste van het St. Canisiushuis te Vught, waarin hij schreef dat de pastoor bij hem was gekomen met het dringende advies om broeder BvD8 te verplaatsen. Aanleiding vormde een klacht van een vader over 'onvoorzichtigheid'. Ook vader-generaal zou hierop hebben aangedrongen. De desbetreffende broeder werd door de provinciaal-overste overgeplaatst naar Heiloo.

Overplaatsingen naar Heiloo golden kennelijk vaker als maatregel. In de correspondentie van de provinciale overste met individuele broeders komt een klacht voor uit december 1956 van de overste van het St. Joseph-huis in Den Bosch. De klacht betrof broeder BvD9 die zich ernstig had misdragen met enkele jongens. De provinciale raad besloot daarop om hem onmiddellijk naar Heiloo te verplaatsen. De overste die de zaak had aangekaart kreeg het verzoek om hierover rapport uit te brengen aan de algemene-overste.

In 1959 beging broeder BvD10 een onvoorzichtigheid in het onderwijs te Vught. De provinciaal-overste plaatste hem in april over naar Heiloo als portier, tot aan de grote vakantie Daarna kon hij in september weer voor de klas komen om met een schone lei te beginnen.

Bij geen van de drie bovengenoemde gevallen kon worden vastgesteld of de overplaatsing naar Heiloo alleen een (al dan niet tijdelijke) andere tewerkstelling betrof, of dat daarbij ook sprake was van behandeling.

12.3.4. St. Joseph-huis

Ook over de late jaren vijftig en de daaropvolgende jaren verschaffen de verslagen van de provinciale raad aanwijzingen voor de soms problematische situatie in bepaalde huizen van de congregatie. Een daarvan betreft het eerdergenoemde St. Joseph-huis in Den Bosch. De Onderzoekscommissie ontving over deze instelling in totaal zeven meldingen.

Een opmerking in het rapport over de visitatie van St. Joseph in 1958, zou erop kunnen duiden dat het daar eind jaren vijftig aan discipline ontbrak. De visitator wees er zeer uitdrukkelijk op 'dat er discipline nodig is in de contacten met de toevertrouwden, die veelal een sterk appèl doen op ons affectief meevoelen. Hier is grote voorzichtigheid geboden in de keuze der middelen en wordt een gereserveerde afstandelijkheid gevraagd. In de opvoeding spreke niet alleen ons hart doch ook wordt geappelleerd aan tact en verstand.'

In 1959 diende daar de overste broeder BvD11 te vertrekken, die een verhouding onderhield met een getrouwde vrouw. Naar aanleiding daarvan werden in de provinciale raad van 12 april 1959 voorbeelden aangehaald 'van wantoestanden in huizen door buitensporigheden van de overste, die door ondergeschikten ter kennis van de hogere overheid werden gebracht maar daar geen gehoor vonden. Over de ontevredenheid die hierdoor ontstond, vooral als de kruik tenslotte barstte.'

Als opvolger van BvD11 kwam broeder BvD12 naar St. Joseph. Tegen hem is een klacht ingebracht door een oud-pupil die misbruik jegens hemzelf heeft gerapporteerd maar de Onderzoekscommissie bovendien heeft gemeld dat hij samen met twee andere jongens

door deze broeder BvD12 is meegenomen naar Heiloo waar zij door andere broeders zouden zijn misbruikt.[9] Bij de visitatie van 1964 werden over hem echter gunstige berichten afgegeven, zij het dat provinciaal-overste Hugolinus opmerkte dat hij wel erg vaak jongens op zijn kamer had terwijl hij daarentegen voor zijn medebroeders weinig aandacht had. Kort daarna werd broeder BvD12 op grond van zijn gunstige beoordeling in een leidinggevende functie overgeplaatst naar Heiloo. De congregatie was indertijd niet op de hoogte van de praktijken waarvan broeder BvD12 beschuldigd is.

12.3.5. Beukenrode

In 1944 werd in Heiloo een experiment gestart met moeilijk opvoedbare jongens, daar geplaatst in het paviljoen Glorieux en getypeerd als jonge psychopaten. Individuele lesprogramma's met aandacht voor algemene ontwikkeling en elementaire kennis in rekenen, taal, boekhouden en elektrotechniek moest de jongens toerusten voor werk buiten de Heiloose inrichting. Grondlegger hiervan was broeder BvD13, die vanuit Heiloo een Medisch-Pedagogisch Instituut (MPI) opzette. Dit was hoofdzakelijk bedoeld om stigmatisering van jonge psychiatrische patiënten te voorkomen, die in het MPI ondergebracht, geobserveerd, behandeld en ook doorverwezen konden worden. Dit MPI werd onder leiding van broeder BvD13 in 1950 in Huize Bosbeek in Heemstede ondergebracht. Van daaruit verhuisde het in 1951 naar Beukenrode in Doorn.[10]

Behalve over het St. Joseph-huis in Den Bosch zijn er betrekkelijk veel meldingen (vijf van de 27 die de Onderzoekscommissie in totaal over de congregatie ontving) binnengekomen over Beukenrode. Twee daarvan betreffen broeder BvD13, die een belangrijke rol heeft gespeeld bij dit instituut. Van enige aanduiding over door hem gepleegd seksueel misbruik is in de archieven echter geen spoor te vinden. Wel was er in de jaren zestig kritiek op zijn verouderde methodes en solistisch en eigenzinnig optreden.

Een andere melding (bij Hulp & Recht) over Beukenrode betreft broeder BvD14 en heeft betrekking op de periode 1955-1958. De klacht bij Hulp & Recht is, volgens informatie van de congregatie, afgewezen, omdat een pupil nooit zo lang op Beukenrode kan zijn geweest.

12.3.6. Maria-oord in Vught

Tenslotte zij vermeld dat er over het juvenaat Maria-oord in Vught vier meldingen zijn. Een daarvan betrof de overste van het klooster (niet de directeur van het juvenaat) in 1955/56. Hierover is niets gevonden. Twee meldingen betroffen de surveillant broeder BvD15, in de periode 1966-1968. In 1969 werd hij overgeplaatst naar Heiloo en hij trad uit in 1971. Opmerkelijk is dat hij zelf ook een melding heeft gedaan over seksueel misbruik door een onbekende op de zolder van het weeshuis in Den Haag in 1953.

12.4 Conclusies

Al met al kan worden gezegd dat in gevallen van seksueel misbruik de bestuurlijke reactie minder streng was dan verwacht mocht worden op basis van de constitutie. Die bepaalde immers dat bij overtreding van de regels over de zuiverheid verwijdering uit de congregatie moest volgen, omdat zo iemand niet waardig was het kloosterkleed te dragen. In de praktijk was kennelijk de meest toegepaste sanctie overplaatsing naar Heiloo. Daar volgde dan in veel gevallen na verloop van tijd uittreding, al dan niet onder druk van de leiding of anders als gevolg van het ontbreken van carrièreperspectief in de congregatie. In veel geval-

len vond na verloop van tijd ook herstel in de oude werkzaamheden plaats, zij het op een andere plaats dan die waar het delict begaan was.

Tekenend is in dit verband een circulaire van 31 mei 1968 van de algemeen-overste broeder Symphronius. In Gent waren vijf bij naam genoemde broeders veroordeeld tot gevangenisstraffen van twee tot drie jaar. Zij hadden volgens hem de congregatie groot nadeel berokkend en zouden hun straf moeten uitzitten. Voor broeder Symphronius echter de vraag: 'Kunnen wij hen nog een schop nageven? Ik wil liever verwijzen naar het voorbeeld van Christus, toen het ging over een uitwijzing van een vrouw... "Zij die zonder zonden zijn, werpen de eerste steen." Wij moeten spijtgevoelens hebben bij al wat er gebeurd is, maar mogen niet reageren als een heiden. Christus zocht de 'zieken' en de 'zonderaars' op en at men hen. Neen, dit mag dus niet, maar het moet ons allen wel aanzetten, tot een ernstige bezinning. We staan hier tegenover ernstige fouten tegenover anderen...fouten van een bepaald soort. Maar dit soort misdrijf is niet alleen de enige fout die bestaat. Hun zwakheid moet ons waarschuwen, dat ook wij op diverse punten kunnen zwak zijn en ook zijn. Kennen wij onze zwakte? ( ) Ik wens u een zalige Pinkstertijd en reken op edelmoedigheid bij ieder van u.'[11]

De Onderzoekscommissie heeft verder vastgesteld dat er directe verbindingen bestaan tussen de Sint Willibrordusstichting in Heiloo, bediend door de broeders van Dongen, en de overige huizen van deze congregatie. Die verbindingen hebben niet alleen betrekking op de uitwisseling van personeel, dat tussen de afzonderlijke huizen rouleerde, zoals dat ook bij andere congregaties gebruikelijk was.

NOTEN

1 Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven (ENK), AR-B004 broeders van Dongen, inv. nr. 102 (visitatie 1960). In het vervolg: ENK-B004

2 ENK-B004, inv. nr. 123, samenvatting vergaderingen DB, 23-12-1961

3 Ibidem, inv. nr. 123, 1945

4 Wat betreft St. Willibrord in Heiloo wordt hierop ook gewezen in Catharina Th,. Bakker en Leonie de Goei, *Een bron van zorg en goede werken, Geschiedenis van de geestelijke gezondheidszorg en Noord-Holland Noord* (Amsterdam 2002), pp. 95-98

5 ENK-B004, inv. nr. 50.

6 E. Boerrigter, *150 jaar lang Broeders van Goede Werken* (Ursel (B) 1980) pp. 70-71.

7 Archief bisdom Den Bosch, doos broeders van Dongen.

8 Mededeling van het provinciaal-bestuur van de broeders van Onze Lieve Vrouwe van Lourdes aan de Onderzoekscommissie, 25 oktober 2011.

9 De melding is weinig precies en het archiefonderzoek heeft geen aanknopingspunten opgeleverd.

10 C. Th. Bakker en L. de Goei, *Een bron van zorg en goede werken. Geschiedenis van de geestelijke volksgezondheidszorg in Noord-Holland Noord*, (Amsterdam 2002) pp. 136-139.

11 ENK-B004, inv. nr. 110, circulaires 1968-1970.

13 Armenbroeders franciscanen (Bleijerheide) (c.f.p.)

13.1 Inleidende opmerkingen

De slachtoffers van seksueel misbruik door de armenbroeders franciscanen op het internaat Maria ter Engelen te Bleijerheide, behoorden tot de eerste groepen slachtoffers die zich organiseerden. Zij konden rekenen op veel aandacht van de media toen begin 2010 het onderwerp van seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk het nieuws ging beheersen. Helaas werd het onderzoek van de Onderzoekscommissie naar Bleijerheide buitengewoon bemoeilijkt door het ontbreken van bronnenmateriaal. De armenbroeders franciscanen zijn niet langer vertegenwoordigd in Nederland. Bij hun vertrek is veel archiefmateriaal verloren gegaan. De Onderzoekscommissie heeft veel tijd gestoken in pogingen om archieven te achterhalen, helaas zonder veel resultaat. Slechts een gedeelte werd getraceerd, maar dat bleek slechts zijdelings relevant voor het onderzoek. Gezien het gebrek aan primaire bronnen kan de Onderzoekscommissie dan ook alleen maar met grote terughoudendheid haar bevindingen presenteren.

13.2 Geschiedenis

Het internaat Maria ter Engelen in Bleijerheide is opgericht in 1877 door de Duitse congregatie van de arme broeders van de Heilige Franciscus. Congregatio Fratrum Pauperum (CFP) Deze congregatie was met Kerstmis 1857 gesticht door de onderwijzer Philip Höver in Aken. In 1869 had de congregatie al de zorg over 620 jongens in Aken, Keulen, Materborn (bij Kleve) en in de Verenigde Staten, voornamelijk wezen. In het kader van de Kulturkampf werd het voor ordes en congregaties moeilijk in Duitsland werkzaam te blijven. De Duitse instellingen van de congregatie werden opgeheven en er werd naar een plaats in Nederland gezocht die dicht bij Aken lag. Dat werd Bleijerheide. Het internaat bleef een voornamelijk Duitse aangelegenheid. Ook het moederhuis van de congregatie werd in Bleijerheide gevestigd. Eind jaren 1880 konden de activiteiten in Duitsland weer hervat worden, maar in Nederland breidde de congregatie haar werkzaamheden ook uit. Het juvenaat en de eigen kweekschool werden ook in Bleijerheide gevestigd, in 1903 kwam in Roermond het St. Josephgesticht voor verwaarloosde kinderen tot stand en in Bleijerheide de St. Josephschool. De stichting in Roermond bleef tot 1946 bestaan.

In 1912 had de congregatie in Nederland de vestigingen in Bleijerheide en Roermond, een in Gemmenich, vlak over de Belgische grens, zeven in Duitsland en twee in Noord-Amerika. Voorlopig in 1905 en definitief in 1910 werd de congregatie er een onder pauselijk recht.

Tussen 1912 en 1934 ontwikkelde het internaat zich tot een volledig Nederlandse aan-

gelegenheid en van een instelling waar voornamelijk probleemkinderen werden opgevangen tot een internaat voor jongens uit de gegoede burgerij. Men hoopte uit deze groep nieuwe aanwas te krijgen. Enige tijd was het beleid daarnaast ook enkele niet-betalende leerlingen op te nemen. In 1932 kwam er ook een mulo tot stand. In dat jaar ging het algemeen bestuur van de congregatie terug naar Aken. Van 1939-1958 was er een eigen Nederlandse provincie. In 1958 was ze te klein geworden.

Vanaf 1950 groeide het aantal uittredingen, in 1966 werd het juvenaat gesloten. De opleiding tot onderwijzer volgden de aanstaande broeders al bij de fraters in Zeist. In de jaren zestig zat het grootste deel van de leerlingen op de mulo, later mavo. Kort na het honderdjarig bestaan van het internaat werd het in 1979 opgeheven. In 1982 werd er weer een apart Nederlands provinciaal-bestuur opgericht, gevestigd te Bleijerheide. Die is opgeheven in 2003.[1]

13.3 Regels

In het directorium komen over de zuiverheid soortgelijke regels voor als bij andere broedercongregaties:

- Zo weinig mogelijk contact met vrouwen.
- In de omgang met leerlingen moeten de broeders alle onnodige aanrakingen, en vertrouwelijkheid zorgvuldig vermijden. Met andere 'wereldlingen' is iedere intimiteit te vermijden.
- Geen onbetamelijke gesprekken; gesprekken die de kuisheid krenken melden aan de overste.
- De spreekkamers, de klassen, werkplaatsen en alle vertrekken die toegankelijk zijn voor leerlingen moeten voorzien zijn van deuren met doorzichtige ruiten, zodat buiten te zien is wat binnen gebeurt.
- Streng verboden zich met een leerling in een vertrek op te sluiten. Hetzelfde geldt voor aspiranten en postulanten (Besluit generaal Kapittel 1913).

In 1939 blijkt het tijdens een schoolvergadering nodig om vast te leggen dat bij bedplassen geen straf mag worden uitgedeeld.

13.4 Informatie uit de meldingen

Zoals hiervoor opgemerkt is het onderzoek naar deze congregatie zeer bemoeilijkt door de afwezigheid van grote delen van het oorspronkelijk archief. Daardoor leunt dit onderzoek sterker dan in andere gevallen op de meldingen die zijn gedaan over seksueel misbruik door armenbroeders franciscanen, in het bijzonder in hun vestiging Bleijerheide.

Bij de Onderzoekscommissie en bij Hulp & Recht zijn 24 meldingen binnengekomen. Daarnaast heeft zich een groot aantal mogelijke slachtoffers gemeld bij de stichting Mea Culpa United. Op de site van deze stichting staan zestig meldingen.[2]

De spreiding in de tijd van deze 24 meldingen is als volgt:

1940-1950	2
1951-1960	3
1961-1970	12, waarvan 10 in 1965-1970
1971-1976	4
geen	3

In de meldingen wordt acht keer de ziekenbroeder ABF1 genoemd. De meldingen betreffen de jaren 1964-1976. Volgens zijn eigen curriculum vitae haalde ABF1 in 1946 een diploma verpleegkundige en was hij in de periode 1947-1949 ziekenbroeder in Bleijerheide, vandaar ging hij, 22 jaar oud, in 1949 naar het Belgische Gemmenich. In 1961 kwam hij terug in Bleijerheide en was daar naast ziekenbroeder ook portier. De meldingen betreffen niet alleen het intensieve medisch onderzoek bij het minste of geringste, zoals bij meer internaten is gemeld, maar ook betastingen van duidelijk seksuele aard, tot masturbatie aan toe.

In de periode na 1965 is ook de rector pater OFM2 opvallend aanwezig. Hij was kennelijk nogal progressief, hield gespreksgroepen op zijn kamer, waarbij het wel tot handtastelijkheden kwam. Die zouden ook in de sacristie hebben plaatsgevonden bij misdienaars, die voordat zij hun toogje en superplie aandeden zich soms eerst helemaal moesten uitkleden. Naar deze pater is onderzoek gedaan in het archief van de franciscanen o.f.m. Hij was tot 1958 aalmoezenier bij de mijnen, daarna kapelaan in Bleijerheide, waar de franciscanen een kerk hadden. Van 1966-1990 was hij rector op Maria ter Engelen. Van hem wordt gezegd dat hij in 1958 bij de mijnen wat aanhalig was tegen jongens, maar daar moest niets seksueels achter worden gezocht.

Een figuur die over een lange periode in de meldingen voorkomt is broeder ABF2 (overleden 1989). Hij was fotograaf. De meldingen betreffen zowel de vroege jaren veertig als de periode na 1965. In een interview dat de Onderzoekscommissie voerde met de heer X61 in Nijmegen, oud-leerling 1935-1938, kwam hij al voor.

X61 (1923) vertelde dat ABF2 in 1938 handtastelijk werd in de ziekenboeg. Hij vertelde dit aan broeder ABF3, Die beloofde er werk van te maken en zou zorgen dat ABF2 weg was als hij na de vakantie terug kwam. X61 is door omstandigheden na de vakantie niet teruggekomen en wist niet of ABF2 inderdaad was verwijderd. Dat blijkt dus niet zo te zijn. De eerste melding over hem betreft een voorval eind jaren veertig. Hij haalde melder uit zijn slaap en nam hem mee naar zijn kamertje naast de slaapzaal en liet zich daar masturberen.

Op andere momenten werd kennelijk wel ingegrepen. X61 vertelde dat aan ABF3 doorgegeven werd dat broeder ABF4 bij jongens aan het bed kwam zitten en met de hand in hun broek ging. Hij werd overgeplaatst naar het gesticht in Roermond. Over ABF3 zelf is ook een melding uit die periode, 1945-1948, toen hij prefect was. Hij liet de melder zich uitkleden en kuste hem op de mond. Toen de jongen hij het zijn moeder vertelde kreeg hij een draai om zijn oren. ABF3 was de oprichter van de mulo en sindsdien hoofd daarvan. In 1952 werd hij provinciaal-overste.

Er zijn twee meldingen waarin sprake is van het inschakelen van de parochiegeestelijkheid en het bisdom Roermond, beide in de jaren zestig. In het eerste geval gaat het om een melder die vanaf 1952 een aantal jaren misbruikt zou zijn door verscheidene broeders, onder wie vooral ABF5 en ABF6. In 1961 sprak de melder daarover met zijn moeder, die vroom katholiek was. Zij wilde het eerst niet geloven, maar stapte toch naar de nieuwe overste van Bleijerheide. Deze gaf toe dat er een enkele keer wel sprake was van licht seksueel misbruik. Hij wees er echter op dat een officieel onderzoek voor de betrokken broeders zeer

vervelende gevolgen zou hebben: ze zouden de rest van hun leven op het land moeten werken en 'met een kruis boven hun hoofd rondlopen'. De ouders zagen hierna af van verdere actie, maar een zus van de moeder nam er geen genoegen mee en stapte naar maatschappelijk werk. Daar werd aanvankelijk ook negatief gereageerd, maar uiteindelijk werd een klacht ingediend bij een parochie in Maastricht, die het door zou geven aan het bisdom. Daarna werd er niets meer van vernomen. Melder heeft toen ook nog dagblad *De Telegraaf* trachten te interesseren voor het geval, maar hij vond daar geen gehoor.

In het andere geval was sprake van misbruik door broeder ABF2 in de donkere kamer. Het slachtoffer zou een brief hebben gestuurd aan het bisdom. Die brief is daar kennelijk wel aangekomen, want de pastoor kwam langs bij de ouders voor nadere informatie. Uit schaamte had het slachtoffer niets durven vertellen. Het bisdom liet toen weten geen actie te zullen ondernemen.

13.5 Na 1965

De jaren vijftig vormen voor de meeste andere onderzochte ordes en congregaties de periode waarover de meeste gevallen van misbruik werden gemeld dan wel aangetroffen. De armenbroeders franciscanen steken daar met drie meldingen mager bij af. Verreweg het grootste deel (tien van de 24) betreffen de periode rond 1965-1970. Dat is de periode waarin bij andere congregaties de meldingen juist beginnen af te nemen. Het is eveneens de tijd waarin snelle vernieuwingen in het kloosterleven optraden en er personeelsproblemen ontstonden als gevolg van opdrogende roepingen en grote aantallen uittredingen.

Ook in de meldingen bij Mea Culpa United ligt het zwaartepunt in deze periode. In deze meldingen valt op dat daarin sterker dan het geval is bij de meldingen die aan de Onderzoekscommissie en Hulp & Recht zijn gedaan, het element van geweld naast dat van seksueel misbruik naar voren komt. Mogelijkerwijs heeft dat te maken met het feit dat het accent bij de genoemde instanties op seksueel misbruik ligt en dit de melders ertoe heeft gebracht hun meldingen daarop toe te spitsen. De meldingen die gedaan zijn, zijn gelardeerd met berichten over zwaar overspannen en agressief gedrag van sommige broeders die toezicht moesten houden. Van enkele broeders wordt verteld dat ze streng, sadistisch, onberekenbaar en intimiderend waren; daarnaast waren sommigen van hen soms ook seksueel handtastelijk.

Vanwege het eerder genoemde probleem van ontbrekende archieven, was de Onderzoekscommissie niet in staat om het beeld uit de meldingen te toetsen aan de hand van bronnen uit de tijd zelf. In algemene zin is het de Onderzoekscommissie wel duidelijk geworden dat in de desbetreffende periode veel ordes en congregaties worstelden met organisatorische problemen.

Uit de berichten die oud-leerlingen op de website www.schoolbank.nl hebben geplaatst rijst het beeld op dat de congregatie in de periode 1965-1970 te kampen had met een ernstig personeelstekort bij het toezichthoudend personeel op het internaat. Mag dat voor een deel toegeschreven worden aan de bredere crisis waaraan hiervoor is gerefereerd, de Onderzoekscommissie sluit niet uit dat ook specifieke zwakten van deze congregatie een rol hebben gespeeld. Al vanaf 1958 was er geen provinciaal-bestuur meer voor de provincie Nederland, maar werd Bleijerheide vanuit Duitsland aangestuurd. In een vergadering van het provinciaal-bestuur in 1991 werd opgemerkt dat men met die situatie onprettige ervaringen had. Het blijven echter vage indicaties, die niet verder onderbouwd kunnen worden aan de hand van archiefmateriaal.

Er zijn geen strafvervolgingen wegens seksueel misbruik van minderjarigen tegen broeders van deze congregatie bekend. Er is wel een strafzaak in 1979 tegen ABF7 voor de rechtbank in Maastricht, maar die betrof financiële malversaties.

13.6 Conclusie

De Onderzoekscommissie acht het moeilijk om gezien het gebrek aan archiefmateriaal een oordeel uit te spreken over de omvang van het seksueel misbruik op het internaat Maria ter Engelen in Bleijerheide en de wijze waarop de congregatie daar intern mee is omgegaan. Duidelijk is wel dat de leiding het nodige door de vingers heeft gezien gedurende de hele periode waarop het onderzoek van de Onderzoekscommissie betrekking heeft. Of zich vanaf het midden van de jaren zestig een concentratie van plegers heeft gevormd – zoals de meldingen lijken te suggereren – is met het voorhanden archiefmateriaal moeilijk vast te stellen. Hetzelfde geldt voor het vinden van een verklaring daarvoor, gesteld dat het beeld zou kloppen. De Onderzoekscommissie heeft pogingen ondernomen om toegang te krijgen tot de archieven van het generale bestuur, die zich mogelijkerwijs (nog) in Duitsland bevinden. Hierover kon de Onderzoekscommissie geen uitsluitsel verkrijgen. De huidige leiding van de congregatie bleek niet bereid daarover informatie te verschaffen. De Onderzoekscommissie wijst erop dat er inmiddels civiele juridische claims tegen de congregatie zijn ingediend.

NOTEN

1 Mededeling in e-mail van overste broeder Matthaeus Werner aan de Onderzoekscommissie, 2 augustus 2011. Broeder Werner is voorzitter van de Ordensgemeinschaft der Armen-Brüder des heiligen Franziskus, Sozialwerke e.V. te Dusseldorf.

2 http://members.home.nl/loveandthegoldfish/MEACULPA/dossiers/dossier14.html (geraadpleegd op 26 september 2011).

14 Fraters van Utrecht (f.d.n.s.c.)

14.1 Geschiedenis, organisatie en taak

De congregatie der fraters van Onze Lieve Vrouw van het Heilige Hart (Congregatio Fratrum Dominae Nostrae a Sacro Corde)[1] werd gesticht op 13 augustus 1873 door monseigneur Andreas Ignatius Schaepman, aartsbisschop van Utrecht. Schaepman had zich al eerder in zijn carrière met onderwijskwesties beziggehouden, maar de financiering van de uitbreiding van het katholieke lager onderwijs leverde problemen op. Uitbreiding met broeder-religieuzen was veel goedkoper dan onderwijs gegeven door lekenonderwijzers. Toen het moeilijk bleek broeders van elders aan te trekken, besloot de aartsbisschop zelf een congregatie op te richten. De congregatie heeft zich ingezet voor opvoeding van en onderwijs aan mannelijke jeugd, vooral minder vermogenden, in scholen, internaten en jeugdwerk.

De congregatie had huizen en scholen in Utrecht (hier bevond zich ook het moederhuis, naderhand overgeplaatst naar De Bilt), Amersfoort, Amsterdam, Arnhem, Borculo, De Bilt, Didam, Emmen, Hengelo, Hilversum, Lichtenvoorde, Veendam en Zeist. De door de fraters ontwikkelde reken- en taalmethodes werden in eigen beheer uitgegeven en gedrukt bij de drukkerij St.-Gregoriushuis in Zeist. In 1928 werd begonnen met missiewerk op Oost-Java en in 1958 met missiewerk in Kenia. Tot 1994 was er sprake van één bestuur, maar in dat jaar kwam er een structuurwijziging en ontstonden drie gelijkwaardige provincies onder een algemeen bestuur. Tot 2004 zetelde het algemeen bestuur in Nederland, daarna is het verplaatst naar Indonesië.

14.2 Organisatie en bestuur

De fraters van Utrecht waren een congregatie volgens bisschoppelijk recht. De aartsbisschop van Utrecht stond als hoogste gezag boven de congregatie, hield het algemene toezicht en beschikte over een aantal bevoegdheden, waaronder die tot dispensatie der geloften. Aanvankelijk werd de eerste overste van de congregatie in een versnelde cursus tot priester opgeleid zodat de congregatie naast broeders ook een priesterlid kende, maar Schaepmans opvolger aartsbisschop Snickers (1816-1895) zette deze lijn niet door. Hij ontsloeg de overste zelfs en liet de fraters uit hun midden een nieuwe algemeen-overste kiezen, zodat er nu sprake was van een zuivere lekencongregatie. Ook na de Tweede Wereldoorlog kende men nog een algemeen-overste en bleven de fraters nog een bisschoppelijke congregatie. Wel waren zij zich al in 1948 gaan bezinnen op aanpassingen van hun religieuze leven aan de moderne tijd door middel van hun eerste zakenkapittel; daarna volgden met geregelde tussenpozen nieuwe kapittelbijeenkomsten. Daarmee liepen zij voor op de an-

dere broedercongregaties. Met herziening van de constituties en regel was men zelfs al in de oorlog begonnen en de uitkomst van dit proces kreeg in 1952 voorlopige bisschoppelijke goedkeuring. In 1994 veranderde de congregatie van bestuursstructuur door het instellen van drie provincies.

Het hoofdbestuur bestond uit de algemeen-overste ('frater superior') en vier assistenten die samen een raad vormden. Zij werden door kiesgerechtigde leden van de congregatie gekozen uit verkiesbare leden voor een periode van zes jaar. De aartsbisschop van Utrecht moest de keuze goedkeuren, omdat de congregatie aan zijn gezag was onderworpen. Het moederhuis van de congregatie was in de periode waarop dit rapport betrekking heeft, gevestigd te Utrecht. Aan het hoofd van de huizen stond een overste, terzijde gestaan door enkele 'raadsfraters'. De algemeen-overste bezocht de overige huizen regelmatig, maar de congregatie kende geen systeem van geregelde formele visitaties, het bestaan daarvan blijkt althans niet uit het archief. Wel bestond er een strakke verplichting tot rapportage: eens per halfjaar moesten de plaatselijke oversten uitvoerig rapporteren over hun communiteit. Deze verslagen zijn echter niet meer in het archief aanwezig. Gezien het feit dat onderwijs de voornaamste taak was van de congregatie, volgde een groot deel van de aspirant-leden tijdens hun opleiding de (m)ulo, gevolgd door de kweekschool verbonden aan het juvenaat te Zeist. Andere fraters volgden hier de 'Vakafdeling' om zich voor te bereiden op ondersteunende functies of het onderwijs aan ambachtsscholen. Zes jaar na hun intrede in het noviciaat (gewoonlijk op hun achttiende jaar) legden de fraters de eeuwige geloften af en werden zij volwaardig lid. Tot die tijd werden zij zorgvuldig gevolgd.

Het ledental van de congregatie lag in de eerste decennia na haar stichting niet erg hoog, maar liep later op. Tussen 1945 en 1965 schommelde het rond de 350, waarvan ongeveer 250 onderwijskrachten.[2] Vanaf dat laatste jaar zette een scherpe daling in door uittreding en overlijden, die door het geringe aantal novicen in Nederland niet gecompenseerd werd. In 1980 waren er nog tweehonderd Nederlandse leden, in 2011 zijn het er nog 45, met gemiddelde leeftijd van ruim boven de zestig jaar.

14.3 Taken en vestigingen

Volgens de constituties was het eerste doel van de congregatie het heiligen van de leden, het tweede het beoefenen van goede werken, waaronder werd verstaan het opvoeden en onderwijzen van jongens, voornamelijk in scholen, opvoedingsgestichten en internaten voor minderbedeelden. In de eerste jaren na de oprichting kwam de congregatie hier overigens nauwelijks aan toe. De beperkte opleiding van de fraters en ongelukkige bestuursbeslissingen waren hier debet aan. De nadruk lag op de on- en minvermogende jeugdigen in de latere fase van hun bestaan. De fraters vormden nadien een typische onderwijscongregatie waarbij alles (opleiding, dagindeling) was afgestemd op het werken in scholen en tehuizen.

Het kernpunt van de onderwijstaak was het lager onderwijs. De congregatie beheerde en bemande een groot aantal lagere scholen, met een hoge concentratie in Utrecht, maar daarnaast te Amersfoort, Amsterdam, Arnhem, De Bilt, Didam, Emmen, Hengelo, Hilversum, Lichtenvoorde, Veendam en Zeist. In deze laatste plaats exploiteerde zij het St. Jozef-internaat, dat onderdak bood aan lagere school-leerlingen uit de wat betere klasse. Bij het lager onderwijs voegden zich andere schooltypen: het Buitengewoon Lager Onderwijs (blo) voor minder begaafden, ambachtsscholen, naderhand Lagere Technische Scholen voor vakopleiding, het 3-jarige Uitgebreid Lager Onderwijs (ulo, naderhand de 4-jarige

mulo), kweekscholen (Zeist voor de 'eigen kweek', met mulo, 'Vakafdeling' en juvenaat, Hilversum en Hengelo), en later nog andere gespecialiseerde schooltypen. De fraters waren ook actief in het jeugdwerk, in Utrecht ('Jonge Wacht', 'Jong Utrecht', 'Utrecht Ahoy'), maar ook daarbuiten, in de verkennerij en het woonwagenwerk.

Sinds 1908 beheerde de congregatie het Leo-Gesticht (later: de Leo-Stichting) te Borculo, een internaat voor zes- tot achttienjarigen met daaraan verbonden een eigen lagere school en vakopleidingen.[3] Aanvankelijk was het internaat bestemd voor 'verwaarloosde kinderen', naderhand werd het vooral een instelling voor kinderen en jeugdigen die door de kinderbescherming en jeugdzorg werden geplaatst of met opvoedkundige moeilijkheden. De betere internen konden nu ook de mulo in Lichtenvoorde volgen. In de jaren zestig werd de Leo-Stichting gereorganiseerd en als orthopedagogisch internaat beter aan de eisen van de overheid aangepast. Er kwamen meer voorzieningen (sportcentrum, sporthal, zwembad) en er werden speciale medewerkers vrijgesteld om de vrijetijdsactiviteiten te organiseren. In 1976 trad een orthopedagoog toe tot de directie en begon de Leo-Stichting meer contacten met de ouders te leggen. De hoeveelheid 'leken'-personeel en -staf nam gestaag toe. De Leo-Stichting stond bekend als vakinternaat: de pupillen bleven op het internaat tot ze een diploma hadden, vaak tot hun achttiende.

Door het krimpende ledenaantal moest de congregatie in de loop van de jaren zestig en zeventig haar onderwijs- en opvoedingsactiviteiten drastisch beperken. In 1959 al werd het pensionaat in Zeist opgeheven. Rond 1960 volgden vijf lagere scholen in Hilversum, Utrecht en Zeist en een vglo-school in Hilversum. In de jaren na 1970 raakte dit proces in een stroomversnelling. Behalve tot de overdracht van vele scholen in 'leken'-handen (de leken leverden overigens al enige tijd een groeiend deel van het personeel) leidde dit ook tot de sluiting van de eigen interne opleiding. In 1982 droegen de fraters van Utrecht de leiding van de Leo-Stichting in Borculo over aan een nieuw bestuur.[4]

14.4 Opvattingen en regels op seksueel gebied

Fraters legden de gelofte van kuisheid of 'zuiverheid' af. De leiding besefte wel dat het niet altijd gemakkelijk was zich aan die gelofte te houden en hield nauwkeurig toezicht op het gedrag van de fraters en aspiranten. Wat de laatsten betreft moesten de oversten in de jaren vijftig (en wellicht ook later) elk halfjaar een uitvoerige vragenlijst invullen: niet minder dan elf van die vragen vielen onder het hoofdje 'zuiverheid', maar de meeste hadden betrekking op neigingen te ontsnappen aan controle en de omgang met het andere geslacht.[5] Helaas zijn de antwoorden op deze vragen, wat de geprofeste fraters betreft opgenomen in de halfjaarlijke verslagen van de communiteiten, niet meer in het archief aanwezig.

Ten tijde van het congregatie-kapittel van 1954 leek er een kentering op te treden in de houding tegenover seksualiteit. In een nota van rector Braakhuis[6] 'Over de aanpassing van het kloosterleven aan onze tijd' is te lezen: 'We begrijpen nu ... dat kuisheid en zedigheid niets van doen hebben met afschuw voor of onwetendheid van de dingen in het geslachtelijke leven.'[7]

Het lijkt erop dat sommigen daar anders over dachten. In het 'Verslag over de geest en de religieuze tucht' dat op het kapittel werd behandeld, vielen harde woorden. De deugd van kuisheid werd niet meer beoefend zoals dat zou behoren: 'Men gaat hierin te ver met concessies aan moderne tijd en denkwijze.' Sommige leden van de congregatie waren 'psychisch zwakker dan wat goed zou zijn'. Veelvuldig was er 'aanleiding tot ergernis' en sommigen hoopten dat 'tegen de zenuwpatiënten eens wat krachtiger opgetreden zou wor-

den', zodat 'het aantal zenuwpatiënten of wat daarvoor doorgaat' flink zou afnemen. Dat zou 'zeer goed zijn voor de handhaving van orde en tucht'. Tijdens de discussie werd ook gesproken over het beleid inzake uittreding en toelating, dat strenger zou mogen zijn. Homoseksualiteit was geen 'verantwoorde aanbeveling tot 't klooster'.[8]

De 'psychisch zwakkere' medebroeders duiken opnieuw op in het 'Verslag betreffende de geest en de religieuze tucht' over de periode 1954-1960 en in 1963.[9] Zij waren een belasting voor de communiteit en 'niet bevorderlijk voor de goede orde en de religieuze geest'. Uit deze stukken wordt steeds duidelijker dat het hier vooral gaat om de omgang tussen fraters en jongens, een punt dat vanaf de jaren vijftig kennelijk steeds meer aandacht kreeg.

14.5 De omgang tussen fraters en jongens: regels en toezicht

De congregatie trachtte haar personeel voor te bereiden op de pedagogische omgang met de doelgroep: jongens van zes tot achttien jaar. 'Over het opvoeden van knapen en jongelingen in scholen en opvoedingsgestichten' was de titel van een ongedateerde brochure (vermoedelijk ongeveer 1950), bestemd voor novicen en aspiranten van de congregatie met het oog op hun toekomstige taak.[10] De jongens worden hier onderverdeeld in leeftijdsgroepen: 7-13 jaar, prepuberteit 13-15 jaar en puberteit 15-18 jaar. Bij de 'kleineren' wordt onder het kopje 'seksuele afwijkingen' aandacht gevraagd voor grote jongens die vaak kleine benaderen. Bij de middengroep signaleert het geschrift gevaren op het terrein van 'seksuele afwijkingen'.

Wat volgt heeft betrekking op masturbatie. Dat woord valt echter niet, want er staat 'De jongens kunnen ten prooi zijn aan *de slechte gewoonte*,' En: 'Ook kunnen er zijn die met anderen kwaad willen doen.'

Ook wordt erop gewezen dat jongens met elkaar praten over geslachtszaken of elkaar 'dubieuze' moppen vertellen. In een dergelijk geval moet men hoofd of prefect waarschuwen.

Bij de pubers wordt de grote behoefte aan vriendschap gesignaleerd. Men moet daarbij niet te gauw denken aan een verkeerde vriendschap. Wel verkeerd is: een grote jongen met een kleinere en heimelijke omgang tussen een grote en een kleine. In de seksuele problematiek is de biecht een probaat geneesmiddel: het is belangrijk voor pubers, vooral in internaten, dat er voldoende gelegenheid is om onopgemerkt te gaan biechten. Het boekje ging echter niet in op een ander probleem: de aantrekkingskracht die jongens op de religieuze onderwijzers en opvoeders konden hebben.

In een ongedateerd stencil dat de leidraad vormde voor het opstellen van een verslag over 'orde en tucht in de communiteit'[11] luidde vraag 15: 'Houdt men zich stipt aan de "wenken en voorschriften" betreffende de surveillance, de lichamelijke behandeling der leerlingen?' Deze 'Wenken en voorschriften' stelden onder punt 13 dat 'de omgang der Fraters met hun leerlingen gekenmerkt [moet] zijn door vriendelijkheid en blijheid, voorgelicht door een bovennatuurlijke liefde, gepaard met religieuze ernst. Men vergete nooit, dat alle familiariteit het ware respect in het kind verzwakt, dat men door tekort aan waardigheid zo lichtvaardig de eerbied voor de religieuze staat benadeelt, zijn invloed op de leerlingen schaadt, kortom aan de opvoeding afbreuk doet.'[12]

In 1952 verscheen een nieuwe uitgave van de gedrukte 'Wettige gebruiken' van de congregatie.[13] Met goedkeuring van de hoogste autoriteit, aartsbissschop-coadjutor Bernard Alfrink van Utrecht, bevatte het boekje in de hoofdstukken 6 (Over de liefdewerken) en 7

(Bepalingen van algemene aard) een reeks bepalingen die in de eerdere uitgaven van 1899 en 1931 ontbraken en vermoedelijk voordien in het kort in de 'Wenken en voorschriften' waren opgenomen. Hier vindt men gedetailleerde voorschriften ten aanzien van de omgang met minderjarige leerlingen of pupillen:

– artikel 58. Fraters doen niet mee met het spel op de speelplaats, als dat aanleiding kan geven tot 'stoeierij'. Zij weren gevaarlijke stoeierij. Zij zien erop toe dat de deugd der leerlingen geen gevaar loopt.
– artikel 59. Fraters mogen met leerlingen geen schoolwandelingen maken zonder verlof van de overste.
– artikel 61. Fraters 'vermijden zonder noodzakelijkheid met een leerling alleen in de klas te zijn'. De overste moet verlof geven voor bijlessen aan een leerling.
– artikel 63. Over de omgang met de leerlingen: 'Zij [de fraters] eisen van zichzelf steeds zelfbeheersing en zij zullen bij zichzelf een mannelijke hartelijkheid aankweken. Daardoor zullen zij zichzelf behoeden voor allerlei onjuiste afwijkingen, waartoe de natuur zo licht vervalt ... De Fraters vermijden alle nodeloze aanraking, ook ten opzichte van jeugdige kinderen en gewennen hun leerlingen aan beleefdheid zonder opdringerigheid. Alle familiariteit verzwakt het ware respect in het kind.'
– artikel 64. In internaten niet op de slaapkamertjes van de jongens komen, en als het moet met gordijn of deur open. De controle van de jongens op hun kamers wordt door de overste geregeld.
– artikel 65. Niemand buiten de daarvoor aangewezen frater mag 'hulp verlenen bij lichamelijke behandeling van leerlingen of verzorgden'.
– artikel 66. Niet helpen bij aan- en uitkleden van kinderen bij geneeskundig schooltoezicht. Extra oplettendheid is nodig bij kinderen die geestelijk of lichamelijk hulpbehoevend zijn 'om zelfs de schijn te vermijden van een vrijheid, die een religieus niet past'.
– artikel 67. Fraters moeten zeer voorzichtig zijn bij verzorging van hulpbehoevende of zieke kinderen, om zichzelf en de congregatie te behoeden 'voor noodlottige gevolgen' en 'moeten ervan overtuigd zijn dat de gewoonte gewent aan het gevaar, doch dit niet opheft'.
– artikel 68. Fraters mogen geen seksuele voorlichting geven. Wanneer een frater onzedige handelingen van leerlingen ontdekt of verneemt, stelt hij zelf geen onderzoek in, maar waarschuwt hij het hoofd der school of inrichting. Waarschuwing: menig frater is hierdoor in de problemen gekomen.
– artikel 73. Naleving van deze regels is een zaak van iedereen. Vooral de ouderen moeten de leiding waarschuwen als de regels overtreden worden.
– artikel 84. De 'wettige gebruiken' worden een keer per maand voorgelezen (een hele toer, gezien de 37 bladzijden die zij omvatten).

Het heeft er alle schijn van dat de aanleiding voor sommige van deze nieuwe regels gezocht moet worden in concrete gevallen waarvan de leiding op de hoogte was gekomen, zoals dat van frater FU1, hoofd van de blo-school in Didam, die meisjes-leerlingen zich had laten uitkleden. Uit de verslagen 'betreffende de geest en de religieuze tucht' van de jaren 1954-1963 spreekt ook duidelijk aandacht en bezorgdheid in dit opzicht, al lijkt er sprake te zijn van verbetering:

– 1954: 'Te veel keren is de uitwendige zuiverheid en zedigheid ter sprake moeten komen bij klachten van de kant van ouders of priesters.'
– 1960: 'Het is nog verschillende keren voorgekomen dat fraters onvoorzichtigheden be-

gingen ten opzichte van de leerlingen, ofschoon dit minder vaak voorkwam dan voorheen.' Maar ondanks de grotere bewegingsvrijheid van de fraters 'hebben zij zich in het algemeen in dezen goed gedragen en zijn zij zich van hun verantwoordelijkheid bewust geweest'.
– 1963: 'Het is nog enige keren voorgekomen dat fraters onvoorzichtigheden begingen ten opzichte van leerlingen', maar minder vaak dan voorheen.

De leiding van de congregatie toonde zich sinds begin jaren vijftig bewust van de gevaren die in de omgang met minderjarigen niet alleen konden optreden, maar kennelijk ook werkelijk optraden. Zonder dat zij die gevaren overigens al te zeer bij de naam noemde. De hierboven geciteerde vragenlijst over de aspiranten informeerde onder vraag 9 omtrent de zuiverheid: 'Is zijn gedrag ten overstaan der leerlingen correct (niet week, niet heftig)' en houdt hij zich aan de 'Wenken en voorschriften' daaromtrent?

In 1951 hield de algemeen-overste een enquête onder de oversten. Vraag 10 luidde: 'Zijn er klachten over de omgang van fraters met kinderen?' Hierop kwamen uiteenlopende antwoorden binnen.[14] De meesten meldden geen problemen of spraken over moeilijkheden van pedagogisch-didactische aard. Slechts enkele antwoorden laten meer vermoeden. Zoals uit Hilversum: twee fraters die vertrokken zijn sprongen '(...) te moederlijk (of misschien moet ik zeggen te vaderlijk), met de kinderen om (...). Laakbare dingen heb ik echter nooit gemerkt.' En uit Borculo, de tuinbouwschool, zijn er geen klachten, maar 'de Fraters werken vaak zover van de school verwijderd in de tuin, dat het onmogelijk is, alles te zien en te weten'. En ten slotte uit Utrecht: 'Kwestie van bijzondere sympathieën is hier voor verschillenden een moeilijkheid.'

Het verscherpte toezicht komt ook terug in praktische voorschriften over fietsen en zwemmen. In 1951 werd vastgesteld dat fraters geen fietstochten mochten maken 'alleen of slechts vergezeld van jongens'. Het jaar daarvoor was duidelijk gezegd dat zij mochten zwemmen, maar niet samen met 'leken' of leerlingen.[15] Het zwemmen was en bleef een heikel punt. In 1943 was zwemmen met de jongens door de aartsbisschop verboden. In 1949 had het episcopaat dat verbod herhaald en het was door Alfrink in 1953 op een vraag van de algemeen-overste gehandhaafd. Pas in 1958 werd het 'in sommige gevallen' toegestaan.[16]

De 'wettige gebruiken' van 1952 bleven van kracht tot 1966. Op 1 augustus van dat jaar ontvingen alle leden van de congregatie een brief van de algemeen-overste met een praktische gids, waarin een aan de tijd aangepaste versie van de voorschriften die eerder in de 'wettige gebruiken' stonden of via circulaires waren meegedeeld; zij waren door het hoofdbestuur opnieuw vastgesteld.[17] Paragraaf VI handelde over het werk op scholen en internaten. Van de fraters werd speciale aandacht gevraagd voor overtredingen op zedelijk gebied: in dergelijke gevallen moesten zij contact opnemen met de hoofdleiding. Over de omgang met leerlingen vinden we hier de volgende bepalingen, die in wezen niet van de voorgaande afwijken, maar deze moderner geformuleerd samenvatten:

'(...)
2 De fraters vermijden in de omgang met hun leerlingen alle familiariteit. Dit geldt eveneens ten opzichte van leden van jeugdclubs, interne pupillen, enz. Daardoor zullen de fraters zichzelf behoeden voor allerlei afwijkingen. De familiariteit [...] benadeelt gemakkelijk de eerbied voor de religieuze staat.
3 In internaten komen de fraters niet op het slaapkamertje van een jongen als deze zich daarin bevindt, tenzij de noodzakelijkheid dit vereist.

4 Wanneer fraters zich bezig moeten houden met de lichamelijke verzorging van jongens in internaten, scholen, jeugdverenigingen of jeugdkampen, moeten zij bedenken dat zij makkelijk in opspraak kunnen raken.
5 Het geven van seksuele voorlichting is op de eerste plaats een taak van de ouders. Indien zou blijken, dat voorlichting voor een enkeling of een groep nodig of nuttig is, dient men overleg te plegen met de overste, de rector of de godsdienstleraar, teneinde onaangenaamheden of opspraak te voorkomen. Wanneer er opgetreden moet worden tegen misdragingen van leerlingen of pupillen, inzake de zedigheid, is het altijd wijs en verstandig de overste of een andere autoriteit ervan in kennis te stellen en daarmee overleg te plegen.'

14.6 Feiten, cijfers en evaluatie

In het boek *Vrome zondaars* van Joep Dohmen komen de fraters van Utrecht relatief kort aan de orde.[18] Met veertien meldingen van misbruik bij *NRC Handelsblad* staan ze op de zevende plaats, onder de internaten staat de Leo-Stichting met acht meldingen op de zesde plek.

Voor dit rapport zijn 54 meldingen van misbruik onderzocht, die verder kunnen worden uitgesplitst in 62 afzonderlijke gevallen. 43 meldingen zijn binnengekomen bij de Onderzoekscommissie, de overige zijn ontleend aan een lijst die de Onderzoekscommissie beschikbaar werd gesteld door frater Wilfried van de Poll, provinciaal van de fraters van Utrecht. Het archiefonderzoek leverde twee gevallen op die concreet genoeg waren om in de onderstaande cijfers te worden meegeteld, evenals zeven niet-gemelde (mogelijke) plegers. Sommige melders noemen meerdere daders, sommige daders komen voor in meerdere meldingen. Een kleine twintig meldingen zijn niet of in zeer rudimentaire vorm aanwezig, wat de verwerking en analyse ervan niet bevordert. Het betreft met name een aantal klachten ingediend bij Hulp & Recht en opgenomen in de opgave van de provinciaal.

14.6.1. Meldingen, melders en plegers

Uit het onderzoek wordt duidelijk dat de meldingen voor het grootste deel niet aan archiefmateriaal kunnen worden getoetst. In dit onderzoek wordt van hun betrouwbaarheid uitgegaan, tenzij de confrontatie met de documenten duidelijke inconsistenties zichtbaar maakt die vragen oproepen of correctie nodig maken. Niettemin zou men rekening moeten houden met mogelijke fouten of vergissingen.

Melders

De meldingen zijn afkomstig van of werden (in enkele gevallen) ingediend namens 53 personen. Het betreft hier uitsluitend mannen.

De leeftijden van de melders ten tijde van het gemelde misbruik worden niet steeds duidelijk opgegeven en zijn niet altijd uit de gegevens van de melding af te leiden. Zo konden op de Leo-Stichting pupillen verblijven vanaf de lagere school tot hun achttiende jaar. Ook wordt soms geen onderscheid gemaakt tussen het pensionaat Sint Jozef te Zeist (lagere school) en het juvenaat in hetzelfde complex, wat het schatten van een leeftijd eveneens compliceert. Gebaseerd op de beschrijving van de afzonderlijke gevallen en met enige slagen om de arm, ontstaat het volgende beeld van de leeftijden van de melders/slachtoffers:

6-12 jaar (lagere school)	26
13-16 jaar	22
ouder dan 16 jaar	2
onbekend	12

Het aantal meldingen waarin sprake is van langdurige psychische gevolgen en psychotherapeutische behandeling van de slachtoffers is opmerkelijk hoog.

Andere slachtoffers

In verschillende meldingen wordt gesproken over andere slachtoffers van misbruik. In het geval van frater FU2 bijvoorbeeld worden aantallen genoemd van veertien en achttien, die dan weer niet tevoorschijn komen uit de archieven. Niettemin lijkt het raadzaam uit te gaan van een zekere mate van onderrapportage, zowel ten aanzien van de scholen als bij de Leo-Stichting.

Ten aanzien van de niet-gemelde daders die uit het archiefonderzoek tevoorschijn kwamen, valt op te merken dat in de documenten nauwelijks concrete gevallen aan de orde komen en wanneer dat gebeurt, dan meestal zo vaag dat er nauwelijks aantallen slachtoffers van misbruik uit af te leiden zijn. In de twee gevallen die iets meer informatie bieden (die van FU1 in Didam en FU3 in Borculo) gaat het overigens om meisjes: in Didam een ongespecificeerd aantal leerlingen van de blo-school, in Borculo om het 'dienstmeisje' van de tuinbouwschool (van wie de minderjarigheid niet vaststaat).

Plegers

De meldingen betreffen 36 plegers[19] die met naam bekend zijn (met inbegrip van vier namen waarbij twijfel bestaat of de geïdentificeerde frater de juiste persoon is); hierbij komen ten minste dertien niet-geïdentificeerde fraters (in enkele meldingen worden meerdere fraters genoemd), die echter wel weer tot de hiervoor genoemde 36 kunnen behoren.

Niet in meldingen genoemd, maar aan het archiefonderzoek ontleend zijn de namen van zeven personen (met inbegrip van vier twijfelgevallen).

Deze fraters hadden allen hun eeuwige geloften afgelegd en waren dus volledig lid van de congregatie. Vijftien van hen traden op enig tijdstip uit. Wanneer ook de onbekenden worden meegeteld blijkt dat 38 personen werkzaam waren in het onderwijs of in toezichthoudende dan wel staffuncties in internaten, tien verrichtten ander werk (veelal in de huishouding) en van acht niet geïdentificeerde personen is ook de functie onbekend.

In slechts vier gevallen bieden archiefdocumenten volledige zekerheid over misbruik van minderjarigen door fraters; in slechts één geval matchen zij met een melding. In twaalf andere gevallen leverde het onderzoek stukken op die wijzen op twijfelgevallen of de meldingen van misbruik indirect ondersteunen.

Het aantal van bijna vijftig gemelde plegers lijkt hoog wanneer dit aantal wordt afgezet tegen het totale aantal leden van de congregatie. Hoeveel er dat waren kan met een zekere marge worden geschat. Blijkens het *Jaarboek 2011* zijn er in dit jaar nog 45 Nederlandse leden in leven. Het jaarboek bevat de namen van bijna 296 Nederlandse leden overleden tussen 1946-2010. Daarmee zou het totale aantal niet uitgetreden leden die in deze periode in leven waren 341 bedragen. Met inbegrip van de uitgetredenen zullen het minimaal 400 personen zijn geweest.[20] Vermoedelijk is dat een te lage schatting, want tussen 1945 en 1965 beliep de beschikbare mankracht van de fraters rond 350 personen, om tussen het laatste jaar en 1980 af te nemen tot 200.[21]

14.6.2. Gevallen van misbruik

De meldingen betreffen in totaal 62 afzonderlijke gevallen. Van elke casus zijn, voor zover mogelijk, de volgende gegevens opgenomen: de locatie, de instelling, de specifieke plaats van het misbruik, de jaren waarin het plaatsvond, de duur of frequentie ervan, de leeftijd en het geslacht van het slachtoffer, de aard van het misbruik met eventuele bijzonderheden, de afhandeling van de casus wanneer daarvan sprake was, en eventuele verdere opmerkingen.

Locaties en domein

De gemelde afzonderlijke casus en de niet-gemelde casus (voor zover achterhaalbaar) hebben betrekking op de volgende locaties:

Arnhem (lagere school)	1
Borculo, Leo-Stichting	30
Borculo (tuinbouwschool)	1
Didam (school voor blo)	1
Emmen, parochie	1
Hilversum (lagere school 2, Aloysiusmulo 3)	5
Utrecht ('Jong Utrecht' 1, lagere scholen 10)	11
Zeist (juvenaat 8, pensionaat St. Jozef 7, kweekschool 1)	16

De veronderstelling dat het bij een onderwijscongregatie vooral om het domein van onderwijs en opvoeding zal gaan, ligt voor de hand. Te zien is een duidelijke concentratie op de Leo-Stichting in Borculo met bijna de helft van de gevallen, zowel in de onderwijs- als in de internaatssfeer (die in de meldingen trouwens niet altijd te scheiden zijn). Gezien de aard van deze instelling en het type pupillen dat er verbleef is dat niet verwonderlijk: juist hier was de machtsverhouding tussen 'opvoeders' en jongens zeer ongelijk en de kans op problemen van de kant van de ouders veel kleiner. Ook het lager en uitgebreid lager onderwijs in een normale onderwijssituatie scoort echter met achttien gevallen betrekkelijk hoog. Opvallend is het aantal van zestien gevallen dat zich afspeelt in de internaten van de eigen (voorbereidende) opleiding in Zeist. Dit verschijnsel treedt ook bij andere congregaties op (zie de salesianen) en het roept de vraag op of misbruik juist in deze sector niet extra contraproductief zal hebben gewerkt op de toch al dalende instroom van nieuwe leden.

Chronologie van de gemelde misbruikgevallen

Het is niet steeds mogelijk de gevallen beschreven in de meldingen chronologisch precies te plaatsen. In het overzicht is daartoe wel een poging gedaan, maar met een duidelijke onzekerheidsmarge. Hetzelfde geldt overigens evenzeer voor de niet-gemelde gevallen. Met dit voorbehoud levert een telling het volgende resultaat op (waarbij de gevallen die op meer dan één periode betrekking hebben, in beide perioden zijn meegeteld):

vóór 1950	6
1950-1954	14
1955-1959	19
1960-1964	21
1965-1969	11
1970-1974	5
vanaf 1975	2
onbekend	2

De jaren tussen 1955 en 1964 laten een duidelijke piek zien. De relatief hoge score tussen 1950 en 1954 roept wel de vraag op of de periode voorafgaand aan 1955 misschien om demografische redenen in de meldingen ondervertegenwoordigd is. De afname na 1970 heeft uiteraard ook te maken met het krimpend ledental van de congregatie als gevolg van uittredingen en een kleinere instroom.

Omstandigheden en aard van het misbruik

– plaats van het misbruik (voor zover aangegeven):	
kamer van de pleger	16
elders in de instelling	17
buiten de instelling	2
– aard van het misbruik (voor zover aangegeven):	
seksuele avances/hinderlijke belangstelling/intimidatie	8
(wederzijdse) genitale betasting/'tegen je oprijden'	18
(wederzijdse) masturbatie	13
(gecombineerd met) mishandeling/slaag	3
onbekend/generiek vermeld/kan of wil zich niet herinneren	22

Door het grote aantal onvolledige of zeer summiere meldingen in het dossier is het weinig zinvol de bovenstaande cijfers te evalueren. In ruim de helft van de gevallen is geen specifieke plaats van het misbruik bekend. Het grote aantal generieke meldingen van 'seksueel misbruik' vormt ook een beletsel voor de conclusie dat het met de ernst van het type misbruik wel meeviel.

Duur en frequentie van het misbruik

– duur van herhaald misbruik	
1 jaar	8
meerdere jaren	13
onbekend	32
– frequentie van het misbruik	
eenmalig	8
herhaalde malen	19
regelmatig	4
onbekend	31

Ook ten aanzien van duur en frequentie van het misbruik zijn de beschikbare gegevens te schaars voor een verantwoorde evaluatie. Het aantal van de bekende gevallen dat zich over meerdere jaren afspeelde is wel hoog te noemen.

14.6.3. Maatregelen en acties

Maatregelen van verantwoordelijken tegen de (mogelijke) pleger (voor zover bekend)

overplaatsing pleger	6
(doen) uittreden	8 (3 mogelijk)
onderzoek/behandeling door deskundige	1

Het verhoudingsgewijs geringe aantal overplaatsingen en (gedwongen) uittredingen na misbruik suggereert dat de leiding van de congregatie in veel gevallen niet van het gebeurde op de hoogte was. Er is slechts één vermelding van een uitgetreden frater (FU4) die tevoren in gesprek was met een deskundige, te weten de bekende psychiater dr. C. Trimbos.

Acties jegens slachtoffer

slachtoffer gehoord	1
klacht niet beantwoord/van de hand gewezen	6
slachtoffer van instelling verwijderd	2

Het is opvallend dat zo weinig van de melders of hun ouders zich hebben beklaagd bij de verantwoordelijke oversten of de leiding van de congregatie. Kan de sociale herkomst van de leerlingen/pupillen/aspirant-broeders en hun ouders hier een rol hebben gespeeld?

14.7 Zwijgcultuur

In het geval van de fraters van Utrecht was de 'cultuur van het zwijgen' naar buiten stellig niet minder dan elders in de religieuze wereld. Waarschijnlijk heerste die ook binnen de eigen congregatie. Niettemin zullen de niet-reguliere overplaatsingen wel aanleiding hebben gegeven tot praatjes. In het mondeling circuit zal wel meer bekend zijn geweest dan er op papier kwam. Of andere geruchten tot de leiding doordrongen en zo ja, hoeveel, is niet duidelijk. De indruk bestaat dat de kennis van misbruikgevallen vaak op lokaal niveau bleef. Het aanscherpen van de voorschriften in 1952 wijst erop dat een aantal gevallen in elk geval bekend was.

Er kwam over misbruikzaken weinig op papier te staan en van dat weinige is vrijwel alles uit het eigen archief van de congregatie verdwenen. De halfjaarlijkse verslagen over de communiteiten die stellig directe of indirecte informatie over gevallen van misbruik en over de plegers daarvan hebben bevat, zijn in de jaren tachtig vernietigd. De persoonsdossiers van overleden en levende medebroeders zijn zorgvuldig geschoond, die van uitgetreden fraters zijn vernietigd, vermoedelijk al enige tijd geleden. De stukken over de vier fraters die als misbruikplegers zijn gedocumenteerd, komen uit het archief van het aartsbisdom Utrecht en houden verband met hun uittreding. Uit de bewaard gebleven stukken in dit archief mogen we wel afleiden dat de aartsbisschop, als hoogste gezag van de congregatie, in meerdere gevallen op de hoogte moet zijn geweest.

Er zijn uit archieven en meldingen geen gevallen bekend van fraters tegen wie aangifte werd gedaan of die strafrechtelijk zijn vervolgd. De rechtszaak tegen FU5 in 1960 heeft vrijwel zeker betrekking op feiten die na zijn uittreding (1957) zijn gebeurd. Of de congregatie of het aartsbisdom in andere gevallen aangifte of vervolging heeft weten te voorkomen, kon niet worden vastgesteld.

NOTEN

1 Voor de geschiedenis en de onderwijstaak van de congregatie zie: J.P.A. van Vugt, *Broeders in de katholieke beweging. De werkzaamheden van vijf Nederlandse onderwijscongregaties van broeders en fraters, 1840-1970* (diss. Nijmegen, 1994); over de recente geschiedenis: J.P.A. van Vugt, *In zorgzaamheid en eenvoud. De Fraters van Utrecht in jaren van verandering en overdracht, 1965-2000. Nederland, Indonesië, Kenia*, 2001.

2 Zie Van Vugt, *Broeders*, p. 329.
3 Een kort historisch overzicht in de brochure *Van Leogesticht tot Commujon. Meer dan 100 jaar jeugdzorg in Borculo*, te downloaden via de website van Commujon-LSG (www.commujon-lsg.nl).
4 Aanvankelijk de 'Leo-Stichting Groep', naderhand 'Leo-Stichting Groep Commujon', sinds kort gefuseerd met de stichting Rentray tot 'LSG Rentray' met hoofdkantoor te Apeldoorn.
5 Archief fraters van Utrecht, inv. nr. nr. 371. Blanco-vragenlijst t.b.v. het 'Halfjaarlijks verslag', ca. 1950. Deze verslagen zijn vernietigd. In een ander dossier met nagelaten bescheiden van frater Bult, algemeen-overste tot 1948, bevindt zich een lijst met zelfs 21 vragen betreffende de 'zuiverheid' (inv. nr. 8).
6 Rector te Zeist, waar hij als raadsman optrad en priesterlijke taken vervulde.
7 Archief fraters van Utrecht, inv. nr. nr 9. Gestencilde nota van Braakhuis, 23 maart 1954.
8 Ibidem, inv. nr. 26 (maart 1954).
9 Ibidem, inv. nr. 27.
10 Ibidem, inv. nr. 64 (48 p., zonder auteursnaam).
11 Ibidem, inv. nr. 8. Waarschijnlijk voor 1948.
12 Geciteerd in de brochure *Over het opvoeden*, p. 23.
13 Archief fraters van Utrecht, inv. nr. 64.
14 Ibidem, inv. nr. 369.
15 Ibidem, inv. nr. 9. Circulaires van april 1950 en augustus 1951.
16 Ibidem, inv. nr.338. Correspondentie met het aartsbisdom juni 1943, 21 oktober 1949, 31 augustus 1953, 29 maart 1957, 26 maart 1958.
17 Ibidem.
18 Joep Dohmen, *Vrome zondaars. Misbruik in de katholieke kerk*, 2010, pp. 191-194, 295, 296.
19 De fraters FU6 en FU7 moeten als één persoon worden geteld, omdat niet duidelijk wordt wie van de twee de in de melding beoogde pleger is.
20 Archief fraters van Utrecht, inv. nr. 27. In de periode 1945-1963 traden 28 broeders uit.
21 Zie de grafiek bij Van Vugt, *Broeders*, p. 329.

15 Zusters van Liefde

15.1 Problemen met de benaming zusters van Liefde

De Onderzoekscommissie heeft veertien meldingen gekregen over de zusters van Liefde. Hierbij manifesteerde zich een probleem met de benaming 'zusters van Liefde', omdat daaronder verschillende organisaties schuilgaan. De Nederlandse kerkprovincie kent vier verschillende congregaties met in hun namen de aanduiding 'zusters van Liefde'. Er zijn de zusters van Liefde van Onze Lieve Vrouw Moeder van Barmhartigheid (s.c.m.m.). Deze congregatie wordt ook wel de zusters van Tilburg genoemd en telt in Nederland 428 leden. Verder is er de congregatie van de zusters van Liefde van Jezus en Maria, Moeder van de Goede Bijstand, ook wel de zusters van Schijndel genoemd. Deze congregatie telt in Nederland 219 leden. De derde congregatie met de naam zusters van Liefde wordt gevormd door de zusters van Liefde, Congregatie Dochters van Maria en Joseph (d.m.j.). Deze congregatie is ook bekend als de zusters van de Choorstraat en telt in Nederland 102 leden.

De vierde en laatste congregatie is die van de zusters van Liefde (s.c.j.m.). Deze congregatie is ook bekend als zusters van Liefde van Jezus en Maria. Deze congregatie is gesticht door pastoor Pieter-Jozef Triest in Lovendegem (bisdom Gent) op 4 november 1803. Deze congregatie telt in Nederland 28 leden.

15.2 Meldingen

In de veertien meldingen over 'zusters van Liefde' die de Commissie ontving, werd het bovengenoemde onderscheid in congregaties niet of nauwelijks gemaakt. Het bleek niet altijd mogelijk om dat onderscheid alsnog aan te brengen.

De helft van de meldingen komt bovendien niet in aanmerking voor een uitvoerige bespreking. Drie meldingen hebben betrekking op fysiek geweld zonder seksueel misbruik. In een van deze drie gevallen gaat het niet om de zusters van Liefde (een van de vier hierboven genoemde congregaties), maar om de franciscanessen van Heijthuysen. De overige vier meldingen betreffen weliswaar seksueel misbruik, maar twee gaan bij nadere analyse over de zusters van Onze Lieve Vrouw van Tegelen (s.n.d.) en een over de franciscanessen van Veghel. De laatste melding gaat over de zusters van (Liefde van) Schijndel, maar bevat te weinig bijzonderheden die als aanknopingspunten konden dienen om nadere informatie te vergaren.

De andere zeven meldingen bevatten namen van plegers, data (in ieder geval jaartallen) en informatie over de locaties waar het seksuele misbruik heeft plaatsgevonden.

De eerste melding betreft het blindeninstituut 'De Wijnberg' in Grave, oorspronkelijk een meisjesinstituut van de zusters van Tilburg, dat later ook haar poorten opende voor

jongens. De melding betreft (fysieke) mishandeling en seksueel misbruik door een van de zusters van een jongen van zeven jaar oud. De naam van de melder is in de lijst van pupillengroepen aangetroffen, maar het archief bevat geen bijzonderheden over het gemelde misbruik.

De tweede melding betreft seksueel misbruik tijdens bijlessen in het klooster van de zusters van Tilburg in Zwolle in 1976. De melder noemt hier de naam van de pleegster. Deze naam komt niet voor in de 'Staat van de Congregatie'. Wel is sprake van een op deze naam gelijkende naam van een zuster, die in 1976 hoogbejaard was. Van haar moet worden aangenomen dat deze zuster geen activiteiten, zoals het geven van bijles, verrichtte. Dat geldt ook voor een tweede zuster met een op de door genoemde naam lijkende naam. Deze zuster was belast met huishoudelijke taken en had nooit les of bijles gegeven. Elders in de congregatie komt ook iemand voor met een naam die lijkt op de door de melder genoemde naam, maar deze zuster leefde en werkte meer dan zestig kilometer van Zwolle.

De derde melding betreft vier zusters van de zusters van Liefde (s.c.j.m.) die in Groenestein in Den Haag tussen 1940 en 1946 zich zouden hebben schuldig gemaakt aan seksueel misbruik. Uit de 'Staat van de Congregatie' blijken drie van de vier namen overeen te komen met de namen van zusters die in die periode verbleven in het klooster aan de nabijgelegen Gaslaan. De vierde naam komt wel voor in de 'Staat van de Congregatie', maar deze zuster verbleef pas in de jaren vijftig in dit klooster. Dat geldt ook voor een zuster met een op de door de melder genoemde lijkende naam. Ook deze zuster nam pas in de jaren vijftig haar intrek in dit klooster.

De vierde melding betreft eveneens Groenestein in Den Haag, maar hierover heeft nader archiefonderzoek geen bijzonderheden opgeleverd. De melding betrof overigens mishandeling.

Geldt voor de hiervoor genoemde meldingen dat er geen onderbouwing in de archieven werd aangetroffen, in andere gevallen leverde het archief meer informatie op dan waarover de melders beschikten. Het betreft hier de vijfde en zesde melding door mannelijke melders die allebei betrekking hebben op misbruik door een rector in een Brabants tehuis van de zusters van Tilburg. Uit de archieven werd pas duidelijk hoe er bestuurlijk was gereageerd op de aan de Onderzoekscommissie gemelde feiten. Na klachten van ouders (en toenemend geroddel in het dorp) nam de zuster-overste van het huis het initiatief om de rector over te plaatsen. Hiervoor riep ze de hulp in van haar eigen hoofdbestuur en van het bisdom 's-Hertogenbosch. Zeer tegen de zin van de rector werd hij naar een meisjesinternaat in een ander dorp overgeplaatst.

De zevende melding betreft voorvallen met vermeende plegers in het voormalige rooms-katholieke Binnengasthuis (vermoedelijk dat in Eindhoven) tussen 1956 en 1962. De door de melder genoemde namen konden in het archief worden getraceerd, maar de dossiers bevatten geen verdere bijzonderheden die aansluiten op de melding.

15.3 Conclusie

De over de zusters van Liefde binnengekomen klachten betreffen in een aantal gevallen fysieke mishandelingen. Nog meer dan bij mannelijke ordes en congregaties leiden de vele op elkaar gelijkende benamingen van zustercongregaties tot verwarring bij melders. Bij één melding wordt weliswaar een naam genoemd van een pleegster, maar die bleek niet goed te herleiden tot zusters die verbleven in het eveneens in de melding genoemde klooster.

In veel gevallen biedt archiefonderzoek geen aanvullende informatie en blijven de meldingen de enige informatiebron. Slechts bij twee meldingen (die dezelfde – mannelijke – pleger betreffen) is in het archief vrij uitgebreid te traceren wat er destijds met eerdere klachten is gedaan en hoe het hoofd van de instelling maatregelen heeft getroffen. Deze hielden overplaatsing in.

Noten

NOTEN HOOFDSTUK I

1 Marc Chavannes, 'Verontwaardiging onder katholieken vs groeit', *NRC Handelsblad,* 14 april 2002.
2 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen van de vergadering van de Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie 9 maart 2010, agendapunt 7.
3 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen van de vergadering van de Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie 9 maart 2010, agendapunt 7, besluit 58a/2010.
4 Archief Bisschoppenconferentie, persbericht 12 maart 2010.
5 De keuze voor dit e-mailadres was een noodgreep. Vanaf het moment dat zijn naam viel kreeg drs. W.J. Deetman op verschillende postadressen (Raad van State, gemeente Den Haag, Tweede Kamer en Hulp & Recht) brieven en met name via de Raad van State ook e-mailberichten. Op het moment dat het onderzoekssecretariaat van de Onderzoekscommissie volledig is geëquipeerd is gekozen voor het e-mailadres reactie@onderzoekrk.nl.
6 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen van de vergadering van de Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie 13 april 2010, agendapunt 8.
7 Zie bijlage A.
8 Zie bijlage A.
9 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen van de vergadering van de Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie 11 mei 2010, agendapunt 7.
10 De Onderzoekscommissie heeft besloten hiermee pragmatisch om te gaan. Voor zover deze vraag in het onderzoek aan de orde zou komen, zou de Onderzoekscommissie hieraan aandacht besteden. Een voorstel voor een begroting is de opdrachtgevers op 10 oktober 2010 aangeboden. De Onderzoekscommissie heeft het CAOP gevraagd om een financiële eindafrekening op te stellen en die ter goedkeuring voor te leggen aan een registeraccountant. De financiële eindafrekening en het verslag van de registeraccountant zullen worden gepubliceerd in de loop van het voorjaar van 2012.
11 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen van de vergadering van de Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie 11 mei 2010, agendapunt 7, besluit 116b/2010.
12 Perscommuniqué Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie en KNR. Utrecht 11 mei 2010.
13 Drs. W.J. Deetman, *Voorstel voor Onderzoek naar Seksueel Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk*. Den Haag 7 mei 2010, p. 3. Voor de onderzoeksopzet wordt verwezen naar bijlage A.
14 De Onderzoekscommissie hanteert in haar onderzoeksvoorstel voor seksueel misbruik van voor 1988 de leeftijdsgrens van 21 jaar, namelijk als grens van minderjarigheid.

15 Drs. Joris Kregting en dr. Gert de Jong, *Katholieke onderwijsinternaten. Statistieken 1945-2010 over scholen, internaten en hun leerlingen in opdracht van de Commissie-Deetman*, Kaski Rapport 611, juni 2011.
16 Drs. Joris Kregting, *Ontwikkeling katholieken, parochies en priesters Nederland 1945-2009*, Kaski Rapport 612, juni 2011.
17 Commissie van onderzoek seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk, *Naar hulp, genoegdoening, openbaarheid en transparantie. Een onderzoek naar en advies over het functioneren van de kerkelijke instelling voor hulp aan en recht voor slachtoffers van seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland*, 9 december 2010.
18 R.J.G. Bandell, *Wielen verwisselen onder een rijdende trein,* 24 juni 2011. Alle in deze paragraaf genoemde rapporten zijn te vinden op www.onderzoekrk.nl.
19 Commissie-Lindenbergh, *Compensatie na seksueel misbruik van minderjarigen. Advies aan de Bisschoppenconferentie en de Konferentie van Nederlandse Religieuzen*, 20 juni 2011.
20 Gezondheidsraad, *Behandeling van de gevolgen van kindermishandeling*, 28 juni 2011, p. 11.
21 Commissie-Samson, *Seksueel misbruik van kinderen die van overheidswege vanaf 1945 in instellingen en pleeggezinnen zijn geplaatst*, 23 september 2010.
22 Gezondheidsraad, *Behandeling van de gevolgen van kindermishandeling*, Nummer 2011/11, 28 juni 2011.
23 Brief van de minister van Veiligheid en Justitie aan de Tweede Kamer, 29 juni 2011 (kenmerk 5701625).
24 Nationaal Rapporteur Mensenrechten, *Kinderpornografie – Eerste rapportage van de national rapporteur*, 2011.

NOTEN HOOFDSTUK 2

1 Kees Schuyt en Ed Taverne, *1950. Welvaart in zwart-wit*, 2000, p 19.
2 Ibidem, p 525.
3 D.F.J. Bosscher, 'De Nederlandse Rooms-Katholieken in een overgangstijd. Onrustig temidden van de woelige baren'; R.S.B. Kool , 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'; W.A.W. van Walstijn, 'Reus op lemen voeten. De katholieke onderwijszuil van 1950 tot 1980'. Zie deel twee van het onderzoeksrapport.
4 W.A.W. van Walstijn, 'Reus op lemen voeten. De katholieke onderwijszuil van 1950 tot 1980'.
5 Paul Luykx, *Andere Katholieken. Opstellen over Nederlandse katholieken in de twintigste eeuw*, 2000, p 14.
6 Erik Borgman en Marit Monteiro, 'Katholicisme', In: *Handboek Religie in Nederland*, 2008, p 91.
7 Jo Wijnen en Theo Koopmanschap, *Hoe katholiek is Limburg? De kerk en het bisdom Roermond*, 1981, p 37.
8 J. Bots, 'Zestig jaar Katholicisme in Nederland'. In: *De Rots*, p 14, (juli/augustus 1981).
9 Walter Goddijn, *Kardinale kwesties in katholiek Nederland 1970-1987,* 2005, p 47.
10 J. Bots, 'Zestig jaar Katholicisme in Nederland'. In: *De Rots*, p 15 (juli/augustus 1981).

11 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur drs. F. J. M. Wiertz, Den Haag, 8 april 2011.

12 Jo Wijnen en Theo Koopmanschap, *Hoe katholiek is Limburg? De kerk en het bisdom Roermond,* 1981, p 40.

13 F. van Heek, *Het geboorte-niveau der Nederlandse rooms-katholieken. Een demografisch-sociologische studie van een geëmancipeerde minderheidsgroep,* 1954, p 32.

14 Programma '100 Jaar Kromstaf. 1953. Utrecht'.

15 De door ouderdom verzwakte kardinaal was zelf niet aanwezig in het Utrechtse stadion waar het feest op 16 mei 1953 werd gevierd. Zijn toespraak werd via de omroepinstallatie ten gehore gebracht. Zie essay D. F. J. Bosscher, 'De Nederlandse Rooms-Katholieken in een overgangstijd. Onrustig temidden van de woelige baren'.

16 'Eeuwfeest van het herstel der bisschoppelijke hiërarchie in Nederland. Toespraken bij de nationale viering in Utrecht en Nijmegen gehouden benevens enige pauselijke en bisschoppelijke brieven', 1953, pp 47-48. Zie essay D. F. J. Bosscher, 'De Nederlandse Rooms-Katholieken in een overgangstijd. Onrustig temidden van de woelige baren'.

17 In 1955 werd Alfrink aartsbisschop van Utrecht en daarmee het hoofd van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland ('primaat' of 'metropoliet'). In 1960 werd hij kardinaal. Dat laatste – het feit dat Nederland na vijf jaar weer een kardinaal kreeg – was een eerbewijs aan hem en tegelijk een Vaticaanse hommage aan het Nederlandse katholicisme. Zie essay D. F. J. Bosscher, 'De Nederlandse Rooms-Katholieken in een overgangstijd. Onrustig temidden van de woelige baren'.

18 Annemieke Klijn, *Onze man uit Maastricht. Sjeng Tans, 1912-1993,* 2000, p 95.

19 Op 9 september 1965 trok het episcopaat het verbod op het lidmaatschap van de vakbeweging weer in. Tegelijk riepen de bisschoppen 'vanuit hun pastorale verantwoordelijkheid' de gelovigen op zich bij de katholieke sociale organisaties aan te (blijven) sluiten. Zie essay D. F. J. Bosscher 'De Nederlandse Rooms-Katholieken in een overgangstijd. Onrustig temidden van de woelige baren'.

20 Paul Luykx, *Andere Katholieken. Opstellen over Nederlandse katholieken in de twintigste eeuw,* 2000, p 22.

21 Hanneke Westhoff, *Geestelijke bevrijders. Nederlandse katholieken en hun beweging voor geestelijke volksgezondheid in de twintigste eeuw,* 1996, pp 161-162.

22 http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?vw=t&dm=slnl&pa=71124ned&d1=a&d2=a&d3=a&d4=0-11&hd=111008-1502&hdr=t,g3&stb=g1,g2

23 Het begrip 'onkerkelijkheid' (of 'ontkerkelijking') zou later (vanaf het eind van de jaren vijftig) de term 'geloofsafval' verdringen.

24 Paul Luykx, *Andere Katholieken. Opstellen over Nederlandse katholieken in de twintigste eeuw,* 2000, pp 77-116 ('Katholieken en Rotary in Nederland, 1930-1964').

25 Sinds 2004 genaamd 'Radboud Universiteit Nijmegen'. Zie essay D. F. J. Bosscher, 'De Nederlandse Rooms-Katholieken in een overgangstijd. Onrustig temidden van de woelige baren'.

26 Vanaf 1938 'Katholieke Economische Hogeschool', vanaf 1963 'Katholieke Hogeschool Tilburg'. Vanaf 1986 'Katholieke Universiteit Brabant', na 2001 'Universiteit van Tilburg' en thans officieel 'Tilburg University'. Zie essay D. F. J. Bosscher, 'De Nederlandse Rooms-Katholieken in een overgangstijd. Onrustig temidden van de woelige baren'.

27 Voor die tijd golden achtereenvolgens oud-Hollandse wetgeving, de Franse Code Pénal (ten tijde van de Franse overheersing) en korte tijd het Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland (1811). Zie essay R. S. B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

28 Bijlagen Handelingen Tweede Kamer 1909-1910, 293, nr. 56, 2, p 15. Minister van Justitie Regout sprak van 'eene algemeen overtuiging in den lande, welke eene dadelijk meer uitgebreide bemoeienis van den wetgever vordert, een sterk geworteld en gerijpt rechtsgevoel dat bevrediging vraagt, om eene zedelijke achteruitgang onzer natie, die zich steeds door kuischheid en eenvoud van zeden kenmerkte, tegen te gaan'. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

29 Stuurman (1983), p 223, waar deze schrijft: de 'sociale en zo mogelijk juridische excommunicatie van afwijkende standpunten op het gebied van seks en huwelijkse orde was een kernpunt in het confessionele tegenoffensief tegen de "moderne" dwalingen van deze tijd'. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

30 Zo verzuchtte Drukker in 1937: 'Maar al te zeer wordt, door hiervoor verantwoordelijke instanties vergeten dat een normaal gezinsleven de voornaamste voorwaarde is om een moreel gezond volk te vormen.' L. Drukker, *De sexuele criminaliteit in Nederland; 1910-1931,* 1937, p 40. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

31 Deze weerstand tegen homoseksuele contacten moet worden begrepen in het licht van de functionele opvatting inzake seksualiteit binnen de katholieke zedenleer. Homoseksuele contacten dienen enkel de lustbeleving, want zijn niet functioneel voor de voortplanting. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

32 Artikel 248ter Sr werd in 1999 omgezet in artikel 248a Sr. De verleiding van minderjarigen is – anders dan het verbod op (vrijwillige) homoseksuele contacten met minderjarigen – tot op de dag van vandaag strafbaar. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

33 L. Drukker, *De sexuele criminaliteit in Nederland; 1910-1931*, 1937; J.M. van Bemmelen, 'De zedendelicten', *Tijdschrift voor Strafrecht*, deel LXX, afl. 1, pp. 23-24, 29 (1961). Overigens zet deze trend zich voort in de jaren vijftig. In de toelichting bij de criminaliteitsstatistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek over de jaren 1948-1949 stond: 'Omtrent de beweging der cijfers van de sexuele misdrijven valt niet veel goeds te zeggen, integendeel: vrijwel alle cijfers zijn wederom ongunstiger geworden en de meeste steken uit boven de cijfers van de vorige jaren'. Laagste en hoogste relatieve totaalcijfer geven voor 1949 respectievelijk Friesland en Limburg. De volgorde van de provincies voor dit jaar is (van laag naar hoog): Friesland, Groningen, Overijssel, Zuid-Holland, Utrecht, Drenthe, Zeeland, Noord-Brabant, Noord-Holland, Gelderland en Limburg (Centraal Bureau voor de Statistiek, *Criminele statistiek. Gevangenisstatistiek. Statistiek van de toepassing der kinderwetten 1948 en 1949 (Utrecht 1951)*, p 16. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

34 Hanneke Westhoff, *Geestelijke bevrijders. Nederlandse katholieken en hun beweging voor geestelijke volksgezondheid in de twintigste eeuw,* 1996, pp 163-164.

35 Wet van den 18den Juli 1936, tot wijziging en aanvulling van bepalingen betreffende

de zeden van het Wetboek van Strafrecht ter betere bescherming van minderjarigen, Staatsblad 1934, 405. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

36 Hanneke Westhoff, *Geestelijke bevrijders. Nederlandse katholieken en hun beweging voor geestelijke volksgezondheid in de twintigste eeuw*, 1996, p 94. Zo wordt al in september 1945 een herderlijk schrijven uitgezonden betreffende de eisen van het huwelijkse leven. *Analecta voor het aartsbisdom Utrecht* nr 18, pp 17-24 (1945). Illustratief is ook een citaat uit het blad van de Utrechtse Diocesane Bond uit 1949, geciteerd in: Hans Righart, 'Ons gezin is ons kleine vaderland'. In: Hansje Galesloot & Margreet Schrevel (red.) *In fatsoen hersteld. Zedelijkheid en wederopbouw na de oorlog*, 1987, p 64: 'vergiftigd (is) door zinnelijkheid, die de mens naar beneden haalt, bedwelmt en hem belet het goddelijke te zien en te smaken. Het geestelijke in de mens wordt verstikt. 't Is alles maar zinneprikkeling, toneel, cultuur, haast alles streelt de lagere instincten van de mens. Wij kunnen in zulk een wereld haast niet nuchter denken, de dingen niet meer beschouwen in 't licht der eeuwigheid. De edelste gevoelens verstikken in die sfeer van zwoele zinnelijkheid'. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

37 Pim Slot, *Een stille revolutie?: cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig,* 1997, pp 67-83. Voorts: Paul Luykx, 'Erger dan de Reformatie? Katholieken in de jaren vijftig', in: Pim Slot, *Een stille revolutie?: cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig*, 1997 en Hanneke Westhoff, *Geestelijke bevrijders. Nederlandse katholieken en hun beweging voor geestelijke volksgezondheid in de twintigste eeuw*, 1996, p 346, waar melding wordt gemaakt van een onderzoek naar de 'geaardheid van de massajeugd' begin jaren vijftig dat werd geïnitieerd door het ministerie van Onderwijs, Kunst en Wetenschappen. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

38 Eén van de kwesties die destijds speelde was de zorg om seksuele contacten tussen Nederlandse vrouwen met Canadese soldaten direct na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Na een eerste euforie in de zomermaanden van 1945, ook wel de 'dolle dwaze zomer' genoemd, begon men zich te storen aan het als te vrijgevochten ervaren gedrag van jonge vrouwen. Hierover: Geertje Dimmendaal, 'Over "deraillerende" meisjes. De opvang van ontspoorde vrouwen in een Groningse inrichting rond 1945', in: Hansje Galesloot & Margreet Schrevel (red.), *In fatsoen hersteld. Zedelijkheid en wederopbouw na de oorlog*, 1987. Zie ook: P. de Rooy, 'Vetkuifje, waarheen? Jongeren in Nederland in de jaren vijftig'. In: H.W. von der Dunk c.s. *Wederopbouw, welvaart en onrust,* 1986, p 127; De Rooy schrijft dat de onzekerheid over de jeugd de vorm kreeg van een morele paniek. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

39 W.P.J. Pompe, 'Bevrijding, bezetting, herstel, vernieuwing', in: *Vrij Nederland*, p 79, 1945.

40 R.S.B. Kool, *De strafwaardigheid van seksueel misbruik*, 1999, hoofdstuk 2. Zie ook: DeMausse, *The history of childhood*, 1974 en J. Weeks, *Sex, politics, and society: the regulation of sexuality since 1800*, 1989.

41 'Moderne jeugd op haar weg naar volwassenheid'. In: *De Maasbode* (6 november 1953).

42 Luciana Zanuccoli, *De roerige jaren van katholiek Nederland. Een Italiaanse visie*, 2003, p 12.

43 Hanneke Westhoff, *Geestelijke bevrijders. Nederlandse katholieken en hun beweging voor geestelijke volksgezondheid in de twintigste eeuw*, 1996, p 421.

44 In het zog daarvan vervagen ook de traditionele klassenverschillen, in het bijzonder onder de jeugd. Illustratief is een citaat van een kernlid van de Provobeweging, vermeld door De Rooy: 'Provo was niet zo intellectualistisch als andere linkse bewegingen. En leeftijd was belangrijker dan afkomst. Het ging tegen de oude zakken en dat waren niet alleen de insiders of burgemeesters maar ook de bazen op het werk'; P. de Rooy, 'Vetkuifje, waarheen? Jongeren in Nederland in de jaren vijftig'. In: H.W. von der Dunk c.s., *Wederopbouw, welvaart en onrust*, 1986, pp 144-145. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

45 Middendorp spreekt van het ontstaan van een 'centrifugale democratie': de vroegere politieke elites bestaan nog wel, maar herformeren zich en zien zich gedwongen hun strijd om de macht uit te vechten in de politieke arena, waar zij elkaar voortaan op ideologische gronden bestrijden. C.P. Middendorp, *Ontzuiling, politisering en restauratie in Nederland. De jaren 60 en 70*, 1979, p 12. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

46 J.M.G. Thurlings, *De Wankele zuil. Nederlandse katholieken tussen assimilatie en pluralisme*, 1971, pp 136-138.

47 Over het Tweede Vaticaanse Concilie en de doorwerking daarvan in Nederland via het Pastoraal Concilie van 1968-1970: Walter Goddijn, 'De beheerste kerk. Uitgestelde revolutie in R.K. Nederland', In: *Elsevier* (1973) en Walter Goddijn, Jan Jacobs & Gérard Tillo, *Tot vrijheid geroepen. Katholieken in Nederland 1945-2000*, 1999, pp 161-170.

48 'Perscommuniqué van de Nederlandse bisschoppen', 19 januari 1970. Archief Bisschoppenconferentie. Notulen 1970.

49 Richard Auwerda, *De kromstaf als wapen. Bisschopsbenoemingen in Nederland*, 1988, pp 69-83.

50 J.Y.H.A. Jacobs, *Werken in een dwarsverband. Een portret van de gezamenlijke Nederlandse priesterreligieuzen 1840-2004*, 2010, pp 111-112.

51 J.Y.H.A. Jacobs, *Werken in een dwarsverband. Een portret van de gezamenlijke Nederlandse Priesterreligieuzen 1840-2004,* 2010 pp 178-180.

52 Stuurman stelt dat binnen de rooms-katholieke zuil sprake was van 'desintegratie'; S. Stuurman, *Verzuiling, kapitalisme en patriarchaat*, 1983, p 15. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

53 Archief Bisschoppenconferentie, 'Perspctieven voor groei. Een studie naar het verloop van het R.K. priesterbestand in Nederland', (BC 0000027), juni 1986

54 Archief Bisschoppenconferentie, Persbericht KNP, 'Katholiek Nederland teert in op zijn priesters', 22-05-1969. (BC 000026A).

55 C.P. Middendorp, *Ontzuiling, politisering en restauratie in Nederland. De jaren 60 en 70*, 1979, p 12. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

56 Henri Beunders, *Publieke tranen; de drijfveren van de emotie-cultuur*, 2002, p 119. De anticonceptiepil werd in 1962 geïntroduceerd in Nederland. Zie essay dr. R.S.B. Kool,

'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

57 Willem Grossouw, *Alles is van U. Gewijde en profane herinneringen*, 1981, p 262.

58 F. van Wel, 'Opvattingen over de (vrouwelijke) seksualiteit in de jaren zestig en zeventig', *Ter Elfder Ure*, (1984); P. Schnabel, 'Seksualiteit, sociologisch gezien', in: Jos Frenken, *Seksuologie, een interdisciplinaire benadering*', 1980. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

59 Beunders schrijft dat de moraal in de jaren vijftig en zestig achterliep bij de praktijk. Henri Beunders, *Publieke tranen; de drijfveren van de emotie-cultuur*, 2002, pp 85-90. Zie ook: P. de Rooy, 'Vetkuifje, waarheen? Jongeren in Nederland in de jaren vijftig', in: H.W. von der Dunk c.s., *Wederopbouw, welvaart en onrust*', 1986, p 137 en John Humblet, *De oorverdovende stilte. Omtrent pedofilie: het gepolariseerde debat voorbij*', 2007, p 29. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

60 Zo daalt het geboortecijfer tussen 1967 en 1977 met tien procent. Eerder was het geboortecijfer in 1937 tot een historisch dieptepunt gedaald, daarna begon het te stijgen, om in de jaren zestig weer tot het vooroorlogse peil terug te keren. Zie ook: P. Schnabel, 'Seksualiteit, sociologisch gezien'. In: Jos Frenken*, Seksuologie, een interdisciplinaire benadering*, 1980, p 19, die stelt dat de Seksuele Revolutie geen 'spontaan' gegeven is geweest, maar moet worden begrepen tegen de achtergrond van de gevolgenloosheid van seksuele contacten als gevolg van de vrije beschikbaarheid van anticonceptiva. Overigens spreekt Schnabel in deze publicatie van de 'maatschappelijke irrelevantie' van de seksualiteit, hij doelt daarmee op het feit dat er geen noodzaak meer is tot sociale controle op de seksualiteit in het licht van de noodzaak tot behoud van het sociaal demografisch evenwicht. Die stelling miskent echter dat het seksuele vertoog sinds eeuwen evenzeer gekenmerkt wordt door een sterk moralistische inslag. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

61 Thomas Doyle, 'The 1922 instruction and the 1962 instruction "Crimen Solliciationis", promulgated by the Vatican', par. 8 (October 2008).

62 http://www.rkk.nl/abc/detail_objectID583893.html (geraadpleegd 4 oktober 2011)

63 Dat standpunt werd in later jaren bevestigd: 'bij twijfel niet wijden' is het uitgangspunt. Secretariaat Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie, 'Opmerkingen, informatie en adviezen vanuit de bezoeken aan de verschillende Romeinse instanties bij gelegenheid van het a.s. liminabezoek', juni 1998, Archief Bisschoppenconferentie, map 12412. Overigens wijst O'Grady erop dat de verplichting tot het celibaat buiten de westerse tak van de Rooms-Katholieke Kerk op andere wijze wordt ingevuld, in die zin dat deze verplichting niet voor alle priesterlijke rangen geldt. Ron O'Grady, *The Hidden Shame of the Church. Sexual Abuse of Children and the Church*, 2001. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

64 Zo vlamde in 1968 binnen de SMPR de discussie op over de noodzaak tot de oprichting van een psychotherapeutisch klooster. Illustratief ook voor de nadruk op de noodzaak tot behandeling was de oprichting van het Centraal Adviesbureau voor Priesters en Religieuzen (Caper) in 1967. Ten deze: J.Y.H.A. Jacobs, *Werken in een dwarsverband. Een portret van de gezamenlijke Nederlandse priesterreligieuzen 1840-2004*, 2010. Voorts: Walter

Goddijn, Jan Jacobs & Gérard Tillo, *Tot vrijheid geroepen. Katholieken in Nederland 1945-2000*, 1999, pp 204-208. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

65 Hanneke Westhoff, *Geestelijke bevrijders. Nederlandse katholieken en hun beweging voor geestelijke volksgezondheid in de twintigste eeuw*, 1996, p 39, 559. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

66 'Apostolic exhortation. On the renewal of the religious life according to the teaching of the Second Vatican Council' (29 juni 1970). In 2011 was deze stelling opnieuw te beluisteren in het rapport dat door het John Jay College Research Team in opdracht van de Amerikaanse bisschoppen werd opgesteld. Daarin werd geconstateerd dat er geen eenduidige oorzaak is aan te wijzen voor het seksueel misbruik binnen de katholieke kerk, maar dat een stijging daarvan heeft plaatsgevonden in de jaren zestig en zeventig. Als oorzaak daarvoor wordt gewezen op de 'social and cultural changes in the 1960s and 1970s'; The John Jay College Research Team, *The causes and Context of Sexual Abuse of minors by Catholic Priest in the United States, 1950-2010,* May 2011, p 2. Doyle reageert kritisch hierop en stelt dat sprake is van 'bishops' blame-shifting tactics', waarbij de Rooms-Katholieke Kerk in de Verenigde Staten zich verschuilt achter de 'Woodstock-defence'; Doyle (2011). Zie essay H.P.M. Kreemers, 'De "Woodstock-defense" en seksueel misbruik van minderjarigen in de Nederlandse Rooms-Katholieke Kerkprovincie'; R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

67 Archief bisdom Haarlem-Amsterdam. 'Brief van de regent van Hageveld', 2 juni 1964.

68 Joris Kregting en Gert de Jong, 'Katholieke onderwijsinternaten. Statistieken 1945-2010 over scholen, internaten en hun leerlingen in opdracht van de commissie-Deetman'. Kaski-rapport 611, p 15 (juni 2011).

69 Vermeld moet worden dat kort na de Tweede Wereldoorlog het Cultuur en Ontspanning Centrum (COC) was opgericht, waarbinnen homoseksuelen op wereldlijk niveau een veilige thuishaven vonden. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

70 Wet van 6 mei 1971, *Staatsblad* 1971, 291. Een en ander moet worden bezien in samenhang met de destijds geldende meerderjarigheidsgrens. Die lag destijds op eenentwintig jaar, waardoor homoseksuele contacten tussen jonge mannen in de leeftijd tussen achttien en eenentwintig strafbaar waren. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

71 Zo lag aan het vermelde verzoek om advies aan de Gezondheidsraad (commissie-Speyer) onder andere de vraag ten grondslag of homoseksualiteit aanleiding gaf tot geesteziekten. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

72 Deze opvatting, waarin het bedrijven van seksualiteit eerst en vooral in het teken van de lust staat, wordt later door Anthony Giddens beeldend aangeduid met de term 'plastic sexuality'; Anthony Giddens, *The transformation of intimacy, sexuality, love and*

eroticism in modern societies, 1992. Het is deze beeldvorming, met de daarin besloten 'beschikbaarheid' van de vrouw, die in later jaren wordt bevochten door de vrouwenbeweging. Ten deze ook: P. Schnabel, '25 jaar na "Afscheid van de seksualiteit". Hoe het anders ging en hoe anders het ging', *Tijdschrift voor Seksuologie*, p 278, (1995), die spreekt van 'seksueel vulgarisme' respectievelijk 'seksueel biologisme'. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

73 John Humblet, *De oorverdovende stilte. Omtrent pedofilie: het gepolariseerde debat voorbij,* 2007, pp 35, 118. Humblet wijst erop dat de liberalisering van de seksualiteit destijds werd ondersteund vanuit een opkomend wetenschappelijk discours, de seksuologie. Zie ook Boutellier, die erop wijst dat seksualiteit met kinderen in deze periode niet per se als negatief werd gezien; J.C.J. Boutellier, 'Seksueel misbruik van kinderen; van pijnlijk geheim tot spektakelstuk', *Justitiële Verkenningen* (1989) en E. Brunt en L. Brunt, 'Zedelijk leven', *De Gids* (1980). Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

74 Humblet stelt dat de seksuele revolutie vooral een overbrugging van praktijk en moraal was. De seksuele vormen waren er ook voor die tijd al, maar de openbare belijdenis ervan niet; John Humblet, *De oorverdovende stilte. Omtrent pedofilie: het gepolariseerde debat voorbij*, 2007, p 29. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

75 J. van Mens-Verhulst, B. Waaldijk, *Vrouwenhulpverlening 1975- 2000*, 2008; http://www.movisie.nl/onderwerpen/seksueel_geweld/docs/Aanpak_seksueel_geweld_notitie-procent5B2procent5D.pdf

76 R.S.B. Kool, *De strafwaardigheid van seksueel misbruik*, 1999; H. Tubex, 'De juridische en strafrechtelijke bemoeienis met plegers van seksueel geweld/misbruik: Een overzicht van de Belgische en Nederlandse situatie', *Tijdschrift Voor Seksuologie*, nr 26, pp 105-114, (2002); Vasterman, *Mediahype*, 2004.

77 E. Brongersma, 'Seksualiteit en wetgeving'. In: Jos Frenken, *Seksuologie, een interdisciplinaire benadering,* 1980. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

78 E. Brongersma, 'Seksualiteit en wetgeving'. In: Jos Frenken, *Seksuologie, een interdisciplinaire benadering*, 1980, pp 40-41. Brongersma vermeldt dat de commissie-Melai opdracht kreeg op vijf aandachtspunten te rapporteren: 1. Het aanstoot geven; 2. Het gebruik van geweld of het misbruiken van machteloosheid ter seksuele lust; 3. De (regulering van de) prostitutie; 4. Het afschermen van de jeugd tegen confrontaties met seks en 5. De vruchtafdrijving. Uiteindelijk zijn drie deelrapporten uitgebracht. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

79 Bijlagen Handelingen Tweede Kamer 1988-1989, 20 930, nr. 5. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

80 Oosterhuis spreekt van een 'homobevrijdingstheologie', waarin sprake is van een homovriendelijke, op sociaalpsychiatrische leest gestoelde benadering van de homoseksu-

aliteit; Harry Oosterhuis, *Homoseksualiteit in katholiek Nederland. Een sociale geschiedenis 1900-1990*, 1992, p 171. Zie ook: Hanneke Westhoff, *Geestelijke bevrijders. Nederlandse katholieken en hun beweging voor geestelijke volksgezondheid in de twintigste eeuw*, 1996, p 432. Illustratief ook is de oprichting van Katholieke Homofiele Pastoraal Werkenden, een werkverband van homopastores, in 1980. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

81 Codex Iuris Canonici. Wetboek van Canoniek Recht, 1996, pp 611-612.

82 Tekenend daarvoor is de opheffing van PINK in 1981, het instituut dat een zo belangrijke bijdrage had gehad in het Pastoraal Concilie. Daarvoor in de plaats kwam het Landelijke Pastoraal Overleg (LPO), een belangrijk thema daarbinnen was hoe om te gaan met de groeiende pluriformiteit en op welke wijze daarbinnen vorm te geven aan de sociale verantwoordelijkheid die het geloof met zich meebracht; Goddijn c.s. (1999), p 282. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

83 Walter Goddijn, Jan Jacobs & Gérard Tillo, *Tot vrijheid geroepen. Katholieken in Nederland 1945-2000*, 1999, deel III, hoofdstuk 3. Overigens liet het episcopaat er, haar waardering voor deze pastoraal lekenwerkers ondanks, geen misverstanden over bestaan dat er geen sprake kon zijn van een 'parallelle clerus' (pp 424-425). Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

84 Theo Koekhoven, 'Taizé is een kruis'. In: *De Tijd*, (13 september 1974). Zie essay D.J.K. Bosscher, 'De Nederlandse Rooms-Katholieken in een overgangstijd. Onrustig temidden van de woelige baren'.

85 Walter Goddijn, Jan Jacobs & Gérard Tillo, *Tot vrijheid geroepen. Katholieken in Nederland 1945-2000*, 1999, p 284; inzet was het bespreken van de collegiale spanningen binnen het Nederlandse episcopaat en het gebrek aan verbondenheid en eenheid binnen de Nederlandse kerkprovincie. Zie essay dr. R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

86 ANP Radiobulletin, berichtnummer 99 (21 januari 1980). KB, ANP Radionieuwsbulletins Digitaal 1937-1984.

87 J.Y.H.A. Jacobs, *Werken in een dwarsverband. Een portret van de gezamenlijke Nederlandse Priesterreligieuzen 1840-2004*, 2010, p 221.

88 P.J. Draijer, 'De omvang van seksueel misbruik van kinderen in het gezin', *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, nr 40 (1985); P.J. Draijer, *Seksueel misbruik van meisjes door verwanten: een landelijk onderzoek naar de omvang, de aard, de gezinsachtergronden, de emotionele betekenis en de psychische en psychosomatische gevolgen*, 1988.

89 Voor een overzicht daarvan: R.S.B. Kool, *De strafwaardigheid van seksueel misbruik*, 1999, hoofdstuk 4.

90 In 1985 is er de 'Maurikse incestzaak', in 1987 de 'affaire Oude Pekela', in 1988 de 'Bolderkaraffaire' en iets later, in 1994 de geruchtmakende 'Eper incestzaak'; R.S.B. Kool, *De strafwaardigheid van seksueel misbruik*, 1999, p 143. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

91 Bijlagen Handelingen Tweede Kamer 1988-1989, 20 930, nr. 3, pp 1-2. Zie essay

R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

92 Zoals de minister van Justitie Sorgdrager (D66) het destijds verwoordde: 'Er mag meer, maar wat niet mag wordt harder gestraft.' Bijlagen Handelingen Tweede Kamer 1997-1998, 20 930, nr. 7, p 2. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

93 Boutellier en Beunders wijzen onafhankelijk van elkaar op het feit dat het thema van het seksueel misbruik van minderjarigen zich beter dan de pedoseksualiteit leent voor inpassing in de strijd van de vrouwenbeweging vanwege de mogelijke koppeling aan ongelijke man/vrouw-verhoudingen. Weliswaar omvat het seksuele misbruik ook homoseksuele contacten, maar de aandacht daarvoor is toch van later datum. De zorg om buiten het gezin gelegen vormen van seksueel misbruik kon zodoende pas tot volle wasdom komen nadat het seksueel misbruik binnen het gezin als maatschappelijk probleem was erkend. Henri Beunders, *Publieke tranen; de drijfveren van de emotie-cultuur*, 2002, pp 86-87. J.C.J. Boutellier, 'Seksueel misbruik van kinderen; van pijnlijk geheim tot spektakelstuk', *Justitiële Verkenningen* (1989). Zie essay dr. R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

94 In 1991 wordt wel een interne nota 'Pastorale zorg inzake seksueel geweld' uitgebracht, maar die heeft betrekking op seksueel misbruik binnen het gezin; 'Bischoppen vragen pastorale aandacht voor sexueel geweld', *Twentsche Courant* (19 juni 1991). Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

95 Th.R. Kalb, 'Sexueel misbruik in pastorale situaties', notanr. 134/1993 (18 september 1992). Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

96 Commissie Vrouw en Recht, Geschonden vertrouwen. Seksueel misbruik in Pastorale Relaties, 1993. Zie ook: J.Y.H.A. Jacobs, *Werken in een dwarsverband. Een portret van de gezamenlijke Nederlandse priesterreligieuzen 1840-2004*, 2010, p 338 en 'Ontuchtige geestelijke aangepakt', *de Volkskrant,* (24 november 1993). In een daarop volgende reactie van de werkgroep Schrama, Van Santvoord en Snijders geldt als uitgangspunt dat het niet van realiteitszin getuigt ervan uit te gaan dat seksueel misbruik voorkomen kan worden. De enige realistische vraagstelling is in de ogen van deze werkgroep: 'Hoe beperken we het en hoe gaan we ermee om, als het toch gebeurt? Uitgangspunt daarbij is dat indien strafbare feiten zijn gepleegd, afdoening via het kerkelijk recht niet volstaat, maar dat melding moet worden gedaan bij de strafrechtelijke autoriteiten.' In 2000 volgt de oprichting van de Stichting tegen Seksueel Misbruik binnen Pastorale Relaties (SMPR). Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerkelijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

97 J.L. Snijders, *Suggesties voor hogere oversten bij gevallen van seksueel misbruik, in het bijzonder van Minderjarigen*. Ook: J.Y.H.A. Jacobs, *Werken in een dwarsverband. Een portret van de gezamenlijke Nederlandse priesterreligieuzen 1840-2004*, 2010, pp 337-338. Zie essay R.S.B. Kool, 'Schuivende panelen. Een achtergrondstudie naar wereldlijke en kerke-

lijke ontwikkelingen rondom seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (1945-2010)'.

98 Secretaris-Generaal Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie aan Bisschoppenconferentie, 'Opmerkingen, informatie en adviezen vanuit de bezoeken aan de verschillende Romeinse instanties bij gelegenheid van het a.s. liminabezoek, juni 1998', Archief Bisschoppenconferentie, BV 84/69 map 12412 (26 augustus 1998).

99 Dat gebeurt in de Apostolische brief Sacramentorum sanctitatis tutela van 30 april 2001, zijnde een aanvulling op de instructie Crimen sollicitationis uit 1962. Hierover: Thomas Doyle, 'The 1992 instruction and the 1962 instruction "Crimen Sollicitationis", promulgated by the Vatican', <www.richardsipe.com/doyle/2008/2008-10-03/Commentary>. J. Dohmen *Vrome zondaars: misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk*, 2010, p 47.

100 Paus Johannes Paulus II riep jongeren destijds op zich niet te laten ontmoedigen door de zonden van sommige kerkleden. J. Dohmen, *Vrome zondaars: misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk*, 2010, p 48.

101 Het protocol werd opgesteld door de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR) en kardinaal Simonis; J. Dohmen, *Vrome zondaars: misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk*, 2010, p 104. De regels worden niet consequent nageleefd; in later jaren worden diverse zaken bekend waarin geestelijken van wie bekend was dat zij zich schuldig hadden gemaakt aan seksueel misbruik zonder meer zijn overgeplaatst.

102 J. Dohmen, *Vrome zondaars: misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk*, 2010, p 49.

NOTEN HOOFDSTUK 3

1 De Onderzoekscommissie rapporteert met een decimaal achter de komma om de lezer in staat te stellen de totalen te reconstrueren.

2 Deze categorie valt niet onder de 'strikte' definitie van de Onderzoekscommissie.

3 De vergelijking is gebaseerd op ervaringen van seksueel misbruik volgens de 'strikte' definitie van de Onderzoekscommissie. Dit betekent dat uit de groep van 774 spontane meldingen ervaringen zijn verwijderd waarbij sprake was van enkel non-contact of van enkel ervaringen met familieleden. Om de vergelijking te kunnen maken met de melders die een vragenlijst hebben ingevuld, waarin is gevraagd naar ongewenste seksuele ervaringen waarbij men is aangeraakt voor het 18e jaar, zijn daarnaast ervaringen die na het 18e jaar en voor het 21e jaar plaatsvonden verwijderd. Dit levert een selectie op van 728 spontane meldingen.

4 In beide groepen is de percenteerbasis het aantal gevallen waarover informatie aanwezig is op slachtofferniveau of op incidentniveau.

5 Ibidem.

6 Ibidem.

7 Gezondheidsraad, *Behandeling van de gevolgen van kindermishandeling*, publicatienr. 2011/11, p 33 (2011).

8 Waar gesproken wordt over 'volwassen' gaat de *Onderzoekscommissie* ervan uit dat het om 'meerderjarig' gaat.

9 Deze schatting is gebaseerd is op zowel statistische overwegingen als op een inschatting van het effect van de correcties die zijn uitgevoerd na het uitvoeren van het eerder genoemde onderzoek naar inconsistente antwoorden en de vermelde kwalitatieve kanttekeningen.

10 Zie essay W.A.W. van Walstijn, 'Reus op lemen voeten. De katholieke onderwijszuil van 1950 tot 1980'.
11 In beide groepen is de percenteerbasis per kenmerk het aantal gevallen waarover informatie aanwezig is op slachtofferniveau of op incidentniveau.
12 De Onderzoekscommissie heeft deze uitkomsten voor de overzichtelijkheid naast elkaar geplaatst. Een vergelijking tussen de eerste kolom (spontane melders) en de laatste kolom (vervolgonderzoek) is echter niet goed mogelijk omdat het hier om twee verschillende groepen gaat waarvan bij de één gegevens zijn gebruikt uit spontane meldingen en bij de ander met een gestandaardiseerde vragenlijst is gewerkt.

NOTEN HOOFDSTUK 4

1 Deze informatie is ontleend aan Hans Wortelboer, *Het instituut Rooms-Katholieke Kerk. Compleet overzicht,* 2008, p. 544 en verder.
2 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur drs. F.J.M. Wiertz. Den Haag 8 april 2011.
3 Verslagen van de gesprekken van de Onderzoekscommissie met: monseigneur drs. Ph. R. Bär, Den Haag 14 januari 2011; monseigneur dr. G.J.N. de Korte, Den Haag 8 maart 2011; kardinaal A.J. Simonis, Nieuwkuijk, 10 januari 2011.
4 *Codex Iuris Canonici* (Kerkelijk Wetboek, in het vervolg als: CIC), 1983, canon 499 §1
5 CIC canon 491.
6 De orde van de jezuïeten komt apart aan bod in Hoofdstuk 6.
7 Archief Provincialaat jezuïeten, Staf 1965-1969, notulen staf 27 december 1965.
8 De salesianen komen apart aan bod in Hoofdstuk 6. Het beste korte overzicht van de congregatie der salesianen is te vinden in de *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, onder redactie van Guerrino Pellicia en Giancarlo Rocca, deel VIII, 1988, pp. 1689-1714.
9 Zie hiervoor de inleiding in Jan De Maeyer, Sophie Leplae & Joachim Schmiedl, *Religious Institutes in Western Europe in the 19th and 20th Centuries. Historiography, Research and Legal Position,* 2004 en de bijdrage van Joos van Vugt, '"Should it happen that God should permit...".The Political and Legal Position of Orders and Congregations in the Netherlands', pp. 277-308.
10 Deze gegevens zijn ontleend aan het onderzoeksverslag over de fraters van Utrecht, berustend in het archief van de Onderzoekscommissie. Een samenvatting daarvan is opgenomen als bijlage 14 in bijlage B.
11 Constitutie 1956, art. 42.
12 Constitutie 1956, art. 64.
13 Constitutie 1956, art. 76-85.
14 Constitutie 1956, art. 72.
15 Gegevens ontleend aan onderzoeksverslag over de fraters van Utrecht, berustend in het archief van de Onderzoekscommissie. Een samenvatting daarvan is opgenomen als bijlage 14 in bijlage B. Zie voorts J.P.A. van Vugt, *Broeders in de katholieke beweging. De werkzaamheden van vijf Nederlandse onderwijscongregaties van broeders en fraters, 1840-1970*, 1994; over de recente geschiedenis: J.P.A. van Vugt, *In zorgzaamheid en eenvoud. De Fraters van Utrecht in jaren van verandering en overdracht, 1965-2000. Nederland, Indonesië, Kenia*, 2001.
16 Zie Van Vugt, *Broeders*, p. 329.
17 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met bisschop dr. J.M. Punt. Den Haag 8 maart 2011.

18 Zie hiervoor Walter Goddijn, Jan Jacobs en Gérard van Tillo, *Tot vrijheid geroepen. Katholieken in Nederland 1945-2000* , 1999, pp. 153-170.
19 Zie James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig,* 1995.
20 Goddijn, Jacobs en Van Tillo, *Tot vrijheid geroepen*, pp. 179-186.
21 Ibidem, pp. 197-211.
22 Ibidem, pp. 297-302.
23 Edward Idris Cardinal Cassidy, *My Years in Vatican Service*, 2009, p. 92.
24 Goddijn, Jacobs en Van Tillo, *Tot vrijheid geroepen*, pp. 272-277.
25 Ibidem, pp. 323-324; zie tevens Ton Bernts en Leo Spruit, 'De priester onder pressie. Recente ontwikkelingen rond de positie van het gewijde ambt'. In: André Köbben e.a. (red.), *Homo prudens. Religie, cultuur en wetenschap in de moderne samenleving*, 2000, pp. 9-21; Gian Ackermans, Peer Boselie en Jan van der Wal (red.), *Wij hebben het woord gekregen. Schetsen en portretten van de Solidariteitsgroep Limburg (1972-1981) en de Vereniging van Pastoraal Werkenden Roermond (1981-2006)*, 2007.
26 Archief Bisschoppenconferentie. De Onderzoekscommissie trof dit onderwerp vele malen aan in de notulen van de bisschoppenvergadering.
27 J.J. Dellepoort*, De priesterroepingen in Nederland. Proeve van een statistisch-sociografische analyse,* Den Haag 1955, pp. 203-233.
28 De verwachting in Nederland was anno 1966 dat ongeveer 4 procent van de priesters het ambt zou verlaten. Dat percentage werd uiteindelijk niet gehaald. De publieke beeldvorming deed echter aanzienlijk hogere percentages vermoeden. Zie hiervoor: Marit Monteiro, 'Verkondigers van heil. Narratieven van uitgetreden priesters over zelf, geloof en kerk als spiegel van religieuze transformaties in de jaren 1960', in: Mirjam de Baar, Yme Kuiper en Hans Renders (eds.), *Religie en Biografie*, 2011; ter perse.
29 Th.A.J. Jansen, *De pater op de pastorie. Het aandeel van de regulieren in de parochiële zielzorg van Nederland 1853-1966,* 1976.
30 Theo Schepens, Leo Spruit, Joris Kregting, *De Rooms-Katholieke Kerk in Nederland, 1960-2000. Een statistisch trendrapport* (Memorandum 326), 2002, pp. 41, 46.
31 Ton H.M. van Schaik, *Alfrink. Een biografie*, 1997.
32 Dit is aan de Onderzoekscommissie overgeleverd door monseigneur mr. drs. Th.C.M. Hoogenboom. Utrecht, 23 februari 2011.
33 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur dr. J.A. Vermeulen. Utrecht, 25 februari 2011.
34 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A. Simonis. Den Haag, 11 augustus 2011.
35 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met dr. P.A.G. Rentinck. Utrecht, 25 februari 2011.
36 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur drs. F.J.M. Wiertz. Den Haag, 8 april 2011.
37 Marit Monteiro, *Gods Predikers. Dominicanen in Nederland*, 2008, pp. 408-412 en pp. 615-617.
38 Zie hiervoor Monteiro*, Gods Predikers*, p. 625: generale of algemeen-oversten van vooraanstaande ordes als de dominicanen, maakten in die jaren ook deel uit van de Congregatie voor Religieuzen en Seculiere Instituten en waren goed op de hoogte van en ook mede verantwoordelijk voor wat de pauselijke Curie van religieuzen verwachtte. Ook tussen genoemde congregatie en internationale koepelorganisaties van religieuzen, zoals de Union des Supérieurs Généraux, is sprake van eenzelfde verwevenheid.
39 Ibidem, pp. 738-746, voor een casus bij de Nederlandse dominicanen die ijverden

voor gemengde communiteiten: van religieuzen en gewone gelovigen, van mannen en vrouwen. Rond één van deze communiteiten was begin jaren tachtig sprake van een bestuurlijke krachtmeting tussen provinciaal- en generaal-bestuur. De opstelling van de Nederlandse provinciaal werd beïnvloed door de afzetting van Arrupe en diens vicaris bij de jezuïeten. Hij wilde een soortgelijke ingreep in het bestuur van de orde der dominicanen tot iedere prijs voorkomen.

40 In deze ontwikkeling hebben de afzonderlijke koepelorganisaties van de religieuzen (voorlopers van de KNR, maar dan naar type religieuzen gescheiden) ook een rol gespeeld. Volgens de Onderzoekscommissie gaat het te ver om daar verder op in te gaan.

41 Circulaire verstrekt aan de Onderzoekscommissie door de fraters van Tilburg.

42 Archief fraters van Tilburg. Persoonlijke circulaire aan Frater Directeur, Pinksteren 1918, 19 mei 1918.

43 Archief broeders van Maastricht, inv. nr. 72.

44 Archief fraters van Tilburg. Circulaire van fr. M. Radulphus, Tilburg, 15 oktober 1917.

45 Over deze casus heeft een onderzoeker van de Onderzoekscommissie nadere informatie gevonden. Het betrof hier een geval van misbruik in een tehuis voor zwakzinnige jongens – een verschijnsel waarvan de Onderzoekscommissie diverse voorbeelden op uiteenlopende locaties heeft gevonden.

46 Archief fraters van Tilburg. Circulaire van fr. Tharcisio aan frater-directeur, 23 mei 1934.

47 Ibidem; Circulaire van fr. M. Radulphus, Tilburg, 15 oktober 1917

48 Zie hierover: Annelies van Heijst, Marjet Derks en Marit Monteiro, *Ex Caritate. Kloosterleven, apostolaat en nieuwe spirit van actieve vrouwelijke religieuzen in Nederland in de 19e en 20e eeuw,* 2010, pp. 392-393.

49 Hans Günter Hockerts, *Die Sittlichkeitsprozesse gegen katholische Ordensangehörige und Priester 1936/1937. Eine Studie zur nationalsozialistischen Herrschaftstechnik und zum Kirchenkampf,* 1971, pp. 48-49.

50 G.J.M. Blom en F.J. Hulst, m.m.v. M.S.M. Hendrikx, *Inventaris van de archieven van de congregatie van de broeders van de Heilige Aloysius van Gonzaga te Oudenbosch 1840-1993*, 1997, p. 10. Op zijn beurt verwijst de inventaris als bron naar: J.P.A. van Vugt, *Broeders in de Katholieke beweging,* 1994, p. 20.

51 Mw. E. Fraenkel-Verkade, 'Rost Van Tonningen, Meinoud Marinus (1894-1945)'. In: *Biografisch Woordenboek van Nederland*. URL:http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/rost [13 augustus 2008]

52 Verklaring van H.J.A.M. Theloosen t.b.v. Commissie van onderzoek naar seksueel misbruik in de RK Kerk, 8 september 2010.

53 Zie hierover: Anna Tijsseling, *Schuldige seks. Homoseksuele zedendelicten rondom de Duitse bezettingstijd,* z.p. 2009; proefschrift Universiteit Utrecht, pp. 110-112.

54 Gosse Kerkhoff, 'Het Indische zedenschandaal: een koloniaal incident'. In: Raymond Feddema (red.), *Wat beweegt de bamboe? Geschiedenissen in Zuidoost Azië,* 1992, pp. 93-118. De kwestie is ook behandeld in: Pieter Koenders, *Tussen christelijk réveil en seksuele revolutie; Bestrijding van zedeloosheid, met nadruk op de repressie van homoseksualiteit,* 1996.

55 Voor een impressie van het seksuele klimaat in de jaren vijftig, zie onder meer: Hugo Röling, 'De kortstondige, stille triomf van een "volksbeweging voor het geluk". De jaren vijftig vanuit het perspectief van de NVSH'. In: Paul Luykx en Pim Slot (red.), *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig*, 1997, pp. 147-170.

56 ANSI Nijmegen, inv. 213.

57 Archief salesianen, inv. nr. 2032. Notitie van Bortoluzzi getiteld 'De moribus', 16 januari 1949

58 Ibidem, inv. nr. 58. (vertaalde) Toespraak van Ziggiotti te Twello tot alle directeuren, 31 maart 1954.

59 Ibidem, inv. nr. 58. Circulaire van R. Ziggiotti aan de provinciaals, 24 oktober 1954.

60 Archief franciscanen o.f.m. Brief rector missiecollege Watersleyde aan de provinciaal, 20 juni 1950.

61 ENK, AR-B021 archief fraters van Utrecht, inv. nr. 371. Blanco-vragenlijst t.b.v. het 'Halfjaarlijks verslag', ca. 1950. Deze verslagen zijn vernietigd, zoals hierboven vermeld. In een ander dossier met nagelaten bescheiden van fr. Bult, algemeen-overste tot 1948, bevindt zich een lijst met zelfs 21 vragen betreffende de 'zuiverheid' (inv. nr. 8).

62 NB Zuiverheid als één van de drie geloften. De vragenlijst zal zijn opgebouwd rond die drie geloften. Blanco-vragenlijst t.b.v. het 'Halfjaarlijks verslag', ca. 1950, in ENK, AR-B021 archief fraters van Utrecht, inv. nr. 371. Deze verslagen zijn vernietigd, zoals hierboven vermeld. In een ander dossier met nagelaten bescheiden van fr. Bult, algemeen-overste tot 1948, bevindt zich een lijst met zelfs 21 vragen betreffende de 'zuiverheid' (inv. nr. 8).

63 ENK, AR-B021 archief fraters van Utrecht, inv. nr. 26 (maart 1954).

64 Ibidem, inv. nr. 27.

65 Dit komt naar voren uit het onderzoek van de Onderzoekscommissie naar de fraters van Utrecht, broeders van de Christelijke Scholen, broeders van Liefde, fraters van Tilburg en broeders van Maastricht.

66 ENK, AR-B021 archief fraters van Utrecht, inv. nr. 8. Waarschijnlijk voor 1948: een ongedateerd stencil dat de leidraad vormde voor het opstellen van een verslag over 'orde en tucht in de communiteit' en waarin vraag 15 luidde: 'Houdt men zich stipt aan de 'wenken en voorschriften' betreffende de surveillance, de lichamelijke behandeling der leerlingen?'

67 *Over het opvoeden van knapen en jongelingen in scholen en opvoedingsgestichten*, ENK, inv. nr. 64 (48 p., zonder auteursnaam) p. 23.

68 Ibidem.

69 Met 'bijzondere vriendschap' of 'zinnelijke vriendschap' werd 'elke gevoelige genegenheid' bedoeld die 'het hart en de wil verwekelijken' en 'weldra "de boze begeerlijkheid" [doen] ontbranden'. Dit was de omfloerste omschrijving van homo-erotische vriendschappen. Zie: P. dr. Hubertus van Groessen o.f.m. cap. *Het kerkelijk recht voor religieuzen. Met aantekeningen over het particulier recht der Nederlandse en Belgische bisdommen,* 1956 (derde herziene druk) pp. 155-156.

70 Let wel: dit advies wordt dus aan de onderwijsgevende fraters gegeven, die zelf – ongewijd als ze waren – niet als biechtvaders konden optreden. Hier wordt met andere woorden verwezen naar een geestelijk leidsman die per definitie geen lid van de fratergemeenschap was.

71 Zie hierover hoofdstuk 6, met daarin de bijdrage over de broeders van Maastricht.

72 'Reglement voor de Fraters-onderwijzers in de scholen van de Congregatie der fraters van O.L.V. Moeder van Barmhartigheid', 1949, pp. 32, 45, 50-51.

73 ENK, AR-B021 archief fraters van Utrecht, inv. nr. 64.

74 Soortgelijke voorbeelden van broeders die onder bestuurlijke aandrang zelf om ontslag van hun geloften vroegen, werden eveneens aangetroffen bij de broeders van Amsterdam.

75 Het Utrechts Archief (HUA), Archief bisdom Utrecht, dossier fraters van Utrecht. Brieven van de algemeen-overste aan [vicaris] bisdom Utrecht, respectievelijk d.d. 6 augustus 1952; 23 juli 1953; 1 augustus 1953; 29 augustus 1953.

76 ENK, AR-B021 archief fraters van Utrecht, inv. nrs. 26-27.
77 Zie hoofdstuk 6, de bijdrage over de broeders van Maastricht.
78 Centraal Bureau voor de Statistiek, *Criminele statistiek. Gevangenisstatistiek. Statistiek van de toepassing der kinderwetten 1948 en 1949,* 1951, p. 16. Laagste en hoogste relatieve totaalcijfer voor 1949 geven respectievelijk Friesland en Limburg. De volgorde van de provincies voor dit jaar is (van laag naar hoog): Friesland, Groningen, Overijssel, Zuidholland, Utrecht, Drenthe, Zeeland, Noord-Brabant, Noord-Holland, Gelderland en Limburg.
79 'Mr. Kneepkens geeft voorkeur aan "stille getuigen"', *Utrechts Nieuwsblad*, 26 maart 1949.
80 Archief fraters van Tilburg. Circulaire van fr. M. Petrus Canisius, juni 1954.
81 Archief Pompe-instituut. Brief W. P. J. Pompe aan staatssecretaris A. de Waal, 28 juni 1956. De commissie maakt hierbij de observatie dat, indien deze weergave door Pompe juist is, het tegengaan van recidive in meer gesloten systemen zoals ordes en congregaties, mogelijk beter heeft gewerkt dan in het gewone onderwijs, aangezien er sprake was van een machtsverhouding tot de pleger en daardoor de mogelijkheid bestond hem uit risicovolle situaties te weren.
82 Van Vugt, *Broeders in de katholieke beweging,* 1994, p. 270.
83 Pompe-instituut. Archief onderzoek Kempe. 'Tweede interimrapportage omtrent het onderzoek naar onderwijzers en andere leerkrachten, aan wie de bevoegdheid werd ontnomen nadat zij waren veroordeeld terzake zedendelicten, gepleegd met al dan niet aan hun zorg als onderwijzer toevertrouwde minderjarigen', november 1962, pp. 11-13.
84 Zie over deze naamsverandering: J. Y. H. A. Jacobs, *Werken in een dwarsverband. Een portret van de gezamenlijke Nederlandse priesterreligieuzen 1840-2004,* 2010, p. 159.
85 Deze en volgende paragrafen zijn grotendeels gebaseerd op het essay van Marit Monteiro, 'Discretie en deskundigheid', in bijlage B 3.
86 Bij Éditions Beyaert te Brugge onder de titel *Traité de psychiatrie psycho-athologoie-morale thérapeutique-direction* (vertaald door P. Ghyssaert). Herdrukken verschenen in 1938, 1951 en 1958.
87 Zie Agnès Desmazières, *L'inconscient au paradis. Comment les catholiques ont reçu la psychoanalyse*, 2011, pp. 134-135.
88 Westhoff, *Geestelijke bevrijders. Nederlandse katholieken en hun beweging voor geestelijke volksgezondheid in de twintigste eeuw*, 1996, pp. 112-113.
89 Archief Bisschoppenconferentie, Notulen Bisschoppenconferentie in Breda, 4 en 5 september 1951 (agendapunt 6).
90 'Over Roeping en psychose', *Nederlandse Katholieke Stemmen* 37, 1937, pp. 164-174, pp. 199-206. Zijn archief, dat in het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen worden bewaard, bevat nog een soortgelijk pleidooi (ongedateerd, mogelijk jaren 1950): 'Psychiatrische keuring van de geestelijke stand' (inv. nr. 148).
91 Archief Bisdom Roermond, brief mgr. Lemmens aan de aartsbisschop en collegabisschoppen, 13 januari 1954.
92 Archief Bisdom Roermond, brief Geerdinck aan Alfrink over het rapport Bless, 9 februari 1954.
93 Zie hiervoor ook Jacobs, *Werken in een dwarsverband*, pp. 352-353, die voor zijn onderzoek naar de Samenwerking Nederlandse Priesterreligieuzen geen toegang had tot verslagen van de vergaderingen van de Nederlandse Bisschoppenconferentie die de Onderzoekscommissie wel heeft kunnen raadplegen.
94 De scheiding tussen geriatrische en psychiatrische aandoeningen is niet scherp in

het rapport Bless. Wel liet hij priesters die hij als 'dement' typeerde en die in liefdegestichten als Sint Joseph in Heel (bediend door de broeders van de H. Joseph) waren opgenomen, naar eigen zeggen buiten beschouwing.

95 Archief Bisdom Roermond, brief Geerdinck aan Alfrink over het rapport Bless, 9 februari 1954. Vgl. Archief Bisschoppenconferentie, Notulen van de Bisschoppenvergadering in Utrecht, 13 en 14 december 1948 (agendapunt 21): de bisschoppen spraken toen – in de aanloop naar de oprichting van de Katholieke Centrale Vereniging voor Geestelijke Volksgezondheid, al over psychiatrische behandeling van religieuzen.

96 Archief Bisdom Roermond, brief Geerdinck aan Alfrink over het rapport Bless, 9 februari 1954.

97 Archief Konferentie Nederlandse Religieuzen, Collectie SNPR, Map Circulaires 1952-1957.

98 Bij monde van de toenmalige voorzitter, de jezuïet Kolfschoten.

99 Onderzoek Onderzoekscommissie, Onderzoeksverslag betreffende de Sociëteit van Jezus: de nalatenschap van Ellerbeck bevat een manuscript over de behandeling van 'neurotici' door de biechtvader.

100 ASNPR, Losse map, Circulaires 1952-1957.

101 Desmazières, *L'inconscient au paradis*, pp. 221-222, typeert dit als een medisch-psychologische hulpverleningsvorm gericht op priesters die zich op een breukvlak in hun leven bevinden dat risico voor opspraak met zich meebrengt.

102 Catharina Th. Bakker en Leonie de Goei, *Een bron van zorg en goede werken. Geschiedenis van de geestelijke gezondheidszorg in Noord-Holland,* 2002.

103 'Het Zilveren Jubileum van de geneesheer-directeur: Dr. De Smet geridderd', in: *Klaroen. Maandblad van de Sint Willibrordusstichting,* juli 1957, pp. 102-105, aldaar p. 103.

104 'Verslag van de (interconfessionele) bijeenkomst van R.K. Geestelijke Verzorgers bij de inrichtingen van Justitie, 10 en 11 september op Drakenburgh' (1951), lezing van De Smet, pp. 4-17, aldaar p. 4 en p. 16.

105 Archief Bisschoppenconferentie, Notulen Bisschoppenconferentie, 16/17 maart 1955, agendapunt 15.

106 Archief Aartsbisdom Utrecht, Dossier Rapport Bless: een vergelijkbare reactie van J. Groot, vicaris-generaal van het bisdom Den Bosch, d.d. 10 maart 1955, waarin hij 'de vrijheid van de kerkelijke overheid' nog eens stipuleert.

107 In 80 procent van de door onderzoeker Van der Meer onderzochte gevallen van castratie werd deze ingreep toegepast op mannen die nu geclassificeerd zouden worden als pedofiel. Zie: Th. Van der Meer, '"Vrijwillige" en "therapeutische" castratie van TBR-verpleegden', 1938-1968. In: E.C. Coppens et al (red.), *Fabrica Iuris. Opstellen over de 'werkplaats van het recht' aangeboden aan Sjoerd Faber*, 2009, pp. 301-327.

108 ASNPR, Losse map, Circulaires 1952-1957, circulaires februari en 14 april 1955.

109 Anne-José Billekens e.a., *100 jaar psychiatrie in Venray. Geschiedenis van de psychiatrische instellingen Sint Anna en Sint Servatius,* 2005.

110 Dit debat concentreerde zich vooral op de vraag naar de relatie tussen de historisch-bepaalde maatschappelijke achterstelling die katholieken nog maar nauwelijks inliepen, en criminaliteit. Voor een samenvatting: H.P.M. Litjens, *De criminaliteit in Limburg. Een historisch overzicht,* 1973.

111 Uitgegeven bij J.J. Romen & Zonen in Roermond. Hierin werden de lezingen gebundeld die hij eind jaren 1940 had gehouden voor de lokale afdelingen van Sint Adelbertvereniging te Helmond en Venray, en voor de Katholieke Kring in Eindhoven.

112 De statuten van deze organisatie waren in 1949 door de Nederlandse bisschoppen

goedgekeurd. Begin jaren 1950 ontving zij van deze zijde ook een subsidie.

113 De tamelijk moeizame ontwikkeling in rooms-katholieke kring is beschreven door Westhoff, *Geestelijke bevrijders*. Voor een begripsgeschiedenis van geestelijke gezondheid en de institutionele ontwikkeling in Nederland, zie Leonie de Goei, *De psychohygiënisten. Psychiatrie, cultuurkritiek en de beweging voor geestelijke volksgezondheid in Nederland 1924-1970,* 2001.

114 Zie voor een kritiek op die cijfers: Vgl. in dit verband A. Th. L. M. Mertens, 'Criminaliteit in Limburg' en 'Criminaliteit, moraliteit en geestelijke gezondheid', beide in *RK Artsenblad* 31, 1952, pp. 214-217 en p. 300-305.

115 Westhoff, *Geestelijke bevrijders*, pp. 162-163.

116 Cf. de recensie van de jurist E. Brongersma in *Te Elfder Ure* 1, 1954, pp. 30-32.

117 F. M. Havermans, *Over de criminaliteit onder katholieken*, 1953, p. 4.

118 Ibidem, pp. 7-8.

119 Dr. mr. F. M. Havermans, *Opstellen over forensische psychiatrie,* 1956[2] (eerste druk 1951).

120 'Verslag van de (interconfessionele) bijeenkomst van R. K. Geestelijke Verzorgers bij de inrichtingen van Justitie, 10 en 11 september op Drakenburgh' (z. p. 1951). Havermans hield een inleiding onder de titel 'Over de onevenwichtige mens en zijn reacties op de detentie'. Hij maakte een onderscheid tussen detentie (gevangenisstraf uit te zitten in een gevangenis) en maatregel die toezicht oplegt en een voorwaardelijk of voorlopig karakter heeft (TBR) waarbij een rechter zich mede baseert op een psychiatrische beoordeling.

121 Archief lazaristen, map CM1, brief van de Katholieke Commissie Geestelijke en Sociale Verzorging Gerepatrieerden aan de provinciaal-overste. Den Haag 5 mei 1952.

122 Ibidem, map CM1, brief van J. Uytdewilligen aan de provinciaal-overste. Breda 2 juni 1952.

123 Ibidem, map CM1, brief van G. Janssens aan de provinciaal-overste van 4 juni 1952.

124 Ibidem, map CM1, brief van G. Janssens aan de provinciaal-overste van 12 juni 1952.

125 Ibidem, map CM1, brief van G. Janssens aan mr. J. P. Hustinx, officier van justitie bij de arrondissementsrechtbank in Breda. Vught 12 juni 1952.

126 Ibidem.

127 Ibidem, map CM1, brief van de officier van justitie, J. W. Bosch, aan de provinciaal-overste. Breda 22 juni 1952.

128 Ibidem, map CM1, brief van de officier van justitie, Ch. Moons, aan de provinciaal-overste. Breda 13 maart 1957.

129 Ibidem, map CM1, brief van G. Janssens aan de provinciaal-overste. Vught 1 april 1957.

130 Ibidem, map CM1, brief van officier van justitie, Ch. Moons, aan de provinciaal-overste. Breda 8 april 1957.

131 E-mailbericht van provinciaal-overste H. Jaspers 7 juli 2011 om 22.24 uur.

132 Westhoff, *Geestelijke bevrijders*.

133 Zie hierover het essay van Monteiro, 'Discretie en deskundigheid'.

134 'Het priesterlijk celibaat: enige psychisch-hygiënische beschouwingen', *Nederlandse katholieke stemmen. Maandschrift voor theologie en zielzorg* LI, 1955, pp. 320-337.

135 'Homosexualiteit en zielzorg', *Nederlandse Katholieke Stemmen*, XLIX, 1953, pp. 283-293, aldaar p. 287.

136 Zie hierover het essay van Monteiro, 'Discretie en deskundigheid'.

137 Ineke Merks-Brunschot, *Broeders Penitenten: 300 jaar 'Burgers in Pij' en de ontwikkeling van eigentijds vrijwilligerswerk in organisatie-sociologisch perspectief*, 1996.

138 In de notulen van de Bisschoppenconferentie van 1945 wordt nog melding gemaakt van gemaakt van het Heerenhuis, evenals in de casus uit 1953, die hieronder volgt. Sinds 1933 was de locatie van het eigenlijke Heerenhuis voor een andere categorie patiënten in gebruik genomen, tot de sloop in 1978. Priesters werden sindsdien in de aangewezen of open afdeling eerste klasse (mannen die voor hun verpleging zelf betaalden) in het zogeheten Mariapaviljoen (of Maria 1) ondergebracht; dit is tot eind jaren zestig in gebruik geweest.

139 Zie hierover: Irmtraud Götz von Olenhusen, *Klerus und abweichendes Verhalten. Zur Sozialgeschichte katholischer Priester im 19. Jahrhundert: Die Erzdiözese Freiburg,* 1995, pp. 118-119, 127-128.

140 Gesprek Onderzoekscommissie met dr. Ton Meijers, 23 september 2010.

141 Stadsarchief van Breda, Archief bisdom Breda, inv. nr. 2.107.4, correspondentie van pauselijk gezant Giobbe met aartsbisschop-coadjutor Alfrink, 4 januari 1954: Giobbe refereert aan canon 250 art 4. Deze verwees de rechtsmacht van dit Romeinse bestuursorgaan over alles wat samenhing met concilies, synodes en Bisschoppenconferentie.

142 Archief Aartsbisdom, inv. nr. 711, pauselijk gezant Giobbe aan aartsbisschop-coadjutor Alfrink, 19 juli 1954 en het antwoord van Alfrink, 24 juli 1954. In dat antwoord specificeerde Alfrink dat Tromp, die deel uitmaakte van het Heilig Officie, dus in opdracht van de Romeinse Congregatie van de Seminiaries en de Universiteiten kwam.

143 Het archief van de pauselijk gezant in Den Haag, dat voor de Onderzoekscommissie niet toegankelijk was, zou hierover mogelijk meer uitsluitsel kunnen bieden.

144 Archief Bisschoppenconferentie, Notulen Bisschoppenconferentie, 3-4 september 1956, agendapunt 2. Overigens werd in diezelfde vergadering het verzoek van Terruwe om persoonlijk in deze kwestie gehoord te worden, behandeld. Deze waarschuwing werd in het daaropvolgende jaar door pauselijk gezant Giobbe nog eens herhaald aan het adres van degenen die verantwoordelijk waren voor de (klein)seminaries van de ordes en priestercongregaties. Monteiro, *Gods Predikers*, p. 476.

145 Anna Terruwe, *Opening van Zaken*, 1964, pp. 30-31.

146 'Quaedam admonitiones theoriam et praxim curationis spectantes psychoneurosi laborantium', *Analecta voor het Aartsbisdom* 29, 11, 1956, pp. 166-167.

147 HUA, Archief Aartsbisdom Utrecht, inv. nr. 551, pauselijk gezant Giobbe aan aartsbisschop Alfrink, 15 oktober 1956 (echter zonder de circulaire), met diens antwoord (20 oktober 1956) dat de richtlijnen aan de professoren van de diocesane groot- en kleinseminaries waren doorgeleid en dat de professoren van de grootseminaries de opdracht hadden er in de colleges moraaltheologie expliciet aandacht aan te besteden.

148 Zie tevens het lemma *Hein Ruygers*, door Frans Oudejans in het *Biografisch Woordenboek van Nederland*, http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn4/ruijger.

149 Archief Bisdom Roermond, Geheim Archief, Dossier Duynstee, brief d.d. 20 oktober 1957, gericht aan alle bisschoppen (kennelijk via het aartsbisdom verspreid, want er zit nog een briefje van Alfrink aan, gericht wederom aan alle bisschoppen, d.d. 4 november 1957).

150 Ibidem. Zie hierover verder: Monteiro, 'Discretie en deskundigheid'.

151 Westhoff, *Geestelijke bevrijders*, p. 327: er was in klein comité overleg geweest: Ruygers, Bless, Van Boxtel, Han Fortmann, Herman Fortmann, Willem Grossouw en moraaltheoloog C. van Ouwerkerk.

152 Archief Bisdom Roermond, Geheim Archief, Dossier Duynstee; audiëntie d.d. 13 augustus 1957.

153 Ruygers publiceerde de tekst alsnog in 1965 in het *Tijdschrift voor Theologie*, nadat Terruwe in *Opening van zaken* haar visie op het onderzoek naar haar en het *Monitum* uiteen had gezet en nadat de inhoud van dit document, dat niet voor publicatie bedoeld was, via de pers alsnog bekend geworden was. Westhoff, *Geestelijke bevrijders*, 328 (noot 2): Ruygers was zelf in zijn studietijd in Nijmegen bij Terruwe in behandeling geweest; haar mentor, Duynstee, was jarenlang zijn geestelijk leidsman en biechtvader geweest.

154 Westhoff, *Geestelijke bevrijders*, p. 328.

155 Ibidem, p. 320.

156 Ibidem, p. 322, Westhoff wijst erop dat dit 'waas van geheimzinnigheid en spanning' de geschiedschrijving over de commissie tekent, waarvoor journalist Henk Suèr het raster neerlegde in het in opdracht van de KCV geschreven *Niet te geloven De geschiedenis van een pastorale kommissie,* 1968.

157 Ibidem, p. 319.

158 Zie in hoofdstuk 6, over de jezuëten

159 Desmazières, *L'inconscient au paradis*, pp. 169-180. Zie tevens Westhoff, *Geestelijke bevrijders*, pp. 299-305. De toespraak van Pius XII bij gelegenheid van dit Romeinse congres besloot met wat als een rechtstreekse toespeling op de affaire Terruwe gold die bovendien uit Ellerbecks koker kwam: dat in een psychotherapeutische setting niemand tot 'materiële zonde' mocht worden aangezet. Onder de deelnemers waren behalve de Leidse hoogleraar psychiatrie en promotor van Terruwe, Eugène Carp, ook de Vlaamse jezuïeten-psychologen Raymond Hostie en A. Snoeck. Snoeck had tijdens het zogeheten 'masturbantencongres' onder auspiciën van de R.K. Artsenvereniging in februari 1949 nog eens de harde lijn van de moraal in de beoordeling en behandeling van 'puberteitsonanie' uiteengezet.

160 Westhoff, *Geestelijke bevrijders*, pp. 304 en 320.

161 Ibidem, pp. 334-335.

162 Ibidem, pp. 455-456.

163 Achtereenvolgens in de apostolische exhortatie aan de clerus wereldwijd *Menti Nostrae* (1950), de Instructie van de Congregatie van de Seminaries van 1951, en de encycliek *Sacra Virginitas* (1954).

164 Zoals Desmaziéres laat zien in hoofdstuk 8 van *L'inconscient au paradis*.

165 Uitgevaardigd door de Romeinse Congregatie voor de sacramenten, ter herinnering aan de ongeveer gelijkluidende instructie *Quam Ingens* (1930).

166 HUA, Archief Aartsbisdom Utrecht, inv,. nr. 707, 'Brief an die Bischöfe zum dreihundertsten Todestag des Hl. Vinzenz von Paul über einige wichtige Probleme der kirchlichen Erziehung' (afkomstig van de Sacra Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus), 1960.

167 De Instructie is breed verspreid op het internet. Zie bijvoorbeeld: http://www.papalencyclicals.net/John23/j23religios.htm

168 *De modo procendendi in Causis Sollicitationis*. Deze instructie is niet, zoals te doen gebruikelijk, in de *Acta Apostolicae Sedis* opgenomen, het officiële orgaan van de H. Stoel. John P. Beal, 'The 1962 Instruction *Crimen Sollicitationis*: Caught red-handed or handed a red herring?', *Studia Canonica* 41, 2007, pp. 199-236.

169 De Onderzoekscommissie trof een *Instructio in causa sollicitationis* aan in de kluis van het bisdom Breda. Het betrof hier een gedrukte versie uit 1922 en een versie in handschrift uit 1946. Ook werden stukken aangetroffen met betrekking tot inlichtingen die mgr. Hopmans over de *Instructio* van 1922 vroeg. Voor nadere achtergronden van beide instructies, zie ook het essay van Klaus Lüdicke, 'Seksueel Misbruik van Minderjarigen en Canoniek Recht' (essay in bijlage B 3).

170 In: 'Sexueller Missbrauch von Kindern und Jugendlichen durch Priester aus kirchenrechtlicher Sicht', in: *Münchener Theologische Zeitschrift* 62, 2011, pp. 33-60.
171 Thomas Doyle, A.W.R. Sipe and Patrick J. Wall, *Sex, Priests, and Secret Codes. The Catholic Church's 2,000-Year Paper Trail of Sexual Abuse,* 2006, p. 40.
172 Ibidem, p. 42. Deze visie gaat terug op wat Petrus Damianus (1006/7-1072) in *Gomorrah* beschreef. Zie C. Colt Anderson, 'When Magisterium becomes Imperium: Peter Damian on the Accountability of Bishops for Scandal', *Theological Studies* 65, 2004, pp. 741-766, aldaar pp. 747-757.
173 HUA, Archief Aartsbisdom Utrecht, inv. nr, 707, een samenvatting voor aartsbisschop Alfrink van 16 juni 1958.
174 Vgl. Desmazières, *L'inconscient au paradis*, pp. 217-220.
175 Westhoff, *Geestelijke bevrijders*, p. 456 (noot 4). Het verbod ging gepaard met een herinnering aan canon 139 art. 2 van het kerkelijk wetboek, dat geestelijken verbood het ambt van arts uit te oefenen zonder toestemming van de paus. Dat werd nu ook van toepassing verklaard op het zich psychologisch laten scholen of het als psychoanalist werkzaam zijn van priesters en religieuzen.
176 Deze is uitvoerig besproken in Monteiro, 'Discretie en deskundigheid'.
177 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met anoniem. Breda-Teteringen, 22 februari 2011; Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur H.C.A. Ernst. Den Haag, 13 januari 2011; Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis. Nieuwkuijk, 10 januari 2011.
178 Goddijn e.a., *Tot vrijheid geroepen*, pp. 164-165.
179 Vgl. De Moor, 'Kerkelijke roepingen'.
180 Zonder auteursvermelding. De auteur zou J.J.M. Brouwers zijn.
181 Marit Monteiro, 'Mannen Gods: historische perspectieven op clericale identiteit en clericale cultuur', in: Marit Monteiro en Gian Ackermans (eds.), *Mannen Gods. Clericale identiteit in verandering, 2007*, pp. 9-32, aldaar pp. 22-29.
182 Marjet Derks en Chris Dols, 'Sprekende cijfers. Katholieke sociaalingenieurs en de enscenering van de celibaatcrisis, 1963-1972'. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 123, 2010, pp. 414-429.
183 J.A. van Kemenade en J.M. van Westerlaak, *Ambtscelibaat in een veranderende Kerk: resultaten van een onderzoek naar alle priesters, diakens en subdiakens in Nederland,* 1969; De kerk van morgen 6.
184 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen van de Bisschoppenconferentie in Roermond op 10 juni 1969, agendapunt 7/1967.
185 Ibidem. Notulen van de Bisschoppenconferentie in Breda op 7 oktober 1969, agendapunt 26/68.
186 Ibidem. Notulen van de Bisschoppenconferentie in Utrecht op 23 november 1969, agendapunt 7/1967.
187 Zie voor deze ontwikkeling tevens het essay van dr. A. Bisschops, 'Het celibaat in de 20e eeuw', in bijlage B 3
188 Archief Bisschoppenconferentie. Notities ten behoeve van de bespreking in Rome van het priestervraagstuk in Nederland door kardinaal B. Alfrink. Bijlage 2. Rotterdam 7 juli 1970.
189 Monteiro, *Gods Predikers*, p. 719.
190 Quant e.a., *Feiten over uitgetreden priesters*, p. 9.
191 Zie ook Monteiro, 'Discretie en Deskundigheid'.
192 Vgl. P. McDonough & E.C. Bianchi, *Passionate Uncertainty. Inside the American Jesuits*, 2002, pp. 68-69.

193 Archief Bisschoppenconferentie. Mr.dr. Benno Stokvis Radiorede N.O.S. 'Recht en Slecht', 9 januari 1970.
194 Ibidem. Notulen van de Bisschoppenconferentie in Utrecht op 13 januari 1970, agendapunt 72/1969.
195 Ibidem. Perscommuniqué van de Nederlandse bisschoppen. Utrecht, 19 januari 1970. Zie ook Goddijn, Jacobs en Van Tillo, *Tot vrijheid geroepen*, pp. 209-211. Dit was in lijn met het zogeheten ambtsrapport: *Naar een vruchtbaar en vernieuwd functioneren van de ambtsbediening. Ontwerprapport ter voorbereiding van de Plenaire Vergadering op 2-5-6-7 januari*. Dit rapport is voorbereid door een commissie onder voorzitterschap van de sociioloog prof. dr. Osmund Schreuder, tot de zomer van 1969, opgevolgd door de dogmaticus dr. B.A. Willems o.p.
196 Walter Godijn, *Kardinale kwesties in katholiek Nederland 1970-1987*, 2005, p.20.
197 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen van de Bisschoppenconferentie in Utrecht op 1 februari 1970, agendapunt 72/1969.
198 Goddijn, Jacobs en Van Tillo, *Tot vrijheid geroepen*, p. 211.
199 Archief Bisschoppenconferentie. Brief van de bisschoppen aan hun priesters. Utrecht 11 augustus 1970.
200 Monteiro, 'Verkondigers van heil.'
201 Zie ook hoofdstuk 5, 5.8.
202 *De Nederlandse priesters – 1974. Ontwikkeling en perspektief* (Den Haag 1974, Kaski-Memorandum 199).
203 Het eerste gedeelte van deze paragraaf is ontleend aan het essay van Monteiro, 'Discretie en deskundigheid'.
204 'Deskundige hulp aan priesters in Nood. Spanningen in werk- en leefmilieu', *De Tijd,* 9 maart 1967.
205 Pas na de oprichting van het Caper zou de celibaatsverplichting voor priesters als mogelijk oorzaak van moeilijkheden in het functioneren van priesters en priesterreligieuzen geagendeerd worden in de Nederlandse Kerkprovincie.
206 Archief Bisschoppenconferentie, Notulen van de Bisschoppenconferentie 24 augustus 1965, agendapunt 20.
207 Ibidem. Brief van N.J.M. Vendrik aan kardinaal Alfrink. Utrecht 6 april 1967.
208 Ibidem. Notulen Bisschoppenvergadering van 26 februari 1980, agendapunt 12.
209 Ibidem. Notulen Bisschoppenvergadering van 14 en 15 december 1981 in Maarssen, agendapunt 4.
210 Ibidem. Notulen Bisschoppenvergadering van 9, 10 en 11 december 1984 in Amersfoort, agendapunt 11.
211 Ibidem. Notulen Bisschoppenvergadering van 9 en 10 april 1990 in Deventer, agendapunt 19. Notulen Bisschoppenconferentie van 11 en 12 juni 1990 in Amersfoort, agendapunt 12.
212 Gesprek Onderzoekscommissie met mevrouw A.E. van Beek, Den Haag, 7 juli 2011.
213 Annelies van Heijst, Marjet Derks en Marit Monteiro, *Ex Caritate. Kloosterleven, apostolaaten nieuwe spirit van actieve vrouwelijke religieuzen in Nederland in de 19e en 20e eeuw,* 2010, pp. 817-819. Gesprek van de Onderzoekscommissie (vertegenwoordigd door drs. Paul Koedijk en prof. dr. Marit Monteiro) met zr. Christa Schrama, 18 augustus 2011.
214 Over de zaak Harreveld, zie hoofdstuk 5 bij de beschrijving van het bisdom Haarlem-Rotterdam, evenals bijlage B 5-6 over de broeders van O.L.V. Zeven Smarten (broeders van Amsterdam).

215 Het hiernavolgende is voor het grootste deel gebaseerd op het gesprek van de Onderzoekscommissie met zr. Christa Schrama op 18 augustus 2011.
216 Zie hiervoor de beschrijving van deze cultuur bij: Henk Kroon, *Pubers voor God. Het leven op een kleinseminarie in de jaren vijftig. Met een nabeschouwing door Willem Frijhoff,* 2001.
217 Als permanent overleg- en adviesorgaan van de paus in 1965 ingesteld door Paulus VI.
218 Conrad W. Baars, *How to Treat and Prevent the Crisis in the Priesthood,* 1972.
219 Zie hiervoor http://www.bishop-accountability.org/treatment/HoA/.
220 'Dr. Terruwe's idee een pioniersvisie. Kardinaal in Whitinsville', *De Gelderlander* 4 juni 1974; 'Kardinaal opent huis van bevestiging in de VS', *Nederlands Dagblad,* 4 juni 1974.
221 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen van de Bisschoppenconferentie in Groningen op 4 en 5 juni 1973 en op 26 juni 1973 in Utrecht, agendapunt 44/1972.
222 Goddijn, Jacobs en Van Tillo, *Tot vrijheid geroepen*, p. 425.
223 In 2007 fuseerden de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht en de Theologische Faculteit Tilburg tot de Faculteit Katholieke Theologie aan de Universiteit van Tilburg. Deze faculteit heeft vestigingen in Utrecht en Tilburg. Deze is door de Heilige Stoel en de Nederlandse Bisschoppenconferentie goedgekeurd en daarmee de enige faculteit voor katholieke theologie in Nederland waar de wetenschappelijke opleiding tot kerkelijke ambten en diensten verzorgd wordt (toekomstige priesters, diakens en pastoraal werkenden).
224 Zie in hoofdstuk 6 bij de rapportages over het aartsbisdom Utrecht en het bisdom Rotterdam.
225 Jacobs, *Werken in een dwarsverband,* p. 337n.
226 Archief Bisschoppenconferentie. Mr. Th. R. Kalb, 'Sexueel misbruik in pastorale relaties', Notanr. 134/1993, 18 september 1992.
227 Ibidem. Perscommuniqué Bisschoppenconferentie 12 oktober 1993.
228 *Codex Iuris Canonici. Wetboek van Canoniek Recht*, 1996 (Tweede, licht herziene druk), pp. 611-612.
229 Archief Bisschoppenconferentie, BV 84/69 map 12412. Secretaris-Generaal Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie aan Bisschoppenconferentie, 'Opmerkingen, informatie en adviezen vanuit de bezoeken aan de verschillende Romeinse instanties bij gelegenheid van het Ad-liminabezoek, juni 1998', 26 augustus 1998.
230 Ontleend aan de onderzoeksrapportage bisdom Haarlem-Rotterdam.
231 Vgl. Michael N. Kane, 'A Qualitative Survey of the Attitudes of Catholic Priests Toward Bishops and Ministry Following the Sexual Abuse Revelations of 2002', *Pastoral Psychology* 57, 2008, pp. 183-198, waaruit blijkt dat Amerikaanse priesters zich realiseren dat hun bisschoppen iedere verantwoordelijkheid voor gevallen van seksueel misbruik in hun bisdom op het conto van betrokken priesters schrijven en daarmee hun bestuurlijke verantwoordelijkheid in juridische zin zoveel mogelijk proberen te bagatelliseren.
232 Kees Schuyt, *Het spoor terug. J.B. Charles/W.H. Nagel 1910-1983,* 2010, pp. 359-362. In zijn 'victimologie' trachtte Nagel een verbinding te maken tussen schade aan de rechtsorde, veroorzaakt door een delict, en degenen die daar concreet het slachtoffer van waren geworden.
233 Bisdom Haarlem, Geheim Archief, dossier B., Psychiatrisch rapport van dr. J. Barnhoorn (1945).
234 Jaargang XLIX, 283-293.

235 Ibidem, 287.
236 HUA, Archief franciscanen, Bestuursarchief, inv. nr. 433, Rapport Hoogveldinstituut, deel over Venray, p. 159.
237 Informatie afkomstig uit de onderzoeksrapportage over de broeders van Dongen, berustend in het archief van de Onderzoekscommissie.
238 Ibidem.
239 Informatie afkomstig uit de onderzoeksrapportage over de franciscanen, berustend in het archief van de Onderzoekscommissie..
240 Informatie afkomstig uit de onderzoeksrapportage over de jezuïeten, berustend in het archief van de Onderzoekscommissie.
241 Informatie afkomstig uit de onderzoeksrapportage over het bisdom Roermond, berustend in het archief van de Onderzoekscommissie.
242 Informatie afkomstig uit de onderzoeksrapportage over de broeders van Dongen,, berustend in het archief van de Onderzoekscommissie.
243 KDC, archief Stokman. Brief pater Stokman sj aan fr. P. Canisius, 18 september 1956.
244 Informatie afkomstig uit de onderzoeksrapportage over de salesianen, berustend in het archief van de Onderzoekscommissie
245 Art 227 van de Constitutie uit 1956. Zie ook bijlage B 5-8 over de broeders van Liefde.
246 Deze noties zijn verder uitgewerkt en uitvoeriger toegelicht onder de noemer 'claustrumspritualiteit' door Van Heijst, Derks en Monteiro, *Ex caritate*, pp. 987-995.
247 Emke Bosgraaf, *Gebroken wil, verstorven vlees. Over verstervingen in het Nederlandse kloosterleven* , 2011.
248 Van Heijst, Derks en Monteiro, *Ex Caritate*, pp. 1032-1035.
249 Over St. Jozef, zie bijlage B 5-5 over de priesters van het Heilig Hart.
250 Informatie afkomstig uit de onderzoeksrapportage over de broeders van Amsterdam, berustend in het archief van de Onderzoekscommissie.
251 Vgl. S.G.D. Schumacher, *Van gestichtskind tot zorgverlater. Herkenning en erkenning van ontvangers van vroegere religieus geïnspireerde institutionele zorg* (Doctoraalscriptie Universiteit van Tilburg 2009).
252 Zie Monteiro, 'Discretie en deskundigheid'.
253 Informatie afkomstig uit de onderzoeksrapportage over het bisdom Roermond, berustend in het archief van de Onderzoekscommissie.
254 Informatie afkomstig uit de onderzoeksrapportage over de broeders van Liefde, berustend in het archief van de Onderzoekscommissie.
255 Zie hierover: Monteiro, 'Discretie en deskundigheid'.
256 In 1957 bijvoorbeeld publiceerde de psychiater Jan Bastiaans zijn proefschrift *Psychosomatische gevolgen van oorlog en verzet*. Zie hierover verder onder meer: Jolande Withuis, *Erkenning. Van oorlogstrauma naar klaagcultuur*, 2002.
257 Deze praktijk wordt met name in Amerikaanse literatuur en op internet veelvuldig aangehaald. Zie onder meer: Report of the Grand Jury, *In Re County Investigating Grand Jury*, MISC. NO. 03-00-239, at 38 (C. P. Philadelphia, 2003), beschikbaar via: http://www.bishop-accountability.org/reports/2005_09_21_Philly_GrandJury/Grand_Jury_Report.pdf
258 Archief bisdom Rotterdam. Geheim Archief, dossier X. Brief bisdom Rotterdam d.d. 28 oktober 2002.
259 Archief GGZ-NH-Noord/Sint Willibrordusstichting, dossier BP2.
260 Ibidem.

261 E-mailbericht van de vicaris-generaal drs. V.G.P.J.M. Schoenmakers. aan de Onderzoekscommissie, 27 september 2011 om 19.20 uur.
262 Nationaal Archief, Ministerie van Justitie, Internationale Rechtshulp, archiefnr. 2.09.85, inventarisnummer 20, dossier BP2. (Hierna als NA-MVJ/IR)
263 Het gaat hier om de volgende artikelen Strafwetboek: 358 al. 1; 372 al. 1; 378;379 al.1 en 2; 381 al. 1,3 en 4; 382 al.1.
264 NA-MVJ/IR, PV van de zitting van de Correctionele Rechtbank te Veurne, 4 januari 1957.
265 Ibidem. Arrest Hoge Raad, 28 mei 1968.
266 Archief GGZ-NH-Noord/Sint Willibrordusstichting, dossier BP2.
267 Ibidem.
268 NA-MVJ/IR, Notitie H.P. Vonhöfer aan Hoofd Hoofdafdeling, 29 mei 1968.
269 Ibidem. Arrest van de Hoge Raad, 28 mei 1968.
270 Catharina Th. Bakker en Leonie de Goei, *Een bron van zorg. Geschiedenis van de geestelijke gezondheidszorg in Noord-Holland-Noord*, 2002; zie het geheel aan Vaessen gewijde hoofdstuk 5 over deze 'katholieke arts voor psychotherapie', pp. 133-171.
271 NA-MVJ/IR, 'Geneeskundige verklaring betreffende [BP2] door dr. J.P. de Smet, 31-01-1968'.
272 ENK-AR-P036, archief paters van de H. Hart, map1438, Kroniek Bavel 1961-1966. Kroniek Bavel, 12 mei 1962.
273 Ibidem, map 7264, Vergaderingen Lokaal Bestuur Bavel 1961-1990, Vergadering Lokaal Bestuur Bavel, 9 januari 1962.
274 Ibidem, map 0179, Vergaderingen Provinciaal Bestuur 1961-1962; Vergadering Provinciaal Bestuur, 10 januari 1962, nr. 242.
275 Ibidem, map 1438, Kroniek Bavel 1961-1966, Kroniek Bavel, 27 januari 1962.
276 Archief GGZ-NH-Noord/Sint Willibrordusstichting, dossier BP2.
277 Ibidem.
278 Ibidem.
279 Mededeling dr. C. Rademakers ss.cc. in brief aan de Onderzoekscommissie, d.d. 19 augustus 2011.
280 Mededeling dr. C. Rademakers ss.cc. in brief aan de Onderzoekscommissie, d.d. 16 augustus 2011.
281 ENK-AR-P036, map 1438, Kroniek Bavel 1961-1966, Kroniek Bavel, 15 maart 1964.
282 Gegevens verstrekt door het Regionaal Archief Alkmaar.
283 Archief GGZ-NH-Noord/Sint Willibrordusstichting, dossier BP2.
284 Ibidem.
285 Archief bisdom Breda. 'Beleidsnotities 17 dec. 1965'.
286 Ibidem. 'Beleidsnotities 28 januari 1966'.
287 Portret van Kraakman bij: http://www.gerardweel.nl/kraakman/index.php
288 Archief bisdom Breda. 'Beleidsnotities 18 maart 1966'.
289 Archief GGZ-NH-Noord/Sint Willibrordusstichting, dossier BP2.
290 Archief bisdom Breda. 'Beleidsnotities 13 mei 1966'.
291 Ibidem. 'Beleidsnotities 29 juli 1966'
292 Zie over haar onder meer: Van Heijst, *Ex Caritate,* p. 880 en passim.
293 Archief bisdom Breda, 'Beleidsnotities 29 juli 1966'. Moeder Annette werd door de latere bisschop Ernst gekarakteriseerd als 'een intellectueel, een krachtig bestuurder, maar geen moeder-overste, althans niet samenvallend met het beeld dat ik van een moeder heb (...)'. Zie: Van Heijst, *Ex Caritate*, p. 574.

294 Archief bisdom Breda. 'Beleidsnotities 29 juli 1966'.
295 NA-MVJ/IR, Gegevens afkomstig uit proces-verbaal Korps Rijkspolitie d.d. 17 januari 1968.
296 Van Heijst, *Ex Caritate*, p. 574.
297 Ibidem, pp. 1039-1042.
298 Ibidem, p. 1040.
299 NA-MVJ/IR, Brief prof. mr. A. Vrancx aan C. H. Polak, 5 januari 1968.
300 Van Heijst, *Ex Caritate*, p. 1041.
301 Brief pater C. Rademaker ss.cc. aan Onderzoekscommissie, 19 augustus 2011. Pater Rademaker heeft deze informatie verkregen van nog levende confraters. Zie ook: Van Heijst, *Ex Caritate*, p. 1040
302 NA-MVJ/IR, PV Korps Rijkspolitie, 17 januari 1968; zie ook: Van Heijst, *Ex Caritate*, p. 1040.
303 Brief pater C. Rademaker ss.cc. aan Onderzoekscommissie, 19 augustus 2011. Pater Rademaker heeft deze informatie verkregen van nog levende confraters.
304 NA-MVJ/IR, Notitie van H. P. Vonhöfer aan het hoofd van de Hoofdafdeling, 29 mei 1968.
305 Van Heijst, *Ex Caritate*, p. 1040.
306 NA-MVJ/IR, Bericht Rijkspolitie Heiloo, 24 januari 1968.
307 Ibidem, Notitie mr. H. P. Vonhöfer aan hoofd van de Hoofdafdeling, 29 mei 1968.
308 Ibidem.
309 Ibidem, verwijzing in: MvJ C. H. F. Polak aan MvJ België prof. dr. A. Vrancx 31 oktober 1968, afd. Staats- en Strafrecht EX 680/007.
310 Ibidem, 'Geneeskundige verklaring betreffende [BP2] door dr. J. P. de Smet, 31-01-1968'.
311 NA-MVJ/IR, 'Geneeskundige verklaring van de geneesheren De Smet, Vaessen en Wijffels 12-02-1968'.
312 Ibidem, Aantekening op dossieromslag, 29 oktober 1968.
313 Ibidem, MvJ C. H. F. Polak aan MvJ België prof. dr. A. Vranckx 31 oktober 1968, afd. Staats- en Strafrecht EX 680/007.
314 Ibidem
315 Ibidem, Bericht op brief van de minister van justitie aan de officier van Justitie te Alkmaar, 17 december 1968.
316 Archief GGZ-NH-Noord/Sint Willibrordusstichting, dossier BP2.
317 Van Heijst, *Ex Caritate*, p. 1040. Deze episode wordt hier chronologisch later geplaatst dan in het geciteerde boek gebeurt, op basis van een analyse in samenhang met bronnenmateriaal waarover de auteurs van *Ex Caritate* niet konden beschikken.
318 Mededeling gemeente Heiloo, afdeling bevolking, 8 maart 2011.
319 Archief GGZ-NH-Noord/Sint Willibrordusstichting, dossier BP2.
320 Van Heijst, *Ex Caritate*, p. 1041.
321 Archief bisdom Haarlem, Correspondentie bisschop Zwartkruis met Juliaantjes, nr. 106.
322 Ibidem, Geheim Archief. Dagboek mgr. Zwartkruis, 29 januari 1969.
323 Van Heijst, *Ex Caritate*, p. 1041.
324 Archief GGZ-NH-Noord/Sint Willibrordusstichting. Dossier BP2.
325 Ibidem. Dossier BP2.
326 Gegevens verstrekt door het bisdom Brugge.
327 Zie over deze kwestie: Wilma Duijst-Heesters (red.), *Ziekenhuizen, Politie & Convenanten. Een empirisch onderzoek,* 2006.

328 E-mailbericht van het bisdom Brugge aan Onderzoekscommissie, 9 september 2011 om 14.26 uur.

NOTEN HOOFDSTUK 5

1 Het betreft hier een gekozen functie. Van eind 2007 tot juli 2011 was de Rotterdamse bisschop drs. A.H. van Luyn voorzitter van de Bisschoppenconferentie. Na zijn aantreden als aartsbisschop had monseigneur dr. W.J. Eijk prioriteit gegeven aan de reorganisatie van het in financiële problemen verkerende aartsbisdom. Op 21 juni 2011 werd monseigneur Eijk tot voorzitter van de Bisschoppenconferentie gekozen. Daarmee werd de traditie hersteld van de gecombineerde functie van aartsbisschop en voorzitter van de Bisschoppenconferentie.
2 Kardinaal J. de Jong, kardinaal B.J. Alfrink, kardinaal J.G.M. Willebrands en kardinaal A.J. Simonis. Kardinaal Willebrands was bij zijn benoeming tot aartsbisschop reeds kardinaal.
3 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis, Nieuwkuijk, 10 januari 2011.
4 Ton H.M. van Schaik, *Alfrink. Een biografie*, 1997, p. 61.
5 H.W.F. Aukes, *Kardinaal De Jong*, 1956, pp. 207 en 227.
6 Ton H.M. van Schaik, *Aartsbisschop in oorlogstijd. Een portret van kardinaal De Jong 1885-1955*, Baarn 1996, p. 82.
7 Van Schaik, *Alfrink*, p. 202.
8 Ibidem, pp. 255-256.
9 Ibidem, p. 399.
10 Hans van Munster, 'Kwetsbaar en waakzaam'. In: Harry Mourits (ed.), *Herinneringen aan kardinaal Alfrink,* Amsterdam 1997, pp. 19-20.
11 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met dr. P.A.G. Rentinck. Utrecht, 8 maart 2011.
12 Mededeling van dr. P.A.G. Rentinck aan de Onderzoekscommissie in e-mail van 3 november 2011 15.12 uur.
13 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis, Nieuwkuijk, 10 januari 2011.
14 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met dr. P.A.G. Rentinck, Utrecht, 8 maart 2011.
15 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis, Nieuwkuijk, 10 januari 2011.
16 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met dr. J.A. de Kok, Den Haag, 14 januari 2011.
17 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis, Nieuwkuijk, 10 januari 2011.
18 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met dr. P.A.G. Rentinck, Utrecht, 8 maart 2011.
19 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met dr. J.A. de Kok, Den Haag, 14 januari 2011.
20 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met dr. J.A. de Kok, Den Haag, 14 januari 2011.
21 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis, Den Haag, 11 augustus 2011.

22 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur drs. Ph. R. Bär. Den Haag, 4 augustus 2011.
23 Archief aartsbisdom Utrecht. Ongedateerd, Archief Maliebaan, map Penitentiaria.
24 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis. Nieuwkuijk, 10 januari 2011.
25 Archief aartsbisdom Utrecht. Plaatsingslijst 01.51. Brief van de nuntius in Den Haag aan de aartsbisschop van Utrecht, 4 augustus 1984.
26 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal Simonis. Den Haag, 11 augustus 2011.
27 Archief aartsbisdom Utrecht, HUA 1405. Brief van J.A.Geerdinck aan de coadjutor Alfrink. Utrecht, 9 februari 1954.
28 Archief aartsbisdom Utrecht Maliebaan, plaatsingslijst 543.2
29 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met dr. P.A.G. Rentinck. Utrecht, 8 maart 2011.
30 Archief aartsbisdom Utrecht. Archief Maliebaan, doos 149. Notulen BBC, 17 augustus 1973.
31 Archief aartsbisdom Utrecht. Archief Maliebaan, 'Klinische pastorale vorming' 1969-1985.
32 Jan ter Laak, *Brave rebellen. Herinneringen aan de eerste studentenopstand in Nederland*. Nijmegen 1999, p. 50.
33 Ter Laak, *Brave rebellen*, p. 34.
34 Henk Kroon, *Pubers voor God. Het leven op een kleinseminarie in de jaren vijftig*, 2001, p. 171.
35 Ibidem, p. 193.
36 Ibidem, p. 136.
37 Ibidem, p. 136.
38 Ibidem, p. 138 en eindnoot 130.
39 Archief Officialaat aartsbisdom Utrecht. Geen plaatsingsnummer.
40 http://pauwenwitteman.vara.nl/Archief-detail.113.0.html?cHash=54947f1690&tx_ttnews%5BbackPid%5D=116&tx_ttnews%5Btt_news%5D=15970
41 http://www.youtube.com/watch?v=VhNjljCX9Vc. Vijf dagen eerder had kardinaal Simonis voor RTV Utrecht hetzelfde aantal genoemd: 'Als ik tien gevallen heb meegemaakt, is dat veel.' RTV Utrecht 18 maart 2010. Zowel bij RTV Utrecht als in het programma *Pauw en Witteman* sprak kardinaal Simonis niet uitdrukkelijk over minderjarigen. De Onderzoekscommissie gaat van de veronderstelling uit dat het aantal van tien gevallen betrekking heeft op misbruik van minderjarigen.
42 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met vicaris-generaal dr. A.J. Vermeulen. Utrecht, 25 februari 2011.
43 Archief Hulp & Recht. Advies van de Beoordelings- en adviescommisie van 25 mei 2010, p. 4 en 5.
44 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met vicaris-generaal dr. A.J. Vermeulen. Utrecht, 25 februari 2011.
45 Archief Hulp & Recht. Brief van het aartsbisdom aan de Beoordelings- en adviescommissie van 12 augustus 2010, p. 4.
46 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis. Den Haag, 11 augustus 2011.
47 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met dr. P.A.G. Rentinck. Utrecht, 25 februari 2011.

48 Brief van de vicaris-generaal van het aartsbisdom aan de Onderzoekscommissie van 29 oktober 2010, bijlage 1.
49 E-mailbericht van dr. P.A.G. Rentinck van 15 oktober 2011 om 16.52 uur.
50 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met drs. G.H.A. Kruis. Den Haag, 12 april 2011.
51 http://www.nienhausstichting.nl/index.php/mgr-jan-nienhaus
52 Archief Hulp & Recht. Melding Hulp & Recht van 2 maart 2010 om 11.21 uur. Op 13 maart 2010 om 17.58 uur is dezelfde melding ook toegezonden aan drs. W.J. Deetman. Zie ook verslag van gesprek van de Onderzoekscommissie met de heer NN1. Den Haag, 11 januari 2011.
53 Melding aan de Onderzoekscommissie van NN2 van 17 augustus 2010 om 21.53 uur.
54 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met de heer NN3. Den Haag, 26 januari 2011.
55 Melding aan de Onderzoekscommissie van NN4 van 16 mei 2010 om 20.39 uur.
56 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal Simonis. Den Haag, 11 augustus 2011.
57 De opstellers van 'Geschonden vertrouwen' gebruikten voor de feitelijke onderbouwing gegevens uit een artikel in *Trouw* van 23 juni 1993 ('Paus neemt seksueel geweld Amerikaanse priesters hoog op'): 'Onlangs zei de bekende Amerikaanse godsdienstsocioloog Andrew Greeley, zelf priester, dat hij vermoedt dat zo'n vijf tot tien procent van de 43.000 Amerikaanse priesters zich wel eens aan een minderjarige heeft vergrepen. Anderen noemen schattingen van tussen twee en vier procent.'
58 Archief Bisschoppenconferentie. 'Geschonden vertrouwen. Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties'. Nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk, oktober 1993, p. 12.
59 Archief Hulp & Recht. Archief Bisschoppenconferentie. Archief van (geanonimiseerd) particulier. Brief van P.P.M. van der Ree aan de Bisschoppenconferentie en de KNR van 28 april 2003 (kenmerk H&R03037/PvdR/cvs.
60 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen 9 september 2003, agendapunt 8.
61 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met melder. Den Haag, 3 februari 2011.
62 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis. Den Haag, 11 augustus 2011.
63 Archief bisdom Haarlem. Notulen van de selectiecommissie 1977-1979.
64 Levensbeschrijving opgesteld door pastor R. ten behoeve van de Onderzoekscommissie. Duitsland, april 2011.
65 Verslag van gesprek van de Onderzoekscommissie met pastor R. Den Haag, 19 april 2011.
66 Archief bisdom Rotterdam. Geheim Archief. Brief oud-vicaris-generaal Van Paassen aan vicaris-generaal Verbakel van 7 februari 2011. De datering van de dekenvergadering is ontleend aan het gesprek van de Onderzoekscommissie met dr. W.J.M. van Paassen. Rijswijk 13 maart 2011. Zowel monseigneur Bär als kardinaal Simonis waren – zo hebben zij de Onderzoekscommissie laten weten – pas na de eerste aangifte in 1988 op de hoogte. Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur drs. R. Ph. Bär. Den Haag, 4 augustus 2011; verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis. Den Haag, 11 augustus 2011.
67 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur drs.

R. Ph. Bär. Den Haag, 4 augustus 2011; verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis. Den Haag, 11 augustus 2011.

68 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis. Den Haag, 11 augustus 2011.

69 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur drs. R. Ph. Bär. Den Haag, 4 augustus 2011; verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis. Den Haag, 11 augustus 2011.

70 Ibidem.

71 Ibidem.

72 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur dr. J.W.M. Hendriks. Vogelenzang, 24 mei 2011.

73 Archief bisdom Haarlem-Rotterdam. Brief van bisschop dr. A.J. Simonis aan pater dr. O.F. ter Reegen. Rotterdam 3 juli 1978.

74 Ibidem.

75 Archief Hulp & Recht. Proces verbaal van aangifte 4876/1988. Zie Collectie-Harderwijk. Parketnummer 7702/88. Pro Justitia. Rapport van dr. J.G.M. Barnhoorn. Noordwijk 21 september 1988.

76 Collectie-Harderwijk. Parketnummer 7702/88. Pro Justitia. Rapport van dr. J.G.M. Barnhoorn. Noordwijk 21 september 1988. De psychiater Barnhoorn was tot 17 juni 2003 ingeschreven als psychiater. Op die datum werd hij – net als dr. A.A.A. Terruwe – uit het BIG-register uitgeschreven. Zie: http://medischcontact.artsennet.nl/Tijdschrift-artikel/KNMG-uitschrijven-MSRC.htm

77 Collectie Harderwijk. Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage. Verhoor van verdachte. Parketnummer 7702/88 van 4 oktober 1988.

78 E-mailbericht van mr. E. Harderwijk aan de secretaris van de Onderzoekscommissie van 17 mei 2011 om 14.29 uur.

79 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met pastor R. Den Haag, 19 april 2011.

80 Dossier Kerkelijke Rechtbank aartsbisdom Utrecht. Brief van mgr. mr. drs. Th.C.M. Hoogenboom aan dr. H.P.M. Kreemers van 23 maart 2011. Dit voorafgaand onderzoek berust op de canones 1717-1719 CIC/1983. Brief van bisschop R.Ph. Bär van 25 maart 1989.

81 Ibidem.

82 Verslag van gesprek van de Onderzoekscommissie met pastor R. Den Haag, 19 april 2011.

83 Ibidem.

84 Collectie-Van Lieverlo. Curriculum Vitae.

85 Collectie-Harderwijk. Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage. Aantekening mondeling vonnis. Parketnummer 09/009.241.9, volgnummer 26.

86 Archief bisdom Rotterdam. Persoonsdossier.

87 Gesprek van mr. E. Harderwijk met dr. H.P.M. Kreemers. Den Haag, 24 mei 2011.

88 E-mailbericht van mr. E. Harderwijk aan dr. H.P.M. Kreemers van 13 mei 2011 9.55 uur.

89 Ibidem.

90 Ibidem. Brief van het aartsbisdom Utrecht aan dr. J.A.S. van Spaendonck van 27 november 1995.

91 Ibidem. 'Interrogation of the Rev. [pastor R.] by C.A. van Tol, investigator, concerning delicts against the sixth commandment of the Decalogue committed by a cleric with

minors below the age of eighteen years' (art 6 Normae de gravioribus delictis 2010).

92 Dossier Kerkelijke Rechtbank aartsbisdom Utrecht. Brief van mgr. mr.drs. Th.C.M. Hoogenboom aan dr. H.P.M. Kreemers van 23 maart 2011. Brief van de vicaris-generaal van het aartsbisdom aan de vicaris-generaal van het bisdom Rotterdam. Kenmerk 02193-AVI. Utrecht 8 mei 2002.

93 Dossier Kerkelijke Rechtbank aartsbisdom Utrecht. Brief van mgr. mr.drs. Th.C.M. Hoogenboom aan dr. H.P.M. Kreemers van 23 maart 2011. Brief aan de heer G.H.A. Kruis van het aartsbisdom Utrecht van 28 januari 1991.

94 Ibidem. Brief van het aartsbisdom Utrecht aan dr. J.A.S. van Spaendonck van 27 november 1995.

95 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur drs. R. Ph. Bär. Den Haag, 4 augustus 2011.

96 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal A.J. Simonis. Den Haag, 11 augustus 2011.

97 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur drs. R. Ph. Bär. Den Haag, 4 augustus 2011; brief van vicaris-generaal J.G.M. Zuidgeest aan vicaris-generaal dr. A.J. Vermeulen van 19 februari 1991.

98 In deze uitzending zegt kardinaal Simonis dat hij pastor R. 'al heel lang' kent. Na zijn vertrek naar Utrecht heeft hij naar eigen zeggen nauwelijks contact. Dat verandert als pastor R. in het aartsbisdom Utrecht geïncardineerd wordt. Hij is 'verscheidene malen' bij hem geweest. Vragen met betrekking tot zijn pedofilie en zijn problemen hiermee heeft kardinaal Simonis niet aan pastor R. gesteld: 'Ik vond dat te direct'. Kardinaal Simonis 'ging met hem broederlijk om, maar niet vriendschappelijk.' Aldus kardinaal Simonis in de uitzending van *Brandpunt* op 13 februari 2011.

99 E-mailbericht van pastor R. van 25 augustus 2011 om 23.40 uur; e-mailbericht van pastor R. van 28 augustus 2011 om 19.54 uur.

100 Dossier Kerkelijke Rechtbank aartsbisdom Utrecht. Brief van mgr. mr.drs. Th.C.M. Hoogenboom aan dr. H.P.M. Kreemers van 23 maart 2011; brief aan de heer G.H.A. Kruis van het aartsbisdom Utrecht van 28 januari 1991.

101 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met de heer G.H.A. Kruis. Den Haag, 12 april 2011.

102 Dossier Kerkelijke Rechtbank aartsbisdom Utrecht. Brief van mgr. mr.drs. Th.C.M. Hoogenboom aan dr. H.P.M. Kreemers van 23 maart 2011; brief aan mevrouw mr. V.N.M. Korte-Van Hemel. Amstersfoort 17 juni 1997.

103 Oud-vicaris-generaal Rentinck kan zich niet herinneren of werkelijk sprake is geweest van een erewoord. In ieder geval hebben de kardinaal en hijzelf het vertrouwen in pastor R. uitgesproken. Gesprek van de Onderzoekscommissie met dr. P.A.G. Rentinck. Den Haag, 6 oktober 2011.

104 Dossier Kerkelijke Rechtbank aartsbisdom Utrecht. Brief van mgr. mr.drs. Th.C.M. Hoogenboom aan dr. H.P.M. Kreemers van 23 maart 2011; brief aan de heer G.H.A. Kruis van het aartsbisdom Utrecht van 28 januari 1991.

105 Archief Hulp & Recht. Brief aan mevrouw mr. V.N.M. Korte-van Hemel van 18 oktober 1996.

106 Dossier Kerkelijke Rechtbank aartsbisdom Utrecht. Brief van mgr. mr.drs. Th.C.M. Hoogenboom aan dr. H.P.M. Kreemers van 23 maart 2011; brief aan de heer G.H.A. Kruis van het aartsbisdom Utrecht van 28 januari 1991; brief aan kardinaal Simonis van 26 november 1995.

107 Ibidem.

108 Ibidem. Brief van dr. J.A.S. van Spaendonck aan het aartsbisdom Utrecht van 29 januari 1996.
109 Ibidem.
110 Archief Hulp & Recht. Brief van de TAC aan kardinaal Simonis van 7 april 1997 (persoonlijk).
111 Verslag van gesprek van de Onderzoekscommissie met anoniem. Den Haag, 6 april 2011.
112 Collectie-Van Lieverloo. Brief aan de heer B.F. Heutinck. Amersfoort 5 oktober 1997.
113 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met de heer G.H.A. Kruis. Den Haag, 12 april 2011.
114 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal Simonis. Den Haag, 11 augustus 2011.
115 Collectie-Van Lieverloo. Handgeschreven aantekeningen van gesprek op 19 november 1997.
116 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met pastor R. Den Haag, 19 april 2011.
117 Collectie-Van Lieverloo. Brief van dr. P.A.G. Rentinck aan de hoofdaalmoezenier. Kenmerk MC 150-98 SC. Utrecht 29 januari 1998.
118 Dossier Kerkelijke Rechtbank aartsbisdom Utrecht. Brief van mgr. mr.drs. Th.C.M. Hoogenboom aan dr. H.P.M. Kreemers van 23 maart 2011; brief aan de heer G.H.A. Kruis van het aartsbisdom Utrecht van 28 januari 1991; [verslag van] Gesprek van AB [aartsbisschop], HBH [hulpbisschop Hoogenboom] en SG [secretaris-generaal] met E.H. [eerwaarde heer] [pastor R.] dd 14 februari 2011.
119 Verslag van het tweede gesprek van de Onderzoekscommissie met kardinaal Simonis. Den Haag, 11 augustus 2011. Verslag van het tweede gesprek met de Onderzoekscommissie met monseigneur drs. R. Ph. Bär. Den Haag, 4 augustus 2011.
120 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur J.M. Punt. Den Haag, 8 maart 2011.
121 Brief van de kanselier van het bisdom Haarlem-Amsterdam aan de Onderzoekscommissie. 7 november 2011.
122 Collectie-Van Lieverloo. Verklaring omtrent het gedrag. Amersfoort 20 maart 1998.
123 Collectie-Van Lieverloo. Koninklijk Besluit van 22 april 1998, nr. 98.002054.
124 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur J.M. Punt. Den Haag, 8 maart 2011.
125 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met luitenant-generaal J.G.A. Leijh. Den Haag, 7 juni 2011.
126 J. (Jan) Schutte, 'De katholieke oplossing', *Trouw*, 14 februari 2011.
127 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met pastor R. Den Haag, 19 april 2011.
128 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur J.M. Punt. Den Haag, 8 maart 2011.
129 Collectie-Van Lieverloo. Certificate of security clearance, ondertekend door major M.H. Bots-Bottinga op 13 oktober 2006.
130 Brief van dr. P.A.G. Rentinck aan A.J.J. Woolderink. Kenmerk 02175-MdV2. Utrecht, 26 april 2002.
131 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met anoniem. Den Haag, 21 april 2011.

132 Ibidem.
133 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met luitenant-generaal J.G.A. Leijh. Den Haag, 7 juni 2011.
134 Ibidem.
135 Ibidem.
136 Ibidem.
137 E-mailbericht van drs. J.C.M. van Lieverloo aan dr. H.P.M. Kreemers van 16 juni 2011 om 16.15 uur. Pastor R. ontkent overigens dat hij door politie dan wel de Koninklijke Marechaussee is gehoord in 2008. Zie: mailbericht van pastor R. van 25 augustus 2011 om 23.41 uur.
138 Joep Dohmen, 'Jongens misbruikt? Onmogelijk, zei de kardinaal', *NRC Handelsblad*, 10 februari 2011; collectie-Harderwijk. Uittreksel justitiële informatie. Proces verbaal 07-019796.
139 E-mailbericht van monseigneur mr. drs. Th.C.M. Hoogenboom van 29 oktober 2011 om 21.00 uur.
140 E-mailbericht van monseigneur mr. Drs. Th.C.M. Hoogenboom van 26 oktober 2011 om 8.35 uur; brief van monseigneur mr. drs. Th.C.M. Hoogenboom aan de congregatie voor de Geloofsleer van 3 oktober 2011.
141 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met monseigneur G. Geukers. Egmond, 15 april 2011.
142 Archief bisdom Rotterdam, archief Incardinatiecommissie, brief bisschop Bär aan de Onderzoekscommissie, 21 maart 1986.
143 Archief bisdom Rotterdam, map selectiecommissie, brief aan bisschop Simonis, z.d., ontvangen 17 maart 1979.
144 De medewerker wenst anoniem te blijven maar is bij de Onderzoekscommissie bekend.
145 Archief Bisschoppenconferentie, mapnummer 12246, Persbericht van de persdienst van het militair ordinariaat. Amersfoort 22 maart 1993. Zie ook 'Simonis trok geruchten over bisschop niet na', *Het Parool,* 22 maart 1993: 'Volgens Simonis is het geen probleem als een bisschop homoseksueel geaard is, maar hij kan volgens het katholieke kerkrecht in zijn functie geen homoseksuele contacten onderhouden. Van Bär wordt al een aantal jaren beweerd dat hij homoseksueel is.'
146 In diverse publicaties en discussies op internet wordt een rechtstreekse relatie tussen homoseksualiteit en pedoseksualiteit afgewezen, ook waar het gaat om misbruik binnen de Kerk. Daarbij wordt echter wel gewezen op de kwetsbaarheid van homoseksueel actieve priesters, voor chantage en manipulatie door degenen die kinderen misbruiken, waardoor zij maatregelen weten te voorkomen. Zie onder meer: John Shuster, 'The Catholic Priesthood and Homosexuality: Sexual Politics and Clergy Sexual Abuse', 2008, op: http://johnshuster.com/Homosexuality%20in%20the%20Roman%20Catholic%20Priesthood.htm .
147 Deze oud-medewerkers wensen anoniem te blijven maar zijn bij de Onderzoekscommissie bekend.
148 De medewerker wenst anoniem te blijven maar is bij de Onderzoekscommissie bekend.
149 Idem.
150 Archief bisdom Rotterdam, Geheim Archief, dossier kwestie Bär-x6. In 1995 diende X6 een klacht in tegen de bisschop bij Hulp & Recht. De klacht kon daar niet in behandeling worden genomen omdat de nuntius bepaalde dat de procedure aan de paus was voorbehouden.

151 Archief bisdom Rotterdam, notulen AVA.
152 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met W.J.M. van Paassen, Rotterdam, 13 april 2011.
153 John Jay College Research Team, *The Causes and Context of Sexual Abuse of Minors by Catholic Priests in the United States, 1950-2010.* Washington DC 2011.
154 Archief aartsbisdom Utrecht, inv. nr. 1504, verslag van de visitatie van Harreveld, april, mei 1964.
155 Melding van X7 aan de Onderzoekscommissie 2010.
156 Archief aartsbisdom Utrecht, dossier franciscanen, brief aan Mgr. D. Huurdeman, vicaris-generaal van het aartsbisdom, 4 november 1951.
157 Archief bisdom Haarlem, aantekening archivaris B. Voets in zijn inleiding op de correspondentie met de bisschop tweede deel 1973.
158 Ibidem, correspondentie van de bisschop 1971, brief aan HA2, 22 juni 1971.
159 Archief bisdom Haarlem, Geheim Archief, dossier HA12.
160 Ibidem, persoonsdossier HA5.
161 Ibidem, persoonsdossier HA6.
162 Ibidem, persoonsdossier HA3.
163 Ibidem, persoonsdossier HA5.
164 Ibidem, correspondentie broederscongregatie O.L.V. van Zeven Smarten met de bisschop, inventaris nr. 774.
165 Achief bisdom Rotterdam, persoonsdossier Rdam2.
166 Archief bisdom Haarlem, persoonsdossier HA8, brief 6 juni 1969.
167 Archief bisdom Rotterdam, persoonsdossier (zakelijk gedeelte) pastor R., brief 30 januari 1990.
168 Archief bisdom Haarlem, inv. nr. 829, correspondentie O.L.V. van Zeven Smarten met de bisschop, brief 20 juni 1945.
169 Ibidem, inv. nr. 775, brief aan de vicaris-generaal, 15 november 1962.
170 Ibidem, inv. nr. 154, Geheim Archief, O.L.V. van Zeven Smarten, brief algemeen-overste aan de bisschop, 1 december 1958.
171 Archief bisdom Haarlem, dossier HA13, 'Uitgetreden priesters', conceptbrief HA13 aan de paus, 15 augustus 1977.
172 E-mail X8 aan de Onderzoekscommissie, 23 maart 2010.
173 P. Bronneberg, *Herinneringen aan bisschop dr. Guillaume Lemmens (1884-1960)*, 2008.
174 *Biografisch Woordenboek van Nederland* I (artikel H. van Nispen tot Pannerden).
175 G. Linsen, 'Mgr. Drs. P.J. (Piet) van Odijk (1912-1991), vicaris-generaal en proost van het kathedraal kapittel in een woelige tijd'. In: *Spiegel van Roermond 2011*, pp. 113-157. Een vicaris-generaal is volgens het Kerkelijk Wetboek de eerste assistent van de bisschop bij het besturen van het bisdom. Hij is op de bisschop na de hoogste in rang en vervangt de bisschop bij diens afwezigheid. Een belangrijk deel van zijn werkzaamheden ligt op het terrein van de organisatie, personeel, onderwijs, economie en financiën, planologie en bouwzaken. Overlijdt de bisschop of treedt deze af, dan vertrekt in beginsel ook de vicaris-generaal. Het is ook mogelijk dat hij tot vicaris capitularis sede vacante wordt benoemd. Maar evenzeer kan hij tussentijds ontslagen worden.
176 Vgl. over de periode 1954-1965: J.Y.H.A. Jacobs, 'Jaren van broei en bewustwording: de clerus van het bisdom Roermond in de periode 1954-1965'. In: E. Henau & T. van den Hoogen (Eds.), *Van katholiek Limburg naar katholieken in Limburg,* 1988, pp. 85-127.
177 Gesprek met oud-secretaris P. Moonen, d.d. 28 februari 2011.

178 H. van der Meer s.j.: augustus 1972 coördinator, december 1972 vicaris-generaal, 1988 officiaal.
179 Archief bisdom Roermond, Codearchief 131 'Diocesane ambtstoelatings- en incardinatiecommissie.'
180 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met dr. J.B.M. Gijsen, Sittard, 18 januari 2011.
181 Joep Dohmen, *Vrome Zondaars,* 2011, p. 49.
182 Het bisdom Roermond heeft op 27 oktober 2011 in een schrijven aan de Onderzoekscommissie kanttekeningen geplaatst bij deze bevindingen. Het desbetreffende schrijven is opgenomen in het archief van de Onderzoekscommissie.
183 Archief Bisdom Roermond, Geheim Archief, dossier broeder Corbinianus: brief Prick aan Feron 30 oktober 1951.
184 Van 1961 tot 1969 is hij nog overste van Huize Savelberg te Helden. In 1971 bij zijn zestigjarig professiefeest wordt hij koninklijk onderscheiden. (Archief broeders van St. Jozef, Heerlen, PD A.H. van der Rijt (Corbinianus)).
185 Over St. Joseph, zie A. Klijn, *Tussen caritas en psychiatrie. Lotgevallen van zwakzinnigen in Limburg 1879-1952,* 1995.
186 Archief broeders van St. Jozef, Heerlen, PD BHJ1. Rondzendbrief van rector Berkhout, d.d. 16 oktober 1955, dat broeder BHJ1 op 13 oktober is gearresteerd en beschuldigd van ontucht met minderjarigen.
187 Opvallend is dat het bisdom (lees Van Odijk), dat toch goede contacten had met het OM hier niet intervenieerde. Dat gebeurde bij priesters wel. Misschien was men wel blij dat binnen deze congregatie schoon schip werd gemaakt. Volgens de huidige overste was de relatie met het bisdom in die tijd bijna vijandig.
188 BHIC, Archief Gerechtshof Den Bosch, arrest 1 juli 1959. Met dank aan Marcel Verburg (Ministerie van Veiligheid en Justitie) voor de informatie.
189 Archief broeders van St. Jozef, Heerlen, PD BHJ1. De archivaris van de congregatie, broeder Ivo Ramakers, heeft na zijn overlijden nog contact gezocht met de familie; dat resulteerde in het toesturen van een brief met een overlijdensannonce en een bidprentje. De archivaris van de broeders van Dongen, broeder Antoine Ruttenberg, afkomstig van Hoorn, kende broeder BHJ1 goed. Hij wist de onderzoeker van de Onderzoekscommissie in augustus 2011 te vertellen, dat die uit een goed katholiek middenstandsmilieu te Hoorn stamde. Vier zusters van hem waren religieuzen. Broeder BHJ1 had aanvankelijk de bedoeling om in de zaak van zijn vader te stappen, maar vanwege familieruzie zag hij daarvan af en trad in bij de broeders van Heerlen. Zijn zakelijk instinct verloochende hij daar niet, zoals gebleken is. Zijn geschiedenis was in Hoorn algemeen bekend.
190 Archief lazaristen, map CM2, bidprentje.
191 Ibidem, kennisgeving voorwaardelijke niet-vervolging. Maastricht, 12 juli 1985.
192 Ibidem, verhoor van M. Kronieger op 13 december 1984. De politie heeft aan de hand van de lijst de daaropvolgende dagen negen slachtoffers gehoord. Daarna is de lijst – zo blijkt uit het proces verbaal – vernietigd.
193 Archief Openbaar Ministerie Maastricht, parketnummer WL 03/017116/4. Proces verbaal opgemaakt door brigadier G.G. Raets en hoofdagent W.C.J. van Hameren van de gemeentepolitie van Brunssum. Verhoor van pater CM2 op 21 december 1984.
194 Archief lazaristen, map CM2, brief van W.L.M. Bellemakers aan de Beoordelings- en adviescommissie. Nijmegen 18 oktober 2010.
195 Ibidem, aantekeningen provinciaal-overste P.V.M Groetelaars 18 december 1984; verslag van het gesprek van de commissie met mr. H. Marquart Scholtz. Den Haag, 21 juni 2011.

196 Archief lazaristen, map CM2, brief van provinciaal-overste P.V.M Groetelaars aan mr. H.F.G. Driessen. Panningen, 18 december 1984.
197 Ibidem, aantekeningen provinciaal-overste P.V.M Groetelaars, 18 december 1984.
198 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mr. H. Marquart Scholtz. Den Haag, 21 juni 2011.
199 Ibidem.
200 Archief Openbaar Ministerie Maastricht, parketnummer WL 03/017116/4. Proces verbaal opgemaakt door brigadier G.G. Raets en hoofdagent W.C.J. van Hameren van de gemeentepolitie van Brunssum. Rapport dr. A.M.H. van Leeuwen van 1 juli 1985. Het rapport van de reclassering is niet in het dossier aangetroffen.
201 Archief lazaristen, map CM2, kennisgeving voorwaardelijke niet-vervolging. Maastricht 12 juli 1985.
202 Verslag van het gesprek van de commissie met mr. H. Marquart Scholtz. Den Haag, 21 juni 2011. Zie ook: Roel Ophelders, 'Nog steeds achter mijn besluit', *De Limburger,* 9 oktober 2010.
203 Verslag van het gesprek van de commissie met mgr. dr. J.M. Gijsen. Sittard, 18 januari 2011.
204 Archief lazaristen, map CM2, brief van mgr. dr. J.M. Gijsen aan het bestuur van de Katholieke Stichting Beroepsonderwijs voor Brunssum en omstreken, 6 juli 1983.
205 Brief van W.L.M. Bellemakers aan professor dr. Mr. P.J.E. Chatelion Counet, 13 september 2011: 'Binnen het bisdom Roermond werden bij de opkomst van de mijnen een groot aantal zielzorgeenheden aan de religieuzen, de paters, toevertrouwd. Deze werden opgericht als "rectoraat", hetgeen o.a. als kerkjuridische consequenties had dat zeker in de eerste periode in een rectoraatskerk niet gedoopt mocht worden, niet getrouwd, niet begraven. Dit is in zoverre te begrijpen omdat door de opdeling van een gebied de oude parochies kleiner werden en de pastoors dus een deel van hun inkomsten verloren. Rumpen, opgericht in 1918, kreeg pas in 1930 het dooprecht en het begrafenisrecht. Tot na de Tweede Wereldoorlog moesten alle Rumpense bruidsparen voor het kerkelijk huwelijk naar de pastoor van de Gregoriuskerk in Brunssum gaan. Toen eenmaal de toestemming werd gegeven om in Rumpen kerkelijk te trouwen moest nog steeds een deel van jura stolae aan de pastoor van Brunssum worden overgemaakt. Het duurde nog tot 1968 voor alle rectoraten werden omgezet in parochies en dus juridisch én financieel gelijke pastoraatseenheden werden.
Dit verklaart dat pater Haazevoet een aantal jaren "rector" van "het rectoraat Rumpen" was, en pas in 1968 "pastoor" van de dan opgerichte "parochie Rumpen" werd.'
206 CM3 was lazarist en de heeroom van de latere bisschop van Haarlem, monseigneur H. Bomers. Verslag van gesprek met pater H.M.J. Jaspers, provinciaal-overste van de lazaristen, en pater W.M.L. Bellemakers. Panningen, 30 juni 2011.
207 Archief lazaristen, map Rumpen, brief van rector Bernard Haazevoet aan de visitator. Rumpen 20 november 1959.
208 Ibidem, brief van rector Bernard Haazevoet aan de visitator. Rumpen 10 december 1959.
209 Ibidem, brief van rector Bernard Haazevoet aan de visitator. Rumpen 20 november 1959.
210 Ibidem, brief van rector Bernard Haazevoet aan de visitator. Rumpen 10 december 1959.

1 Een algemene geschiedenis: William V. Bangert, *A history of the Society of Jesus*, 1972.
2 Archief Provincialaat jezuïeten, Staf 1965-1969. Notulen staf 27 december 1965.
3 Voor nadere gegevens en literatuur betreffende de geschiedenis van de provincie, zie Paul Begheyn (m.m.v. Eugène van Deutekom), *Gids voor de geschiedenis van de jezuïeten in Nederland, 1850-2000*, 2003.
4 Consulten januari 1964; de provinciaal Terpstra reisde naar Rome om te trachten de situatie weer vlot te krijgen (Archief Provincialaat jezuïeten, PA 1662).
5 C.M. Schulten en P. Mengelberg (red.), *AC75. 75 jaar Aloysiuscollege*, 1992.
6 D. Berndsen en J. Walta (red.), *St.-Ignatiuscollege Amsterdam 85 jaar*, 1982.
7 Huub Wijfjes, *Het Stanislas. School- en jeugdcultuur op een katholiek college te Delft, 1948-1998*, 1998.
8 Zie T.A.M. van den Beld, *'Katholieke jongens uit den beschaafden stand. Het jezuïeteninternaat te Katwijk ... 1831-1960'*, 2009; Paul Begheyn s.j. en Heimerick Tromp (red.), *Katwijk 1831-1981*, 1981.
9 Archief Provincialaat jezuïeten, PA 1660, 19 oktober 1953
10 Ibidem, PA 1663. Algemeen rapport uitgebracht aan de generaal-overste, 21 april 1959, onder punt 4. Hij herhaalde dit in 1960.
11 Het volgende is gebaseerd op aantekeningen beschikbaar gesteld door mw. M. Smulders, promovenda aan de Radboud Universiteit, die onderzoek verricht naar het Canisius-college.
12 Het uitvoerige rapport in ANSI Nijmegen, archief Canisius-college, internaat, inv. nr. 14.e.
13 Archief Provincialaat jezuïeten, PA 1663. Visitatieverslag aan de generaal-overste, juni 1961.
14 ANSI Nijmegen, Z.443, nr. 34. Manuscript 'Surveillance van het Aquarium' in de nalatenschap van De Waart
15 Van den Beld, *'Katholieke jongens uit den beschaafden stand'*.
16 Zie voor bijzonderheden over het leven op De Breul ook het autobiografische boek van Paul Begheyn, *Maar wie ben ik? Metamorfose van een roeping*, 1999, pp. 43-53.
17 Deze en volgende informatie wordt ontleend aan de briefwisseling van de provinciaal Kolfschoten met de generaal en de regionaal assistent Van Gestel in Rome, april-november 1956 (Archief Provincialaat jezuïeten, PA 1654-1655) en de notulen van het consult uit deze periode (PA 1660).
18 ANSI Nijmegen, arch. Katwijk-De Breul, inv. nr. 21. Rapport van Perquin; dit is het enige stuk dat in het historisch archief terug te vinden is, zij het alleen de tweede helft, waarop de naam van Perquin is genoteerd; het gedeelte waarin de leerlingen worden behandeld, is vernietigd.
19 Zie de melding van X9.
20 Stukken met betrekking tot de 'Internatencommissie' (1966-1968) vindt men vooral in ANSI Nijmegen, Provinciaalsarchief, inv. nr. 1033-1038; zie over de discussie daarnaast ook losse stukken elders (Provinciaalsarchief inv. nrs. 394, 448-449; het archief van het Canisius, internaat, inv. nr. 56; van Katwijk De Breul, inv. nr. 1a-b, huisconsult).
21 *Constituties van de sociëteit van Jezus*, Nederlandse tekst, 2002.
22 Aanwezig in ANSI Nijmegen, archief van het Aloysiuscollege, inv. nr. 29.
23 De oorspronkelijke tekst uit de 16e eeuw luidt: 'Ut ea, quae religiosos decet, gravitas

et modestia retineatur, nemo alium etiam joco tangat, praeterquam in signum charitatis amplexando, cum quis aut abit aut redit peregre.'

24 ANSI Nijmegen, Provinciaalsarchief inv. nr. 213. Circulaire van 24 december 1947.

25 Ibidem.

26 Archief Provincialaat jezuïeten, PA inv. nr. 1655. Brief aan assistent P. van Gestel, 10 oktober 1954.

27 ANSI Nijmegen, Provinciaalsarchief, inv. nr. 600.

28 In vrijwel alle gevallen wordt geen naam genoemd, meestal wel een initiaal.

29 Zie voor SJ2 (wiens persoonsdossier geen enkel stuk over de kwestie bevat): notulen consult 7 februari, 2 maart, 3 april 1944, 5 augustus en 6 november 1946 (ANSI Nijmegen, Provinciaalsarchief inv. nr. 1451).

30 ANSI Nijmegen, Provinciaalsarchief inv. nr. 1451. Zie notulen consult 5 juli 1937.

31 Zie de gevallen van de scholastieken SJ24, SJ25, SJ26 en enkele anonieme gevallen op het Canisius-college en het Berchmanianum begin jaren vijftig; brieven provinciaal aan/van generaal en assistent 20 juni 1950, 30 juni 1950 (Archief Provincialaat jezuïeten, PA 1652), 12 augustus 1957 (PA 1654), 18 januari, 18 februari en 20 februari 1951 (PA 1655). Het ging hier steeds om homoseksuele handelingen tussen volwassenen.

32 Zie ANSI Nijmegen, Provinciaalsarchief inv. nr. 232 (Visitatieverslagen 1941-1960 [1962]).

33 Dit en het volgende stuk in ANSI Nijmegen, Provinciaalsarchief inv. nr. 576 (Aanvullende bescheiden bij de overstenvergaderingen, 1986).

34 Dossier over de jaren 1969-2005 in Archief Provincialaat jezuïeten, onderwerpsdossiers. Hierin ook de volgende geciteerde stukken.

35 Archief Provincialaat jezuïeten, onderwerpsdossiers, 'Kwestie homophilie'. Kopie notulen consult 2 oktober 1996 en nota 'Einige Überlegungen zum Thema Homosexualität. Vertraulich'.

36 Archief Provincialaat jezuïeten, omslag Correspondentie met generaal, 2003-2006. Brief van 18 april 2005.

37 Ibidem, Notulen consult en staf 1988-1995. Consult van 7 april 1994.

38 Ibidem, omslag 'Kwestie homophilie', 1969-2005. Consult van 20 juni 2002, kopie notulen.

39 Archief Provincialaat jezuïeten, Consult en staf, 2004-2011. Notulen consult 2010-2011.

40 In sommige gevallen is de leeftijd geschat op basis van indicaties in de melding. De onbekende gevallen vallen vermoedelijk allemaal in de categorie 11-16 jaar.

41 Het totale aantal gemelde en niet-gemelde plegers in deze opgave is hoger dan hierboven opgegeven, omdat enkele van hen op meerdere plaatsen actief waren.

42 Gebaseerd op de opgaven in de meldingen en op de archiefgegevens t.a.v. niet-gemelde plegers. Meegeteld is de ernstigste vorm van het gemelde misbruik. Mishandeling wordt afzonderlijk vermeld naast mogelijke andere handelingen.

43 Voor zover opgegeven in de gevalsbeschrijvingen of op te maken uit de persoonsbeschrijvingen; in sommige gevallen gaat het om vermoedens.

44 Als voorgaande noot.

45 In sommige gevallen geschat; wanneer een geval zich uitstrekte over meer dan één periode, is het geplaatst onder de meest relevante periode.

46 Archief Provincialaat jezuïeten, notulen consult en staf 1974-1975. Gegevens over 1974-1975.

47 Het gaat hier om de kwestie-SJ1. Volgens Joep Dohmen, *Vrome zondaars. Misbruik*

in de Rooms-Katholieke kerk, 2010, p. 205, zouden twaalf slachtoffers zich niet bij de slachtoffergroep Canisius-college hebben willen aansluiten. Hij schat het totale aantal slachtoffers van SJ1 op 'dertig, veertig zeeverkenners'.

48 Zie http://www.klokk.nl/?page_id=8.

49 Zie SJ8, NN3, SJ9, SJ10.

50 SJ5, SJ6, SJ18, SJ7, SJ4 en SJ27.

51 Zie voor SJ20 onder 'twijfelgevallen', berustend in het archief van de Onderzoekscommissie. Wanneer hierna niet naar archiefonderdelen wordt verwezen, is de betreffende persoon in dit archief opgenomen. SJ21: persoonsdossier in ANS1 Nijmegen.

52 Zie o.m. NN3, SJ9, SJ23. Andere gevallen: SJ28, 1950 (persoonsdossier in ANS1, Nijmegen); SJ26, 1951 (provinciaal aan P. van Gestel 18 januari 1951, Archief Provincialaat jezuïeten, PA 1655); SJ29, 1955 (persoonsdossier in ANS1, Nijmegen); SJ25, 1965 (provinciaal aan generaal 8 februari 1965, Archief Provincialaat jezuïeten, correspondentie generaal 1965-1967).

53 Archief Provincialaat jezuïeten, PA 1655. Provinciaal aan Van Gestel 18 februari 1951 en antwoord van 20 februari 1951.

54 Ibidem, PA 1655. Kolfschoten aan Van Gestel, 22 november 1953.

55 Ibidem. Zie het persoonsdossier van Lampe en het onderwerpsdossier 'Caper' (1967-2004) (het laatste bevat alleen zakelijke en bestuurlijke stukken).

56 Ibidem, Notulen consult en staf 1988-1995. Zie de notulen uit de jaren 1988-1993; de onderscheiding: 23 mei 1991.

57 Hij werkte na zijn militaire dienst 1956-1960 bij Vroom & Dreesmann, waar hij ook de personeelsopleiding volgde.

58 Aanvankelijk wilde de Oostenrijkse provinciaal Schasching hem niet toelaten, omdat hij door de Nederlandse pater M. Marlet, docent in Innsbruck en eerder (1953-1961) aan het Berchmanianum, voor hem gewaarschuwd was; zie de brief van rector E. Coreth aan de Nederlandse provinciaal Jan Terpstra, 20 augustus 1965; Terpstra antwoordde op 25 augustus dat SJ1 een prima kerel en solide religieus was, over wie hij alleen positieve informatie had gekregen (persoonsdossier in Archief Provincialaat jezuïeten; tenzij anders vermeld, zijn alle hier geciteerde documenten daaruit afkomstig). Van welke aard de waarschuwing van Marlet was, valt uit het archief niet op te maken.

59 Vanuit Innsbruck had SJ1 al bij de provinciaal gevist naar de functie van prefect van het Canisius-externaat (SJ1 aan provinciaal, december 1965).

60 Een eerder tijdstip van wijding was door de rector van het Canisius-college J. van Deenen ondersteund (brief van 3 september 1966) en door de provinciaal in Rome aangevraagd (18 december 1966): SJ1 was een 'mannelijke en apostolische persoonlijkheid die een uitstekende invloed op de leerlingen had' en aan wie reeds meerdere roepingen te danken waren. Het verzoek werd echter niet ingewilligd.

61 Archief Provincialaat jezuïeten, consult en staf 1974-1975. Notulen consult en staf 2/4.7, 22 augustus 1975 met opmerkingen van of namens H. van Leeuwen, J. Stagge, P. Huizing en brief van G. Zaat, 6 juli 1975. Tevens werd opgemerkt: 'het is net of hij nog niet helemaal is uitgegroeid' en: 'Hij versiert'.

62 Ibidem, correspondentie generaal 1975. Brief van 2 september 1975.

63 Ibidem, staf 1976. Notulen staf 16 augusutus 1976: 'Naar USA in overleg met dr. Prick, Huizing en Schoonenberg.' Zijn godsdienstlessen aan het Canisius moesten zo veel mogelijk opgevangen, want 'bij terugkomst over een half jaar valt er geen voldoende verbetering te verwachten'. Een jaar afwezigheid zou beter zijn, zelfs dan viel te verwachten dat hij niet terug zou willen keren in het college.

64 Archief Provincialaat jezuïeten, SJ1 aan provinciaal Van Leeuwen, 19 oktober 1976.
65 Ibidem, Huisoverste De Haan aan SJ1, 1 november 1976. Hij spreekt ook over 'zelfbedrog' en 'oneerlijkheid' die overkomt als 'leugenachtigheid'. Mogelijk van belang is bijna tien jaar later (12 december 1985) een brief van SJ1's begeleider Jan van Deenen aan provinciaal G. Brenninkmeijer: SJ1 wil zijn werk in het Kalorama-ziekenhuis afronden en een sabbatsverlof. Van Deenen ried hem aan 'gericht te gaan leven in de komende tijd. Loskomen van het verleden, herbezinning op je taak en je roeping als jezuïet en je de vraag stellen: hoe nu verder?'
66 Ibidem, SJ1 aan provinciaal Van der Grinten, 14 mei 1990.
67 Dohmen, *Vrome zondaars*, p. 204, schrijft over een naamloos 'oud-bestuurslid van de zeeverkenners'.
68 Getypte notities door provinciaal Gregory Brenninkmeijer doorgegeven aan Stef van der Grinten. Het stuk is blijkens aantekening van J. Bentvelzen in april 2010 toegevoegd aan het persoonsdossier. Zie ook de toegevoegde opmerkingen.
69 Archief Provincialaat jezuïeten, Staf 1976 en 1977. SJ1 aan Van Leeuwen, 26 september 1976; hij zag voor zichzelf ook een taak als psychotherapeut. Dat blijkt ook uit een visitekaartje uit deze periode met de tekst: 'SJ1 SJ. Psychotherapeut – counselor. Consult na afspraak.' Brief uit 1979 aan Van Leeuwen in ANS1 Nijmegen, Provinciaalsarchief inv. nr. 409. Uit de notulen van de staf in 1976-1977 komt naar voren dat de persoon van SJ1 aan het Canisius-college vragen en misschien ook irritatie opriep: 15 november 1976, 'Zaat uit bezorgdheid over wijze van terugkomen: er groeit een bepaalde stemming in het CC.'. De Haan heeft SJ1 vermoedelijk laten weten hoe hij over e.e.a. denkt; 30 november 1976, Zaat bespreekt met provinciaal de mogelijkheid om SJ1 in te schakelen op De Breul (maar Z. heeft op voorhand al geantwoord niet veel hoop te hebben 'dat het iets kan worden'); 14 februari 1977, in gesprek tussen Zaat en De Haan heeft de laatste zich 'niet optimistisch' over SJ1 uitgelaten; 25 april 1977, het werk van SJ1 is volgens De Haan wel goed, maar speelt zich feitelijk buiten de school af, wat verwondering wekt: enerzijds nog met ziekteverlof, anderzijds dagen weg zonder dat iemand weet waarom en waar; 1 juni 1977, met betrekking tot SJ1: 'Er broeit iets in CC', volgens Zaat en de provinciaal.
70 Archief Provincialaat jezuïeten, Staf 1978-1979. Notulen staf 25 juni 1979: de provinciaal weet dat SJ1 naar Amerika zou gaan, maar niet dat hij al tijdens het schooljaar zou vertrekken; zeker een 'brainwave' van SJ1.
71 Uit een brief van 28 juni 1991 blijkt dat SJ1 in dat jaar voor de twintigste keer in de maanden juli-augustus de taak van pastores overnam in de parochie van Christ the King in Tampa, Florida. De reis- en verblijfkosten werden waarschijnlijk door het parochiebestuur betaald.
72 Uit de visitatieverslagen van de communiteit in de Pater Brugmanstraat blijkt verder ook niets. 19 juni 1989 schrijft de provinciaal aan de huisoverste W. Buijs: 'SJ1 maakt het redelijk. Wel aandacht houden voor gezondheid en mogelijk dieet dat er aan vastzit' (stukken betreffende visitiaties in Archief Provincialaat jezuïeten, map 'Nijmegen, Pater Brugmanstraat, m.i.v. 1.1.89'). De stukken hier betreffende visitaties in 1991 en begin 1994 zeggen evenmin iets, ook niet over SJ1's plaats in de communiteit. Op 24 april 1995 schreef SJ1 aan de provinciaal dat hij het 'Canisiushuis' wilde verlaten, hij kon de 'filosofie' van de communititeit niet meer 'met de daad' steunen. Pas na zijn vertrek naar het Berchmanianum horen we ineens kritische geluiden. Provinciaal Van Leeuwen schreef aan de generaal: 'It becomes clear more and more how great his impact was on community life and that his influence was not always positive. It was also very dominant' (23 december 1995); in het consult van 12 januari 1996 wordt gezegd dat zijn vertrek 'als een bevrijding is ervaren'.

73 Hans van Leeuwen, die op 1 augustus 1995 in functie trad.
74 Archief Provincialaat jezuïeten. Het voorgaande uit de notulen van het consult, 2004-2011 (Archief Provincialaat jezuïeten).
75 Het beste korte overzicht van de congregatie der salesianen is te vinden in de *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, onder redactie van Guerrino Pellicia en Giancarlo Rocca, deel VIII (Rome 1988), pp. 1689-1714.
76 Het volgende is vooral gebaseerd op de inleiding van de bijdrage van P. van Sterkenburg, 'Een gevecht met de engelen. De geschiedenis van een salesiaans vormingshuis te Ugchelen 1942-1959'. In: *Don Bosco op de Veluwe*, 1988 (2e druk), pp. 4-13; daarnaast op een geschiedkundig overzicht voorafgaand aan een situatieschets van de congregatie in 1965, mogelijk opgesteld door A. van Luyn (zijn naam is op het titelblad genoteerd; Archief salesianen, inv. nr. 76).
77 'Mede doordat ze hun opleiding in het buitenland ontvingen, werden sommigen niet voldoende onderkend wat betreft hun geschiktheid, hetgeen later catastrofale gevolgen heeft gehad voor henzelf en grote schade heeft berokkend aan de jonge provincie' (ms. Archief salesianen, inv. nr. 76).
78 Aantekening 10 juni 1963 in persoonsdossier Muth, statisch archief van de salesianen te Soest (hierna: Archief salesianen Soest), Overleden salesianen, nr. 79.
79 Volgens Joep Dohmen, *Vrome zondaars. Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk,* 2010, p. 119, waren er tussen 1960-1971 in totaal 600 leerlingen, per jaar gemiddeld 150. Het topjaar was 1964 met 162 leerlingen. De gegevens uit 1965 (ook bij de volgende internaten) zijn ontleend aan een overzicht van dat jaar aanwezig in Archief salesianen, inv. nr. 76.
80 Archief salesianen, inv. nr. 821. Notulen directeurenvergadering 9/10 juni 1966; inv. nr. 9, notulen directeurenvergadering 16 januari 1968 en notitie Provinciale Raad februari 1968.
81 Archief salesianen, inv. nr. 108/1-3. Notulen Provinciale Raad 2 en 14 mei 1968, 28 januari, 25 februari, 29 april en 17 juni 1969.
82 Ibidem, inv. nr. 95. Visitatieverslagen Leusden 1959, 1960 en 1964.
83 Ibidem, inv. nr. 108/5. Memo van 3 november 1972.
84 Ibidem, inv. nr. 2239.
85 'Handenspel' is in de salesiaanse context een eufemistische term met een duidelijk erotische connotatie; hetzelfde geldt voor 'stoeien'.
86 Hier wordt gebruikgemaakt van een gestencilde Nederlandstalige versie uit 1966 die de constituties en reglementen bevat. Archief salesianen, inv. nr. 2024, pp. 15-16, 43, 56-57.
87 Reglement 1960 (Archief salesianen, inv. nr. 2156); Kroniek Don Rua, 11 september 1966 (inv. nr. 2107); notitie van Maat, 26.8.1967 (inv. nr. 2143).
88 P. van Sterkenburg in *Don Bosco op de Veluwe*, pp. 64-65.
89 Archief salesianen, inv. nr. 2025. Herziene constituties en reglementen, 1972.
90 Ibidem, inv. nr. 2032.
91 Ibidem, inv. nr. 2032. Notitie van Bortoluzzi z.d. getiteld 'Moralità tra i Salesiani' en notitie over een aanvraag tot toelating tot het noviciaat in 1949. In de Provinciale Raad van 7 juli 1949 werd dat bevestigd (inv. nr. 116/1).
92 Ibidem, inv. nr. 53, P. Ricaldone aan Bortoluzzi, 16 november 1949.
93 Ibidem, inv. nr. 58, 24 oktober 1954, Circulaire van Ziggiotti aan de provinciaals.
94 Ibidem, inv. nr. 416. Document 'Criteri e norme per le ammissioni alla professione e agli ordini', 1976, met concept van een Nederlandse samenvatting waaruit het volgende wordt geciteerd.

95 Ibidem, inv. nr. 89. Zie de correspondentie tussen SDB31 en Asma, januari 1995. SDB31 schreef: 'Het is moeilijk om te gaan met gevoelens als je er niet openlijk over praten kunt, als je je moet inhouden en moet bedenken dat je je moet inhouden (...) liefde trekt zich geen reet aan van leeftijd. Dat is jammer misschien voor hen die vinden dat het anders is, maar ik ervaar het zo.' Over een 'logee' van acht jaar: 'Die jongen telt de dagen af dat hij bij mij mag komen logeren. ... Als zo'n kind op me af komt rennen en tegen me op springt, dan ga ik toch zeker niet denken van kan dat eigenlijk wel omdat-ie acht jaar is?' Asma reageerde: 'Je bent er intens mee bezig om je leven vorm en inhoud te geven. Ik hoop dat je dat op een wijze manier zal doen' en steun en kritiek accepteren. 'Eerlijk gezegd begrijp ik jou ook niet als je zegt: liefde trekt zich geen reet aan van leeftijden. Versta me goed: ik oordeel niet en veroordeel niet. Maar ik begrijp niet.' SDB31 antwoordde: 'André, je was altijd een goede provinciaal. En ik ben je nog steeds dankbaar dat je me mede geholpen hebt met het achterhalen van m'n identiteit'; maar Asma begreep hem kennelijk niet: voor hem zijn gevoelens voor kinderen (jongens) een 'mengelmoes' van liefde en seksualiteit. Maar dat wil niet zeggen dat hij altijd 'ook iets wil' op seksueel terrein: kinderen zijn kwetsbaar. 'Maar dat ik van kinderen hou en dat dat meestal wederzijds is, weet ik zeker.'

96 Ibidem, inv. nr. 2032. Notitie van Bortoluzzi getiteld 'De moribus', 16 januari 1949.

97 Nota van generaal-overste P. Chávez van 19.7.2002 en de volgende documenten in het lopend archief van de delegaat te Soest, nr. 22.

98 Archief salesianen, inv. nr. 53. P. Ricaldone aan J. van Lent, 3 oktober 1938. 'Ti raccomando sommo riserbo e delicatezza nel trattare con tutti, ma specialmente coi fanciulli e con persone di altro sesso.'

99 Ibidem, inv. nr. 2177, 21 december 1945.

100 Ibidem, inv. nr. 58. Toespraak van Ziggiotti te Twello tot alle directeuren 31 maart 1954 (vertaling).

101 Ibidem, inv. nr. 1787. Internuntius P. Giobbe aan Bortoluzzi, 8 juli 1957, en antwoord van 20 december 1957.

102 Ibidem, inv. nr. 60, 852, cf. 1192. 'Conferentie van Don Fedrigotti (vicario generale) voor de Directeurs', 21 oktober 1960.

103 In het salesiaanse taalgebruik werden leden van de congregatie in hun relatie t.o.v. de jongens aangeduid als 'oversten'.

104 Archief salesianen, inv. nr. 76. Circulaire van Bortoluzzi, 24 mei 1946.

105 Ibidem, inv. nr. 3474.

106 Ibidem, inv. nr. 97.Visitatieverslagen Ugchelen; inv. nr. 2103, kroniek van Ugchelen, 18 april 1950; inv. nr. 2094, huiskapittel Ugchelen, 27 april 1953.

107 Ibidem, inv. nr. 99.Visitatie Lauradorp.

108 Ibidem, inv. nr. 95. Visitaties Leusden 1952, 1959, 1960 en generale visitatie van Don Fedrigotti, 1960.

109 Ibidem, inv. nr. 92.Visitaties Don Rua oktober 1962; inv. nr. 92,97: juni 1964; inv. nr. 92, visitatie Rijswijk maart 1964; inv. nr. 95, visitatie Leusden april 1964.

110 Vgl. ook Dohmen, *Vrome zondaars*, p. 129.

111 Gesprek van de Onderzoekscommissie met X58 en F. Vergeer, 19 mei 2011.

112 Archief salesianen, inv. nr. 97.

113 Ibidem, inv. nr. 144/1. Tekst van de inleiding (13 december 1961).

114 Archief salesianen Soest, Overleden salesianen, nr. 79. Notitie van juni 1963 in persoonsdossier Muth.

115 Archief salesianen, inv. nr. 118. Notities over directeurenvergadering van 4 september 1964, Vgl. A. van Schaik in *Don Bosco op de Veluwe*, pp. 98-101.

116 Ibidem, inv. nr. 393. Verhandeling 'Het groepensysteem in onze internaten' van A. de Waele, uitgewerkte voordracht gehouden op de directeurenvergadering van 3 oktober 1967.
117 Ibidem, inv. nr. 3446. Lijst van 'Confratelli usciti dalla Congregazione 1966-1971', 6 januari 1971, met opgave van motief en toelichting van Raaijmakers en Van Luyn, ten behoeve van de discussie tijdens het generaal kapittel te Rome.
118 Ibidem, inv. nr. 109/1. Discussiepaper 'Gedachten met betrekking tot een op te stellen provinciaal beleidsschema' van provinciaal Raaijmakers en commentaar van Jan Klein ('niet geschikt voor publicatie'), bij notulen Provinciale Raad, oktober 1973.
119 In sommige gevallen is de leeftijd geschat op basis van indicaties in de melding.
120 Het totale aantal gemelde en niet-gemelde plegers in deze opgave is hoger dan hierboven opgegeven, omdat enkelen van hen op meerdere plaatsen actief waren.
121 Gebaseerd op de opgaven in de meldingen en op de archiefgegevens t.a.v. niet-gemelde plegers.
122 Voor zover opgegeven in de gevalsbeschrijvingen of op te maken uit de persoonsbeschrijvingen die berusten in het archief van de Onderzoekscommissie.
123 Als voorgaande noot.
124 Gebaseerd op de gevalsbeschrijvingen die berusten in het archief van de Onderzoekscommissie. In sommige gevallen geschat; wanneer een geval zich uitstrekte over meer dan één periode, is het geplaatst onder de meest relevante periode.
125 Bronnen: persoonsdossier in Archief salesianen, Soest, Levende salesianen; Soest, delegaatsarchief pater Herman Spronck SDB, nr. 41 (Correspondentie kerkelijke overheid, 2007); persoonsdossier pater Wim van Luyn in Archief salesianen, Soest, Overleden salesianen, nr. 115; Archief salesianen, inventarisnummer 2107 (kroniek van Don Rua, augustus 1968), inventarisnummer 3306 (adreslijst SDB per 1 september 1969), inventarisnummer 195 (circulaires), inventarisnummer 3375-3377 (notulen Provinciale Raad 1994-1996), inventarisnummer 3113 (stukken betreffende de Utrechtse parochie, 1979-1995; hierin ontbreekt de eerder aanwezige correspondentie met de provinciaal); rapportage van de in mei 2011 ingestelde commissie-ad hoc van de SDB-provincie België Noord/Nederland, mei 2011; persoonsdossier SDB11 in de archieven van de bisdommen Utrecht en Haarlem (het archief van het bisdom Rotterdam bevat geen dossier met betrekking tot SDB11); diverse artikelen en video's te raadplegen op de website www.rtl.nl/nieuws van *RTL-nieuws* betreffende SDB11, verschenen sinds mei 2011; Joep Dohmen, *Vrome zondaars*, p. 133; gesprek met pater J. Bentvelzen SJ, 3 mei 2011; verklaring Utrechts parochiebestuur, 20 mei 2011.
126 Bronnen: persoonsdossier in Archief salesianen, Soest, Overleden salesianen; Archief salesianen, inv. nr. 108/1-2 (notulen Provinciale Raad 1968-1969), inv. nr. 9 ('Ridimensionamento' 1968), inv. nr. 92 (visitatie 1964), inv. nr. 97 (visitaties 1967-1969), inv. nr. 747 (correspondentie directeuren), inv. nr. 2092, 2106-2107 (kronieken van Don Rua); meldingen: X30, X44, X37, X31, X34, X45, X42, X59, X39, X35, X41, Frans Schaars, X36 (cf. website www.jongensvandonrua.nl, getuigenissen, nr. 4), X29, X38, X40; X43, geciteerd in document *Context*, 8.12.2010, toegestuurd aan de Onderzoekscommissie als bijlage bij een mail van X32, 18 januari 2011; omslag met getuigenissen van X32, X43 en X33, in kopie aanwezig in het lopend archief van de SDB-delegatie te Soest; Dohmen, *Vrome zondaars*, pp. 115, 120-123; Document 'Balincampo', opgesteld door de slachtoffergroep 'Jongens van Don Rua'; gesprek van de Onderzoekscommissie met Herman Spronck SDB, 23 december 2010
127 Document 'Context', 8 december 2010, ondertekend door X32, X33, X60, X43, X31;

zie het hoofdje 'Het witwasmechanisme van de biecht'. Het stuk werd toegestuurd aan de Onderzoekscommissie als bijlage bij een mail van X32, 18 januari 2011.

128 Archief salesianen, inv. nr. 76. Circulaire van provinciaal Bortoluzzi, 1946; inv. nr. 2024: Constituties van 1966 onder het hoofd 'Kuisheid', art. 38.

129 Ibidem, inv. nr. 109/1. Zie de regels voor biechtvaders uit de jaren 1950.

130 Ibidem, inv. nr. 1244a. Dat blijkt uit een discussie binnen het huiskapittel van Leusden, 5 november 1957.

131 Zie de gevallen van SDB10 (1953), SDB22 (1955), SDB29 (1949), SDB19 (1967), SDB8 (1962), SDB9 (1965).

132 Zie de gevallen van SDB5, SDB15, SDB6 en SDB17.

133 Archief salesianen, inv. nr. 2032, Regels voor biechtvaders, jaren 1950; inv. nr. 416, criteria voor toelating, 1976.

134 Ibidem, inv. nr. 2295. Notulen van het huiskapittel van het Salesianum te Twello 1947-1966.

135 Ibidem, inv. nr. 2103. Kroniek Ugchelen, 27 april 1947.

136 Ibidem, inv. nr. 747. Brief aan J. ter Schure, 27 juni 1961.

137 Ibidem, inv. nr. 9. Notulen directeurenvergadering 16 januari 1968.

138 Ibidem, inv. nr. 112/2. Hij deed verslag van zijn visitatie in de Provinciale Raad d.d. 22 oktober 1986.

139 Ibidem, inv. nr. 2177. Toespraak van don Simonetti in Ugchelen, 11 december 1945.

140 Ibidem, inv. nrs. 88-89. Zie de correspondentie tussen SDB32 en provinciaal Asma, 1988, en de brief van P. van Sterkenburg aan Ter Schure, 24 augustus 1987 (kopie).

141 Ibidem, inv. nr. 116/2. PR 14 mei 1963.

142 Ibidem, inv. nr. 118. Vgl. de losse aantekeningen 1961-1964 van raadslid J. Dijkstra.

143 Ibidem, inv. nr. 108/1. PR 7 november.1967.

144 Ibidem, inv. nr. 195. Circulaire van 16 juni 1994.

145 Archief salesianen Soest, 'Overleden salesianen', omslag 79. Notitie van 13 november 1963 in persoonsdossier Q. Muth. Of het hier om een salesiaan ging en zo ja om wie, bleek niet te achterhalen. Geen van de weinige congregatieleden met een 'Z' als initiaal komt in aanmerking. De 'Z' zou ook een plaatsnaam kunnen aanduiden.

146 Gesprek van de Onderzoekscommissie met N. Meijer 8 april 2011.

147 Vgl. de notitie over SDB9 die berust in het archief van de Onderzoekscommissie.

148 Vgl. voor deze en volgende voorbeelden de gevalsbeschrijvingen op naam van de melders die berusten in het archief van de Onderzoekscommissie.

149 Zie de notitie over SDB33 in de bijlage bij het onderzoeksverslag dat berust in het archief van de Onderzoekscommissie.

150 Gesprek van de Onderzoekscommissie met N. Meijer 8 april 2011.

151 Archief salesianen, inv. nr. 3375. Notulen Provinciale Raad 29 december 1994: 'De ouders zouden juridische stappen willen ondernemen, daarom heeft AA aan de heer Vossen gevraagd hem met de ouders van de slachtoffers in contact te brengen.'

152 Ibidem, inv. nr. 3376. Notulen Provinciale Raad 22 mei 1995.

153 Ibidem, inv. nr. 88, Asma aan SDB32, 3 februari 1988.

154 Archief salesianen, inv. nr. 1901. A. Bortoluzzi aan de heer Berger, 24 juli 1947.

155 Notitie van Asma, in het persoonsdossier van SDB7: 'Voor rechtskundig advies: president van rechtbank te Haarlem mr. H. van den Haak (broer van pastor v.d. Haak R'dam) of mr. L. van Gelder Rotterdam ... in beide gevallen naam Pl. van Beek noemen.'

156 Joos van Vugt, *Broeders in de katholieke beweging. De werkzaamheden van vijf Nederlandse onderwijscongregaties van broeders en fraters, 1840-1970*, 1994.

157 Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven (ENK), Archief Broeders van Maastricht (FIC), AR-B015, inv. nr. 11, stukken algemeen kapittel 1940. In het vervolg als: ENK-FIC.
158 ENK-FIC, inv. nr. 6, verslag kapittel 1940.
159 Ibidem, inv. nr. 131, jaarboekje 1952.
160 Ibidem, inv. nr. 664.
161 Ibidem, inv. nr. 80.
162 Ibidem, inv. nr. 88.
163 ENK-FIC, inv. nrs. 82, 83 en 84.
164 Gegevens ontleend aan jaarboekje 1952, ENK-FIC, inv. nr. 131.
165 ENK-FIC, inv. nr. 664, verslag canonieke visitatie 1951/52 door pater Rood SJ uitgebracht aan het hoofdbestuur: 'Het zal u allerminst verbazen dat over verplaatsing menig woord is gevallen. Ik heb daarbij steeds voor ogen gehad, dat de onderdanen het in elkaar grijpen van die verplaatsingen niet kunnen doorzien en zou het zeer zeker ook afkeuren, wanneer de overheid de redenen tot verplaatsing ging uiteenzetten, hetgeen ze bovendien in menig geval krachtens natuurlijk of ambtelijk geheim niet eens zouden mogen. Na dit alles overwogen te hebben, blijft toch bij mij de vraag hangen: wordt er niet wat veel verplaatst? Ziehier een paar mij verschafte gegevens: in Haarlem in 25 jaar 75 Brs geweest; aan de Augustinusschool drie maal nieuw personeel in vijf jaar, in één grote vakantie zijn ooit een 120 Brs verplaatst.'
166 Ibidem, inv. nr. 53, jaarlijkse vergadering kapittel, 1952.
167 Ibidem, inv. nr. 143, circulaires.
168 Ibidem, inv. nr. 664.
169 Ibidem, inv. nr. 53, jaarlijkse vergadering kapittel 1953.
170 Ibidem, inv. nr. 54, jaarlijkse vergadering kapittel 1964.
171 Ibidem, inv. nr. 664.
172 Ibidem.
173 Ibidem, inv. nr. 4148.
174 Ibidem, inv. nr. 664, canoniek visitatieverslag.
175 Ibidem, inv. nr. 72.
176 Ibidem, inv. nr. 93.
177 Ibidem, inv. nr. 664.
178 Ibidem, inv. nrs. 77 (1929), 82 (1939), 83 (1947) en 84 (1955).
179 Ibidem, inv. nr. 33, verslag periode 1958-1964.
180 Ibidem, inv. nr. 358, brief 2-5-1951.
181 Ibidem, inv. nr. 23.
182 Ibidem, inv. nrs. 47 en 48.
183 Ibidem, inv. nr. 23, kapittel 1952, overige stukken.
184 Ibidem, inv. nr. 664.
185 Ibidem, inv. nr. 242. Bevindt zich in het Provincialaat in Rotterdam.
186 Ibidem, inv. nr. 264 (vergaderingen Generaal bestuur, 1949-1953).
187 Ibidem, inv. nr. 291 (correspondentie met bisdom Roermond).
188 Ibidem, inv. nr. 242, Lijst van uitgetreden 1945-1965 (bij Provincialaat).
189 Ibidem, inv. nr. 358, brief 29 april 1951.
190 Ibidem, inv. nr. 47, jaarverslagen.
191 Ibidem, inv. nr. 664.
192 Ibidem, inv. nr. 437, brieven met afzonderlijke broeders.
193 Ibidem, inv. nr. 497, brieven met afzonderlijke broeders.
194 Ibidem, inv. nr. 664.

195 Ibidem, inv. nr. 48, jaarverslag 1952.
196 Ibidem, inv. nr. 48.
197 Ibidem, inv. nr. 644.
198 Gegevens over de strafvervolging van zijn ontleend aan het strafdossier in het archief van de arrondissementsrechtbank Maastricht, in Regionaal Historisch Centrum Limburg, Maastricht.
199 Gegevens over de strafvervolging in de door Kempe gevormde dossiers in archief Criminologisch Instituut Utrecht, inv. nr. 292. Het vonnis bevindt zich in het archief van de arrondissementsrechtbank Den Bosch 1950-1959, inv. nr. 169, Brabants Historisch Informatie Centrum [BHIC], Den Bosch.
200 Gegevens over de strafvervolging van in de door Kempe gevormde dossiers.
201 Misschien speelde hierbij het feit een rol dat FIC6 wel op grond van art. 248 ter was veroordeeld, maar overtreding van art. 249 niet bewezen werd geacht.
202 Deze gegevens zijn ontleend aan het strafdossier uit 1965.
203 ENK-FIC, inv. nr. 605, halfjaarlijks verslag 1946.
204 Ibidem, inv. nr. 434, brieven FIC7.
205 Blijkt uit een brief van broeder FIC5 aan de algemeen-overste; hij was op dat moment ook in Waalwijk en vertelt dat hij niet met de nek wordt aangekeken, evenmin als een andere broeder die iets soortgelijks had gedaan.
206 ENK-FIC, inv. nr. 434, brieven FIC7.
207 Ibidem.
208 Ibidem, inv. nr. 429, brieven met afzonderlijke broeders.
209 Ibidem, inv. nr. 3997, verslagen van communiteiten.
210 Sterven voor de wereld. Een religieus ideaal voor de wereld, red. Marjet Derks, Jose Eijt, Marit Monteiro (Hilversum 1997), hierin ook een interview met A. Janssens.
211 ENK-FIC, inv. nr. 33, kapittel 1964, diverse stukken.
212 Van het strafproces was alleen het vonnis te raadplegen in het archief arrondissementsrechtbank Utrecht, inv. nr. 134.
213 De stukken over de strafvervolging, voor de arrondissementsrechtbank en het Hof, in inv. nr. 40, archief gerechtshof Den Bosch 1960-1969, BIHC, Den Bosch.
214 Van de strafvervolging tegen zijn verslag rechtszitting en vonnis aanwezig, niet de deskundigenrapporten. Archief arrondissementsrechtbank Maastricht, inv. nr.
215 ENK-FIC, inv. nr. 604, verslagen van oversten en assistenten Amersfoort.
216 Ibidem, inv. nr. 644, verslagen visitaties.
217 Ontleend aan Roger Janssen o.s.c en Piet Winkelmolen o.s.c., *Repertorium Canonicorum Regularium Ordinis Sanctae Crucis 1840-1996*, (Maaseik 1999).
218 ENK-FIC, inv. nr. 604, verslag 1e helft 1959.
219 Ibidem, inv. nr. 485, brieven FIC9, 6 november 1959, 27 november 1959, 8 december 1959.
220 Ibidem, inv. nr. 608, verslag eerste halfjaar 1961.
221 Ibidem, inv. nr. 496, correspondentie met afzonderlijke broeders.
222 Stukken in procesdossier 1961.
223 Zowel J.G.Y. de Jong als A.F.C. Overing worden genoemd in Harry Oosterhuis, *Homoseksualiteit in katholiek Nederland. Een sociale geschiedenis 1900-1970* (Amsterdam 1992) als katholieke deskundigen op het gebied van homoseksualiteit. De Jong was een neuroloog, die begin jaren vijftig vanuit de Verenigde Staten de koolzuurtherapie heeft geïntroduceerd, als geneesmiddel tegen homoseksualiteit. Van Havermans werd in die tijd gezegd dat hij deze therapie enkele malen met succes had toegepast (Oosterhuis, p. 84).

224 ENK-FIC, inv. nr. 291, correspondentie met bisdom Roermond.
225 Ibidem, inv. nr. 3218.
226 Ibidem, persoonsdossier.
227 Ibidem, inv. nr. 487, brieven van afzonderlijke broeders.
228 Ibidem, inv. nr. 608, verslagen De Beyart.
229 Ton Hameleers en Aldert Dreimüller, 'Is dat zoe?' *De Limburger*, 1 november 2011.
230 ENK-FIC, inv. nr. 3213, fotoboek betreffende kindervoorstellingen en signeersessies.
231 Ibidem, inv. nr. 3208, brieven 18 maart 1968, 21 augustus 1985, 13 juni 1986.
232 Ibidem, inv. nr. 367, correspondentie met overste van de Beyart.
233 Ibidem, inv. nr. 518, brieven met afzonderlijke broeders
234 Ibidem, inv. nr.336, correspondentie met oversten, Amersfoort 1958-1976
235 Ibidem, inv. nrs. 336, 604 (halfjaarlijkse verslagen Amersfoort) en 610 (halfjaarlijkse verslagen Nijmegen).
236 Ibidem, inv. nr. 614 (halfjaarlijkse verslagen Weert).
237 Ibidem, inv. nr. 33, kapittel 1964, overige stukken.
238 Stukken over de strafvervolging in dossier in archief arrondissementsrechtbank Maastricht, inv. nr. 1966, nr. 97, Limburgs Historisch Centrum Limburg in Maastricht.
239 ENK-FIC, inv. nr. 4022, correspondentie provinciaal overste.
240 Ibidem, inv. nr. 476, brieven met afzonderlijke broeders.
241 Ibidem, inv. nr. 4189, uittredingen, 19 juli 1969, 2 augustus 1969, 12 augustus 1969.
242 Ibidem, inv. nr. 303, brief aan Janssens, die op visitatie is, 23 februari 1968.
243 Ibidem, inv. nr. 3522, brief van Seelen 3 september 1968.
244 Ibidem, persoonsdossier.
245 Ibidem, inv. nr. 4203, notulen provinciaal bestuur 1966-1969.
246 Ibidem, inv. nr. 4022, correspondentie prov. overste.
247 Ibidem, inv. nr. 335, correspondentie met overste Amersfoort 1961-1957.
248 Ibidem, inv. nr. 4190.
249 Ibidem, inv. nr. 604, halfjaarlijkse verslagen Amersfoort.
250 Ibidem, inv. nr. 336, correspondentie met overste Amersfoort 1958-1976.
251 Ibidem, inv. nr. 497, correspondentie met afzonderlijke broeders.
252 Ibidem, inv. nr. 413, correspondentie overste Weert, 1946-1965.
253 Het archief van de fraters van Tilburg is niet geïnventariseerd en kent dus geen inventarisnummers. Om die reden zijn nootverwijzingen naar archiefstukken achterwege gebleven.
254 De gegevens over de achtergronden van de fraters van Tilburg zijn ontleend aan Joos van Vugt, *Broeders in de katholieke beweging.* 1994, tenzij anders vermeld.
255 Deze gegevens zijn ontleend aan de Jaarboekjes.
256 BHIC, Den Bosch, archief gerechtshof 's Hertogenbosch, procesdossier.

NOTEN HOOFDSTUK 7

1 Commissie van onderzoek naar seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk, *Naar hulp, genoegdoening, openbaarheid en transparantie. Een onderzoek naar en advies over het functioneren van de kerkelijke instelling Hulp & Recht*, Den Haag, 9 december 2010.
2 Dit betreffen de essays van drs. N.J. Nicolai, 'De consequenties van seksueel misbruik van minderjarigen'; MOVISIE, 'Van bagatelliseren naar bekwamen. Visie op en hulp na seksueel misbruik vanaf 1945'.

3 R.J. McNally, *Remembering trauma*, 2003.

4 N. Draijer, *Seksueel misbruik van meisjes door verwanten. Een landelijk onderzoek naar de omvang, de aard, de gezinsachtergronden, de emotionele betekenis en de psychische en psychosomatische gevolgen*, 1988.

5 D. Finkelhor, 'Early and long-term effects of child sexual abuse: An update. Professional Psychology', *Research and Practice*, 5, pp. 325-330 (1990).

6 P.G. Pope & J.I. Hudson, 'Does childhood sexual abuse cause adult psychiatric disorders? Essentials of methodology', *Journal of Psychiatry & Law Fall*, pp. 363-381 (1995).

7 L.R. Derogatis, M. Fitzpatrick, 'The SCL-90-R, the Brief Symptom Inventory (BSI), and the BSI-18'. In: M.E. Maruish (Ed.), *The use of psychological testing for treatment planning and outcomes assessment*, 2004, pp. 1-41; E. de Beurs, *Brief Symptom Inventory – BSI*. Nederlandstalige bewerking – herziene versie / tweede druk, (conceptversie), 2011.

8 De psychometrische kenmerken van de Nederlandstalige BSI-18 zijn onderzocht op basis van de beschikbare Nederlandse data. Het betreft voorlopige gegevens. (E. De Beurs, *Brief Symptom Inventory – BSI*. Nederlandstalige bewerking – herziene versie / tweede druk (conceptversie), 2011, p. 10.

9 R.H. Lloyd, D.K. Mroczek, M. Fellows, S.T. Loftus, 'The neglect of response bias in mental health research'. *Journal of Nervous and Mental Disease* 189, pp. 182-187 (2001).

10 G.M. Rosen, 'DSM's cautionary guidelines to rule out malingering can protect the PTSD data base'. *Journal of Anxiety Disorders*, 20, pp. 530-535 (2006).

11 Zie A.B. Posthuma & J.F. Harper, 'Comparsion of MMPI-2 responses of child custody and personal litigants'. *Professional Psychology: Research and Practice*, 29, pp. 437-443 (1998).

12 R.W. Wildman, 'The detection of malingering'. *Psychological Reports*, 84, pp 386-388 (1999).

13 H. Merckelbach, T. Smeets, M. Jelicic, 'Onwaarschijnlijke symptomen simuleren: de Wildman Symptom Checklist'. *Neuropraxis*, 2, pp. 53-57 (2008).

14 Bij wijze van voorbeeld: De een-weg Variantie-Analyses (ANOVA's) voor de BSI-18 en de specifieke klachten zijn respectievelijk $F(2, 1637) = 16{,}33$, $p < 0.01$, $\eta^2p = 0{,}02$ en $F(2, 1637) = 46{,}64$, $p < 0{,}01$, $\eta^2p = 0{,}05$.

15 Bij wijze van voorbeeld: t-tests voor de BSI-18 en de specifieke klachten zijn respectievelijk $t(1072) = 3{,}51$ en $t(1072) = 4{,}31$, beide p's < 0,01.

16 Hierboven passeerden de partial eta's (η^2p) al de revue (zie noot 14). Bij de uitgevoerde t-tests (noot 15) worden in termen van Cohen's d eveneens bescheiden effecten gevonden, variërend van 0,14 tot 0,40.

17 $F(2, 1637) = 9{,}37$, $p < 0{,}01$, $\eta^2p = 0{,}01$.

18 Om maar een voorbeeld te noemen: indien de univariate ANOVA op de BSI-18 totaalscore wordt herhaald met de response bias index als covariaat, wordt het groepsverschil alleen maar markanter: $F(3, 1672) = 306{,}0$ $p < 0.01$. De F-waarde is in dit geval geïnflateerd vanwege de scheve verdeling van de response bias waardes (slechts 17 procent van de steekproef heeft een response bias index waarde > 1). Maar ook als men de respondenten met een waarde groter dan 1 op de response bias index uit de analyse laat, blijven de groepsverschillen in klachten bestaan – $F(2, 1320) = 61{,}46$, $p < 0{,}01$ – waarbij het overigens vooral de groep is die ongewenste seksuele ervaringen opdeed én in een instelling verbleef, die zich onderscheidt door veel klachten.

19 Zie Hoofdstuk 3.

20 Er zijn – bij wijze van voorbeeld – significante groepsverschillen voor BSI-18 en specifieke klachten en daar horen respectievelijk de volgende eenweg ANOVA's bij: $F(2, 1241) =$

145,7 en F (2, 1241) = 405,0, beide p's < 0.01.

21 Zowel op de BSI-18 als de specifieke klachten scoren melders significant hoger dan respondenten die slachtoffer waren van seksueel misbruik door personen werkzaam in de Rooms-Katholieke Kerk: t (791) = 6,19 en t (791) = 10,56, beide p's < 0,01. Het gaat om groepsverschillen met behoorlijke effect sizes: Cohen's d is respectievelijk 0,47 en 0,81.

22 Zie Draijer 1988, 1990; en essay N. J. Nicolai.

23 Zie A. J. F. M. Kerkhof (1), E. Arensman(2), J. Neeleman(3), & E. J. de Wilde(4) *Suïcide en Suïcidepreventie in Nederland. Achtergronddocument bij het Nationaal Actieplan Suïcidepreventie,* www.ivonnevandevenstichting.nl/docs/achtergrond_NASP.pdf. Zij schrijven: Zo'n 4 procent van de bevolking heeft ooit een suïcidepoging ondernomen (al dan niet behandeld), terwijl zo'n 3 procent van de vrouwen en 2 procent van de mannen ooit in hun leven een suïcidepoging heeft ondernomen die tot medische behandeling leidde .

24 Centraal Bureau voor de Statistiek, *Geestelijke ongezondheid in kaart gebracht*, 2011.

25 Draijer, 1988 (zie noot 4 in dit Hoofdstuk).

26 Zie voor zo'n soort mechanisme: C. McNulty & J. Wardle, 'Adult disclosure of sexual abuse: A primary cause of psychological distress?' *Child Abuse and Neglect*, 18, pp. 549-555 (1994).

27 Zie P. K. Schraedley, R. J. Turner & I. H. Gotlib, 'Stability of retrospective reports in depression: Traumatic events, past depressive episodes, and parental psychopathology', *Journal of Health and Social Behavior*, 43, pp. 307-316 (2002). En ook: I. M. Engelhard, M. A. van den Hout & R. J. McNally, 'Memory consistency for traumatic events in Dutch soldiers deployed to Iraq', *Memory*, 16, pp. 3-9 (2008).

28 F(2, 1641) = 49,16, p < 0,01; in termen van de effect sizes is het verschil tussen melders en respondenten die misbruik rapporteren door plegers die werkzaam zijn in de Rooms-Katholieke Kerk bescheiden (Cohen's d = 0,18), terwijl dat tussen melders en de controlegroep redelijk is (Cohen's d = 0,57).

29 De covariantie-analyse levert voor de BSI-18 bijvoorbeeld uitkomsten op waarbij de groepsverschillen alleen maar markanter worden: F (3, 1639) = 53,66 p < 0,01.

30 Voor bijvoorbeeld de BSI-18 geldt t (762) = 8,75, p < 0,01; Cohen's d = 0, 63.

31 Voor bijvoorbeeld de BSI-18 geldt hier: t (564) = 4,20, p < 0,01; Cohen's d = 0,35

32 Marjo Eitjes, theologe werkzaam bij het Katholiek Bureau voor vorming en toerusting omtrent Seksualiteit en Relaties, *Twentse Courant*, 19 februari 1994.

33 Archief Bisschoppenconferentie, *Geschonden vertrouwen. Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties. Nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk* oktober 1993, pp. 3 en 4.

34 J. Y. H. A. Jacobs, *Werken in een dwarsverband. Een portret van de gezamenlijke Nederlandse priesterreligieuzen 1840-2004*. Jacobs wijst erop dat in de canones 1311-1399 van de Codex Iuris Canonici 'eigenlijk alleen wordt gesproken over de dader.'

35 Het 'ad limina'-bezoek van de bisschoppen uit de verschillende kerkprovincies aan Rome vindt in beginsel elke vijf jaar plaats.

36 Archief Bisschoppenconferentie, *Geschonden vertrouwen. Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties. Nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk,* oktober 1993, p. 3. Zie ook Origins, Vol. 23, no. 7, p 102 en 'Paus neemt seksueel geweld Amerikaanse priesters hoog op'. *Trouw,* 23 juni 1993.

37 Archief Bisschoppenconferentie, *Geschonden vertrouwen. Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties. Nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk,* oktober 1993, p. 5.

38 www.snpr.nl.

39 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen Bisschoppenconferentie 7 september 1992, agendapunt 9.
40 Archief Bisschoppenconferentie. Notitie van het secretariaat van het Rooms-Katholieke Kerkgenootschap in Nederland (kenmerk 4/424/92-TK-CVS), 21 september 1992.
41 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen Bisschoppenconferentie 12 en 13 oktober 1992, agendapunt 12.
42 De opstellers van 'Geschonden vertrouwen' gebruikten voor de feitelijke onderbouwing gegevens uit een artikel in *Trouw* van 23 juni 1993 ('Paus neemt seksueel geweld Amerikaanse priesters hoog op'): 'Onlangs zei de bekende Amerikaanse godsdienstsocioloog Andrew Greeley, zelf priester, dat hij vermoedt dat zo'n vijf tot tien procent van de 43.000 Amerikaanse priesters zich wel eens aan een minderjarige heeft vergrepen. Anderen noemen schattingen van tussen twee en vier procent.'
43 Archief Bisschoppenconferentie, *Geschonden vertrouwen. Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties. Nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk*, oktober 1993, p. 12.
44 Archief Bisschoppenconferentie, *Geschonden vertrouwen. Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties. Nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk*, oktober 1993, pp. 16-17.
45 Later werd deze benaming gewijzigd in 'pastorale begeleiding' om associaties met juridische ondersteuning te vermijden.
46 Archief Bisschoppenconferentie, *Geschonden vertrouwen. Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties. Nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk*, oktober 1993, p. 29.
47 Codex Iuris Canonici. Wetboek van Canoniek Recht. Tweede herziene uitgave 1983, p. 751.
48 Archief Bisschoppenconferentie. *Geschonden vertrouwen. Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties. Nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk*, oktober 1993, p. 36.
49 Ibidem, p. 36.
50 Archief Bisschoppenconferentie. Brief van de beleidsadviescommissie aan de Bisschoppenconferentie van 6 oktober 1993, kenmerk BBKAdv47/WVZ/YDK.
51 De opstellers van 'Geschonden vertrouwen' gebruikten voor de feitelijke onderbouwing gegevens uit een artikel in *Trouw* van 23 juni 1993 ('Paus neemt seksueel geweld Amerikaanse priesters hoog op'): 'Onlangs zei de bekende Amerikaanse godsdienstsocioloog Andrew Greeley, zelf priester, dat hij vermoedt dat zo'n vijf tot tien procent van de 43.000 Amerikaanse priesters zich wel eens aan een minderjarige heeft vergrepen. Anderen noemen schattingen van tussen twee en vier procent.'
52 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen Bisschoppenconferentie 11 en 12 oktober 1993, agendapunt 20.
53 Archief Bisschoppenconferentie. Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk, 'Reacties op de nota Geschonden vertrouwen', [18 augustus] 2004.
54 Idem, p. 14.
55 Hier is de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk overgegaan naar een uitbreiding van het werkingsbereik van de door haar wenselijk geachte procedure.
56 Archief Bisschoppenconferentie. Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk, 'Reacties op de nota Geschonden vertrouwen', [18 augustus] 2004, p. 16.
57 Dit artikel luidt als volgt:
1 Ieder die kennis draagt van een der misdrijven omschreven in de artikelen 92-110 van

het Wetboek van Strafrecht, in Titel VII van het Tweede Boek van dat Wetboek, voor zoover daardoor levensgevaar is veroorzaakt, of in de artikelen 287 tot en met 294 en 296 van dat wetboek, van menschenroof of van verkrachting, is verplicht daarvan onverwijld aangifte te doen bij een opsporingsambtenaar.
2 De bepaling van het eerste lid is niet van toepassing op hem die door de aangifte gevaar zou doen ontstaan voor eene vervolging van zichzelven of van iemand bij wiens vervolging hij zich van het afleggen van getuigenis zou kunnen verschoonen.
3 Evenzoo is ieder die kennis draagt dat iemand gevangen gehouden wordt op eene plaats die niet wettig daarvoor bestemd is, verplicht daarvan onverwijld aangifte te doen bij een opsporingsambtenaar.

58 Archief Bisschoppenconferentie, Notulen Bisschoppenconferentie 12 en 13 december 1994, agendapunt 24.

59 Archief Bisschoppenconferentie, Notulen van de Bisschoppenconferentie 4 april 1995, agendapunt 18, besluiten 58 tot en met 63.

60 Artikel 2:2 van het Burgerlijk Wetboek luidt: '1. Kerkgenootschappen alsmede hun zelfstandige onderdelen en lichamen waarin zij zijn verenigd, bezitten rechtspersoonlijkheid. 2. Zij worden geregeerd door hun eigen statuut, voor zover dit niet in strijd is met de wet. Met uitzondering van artikel 5 gelden de volgende artikelen van deze titel niet voor hen; overeenkomstige toepassing daarvan is geoorloofd, voor zover deze is te verenigen met hun statuut en met de aard der onderlinge verhoudingen.'

61 Artikel 4 van het statuut van de landelijke instelling Hulp & Recht na seksueel misbruik in pastorale relaties. Utrecht, 4 april 1995.

62 Artikel 4 van de huidige statuten bepaalt dat de bisschoppenconferentie en de KNR de leden op voordracht van het bestuur van Hulp & Recht benoemt op grond van een door de Bisschoppenconferentie en KNR goedgekeurde profielschets. De profielschets is op 14 juni 2010 goedgekeurd door het bestuur van Hulp & Recht, maar nog niet ter goedkeuring voorgelegd aan de Bisschoppenconferentie en de KNR.

63 Ibidem, artikel 2.

64 Archief Bisschoppenconferentie. Verslag van het Algemeen Bestuur van het Samenwerkingsverband Broedercongregaties Nederland 95-01.

65 Archief Bisschoppenconferentie. Verslag van het Algemeen Bestuur van het Samenwerkingsverband Broedercongregaties Nederland van 27 en 28 april 1995.

66 Artikel 5, lid 1 van de procedure bij klachten van seksueel misbruik in pastorale relaties. Utrecht, 4 april 1995.

67 Ibidem.

68 Ibidem, artikel 4, lid 1.

69 Ibidem, artikel 5, lid 4.

70 Archief Hulp & Recht. Jaarverslag 1998-1999-2000, p 4.

71 Archief Bisschoppenconferentie. Mondelinge informatie van drs. P.P.M. van der Ree en zuster E. Verrijt. Notulen Bisschoppenconferentie 15 en 16 april 1996, agendapunt 16.

72 Archief Bisschoppenconferentie, Notulen Bisschoppenconferentie 15 en 16 april, agendapunt 16.

73 Archief Bisschoppenconferentie, Notulen Bisschoppenconferentie 13 november 2001, agendapunt 11.

74 Archief Hulp & Recht, Jaarverslag 1998-1999-2000, p. 6.

75 Archief Bisschoppenconferentie, Notulen Bisschoppenconferentie 11 december 2001, agendapunt 12, besluit 175/2001.

76 Archief Bisschoppenconferentie. Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk , 'Reacties op de nota Geschonden vertrouwen', [18 augustus] 2004, p. 14.
77 In de zomer van 1998 had de voorzitter van Hulp & Recht gesproken met het hoofd van de dagbehandeling van De Waag. Dat leidde op 12 augustus 1998 tot een advies van Hulp & Recht aan de bisschoppen en hogere oversten om in voorkomend geval contact op te nemen met De Waag. Brief van 12 augustus 1998, kenmerk 98.072/DE/tl/-H&R Bestuur. Dat contact is gelegd door de directeur van De Waag, drs. J. Mulder: 'Zelf heeft hij ongeveer tien jaar geleden, ten tijde van het schandaal in Boston, contact gezocht met Hulp & Recht en gewaarschuwd dat dit in Nederland ook naar voren zou gaan komen en hij heeft aangeboden om een onafhankelijk onderzoek te laten instellen door De Waag. Hulp & Recht was hier wel voor, maar het is niet van de grond gekomen'. Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met drs. J. Mulder. Utrecht, 27 mei 2011.
78 Caper, Centraal Adviesbureau Priesters en Religieuzen, was de oude benaming van de Stichting Pastoraal Adviesbureau.
79 Archief Hulp & Recht, Jaarverslag 1998-1999-2000, p. 7.
80 Archief Hulp & Recht, Jaarverslag 2001 van het bestuur van de landelijke instelling Hulp & Recht, p. 1.
81 Het ging hierbij om de opzegging van de aansprakelijkheidsverzekering door Aegon met ingang van 1 november 2001.
82 Archief Hulp & Recht, Bestuur van Hulp & Recht, Enige begeleidende opmerkingen bij de meldingen van seksueel misbruik in 2002 bestemd voor de bespreking in de bestuursvergadering van 18 maart 2003. Kenmerk H&R03025/HS/cvs
83 Archief Hulp & Recht, Brief van Hulp & Recht van 28 april 2003, kenmerk H&R03037/PvdR/cvs.
84 Archief Bisschoppenconferentie, Notulen Bisschoppenconferentie 9 september 2003, agendapunt 8.
85 E-mailbericht van de secretaris-generaal van de KNR aan de Onderzoekscommissie van 2 december 2010 om 15.48 uur.
86 Archief Bisschoppenconferentie. Notulen Bisschoppenconferentie 11 november 2003, agendapunt 4.9.
87 Idem, 13 april 2004, agendapunt 4.8.
88 Archief Hulp & Recht, Jaarverslag 2003 van het bestuur van de landelijke instelling Hulp & Recht, p. 2.
89 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt, Den Haag, 13 september 2010. Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw T.A.J.M. Elie. Den Haag, 17 september 2010.
90 Archief Bisschoppenconferentie, Advies van de BBK inzake de statuten en procedure van Hulp & Recht (conceptversie april-mei 2007) van 30 mei 2007 (kenmerk 16/2007/gk). De Onderzoekscommissie constateert dat de verwijten van de BAC in de richting van de juridisch adviseur duiden op tekortkomingen in de procedure, tekortkomingen die niet werden aangepakt.
91 Archief Hulp & Recht, Notitie van mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt, 11 november 2005.
92 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt. Den Haag, 13 september 2010.
93 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mr. Y.A.J.M. van Kuijck en professor dr. M.H.F. van Uden. Den Haag 3 september 2010. Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt. Den Haag, 13 september 2010.

94 De Onderzoekscommissie beschikt niet over een kopie van de rapportage van mr. Schepen en heeft de rapportage niet aangetroffen in het archief van Hulp & Recht. Navraag bij mevrouw Horstink en bij mevrouw Stassen leert dat mevrouw Horstink de rapportage niet meer in haar bezit heeft en dat de rapportage ook niet meer is terug te vinden in het archief van Hulp & Recht. Zie de verslagen van de gesprekken van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt. Den Haag 13 september 2010 en met mevrouw mr. P.M.M. Stassen. Den Haag 10 september 2010. Mevrouw Stassen heeft in haar gesprek met de Onderzoekscommissie op 10 september 2010 laten weten: 'Omdat het rapport zo vernietigend was, is besloten om het niet aan betrokkenen te geven. Het is binnen het bestuur van Hulp & Recht gebleven.'

95 Archief Hulp & Recht, brief van mr. Y.A.J.M. van Kuijck aan de Bisschoppenconferentie van 31 december 2007.

96 Archief Hulp & Recht, concept-beleidsplan Hulp en Recht dd 15 april 2005, blz. 4. Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt. Den Haag, 13 september 2010.

97 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt. Den Haag, 13 september 2010.

98 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt. Den Haag, 13 september 2010 en verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mr. Y.A.J.M. van Kuijck en professor dr. M.H.F. van Uden. Den Haag, 3 september 2010.

99 Joep Dohmen en Guido de Vries, 'Priesterlijke ontucht onder de mantel der liefde'. In: *NRC Handelsblad* van 11 mei 2002.

100 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt. Den Haag, 13 september 2010 en het verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mr. Y.A.J.M. van Kuijck en professor dr. M.H.F. van Uden. Den Haag, 3 september 2010.

101 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt. Den Haag 13 september 2010 en verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. P.M.M. Stassen. Den Haag 10 september 2010.

102 Archief Bisschoppenconferentie, brief van de penningmeester van Hulp & Recht aan de Bisschoppenconferentie van 20 januari 2006.

103 Archief Bisschoppenconferentie. Jaarverslag van de landelijke instelling Hulp & Recht over het jaar 2007 met uitloop naar 2008 (in verband met de overdracht van het voorzitterschap), p 3.

104 Archief Bisschoppenconferentie, zie onder meer de notulen van de Bisschoppenconferentie 14 november 2006, besluit 134/2006.

105 Idem.

106 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt. Den Haag, 13 september 2010.

107 Idem.

108 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt. Den Haag, 13 september 2010 en verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mr. Y.A.J.M. van Kuijck en professor dr. M.H.F. van Uden. Den Haag, 3 september 2010.

109 Archief Bisschoppenconferentie, brief van de BAC aan het bestuur van Hulp & Recht van 5 september 2007. De toenmalige voorzitter en plaatsvervangend voorzitter van de BAC hebben de Onderzoekscommissie op twee voorbeelden van zulke gebrekkige uit-

voering van adviezen van de BAC gewezen. Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mr. Y.A.J.M. van Kuijck en professor dr. M.H.F. van Uden. Den Haag, 3 september 2010.

110 Archief Bisschoppenconferentie, brief van de BAC aan de voorzitter van de Bisschoppenconferentie van 16 november 2007.

111 Idem.

112 Archief Bisschoppenconferentie, brief van de BAC aan het bestuur van Hulp & Recht van 5 september 2007.

113 Archief Bisschoppenconferentie, brief van Adrianus kardinaal Simonis aan mr. Y.A.J.M. van Kuijck. Utrecht 17 oktober 2007. Notulen Bisschoppenconferentie 9 oktober 2007, agendapunt 10.

114 Archief Bisschoppenconferentie, notulen Bisschoppenconferentie 9 mei 2006, agendapunt 12.

115 Archief Bisschoppenconferentie, brief van Hulp & Recht van 1 oktober 2007, kenmerk \H&R\BK-003. De Onderzoekscommissie tekent hier overigens bij aan dat het gebruik van de klachtenprocedure als aanloop voor een civielrechtelijke procedure voor de toekenning van een schadevergoeding bij ontstentenis van een procedure van het verkrijgen van zo'n vergoeding binnen de RKK onvermijdelijk lijkt.

116 Archief Bisschoppenconferentie, notulen Bisschoppenconferentie 9 oktober 2007, agendapunt 10.

117 Archief Bisschoppenconferentie, brief van de BAC aan de voorzitter van de Bisschoppenconferentie van 16 november 2007.

118 Archief Bisschoppenconferentie, notulen Bisschoppenconferentie 6 mei 2008, agendapunt 5.5.

119 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. S.J.E. Horstink-von Meyenfeldt. Den Haag, 13 september 2010.

120 In 2001 is de grens van minderjarigheid in het canoniek recht verschoven van 16 jaar naar 18 jaar. (Codex 1983 canon 1395 par. 2 gaat over de strafbaarheid van seksueel misbruik van een minderjarige onder de leeftijd van zestien jaar.)

121 Archief Bisschoppenconferentie, brief van het Economencollege van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland van 30 november 2009 (kenmerk IR-2.618/ H&R begr. 10/ 11-2009).

122 Gerard van Westerloo, *De Pater en het Meisje*, 2010. Robert Chesal, 'Ook in Nederland seksueel misbruik in de katholieke kerk', Radio Nederland Wereldomroep. http://www.rnw.nl/nl/print/64527 en Joep Dohmen, 'Nederlandse paters beticht van seksueel misbruik'. *NRC Handelsblad* van 26 februari 2010.

123 Archief Bisschoppenconferentie, notulen Bisschoppenconferentie 9 maart 2010, agendapunt 7.

124 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. P.M.M. Stassen. Den Haag, 10 september 2010.

125 http://www.uitzendinggemist.nl/index.php/aflevering?aflID=10742077&md5=fd6867a61c39d66804f3891481631c31.

126 Brief van (oud-)medewerker van Hulp & Recht aan de leden van de Onderzoekscommissie 7 mei 2010.

127 Archief Hulp & Recht, Rapport Hulp en Recht. 23 maart 2010 (vertrouwelijk).

128 Brief van het bestuur van Hulp & Recht aan de Onderzoekscommissie van 21 november 2010 (kenmerk \CD\reactie-002).

129 Archief Bisschoppenconferentie, notulen Bisschoppenconferentie 13 april 2010, agendapunt 8, besluit 93c/2010.

130 De Onderzoekscommissie heeft geen onderzoek gedaan naar de ervaringen van aangeklaagden cq religieuze instituten met de hulpverlening door Hulp & Recht aan aangeklaagden. In het gesprek met de Onderzoekscommissie op 3 september 2010 heeft de voorzitter van Hulp & Recht het volgende opgemerkt: 'De facto wordt geen hulp verleend aan echte daders. In de vroegere procedure was er wel in voorzien dat een aparte groep mensen die echte daders zou begeleiden, maar dat is nooit van de grond gekomen.'

131 Drs. L.C. van Drimmelen en professor mr. T.J. van der Ploeg, *Kerk en Recht*, 2004.

132 Artikel 3 lid 1 van de statuten van Hulp & Recht: http://www.hulpenrecht.nl/Documenten/SitePages/Statuten.aspx.

133 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mr. P.M.M. Stassen. Den Haag, 10 september 2010.

134 Marie-José Jager, *Onderzoek melders*, 21 oktober 2010 (Kenmerk:\OM\bestuur-001).

135 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw M. van Helvert-Willeme. Den Haag, 17 september 2010.

136 Bij een groot aantal gesprekken dreigt het risico dat de vertrouwenspersoon gaat optreden als hulpverlener, waartoe de vertrouwenspersonen niet zijn toegerust. Gesprek van de secretaris met mr. P.M.M. Stassen. Den Haag, 8 november 2010.

137 Brief met bijlagen van drs. E.H.A. Fennis (kanselier bisdom Haarlem-Amsterdam) van 16 september 2010.

138 http://www.bisdom-roermond.nl/nieuws/detail.php?ID=1117

139 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. P.M.M. Stassen. Den Haag, 10 september 2010.

140 'Hij heeft de opmerkingen in het verweerschrift over de betrouwbaarheid van zijn eigen waarnemingen als zeer pijnlijk ervaren. Zijn herinneringen daaraan zijn nog erg scherp'. Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met anoniem. Den Haag, 17 september 2010.

141 Voor veel klagers is een confrontatie met de aangeklaagde moeilijk: 'Eenmaal voor het gerechtsgebouw aangekomen stond daar in de kleine loge van de personeelsingang de dader met secondant pontificaal voor de ingang en even later werden we een klein vergaderkamertje ingeloodst met een viertal commissieleden en een tafelschikking van koffiekopjes die er op neer kwam dat de aangeklaagde zo een beetje op mijn schoot kwam te zitten. Zoiets heeft meteen invloed op de manier waarop je in staat bent jezelf en je zaak te verdedigen.' http://www.seksueelmisbruik.info/rkkerk/?p=59. Gesprek met drs. A.E.H. Kemmerling op 8 november 2010.

142 Verslag van gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw mr. M.A.F. Tande Sonnaville. Den Haag, 3 september 2010.

143 Archief Hulp & Recht, brief van mevrouw C. Meyssen-Nagel en mevrouw M. Schulte Kemna van 6 maart 2002. Zie ook het verslag van de bijeenkomst van het bestuur van Hulp & Recht van 18 april 2002: '[Mevrouw Meyssen] geeft inzicht in de aard van twee ernstige klachten en de wijze waarop de kerkelijke overheid in deze klachten met sancties om ging. In het ene geval nam de betreffende abt geen enkele maatregel. De dader bleef in het klooster en bleef contacten onderhouden met parochianen van de parochie waar hij assisteerde; ook toen het slachtoffer de media inschakelde. Het slachtoffer schakelde de media onder meer in omdat zij herhaling van het misbruik vreesde. De dader was een populaire figuur in de parochie en dorp en had veel contacten met kinderen.'

144 Archief Hulp & Recht, verslag bijeenkomst bestuur van Hulp & Recht van 3 december 2003.

145 Gesprek met drs. A.E.H. Kemmerling. Utrecht, 8 november 2010.

146 Archief Bisschoppenconferentie, notulen Bisschoppenconferentie 13 oktober 2009, agendapunt 18.
147 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mevrouw M. van Helvert-Willeme. Den Haag, 17 september 2010.
148 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met het bestuur van Hulp & Recht. Den Haag, 3 september 2010.
149 R.J. Hoekstra, *Angel en Antenne*, *Het functioneren van de Inspectie voor de Gezondheidszorg in de casus van de neuroloog van het Medisch Spectrum Twente*, 2010, pp. 23 en 24.
150 Brief van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport aan de Tweede Kamer van 17 februari 2000 (GZB/PCZ 2040967) en brief van de staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport aan de Tweede Kamer van 17 september 2004 (IBE/E-2515372).
151 Gesprek met mr. P. Dijkmans en mr. K. Veraart van de Besturenraad op 5 oktober 2010. Zie ook Besturenraad Thema, 'Klachtenrecht en meldplicht', nummer 75 (mei 2009).
152 Zie de uitspraken en adviezen van de Klachtencommissie voor Christelijk Onderwijs: http://www.klachtencommissie.org/inhoud/2009.
153 Zie het jaarverslag 2008 Klachtenafhandeling KLPD: http://www.politie.nl/KLPD/Images/klpdklachten2008_tcm35-488471.pdf.
154 Klachtregeling Politie Haaglanden 2004.
155 E-mailbericht van de heer P. Blankwaard aan de Onderzoekscommissie van 9 november 2010 om 9.29 uur.
156 Hulp & Recht maakt onderscheid tussen een melding en een klacht. Iemand kan seksueel misbruik melden en eventueel enkele gesprekken met een vertrouwenspersoon voeren en daar blijft het dan bij. Een melding kan overgaan naar/in een klacht, waarvoor een klaagschrift wordt opgesteld, als een melder een onderzoek wil laten instellen naar de gemelde handelingen.
157 In de oorspronkelijke tekst van het tussenadvies stond hier een passage, die in deze rapportage elders in geactualiseerde zin is opgenomen
158 Brief van monseigneur dr. G.J.N. de Korte en broeder drs. C.J.H.M. van Dam aan de voorzitter en leden van de Onderzoekscommissie, 's-Hertogenbosch/Utrecht 23 juni 2011.
159 De commissie van onderzoek naar seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk, *Naar hulp, genoegdoening, openbaarheid en transparantie. Een onderzoek naar en advies over het functioneren van de kerkelijke instelling voor hulp aan en recht voor slachtoffers van seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland*, Den Haag 9 december 2010, p. 60.
160 KLOKK, Stichting Koepel Landelijk Overleg Kerkelijk Kindermisbruik, is bij notariële akte op 17 augustus 2011 opgericht en op die dag ook ingeschreven bij de Kamer van Koophandel in Eindhoven. De stichting heeft ten doel als informatiepunt te fungeren, advies en hulp te bieden aan personen die slachtoffer zijn van kerkelijk kindermisbruik en het nemen van maatregelen om kerkelijk kindermisbruik te voorkomen en het verrichten van al hetgeen met het vorenstaande verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn .
161 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met mr. G.A.M. Stevens. Den Haag, 4 juli 2011.
162 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met KLOKK. Den Haag 6 juli 2011.
163 De commissie van onderzoek naar seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk, *Naar hulp, genoegdoening, openbaarheid en transparantie. Een on-*

derzoek naar en advies over het functioneren van de kerkelijke instelling voor hulp aan en recht voor slachtoffers van seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland, Den Haag 9 december 2010, p. 60.

164 Brief van mr. G.A.M. Stevens aan de Onderzoekscommissie. Roermond, 6 augustus 2011.

165 Gesprek met drs. J.A. Brenninkmeijer. Utrecht, 12 augustus 2011.

166 Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met pater H. Spronck. Den Haag, 23 december 2010. Jongens van Don Rua, 'Castagnata. Tussenstand van ruim een jaar vechten tegen seksueel misbruik in de kerk voor de Commissie-Deetman', Didam, 6 juni 2011.

167 Dit betreft een in 2011 opgericht samenwerkingsverband tussen Slachtofferhulp Nederland, Stichting Arq en MOVISIE met de Koepel Landelijk Overleg Kerkelijk Kindermisbruik; de hulpverlenende instanties De Blauwe Maan, VSK en Stichting Mannenhulpverlening na Seksueel Misbruik en het Meldpunt Seksueel Misbruik Rooms-Katholieke Kerk.

168 Stichting Ambulante Fiom, Rutgers Nisso Groep en TransAct constateerden in 2006 in de notitie 'Aanpak van Seksueel Geweld in Nederland' dat de landelijke infrastructuur inzake de aanpak van seksueel geweld onoverzichtelijk is. 'Er zijn vele actoren die van alles doen, maar er is geen samenhang. De situatie is nu zo dat er voor slachtoffers (en hun directe omgeving) geen duidelijk loket is voor eerste opvang. Wat betreft kwaliteit blijkt uit het onderzoek dat een groot deel van de slachtoffers van seksueel geweld niet de hulp vindt die zij of hij zoekt.' In 2008 is door MOVISIE met Rutgers Nisso Groep en Stichting Fiom het Partnership Aanpak Seksueel Geweld opgericht om met een groot aantal veldpartijen de aanpak van seksueel geweld te verbeteren.

169 'Naar een aanpak voor herstel. Ondersteuning van slachtoffers van seksueel misbruik in instellingen van de katholieke kerk en van de jeugd- en pleegzorg.' Sonja Leferink i.s.m. Guido Klabbers (KLOKK), Jan Schart (Stichting Arq) en Victor Jammers (Slachtofferhulp Nederland), 19 september 2011.

170 In de beleidsbrief 'Seksuele Gezondheid' van 27 november 2009 ziet de staatssecretaris van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport het als taak van het kabinet om naast de eerste- en tweedelijnszorg, goede hulpverlening en zorg via andere (niet-juridische) wegen te stimuleren.
Zo zijn op initiatief van de staatssecretaris in 2008 landelijke spreekuren georganiseerd voor jongeren voor wie geen duidelijk aanspreekpunt bleek te bestaan voor vragen over seksualiteit. De staatssecretaris onderschrijft het belang van vroegtijdige, snelle en goede hulp voor slachtoffers van seksueel geweld.

171 Commissie-Lindenbergh, *Compensatie na seksueel misbruik van minderjarigen. Advies aan de Bisschoppenconferentie en de Konferentie van Nederlandse Religieuzen*, 20 juni 2011.

NOOT HOOFDSTUK 8

1 Archief Bisschoppenconferentie, *Geschonden vertrouwen. Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties. Nota van de Bisschoppelijke Contactcommissie Vrouw en Kerk*, oktober 1993, p 12.

Register

Agt, A.A.M van 34
Albertus, frater 111
Alfrink, B.J. 93, 110, 120, 122, 123, 131, 132, 143, 145, 148, 154, 171, 200, 202-204, 210, 212, 215, 218, 244, 251, 508, 514, 594, 659, 668, 784, 786
Amatus, broeder 627
Andriessen, pater 268
Ariëns, Alphons 155, 215
Arrupe, Pedro 97, 286
Asma, André 333, 341, 353-355, 368, 370
Aukes, H.F.W. 203

Baan, Melchior 686-688, 696, 697
Baan, P.A.H. 115
Baar, J. van 172, 314, 330
Baars, Conrad 153, 154
Backx, B. 188, 189
Baeten, J.W.M. 667-669
Bakker, J.C.G.M. 15
Bandell, R.J.G. 28, 481, 484, 486, 495
Bär, Ph.R. 210, 228, 229, 231-233, 237, 241, 243-247, 263, 264, 513
Barnhoorn, J.A.J. 162
Bartels, A.J.H. 213
Beaufort, L.J.C. 686
Beek, Plony van 301, 314, 315, 325, 370
Beel, E. 267, 269
Beer, M.F. de 102
Begheyn, Paul 611
Bekkers, W.M. 19, 44, 602, 681, 682
Bentvelzen, Jan 289, 315, 316, 326, 329, 357, 611, 620
Berkhout, Th. 274, 275, 277
Bernoldus, broeder 409
Bertone, Tarcisio 331
Bijleveld, C.C.J.H. 24, 571, 575
Bijmans, consultor 301
Bilzen, Van, officiaal 218
Bless, H.J.F.M. 118-120, 123, 128-134, 593
Blok, Hans 682
Bluyssen, J.W.M. 19, 584, 601, 602, 680, 682
Boelaars, pater 252
Bomers, H.J.A. 155, 243, 244
Borgman, E. 34
Bortoluzzi, A. 106, 333, 339, 340, 342-345, 366, 369, 373, 618
Bosco, don Giovanni 330, 332, 338, 340
Bot, S.J. de 188, 189, 196
Bots, J. 35
Braakhuis, G.J. 783
Brand, W.J.M. 598
Brenninkmeijer, G. 289, 300, 301, 325, 326
Bressers, Vincentius 764
Broekhuizen, D.J. 104
Brusse, M.J. 710
Buijs, Wim 320, 322, 324-326
Bullens, Ruud 151, 152
Bult, Venantius 718
Buruma, Y. 26, 662
Buytendijk, F.J.J. 40, 115, 123, 124, 213

Calon, P.J.A. 254
Cals, J.M.L.T. 46
Calsteren, Florentina van 150, 151
Canisius, Petrus 112-114, 166
Caspar, vader 712
Cassidy, E.I. 90
Castermans, A. 179, 269, 603
Cavour 737
Chatelion Counet, P.J.E. 14
Chávez, Pascual 342
Christofoor, archivaris 632

Claes, Jos 358, 611
Corbinianus, overste 274, 275
Corstens, G.J.M. 451
Cort van der Linden, P.W.A. 710

Dalmatius, broeder 256
Dam, C.J.H.M. van 481, 633, 634, 648
Deenen, Jan van 289, 313, 319, 320, 324, 326
Deetman, W.J. 7-11, 14-17, 26, 27, 546, 555, 575, 576, 584, 585, 647-650, 662
Dehon, Léon 702
Delft, dr. van 252
Dellepoort, J.J. 91
Derks, Marjet 180
Dettmeijer-Vermeulen, C.E. 30
Dewez, J.Th.M. 179
Dewitt, Macaire-Joseph 761
Dezza, Paolo 97
Diepen, A.F. 105
Dijcks, Peter 8
Dijkhuis, J.J. 134
Dijkstra, J. 346
Dijkstra, L.P.T. 189
Dionysius, broeder 253
Dobbelaer, M. 181
Dodewaard, J.A.E. van 196, 243, 263, 266
Does de Willebois, A.E.M. van der 314, 409
Dohmen, Joep 280, 315, 325-327, 329, 353, 704, 787
Don, P.B. 595
Donner, J. 37
Draijer, N.J. 10, 15, 547, 553, 662
Duijnhoven, Jan van 689
Duynhove, pater 749
Duynstee, W.J.M.M. 128

Eck, D. van 253
Eijk, W. 155, 201, 226, 598, 677, 678
Eijnden, Castulus van den 689
Eijnden, J. van den 605, 689
Ellerbeck, Paul 121, 133, 134, 314, 611
Ende, W.M.I. van den 600
Ernest, overste 378
Ernst, H.C.A. 19, 143, 181, 188, 190, 196, 197, 439, 596, 597, 668-670, 675
Estévez, Medina 157
Eymard, broeder 253
Eymard, Pierre Julien 748

Fedrigotti, don Albino 343, 373, 618
Felici, Angelo 218
Feron, F.J. 94, 252, 267, 268, 275
Fitzgerald, David T. 356
Flapper, Wim 333, 355-357, 359, 370, 619
Fortmann, Herman 215
Frantzen, J. 269
Frentrop, Arnold 709
Frijters, Antoon (broeder Aloysius) 737
Frijhoff, Willem 217

Garibaldi, Giuseppe 737
Geerdinck, J.A. 119-123, 129, 131, 203, 207, 210, 212, 215, 216, 218
Geraedts, D.G. 275, 276
Geraedts, Henk 689
Gestel, Piet van 293, 299, 311, 312, 314, 609
Geukers, G. 600
Gijsen, J.B.M. 43, 44, 90, 91, 93, 148, 149, 154, 155, 179, 229, 267-269, 271, 283, 603, 660, 681
Giobbe, Paolo 131, 132
Glorieux, E.M. 768
Goddijn, Walter 142, 686
Goossens, H. 605
Goseling, C.M.J.F. 105
Gregorius XVI, paus 737
Grijs, F. de 149
Grinten, Stef van der 289, 326, 327
Groenhuijsen, M.S. 26, 662
Groetelaars, P.V.M. 280
Grond, Linus 688, 689
Grondhuis, W.J.J. 257
Groot, M.J. de 600

Haazevoet, B. 283-285
Haelvoet, Eric 371, 616
Handgraaf, Casper 323
Hanrath, psychiater 213
Hanssen, J.M.J.A. 36, 94, 131, 267, 268
Havermans, F.M. 40, 123, 124, 128, 213, 277, 389
Heel, Dalmatius van 150, 627
Heijden, P.G.M. van der 25, 571

Heijst, Annelies van 180
Heijst, Joost van 327
Heikens, Camillus 638
Hellemans, Jacques 737
Hellemons, W. 627, 631, 715, 737
Helmer, C. 712
Helvert-Willeme, M.J.F. van 468
Hende, J.H.J. van den 243, 244, 669
Hendriksen, Th.G.A. 203, 204, 207
Henning. C.J. 265
Hermans, Jan 289, 300
Herr, prefect 292, 293
Herselle, dr. 251
Hesseveld, Petrus Johannes 709
Heyst, Eugène van 640
Hoffman, P.D. 598
Hogenboom, S. 689
Hommel, Bram 629, 631, 718
Hoogendoorn, A. 24, 571
Hooij, Karel van 718
Hooydonk, J. van 627, 715
Hopmans, Petrus 667, 668, 718
Horstink-von Meyenfeldt, S.J.E. 451-453, 456, 458
Houben, Frans 626
Höver, Philip 776
Hugolinus, overste 774
Huibers, J.P. 243, 245, 263, 266, 678
Huijs, Theodrad 688
Huijs, Twan 8
Huijs-Haenen, T. 620, 621
Hurkmans, A.L.M. 226, 601, 602, 680, 681, 683
Huurdeman, D. 203
Huyben, J. 269
Huybrechts, Johannes (vader Vincentius) 737

Ignatius van Loyola 286

Jansen, Cornelius 730
Jansen, M.A. 243, 244, 263
Janssens, Avellinus 375, 376, 381, 383, 394, 397, 398, 400, 403-405, 411, 624
Janssens, G. 126-128, 271
Janssens, J.B. 286, 296, 299, 609
Johannes Paulus II, paus 49, 50, 97, 98, 146, 200, 218, 220, 286, 439, 539
Johannes XXIII, paus 41, 45, 136, 141
Jong, J.G.Y. de 397
Jong, Jan de 36, 93, 200, 202, 203, 508, 603, 667

Kalb, Th. 156
Kalbfleisch, P. 10, 15, 547, 662
Kemenade, J.J.A. van 71
Kemmeren, H. 688, 689
Kempe, G.Th. 115-118, 138, 161, 167, 393, 418, 419, 422, 624, 635, 636
Kempen, W.H. van 268, 269
Kennedy, J.C. 26, 662
Kerremans, Kees 289
Keulemans, Th. 121, 123
Kilsdonk, Jan van 289, 291
Klein, Jan 347
Kneepkens, A.P. 112
Knuver, vader Robertus 739-741, 743, 744
Koekoek, Hans 763
Koenraadt, W. 634
Kok, J.A. de 208, 209, 594, 604, 686, 688, 690
Kol, Alph. van 133, 134
Kolfschoten, Constant 289, 293, 294, 297, 299, 311, 314
Kolvenbach, Peter-Hans 286, 301
Koppendraijer, F. 633, 634
Korte, G.J.N. de 15, 16, 461, 481, 669, 677
Kraakman, Jan 188, 196
Kroon, Henk 215, 217
Kruis, G.H.A. 206, 235
Kuijck, Y.A.J.M. van 451, 452
Küng, Hans 216
Kuster, Fons 640
Kuyper, J.R.M. 194, 195

Laak, Jan ter 215, 216
Laarhoven, J.A.A. van 680, 682, 683
Lampe, Ewald 233, 314
Leerschool, Ton 458
Leeuwen, A.M.H. van 282
Leeuwen, Apollinaris van 689
Leeuwen, Hans van 289, 301, 326, 328, 329
Leijgraaf, Petrus Canisius 415, 418, 423
Lemmens, J.H.G. 94, 118, 119, 122, 123, 267, 268, 271, 603
Leusden, Prudentius van 689

Lieverloo, J.C.M. 240, 644
Lindenbergh, S. 28, 480, 484, 494, 495, 498-502, 523
Linthorst, rector 251
Lioguori, broeder 254
Lommers, H.C.M. 595, 598
Looy, Luc van 343, 366
Lubbers, R.F.M. 34
Lucassen, F. 761
Luykx, P. 37, 38
Luyn, A.H. van 15, 177, 243, 244, 263, 333, 347, 354-357, 369, 370, 600, 619, 648

Maat, Adri 339
Maat, Silvester de 718
Made, Bruno van der 376
Maessen, R.H.M. 270
Maraccani, Francesco 371, 372, 616, 617
Marcellus, broeder 719
Marijnen, V.A.M. 253
Marquart Scholtz, H. 282, 283
Marres, H. 271
Martin, J. 149
Matthijsen, Jos 620, 621
Meer, H. van der 269, 270, 603
Meijer, Nico 333, 367, 368, 619
Meijers, A.P.H. 449
Meijs, Boneventura 376, 379, 383, 384, 386, 387, 397
Merckelbach, H.L.G.J. 10, 15, 16, 547, 575, 662
Mesker, P. 406-408
Modesto, overste 398
Möller, J.B.W.M. 143, 677, 679
Monteiro, M.E. 10, 15, 34, 547, 662
Moonen, L. 269, 603
Moons, Ch. 126
Moors, P.J.A. 94, 267, 268, 271, 330, 603
Munster, Domulus van 694
Munster, Hans van 204
Muré, E. 770
Muskens, M. 597, 668
Muth, Quirinus 333, 334, 345, 346, 360, 367, 368, 373, 614, 618
Mutsaerts, W. 601, 681, 750, 752, 753

Nagel, Willem 162
Negenborn, Theofaan 740, 744
Nicasius, pater 251
Nicolai, N.J. 26, 662
Niënhaus, J.B. 224, 225
Nierman, P.A. 677
Noorden, N.A. 595, 598

O'Keefe, Vincent 97
Odijk, P.J. van 179, 267-269, 271, 278, 603
Oomens, M. 132
Oosterhuis, Huub 289, 291
Oudejans, J. 688
Overing, A.F.C. 397

Paassen, W.J.M. van 229, 600, 626
Paulus VI, paus 45, 91, 142, 145, 200
Peels, H.H. 626
Peijnenburg, J. 105, 601, 602, 680
Pelt, Canisius van 769
Pelzer, I. 269
Pennock, rector 752
Perdon, Kees 636
Perquin, Nic. 292, 293
Peters, Egbertus 376, 383, 387, 388, 393, 394, 397
Peters, Ton 605
Peters, V.J.A.W.A. 600, 602
Peters, visitator 688
Pfaff, A.A.J. 151
Philoteus, overste 402
Pius X, paus 762
Pius XII, paus 39, 134, 135, 140, 200
Poelstra, Reginald 631, 718
Polak, C.H.F. 190, 192, 194, 195
Poll, Jan van de 289, 301, 326
Poll, Wilfried van de 636, 787
Polman, A.J.M. 686
Pompe, W.P.J. 115, 116
Prein, H. 345, 346, 618
Prick, J.J.G. 213, 271, 275, 407
Punt, J.M. 88, 237, 238, 243, 244, 263, 265, 357, 358, 369, 600

Quay, C. de 269
Quint, Eduard 631, 718

Raaijmakers, Jan 333, 347, 370, 373, 618
Radulphus, frater 102, 103, 104

Ramselaar, A.C. 216, 217, 224
Ree, P.P.M. van der 447, 451
Remund, provinciaal 407, 408
Rentinck, P.A.G. 94, 155, 205, 206, 208, 210, 213, 215, 220, 222, 223, 227, 594
Ries, L.A. 105
Ris, Gerard 689
Robertus, broeder 632
Roestenberg, Piet 640, 641, 749, 755
Rombouts, J.W.M. 189-191
Rood, L. 375, 377, 380, 384, 386-388
Roothaan, Jan Philip 288
Rooyackers, L.A.Th. 681, 682
Rossum, J. van 594
Rossum, W.M. van 414
Rost van Tonningen, M. 105
Rotsaert, M. 300, 301
Rozestraten, S. 688
Rua, don Michele 330
Ruiter, Peter de 302
Rümke, H.C. 407
Ruppert, Marinus 35
Rutten, J.P. 604
Rutten, L.H. 374
Ruy van Beest Holle, C. du 332, 334
Ruygers, Hein 132-134

Sales, Franciscus van 330
Salle, Jean-Baptiste de la 761
Samson-Geerlings, H.W. 17, 25, 28, 54, 55, 484, 495, 496, 524, 552, 554, 555, 557, 571, 575-577, 645
Savelberg, P.J. 274
Schaars, F.A.M. 361, 619
Schaefer, Jan 710
Schaepman, A.I. 87, 709, 781
Schaik, A.H.M. van 619
Schepen, H.J. 452
Schillebeeckx, Edward 141, 216
Schim van der Loeff, H.J. 756
Schmidt, Jos 643
Schnackers, H.J.G.M. 95, 604
Schoenmakers, V.G.P.J.M. 468
Scholten, J.M. 194
Schrama, Christa 151, 152, 354-356
Schrijvers, J. 755
Schure, J. ter 155, 327, 333, 336, 345, 346, 360, 367, 368, 373, 601, 602, 614, 618, 680, 681, 683
Schutz, Roger 48
Schuyt, C.J.M. 26, 33, 662
Simonetti, don Giacomo 333, 343, 345, 373, 618
Simonis, A.J. 43, 90, 91, 94, 95, 149, 201, 202, 206, 208, 210, 212, 219-230, 233-237, 239, 241, 243-246, 354, 450, 451, 508, 594, 659
Simons, Theo 689
Simplicius, broeder 401
Smedt, E.J. de 183, 185-187, 197
Smet, J.P. de 122, 134, 179, 183-187, 191-193, 195, 214, 314, 751-753
Smit, J. (Jaap) 26, 662
Smit, J.H. 24, 571
Smit, L. 293
Smulders, G. 270, 604
Smulders, J.N.J. 38
Smulders, M. 611
Snickers, P.M. 87, 781
Sonder, T. 14
Spaendonck, J.A.S. 213, 235
Spiekman, G.A. 641, 749, 755
Spronck, Herman 333, 342, 357-359, 362, 374, 492, 611, 612, 614, 619
Steenhuis, D.W. 29, 590, 645, 646, 682
Sterkenburg, P. van 339
Stevens, G.A.M. 488, 490
Stockman, R. 621
Stokman, J.G. 36, 166, 686
Stoop, Wilbert 121, 693
Stroeken, H.P.J. 151, 152, 356
Stumpel, Josephine 196
Suenens, Leo 143
Swaans, pater 640, 641
Swüste, Chris 327, 611
Symphronius, overste 775

Tammenoms Bakker, S.P. 752
Tans, J.H.G. 36, 37
Taverne, E.R.M. 33
Teijlingen, kapelaan Van 392
Terpstra, Jan 289
Terruwe, Anna 128, 131-134, 153, 154, 253, 271, 314, 343, 602, 673, 755, 753, 756, 773
Tharcisio, frater 103
Theeuwes, A.P.F. 188-190, 669

Theloosen, H.J.A.M. 105
Theunissen, dr. 752
Thomaasse, Otho 688, 689, 693
Thomas van Aquino 136
Tilborg, Camillus van 740
Triest, P.J. 85, 726, 793
Trimbos, C.J.B.J. 128, 137, 140, 162, 213, 314, 791
Tromp, Sebastiaan 131, 133, 140
Tullemans, Valentinus 405
Twisk, F. 598

Ursicus, overste 732

Vaessen, M.L.J. 134, 178, 184-186, 188, 192, 193, 752
Vendrik, N.J. 148, 212
Venings, C.J.A. 203
Verbeek, Herman 215
Verbeeten, Annette 189, 190, 198
Vergeer, E. 619
Vergeer, Frans 345, 346
Vermeeren, S. 748, 750, 754, 755
Vermeulen, A.J. 94, 204, 205, 210, 220, 221, 227, 594
Verrijt, E. 447
Verstraelen, G. 276
Vet, G.H.M. de 668, 672
Villot, Jean-Marie 145
Visser, R. 634
Voets, B. 599
Vollebergh, J.J.A. 748
Voss, officier van justitie 752
Vrancx, A. 180, 190, 194, 195
Vries, G.H. de 10, 15, 547, 662
Vries, J.G.M. de 603, 604

Waaijer, J.B. 458
Waal, A. de 46, 115, 117
Waart, Ton de 293
Waele, A. de 346
Walle, Clemens van der 718
Weijer, pater De 186, 188
Westermann, Jan 289, 292
Widdershoven, G.M.J. 399, 401, 407, 408
Wiertz, F.J.M. 35, 81, 94, 267, 269, 271, 272, 603
Wighorst, deken 594
Wijers, pastor 357
Wijffels, A.J.A.M. 192, 193, 197, 214, 755
Wijsman, S. 336
Willebrands, Johannes 94, 155, 200, 202, 205, 213, 215, 508
Willemsen, M.A. 620
Wissen, L. van 25, 571
Witteman, Paul 219, 220, 223
Wolters, J. 619
Wouters, pater 641

Zaat, Louis 640
Ziggiotti, R. 106, 107, 341, 343
Zuidgeest, J.G.M. 232, 233, 600
Zwartkruis, T.H.J. 196, 198, 243, 244, 259, 260, 262, 599, 678, 679
Zwarts, Frans 354
Zwijsen, J. 413

Deetman-Mis-DIK-druk 29-11-11 15:07 Pagina 861